

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КІРОВОГРАДСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія:
Філологічні науки

Випуск 145

м. Кіровоград
Видавець Лисенко В.Ф.
2016

Наукові записки. - Випуск 145. - Серія:
Н34 Філологічні науки.– Кіровоград: Видавець
Лисенко В.Ф., 2016.– 646 с.
ISBN 978-617-7197-36-1

До наукових записок увійшли статті, присвячені дослідженню актуальних питань соціолінгвістики, лінгвістики, тексту, дискурсознавства у світлі сучасних соціолінгвістичних, літературознавчих, когнітивно-комунікативних методологій.

Збірник розрахований на наукових працівників, викладачів, студентів філологічних факультетів, а також учителів-словесників.

ББК 81.2(3)

Друкується за ухвалою вченої ради Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
(*протокол № 8 від 29.02.2016 року*).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

1. Семенюк Олег – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики, ректор Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (головний редактор).

2. Клочек Григорій – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (заступник головного редактора).

3. Гурбанська Антоніна – доктор філологічних наук, професор, директор Інституту журналістики і міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв.

4. Іліаді Олександр – доктор філологічних наук, професор кафедри методик дошкільної та початкової освіти Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

5. Ковтюх Світлана – кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

6. Лучик Василь – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри загального і слов'янського мовознавства Національного університету “Києво-Могилянська академія”.

7. Манакін Володимир – доктор філологічних наук, професор, декан факультету журналістики Запорізького національного університету.

8. Михида Сергій – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри зарубіжної літератури та компаративістики, проректор з наукової роботи Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

9. Міщенко Алла – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

10. Ожоган Василь – доктор філологічних наук, професор, віце-президент з науково-педагогічної (навчальної) роботи Національного університету “Києво-Могилянська академія”.

11. Панченко Володимир – доктор філологічних наук, професор.

12. Паращук Валентина – кандидат філологічних наук, професор кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

13. Перзеке Андрій – доктор філологічних наук, професор центру інноваційних освітніх технологій Псковського обласного інституту підвищення кваліфікації працівників освіти (Росія).

14. Поляруш Олег – кандидат філологічних наук, професор.

15. Руснак Ірина – доктор філологічних наук, професор, проректор з наукової роботи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

16. Білоус Олександр – кандидат філологічних наук, професор, декан факультету іноземних мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (відповідальний за випуск).

Статті подано в авторській редакції

ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВ У ПОЛІЛІНГВАЛЬНОМУ, ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ Й ПОЛІЕТНІЧНОМУ СВІТІ

УДК 81`27

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ПРОЦЕСИ ФУНКЦІОНУВАННЯ І ЗАСВОЄННЯ НЕОЛОГІЗМІВ

Олег СЕМЕНЮК (Кіровоград, Україна)

На сучасні мови все більше впливають чинники, які є наслідком розвитку комунікації. Динаміка способів передавання інформації, умов її фіксації й зберігання, домінанта суб'єктивного фактора в формуванні текстів у комунікаційному просторі, призводять, зокрема, до певного спрощення механізмів адаптації і нормативного засвоєння нових лексичних елементів. Особливо помітно це при аналізі сучасного актуального лексику, розгляді ключових слів доби.

Ключові слова: актуальний лексикон, неологізми доби, інтернет-комунікація, соціальні перетворення, художні тексти.

The current state of languages is being more and more influenced by the factors resulting from communication development. Dynamics of transmitting information, conditions of its fixing and storing, dominance of subjective factor in text shaping within communicative space, lead, for instance, to certain simplification of the mechanism of adaptation and normative adoption of new lexemes. The latter is particularly evident while analyzing the current lexicon, examining the key words of the period.

Keywords: current lexicon, neologisms of the period, internet-communication, social transformations, fiction texts.

Динаміка розвитку сучасного суспільства, особливо його сегментів, пов'язаних із комунікацією (обміном інформацією, інформаційними потоками), примушує вчених, викладачів вищої школи вносити корективи в деякі хрестоматійні лекційні тези.

Зазвичай, при вивченні тем, пов'язаних із розвитком лексичного складу мов, часто наголошується на певній «стандартній» схемі: поява новотвору в мовленні (певному жанрі дискурсу), його поширення і популяризація, зокрема й у різних жанрах публіцистичного стилю, потім фіксація в словниках і входження до узусу.

Винятки можуть бути, але їх небагато, особливо в періоди соціальних перетворень, коли «неологізми на годину» – слово або вираз – з'являються разом із явищем, функціонують у мовленні певний час, а потім зникають, іноді навіть не потрапивши до словників. Але маємо констатувати, що час змінює деякі сталі уявлення, зокрема й про класичну схему *суспільство – мовлення – мова – суспільство* (неологізм – адаптація – норма), і про можливість особистості впливати на мовну норму тощо.

Мета нашої статті – проаналізувати деякі чинники сучасної комунікації, що впливають на динаміку процесів засвоєння та функціонування актуальних для нашого часу лексичних і фразеологічних одиниць (неологізмів доби).

При викладанні тем, пов'язаних із соціальними факторами в мові, взаємодією мови й суспільства, зазвичай акцентують увагу на тому, що найбільш яскраво екстралінгвальні фактори, які впливають на мовні одиниці та явища, виявляються в періоди соціальних, культурних, технічних революцій, і, якщо порівняти мовні процеси, що мають місце в такі періоди, то виявиться багато спільного, незалежно від мови, країни, часу. І це закономірно, тому що мова як суспільне явище взаємопов'язана з законами розвитку та змін суспільства.

Більшість досліджених лекторів звертає увагу студентів на те, що перші, вагомі та науково обґрунтовані дослідження стану та сутності мови, оновлення лексичного складу в період перетворень, належать французьким ученим. Цим вони завдячують революції, що залишила помітний слід і в історії Франції, і в історії мови.

Революція збагатила мову новими лексичними та фразеологічними одиницями, які були зафіксовані впродовж десятиліття як словниками неологізмів Р.Шантро (1790 р.), Л.Снетлажа (1795 р.), Х.Ф.Рейнгардта (1796 р.), Л.С.Мерсьє (1801 р.), так і, дещо пізніше, академічним словником французької мови. Окрім привнесення нових лексем, революційна

доба змінила соціально-ідеологічне, стилістичне забарвлення цілих прошарків лексики, фразеології, порушила рівновагу стилів, сприяла появі нових мовленнєвих жанрів.

В одному з найбільш ґрунтовних для свого часу досліджень стану французької мови періоду Великої революції («Мова і революція») Поль Лафарг, аналізуючи процеси, які спостерігалися в лексичній й фразеологічній, акцентуючи увагу на нових жанрах публіцистики та ораторського мистецтва, звертав увагу на роль окремих особистостей у соціалізації мовних явищ [5].

До словників, газет і листівок відповідного часу зверталися письменники, які відтворювали атмосферу революційних часів у художніх творах. В.Гюґо, О.Дюма, Ч.Діккенс, А.Франс, Л.Фейхтвангер, С.Цвейґ та інші, пропускаючи крізь фільтри літературної норми та мовного смаку революційну лексику (зокрема неологізми), певним чином «популяризували» її серед читачів. *Monarchiste, Royaliste, Orleaniste, Feuillant, Cordelier, girondiste, jacobin, fructidorien, generalist, decreter, fractionner, atheiser; pantheonisation, popularite, thermidorien* – використання цих та інших неологізмів у художніх творах, зокрема і як прийом створення «кон'юнктурного» фону, остаточно закріплювало їх у мовному середовищі, поширювало в перекладах за межі певної лінгвокультури.

Загальновідомо, що свої словесні маркери має кожний історичний період. Виконуючи функцію позначення соціально-актуальних явищ, реалій, вони займають важливе місце в дискурсі відповідної епохи, активно вживаються в засобах масової інформації, є невід'ємною частиною мови політики, пропаганди і побутового спілкування. Спочатку такі одиниці вирізняються новизною, виразністю. Поступово, в результаті масового вживання, новизна зникає, лексичні одиниці стають «цеглинками» певного обов'язкового ситуативного дискурсу.

Письменники, як мовні особистості, що особливо гостро відчують вагу кожного слова, активно використовували й використовують «кон'юнктурну» функціональність лексичних маркерів у текстах. Вони і частинка історичної доби, і фактор характеристики індивідуального мовлення персонажа, й елемент відтворення лінгвокультурної ситуації.

Так, для Володимира Винниченка та його персонажів на початку ХХ століття маркерами епохи були слова *резолуція, конституція, інтелігенція* та ін.: «Горе, тепер, Олю, та й годі: куди не поїдь, скрізь у поїзді тільки й чуєш: *резолуція, резолюція, конституція, інтелігенція!*» [2, с. 152].

Для Павла Загребельного і персонажів його творів наприкінці ХХ століття ключовими словами періоду були лексичні одиниці типу *гласність, демократизація, перебудова* тощо: «Розвели *гласність* на свою голову! ...*Демократизація!*... *Консолідація!* ... *Плюралізм!* ... *Нове мислення!*...» [3, с.160].

І революційний період, і доба перебудови традиційно «зафіксувалися» у великій кількості словників. Схема, яка між кожним етапом передбачає певний час для засвоєння, адаптації, фільтрації мовним смаком і нормою, діє, однак «вимір» цього часу значно скорочується.

На сьогодні все відбувається ще набагато швидше. Одним із чинників такого «хронотопного стискання» є те, що до телебачення, різноманітних ЗМІ активно приєднався Інтернет, особливо, такий його сегмент як соціальні мережі типу *Twitter* та *Facebook*, що значно скорочують паузи між періодами засвоєння й адаптації слів та виразів, не даючи іноді мовленнєвому смаку й канонам мовної норми втрутитися в процес засвоєння неологізму узусом.

Ознакою ХХІ століття є те, що актуальні лексичні одиниці «розповсюджуються» й унормовуються за «сприянням» різноманітних текстів, зокрема й художніх, швидше, ніж традиційними кодифікаційними засобами (тому й найбільш актуальний тип сучасних словників – електронні, он-лайніві).

Для прикладу, можна згадати, як з'явився і з якою швидкістю розповсюдився неологізм «*тітушки*». Подія, сюжет на ТБ та його поширення з коментарями в Інтернеті, зокрема на ресурсі «*Youtube*» – і вже за декілька днів новотвір, похідний від власного імені, став загальноновживаним, а згодом отримав різноманітні відтінки значення, варіанти стійких сполучень і граматичних форм: *тітушки, тітушка, тітушко; політичні тітушки, кримінальні тітушки, айтітітушки* тощо. Терміну вже присвячена ґрунтовна стаття у «Вікіпедії» з великою кількістю перехресних посилань і довідкового матеріалу. І це лише

один із багатьох прикладів, який розставляє нові акценти не тільки в питаннях про особливості формування актуального лексикону, але й про можливість окремої особистості (яка володіє комунікаційними ресурсами чи технологіями) впливати на норму, мовний смак тощо.

У лексиці сучасної мови формується щільніший кон'юнктурний шар «ключових слів моменту», які продукуються в масовому дискурсі й розповсюджуються різноманітними технологічними каналами комунікації: радіо, телебаченням, Інтернетом. Особливостями їх є виразна оцінність, суб'єктивність, ідеологічна багатозначність. Виразні характеристики таких одиниць традиційно використовують сучасні письменники. Так, брати Капранови в «Щоденниках моєї секретарки» відтворюють дух суспільно-політичної боротьби і настроїв суспільства у 2004-2005 роках, активно застосовуючи ключові для того часу лексичні та фразеологічні одиниці, наприклад, імена політичних лідерів *Кучми* і *Чорновола*, *Ющенка* і *Януковича*, боротьба між якими була основною темою суспільних дискусій, та назв міст, які ототожнювали центри протистояння: «У нас, знаєш які люди?! Це ви тут у *Києві* донецьким вклонитися, так, як *Кучмі* колись. А у нас всі за *Чорновола* голосували! А зараз за *Юща*! У нас *Яник* не буде господарювати! *Львів* – це тобі не *Київ*!» [1, с.356]. Позначені слова активують важливу екстралінгвальну інформацію, є оцінними маркерами ситуації.

Показовий також контекст, де використано популярний для початку двохтисячних слоган:

«Доброго здоров'я! – привітався я.

- *Кучму* – *геть!* Відгукнувся хтось» [1, с.396].

Акцент на використанні «слів моменту» зробила в романі «Записки українського самашедшого» Ліна Костенко. У деяких моментах для молодого читача певні контексти вже вимагають додаткового «занурення» в соціокультурну ситуацію, наприклад: «Держава загрузає в корупції, резонансні злочини не розкриті, президент обмотаний «касетним скандалом», а історія з «*таращанським тілом*» – то взагалі ганьба на весь світ» [4, с.12]; «Нашого *нетипового прем'єра* збираються з'їсти. З *леді Ю* роблять *леді Макбет*» [4, с.101]; «Європа об'єднується, ми знов не такі. *Сепаратисти, націоналісти. Самостійники*. Випадаємо з концепції «історично обґрунтованої інтеграції Європи». Ми взагалі якось необґрунтовані для Європи. А даремно. Наші *бренди* відповідають європейським *трендам*» [4, с.120]; «Були *шестидесятники*. Була *студентська революція на граніті*. Були *протестні акції* початку століття. Тепер прийшло покоління *Помаранчевої революції*. І вже ці переможуть...» [4, с.407].

Характерно, що в романі Ліни Костенко історія (не тільки українська) відмічена трагічними та негативними подіями: *Чорнобильська станція, касетний скандал, справа Гонгадзе, вибухи в московському метро, Скнилівська трагедія, «Норд-Ост», теракт на острові Балі, війна в Іраку* тощо.

Глобалізація й інтернаціоналізація комунікаційного простору дозволяють швидко розповсюджуватися символам однієї культури в просторі іншої, або навіть перетинатися. Цікавим у цьому сенсі є роман російського культурного письменника Віктора Пелевіна «Любовь к трем цукербринам», який було надруковано у 2013 році, коли російсько-український конфлікт ще не увійшов у фазу критичного протистояння. Один із персонажів твору – журналіст і працівник інтернет-видання – бере участь у дискусіях на різноманітних інтернет-форумах, виконує певні замовлення. Див.: (рос.) «После второй колбы Кеша ощутил слабое подобие аппетита. Поев доширака со вчерашней котлетой, он захватил последний открытый «Гиннес» и сел за компьютер. Сначала он проглядел френдленту. Там опять была одна политика. *Белочервие* ядовито угрызало *быдломассу*, а *быдломасса* тупо топтала *белочервие*. Нашли друг друга. Ну что же, даем мастер-класс...»

Кеша переложилися на левый ник, закрыл глаза и представил, как превращается в огромного, каменного, обросшего мхом и ракушками тролля... Открыв глаза, он положил ладони на клавиатуру. Выходной начался. Сначала, конечно, Украина.

Забравшись на ветку под названием «Общество Рагульско-Кацапской Дружбы», где шел перманентный срач с *бандерлогами*, Кеша оглядел поле боя. ...

Войско *рагулей* вывесило свежий постер: Янукович, согнувшийся под тяжестью шапки Мономаха, сорванной с изумленного Путина. Лучшее всего неведомому художнику удалась гримаса на лице Януковича, в которой слились торжество, страх и мучительная

нездатність протистояти давній страсти – просто якісь-то достоевські подробиці і глибини. Тверда четвірка, подумав Кеша, тема шапок розкрито.

Сьогодні він сражався проти *бандерлогів*. Подав для виду пару тусклых реплік, он дождался нужного поворота дискусії і вложив заготовлений на прошлой неделе продукт. Это была фотожаба с голыми братьями Кличко – говорили, откуда-то из гей-журнала. Боксеры были не особенно перспективны политически, но остальные вожди *укров* не вдохновляли совсем...

Кеша опять перелогинился, перепрыгнул на другую ветку и с удовольствием потролил сперва *ватных* («тех, кто носит «адидас», завтра родина продаст» ... «на майдане плитку с улиц пустили на снаряды – информация к размышлению: не агент ли ЦРУ жена Собянина?»), потом *рукопожатников* («Сегодня слово «рукопожатный» означает, что по вашему адресу уже выехал вежливый каменный гость»), а потом вступил в бодрый говносрач с известным блогером...» [6, с.117-122].

Звернемо увагу на слова, що є популярними в інтернет-середовищі, у соцмережах і, одночасно, символізують певну соціально-політичну, культурно-психологічну ситуацію.

Знаковим є активне використання в романі термінології інтернет-комунікації (рос. *френдлента, ветка, перелогиниться, левый ник, троль, потролить, фотожаба, блогер*), що теж є елементом відтворення характеристик часу, суспільних цінностей тощо.

Як висновок констатуємо, що динаміка суспільного життя, соціальних процесів і динамічний розвиток нових типів комунікації, зокрема інтернет-комунікації, стимулює процеси, які впливають на швидкість і якість засвоєння нових лексичних і фразеологічних одиниць мовцями.

Зменшується, а іноді й нівелюється, вплив традиційних тлумачних словників на формування і нормалізацію лексики пересічної особистості.

У боротьбі мовної норми і суспільної мовленнєвої моди саме остання частіше починає домінувати як фактор впливу на засвоєння і функціонування актуальної лексики.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Брати Капранови. Щоденники моєї секретарки. / Брати Капранови. – К.: Гамазин, 2011. – 400 с.
2. Винниченко Володимир. «Уміркований» та «щирий»: повісті та оповідання. / Володимир Винниченко. – К.: Молодь, 1992. – 416 с.
3. Загребельний Павло. Гола душа. / Павло Загребельний. – К., 1992. – 160 с.
4. Костенко Ліна. Записки українського самашедшого. / Ліна Костенко. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. – 416 с.
5. Лафарг Поль. Мова і революція. Переклад З.Б.Йоффе і Д.С.Леві. / Поль Лафарг. – Харків: Радянська школа, 1936. – 94 с.
6. Пелевин Виктор Олегович. Любовь к трем цукербринам. / Виктор Пелевин. – Москва: Эксмо, 2014. – 488 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олег Семенюк – доктор філологічних наук, професор, ректор Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: вплив екстралінгвальних факторів на мову, контактування мов, комунікативна лінгвістика.

УДК 811.112.2'27/28.

DAS DEUTSCHE BRAUCHT EIN BESSERES IMAGE (DIE LINGUISTEN POCHEM AUF EINE VERSTÄRKUNG DER SPRACHLOYALITÄT)

Richard J. BRUNNER (Ulm, Deutschland)

У статті «Німецька мова потребує кращого іміджу (лінгвісти наполягають на зміцненні мовної лояльності)» професора з Німеччини Ріхарда Й. Бруннера йдеться про те, що мова і література становлять спадок людини, який можна зберегти лише шляхом постійного вживання. Всі ми несемо за це велику відповідальність, незалежно від сфери діяльності. Непомітно для користувачів сотні понять, мовних виразів та зворотів німецької мови все частіше виходять із активного вжитку, або і зовсім знаходяться на межі вимирання. Це гірко визнавати. Багато людей вважають великою втратою, коли мова втрачає своє багатство словникового запасу, свою яскраву виражальну здатність, свою багатогранність, коли слова і мовні вирази зникають із загального обігу та часто необдуманно замінюються на «гірші» або ж слова та вирази, які лише частково несуть схоже семантичне навантаження. До того ж, чимало «англіцизмів» засмічують чистоту вжитку німецької мови.

Ключові слова: німецька мова, література, вжиток, відповідальність носіїв мови, семантичне навантаження, багатство словникового запасу, чистота мовного вжитку німецької мови, «засмічення» вжитку німецької мови.

*The article *Das Deutsche braucht ein besseres Image. Die Linguisten pochen auf eine Verstärkung der Sprachloyalität* [The German Language Needs Better Image. Linguists Insist on Strengthening Language Loyalty] by German Prof. Dr. Richard J. Brunner claims that language and literature constitute the very kind of human heritage which can be preserved only through constant usage and practice. All of us take such responsibility regardless of our specific activities. Hundreds of notions, set expressions and idioms in the German language stop being actively used or even get extinct more often than earlier. This is a bitter condition. Many people consider this to be a great loss when languages become impoverished in their word-stock, expressive means or versatility, when words and idioms are substituted for semantically poorer ones. Apart from that lots of English loan words contaminate standard German language usage.*

Keywords: the German language, German literature, usage, speakers' responsibility, semantic load, rich word-stock, standard German language usage, contamination of the standard German language usage.

Die Sprache ist ein Werkzeug, sagt GOETHE, zweckmäßig und willkürlich zu gebrauchen; man kann sie ebenso gut zu einer spitzfindig-verwirrenden Dialektik wie zu einer verworren-verdürstenden Mystik verwenden und man kann sie – so füge ich hinzu – zum Mittel künstlerischen Ausdrucks gestalten.

Sprache und Literatur sind ein Erbe, das man nur durch Benutzen bewahren kann. Wir alle tragen dafür eine hohe Verantwortung, unabhängig davon, in welchem Arbeitsbereich wir tätig sind. Auf der ersten Germanistenversammlung vor 170 Jahren in Frankfurt am Main ist die Germanistik eine öffentliche und auf die Gesellschaft bezogene Wissenschaft geworden. Damit sie wieder stärker wird, in allen möglichen Ländern zu Hause ist und für die Präsenz eines wesentlichen Elements deutscher Kultur sorgt, dazu soll auch die *X. Internationale Fachtagung „Sprachen und die Welt: Forschung und Didaktik“ vom 17. – 18. März 2016 an der Fakultät für Fremdsprachen der Staatlichen Pädagogischen Wolodymyr-Wynnytschenko-Universität Kirowohrad (KSPU)* mit beitragen. So klein dieses Ereignis auch sein mag – es ist doch ein markantes, wenn nicht ein internationales Ereignis.

Wir merken es kaum oder zumindest nicht gleich, dass Hunderte von Begriffen, Redensarten und Wendungen der deutschen Sprache immer weniger Verwendung finden und vom Aussterben bedroht oder bereits mehr oder weniger aus dem aktiven Wortschatz verschwunden sind. Das kann traurig stimmen. Viele Menschen empfinden es als Verlust, wenn die Sprache an Reichtum, an Ausdrucksfähigkeit, an Vielfalt verliert, wenn Wörter und Redensarten aus dem allgemeinen Sprachgebrauch verschwinden und durch oftmals als (vermeintlich) „schlechter“ oder als weniger treffend, weniger ausdrucksstark empfundene Wendungen ersetzt werden. Wir stehen am Totenbett so mancher Wörter und Ausdrücke. Das eine oder andere Wort durch gelegentliches Benutzen vor dem Aussterben zu bewahren oder gleichsam unter Artenschutz zu stellen, ist nicht mehr als Ausdruck einer Sprachnostalgie, die kaum mehr als gut gemeint sein kann. Auch Sprache ist „sterblich“: Einzelne Wörter scheiden in aller Stille dahin, manchmal an Altersschwäche, oft werden sie jedoch von neuen Modewörtern hinterrücks gemeuchelt“ (BODO MROZEK).

Warum geschieht das, weil Sprache eben lebendig ist, weil sie wächst und sich verändert. Weil jeden Tag neue Wörter erfunden oder aus anderen Sprachen entlehnt werden, wobei deutsche Begriffe in rasanter Geschwindigkeit durch englische verdrängt werden. Indem wir Veränderungen in der Sprache feststellen und allmähliche Entwicklungen wie in einem Schnappschuss festhalten, können wir unser Sprachbewusstsein schärfen.

Es gibt vielfältige Gründe, warum Wörter veralten und in der Umgangs- oder Alltagssprache nicht mehr gebräuchlich sind. Das kann daran liegen, dass das von ihnen Bezeichnete (die Semantik) zwar in der Vergangenheit, nicht aber mehr in der Gegenwart eine Rolle spielt, also nicht mehr „in“ ist, wie man heute neudeutsch sagt. Das ist der Fall, wenn bestimmte beschriebene Handlungen oder Gegenstände aus der Alltagswelt verschwunden oder nicht mehr im Gebrauch sind und der Sprachwandel über sie hinweg gegangen ist. Oder weil bestimmte Begriffe zunehmend durch andere, moderner klingende verdrängt und durch den starken Einfluss des Englischen im Sprechalltag durch so genannte Anglizismen ersetzt werden.

Noch zu Goethes Zeiten hat man allgemein geglaubt, die ganze Weltgeschichte umfasse nur etwa 6000 Jahre, also auch die Geschichte der Sprachen, und das Hebräische sei die Mutter aller Sprachen, wie die Stämme Israel den Ursprung der Menschheit darstellten. Eine Ausnahme bildete der Philosoph, Mathematiker und Physiker Gottfried Wilhelm Leibniz (1646 – 1716), der schon damals forderte, man solle die Sprachen nach ihrer natürlichen Verwandtschaft gruppieren.

Den Schlüssel zu dieser Gruppierung, zunächst vor allem auf die europäischen Sprachen bezogen, bildete das Sanskrit, die Gelehrtensprache des Altindischen (altind. Samskr̥tam ‚zurechtgemacht‘). Der Erste, der die systematische Ähnlichkeit der Sprachen objektiv aufzeigte, war der französische Jesuit und Missionar **Coeurdoux**, der 1767 mit vielen Beispielen belegte, dass Latein und Sanskrit deutliche grammatische und lexikalische Übereinstimmungen hatte. Leider wurde sein Vorschlag erst viel später veröffentlicht, denn zu dieser Zeit zog bereits der Engländer Sir William **Jones** (1746-1794) 1786 die richtigen Schlüsse. Die Engländer waren auf diese indische Ursprache gestoßen, als sie sich mit der Kultur des von ihnen unterworfenen Landes beschäftigten. **Jones**, seit 1783 Richter am Obertribunal in Kalkutta, der nach einheimischem bengalischen Recht richten musste, hat die Sprachverwandtschaften zwischen dem Sanskrit, dem Keltischen, dem Griechischen, Lateinischen und Gotischen erkannt. Er bearbeitete verschiedene Übersetzungen indischer Epik, etwa des indischen Hofdichters **Kalidasa's** (400 n. Chr.) *Schakuntala* (1789) und veröffentlichte dann erstmals einen Sanskrit-Druck in bengalischer Schrift (1792). Neben **Jones** muss der Engländer Henry Thomas **Colebrooke** (1765-1837) genannt werden, der die erste Sanskrit-Grammatik geschaffen und die Weisheit der altindischen *Vedas*, der mythischen Gesänge, entdeckt hat.

Sprachpflege ist eng mit der Sprachwissenschaft verbunden. Sie kann erst da einsetzen, wo Sprachwissenschaft ihre Arbeit bereits getan hat. Je genauer die Sprachwissenschaft forscht, umso deutlicher wird der Zusammenhang zwischen der Sprache und der menschlichen Rationalität, die syntaktisch und grammatisch strukturiert ist. Genauem und reflektierten Umgang mit der Sprache zu lernen, heißt immer noch: genau denken zu lernen. Deswegen ist auch die behutsame Pflege der Sprache, die Vermeidung von überflüssigen und unsinnigen Neuprägungen, gerade in der Medien- und Wirtschaftswelt, von so großer Bedeutung.

Die großen und kleinen Fragen in einer Gesellschaft spiegeln sich immer im Sprachgebrauch. Bereits die alten Ägypter wussten, dass „*das Wort der Vater des Gedankens*“ ist und erkannten an, dass die Sprache Fundament und Baumaterial des sozialen Hauses unserer Gesellschaft ist. Die Sprache trägt, ermöglicht und stärkt auf vielfältigen Ebenen die menschliche Begegnung, von internationalen bis hin zu intimen Beziehungen.

Unsere Sprache signalisiert nicht nur, woher wir kommen, wofür wir einstehen und zu wem wir gehören, sondern verleiht auch unseren individuellen oder ethnischen Rechten Geltung. In der ganzen Geschichte beurteilten Menschen immer andere Menschen nach ihrer Sprache, ihrem regionalen Dialekt und sogar nach ihrer persönlichen Wortwahl. Die Menschen weisen einander nach Maßgabe ihrer Sprache, bewusst oder unbewusst, einen Platz in der Welt zu.

Dieses sprachliche Verdikt formte die gesamte menschliche Geschichte.

Mein Innsbrucker Lehrer Johannes ERBEN gibt in seinem *Abriss der deutschen Sprache*, 9. Aufl. Berlin 1965, S. 18, den Bestand des deutschen Wortschatzes mit ungefähr 400.000 Wörtern an. Verben machen schätzungsweise ein Viertel (J. ERBEN. *Deutsche Grammatik* S. 63), die Substantive mehr als zwei Viertel (50-60%; S. 124), das Adjektiv und das Adverb fast ein Sechstel (S. 66) des Gesamtwortschatzes aus. Die Zahl der Präpositionen und Konjunktionen beläuft sich auf fast 200 (S. 89), die der Pronomen auf nicht einmal 100 Wörter (S. 211). Der Durchschnittssprecher verfügt über einen Wortschatz von ca. 6000 bis 10 000 Wörtern, wobei zwischen aktivem und passivem (nur verstehenden) Gebrauch große Unterschiede bestehen.

Der Wortschatz einer Sprache ist eine reiche Quelle für die Kulturgeschichte des betreffenden Volkes. Das Wortgut einer Sprache ist vor allem eine Schatzkammer von Ideen, Gedanken und Begriffen. Diese Erkenntnis ließ auch die Brüder JACOB (1785-1863) und WILHELM (1786-1859) GRIMM an die Schaffung eines Deutschen Wörterbuches denken, das wegen seines bildenden Gehalts und seiner allgemeinen Bedeutung für das Volk zu einem wahren deutschen Hausbuch werden sollte. Der Plan ging in dieser Form leider nicht in Erfüllung, weil das Werk in zu großer Breite angelegt wurde. Das Deutsche Wörterbuch hat 1854 zu erscheinen begonnen und wurde erst vor noch nicht langer Zeit abgeschlossen.

Zu allen Zeiten wurde die menschliche Sprache nicht nur als Mittel zur Verständigung, sondern auch als Instrument der Beeinflussung benutzt. Aber in früheren Zeiten bewegte sich das, was man öffentliche Meinung nennt, wie ein ruhig dahin fließendes Gewässer, vergleicht man damit den heutigen Zustand, der das Bild eines hochgehenden Wildbachs mit Stromschnellen, Strudeln und Treibholz heraufbeschwört.

Natürlich gehören zu den Aufgaben der Sprachwissenschaften neben Forschung und Didaktik auch philologische exakte Texte zu edieren, Sprachgeschichte zu studieren, Texttheorien zu entwickeln. Die Geistes- und Kulturwissenschaften müssen sich mit dem Phänomen der neuen Medien und der Vorherrschaft des Visuellen vor dem Sprachlichen auseinandersetzen, dass die Schriftlichkeit immer mehr aus der Kultur verschwindet. Aber auf Schriftlichkeit und Sprachlichkeit beruht bisher unser ganzes Konzept der Subjektivität, Vernunft und Wahrheit. Wenn die Kultur- und Geisteswissenschaftler sich hier nur als Kompensationsinstanz verstehen, geraten sie ins Abseits. Wir brauchen offensive Auseinandersetzungen über die gesellschaftlichen Konsequenzen der Bilder- und Informationsflut.

Hat der Mensch die Sprache erfunden, wie Johann Gottfried Herder (1744-1803) meint? Könnte es jemals eine Ursprache gegeben haben oder haben sich menschliche Sprachen an unterschiedlichen Orten und zu unterschiedlichen Zeiten herausgebildet? Waren Wörter die ersten sprachlichen Elemente?

Wer die Gegenwartssprache verstehen will, sollte sie auch als Gewordenes zu erfassen suchen, ihr Werden verfolgen. Was uns heute wie selbstverständlich von den Lippen geht, hat sich in langen Zeiträumen herausgebildet und in diesem evolutionären Prozess immer wieder verändert.

Deutsch ist eine lebendige Sprache, das heißt eine Sprache, die sich ständig weiterentwickelt, die neue Wörter bildet, integriert und andere sterben lässt.

Wissenschaft und Politik gebrauchen viele Begriffe aus dem Englischen bei Konferenzen und sogar in der germanistischen Forschung. In solchen Fällen handelt es sich nach Meinung vieler um eine kontinuierliche Statusminderung der deutschen Sprache. Der Grund dafür liegt im passiven Verhalten der Eliten in Wissenschaft, Forschung und Politik. Das ist bedauerlich. Die deutsche Sprache ist doch das prägende Element der deutschen Identität.

Die Ausdrucksweise Luthers und Goethes, die noch von rund 100 Millionen Muttersprachlern gesprochen wird, ist auf dem Rückzug. Deutsch ist in der Europäischen Union zwar die meistgesprochene Sprache und gehört neben Englisch und Französisch zu den drei offiziellen Arbeitssprachen, doch wird sie kaum genutzt.

Magere drei Prozent der Verlautbarungen erscheinen auf Deutsch, acht Prozent auf Französisch, der große Rest auf Englisch. Und das obwohl die Charta der Grundrechte der EU verlangt, die Sprachenvielfalt zu achten und zu fördern. Gleichzeitig gilt aber auch: Vor fünf Jahren kündigte die Darmstädter Akademie für Sprache und Dichtung sowie die Union der Deutschen Akademie der Wissenschaften an, im zweijährigen Rhythmus einen „Bericht zur Lage der deutschen Sprache“, die zu den zehn meistverbreiteten auf dem Planeten gehört, herauszugeben. Im Internet sind auch denn die Einlassungen der Institute zu finden: In vier großen Blöcken - Wortmenge, Vordringen von Anglizismen, Wandel der Grammatik und Wortschatz – wird von Sprachexperten die Entwicklung des Deutschen durchaus positiv dargestellt. Immer mehr englische Begriffe wie „Shop“, „Jobcenter“ oder „Shared Economy“ drängen zwar ins Deutsche, aber von einer Verarmung der deutschen Sprache könne dennoch keine Rede sein, urteilt der Linguist Peter Ehrenberg.

Linguisten der Akademie der Wissenschaften Berlin-Brandenburg untersuchten Texte und zählten 5,3 Millionen deutsche Wörter (mit diversen Zusammensetzungen). So viele Begriffe kannten Luther und Goethe bei Weitem nicht. Und jetzt komme es aber, so fordert Eisenberg, auf „Sprachloyalität“ an. Denn 90 Prozent der Anglizismen hätten nur vorübergehend Gastrecht im Deutschen - zumal sie oft nicht reines Englisch sind, sondern nur „entlehnt“ und auf Deutsch nachgebildet. Bekanntestes Beispiel: englischsprachige Menschen sagen nicht „Handy“, es heißt bei ihnen „mobile phone“.

Die Wissenschaftler werteten Zeitungen und Literatur aus, aber auch Ratgeber, Kochbücher und Gebrauchstexte. Dabei wurde auch festgestellt, dass selbst noch *Uraltdeutsch* im Umlauf ist: Ausdrücke wie „*sintemalen*“, „*alldieweil*“ und „*weiland*“ seien nach wie vor „*gang und gäbe*“. Gleichzeitig gebe es mehr „Literalität“ in der Bevölkerung, stellt der Linguist Peter Eisenberg fest. Damit wird gesagt: Man drückt sich möglichst gebildet aus, viel mehr noch als vor dem Zweiten Weltkrieg, weil eben mehr Wortschatz vorhanden ist.

Nach der Akademie-Studie gibt es dennoch Verfallsprozesse. Sie attestiert zunehmendes Verschwinden des Genitivs: Das geschmeidige „*meines Vaters Haus*“ werde meist durch das umständliche „*das Haus von meinem Vater*“ ersetzt.

So pochen die Sprachwissenschaftler denn auf eine Verstärkung der *Sprachloyalität*. Die eigene Sprache solle als schön und anmutig empfunden werden. Man möge stolz auf sie sein. Mit rund 300 000 Wörtern des allgemeinen Sprachgebrauchs sei sie besonders wortreich und lässt überaus viele sprachliche Kombinationsmöglichkeiten zu. Zudem ist das Deutsche eine auffällig präzise Sprache, weshalb sie als Wissenschaftssprache viel geeigneter ist als die anderen großen Sprachen: *Mandarin, Englisch, Spanisch, Französisch, Hindi, Arabisch, Russisch und Portugiesisch*.

Und weiter: In keiner der genannten Sprachen finden sich so viele Wortfindungen und Idiombildungen wie im Deutschen. ***Aber das Deutsche braucht ein besseres Image.***

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ріхард Йозеф Бруннер – доктор філософії (habil), професор, позаштатний академічний директор навчального Гумбольд-Центру гуманітарних наук університету Ульм/Німеччина, професор Українського Вільного університету м.Мюнхен/Німеччина, DOCTOR, PROFESSOR HONORIS CAUSA Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, член Баварсько-української спілки сприяння наукових досліджень м. Мюнхен, почесний член Спілки германістів України.

Наукові інтереси: етимологія, термінологія, запозичення, семантика та граматики у діяхронії.

УДК 811.112.2'27/28.

DIE DEUTSCHE SPRACHE UNTER BERÜCKSICHTIGUNG DER NICHTDEUTSCHEN UND MIGRANTEN IM DEUTSCHEN SPRACHGEBIET

Hilmar Tristan BRUNNER (Erding, Deutschland)

Мова, як відомо, це здатність людини говорити та висловлювати свої думки. Це сукупність довільно відтворюваних загальноприйнятих у межах даного суспільства звукових знаків для об'єктивно існуючих явищ і понять, а також загальноприйнятих правил їх комбінунання у процесі вираження думок. У ФРН німецька мова є рідною мовою та є основою основ для комунікації, адже саме рідна мова поєднує культурні спільноти та захищає державну єдність.

Ключові слова: мова, мовлення, культурна спільнота, державна єдність, мігранти, комунікація.

Language is a generally acknowledged ability of a human being to speak and express one's ideas. It is a set of arbitrarily rendered sound signs universally adopted to denote objective phenomena and notions as well as the set of rules approving their combinations while expressing thoughts. The German language is the official language of the Federal Republic of Germany, and it is a basis for communication due to its ability to create links for various cultural communities and to protect national unity.

Keywords: language, speech, cultural community, national unity, migrants, communication.

Die Bedeutung der Sprache ist „ein Vorgang des Sprechens und des Hörens, des Anordnens und Gehorchens, des Anbietens und Annehmens. Die gemeinsame Sprache ist Funktionsbedingung und wesentliche Grundlage für die Kommunikation. Die Muttersprache verbindet eine Kulturgemeinschaft und schützt die staatliche Einheit“¹.

In der Bundesrepublik Deutschland ist Deutsch die Muttersprache, die ein Kind in der Begegnung mit Mitmenschen und beim Erleben der Umwelt erwirbt. Die Muttersprache wird zum wesentlichen Element der einzelnen Person, um sich selbst auszudrücken und sich selbst in der Gemeinschaft zu erleben.

Die familiäre Prägung des Kindes stützt sich wesentlich auf die Gemeinsamkeit der deutschen Sprache, die den Eltern hilft, das Kind in ihre Lebens- und Denkgewohnheiten einzuführen, ihm die elterliche Sicht der Dinge zu vermitteln und eine selbstverständliche Grundlage gegenseitigen Austausches zu schaffen. Deutsch ist so **Familien- und Erziehungssprache**, zugleich aber **Allgemein- oder Alltagssprache**, d.h. Verständigungsmittel bei der Teilhabe am nachbarschaftlichen und gesellschaftlichen Umfeld, in Staat, Kirche, Vereinen und Verbänden.

In der Bundesrepublik Deutschland ist Deutsch aber auch die **Staatssprache**, die im gesamten Staatsgebiet für das gesprochene und geschriebene Wort der staatlichen Einrichtungen verbindliche Amtssprache. In Deutschland steht von der Sprache nichts in der Verfassung. In der Bundesrepublik gibt es seit eh und je keine Instanz, die vorschreiben könnte, wie sprachliche Normen (mit denen

¹ Vgl. Kirchhoff, Stetige Verfassung und politische Erneuerung (1995), S. 14.

man die Rechtschreibregeln nicht verwechseln sollte) zu handhaben sind. Das mag man bedauern, und mancher möchte wenigsten „klassische“ Vorbilder, möglichst gleich GOETHE selbst, beachtet wissen. Sehen wir einmal davon ab, dass es in der Sprache kein Zurück geben kann, so wäre gerade von GOETHE zu lernen, dass höchste Sprachkultur nur im lebendigen Sprachgebrauch verschiedener Stilebenen entsteht und nicht in der sturen Anwendung einiger weniger formaler Regeln zu suchen ist.

Mit mehr Augenmaß als richterlicher Gewalt, wenden die Italiener, Spanier und Portugiesen große Anstrengungen auf, den kulturellen Standard ihrer Sprachen institutionell zu festigen. Und schließlich haben auch die Polen im Jahre 1999 ein bemerkenswertes „Gesetz über die polnische Sprache“ geschaffen, in dessen Präambel es unter anderem heißt: dass die polnische Sprache eine elementare Grundlage der nationalen Identität und ein nationales Kulturgut darstellt; dass es notwendig ist, die nationale Identität im Prozess der Globalisierung zu schützen.

Zwar kennt das deutsche Grundgesetz im Gegensatz zur österreichischen und zur schweizerischen Verfassung² keine ausdrückliche Vorschrift über die Staats- und Gesetzessprache, weil wegen der tatsächlichen Einheitlichkeit und Geschlossenheit der deutschen Sprache kein Bedürfnis nach verfassungsrechtlicher positiver Festlegung bestand. Auch ohne konkrete Regelung ist anerkanntes Verfassungsrecht, dass die Organe des Staates sich im Verkehr untereinander und gegenüber dem Bürger der deutschen Sprache zu bedienen haben. Das Grundgesetz regelt die Deutschsprachigkeit, indem es die deutsche Staatsangehörigkeit sichert, besondere Grundrechte der Deutschen vorsieht, alle Regelungen in deutscher Sprache trifft, den Staat und seine Institutionen deutsch definiert, sich an Deutschsprachige wendet. Das Grundgesetz ist nicht nur in Deutsch abgefasst, sondern steht auch in der Tradition deutscher Begriffs- und Rechtsbildung, bildet eine deutsch „verfasste“ Staatlichkeit.

Der in der Verfassung als selbstverständlich behandelte Grundsatz, dass im Geltungsbereich des Grundgesetzes die deutsche Sprache das einzige offizielle Verständigungsmittel ist, kommt im einfachen Gesetzesrecht ausdrücklich zur Geltung. Deshalb ist in amtlichen Mitteilungen, Entscheidungen, Bescheiden und sonstigen Äußerungen ausschließlich die deutsche Sprache zu verwenden. Alle Verfahrenshandlungen gegenüber Behörden können nur in Deutsch wirksam vorgenommen werden; nur in deutscher Sprache abgefasste Erklärungen wahren Fristen oder setzen sie in Lauf. Die Gerichtssprache ist Deutsch. Eingaben an das Gericht sind in deutscher Sprache abzufassen, die mündliche Verhandlung vor Gericht deutsch zu führen, alle gerichtlichen Verlautbarungen in Deutsch zu äußern.

Die Sprachhomogenität der Bundesrepublik Deutschland mag allerdings die deutschsprachige Rechtsgemeinschaft für den Anderssprachigen (Migranten) als eine geschlossene, wenig weltoffene und aufnahmebereite Struktur erscheinen lassen. Deshalb müssen die Gleichheit aller Menschen vor dem deutschen Gesetz und das Verbot einer Diskriminierung wegen anderer Sprache eine Brücke zwischen der Sprachhomogenität des Rechts und seiner Zugänglichkeit für den Anderssprachigen schlagen. In diesem Sinne sichert auch die Europäische Menschenrechtskonvention die in dieser Konvention festgelegten Rechte und Freiheiten ohne Benachteiligung wegen der Sprache. Die Sprachfreiheit, d.h. das Recht zum Gebrauch der Muttersprache, ist eine wesentliche Voraussetzung für die Ausübung anderer Freiheitsrechte, insbesondere der Meinungsäußerungs-freiheit, des Erziehungsrechtes, der Pressefreiheit, der Freiheit von Wissenschaft und Kunst, der Religionsfreiheit, der Handels- und Gewerbefreiheit, der Vereins-, Versammlungs- und Parteienfreiheit sowie der Unterrichtsfreiheit. Die Freiheit des Geistes und der Geistesäußerungen setzt den Gebrauch der Muttersprache voraus. Deshalb sichert die im allgemeinen Persönlichkeitsrecht und in besonderen Freiheitsrechten gewährleistete Sprechfreiheit grundsätzlich auch, dass der Sprechfreie die Sprache seiner Wahl sprechen darf. Diese Sprechfreiheit schützt das Recht zum Gebrauch der Muttersprache, jedoch ebenso das Recht zur Verwendung anderer Sprachen eigener Wahl, zum freien Gebrauch jeder beliebigen Sprache in Wort und Schrift. Jeder Mensch darf seine Sprache selbst gebrauchen und an seine Nachkommen weiterreichen, also die Sprache am Leben erhalten. Die Sprachenfreiheit berechtigt zum privaten Gebrauch und zur privaten Pflege beliebiger Sprachen. Der Staat muss insbesondere im staatlichen Erziehungs- und

² Vgl. Art. 8 des Österreichisches BVerfG und Art. 16 S. 2 der Schweizerischen Bundesverfassung.

Ausbildungswesen, aber auch bei der staatlichen Zulassung zu nichtstaatlichen Berufen und beim Zugang zum öffentlichen Dienst Sprachhomogenität mit Sprachindividualität in Einklang bringen.

Die Sprachfreiheit verpflichtet Anderssprachige, die für das jeweilige Gebiet bestimmende Sprache als Teil des von ihnen gewählten Wohn- oder Berufsortes anzuerkennen und sich dieser Sprache zu unterstellen. Die im Bundesgebiet sich aufhaltenden anderssprachigen Personen trifft eine Anpassungspflicht. Wer nicht im überlieferten Geltungsbereich seiner Muttersprache wohnt, darf grundsätzlich nicht erwarten und beanspruchen, dass sich seine deutschsprachige Umgebung auf seine Fremdsprachigkeit einstellt. Vielmehr muss er sich selbst der Eigenart seiner neuen Umgebung anpassen. Die Einreise- und Einwanderungsfreiheit bedeutet nicht Herrschaft über das betroffene Gebiet, sondern erlaubt den Zugang zu einem fremden Gebiet nach den dort vorgefundenen Gegebenheiten. Die Gewährung von Anpassungshilfen im Aufenthaltsstaat, insbesondere das Angebot von Sprachkursen für Anderssprachige, die Einrichtung eines Sondersprachunterrichts für fremdsprachige Kinder und die Förderung der Begegnung zwischen Deutschsprachigen und Fremdsprachigen ist ein Gebot politischer Umsicht, nicht aber Verfassungspflicht.

Der Staat ist zur sprachlichen Vermittlung verpflichtet – insbesondere zur Hilfe mit einem Dolmetscher. Für das gerichtliche Verfahren ist ein Dolmetscher hinzuzuziehen, wenn Personen beteiligt sind, die der deutschen Sprache nicht mächtig sind. Die Hinzuziehung eines Dolmetschers bei mündlichen Besprechungen ist nicht ausdrücklich geregelt, kann jedoch aus rechtsstaatlichen Erfordernissen geboten sein, wenn der Betroffene seine Rechte im schriftlichen Verfahren nicht genügend wahren könnte. Fremdsprachige Anträge und sonstige Schriftstücke sind auf Verlangen der Behörde oder durch die Behörde auf Kosten des Beteiligten zu übersetzen.

Eine gewisse Privilegierung unter den Fremdsprachen genießen in Deutschland die Sprachen der ethnischen Minderheiten. Zu den klassischen Minderheiten zählen in Deutschland die dänische Minderheit in Nord-Schleswig und die Sprache der sorbischen Minderheit. Diese Ausnahmeregelung für die Sorben soll jedoch lediglich „in den Heimatkreisen der sorbischen Bevölkerung“ gelten.

Insgesamt bleibt festzuhalten, dass das deutsche Grundgesetz eindeutig vom Prinzip ausgeht, dass die deutsche Sprache alleinige Staatssprache der Bundesrepublik Deutschland ist, auch wenn dieser Verfassungssatz nicht explizit in der Verfassungsurkunde niedergelegt ist. Dieser Grundsatz wird auch in der einfachgesetzlichen Ausgestaltung der Verfassung deutlich, wenn Deutsch sowohl zur grundsätzlich alleinigen Unterrichts-, Gerichts- als auch zur grundsätzlich alleinigen Verwaltungssprache bestimmt wird. Die dargestellten Lockerungen dieses Prinzips zugunsten der Menschen, die in der Verfassungsrealität der Bundesrepublik Deutschland leben oder sich in Deutschland aufhalten, ohne der deutschen Sprache ausreichend mächtig zu sein, stellen sicher, dass diese Menschen ihre Grundrechte auch ohne deutsche Sprachkenntnisse wahrnehmen können.

Der Grundsatz, dass Deutsch Gerichts-, Amts-, Schul- und Staatssprache ist, ist in jeder Hinsicht verfassungsrechtlich unbedenklich. Im Übrigen hat ein sprachlich relativ homogener Staat wie die Bundesrepublik Deutschland ein legitimes Interesse an der Erhaltung der Einheit bildenden und Einheit wahren Kraft seiner Staatssprache. Mit diesem legitimen Interesse muss das ebenfalls legitime Anliegen der Minderheiten, die kultur- und Identität stiftende Wirkung ihrer Sprache zu erhalten, in Einklang gebracht werden. Diese Balance ist gegenwärtig nur in bedingt befriedigender Weise hergestellt. Dies liegt daran, dass Immigrantensprache im Wesentlichen in sprachrechtlicher Hinsicht gleichbehandelt werden. Damit ist jedoch weder den Immigranten noch den Minderheiten geholfen. Unbestrittenermaßen ist die deutsche Sprache innerhalb der Bundesrepublik Deutschland eines der wichtigsten Integrationsmittel. Die deutsche Sprache muss den Einzelnen in die Kultur- und Rechtsgemeinschaft der Bundesrepublik Deutschland einbinden. Immigranten, die in die Bundesrepublik Deutschland kommen, haben daher die Pflicht, die deutsche Sprache als Teil des von ihnen gewählten Wohn- oder Berufsortes anzuerkennen und sich ihrer zu unterstellen. Selbstverständlich ist die Bundesrepublik Deutschland im Gegenzug gehalten, den Immigranten für die Erlernung der Sprache gewisse Anpassungshilfen zu gewährleisten. Die in der Bundesrepublik Deutschland beheimateten autochthonen Minderheiten sind, da sie in aller Regel die deutsche Sprache beherrschen, in einer anderen Situation und schutzbedürftig. Obgleich sie deutsch beherrschen, haben sie ein legitimes Interesse an der Förderung ihrer Minderheitensprache. Gegenwärtig wird aber lediglich das Sorbische in sprachenrechtlicher Hinsicht gefördert.

Schließlich sei noch angemerkt: Das Interesse am Erwerb der deutschen Sprache bei Ausländern ist groß. Die Motivation dieses Spracherwerbs reicht von der touristischen Neugierde über nützliche Wirtschaftskontakte bis zu literarischen oder wissenschaftlichen Interessen an der deutschen Sprache und an den Kulturgütern, die mit ihr zu erschließen sind. Diese Deutschlernenden sind unsere ersten und wichtigsten Partner und oft auch unsere besten Freunde in der Welt. Es gehört daher zu einer klugen und weitsichtigen Kulturpolitik, mit den Instrumentarien der Goethe-Institute, der DAAD-Lektorate und der deutschen Auslandsschulen das vielgestaltige Interesse an der deutschen Sprache nach Kräften zu stützen. Das eben ist das deutlichste Zeichen unserer eigenen Sprachkultur. Daraus folgt, das Deutsch als Fremdsprache nicht nach Art einer *lingua franca* mit Minimalstrukturen und Billigvokabeln zu vermitteln ist, sondern als eine wohlgeformte Sprache, die sich ihres kulturellen Mehrwerts sicher ist und auch weiß, was sie ihrer Geschichte schuldet.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Хільмар Трістан Бруннер – Professor, Doctor honoris causa *multi*, університетський дипломований юрист, професор університету прикладних наук м. Ердінг (Німеччина); Professor, Doctor honoris causa Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: літературні стилі та жанри у діахронії, біблійний дискурс, історія мови.

УДК 811.112.2'276.1.2

DEUTSCHLANDS MUNDARTEN VERÄNDERN SICH

Hubert Michael BRUNNER (Regensburg, Deutschland)

Коли організація ЮНЕСКО опублікувала весною 2010 року «Світовий атлас мов, яким загрожує зникнення», то Німеччина побачила жахливу картину – 13 її регіональних мов стоять на порозі припинення свого існування. У статті констатуються шляхи, які призводять до зникнення регіональних мов, та пропонується бачення покращення мовної ситуації.

Ключові слова: регіональні мови, діалектологія, дискримінація, баварський діалект.

When UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger was published in spring 2010 Germany found out a terrible fact that 13 of its regional languages are actually dying out. This article provides clues to the ways how regional languages disappear. The paper also gives answers to improving the language situation.

Keywords: regional languages, dialectology, discrimination, Bavarian dialect.

Als die Weltbildungsorganisation UNESCO im Frühjahr 2010 ihren „Weltatlas für bedrohte Sprachen“ vorstellte, erschreckte die Prognose, 13 Regionalsprachen in Deutschland seien vom Aussterben bedroht, nicht nur diejenigen, die sich aktiv der Dialektpflege verschrieben haben, sondern alle, die sich um den Zustand, den Stellenwert und die Entwicklung der Mundarten Sorgen machen. Dass dann ausgerechnet eine der auf der Beliebtheitskala ganz oben rangierende Mundart, das Bairische, ebenfalls betroffen sein sollte, das trotz der starken Zuwanderung aus nördlichen und östlichen Bundesländern nach wie vor von Millionen von Bayern in „bunten“ Nuancen gesprochen wird, stimmte viele bedenklich.

Sepp Obermeier vom „Bund Bairische Sprache und Dialekte“, der neben dem älteren „Förderverein Bairische Sprache und Dialekte“ für die Belange der verschiedenen Dialekte in Bayern eintritt, sieht sich durch die Unesco - Studie in seinem Kulturpessimismus voll und ganz bestätigt, wobei er nicht zuletzt der Bildungspolitik, den Medien, aber auch den Pädagogen vorwirft, der negativen Entwicklung auch noch Vorschub zu leisten.

Der Dialektforscher Karl-Heinz Göttert (Alles außer Hochdeutsch. ..., Berlin 2011) vermutet, dass in Großstädten wie München um 2040 das Bairische fast ausgestorben sein werde.

Namhafte Sprachkenner geben Obermeier recht. Der frühere Literaturchef des Bayerischen Rundfunks beklagt, das Bairische sei in den Medien nur noch „folkloristisches Beiwerk“. Im Bayerischen Rundfunk gelte die „Nordlautung“ quasi als Ausdruck intellektueller Überlegenheit. Mit Blick auf Art. 131 der Bayerischen Verfassung, der das Ziel ausgibt, in der Liebe zur Heimat zu erziehen, vermissen sie die gesetzliche Verankerung der Dialektvermittlung in der Schulordnung. Dabei sollte man sich in Erinnerung rufen, dass noch bis zur Wende des Millenniums Dialekte in deutschen Schulen verpönt waren, galten sie doch als soziales Stigma und sollten daher möglichst vermieden werden. Auf dieser Ansicht gründete auch die Überzeugung, dass Mundart sprechende Kinder schlechtere Bildungschancen hätten. Aus meiner eigenen Zeit (1970 er Jahre) als Pädagoge

an einem bayerischen Gymnasium in der Nähe von Regensburg ist mir noch die bildungspolitische Diskussion in Erinnerung, ob man Dialekt sprechenden Kindern aus unteren Schichten im Fach Deutsch einen Notenbonus gewähren müsste, da man annahm, den mit dem Makel des „restringierten Codes“ behafteten Kindern, die den Sprung auf eine höhere Schule geschafft hatten, müsse gerade in diesem Fach zu einem sozialen Ausgleich und zu mehr Chancengleichheit verholfen werden. Dabei blieb jedoch außer Acht, dass viele Kinder aus sozial besser gestellten Familien in ländlichen Gebieten situativ Hochdeutsch/„elaboriert“ sprachen bzw. sprechen konnten, aber ebenso Dialekt, wenn auch nicht durchwegs in ausgeprägter Form und mit vielen lokalen Unterschieden.

Tief sitzt immer noch die Sorge vieler Eltern, der Dialekt hemme den schulischen Fortschritt und die späteren Karrierechancen. Heutzutage gibt es durchaus Benachteiligungen bei Berufseinstellungen, wenn Kandidaten bei Vorstellungsgesprächen kein perfektes Hochdeutsch sprechen und damit weniger seriös und kompetent wirken.

In vielen Kindergärten erfolgen Formen der Diskriminierung und es wird versucht, den Kleinen den Gebrauch von Dialektwörtern auszutreiben. Daneben steht ohnehin durch die wachsende Zahl von Migrantenkindern unterschiedlicher Nationalitäten die Vermittlung des Hochdeutschen an oberster Stelle. Dabei sind eigentlich Mundarten die beste Grundlage für Mehrsprachigkeit, wie wissenschaftliche Studien nachgewiesen haben. Das Wechseln zwischen verschiedenen Sprachebenen fördere das allgemeine Denkvermögen und erleichtere das Erlernen von Fremdsprachen.

Die Globalisierung und rasante Entwicklung in der Wirtschafts- und Medienwelt sorgen dafür, dass Basisdialekte rückläufig sind und über Generationen hinweg auch im Alltag zunehmend an Sprechern verlieren. Das trifft nicht nur auf das Bairische mit den schwäbisch-alemannischen Randgebieten Bayerns zu, sondern auch auf „Platt“, regionale Mundarten im Nordosten, im Nordwesten sowie im Westen. In diesem Zusammenhang sei darauf verwiesen, dass es im Norden weniger Dialekt gibt als im Süden. Der Grund dafür ist historischer Art, da in diesen Regionen im 16. Jahrhundert die Mundarten zum Zwecke der gesamtdeutschen Kommunikation zurückgenommen und in den Privatbereich verlegt wurden.

In seinem Buch „Pfälzisch / 1990“ stellte Rudolf Post anhand seiner Untersuchungen schon damals fest, dass das Pfälzische mit jeder neuen Generation etwa 9% seines Wortschatzes verliere. Hochdeutsche Ausdrücke träten an deren Stelle.

In geopolitischer Hinsicht wird es künftig Unterschiede geben, was die anteilige Verwendung des Dialekts je nach Altersgruppen und Bildungsschichten betrifft, wobei es in ländlichen Gebieten noch länger eine größere Anzahl von Dialektsprechern geben wird als in Großstädten, wo sich im Laufe der Zeit der Dialekt auf dem Rückzug befinden wird. Traditionelle Dialekte werden nur noch von älteren Sprecherinnen und Sprechern in reiner Form verwendet. Die Technisierung des Berufslebens lässt die Verwendung von Mundart in privaten Räumen als Gegenstück wieder für den Einzelnen wichtig erscheinen, wobei man von Mehrsprachigkeit sprechen kann, die vor allem in privaten, vertrauten und emotional geprägten Konversationen zum Tragen kommt.

Auffällig ist, dass sich parallel zur Allgegenwart der modernen Medien, die sich der hochdeutschen Sprache bedienen, in den einzelnen Regionalprogrammen Nischen finden, z.B. im Bayerischen Rundfunk die Serie „Dahoam is dahoam“ oder in den öffentlich-rechtlichen Fernsehsendern Kriminalfilme, in denen häufig Dialektsprecher auftreten. Comedians sind entweder Dialektsprecher, die bei Auftritten ihren Dialekt nicht unterdrücken, oder sie bauen bewusst Elemente ein zur besseren Wirkung der Pointe.

Die Werbung macht sich mit Mundarteinblendungen die identitätsstiftende Wirkung der Mundarten zunutze, um die Produkte im Fernsehen, aber auch im Rundfunk anzupreisen. In diesem Zusammenhang sei auf den Werbespot eines Müsli-Herstellers verwiesen, in dem ein Dialog auf Schwäbisch geführt wird. Auch Speisekarten in Gasthäusern verzeichnen Dialektwörter, deren Verschriftung selbst für einen Dialektsprecher nicht immer leicht zu entziffern ist. Schlagwortartig verwendet der Fußballclub Bayern München ein „Mia san mia“ und spricht damit das Wir-Gefühl zigtausender Fans vor allem in Bayern an.

Die Tatsache, dass Dialektpflegern, Dialektologen, und Fördervereinen die Dialektpflege am Herzen liegt, ist grundsätzlich positiv zu beurteilen. Dennoch ist jede noch so gut gemeinte

Initiative und Aktivität nur in dem Maße relevant, in dem der Wahrscheinlichkeitsgrad seiner Umsetzung in einem realistischen Rahmen angesiedelt ist. Ein Wunschdenken bleibt nun einmal eine bildungspolitisch und pädagogisch dekretierte flächendeckende Verankerung des Bairischen quasi als eine Art offizielle Regionalsprache, gar mit einem allgemein anerkannten Sprach- und Schriftsystem, mit bairischer Orthographie.

Eine sprachwissenschaftlichen und sprachkulturellen Ansprüchen genügenden und in seriösen Kontexten angewandte bairische Schriftsprache, die, vergleichbar mit dem Schwyzerdütsch und dem Niederländischen eine allgemeine Akzeptanz erfahren würde, ist schwer vorstellbar.

Die bislang gängigen Maßnahmen und üblichen Formen der Mundartpflege, etwa zeitlich befristete und räumlich begrenzt stattfindende Projekte an Kindergärten und Schulen, die Verankerung der Thematik im schulischen Lehrplan, selbst Ratespiele und Preisrätsel in Regionalprogrammen, bei denen die Beteiligten die Bedeutung von Dialektwörtern zu raten haben, rücken den Wert der Mundarten in das Bewusstsein und tragen zu ihrer Förderung bei.

Abschließend sei noch auf eine Aussage von Prof. Dr. Anthony Rowley verwiesen. Er ist seit 1988 Leiter der Redaktion des Bayerischen Wörterbuches, das an der Bayerischen Akademie der Wissenschaften herausgegeben wird. Im Bayerischen Fernsehen tritt er regelmäßig auf, um zum Rätsel gestellte Mundartwörter zu erklären. Er warnt vor Schwarzmalerei und könne nicht erkennen, wie die Unesco - Studie zustande gekommen sei. Gleichwohl seien die Mundarten in Bayern noch stark verankert. Lediglich in den Städten und Ballungsräumen sei der Sprachwechsel unübersehbar. Die Vorgänge seien aber als komplex einzustufen. Er jedenfalls bleibe optimistisch, dass die bairischen Dialekte nicht aussterben.

BIBLIOGRAPHIE

1. Förderverein für Bairische Sprache und Dialekte, Neuauflage 2015, Nr. 85.
2. Göttert, Karl-Heinz: Alles außer Hochdeutsch. Ein Streifzug durch unsere Dialekte. Berlin 2011.
3. Post, Rudolf: Pfälzisch. Einführung in eine Sprachlandschaft. Landau 1990.
4. Kratzer, Hans: Bedrohter Dialekt. In: Süddeutsche Zeitung, Ausgabe 17. Mai 2010.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Губерт Міхаель Бруннер – заслужений викладач м.Регенсбург (Німеччина), DOCTOR HONORIS CAUSA Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: дискурс, історія мови, міжкультурна комунікація, національна ідентичність.

УДК 378

БИЛИНГВАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В СИНЬЦЗЯН-УЙГУРСКОМ АВТОНОМНОМ РАЙОНЕ КНР: ПЕРСПЕКТИВЫ ВНЕДРЕНИЯ И ВОЗМОЖНЫЕ РИСКИ

Руфат БАВДИНОВ (Алматы, Республика Казахстан)

Автор статті розглядає питання впровадження білінгвальної освіти в СУАР КНР. В дослідженні проаналізований вплив китайської мови на уйгурську мову після введення білінгвальної освіти на території СУАР КНР. Особлива увага акцентується на можливих ризиках керівництва КНР під час введення білінгвальної освіти в регіоні, що розглядається.

Ключові слова: білінгвальна освіта, навчання, уйгури, СУАР, КНР, уйгурська мова, китайська мова.

Автор статьи рассматривает вопросы внедрения билингвального образования в СУАР КНР. В исследовании анализируется влияние на уйгурский язык китайского языка после введения билингвального обучения на территории СУАР КНР. Особо акцентируется внимание на возможные риски руководства КНР в ходе ведения билингвального обучения в рассматриваемом регионе.

Ключевые слова: билингвальное образование, обучение, уйгуры, СУАР, КНР, уйгурский язык, китайский язык.

The article dwells upon the issues of introducing the bilingual education in XUAR, China. In his research the author analyzes influence of the Chinese language on the Uyghur language after introducing bilingual education on the territory of XUAR, China. Also the author emphasizes potential risks of the Chinese government that can arise in the process of introducing bilingual education in the region.

Key words: bilingual education, learning, Uyghurs, XUAR, PRC, the Uyghur language, the Chinese language

Целью настоящей статьи является анализ билингвального образования в Синьцзян-Уйгурском автономном районе Китайской Народной Республики (далее – СУАР КНР). Материалом исследования послужили контент интернет-источников, в частности, в качестве основного ресурса послужили статьи, размещенные на сайте «Радио Свободная Азия» (далее – РСА) [1].

Термин «билингвальное обучение» стал широко применяться в мире с начала 90-х годов прошлого столетия. Следующие понятия можно представить упрощенно. *Билингвизм, или двуязычие*, – это функциональное свободное владение и использование двух языков; *билингвальное образование (обучение)* – целенаправленный процесс, в котором используются два языка обучения; тем самым второй язык из учебного предмета становится средством обучения; часть учебных предметов преподается на втором языке. Такое образование, подразумевающее активную практику обучения сразу на двух языках, применяется, наиболее активно, например, в учебных заведениях стран, где в обществе функционируют несколько языков.

Прежде чем перейти к освещению вопроса о билингвальном обучении в Синьцзян-Уйгурском автономном районе КНР необходимо рассмотреть положительные и отрицательные ключевые моменты подобного обучения. Плюсы билингвального обучения следующие.

- обучаемый комфортно чувствует себя в многоязычном мире;
- билингвальное обучение – это возможность получать образование на одном из мировых языков, не теряя связи с этнической языковой принадлежностью;
- билингвальное обучение расширяет «границы» мышления, учит искусству анализа;
- билингвальные программы позволяют человеку не бояться барьера непонимания иностранного языка и делают обучаемого более адаптированными к изучению других языков, развивают культуру речи, расширяют лексический запас слов;
- обучение сразу на нескольких языках способствует развитию коммуникативных способностей, памяти, делает обучаемого мобильным, толерантным, гибким и раскрепощенным.

Недостатки билингвального обучения могут маскироваться под видом языковой интеграции, человек, обучающийся по программам билингвального образования, фактически может подвергаться ассимиляции, терять связь с родной культурой. С одной стороны, появляется некий космополитизм, а другой стороны знание языка рассеивается. Для того чтобы билингвальные программы действительно работали корректно, важно не только их наличие, но и профессионализм преподавания. Необходимо отметить, что непрофессиональное и стихийное ведение билингвального обучения ведет к языковому конфликту (потенциально перерастаемый в национальное противостояние). Как пишет Р. Траск, говорящие на родном языке индивиды при билингвальном образовании должны относиться ко второму языку как к вспомогательному инструменту, как к языку, который позволит интегрироваться в международное сообщество [2, с. 32].

В данной статье рассматривается проблема «билингвального» образования в СУАР КНР (по-уйгурски *қош тил маарип*). По мнению специалистов, новое билингвальное образование – это просто задекорированная форма перехода от обучения на уйгурском языке к обучению на китайском. Хотелось бы особо отметить, что билингвальное обучение относится и к другим языкам СУАР КНР, в частности, казахскому, кыргызскому, монгольскому, тибетскому. Но более целенаправленная политика билингвального обучения ведется в отношении уйгурского языка. Правительственные органы оказывают мощное давление на уйгуров, по сути, превращая «двуязычное» образование в «обязательное китайское» [3, с. 15].

Языковая политика КНР в Синьцзян-Уйгурском автономном районе на практике имеет ряд особенностей. Статья 4 Конституции КНР гласит: «все народы, населяющие Китайскую Народную Республику, равны. Государство защищает законные права и интересы национальных меньшинств, поддерживает и развивает равенство, единство и взаимопомощь между всеми населяющими Китай народностями. Запрещается любая дискриминация и притеснение по национальному признаку; запрещены любые действия подрывающие

единство народов или провоцирующие разделение... все народы имеют право использовать и развивать родной язык, как письменный, так и устный, и сохранять или улучшать свои народные обычаи и традиции». Но, несмотря на законы и официальное положение, уйгурский язык в СУАР КНР может отойти на второй план (китайский язык будет доминировать в районе).

Чем же обоснован выбор билингвального обучения? После образования 30 сентября 1955 года Синьцзян-Уйгурского автономного района, Пекин проводил достаточно либеральную политику в сфере языка и образования – например, язык обучения (уйгурский или китайский) определялся волеизъявлением родителей ребенка. В 1984 г. после того, как китайское правительство задалось целью добиться большего «взаимопонимания ханьцев и меньшинств», была заложена база «развития китайскоязычного образования». К тому же в правительстве взяли за основу идею о «неполноценности языков национальных меньшинств», согласно которой они не могут быть «современными» (был игнорирован тот лингвистический факт, что любой язык способен адаптироваться к современным условиям, усваивать новые понятия и слова). К примеру, в 1995 г. партийный секретарь СУАР Ван Лэцюань обосновал «билингвальное» образование так: «Языки национальных меньшинств малоемки и не могут вместить многие выражения современной науки и технологии, потому и образование на них невозможно. Они не могут идти в ногу с XXI веком». Таким образом, сформулировано положение о большей «продвинутой» и «современности» китайского языка, который должен заменить другие языки в ходе «билингвального» образования. Причем, часто декларируется лозунг о «повышении качества» обучения учащихся – представителей национальных меньшинств. Подобная китайскоцентричная установка в понимании языковых преимуществ объясняет многие проблемы «билингвального» образования в Китае. Эта политика получила свое дальнейшее развитие в 1992 году, когда «Рабочая конференция по этническим языкам и письменности» пришла к странному выводу: единственным путем поднятия уровня языков национальных меньшинств является «билингвальное» образование.

Рассмотрим процесс внедрения билингвального образования в цифрах. В 1999 г. в средних школах в «билингвальных» классах обучалось 2 629 учащихся. В 2004 году – 35 948, а в 2005 году их число возросло до 145 000 учащихся! Как отмечают очевидцы, вначале в этих классах при обучении использовалось 2 языка – уйгурский и китайский. В 2006 г. «синьцзянские классы» были организованы в 26 китайских городах (планировалось открыть только 12 школ) и в них было рекрутировано более 10 тысяч учащихся. В них все «современные» предметы, вроде математики, физики преподавались на китайском; остальные – на уйгурском. В последние годы китайское правительство форсирует меры по полномасштабному открытию «билингвальных» школ. Так, в отдел образования округа Хотан (уйгуры составляют здесь 90%) сообщил о переводе всех уйгурских школ на китайский язык в ближайшие 5 лет. В городе Атуш (Кашгарский оазис, уйгурское население – 80%) процесс перевода должен был завершиться к 2012 году. В 2005 г. «билингвальное» обучение было введено в детских садах и яслях крупнейших населенных пунктов СУАР. Воспитание детей в ханьских детских садах субсидируется из государственного бюджета, а также проводится широкомасштабная пропаганда ханьских детских садов и школ. Также продолжается политика смешения школ – когда из уйгурской и китайской школ создается одна – китайскоязычная. В этом случае, уйгурские учителя обязаны сдавать квалификационные экзамены на знание китайского языка.

В соответствии с планами китайского правительства до конца 2012 года необходимо охватить в стопроцентном отношении детей уйгурской национальности дошкольного возраста для обучения в яслях и детских садах на китайском языке, до 2015 года – учеников начальной школы, до 2020 года – охватить все уровни дошкольного и школьного образования. Правительство ставит целью в период с 2012-2020 годы выпустить более 2 млн 600 тысяч человек со средним образованием на китайском языке. Настоящие директивы были утверждены пятым всекитайским совещанием по устойчивому развитию СУАР КНР, которое проводилось в городе Урумчи в мае 2013 года, принятые директивы были

опубликованы на сайте министерства образования КНР. Секретарь парткома СУАР КНР Жэн Чуншан подчеркнул важность билингвального образования для создания устойчивого развития, стабильности и мирного сосуществования всех народов Синьцзяна. Для дальнейшего развития Синьцзяна, по словам секретаря парткома, необходима усиленная работа по скорейшему охвату в минимальные сроки билингвальным образованием всех уровней образования и установления строжайшего контроля над религиозной деятельностью в СУАР КНР. В целях дальнейшего внедрения билингвального образования в СУАР КНР, китайское правительство в июле 2013 года выпустило «Руководство по политике ведения билингвального образования среди национальных меньшинств Синьцзяна». В данном руководстве в очередной раз подчеркивалась важность и необходимость билингвального образования среди представителей национальных меньшинств в целях устойчивого развития КНР.

Суммируя факты ведения билингвального обучения в СУАР КНР можно определить возможные риски подобного образования. Первый риск имеет прогностический характер, содержание его следующее: китайский язык может превалировать в СУАР над местными языками, прежде всего, над уйгурским языком, что повлечет за собой недовольство уйгуров, которое потенциально перерастет в межэтнический конфликт. Это самая примитивная интерпретация риска (то есть, возникновение конфликта последняя точка внедрения двуязычного обучения). Разумеется, последствия ведения билингвального образования без учета национальной, географической, культурной специфики вполне могут подогреть ситуацию в регионе и возникновение нового очага напряженности в таком стратегическом районе Китая, как Восточный Туркестан (т.е. СУАР КНР) повлияет на центрально-азиатский регион в целом – игнорирование данной специфики можно считать вторым риском. Билингвальное образование охватывает все миноритарные языки СУАР, таким образом, данная политика ведет к изоляции не только уйгурский язык, но и казахский, кыргызский, таджикский, монгольский языки, что в свою очередь, может привести к ухудшению отношений между КНР и странами Центральной Азии (Казахстан, Кыргызстан, Таджикистан, Монголия) – это третий риск. Но, судя по нашим материалам по ведению билингвального образования в СУАР КНР, отношение китайского правительства к другим языкам, кроме уйгурского, отличается большей лояльностью (например, казахская диаспора выдвигала многие инициативы по развитию национального образования и эти инициативы были реализованы). Четвертый риск – вливание огромных субсидий в развитие билингвального образования может не дать того эффекта, который ожидают китайские власти, как пишет В.А. Клиновский, уже в годы культурной революции предпринимались попытки введения молингвального обучения на китайском языке в СУАР, но больших результатов это не дало [4, с. 147].

В заключении хотелось бы отметить тот факт, что усиление процесса внедрения билингвального обучения происходит на фоне политики массовой миграции ханьцев в СУАР, проводимая китайским правительством с целью освоения так называемого «Западного края» (нетрудно догадаться, что основными пунктами политики КНР являются – Тибет и Восточный Туркестан), что позволяет государству искусственно создать превалирование ханьцев над национальными меньшинствами в СУАР КНР. Тем самым создаются идеальные условия для проведения «билингвальной» политики в обучении в национальных автономных районах КНР. Последствия подобной языковой политики могут привести к плачевным результатам. Синьцзян-уйгурский автономный район КНР (исторически – Восточный Туркестан) относится к «мятежным» провинциям страны. Автохтонное население Восточного Туркестана – уйгуры-мусульмане. На протяжении всей истории уйгуров, а особенно после захвата Восточного Туркестана во второй половине XVIII века циньскими оккупантами, шло активное сопротивление местного неханьского населения против завоевателей. Билингвальное обучение в СУАР КНР должен быть планомерным и не в ущерб местному населению. И прав российский исследователь В.А. Клиновский, когда пишет, что китайское руководство не просто продвигает так называемый «лингвистический империализм», а находится в поисках компромисса, притом весьма сложного и

труднодостижимого. Это компромисс между необходимостью обеспечения целостности государства и сохранением культуры народов КНР [5, с.142].

БІБЛІОГРАФІЯ

1. www. rfa.org (уйгурская редакция)
2. Trask R.L. Language and Linguistics. The Key Concepts. – Second Edition. – Routledge, 2007. – P. 32.
3. Arienne Dwyer The Xinjiang Conflict: Uyghur Identity, Language Policy, and Political Discourse. – Washington: The East-West Center, 2005. – 107 p.
4. Клиновский В.А. Проблемы формирования билингвального образования в Китае // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. – Серия «Педагогика, психология». – Тольятти, 2012. – №2. – С. 146–148.
5. Клиновский В.А. Языковая политика в Синьцзяне и ее роль в китайско-уйгурском конфликте // Вестник Томского государственного университета. – Серия «История». – Томск, 2012. – №2. – С. 140– 142.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Руфат Бавдінов – кандидат філологічних наук, асистент професор кафедри мов Міжнародного університету інформаційних технологій, Республіка Казахстан, м. Алмати.

Наукові інтереси: мовні контакти, мова і культура, лексикографія.

УДК 811.161.2

**ВІДОМОСТІ ПРО ВИДАТНИХ МОВОЗНАВЦІВ НА СТОРІНКАХ
ЧАСОПИСУ «ЗОРЯ» (1880–1897 РР.)**

Тетяна Білявська (Миколаїв, Україна)

У статті висвітлено матеріали про українських мовознавців, які було опубліковано на сторінках часопису «Зоря» упродовж 1880 – 1897 років. З'ясовано їхню актуальність у контексті сучасних досліджень з історії українського мовознавства. Визначено низку публікацій, де подано інформацію щодо життя та наукової спадщини відомих мовознавців, факти біографії яких потребують перегляду або більш ґрунтовного дослідження.

Ключові слова: історія українського мовознавства, українські мовознавці, невідомі факти, часопис «Зоря».

The article is devoted to the analysis of materials about Ukrainian and foreign linguists which were published in the periodical “Zorya” during 1880 and 1897. The author proves their actuality in the context of modern researches on the history of Ukrainian linguistics. The author singles out a number of publications which contain information about life and scientific heritage of well-known linguists whose biographical facts need reconsideration and more detailed research.

Key words: the history of Ukrainian linguistics, Ukrainian linguists, unknown facts, the periodical «Zorya».

Вивчення окремих лінгвістичних питань у певній мірі варто здійснювати шляхом аналізу преси. Адже періодичні видання безпосередньо пов'язані з повсякденним життям суспільства, вони виступають одним із найважливіших знарядь формування та вираження громадської думки. На сторінках періодичних видань висвітлено наукові здобутки та надбання із різних галузей знань. Відповідно преса відбиває й ті процеси, що відбуваються в мовознавчій науці. Тому у наш час актуальним видається саме на тлі історичних джерел дослідити окремі питання українського мовознавства, з'ясувати неусталені факти.

Мета статті – проаналізувати матеріали (надруковані в часописі «Зоря» упродовж 1880–1897 років), у яких подано інформацію про відомих лінгвістів, та з'ясувати їхню актуальність у контексті сучасних мовознавчих досліджень.

Одним із найпопулярніших періодичних видань ліберально-народовської орієнтації в Україні 80–90 років XIX століття був часопис «Зоря», що виходив у Львові впродовж 1880–1897 років. На сторінках часопису опубліковано статті, які висвітлювали широке коло проблем, що стояли в той час перед українством. Серед них багато публікацій, присвячених проблемам мовознавства. Так, упродовж існування часопису на його сторінках опубліковано низку матеріалів про відомих вітчизняних мовознавців. З погляду досліджень сучасної лінгвістики, не всі публікації однакової наукової вартості, однак все ж серед них є такі, які заслуговують на увагу та можуть бути використані для подальших наукових розвідок. Зокрема, в контексті вивчення біографії тих мовознавців, життя та наукову спадщину яких належним чином не досліджено і в наш час (Г. Онишкевич, М. Осадца, Й. Лозинський,

О. Котляревський) або біографічні відомості потребують уточнень та глибшого опрацювання (Є. Желехівський, С. Смаль-Стоцький).

На сторінках часопису надруковано матеріали про *Йосипа Івановича Лозинського* (20.12.1807–30.07.1889). Це український мовознавець, етнограф, публіцист, громадський діяч. У сучасному мовознавстві він здебільшого відомий як автор однієї із перших українських граматики «Грамматика руської мови» (1846 р.), яка написана польською мовою. Крім цього, його вважають зачинателем так званої «азбучної війни» в Галичині. У свій час він виступив із пропозицією латинізації українського алфавіту в спеціальній статті «Про запровадження польської абетки в руську писемність». У 1889 році в «Зорі» надруковано статтю «Іосифъ Лозинський», де подано біографічні дані та здебільшого зроблено акцент на його наукові праці та громадську діяльність: «Кромѣ выданыхъ перед 1848 р. творѣвъ, выдавъ вѣнъ въ р. 1849 розвѣдку «О образованіу руского языка», в р. 1851 «Жите епископа Іоана Снѣгурского, в р. 1860 написав до альбуму «Зоря» розвѣдку про гаѣвки, а въ р. 1862 «Гадки о власности», рѣчь дуже замѣтну, котра підпала була зразу конфискатѣ [6, с. 276]. У його праці «О образованіу языка руского», що зазначена в статті, йдеться про право української мови на самостійний розвиток, а також становлення її як літературної. Головною умовою становлення та розвитку української мови вважає необхідність уведення її до всіх сфер суспільного життя (шкіл, урядових установ, судочинства тощо).

Варто зазначити, що в сучасних джерелах матеріалів щодо його життя та діяльності вкрай мало. Так, знаходимо стислу інформацію в енциклопедії «Українська мова» [13, с. 322] та статтю М. Худаша «Із маловідомої спадщини Й. Лозинського» [15], в якій автор робить огляд наукових праць вченого та висвітлює його мовознавчі погляди. Однак наявні наразі відомості вимагають перегляду та глибшого наукового аналізу. Тому матеріал, який опубліковано в часописі про цього вченого його ж сучасниками значно розширює можливості для подальшого вивчення цього питання.

Упродовж існування часопису на його сторінках містилися матеріали про відомого вітчизняного мовознавця *Олександра Опанасовича Потебню* (10.09.1835–29.11.1891). Порівняно з іншими вченими, його життя та діяльність, а також наукові досягнення, досліджено досить ґрунтовно. Творчу спадщину О. Потебні почали досліджувати вже його сучасники (М. Сумцов, І. Срезневський). У 20-50-х роках минулого століття до наукового доробку вченого звертаються І. Айзеншток, Р. Будагов, О. Ветухов, І. Житецький, Т. Райнов, П. Попов; у 60-90-х роках – А. Байбурин, В. Бобкова, Л. Булаховський, В. Виноградов, В. Гацак, М. Дмитренко, М. Жовтобрюх, А. Колодна, М. Мацейків, О. Пресняков, Ю. Тенянка, В. Франчук. Увагу сучасних дослідників привертають концептуальні положення наукових праць О. Потебні, зокрема його мовознавчі, етнологічні, культурологічні, філософсько-педагогічні погляди. Тому, на наш погляд, статті, які опубліковано в часописі не мають особливої наукової вартості в наш час, однак у той період ці матеріали про життя, діяльність та наукову спадщину виданого вітчизняного вченого привертати увагу читачів та надавали інформацію щодо розвитку мовознавчої науки. Так, у часописі «Зоря» надруковано посмертну оповістку та дві замітки, в одній із яких подано інформацію щодо наукової спадщини вченого; в іншій повідомлено про те, що Харківське історико-філологічне товариство одержало дозвіл на зібрання коштів для утвердження премії імені О. Потебні за найкращі твори з історії «руської мови» та «руського письменства» [7, с. 480]. Крім цього, знаходимо, публіцистичну статтю, автором якої є І. Л. Липа (підписався Іван Степовик), де висвітлено основні факти біографії О. Потебні та зазначено його внесок у розвиток мовознавчої науки [10].

У часописі «Зоря» опубліковано статтю про українського мовознавця *Михайла Осадицу*. Інформації щодо цього вченого в сучасних наукових розвідках майже немає. Так, знаходимо декілька рядків в енциклопедії «Українська мова». Варто зауважити, що немає списку літератури до статті про цього вченого. Крім цього, вказано тільки рік народження, але немає дати. У статті, що була надрукована в «Зорі» у 1897 році, подано ці та інші відомості. Так,

Михайло Осадца народився 3 листопада 1836 року «в Божикові, підгаєцького повіту» [1, с. 139]. Початкову школу і шість класів гімназії він закінчив у Бережанах, а 7–8 кл. в Станіславі (нині Івано-Франківськ). Згодом переїхав до Львова, де «слухав викладів з історії австрійської, римського права, історії грецьких і римських старинностей і німецького язика» [1, с.139]. У 1856 році вступив до духовної семінарії у Відні. Крім богословських наук, слухав лекції Ф. Міклошича у Віденському університеті. У 1858 році Михайло Осадца переїхав до Львова, де посів місце вчителя української мови в гімназії. Загальновідомим фактом, що стосується визначного досягнення вченого, було видання «Граматики руского язика» для середніх шкіл (1862 рік). У сучасних наукових джерелах досить обмежено викладено відомості щодо його наукових поглядів та громадської діяльності. Водночас у статті зазначено, що М. Осадца «брав живу участь в загальних зборах галицько-руської Матиці, що відбулись 7–9 липня 1864 року. Він виказував на зборах з великою ученості потребу справлення етимологічної правописи в душі народної» [1, с.139].

На сторінках часопису опубліковано матеріали й про відомого на той період українського мовознавця *Олександра Олександровича Котляревського* (філолог, народознавець, історик, бібліограф, (1837–1881)). Йому належить почесне місце серед професорів Київського університету 70–80 років XIX століття. Він був прихильником самостійного розвитку української мови. Дослідження про його життя та наукову діяльність сягають ще кінця XIX століття. Так, у 1894 році вийшла праця О. М. Пипіна, де він подає біографічний нарис про О. Котляревського. У сучасних дослідженнях знаходимо відомості в енциклопедії «Українська мова» [13, с. 278] та в статті Л.П. Лаптевої («Архіви України»), у якій здебільшого приділено увагу його науковій спадщині, а також висвітлено певні моменти біографії [9, с. 49–56].

У 1897 році в часописі «Зоря» вийшла стаття «Олександр Котляревський», автором якої є П. Грабовський (статтю підписано *Павло Граб*). У цій публікації автор подає відомості про його життя та знайомить із науковими здобутками О. Котляревського. При цьому він наголошує саме на тих працях, які мале значення для вітчизняного мовознавства: «Для нас, Українців, спеціальну вагу мають «Литературныя замѣтки по поводу сочиненія Г. Данилевскаго объ Основяненкѣ», написані Котляревським в 1856 році та видруковані в «Московскихъ Вѣдомостяхъ» пѣд псевдонімом Скубента Чуприни» [3, с. 40]. Автор статті доводить до відома читачів, у чому саме полягає наукова новизна та актуальність цієї розвідки О. Котляревського: «Котляревський не обмежив ся, як його попередники Мастак, Ієремія Галка (Костомарів) та Метлинський на пелічуванні тих або інших творів, хвальбі або закидах тому чи іншому письменникові; він перший задався поважною думкою між одноманітними явищами літературними; порівнюючи ріжних писателів, визначаючи окрему вдачу кожного та осібне місце в душі літературному. То була перша проба в тім напрямі і заслуга Котляревського в тій справі українській» [3, с. 40].

Таким чином, наукова спадщина О. Котляревського як мовознавця становить той пласт, який ґрунтовно не досліджено сучасними українськими мовознавцями. Тому такі матеріали, що виходили на сторінках тогочасної преси, сьогодні є актуальними, оскільки можуть послужити джерелом для подальшого наукового опрацювання.

Євген Ієронімович Желехівський (24.12.1844–18.02.1885) – відомий український лексикограф, фольклорист, громадський діяч. Однак у науковий обіг майже не введено відомості щодо його наукової, педагогічної та громадської діяльності. Так, в енциклопедії «Українська мова» у списку літератури зазначена лише одна стаття, надрукована в журналі «Мовознавство» (1970 рік). М. Л. Худаш, автор статті, зазначає: «Крім уже загальновідомих фактів, що стосуються головним чином, його словника, про самого Є. І. Желехівського, його життя і діяльність у мовознавчій літературі існують дуже скупі відомості, до того ж у деяких випадках ще й неточні» [14, с. 49].

У часописі «Зоря» надруковано статтю про нього, автором якої є його сучасник Г. Цеглинський (статтю підписано псевдонімом *Григорієвич*) [16]. Тут подано загальні

відомості про його життя та наукову, громадську діяльність. Однак нашу увагу привернуло те, що в енциклопедії «Українська мова» зазначена дата смерті 18.02. 1885 [13, с. 183], а в часописі «Зоря» – 19.02.1885 [16, с. 277]. Необхідно вказати, що, на думку М. Худаша, Г. Цеглинський у статті подав помилкову дату смерті Є. Желехівського та неправильні відомості щодо професії батька вченого. Сучасний дослідник вважає, що батько Євгена Желехівського був священиком, а не «приватним офіціалістом», як стверджує Г. Цеглинський [16, с. 277]. Крім цього, у статті Л. М. Худаша вказано, що Є. Желехівський закінчив філософський факультет Львівського університету, а в матеріалах часопису – філологічний.

Уважаємо за доцільне висвітлити деякі моменти громадської діяльності вченого, про які не зазначено в сучасних дослідженнях: «Він був радним міста Станіслава, надзорцем філії «Народної Торгівлі». В останніх місяцях свого життя брав діяльну участь в заснованню «Читальні» (теперішньої «Руської Бесіди») і «Товариства руських жінок», сих огнищ національного життя в Станіславі» [16, с. 277]. Таким чином, життєвий шлях, наукову та громадську діяльність відомого українського вченого Є. Желехівського не достатньо досліджено, а відтак це питання потребує уточнення існуючих фактів та подальшого наукового вивчення.

Гнат Денисович Онишкевич (1847–1883) – український мовознавець і педагог. Життя та творчу діяльність цього вченого належним чином також не вивчено. Так, в енциклопедії «Українська мова» після невеликої статті про нього відсутній список джерел, а значить немає матеріалів, у яких було б досліджено його біографію та наукову діяльність. З огляду на це, вважаємо доречним висвітлити той матеріал, що був на сторінках «Зорі». У 1894 році в часописі надруковано статтю «Гнат Онишкевич», в якій подано основні моменти його біографії [12, с. 235–236]. З цієї статті дізнаємося, що Гнат Онишкевич закінчив початкову школу в Угніві. Згодом вступив до «академічної, тепер руської, гімназії» у Львові, де успішно навчався [12, с. 235]. У 1867 році закінчив гімназію та вступив до Віденського університету: «Він слухав викладів з греки, латини та мов славянських. Особливо професор Міклошич дуже ним зацікавився» [12, с. 236]. У 1873 році він переїхав до Львова, де одержав місце «суплента при гімназії німецькій у Львові» [12, с. 236]. Саме у Львові вчений «взяв ся до студій мов клясичних та українсько-русської» [12, с. 236]. У цей період він підготував до друку третє видання «Рускої граматики» М. Осадци. Крім цього, допомагав молоді у виданні «Рускої бібліотеки» (переглядав рукописи та писав вступне слово та життєписи). За час його перебування у Львові значно змінився світогляд та політичні уподобання вченого: «В часі його побуту у Львові і студій над українсько-русською мовою зайшла в нім одна велика зміна, бо з прихильника «твердого мови» став рішучим народовцем, яким лишив ся до смерті» [12, с. 236]. У 1876 році, за пропозицією професора Ф. Міклошича, Гнату Онишкевичу присвоєно звання професора, а в березні 1877 року – призначено завідувачем кафедри української мови та літератури в місті Чернівцях (наголосимо, що знаходимо розбіжності між тими даними, що подано в енциклопедії «Українська мова» (в енциклопедії – кафедра української мови та літератури Львівського університету [13, с. 436])). У цей період, крім наукової роботи, він розпочинає громадську діяльність на Буковині: «Русини буковинські можуть посвідчити, які заслуги положив він не тільки як професор і вчений, але і як патріот-діятель. На него гляділи всі як на провідника літературного і суспільного руху на Буковині» [12, с. 236].

У наш час, коли ім'я Гната Онишкевича повернено, але водночас біографія його належним чином не вивчена, ці матеріали можуть бути використані для подальших наукових досліджень.

Степан Йосипович Смаль-Стоцький (21.01.1859–18.08.1938) – український мовознавець, педагог та громадський діяч. Він належить до найяскравіших представників української науки кінця XIX – першої половини XX століття. Досягнення С. Смалья-Стоцького сягають багатьох наукових, політичних та громадсько-культурних ділянок: він виступає як лінгвіст, літературний критик, публіцист, політик та суспільний діяч. Однак у радянський період його особистість багато років залишалася поза увагою науковців. І лише в

90-ті роки минулого століття ім'я вченого було повернено нащадкам. Уже в цей період з'являються наукові розвідки вчених про життя і діяльність С. Смаль-Стоцького [2; 4]. В історію української мовознавчої науки С. Смаль-Стоцький увійшов як автор підручника для українських гімназій «Руська граматика» (видав у 1893 році у співавторстві з Т. Гартнером). Завдяки цій граматиці на західноукраїнських землях було введено фонетичний правопис у всі сфери суспільного життя.

У 1894 році в «Зорі» знаходимо статтю «Д-р Степан Смаль-Стоцький» автором якої є М. Кордуба (статтю підписано *Буковинець* – псевдонім М. Кордуби) [8, с. 166–167]. Тут міститься матеріал про життя, наукову роботу та громадську діяльність вченого. Однак, з огляду на те, що ці відомості значною мірою висвітлено українськими вченими, не подаємо детальний аналіз статті. Зазначимо лише цікаві моменти щодо його діяльності: «Проф. Стоцький ще яко школяр виявляв охоту до серйозної праці. Ще в 7-ій гімн. класі розпочав при підмозі товаришів і проф. Гн. Онишкевича видавати «Руску Бібліотеку», котрої видав 2 томи» [8, с. 167]. Крім цього, дізнаємося, що перша друкована праця вченого «Листи з Буковини» (надрукована в «Ділі» у 1880 році [8, с. 167]). Тут також подано перелік його статей, опублікованих у західноукраїнських виданнях того часу. Отже, ці та інші відомості його неординарної біографії та наукової діяльності можуть бути використані під час ґрунтовного вивчення не досліджених ділянок наукової спадщини вченого. Суперечливим і не визначеним залишається питання щодо його дати народження і смерті.

Таким чином, у сучасному мовознавстві дедалі посилюється загальне зацікавлення вивченням проблем історії мовознавства та рідної мови. Така тенденція значною мірою зумовлена пошуками історичної істини, намаганнями об'єктивно оцінити й переосмислити мовно-історичні моменти, що з вагомих причин знаходилися на периферії наукових інтересів радянських мовознавців. Саме тепер, коли ці питання нарешті порушено і є можливість їх вивчати та обговорювати, цікавими та актуальними є дослідження, здійсненні на тлі історичних джерел. У часописі «Зоря» впродовж всього існування друкувалися статті про відомих вітчизняних лінгвістів ХІХ століття. Цінним є те, що цей матеріал написано сучасниками відомих учених. Тому він може бути використаний у сучасному мовознавстві для створення й уточнення біографічних даних та відомостей про їхню наукову діяльність.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Борковський О. Михайло Осадца / Олександр Борковський // Зоря. – 1897. – № 7. – С. 139.
2. Горбатюк О. В. Степан Смаль-Стоцький як літературознавець: постаті та явища нової української літератури : дис. на здоб. ступ. канд. філол. наук : 10.01.01 / Горбатюк Олег Васильович. – Львів, 2009. – 182 с.
3. Грабовський П. (Підп.: Павло Граб) Олександр Котляревський / П. Грабовський // Зоря. – 1897. – № 2. – С. 39–40.
4. Даниленко В. М. Академік Степан Смаль-Стоцький : Життя і діяльність. 1859 – 1838 / В.М. Даниленко, О.В. Доброжанський. – К. – Чернівці, 1996. – 207 с.
5. Євген Желехівський (некролог). // Зоря. – 1885. – № 4. – С. 48.
6. Йосиф Лозинський (по смертна оповістка) // Зоря. – 1889. – № 15 –16. – С. 276.
7. Комаров М. (Підп. М.К.) Олександр Потебня, професор Харківського університету (по смертна оповістка) / М. Комаров // Зоря. – 1891. – № 24. – С. 480.
8. Кордуба М. (Підп.: Буковинець) Д-р Степан Смаль-Стоцький / М. Кордуба // Зоря. – 1894. – № 7. – С. 166–167.
9. Лаптева Л. П. Визначний дослідник і пропагандист історії культури слов'ян / Л. П. Лаптева // Архіви України. – 1991. – № 1. – С. 49–56.
10. Липа І.Л. (Підп.: Іван Степовик) Олександр Потебня (по смертна згадка) / Іван Липа // Зоря. – 1892. – № 2. – С. 38–39.
11. Лукич В. Літературна спадщина після Олександра Потебні / Василь Лукич // Зоря. – 1892. – № 12. – С. 239.
12. Онишкевич С. (Підп.: Ст. Он.) Гнат Онишкевич / С. Онишкевич // Зоря. – 1894. – № 10. – С. 235–236.
13. Українська мова. Енциклопедія / [редкол. : В. М. Русанівський О. О.Тараненко, М. П. Зяблюк та ін]. – К. : Українська енциклопедія, 2004. – 1038 с.
14. Худаш М. Л. Є.І. Желехівський / М. Л. Худаш // Мовознавство. – 1979. – № 1. – С. 49–56.
15. Худаш М. Л. Із маловідомих спадщини Й.І. Лозинського / М. Л. Худаш // Мовознавство. – 1989. – № 4. – С.63–68.
16. Цеглинський Г. Євгеній Желехівський / Григорій Цеглинський // Зоря. – 1892. – № 14. – С. 277.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Білявська – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та методики початкової освіти Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського.

Наукові інтереси: історія мови (розвиток української мови в Західній Україні в ХІХ столітті).

УДК 811.161.2:341.383

МОВНА ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОГО УРЯДУ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХVІІІ СТОЛІТТЯ

Лариса ГУЦУЛ, Олександр ГУЦУЛ (Кіровоград, Україна)

Стаття присвячена питанню про правовий статус української мови в Російській імперії у другій половині ХVІІІ ст. На основі використання нормативно-правових актів державного походження з'ясовані тенденції мовної політики російського уряду та виявлені витоки її антиукраїнської направленості, які проявилися в ХІХ ст.

Ключові слова: мовна політика, правовий статус, історія української мови, російське право періоду імперії ХVІІІ ст., адміністративний указ, церковнослов'янська мова, богословські книги, богослужбові книги, державна цензура.

The article is dedicated to the question of the Ukrainian language juridical status in the Russian empire of the ХVІІІ century. On the basis of the state normative-legal acts of the ХVІІІ century the Russian government language policy trends are revealed and the origins of the anti-Ukrainian orientation in the ХІХ century are disclosed.

Key words: language policy, juridical status, the history of Ukrainian, the Russian empire legislation of the ХVІІІ century, administrative edict, the church Slavonic language, theological books, divine service books, state censorship.

Постановка проблеми. ХVІІІ століття – це час зародження мовної політики в Російській державі. Запропонований історико-правовий та мовознавчий коментар на основі використання нормативно-правових актів Російської держави ХVІІІ ст., яка будувалась за принципом загальноімперського універсалізму, дозволяє з'ясувати тенденції мовної політики російського уряду, виявити витоки заборони української мови. Адже вже із середини ХІХ ст. мовна політика Російської імперії має відверто антиукраїнське спрямування, а курс на витіснення української мови офіційно закріплюється Валувєвським циркуляром 1876 р.

Як дозволяють стверджувати досліджені нами історичні джерела та наукова література, у ХVІІІ столітті в Російській державі ще не було в практиці того, що пізніше стало називатися «мовною політикою», вона тільки зароджувалась. Це словосполучення нами використано лише умовно, враховуючи те, що своє реальне оформлення воно отримує тільки в ХІХ ст.

Мовна політика – це сукупність ідеологічних постулатів і практичних дій, спрямованих на регулювання мовних відносин у країні або на розвиток у певному напрямі мовної системи. В багатонаціональних державах мовна політика є складником національної політики, вона віддзеркалює її принципи, відповідає панівній ідеології. Спрямування і форми впровадження мовної політики детерміновані існуючим суспільним ладом, режимом правління, міжетнічними відносинами в економіці, культурі, релігії тощо. Мовна політика здатна або закріплювати привілеї панівної мови, або ж сприяти зняттю національних конфліктів шляхом підтримки мов національних меншин [16, с. 357].

У ХVІІІ столітті тільки виникає проблема будь-якої багатонаціональної і полікультурної країни: як поєднати використання мови загального спілкування (уніфікаторська мовна політика) з розвитком мов національних меншин. Російська імперія мусила вирішувати цю проблему.

Як влучно стверджує В. В. Лучик, перебування України в складі різних імперій спричинилося до того, що в душах і свідомості українців розвинувся комплекс меншовартості рідної мови, і найбільше постаралися в цьому плані Російська імперія і радянська система, що, зрештою, і зумовило поступове витіснення української мови російською на периферію суспільного життя [12, с. 4]. Одним із кардинальних кроків у цьому напрямку був Сенатський указ 1720 року, який можна вважати проявом політичної антиукраїнської сваволі, а також освітня політика російського уряду другої половини ХVІІІ ст. Мовна політика поступово змінюється у напрямі насильницького звуження функцій української мови [16, с. 358].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Історія української мови актуальна та полемічна. Помітно розширилося коло дисциплін, які вивчають її з точки зору своїх задач, а також залучених історичних джерел.

Розмірковуючи щодо проблеми статусу української мови в Російській імперії XVIII ст., виправданими, на наш погляд, є хронологічні рамки: час реформ Петра I та Катерини II. У них можна застосувати ретроспективний метод дослідження, який дозволяє в потоці історичних подій виділити об'єкти для спостереження, прослідкувати динаміку їх розвитку на основі кінцевого стану явища.

Проблеми функціонування мови в Російській державі XVIII ст. досліджували як мовознавці, так і історики: Е. Анісімов, Н. Д. Бабич, І. Власовський, М. П. Дем'янюк, А. Д. Івинський, В. О. Ключевський, Б. І. Краснобаєв, Л. А. Чорна, А. Кримський, В. Н. Латкин, М. В. Ломоносов, В. В. Лучик, І. І. Огієнко, О. А. Омельченко, І. В. Поздєєва, В. Потульніцький, М. І. Сизиков, В. А. Ципін, В. С. Шульгін, А. Яковлів та інші.

Авторами пропонованої праці вже були досліджені перші нормативно-правові акти I чверті XVIII ст., які регламентували використання української мови на теренах Російської імперії, виявлені нормативно-правові акти, які лягли в основу законодавчого регулювання мовної політики Російської імперії I чверті XVIII ст. та поданий цим актам історико-правовий коментар (див. статтю «Правовий статус української мови у I чверті XVIII століття») [3]. Зосереджена увага на часі реформ Петра I. Дослідження Сенатського указу 1720 р. дає змогу стверджувати, що це адміністративне розпорядження мало на меті не лише встановлення цензури релігійних книг, а було одним із визначальних кроків поступового витіснення української мови російською.

Дослідник історії української церкви І. Власовський появу указу пов'язував з політикою російського уряду, яка була спрямована на підпорядкування церкви державному контролю. У зв'язку з цим київській та чернігівській друкарням заборонялося друкувати "надалі нових книг, а тільки попередні церковні", а "ці попередні видання було наперед встановлено повну однозгідність їх з такими ж церковними книгами" російськими [2, с. 57]. Як прояв "політичної антиукраїнської сваволі" оцінює Н. Д. Бабич заходи царського уряду того часу щодо української мови та культури загалом [1, с. 6]. Аналогічна точка зору викладена на сторінках енциклопедії «Українська мова»: «1720 видається царський указ про заборону видання Києво-Печерською і Чернігівською друкарнями нецерковних книг, а також про наступний випуск книг лише російським варіантом церковнослов'янської мови. Витіснення українського варіанта церковнослов'янської мови з церковного вжитку спричинило зміну мовної орієнтації шкіл, а також Київської академії, що, в свою чергу, полегшило царській владі зросійщення суспільного життя в Україні» [16, с. 358].

Оскільки в указі йшлося про регламентацію видання богослужбових книг, то він став одним із свідчень поступового процесу, започаткованого ще в XVII столітті, обмеження, а в подальшому й ліквідації державної та церковної автономії України. Зауважимо, що жоден автор не вважав за необхідне проаналізувати політику царського уряду, виходячи із ситуації, що склалася в першій чверті XVIII ст. в суспільно-політичному та церковному житті самої Росії.

Отже, Сенатський указ 1720 року визначається дослідниками першим кроком російського уряду в напрямку витіснення української мови.

Мета написання статті. Мета нашої розвідки – дослідити мовну політику російського уряду за часів Катерини II. Реалізація цієї мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) проаналізувати російську мовознавчу думку другої половини XVIII ст. про українську мову; 2) з'ясувати освітню політику російського уряду другої половини XVIII ст.; 3) дати історико-правовий та мовознавчий коментар на основі використання нормативно-правових актів Російської імперії XVIII ст., що дозволить з'ясувати тенденції мовної політики російського уряду.

Виклад основного матеріалу.

Вступаючи на престол, Катерина II опинилася перед складною дилемою. З одного боку, вона вважала за потрібне укріпити центральну владу, уніфікувати державне управління з метою консолідації імперії. З іншого: *"Малая Россия, Лифляндия и Финляндия суть провинции, которые правятся подтвержденными им привилегиями, нарушитъ оныя отрешением всех вдруг весьма непристойно б было, однако и называть их чужестранными*

и обходиться с ними на таком же основании есть больше, нежели ошибка, а можно назвать с достоверностию глупостью" [13, с. 348].

Суперечливість задач внутрішньої політики позначилися на всіх її складових, включаючи цензуру та, говорячи сучасною мовою, "мовній політиці". Але, перш ніж перейти до названих сюжетів, слід коротко охарактеризувати російські філологічні уявлення II половини XVIII ст. про українську мову.

М. В. Ломоносов уважав, що російська мова є однією із слов'янських та її "можно разделить на три диалекта: 1) московский, 2) поморский, 3) малороссийский... Третий больше всех отличен и смешен с польским." [11, с. 608; 9, с. 51]. Відзначивши схожість російської та української мови, він вважав: "хотя сей диалект ("малоросійський") с нашим очень сходен, однако его ударение, произношение и окончания речений от соседства с поляками... попортились" [10, с. 83].

В "Сравнительных словарях всех языков и наречий, собранные десницею всевысочайшей особы" 1787 р., підготовлений до друку відомим ученим П. С. Палласом та в складанні якого взяла участь Катерина II, читаємо: "Между славянскими наречиями, из коих российское первое занимает мест ...", "Малороссийское наречие мало отлично и само по себе часто есть не что иное, как российское на польский образец премененное, которое и в употреблении токмо в Украине и малой России" [14, с. 8].

Близька до вищесказаного точка зору І. А. Переверзева, автора "Топографического описания Харьковского наместничества" 1788 р.: "Сие роковое отделение Южные от Северные или Великие России преобразило навсегда оные жители так, что из того явилась как-будто бы иноплеменная какая нация, от сего произошел малороссийский, украинский диалект, как удельный язык славянского племени" [15, с. 19].

Звернемо увагу на важливі оцінки мовної ситуації в Україні, вислови "иноплеменная какая нация", звернені до українців. Як пише автор "Топографического описания Харьковского наместничества", жителі "Южной России, отлученные один от других расстоянием мест, инородным владением, различным чиноправлением, гражданскими обычаями, речью, некоторые религиею (униєю), ..., взирают один на другого не так, как на иноязычного, но будто однородца, однако много отчужденного в словах и поступках, что для обеих сторон показывается странным явлением..." [15, с. 18].

Оскільки "Описание", написане за наказом Катерини II, пройшло цензуру, то сказані в ньому судження можна розглядати як офіційні. Цікаво, що І. А. Переверзеву належить праця, покликана допомогти українцям використовувати російську мову: "Краткие правила русского правописания для употребления малороссиян по свойству украинского диалекта", опубліковані в Москві в 1788 р.

Тоді ж, у II половині XVIII ст. були зроблені спроби створити українсько-російські словники. Вони свідчать про те, що в даний період з'являється ідея української мови як рівноправного партнера церковнослов'янської мови та провідних європейських мов, цінності її лексичного фонду, яким збагачувала російську мову. [4, с. 18 – 19].

Отже, російська мовознавча думка другої половини XVIII ст. виходила з тієї тези, що існує великоросійська мова, яка складалася з російської, української і білоруської мов (наріч). Причому сама українська мова сприймалася як російська, яка знаходилася під сильним впливом польської мови.

Перейдемо до розгляду освітньої політики російського уряду другої половини XVIII ст., до питань інших мов, які складають зміст "мовної політики".

В імперії розуміли, що багатонаціональний склад населення є серйозною причиною для турбот щодо видання "пособий и объяснений для истории народов и знания языков..." [14, с. 6]. Ось чому в народних училищах, "кроме правил языка российского, яко природного", наказано викладати декілька мов, у тому числі латинську, грецьку, арабську, китайську, які "пользою служит могут" та важливі "по соседским обстоятельствам", "по употреблению его в общежитии", "по немалым того народа населением, особливо же в двух последних губерниях состоящих" [6, с. 1012 – 1013; 17, с. 647 – 648]. У Прибалтиці, де була розповсюджена німецька, відкривались школи з викладанням на цій мові [7, с. 1006 – 1007].

Що стосується російської мови, то в другій половині XVIII ст. в освіченому суспільстві все більш усвідомлювалася необхідність у її *"вычищении и обогащении"*, пошуку *"новых слов"*, *"вразумительное и сильное оных употребление"*, розробці граматики, риторики, складанні словників [8, с. 1024]. Для цього, як вважала Катерина II, слід уникати крайнощів у використанні слів іншомовного походження (передусім запозичених з французької мови) та дистанціюватися від педантів, які навіюють на читачів *"скуку"* [15, с. 21 – 23]. Будь-які заходи з обмеження використання слов'янських мов, у тому числі української, вона не передбачала.

Повертаючись до історії цензури, слід сказати, що протягом усього XVIII ст. нормалізація державного контролю за інформацією носила епізодичний характер. Тим не менш, до кінця століття сформувалася змішана (духовна і світська) попередня цензура. Важливими для неї стали проблеми захисту православного вчення, інтересів держави (передусім влади монарха) та суспільної моралі.

Таким чином, освітня політика Російського уряду II половини XVIII століття мала прагматичний характер і виходила з того факту, що населення імперії було багатонаціональним, що потребувало необхідності навчання чиновників та офіцерів західним та східним мовам.

Виходячи із сказаного, можна стверджувати, що з XVIII століття в Російській державі розпочинається процес формування мовної політики, який знайшов своє завершення як антиукраїнський у другій половині XIX ст. XVIII століття – час зародження мовної політики. Її можна охарактеризувати як прагматичні дії уряду, пов'язані з необхідністю проведення адміністративних, воєнних, освітніх реформ. Для її здійснення потрібні були освічені виконавці, які повинні були знати європейські та східні мови. У цьому контексті українська мова («малоросійська») сприймалась як один із різновидів «великоросійської» (як російська і білоруська). Як вважали науковці XVIII століття, вона була результатом впливу польської мови на російську. Оскільки використання останньої на той час не було чітко регламентоване, необхідні граматичні правила лише розроблялись, то, зрозуміло, не мало бути і чітких приписів щодо обмеження застосування української мови.

Висновки.

У наслідках законотворчої діяльності російського уряду другої половини XVIII ст. можна визначити такі нормативно-правові акти, використання яких призводило до витіснення української мови з культурного життя суспільства на українських етнічних теренах Російської держави. В освітніх закладах переважно викладались західноєвропейські, класичні, східні мови та російська мова як засіб загальнодержавного спілкування. Українська мова розглядалась науковцями того часу як сплюндрована польською російська мова. Потрібно зауважити, що на той час ще не завершився процес формування української нації – носія української мови. Між тим важлива роль у цьому процесі належить саме мові. Адже взаємозалежність націєтворення і розвитку мови беззаперечна. Це також означає, що, для того, щоб російський уряд міг переслідувати спроби застосування української мови, необхідно, щоб вона вже була розвинутою, тобто реальним об'єктом для заборони.

Загалом у XVIII столітті тільки зароджується проблема будь-якої багатонаціональної і полікультурної країни : як поєднати використання мови загального спілкування (уніфікаторська мовна політика) з розвитком мов національних меншин. Імперія не могла вирішити цю проблему.

Тільки в незалежній демократичній Україні конфліктна ситуація подолана на основі Конституції та Європейської Хартії регіональних мов, яка є частиною українського законодавства. До такого правового рішення Україна йшла декілька століть.

Перспективи подальших досліджень означеної проблеми вбачаємо в розгляді політики російського уряду щодо української мови в XIX столітті, виявленні основних віх цього процесу – витоків заборони української мови. А також у розробці ретроспективного методу історико-правового та мовознавчого дослідження на основі використання нормативно-правових актів Російської імперії XVIII – XIX ст., що дозволить з'ясувати тенденції мовної політики російського уряду.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бабич Н. Д. Історія української літературної мови / Н. Д. Бабич. – Львів., 1993. – 245 с.
2. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви / І. Власовський – К., 1998. – Т. III. – 423 с.

3. Гуцул Л., Гуцул О. Правовий статус української мови у I чверті XVIII століття / Лариса Гуцул, Олександра Гуцул // Наукові записки. – Серія: філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. – Вип. 138. – С. 313–317.
4. Дем'янюк М. П. Українське мовознавство XVIII ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец.10.02.01 «Українська мова» / М. П. Дем'янюк. – К., 2006. – 21 с.
5. Ивинский А. Д. Литературная политика императрицы Екатерины II: «Собеседник любителей российского слова» : автореф. на соискание ученой степени канд. филол. наук / А. Д. Ивинский. – М., 2009 – 25 с.
6. Именной, данный комиссии о учреждении народных училищ. 27 сентября 1783 г. – ПСЗ-I. – Т. XX. – № 15.834 – С. 1012 – 1013.
7. Именной, данный Сенату. 29 августа 1783 г. – ПСЗ-I. – Т. XXI – № 15.826. – С. 1006 – 1007.
8. Именной указ директору Академии наук Е. Даниловой. 30 сентября 1783 г. – ПСЗ-I. – Т. XXI. – № 15.839 – С. 1024.
9. Ломоносов М. В. Российская грамматика / М. В. Ломоносов. – СПб., 1755. – 145 с.
10. Ломоносов М. В. Примечания о множественном окончании прилагательных имен. – В кн.: М. В. Ломоносов. Полное собрание сочинений. Труды по филологии 1739–1758 гг. – М., Л., 1952. – Т. VII. – С. 83 – 101.
11. Ломоносов М. В. Материалы к трудам по филологии. В кн.: М. В. Ломоносов. Полное собрание сочинений. – М., Л., 1952. – т. VII. – С. 608 – 627.
12. Лучик В. В. Ретроспективний і перспективний погляд на статус української мови як державної / В. В. Лучик // Наукові записки. – Випуск 30. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. Винниченка, 2000. – С. 4 – 12.
13. Наставление Екатерины II князю Вяземскому 1764 г. //Сборник Русского исторического общества (далее – РИО). – 1871. – Т. VII. – С. 348 – 354.
14. Сравнительные словари всех языков и наречий, собранные десницею всевысочайшей особы. – СПб. – 1787. – Часть I. – 245 с.
15. Топографическое описание Харьковского наместничества. – М. – 1788. – В кн.: Описи Харьковского наместничества конца XVIII ст. – К. – 1991. – С.19 – 25.
16. Українська мова. Енциклопедія / Ред. кол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. – Вид. друге, випр. і доп. – К.: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 357 – 358.
17. Устав народным училищам в Российской империи. 5 августа 1786 г. – ПСЗ – I – Т. XXII. – № 16.421. – С. 647 – 648.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Лариса Гуцул – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: історія української мови XVIII – XIX століть, правовий статус української мови, акцентологія ономастичної лексики, відтопонімний словотвір.

Олександра Гуцул – студентка 4-го курсу факультету історії та права Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: історія української мови XVIII – XIX століть, історія держави та права.

УДК 81'234

КЛАСИФІКАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ТВІРНИХ ОСНОВ СУФІКСАЛЬНИХ ДЕРИВАТИВ – ФРАНЦУЗЬКИХ ТЕРМІНІВ БУДІВНИЦТВА Й АРХІТЕКТУРИ

**Юлія КУЗНЕЦОВА, Марина МОСКАЛЕНКО, Лариса САЄНКО
(Полтава, Україна)**

У статті розглядаються проблеми визначення дериваційної активності твірних основ при суфіксальному способі словотворення, надається їх класифікаційний аналіз за: 1) морфологічною членованістю/нечленованістю; 2) приналежністю до певного лексико-граматичного класу; 3) етимологією.

Ключові слова: твірна основа, словотвірна модель, словотвірна пара.

The paper is devoted to the peculiarities of derivational activity of root morphemes in the suffixation word building. Their classification analysis is performed according to the following criteria: 1) morphological divisibility/indivisibility; 2) belonging to a certain lexico-grammatical class; 3) word etymology.

Key words: root morpheme, word-building pattern, word-building couple.

Дослідження дериваційних процесів, властивих певній терміносистемі, сприяє більш глибокому вивченню усієї мовної системи, дозволяє уточнити ряд дискусійних питань теорії деривації. Пропонована стаття присвячена деяким аспектам суфіксації, найбільш продуктивного із способів афіксальної деривації, у сучасній французькій будівельній термінології (БТ).

Аналіз афіксальної деривації передбачає існування самостійних відносин словотвірної похідності між двома або більшою кількістю синхронно співіснуючих слів. Релевантними ознаками для встановлення відносин деривації між цими словами і відокремлення їх у якості словотвірних корелятивів вважаються: 1) формальний словотвірний зв'язок, що відповідає фонетичній структурі мови на даному етапі; 2) семантичний зв'язок; 3) регулярність утворення словотвірних пар (СП) або словотвірних ланцюгів.

Не дивлячись на те, що утворення похідних за допомогою суфіксів

переважає серед способів афіксальної деривації у французькій БТ (25,6% із 4500 проаналізованих будівельних термінів є суфіксальними дериватами), у французькому мовознавстві ХХ сторіччя думка про високу продуктивність та активність суфіксальних СМ не є односпайною. Так, Ш. Баллі [1] відзначав послаблення та обмеження ролі деривації у сучасній французькій мові, А. Dauzat [6] висловлював думку про бідність суфіксальної деривації, пояснюючи це тим, що подібний засіб не відповідає аналітичним тенденціям французької мови. Прихильниками цієї точки зору є також лінгвісти, що вивчали суфіксальну деривацію на базі розмовного шару лексики [9; 10].

Вчені, які спиралися у своїх дослідженнях на мову реклами, преси, публіцистики, на термінологічну лексику, є представниками протилежної точки зору і стверджують цілковиту життєздатність суфіксації [3; 5; 7].

Більше того, за даними І.М. Думбревяну, французька мова посідає 4-е місце за індексом афіксації серед романських мов (після іспанської, італійської, португальської) в ієрархії лінійних афіксальних засобів утворення нових слів [2, с. 18].

Із загального корпусу БТ нами було вичленовано 673 ТО, від яких утворено суфіксальні деривати – будівельні терміни. Під час вичленування ТО до уваги брались такі критерії, як наявність термінологічного значення у похідних та здатність до утворення СП шляхом саме суфіксальної деривації.

Для визначення дериваційної активності ТО здійснено їх класифікацію за: 1) морфологічною членованістю/нечленованістю; 2) приналежністю до певного лексико-граматичного класу; 3) етимологією. За критерієм членованості/нечленованості вирізняються: непохідні основи (82,3 % від загальної кількості); похідні основи (16,3 %); композитні основи (2,4 %). До непохідних основ, які виявляють найбільшу активність у французькій БТ, належать словотвірно нечленовані основи слів, що позначають предмет, дії та явища немотивовано з точки зору сучасних семантично-словотвірних зв'язків: ardoise (шифер) → ardoiser (вкривати шифером); mesure (міра) → mesurer (вимірювати) → mesurage (вимірювання).

Похідні основи займають у БТ друге місце за словотвірною активністю. Ознакою похідної основи є можливість розмежування в її складі живого афіксу, здатність визначати предмети, дії та явища дійсності мотивовано, через установаження їх зв'язку з іншими предметами.

За наявністю афікса похідні основи поділяються на префіксальні (55 %): désaxer (dés + ax(-e)) → désaxement; суфіксальні (40 %): soudable (soud + able) → soudabilité; суфіксально-префіксальні (5 %): emmurailleur → (em + murailleur) → emmuraillage.

Композитні основи становлять найменшу кількість від загального обсягу ТО – лише 2. Вони також виявляють найнижчу словотвірну активність. Утворення похідних від композитних основ у нашому матеріалі відбувається виключно шляхом суфіксації: faux-plafond (faux + plafond) → faux-plafonnage.

За приналежністю до певного лексико-граматичного класу ТО, що беруть участь у суфіксальній деривації будівельних термінів, поділяються на віддієслівні, відсубстантивні та відад'єктивні.

Потенційна схема суфіксального словотвору для індоевропейських мов передбачає словотвірні відносини трьох головних самостійних частин мови: дієслова, іменника, прикметника, тобто від дієслова можна утворити: 1) дієслово; 2) іменник; 3) прикметник (так само від іменника і прикметника) [3, с.146]. У конкретній мові ця схема може бути реалізована не повністю. Так, дані нашого дослідження демонструють непродуктивність СМ $V_v + \text{suf} \rightarrow V$ і $V_{\text{adj}} + \text{suf} \rightarrow A_{\text{adj}}$ для сучасного словотвору у сфері БТ.

Результати аналізу показують, що найбільш продуктивним є суфіксальний словотвір на базі віддієслівних основ, найбільш слабозвинутим є словотвір на базі прикметників.

Участь інших частин мови у суфіксації представлена поодинокими випадками: CM $B_{adv} + suf \rightarrow V$ (environ \rightarrow environner); CM $B_{nom\ de\ nombre} + suf \rightarrow N$ (un \rightarrow unité).

Однією з особливостей дериваційної системи сучасної французької мови є наявність у французькій лексиці двох значних шарів слів: народного фонду і “вченого” або так званого “книжного” фонду. Лінгвісти базуються звичайно на цьому положенні, аналізуючи сутність словотвірних процесів [1;3]. Ю.І. Сулова підкреслює, що система французької мови на сучасному етапі являє собою в синхронному плані сукупність СТ, головна особливість яких полягає в тому, що вони побудовані частково на народній основі, а частково на книжній [4].

Н. Marchand [9] вважає за доцільне розглядати похідні, що виникають на народній основі, і похідні на книжній основі як дві співіснуючі системи, кожна із яких повинна вивчатись та розглядатись окремо, оскільки система на народній основі дає похідні з суфіксами народного утворення, а книжна система – лише з книжними суфіксами. Думку про автономність “народної” і “вченої” систем суфіксації підтримує також Р. Guiraud [8].

Аналіз етимологічного складу французької БТ вказує, що “народні” ТО становлять 56,3%, а “книжні” – 32%. Ми відокремлюємо також запозичені ТО – 11,7%. Певну перевагу, що віддається у дериваційних процесах основам народного походження, можна пояснити тим, що терміни будівництва, як однієї з найдавніших галузей виробництва, тісно пов’язані з народною ремісницькою лексикою.

Розгляд словотвірних процесів французької БТ демонструє:

- традиційні регулярні утворення за моделями:

Народна основа + народний суфікс: monter \rightarrow montage, broche \rightarrow brocher \rightarrow brochage, revêtir \rightarrow revêtement, gauche \rightarrow gauchir \rightarrow gauchissement;

Книжна основа + книжний суфікс: évacuer \rightarrow évacuation, urbain \rightarrow urbanisme, incurver \rightarrow incurvation, mobile \rightarrow mobilité;

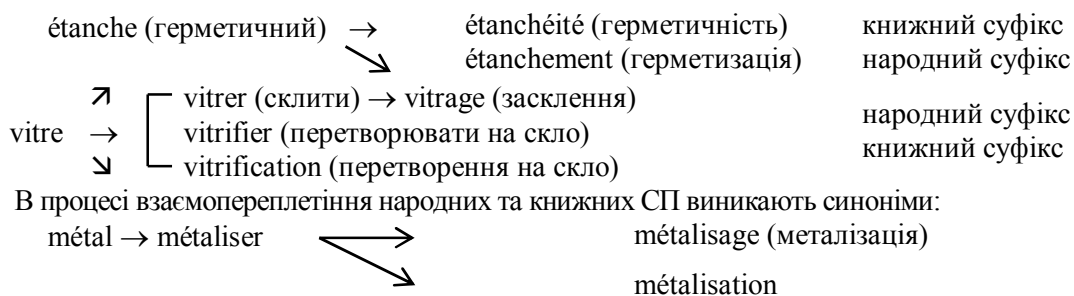
- утворення термінів за CM:

народна основа + книжний суфікс: fiable \rightarrow fiabilité, durer \rightarrow durable \rightarrow durabilité;

книжна основа + народний суфікс: condition \rightarrow conditionner \rightarrow conditionnement, aérer \rightarrow aérage, malaxer \rightarrow malaxage.

Виявлено, що 9,4 % ТО народного походження здатні поєднуватись із книжними суфіксами (особливо з -ation), а 29,8 % книжних ТО утворюють похідні будівельні терміни з народними суфіксами, серед яких найбільш частотними є -age та -(e)ment.

Спостерігаються випадки утворення паралельних похідних від однієї ТО як зі “своїм”, так і з “чужим” суфіксом, але з різною семантикою:

Запозичені основи дають утворення як з народними, так і з книжними суфіксами: longrine (з італійської, 1927) \rightarrow longrinage; goudron (з арабської, XIV ст.) \rightarrow goudronnage; caouthouc (з мови індіанців кечуа, 1736) \rightarrow caoutchoutage; standard (з англійської, 1749) \rightarrow standardiser \rightarrow standardisation. Певну перевагу мають моделі “запозичена основа + народний суфікс” (лише 11,7% запозичених ТО виявили здатність до сполуки з книжковими суфіксами). Спостерігаються також паралельні утворення від однієї ТО як з книжковими, так і з народними суфіксами:

Отже, вивчення словотвірної структури дериватів демонструє тенденції сполучуваності ТО з окремими формантами. Так, аналіз суфіксальних дериватів – будівельних термінів свідчить про те, що немає підстав розрізняти суто народну або суто книжну систему деривації в синхронному плані. Про це свідчить факт наявності СМ: а) народна основа + книжний суфікс; б) книжна основа + народний суфікс. У сучасній БТ і народні, і книжні, і запозичені слова є рівноцінними термінами і не відчуються як щось стороннє для лексики терміносистеми. Розподіл на 2 типи словотвору має виключно етимологічну основу. Досліджуючи суфіксаційні процеси в синхронії, ми маємо підстави говорити не про випадкове чи нерегулярне сполучення книжної основи з народним суфіксом, а про малу продуктивність такої СМ. Вищесказане відноситься також до префіксальної деривації, де “народні” і “вчені” префікси вільно сполучаються як зі словами народного, так і книжного фонду.

Результати дослідження показують продуктивність для БТ суфіксації на базі народних основ. Більшість основ, що беруть участь у словотвірному акті - непохідні (82,3 %).

Теоретичні дослідження словотвірних процесів тісно пов'язані з методичними проблемами оптимізації та інтенсифікації навчання іноземній мові майбутніх фахівців. Засвоєння регулярних словотвірних конструкцій та знання словотвірного значення як СМ в цілому, так і окремих формантів приводить до формування навичок розуміння змісту похідних одиниць за лексичним значенням основ та семантико-граматичним значенням словотвірних формантів. Це сприяє розширенню лексичного запасу студентів і озброює їх необхідними навичками для читання та розуміння текстів зі спеціальності, а також для спілкування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка: [На фр. яз.] / Шарль Балли. – М.: Едиториал УРСС, 2001. – 416 с.
2. Думбрэвяну И.М. Словообразовательные процессы и тенденции в романской именной системе: Автореф. дис. на соискание науч. степени докт. филолог. наук: спец. 10.02.05 «Романские языки»/И.М. Думбрэвяну. – К., 1988 – 32 с.
3. Степанов Ю.С. Структура французского языка. Морфология, словообразование, основы синтаксиса в норме французской речи/ Юрий Сергеевич Степанов. – М.: Либроком, 2013. – 184 с.
4. Сулова Ю.И. Роль латинизмов в формировании словообразовательных типов на книжной основе во французском языке : Автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.05 «Романские языки»/ Ю.И. Сулова. – М., 1963. – 13 с.
5. Цыбова И.А. Определите значение слова: Пособие по словообразованию во французском языке/ И.А. Цыбова. – М.: Междунар. отношения, 1981. – 104 с.
6. Dauzat A. L'appauvrissement de la dérivation en français // Le français moderne: – P., 1937: Octobre. – P. 290 – 299.
7. Dubois J. Etude sur la dérivation suffixale en français moderne et contemporain: Essai d'interprétation des mouvements observés dans le domaine de la morphologie des mots construits/ J. Dubois. – P.: Larousse, 1962. – XI. – 118 p.
8. Guiraud P. Les mots savants/ Pierre Guiraud. – P.: Presse Universitaires de France, 1968. – 122 p.
9. Marchand H. Esquisse d'une description des principales alternances dérivatives dans le français d'aujourd'hui/ H. Marchand. – Studia Linguistica, 1955. – Vol. 5. – № 12. – P. 95 – 112.
10. Marouzeau J. Notre langue/ Jules Marouzeau . – P.: Libr. Delagrave, 1955. – 280 p.
11. Mitterand H. Les mots français/ Henri Mitterand. – Paris: Presse Universitaire de France, 1976 – 128 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Юлія Кузнцова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Полтавського національного університету імені Юрія Кондратюка.

Наукові інтереси: словотвір у французькій мові, проблеми укладання термінологічних словників, закономірності розвитку мов.

Марина Москаленко – викладач кафедри іноземних мов Полтавського національного університету імені Юрія Кондратюка.

Наукові інтереси: проблеми професійної термінології, проблеми двостороннього письмового перекладу науково-технічних текстів.

Лариса Саснко – викладач кафедри іноземних мов Полтавського національного університету імені Юрія Кондратюка.

Наукові інтереси: проблеми професійної термінології, проблеми усного і письмового перекладу науково-технічних текстів, лінгвокраїнознавства.

УДК 811.161.2'373.45

ЗАСВОЄННЯ ІНШОМОВНИХ СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Тетяна ЛЕЛЕКА (Кіровоград, Україна)

Початок ХХІ століття посилює процес збагачення нової лексики та зріст неологізмів на українській основі. У статті розглядаються особливості функціонування препозитивних та постпозитивних іншомовних елементів у мові-реципієнті, що спричинено міжмовними контактами. Виявлено причини та результати їх активізації в українській мові. Охарактеризовано статус іншомовної морфеми та етапи її засвоєння.

Ключові слова: препозитивні іншомовні елементи, постпозитивні іншомовні елементи, мовні контакти, мова-реципієнт.

The beginning of the 21st century intensifies the process of language enrichment and the gain of the neologisms on the basis of the Ukrainian language. The article deals with the analysis of the peculiarities of the prepositive and postpositive loaned elements in the Ukrainian language caused by language contacts. The reasons and results of their activation are determined. The status of the loaned morpheme is characterized, the stages of its assimilation are given.

Key words: prepositive loaned elements, postpositive loaned elements, language contacts, language-recipient.

На початку ХХІ століття спостерігається тенденція зростання питомої ваги афіксальних неологізмів в українській мові. Питання про те, яка саме морфема, коренева чи афіксальна, слугує відправною точкою для виділення та осмислення морфем у складі основ іншомовних слів, неоднозначно вирішують у мовознавстві. Проблеми дослідження статусу іншомовних препозитивних і постпозитивних одиниць присвячені праці В. Акуленка, Н. Авілової, К. Городенської, С. Карпіловської, Н. Клименко, І. Кочан, Н. Титаренко та інших. Двоїстий, гібридний характер цих іншомовних одиниць є тим об'єктивним фактором, що ускладнює визначення їх статусу [2, с. 88]. Існують цікаві гіпотези, якими витлумачують статус цих іншомовних компонентів. Їх називають зв'язаними опорними компонентами (В. Лопатін, І. Улуханов), частинами інтернаціональних слів (В. Виноградов), префіксованими основами (М. Шанський), афіксами (В. Лотте), суфіксами (афіксами) (Н. Авілова), препозитивними і постпозитивними блоками (В. Акуленко), напівпрефіксами (М. Степанова), префіксоїдами та суфіксоїдами (афіксоїдами) (З. Потиха), міжнародними терміноелементами (В. Григор'єв), відносно вільними (зв'язаними) морфемами (О. Кубрякова), одиницями особливого статусу (Р. Зятковська), префіксоїдами (К. Городенська), основами складних слів (Н. Клименко), афіксальними радикалоїдами (І. Кочан), суфіксоїдами (В. Горпинич), формами, що комбінуються (Л. Хмелик) та іншими термінами. [2, с. 86]. Відсутність єдиного принципу в класифікації та словотвірній оцінці іншомовних морфем значною мірою пояснюється існуванням різних поглядів на поняття. На думку багатьох мовознавців існують особливі словотвірні засоби з "дуже абстрактною семантикою", близькою до словотвірного значення суфіксів та префіксів. Виходячи з положення про "проміжний", перехідний характер деяких морфем, дослідники роблять різні висновки про особливості та склад цієї категорії одиниць. Таким чином, ця наукова проблема, незважаючи на тривалу історію її опрацювання, не має однозначної інтерпретації і залишається одним із важливих завдань сучасного мовознавства. Це й зумовлює актуальність пропонованої розвідки.

Метою статті є аналіз особливостей функціонування препозитивних і постпозитивних іншомовних елементів, а також причин та результатів їх активізації в українській мові початку ХХІ століття.

Зазначена мета визначається розв'язанням наступних завдань:

- охарактеризувати статус іншомовної морфеми в українській мові;
- виявити етапи входження іншомовного афіксу в мову;
- дослідити особливості функціонування іншомовних афіксів у мові-реципієнті.

Сучасний стан української мови початку ХХІ століття характеризується надзвичайно активними процесами запозичення великих пластів лексики різних сфер суспільного життя. Запозичуються також й цілі лексичні ряди, які є однотипними (наприклад, з англійської: *гамбургер, чисбургер, копбургер; йогурт, фругурт, апігурт, емігурт; кліпмейкер, іміджмейкер, ньюсмейкер, хітмейкер, плеймейкер*). Це призводить до того, що кількість

переходить у якість, тобто в таких рядах слів починають виокремлюватись структурні елементи, а також формується значення відокремлених відрізків. Таким чином, відбувається становлення іншомовних структурних елементів як самостійних морфем в українській мові, здійснюється процес морфемізації. Якщо мова запозичує слова, що є морфологічно подільними у мові-джерелі і належать до одного словотвірного типу, то унаслідок типологічної близькості мов, ймовірно, носії мови, що запозичує, сприймають ці слова не як моноліти, а як такі, що членуються на частини [3, с. 39]. Звичайно, цей процес є довготривалим та поступовим і передбачає низку етапів, щоб іншомовний структурний елемент набув певних якостей у мові-реципієнті.

Як і щодо питомих слів мови, до питання критеріїв подільності основ слів іншомовного походження, за визначенням Є.А. Карпіловської, у мовознавчій літературі сформувався два підходи: кореневоорієнтований та афіксоорієнтований [4]. Представники першого підходу, наприклад, З. Потіха, М. Шанський, головним критерієм подільності основ запозичень називають повторюваність кореня. На їхню думку, подільним слід уважати таке іншомовне слово, яке в системі мови-реципієнта має спільнокореневе запозичення; причому кореневий елемент функціонує як вільний чи зв'язаний (*бронх-ит* при *бронх*, *опон-ент* при *опон-увати*) [7, с. 195; 4, с. 262]. Якщо ж така умова не задовольняється, іншомовні слова слід розглядати як неподільні (*доцент*, *аморфний*, *реабілітувати*) [4, с. 260]. Отже, на думку цих дослідників, унікальних коренів не існує. Так, Є. Карпіловська вважає цей підхід надійним для аналізу будови основи іншомовних слів, оскільки саме корінь або, точніше, та початкова частина слова (бо корені слів у мові-джерелі запозичення і в українській мові далеко не завжди тотожні), слугує відправною точкою для виділення і осмислення післякореневих елементів у ньому [4], а афікси покликані лише уточнити, спеціалізувати семантику кореневої частини слова. [6]. Прибічники іншого підходу, до яких належать Л. Крисін, З. Лошнова, Л. Шкатова та інші, розглядають кореневі та афіксальні морфеми як рівноправні, вважаючи, що в іншомовному слові можливо виділити афікс за умови його повторюваності в ряді слів із спеціалізованим значенням. Таким чином, на їхню думку, кореневий елемент може бути унікальним. За такого підходу подільними вважають основи слів, хоча б одна частина яких повторюється в будь-яких інших основах, співвідносних із поданою за значенням [6, с. 230]. Відповідно до цього Л. Крисін вважає подільними основи таких іншомовних слів, у яких виділяються: 1) спільний (семантично й фонетично) афікс й унікальний корінь (англ. *фут-бол*, *волей-бол*, *бейс-бол*); 2) спільний афікс і зв'язаний регулярний корінь (лат. *нарко-ман*, *мело-ман* – наркотик, мелодія; лат. *шовін-ізм* – шовін-іст, нім. *ценз-ор* – ценз-ура); 3) і афіксальний, і кореневий елемент, причому останній існує в системі мови-реципієнта як самостійне слово, тобто вільний корінь (фр. *монтаж-ер* – монтаж, грец. *диплом-ант* – диплом) [6].

На підставі цього дослідники пропонують розрізняти ступені подільності іншомовних слів. Зокрема, Н. Янко-Триницька розмежує повну, достатню й недостатню подільності. Повна подільність (вільна та зв'язана) характерна для основ, у яких обидві частини – і корінь, і афікс – є регулярними (осет. *марин-ад* – марин-ува-ти). Достатня подільність (вільна та зв'язана) характерна для основ, які містять регулярний корінь та унікальний афікс (грец. *ваз-он*) [8, с. 535].

На думку мовознавців, щоб виділити морфеми у складі іншомовного слова, потрібно, щоб ці слова характеризувались єдністю достатньо специфічного значення, яке властиве лише їм і тим самим відрізняє їх від слів іншої семантики, формально подібних на них [5, с. 245]. Оскільки носієм основного лексичного значення в слові є корінь, то саме усвідомлення кореня як морфеми є, на нашу думку, основним критерієм для поділу основ слів. Тому подільними ми вважаємо такі основи іншомовних слів, зокрема й термінів, у складі яких виділяється регулярний (вільний чи зв'язаний) корінь і регулярний афікс (англ. *банкінг* – банк, лат. *теїст* – теїзм), регулярний корінь й унікальний афікс (англ. *комікс* – комічний). Так звані умовно подільні/недостатньо подільні основи запозичень (англ. *трейдинг*) – з унікальним коренем і регулярним афіксом – подільними, на нашу думку, уважати не можна. Вони лише тяжіють до подільності.

Фактором, що сприяє розвитку здатності слів до членування на структурні елементи в українській мові, є запозичення співвідносних пар слів: англ. *скайсерфінг* – *скайсерфер*,

кікбоксинг – кікбоксер, бодібілдинг – бодібілдер. Однак говорити у цьому випадку про наявність словотвірної структури слова не має сенсу, оскільки в українській мові відсутня словотвірна основа для цих слів [1, с. 235].

Лише в окремих випадках на основі запозичення ряду спільнокореневих слів слова з іншомовним елементом починають розвивати свою словотвірну структуру. Наприклад, у слові *тренінг* вже виокремлюється суфікс *-інг-/-инг-*, оскільки слово сприймається як дериват від дієслова *тренуватись* та включається в ряд спільнокореневих слів *тренер, тренуватись, тренування, тренаж*. У цьому випадку суфікс ще не має чітко визначеного значення через одиничність прикладів, коли словотвірна структура слова з іншомовним елементом складається вже в українській мові.

Вільний корінь може поєднуватися з афіксами, які зустрічаються в інших основах, наприклад: англ. *блог, блогер, блогінг; маркет, маркетинг, маркет-мейкер, маркетолог, мас-маркет* тощо. Інший етап членування мають запозичення, в яких коренева та афіксальна частини зустрічаються з аналогічним значенням в інших словах, наприклад: англ. *роумер, роумінг*; нім. *креатив, креатор* тощо. Наступний етап виокремлення афіксів мають слова, корінь яких є співвіднесеною морфемою, а афікс не співвіднесеною, а в якості морфеми, що повторюється, виступає коренева частина, наприклад: англ. *топлес* має унікальну афіксальну частину *-лес* та співвідносну кореневу: *топ, топик, топовий* тощо. Наступний етап характеризує слова, які мають таку кореневу частину, яка поєднується лише з єдиним афіксом: фр. *бієнале*.

В українській мові існують запозичені лексеми, у яких морфеми не виленовуються: фр. *сомельє*, англ. *дьюті-фрі* тощо. Розвиток словотвірності запозичення дозволяє говорити про функціонування афіксальних елементів, що поповнюють морфемний фонд української мови. Наприклад, афікс фр. *-бельн- /-абельн-/-ібельн* активно бере участь у словотворі мови-реципієнта: *читабельний*.

Розвиток продуктивності іншомовних афіксів пов'язаний з активізацією запозичених елементів, які давно поповнили склад української мови, але їх дериваційний потенціал лише нещодавно почав розширюватись, наприклад: грец. *гіпер-* (*гіперуспішний, гіпервигідний* тощо), англ. *супер-* (*суперактивно, суперпропозиція*), лат. *пост-* (*пострадянський*), англ. *екс-* (*екс-президент*) та інші; а також суфікси фр. *-арій* (*абортарій, альпінарій, бестіарій, глосарій, дельфінарій, дендрарій, розарій*), грец. *-ант* (*дипломант, підписант*), фр. *-ер* (*тюнер, сканер*). Зазначені афікси відіграють значну роль у сучасному словотворенні: вони входять у склад запозичень, а також у якості формантів утворюють деривати на українському ґрунті. Адаптація запозичених словотворчих афіксів може призвести до розвитку омонімії. Наприклад, слова, які мають суфікс фр. *-арій*, є локативними іменниками і мають значення “територія, приміщення” наприклад: *дельфінарій, терарій, фазанарій* тощо. Однак у сучасній українській мові формуються іменники, в яких суфікс *-арій-* має значення “особа-носій предметної ознаки”: *мандатарій, парламентарій* тощо. Окрім цього, зазначена морфема характеризується варіативністю використання: *дендрарій – дендраріум*, що відображає активність використання суфікса *-арій-* у мові, наявність варіантів розвиває конкурентність під час адаптації у мові-реципієнті.

Формування нових запозичених словотворчих елементів передбачає декілька етапів. Іншомовні афікси у мові-реципієнті виокремлюються як відрізки слів, що повторюються. Поступово у мову-реципієнт переходять слова зі словотвірною основою, і виникає семантична співвіднесеність між запозиченнями. Іншомовні лексеми потрапляють в українську мову без членування на морфеми. Потім з'являються співвіднесені семантичні пари, наприклад: *дайвінг – дайвер, кутюрє – кутюр* [5, с. 246].

На етапі формування нової морфеми в українській мові знаходиться також запозичений префікс грец. *нон-*: він зустрічається у складі інтернаціональних запозичень, наприклад, *нон-грата*. Префікс *нон-* поєднується як і з запозиченими зв'язаними (наприклад, *нон-айрон*), так і з вільними коренями: *нон-стоп*.

В українській мові функціонують слова, які мають суфікси фр. *-ер-/-ор-* і були запозичені давно (*реставратор, стажер, монтер, тренер, компостер*), але наявність подібних номінацій полегшує запозичення одноструктурних найменувань (англ. *аутсайдер*,

байкер, брокер, дилер, драйвер, кілер, менеджер, іміджмейкер, рокер, спікер, спічрайтер, тійнейджер, хакер тощо).

Серед наведених прикладів зустрічаються слова з вільним коренем (англ. *гамбургер* – *Гамбург*), а також зі зв'язаним коренем (англ. *менеджер* – *менеджмент*, *спонсор* – *спонсорувати*; *маркер* – *маркувати*, *пейджер* – *пейджинг*, *сканер* – *сканувати*) і багато одиниць з унікальними коренями.

Коли іншомовний структурний елемент вже починає формуватись як самостійна морфема в українській мові, то слова, що мають такий компонент, вже чітко сприймаються у мові-реципієнті стосовно складу та структури. Вони ще не отримали широкого розповсюдження в українській мові, але вже сформовано їх словотвірне значення, виокремлюється їх словотвірна основа. Окрім цього, вони починають у деякій мірі розвивати свою словотвірну активність, що вважається головним фактором засвоєння іншомовних морфем мовою-реципієнтом. Запозичені суфікси вступають у словотвірні зв'язки з іншомовними та українськими основами [2, с. 89]. Наприклад, суфікс фр. *-аж-* характеризується як достатньо регулярна, але непродуктивна словотвірна одиниця, яка виокремлюється в іменників чоловічого роду, що позначають дію, яку називає основа дієслова (*дубляж*, *зондаж*, *інструктаж*, *масаж*, *монтаж*, *пілотаж*, *саботаж*, *фіксаж* тощо).

Чітке структурне вичленовування і значення отримав іншомовний елемент англ. *-мейкер-* (*плеймейкер*, *нюсмейкер*, *хітмейкер*, *кліпмейкер*, *іміджмейкер* тощо), хоча у слів української мови відсутня словотвірна основа для творення деривату.

Структурний елемент англ. *-гейт-* вже починає стверджуватись в українській мові як самостійна морфема-суфікс, оскільки має структурне членування й чітко оформлене значення "скандал, який пов'язаний з якоюсь людиною чи державою" (*Уотергейт*, *Ірангейт*, *Кучмагейт*, *Монікагейт*, *Панамагейт* тощо).

В українській мові часто утворюються нові слова зі структурним елементом грец. *-манія-*, що має значення "великий інтерес до когось чи чогось" (*бітломанія*, *курнікоманія*, *спайсогерломанія*, *шпіономанія*, *покемоманія*, *леонардманія*, *євроманія* тощо). Однак словотвірна функція таких елементів ще недостатня, вони приєднуються до іншомовних основ.

Подальше функціонування іншомовної морфеми пов'язано з її багатозначністю. У якості ілюстрації можна привести іншомовний суфікс лат. *-ант-*, який в українській мові функціонує в декількох значеннях: особа за дією та родом діяльності, об'єкт та учасник дії тощо: *адресант*, *диверсант*, *квартирант*, *симулянт*, *дипломант*, *дисертант*, *музикант*, *фабрикант*, *арештант*, *дуелянт*, *конкурсант*, *концертант*, *екскурсант* та інші. Але сфера дії таких морфем обмежується поки що іншомовними основами.

Засвоєння іншомовних структурних елементів відбувається відповідно до словотвірної активності іншомовних морфем в українській мові, а також є одиничні утворення на базі української мови за участі питомих основ. Так, елемент грец. *-дром-* приєднується до іншомовної основи (*велодром*, *танкодром*, *космодром*) і починає проявляти свою активність в українській мові (*сміхотдром*, *стихотдром*, *скеледром*). Так само поводяться й інші іншомовні морфеми: грец. *-фоб-* (*людинофоб*); *-філ-* (*англофіл*, *неофіл*, *слав'янофіл*).

Іншомовний структурний елемент вже займає чітко визначену позицію в українській мові. Це рівноправна морфема, яка вичленовується як структурний елемент слова, має визначене значення та функціонує в мові як продуктивний словотворчий формант й утворює нові слова на базі українських основ. У першу чергу, це відноситься до деяких префіксів, оскільки саме префікси мають здатність приєднуватись до різноманітних основ і не викликають ніяких змін.

У системі сучасного словотворення останнім часом значне місце посідає іменникова префіксація. Це пов'язано з деякими внутрішньомовними та позамовними факторами. По-перше, це процеси перетворення неподільних раніше запозичених основ в афіксальні. Як наслідок цього, відбулася активізація багатьох іншомовних препозитивних морфем (грец. *анти-*, *архі-*, *суб-*; англ. *екс-*; лат. *ультра-*, *супер-*; нім. *квазі-* та інші), і набуті ними властивості стали поєднуватись з українськими основами. Мовні та соціальні причини саме такої активізації тісно переплітаються. Прискорений розвиток науки і техніки, необхідність

номінації нових наукових, технічних, суспільних визначень, виникнення у зв'язку з цим різноманітних назв та термінів; зростання міжнародних, наукових та культурних контактів, збільшення та розширення кола перекладної наукової та художньої літератури, і як наслідок цього – посилення міжмовного взаємовпливу, взаємообміну не лише лексичними одиницями, а й словотвірними моделями: збагачення української мови запозиченнями, іншомовними лексичними одиницями, морфемами. Улиття іншомовних препозитивних компонентів в українське словотворення сприяло поживленню префіксального способу творення слів. В останні роки префіксація як засіб словотворення стала привертати більшу увагу дослідників. Це пояснюється зміною їх пасивної участі в системі словотворення іменників, що, в першу чергу, пов'язано з розширенням сфери префіксальних одиниць та активізацією деяких груп префіксів. У ХХІ столітті посилюється процес збагачення нової лексики та зріст неологізмів, до того ж у словотворення вступають морфемі, які раніше траплялися лише як частини запозичених слів: грец.: *анти-, архи-, гіпер-, нео-, де-, інтер-, ре-, суб-*; лат.: *віце-, екстра-, контр-, пост-, супер-, ультра-*; нім.: *квазі-*; фр. *еко-* та інші. Так, префікс грец. *анти-* вважається в українській мові регулярною й продуктивною морфемою, яка утворює нові слова як з іншомовними, так і з українськими основами зі значенням протилежності, протидії або ворожого ставлення до того, що називає мотивуюче слово (*антитерор, антигуманний, антивірус, антиречовина, антимистецтво* тощо).

Те саме можна сказати й про префікс лат. *супер-* (*суперрефективний, супереластичний, супернегативний, суперрепортаж, суперанишлаг, суперкомп'ютер, суперновий, супермама, супербомба, супергерой*). Особливо активізувалась дія цього префікса в українській мові у зв'язку з розвитком реклами.

Слова з префіксом лат. *контр-* найчастіше мають семантику дії-відповіді, вжитої з метою протидії, захисту, нейтралізації якої-небудь дії або знищення її результату. Наприклад: *контрнаступ, контрнапад, контрдія, контрміри, контрадаптація, контрманевр, контрбаланс* та інші.

Препозитивні елементи грец. *псевдо-*, нім. *квазі-*, поєднуючись з іменниками, узагальнюють їх експресивно-негативну семантику неправдивості, фіктивності. Морфемі *псевдо-* та *квазі-* з'являються в українській мові в ХVIII–ХІХ ст. та використовуються лише у складі запозичених слів, і тільки в кінці ХІХ ст. – на початку ХХ ст. у результаті активних мовних факторів стають словотвірними формантами, включаючись в автохтонну систему словотворення. Назви осіб з початковими *квазі-*, *псевдо-*, у зв'язку зі своєю експресивною семантикою, характерні, перш за все, для суспільно-політичної сфери лексики: *квазісоціаліст, квазігроші, квазіперіод, квазіпотенціал, квазіпохідна, квазірезистор, квазісистема, псевдоноватор, псевдовчений, псевдогуманіст, псевдораціоналізатор, псевдоперелом, псевдопластичність, псевдоподія, псевдосклероз, псевдосфера, псевдотканина* тощо.

Морфемі іншомовного походження починають розвивати свою словотвірну активність і стають більш продуктивними, а також розширюють своє значення. Наприклад, суфікс лат. *-іст/-ист-* є загальноновживаним в українській мові, тому що він є достатньо продуктивним. Цей суфікс утворює назви осіб. Також у сферу дії морфемі активно входять українські основи. Це регулярна та продуктивна словотвірна одиниця, що утворює іменники чоловічого роду зі значенням особи, яка характеризується сферою занять, суспільно-політичною, ідеологічною приналежністю тощо: *гітарист, журналіст, металіст, танкіст, вокаліст, масажист, бойкотист, скандаліст, шантажист, дарвініст, ідеаліст* та інші.

Спостерігається активізація запозичених інтернаціональних афіксів, інтенсивний розвиток семантики деяких формантів (грец. *мега-* мегапопулярний фільм, *гіпергіперуспішна компанія* тощо), рухливість елементів відносно кореневої морфемі (*стартан, апгрейд* тощо). Зазначене явище – новий для словотвірної структури української мови процес, що притаманний англійській мові. Зафіксована поява прикладів, що включають подібний словотвірний формант у передкореневій позиції, тобто префіксальній: наприклад, *апдейт, апгрейд*, а також посткореневій, тобто суфіксальній: *стартан, лайтан, білд-ап, пуш-ап, чек-ап, рол-ап, пін-ап* тощо. Аналогічні приклади: *тайм-аут, блекаут, дропаут, кросаут – аутсайдер, аутрейд, аутпорт; роумінг-ін, трейд-ін, сит-ін, чек-ін, драйв-ін – інсайдер; рол-овер – овердрайв, овернайт, овертайм* тощо. Таким чином, можна говорити про

рухливість окремих морфемних елементів, які були запозичені українською мовою у складі нових лексем. Рухливість слотовірних елементів являє собою недосліджений етап функціонування окремих морфем, коли прагнення морфемних елементів до активної семантичної ролі у складі слова закладено у самій одиниці. У сучасній українській мові спостерігається тенденція до лексикалізації окремих афіксів, тобто їх окремого використання, що пов'язано з функціонуванням префіксів, оскільки вони легше, ніж суфікси, набувають можливості використовуватись самостійно, наприклад: *екс – екс-бойфренд*.

Можливість поєднання різних за походженням слотовірних елементів не випадкова. У мові функціонують морфеми та моделі, які є необхідними для мови у конкретний період її функціонування. Утворення нових лексем відбувається постійно, і головна роль у цьому процесі належить афіксальним одиницям.

Таким чином, процес засвоєння іншомовних структурних елементів в українській мові – тривалий та багатоетапний. Йому сприяє ціла низка лінгвістичних факторів: 1) наявність "порожньої клітинки" для вираження конкретного значення; 2) необхідність синонімічного вираження відносин; 3) наявність спільнокореневих слів як основи для формування у запозиченого слова слотовірної структури; 4) розвиток слотовірної активності іншомовного елемента за участі як іншомовних, так й українських основ; 5) розвиток багатозначності іншомовних морфем в українській мові як результату їх високої слотовірної продуктивності.

Отже, семантичний та слотовірний аналіз розглянутих груп афіксів свідчить про деякі нові явища та процеси в українській мові. Початок ХХІ ст. посилює процес збагачення нової лексики та зріст неологізмів на українській основі: у словотворення включаються морфеми, які раніше траплялися лише як частини запозичених слів. Такі іншомовні одиниці стали виконувати роль афіксів та посіли певне місце в системі української афіксації. Активне включення іншомовних морфем в українське словотворення дає підставу розглядати їх усередині семантичних груп, які об'єднують препозитивні та постпозитивні одиниці залежно від їх семантики та функції. Збільшення продуктивності та регулярності афіксів сприяє росту аглютинативності таких одиниць та поступовому перетворенню їх в самостійні препозитивні та постпозитивні частини, близькі за значенням та функціям до слова.

Слова з іншомовними компонентами є композитами, які утворюються або за аналогією до наявних у мові, або на основі словосполучень. Такі компоненти слід розглядати як поєднання слів, оскільки їх чисельність та регулярна утворюваність відповідають свободі сполучуваності слів, а не елементів слова. У той же час, значення цих компонентів не розподілено позиційно і є непостійним порівняно з вільними словосполученнями. Тому можна твердити, що на матеріалі таких компонентів розвивається особлива система словотворення, що містить риси національного та іншомовного характеру.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аддиванкин С.Ю. К вопросу о явлении заимствования в области словообразования / С. Ю. Аддиванкин // Уч. зап. Пермского университета. – 1965. – Т. 137. – Вып. 1. – С. 234–240.
2. Азарова Л.С. Лінгвальний статус препозитивних та постпозитивних компонентів іншомовного походження / Л.С. Азарова, Л.В. Горчинська // Наукові записки ВДПУ. –Серія: Філологія. – Вінниця. – 2002. – № 4. – С.86–90.
3. Городенська К.Г. Префікси і префіксоїди в українській мові / К.Г. Городенська // Мовознавство. – 1986. – № 8. – С. 37–41.
4. Карпиловская Е.А. Суффиксализация конечных основ заимствованных композитов в современном украинском языке / Е.А. Карпиловская // Восточноукраинский лингвистический сборник. – Донецк : Донецчина, 1999. – Вып. 5. – С. 257–269.
5. Катиш Т.В. Терміни з інтернаціональними компонентами в мові української фантастики / Т. В. Катиш // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : "Лінгвістика". – Херсон.– 2007.– Вип. 5.– С.243–246.
6. Крысин Л.П. Ступени морфемной членности иноязычных слов / Л.П. Крысин // Развитие современного русского языка. Словообразование. Членность слова. – М.: Наука, 1975. – С. 227–231.
7. Шанский Н.М. Очерки по русскому словообразованию / Н.М. Шанский. – М.: Изд-во Мос-го ун-та, 1968. – 310 с.
8. Янко-Триницкая Н. Членность основы русского слова / Н.Янко-Триницкая // Известия АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1968. – Т. XXVII. – Вып. 6. – С. 532–540.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Лелека – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: соціолінгвістика, мовні контакти.

УДК 811.161

МОВНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ВИНИКНЕННЯ СОЦІОЛЕКТІВ

Ірина МІЩИНСЬКА (Хмельницький, Україна)

У статті розглядаються проблеми виникнення соціолектів як мовного явища. Проаналізовані мовні та соціальні чинники, які викликають утворення й поширення соціолектів в соціальних групах. Дослідження виконано на основі аналізу наукових робіт англійських, американських та польських авторів. Наведено зразок типології соціальних діалектів відповідно до існуючих чинників.

Ключові слова: соціолект, мовні та соціальні чинники, типологія соціальних діалектів, соціальна група.

The article deals with the problem of developing sociolects as a language phenomenon. Linguistic and social factors causing development and spread of sociolects among social groups are highlighted. The research is based on the analysis of studies by English, American and Polish scientists. The article presents the example of social dialect typology according to the existing factors.

Key words: sociolect, linguistic and social factors, social dialect typology, a social group.

В другій половині ХХ століття лінгвісти почали звертати увагу на вплив, якого завдає мові належність до певного соціального прошарку, що можна пояснити виникненням й поширенням сучасних інформаційних технологій. Однак лінгвістичні дослідження, які розглядають зумовленість мовних явищ соціальними феноменами, проводилися й раніше П. Лафаргом, А. Мейє, І.О. Бодуеном де Куртене, Є.Д. Полівановим, Л.П. Якубінським, Б. Гавранеком, А. Матезіусом.

Одним з перших, хто звернув на це увагу, був лінгвіст У. Лабов. Щоб прослідкувати відмінності між акцентами, він провів дослідження, в основі якого було поняття лінгвістичної змінної, а саме – особливостей вимови звуку /r/ після голосних, яка в англійському світі є неоднорідною. Так, для загальноновизнаної вимови (Received Pronunciation) чітка вимова /r/ після голосних є нехарактерною, на той час як вона спостерігається в регіональних акцентах. В Британії така вимова вважається неprestижною і асоціюється переважно з сільськими місцевостями. Натомість, в США чітка вимова /r/ після голосних є престижною, а її відсутність – навпаки.

Дослідження У. Лабова довели, що чітка вимова /r/ після голосних у Нью-Йорку асоціювалася з високим статусом і престижем. Як і інші дослідники, він відзначив, що жінки, які належали до нижчого соціального прошарку, поширювали вимову /r/ після голосних у своїх спільнотах, оскільки усвідомлювали престижність такої вимови [5, с. 45].

П. Траджил, використовуючи методологію У. Лабова, дослідив нестандартні варіанти мови в Норвічі на сході Англії. Він проаналізував декілька лінгвістичних змінних граматичних форм і акценту. П. Траджил виявив взаємозалежність між використанням граматичної форми третьої особи однини в теперішньому часі й належністю до певного соціального прошарку. Він, як і У. Лабов, зазначив, що представники нижчого прошарку робітничого класу найчастіше використовують ці змінні, на той час як представники нижчого прошарку середнього класу використовували відносно більше престижних форм порівняно з представниками соціальної групи безпосередньо на щабель вище їх по соціальній шкалі.

Наприкінці ХХ століття дослідження в галузі міської діалектології, проведені лінгвістами У. Лабовим і П. Траджилом, продовжили в новому напрямі дослідники Л. Мілрой та Дж. Мілрой. Дослідження, проведене в Белфасті, дозволило зробити висновок, що взаємозалежність між лінгвістичними та соціальними структурами не обов'язково встановлювати на основі соціальних змінних, таких як вік чи соціальний прошарок. Їх дослідження базувалося на значенні, яке відіграють соціальні мережі. Замість того, щоб поділити тих, хто вживає мову на такі визначені категорії, як соціальні прошарки, в соціальній мережі індивід розглядається в сукупності його стосунків, як формальних, так і неформальних: з іншими людьми (родиною, друзями, колегами по роботі, сусідами, представниками спільної етнічної групи, тощо) [7, с. 343].

Вони виявили, що певні види мереж або перешкоджають, або сприяють розвитку лінгвістичних відмінностей в певній спільноті. Так, чоловіки з робочого району Белфаста, які працювали в місцевих суднобудівних доках, були більш схильні до застосування переважаючих лінгвістичних норм і менш схильні до того, щоб сприймати зміни чи

заохочувати до них, на відміну від жінок, котрі часто виїздили за межі тієї території на роботу й мали менше місцевих зв'язків. Ці спостереження приводять до висновку, що щільні соціальні мережі діють як перешкода для лінгвістичних інновацій, на той час як слабкі зв'язки між індивідами, здається, сприяють поширенню в цих мережах лінгвістичних інновацій у вимові та вживанні нових слів. Дослідники Л. Мілрой та Дж. Мілрой зазначають, що ті члени спільнот, котрі знаходяться на їх периферії і мають зв'язки з іншими спільнотами (по роботі, навчанню чи в інших галузях) ефективно здійснюють або поширюють інновації в будь-якій спільноті. Виникнення й поширення таких інновацій в результаті приводить до формування й розвитку соціальних діалектів [7, с. 352].

Завданням даного дослідження є аналіз наукових праць англійських, американських і польських дослідників з метою визначення чинників, які сприяють утворенню й поширенню соціолектів як мовного явища в умовах полікультурного середовища.

В англосаксонській соціолінгвістичній думці термін «соціолект» часто вживається як рівнозначний соціальному діалекту. П. Траджил дає стисле визначення цього явища як «різновиду чи соціального/ регіонального варіанта мови, який вважається пов'язаним з певною соціальною групою, класом чи субкультурою, а не з географічним розташуванням» [8, с. 122]. Отже, соціолект може використовуватися як узагальнюючий термін для низки понять, як-то: варіант, (соціальний) різновид, (соціальний) діалект, спеціальна мова, підмова, сленг, арго, жаргон і можливо декілька інших.

Одним із авторів, який вперше використав цей термін (соціолект) був Дж. Діллард, який визначив його відмінність від діалекту так: «діалект відноситься до групи характеристик, обумовлених географічними чинниками; соціолект – до соціально обумовленої групи характеристик» [1, с. 300].

Поява соціолектів зумовлена низкою факторів, а саме – політичними та соціальними змінами в суспільстві, широким застосуванням інформаційних технологій, головним чином – всесвітньої мережі Інтернет. Так, Р. Хадсон зазначає, що люди все частіше ідентифікують себе з певними соціальними групами, а не з регіональними, і в Британії «соціальна належність переважає над геополітичною як визначальна характеристика мовлення» [4, с. 42].

Як зазначає польський соціолінгвіст А. Вілкон, соціолекти – це «мовні різновиди, які відносяться до таких соціальних груп, як класові, суспільні та професійні групи» [9, с. 88].

Соціолекти відрізняються від стандартного варіанта мови в першу чергу лексичним складом, який актуалізується в межах специфічних соціальних груп. Головною передумовою виникнення соціолекту є існування соціальної групи, члени якої підтримують тісні зв'язки (професійні, соціальні або культурні), встановлені на основі частих контактів у групі. Для виникнення соціолекту група, яка його вживає, повинна бути стабільною, мати встановлені традиції і демонструвати відчуття відмінності від інших груп.

У свою чергу С. Грабіас зауважує, що взаємозалежність між мовою і суспільством є більш помітною в соціолектах, ніж в будь-якому іншому різновиді мови. Це через те, що соціальна група продукує свою власну мову (соціолект) і водночас соціолект формує і консолідує групу, про яку йде мова. На підтримку цієї точки зору науковець вказує декілька функцій соціальних діалектів, які сприяють утворенню таких груп. Перш за все соціолект пов'язує окремих особистостей зі спільнотою, яка його вживає. Вживання соціолекту робить цю групу престижною. Він також слугує як важлива ідентифікуюча риса, яка відрізняє цю конкретну групу від інших. Нарешті, і напевно найголовніше, соціолект, як кожна мова, забезпечує інструменти для інтерпретування реальності і накладає на його користувачів притаманний лише цій групі образ світу, підсилюючи соціальні цінності, які ця група вважає пріоритетними [2, с. 114-118].

Типологія польських соціальних діалектів С. Грабіаса базується на трьох основних соціолектних категоріях:

1) професіоналізм – використання лінгвістичних засобів в професійній діяльності певної групи;

2) секретність – здатність кодувати інформацію, щоб зробити її доступною лише для вибраних особистостей;

3) експресивність – засоби передачі ставлення до екстралінгвістичної реальності [2, с. 127].

Природа будь-якого соціолекта значною мірою визначається двома з цих категорій – професіоналізмом та експресивністю. Отже, на першій стадії категоризації соціолекти можна представити в двох опозиціях: професійні на протигагу тим, які не пов'язані з професійною діяльністю; експресивні на протигагу неекспресивним. Професійні різновиди тяжіють до неекспресивності, на той час як експресивним соціолектам бракує професійності.

Вважається, що кожний соціолект включає суто професійну термінологію і словниковий склад, який стосується людського існування й світу загалом. Належність соціолекту до професійного чи експресивного залежить від пропорцій між професійним словниковим складом і тим, який не пов'язаний з професійною діяльністю. У випадку професійних соціолектів значна доля соціолектного словникового складу вживається для того, щоб позначити не лексикалізовані поняття і таким чином заповнити лексичні прогалини. Членам професійних груп відомі такі ледве відчутні лексичні відмінності, які незрозумілі тим, хто до цих груп не належить.

Відмінною рисою експресивних соціолектів є існування синонімічних рядів: нові слова та значення створені головним чином для того, щоб замінити застарілі сленгові терміни а разом з тим – передати гумористичні та іронічні конотації, а не для того, щоб заповнити лексичні прогалини.

Ще одна категорія притаманна соціолектам – секретність. Це – невід'ємна риса всіх соціальних різновидів, яка відрізняє їх від стандартного і розмовних варіантів мови. Кожний соціолект певною мірою містить термінологію, яка є незрозумілою для тих, хто не належить до соціальної групи, яка його створила і користується ним. В деяких соціальних діалектах користувачі цілеспрямовано кодуують інформацію, щоб зробити її незрозумілою та недоступною для сторонніх. Інші різновиди включають слова й вирази, які ледве зрозумілі для звичайних людей, що вочевидь є цілеспрямованим. Отже, можна провести межу між умисно й неумисно закодованими соціолектами [2, с. 138].

Таким чином, згідно зі згаданими категоріями (професійністю, секретністю й експресивністю), соціальні діалекти можна поділити на професійні соціолекти, які стосуються професійної діяльності, та експресивні соціолекти, в яких експресивна функція є визначальною.

Професійні діалекти поділяються на а) професійні соціолекти (некодовані) – професіолекти, в яких мовні одиниці призначені для передачі думок в чіткій ефективній манері (соціолект лікарів, військових і т.д.); б) жаргони (цілеспрямовано закодовані) – різновиди, які використовуються в групах, загалом виключених із суспільства, таких як злочинці чи ув'язнені. (М.Халлідей називає такі різновиди «анти мовами, призначення яких – відображувати цінності анти суспільств» [3, с. 164]).

Експресивні соціолекти поділяються на а) сленг (цілеспрямовано некодований) – мовні одиниці, створені щоб передавати емоції й ставлення (сленг студентів чи підлітків); б) нецілеспрямовано закодовані різновиди, створені з метою експерименту чи мовної гри (секретна мова дітей) [2, с. 139].

Польська дослідниця Е. Колодзіжек, поділяючи багато ідей С. Грабіаса, зазначає, що наразі важко визначити межі між соціолектами, зважаючи на соціальну мобільність, адже більшість з нас належать до більше ніж однієї групи (професійних, культурних, утворених на базі хобі). Щоразу, приєднуючись до нової мовної спільноти, ми привносимо в неї певні слова й вирази і самі засвоюємо нові слова й вирази. В результаті значна кількість соціолектної термінології використовується водночас різними (інколи соціально віддаленими) групами [6, с. 63].

Таким чином, можна зробити висновок, що виникнення соціолектів обумовлено такими соціальними чинниками, як політичні та соціальні зміни в суспільстві, широке застосування інформаційних технологій, необхідність кодування інформації, яка застосовується членами певної групи чи спільноти, утвореної на основі спільної діяльності (професійної або діяльності в іншій сфері). Мовними чинниками виникнення соціолектів є існування або поява понять в межах соціальної групи, які вимагають введення і застосування спеціальної лексики, а також необхідність застосування експресивних засобів для вираження ставлення до екстралінгвістичної реальності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Dillard J. L. Black English: Its History and Usage in the United States / J. L. Dillard. – New York: Vintage Books, 1972. – 361 p.
2. Grabias S. Język w zachowaniach społecznych / S. Grabias. – Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1994. – 382 p.
3. Halliday M. A. K. Language as Social Semiotic: the social interaction of language and meaning / M. A. K. Halliday. – London: Edward Arnold, 1978. – 256 p.
4. Hudson R. A. Sociolinguistics / R. A. Hudson. – Cambridge: CUP, 1996. – 296 p.
5. Labov W. The Social Stratification of (r) in New York City Department Stores / W. Labov // Sociolinguistic Patterns. – Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press, 1978. – P. 43-54.
6. Lewandowski M. Sociolects and Registers – a Contrastive Analysis of Two Kinds of Linguistic Variation / M. Lewandowski // Investigations Linguisticae. – Vol. XX, 2010. – P. 60-79.
7. Milroy J. & Milroy L. Linguistic change, social network and speaker innovation / James Milroy and Lesley Milroy // J. Linguistics. – Great Britain, 1985. – P. 339-384.
8. Trudgill P. A Glossary of Sociolinguistics / P. A. Trudgill. – Oxford: Oxford University Press, 2003. – 160.
9. Wilkon A. Typologia odmian językowych współczesnej polszczyzny / A. Wilkon. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1989. – 116 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Міщинська – кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри перекладу Хмельницької Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: соціокультурні проблеми перекладу, аналіз дискурсу художніх творів та матеріалів преси.

УДК 811.112.2

НІМЕЦЬКА МОВА В СХІДНІЙ БЕЛЬГІЇ

Ірина ПЯНКОВСЬКА (Кіровоград, Україна)

У статті висвітлено статус німецької мови у Бельгії, визначено фактори утворення східно-бельгійського варіанту німецької мови та проаналізовано основні відмінності досліджуваного варіанту від лексикографічного німецькомовного стандарту.

Ключові слова: плурицентричні мови, варіант німецької мови, регіональна мова, диглосія, двомовність.

The paper provides an overview of the status of the German language in Belgium. The factors of formation of the East-Belgian variant of the German language are determined, and the main differences between the researched variant and the lexicographic German standard are analysed.

Keywords: pluricentric languages, variant of the German language, regional language, diglossia, bilingualness.

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. До центрів плурицентричної мови належать країни або регіони, в яких утворилися власні характерні риси мовного стандарту, які, в свою чергу, відображені й авторизовані в довідкових джерелах (насамперед словниках). Таким чином, з-поміж семи країн або регіонів, де німецька є державною або однією з державних мов, її центрами є, крім ФРН, Австрія і Швейцарія. Ліхтенштейн, Люксембург, Східну Бельгію й Південний Тіроль (Італія), в яких немає власного лексикографічного німецькомовного стандарту, визначають як «напівцентри» [5, с. 31].

Варіанти німецької мови відрізняються від мови в Німеччині за низкою ознак: 1) різним функціональним використанням літературної мови, а також характером його співвідношення з діалектами і повсякденно-розмовною мовою; 2) окремими, нормативно закріпленими розбіжностями в граматиці, словотворенні, лексиці, фонетиці й орфографії.

Розмовна німецька мова в Бельгії привертає останнім часом увагу багатьох дослідників. Зокрема, лінгвіст із Бонну Георг Корнеліссен докладно вивчав східно-бельгійський варіант німецької розмовної мови („Ostbelgisches Alltagsdeutsch. Der Sellerie oder die Sellerie. Varianten beim Wortgeschlecht“, 2003), Франц-Йозеф Хайнен і Еді Кремер задокументували цей самий варіант німецької у книзі «Mostert, Bics und Beinchen stellen» (2011), Стефан Ельшпасс і Роберт Мюллер уклали Атлас німецької розмовної мови („Atlas zur deutschen Alltagsprache“). Окрім цих лінгвістичних розвідок, останніми роками з'явилися праці, присвячені мовно-політичним або юридичним аспектам функціонування німецької мови в Бельгії, наприклад, роботи Міхаеля Тройде «Zweisprachigkeit in Belgien» (1996) та Катріні Штангхерлін «Die deutschsprachige Gemeinschaft Belgiens» (2005) [6, с. 362].

Об'єкт дослідження становлять особливості виникнення та функціонування східно-бельгійського варіанту німецької мови.

Завдання пропонованої статті передбачають вивчення статусу німецької мови у Бельгії, визначення факторів утворення східно-бельгійського варіанту німецької мови та аналіз основних відмінностей досліджуваного варіанту від лексикографічного німецькомовного стандарту.

Плюрицентричність німецької мови означає, що мовні особливості кожного її центру або напівцентру є не відхиленням від стандартизованої норми, а рівноправним варіантом. У цьому відношенні важливим є той факт, що держави (а саме, уряд, правова система, інституції різного рівня, видавництва, засоби масової інформації тощо) відіграють значну роль у розвитку мовних варіантів [5, с. 32]. Варіанти однієї мови на відміну від різних мов не мають суттєвих граматичних відмінностей, але мають низку лексичних і фонетичних особливостей.

У Бельгії, відповідно до закону, прийнятого 1963 року, розрізняють різні мовні регіони, які називаються «об'єднання» (Gemeinschaften), одним із яких є Німецькомовне Об'єднання (Deutschsprachige Gemeinschaft), поряд із французьким і фламандським. До німецькомовного регіону Бельгії належать чотири громади Ойпена (Eupen) – Ойпен, Кельміс (Kelmis), Лонтцен (Lontzen) і Репен (Raeren) – і п'ять громад Сант Віта (St. Vith) – Амель (Amel), Бюллінген (Büllingen), Бютгенбах (Bütgenbach), Бург-Ройланд (Burg-Reuland) і Сант Віт [6, с. 351]. Територія навколо Ойпена й Сант Віта перейшла до бельгійської держави 1919 року як відшкодування Німеччині за поразку у війні. Не зважаючи на невеликі розміри (854 км²) й небагаточисельність населення (75 000) Німецькомовне Об'єднання має автономію, подібної до якої немає у світі, із власним парламентом у Ойпені з 25 депутатів та урядом (у складі прем'єр-міністра і трьох міністрів).

Територіально Німецькомовне Об'єднання охоплює частину регіону Валлонія. Усі об'єднання, регіони й провінції підпорядковані центральним органам влади, на рівні яких німецька мова відіграє рудиментарну роль, насамперед, у формі німецькомовного видання основних законів. Цікавим є той факт, що для підкреслення єдності нації король Філіпп проголошує свою різдвяну промову, крім французької й нідерландської, також і німецькою мовою. Окрім того, Німецькомовне Об'єднання представлене в найвищих органах влади – Сенаті й Палаті депутатів [2, с. 987]. У такий спосіб німецькомовні бельгійці все активніше долучаються до громадського й політичного життя країни.

Німецька мова в Бельгії має статус регіональної, а не державної, оскільки належить в цій країні до мало поширених мов і прирівнюється до мов меншин. Відповідно до змін до Конституції 1988/89 рр. об'єднання отримали повноваження на проведення культурних заходів та здійснення навчання регіональною мовою. Німецька мова діє як єдина офіційна мова в регіоні і є мовою роботи парламенту, уряду, органів влади, діловодства, церкви, а також 9 громад. Проте в сучасних умовах життя у спільному національному просторі спонукає користувачів регіональних мов до вивчення і використання домінуючої в країні мови (французької), тому всі закони й укази в межах регіону є двомовними, так само як різноманітні свідоцтва й довідки для населення при необхідності видають на двох мовах. Із 1988 року Німецькомовне Об'єднання має власний суд, засідання якого теж проводять німецькою. Окрім того, постанови Валлонської регіональної ради публікують у німецькому перекладі.

Німецька є також пріоритетною в школі, хоча частина предметів в середній і старшій школі викладається французькою. Проте у галузі вищої професійної освіти на території Німецькомовного Об'єднання, яка готує фахівців для навчальних і медичних закладів, вивчення німецької мови обмежене.

Підставою для визначення бельгійського варіанту німецької мови є численні зразки усного і писемного мовлення в художній і науково-популярній літературі, туристичних путівниках і довідниках, періодичних виданнях, на радіо та телебаченні [1, с. 414]. Німецькомовна радіостанція функціонує в регіоні з 1961 року, з 2001 на Бельгійському радіо здійснюється цілодобова трансляція німецькою мовою, яка поширюється на Ойпен, Сант Віт, Лонтцен, Люттіх, Брюссель. Також працює німецькомовне регіональне телебачення, 24

періодичні видання. Регулярно видається науково-популярна література про регіон [2, с. 987].

Німецька мова панує не лише в писемному, але і в усному мовленні, насамперед у громадському житті, але частково також і в побутовій сфері, хоча домінує в ній діалект. Співвідношення літературної німецької й діалекту утворює континуум у вигляді диглосії, яка чітко розмежовує обидві форми мови (особливий вид білінгвізму, при якому на певній території існують дві мови або дві форми однієї мови, які використовуються носіями в різних функціональних сферах). Північна частина Німецькомовного Об'єднання (навколо міста Ойпен) належить до зони нижньофранкського і нижньонімецького діалектів, а південна територія (навколо міста Сант Віт) – до рейнського з переходом на півдні до мозельфранкського діалектів. Таким чином, існують суттєві відмінності між ситуацією в кантонах Ойпен і Сант Віт, пов'язані з сильнішою географічною ізоляцією останнього, що, безперечно, не може не позначитися на мовному варіанті жителів регіону. В той час, як у північному кантоні більш розповсюдженою є двомовність (німецька/ французька), то в південному Сант Віті широко вживаним є місцевий діалект. Деякі діалектизми вживають і в розмовній німецькій мові, як наприклад, *pramen* – дієслово, яке означає, що одяг тісний, і походить від нижньонімецького *pramme* 'затискач, скобка, клема/ скрутне становище' [3]. Хоча позиція стосовно французької мови, яку вважають міською й сучасною, є позитивною в обох частинах Німецькомовного Об'єднання. Міське населення здебільшого двомовне, особливо молодь, яка вбачає у білінгвізмі переваги на ринку праці та у сфері соціального розвитку.

Варто наголосити, що діалектами користується переважно старше німецькомовне покоління, тоді як молодь віддає перевагу літературній німецькій мові. Перебування в складі регіону Валлонії та інші міжмовні контакти спричиняють численні запозичення з французької мови [5, с. 50-51]. Наслідком тісного контакту між різними мовами в Німецькомовному Об'єднанні є власний варіант німецької мови, за яким упізнають і відрізняють німецькомовних бельгійців від інших носіїв німецької мови [8, с. 60]. Східно-бельгійські носії німецької мови підкреслюють свою унікальність саме тим, що розмовляють «власною» німецькою, яку відрізняє від стандарту поєднання з французькою.

Що стосується характерних відмінностей східно-бельгійського варіанту німецької мови, то дослідниця з Кельну Клаудія Марія Ріль у статті «Використання й контактування мовних варіантів у Південному Тіролі й Східній Бельгії» наводить низку прикладів мовлення старшокласників, напр.: «*Die [= die Deutschen] gucken einen nur manchmal komisch an, je nachdem, was man sacht, weil es gibt ja in Belgien viel so belgische Ausdrücke, die stehen gar nicht im Wahrig drin. Die stehen aber bei uns in 'n Heften und Büchern drin. Zum Beispiel bei uns in der Schule heißt es immer, wir machen 'ne Abfrage. Korrekt heißt es ja Befragung oder Klausur oder Arbeit oder Test, was weiß ich, aber Abfrage gibt es nich. Was gibt's noch? Kompass. Das is Zirkel. [...] Oder was noch? Klavier. Kann 'ne Tas tatur sein vom Computer [...] -Wir werden auch manchmal komisch angeguckt. Je nachdem, was man sacht. Wenn man das weiß natürlich, dann kann man sich danach richten*» [4].

Окремі граматичні особливості характерні для північної частини регіону, наприклад, - вживання форми датива замість аккузатива, напр.: ... *kam ein Wolf an die Weintraubenplantage vorbei; ... spaziert vor die Trauben umher; im Behälter zurücktun; Man drücke auf dem Knöpfchen*. Проте в писемному мовленні такі випадки є швидше виключенням, ніж правилом;

- дієслово *helfen* вживається з аккузативом і має форму пасивного стану: *Ich bin geholfen worden*;

- безособові дієслова *darauf ankommen, darum gehen* можуть бути рефлексивними (зворотніми): *Es kommt sich darauf an; Es geht sich darum*;

- заміна в прислівниках, що вказують напрямок, префіксів *hin-* та *her-*, напр.: *Plötzlich fallen die Weintrauben vom Strauch [...] hinunter; Dann schaut er herauf [= zum Baum]; Sie legen den Behälter jetzt wieder herein; Ziehen Sie den Filterbehälter hinaus*;

- у деяких випадках відносний займенник замінений на питальний *wo* або *was*, напр.: *Wolkenkratzer, wo die sieben Roboter drin wohnen; das Schloss, was sich auf dem Kopf des Schneewittchens befindet* [4].

За спостереженнями дослідників (Ф.-Й. Хайнен, Е. Кремер, Д. Магенау) характерні особливості стосуються переважно лексики.

Приклади лексичних варіантів

сх.-бельг.	нім.
der Bic	der Kugelschreiber
der Camion	der Lastwagen
die Farde	der Ordner/ die Mappe
der Frigo	der Kühlschrank
der Garagist	der Autohändler
großjährig	volljährig
das Hospital	das Krankenhaus
der Makai	der Quark
panikieren	in Panik geraten
der Prison	das Gefängnis
relax	entspannt
der Rollkuchen (eine süße Backware)	die Schnecke
die Telefonkabine	die Telefonzelle
das Trottoir	der Bürgersteig
sich vergönnen	sich wohlfühlen [1, с. 412–416].

На думку Петера Вебера, «двомовним є такий бельгієць, який володіє іншою державною мовою так, що він в своєму мовному регіоні не привертає увагу в повсякденному житті (проте дуже легко забувається, що основою вивчення другої мови є, головним чином, шкільні заняття з іноземної мови, тому в цьому відношенні йдеться не про мовлення без акценту, а про якомога правильніше функціональне використання другої мови в різноманітних ситуаціях і сферах життя) і який своєю мовною поведінкою демонструє нейтральну позицію по відношенню до обох мов» [7, с. 12].

Отже, як німецька, так і французька мова є в Німецькомовному Об'єднанні однаково вживаними, тому для місцевих жителів постає дилема: з одного боку, їхня національна мова (німецька) як мова меншини перебуває під своєрідним захистом держави, а, з іншого боку, знання французької є невід'ємною необхідністю. Тому не дивними є побоювання німецькомовних бельгійців, що французька мова з часом стане більш поширеною в регіоні.

Таким чином, німецька мова в Східній Бельгії має статус регіональної на території автономного Німецькомовного Об'єднання, розташованого навколо міст Ойпен і Сант Віт. Вона є єдиною офіційною мовою в регіоні й використовується в усній і писемній формі в різноманітних сферах життєдіяльності. Основними факторами утворення власного варіанту німецької мови слугують насамперед географічне розташування в зоні нижньонімецьких діалектів та домінуюча роль французької мови в Бельгії, під впливом яких формуються характерні риси регіонального варіанту німецької мови, що стосуються здебільшого лексичного складу, а також деяких граматичних особливостей.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ammon U. Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und der Schweiz. Das Problem der nationalen Varianten / Ulrich Ammon. – Berlin/New York: Walter de Gruyter GmbH, 1995. – 576 S.
2. Ammon U. Die Stellung der deutschen Sprache in der Welt. Die Standardsprache in Österreich, der Schweiz, Deutschland, Liechtenstein, Luxemburg, Ostbelgien und Südtirol sowie Rumänien, Namibia und Mexiko. Kindle Edition / Ulrich Ammon. – Berlin/München/Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2015. – 1296 S.
3. Conelissen G., Weber S. Eupener Jugendsprache // Befragungsergebnisse aus dem Jahr 2008// http://www.rheinisch-landeskunde.lvr.de/de/sprache/wer_spricht_wie_oertliche_studien/eupener_jugendsprache.html
4. Riehl C.-M. Varietätenegebrauch und Varietätenkontakt in Südtirol und Ostbelgien / Claudia Maria Riehl // Linguistik online 32. – № 3. – 2007 // http://www.linguistik-online.de/32_07/riehl.html
5. Variantenwörterbuch des Deutschen. Die Standardsprache in Österreich, der Schweiz und Deutschland sowie in Liechtenstein, Luxemburg, Ostbelgien und Südtirol / Hrsg. von Ulrich Ammon, Hans Bickel, Jakob Ebner. – Berlin: Walter de Gruyter, 2004. – 954 S.

6. Vielfalt, Variation und Stellung der deutschen Sprache / Hrsg. von Karina Schneider-Wiejowski, Birte Kellermeier-Rehbein und Jakob Haselhuber. – Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2013. – 578 S.

7. Weber P. Die multilinguale und multikulturelle Gesellschaft – eine Utopie? Aspekte einer empirischen Komponentenanalyse zur sprachlichen Identität in Belgien. / Peter Weber. – Bonn: Dümmler. – 1996. – 276 S.

8. Wilken M. Verschiedene Wege zur Zweisprachigkeit. Empirische Untersuchung zur Zweisprachigkeit am Beispiel von Kindern in der Deutschsprachigen Gemeinschaft (DG) in Ostbelgien // Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades einer Doktorin der Philosophie (Dr. phil.) / Marianne Wilken. – Aachen: Philosophische Fakultät der Rheinisch-Westfälischen Technischen Hochschule. – 2005. – 260 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Пянковська – кандидат філологічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри практики германських мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: типологія німецької мови, варіанти німецької мови, комунікативна граматики, зіставне вивчення німецької й української мов.

УДК 811.161.2: 811.112.2

ТАБІРНА МОВА ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ

Марія ТКАЧІВСЬКА (Івано-Франківськ, Україна)

У статті аналізуються дослідження науковців, присвячені табірній мові (Lagersprache). Виокремлюються особливості табірної мови, її залежність від загальнонаціональної мови, вказується на різницю в лексичному складі залежно від табору та його специфіки. Табірна мова розглядається як складова німецької мови, що реалізується як в усному мовленні, так і на письмі, має стилістично занижений характер і відзначається негативним емоційно-оцінним забарвленням. У дослідженні наводяться приклади із наукових джерел та публіцистичних текстів.

Ключові слова: табірна мова, жаргон, особливості, характеристика, значення, негативна конотація.

This article analyses scientific researches concerning camp language (Lagersprache). The article distinguishes peculiarities of the camp language, its dependence on the general national language, the article also shows differences on the lexical level of camp languages spoken in different camps with different specifics. The camp language is perceived as a component of the German language, which finds its realization both in oral speech and in writing, it has a stylistically lowered character and is distinguished by a negative emotional-evaluative colouring. The article provides examples from the scientific researches and publicist discourses.

Key words: camp language, jargon, peculiarities, characteristics, meaning, negative connotation.

Світ часто відкриває долоні правди тільки тоді, коли її видно з відстані часу. Насамперед це стосується тем, покладених під сукно історії заради замовчування правди. До таких тем ще донедавна належали голодомор, війна, концентраційні табори, переслідування, вимушена еміграція тощо, які на сьогодні стають об'єктом правдивого дослідження істориків, психологів, філософів, соціологів, лінгвістів. Серед зарубіжних науковців кількість праць про концентраційні табори, як вважає У.Маас, «... в останні роки досягла такого обсягу, що вже майже неможливо втримати все у полі зору» [13, с.12]. Однак для лінгвістики ця тема ще досі залишається недостатньо дослідженою і потребує нових наукових розвідок.

Метою нашої статті є окреслення особливостей табірної мови (*Lagersprache*) та її реалізації в текстах. До основних завдань дослідження належить: 1) узагальнення наукових розвідок, присвячених табірній мові; 2) виокремлення її основних характеристик; 3) ілюстрація прикладів із наукових джерел та публіцистичного дискурсу.

Питанням табірної мови та мови в таборі присвятили свої дослідження Н. Вармбольд, Г. Геле, К. Грайзер, К. Гартевіг, Г. Гессе, Е. Кляйн, Р. Краузе, І.Кусс, М. Кьорте, У.Маас, П. Матуссек, А. Міхель, Й. Мюллер, Г. Обенгауз, К. Орт, В. Ошліс, Ф. Пінгель, Т. Рае, Т. Татерка, Г. Франке, У. Фрітц, Г. Шмідт, У. Юрайт та ін. До відомих дослідників нацистської доби, в тому числі, табірної мови, а також переслідування німецькомовних науковців 1933-1945 років належить Утц Маас (Utz Maas). В одній із останніх розвідок, яка є результатом 30-ти річної праці, він описує цюкування і переселення німецькомовних лінгвістів після 1933 року. Як вважає сам автор, дослідження є «пам'ятником» німецькомовним лінгвістам тих часів, коли політика втрутилася у науку» [13, с.11].

Наукові розвідки, присвячені нашій темі дослідження, зазвичай здійснювалися науковцями як на основі архівних матеріалів і публіцистики, так і на основі художніх творів.

Українські вчені також присвячували свої наукові розвідки табірній літературі. Хоча в Україні «табірна тематика залишається на маргінесі, однак її мотиви проймають усі рівні сучасної культурної свідомості як дискурс тотального насильства» [1, с. 34]. Серед вітчизняних вчених комплексний підхід до в'язнично-табірної літератури здійснила Н. Колошук у дисертаційному дослідженні «Табірна проза як літературний феномен ХХ століття: (На матеріалі української, російської, білоруської та польської літератур)». Табірну прозу досліджували також Ю.Черняк, С. Хмельковська, Я.Поліщук та ін. Як зазначає Я. Поліщук, «канон літератури ГУЛАГу заклали свого часу твори І. Багряного, О. Солженіцина, В. Шаламова, Є. Гінзбург, Г. Герлінга-Грудзінського тощо: у них з шокуючою відвертістю виражено драму протистояння в'язня системі терору» [2]. Дослідження табірному дискурсу та табірної мови вже здійснювалися нами у статті ««Angst kennt kein Pardon» (табірний дискурс)» [3]. Однак, як в українській, так і в зарубіжній лінгвістиці табірна мова ще не достатньо досліджена.

Одним із ґрунтовних фахових німецькомовних видань, присвячених табірній мові є монографія Н. Вармбольд «Lagersprache. Zur Sprache der Opfer in den Konzentrationslagern Sachsenhausen, Dachau, Buchenwald». Як зазначає авторка у вступі до книги, її дослідження є частиною досвіду людей, яких нацистський режим запровадив у табори – у страшні майже неосяжні для уяви часи [18].

Т.Татерка у книзі «Dante Deutsch. Studien zur Lagerliteratur» описує життя в німецькому націонал-соціалістичному концентраційному таборі (далі – КЦ) : «Не існує нічого жахливішого, страшнішого, що знала історія», «пекло в пеклі», «не вистачає людського розуму і людської фантазії», щоб все це осягнути [15, с.31]. КЦ стали для історії «драмою пекла», де під «одним дахом і жахом» співіснували поляки і євреї, французи й угорці, цигани й голландці, злочинці й духівники, старі й малі, чоловіки й жінки, відомі й забуті цілим світом люди, які мали працювати, й виживати у цих нелюдських умовах. Приниження, знущання, духовне спустошення й фізичне винищення людей із нечуваною жорстокістю торкнулася багатьох національностей.

До нас дійшло чимало письмових згадок про націонал-соціалістичні КЦ, написаних в ув'язненні чи після нього, перехованих, таємно винесених з табору або закопаних у сховки, а також зафіксованих під час переслідування населення націонал-соціалістами поза табором. Прикладом може слугувати щоденник Анни Франк, перекладений на багато мов. Все ж більша частина мемуарів писалася на відстані часу і дещо відрізнялася від пережитого. Як зазначає Е. Абіш, «мої спогади про час Другої Світової Війни мають уже більше 60 років. З тих часів немає щоденника. Можна уявити, що не все можливо відтворити зі стовідсотковою точністю. Усі ці роки я думками майже не поверталася у ті часи» [4, с.23]. Подібний коментар стосовно спогадів про табори ГУЛАГу зустрічаємо в Ф. Тун-Гоенштайн: «Багато авторів пишуть свої автобіографії через певний час, оскільки в Радянському Союзі не дозволялося публічно розмовляти про пережите» [16, с.21]. Ф. Тун-Гоенштайн наводить приклад Е. Керновської, яка у своїх спогадах зазначає, що після звільнення її зобов'язали нікому не розповідати про пережите в таборі. Однак вона відмовилася підписати таке зобов'язання [16, с.21]. Якби не потреба оприлюднити пережите, багато спогадів полонених не дійшли б до наших часів. Це стосується і письменників, яким або не вдалося вижити, або довелося назавжди емігрувати за кордон. Як зауважує авторка книги «Politik und Literatur im Exil» А.Канторовіч, квота тих, хто повернувся, була дуже мала. Вони буквально сиділи на валізах і тримали напоготові свої невидрукувані твори для «того дня», який неможливо було передбачити [10, с.149].

Серед німецькомовних наукових розвідок існує низка досліджень, присвячених окремим КЦ. Наприклад, у книзі «Konzentrationslager Bergen-Belsen» колектив упорядників Р.Келлер, В.Марієнфельд, Г. Обенаус, Т.Рае, Г.Д. Шмід, В.Зоммер, В.Відеманн подають та коментують свідчення в'язнів концентраційного табору Бергер-Бельзен [11]. У праці «Helga Schneider und die Konzentrationslager: das Tabu des Sonderbaus» описується історія виникнення окремих КЦ і їх функціонування [8].

Як уже зазначалося, специфікою дослідження життя в нацистському таборі є робота як з архівними даними (у т.ч. щоденниками, листами тощо) та публіцистикою, так і з

опитуванням очевидців, яке, на жаль, має обмежені часові рамки. Опитування майже виключає полонених старшого покоління, а ті, як стверджує С. Даген, хто перебував у таборах у дитячому чи юнацькому віці (до 16-ти років), тобто у час підвищеної емоційності і ще не цілком сформованої психіки, часто мають здатність до дистанціювання до життя в таборі [6].

Спілкування у нацистському таборі було обмежене і мало свою специфіку. Окрім загальнозживаних німецьких слів тут існував певний лексикон, не цілком зрозумілий за стінами табору. Навіть сам термін *Lagersprache* (табірна мова) був складовою табірної лексики. Наприклад, „*in der Lagersprache ... genannt*“, „*in der Lagersprache heißt es...*“ [18, с.53]. Крім лексеми *Lagersprache*, Н. Вармбольд подає також її синоніми *Lagerjargon*, *Lager-Deutsch*, *Lager-Mundart* [18, с.53]. У. Маас вживає позначення „*Parteijargon*“ („*Braunwelsch*“). Окрім того, існувало ще й поняття «мова полонених» – *Häftlingsprache*. Це засвідчує те, що табірна мова є закритою лексичною системою із загальнозрозумілим для в'язнів і правління табору лексиконом, все ж має певні різновиди і відхилення і взаємодіє із лексичними системами різних присутніх у таборі субкультур.

Отже, лінгвістичний феномен *табірна мова (Lagersprache)* – це складова німецької мови (табірний жаргон, табірний варіант німецької мови), сформована у часи нацистського режиму в таборах, реалізується як в усному мовленні, так і на письмі, об'єднує певну групу людей (в'язнів, правління та персонал табору), має стилістично занижений характер і відзначається негативним емоційно-оцінним забарвленням.

Вживання у таборі передбачало часткове володіння усіма в'язнями німецькою мовою, передусім її табірним варіантом. За словами Н. Вармбольд, в першу чергу це була офіційна (ділова) мова нацистського режиму і табірної правління та принизливий табірний жаргон [18, с.53]. Подібне зазначає С. Ціглер: «Німецька – це мова, якою все регулювалося в таборі. Німецькою кричали, лаялися та репетували. Німецькою призначали життя і смерть. Більшість в'язнів після свого звільнення не могли витримувати звучання цієї мови. Її слухання переносило їх у часи жаху» [19, с.214].

Нелюдські умови перебування в таборі, голод, втома, страх, відчуття безвихіддя замикали людей у собі й обмежували потребу в комунікації. Перш за все спілкування підтримувалося на побутовому рівні, стосувалося стандартних буденних ситуацій і вимушеного контактування з персоналом КЦ, незалежно від національності в'язнів. Однак, як вважає Н. Вармбольд, неможливо говорити про неодмінне існування у всіх таборах однакової табірної лексики: кожен табір мав свої особливості, пов'язані з різною кількістю національностей, більшою чи меншою кількістю інтелігенції, політичних в'язнів тощо [18].

Крім того, характерне для таборів змішання національностей спричиняло творення «мовного змішання» або „*lagerpracha*“. Таке змішання нерідко носило ситуативний характер. А. Гавалевич наводить приклад виконання в таборі земляних робіт (копання каналів), в яких брали участь полонені різних національностей (поляк, француз, грек та циган). Слова-покручі, якими користувалися полонені для взаєморозуміння саме в цій ситуації, могли ніколи більше не повторитися [Gawalewicz, цит. за 18, с.71-72].

Н. Вармбольд подає графічну модель, в якій демонструє «різні рівні мовців та їх мовний потенціал: 1) табірна мова (*Lagersprache*) – мова жертв, розповсюджена на групи; 2) табірні соціолекти (*Lagersoziolekte*), табірні ситуолекти (*Lagersituolekte*), табірний жаргон (*Lagerjargons*) – мова жертв, специфічна для певних груп і ситуацій; 3) мова СС, мова правління КЦ – мова злочинців; 4) окремі історичні мови – мова донора» [18, с.77].

С. Ціглер так цитує опис мови в таборі Вестбор: „Мова концентраційного табору була сумішшю з елементів офіційної мови, кайзерівсько-придворної, мови СС і мови більших груп в'язнів, зазвичай поляків (...). Хліб називався «*Kocks*», рибний паштет – «*Zement*», смердючий сир – „*Bauerfuß*“ (...) Мова була прямою, лапідарною, вульгарною. Слова на позначення відчуттів були майже повністю відсутні» [Sofsky, цит. за 19, с.178]. Існуючі лексичні одиниці носили стилістично занижений характер і відзначалися негативним емоційно-оцінним забарвленням.

Специфічна для КЦ лексика мала свою тематику та структуру словоутворення і стосувалася позначень табірного життя. Для неї характерне не тільки виникнення нових слів, але й лексичних полів. Наприклад, субстантивовані інфінітиви *Stehen*: *Appellstehen*, *Lagerstehen*, *Torstehen*, додавання основи *Steh-* до інших денотатів: *Stehbunker*, *Stehkompanien*, *Stehbunker*, *Stehkommandos*, додавання інших слів (*endloses oder stundenlanges Stehen*), колокації (*am Tor stehen*, *auf dem Appellplatz stehen*), фразеологізми (*im Sachengruß stehen*) [19, с. 112]. Різні табори мали свої специфічні поняття. Наприклад, «Dachauer Himmel», «Buchenwalder Himmel», «Dachauer Sprache», «Sachsenhausener Wirklichkeit» [18, 121]. Та й сама назва «концентраційний табір» спочатку мала позначення «KL» (*Kontentrationslager*), яка згодом була перейменована на *KZ* для підсилення жорсткості та суворості [19, с. 214].

Мова СС та керівництва табору також мала свою специфіку. Для тематичного поділу маркованих лексем, якими послуговувалися табірні управлінці та персонал і переносилося на лексикон в'язнів, характерне домінування таких тем, як «місце перебування», «контроль», «покарання». Вони включають табірну топографію: *Appellplatz*, *Block*, *Zone*; табірне оснащення: *Krankenbau*, *Schreibstube*, *politische Abteilung*, групи полонених, щоденні процедури: *Appell*, *Meldung*, штрафи і знущання, види смерті, методи знищення; порушення табірного розпорядку [18, с. 123].

Для позначення певних процесів у табірній мові серед полонених існувала своя лексика. Часто вона мала кодовий характер і реалізувалася серед певного кола однодумців. Наприклад, низка лексичних одиниць, якими полонені позначали знущання: *Wirbel*, *Wind*, *Watsche*, *schleifen*, *drillen*, *dicke Luft*, *Blitz*, *Sturm* та ін. До них належали й евфемізми *aufarbeiten*, *fertigmachen*, *reif machen*. Новоутворення в табірній мові мали свої специфічні значення (наприклад, новоутворення за допомогою словоскладання – *komando*, *-block*: *Musterblocks*, *Polen-*, *Tschechen-*, *Italienerblocks* [18].

С.Ціглер подає невеличкий словник із табірною лексикою та її значеннями. Наприклад: *türmen* – *fluchten*, *auf Transport gehen* – *deportiert werden*; *Hunde sind glückliche Geschöpfe* (ім Gegensatz zu den Menschen im Lager), *Vitamin B⁶* – *Beziehung* (зв'язки з метою врегулювання табірного виробництва), *Vitamin R⁶* – „*relatie*“ (для комунікації між голландськими в'язнями для отримання одягу, покривала, їжі, книжок); *Ic???* – вираз, який важко прочитати в оригіналі, а скоріш за все це – вигук, який використовували в'язні для попередження при появі охорони та застереження від викриття небажаних речей [19, с. 178-182].

Н.Вармбольд звертає увагу на незначну кількість ротвельш у табірній мові, а також наявність лексичних одиниць із солдатської мови. Дослідник подає приклад лексеми із солдатської мови: *vmikatu* – *stiften gehen*, *türmen* (остання належить також до ротвельш); бути спійманим на заборонених діях – *aufplatzen* (із солдатської мови), *hochgehen* (із ротвельш); бути обережним – *auf der Hut sein* (з військової лексики), *auf Drat sein* (із ротвельш) [18, с. 145].

Взаємодія з різними субкультурами (наявність у таборі різних прошарків суспільства) нерідко сприяла виникненню додаткових насмійок, сарказму, приниження. Це засвідчує наявність у табірній мові низки лексем, призначених для образи певних угруповань чи осіб з іншою сексуальною орієнтацією (гомосексуалісти – *Homos*, *Schwule*, *175-er*; комуністичні та кримінальні в'язні – *Intellektuellen*; духівники – *Pfaffen*, *Kuttenträger*, *Himmelskomiker* та ін). Глузливі позначення стосуються також і позначення полонених різних національностей: *Randgermane*, *Beutedeutscher*, *Hilfsdeutscher*, *Hilfsgermane* для поляків, чехів, голландців, для норвежців [18, с. 272].

Нейтральна лексика у часи нацизму також перебирала на себе негативне емоційно-оцінне забарвлення. Найбільше це стосувалося дитячої перцепції предметів та реалій світу навколо них. Як зазначає С. Деген, сприйняття нацистської мови дітьми було цілком інше, ніж дорослими. Дослідниця наводить приклад ставлення єврейської дівчинки до слова *Avoda*, що означало «робота» і мало для дитини тільки негативні конотації, а саме – рабство та загибель. Частина дітей після таборів страждала на ранню амнезію як самозахист і не могла згадати певних етапів з їхнього життя, у тому числі характерні для табору слова [6].

Здійснене нами дослідження дає можливість зробити висновки, що *табірна мова* (табірний жаргон, табірний варіант німецької мови)

- базується на загальнонаціональній мові і є залежною від неї;
- є закритою системою, хоча взаємодіє з лексикою розмовної та літературної мови і лексичними системами різних субкультур (результат перебуванням у КЦ різних прошарків суспільства);
- характеризується вузькою тематикою та обмеженою кількістю лексичних одиниць, хоча передбачає різницю в лексичному складі залежно від табору та його специфіки (за винятком ядрового лексичного складу загальнотабірної мови);
- нерідко є умовним утворенням, носить кодовий характер і реалізується тільки серед певного кола осіб (творення прихованих лексичних одиниць, зрозумілих тільки для групи в'язнів, важливих для таємного спілкування чи організації заколотів; використання евфемізмів);
- охоплює всі вікові групи і не має чіткої вікової маркованості, хоча серед малолітніх дітей має особливо негативне емоційно-оцінне забарвлення (основний лексичний склад загальнотабірної мови був відомий як дорослим, так і дітям-в'язням).

Отже, у нашому дослідженні ми розглянули табірну мову як складову національної німецької мови, що реалізується як в усному мовленні, так і на письмі, об'єднує певну групу людей, має стилістично занижений характер і відзначається негативним емоційно-оцінним забарвленням. Варто зазначити, що дослідження цієї тематики потребує не тільки ретельності, але й певних внутрішніх потуг, через які доводиться перейти досліднику. Бо, як стверджує Б.Бауер, подаючи характеристику перебування в таборі Освенцим: «нічого, крім сірої порожнечі, де відчуття слів втратили своє значення, бо те, що є «любов», «біль», «злість» називалося у космосі табору по той бік правил цивілізованого поведіння, було ніщо» [цит. за 6, с.83]. Окреслюючи перспективи нашого дослідження, хотілося б вірити, що у світовій історії більше ніколи не траплятимуться подібні ганебні факти, як концентраційні табори, голокост, вимушене переселення народу тощо. А ті факти, які вже стали історією, все ж потребують наступних скрупульозних досліджень, оскільки є важливі як для світової історії, так і для майбутніх поколінь.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Колошук Н. Г. Табірна проза як літературний феномен ХХ століття: (На матеріалі української, російської, білоруської та польської літератур): Автореф. дис. д-ра філол. наук / Н. Г. Колошук. – Київ: Б.в., 2007. – 40 с.
2. Поліщук Р. Роман з янголом голоду. [Електронна версія] / Р. Поліщук. Літакцент. 2.12.10. – [Режим доступу]: <http://litakcent.com/2010/12/02/roman-z-anhelom-holodu/>.
3. Ткачівська М. «Angst kennt kein Pardon» (табірний дискурс) // М.Ткачівська. Актуальні проблеми романо-германської філології. – Чернівці: Видавничий дім «Родовід», 2015.
4. Abisch E. Berlin – Sibirien – Retour. 1939 – 1946. Erinnerungen im Gespräch mit Carmen Scheide. In: Haumann Heiko. Erinnerung an Gewaltschaft. Selbstzeugnisse – Analysen – Methoden. – Peter Lang Verlag. Frankfurt am Main, 2010.
5. Bergsdorf Wolfgang. Herrschaft und Sprache. Verlag Günter Nske, 1983. – 366 S.
6. Dehen Silvia Carmen. Das problem der Perspektive- Die Übersetzung von Shoah-Chiarloni, A. Günter Kunert. Lehren ziehen. In: Dichter in den Brüchen der Zeit. Hrsg. von A. Qpitz und R. Qpitz. – Leipzig: Rosa-Luxemburg-Stiftung Sachsen, 2005. – S. 283-289.
7. Gall Alfred. Schreiben und Extremerfahrung – die polnische Gulagliteratur in komparatistischer Perspektive. – Lit. Verlag Dr. W. Hopf, Berlin, 2012.
8. Helga Schneider und die Konzentrationslager: das Tabu des Sonderbaus. Studien zur Geschichte der Konzentrationslager. – Deutsche Verlags-Anstalt Stuttgart, 1970.
9. Im Bauwerk der Sprache. Eine Geschichte des Deutschen in Episoden. Hrsg.: G.Leupold, E.Passet. – Wallstein Verlag. – Göttingen, 2012.
10. Kantorowicz A. Politik und Literatur im Exil. Hans Christians Verlag. – Hamburg, 1978.
11. Konzentrationslager Bergen-Belsen: Berichte und Dokumente/ausgew. Und komm. Von Rolf Keller u.a. – Göttingen: Vanderhoeck & Ruprecht, 2002. – 275 S.
12. Maas Utz. «Als der Geist der Gemeinschaft eine Sprache fand» . Sprache in Nationalsozialismus. Versuch einer historischen Argumentationsanalyse. Westdeutscher Verlag GmbH, Opladen, 1984. – 261 S.
13. Maas Utz. Verfolgung und Auswanderung deutschsprachiger Sprachforscher 1933-1945. Band 1- Dokumentation. Stauffenburg Verlag. Tübingen, 2010. – 894 S.
14. Sprache im Faschismus. Hrsg.: von Konrad Ehrlich – 1. Aufl. – Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1989.
15. Taterka Thomas. Dante Deutsch. Studien zur Lagerliteratur. Erich Schmidt Verlag. Berlin, 1999. – 227 S.
16. Thun-Hohenstein F. Gebrochene Linien. Autobiographisches Schreiben und Lagerzivilisation. Kulturverlag Kadmos, Berlin. – 2007.

17. Überlebendenberichten ins Deutsche. Peter Lang Verlag. Frankfurt am Main. Bern. Berlin. Brüssel. New York. Oxford. Wien, 2008. – 171 S.
18. Warmbold Nicole. Lagersprache. Zur Sprache der Opfer in den Konzentrationslagern Sachsenhausen, Dachau, Buchenwald. Hempenverlag. Bremen, 2008. – 348 S.
19. Ziegler Sandra. Gedächtnis und Identität der KZ-Erfahrung. Niederländische und deutsche Augenzeugenberichte des Holocaust. Königshausen & Neumann. Würzburg, 2006. – 434 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марія Ткачівська – кандидат філологічних наук, завідувач кафедри іноземних мов і перекладу Інституту історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ.

Наукові інтереси: дослідження проблем перекладу ненормативної лексики, семантика тексту.

УДК 331.218.3:81'246.2

ЧИ ВПЛИВАЄ РІВЕНЬ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІМ'Ї НА ВИБІР МОВИ В БІЛІНГВАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ?

Тарас ТКАЧУК (Вінниця, Україна)

У статті подано результати соціолінгвістичного дослідження, метою якого було з'ясування впливу одного з факторів впливу на вибір мови у білінгвальному середовищі, зокрема фінансового стану сім'ї. Для дослідження проведено анкетування серед 330 підлітків віком 15 – 17 років. Обраний метод – кейс-стаді. Стаття є продовженням циклу досліджень, які проводимо у Вінниці з 2012 року.

Ключові слова: українсько-російський білінгвізм, фактори впливу на формування білінгвізму, фінансовий стан сім'ї.

This paper analyzes the role of family income on the choice of language in a bilingual environment. The group of participants included 330 adolescents (15-17-year-old). The method was a socio-linguistics case study questionnaire. This study is a part of a long-term project having been conducted in Vinnytsia since 2012.

Key words: Ukrainian-Russian bilingualism, factors influencing bilingualism, financial level of the family.

Функціонування кількох мов на території однієї держави – явище доволі поширене в сучасному світі, оскільки на наших очах відбувається інтенсивна глобалізація світу, зумовлена різними чинниками – економічними, соціальними, міграційними, релігійними тощо. Не минули ці процеси й Україну, яка тривалий час перебувала під впливом різних імперій, що, зрозуміло, вплинуло і на розвиток української мови. Особливо помітним на формування мовної картини в Україні був вплив російської мови, наслідком чого стала українсько-російська двомовність багатьох жителів нашої держави. Саме тому протягом кількох останніх років (2012 – 2015 рр.) ми намагаємося з'ясувати роль зовнішніх та внутрішніх факторів, котрі впливають на вибір мови респондентом, який перебуває у двомовному середовищі (українсько-російському), характерному для жителів Вінниці – міста, розташованого в Центральній Україні.

У попередніх дослідженнях нами було перевірено кілька гіпотез стосовно залежності мови від місця проживання респондента (село – містечко – місто) [10], впливу материнської мови (на прикладі трьох поколінь) [7], кореляції між рівнем освіченості респондента і мовою, яку від обирає для спілкування [4], а також формування мовного середовища в стінах школи [6].

Серед факторів впливу на формування мовних здібностей людини деякі вчені виокремлюють три основні групи: біологічні, генетичні та соціальні [9, с. 360]. В оволодінні мовою роль соціальних факторів є однією з основних, особливо в підлітковому віці. До соціальних факторів впливу Д. Чернов відносить соціоекономічний, освітній статус батьків, а також рівень упорядкованості домашнього середовища [8, с. 5].

Соціоекономічний фактор не є визначальним у формуванні мовних здібностей у ранньому віці, що засвідчують різні дослідження: «...такий фактор як соціоекономічний статус сім'ї (СЕС) в дошкільному віці незначною мірою визначає зміну генотип-середовищних співвідношень за мовними здібностям. Поряд з фактором упорядкованості домашньої обстановки дитини СЕС визначає тільки 3-5% індивідуальних відмінностей при 52-58% зумовленості вербальних здібностей дітей з боку якихось інших загальносімейних факторів. Схожі результати отримані і під час оцінки вкладу СЕС і впорядкованості

домашньої обстановки дитини в стабільність індивідуальних особливостей мови і мови в ранньому дошкільному віці» [8, с. 10].

Соціолінгвіст Р. Белл стверджує, що вирішальну роль у виборі мови на рівні держави відіграють соціокультурні фактори: 1) кількість мов у державі, відсоток носіїв кожної з них; 2) географічна та соціально-економічна ситуація; 3) демографічні фактори [1, с. 223]

Г.Євсєєва серед визначальних факторів, які впливають на вибір мови в двомовному середовищі, називає такі: лінгвістичний, культурно-історичний, географічний та соціально-історичний (класове розшарування суспільства, характер суспільно-економічної формації, масові еміграція й імміграція населення, суттєві історичні зміни в країні) [2, с. 1].

Як бачимо, ніхто зі згаданих дослідників не виокремлює економічний (фінансовий) як окремий фактор, однак деякі вчені звертають увагу на роль цього чинника у формуванні мовних компетенцій підлітків. Тому ми вирішили провести розвідувальне дослідження, аби окреслити зв'язки між фінансовим станом сім'ї та домінуванням певної мови.

В анкеті, яку заповнювали учні вінницьких шкіл віком 15 – 17 років, ми поставили питання щодо використання мови в сім'ї, серед друзів, а також стосовно оцінки фінансового стану (ФС) родини. Для оцінювання економічного чинника було обрано п'ятирівневу шкалу, яку, як правило, використовують у таких дослідженнях [3, с. 7]:

1. Ми собі ні в чому не відмовляємо.
2. Грошей вистачає, але зайвих немає.
3. Грошей ледь вистачає до зарплати.
4. Грошей не вистачає навіть на найнеобхідніше.
5. Важко сказати.

Для опитування було застосовано метод кейс-стаді, оскільки економічний фактор впливу на вибір мови в двомовному середовищі є малодослідженим, а обраний метод аналізу дав нам змогу визначити тренди зв'язку аналізованих змінних. Опитування проводили серед учнів 10-11 класів 9 вінницьких шкіл: чотирьох спеціалізованих (фізико-математичні, технічні та гуманітарні гімназії й ліцеї), чотирьох звичайних та однієї приватної школи. Усього нами було опитано 326 респондентів – учнів 10-11 класів у віці від 15 до 18 років.

Після аналізу, здійсненого за допомогою програми SPSS, ми помітили, що за шкалою ФС найбільш наповненою за розподілом відповідей стала група «Грошей вистачає, але зайвих немає», яка включає в себе 73% всіх відповідей. Задля більшої наповненості інших груп і зручності оперування даними ми вирішили укрупнити категорії доходу. Шкала ФС була перекодована на компактнішу: «Високі статки», «Середні», «Низькі», що дещо збільшило наповненість категорії низького доходу. Також респонденти, які відповіли на питання «Важко сказати», були вилучені з опитування, оскільки ці відповіді ніяк не впливали на результати аналізу отриманих даних. Після всіх описаних вище маніпуляцій з даними ми відібрали 289 анкет, які взяли для аналізу, репрезентованого в статті.

Результати цього кейсу мають розвідувальний характер, тому не можуть бути перенесеними на генеральну сукупність школярів Вінниці певного віку, однак дають чітке розуміння трендів аналізованого зв'язку і можуть стати важливим етапом на шляху подальших досліджень обраної теми.

В аналізі отриманих даних кейсу насамперед впадає у вічі помітний контраст у результатах опитувань, які ми проводили в 2012 та в 2015 роках, зокрема на типові питання «Яку мову вважаєте рідною?» у 2015 році 95% респондентів відповіли, що це українська. Для порівняння: у 2012 р. таких респондентів було 87%.

На питання «Якою мовою переважно спілкуються твої друзі?» в 2015 році відповіді були такими: 74% спілкуються українською, 26% спілкуються російською мовою. Для порівняння: у 2012 році 58% друзів опитаних спілкувалися українською.

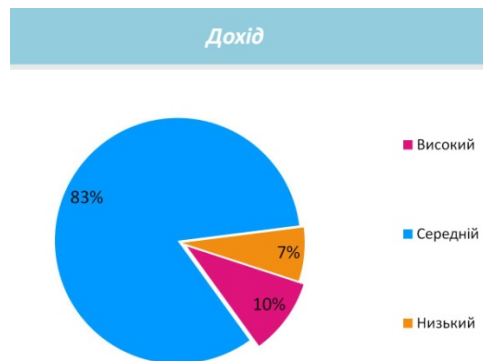
Цілком імовірно, що в останньому опитуванні на таке зростання частки української мови, яку підлітки вважають рідною, вплинули суспільно-політичні зміни, що відбулися в країні протягом 2014 – 2015 рр., однак цю гіпотезу потрібно перевіряти додатково.

Аналіз усіх опитувань, проведених упродовж кількох років, засвідчує, що різниця між мовою, яку респондент вважає рідною, і мовою, якою він спілкується в родині та з друзями, завжди була суттєвою (майже 20%). Це означає, що у підлітків поняття «рідна мова» частіше асоціюється з поняттям «національність» або ж належність до певного народу, але мова побутового спілкування у таких дітей дуже часто буває іншою (Див. Діагр. 1 – 3).

Як бачимо, результати щодо мови спілкування з рідними та з друзями у відсотковій пропорції є однаковими, на відміну від мови, визнаної респондентом рідною, що є підтвердженням тези про те, що усвідомлення мовцем рідної мови не завжди відповідає реальному користуванню мовою в побутових обставинах.

Загалом результати щодо фінансового стану родини респондента є такими: високими статками володіють 10% сімей, середніми – 83%, низькими – 7% (Див. Діаграму 4).

Діагр. 4

З діаграм, отриманих після аналізу результатів, помітно, що кількість російськомовних респондентів більша серед родин з більшими статками. Такі результати послідовно демонструють діаграми, у яких відображено мову респондентів, їхніх мам, татів та друзів (див. Діаграми 5 – 12)

Фінансовий стан сім'ї у розрізі рідної мови респондента

Діагр. 5

Фінансовий стан сім'ї у розрізі мови спілкування з рідними

Діагр. 6

Фінансовий стан сім'ї у розрізі мови спілкування з друзями поза школою

Діагр. 7

Фінансовий стан сім'ї у розрізі мови спілкування мами

Діагр. 8

Фінансовий стан сім'ї у розрізі мови спілкування тата

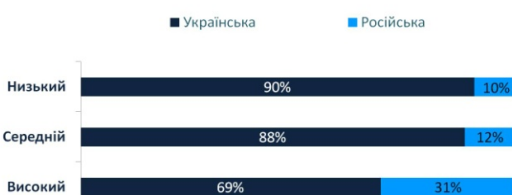
Діагр. 9

Фінансовий стан сім'ї у розрізі мови спілкування друзів

Діагр. 10

Фінансовий стан сім'ї у розрізі мови спілкування в школі

Діагр. 11

Фінансовий стан сім'ї у розрізі переходу на іншу мову

Діагр. 12

Порівняльний аналіз діаграм засвідчує кілька тенденцій:

1) мами з родин, де фінансове забезпечення низьке, є переважно україномовними (90%), на відміну від татів (лише 67 %);

2) мами з родин, де фінансове забезпечення високе, є майже порівну україно- та російськомовними (52% та 48 % відповідно), а тати з цих самих родин більше користуються українською – 59 %. Проте загалом тати більш російськомовні, що засвідчено нами і в попередніх дослідженнях (Ткачук 2013);

3) школа більше впливає на **російськомовних** користувачів, які належать до сімей з низьким фінансовим забезпеченням (див. Діагр. 6, 7, 11): лише 7% дітей з родин із високими фінансовими доходами переходять на українську в школі, натомість 14% російськомовних дітей з сімей з низькими статками поповнюють частину україномовних респондентів. Такий перехід можна пояснити вищою конформністю дітей з низьким ФС.

4) діти з родин з середніми статками загалом є стійкішими до впливу фінансового чинника на їхню мову, що підтверджено аналізом результатів щодо конформності (див. Діагр. 12): найконформнішими виявилися діти з сімей, де високий ФС.

5) знаючи з попередніх досліджень [7], що мова передається по материнській лінії, можемо стверджувати, що російська мова переважно передаватиметься наступному поколінню в сім'ях з високим фінансовим забезпеченням (див. Діагр. 6), хоча відсоток російськомовних друзів опитаних респондентів співпадає з відсотком користувачів російської в цій категорії (з високим фінансовим забезпеченням) – 38 % в обох зрізах – показники однакові щодо мови спілкування в сім'ї та з друзями, що підтверджують наші

попередні дослідження [4 – 7], тобто фактор впливу друзів є в такому віці сильнішим за фактор впливу сім'ї.

Отже, виявлений тренд підтверджує висунуту гіпотезу про кореляцію між фінансовим забезпеченням родини (вплив соціоекономічного фактору) і мовою, яку обирає респондент у двомовному середовищі: чим вище фінансове забезпечення сім'ї, тим більша ймовірність того, що її члени користуються російською мовою. Результати нашого кейсу не варто розповсюджувати на всіх учнів вінницьких шкіл у віці від 15 до 18, однак вони є важливим кроком для подальших теоретичних досліджень з цієї тематики, оскільки показують тренд зв'язку між фінансовим становищем та мовою респондента. Беручи до уваги отримані результати, вважаємо за необхідне перевірити гіпотезу про залежність мови від фінансів на репрезентативних даних наступного дослідження, у якому потрібно охопити більшу кількість респондентів, а також відпрацювати нову шкалу для опитування, адже попередня, на нашу думку, не зовсім точно відображала реальний фінансовий стан родини порівняно з тим, який обирав респондент під час опитування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Белл Р.Т. Социолінгвістика: Цели, методы и проблемы / Р.Т. Белл. – М.: Международные отношения, 1980. – 318 с.
2. Євсєєва Г.П. Вплив соціокультурних факторів на формування державної мовної політики в Україні / Режим доступу <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2010-1/doc/1/05.pdf>.
3. Залізник Г., Масенко Л. Мовна ситуація Києва: день нинішній та прийдешній / Г.Залізник // Українознавчі зошити журналу «Урок української». К., 2002. – С. 3–32.
4. Ткачук Т.П. Вплив рівня освіченості родини на вибір мови респондентом в умовах українсько-російського білінгвізму / Т.П. Ткачук // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Мовознавство». – Вип. 21. – Дніпропетровськ, 2015. – № 11 (2). – С. 129 – 133.
5. Ткачук Т.П. Зовнішні та внутрішні чинники, які впливають на українсько-російську двомовність у пострадянському місті (на прикладі міста Вінниці) / Т.П. Ткачук // Теоретична і дидактична філологія: Збірник наукових праць. – Вип. 12. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – С. 239 – 243.
6. Ткачук Т.П. Роль мовного середовища школи у формуванні українсько-російського білінгвізму / Т.П. Ткачук // Наукові записки. – Випуск 137. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград, 2015. – С. 411 – 415.
7. Ткачук Т.П. Формування українсько-російського білінгвізму впродовж трьох поколінь (на прикладі міста Вінниці) / Т.П. Ткачук // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького національного університету: зб. наук. праць. – Вип. 9. – Кривий Ріг, 2013. – С. 415 – 420.
8. Чернов Д.Н. Психогенетические исследования речевых и языковых способностей: краткий обзор и перспективы изучения / Д. Чернов. // Современная зарубежная психология. М., 2014. – № 2. – С. 5 – 17.
9. Mittler P. Language development in young twins: biological, genetic and social aspects // Acta Geneticae Medicae et Gemellologicae., 1976. – Vol. 25. – P. 359– 365.
10. Ткачук Т.П. Ukrainian-Russian Bilingualism in Urban Settings / Т.П. Ткачук // Sociolinguistics Symposium 19, Berlin, Aug 21–24, 2012. – P. 97.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тарас Ткачук – кандидат філологічних наук, в.о. доцента кафедри філології та гуманітарних наук Комунального вищого навчального закладу “Вінницька академія неперервної освіти”.

Наукові інтереси: категоріальна граматики, білінгвізм, методика навчання української мови.

УДК 811.112.2

ANGLIZISMEN UND DENGLISCH ALS SPRACHFORM IM HEUTIGEN ALLTAG DEUTSCHLANDS

Ніна ВОРОНKOBA (Кіровоград, Україна)

У статті дається пояснення різниці між поняттями «англіцизм» і «денгліш», описуються галузі вживання англіцизмів та причини поширення денгліш у різних сферах сьогодення Німеччини. Наведено приклади активного вживання лексичних одиниць (англіцизм, денгліш) в сучасній літературній німецькій мові.

Ключові слова: німецька мова, запозичення, англіцизм, денгліш, іноземні мови, контакт, культура.

The article explains the difference between „Anglicism” and “Denglish”. The fields of using Anglicism and the reasons for denglish spread in different spheres of life in Germany are described. The paper provides examples how the lexical units (Anglicism and denglish) are used in modern literary German.

Keywords: German, borrowing, Anglicism, denglish, foreign languages, contact, culture.

Eines der Mittel der Wortschatzbereicherung einer Sprache ist die Entlehnung von fremdsprachigen Wörtern. Das ist ein objektiver historischer Prozess. Diese Erscheinung ist für jede Sprache typisch, da die Völker Kontakte zu einander haben und das zum Kontakt der Kulturen und

Sprachen führt. „Entlehnung ist ein Element einer Fremdsprache (Wort, Morphem, syntaktische Konstruktion), das aus einer Sprache in eine andere infolge der sprachlichen Kontakte übergeht, auch der Prozess selbst, der den Übergang der Elemente einer Sprache in eine andere bedeutet“ [6, c. 158]. Englische Wörter durchsetzen die deutsche Sprache. Manchmal werden die englischen Ausdrücke falsch verwendet, oft sind sie lächerlich, fast immer unschön. Neu allerdings ist ihre Ausbreitung nicht, und neu ist auch nicht die Empörung, die derzeit bis zum Ruf nach einem Sprachschutzgesetz geht. Neu in der Debatte ist nur die Position, die den Zustrom der Anglizismen rechtfertigt. Das Englische oder Amerikanische, so konnte man in Frankfurter Allgemeine Zeitung und Süddeutscher lesen, sei die überlegene Sprache. Es gibt unterschiedliche Meinungen betreff des übermäßigen Gebrauchs der Anglizismen in der deutschen Sprache. Als Vorteil wird die Tatsache betont, dass einige Wörter auf Englisch einfacher und klarer klingen. Es geht in erster Linie um den Wortschatz aus dem Bereich „Computertechnik“. Es wird auch die Meinung vertreten, dass die Verbreitung von Hybrid „Denglisch“ nicht aufzuhalten ist und dass die Bevölkerung Deutschlands immer weniger Hochdeutsch spricht. Englische Wörter werden aktiv in allen Bereichen verwendet: Politik, Journalistik; Wissenschaft und natürlich im alltäglichen Leben. Deutsch ist oft eine furchtbare Mischung von zwei Sprachen. Shopping, Team, Job, Party werden so gern gebraucht, als ob sie echt deutsche Wörter wären. Die Wörter kamen in die deutsche Sprache aus dem Englischen ohne morphologische und semantische Veränderungen. Eine Reihe von Anglizismen sind doch von solchen Veränderungen geprägt. Das einfachste Beispiel ist die Sprache von Jugendlichen. Die von ihnen verwendeten Wörter verstehen die Vertreter der älteren Generation oft nicht. In erster Linie sind das Jargonismen. Zum Beispiel, *Chylen* vom Englischen *chill*). Im Deutschen bekam das Wort die Endung *en*, *abdancen*-das Wort bekam den Prefix *ab* und die Endung *-en*. Die Aussprache des Stammes des Wortes ist wie im Original erhalten geblieben. Anglizismen sind aus dem Englischen stammende Fremdwörter. Das sind meistens Substantive oder substantivierte Verben: *comic*, *hobby*, *TV*, *e-mail*, *computer*, *laptop*) oder aus der englischen Sprache übernommene Phrasen (z. B. „Liebe machen“ von *to make love*) oder Formen.

Der Begriff „Anglizismus“ ist wertneutral. „Denglisch“ – ein Wort, das sich aus „Deutsch“ und „Englisch“ zusammensetzt. Das ist ein abwertender Begriff aus der deutschen Sprachpflege. Die Definition des Begriffs „Denglisch“ ist vielfältig. Von Denglisch sprechen einige vor allem dann, wenn nicht nur Substantive, sondern auch englische Verben und Adjektive in die deutsche Sprache übernommen werden. Im Funk und Fernsehen, in der Alltagssprache und in Zeitungen ist immer häufiger Denglisch zu vernehmen oder zu lesen. Denglisch bezieht sich einerseits auf Wortschöpfungen, andererseits ist abwertend für deutsch mit vielen englischen Ausdrücken vermischt. Denglisch ist so etwas Negatives, das es zu vermeiden gilt. Trotzdem taucht es immer wieder in Zeitungsberichten auf. Mal werden Flüge gecancelt und leere Weinflaschen recycelt, mal wird der Nachwuchs gepampert, die Hotelbar ist total spacig durchdesignt und mit hippen Möbeln eingerichtet. In den Anglizismen zeigt sich keine Unterlegenheit des Deutschen, wohl aber ein Unterlegenheitsgefühl der Deutschen. Der Siegeszug des Englischen ist Ausdruck einer zu Recht empfundenen Hegemonie der angelsächsischen Welt. Denn die Worte kommen nicht für sich allein, sie werden stets zusammen mit Produkten und Lebensweisen importiert. Wenn man die Deutschen von Amerikanismen abbringen wollte, müsste man sie auch von der Bewunderung für Amerika abbringen. Das kann kein Gesetz. Anders ausgedrückt: Wenn es für ein solches Gesetz eine Mehrheit gäbe, dann gäbe es das Problem nicht. Wenn die Mehrheit der Sprecher die Verwendung englischer Ausdrücke ablehnte, würden sie im Deutschen niemals heimisch werden. In der Sprache selbst findet ein tägliches Plebiszit statt. Manchmal kennen die Deutschen mehr englische Vokabeln als Engländer oder Amerikaner. Das Deutsche ist voll von englischen Ausdrücken, die dort kein Mensch kennt. Da kommt es schnell zu Verwirrungen. Das erfolgreichste Wort dieser Art ist „Handy“. In Deutschland ist das Wort längst die häufigste Bezeichnung für ein Mobiltelefon.

Beispiele:

Das ist eine *stylish*e Hose.

Das ist eine schicke modische Hose.

Der Flug wurde *gecanceled*.

Der Flug wurde abgesagt.

Ich habe das Programm *gedownloadet* oder *downgeloadet*. **Ich habe das Programm heruntergeladen.**

Das Entleihen und Anpassen englischer Wörter stellt eine der aktuellen Entwicklungen in der deutschen Sprache dar. Im Rahmen dieser Entwicklung erhalten die Lehnwörter ein deutsches Gewand, beispielsweise grammatikalisches Geschlecht, Pluralendung und eine allgemein akzeptierte Bedeutung und einen Kontext.

B, „Ich habe *gedownloadet*“ (oder „*geupdatet*“) wird genauso häufig verwendet wie korrekte Form „Ich habe *downgeloadet*“ (diese Form folgt den Konjugationsregeln der deutschen Sprache [*down* = herunter + *geloadet* = geladen]). Der deutsche Ausdruck ist: „Ich habe *heruntergeladen*“.

Bei diesen Beispielen zeigt sich, dass deutsche Morpheme an die englischen Wörter angefügt werden, damit die Entlehnungen in die korrekte deutsche Syntax passen. Auch dies wird von Denglisch-Kritikern für bedenklich gehalten. Die Sprachwissenschaft sieht einen Beweis für die fortwährende Lebenskraft der deutschen grammatikalischen Strukturen: Die englischen Elemente werden nicht einfach mit der englischen Flexion übernommen – was im Deutschen in der Tat ungrammatisch wäre –, sondern formal korrekt an die Gegebenheiten der deutschen Sprache angepasst. Ungewohnt ist hier allein die Tatsache, dass auch Adjektive und Verben entlehnt werden, während sich die sprachliche Entlehnung sonst fast ausschließlich auf Substantive beschränkt, die ihrerseits ebenfalls in das deutsche Flexionssystem eingegliedert werden müssen, vgl. *die/das E-Mail, die E-Mails; der Server, die Server*. Als Denglisch wird kritisierend auch die Konstruktion neuer Ausdrücke bezeichnet, die sich aus englischen und deutschen Wortbestandteilen zusammensetzen. Darauf trifft der Begriff Anglizismus bestenfalls eingeschränkt zu, man spricht von Hybridbildungen. Ein Beispiel dafür ist *Backshop* – auch *Back Shop* oder *Backstore* –, gebildet aus dem deutschen Wort *backen* und dem englischen Wort *shop* bzw. *store* (dt. Laden, Geschäft). Bezeichnet werden damit Bäckereien oder Backwarengeschäfte mit Selbstbedienung, allerdings hat das gleichklingende Wort *buck* im Englischen die umgangssprachliche Bedeutung „Dollar“ und das gleichgeschriebene *back* im Englischen mehrere eigene Bedeutungen, darunter „Rücken“, „zurück“ und „Lehne“. Aufgrund der Vorherrschaft der englischen Sprache in Wirtschaft, Wissenschaft, Popmusik und Informatik sind vor allem in den dort gesprochenen Jargons Sätze zu finden, in denen viele Anglizismen verwendet werden:

„Ich musste die *Harddisk* neu formatieren, weil der falsch gesteckte *Jumper* zur *data corruption* geführt hat und der *Computer gecrasht* ist.“

Ohne Anglizismen würde der Satz etwa folgendermaßen lauten:

„Ich musste die *Festplatte* neu formatieren, weil die *Daten* durch eine falsch gesetzte *Steckbrücke beschädigt* wurden und der *Rechner abgestürzt* ist.“

Auch im Bereich der Vermarktung werden häufig Schlagwörter mit gutem Klang verwendet, deren Bedeutung aufgrund mangelnder Übersetzungsgrundlage manchmal unklar ist. Ebenso werden neue Verfahren und Erfindungen oft auf Englisch benannt und abgekürzt. Dadurch entstehen meist einheitliche Produktbezeichnungen in den Herstellungs- und Vermarktungsprozessen einer globalisierten Wirtschaft. Allerdings werden bisweilen auch anglophone Wortneuschöpfungen nur im deutschen Sprachraum.

In früheren Jahren wurden aus Fach- oder Sozialjargons importierte Wörter in ihrer Schreibweise dem Deutschen oft angepasst und erfuhren in manchen Fällen auch einen Bedeutungswandel. Beispiele für Anpassungen sind *Couvert* zu „Kuvert“, *Cakes* zu „Keks“ oder auch *Disquettes* zu „Disketten“. Heute verzichtet man, gerade bei Begriffen aus dem Englischen, wieder weitgehend auf solche Anpassungen. So setzte sich die in den 1980er Jahren vorgeschlagene Variante „Komputer“ nicht durch; die lautgerechte Schreibweise *Komputer* bürgerte sich im allgemeinen Sprachgebrauch ebenfalls nicht ein. Heute hat sich neben der Bezeichnung *Computer* auch der deutsche Begriff „Rechner“ durchgesetzt, der auf den Computer-Pionier Konrad Zuse zurückgeht. Durch Internationalisierung und Globalisierung der Gesellschaft und durch den technologischen und wissenschaftlichen Fortschritt sowie die damit einhergehende Verbreitung englischer Fachbegriffe ergibt sich einerseits eine Anpassung der deutschen Sprache an die neuen Lebensumstände, andererseits führt die Weltverkehrssprachenfunktion und die Rolle des Englischen als erste Fremdsprache dazu, dass sich der deutsche Sprachraum verstärkt des Englischen zum Entleihen von Begriffen bedient. Einige Menschen empfinden diesen Wandel, der sich auch in der deutschen Sprachentwicklung niederschlägt, als störend und sehen darin Gefahren für die Fortschreibung und Festschreibung der deutschen Sprachkultur.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Hansen, Erich : *Nörgeln! Des Deutschen größte Lust*, Unter Mitarbeit von Astrid Ule, Erich Hansen/Fischer. – Taschenbuch Verlag, Frankfurt/Main 2010. – Seite 122.
2. Helmut Glück (Hrsg.), unter Mitarbeit von Friederike Schmöe: *Metzler Lexikon Sprache*, 3. neubearbeitete Auflage, Stichwort: „Denglisch“, Metzler, Stuttgart/ Weimar 2005. – S 95.
3. Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминов и элементов, М., 1982. – С. 188.

4. Rudolf Muhr: Anglizismen als Problem der Linguistik und Sprachpflege in Österreich und Deutschland zu Beginn des 21. Jahrhunderts, In: Rudolf Muhr, Bernhard Kettemann (Hrsg.): Eurospeak. Der Einfluss des Englischen auf europäische Sprachen zur Jahrtausendwende, Peter Lang, Frankfurt 2002. – S. 9-54.

5. Ярцева В. Н. Языкознание: Большой энциклопедический словарь. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – С. 85.

6. Ярцева В. Н. Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 134.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ніна Воронкова – старший викладач кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: практична граматики німецької мови, інтерпретація художнього тексту, лінгвокраїнознавство.

УДК 811.111 - 342

К ВОПРОСУ О СОЦИАЛЬНОЙ ВАРИАТИВНОСТИ РЕЧИ

Валентина ЖУК (Одесса, Украина)

Ця стаття розглядає соціальну варіативність мови. Автор приходить до висновку, що приналежність до соціально-економічного класу та професійної групи є основними чинниками стратифікації, визначають мовленнєву поведінку людини, в тому числі специфіку її інтонаційних характеристик. Однак не існує прямої відповідності між класовою структурою суспільства та мовленнєвими характеристиками людей, які належать до одного соціального класу.

Ключові слова: *варіативність, соціальна структура суспільства, соціолінгвістика, діалект, статус.*

В данной статье рассматривается социальная вариативность языка. Автор приходит к выводу, что принадлежность к социально-экономическому классу и профессиональной группе являются основными стратифицирующими факторами, определяют речевое поведение человека, в том числе специфику его интонационных характеристик. Однако не существует прямого соответствия между классовой структурой общества и речевыми характеристиками людей, принадлежащих к одному социальному классу.

Ключевые слова: *вариативность, социальная структура общества, социолингвистика, диалект, статус.*

In this article the social variety of speech is examined. The author comes to the conclusion that belonging to the social-economic class and professional group of people are the main factors which determine the language behaviour of a person including the specific features of his (her) intonation characteristics. However there is no straight correspondence between the class structure of the society and speech characteristics of people who belong to one social class.

Key words: *variety, social structure of society, sociolinguistics, dialect, status.*

Современная социолінгвістика опирається як на досягнення лінгвістики, позволившиє в значительной мере приблизиться к пониманию всей сложности и многогранности языка, так и на достижения социологии, включающей социально-философский и общесоциологический уровни социологической теории, а также теоретические модели социальной структуры общества, различных систем и подсистем, в том числе и социологической системы личности [1; 2; 7]. Социолінгвістическіє дослідження показують, що специфіческіє черти, присущіє соціальної структурі мови і структурі речевого поведіння людей в обществі, хоча і обусловлені природою мови, не находять себе прямих аналогій в соціальної структурі обществі.

Все вищесказанное обуславливает *актуальность* данной статьи. *Целью* данного исследования является изучение идентификации личности средствами интонации, рассмотреть звуковые характеристики людей по принадлежности к целому ряду речевых сообществ. Для раскрытия определяющего воздействия общества на язык чрезвычайно важен учет всего многообразия факторов, воздействующих на социальную дифференциацию языка, включая все ее уровни, элементы, системы и подсистемы. Учету подлежат и элементы горизонтальной дифференциации – различные сферы социальной жизни, и элементы вертикальной дифференциации с ее иерархией уровней социального управления. Существенные коррективы в картину социальной дифференциации языка вносят интегрированные элементы внесистемных образований: возрастной, половой, этнической и территориальной дифференциации [14, с. 55].

Исследования свидетельствуют о том [8; 10; 11], что на фонетическую сторону речи наибольшее влияние оказывают такие социальные признаки как: 1) территориальный, 2) возраст, 3) социальное положение, 4) образование и т.д. Проблема взаимодействия территориального и социального в произносительных характеристиках английской речи в Великобритании находится в центре исследования многих лингвистов [2; 12].

Данные социолингвистических работ вносят некоторые поправки в схему произносительных вариантов, изображаемую в виде пирамиды с широким основанием социальных и региональных вариантов и орфоэпической нормы RP (Received Pronunciation) на вершине [5, с. 71]. А. Швейцер говорит о многомерности и многослойности социального варьирования, об интеграции различных образований, лежащих на пересечении социальных и несоциальных изменений, т.е. о происходящих в настоящее время в обществе процессах социализации территориальных диалектов и демографических групп [4, с. 138], которые дали основание говорить о социально-территориальных типах произношения, в которых произносительные особенности каждого человека предстают как результат сложного взаимодействия факторов территориальной, стратификационной и ситуативной вариативности [3, с. 12].

Влияние произносительной, в том числе интонационной нормы обусловлено социально-географическими, социально-историческими условиями функционирования английского языка в различных районах страны. Действенным фактором является влияние социально-экономических, административных и культурных центров соответствующих регионов, в которых образованные жители владеют региональным стандартом, занимающим промежуточное положение между южноанглийским стандартом и местными диалектными формами. По мере удаления от центров и, соответственно, ослабления влияния южноанглийского стандарта, отмечается более широкое распространение, заметное в количественном выражении, нарушение пропорций нормированных и ненормированных форм в пользу последних. Это явление проявляется и в речи рабочих, но особенно ощутимо при сравнении речи представителей «среднего класса» таких городов, как Эдинбург и Глазго, Лондон и Рединг или Саутгемптон, Норидж и Бадфорд, Белфаст и Банго. Выбор тех или иных фонетических форм, особенности их реализации имеют региональную окраску, обусловленную спецификой историко-лингвистического развития региона. В социальном измерении, таким образом, территориальная удаленность от центров сказывается на том, насколько низко по социальной шкале распространяется норма: чем дальше от центра, тем выше она удерживается, тем более ограниченный, узкий слой населения владеет или, по крайней мере, приближается к общеанглийскому стандарту. Вместе с тем исследования социолингвистов выявили роль «среднего класса» как наиболее подвижного, подтвержденного различным влиянием класса, в то время как рабочий класс проявляет более консервативные, устойчивые речевые характеристики. Эта консервативность не означает, однако, отсутствия изменений. Напротив, целый ряд явлений, которые Дж.Уэллс классифицирует как чисто британские тенденции развития произносительных форм, например, глоттализация получили наибольшее распространение в среде рабочего класса [15, с. 235]. Иное дело, что на их распространение в меньшей степени сказывается сдерживающее влияние современной нормы, опирающейся на орфографию, т.е. определенное влияние образования. Это можно проиллюстрировать на примере произношения «инговых» форм [ɪŋ]- [ɪn], опущения [h], характерных для рабочего класса во многих районах Англии [8, с. 95]. Все указанные тенденции тем сильнее проявляются в речи жителей Нориджа, Глазго, Бадфорда и Эдинбурга, чем ниже проходит срез по социальным слоям общества. Примеры из работ П.Традгилла показывают, что группы населения, речь которых анализируется по заданным социолингвистическим переменным, по существу являются слоями, а не классами: средний средний класс, низший средний класс, верхний рабочий класс, средний рабочий класс и низший рабочий класс [12; 13]. Два первых «класса» фактически являются слоями «среднего» класса, а следующие три относятся к рабочему классу. Данные по всем социолингвистическим переменным показывают, что, несмотря на попытки провести идею сплошного континуума, т.е. постепенного перехода от слоя к слою, что, очевидно, можно обнаружить внутри одного класса, в континууме обнаруживается наибольший разрыв между показателями рабочего класса, с одной стороны, и «среднего» класса, с другой. Аналогичные результаты отмечаются в работе Дж.Уэллса [15, с. 320], где рассматривается речь 16 информантов, по 2 мужчин и 2 женщины на каждый класс, в соответствии со следующей классификацией: профессионалы и управление; «белые воротнички», нефизический труд; квалифицированный физический труд; полуквалифицированный и неквалифицированный физический труд. Обращает на себя внимание тот факт, что по показателю глоттализации, в наибольшей степени

противопоставлены «средний» и рабочий классы, умственный и физический труд. Менее контрастны показатели вокалической вариативности. Произносительные нормы мало варьируются в среде рабочего класса, несмотря на различие в техническом уровне знаний между квалифицированным и неквалифицированным физическом труде.

Английские лингвисты изучают речь большинства населения, охватывающего следующие слои социальной структуры современного общества: рабочий класс, который составляет 40-55% самостоятельного населения, средние слои, включающие служащих и интеллигенцию – 35-40% и мелкую буржуазию – 5-10%. За пределами внимания остаются 1-2% или 3-4% средней и крупной буржуазии. В большинстве работ отражается расслоение внутри рабочего класса: низший слой неквалифицированных рабочих – 15-20%, средний слой полуквалифицированных рабочих – 40-50%, высший слой квалифицированных рабочих – 35-40%. В так называемом «среднем классе» выделяется «нижний средний» слой, олицетворяющий исполнительский труд интеллигенции и служащих, «средний средний» – правленческий труд и, наконец, «высший средний» – мелкую буржуазию, которая также остается за пределами досягаемости исследователей [11; 14].

Представители тех слоев общества, которые занимают маргинальное положение между двумя основными классами, стремятся вверх по социальной лестнице; они испытывают «лингвистическую неуверенность», что проявляется в употреблении гиперкорректных форм. Этот феномен, описанный в отношении нижних слоев среднего класса и верхних слоев рабочего класса, рассматривается как важный способ распространения престижных форм вниз по социальной шкале. Более высокий показатель престижных форм обнаруживается в официальных ситуациях, при усилении контроля за речью; тогда показатель низших слоев «среднего» класса превосходит показатель вышестоящего класса [8; 9]. В Англии сходное явление наблюдается в отношении «*refauned speech*», т.е. псевдорафинированной речи нижних слоев «среднего» класса: стремясь избавиться от негативных коннотаций звука [ɔɪ] в слове «*grise*» (вариант кокни), некоторые люди, минуя форму RP [aɪ], делают звук слишком передним и закрытым: [eɪ] как в слове «*face*». Такие же трудности испытывает шотландец и северянин, стремясь приблизиться к произношению RP: для них трудно установить, в каких группах слов [ʊ] меняется на [ʌ]. Стремясь избавиться от этого звука, который им кажется неправильным, они произносят [ʌ] не только в словах «*much*», «*cut*», но и в «*put*» – [pʌt], «*butcher*» – [bʌtʃɪd]. Таким образом, существуют слои и группы общества более и менее подвижные, передовые и консервативные в языковом отношении, что обусловлено их социально-экономическим положением. Социальные границы между отдельными группами и слоями в классовой структуре общества размыты, но между классами они приобретают четко выраженный характер, что, несомненно, сказывается на характере речевого поведения людей в маргинальных слоях общества. Наиболее консервативными, устойчивыми в отношении речевых навыков могут быть полярные группы или классы людей. В связи с этим важно отметить, что архаичные, консервативные формы произношения могут сохраняться в среде рабочего класса и в высших кругах английского общества, например долгий [ɔ:] в слове *often* [11:155]. Неустойчивость социального статуса женщины в английском обществе проявляется в том, например, что явление гиперкоррекции особенно характерно для женщин. Во всех классах и слоях общества именно женщины демонстрируют наименьшее отклонение от стандарта в сторону осуждаемых форм. Однако это правило не всегда распространяется на молодых женщин (до 30 лет), которые могут предпочесть рабочую солидарность престижу. Так, по крайней мере, объясняется распространение разговорных форм в одном районе г. Белфаста, где молодые женщины, занятые в одной сфере деятельности, опережают даже мужчин своего возраста [3]. Другое исследование было призвано подчеркнуть роль социальных связей, а точнее, сети социально-экономических связей в трех рабочих районах г. Белфаста [14, с. 150]. В двух районах закрылись предприятия, возрос уровень безработицы, рабочие вынуждены искать заработок в других районах города. Мобильность населения разрушила устойчивые соотношения между мужскими и женскими вариантами произнесения, между официальными и неофициальными формами речи. И только в одном районе, где сохранился прежний уклад жизни в отношении трудоустройства, местожительства и проведения свободного времени, речевое поведение мужчин и женщин имело прежнюю ориентацию: солидарность у мужчин и престиж у женщин, при общей тенденции к распространению форм, типичных для рабочего района.

Согласно точке зрения большинства лингвистов, учет ситуативных факторов также важен, как и учет стратификационных факторов при исследовании социальной вариативности речи. В некоторых случаях различия, обусловленные социальной структурой общества, накладываются на различия, обусловленные социальной ситуацией. В этом проявляется связь между стратификационной и ситуативной типами вариативности. А.Швейцер называет такие варианты стратификационно-ситуативными. Изучая речь жителей одного из районов Нью-Йорка, У.Лабов обнаружил параллельное использование двух произносительных типов – с поствокальным [r] и без него – в официальной и бытовой ситуациях. Одновременно первый тип был более характерен для речи представителей социальной верхушки, тогда как второй тип («безэрный») – для речи «низов» городского общества [9, с. 210].

Итак, можно сделать *вывод*, что принадлежность к социально-экономическому классу и профессиональной группе людей являются основными стратифицирующими факторами, определяют речевое поведение человека, в том числе специфику его интонационных характеристик. Однако не существует прямого соответствия между классовой структурой общества и речевыми характеристиками людей, принадлежащих к одному социальному классу. Это особенно заметно в среднем классе, имеющем маргинальное положение в социальной структуре общества и необыкновенно разнородный состав социальных слоев. В высшем классе и в среде рабочего класса наблюдается большое единство речевого поведения, за исключением ряда осуждаемых произносительных форм.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Полетаев Д.И. Социальная дифференциация интонации в ограниченном речевом сообществе: Автореф. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 1997. – 19 с.
2. Савина И.М. Просодический компонент культуры речи в британском варианте английского языка: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 1999. – 24 с.
3. Чечель С.В. Просодический аспект социальной вариативности языка: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19. – Пятигорск, 1999. – 16 с.
4. Швейцер А.Д. Социальная дифференциация английского языка в США. – М.: Наука, 1983. – 216 с.
5. Шевченко Т.И. Социальная дифференциация английского произношения. – М.: Высшая Школа, – 1990. – 144 с.
6. Chambers J., Trudgill P. Dialectology. – 2nd edn. – Cambridge, 1998. – 201 p.
7. Hudson R.R Sociolinguistics. – 2 nd.edn. – Cambridge, 1996. – 279 p.
8. Hughes A., Trudgill P. English accents and dialects: An introduction to social and regional variants of British English. – London, 1996. – 142 p.
9. Labov W. Sociolinguistic Patterns. – 11th edn. – Philadelphia, 1991. – 344 p.
10. Labov W. Principles of linguistic change. – Oxford: Blackwell, 1992. – 250 p.
11. Rickford Jh. R. Regional and social variation / Sociolinguistics and Language Teaching. – Cambridge, 1996. – P. 151 – 217.
12. Trudgill P. On dialect: Social and Geographical Perspectives. – New York: New York University Press, 1983. – 240 p.
13. Trudgill P. Introducing language and society. – Penguin Books, 1992. – 79 p.
14. Wardhaugh R. An Introduction to sociolinguistics. – Oxford, 1986. – 380 p.
15. Wells J. C. Accents of English. – Cambridge, 1982. – Vol.2. – 465 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Валентина Жук – старший викладач кафедри граматики англійської мови факультету романо-германської філології Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова.

Наукові інтереси: соціолінгвістика, фонетика англійської мови.

УДК 811.111:81'42

МОВНІ КОНТАКТИ ТА ЇХ ТИПОЛОГІЯ

Дар'я ПОЛГОРОДНИК (Запоріжжя, Україна)

У статті розглядаються основні питання теорії мовних контактів, зокрема, пов'язані з типологією, особливостями процесу їх протікання, результатами, чинниками. З'ясовано чинники мовної взаємодії, за якими класифікується це явище та які підтримуються сучасними лінгвістами, типи контактуючих систем, специфіка перебігу та результатів. Розглянуті ключові поняття контактів мовних колективів показали, що існуючі моделі класифікації досконально не охоплюють різноманіття ситуацій мовного контактування.

Ключові слова: мовний контакт, білінгвізм, контактна лінгвістика, контактні мови, мовна система, діалект.

The article deals with the basic questions of the theory of language contacts that are connected with the typology, peculiarities, results, motivations. We place special emphasis on the essential factors supported by modern linguists that classify the phenomenon: language contact forces, types of contacting language systems,

process and outcomes of language contact. The existing classification models do not cover the diversity of situations of language contact.

Key words: *language contact, bilingualism, contact linguistics, contact languages, language system, dialect.*

Процеси та наслідки мовного контактування мають тривалу традицію дослідження. Попри поліаспектність вивчення цього явища у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві (У. Вайнрайх, А. Мартіне, Е. Хауген, Л.В. Щерба, Ю.О. Жлуктенко, Б.А. Серебренніков, В.Ю. Розенцвейг), типологія мовної взаємодії та визначення критеріїв для її побудови вимагають чіткішого викладення та систематизації.

Мета роботи – висвітлити різні підходи до розуміння процесів мовного контактування та їх типологію.

В сучасній лінгвістиці відсутні одностайні погляди на природу явища мовного контактування (термін А. Мартіне [28, с. 771]), яке розуміють як «поперемінне використання одними і тими ж особами двох або більше мов» [35], акцентуючи увагу безпосередньо на особливостях перебігу [18], або результатах [13] цього процесу.

Різноманітність точок зору пояснюється складністю явища, яке актуалізується своєрідно – залежно від умов, часу, характеристик контактуючих мов. В силу цих причин неможливо створити універсальну класифікацію ситуації мовного контактування, а типологія випадків мовної взаємодії повинна спиратися на значну кількість критеріїв, до головних з яких, на нашу думку, належать: чинники мовної взаємодії, тип контактуючих систем, специфіка перебігу та результатів.

Причини мовних змін при контакті різних культур підрозділяються на зовнішні та внутрішні. Як зазначають дослідники [14], зовнішні фактори в значній мірі стимулюють процес мовного контактування. Вони становлять сукупність різноманітних імпульсів, що зумовлені зовнішнім середовищем та пов'язані з особливостями історичного розвитку суспільства, переселеннями, міграціями, об'єднанням і розпадом мовних колективів, змінами форм спілкування, прогресом культури та техніки [23, с. 220]. У зв'язку з цим, виділяють [32] ситуації добровільної, примусової та змішаної взаємодії.

Ситуації добровільної взаємодії реалізується, коли багатомовність конкретного регіону спричинена територіальною наближеністю представників різних лінгвокультур (укр. фігляр < пол. *figiel* “*витівка*”) або пожвавленим економічним, культурним обміном (активізація російсько-англійських торгових відносин у XVI ст. відобразилася у запозиченні в англійську мов лексем, що означали продукти обміну – англ. *beluga* < рос. *белуга* та найменуваннями правлячих осіб – англ. *tsar* < рос. *царь* [31]). Примусового характеру набуває ситуація мовного контакту в результаті воєнних конфліктів між носіями різних мов. Змішана взаємодія реалізується в умовах засвоєння нових лінгвокультур через систему освіти (формування алеутського-російського білінгвізму у XVIII – XIX ст. результувало у зміни морфології автохтонної мови, а саме у введенні показника заперечення (рос. частки “не”) в препозиції до дієслова, запозиченні службових частин мови [29]).

Процес мовного контактування неможливий без впливу чинників внутрішньомовного розвитку – тенденцій до економії мовних зусиль [7], комунікативної чіткості лексичних одиниць з метою усунення полісемії та омонімії в мові-реципієнті [15].

Відзначається [20, с. 262-263], що розуміння внутрішніх чинників як позбавлених соціальної характеристики є невірним, оскільки мова – явище соціальне. Слід зазначити, що жоден з вищенаведених факторів обумовленості мовного контакту не функціонує в ізоляції. Процес мовної взаємодії в переважній більшості випадків ініціюється зовнішніми і підтримується внутрішніми чинниками.

Класифікація мовних контактів з точки зору типу контактуючих систем включає в себе аналіз структурної близькості та генетичної спорідненості, а також статусу і ролі мов в процесі контактування.

В залежності від структурної близькості та генетичної спорідненості мов-учасниць, розрізняють [20; 9] контакти між: неспорідненими мовами; спорідненими мовами (далеко- та близькоспорідненими); діалектами.

Яскравим прикладом взаємодії генетично і типологічно різних мов є взаємодія європейських та східних мовних систем (наприклад, різних за своєю структурою флективної російської та ізолюючої китайської мов). Особливістю взаємодії структурно подібних і близькоспоріднених мов є той факт, що вона може проходити непоміченою (за аналогією з укр. *хлібороб* з'явилося рос. *хлѡпкорѡб* [24]). В ситуації взаємодії діалектів має місце тісне переплетення ознак обох діалектних типів.

Важливість цього критерію виявляється в тому, що ступінь типологічної схожості та спорідненості визначає ефективність процесу контактування мов [22, с. 274], а саме інтенсивність і кількісні показники, проте принципової різниці між взаємодією споріднених і неспоріднених мов не спостерігається. У багатьох дослідженнях підкреслюється актуальність фактору генетичної близькості мов: у зв'язку з близькістю морфологічної, фонетичної структур слів процес контактування значно спрощується [6, с. 265], проте деякі лінгвісти [1, с. 155] стверджують, що «залежність мовного впливу від ступеня генетичної близькості занадто перебільшена і схематизована».

Базуючись на статусі та ролі мов у процесах контактування, розрізняють контакти між системами субстрату, суперстрату та адстрату [20, с. 284; 23; 30].

Субстратом є сукупність фактів і явищ усіх рівнів мови в поширеній на якійсь території мові, що за походженням пов'язані зі зниклою мовою, яка раніше існувала на цій території [21, с. 39] (галльська мова, як субстрат французької зберігся переважно у лексемах, що пов'язані з реаліями повсякденного буття – фр. *guenille* “лахміття” < півн.-галл. *vāgna* “схил, верескова пустка” [26]). Субстрат передбачає широке етнічне змішання і мовну асиміляцію автохтонної мови через стадію двомовності. Джерелом субстрату може бути мова як споріднена мові-переможниці, так і неспоріднена. Явища субстрату можуть проявлятися на будь-якому рівні.

Суперстратом є нашарування мови загарбників на мову корінного населення, без впливу на його основу [19, с. 16] (у сучасній французькій мові існує значна кількість слів франкського походження, наприклад – фр. *hair* < франк. *hatjan* “ненавидіти”, фр. *Halle* < франк. *halla* “зал” [27]).

Термін «адстрат» використовується для позначення сукупності рис мовної системи як результату впливу однієї мови на іншу в умовах тривалого співіснування і контактів народів, що розмовляють цими мовами [19, с. 16]. Підкреслюється [33, с. 116], що цей тип мовної взаємодії є нейтральним: мови не розчинюються одна в іншій (в результаті проживання носіїв чеської та німецької мов на сусідніх територіях, характерною особливістю чеської фонетики став наголос на кореневій морфемі, як і у німецькій).

Жодна мовна система не знаходиться в ізоляції від інших мов, отже, процеси взаємодії і взаємовпливу неминучі. Існування систем субстрату, суперстрату та адстрату вказують на існування безперервного еволюціонування мови в процесі взаємодії з іншими.

Досліджуючи мовні контакти з точки зору їх процесу, лінгвісти виокремлюють типології, беручи до уваги характер, процес виникнення, їх тривалість і стійкість, а також канали проникнення елементів контактуючих систем.

Згідно класифікації, заснованої на відмінностях в характері мовного контактування [3, с. 254; 20; 8], мають місце: контакти з одностороннім впливом; контакти з двостороннім впливом. Односторонній вплив найчастіше спостерігається в тих випадках, коли одна з контактуючих мов є мертвою мовою, але використовується в якості мови культури, науки чи літератури. Зворотній напрямок взаємодії в цьому випадку відсутній. В результаті формування християнської картини світу в свідомості британців, в англійську мову XIV – XVI ст. були запозичені слова на релігійну тематику з івриту: англ. *hallelujah* < івр. *hallaluyah* “хвалить Єгови”, англ. *leviathan* < івр. *livyathan* “дракон, змія, велика морська тварина” [31]. Двосторонній вплив при мовному контактуванні характеризується змінами у системах обох мов (наприклад, контактування носіїв англійської та німецької лінгвокультур на сучасному етапі позначилося на рівнях як німецької – *Müller's Mühle* замість граматично вірного *Müllers Mühle*, поява лексем *lover*, *crazy*, що може бути результатом престижності англійської мови, так і на рівнях англійської – переважно лексичні запозичення-позначення філософських, соціальних реалій – англ. *anti-Semitism* < нім. *Antisemitismus* “антисемітизм”,

англ. *worldview* < нім. *Weltanschauung* “світогляд”, що пояснюється роллю Німеччини, як осередку наукового життя Європи [31]).

Якщо в результаті двосторонніх мовних контактів порушено кілька рівнів взаємодіючих мов, то говорять про схрещування мов, наслідком чого є виникнення мовних союзів. Для мов, що входять в союз, характерні риси подібності рівнів мовної системи, які виникли тільки в результаті контактування, а не є спадщиною спільного походження (для балканського мовного союзу, що включає болгарську, румунську, албанську і новогрецьку мови, характерним є спільні фонетичні, лексичні, граматичні риси).

Аналізуючи процес виникнення явища мовного контактування, лінгвісти [10; 20; 2] пропонують розрізняти ситуації прямих та опосередкованих мовних контактів. Якщо в першому випадку мовні зв'язки відбуваються за допомогою однієї з контактуючих мов (наприклад, запозичення англійських реалій в українську мову – укр. *лендлорд* < англ. *landlord* “землевласник”), то в другому випадку мовні зв'язки мають місце через мову-посередник, яка не належить до жодної з контактуючих мов (англо-латинські запозичення через французьку – як мову-посередник: англ. *constitution* “конституція” < фр. *constitution* < лат. *constitutionem* “щось узгоджене” [31]). Подальше уточнення [10, с. 68] типології мовного контактування результувало у виділенні підсистем: прямі мовні контакти могли описувати як ситуацію зовнішнього контактування між мовами колективів, розташованих на суміжних територіях, так і внутрішні контакти між мовцями однієї держави, що проживають на одній і тій же території. Саме пряме мовне контактування характеризується значними змінами у системах мов, на відміну від опосередкованих контактів, які найчастіше проявляються у запозиченнях.

Здійснюючи класифікацію мовних контактів, лінгвісти [10, с. 17; 34, с. 139; 20, с. 275] розрізняють мовні контакти з огляду на тривалість та стійкість: казуальні контакти (тимчасові, випадкові контакти, для них характерна слабка інтенсивність мовної взаємодії); постійні контакти (перманентні, стійкі контакти, що характеризують ситуацію тривалого спілкування носіїв двох мов). Постійні контакти мають значніший вплив на взаємодіючі системи: перманентний вплив активно трансформує структуру та позначається на мовному розвитку. Крім того, в умовах постійних мовних контактів активізуються процеси мовної інтерференції, збільшується кількість ситуацій перемикання коду. Тривалі російсько-тюркські взаємовідносини (з XIII ст.) позначилися у взаємодії та переплетенні етнічних і культурних процесів, одним з проявів яких є запозичення лексики: рос. *алый* < крим.-тат. *al* “світло-рожевий”, рос. *очаг* < чагат. *оґау* “очаг” [24]. Результатом казуальних контактів є перенесення невеликої частини запозичених елементів з однієї мови в іншу [34, с. 74-76], переважно лексичні запозичення (англ. *wigwam* “вігвам” < абенакі *wikewam* “житло” [31]).

Канали проникнення елементів контактуючих систем представляють собою ще один критерій типології мовного контактування. Згідно нього, виділяють [11] чотири типи мовної взаємодії: контакт через усні канали (англо-німецькі контакти XVI ст. у сфері металургії, та, як наслідок, запозичення термінів гірничорудної промисловості – англ. *zinc* < нім. *Zink* “цинк” [31]); контакт через письмові канали (тибетсько-тахарський у вигляді буддійських текстів [12, с. 36]); контакт між писемними та безписемними мовами (англійська та автохтонні мови Австралії); змішаний контакт, який здійснюється через усні та письмові канали (російсько-угорські контакти XVIII ст., що позначилися у запозиченні значного об'єму лексики – наприклад рос. *гусар* < угор. *husz* “двадцять”, рос. *антал* < угор. *antalag* “малий бочонок вина” [24]).

Основна відмінність між наведеними критеріями полягає у переважному використанні письмової або усної форм комунікації. Змішане контактування як через письмові, так і через усні канали є найбільш розповсюдженим у наш час та найбільш продуктивним, оскільки впливає на всі рівні мовної системи.

Писемність має значний вплив на мову, отже існує велика різниця між неписьменними та писемними мовами. Що стосується контактування з безписемними мовами, то подібні ситуації ускладнюються в результаті консервативності та сфокусованості на усній традиції, що, в свою чергу, уповільнює взаємодію з іншими мовами.

Досліджуючи типологію мовних контактів, необхідно розглянути результати мовної взаємодії, а саме: перемикання кодів; інтерференцію; запозичення; піджини та креольські мови.

Перемикання мовних кодів властиве білінгвальному типу комунікації і може бути визначено як перехід мовця в процесі мовного спілкування з однієї мови (діалекту, стилю) на інший залежно від умов комунікації [4, с. 55] – усвідомлення себе носієм кельтської культурної традиції, ментальності результує у використанні ірландських етикетних фраз у англословному дискурсі: «*The web site... is also great. Bail ó Dhia ar an obair!*» [25].

Кодове перемикання не слід ототожнювати з явищем інтерференції. Остання є «відхиленням від норм будь-якої з мов у мовленні білінгвів» [10, с. 66]. Вважаємо, що «інтерференція є модифікацією граматичних, синтаксичних або фонетичних форм однієї мови під впливом іншої, а не субституцією елементів однієї іншою» [2, с. 66].

Запозичення, як і вищезазначені явища, є результатом і проявом взаємодії лінгвокультур. Запозичення, потрапивши у систему мови-цілі, починає функціонувати в конкретній сфері людської діяльності на певному етапі історичного розвитку мови [5, с. 16]. Запозичення є одним з найдинамічніших процесів в сучасних мовах. Запозичене слово визначається Е. Хаугеном [28] як перенесена лексема, при цьому вчений підкреслює, що її форма в мові, що запозичує одиницю, повинна знаходитися в більш-менш повній діафонічній відповідності з іноземним зразком. Отже, запозичення визначається, як перехід елементів однієї мови в систему іншої мови в результаті більш-менш тривалих контактів між цими мовами під впливом інтра- та екстралінгвістичних факторів [16, с. 18].

Піджин – це ідіом, що не має колективу власних носіїв, та часто не сприймається самими мовцями як «мова» [2]. Він виникає за умов переважно торгових контактів в умовах взаємодії європейської мови та елементів автохтонної мови. Креольські мови формуються на основі піджинів в результаті процесу нативізації, коли піджин стає рідною мовою для певного колективу мовців [17] (прикладом є утворення мови ндюка, яка є креольською мовою Суринаму, на основі англійської та африканських мов під впливом португальської [27]).

Отже, специфіка ситуації мовного контактування може бути з'ясована лише з урахуванням комплексних критеріїв, основні та достатні з яких – чинники мовної взаємодії, типи контактуючих систем, специфіка перебігу та результатів. З огляду на чинники, контактні ситуації стимулюються внутрішніми та зовнішніми факторами. В залежності від типів контактуючих систем, виділяємо випадки взаємодії між неспорідненими, спорідненими мовами та діалектами, які можуть функціонувати як субстрати, суперстрати чи адстрати. Аналізуючи процес мовного контактування, необхідно відзначити, що він може бути прямим чи опосередкованим і приймати казуальний або постійний характер. Процес контактування відбувається через усні, письмові, змішані канали, та впливає як на рівні однієї, так і на рівні обох мов. Результатами мовної взаємодії стають перемикання кодів, інтерференція, запозичення, поява піджинів і креольських мов.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аврорин В. А. Проблемы изучения функциональной стороны языка / В.А. Аврорин. – М.: Наука, 1975. – 276 с.
2. Багана Ж.К. вопросу о явлении переключения кодов / Ж. Багана, Ю.С. Блажевич // Научные ведомости. – Серия Гуманитарные науки Кавказа. – 2010. – № 12 (83), Вып. 6. – С. 63–69.
3. Белецкий А. А. Генезис и этимология / А.А. Белецкий // Проблемы языкознания. Доклады и сообщения советских учёных на X Международном конгрессе лингвистов. – М.: Наука, 1967. – С. 251–255.
4. Беликов В. И. Социолингвистика / Беликов В.И., Крысин Л.П. – М.: Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001. – 316 с.
5. Брофман М. В. Французские заимствования в английском литературном языке 17-18 вв.: автореф. дис. ... канд. филол. наук. / М.В. Брофман. – Алма-Ата, 1958. – 16 с.
6. Будовичова В. К проблематике сопоставительного изучения лексикологии родственных языков (лексические параллели в словацком, русском и чешском языках) / В. Будовичова // Сопоставительное изучение грамматики и лексики русского языка с чешским языком и другими славянскими языками. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1983. – С. 252–271.
7. Волков С. С. Неологизмы и внутренние стимулы языкового развития / С.С. Волков, Е.В. Сенько // Новые слова и словари новых слов. – Л.: Наука, 1983. – С. 43–57.
8. Гавранек Б. К проблематике смешения языков / Б. Гавранек // Новое в лингвистике. – 1972. – Вып. 6. – С. 94–111.
9. Горнунг Б. В. К вопросу о типах и формах взаимодействия языков и диалектов / Б.В. Горнунг // Доклады и сообщения института языкознания. – М.: АР СССР, 1952. – Вып. 2. – С. 3–15.
10. Жлуктенко Ю. А. Лингвистические аспекты двуязычия / Ю.А. Жлуктенко. – К.: Вища школа, 1974. – 176 с.

11. Журавлев В. К. Внешние и внутренние факторы языковой эволюции / В.К. Журавлев. – М.: Наука, 2004. – 336 с.
12. Иванов В.В. Тибетские кальки в тохарских текстах / В.В. Иванов // Краткие сообщения Института народов Азии. – М.: Рипол классик, 2013. – 168 с.
13. Карлинский А. Е. Проблемы теории языковых контактов / А.Е. Карлинский // Языковые контакты и интерференция. – Алма-Ата : Изд.-во. ГПИ, 1984. – С.78–89.
14. Лизанец П.Н. Некоторые теоретические вопросы взаимодействия языков / П.Н. Лизанец // Исследование финно-угорских языков и литератур в их взаимосвязях с языками и литературами народов СССР : тез. докл. Всесоюз. науч. совещания финно-угроведов. – Ужгород, 1977. – С. 42–45.
15. Майоров А.П. Социальные аспекты взаимодействия языков в билингвистическом коммуникативном пространстве / А.П. Майоров. – Уфа: БГМУ, 1997. – 138 с.
16. Пауль Г. Принципы истории языка / Г. Пауль; Пер. с нем. под ред. А.А. Холодовича; Вступ. статья С.Д. Кацнельсона. – М.: Изд-во иностр. лит., 1960. – 500 с.
17. Перехвальская Е. В. Русские пиджины / Е.В. Перехвальская. – СПб. : Алетейя, 2008. – 248 с.
18. Розенцвейг В.Ю. Основные вопросы теории языковых контактов / В.Ю. Розенцвейг // Новое в лингвистике. – М. : Прогресс, 1972. – Вып. VI. – С. 5–24.
19. Салимова Д. А. Двужычыіе і пераход: тэорыя і вопыт ісследаваня. Монографія / Д.А. Салімова, А.А. Тімерханав – М. : Флінта : Наука, 2012. – 280 с.
20. Семчинський С. В. Загальне мовознавство / С.В. Семчинський. – К.: Вища школа, 1988. – 328 с.
21. Семчинський С. В. Субстрат у мовознавстві // Українська радянська енциклопедія : у 12 томах. Т.1 / за ред. М. Бажана. – 2-ге вид. – К.: Головна редакція УРЕ, 1977. – 624 с.
22. Семчинський С.В. Семантична інтерференція мов / С.В. Семчинський. – К.: Вища школа, 1974. – 255 с.
23. Серебренников Б.А. Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка / Б.А. Серебренников. – М. : Наука, 1970. – 604 с.
24. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка [Электронный ресурс] / Макс Фасмер. – Режим доступа: <http://vasmer.info/>.
25. Adventures in Irish [Электронный ресурс] // Daltai Discussion Forums. – Режим доступа: <http://www.daltai.com/forums/viewthread/772/> (01.09.2015).
26. Centre National de ressources Textuelles et Lexicales [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.cnrtl.fr/>.
27. Ethnologue: Languages of the World [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ethnologue.com/>.
28. Haugen E. Language Contact / Einar Haugen // Proceedings of the VIII International Congress of Linguists. – Oslo : Oslo University Press, 1958. – P. 771–785.
29. Haycox W. S. An Alaska Anthology: Interpreting the past / Stephen W Haycox, Mary Childers Mangusso. – Seattle : University of Washington Press, 1996. – 447 p.
30. Language Contacts in Prehistory: Studies in Stratigraphy : Papers from the Workshop on Linguistic Stratigraphy and Prehistory at the Fifteenth International Conference on Historical Linguistics, Melbourne, 17 August 2001 / Henning Andersen. – Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2003. – 292 p.
31. Online etymology dictionary [Электронный ресурс] / Harper Douglas. – Режим доступа: <http://www.etymonline.com>
32. Sankoff G. Linguistic Outcomes of Language Contact / Gillian Sankoff // Handbook of Sociolinguistics / Peter Trudgill, J. Chambers, N. Schilling-Estes. – Oxford : Basil Blackwell, 2011. – P. 638–668.
33. Thomason S. Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics / S. Thomason, T. Kaufman. – Berkeley: University of California Press, 1992. – 428 p.
34. Rot S. Language Contact / Sándor Rot. – Bern: Peter Lang, 1991. – 320 p.
35. Weinreich U. Languages in Contact / U. Weinreich. – Berlin: Walter de Gruyter, 1979. – 164 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Дар'я Полгородник – аспірант кафедри іноземних мов професійного спрямування факультету іноземної філології Запорізького національного університету.

Наукові інтереси: контактна лінгвістика, міжкультурна комунікація.

УДК 81'276

ДО ПИТАННЯ ПРО КЛАСИФІКАЦІЮ СОЦІАЛЬНИХ ДІАЛЕКТІВ

Марина РУДЕНКО (Слов'янськ, Україна)

У статті розглядаються у лінгвоісторіографічному аспекті погляди мовознавців XIX – XXI ст. на класифікацію соціальних діалектів на різних етапах розвитку соціолінгвістики. Дослідження виконано на матеріалах європейських і американських авторів, розглянуто теоретичні питання класифікації соціальних діалектів, систематизовано наукові здобутки зарубіжних і вітчизняних науковців з проблем класифікації соціальних діалектів, зроблено порівняння зазначених класифікацій різних авторів на матеріалах різних мов, окреслено перспективи дослідження зазначеного питання в мовознавстві.

Ключові слова: аргі, жаргон, класифікація, лінгвоісторіографічний аспект, сленг, соціальний діалект, соціолект.

The views of the linguists of the XIX - XXI centuries according to the social dialects' classification at different stages of the sociolinguistics development are examined in the article. The investigation is based on the materials of European and American authors, theoretical questions of social dialects' classification are examined. Scientific achievements of foreign and native scientists are systematized concerning the issue of social dialects' classification, the comparison of the mentioned classifications of different authors involving different languages is done. The author outlines perspectives of investigating this question in linguistics.

Key words: argo, jargon, classification, linguahistoriographical aspect, slang, social dialect, sociolect.

Постановка проблеми. Соціальні різновиди мови – поширене й історично зумовлене явище. А. Доза зазначає: «У кожній літературній мові є свої різновиди, що залежать не тільки від географічного поширення мови, а й від наявних соціальних прошарків» [6, с. 448]. Вивчення соціальних діалектів неможливе без розуміння питання їх класифікації, диференціації. Саме питання класифікації соціальних діалектів залишається актуальним впродовж тривалого часу. У багатьох мовах це явище має свої особливості і інтерпретується неоднозначно. В англійській мові, наприклад, під це поняття підводиться і нестандартна лексика, і субстандарт, і жаргон декласованих, і арго, і сленг [19, с. 17]. Подібна невизначеність простежується в багатьох інших мовах. Вищезазначене свідчить про широке поле для дослідження соціальних діалектів, їх класифікації.

Аналізу останніх досліджень і публікацій із зазначеної теми, виділенню невіршених раніше частин загальної проблеми присвячується ця стаття. У працях зарубіжних та вітчизняних соціолінгвістів, на які ми спираємося, розв'язуються важливі теоретичні проблеми вивчення соціальних діалектів в європейській та американській лінгвістиці, висвітлюються питання їх походження, всебічного розвитку та функціонування. Зокрема ведеться описова й аналітична робота, присвячена вивченню класифікації соціальних діалектів. Значний внесок у дослідження цієї проблеми внесли мовознавці різних країн. Це англієць Е. Партрідж, болгарин С. Стойков, німці Ф. Клуге, Ф. Stroh, чехи Я. Губачек, А. Кельнер, росіяни І. О. Бодуен де Куртене, В. Д. Бондалетов, В. М. Жирмунський, М. М. Маковський, В. О. Хом'яков, О. Д. Швейцер. Їх працю продовжили і продовжують сучасні мовознавці. Це американець У. О'Грейді, росіяни М. О. Грачов, Л. Л. Касаткін, В. П. Коровушкін, О. Т. Ліпатов, М. М. Прийомишева, Е. Г. Туманян, Г. І. Ускова, Г. В. Цибулевська, українці П. М. Грабовий, І. Г. Матвіяс, О. О. Селіванова, Л. О. Ставицька та багато ін.

О. Т. Ліпатов аналізує погляди В. Д. Бондалетова (1966), М. О. Грачова (2007), Ш. Криштофа (1975), П. Ондруса (1975), С. Стойкова (1957) на класифікацію соціальних діалектів, звертає увагу на певні розбіжності [9, с. 16 – 17].

П. М. Грабовий досліджує структурну характеристику сленгу у взаємозв'язку з іншими підсистемами некодифікованого мовлення. Зокрема розглядає погляди на це питання В. Д. Бондалетова (1987), Л. О. Кудрявцевої (2004), Б. О. Серебренникова (1970), Л. О. Ставицької (2005), С. Стойкова (1956), Дж. К. Хоттена (2004), Е. Партріджа (2007), звертає увагу на певну співвідносність класифікацій соціальних діалектів В. Д. Бондалетова [3, с. 69] і Е. Партріджа [25, р. 175] [4, с. 33 – 35].

Завдяки вищезазначеним працям з'явився певний теоретичний здобуток різноаспектного дослідження питання класифікації соціальних діалектів. Водночас аналіз свідчить, що на цей час ця проблема у науковій літературі висвітлена недостатньо, особливо щодо англійської, французької, інших західноєвропейських мов. Сучасні автори здебільшого досліджують праці своїх попередників, мало приділяючи уваги аналізу класифікації соціальних діалектів на цей час. Немає відповіді на питання, яка структура соціальних діалектів є найсприйнятливою.

За мету статті поставлено розкриття поглядів мовознавців XIX – XXI ст. щодо класифікації соціальних діалектів на різних етапах розвитку соціолінгвістики. **Мета дослідження конкретизується у таких завданнях:** зробити лінгвістично-історіографічний огляд праць із класифікації соціальних діалектів і систематизувати відповідні наукові здобутки зарубіжних і вітчизняних науковців, порівняти зазначені класифікації різних авторів на матеріалах різних мов, дослідити теоретичні питання класифікації соціальних діалектів, виявити перспективи дослідження зазначеної проблеми у мовознавстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. На матеріалі англійської мови одну з перших класифікацій сленгу здійснив Дж. К. Хоттен [23; 4, с. 34 – 35; 13, с. 89 – 90]. Серед інших лінгвіст виділяв парламентський (parliamentary), релігійний (religious), військовий (military), театральний (theatrical), університетський (university), юридичний (legal) сленги [4, с. 34 – 35].

Е. Партрідж у монографії «Slang Today and Yesterday» (1933) пропонує чітку стратифікацію англійської мови, звертаючи особливу увагу на класифікацію нестандартної

лексики. Учений виділяє ієрархічно організовану систему лексичних рівнів національної мови, в якій міра нестандартності визначається величиною віддалення того або іншого лексичного рівня від літературного стандарту. Цей критерій дозволяє Е. Партріджу виділити такі підсистеми мови, як *сленг, колоквіалізми, кент, вульгаризми* [25; 19, с. 10].

Пізніше О.Д. Швейцер відмічає, що соціальні діалекти представлені у США професійними діалектами, груповими (корпоративними) жаргонами, а також жаргонами (арго) декласованих елементів суспільства. В англійській лексикологічній традиції ці мовні підсистеми звичайно включаються у поняття *сленг*, або, точніше, *спеціальний сленг (special slang)*, протиставлений загальному сленгу (*general slang*), що входить у загальноновживане просторіччя [21, с. 167].

М.М. Маковський до соціальних діалектів відносить професійні діалекти, жаргони (арго) і сленг [10, с. 8 – 9].

В.О. Хом'яков у працях, присвячених англійському субстандарту, пропонує свою класифікацію, в якій виділяє такі категорії лексики як колоквіалізми, сленгізми, кентізми, жаргонізми і вульгаризми, що входять у склад просторічного вокабуляря. Г.І. Ускова вважає цю класифікацію найбільш авторитетною [1, с. 4; 19, с. 17, 52].

Американський лінгвіст У. О'Грейді вважає, що вся нестандартна лексика ділиться на такі категорії, як сленг, жаргон та арго [22, р. 555; 19, с. 13].

Логічно продовжує і деталізує класифікацію стратифікації англійської національної мови В.О. Хом'якова дослідження В.П. Коровушкіна. В екзистенціальній структурі лексичного субстандарту В.П. Коровушкін виділяє два компоненти, що містять різні шари нестандартної лексики російської і англійської мови: 1) загальнонародний лексичний субстандарт, що містить низькі колоквіалізми, загальний сленг і вульгаризми; 2) спеціальний лексичний субстандарт, що містить соціально-професійні жаргони, соціально-корпоративні жаргони й арго (кент) [8, с. 49 – 57; 19, с. 18].

Як бачимо, навіть самі англісти класифікують соціальні діалекти в англійській мові зі значними розбіжностями. Поясненням цьому, мабуть, є висновок М.М. Маковського: «Під поняття *сленг* нерідко підводяться самі різномірні явища лексичного і стилістичного плану» [10, с. 9].

У німецькій лексикологічній літературі спеціальна лексика (*Sondersprachen*), що виникає у зв'язку з виробничою діяльністю членів суспільства, а також як відображення однакових умов життя і побуту певних професійних і соціальних груп, підрозділяється на: жаргони (*Standessprachen*), професійні говори, (*Berufssprachen*) і терміни (*Fachsprachen*) [26, с. 334 – 335; 17, с. 212]. М.Д. Степанова і І.І. Чернишова не погоджуються з таким трактуванням. Вони вважають, що вказані терміни означають не мови, а певні лексичні шари усередині національної мови; неточністю є і включення в поняття спеціальної лексики такої групи, як термінологія [17, с. 212].

Ф. Клуге (1895; 1901) та інші німецькі вчені під соціальними діалектами розуміли спеціальну лексику, до якої відносили професійні говори і жаргони. М.Д. Степанова та І.І. Чернишова розділяють цю точку зору [17, с. 212]. Професійна лексика є відображенням виробничо-професійної діяльності певних шарів суспільства. Жаргонна лексика є особливим різновидом т. з. спеціальних мов. Найбільш відомими жаргонами німецької мови є солдатський жаргон (*Soldatensprache*), студентський жаргон (*Studentensprache*) і жаргон декласованих елементів (*Gaunersprache, Rotwelsch*). До жаргонів відносяться також класові жаргони (*Klassensprachen*), що відображують лексичні особливості мови деяких шарів буржуазії та дворянської аристократії [17, с. 215, 217].

Свій внесок у класифікацію соціальних діалектів вносять чеські лінгвісти. А. Кельнер (1954) до основних типів соціальних діалектів відносить: 1) мову людей за професією, 2) мову за родом занять (для позначення цього типу він використовує термін *сленг*), 3) мову людей, ізольованих у суспільстві – жаргон / арго / таємна мова. Й. Філіпець (1961) розрізняє сленг трудовий (професійний), груповий і жаргон. Б. Тема (1966) користується термінами *мова робітничая (професійна), групова і таємна (арго)*. Я. Хлоупек (1969) характеризує сленги як «спеціальні словникові або ж фразеологічні шари» і класифікує їх на професійну

мову, сленг і арго. Л. Климеш (1969) у якості комплексної, семантично «найбільш компактною» назви соціальних діалектів рекомендує термін *соціальна мова*, диференціюючи останню на сленг і арго. Сленг, у свою чергу, Л. Климеш підрозділяє на професійний і груповий [5, с. 130 – 132].

У поглядах чеських авторів на класифікацію соціальних діалектів є істотні розбіжності. Водночас у літературі з богемістики загальний підхід до сленгу розвивається у напрямку диференціації сленгу на професійний і за родом занять (груповий) [5, с. 131–132].

На матеріалі болгарської мови С. Стойков соціальні говори розділяє на: 1) професійні говори і 2) жаргони. Останні – на 1) таємні говори, 2) групові говори, 3) класові говори [18, с. 79 – 80]. О. Т. Ліпатов відмічає, що С. Стойков – з урахуванням використання і значення соціолектів – поділяє їх на дві групи (професійні говори і жаргони), відносячи до першої з них професійну термінологію, створену на основі відомого територіального говору або розмовно-літературної мови, а під загальною назвою *жаргони* поєднує поняття *арго*, *професійний жаргон*, *сленг*, *класові говори* [18, с. 79 – 80; 9, с. 16].

Багато вчених, намагаючись визначити склад соціолектів, виділяють при цьому в них різні ознаки. П. Ондрус, виходячи з експресивної функції жаргону і сленгу і конспіративної ролі арго, підрозділяє соціолекти на експресивні (жаргони вищих верств класового суспільства, сленги – військові, студентські та ін.) і конспіративні (злодійське арго, арго ремісників – відхідників і торговців, дитяче арго). У такій таблиці соціолектів не знаходиться міста для професійного діалекту, і оскільки «для нього характерна функція експресивна або конспіративна, його не можна розглядати як особливу різновидність діалектів» [11, с. 113]. А Ш. Криштоф, відділяючи соціальні діалекти від регіональних, усю їх сукупність розділив на дві групи, включивши в першу – діалекти різних соціально-професійних груп, а в другу – діалекти груп за інтересами, куди як підгрупу відніс і молодіжний сленг [24, s. 165 – 182; 9, с. 16–17].

Своя класифікація соціальних діалектів і місцевих говорів представлена І.О. Бодуен де Куртене. Він їх групує у двох напрямках: 1) у напрямку «горизонтальному», географічно, топографічно, як говори різних місцевостей; 2) у напрямку «вертикальному», у вигляді «нашарувань», як різноманітні видозміни того ж місцевого говору за класами суспільства, за заняттями і за способом життя, за станом і т. п. [2 (2 : 90 – 91)].

У 60-ті рр. ХХ ст. В.М. Жирмунський до соціальних діалектів відносив і територіальні діалекти (говори селян), і напівдіалекти («мова міського міщанства»), і літературну мову (в її розмовній і письмовій формі), вважаючи їх «соціальними рівнями мови» [7, с. 23]. Такий підхід В.Д. Бондалетов вважає закономірним [3, с. 66]. Що стосується діалектів і арго, то вони, відповідно до концепції В.М. Жирмунського, «не є соціальними діалектами у точному значенні», оскільки розвиваються у межах тієї або іншої мови і діалекту «як лексика і фразеологія спеціального призначення» [7, с. 21]. По суті, подібної думки про професійні мови, жаргони і арго додержується Б.О. Серебренников, який називає їх не діалектами, а «соціальними варіантами мови» або «мовними стилями» [15, с. 496; 3, с. 67]. У свою чергу В.О. Аврорін відмову від терміна *соціальний діалект* для позначення соціальних варіантів мови вважає необґрунтованою [3, с. 67].

Гранично вузьке наповнення терміна *соціальні діалекти* бачимо в навчальному посібнику Ю.С. Степанова «Основы общего языкознания» (1975): «До місцевих селянських діалектів, – пише автор, – близькі соціальні діалекти однієї мови... інакше їх називають «умовними мовами» [3, с. 67].

В.Д. Бондалетов у 60-і роки ХХ ст. запропонував класифікацію соціальних діалектів у залежності від їх природи, призначення, мовних ознак і умов функціонування. О.О. Селіванова вважає, що диференціація соціолектів В.Д. Бондалетова є найбільш несуперечливою [14, с. 330]. До соціальних діалектів учений відносить: 1) власне професійні «мови» (точніше – лексичні системи); 2) групові або корпоративні, жаргони; 3) умовні мови (арго) ремісників-відхідників, торговців і близьких до них соціальних груп; 4) жаргон (арго) декласованих. У цій класифікації вперше розмежовані умовні мови (арго) і арго декласованих як два різних типу соціальних діалектів, оскільки вони викликані до життя різними соціальними причинами і мають різне призначення [3, с. 69–70].

О.Т. Ліпатов, розглянувши погляди різних авторів щодо класифікації соціальних діалектів, звертає увагу на те, що одні дослідники виносять професійні діалекти за межі соціолектів, інші включають їх у склад останніх. Однак протиріччя тут зрозуміле: виною усього – ототожнення професійного діалекту з технічними термінами літературної мови і обласною соціальною лексикою, що, звичайно, невірно. Соціолекти – це, передусім, ненормована розмовна мова окремих соціально-професійних колективів і груп; і не можна професійну термінологію ототожнювати з професійним жаргоном – побутовим, фамільярним, зниженим мовним вокабулярієм, що «обслуговує» певні, відносно замкнені соціальні колективи [9, с. 17 – 18].

Окрім виділених основних типів соціальних діалектів, В.Д. Бондалетов називає велику кількість проміжних різновидів, що поєднують, наприклад, професійну «мову» і груповий жаргон (професійні жаргони), професійну «мову» і особливості станової мови (купецький, чиновницький, церковно-служительський та інші жаргони) [3, с. 70].

Багато хто з авторів дає оцінку класифікації соціальних діалектів В.Д. Бондалетова [3, с. 69] з різних позицій. П.М. Грабовий звертає увагу на те, що перша група в наведеній класифікації (власне професійні «мови») співвідносна з поняттям професійного жаргону в англійській мові [25, р. 175]. В аспекті дослідження молодіжного сленгу увагу привертає друга група, до якої належать групові або корпоративні жаргони [4, с. 33].

В.О. Хом'яков підкреслює, що В.Д. Бондалетов підрозділяє соціальні діалекти в залежності від природи, призначення, мовних ознак і умов функціонування. На його думку, в цій класифікації пережитковим і суто російським явищем виступають умовні мови ремісників-відхідників, торговців і близьких до них соціальних груп (3) з яскраво вираженим криптолалічним характером (наприклад, умовна мова офеней). Якщо відкинути ці «мови», то залишаться три підрозділи, два із яких збігаються з компонентами спеціального сленгу при перенесенні їх на англійський ґрунт. Умовні мови (арго, жаргони) декласованих (4) підводимо під термін *кент*; групові, або корпоративні, жаргони (2) – під термін *жаргон*; власне професійні «мови» (лексичні системи) – під термін *професійні лексичні системи*, що не входять у просторіччя [20, с. 62].

Б.О. Серебренников вважає, що у класифікації соціальних діалектів В.Д. Бондалетова немає, однак, однієї варіації мови, яку деякі дослідники називали класовими діалектами. Але у своє дослідження учений не вводить це положення, керуючись такою класифікацією: 1) професійні лексичні системи, 2) групові, або корпоративні, жаргони, 3) жаргони декласованих, 4) умовні мови [15, с. 479]. Уточнивши класифікацію В.Д. Бондалетова, він, по суті, її не змінює.

Цікаво відмітити класифікацію, наведену у праці А.А. Леонт'єва, А.М. Шахнаровича, В.І. Батова «Речь в криминалистике и судебной психологии» (1977): 1) професійні мови (номінація тільки предметів і явищ професійної сфери), 2) жаргони (номінація актуальних понять), 3) умовні мови (арго) (номінація як професійних, так і загальновідомих понять) [12, с. 19].

Проаналізувавши погляди багатьох авторів на структуру соціальних діалектів, у т. ч. Л.Л. Касаткіна (1990), В.Д. Бондалетова (1987), М.О. Грачова (1997), Е.Г. Туманян (1985), І.Г. Матвіяса (1990), Л.О. Ставицька також звертає увагу на їх значну відмінність. Науковець вважає найприйнятнішою термінологічно-поняттеву парадигму соціальних діалектів: *арго, жаргон, професійний жаргон, сленг* [16, с. 21 – 22].

Наведені погляди на класифікацію соціальних діалектів далеко не вичерпані і свідчать про їх різноманітність.

Висновки. Соціальні діалекти, питання їх класифікації представляють багатий матеріал для дослідження, проте треба визнати, що на цей час праці соціолінгвістів не вичерпують усіх теоретичних проблем, практичних аспектів з цієї проблематики. Бракує досліджень, що узагальнюють питання класифікації і демаркації соціальних діалектів, зокрема арго, жаргону, сленгу.

Перспективи подальших досліджень з проблеми класифікації соціальних діалектів ми вбачаємо у систематизації відповідних поглядів мовознавців, подальшому дослідженні

типології класифікації соціальних діалектів і їх складових, вивчення цього питання в лінгвістосторіографічному аспекті.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Беляева Т. М. Нестандартная лексика английского языка / Т. М. Беляева, В. А. Хомяков. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1985. – 316 с.
2. Бодуэн де Куртенэ И. А. Язык и языки / И.А. Бодуэн де Куртенэ // Избранные труды по общему языкознанию. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – Т. 2. – С. 67 – 95.
3. Бондалетов В.Д. Социальная лингвистика : [учеб. пособие для студентов пед. ин-тов] / В.Д. Бондалетов. – М.: Просвещение, 1987. – 160 с.
4. Грабовий П.М. Український молодіжний сленг: сучасна картина світу / П.М. Грабовий. – К.: Жовтий, 2010. – 220 с.
5. Губачек Я.О. Традиции в изучении сленга в чешском языке / Я. Губачек // Вопросы языкознания. – М.: Наука, 1980. – № 2. – С. 127 – 135.
6. Доза А. История французского языка / А. Доза. – М.: Изд-во иностр. лит., 1956. – 470 с.
7. Жирмунский В.М. Марксизм и социальная лингвистика / В.М. Жирмунский // Вопросы социальной лингвистики. – Л.: Наука, 1969. – С. 21, 23.
8. Коровушкин В.П. Английский лексический субстандарт versus русское лексическое просторечие (опыт контрастивно-социолектологического анализа): [монография] / В.П. Коровушкин. – Череповец: Череповецкий гос-ий ун-т, 2008. – 167 с.
9. Липатов А.Т. Сленг как проблема социолектики : [монография] / А.Т. Липатов. – М.: Элпис, 2010. – 318 с.
10. Маковский М.М. Английские социальные диалекты (онтология, структура, этимология) : [учеб. пособие] / М.М. Маковский. – М.: Высш. школа, 1982. – 135 с.
11. Ондрус П.К. вопросу о характеристике и классификации социальных диалектов / П. Ондрус // Вопросы языкознания. – М.: Наука, 1975. – № 5. – С. 110 – 113.
12. Приемышева М.Н. Тайные и условные языки в России XIX в. / М.Н. Приемышева. – СПб.: Нестор-История, 2009. – Ч. 1. – 455 с.
13. Рябичкина Г.В. Проблемы субстандартной лексикографии английского и русского языков: теоретический и прикладной аспекты : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.20 / Г.В. Рябичкина. – Пятигорск, 2009. – 503 с.
14. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : [підручник] / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
15. Серебренников Б.А. Общее языкознание / Б.А. Серебренников. – М.: Наука, 1970. – 597 с.
16. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови / Л. Ставицька. – К.: Критика, 2005. – 464 с.
17. Степанова М.Д. Лексикология современного немецкого языка / М.Д. Степанова, И.И. Чернышева. – М.: Высшая школа, 1962. – 311 с.
18. Стойков С. Социальные диалекты / С. Стойков // Вопросы языкознания. – М.: Изд-во АН СССР, 1957. – № 1. – С. 78 – 84.
19. Ускова А.И. Статус арго в английском языке и художественной речи : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / А.И. Ускова. – Воронеж, 2014. – 174 с.
20. Хомяков В.А. Введение в изучение слэнга – основного компонента английского просторечия / В.А. Хомяков. – Вологда: Вологодский гос. пед. ин-т, 1971. – 104 с.
21. Швейцер А.Д. Социальная дифференциация английского языка в США / А.Д. Швейцер. – М.: Наука, 1983. – 216 с.
22. O'Grady W. Contemporary Linguistics / W. O'Grady, M. Dobrovolsky, M. Aronoff. – N. Y.: St. Martin's Press, 1997. – 751 p.
23. Hotten J.C. The slang dictionary [Text] / J.C. Hotten. – East Ardsley, Wakefield, Yorkshire, England : Republished by EP Publishing, Ltd., 1972. – [This reprint taken from the 1889 edition]. – 382 p.
24. Krištof S. Mládeznický slang / S. Krištof // Juhász Gyula tanárképző főiskola. – Szeged, 1975. – S. 165 – 182.
25. Partridge E. Slang today and yesterday / E. Partridge. – N. Y.: The Macmillan, 2007. – 476 p.
26. Strof F. Handbuch der germanischen Philologie / F. Strof. – Berlin, 1952. – S. 334 – 335.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марина Руденко – аспірант кафедри германської та слов'янської філології Державного вищого навчального закладу “Донбаський державний педагогічний університет”, м. Слов'янськ.

Наукові інтереси: соціальні діалекти; дослідження арго, жаргону, сленгу у європейському й американському мовознавстві у лінгвістосторіографічному аспекті (XIX – XXI ст.).

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДИСКУРСОЗНАВСТВА, КОМУНІКАТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

УДК 821. 161.2'42:32

ВИЗНАЧАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ В КОМУНІКАТИВНО-ДИСКУРСИВНОМУ АСПЕКТІ

Наталія КОНДРАТЕНКО (Одеса, Україна)

Статтю присвячено окресленню основних наукових підходів до вивчення політичного дискурсу в сучасній українській лінгвістиці. Визначено комунікативний, дискурсивний і лінгвопрагматичний підходи як пріоритетні для дослідження політичної комунікації. Обґрунтовано доцільність комунікативно зорієнтованих наукових розвідок для аналізу мовних одиниць, що функціонують у політичній комунікації. Простежено основні напрями мовознавчих досліджень у сучасному українському мовознавстві, пов'язані з вивченням політичного дискурсу.

Ключові слова: політичний дискурс, політична комунікація, методологія дослідження, комунікативно-дискурсивний підхід, лінгвопрагматика.

Basic scientific approaches to the study of political discourse in modern Ukrainian linguistics are outlined. Communicative, discursive, and linguo-pragmatic approaches as the ones of high priority in political communication studies are defined. Viability of communicatively oriented research studies in political communication linguistic means analysis is proved. Linguistic research lines connected with political discourse studies are manifested.

Key words: political discourse, political communication, research methodology, communicative and discursive approach, linguo-pragmatics.

Постановка проблеми в загальному вигляді та актуальність дослідження. Сучасні дослідження українського політичного дискурсу потребують ґрунтовної методологічної бази з огляду на відсутність традицій у вивченні політичної комунікації в україністиці. Одним з пріоритетних підходів таких досліджень є комунікативно-дискурсивний, що передбачає залучення методології комунікативної лінгвістики, дискурсології та лінгвопрагматики. Комунікативно зорієнтовані наукові розвідки, що висвітлюють проблеми політичного дискурсу, пов'язані з аналізом вербальних і невербальних засобів політичної комунікації та вивченням мовних особистостей політиків-мовців; дискурсивний підхід зосереджено на функціонуванні мовних одиниць у політичному дискурсі, на семіотичних та соціальних параметрах політичної комунікації; лінгвопрагматичний підхід уможливує вивчення мовленнєвих жанрів, комунікативних стратегій і тактик політичного дискурсу. Проте комунікативно-дискурсивний підхід не вичерпується зазначеними проблемами, а є набагато ширшим. Він уможливує проведення комплексного дослідження сучасної політичної комунікації та скерований на аналіз мовних одиниць у дискурсивній діяльності людини. Для сучасного українського мовознавства цей підхід має стати пріоритетним під час вивчення політичної комунікації, однак потрібно окреслити основні галузі його використання та висвітлити визначальні тенденції розвитку комунікативно-дискурсивних досліджень.

Стан розроблення проблеми. Сучасне українське мовознавство активно розвиває нові напрями наукових досліджень, серед яких одне з визначальних місць належить політичній лінгвістиці, що має тривалу історію вивчення за кордоном (див. праці зарубіжних учених Р. Барта, Т. А. ван Дейка, Р. Водак, В. Клемперера, Е. Лассан, У. Ліппмана, Г. Лассвелла та ін.). Одним із перших питань тоталітарної мови порушив у своєму романі Дж. Оруел, який запровадив поняття «новомови», активно обговорюване і сучасними мовознавцями (напр., М. А. Кронгауз [4]). Навіть у російському мовознавстві в 90-х роках ХХ століття сформовано наукову школу політичної лінгвістики (О. Г. Алтунян, А. М. Баранов, А. Е. Будаєв, Ю. М. Караулов, Н. О. Купіна, О. Л. Михальова, П. Б. Паршин, О. М. Паршина, А. П. Чудінов, О. Й. Шейгал та ін.), про що свідчить низка ґрунтовних монографічних праць

(див., напр.: [5], [7], [12], [6] тощо), навчальних видань (див.: [1], [2], [9], [10] тощо) та вагомій періодичній видання (напр., науковий журнал «Політична лінгвістика», що виходить за редакцією А. П. Чудінова). Проте в україністиці цей напрям мовознавчих студій перебуває все ще на стадії становлення (праці А. І. Башук, Л. О. Кудрявцевої, Т. Ю. Ковалевської, Н. В. Кутузи, Л. М. Синельникової, Л. О. Ставицької та ін.), хоч за останні десять років і підготовлено до захисту дисертації, присвячені окремим проблемам політичної комунікації: політичному дискурсу (Т. М. Ващук, Г. В. Касіян, С. Т. Онуфрив, К. С. Серажим), політичній мові (Л. П. Нагорна, А. А. Найчук, В. В. Петренко, О. І. Пушкар), вербальним аспектам політичного іміджу (Н. В. Петлюченко, О. О. Чорна), політичній метафориці (Х. П. Дацишин), жанрам та комунікативним стратегіям політичного дискурсу (Л. І. Стрій, Д. Л. Шалацький, Л. М. Шевчук, І. А. Юшковець), політичній рекламі (А. В. Ковалевська, К. В. Луценко) тощо. Деякі проблеми політичної лінгвістики порушено в монографіях Л. Л. Славової, Н. В. Петлюченко, Г. Г. Почепцова, К. С. Серажим, О. М. Холода, Г. М. Яворської та ін., здебільшого виконаних на матеріалі російської або германських мов. Матеріал української мови, незважаючи на його новизну, актуальність та незвичайність, усе ще залишається переважно поза увагою дослідників. А. М. Шарова зазначала кілька років тому, що «проблематика політичної лінгвістики в українській науці на сьогодні не є розробленою у достатній мірі» [11, с. 116], проте і зараз ситуація принципово не змінилася. З огляду на це постає необхідність комплексного дослідження українського політичного дискурсу, методологічним підґрунтям для вивчення якого має стати комунікативно-дискурсивний підхід.

Мета статті – обґрунтувати релевантність комунікативно-дискурсивного підходу в дослідженні українського політичного дискурсу, що передбачає розв’язання таких **завдань**: визначити основні тенденції сучасної лінгвометодології; окреслити специфіку комунікативно-дискурсивного підходу; з’ясувати пріоритетні напрями комунікативно-дискурсивних досліджень політичного дискурсу.

Викладення основного матеріалу дослідження. Антропоцентризм сучасної науки протиставлений певною мірою принципу дискурсоцентризму, оскільки, на думку О. О. Селіванової, «з одного боку, людина є творцем мови, одним із регуляторів мовних змін і мовного розвитку, користувачем мови в комунікації, з іншого, мова у вигляді численних дискурсивних практик конструює різні світи людської життєдіяльності, спотворюючи реальний світ, і визначає вчинки й оцінки людини та мовної спільноти» [8, с. 40–41]. Проте вважаємо, що антропоцентризм і дискурсоцентризм характеризують амбівалентність сучасного мовознавства, охоплюючи всі новітні наукові напрями і течії, оскільки дискурс конструюється носіями мови і одночасно сконструйовані дискурси впливають на свідомість і підсвідомість носіїв мови, тобто маємо тісний взаємозв’язок і взаємозумовленість цих двох методологічних принципів.

Поєднуючи обидва принципи, зазначимо, що політична лінгвістика, основним предметом дослідження якої є політичний дискурс – «конкретний вияв політичної комунікації, що передбачає актуалізацію політичного тексту в комунікативному акті взаємодії політичного суб’єкта (політика, політичної сили, влади) та політичного об’єкта (аудиторії, електорату, виборця)» [3, с. 12] має ґрунтуватися на комунікативно-дискурсивному науковому підході. Цей підхід представлений трьома групами наукових досліджень, що актуалізують різні аспекти комунікативно-дискурсивної діяльності людини.

1. Комунікативний підхід зосереджено на діалогічному спілкуванні комунікантів у політичному дискурсі, зокрема на вербальних аспектах спонтанного мовлення політиків, реалізації їх у спілкуванні як мовних особистостей та носіїв відповідних рис політичного іміджу. Зважаючи на це, в центрі уваги дослідників постають питання номінації в політичному тексті, особливостей індивідуального мовлення політиків як компонентів їх іміджу, проблеми політичної мови (лексики, граматики, стилістики).

Прикладом такого аналізу може бути дослідження лексичних неологізмів, що з’явилися в політичному дискурсі останнім часом, мають різне походження і семантику. Наприклад, відтопонімні лексеми негативної семантики: *Донбаус*, *Донбаве*, *Москвабад*, *Мордор*, *Гейропа*, *Дуганда*, *Лугандон* тощо. Вони використовуються не як офіційні найменування

країн або територій, а як жаргонні, стилістично знижені, напр.: *Росія – країна Мордор* (Українська правда. 25.08.2015); *Лугандон відреагував на підписаний Порошенком закон заявою про повну незалежність* (Експрес. 18.03.2015). Відповідно від цих назв походять і оцінні номінації на позначення мешканців цих країн або територій: *лугандонці, гейропеїйці, мордорці* тощо: *Навіщо гейропейці малюють карикатури на пророка Магомета?* (Українська правда. 15.01.2015). Також інші знакові назви простору стають мотиваторами для номінативних одиниць: *Майдан, Кремль, Україна, Росія (Рашиа)* тощо, напр.: *майданці, майдауни, кремляди, укри, рашисти. На столичному ринку п'яні экс-майданівці збували гуманітарну тушонку для солдат* (ТСН. 5.07.2014); *Хто такі майдауни, укropи, ватники і «диванна сотня»?* (РІО. 2.10.2014). Відтопонімних номінацій утворено достатньо багато, оскільки вони представлені різними частинами мови, як-от: іменниками на позначення особи, що або проживає у відповідному регіоні чи на певній території, або пов'язана з певним семіотичним простором: *євромайдановець, укр, америкос*; прикметниками, що вказують на ознаку за характеристикою знакового простору: *майданутий, ольгинський [троль], рашистський*; дієсловами: *майданити*.

Комунікативний підхід значною мірою орієнтований на вивчення особливостей функціонування мовних одиниць у політичному дискурсі, проте актуальні дослідження комунікативної проблематики скеровано на моделювання політичного іміджу та визначення сутнісних ознак мовленнєвої поведінки політиків, саме в цьому вбачаємо перспективність комунікативного підходу.

2. Дискурсивний підхід пов'язаний з виокремленням параметрів формування та функціонування політичного дискурсу (театральності, міфологізації, агональності, ритуальності тощо); з аналізом різних типів дискурсу, що корелюють із політичним (насамперед це рекламний дискурс і дискурс ЗМІ); з вивченням особливостей мовного маніпулювання в політичному дискурсі тощо.

Прикладом аналізу в межах дискурсивного підходу може слугувати розгляд політичних слоганів як особливого різновиду рекламного тексту. Наприклад, оцінно забарвлені слогани, що містять лексему «новий», набувають позитивного забарвлення в семантичному протиставленні *новий/старий*, де нове ототожнюється з минулим і поганим, а нове – з майбутнім, напр.: П. Порошенко. *Жити по-новому*; О. Костусєв: *Новий рік. Новий мер*; Н. Королевська: *Нова економіка – нова країна, Нові лідери – нова країна*; Партія регіонів: *Будуємо нову країну*; І. Богословська: *Людям потрібна нова влада*. Протиставлення нового і старого зумовлює й аксіологічне протиставлення минулого/майбутнього в хронологічному аспекті, напр.: А. Яценюк. *Зміни майбутнє. Країну врятує продуктивне село*. Негативне оцінка усього того, що було в минулому, пов'язана з негативною оцінкою вчорашнього дня, минулих подій, оскільки позитивної семантики набуває все, що пов'язано з майбутнім, напр.: Комуністична партія України: *Голосуючи за Симоненко – обираєш завтрашній день!* У політичній рекламі фіксуємо аксіологічну тріаду *вчора/сьогодні/завтра* та відповідні похідні прикметники, при цьому позитивна оцінка пов'язана з майбутнім, а негативна – з минулим. Використання ж лексем на позначення теперішнього часу має оцінний потенціал лише в разі, коли сьогодні оцінюється як реалізоване майбутнє, напр.: Партія регіонів: *Покращення життя вже сьогодні*. Отже, аналіз політичних слоганів демонструє власне дискурсивний підхід, що характерний для вивчення особливостей дискурсів різних типів.

Вважаємо, що аналіз політичної реклами та текстів ЗМІ політичної тематики становитиме пріоритетні дослідження в межах дискурсивного підходу в політичній лінгвістиці.

3. Лінгвопрагматичний підхід до аналізу мовних фактів набув поширення в середині минулого століття у зв'язку з розвитку теорії мовленнєвих актів, насамперед представленої в працях Дж. Остіна та Дж. Сьорля і пов'язаної з виокремленням перформативних мовленнєвих актів. Подальше поширення цих ідей у сучасній лінгвістиці пов'язано з теоріями непрямих мовленнєвих актів, комунікативної інтенції, мовленнєвих актів і мовленнєвих жанрів, комунікативних стратегій і тактик. Лінгвопрагматичні дослідження політичного дискурсу насамперед мають два вектори розвитку: по-перше, це вивчення

мовленнєвих жанрів, представлених у політичній комунікації; по-друге, – аналіз комунікативних стратегій і тактик, а також особливостей мовленнєвої поведінки в політичному спілкуванні. Серед мовленнєвих жанрів політичної комунікації потрібно назвати політичні промови і виступи, політичні програми та біографії політиків, політичні анекдоти, політичні інтерв'ю тощо. Комунікативні стратегії і тактики здебільшого є реалізацією кооперативної або конфліктної поведінки політиків-мовців.

Традиційно в межах лінгвопрагматики розглядають перформативні висловлення, що характеризують насамперед ритуальні форми політичного дискурсу, це привітання, побажання, клятви, обіцянки. Ритуальними політичними текстами є інавгураційна промова та новорічне звернення, проте елементи ритуалізації наявні й в інших текстах, напр.: *Як Президент і Головнокомандувач Збройних Сил України висловлюю шану й подяку всім ветеранам трагічної афганської війни та українським воїнам-миротворцям за відвагу, доблесть, вірність присязі і честі. Зичу всім міцного здоров'я, щастя й добра* (В. Ющенко). У таких випадках відсутній описовий елемент, а висловлення одночасно виступає мовленнєвим актом і відповідною дією, напр.: *...я міністр внутрішніх справ, і ще раз кажу: попри цей прикрий випадок, я гарантую громадянам порядок і законність на вулицях, і нікому ні з якого боку – політичного, етнічного, національного, регіонального, – не дозволю кинути виклик державі і законності в нашій країні* (Ю. Луценко). Політики обережно використовують перформативні дієслова, які є одночасно не лише вербальними, а й фактичними діями. Річ у тому, що інституційність політичної комунікації зумовлює фіксацію статусу комунікантів та їх політичних ролей, тому кожна фраза, висловлена політиками, зокрема висловлення перформативного характеру, сприймаються в контексті політичної взаємодії: політик виступає не звичайним мовцем, а носієм певних владних повноважень, тому він має відповідати за власні вербальні дії.

Лінгвопрагматичний підхід у перспективі передбачає на меті вивчення конкретних комунікативних прийомів відповідно до глобального наміру комунікантів, дослідження різних типів мовленнєвих жанрів політичного дискурсу, аналіз політичних перформативів та виокремлення мовленнєвих актів політичної взаємодії.

Висновки. Українська політична лінгвістика перебуває на стадії формування і становлення, оскільки дослідження ще не мають комплексного характеру, а окремі наукові розвідки є поодинокими. Зasadничим принципом аналізу українського політичного дискурсу є комунікативно-дискурсивний, представлений власне комунікативним, дискурсивним і лінгвопрагматичним напрямками. У межах цього методологічного принципу перебувають проблеми дослідження мовних одиниць (на рівні лексики, граматики і стилістики), мовленнєвих жанрів, суміжних дискурсивних типів, комунікативних стратегій і тактик, особливостей комунікативної взаємодії, вербальних аспектів політичного іміджу та мовних особистостей політиків. Опертя на комунікативно-дискурсивний підхід вважаємо передумовою розвитку політичної лінгвістики в українському мовознавстві.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Будаев Э. В. Зарубежная политическая лингвистика : [учеб. пособие] / А. В. Будаев, А. П. Чудинов. – М. : Флинта : Наука, 2006. – 252 с.
2. Будаев Э. В. Лингвистическая советология / Э. В. Будаев, А. П. Чудинов. – Екатеринбург : УрГПУ, 2009. – 291 с.
3. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс : текстуалізація реальності : [монографія] / Н. В. Кондратенко. – Одеса : Чорномор'я, 2007. – 156 с.
4. Кронгауз М. А. «Вырабатываются специальные слова ненависти» / М. А. Кронгауз. // Новая газета. – 2014. – Вып. 103 (14.09.2014). [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://www.novayagazeta.ru/society/65242.html>
5. Михалева О. Л. Политический дискурс : Специфика манипулятивного воздействия / О. Л. Михалева. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 256 с.
6. Паршина О. Н. Российская политическая речь : Теория и практика / О. Н. Паршина. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 232 с.
7. Романов А. А. Политическая лингвистика : функциональный подход / А. А. Романов. – М. : ИЯ РАН ; Тверь : ТвГУ, 2002. – 191 с.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : [підручник] / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
9. Современная политическая коммуникация : [учебн. пособие] ; отв. ред. А. П. Чудинов. – Екатеринбург : Изд-во Уральского ун-та, 2009. – 292 с.
10. Чудинов А. П. Политическая лингвистика : [учеб. пособие] / А. П. Чудинов. – М. : Флинта : Наука, 2008. – 256 с.

11. Шарова А. М. Лінгвістичний вимір політичної інформації: становлення політичної лінгвістики [Електронний ресурс] / А. М. Шарова // Наукові праці : Науково-методичний журнал. – Том 110. – Вип. 97. Політологія. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2009. – С. 110–117. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu/Politology/2009_97/index.html

12. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса : [монография] / Е. И. Шейгал. – М. : Гнозис, 2004. – 326 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Кондратенко – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова.

Наукові інтереси – лінгвістика тексту, дискурсологія, політична лінгвістика, лінгвопрагматика.

УДК 81'42'44: 811.111/161.2

КООПЕРАТИВНА ТА КОНФРОНТАТИВНА МЕГАСТРАТЕГІЇ В АСПЕКТИ ЗІСТАВНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЛІНГВОПЕРСОНОЛОГІЇ

Людмила СЛОВОВА (Київ, Україна)

У статті розглядається дискурсивний аспект прояву мовної особистості з позицій політичної лінгвоперсонології. Кооперативний або конфронтативний перебіг дискурсу зумовлює використання відповідних мегастратегій. В американському та українському політичному дискурсі кооперативна та конфронтативна мегастратегії можуть бути репрезентовані як спільними, так і відмінними стратегіями. Перехідну зону утворюють стратегії, які ситуативно або контекстуально, можуть бути віднесені до кооперативної чи конфронтативної мегастратегії.

Ключові слова: *зіставна політична лінгвоперсонологія, мовна особистість, кооперативна мегастратегія, конфронтативна мегастратегія.*

The article considers the discursive aspect of a linguistic personality manifestation from the perspectives of political linguistic personology. Cooperative or confrontive intercourse determines the usage of the relative megastrategies. In American and Ukrainian political discourse cooperative and confrontive megastrategies may be represented both by common and divergent strategies. The cooperation-to-confrontation zone is formed by strategies that situationally or contextually can be referred either to cooperative or confrontive megastrategies.

Key words: *comparative political linguistic personology, a linguistic personality, a cooperative megastrategy, a confrontive megastrategy.*

В статье рассматривается дискурсивный аспект проявления языковой личности с позиций политической лингвоперсонологии. Кооперативное или конфронтативное протекание дискурса определяет использование соответствующих мегастратегий. В американском и украинском политическом дискурсе кооперативная и конфронтативная мегастратегии могут быть представлены как общими, так и отличительными стратегиями. Переходную зону образуют стратегии, которые ситуативно или контекстуально могут быть отнесены либо к кооперативной либо к конфронтативной мегастратегии.

Ключевые слова: *сопоставительная политическая лингвоперсонология, языковая личность, кооперативная мегастратегия, конфронтативная мегастратегия.*

Комунікативні риси мовної особистості політика виявляються під час інтеракції з однією, декількома особами або великою аудиторією. Комунікативні вияви політика простежуються через використання ними стратегій кооперації та конфронтації для досягнення своїх цілей. Важливою характеристикою поведінки мовної особистості є **комунікативні стратегії**, які нею реалізуються. Стратегії спілкування безпосередньо співвідносяться з інтенціями комунікантів; якщо ці інтенції мають глобальний характер, то йдеться про власне стратегії дискурсу, що внутрішньо притаманні йому. У процесі своєї дискурсивної діяльності мовна особистість вибирає мовленнєві стратегії та конкретні мовні форми для найбільш адекватної передачі інформації. Мовна особистість політика виявляється в конкретних видах дискурсу. **Актуальність** дослідження зумовлена спрямованістю когнітивно-дискурсивних студій на визначення репертуару мовленнєвих дій мовної особистості для втілення власних комунікативних інтенцій у дискурсивному середовищі в межах тієї чи іншої лінгвокультури. **Мета** – визначити мегастратегії кооперації та конфронтації у дискурсі американських та українських політиків. Для виокремлення дискурсивних контекстів кооперативного та конфронтативного перебігу взаємодії мовних особистостей було залучено інтерпретаційно-текстовий аналіз.

Комунікативна стратегія мовця полягає у виборі мовленнєвих намірів та включає: 1) вибір глобального мовленнєвого наміру [7, с. 239; 11, с. 38]; 2) відбір тих компонентів семантики речення та екстралінгвістичної конситуації, які відповідають модифікуючим

комунікативним значенням [11, с. 38]; 3) визначення порядку розташування комунікативних складників [11, с. 38]; 4) налаштування комунікативної структури речення у певний комунікативний режим, стиль та жанр [7, с. 239; 11, с. 38].

Стереотипні компоненти внутрішнього плану (комунікативні тактики, ходи, дії) та варіативні складники (комунікативна ситуація, кількість учасників комунікації, позиції мовців, соціально-психологічні характеристики мовців та їх статусно-рольова диференціація) зовнішнього плану комунікативної стратегії. Специфіка цих складників визначає параметри комунікації і впливає на змістове наповнення комунікативної стратегії, яке об'єктивувалося в певному репертуарі мовленнєвих тактик.

Комунікативна стратегія передбачає наявність відповідних тактик – конкретних дій, які сприяють реалізації стратегій [2; 4; 7, с. 239; 9]. Комунікативна тактика має динамічний характер і ґрунтується на мовленнєвих умінях, комунікативній компетенції. Кожна тактика спрямована на певну зміну фрагмента свідомості адресата в потрібному для адресанта напрямку [7, с. 239–240]. Активація мовних ресурсів здійснюється через комунікативні ходи на початковому етапі побудови висловлювання [6, с. 122–123]. Комунікативні стратегії, тактики та ходи, метою яких є мовна (ходи), мовленнєва (тактики) та власне комунікативна (стратегії) реалізація своїх глибинних мисленнєвих задумів представлена у вербалізованій формі разом із залученням невербальних складових процесу передачі інформації.

На думку О. С. Іссерс, будь-яка **комунікація є стратегічною** в силу того, що знаходиться під тиском двох постійно діючих факторів – ефективності та соціальної спадковості [4]. Стратегічний характер комунікації зумовлений тим, що в процесі спілкування відбувається постійний моніторинг ефективності прийнятого плану та його коректування. Застосовуючи різні класифікаційні виміри, дослідники виділяють такі види стратегій:

1. **Когнітивні та допоміжні стратегії.** Розрізняють три типи когнітивних стратегій: вплив на поведінку, образ мислення та шкалу цінностей [4]. Усі вони є релевантними для політичного дискурсу різних лінгвокультур. До тактик, які *впливають на поведінку особистості*, належать: мовленнєві тактики підпорядкування (прохання, наказ), тактики поради, застереження, погрози. Вивчення закономірностей міжособистісної взаємодії дозволяє виділити в ролі основних механізмів взаємодії категорії "тиску" та "підпорядкування" "тиску", які неминуче реалізуються в таких стратегіях поведінки мовної особистості, як співробітництво, суперництво, конфлікт, відхилення та компроміс [1, с. 25]. До мовленнєвих тактик, спрямованих на *інтерпретацію ситуації*, можна віднести тактику редукації (спрощення) та ускладнення (привнесення в ситуацію додаткових компонентів). *Вплив на шкалу цінностей* мовця здійснюється через мовленнєві тактики звинувачення та виправдання, докору, дискредитації [4, с. 180].

2. У процесі мовленнєвої діяльності мовна особистість на основі відповідних когнітивних настанов, насамперед, визначає **номінативну стратегію**, тобто конструює висловлювання, а потім уже обирає тактику – вибір конкретного мовного матеріалу. Перед продуцентом висловлювання стоїть завдання – здійснити вибір необхідних лексичних одиниць і граматичних структур для економного, експресивного й ефективного впливу на реципієнта [6, с. 122–123].

3. **Дискурсивна стратегія** розглядається як творча реалізація мовленнєвих дій, яка визначає загальний "стиль взаємодії", підпорядкований досягненню певної мовленнєвої/не мовленнєвої мети інтеракції (кооперація або конфлікт) [3, с. 6]. Поділ на **кооперативні та конфронтативні** зумовлений характером діалогічної взаємодії, у результаті якої комунікація матиме кооперативний характер та сприятиме гармонізації сторін або конфронтативний та призводить до дисгармонії сторін [6; 8; 10].

Залежно від комунікативної ситуації може надаватися перевага різним стратегіям поведінки. Суперництво є переважним, коли необхідні швидкі, рішучі рішення, маніпулятивне використання переваг власної позиції. Співробітництво вигідне, коли необхідно використовувати весь творчий потенціал партнерів для вирішення проблеми. Компроміс є можливим, коли партнери однаково сильні, намагаються досягти різних цілей, роблячи взаємні поступки, можуть знайти рішення, прийнятні для обох сторін [1, с. 26].

В. І. Карасик [5] послуговується терміном "стратегемний дискурс". Стратегемний дискурс виявляється у вигляді комунікативних маніпуляцій, провокаційного спілкування, іронії, брехні. Маніпулювання визначаємо як вид цілеспрямованого прихованого свідомого комунікативного впливу спрямованого на впровадження у свідомість адресата бажань, оцінок, які слугують здійсненню інтересів адресантів. Маніпуляція у політиці спрямована на збереження або зміну статусно-рольових норм. Вплив на свідомість у засобах масової комунікації відбувається через використання маніпулятивних стратегій, у межах яких реалізуються певні тактики. Маніпулятивний характер політичної комунікації породжує безліч маніпулятивних засобів впливу на аудиторію.

Мовна особистість використовує номінативні, когнітивні, дискурсивні тактики, ходи та прийоми для активації концептуальних структур, що впливає на організацію дискурсу, та на вибір і розподіл номінативних одиниць. Типологія стратегій мовленнєвого спілкування включає основні (когнітивні: вплив на поведінку, образ мислення та шкалу цінностей) та допоміжні стратегії, дискурсивні стратегії (кооперативні, конфронтативні). Усі зазначені стратегії є релевантними для політичного дискурсу американської та української лінгвокультур.

Американські й українські політики реалізують дві групи макростратегій: кооперативну та конфронтативну.

Спільними стратегіями кооперативної комунікативної поведінки американських і українських політиків є такі:

– **стратегія самопрезентації** – створення власного позитивного іміджу:

англ. *"I count myself as a conservative Republican* [Інтернет-ресурс];

укр. *Я політик діалогу, комунікації* [Україна Молода 26.05.2009];

– **стратегія підсилення** – реалізується через фразеологічні звороти, а також повтори і паралельні конструкції:

англ. *"[...] if you're looking for a leader who has been tested in times of crisis; a leader who's ready to lead right now; a leader who's achieved results – results that some people thought were impossible – a leader who believes that there is no problem too difficult for American solutions and a free, American spirit. I believe I am that leader"* [Інтернет-ресурс];

укр. *Це час, коли ми впусти тратимо відносно стосунків з інвесторами. В цей час ніхто не йде, в цей час тільки виходять з України. Це питання, які пов'язані з питаннями бюджетної і фіскальної політики, це час, який ми втратимо безповоротно [...]* [Інтернет-ресурс].

Відмінною кооперативною стратегією в американському дискурсі є **стратегія компліменту** – спрямована на налаштування співрозмовників або аудиторію на позитивний лад, покращення їх емоційного стану: http://www.whitehouse.gov/news/releases/2007/10/images/20071021_yg9g5519jpg-515h.html *All of us do know each other rather well, and I see some good friends in the audience. ... I also want to thank Barbi Weinberg, who is not here but whose work has been invaluable. She has the respect of all of us* [Інтернет-ресурс];

Відмінною кооперативною стратегією в українському дискурсі є стратегія інтимізації – виконує контактовстановлюючу функцію: *Я прошу націю, я прошу всіх нас об'єднатися задля нашого суспільного прогресу* [Україна Молода 1.04.2009].

Спільною стратегією у перехідній (буферній) зоні між кооперативною і конфронтативною мегастратегіями є **стратегія ухилення**, що реалізується шляхом перепитувань, жартів, удавання того, що вони не розуміють, про що йдеться, зміни акцентів уваги:

англ. *Q Sir, do you think Hillary Clinton will be the nominee?*

THE PRESIDENT: Pardon me?

Q You still think Hillary Clinton will be the nominee?

THE PRESIDENT: I'm not talking about politics [Інтернет-ресурс].

Політичний діяч використовує стратегію ухилення, коли не бажає давати відповіді або не знає, що сказати:

укр. – Добре. А цифри ми зараз можемо почути?

– Я думаю, що справа зараз не в цифрах. А справа в тенденціях.

До зони розбіжності у перехідній хоні відносяться стратегії підкресленої поваги та уникання категоричності, а також “stop-conflict”.

Стратегія підкресленої поваги та уникнення категоричності: *"I think the vast majority of Democratic primary voters, and Americans, would agree with Senator Clinton," said a campaign spokesman, Howard Wolfson. "I think most Americans, for instance, would think that air travel is safer today than on Sept. 10"* [Інтернет-ресурс].

Стратегія "stop-conflict" властива американським політикам. З метою уникнення подальшого розгортання конфлікту мовна особистість використовує тактики погодження (дубль-згода), використання категоричних модальностей:

Of course I do. Yes, see, pretty close. Okay, yes:

– *The Iraqis did not ask us to invade.*

– *That's right* [Інтернет-ресурс].

Конфронтативна мегастратегія набуває статусу дискурсивної стратегії завдяки наявності у свідомості комунікантів спільного знання – стереотипів конфронтаційної поведінки та на підставі трактування мовною свідомістю певних функціональних характеристик мовленнєвих одиниць як конфліктогенних (О.В. Фролова).

Конфронтативна мегастратегія представлена конфліктною стратегією, мовленнєвою агресією, дискредитацією.

Конфліктна стратегія реалізується через використання еліптичних речень, що створює ситуацію напруження та семантичної і прагматичної невизначеності, а також повторів, переривання:

англ. *HUFFINGTON: You know, comparing Barack Obama...*

STEIN: I'm not comparing him as a...

(CROSSTALK)

L. KING: As a politician.

UFFINGTON: But comparing him...

STEIN: (INAUDIBLE) politician.

HUFFINGTON: But comparing him in any...

STEIN: Politician.

HUFFINGTON: Comparing him in any way at all.

STEIN: As a politician. No, a politician [...] [Інтернет-ресурс].

укр. – Пане Андрію, наводьте приклади, бо у вас просто порожні слова. Наводьте приклад [...]

– Ви... Ви мене перериваєте і не даєте навести приклади [Інтернет-ресурс].

Мовленнєву агресію визначають як форму мовленнєвої поведінки, спрямовану на образу або навмисне завдання шкоди людині, групі людей. Конфліктний тип спілкування демонструє налаштованість однієї особи проти іншої:

англ. *He's an embarrassment to this once-great country!* [Інтернет-ресурс];

укр. *Якби не твердолоба позиція БЮТ, антикризовий пакет був би ухвалений ще минулого тижня! ...* [Україна Молода 29.10.2008].

Стратегія дискредитації передбачає підлив довіри до опонента, применшення його авторитету, значення, викриття негативних сторін, якостей супротивника, поширення негативної інформації про нього. Комунікативна мета – пониження іміджу опонента:

англ. *Sen. McCAIN: ...As far as I know, Senator Obama has never spoken out against any of these. He never spoke out against Fannie and Freddie and their practices. He never spoke out about some of the excesses on Wall Street, and I certainly did. So it's very clear. My record is very clear* [Інтернет-ресурс];

укр. – Я не хочу коментувати висловлювання малоосвіченого дурня, по іншому я не можу його назвати [...]

Отже, американські й українські політики реалізують дві групи макростратегій: кооперативну та конфронтативну. Кооперативна макростратегія в американському та українському політичному дискурсі репрезентована спільними стратегіями самопрезентації,

підсилення ефекту сказаного; до зони розбіжності належить в американському дискурсі – стратегія компліменту, а в українському – інтимізації. Буферну зону в американському політичному дискурсі становить стратегія посиленої поваги та уникнення категоричності, стратегія ухиляння, стратегія "stop-conflict"; в українському – стратегія ухиляння. Конфронтативна макростратегія в американському та українському політичному дискурсі репрезентована спільними стратегіями: конфліктною, стратегією мовленнєвої агресії, дискредитації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Астафурова Т. Н. Стратегии конфликтного режима делового общения / Т. Н. Астафурова // Проблемы языка и речи в современном лингвистическом пространстве : межвуз. сб. науч. тр. – Волгоград : изд-во ВолГУ, 2005. – С. 25–31.
2. Василенко Н. В. Комунікативна стратегія заохочення в російському мовному спілкуванні : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 "Російська мова" / Н. В. Василенко ; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2010. – 20 с.
3. Герасименко О. В. Дискурсивні стратегії і тактики подолання комунікативних порушень (на матеріалі французьких літературних текстів постмодерну) : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : 10.02.05 "Романські мови" / О. В. Герасименко ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2008. – 20 с.
4. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – [3-е изд., стереотип.]. – М. : КомКнига, 2006. – 228 с.
- Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2002. – 333 с.
5. Карасик В. И. Языковые ключи / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2009. – 405 с.
6. Левицький А. Е. Перспективні напрями зставних досліджень у межах когнітивно-дискурсивної парадигми / А. Е. Левицький // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук пр. – 2007. – Вип. 23. – Ч. 2. – С. 119–127.
7. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – К. ; Полтава : Довкілля, 2006. – 716 с.
8. Славова Л. Л. Комунікативні максими успішності політичного дискурсу / Л. Л. Славова // Проблеми семантики, слова, речення та тексту : зб. наук. пр. / відп. ред.: Н. М. Корбозерова. – К. : вид-во КНЛУ, 2009. – Вип. 23. – С. 353–362.
9. Снитко Е. С. Коммуникативная стратегия поощрения и речевые тактики ее реализации / Е. С. Снитко // Русистика. – Вып. 7. – К. : Киевский национальный ун-т, 2007. – С. 18–25.
10. Фадеева Е. В. Стратегии и тактики конфликтного дискурса (на материале современного английского языка) : дисс. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Фадеева Елена Владимировна ; Киевский гос. лингвистический ун-т. – К., 2000. – 194 с.
11. Янко Т. Е. Коммуникативные стратегии русской речи / Т. Е. Янко. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 384 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Людмила Славова – доктор філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: порівняльно-історичне і типологічне мовознавство, когнітивна лінгвістика, дискурсологія, лінгвоперсонологія.

УДК 811.111'

КОМУНІКАТИВНЕ МОВЧАННЯ VS МОВЛЕННЄВИЙ МОДУС

Світлана ШВАЧКО, Ірина КОБЯКОВА (Суми, Україна)

У статті йдеться про статус комунікативного мовчання, типи, витoki, значущість та маркери його позначення у художньому дискурсі. Поліаспектність, полімодальність та поліфункціональність мовчання об'єктивують інтерес учених різних студій до зазначеного концепту, а саме – силенціального ефекту.

Ключові слова: комунікативне мовчання, силенціальний ефект, лексичні засоби, поверхнева структура, глибинна структура.

The article in question considers communicative silence, its types, sources, markers of exteriorization in the English discourse. Linguists of different trends pay much of their attention to the relevant problems due to polyaspectedness, polymodality and polyfunctionality of the phenomenon. The integrity of verbal and nonverbal markers of silent effect is being dealt with in terms of outer and inner structures.

Keywords: communicative silence, silence effect, lexical means, outer structure and inner structure.

Не буває соціуму без людини, соціуму без мови, мовлення без мови, говоріння без МОВЧАННЯ. Незважаючи на бурхливий розвиток гуманітаристики протягом останнього сторіччя, мовчання залишається на маргінесі уваги дослідників. Правду кажуть, що у граматиках усіх мов, на жаль, випущена одна частина мови – мовчання. Мовчання є імплікованим у мовленнєвому акті феноменом це невербалізований простір «знакової – тіні».

Мовчання – це поняття, якому важко дати чітке визначення. Для кожної з дисциплін – будь то антропологія чи педагогіка – знаходиться певний кут, під яким можна досліджувати невичерпний феномен мовчання. На часі існують різні інтерпретації мовчання, які категоризують силенціальний ефект, відмежовують поняття ТИШІ, описують силу коду мовчання, його фізіологічні та фонетичні вектори [1]. Про активне дослідження мовчання свідчить парадигма метазнаків сайлентологія, силентика, сайлесний принцип, лінгвістика мовчання, стилістичний засіб мовчання, паузація, хезитація тощо.

Мовчання – силенціальний компонент комунікації. Як дискурсивне явище воно розглядається на вертикальних та лінійних – ризоматичних векторах, що обумовлює його осмислення в домені індивідуально-психологічного та соціально-прагматичного буття.

Мовчання носить ситуативний характер та проявляється у мовленні. Феномен мовчання в усному мовленні позначається за допомогою пауз, які маркуються графічними та лексичними засобами на письмі. Якщо у писемному мовленні є лише один канал інформації – текст, то усне мовлення має вагомий для спілкування невербальні знаки, а саме: міміку, жести, паузу тощо. Парадокс проявляється в тому, що людина мовчить, а інформація слухачам надходить. Слушним є афоризм Цицерона: Найсильніший крик – у мовчанні.

Мовчання як невід’ємний компонент невербальної комунікації тісно пов’язане з мовленням та культурою соціуму. Актуальними на часі є аспекти мовчазних лакун, їх вербалізації у мовленнєвій царині з невербальними засобами. На концепті мовчання фокусують увагу філософи, соціолінгвісти, психологи, літературознавці, лінгвісти різних студій та представники різних тенденцій та уподобань.

Актуальність дослідження об’єктивується тенденціями сьогоденної лінгвістики до системно-функціонального вивчення одиниць мови та мовлення, з одного боку, та малодослідженістю феномена комунікативного мовчання та культурем з іншого. Поліаспектність мовчання є прозорою з огляду на його причетність до різних сфер реалізації: підтекст (літературознавство), диференціація, пресупозиція, імпліцитна інформація алюзія, апосіопезис/апосіопеза, афаза, вербальна парафазія (нейропсихологія/логопедія), перифраз (стилістика), імпліцитний смисл, непряме інформування, непрямий мовленнєвий акт (лінгвістика) та ін. Лінгвістичні дослідження комунікативного мовчання свідчать про те, що мовчання інтерпретується як ілокутивний акт з нульовою пропозицією [3, 47]. Базовими номінаціями концепту мовчання є вербалізатори: англ. *silence, pause, stop, hesitation, stillness, quiet, human silence, nature silence*; укр. мовчання, мовчазний, людське мовчання, тиша в природі. У довідникових джерелах зазначають, що пауза (лат. *pausa*, від гр. *pausis* – «зупинка, припинення») – це тимчасова зупинка звучання, під час якої мовленнєві органи не артикують, вона (зупинка) розкриває потік мовлення, актуалізується звукова організація речення або його складових – членування та відокремлення [5, 357]. Пауза акустично означає припинення звука, фізіологічно – припинення артикуляції [7, 288]. Цей складний феномен поєднує у собі перерви у звучання, комплекс тональних модифікацій передпаузальних сегментів та часові характеристики.

Комунікативне мовчання як силенціальний ефект має соціальний характер мовчазливої поведінки. Мовчання детермінується канонами спілкування: мовчання слухачів в аудиторії, у церкві, у залі засідань, що передбачено нормами поведінки соціуму.

Поведінку людини можна представити в матриці ієрархії доменів, в якій перший ярус є родовим по відношенню до другого, а другий – до третього.

Мовчання має свої варіанти – тиша, німота, безмовність. Людина не може не спілкуватися без мовчання, яке, як й інші форми невербальної комунікації, є центральною формою комунікації. Тут є однаково важливим що говориш і як говориш. Папір втрачає будь-який зміст без графічних знаків, але графічні символи не можуть існувати без паперової основи; так само мовчання та мовлення знаходяться у взаємній залежності один від одного – кожного разу виступаючи контекстом, а отже – смисловою основою один для одного.

Л. Вітгенштайн – відомий австрійський філософ-неопозитивіст, основоположник лінгвістичної філософії писав: «Мова маскує думку. І маскує так, що з зовнішньої форми маски не можна скласти уявлення про форму замаскованої думки, бо форму маски утворено зовсім не для того, щоб з неї можна було впізнати форму тіла» [6, 36].

Стандартне соціальне спілкування позначається етикетом, який регулює міжособистісні відносини та є культурною традицією [9, 20]. Умовчання, утримання від розмови має етнічний характер [8, 11]. Універсальним є те, що стандартизоване та канонізоване суспільством мовчання позначене бівекторністю, воно або діє (є соціально релевантним), або підлягає табу, має дозвіл на своє існування та може бути вельми бажаним [9, 245].

Мовчання корелює, інтегрує з вербальними маркерами, комплементує їх та ситуативно детермінується. На природі мовчання, його витоках, семантизації, ословлення фокусується увага вчених різних студій. Ключовими в дослідження концепту

МОВЧАННЯ є питання онтології та функціонування. Ідентифікація зазначеного феномену не є легкою: мовчання, як пісок, слизьке, невловиме та загадкове. Відгадка, осмислення мовчазного ефекту криється у ситуації – близькій або віддаленій [1].

У наступній паремії, наприклад, канонізоване ставлення англійців до мовчання: англ. *A close moth catches no flies*; укр. Не слід говорити багато, бо це породжує небажаний ефект. Пор.: англ. *blabber mouth* – (sl.) a person who tells secrets by talking too much; *gabbler* – to gabble – to say (words) so quickly that they cannot be heard clearly. (Бовтуни демонструють інтелектуальну неспроможність).

В етимології лексеми мовчання скривається ознака належності до «того» світу. Пор. споріднене слово мовчанка – «гробова, могильна, мертва» [2]. Загадковість, енігматичність мовчання має свої витoki у міфології. Розрізняють гарпократійське (англ. *harocratic*) та ларундійське (англ. *lagundic*) мовчання. Мотивацію цих термінів знаходимо у міфах про Гарпократу та Ларунду. Гарпократ – грецьке ім'я єгипетського бога Гора, сина богині Ізиди, що був народжений після смерті свого батька Озириса. Гарпократу приписувались простота та невгадливість, з огляду на це він зображувався як дитина. В Ермонтському храмі, спорудженому за Птоломеїв, статуя Гарпократу зображає немовля, що тримає палець у роті. Як свідчать міфи, німфа Ларунда (лат. *Muta* «німа», *Tacita* «мовчазна») була покарана Зевсом за надмірну балакучість. Вона розповідала дружині Зевса про любовні пригоди Зевса. За це розгніваний Зевс вирвав у Ларунди язик та відправив її в царство мертвих – Аїд, куди її супроводжував бог Гермес. З часом Гермес навчився розуміти її безсловесну мову. Звідси метазнак герменевтика. Гарпократійське мовчання пов'язане з ритуальною поведінкою, а мовчання Ларунди – це імпліцитні, скриті форми, що потребують тлумачення та осмислення. Гарпократійське мовчання має ефект джерела, яке примушує нас поглянути на себе, зібратися з думками, відрефлексувати душевний стан та стимулювати пошук.

Гарпократійська тиша є надійною для створення відкриттів та витворів. Ларундійське мовчання передбачає обмеження в мовленнєвій поведінці, замовчування секретів, заборону ословлення.

Мовчання – специфічний ритуал, нормативна секулярна поведінка. «Хвилина мовчання» була узаконена у Великій Британії в 1919 році. Слово як одкровення приходить у безмовності – в небуттєвій меонічній німоті. Голос і мовчання – протилежності, що започатковують спільність. У діалозі мовчання як альтернатива слову інтерпретується в залежності від ситуативних, соціальних та психологічних факторів. Значення мовчання, точніше – його зміст, розміщуються ситуативно на різних полюсах, вступають в суперечність один з одним, що зумовлюється самою природою мовчання, його поліфункціональністю та наявністю однієї форми. Примусове мовчання жінок стало предметом уваги різних розвідок про мовчання, що містять приклади негативних проявів гендерного мовчання, таких як дисциплінарне, деспотичне, нав'язане суспільними інститутами тощо. Кожна соціальна група має свої вимоги до мовчання та вирішує, скільки має мовчати людина з огляду на специфічний ранг – своєрідна парадигма мовчазної ієрархії мовленнєвого суспільства. Категорія мовчання людини не може існувати поза часом, темпоральність є її невід'ємною рисою. Мовчання по-різному сприймається в монохронних та поліхронних соціумах [11]. Мовчання людини пов'язане з часовими та просторовими складовими, однак мовчання влітається в «соціальну тканину життя» та по-різному розвивається історично.

Мовчання має бути зрозумілим не лише в режимі мовлення, але і в інших контекстах, у поєднанні з іншими невербальними знаками, так само як воно стає зрозумілим у контексті культури. Оскільки мовчання є залежним від контексту, цей силенціальний феномен може виражати багато значень.

Лінгвісти виокремлюють п'ять контрастуючих функцій мовчання як таких, що позначають позитивні та негативні цінності: а) функція зв'язності: мовчання може об'єднувати або розділяти двох чи більше осіб; б) функція впливу: мовчання лікує або ранило; в) функція відвертості: мовчання може нагадати вже відоме – поринути в себе або може приховувати певну інформацію; г) функція висловлення думки: мовчання може продемонструвати схвалення та підтримку того чи іншого погляду або продемонструвати зовсім протилежний погляд; д) функція активності: мовчання може бути сигналом до глибоких роздумів або ж може свідчити про відсутність / наявність розумової активності [13]. Таким чином, мовчання може надавати сил або тяжіти над людиною, підтримувати душевну близькість або слугувати знаком агресивної ворожості, може бути актом ввічливості або ж сигналом зневаги. Цілком виразним сигналом є використання мовчання для регуляції спілкування, а також для того, щоб продемонструвати близькість.

Ввічливою поведінкою в англomовному соціумі вважається, коли людина, що приєднується до гурту, робить щось мовчки, і навпаки, є неприпустимою в Середньоземній країні на кшталт Греції. Мовчання може бути символом активного пізнання, так само, як і бути символом лінощів, невігластва. Мовчання може бути абсолютним, акустичним, антецедентичним, духовним, статичним, часово-просторовим, випадковим, рефлексивним, показовим, внутрішнім, зовнішнім, таким, що відчувається сенсорними органами.

В аутентичних лексикографічних джерелах верифікуються домінуючі значення слова *silence* в наступні :

1) The fact of abstaining or forbearing from speech or utterance (sometimes with reference to a particular matter); the state or condition resulting from this; muteness, resistance, taciturnity.

2) The state or condition when nothing is audible; absence of all sound or noise; complete quietness or stillness. Sometimes personified.

3) Omission of mention, remark, or notice in narration Chiefly in phrases to pass with , pass over in / silence.

Слова англ. *silence* та *pause* семантизують мовчазну поведінку людини. У слові *pause* лексикографи виокремлюють спільне зі словом *silence* значення медитації.

Hesitation як алонім цих лексем є релевантним до витоків перерва або нерезультативності дії. *Hesitation* – the action of hesitating; a pausing or delaying in deciding or acting; due to irresolution; the condition of doubt in relation to action .

Слово *pause* тяжіє до метазнаків просодики, переключається зі значенням слова *silence*, не корелює зі значенням *nature-silence*, напр.: *pause* – to give pause to, to put to a pause, to hesitate at pause, motionless, hesitating. Лексема *silence* представлена у домінуючих колокаціях типу *silence gives consent; to keep (or hold) silence; to break silence; to put to silence; to pass with , to pass over in silence*.

Мовчання (пор. таїна мовчання) – ключова категорія філософії, оскільки мовчання не є хаосом чи безмістовною порожнечою, а смислетворною структурою. Мовчання позначене багатовекторністю, включає поетичні опозиції, риторичні пропуски та паузи.

Мовчання топіково модифікується, змінюється, валоративно впливає на осмислення того, хто ми є та що ми робимо.

Феномен мовчання активно взаємодіє з різноманітними дисциплінами: це – філософія, релігієзнавство, соціологія, психологія, етнографія. Кожна з наук знаходить у мовчанні щось енігматичне, доводить , що цей феномен досить валідний та несе тягар невідомого, нерозгаданого, нерозкритого. Мовчання можна визначити як спосіб поділу мовлення на сегменти, що робить мову зрозумілою. Це – особливий тип промовляння, адже з глибин мовчання народжується думка. Тому мовчання протиставляється балачці. Справляє враження мовчання, котре бачиться як зусилля розуму, «розмова душі з собою» (Платон). Пор. прислів'я: Срібні мої слова, золоте моє мовчання. Сама Природа закликає не до свавільного

підкорення як запиту щодо її улаштування, а до вслухання до неї у власному мовчанні. Учені стверджують, що Логосу передує мовчання, мовлення – «час мовчання».

У зарубіжній терміносистемі з'явився термін для позначення неучасті в бесіді – ігнорування мовчанням (англ. *inattensiveness to the communication*). У межах сайлентології валідним є вивчення взаємозв'язку вербальних і невербальних знаків комунікації, визначення статусу комунікативного мовчання, його функціонального навантаження та екстеріоризації. Природа, соціальний статус, функціональне навантаження невербальних засобів розглядаються в працях А. Д. Белової [4], В. І. Карасика [9], Л. В. Солощук [10],

О. А. Янової [12]. Вчені звертають особливу увагу на парцептивний зміст невербальних знаків – міміки, жестів, пози.

Значне місце в арсеналі мовних номінацій, що позначають феномен мовчання, посідають іменник та іменникова група.

Поряд з іменником належне місце в експлікації мовчання займають дієслово та його форми, напр.: англ. *to hesitated, didn't answer him, he dared say nothing*.

Мовчання екстеріоризується за допомогою прикметників типу англ. *became silent, grew quite still*.

Силенціальний ефект номінується і за допомогою прислівників типу англ. *worked silently*.

Поети здавна відчували недостатність слова – стан, коли певні явища, відчуття, переживання неможливо висловити. З цим твердженням погоджуються і мовознавці. Пор. укр.:

Не жартуй наді мною, будь ласка,

І говорячи, не мовчи.

На що правді словесна маска?

Ти мовчання мені кричи (В. Симоненко).

Основними засобами авторського позначення мовчання є слова та словосполучення типу *silence, silent, pause, stillness, still, an awkward pause, after a long pause, after some hesitation, dumb goodwill, sudden silence, in brooding silence, quietly amazed, quick and silent, an uncomfortable pause, didn't respond, didn't answer, very still* тощо. Силенціальний ефект в англomовному художньому дискурсі деталізується за допомогою словосполучень (синтаксичних та фразеологічних). Мовчання позначається також за допомогою комунікативних одиниць типу англ. *No answer; Silence prevailed; Silence came back; Another awkward pause*. Засобами експлікації силенціального ефекту виступають монолексемні, полілексемні, різночастиномовні номінативні та комунікативні одиниці. Полілексемні вербалізатори комунікативного мовчання вказують на його витoki та тривалість.

Силенціальний ефект може також матеріалізуватися у нульових словосполученнях шляхом номінації референта базовими метазнаками типу англ.: *The telephone rings. "Yes?" Silence. Hello? Silence. Who's there, please? Silence. Silence, and again silence*.

Мовчання в англomовному художньому дискурсі представлено як людське мовчання та тиша в природі. Тиша в природі відзначається персоніфікованим метафоричним буттям. Людське мовчання включає в себе некомунікативне та комунікативне мовчання. Некомунікативне мовчання – це біологічне та фізичне мовчання.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Анохіна Т. О. Семантизація категорії мовчання в англomовному художньому дискурсі / Т. О. Анохіна. – Вінниця : Видавництво "Нова Книга", 2008. – 160 с.
2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – Язык русской культуры, 1999. – 896 с.
3. Безуглая Л. Р. Значимое молчание в системе прагматической импликации / Л. Р. Безуглая // Вісник ХНУ. – Х. : ХНУ, 2004. – Вип. № 636. – С. 47–49.
4. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации / А. Д. Белова. – К. : Астроя, – 1997. – 310 с.
5. Введенская Л. А. Культура речи / Л. А. Введенская // Уч. пос. – Ростов н/Д. : Феникс, 2002. – 448 с.
6. Вітгенштайн Л. *Tractatus Logico-Philosophicus*: філософські дослідження / Л. Вітгенштайн. – К., 1995. – 165 с.
7. Зиндер Л. Р. *Общая фонетика* / Л. Р. Зиндер. – Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1960. – 335 с.
8. Инубуси Йюко. Феномен молчания как компонент коммуникативного поведения: автореф. ... дис. канд. наук 10.02.19. / Йюко Инубуси – М. : Накра принт, 2003. – 24с.
9. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. – М. : Гносис, 2002. – 313 с.

10. Солощук Л. В. Невербальные коммуникативные компоненты в системе межкультурной коммуникации / Л. В. Солощук // Вісник Сумського державного університету. Філологічні науки. – Суми : СумДУ, 2004. - №4 (63). – С. 170–176.

11. Швачко, С.О. Мовчання як силенціальний ефект [// С.О. Швачко // Наукові записки. Серія: Філологія (мовознавство).. - Вінниця: ВДПУ, 2012. - Вип.15. - С. 225-230.

12. Янова О. А. Номінативно-комунікативний аспект позначення як компонента невербальної поведінки (на матеріалі сучасної англійської мови): дис. канд. філол. наук 10.02.04. / О. А. Янова – Х. : Константа, 2002. – 210 с.

13. Jensen J. V. Communicative Functions of Silence / J. V. Jensen // Communication : Concepts and Processes. – Prentice Hall, 1976. – P. 124-132.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Швачко – доктор філологічних наук, професор кафедри германської філології Сумського державного університету.

Наукові інтереси: лексикологія, проблеми перекладацької еквівалентності та адекватності, лакунарність та квантитативність.

Ірина Кобякова – кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри германської філології Сумського державного університету.

Наукові інтереси: лінгвістичні моделі перекладу, історія перекладу, історія англійської мови.

УДК 811.161.2'367

ІНТЕНЦІЯ МОВЦЯ І ТИПОЛОГІЧНІ ВИЯВИ КОМУНІКАЦІЇ

Світлана ШАБАТ-САВКА (Чернівці, Україна)

У статті розглянуто інтенцію мовця як важливий чинник дискурсивної організації людської комунікації, проаналізовано її роль у процесі моделювання толерантного й атолерантного спілкування, у контексті перебігу розмовного й експресивно насаженого дискурсу; схарактеризовано низку граматичних і стилістичних засобів, що слугують релевантними маркерами вербалізації інтенційного простору мовної особистості.

Ключові слова: комунікативна інтенція, мовець, толерантна / атолерантна комунікація, розмовний дискурс, експресивність інтеракції, мовні одиниці.

The article deals with the issue of speaker's intention as an important factor of human communication discursive organization, analyzing its role in the process of tolerant and intolerant communication modeling in the course of conversational and expressively charged discourse. A number of grammar and stylistic devices, as relevant verbalization means of a linguistic personality intention space are characterized.

Key words: communicative intention, speaker, tolerant / intolerant communication, conversational discourse, emotional impact in interaction, linguistic units.

Постановка наукової проблеми та її значення. Багатовекторне спрямування сучасної лінгвістики увиразнює динамічний розвиток мовознавчих досліджень, стрижень яких формує антропоцентричне впорядкування мовних одиниць, прагматичний потенціал і функційні можливості синтаксичних конструкцій у різних дискурсивно-стильових виявах мови, у безпосередній проекції на мовця – основного суб'єкта комунікації, автора того чи того висловлення. Саме когнітивно-дискурсивна парадигма, що належить до пріоритетних лінгвістичних напрямів сьогодення, має прямий стосунок до експлікації когнітивно-ментальних виявів свідомості людини, її інтенцій та намірів в уснорозмовній чи текстовій комунікації. У контексті такого підходу важливо визначити низку антропозорієнтованих категорійних величин, що детермінують плин людської інтеракції і впливають на вибір мовцем тієї чи тієї мовної форми для маніфестації знань та авторських намірів. За нашими спостереженнями, таким універсальним лінгвістичним феноменом слугує **категорія комунікативної інтенції** [12], яка вияскравлює тісний і безпосередній зв'язок глибинних механізмів ментальної репрезентації психології мовця з екстралінгвальними чинниками її реалізації в різних дискурсивно-жанрових формах.

На довербальному рівні інтенція – це окремий психоментальний стан, що співвідноситься з думкою як когнітивною субстанцією, як певним енергетичним імпульсом, що розгортається в діяльній площині – дискурсі, оптимальному континуумі для спілкування та реалізації авторських комунікативних намірів. Утім, для лінгвістичного аналізу релевантним вважаємо витлумачення інтенції як категорійної величини, у якій виразно експлікується план змісту (інтенційні потреби мовця: поінформувати, оповісти, запитати, спонукати, побажати, емоційно відреагувати на щось, оцінити, подякувати,

вибачитися, поспівчувати, похвалити тощо) і план мовної репрезентації – засоби і способи вербалізації інтенційного простору мовної особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтенція слугує інструментом зв'язку між мовою і мисленням, мовою і свідомістю. Вона має безпосередній стосунок до найскладніших феноменів людського буття, а передусім до людини, до її концептосфери, інтелекту, пам'яті, психіки, ментальних моделей породження світу. Складність вивчення цієї категорії зумовлена тим, що в ній гармонійно поєднано такі вузлові поняття комунікативного процесу, як *світ* (об'єктивна дійсність, довкілля), *висловлення* (найрелевантніший засіб реалізації мовленнєвого наміру) і *мовець* (автор, носій різноманітних інтенційних станів).

У мовознавчих дослідженнях інтенцію розглядають як мовленнєвий задум або волю мовця [2, с. 409]; осмислений чи інтуїтивний намір адресанта, що визначає внутрішню програму мовлення і спосіб її втілення [3, с. 116]; як різновид бажання: бажання мовця щось розказати, попросити, запитати [8, с. 74]; намір адресанта і зміст висловлення [11, с. 29 – 30]; комунікативну настанову та мету висловлення [5, с. 29]; фундамент типології мовленнєвих жанрів [3, с. 54]; текстотвірний чинник [10, с. 8]. Однак відзначені наукові праці й запропоновані витлумачення інтенції не дають повного й цілісного уявлення про категорійний статус цього поняття, систему засобів і способів її вербалізації в різножанрових дискурсивно-стильових формах української мови.

Як зауважує Н. Формановська, інтенція – це певний психічний стан людини, що перебуває поряд із такими явищами, як емоція, бажання, оцінка, ставлення до дійсності, до змісту повідомлення, до адресата [16, с. 29]. Безперечно, інтенція – важливий складник психічного стану людини, але тільки за допомогою граматичних ресурсів і комунікативних реєстрів-моделей вона експлікується, стає доступною для інших суб'єктів процесу спілкування.

Мета статті – схарактеризувати комунікативну інтенцію як важливий чинник організації процесу людського спілкування і визначити типові моделі комунікації, що вербалізують інтенційний простір мовної особистості, її мовленнєві наміри та потреби.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Сфера людського буття, розмаїття повсякденних ситуацій, фрагменти реальної чи ірреальної дійсності, стильова диференціація мовлення породжують різноманітні типи дискурсів і розвивають широкий діапазон інтенцій мовця. Якщо авторський задум перебуває на довербальному мисленнєвому рівні, то комунікативна інтенція є текстотвірним чинником і пов'язана з синтаксичною репрезентацією ідей та настанов автора, з моделями, що лежать в основі людської інтеракції.

Типологічні вияви комунікації (толерантний чи атолерантний, розмовний чи експресивний) залежать від мовця та його мовленнєвих потреб. Утім, будь-яку ментально-духовну організацію учасників інтеракції, за твердженням Ф. Бацевича, об'єднує «природність спілкування» – «категорія комунікативної поведінки людини, яка охоплює як немовленнєву поведінку учасників спілкування (фізичні дії, вчинки, паралінгвальні засоби тощо), їхні психологічні та психофізичні стани (спокій чи неспокій, упевненість чи невпевненість), так і мовленнєву поведінку» [4, с. 4 – 5].

Комунікативний процес, в основі якого перебуває інтенція і певний фрагмент дійсності, координує автор. Від нього залежить цілісність, змістова вичерпність, жанрова своєрідність художнього тексту й уснорозмовного дискурсу. Кожній ситуації мовлення властивий особливий репертуар синтаксичних одиниць, детермінований конкретним жанром і тональністю, прагненням автора саме так, а не інакше втілити потрібну інтенцію, реалізувати свій комунікативний задум.

Категорію комунікативної інтенції репрезентують різнорівневі мовні одиниці: модально-інтенційні висловлення, реченнєві еквіваленти, текстові конструкти. Водночас інтенційний стан мовця може вербалізуватися і за допомогою мовленнєвих жанрів – дискурсивних висловлень, фреймових сіток, сценаріїв, типізованих готових форм комунікації, у які вливається наше мовлення і які закладені в нашій свідомості. Використання мовцем конкретної жанрової форми залежить від стосунків між

комунікантами, від мовця та його намірів, від «комунікативного регістру» – моделі сприйняття й відображення дійсності, зумовленої позицією мовця і його інтенціями [6, с. 32 – 33].

Процес спілкування, який витлумачують як обмін інформацією (комунікація), як взаємодію між спілкувальниками (інтерація) і як сприймання людини людиною (перцепція) [9, с. 14], детермінований інтенцією мовця, ментально-психологічними особливостями стосунків між комунікантами, їхніми фоновими пресупозиціями і лінгвокреативністю. До релевантних моделей, що вербалізують інтенційний простір мовної особистості, належать різні типи дискурсів: толерантний і атолерантний, повсякденний (розмовний) та експресивний тощо.

Мовленнєва діяльність, побудована на принципах толерантності, репрезентує комунікативну стратегію кооперації, гармонії: спілкувальники проводять відкритий діалог, мають налагоджений баланс стосунків, взаємні рольові, поведінкові очікування виражають доброзичливу тональність спілкування. До кооперативних належать стратегії ввічливості, щирості, довіри й компромісу, що загалом ефективно впливають на організацію **толерантної комунікації**. Якщо спілкування не сприяє вияву позитивних якостей суб'єктів мовлення (хтось із комунікантів *Уперся як баран в сіно. Гойкає як на вола або Недобрий як вовк*), то комунікативна подія регулюється стратегіями конфронтації, конфліктності, що свідчить передусім про несумісність поглядів, позицій спілкувальників й **атолерантну комунікацію** (*Як вогонь з водою*).

Толерантна настанова комунікативного процесу передбачає поважливе, шанобливе ставлення до іншої людини як до рівноправної особи, терпимість, стримуване почуття до її зовнішності, стилю життя і поведінки, манери спілкування. Такі концепти й поведінкові приписи закріплено в Божих заповідях і пареміології, напр.: *Люби свого ближнього, як себе самого; Шануй людей, то й тебе пошанують; Хто терпеливий, той щасливий*. Концептуальні засади толерантності формують доброго, спокійного, неконфліктного співрозмовника, який своєю діяльністю сприятиме втіленню інтенцій мовця, пор.: *Покора стіну пробиває і людей собі єднає; Хто живе тихо, не знає про лихо, їй кажи – овес, а вона каже – гречка; нехай буде гречка, аби не суперечка* (Прислів'я).

Комунікативна координація яскраво представлена в діалогічному дискурсі – в унісонній тональності спілкування, у солідарності комунікативних намірів, симетричній активності принаймні двох мовців. Однак у процесі спілкування беруть участь комуніканти різного віку, соціального статусу, з різними морально-духовними цінностями, культурним рівнем, тому не можна уникнути конфліктності й агресивності. Жанр інвективи характеризує атолерантну, вимушену, конфліктну інтерацію, що є цілком природною моделлю комунікації, у якій експлікуються інтенції мовця й розгортається мовленнєва діяльність.

Треба зауважити, що діалог – це не тільки взаємодія двох і більше комунікантів, не тільки низка реплік-висловлень, які чергуються і взаємозумовлені, а передусім двобічна текстова модель, ланцюжок взаємопов'язаних думок-інтенцій. Якщо інтенції мовців збігаються і вони спрямовані на досягнення компромісу, певної комунікативної мети, діалогічна єдність відображає *толерантний діалог*. Якщо стикаються різноспрямовані наміри комунікантів, інтерація стає конфліктною, що її репрезентує *атолерантний діалог*, пор.: – *Що це, дитинко? – Це срібний півкарбованець* (М. Стельмах); – *Ви когось шукаєте? – А вам що?* (О. Гончар);

Комунікативна інтенція детермінує **адресантно-адресатний континуум** взаємодії. Зокрема, адресант має створити відповідну атмосферу і тональність спілкування для реалізації інтенції, логічно вибудувати стратегію мовлення, правильно висловлюватися, аби бути почутим і зрозумілим; адресат повинен, не перебиваючи, вислухати адресанта, подавати сигнали уваги, розуміння за допомогою і невербальних засобів – доброзичливої посмішки, кивання головою, відповідних мімічних рухів. Погодженість мовленнєвих дій, щирість та делікатність комунікантів сприяють успішному втіленню їхніх комунікативних намірів, напр.: – *А чого ти, хлопче, хочеш? – Та я би у вас наймився за післанця* (Ю. Федькович); – *Можє, Северине, я спустився б на берег, пройшовся та наглянув, аби хто з козаків часом та*

не втопився? – А чого ж, Саику, піди (М. Вінграновський); – Як ся маєш? – Хвалити Бога (М. Стельмах).

Зміна комунікативних стратегій і тактик, різні ментальні моделі сприйняття світу, неоднаковий рівень компетенції та знань комунікантів провокують комунікативні невдачі, неуспішне конфліктне спілкування, напр.: – Левку, чи не розказав би ти нам, як ти сватався до Тетяни? – Ти що, парубче, може, товчеників захотів? (М. Стельмах); – Треба до Люби старостів засилати. – До якої це Люби? Ти вже й про це пронохав? (М. Стельмах). На адресовану інтенцію адресат зреагував зустрічним питанням, тому й відповідь відсутня, наявна емоційна реакція, небажання спілкуватися.

Інвективне спілкування можуть спровокувати суб'єктивні чинники. Нерозуміння іншого, негативне ставлення до мовленнєвої поведінки співрозмовника, неповнота вербалізації інтенції, неадекватне сприйняття почутого, нечіткість висловлення, його неправильне лексичне чи граматичне оформлення породжує вербальний конфлікт. Власне, діалогічний дискурс створюють і зустрічні питання, і перепитувальні репліки, й уточнювальні питання, що характеризують передусім емоційно-оцінне мовлення, передають комунікативний дискомфорт між спілкувальниками. Пор.: – Ти падлюка! Ти пеньок! – не втихав розгніваний молодий солдат. – А ти безлобе осля! (А. Любченко); [Наталя Павлівна:] Чого ж ти хочеш від мене? [Тось:] Ти знов? Я хочу правди! Любиш мене? Так ходім зі мною! Андрія? Так лишайся з ним. Ясно? (В. Винниченко).

Зустрічна репліка-реакція оприявлюється тоді, коли інтенція мовця спрямована на те, щоб уникнути прямої відповіді на поставлене питання, виграти час для обміркування відповіді або змінити тему розмови. Пор.: – Єлено, чого ти з тим Стефаном баламутишся? – А тобі що до того? (Є. Ярошинська); – Дівко, ти жива? – А ти хотів, аби я була вмерла? (М. Матіос); – Чого, Маріє, так квапишся? – Хіба заборонено? (У. Самчук).

Перепит пов'язаний з особистісною емоційною реакцією співрозмовника (його здивуванням, нерозумінням, недовірою) на зміст попередньої репліки, напр.: – А яку плату положить пан? – Питаєте, яку плату положимо? (М. Стельмах); – Дуже ви кумедний, панотче Миколаю, в своєму гніві. – Кумедний? (М. Стельмах) або з бажанням мовця повторити щось недочуте чи незрозуміле, напр.: – Вона помре. А їй не можна вмирати. – Не можна? Чому? (Є. Гуцало); – Я шукаю... Брянського. – Брянського? Нашого Брянського? (О. Гончар).

Конструкції зустрічних питань, перепитувальні репліки як реакція на запит мовця сигналізують про нетолерантне спілкування, наявність комунікативного конфлікту, напр.: – Звідки пшениця? – Чи вам не однаково звідки? (Є. Гуцало); – А Маланка не їхала з вами? – Пощо? А дома хто буде? (Є. Ярошинська); – Бійся Бога, Олексо! Що ти говориш? – Що я говорю? Я говорю те, що тисячі людей плачуть... (Г. Хоткевич). Взаєморозуміння між співрозмовниками можливе тоді, коли вони обидва зацікавлені предметом розмови. В іншому разі один із них може перервати розмову, змінити її на зовсім протилежну тему чи уникнути безпосередньої відповіді на запитання, а це – важлива характеристика розмовного дискурсу.

На довербальному рівні мовець визначає модель комунікування, обирає для спілкування звичайний (загальноприйнятий) чи **експресивний дискурс**. Адже мовну структуру в комунікативному процесі використовують не тільки як засіб самовираження, а й як засіб впливу на співрозмовника: «Мова постає перед нами як зброя, якою послуговується кожний із комунікантів для впливу на іншого, аби нав'язати свій хід думок» [1, с. 34]. Щоб впливати на когось, мова повинна бути зрозумілою, логічно впорядкованою, композиційно структурованою, організованою. Використання в мовленнєвій діяльності стилістичних фігур пов'язуємо з можливістю мовця показати свою комунікативну майстерність, лінгвокреативність, уміння актуалізувати увагу на потрібному слові, частині фрази.

3-поміж фігуральних синтаксичних одиниць виокремлюємо комплекс риторичних висловлень, що увиразнюють пишномовність суб'єкта інтенції, слугують засобом емоційного підсилення висловленого, ефективно впливають на весь когнітивно-ментальний комплекс людини, його свідомість, духовне сприйняття, почуття, на відміну від

загальноприйнятих конструкцій розмовного синтаксису. Пор.: – *Гей, куме! – А чо?* (Д. Харов'юк); – *Мій процент, жінко добра, як у торгових людей – карбованець на карбованець. – Як?!* (М. Стельмах); *Зворохобилися айстри приосіннім сонцелетом* (В. Стус); *Мрії злеліяні, сні перемріяні довго я в серці складав* (Д. Загул).

Інтенції естетичності реалізують мовні конструкти, що дають змогу відчути красу української мови й слугують «засобом оздоблення тексту» [7, с. 307]. На думку В. Калашника, спілкування в цьому разі здійснюється на рівні мистецтва [7, с. 50]. Експресивно насажений дискурс репрезентують метафори (*На білих конях пронеслися роки, забризкали водою з-під копит* (В. Симоненко); епітети (*Осінній парк осінні сні колише, такі прадавні і такі нові. Поміж дерев блукає сива тиша і сивий слід лишає на траві* (В. Вознюк); риторичні оклики й питання (*Радість! Слава! Крик і гомін!* (І. Франко); *Бо в дорогах звабливая врода (о, зелень! о, юність! о, мріє!)* (Б.-І. Антонич); *Безсмертя – хто поставить на коліна? Хто згасить сонце темрявою хмар?* (М. Рильський); антифразисні висловлення (*Пливли роки – вітрильні кораблі, Були причали – радісні й смутливі, Була майстерня – перша на селі. Покірна глина. Камінь бунтівливий* (Т. Севернюк); порівняння (*Як гул століть, як шум віків, Як бурі подих, – рідна мова, Вишневих ніжність пелюстків, Сурма походу світанкова, Неволі стогін, волі спів, Життя духовного основа* (М. Рильський).

Розмовний дискурс віддзеркалює безпосередній процес людської інтеракції, передає невимушеність, спонтанність, природність спілкування, відображає місцеві регіональні мовні особливості. Діалектизми, говіркові елементи, вульгаризми, лексика зниженої, пестливої конотації, частки, вигуківі еквіваленти речення – релевантні характеристики розмовного дискурсу, які вповні вербалізують комунікативну інтенцію мовця, напр.: – *А ти що тут робиш, мой?* (Д. Макогон); – *Мовчи, мой!* (О. Кобилянська); – *Варе, твій дядько великий пан?* (О. Кобилянська). Інтенції розмовності виявляються і в безпосередньому сприйнятті дійсності людиною, в її суб'єктивних оцінках побаченого чи почутого: – *Igi!.. Поганий циганисько!* (О. Кобилянська); – *Пхі! Кому мала сподобатись, то і в ластовинні сподобається!* (Ірина Вільде); – *Ова! Не вихоплюйся, синку, з нерозумним словом, бо назад ніяково вертатися* (М. Коцюбинський).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Комунікативну інтенцію вербалізують різнорівневі мовні одиниці й експлікують комунікативні моделі-реєстри, різні типи дискурсів: толерантний і атолерантний, розмовний (повсякденний) чи експресивний. Інтенція має безпосередній стосунок до людини, до її концептосфери, інтелекту, психіки, ментальних моделей породження світу, а відтак слугує важливим чинником організації мовленнєвої діяльності.

На когнітивному (довербальному) рівні мовець формує адресантно-адресатний континуум взаємодії з адресатом: толерантний (гармонійний) чи атолерантний (конфліктний) плин інтеракції. Стратегічна програма толерантного спілкування передає доброзичливу, координовану атмосферу перебігу мовленнєвої діяльності, передбачає реальне втілення інтенцій мовця. Межі толерантного діалогу детерміновані збалансованими стосунками між спілкувальниками, їхнім обопільним прагненням досягнути перлокутивного ефекту комунікації – адекватної експлікації інтенцій. Претензійний характер розмови, критичні зауваги, постійні звинувачення, демонстрація вищості в знаннях, у соціальній позиції, незгода з висновками і думками співрозмовника – характерні ознаки конфліктного спілкування, що свідчить про невдалу комунікацію, а тому й про нереалізовану інтенцію.

Категорія комунікативної інтенції співвіднесена з мовцем, який визначає інтенційні горизонти комунікації, добирає систему мовних засобів (загальноприйнятих чи фігурально-риторичних) для їхньої реалізації. Граматичні, лексичні та стилістичні засоби, що їх використовують мовці в комунікативному процесі, слугують оптимальними маркерами вербалізації інтенційного простору мовної особистості. Саме комплексний аналіз категорії комунікативної інтенції відкриває перспективи для щонайповнішої інвентаризації засобів її вербалізації в українській мові.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Шарль Балли. – М. : Изд-во иностр. лит., 1955. – 416 с.
2. Бахтін М. Висловлювання як одиниця мовленнєвого спілкування / Михайло Бахтін // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / [за ред. М. Зубрицької]. – Львів : Літопис, 2001. – С. 406 – 415.
3. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генетика : проблеми і перспективи / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2005. – 264 с.
4. Бацевич Ф. С. Природність спілкування як лінгвопрагматична категорія / Ф. С. Бацевич // Мовознавство. – 2011. – № 1. – С. 3 – 12.
5. Бондарко А. В. К проблеме интенциональности в грамматике / А. В. Бондарко // Вопросы языкознания. – 1994. – № 2. – С. 29 – 42.
6. Золотова Г. А. Коммуникативная грамматика русского языка / Г. А. Золотова, Н. К. Ониненко, М. Ю. Сидорова. – М. : МГУ им. М. В. Ломоносова, 1998. – 528 с.
7. Калашник В. С. Людина та образ у світі мови : [вибрані статті] / В. С. Калашник. – Х. : ХНУ ім. В. Каразіна, 2011. – 368 с.
8. Почепцов О. Г. Основы прагматического описания предложения / О. Г. Почепцов. – К. : Вища школа, 1986. – 116 с.
9. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування / Ярослав Радевич-Винницький. – К. : Знання, 2006. – 291 с.
10. Сусов И. П. Уровни языковой системы и лингвистическая семантика / И. П. Сусов // Синтаксическая семантика и прагматика. – Калинин : КГУ, 1982. – С. 3 – 11.
11. Формановская Н. И. Речевое общение : коммуникативно-прагматический подход / Н. И. Формановская. – М. : Русский язык, 2002. – 216 с.
12. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові : [монографія] / С. Т. Шабат-Савка. – Чернівці : «Букрек», 2014. – 412 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Шабат-Савка – доктор філологічних наук, професор кафедри сучасної української мови, заступник декана філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: комунікативний синтаксис, актуальні проблеми функційної граматики, текстова комунікація, лінгвопрагматика.

УДК 81'23

**ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙМАННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ
ЛЕКСИКИ ЯК АСОЦІАТИВНІ СТРАТЕГІЇ РЕСПОНДЕНТІВ**

Тетяна НЕДАШКІВСЬКА (Житомир, Україна)

Ольга ЗАГОРОДНЯ (Київ, Україна)

У статті висвітлено особливості асоціативної поведінки респондентів у вільному асоціативному експерименті під час сприймання лексики суспільно-політичного змісту. Робиться спроба класифікувати асоціативні стратегії за критеріями виявлених стійких закономірностей реагування респондента на лексеми-стимули та ранжувати їх за комунікативними стратегіями. Психолінгвістичний підхід до інтерпретації даних вільного асоціативного експерименту пов'язується з комунікативним підходом, в якому агентом комунікації виступає не дослідник, а досліджуваний матеріал. Робиться ще один крок в розвитку методології дослідження масивів лексики певної лексико-семантичної групи та фрагментів мовної картини світу.

Ключові слова: суспільно-політична лексика, вільний асоціативний експеримент, асоціативна стратегія, комунікативна стратегія.

The article deals with the problem of social and political lexis perception in a free associative experiment. It was tried to classify the respondents' ways of response, define associative strategies according to persistent patterns of response and range them according to respondents' communicative strategies. Psycholinguistic and communicative approaches to interpreting the associative data are combined. The social and political lexis (and the phenomena noted by it) is considered to be a partner of communication. The authors have contributed to the lexicon and language world view analysis methodology.

Key words: social and political lexis, free associative experiment, associative strategy, communicative strategy.

Вільний асоціативний експеримент як метод дослідження лексики на позначення різних галузей суспільного життя та способів її існування в мовній свідомості носіїв залишається актуальним і набирає обертів. Висока різноманітність даних, отриманих в асоціативних експериментах, дозволяє тлумачити їх з різних позицій: лінгвістичної, психолінгвістичної, лінгвокультурологічної, прагматичної тощо. Аналіз типових та індивідуальних асоціацій і асоціативних зв'язків дає змогу визначити особливості сприймання лексеми мовною свідомістю носія. Між тим, аналіз індивідуальних анкет

респондентів як сукупності індивідуальних реакцій на стимульний список дозволяє побачити певні закономірності у виборі респондентами тих чи інших асоціативних зв'язків під час сприймання стимульних слів. Це набуває значення для усвідомлення особливостей сприйняття не окремих лексико-семантичних одиниць, а цілих фрагментів лексичної системи мови. З іншого боку, висновки є свідченням реакції респондентів на сферу суспільного життя, позначену стимульною вибіркою.

Мета цієї статті – визначити особливості сприймання шару української лексики суспільно-політичного змісту носіями української мови, окреслити домінуючі елементи в реакціях респондентів, визначити асоціативні та комунікативні стратегії інформантів стосовно суспільно-політичного фрагменту дійсності.

Поняття «стратегія» зустрічається в багатьох роботах сучасних лінгвістів. Залежно від напрямку та задач дослідження науковці говорять про асоціативні стратегії та комунікативні стратегії, вкладають в них різний зміст, складають власні класифікації. Уніфікованого тлумачення термінів «асоціативна стратегія», «комунікативна стратегія» та усталених універсальних класифікацій досі не існує. Деякі дослідники розглядають асоціативну стратегію як одну зі стратегій семантизації – закономірного способу мисленнєвої дії, в результаті якого відбувається осмислення та тлумачення слова [4; 6]. Асоціативна стратегія при такому підході є способом тлумачення, спрямована на співвідношення предмета із закріпленими за ним ознакою, властивістю, дією; тлумачення слів здійснюється через спонтанні реакції мовців на слово-стимул [4].

Психолінгвісти пов'язують асоціативні стратегії з асоціативними зв'язками, називають такі стратегії когнітивними схемами, асоціативними схемами, асоціативними стратегіями, стратегіями асоціювання. Так, Боргоякова Т.Г. та Пелевіна Н.Н., спираючись на типи асоціативних зв'язків Р.М.Фрумкіної (асоціативний зв'язок за смисловою близькістю, при якому асоціація є словом-синонімом; асоціативний зв'язок за смисловим протиставленням, при якому асоціація є словом-антонімом; співвідношення «вище-нижче» за типом фрукт – яблуко; співвідношення «частина – ціле» та «ціле – частина»), аналізують асоціативні поля стимулів «людина / кізі» в ядрі мовної системи росіян та хакасів і виводять «зміст і структуру когнітивних схем, представлених у більшості семантичних зон асоціативного поля слова-стимула «людина / кізі»: «перша *асоціативна схема* – використання подібних за змістом оцінок, що будують відповідні синонімічні ряди; друга *асоціативна стратегія* – протилежна оцінка одного об'єкта чи ознаки; третя *стратегія асоціювання*, до якої ми відносимо співвідношення частини і цілого, базується здебільшого на споріднених і *соціально-комунікативних* відношеннях, відображаючи особливості структурування соціального простору» (курсив наш) [1].

В роботах психолінгвістичної школи О.О.Залевської класифікації асоціативних зв'язків пов'язуються з асоціативною поведінкою респондентів, визначаються ідентифікаційні стратегії досліджуваних, що беруть участь у вільному асоціативному експерименті. Такі ідентифікаційні стратегії відображають, скажімо, конкретні шляхи реалізації стратегій сприймання респондентами нового слова (наприклад стратегія розпізнавання словотворчої моделі стимула через реалізацію останньої в асоціативну реакцію (технолюб – книголюб); поясування похідного через мотивуюче слово (ходьбун – ходьба, ходить, ходоки) тощо (детальніше див. [3]). А в асоціативному експерименті респондент, отримуючи запропоноване слово-стимул, намагається співвіднести його зі своєю інформаційною базою, знайти стимулу місце в своїй свідомості і тим самим ідентифікувати його. Оскільки у різних досліджуваних опори ідентифікації не збігаються, можливо говорити про різні стратегії й тактики ідентифікації, які зачіпають окремі асоціативні зв'язки і є поясненням сприймання окремих стимульних лексем.

Між тим, у процесу ідентифікації є також і власне комунікативна сторона, яка орієнтована на партнера по спілкуванню, на що вказують Гольдин В.С., Сдобнова А.П.[2]. Це дозволяє трактувати дані вільних асоціативних експериментів в комунікативному аспекті, пов'язувати асоціативні стратегії з комунікативними стратегіями респондентів.

Під час проведення експерименту респонденти дійсно вступають у взаємодію з експериментатором, що є одним з прикладів реалізації діалогу під час дослідження лексики у мовній свідомості носія. Однак відома теза Ю.Н. Караулова про те, що в асоціативному експерименті стимул виступає заміном репліки (фрази, висловлювання, звертання)

експериментатора, а реакція є замінником відповіді реципієнта на це звертання, в світлі розуміння механізмів асоціювання й актуалізації особистісних смислів респондента, спровокованих стимульним словом, дозволяє побачити ще одного агента комунікації. Таким агентом комунікації виступає власне досліджувана лексика, адже вона актуалізує в пам'яті респондента його знання та досвід взаємодії з тим фрагментом дійсності, яку означено в експерименті словами-стимулами. Відповідно, респонденти здатні формувати комунікативні стратегії щодо досліджуваного матеріалу, що виступає замінником звертання до респондента не одного експериментатора, а усієї кількості осіб і явищ, задіяних у досліджуваному фрагменті дійсності.

Розвиваючи проблему комунікативних стратегій у вільному асоціативному експерименті, Гольдін В.Є. пропонує розрізнити дві загальні комунікативні стратегії респондентів: стратегію співробітництва та стратегію відмови від співробітництва. При цьому стратегія відмови від співробітництва може реалізовуватися, на думку Гольдіна В.Є., реагуванням немотивованими, епатуючими, негативними оцінками, лайливими висловленнями, а стратегія комунікативного співробітництва може бути реалізована «підвидами» стратегій, наприклад, стратегією протиріччя партнерові. Конкретні засоби реагування (реагування антонімами, заперечними формами тощо) відносяться до мовленнєвих тактик.

Зв'язок комунікативних і асоціативних стратегій простежуємо в роботі Л.Б.Можейкіної, яка використовувала асоціативний експеримент як засіб діагностики толерантних / інтолерантних репрезентацій у мовній свідомості [5]. Дослідниця підтримує уявлення про асоціативний експеримент як мовленнєву гру, мовленнєві дії досліджуваних розглядає як власне мовленнєву діяльність і дає свої визначення асоціативним тактикам і асоціативним стратегіям, які пов'язує з комунікативними моделями. Якщо під асоціативними тактиками розуміти вибір мовних моделей реагування (синтагматична, парадигматична, словотвірна, антонімія, синонімія, – що збігається з кваліфікацією видів асоціативних зв'язків та, опосередковано, з ідентифікаційними стратегіями – Авт.), зауважує Можейкіна Л.Б., то асоціативні моделі – це вибір комунікативних моделей, і одна і та ж комунікативна стратегія може виявлятися в асоціаціях, які відповідають різним тактикам. Мовленнєва асоціативна стратегія, на думку Можейкіної Л.Б., – це комплекс мовленнєвих дій, орієнтованих на досягнення комунікативної мети, яка розуміється як стратегічний результат, на який спрямований комунікативний акт.

В нашому дослідженні суспільно-політичної лексики методом вільного асоціативного експерименту під **асоціативними стратегіями** респондентів, враховуючи все вищезазначене, ми розуміємо *такі особливості сприймання слів суспільно-політичного змісту, при яких один вид асоціативних зв'язків превалює над іншими в усій сукупності наданих респондентом асоціацій на пред'явлений список слів-стимулів*. Такі асоціативні стратегії, на нашу думку, є проявами асоціативної поведінки респондентів і засобами реалізації певних комунікативних стратегій респондентів в акті комунікації з фрагментом реальної дійсності, який опосередкований досліджуваною лексикою суспільно-політичного змісту.

Аналіз результатів вільного асоціативного експерименту на матеріалі суспільно-політичної лексики дозволив виявити певні стратегії асоціативної поведінки респондентів при сприйманні стимулів. Такі стратегії не можна кваліфікувати як індивідуальний стиль реагування, оскільки вони повторюються від анкети до анкети і можуть бути поділеними на декілька видів.

В ході експерименту респондентам (студентам вищих навчальних закладів віком 17-21 рік) було запропоновано список стимульних лексем суспільно-політичного змісту, який містив 35 одиниць різних частин мови. Респонденти не були обмежені в асоціюванні. Дозволялося записувати одну чи декілька реакцій на стимул; в якості реакцій надавати слова, словосполучення, вирази, піктограми, символи, цифри; реагувати будь-якою доступною респондентові мовою. Проаналізувавши біля 150 анкет, ми помітили, що респонденти проявляють у своєму реагуванні певний характер, деякі елементи (асоціації певного

характеру чи структури, асоціативні зв'язки, реакції з певним мовним вираженням) використовуються ними в якості реакцій частіше, ніж інші. Зважаючи на велику різноманітність даних, що отримуються завдяки вільному асоціативному експерименту, та неабиякі труднощі їх систематизації, повторювані елементи в індивідуальних анкетах респондентів заслуговують, на нашу думку, на увагу дослідника так само, як повторювані слова-реакції при аналізі асоціативної структури значення окремої лексеми-стимула. Адже такі повторювані елементи в індивідуальних анкетах респондентів свідчать не тільки про певний стиль індивідуального асоціювання (асоціативну стратегію респондента), але й, повторюючись від анкети до анкети, свідчать про певні типові асоціативні та комунікативні стратегії носіїв в ситуації взаємодії мовної свідомості, реальної дійсності та фрагмента лексико-семантичної системи мови.

Отже, повторювані елементи в переліку асоціацій індивіда, які зустрічаються два і більше разів, можемо називати домінантами реагування серед інших різноманітних асоціацій, а характер таких домінант кладемо в основу виділення видів асоціативних стратегій респондента при сприйнятті шару лексики суспільно-політичного змісту.

В проаналізованому матеріалі нами виявлені такі асоціативні стратегії респондентів:

1. Реагування з невербальними домінантами.

До такого типу асоціативної поведінки відносимо стратегію асоціювання, при якій респондент надає в якості реакцій на різні стимули одиниці невербального характеру: малюнки, символи, цифри.

Наприклад, малюнок прапора України на стимул ПРАПОР, малюнок вил на стимул ПАРТІЯ, малюнок книжки на стимул КОНСТИТУЦІЯ, малюнок України на стимул КОРДОН, реакція «2004» на стимул РЕВОЛЮЦІЯ, асоціат «24.08» на стимул НЕЗАЛЕЖНІСТЬ тощо.

В нашому дослідженні зафіксований також одиничний випадок надання єдиного сюжетного малюнку на весь спектр слів суспільно-політичного змісту на початку експерименту при оголошенні сфери стимульної лексики та пред'явленні першого слова списку.

Слід зазначити, що така асоціативна стратегія є непродуктивною, хоч і має місце серед вербального асоціювання.

2. Реагування з домінантою відмови асоціювати.

Ця стратегія виявилася досить поширеною у респондентів при пред'явленні слів суспільно-політичного змісту. Кількість анкет з відмовами виявилася більшою (53% від загальної кількості) за анкети без жодної відмови (47%). Рівень відмов в анкетах вельми варіюється: від 3% до 49% в кожній. Поширеними є анкети з низьким (до 10% зв'язків – зв'язки-відмови) та середнім рівнем відмови (зв'язки-відмови займають 10 – 23 % від загальної кількості зв'язків) Таких анкет загалом більше 85%. Проте є анкети (14%) з високим рівнем відмов, в яких зв'язки-відмови сягають 25 – 50 % від загальної кількості зв'язків інших видів. Ми вважаємо реакцію відмови своєрідним типом зв'язку в контексті сприймання лексики суспільно-політичного змісту, спричиненим внутрішніми чи зовнішніми факторами, тому анкети з високим рівнем відмов вважаються в нашому дослідженні валідними.

3. Реагування моноасоціативне / поліасоціативне.

Оскільки респонденти не були обмежені у способах реагування, то одні з них надавали тільки одну асоціацію на стимул, інші реагували виключно рядами слів, а деякі поєднували ці дві стратегії. В основному реагування респондентів має моноасоціативний характер (66% анкет), змішаному типу віддали перевагу 31% респондентів, поліасоціативною стратегією скористалися тільки 3% респондентів.

4. Реагування з певною семантичною домінантою.

Така стратегія є способом асоціювання, при якому респондент реагує одним і тим самим словом на два і більше стимулів. Кількість таких домінуючих семантем в одній анкеті варіюється в середньому від однієї до трьох. Прикладами таких домінуючих семантем в анкетах респондентів при сприйманні ними списку слів суспільно-політичного змісту виявилися асоціації «Україна», «люди», «гроші», «товстий (товсті, товстунці)», «костюм

(костюмчик)», «безвладдя», «свобода», «обов'язки», «війна», «я», «влада народу», «сильна», «печаль», «незалежність», «влада». Такий вибір певних лексем в якості домінуючих з усього внутрішнього лексикону може свідчити не тільки про змістові характеристики стимулу, але і про певні особливості респондентів: цінності, поточні стани, оцінку сфери буття, яка означається досліджуваною лексикою, тощо.

5. Реагування з іншомовною домінантою.

Деякі респонденти надавали в своїй анкеті англomовні слова на україномовні стимули: реакція «Ukraine» на стимули ДЕРЖАВА, КРАЇНА (анкета респондента № 1); ПІКЕТУВАННЯ – pick your hero, СВОБОДА – Mr. Freeman (анкета респондента № 2). Деякі англomовні асоціації були перекладного типу: ДЕМОКРАТІЯ – democracy, СВОБОДА – freedom, ЄДНІСТЬ – unity, ПАРЛАМЕНТ – parliament (анкета респондента № 3).

Ця стратегія є непродуктивною, але відображає іншомовні впливи на мовну свідомість, а також іншoкультурні цінності, значимі для респондентів на час опитування.

6. Реагування з домінантою-оцінкою.

За цієї асоціативної стратегії респонденти здебільшого сприймали стимульний список емоційно, надавали багато емоційно-оцінних реакцій на різні стимули. Ця стратегія є вельми продуктивною стосовно лексем суспільно-політичного спектру. Всього в 17% анкет не виявлено жодного емоційно-оцінного слова. Решта анкет є так чи інакше емоційно забарвленими. Кількість емоційно-оцінних слів та виразів в деяких анкетах сягає часом 35% від загальної кількості зв'язків інших типів. Такий високий рівень емоційно-оцінних асоціацій (емоційності респондентів) зафіксовано в 11% анкет (кількість емотивів 26 – 35%). Більшість анкет має середній рівень емоційно-оцінних асоціативних зв'язків (10 – 23% емотивів), таких анкет 39%. Решта анкет (33%) має низький ступінь емоційності (до 9% емоційно-оцінних слів і виразів у анкеті).

Виявлено, що оцінювання явищ при сприйманні стимулів суспільно-політичної сфери має здебільшого негативний характер. В своїх анкетах респонденти надавали або одну і ту ж емоційно-оцінну семантему на різні стимули (наприклад, реакції – семантичні домінанти «брехня», «бруд», «не дуже», «козел», «брєд») або ж емоційні слова і вирази превалювали над іншими реакціями серед всього переліку асоціацій в анкеті: МПТИНГ – абсурд, ПОЛІТИКА – маразм, СЕПАРАТИЗМ – убожество, ВЛАДА – тупість, СУСПІЛЬСТВО – бидло, РЕФОРМА – казка (анкета респондента № 4). Хоча і трапляються емоційно-оцінні асоціати з позитивними конотаціями: «красава», «молодець», «герой» тощо.

7. Реагування описового характеру.

За такої стратегії асоціативної поведінки респондент надавав свої побутові визначення та оцінки поняттям, слова на позначення яких чув.

Наприклад: УРЯД – вигляд, ніби щось роблять; ВИБОРИ – в кого більше грошей та інтересів; ПАРТІЯ – пережиток комунізму; НАЦІОНАЛЬНІСТЬ – маю свою Батьківщину; БЛАГОДІЙНІСТЬ – є чесні волонтери, а є моральні виродки; ЦЕРКВА – релігія в кожного своя; ПРАПОР – символ незалежності; ПРЕМ'ЄР-МІНІСТР – майже президент; ЗАКОН – цивілізоване суспільство; ПОЛІТИКА – гідна справа, але не в нашій країні; ПАРЛАМЕНТ – купа людей з непомірними амбіціями, нечесні люди з кров'ю на руках; РЕВОЛЮЦІЯ – треба жити по-новому (це пов'язане з блоком Порошенка); ЛІДЕР – впевнена в собі людина (анкета респондента № 5).

8. Реагування за певним типом асоціативного зв'язку.

Аналіз анкет респондентів показав, що респонденти можуть обирати певний тип асоціативного зв'язку в якості стратегії асоціативної поведінки. Цей тип асоціативного зв'язку виступав домінантою реагування.

Наприклад, респонденти:

- реагували абрєвіатурами: ЦЕРКВА – УПЦ, ДЕМОКРАТІЯ – США, СЕПАРАТИЗМ – ДНР (анкета респондента № 6);

- реагували історичними ремінісценціями: НЕЗАЛЕЖНІСТЬ – Грушевський; ДИКТАТОР – Юлій Цезар; ЄДНІСТЬ – 22 січня, злука; ПРАПОР – жовто-синій (до 1917); РЕФОРМА – Столипінська (анкета респондента № 7);

- реагували індивідуальними метафорами: асоціація «зламана машинка» на стимули ЗАКОН, ДЕМОКРАТІЯ (анкета респондента № 8) ДЕМОКРАТІЯ – демон Кратос (анкета респондента № 9);

- реагували вербальними складеними асоціаціями: ДЕРЖАВА – Україна незалежна; КРАЇНА – це моя країна; НАЦІЯ – Ми Українці; – ПРЕМ'ЄР-МІНІСТР – Пуля в лоб!; ЛІДЕР – Веду за собою!;

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ – Ми всі незалежні. Потрібно тільки захотіти.; ГРОМАДЯНСЬКИЙ ОBOB'ЯЗОК – бути щасливим; ЕКОНОМІКА – повинна зростати! (анкета респондента № 10). Вербально-складені асоціації трапляються в багатьох анкетах.

В ситуації українсько-російської двомовності, що має місце на Україні, до асоціативних стратегій респондентів слід також додати ще один вид асоціативної поведінки, який лежить в іншій площині і пов'язаний більшою мірою з формальним, ніж зі змістовим вираженням. Проте, з огляду на його всеосяжність, виділяємо такий стиль реагування в окрему асоціативну стратегію формального типу:

9. Реагування за домінуючим характером мовного вираження асоціацій: україномовне, російськомовне, змішане.

Більша кількість респондентів надавала цілком україномовні асоціації на список українських лексем-стимулів. Деякі респонденти (11%) проявили змішане реагування. З них 6% визначили рідною мовою українську мову, а 5% - російську визнали рідною. Виявлені також випадки абсолютного російськомовного реагування на україномовні стимули (рідна мова респондентів – російська) (4%) та поодинокі випадки раптового україномовного реагування респондента на деякі стимули при основному російськомовному реагуванні (наприклад, ПРАПОР – жовто-блакитний, НЕЗАЛЕЖНІСТЬ – понад усе, НАЦІОНАЛЬНІСТЬ – УКРОП, ЄДНІСТЬ – Україна (анкета респондента № 11).

Слід зазначити, що іноді респонденти поєднували декілька різнотипних стратегій асоціативної поведінки у своїх відповідях. Наприклад, стратегія з домінуючою-оцінкою пов'язувалася зі стратегією з домінуючою відмови асоціювати. Стратегія з домінуючою відмови могла йти поруч зі стратегією з домінуючою невербальних асоціацій. Могли пов'язуватися стратегії з домінуючим типом асоціативного зв'язку різних видів: вербальні складені асоціації зустрічалися в переліку реакцій респондента разом з аббревіатурами.

Такі сполучення стратегій асоціативної поведінки респондента, на наш погляд, не знаходяться в стійкому взаємозалежному зв'язку. Цей аспект потребує подальших спостережень.

Вищезазначені асоціативні стратегії респондентів, що визначають особливості їх сприйняття і реагування на сукупність лексем суспільно-політичного змісту, реалізують, на наш погляд, три комунікативні стратегії респондентів-мешканців України – на партнера комунікативної ситуації, сукупність осіб і явищ суспільно-політичної сфери реальної дійсності:

1. Стратегію ігнорування (асоціативна стратегія відмови асоціювати).
2. Стратегію засудження (асоціативна стратегія з домінуючою-оцінкою).

3. Стратегію співпраці (асоціативні стратегії з відповідними домінуваннями, асоціативні стратегії моноасоціативного/поліасоціативного реагування, реагування описового характеру та за певним асоціативним зв'язком).

Перспективами дослідження є виявлення залежності асоціативних стратегій від лексико-семантичної сфери слів-стимулів, віку респондентів, визначення ступеня варіативності наданої класифікації, а також її розширення й уніфікації із розширенням об'єму досліджуваного матеріалу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Боргоякова Т.Г., Пелевина Н.Н. Базовые ассоциативные стратегии репрезентации образа человека в ядре языкового сознания русских и хакасов / Т.Г. Боргоякова, Н.Н. Пелевина // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота, 2012. № 3. С. 25 – 27. [Ел. джерело] – Режим доступу: www.gramota.net/materials/2/2012/3/6.html
2. Гольдин В.Е., Сдобнова А.П. К проблеме коммуникативного анализа ассоциативных данных / В.Е. Гольдин, А.П. Сдобнова // Известия Саратовского университета, 2012.1.12. Серия: Филология. Журналистика [Ел. джерело] – Режим доступу: bonjour.sgu.ru/files/1_goldin.pdf

3. Горошко Е. И. Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента / Е. И. Горошко. — Х. ; М. : Издательская группа "РА-Каравелла", 2001. — 316 с.
4. Кузнецова Т.Ю. Метаязыковая деятельность рядового носителя языка: типы стратегий толкования узкоспециальных и общеупотребительных слов / Т.Ю. Кузнецова // Научный диалог. — 2013. — №5(17): Филология. — с.94 – 105.
5. Можейкина Л.Б. Ассоциативный эксперимент как способ диагностики толерантных/интолерантных репрезентаций в языковом сознании / Л.Б. Можейкина // Вестник НГУ. Серия: Психология. 2007. Том 1, выпуск 2. — с. 59 – 64[Ел. джерело] – Режим доступу: www.nsu.ru/xmlui/bitstream/handle/nsu/2283/06.pdf
6. Ростова А.Н. Метатекст как форма экспликации метаязыкового сознания (на материале русских говоров Сибири) / А.Н. Ростова. – Томск: Изд-во Том. ун-та, 2000. – 194 с.
7. Фрумкина Р.М. Психолінгвістика / Р.М. Фрумкина. – М.: Академия, 2003. – 320 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Тетяна Недашківська – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри слов'янських і германських мов Навчально-наукового інституту філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: психолінгвістика, лінгвокогнітивістика

Ольга Загородня – старший викладач кафедри сучасних європейських мов Національної академії статистики, обліку та аудиту, м. Київ, аспірант кафедри української мови Навчально-наукового інституту філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: психолінгвістика, лінгвокогнітивістика, етнопсихолінгвістика

УДК 811.161.1

ВАРІАТИВНІСТЬ МОВЛЕННЕВИХ ВПЛИВІВ У МОЛОДІЖНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)

Ольга АЛЕКСАНДРОВА (Одеса, Україна)

Стаття присвячена аналізу мовленнєвого впливу у молодіжному діалогічному мовленні. Особлива увага приділяється характеру молодіжної діалогічної взаємодії. Досліджувальні характерні риси мовленнєвих актів та типи мовленнєвого впливу співвіднесено з соціолінгвістичними характеристиками носіїв соціолекту, а також з соціолінгвістичними параметрами молодіжного спілкування (неформальною взаємодією, що забезпечує свободу спілкування та засновано на рівноправності і не обмежене вимогами формального спілкування), що мають різні кількісні та якісні характеристики. У зв'язку з цим, типи мовленнєвого впливу було проаналізовано, диференційовано, згідно з виконаною функцією, та співвіднесено з поняттям суб'єктивної модальності.

Ключові слова: молодіжне діалогічне мовлення, мовленнєвий вплив, мовленнєвий акт, суб'єктивна модальність.

The article is devoted to the analysis of speech influence in the youth dialogic speech. The character of dialogic speech interaction is highlighted. The specific features of speech acts and speech influence under investigation are related with sociolinguistic features of the sociolect speakers and the youth communication sociolinguistic parameters (informal interaction, providing freedom of communication, based on solidarity terms of equality, not constrained by formality boundaries) that vary in quality and quantity. In this connection they are analysed, differentiated in terms of the functions they fulfill and related with the notion of subjective modality.

Key words: youth dialogic speech, speech influence, speech act, subjective modality.

Статья посвящена анализу речевого воздействия в молодежной диалогической речи. Особое внимание уделяется характеру молодежного диалогического взаимодействия. Исследуемые характерные черты речевых актов и типы речевого воздействия соотносятся с социолингвистическими характеристиками носителей социолекта, а также с социолингвистическими параметрами молодежного общения (неформальным взаимодействием, обеспечивающим свободу общения, которое основано на равноправии и не ограничено рамками формального общения), имеющими различные количественные и качественные характеристики. Связи с этим, типы речевого воздействия были проанализированы, дифференцированы, в соответствии с выполняемой функцией, и соотнесены с понятием субъективной модальности.

Ключевые слова: молодежная диалогическая речь, речевое воздействие, речевой акт, субъективная модальность.

Постановка проблеми. Соціальна варіативність мовлення, специфіка використання мови представниками різних вікових та соціальних груп перебувають у колі лінгвістичних інтересів дослідників. Проблема соціально зумовленої варіативності мови, зокрема соціолекту, у межах якого існує певне варіювання, актуальна і в даний час.

Актуальність статті визначається її спрямованістю на молодіжну комунікацію: саме молодь як найбільш прогресивна соціальна група соціуму визначає вектор та еволюцію

інших форм існування мови. Крім того, дослідження діалогічного мовлення носіїв СМ з позицій комунікативно-функціональної лінгвістики, прагмалінгвістики та теорії мовленнєвих актів дозволяє виявити новий тип зв'язків між репліками у межах діалогічної єдності, виявити характер діалогічної мовленнєвої взаємодії та визначити функції мовленнєвих дій на підставі цілей її учасників.

Мета роботи полягає у аналізі діалогічного мовлення носіїв СМ, встановленні класів мовленнєвих впливів, маніфестованих у діалогічному мовленні носіїв СМ на матеріалі досліджуваних мов та визначенні суб'єктивно-модальних значень.

У сучасному підході до дослідження діалогічного мовлення з позицій комунікативно-функціональної лінгвістики у якості відправного пункту для породження мовленнєвого акту розглядається інтенція мовця поряд з іншими позалінгвальними чинниками [5, с. 13]. Враховуючи обоюсторонній характер діалогічного мовлення, визначення механізмів породження та функціонування реплік у межах діалогічної єдності вимагає врахування цільової установки, наявної у свідомості як мовця, так і слухача.

Проте діалогічна єдність не є єдиною можливою мінімальною одиницею діалогу. Так, Е. Вейганд у якості мінімальної одиниці діалогічної взаємодії пропонує «діалогічний мовленнєвий акт», в основі якого лежить підпорядкованість його складових одиниць меті – досягненню розуміння комунікантами позицій один одного [13]. Виділена одиниця «діалогічний мовленнєвий акт» ставить у центр дослідження не мовця, а взаємодію комунікантів з метою досягнення спільної комунікативної мети – розуміння. До центру уваги дослідників, таким чином, потрапляють учасники комунікації з їхніми когнітивними, соціальними та міжособистісними характеристиками [1, с. 359].

Подібну точку зору поділяє П. В. Зернецький, який пропонує розглядати як мінімальну комунікативну одиницю діалогу відрізок мовлення, який реалізує міжособистісну мовленнєву взаємодію та має загальну інтегративну комунікативну функцію та єдину тему [4, с. 9]. При цьому за мінімальну самостійну одиницю діалогічної мовленнєвої діяльності приймається мовленнєвий хід, «що охоплює мовленнєвий акт комуніканта від моменту, коли він вступає в розмову, до зміни мовця» [4, с. 15]. Таким чином мовленнєвий хід співвідноситься з поняттям репліки у межах діалогічної єдності. У свою чергу ініціативні та відповідні (реактивні) ходи об'єднуються в мовленнєві взаємодії.

Даний підхід до аналізу діалогічного мовлення розвиває Л. Л. Федорова [12], пропонує концепцію «граматики діалогу», у річищі якої виконано функціонально-семантичний аналіз діалогічного мовлення СМ у межах даної статті. Аналіз з позицій граматики діалогу проводиться з урахуванням соціолінгвістичних і прагматичних змінних, що дозволяє виявити характер діалогічної мовленнєвої взаємодії та визначити функції мовленнєвих дій на підставі цілей її учасників [12].

У якості одиниці аналізу розглядається акт мовленнєвої взаємодії (АМВ), який є одноразовим обміном мовленнєвими діями між учасниками діалогу, у межах якого виділяються взаємоспрямовані акція та реакція. Кожне наступне речення в діалоговій взаємодії спирається в комунікативному плані на попереднє, просуваючи вислів від відомого, даного, до нового, забезпечуючи комунікативну спадкоємність. Якщо мету спілкування, яку ставить ініціатор діалогу, не здійснено у межах одного АМВ, діалог триває як зчеплення актів, в яких реакція одного акту служить акцією для подальшого. Таким чином, аналіз діалогу на цій основі здійснюється як в плані зовнішньої організації, так і в плані його внутрішньої, інтерактивної структури.

На наш погляд, саме такий підхід до аналізу діалогічного мовлення підсумовує набутки лінгвістичних студій, присвячених вивченню діалогу, враховує соціальні параметри комунікації та комунікантів, дозволяє здійснювати аналіз, не обмежуючи діалог ані кількістю висловлювань у межах репліки комуніканта, ані їхнім комунікативним типом, що припускає структурну, семантичну самостійність як ініціативних, так і реактивних реплік комунікантів (акції та реакції у термінології Л. Л. Федорової), зумовлену виключно їхніми комунікативними намірами.

Центральною ланкою граматики діалогу визнається мовленнєвий вплив як односпрямована мовленнєва дія, змістом якої є соціальний вплив на мовця в процесі

спілкування. Розгляд однієї мовленнєвої дії у якості акції в одному акті та реакції в іншому з визначенням класу мовленнєвого впливу сприяє точному визначенню прагматики висловлювання.

Загальні принципи граматики діалогу Л. Л. Федорової багато в чому перекликаються з тлумаченням модального плану діалогу, який представлений у роботах Л. Рейманкової [9]. Авторка виходить з того, що ознакою кожного висловлювання, що конститує його, постає загальна модальність, зумовлена комунікативним задумом мовця, його ставленням до повідомлюваної дійсності. У ситуації діалогу загальна модальність висловлювання виражає її установку мовця на адресата, який є найважливішим компонентом комунікативного процесу в актуальній ситуації спілкування, на його попереднє висловлювання та на його майбутню реакцію.

У діалозі зазначена комунікативна модальність (мовленнєвий вплив у термінології Л. Л. Федорової), таким чином, передає модальну спрямованість окремих реплік, які оформлюються як певні комунікативні типи висловлювання (повідомлення, питання, спонукання), що відповідає формі впливу у визначенні Л. Л. Федорової. Крім предметно-значеннєвого змісту висловлювань, стимулом для розвитку діалогу визнається їхня комунікативна модальність.

Класифікація мовленнєвих впливів граматики діалогу виходить з того, що в будь-якій мовленнєвій дії хоча б у мінімальній формі міститься вплив на співрозмовника, що випливає з діалогічного характеру висловлення, з його визначення, даного М. М. Бахтінім, згідно з яким мовлення – це насамперед спосіб впливу, вплив словом, висловлюванням на поведінку або образ думок співрозмовника, деякий спосіб управління ним, прагнення підпорядкувати своїй волі [2].

Мовленнєвий вплив, за І. А. Стернінім, розуміється як «вплив людини на іншу людину або групу осіб за допомогою мовлення та супроводжуючих мовлення невербальних засобів для досягнення поставленої мовцем мети» [11, с. 54]. Завданням мовленнєвого впливу є зміна поведінки або думки співрозмовника або співрозмовників у необхідному мовцеві напрямку. Метою мовця служить переконання слухача у прийнятті його точки зору, свідомому прийнятті рішення стосовно якої-небудь дії. Л. Л. Федорова визначає мовленнєвий вплив як «односпрямовану мовленнєву дію, змістом якої є соціальний вплив на мовця в процесі спілкування» [12, с. 31].

У межах даного дослідження під мовленнєвим впливом, слідом за І. А. Стернінім і Л. Л. Федоровою, розуміємо односпрямований вплив на знання, наміри й установки слухача з метою внесення вигідних для мовця змін, при цьому в у межах дослідження обмежуємося вербальними засобами вираження мовленнєвого впливу.

За сферою впливу на співрозмовника – на його вчинки або знання, почуття або статус Л. Л. Федорова виділяє 4 класи мовленнєвих впливів:

1. Соціальний мовленнєвий вплив (СМВ).
2. Мовленнєвий вплив волевиявлення (МВВ).
3. Інформативний мовленнєвий вплив (ІМВ).
4. Оцінний та емоційний мовленнєвий вплив (ОЕМВ).

До першого типу, умовно названому СМВ, відносяться дії в ситуаціях фатичного спілкування. У межах аналізованої вибірки констатовано такі форми СМВ: вітання, прощання, представлення, вибачення. Мовленнєвий вплив мовця на поведінку співрозмовника полягає в даному випадку в тому, щоб викликати у співрозмовника відповідні соціальні дії, в цьому сенсі він є, як правило, симетричний. Реакції співрозмовника на мовний вплив цього типу зазвичай стандартні і задаються соціальними нормами – у цьому полягає їх конвенціональний характер, наприклад:

АМВ 1. (А) - *Привіт*, (СМВ) *впізнаєш?*
 (Р) - *У-у-у! Тебе не впізнаєш!*(СМВ) *Алло, ало... Аллоу, ти ще там, е-ей, чувак?*(СМВ)

АМВ 2. (А) - *Алло, ало... Аллоу, ти ще там, е-ей, чувак?*(СМВ)

(P) - *Renat*(СМВ), *це Мальок, у мене проблеми...*

Доцільним вважаємо зазначити, що СМВ у діалогічному молодіжному мовленні є асиметричним, тобто в більшості випадків мовленнєва дія одного з комунікантів не викликає у співрозмовника відповідної соціальної дії, репліка якого може бути обмежена ІМВ, наприклад:

АМВ (A) - *Hi, I'm Buddy* (СМВ), *what can I get'cha?* (ІМВ)

(P) - *I'll have the Douglas Sirk steak.* (ІМВ)

У наведеному далі прикладі СМВ виявляється взагалі проігнорованим комунікантом, реакція відсутня:

АМВ (A) - *Thank you, Jimmie.* (СМВ)

(P) - -

Така варіативність комбінацій реплік-реакцій на СМВ у межах АМВ пояснюється тим, що зв'язок між реплікою-акцією та реплікою-реакцією у межах діалогічного мовлення не обмежується лише структурно-семантичним рівнем, а напрямок розгортання комунікації визначається як власне лінгвальними, так і позалінгвальними чинниками, до яких можна віднести соціолінгвістичні параметри молодіжної комунікації та соціолінгвістичні характеристики її носіїв, які демонструють високу мобільність мовлення, швидку зміну тематики спілкування та комунікативних тактик, відсутність обов'язкового дотримання норм мовленнєвого етикету.

Мовленнєвий вплив волевиявлення, що спрямований на поведінку, вчинки співрозмовника, примушуючи його діяти відповідно до волі та бажання мовця, є більш вживаним у СМ (11% в українському СМ та 12% в англійському СМ). За характером мовленнєвого впливу у межах СМ виділені такі акції: наказ, прохання, переконання:

АМВ 1. (A) - *Ogo! Тут так темно!*

(P) - *Ой! А давайте далі не підем.* МВВ - прохання

АМВ 2. (A) - *Ой! А давайте далі не підем.* МВВ

(P) - *Та не кумарь МВВ Вікі, все під контролем, я зараз полізу і проб'ю що там внизу внизу*

АМВ 1 (A) - *Now describe to me what Marsellus Wallace looks like!*

(P) - *Well he's... he's... black* (ІМВ)

АМВ 2. (A) - *Well he's... he's... black* (ІМВ)

(P) - *Go on!* (МВВ) - наказ

Наведені приклади демонструють функціональну та семантичну варіативність МВВ у межах молодіжного діалогічного мовлення. МВВ може функціонувати як акція, але у випадку негативної реакції співрозмовника на акцію МВВ можливий варіант вживання МВВ у межах реактивної репліки. Тобто функціонування МВВ у діалогічному мовленні СМ зумовлено інтенціями комунікантів.

Третій тип мовленнєвого впливу, ІМВ, відповідає стратегіям інформаційного впливу. До мовних дій цього типу у межах СМ віднесені такі: запит інформації, констатація факту, роз'яснення. Критерієм віднесеності даного класу мовних дій до впливів служить його зверненість до адресата, що виявляється у відповідних дієсловах (питати, повідомляти, розповідати кому що) і в уявленні про тиск на адресата, створюваному інформацією. Наведені діалоги демонструють швидкий розвиток вербальної взаємодії виключно на основі різних форм ІМВ:

АМВ 1 (A) - *We should have shotguns for this kind of deal.* (ІМВ) – повідомлення

(P) - *How many up there?* (ІМВ) - з'ясування

АМВ 2 (A) - *How many up there?* (ІМВ)

(P) - *Three or four.* (ІМВ) - повідомлення

АМВ 3 (A) - *Three or four.* (ІМВ)

(P) - *Counting our guy?* (ІМВ) - уточнення

ІМВ постає найпоширенішим у молодіжній комунікації (85% в українському СМ та 83% в англійському СМ). Функціональна універсальність та поширеність ІМВ, констатована у межах молодіжного діалогічного мовлення, дозволяє кваліфікувати цей клас мовленнєвого впливу як базисний, на якому власне ґрунтується молодіжна комунікація, що пояснюється прагненням молоді до конкретності висловлення, тенденціями до мовної економії.

Останній, четвертий тип мовленнєвого впливу, згідно граматики діалогу, постає ОЕМВ.

Доцільність виділення оцінного та емоційного впливу в якості окремого типу мовленнєвого впливу діалогічного мовлення взагалі і у межах СМ зокрема, з нашого погляду, викликає певні сумніви. Оцінність й емоційність не складають різні компоненти значення, вони є єдиними, як нерозривні емоції та оцінки на позалінгвальному рівні. Оцінка «вбирає» в себе відповідну емоцію, а параметри оцінки та емоції збігаються: «приємне» – «добре», «неприємне» – «погано». При цьому «оцінка як би прихована в емоції, згорнута в бруньку, розгортається тією чи іншою мірою в конкретних висловлюваннях» [8, с. 45]. *Слід зазначити, що оцінка як компонент змісту присутня в будь-якому висловлюванні, але має особливості вираження в різних типах мовленнєвих актів.*

Праці багатьох вчених [3, с. 95; 6, с. 140] підтверджують думку про те, що емоційний та оцінний компоненти змісту апріорі присутні в будь-якому висловлюванні, але відрізняються ступенем представленості, розподілом функціонального навантаження.

Враховуючи вищесказане, зазначимо, що ОЕМВ у межах дослідження співвіднесено з поняттям суб'єктивної модальності, під якою слідом за Н. Ю. Шведовою, Т. М. Корольовою та іншими дослідниками розуміємо характеристику відношення до того, що повідомляється, експресивне вираження тих чи інших емоцій з приводу змісту повідомлення [7, 10].

Аналіз фактичного матеріалу дослідження дозволив виділити такі типи суб'єктивно-модальних значень: власне оцінні (засуджуючи, критично, з похвалою) та емоційно-оцінні (обурено, зацікавлено, вражено, агресивно, презирливо, захоплено). Найчастотнішими типами суб'єктивно-модальних значень у СМ виявились такі: власне оцінне – «засуджуючи» та емоційно-оцінні: «зацікавлено», «вражено», «обурено», «агресивно». Доцільним вважаємо зазначити, що емоційно-модальна забарвленість висловлювань СМ представлена як позитивними, серед яких превалюють «зацікавлено», «вражено», так і негативними значеннями, найчастотнішими з яких виявляються «обурено», «агресивно», «засуджуючи». При цьому кількість реалізацій негативних суб'єктивно-модальних значень у СМ досліджуваних мов, значно перевищують кількість реалізації позитивних (65 % та 35 % відповідно від загальної кількості найпоширеніших суб'єктивно-модальних значень).

Функціонально-семантичний аналіз діалогічного молодіжного мовлення дозволив констатувати чітку залежність між соціальними характеристиками комунікантів та особливостями їхньої вербальної взаємодії. Молодь мобільна, конкретна, не скута межами стереотипного мислення, нормами мовленнєвого етикету, що знаходить відображення в її мовленні, обумовлюючи функціональну та семантичну варіативність діалогічної комунікації СМ. Спонтанність реакцій, безпосередність, загострене суб'єктивне відображення дійсності, прагнення самоствердитися (часто за рахунок інших) визначають інтенсивність емоційно-модальної забарвленості мовлення, з превалюванням негативних конотацій.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н. Д. Фактор адресата / Арутюнова Н. Д. // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. - 1981. - Т. 40, № 4. - С. 356-367.
2. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров / М. М. Бахтин // Собрание сочинений Москва : Русские словари. - 1996. - Т. 5. - С. 159-206.
3. Гак В. Г. Сопоставительная лексикология: на м-ле французского и русского языков / В. Г. Гак. - М. : Международ. отношения, 1977. - 264 с.
4. Зернецкий П. В. Практикум по английскому языку (вопросы коммуникативной лингвистики) : пособие для студентов романо-германских факультетов ун-тов и ин-тов иностр. языков. - К. : Вища шк., 1987. - 35 с.
5. Колшанский Г. В. Лингвокоммуникативные аспекты речевого общения / Г. В. Колшанский // Иностраннный язык в школе. - 1985. - № 1. - С. 24-27.
6. Колшанский Г. В. Соотношение субъективных и объективных факторов в языке / Г. В. Колшанский. - М.: Наука, 1975. - 230 с.

7. Королева Т. М. Интонация модальности в звучащей речи / Т. М. Королева. – К. : Одесса : Вища шк. Головное изд-во, 1989. – 147 с.
8. Лукьянова Н. А. Экспрессивная лексика разговорного употребления / Н. А. Лукьянова // Проблемы семантики. – Новосибирск : НГУ, 1986. – 98 с.
9. Рейманкова Л. К выражению модальных установок говорящих в диалоге [Электронный ресурс] / Л. Рейманкова. – Режим доступа : https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/121647/SpisyFF_227-1980-1_37.pdf?sequence=1
10. Русская грамматика / Гл. ред. Н. Ю. Шведова: В 2 т. – М. : Наука, 1980. – Т. I. – 783 с. ; 1982. – Т.2. – 709 с.
11. Стернин И. А. Введение в речевое воздействие / И. А. Стернин – Воронеж : Полиграф, 2001. – 208 с.
12. Федорова Л. Л. Коммуникативные стратегии культуры и гуманитарные технологии. Теория речевой коммуникации и грамматика диалога [Электронный ресурс] / Л. Л. Федорова // Коммуникативные стратегии культуры и гуманитарные технологии. Научно-методические материалы. Коллектив авторов. Российский Государственный педагогический университет имени А. И. Герцена. – СПб. : 2007. // Центр гуманитарных технологий. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/laboratory/expertize/3392/3395>
13. Weigand E. Sprach als Dialog : Sprechakttaxonomie und kommunikative Grammatik / Weigand E. - Tübingen : Nemeier, 1989. - 368 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Александрова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова.

Наукові інтереси: соціальна варіативність мовлення, дослідження діалогічного мовлення носіїв СМ з позицій комунікативно-функціональної лінгвістики, прагмалінгвістики та теорії мовленнєвих актів.

УДК 811.111+81'42

ДИСКУРСИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ-ІНТЕРВ'Ю СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ПРЕСИ

Ганна АПАЛАТ (Кіровоград, Україна)

У статті розглянуто дискурсивні особливості текстів-інтерв'ю сучасної англomовної преси, проаналізовано структурно-композиційні та семантичні особливості даного типу дискурсу.

Ключові слова: інтерв'ю, повідомлення, гібридний текст, інфільтровані, контаміновані, амальгамовані та акомодовані тексти.

The article focuses on the discourse characteristics of the interview texts. The structural and semantic peculiarities of journalistic interview are analyzed.

Key words: interview, report, hybrid texts, infiltrative, contaminative, amalgamative, and accommodative texts.

Інтерес до вивчення певного типу тексту зумовлює необхідність виявити й описати його структурні, семантичні, прагматичні особливості та дискурсивні характеристики. Лінгвістичні дослідження останніх років характеризуються зростанням інтересу дослідників до розгляду дискурсу, який ґрунтується на безпосередній взаємодії його учасників (face-to-face discourse type), що зумовлює актуальність розгляду текстів-інтерв'ю в пресі (journalistic interviews).

Інтерв'ю в пресі вже досліджувалося, зокрема, інтерв'ю як метод отримання інформації [1], як портрет мовної особистості [2], жанрові [3; 4; 5] та структурно-композиційні особливості тексту-інтерв'ю [6].

Дискурсивні особливості текстів-інтерв'ю не потрапляли дотепер у коло лінгвістичних досліджень.

Актуальність теми визначається спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення тексту та дискурсу в комунікативно-прагматичному аспектах. **Предметом** аналізу статті є структурно-композиційні та семантичні особливості текстів-інтерв'ю сучасної англomовної преси, що свідчать про його гібридну природу. **Мета** статті розкрити специфіку текстів-інтерв'ю як гібридного тексту та описати структурно-композиційні та семантичні особливості даного типу дискурсу.

Матеріалом дослідження слугували діалогічні та не діалогічні тексти-інтерв'ю, надруковані в 90-х роках ХХ століття у Financial Times, The Guardian, The Wall Street Journal Europe, Newsweek, People, Time.

Проблема класифікації та типології текстів цікавить багатьох лінгвістів [7; 8 та ін.]. Наявність текстів-інтерв'ю з сильною периферійною семантичною зоною свідчить про гібридизацію даного типу тексту, а саме: про наближення даного тексту до тексту-звіту.

Під звітом (report) розуміють повідомлення висловлювання мовця з будь-якого приводу або події для публікації в пресі, а також формальне повідомлення або висловлення точки зору після дослідження, розгляду або співставлення інформації; опис, короткий виклад або відтворення події або розмови для публікації в пресі [9: 630]. Звіт є складним актом, що поєднує різні джерела інформації (факти, цифри, інтерв'ю, розповіді очевидців тощо) та погляди з метою відтворення і висвітлення певною події [10: 277].

Під гібридністю тексту розуміють його здатність сполучати у собі стилістично різномірні елементи, ознаки різних типів тексту [11: 76]. М. Снелл-Хорнбі [12: 31] вважає, що більшість текстів є гібридними формами, багатомірними структурами зі злиттям рис, що здаються конфліктуючими. Реальні тексти є динамічними, перехідними, текучими формами, які неповністю реалізують ідеальні моделі цих текстів, а лише, в певній мірі, ними організуються.

У сучасній пресі “чисті” жанри зустрічаються нечасто. Еволюція системи газетних жанрів відбиває тенденцію у газетному мовленні до інформативності. У жанрах, що формуються, з одного боку, різко підсилюється тенденція до інформативності, з іншого боку, особистісна тенденція. Прагнення максимально наситити матеріал відомостями виявляється сильнішим за класичні уявлення про жанри [13: 221-222; 14: 38], тому тексти-інтерв'ю часто зараховують до “прикордонних форм” [3: 78]. На думку М.П. Подоляна [15: 38], сила публіцистичного заряду прямо пропорційна можливостям жанру. Тому стикування або, точніше кажучи, “гібридизація” – це спосіб кращого освоєння життєвих ситуацій і формування громадської думки читацької аудиторії. За словами В. Шкловського, жанри стикаються, як криги під час льодоходу, утворюють нові сполучення, створені з раніш існуючих єдностей [див. 15: 38].

Тексти-інтерв'ю характеризуються різним ступенем наближення до тексту-звіту. Залежно від обсягу інформації, що входить до ядрової та периферійної зон, та способу її подачі, виділено такі види текстів-інтерв'ю: інфільтровані, контаміновані, амальгамовані та акомодовані тексти (класифікація Т.І. Ямчинської [16] на матеріалі текстів рекламних анотацій художніх творів сучасної англійської прози).

До **інфільтрованих** текстів-інтерв'ю належать тексти, які характеризуються невеликою кількістю елементів тексту-звіту, що “проникли” у текст-інтерв'ю. Такі тексти-інтерв'ю містять мінімум інформації про те, як відбувалося інтерв'ю. У інфільтрованих текстах-інтерв'ю, як правило, периферійна семантична зона представлена у другорядному заголовку й/або у вступній частині. Основна частина тексту-інтерв'ю має діалогічну форму. Розглянемо кілька текстів-інтерв'ю даного типу.

У тексті-інтерв'ю *'Desperation leads to desperate acts'* (Newsweek 16.06.1997) інформація про те, як відбувалося інтерв'ю, зосереджена виключно у вступній частині: *"In an exclusive interview [характер інтерв'ю], Palestinian authority President Yasir Arafat [респондент] sat down last Friday [час інтерв'ю] with Newsweek's Lally Weymouth [інтерв'юер] at his Gaza City headquarters [місце, де відбувалося інтерв'ю]. Excerpts..."*

Отже, цей текст-інтерв'ю містить такі елементи тексту-звіту як: інформація про характер інтерв'ю, про респондента, інтерв'юера та час і місце інтерв'ю.

Вищезгаданий приклад можна порівняти з текстом-інтерв'ю, що не має інфільтрованих елементів тексту-звіту. Так, текст-інтерв'ю *'We don't want the bubble to burst'* (Financial Times 03.10.2000) не має другорядного заголовка, а вступна частина: *"Ireland's deputy prime minister answers questions from **Quentin Peel** and **John Murray Brown** about some of the pressure point on Ireland's economy – inflation, house prices, skill shortages and rising employment"* – не містить інформації про те, як відбувалося інтерв'ю, додаткової інформації про респондента або про проблему, що обговорюється в інтерв'ю. Інформація, що подається

у вступній частині, не є додатковою, а представляє резюме інтерв'ю, поданого в основній частині. Отже, цей текст не є гібридним.

Інфільтровані тексти-інтерв'ю характеризуються розширеним обсягом вступної частини за рахунок "проникнення" елементів тексту-звіту, а саме: використання інформації про те, як відбувалося інтерв'ю, та про власні враження інтерв'юера, що є проявом тенденції до інформативності. Основна частина тексту зберігає традиційну діалогічну форму.

У **контамінованих** текстах-інтерв'ю відбувається синтез тексту-інтерв'ю та тексту-звіту. Такі тексти характеризуються більшим обсягом вступної частини, у порівнянні з інфільтрованими текстами, що пояснюється збільшенням інформації про інтерв'ю, респондента, а також про проблему, яка обговорюється в інтерв'ю. Додаткова інформація є елементом звіту, має характер переказу фактів, іноді може нагадувати репортаж з місця подій, передавати власне розуміння або ставлення інтерв'юера до проблеми, що обговорюється в інтерв'ю, або до респондента. У таких текстах вступна частина графічно відокремлена від основної частини, яка зберігає діалогічну форму.

Наприклад, у тексті-інтерв'ю *Courtney's second coming* (Newsweek 28.10.1996,) увагу читача привертає заголовок, в якому ім'я (*Courtney*) і фото респондентки дозволяють читачеві зробити висновок, що інтерв'ю дає відома співачка і акторка Кортні Лав. Пояснюючу функцію щодо заголовка та прогножуючу щодо основної частини інтерв'ю виконує другорядний заголовок: *Death. Drugs. Rebellion. But it's only a movie. Rocker Courtney Love talks about her riveting performance in "The People vs. Larry Flint."* Вступна частина цього тексту нагадує звіт з місця подій. У цьому блоці міститься інформація:

- про зовнішній вигляд респондентки (*She arrives at her publicist's office on time, wearing a classy dark suit and black stockings. Neat blond hair, perfect makeup. A big ripe pearl on a gold necklace*);

- про поведінку респондентки під час інтерв'ю (*She seems timid, easily nonplussed*). Щоб аргументувати свою думку інтерв'юер наводить слова респондентки, що не увійшли до основної частини інтерв'ю. Слова респондентки подаються прямою мовою і супроводжуються коментарем інтерв'юера (*"I'm sorry," she says, staring at the floor. "I'm not very good at asserting myself."*), або непрямою мовою, де запитання інтерв'юера опускаються (*She'd prefer not to discuss her personal life, past or present, but a couple of phrases slip through. Acupuncture. Positivity. Meditation. Buddhist chanting. Episcopal church on Sundays*);

- про ставлення інтерв'юера до респондентки (*This woman is perfectly nice, but when does Courtney Love get here?*);

- про тему інтерв'ю: участь Кортні Лав у зйомках кінофільму (*one of the most touching and triumphant movies ever made about a total lowlife...*). З метою охарактеризувати респондентку, інтерв'юер цитує слова режисера кінофільму М.Формана (тематичний складник експерт) (*"When I started to fight to cast Courtney, I heard all kinds of horror stories," says Forman, who ended up posting the insurance bond himself. "But people don't know the other half of Courtney Love." Clean. Vulnerable. "Larry Flynt" could be the movie New Courtney made about Old Courtney*).

Основна частина тексту-інтерв'ю подає зміст розмови інтерв'юера та респондентки у формі діалогу.

На відміну від контамінованих текстів-інтерв'ю, де частина тексту, що містить інформацію про інтерв'ю, та частина, що передає зміст інтерв'ю, розміщені у різних блоках і розділені графічно, **амальгамовані** тексти-інтерв'ю характеризуються злиттям цих частин.

На відміну від контамінованих текстів, де розмова інтерв'юера і респондента передається у формі діалогу, амальгамований текст сполучає опис поведінки респондента під час інтерв'ю, повідомлення інформації, що була відома інтерв'юеру ще до початку інтерв'ю, інформацію про привід до інтерв'ю та іншу інформацію, пов'язану з респондентом та інтерв'ю, з передачею змісту інтерв'ю у формі діалогу або непрямої мови.

Ілюстрацією амальгамованого тексту-інтерв'ю є *Playboy Dane with a grating sense of humour* (Financial Times 20/21.02.1999). Даний текст, крім вищенаведеного заголовка, має

другорядний заголовок *Lucy Kellaway meets a restaurateur who caters for ladies who lunch*. Вступної частини (блок, який, як правило, включає інформацію про інтерв'ю) цей текст не містить. Натомість інформація про інтерв'ю (елемент звіту) вклинюється в основну частину тексту-інтерв'ю. Цей текст містить інформацію:

- про респондента, яка була відома інтерв'юєрові ще до початку інтерв'ю (*Just in case you have managed to escape the gossip columns these past 10 years, let me introduce you to Mogens Tholstrup. He is the dashing Dane who created Daphne's, Princess Diana's favourite place for a ladies' lunch. He is the man who flies helicopters and who goes out with "it" girls, models and aristocrats. He is the tall, handsome restaurateur who understands the eating habits of London's smartest women better than they do themselves*);

- про привід до інтерв'ю (*So when a charming PR woman phoned to ask if I would like to have lunch with "Moans" (which is apparently the correct way to pronounce his first name) I accepted with pleasure. Lunch with a playboy is not something FT girls offered every day*);

- про перше враження інтерв'юєра про респондента (*The man waiting for me at the entrance to Daphne's in South Kensington turned out to be a pleasant enough looking fellow with a slightly limp handshake. He flicked back his blonde hair and ordered an orange juice. He seemed ill at ease*).

Далі йде блок, що подає розмову учасників комунікації. Певні сегменти цієї частини мають форму діалогу – елемент тексту-інтерв'ю:

Me: "Can you cook?"

Him: "I can."

Me: "What are your specialities?"

Him: (long pause) "Risotto. Or pasta. Some fish. Maybe meat. Something simple. I am not into complicated arrangements."

Елемент тексту-звіту вкраплюється у текст-інтерв'ю у вигляді ремарок: *long pause* та коментаря після діалогу: *His voice was a mixture of Sloaney English and Scandinavian*. Певні частини інтерв'ю передані у цьому тексті у непрямій мові, що є елементом тексту-звіту: *But these days, he said, he doesn't cook. Instead he spends all his time at his three London restaurants – Daphne's, Pasha and The Collection – instructing rather than doing. Although the restaurants were bought out by the Belgo chain last year he is as involved as ever*.

Іноді мовленнєвий хід інтерв'юєра передано у непрямій мові, а мовленнєвий хід респондента частково у прямій (елемент тексту-інтерв'ю), частково у непрямій мові (елемент тексту-звіту): *Obediently, I asked about Vietnam where Tholstrup had been on a fact-finding tour. "It was very interesting, he said flatly, and did not elaborate. Instead he told me that the furniture in Bam Bou would be colonial and that it was going to be quite a drinks-led venue."*

Таким чином, у поданому тексті елементи тексту-звіту вкраплюються у текст-інтерв'ю. Місце розташування елементів тексту-звіту не є жорстко закріпленим. Елементи тексту-звіту і тексту-інтерв'ю переплітаються та зливаються у єдину текстову форму.

Акомодовані тексти-інтерв'ю максимально наближаються до текстів-звітів. Про "розмитість" поняття "звіт" свідчить думка, що традиційний звіт "пішов у минуле і як шагрєнева шкіра скорочується до розмірів розширеної інформаційної замітки" [17: 430].

В акомодованих текстах втрачаються ознаки текстів-інтерв'ю і такий текст сприймається як звіт. На відміну від амальгамованих текстів-інтерв'ю акомодовані тексти не друкуються під рубрикою INTERVIEW (FT Interview, the Monday Interview або Q/A etc.) і не містять інших вказівок на зв'язок даного тексту з інтерв'ю, як наприклад, амальгамований текст-інтерв'ю *The judge most likely to succeed* (Financial Times 25.05.2001), надрукований під рубрикою LAW, але вступ має вказівку на тип тексту: *Public confidence in the justice system needs boosting and Nicholas Phillips is just the man to do it. Interview by Frances Gibb*.

Слід зазначити, що акомодований текст не є переказом бесіди з респондентом (порівн. з визначенням інтерв'ю як переказу змісту відповідей респондента [18: 50-51]), а є повідомленням репортера про стан справ у певній сфері. Для свого звіту репортер використовує інформацію, отриману від респондента/респондентів та з інших джерел.

Текст *Environmentalists set to fight over Bush's oil plan* (Financial Times 27/28.01.2001) – акомодований текст. Він не має маркерів інтерв'ю, оскільки його надруковано під рубрикою **WORLD NEWS**, а другорядний заголовок вказує на те, що даний текст є звітом (повідомленням) *Indigenous people will join in any move opposing the US president's plan to drill for oil in the Arctic Wildlife Refuge*. **Ken Warn reports** (“Кен Уорн повідомляє”). Цей текст сприймається як звіт (повідомлення) К.Уорна про існування певної проблеми: намір адміністрації Дж.Буша відкрити Арктичний національний заповідник на Алясці для видобутку нафти та газу. Буріння вплине на прибережну рівнину, яку перетинає кордон між Аляскою і Юконом, і яка є місцем отелу порк'юпайнського карибу (канадського оленя). Буріння може призвести до зменшення чисельності оленів, які використовуються народом гуїчін у якості харчування, одягу, знаряддя тощо: *Indigenous people of the Arctic and the Canadian government are looking to the US Congress to halt President George W. Bush's plans to open up the Arctic National Wildlife Refuge in Alaska to oil and gas drilling. Mr. Bush's administration confirmed this week that it intended to move swiftly to implement a national energy policy that would open up the refuge for drilling. Drilling would affect the 1.5m acre coastal plain that straddles the border between Alaska and the Yukon, which is the calving ground for the Porcupine caribou. Drilling in the area is fiercely opposed by environmental groups and by the Gwich'in people, the most northerly of the Indian nations, whose way of life is entirely dependent on the Porcupine caribou (named after the area's main river). Any drilling activity would cut the numbers of caribou, the Gwich'in say, on which they rely for food, clothing and tools etc.* [ХТОСЬ/ЩОСЬ ДІЄ НЕ ТАК].

Це повідомлення репортера підтверджує думка кількох “експертів”. Д.Керролл з керівного гуїчінського комітету в Анкоріджі (Аляска), повідомляє, що Конгресу буде важко ухвалити рішення про відкриття Арктики, оскільки більшість людей бажає зберегти заповідник, і вони мають велику підтримку у Конгресі. Репортер наводить пряме цитування, що є наслідком інтерв'ю: *“It still takes an active decision by Congress to open up the Arctic,” said Donna Carroll, of the Gwich'in steering committee in Anchorage, Alaska. “We believe that the majority of people want the refuge preserved, and we have lots of support in Congress.” The coastal plain was “a sacred place where life begins. It should not be disturbed,” she said.*

Репортер також наводить повідомлення про позицію Канади з цієї проблеми, яку представляє міністр закордонних справ Канади Дж. Менлі своїми діями: *Canada is also looking to US domestic pressure to head off drilling. Ottawa publicity opposes drilling within the refuge, and has given full protection to the caribou on its side of the border. John Manley, Canada's foreign affairs minister, this week urged the US to abide by treaty obligations to consult Ottawa before pressing ahead with drilling. Mr. Manley expressed Canada's concerns on the issue when he met Secretary of State Colin Powell on Thursday. However, Canadian officials say they will wait and see precisely what plans emerge from Congress.*

Репортер також повідомляє про можливу проблему: Дж. Буш може бути більш зацікавленим у стосунках США з Мексикою, а не з Канадою – *However, Ottawa has recently toned down its criticisms. Canada's high-technology companies are likely beneficiaries from the system, and Ottawa wishes to tread carefully as it establishes a relationship with the Bush team. There was relief in government circles this week that Prime Minister Jean Chrétien will be the first foreign leader to meet President Bush. He is due to visit the White House on February 5, and the Arctic is likely to be discussed. Canadian officials fear Mr. Bush, a former governor of Texas, may be more focused on US relations with Mexico than with Canada, its biggest trading partner and a partner in Nato,* і наводить пряме цитування Дж. Менлі, що є слідом інтерв'ю *“I don't think it's a race,” said Mr. Manley. “But if you are counting... the prime minister will be the first head of government to be received by the president.” Mr. Manley said Canada “did not fully understand what the US has in mind” over the national energy policy. Although it is opposed to drilling within the Arctic refuge, there is no blanket opposition to oil and gas development elsewhere in the region. Canada also stands to gain from construction of a pipeline to bring gas to US markets.*

Як можливе розв'язання проблеми [ХТОСЬ/ЩОСЬ МАЄ ДІЯТИ ТАК] репортер наводить слова Д. Керролл: *“But we are rich in heritage, family, land, clean air and water. This is how we want to live.”*

Таким чином, сценарій даного тексту можна подати схемою (рис. 1):

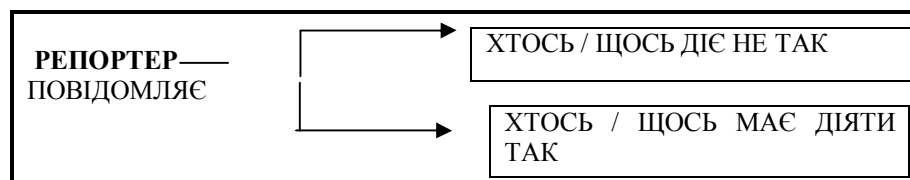

Рис. 1. Схема сценарію семантичного ядра **акомодованого** тексту-інтерв'ю

Сценарій акомодованого тексту-інтерв'ю (див. рис. 1) відрізняється від сценарію інших видів тексту-інтерв'ю (рис. 2.). У сценарії неакомодованого тексту-інтерв'ю слоту РЕСПОНДЕНТ відповідає слот РЕПОРТЕР у сценарії акомодованого тексту-інтерв'ю.

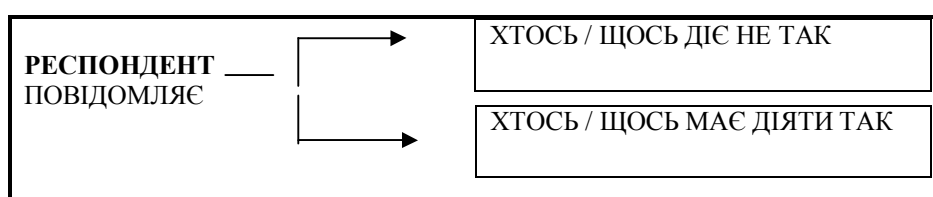

Рис. 2. Схема сценарію семантичного ядра **неакомодованого** тексту-інтерв'ю

Даний текст сприймається як звіт (повідомлення) репортера про дійсний стан речей. Інформація про інтерв'ю з Д. Керролл і Дж. Менлі, що послуговували джерелами інформації (але не єдиними), має залишковий характер, тобто передається кількома цитатами. Отже, акомодовані тексти сприймаються як текст-звіт, оскільки втрачають ознаки інтерв'ю.

Таким чином, текст-інтерв'ю є гібридним текстом, про що свідчать його змістово-функціональні параметри.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Шумилина Т.В. Интервью в журналистике (Основы метода получения сведений для произведений различных жанров): автореф. дис. на соискание науч. степени канд. фил. наук: спец. 10.01.10 Журналистика / Т.В.Шумилина. – М., 1973. – 28 с.
2. Лавринович В.Э. Политический текст и внутренний мир его автора // Текст в гуманитарном знании: Материалы межвуз. науч. конф., 22-24 апреля 1997 г. – М.: Российск. гос. гуман. ун-т. – 1997. – С. 305-309.
3. Мальцевич Р.В. Проблема типологизации жанров публицистики // Веснік Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. – Сер. 4. Філологія, Журналістыка, Педагагіка. – 2000. – № 3. – С. 74-79.
4. Сыченков В.В. Интервью-портрет в системе современных публицистических жанров // Вестник Москов. ун-та. Сер. 10. Журналистика. – 2000. – № 2. – С.108-114.
5. Тищенко В.М. Интервью в газете: теория и практика развития жанра: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. фил. наук: спец. 10.01.10 Журналистика / В.М. Тищенко. – М., 1980. – 23 с.
6. Ананьева Н.А. Структурно-композиционные особенности текста печатного интервью как формы массовой коммуникации // Стилистические аспекты устной и письменной коммуникации: Сб. науч. тр. – М.: Гос. пед. ин-т ин. яз. им. М.Тореза. – 1987. – Вып. 286. – С. 4-12.
7. Почепцов Г.Г. Прагматические особенности текста // Прагматическая интерпретация и планирование дискурса: тезисы совещания семинара. – Пятигорск: ПГПИИЯ. – 1991. – С. 3-6.
8. Радзівська Т.В. Текст як засіб комунікації. – 2-е вид. стереотип / Т.В. Радзівська. – К.: НАН України, Ін-т укр. мови, 1998. – 194 с.
9. Webster's New World Dictionary of the American Language / Ed. by D.V.Guralnik. – New York: Fawcett Popular Library, 1979. – 696 p.
10. Forstorp P.-A. Reporting on the MS Estonia catastrophe: Media-on-media events and interprofessional boundary work // Text. – 1998. – Vol. 18, № 2. – P. 271-299.
11. Анисимова Е.Е. Паралингвистика и текст: К проблеме креолизованных и гибридных текстов // Вопросы языкознания. – 1992. – № 1. – С. 71-77.
12. Snell-Hornby M. Translation Studies: Integrated Approach. / Ed. by M. Snell-Hornby – Amsterdam, Philadelphia: Bejamins, 1988. – 163 p.
13. Солганик Г.Я. О русском литературном языке и языке СМИ на рубеже веков // От книги до Интернета. Журналистика и литература на рубеже тысячелетия / Отв. ред. Л.Н.Загурский, Е.Л.Варганова. – М.: МГУ. – 2000. – С. 218-223.

14. Солганик Г.Я. О новых аспектах изучения языка СМИ // Вестник Москов. ун-та. Сер. 10. Журналистика. – 2000. – № 3. – С. 31-38.
15. Подолян М.П. Публіцистика як система жанрів / М.П. Подолян. – К.: Київ. ун-т ім. Т.Шевченка, Ін-т журналістики, Центр вільної преси Слово-зброя, 1998. – 39с.
16. Ямчинская Т.И. Лингвистические особенности текстов рекламных аннотаций художественных произведений современной англоязычной прозы: Дис... канд. фил. наук: 10.02.04 Германские языки / Т.И. Ямчинская. – К., 1997. – 197с.
17. Современная журналистика: учебник для студентов институтов и факультетов журналистики / А.З. Москаленко и др. / Ред. В.Ф.Иванов. – К.: Центр свободной прессы, 1999. – 687 с.
18. Основы публицистики жанра / Б.В.Стрельцов – Минск: Университетское, 1990. – 239 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ганна Апалат – кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики германських мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: прагматика тексту, комунікативна та когнітивна лінгвістика.

УДК 811.11–112:81'42

КЛАСИФІКАЦІЯ НІМЕЦЬКОМОВНИХ СМС-ПОВІДОМДЕНЬ

Олена БЕЗЗУБОВА (Київ, Україна)

У статті досліджено специфіку функціонування німецькомовних смс-повідомлень як важливого сегменту електронної комунікації. Запропоновано класифікувати німецькомовні смс-повідомлення за поняттєво-семантичними сферами. Виокремлено смс-повідомлення, які надають користувачу мобільного зв'язку технічні послуги та технічну підтримку; мас-медійні смс-повідомлення, що представлені смс-рекламою, смс-голосуваннями, смс-богослужіннями, приватні смс-повідомлення та трафаретні смс-вислови та смс-афоризми.

Ключові слова: електронна комунікація, смс-комунікація, німецькомовне смс-повідомлення, класифікація, поняттєво-семантична сфера.

The specifics of German SMS messages functioning as an important segment of electronic communication is analyzed. The classification of the German SMS messages according to the conceptual-semantic fields is suggested. SMS messages that provide a mobile user with technical services and technical support, mass-media messages in the form of SMS advertising, SMS voting, SMS devotions, private SMS messages, stereotyped SMS expressions and SMS aphorisms are inventoried.

Key words: electronic communication, SMS communication, German SMS message, classification, conceptual-semantic field.

Науково-технічний прогрес детермінує перебудову комунікативної системи, зумовлюючи розповсюдження електронної комунікації. Удосконалення інформаційно-комунікаційних технологій підвищило інтенсивність та змінило способи комунікації, призвело до перенесення значної частини комунікації в електронний простір. Смс-комунікація, що представляє значущий сегмент електронної комунікації, займає пріоритетне місце в просторі суспільного спілкування, оскільки слугує вирішенню широкого спектра комунікативних завдань.

Смс-повідомлення встигли завоювати інтерес вітчизняних та зарубіжних мовознавців, серед яких М. А. Аакус, Я. К. Андросополос, Ю. Є. Венедиктова, У. Гюнтер, Н. Дерінг, В. І. Земзера, Т. Зівел, Д. Крістал, А. В. Палкова, Є. О. Савельєв, К. Турлоу, Т. О. Хейлик, П. Шлобінські, Г. Шмідт та інші.

Актуальність статті обумовлена інтересом лінгвістики до вивчення смс-комунікації як складової сучасної комунікативної діяльності, що пронизує усі сфери людського буття та пізнання.

Мета статті полягає у дослідженні категоріальних класифікаційних характеристик німецькомовних смс-повідомлень. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання наступних завдань: класифікувати німецькомовні смс-повідомлення за поняттєво-семантичними сферами та виявити специфіку їхнього функціонування.

Перетворення смс-повідомлень з інструменту професійної комунікації на практичний, універсальний спосіб приватної комунікації та їхнє функціональне призначення – передавати інформацію визначили масовий та приватний характер смс-повідомлень. Німецькомовні смс-повідомлення класифікуються нами за різними ознаками, основними з них є ознаки за поняттєво-семантичними сферами:

– **смс-повідомлення, які надають користувачу мобільного зв'язку технічні послуги та технічну підтримку.** Такі смс-повідомлення є технічно зумовленими та надсилаються за необхідністю оповіщення абонента про зміни об'єктивного стану мобільного зв'язку. Оператори мобільного зв'язку смс-повідомленнями інформують своїх клієнтів про сервіси та умови обслуговування, надають індивідуальну інформацію про стан рахунку мобільного телефону, пропущені дзвінки, появу відповідного адресата в мережі та інше. Наприклад, німецькомовне смс-повідомлення, що підтверджує успішне поповнення мобільного рахунку абонентом: *Ihre letzte Aufladung wurde ausgeführt. Für Ihre Aufladung bedanken wir uns mit 120 Gratis-Minuten für Gespräche zu anderen Kunden Ihres Mobilfunkanbieters innerhalb der nächsten 30 Tage.*

В тексті наступного смс-повідомлення клієнтський сервіс T-Mobile оповіщає користувача мобільного зв'язку про вхідний дзвінок: *Entgangener Anruf: +49179***** am 01.01. um 03.35 Uhr T-Mobile*

– **мас-медійні смс-повідомлення.** На рівні масової комунікації смс-повідомлення репрезентовані різними інформаційними смс-службами: новинами, результатами футбольних матчів, біржовими курсами, гороскопами [10, с. 99–100]. Наприклад, смс-повідомлення із щоденним гороскопом: *Sie urteilen zu voreilig. Überprüfen Sie Gedanken und Handlungen gründlich. Diplomatie, das richtige Wort oder Taktgefühl zählt nicht zu Ihren Stärken.*

Розширення мобільної мережі зв'язку, що пов'язано зі зростаючими комунікативними потребами та вимогами суб'єктів комунікації, проявляється у виникненні нових видів масових смс-послуг: **смс-голосувань, смс-богослужінь** і т. д. Мас-медійні смс-повідомлення досягають чисельних анонімних, гетерогенних реципієнтів з різними соціальними позиціями [11, с. 51], які при цьому залишаються для адресанта анонімними. Адресант масових смс-повідомлень – це соціальний продуцент [4], який звертається до реципієнта від імені суспільної структури – фірми, підприємства та громадської організації, представляє певні соціальні, групові чи корпоративні інтереси, надає інформацію різного характеру та пропонує в формі комерційної, політичної або соціальної смс-реклами різноманітні послуги, що є ефективним засобом маркетингової політики. Наприклад, рекламне смс-повідомлення, яке слугує залученню та розширенню кола клієнтів ресторану: *Mittagstisch ab 5,90 € Hüttenstraße 11, 40215 Düsseldorf. Wir freuen uns auf Ihren Besuch! Ihr Team vom Restaurant Anfora.*

Важливо зазначити, що тексти рекламних смс-повідомлень відзначаються стилістичними особливостями реклами: стислістю, лаконічністю, простотою, конкретністю викладу, дохідливістю, виразністю тексту [2, с. 169]. Специфіка SMS-комунікацій полягає в забезпеченні персонального та індивідуального підходу до кожного споживача чи групи споживачів. Комунікація за допомогою SMS здатна вирішувати питання з утримання клієнтів компанії, підвищити їхню прихильність [5, с. 11]. Наприклад, інформаційна розсилка за підпискою: *Dein Anmelde-Coupon für dm-SMS-Service ist bei dm angekommen. Für coolen Handy-Fun bestätige deine Anmeldung & es kann losgehen. Antworte an 85600 mit: dm ja.*

Використання смс-розсилок для збільшення об'єму продажів нестримно зростає. Причин декілька: низька вартість смс-реклами, можливість досягнути широке коло аудиторії і, найважливіше, упевненість в тому, що одержувач прочитає повідомлення, – згідно зі статистичними даними 90% людей читають усі смс, що надходять [3].

Смс-повідомлення є способом зв'язку з телеглядачем та радіослухачем: за допомогою смс-повідомлення пропонується задати запитання учасникам розважальних передач, висловити власну точку зору на тему дискусії, замовити фільм або пісню і т. д. Наприклад, смс-повідомлення із замовленням пісні на радіостанції delta radio в передачі *Wünsch dir was: Ich wünsche mir das lied ascheregen von casper, danke :)*

Смс-голосуванням обирають переможців конкурсу, найкращого актора, співака, пісню, кліп і т. д. Позамовні особливості смс-повідомлень проявляються у відсутності текстової складової – здебільшого необхідно відправляти смс-повідомлення із відповідним кодом/номером кандидата. Наприклад, пропозиція для читачів газети *Hannoverische Allgemeine Zeitung* обрати спортсмена року голосуванням по телефону або смс-повідомленням: *HAZ-*

Leser wählen die Hildesheimer Sportler des Jahres / Abstimmung per Telefon und SMS: Sie können Ihre Stimme per SMS abgeben. Schicken Sie einfach eine SMS mit dem Text HAZ WAHL Endziffer Ihres Kandidaten, Ihrem Namen und Ihrer Adresse an die 8 24 44.

Читачі газети HAZ для участі в голосуванні, окрім коду кандидата, повинні вказати своє прізвище та адресу.

Специфічну роль опосередкування духовності відіграють релігійні смс-повідомлення. Наприклад, смс-повідомлення із місце писанням Біблії: *Gott hat euch nicht gegeben den Geist der Furcht, sondern der Kraft und der Liebe und der Besonnenheit.*

Молодь Євангелічної Церкви Ганновера вперше в 2001 році здійснила смс-розсилку молитви «Отче наш» [8]. Для економії простору за рахунок опущення знаків пропуску молитва була передана у формі двох смс-повідомлень:

VaterUnserImHimmel.GeheiligtWerdeDeinNameDeinReichKomme.DeinWilleGeschehe.WielmHimmelSoAufErden.UnserTäglichesBrotGibUnsHeute.UndVergibUnsUnsereSchuld.WieAuchWirVergebenUnsernSchuldigern.UndFühreUnsNichtInVersuchung,SondernErlöseUnsVonDemBösen.DennDeinIstDasReichUndDieKraftUndDieHerrlichkeitInEwigkeit.Amen.

Для кращого типографічного сприйняття тексту смс-повідомлення в зв'язку з випущенням пробілів між словами було використано написання початкових літер кожного слова з великої літери.

Останню тенденцію розбудови соціальних відносин користувачів у віртуальному комунікативному просторі розкривають смс-знайомства. Наприклад: *Silke, 22 Jahre aus Nordrhein-Westfalen: Lust auf einen Cappuccino mit mir? Oder doch lieber eine Tasse Kakao in einem gemütlichen Cafe? Schreibe mir, ich möchte Dich kennen lernen...*

Такі смс-повідомлення повторюють принцип знайомств газетними оголошеннями, що втратили свою популярність, та направлені на задоволення індивідуальних потреб комуніканта, як пошук партнера, романтичний контакт, фліртування, смс-флірт і т. д.;

– **приватні смс-повідомлення.** Найбільш розповсюдженою є сервіс смс-повідомлень в міжперсональній комунікації (interpersonale Kommunikation) [10, с. 99], що відбувається між ідентифікованими смс-комунікантами. Наприклад: *Ich bin mit olaf so 15.45 uhr da*

В просторі смс-комунікації – тексті смс-повідомлення мовець намагається передати не всю інформацію, яку можна повідомити про явище або подію, а найбільш суттєву інформацію, яка може сприяти правильній реакції та правильному прийняттю рішення [1, с. 194]. Наприклад: *Hab ne 2,0. Sind zwar 6 Punkte bis zur nächsten Note, ich geh Morgen aber trotzdem hin. :)*

Смс-комунікація стала надзвичайно популярним інструментом спілкування в повсякденному житті людей різного віку та соціального статусу. Наступний діалогічний акт смс-комунікації є вербальним свідченням її релевантності:

– [23:44] *Ich bin bei meiner Oma auf dem Land und hier gibt es kein Internet und ich hab keinen Handyempfang :(Wie soll ich das nur überleben??? Stolpere grade im Garten herum, um Empfang zu suchen...*

– [4:26] *Grade deine sms bekommen. Lebst du noch?*

– [10:00] *Hab im Garten übernachtet. Liege in einer Grube. Mein Handy zeigt 2 Striche Empfang an. Hier bleib ich.*

– **трафаретні смс-вислови та смс-афоризми,** що мають місце в приватному спілкуванні та спрямовані на підтримання близьких відносин та висловлення палких почуттів смс-комунікантів, що виконують функції:

– смс-привітання: *Eine gute Nacht die wünsch ich dir, und süße Träume send ich.*

Смс-повідомлення демонструє варіант романтичного привітання суб'єкта взаємодії.

– смс-побажання: *Ich wünsch Dir gute Besserung mit dieser SMS! Auch wenns nicht originell ist, sollst Du wissen, dass ich Dich nicht vergess!*

Смс-повідомлення є побажанням швидкого одужання, ціллю якого є підтримати суб'єкта взаємодії – адресата смс-комунікації.

– смс-поздоровлення: *Hallo Du Geburtstagskind, sei nicht traurig dass Du schon wieder ein Jahr älter geworden bist. Alles Gute!*

Опосередкований спосіб поздоровлення з днем народження є ритуалом у відносинах з близьким смс-комунікантом. В досліджуваному корпусі німецькомовних смс-повідомлень було виявлено наступне так зване трафаретне освідчення у коханні: *In der Nähe in der ferne denkt ein kleines Herz an dich hat dich lieb und hat dich gerne und vermisst dich fürchterlich :) schatz ich liebe dich * _ **

Обмін забавними та веселими смс-висловами може приймати характер подарунків та підсилювати відносини [9, с. 125]. Комунікативний простір електронного спілкування є ідеальним середовищем для існування та розвитку сміхової стихії [7, с. 220], тому в приватному, фамільярному смс-спілкуванні має місце розповідання смс-анекдотів. Наприклад, смс-повідомлення, що належить до жанру смс-анекдотів: *Heute zu erledigen: 1. Aufstehen 2. Überleben 3. Wieder ins Bett.*

Віртуальне спілкування, як і карнавал, виходить за межі повсякденності та офіційних регламентацій та оформлюється особливим – ігровим – способом [6, с. 161].

Смс-комунікація впливає на поезію та спричинює перехід від традиційної форми подачі лірики до електронної. Наприклад: *Regen, Dunkelheit, Kälte-alles egal, weil ich an meinen Sonnenschein-Felix denke. Ich liebe Dich so sehr!*

Наведене смс-повідомлення є сучасним жанром в поезії – смс-віршом. Ім'я адресата Felix створює ефект інтимізації, відчуття близькості в акті смс-комунікації. Віршовані смс-повідомлення є віршами в прозі та стислими, нерозподіленими в силу компресії текстового простору на рядки текстами. Їхнє виникнення як жанру сучасної поезії продиктовано бажанням мовців поетично виражати почуття в технічно-опосередкованій комунікації. Наступне віршоване смс-повідомлення викликало абсолютно непоетичну відповідь адресата:

– *Aufgewacht mit dumpfem Schädel und im Bett ein fremdes Mädels, Geld versoffen, Uhr ist weg, an den Fingern Mösendreck, ohne Geld und ohne Sorgen, so beginnt der Montag-Morgen...*

– *Es ist Donnerstag du Doof ...*

Ілюстративним в німецькомовних смс-висловах є експлікування сексуальної складової, що утім виключає ризиковане самопроявлення смс-комуніканта [9, с. 125].

Таким чином, на початку XXI століття широкого розповсюдження набула смс-комунікація. Класифікація німецькомовних смс-повідомлень за поняттєво-семантичними сферами дозволила виокремити смс-повідомлення з надання технічних послуг та технічної підтримки користувача мобільного зв'язку, мас-медійні, приватні смс-повідомлення та трафаретні смс-вислови, смс-афоризми та смс-жарти.

Перспективним напрямом подальших досліджень виступає лінгвістичний аналіз текстів інших форм електронної комунікації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Брандес М. П. Стилистика немецкого языка / М. П. Брандес. – М.: Высшая школа, 1990. – 320 с.
2. Брандес М. П. Стилистика текста. Теоретический курс: учебник / М. П. Брандес. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Прогресс-Традиция; ИНФРА-М, 2004. – 416 с.
3. Законодавче регулювання смс-розсилок: міф чи реальність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravotoday.in.ua/press-centre/publications/pub-519/>
4. Солганик Г. Я. Автор как стилиобразующая категория публицистического текста // Вестник Московского университета. Серия 10. Журналистика. – № 3. – Москва: Изд-во МГУ, 2001. – С. 75.
5. Солоцкая М. О. Повышение результативности SMS-коммуникации: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. экон. наук: 08.00.05 / М. О. Солоцкая. – Москва, 2010. – 25 с.
6. Щурина Ю. В. Интернет-мемы как феномен интернет-коммуникации / Ю. В. Щурина // Научный диалог. Филология. – Вып. 3. – Екатеринбург, 2012. – С. 160–172.
7. Щурина Ю. В. Комические речевые жанры в интернет-коммуникации / Ю. В. Щурина // Речевое общение: специализированный вестник. – Вып. 13 (21). – Красноярск: СФУ, 2011. – С. 219–228.
8. Dirscherl H.-Ch. Gottesdienst via SMS und Internet [Електронний ресурс] / H. Ch. Dirscherl. – Режим доступу: <http://www.pcwelt.de/news/Gottesdienst-via-SMS-und-Internet-249981.html>
9. Döring N. 1 x Brot, Wurst, 5 Sack Äpfel I.L.D – Kommunikative Funktionen von Kurzmitteilungen (SMS) / N. Döring // Zeitschrift für Medienpsychologie. – 2002. – № 14 (3). – S. 118–128.
10. Döring N. "Kurz m. wird gesendet" – Abkürzungen und Akronyme in der SMS-Kommunikation / N. Döring // Muttersprache. – 2002. – № 2. – S. 97–114.
11. Habscheid S. Das Internet – ein Massenmedium? / S. Habscheid // Websprache.net. Sprache und Kommunikation im Internet. – Berlin: Walter de Gruyter, 2005. – S. 43–66.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Беззубова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».

Наукові інтереси: функціональна стилістика, лінгвістика тексту.

УДК 811.112.2'42

КОГНІТИВНА ОПЕРАЦІЯ ПЕРСПЕКТИВІЗАЦІЇ У РЕАЛІЗАЦІЇ МОВЛЕННЕВОГО АКТУ НАТЯКАННЯ

Олена БЕЛОЗЬОРОВА (Харків, Україна)

У статті аналізується мовленнєвий акт натякання на матеріалі сучасного німецькомовного діалогічного дискурсу із залученням концепції когнітивної граматики Р.Ленекера. Розглядаються основні когнітивні операції комунікантів у реалізації мовленнєвого акту натякання (висвітлення (профілювання), фокусування, специфікація, перспективізація). Особливу увагу приділено операції перспективізації із виділенням проспективних, інтроспективних і ретроспективних мовленнєвих актів натякання.

Ключові слова: дискурс, когнітивна граматика, когнітивні операції, мовленнєвий акт натякання, перспективізація.

The article uses Ronald Langacker's Cognitive Grammar for analyzing the speech act of hinting as exemplified in modern German dialogic discourse. It deals with the main cognitive operations of the communicants in the speech act of hinting (prominence (profiling), focusing, specification and perspective) focusing specifically on perspective and distinguishing prospective, introspective and retrospective speech acts of hinting.

Keywords: discourse, Cognitive Grammar, cognitive operations, speech act of hinting, perspective.

В статье анализируется речевой акт намекания на материале современного немецкоязычного диалогического дискурса с привлечением концепции когнитивной грамматики Р.Ленекера. Рассматриваются основные когнитивные операции коммуникантов в реализации речевого акта намекания (высвечивание (профиллирование), фокусирование, спецификация, перспективизация). Особое внимание уделено когнитивной операции перспективизации с выделением проспективных, интроспективных и ретроспективных речевых актов намекания.

Ключевые слова: дискурс, когнитивная грамматика, когнитивные операции, речевой акт намекания, перспективизация.

Дослідження функціонування мовних явищ, які передбачають інтендоване передавання мовцем імпліцитних смислів у мовленні, належить до найактуальніших проблем сучасного лінгвістичного пошуку. Феномен натякання, який дотепер потрапляв у фокус уваги лінгвістів як альясія [4; 8; 9], мовленнєвий акт [3] або дискурсивна стратегія [5], в річищі когнітивно-дискурсивної парадигми сучасної мовознавчої думки позиціонується як імпліцитний мовленнєвий акт, який дефінується як дискурсивно-мовленнєва взаємодія мовця і адресата, у ході якої ними конструюється інтендована імпліцитна пропозиція – натяк [2]. Новітній когнітивно-дискурсивний ракурс розгляду феномену натякання обумовлює актуальність аналізу його когнітивної природи.

Мета статті полягає у описанні основних когнітивних операцій комунікантів у реалізації мовленнєвого акту натякання, розкритті специфіки когнітивної операції перспективізації, класифікації мовленнєвих актів натякання відповідно до місцезнаходження референційної точки.

Об'єктом дослідження постають мовленнєві акти натякання, що реалізуються в сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі.

Предмет аналізу – когнітивні операції, які мають місце у свідомості комунікантів під час реалізації мовленнєвого акту натякання.

Матеріал дослідження представлено фрагментами діалогів, що ілюструють мовленнєві акти натякання, з творів художньої літератури німецькомовних авторів кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Пілотне дослідження мовленнєвих актів натякання [1] із залученням постулатів когнітивної граматики Р.Ленекера [6; 7] виявило високий експланаторний потенціал цієї теорії стосовно аналізу феномену натякання. У реалізації мовленнєвого акту натякання, критеріальними ознаками якого постають обов'язкова реалізація імпліцитної пропозиції та інтендованість, задіяна низка когнітивних операцій, а саме:

Висвітлення (профілювання). Говорячи про профілювання, Р.Ленекер дає визначення концептуальної бази и профілю, важливі для розуміння суті значення мовного знаку. Концептуальною базою є весь обсяг інформації, що активується знаком. Профілем є та частина бази, що формує саме значення цього знаку. Наприклад, «гіпотенуза» є профілем для концепту прямокутного трикутника (бази). Без бази профіль сам по собі не має сенсу – відрізок не є гіпотенузою. Стосовно мовленнєвого акту натякання можна стверджувати, що його профілем є імпліцитна пропозиція (натяк), базою – весь мовленнєвий акт натякання у сукупності експліцитної та імпліцитної пропозиції і експліцитної та імпліцитної іллокуції. Ця імпліцитна пропозиція (профіль) поза межами бази не є натяком.

Фокусування. Фокусування тісно пов'язане з висвітленням. Для мовленнєвого акту натякання тут йдеться про когнітивне виділення підструктур предикації, що забезпечує успішність і вдалість реалізації натякання. Операція фокусування має місце у випадку натяків на ґрунті пресупозиції та апосіопезисних натяків.

Специфікація. Специфікація спрямована на встановлення ступеня деталізації інформації. Реалізація мовленнєвого акту натякання передбачає певну варіативність у вираженні імпліцитного смислу, тобто мовець/адресат потенційно можуть вибрати один із способів вербалізації імпліцитного змісту, варіюючи ступінь «прозорості» натяку.

Перспективізація. Перспективізація передбачає існування певної «точки огляду», що співвідноситься з вираженням позиції «спостерігача» по відношенню до «об'єкту спостерігання». Для мовленнєвого акту натякання це враховує спостерігач, тобто мовець/адресат, які конструюють висловлення, що містить натяк. Відповідно до місцезнаходження цієї референційної точки можливим виявляється виділити проспективні, інтроспективні і ретроспективні мовленнєві акти натякання.

Проспективні мовленнєві акти натякання мають місце, коли мовець натякає на подію, яка має здійснитись у майбутньому і яка є важливою для адресата, тобто референційна точка знаходиться у майбутньому, найближчому або віддаленому: це є типовим для ситуацій шантажу, погроз, непрямих обіцянок, підкупу, прохань, заборон, отже, мовленнєвий акт натякання висвітлює (профілює) імпліцитну пропозицію з комісивною, директивною, квеситивною або асертивною імпліцитною іллокуцією, наприклад:

Er legte seine Hände auf ihre Hüften, zog sie an sich, küßte sie auf den Hals.

„Ich bin auch noch da“, beschwerte sich Schnieders.

+> Hörst auf zu küssen!

„Ich auch!“ rief Rollmann.

Die beiden machten weiter.

(Lenk: Brand-Aktuell, S.131)

В цьому діалозі мовець прагне, щоб адресат виконав певну дію – припинив цілуватись, тобто мовець натякає на дію, яку адресат має виконати в наступний момент.

Так само і в іншому діалозі мовець (Поппельгове) за допомогою натяку – непрямого заохочення – прагне підкупити адресата (лікаря), схилити його до виконання певної дії в майбутньому:

„Hören Sie“ Poppelhove griff nach ihrem Arm. „Kann Ihr Krankenhaus nicht ein neues Röntgengerät oder so etwas gebrauchen?“

+> Helfen Sie mir!

„Wollen Sie mich bestechen?“ fauchte sie zurück.

(Kehrer J.: Schuss und Gegenschuss, S.46)

Цей мовленнєвий акт натякання профілює імпліцитну пропозицію з директивною імпліцитною іллокуцією. Референційна точка, до якої апелює мовець, лежить у найближчому майбутньому.

Інтроспективні мовленнєві акти натякання спостерігаються, коли референційна точка співпадає з моментом мовлення, тобто мовець натякає на факт, що має місце в даний момент, або на реальний стан речей, який є актуальним для адресата, – це стосується, як свідчить матеріал аналізу, мовленнєвих актів натякання, які профілюють імпліцитну пропозицію з асертивною або експресивною імпліцитною іллокуцією, наприклад:

„Ist das ein Kostümstück?“ fragte ich.

„Nein, ganz modern“, erwiderte er.
 „Sehr modern“, erklärte Millicent bedeutungsvoll.
 +> Das Theaterstück enthält etwas Erotik.
 Er lächelte nachsinnig. „Du schlimme Puritanerin.“

(Sonnenberg J.: *Paris ist eine Sünde wert*, S.41)

В наведеному фрагменті мовець (Міліцент) повідомляє адресату, засуджуючи цей факт, що п'єса, яку грають в цей час в місцевому театрі, містить елементи еротики. Тут спостерігаємо явище евфемії, маскуванню мовцем певних (здебільшого неприємних для нього) реалій.

Як показує матеріал дослідження, інтроспективні мовленнєві акти натякання можуть реалізувати стратегію непрямого інформування адресата мовцем про наявність у нього певної, важливої для адресата, інформації:

„Ich habe dich noch nie hier gesehen. Könntest auch ein Bulle sein.“
 „Darin kennen Sie sich aus, oder?“
 +> Ich weiß, dass Ihr Freund Polizist ist.
 „Wie soll ich das verstehen?“

(Graf R.: *Philip Maloney und der Mord im Theater*, S.50)

В наведеному діалозі мовець (детектив Малоні) має додаткову перлокутивну ціль – непрямо сповістити адресата (Біанку), що йому відомий той факт, що коханець Біанки працює у поліції.

Ретроспективні мовленнєві акти натякання наявні, коли референційна точка знаходиться у минулому, отже мовець натякає на певний факт, який мав місце в минулому і є значущим для адресата: зазвичай мовець прагне повідомити адресату певну інформацію, отже імпліцитна пропозиція мовленнєвого акту натякання має, частіше за все, асертивну імпліцитну іллокуцію.

Так, у наступному дискурсивному фрагменті мовець (підозрюваний) хоче непрямо повідомити адресату (поліцейському), що його шлюб був нещасливим:

„Können Sie sich denken, warum Ihre Frau umgebracht worden ist?“
 „Nein.“ Und nach einigem Zögern: „Ich habe einfach nicht genug von ihr, ich habe zuwenig mit ihr gelebt.“
 „Zuwenig? Sie meinen, zu kurz. Ihre Ehe dauerte...“
 „Ich meine zuwenig mit (Kursiv) ihr. Ich lebte neben (Kursiv) ihr her. Und sie neben mir. Die Dauer spielt da keine Rolle.“
 +> Wir waren keine glückliche Familie.
 „Ihre Ehe war nicht glücklich“.

(Weber K.-H.: *Auf lange Sicht*, S.86)

У цьому мовленнєвому акті операції профілювання та перспективізації комбінуються з операцією специфікації – когнітивного виділення підструктур предикації – про що свідчить, між іншим, авторське виділення прийменника з займенником курсивом.

Аналіз матеріалу показує, таким чином, що у реалізації мовленнєвого акту натякання вищеназвані когнітивні операції можуть бути представлені не самостійно, а в певних комбінаціях між собою. Пілотне дослідження дозволяє дійти висновку, що операції висвітлення (профілювання) і перспективізації охоплюють абсолютно всі мовленнєві акти натякання, тому що всі мовленнєві акти натякання є імпліцитними мовленнєвими актами, тобто наявність профілю (імпліцитної пропозиції) є очевидним, так само як і наявність для кожного випадку реалізації мовленнєвого акту натякання конкретної референційної точки, у зв'язку з чим мовленнєві акти натякання поділяються на проспективні, інтроспективні та ретроспективні.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у більш детальному вивченні когнітивних операцій фокусування та специфікації у реалізації мовленнєвого акту натякання та їх можливих комбінацій з операціями висвітлення (профілювання) та перспективізації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Белозерова Е.М. Анализ речевого акта намекаания в свете когнитивной грамматики Р. Ленекера / Е.М. Белозерова. – Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2015. – № 1155. – С. 23-27.

2. Белозьорова О.М. Дискурсивні властивості мовленнєвого акту натякання (на матеріалі сучасної німецької мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 – германські мови / О.М. Белозьорова. – Харків, 2007. – 20 с.
3. Кобозева И.М. Об одном способе косвенного информирования / И.М. Кобозева, Н.И. Лауфер // Известия АН СССР. Сер. лит.ин.яз. – 1988. – Т. 47. – № 5. – С. 462-471.
4. Тютенко А.А. Структура і функції алюзії в пресі Німеччини, Австрії та Швейцарії : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 – германські мови / А. А. Тютенко. – Харків, 2000. – 20 с.
5. Хвощевський Р.В. Натяк як мовленнєва стратегія (на матеріалі суч. фр. мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.05 / Р.В. Хвощевський. – К., 2002. – 20 с.
6. Langacker R.W. Foundations of Cognitive Grammar / R.W. Langacker. – Vol. 1: Theoretical Prerequisites. – Stanford : Stanford University Press.
7. Langacker R.W. Foundations of Cognitive Grammar / R.W. Langacker. – Vol. 2 : Descriptive Applications. – Stanford : Stanford University Press.
8. Römer R. Die Anspielung im Sprechakt / R.Römer // Muttersprache. – 1977. – 87. – S. 396-412.
9. Wilss W. Anspielungen. Zur Manifestation von Kreativität und Routine in der Sprachverwendung / W.Wilss. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1989. – 238 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. Graf R. Philip Maloney und der Mord im Theater / R.Graf. – Zürich: Kein & Aber, 2000. – 333 S.
11. Kehrler J. Schuss und Gegenschuss / J.Kehrler. – Dortmund: GRAFIT, 1995. – 167 S.
12. Lenk F. Brand-Aktuell / F.Lenk. – Dortmund: GRAFIT, 1996. – 150 S.
13. Sonnenberg J., von. Paris ist eine Sünde wert / J. von Sonnenberg. – Hamburg: Mohndruck Creativ Service, 1991. – 117 S.
14. Weber K.H. Auf lange Sicht / K.H. Weber. – Berlin: Das Neue Berlin, 1980. – 195 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Бєлєзьорова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької та французької мов Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

Наукові інтереси: когнітивна прагмалінгвістика.

УДК 811.111'42

АНГЛОМОВНЕ ВИБАЧЕННЯ: РІЗНОМАНІТНІСТЬ ПІДХОДІВ

Тетяна БУРЕНКО (Суми, Україна)

У статті досліджуються різноманітні засоби вираження мовленнєвого акту вибачення в англомовному дискурсі. У вибаченні виявлено його тісний соціокультурний зв'язок із мовленнєвим етикетом та принципами ввічливості, специфічні лінгвопрагматичні властивості як мовленнєвого акту.

Ключові слова: етикет, категорія ввічливості, мовленнєвий акт вибачення, перформатив.

Different ways of expressing the speech act of apology in the English discourse are analyzed in this article. The results indicate that apology as a speech act demonstrates close social and cultural connection with speech etiquette and politeness principles, peculiar pragmatic characteristics.

Key words: etiquette, politeness principle, speech act of apology, performative.

Вибачення неодноразово ставало об'єктом лінгвістичних досліджень з точки зору лінгвопрагматики, соціолінгвістики, теорії міжкультурної комунікації та фонетики.

Антропоцентричний характер сучасної лінгвістики зумовлює **актуальність** дослідження мовленнєвих особливостей вираження вибачення в англомовному дискурсі. **Об'єктом** дослідження виступають мовленнєві акти (далі – МА) вибачення в англомовному дискурсі. **Мета** роботи полягає в тому, щоб охарактеризувати ознаки та умови вибачення (предмет аналізу), які розглядаються у різних теоретичних ракурсах.

У **комунікативно-функціональному** ракурсі М. Оуен розглядає вибачення у широкому контексті, а саме як елемент мовленнєвої корегуючої взаємодії комунікантів, до якої поряд із вибаченнями належать виправдовувальні пояснення, що згладжують комунікативні труднощі. Ним запропоновано градуальне трактування феномена вибачення, виділено окремі базові засоби його мовного вираження [21, с. 254].

Із залученням **лінгвопсихологічного** параметру психологічного стану мовця у залежності від ступеня провини, яку відчуває мовець у ході комунікації, варіюються і способи вираження вибачення. Усвідомлення адресантом своєї провини за скоєні ним дії є однією з основних умов, виділених Б. Фрейзером в якості необхідних для вибачення [13, с. 259–273]. Автор зауважує, що, хоча вираження жалю зі сторони мовця є найважливішою стратегією для вибачення, існує чимало інших стратегій: твердження про вибачення; констатація зобов'язання вибачитись; вираження готовності вибачитись; прохання до адресата прийняти вибачення мовця; вираження

мовцем жалю відносно своєї провини; прохання пробачити провину; визнання відповідальності за скоєний проступок; обіцянка не робити більше подібних дій.

Виходячи з того, що вибачення базується на психологічному підґрунті – понятті *супер-ЕГО* (*ЕГО* *ідеальне* та *ЕГО*, здатне до самозасудження, переживання, почуття провини, самовибачення), вивчення вибачення у психологічно-прагматичному ракурсі із залученням критерію щирості дозволяє Д. Крамер-Мор та М. Мору виділити кілька типів вибачення, причому лише частина з них виявляються щирими (коли мовець щиро просить його пробачити). Як правило, це формульні мовні засоби вибачення:

(1) *I am sorry for having stepped on your foot;*

(2) *Sorry for interrupting.*

За відсутності щирого бажання отримати вибачення (мовець не відчуває себе винним) вживаються формули:

(3) *Sorry if I've hurt you;*

(4) *Excuse me!* (в іронічному сенсі);

(5) *Excuse me?* (перепитування), що мають значення поблажливості, іронічності, невпевненості [16, с. 160-169].

У прагматичному ракурсі вибачення розглядаються не окремо, а у складі більш широких типів мовленнєвих актів, що слугують вираженню емоцій: бехабітивів Дж. Остіна [12, с. 147–163], експресивів Дж. Серля та Д. Вандервекена, Дж. Ліча [22; 17]. З іншого боку, акцентується перформативна природа вибачень, які віднесені до класу перформативів у типології Г.Г. Почепцова [6], та їх спонукальна мета (В.І. Карабан тлумачить вибачення як МА-директиви [4, с. 85]).

Семантико-прагматичний підхід до вибачення з точки зору дієслів етикетного поведіння дозволяє А. Вежбицькій намалювати ескіз тлумачення вибачення, що має вигляд: «Приношу вибачення! = Знаючи, що я був причиною того, що з тобою сталось щось погане, бажаючи зробити так, щоб ти вибачив мене, я кажу: я жалкую, що я це зробив» [2, с. 270].

Вибачення розглядаються в мовленнєвоетикетному ракурсі як комунікативно-семантична група [19]. С. В. Цюра здійснює діахронічний підхід до вивчення висловлень з комунікативною інтенцією вибачення на матеріалі англійської мови XIV–XX ст. з акцентом на динамічному характері мовленнєвоетикетних одиниць вибачення. Вона вирізняє особливий клас специфічних мовленнєвих одиниць на позначення вибачення, які включають стереотипні конвенціональні етикетні формули вибачення (прямі МА) та неконвенціональні вибачення (непрямі МА), які поєднуються у комунікативно-семантичну групу за їх спільною інтенцією «просити адресата про вибачення» [11, с. 12].

Поєднання прагматичного, лінгво-культурологічного й соціолінгвістичного підходів в аналізі МА вибачення дозволяє простежити лінгвосоціокультурологічний фактор вибачення і його специфіку на матеріалі різних мов і культур: англійської, японської, німецької [3], російської [7] тощо. Зокрема, винайдена залежність вербальних форм вираження вибачення – експліцитних та імпліцитних – від лінгвокультурних і соціально-етичних тенденцій, які існують в різних мовах та культурах [2; 15].

Численні міжкультурні дослідження свідчать про те, що, вибачаючись, представники різних культур не завжди ведуть себе однаково, таким чином цей МА має низку культурно-специфічних особливостей [5; 18]. Розглядаючи вибачення в аспекті міжкультурної комунікації, Т.В. Ларіна вказує на те, що, як і комунікативна свідомість в цілому, категорія ввічливості є національно й культурно специфічною. Основна мета ввічливої поведінки – засвідчити адресату доброзичливе ставлення до нього. Досягти цього можна за допомогою різноманітних комунікативних стратегій, вибір яких залежить від багатьох комунікативних чинників – ситуативних, психологічних, соціальних, культурних [5, с. 18]. На думку дослідниці, вибачення є стратегією як негативної, так і позитивної ввічливості, оскільки ситуації, в яких люди вибачаються, залежать від різних чинників [5, с. 60–61].

У соціолінгвістичному ракурсі стратегії вибачення пов'язані із статусом мовців та соціальними характеристиками ситуації. Зокрема, стратегії вибачення розрізняються за ступенем малефактивного вчинку та розподіляються на виправдовування за серйозну шкоду (*justification*) та рутинні вибачення у разі відсутності ушкодження (*no harm done*) або для гармонізації стосунків та збереження обличчя (*redress*) [19]. Як «соціальний перформатив»

вибачення інтерпретується Н.К. Рябцевою, яка вказує, що його іллокутивної метою є соціальна дія, котра змінює дійсність [8]. Із застосуванням функціонального підходу визначається ступінь відповідності між формою та функцією висловлень-вибачень і встановлюється соціокультурна варіативність інтонаційної моделі висловлення-вибачення як одного з мовленнєвоетикетних актів в англійському діалогічному мовленні [1].

У межах мовленнєвого етикету з лінгвістичної та методичної точки зору вибачення розглядається Н.І. Формановською, нею виділяється тематична група одиниць «Вибачення» в російській мові, яка включає синонімічні одиниці з узагальненим значенням [10].

На думку М.П. Фабіан, яка досліджувала етикетну семантику в лексичних системах української, англійської та угорської мов, лексеми вибачення в англійській мові входять до семантичного поля мовних засобів вираження етикету. При цьому такі одиниці характеризуються, крім етикетного значення, низкою інших ознак, оскільки відтінки значень бувають невиразними та змінюваними [9].

За І. Гоффманом, вибачаючись, адресант сам собі виносить вердикт, навмисно принижуючи власний імідж, і здійснює «правосуддя», підвищуючи імідж партнера по комунікації [14]. Мовець акцентує той факт, що він приносить свої вибачення і бере провину на себе, визнаючи, що ним були порушені соціальні норми і нанесена шкода адресату. Тож надання вибачення свідчить про визнання і дотримання соціальних норм і сприймається як увічлива поведінка.

Таким чином, тільки комплексне поєднання окремих різновидів функціональної парадигми є плідним для аналізу вибачення в англійському дискурсі, розкриваючи його різноманітні аспекти. Вибачення як мовленнєва дія має психологічне підґрунтя, специфічні соціальні, національно-культурні й прагматичні властивості.

Перспективність отриманих результатів полягає у можливості їх використання для подальших досліджень прагматичних явищ у когнітивно-прагматичному ракурсі на матеріалі англійської та інших мов у синхронії та діахронії.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алексенко С. Ф. Вариативность интонационной модели высказывания-извинения в речевой коммуникации (экспериментально-фонетическое исследование на материале английской диалогической речи) : автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки». – К., 2004. – 20 с.
2. Вежицка А. Речевые акты // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 16. – М.: Прогресс, 1985. – С. 251–275.
3. Вежицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики. – М., 2001. – 288 с.
4. Карабан В. И. Сложные речевые единицы: прагматика английских асиндетических полипредикативных образований. – Киев : Виш шк., 1989. – 131 с.
5. Ларина Т. В. Категория вежливости в английской и русской коммуникативных культура. – М. : Изд-во Рос. ун-та дружбы народов, 2003. – 315 с.
6. Почепцов Г. Г. Прагматический аспект изучения предложения // Иностранные языки в школе. – 1975. – № 6. – С.15–25.
7. Ратмайр Р. Прагматика извинения: сравнительное исследование на материале русского языка и русской культуры. – М., 2003. – 272 с.
8. Рябцева Н. К. Мысль как действие, или риторика рассуждения // Логический анализ языка : модели действия. – М. : Наука, 1992. – С. 60–69.
9. Фабіан М. П. Етикетна семантика в лексичних системах української, англійської та угорської мов: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство». – К., 1998. – 32 с.
10. Формановская Н. И. Эмоции, чувства, интенции, экспрессия в языковом выражении // Эмоции в языке и речи. – М. : Изд-во РГГУ, 2005. – С. 106–116.
11. Цюра С. В. Коммуникативно-семантические особенности высказываний-извинений (на материале английского языка IV–XX вв.) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. – К., 1990. – 191 с.
12. Austin J. How to do things with words. – Oxford : Clarendon, 1962. – 166 p.
13. Fraser B. On apologizing // Conversational routine. – Hague Paris : Mouton, 1981. – P. 259–271.
14. Goffman E. On face-work: An analysis of ritual elements in social interaction // J. Laver and S. Hytcheson, eds., Communication in face-to-face interaction. – Harmondsworth: Penguin, 1972. – P. 319–346.
15. House J. Cross-Cultural Pragmatics: Requests and Apologies // Advances in Discourse Processes. – New Jersey, 1989. – Vol. 31. – 208 p.
16. Kramer-Moore D. Pardon Me for Breathing : Seven Types of Apology // ETC. : A Review of General Semantics. – Summer. – 2003. – № 60 (2). – P. 160–169.
17. Leech G. N. Principles of Pragmatics. – London, N.Y. : Longman, 1983. – 250 p.
18. Lipson M. Apologizing in Italian and English // IRAL-International Review of Applied Linguistics in Language Teaching 32(1). – 1994. – P.19–39.
19. Meier A. J. Passages of politeness // Journal of Pragmatics. – 1995. – № 24. – P. 381–392.
20. Olshtain E. Apologies across Languages // S. Blum-Kulka, J. House, G. Kasper (HG). Cross-Cultural Pragmatics: Requests and Apologies. Norwood, New Jersey : Ablex, 1989. – P. 155–173.
21. Owen M. Apologies and remedial exchanges. A study of language use in social interaction. – Berlin : Mouton, 1983. – 254 p.
22. Searle J. R. Foundations of Illocutionary Logic. – Cambridge etc., 1985. – 227p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Буренко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка.

Наукові інтереси: прагмалінгвістика, когнітивна лінгвістика, гендерологія.

УДК 81'221.2

СПЕЦИФІКА ЖЕСТІВ ЯК ЗАСОБУ НЕВЕРБАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ

Олександра ГАНДЗЮК (Луцьк, Україна)

У статті йдеться про специфіку жестів як засобу невербального спілкування. Показано, що жести повинні бути у гармонії зі словами. Проаналізовано, що у процесі розмови слова і жести виникають синхронно, створюючи єдину когнітивну репрезентацію. Пояснено, що жести передають інформацію, яка тісно переплітається з емоційними станами комунікантів. Доведено, що жести виконують значні семантичні і прагматичні функції. Підкреслено, що в різних країнах жести мають свої специфіку. Показано, що мова жестів, хоча б стосовно функційного вияву, еквівалентна звуковій «вербальній» мові.

Ключові слова: комунікативний акт, невербальне спілкування, жести, групи жестів, роль жестів.

The article deals with gestures peculiarities as means of nonverbal communication. Gestures are proved to be in harmony with words, presenting the information which correlates with speakers' emotional condition; words and gestures appear synchronically, creating common cognitive representation. Semantic and pragmatic functions of gestures are manifested. Different specifications of gestures in different countries are underlined. Non-verbal communication is equivalent to verbal communication, at least in its functional sphere.

Key words: speech act, non-verbal communication, gestures, groups of gestures, role of gestures.

Останнім часом невербальне спілкування викликає увагу багатьох дослідників. Це пояснюється тим, що проблема співвідношення знакових систем свідомого і несвідомого в комунікативному акті все більше зацікавлює дослідників. І це не випадково, оскільки «вербальний блок реалізує в мовленні те, що хоче сказати людина, а невербальний – ті мотиви, що знаходяться у несвідомому» [4, 109]. Інакше кажучи, «між вербальними і невербальними засобами спілкування наявний своєрідний розподіл функцій: словесними передається чиста інформація, а невербальними – ставлення до партнера» [10, с. 157]. Саме завдяки тісному переплетенню вербальної і невербальної комунікації спілкування партнерів відтворює їх емоційні стани.

Особливість невербального спілкування полягає в тому, що в його реалізації беруть участь всі органи чуття. Кожний з них формує свій комунікативний канал. Врахування полісенсорної природи дозволяє виділити різні види невербальних повідомлень, зокрема акустичні, оптичні, тактильно-кінетичні та інші, які мають здатність взаємодіяти, перебуваючи у стані доповнення або суперечливості [11, с. 54].

Вияви невербального спілкування представлені дуже широко. До їх складу входять: мова жестів і поз; мова міміки; парамовленнєві характеристики; мова простору; мова одягу та мова кольорів тощо [4, с. 110].

Вивчення жестів цікавить багатьох дослідників. Зокрема їх аналіз знаходимо в працях Ф. С. Бацевича [1], Н. П. Волкової [3], Н. А. Колотілової [4], М. Коццоліно [5], В.М. Манакіна [6], Є. А. Подольської [7], О.В. Яшенкової [11] та інших науковців. Проте й досі проблема жестів як засобу невербального спілкування залишається опрацьованою не повністю. Тому обрана тема дослідження є актуальною.

Мета написання статті полягає в тому, щоб висвітлити специфіку жестів як засобу невербального спілкування. Завдання роботи: 1) довести, що жести відносяться до найважливішого засобу спілкування; 2) показати елементи національної специфіки жестів; 3) проаналізувати групи жестів.

Жести – це «складники невербальної комунікації, які полягають у значущих рухах окремих частин тіла, насамперед голови, рук і пальців» [6, с. 214]. Основне призначення жестів «полягає у посиленні впливу сказаного слова. Вони можуть супроводжувати, доповнювати, уточнювати, а інколи й замінювати слово» [3, с. 162]. Цей різновид невербального спілкування визнають найосновнішим невербальним засобом навіть у міжкультурній комунікації. Особа, яка не ознайомена з національними особливостями жестикуляції, а також з розбіжностями у значенні жестів різних народів, приречена на

комунікативну невдачу [6, с. 217]. Жести належать до дуже виразних засобів передачі розноманітної невербальної інформації.

Як правило, у жестах руками найактивнішу роль відіграють пальці. Певного значення жестові надає відповідне положення пальців. З їх допомогою слухач має змогу зосередитися на головних пунктах висловлення, жести також показують йому емоційне ставлення співрозмовника до своїх думок. Як правило, жестам властиве ритмічне узгодження з інтонацією, наголосами і паузами, що робить передавання ними певного змісту чи експресії дуже яскравими і зрозумілими. Жести повинні перебувати у гармонії зі словами для правильного розкодування їх слухачем [3, с. 162].

Жестам властиво виконувати значні семантичні та прагматичні функції, яким властиво відрізнятись в різних культурах, зокрема, підняті угору два пальці у вигляді латинської літери V в багатьох європейських країнах символізують цифру «2», в США вони означають перемогу, у Франції – мир, в Мальті та Австралії таким жестом просять дати спокій, відчепитися; а якщо хтось використовує складені у вигляді кола великий і вказівний палці, повинен знати, що в США цей жест показує, що все добре, у Франції значення цього жесту розшифровується як «нуль» або й «нікчема», у Японії такою конфігурацією пальців змальовують гроші, а в Бразилії та деяких середньоземноморських країнах демонстрація такого жесту дуже образлива для місцевих жителів.

Проте, як зазначає Н.Л. Тимошенко, значна кількість жестів належать до традиційних і базових, які приблизно однакові у всіх країнах. Сюди належать активно вживані людьми без поділу на національності посмішка, кивання головою, опущена голова [9, с. 151].

Н.П. Волкова стверджує, що жести варто поділити на вроджені і сформовані. До перших, зокрема, варто віднести оборонний рефлекс. Сформовані жести репрезентують такі два види: 1) описові, за допомогою яких кристалізують думку, демонструючи розміри, форму, швидкість; 2) психологічні, які служать для вираження почуттів, наприклад, подив можна показати, розвівши руки в сторони, а застрєження демонструє притиснутий до губ палець [3, с. 162-163].

М.Ю. Бутенко, досліджуючи комунікативні процеси, поділяє жести на такі групи:

1. Жести-ілюстратори – це жести-повідомлення: **покажчики** («перст, що вказує»); **диктографи**, тобто образні картини зображення («от такого розміру і конфігурації»); **кінетографи** – рухи тілом; **жести-«біти»** (жести-«відмахування»); **ідеографи**, тобто своєрідні рухи руками, що з'єднують уявлювані предмети.

2. Жести-регулятори – це жести, що виражають ставлення того, хто говорить, до чого-небудь. До них відносять усмішку, кивок, напрям погляду, цілеспрямовані рухи руками.

3. Жести-емблеми – це своєрідні замітники слів чи фраз у спілкуванні. Наприклад: стиснуті руки на манер рукостискання на рівні руки означають у багатьох випадках – «здрастуйте», а підняті над головою – «до побачення».

4. Жести-адаптери – це специфічні звички людини, пов'язані з рухами рук. Це можуть бути:

- а) почісування, посмикування окремих частин тіла;
- б) торкання партнера;
- в) погладжування, перебирання окремих предметів, що знаходяться під рукою (олівець, гудзик та ін.).

5. Жести-ефектори – жести, що виражають через рухи тіла і м'язів обличчя певні емоції. Існують і **мікрожести**: рухи очей, почервоніння щік, збільшена кількість миготінь у хвилину, посмикування губів та ін. [2, с. 90-91].

Відомий також поділ жестів на: 1) комунікативні, яким властиво виступати еквівалентами певних слів і виразів у процесі спілкування, крім того, вони мають здатність вживатися самостійно: привітання та прощання, погрози, привернення уваги, запрошення, заброні, стверджувальні, питальні, заперечні, жести для вираження подяки, дратування; 2) підкреслювальні жести – невербальні знаки, які супроводжують комунікативний процес мовця і можуть посилювати мовний контекст; 3) модальні жести – це такі виразні рухи, за допомогою яких передають оцінку, ставлення до певної ситуації, сюди відносять жести на

позначення невпевненості, страждання, роздумів, зосередженості, розпачу, відрази, здивування, незадоволення та інші [8, с. 472].

Ф. С. Бацевич, вивчаючи праці сучасних американських дослідників невербального спілкування Алана Піза і Алана Гартера, пише про те, що жести передають інформацію, яка тісно переплітається з емоційними станами комунікантів. Серед них до найбільш типових виявів належить демонстрація таких емоційних станів, як критичного ставлення, яке має такий вияв: адресат сидить зі схрещеними ногами, його руки також схрещені на грудях, ліва брова опущена, а пальці зігнуті; впевненість мовця видно з такого жесту, як примання пальців «хатинкою»; прикриваючи рукою губи, а часто ще й потираючи одночасно вуха, учасник комунікації демонструє недовіру й приховування думок; потирання рук служить показом очікування; виявити свою симпатію до співрозмовника мовець може шляхом копіювання його жестів, міміки і постави та ін. [1, с. 206-207].

Автори «Культурології» (Є. А. Подольська, В. Д., Лихвар, К. А. Іванова – К. : Центр навчальної літератури, 2003) переконують, що мова жестів перебуває у дуже тісному зв'язку з мовленням. Вони ілюструють це за допомогою таких прикладів: людина може кивнути головою, замість говорити «так» або «згодний»; якщо простягти руку або нахилити голову, можна обійтися без слова «здрасуйте»; спілкуючись з пустотливою дитиною, дорослі похитують вказівним пальцем, і цей жест замінює слово «перестань!». Дослідники роблять висновок, що мова жестів, хоча б стосовно функційного вияву, «еквівалентна звуковій («вербальній») мові, але, на жаль, не всі розуміють, що жестова мова не є загальнолюдською мовою і переносять символіку жестів, прийняту у культурі А, у культуру В, у результаті чого комунікація чи не відбувається, чи утруднюється» [7, с. 174].

Італійський дослідник невербального спілкування М. Каццоліно доводить, що процес комунікативної репрезентації має не лінійний, а ритмічний вияв. Саме цей ритм зумовлює те контролювання, яке здійснюють співрозмовники, взаємодіючи між собою. Фізичний простір тоді перетворюється в комунікативний. У процесі розмови слова і жести виникають синхронно, створюючи єдину когнітивну репрезентацію. Аналізуючи специфіку жестів, дослідник робить такі висновки про специфіку жестів:

* жест як один єдиний рух дає змогу людині передати таку велику кількість інформації, яку вона не могла б виразити за допомогою тільки одного слова, передаваний нею такий інформаційний блок міг би бути застосованим тільки через використання значної кількості слів;

* на відміну від вербального вислову, жести не вимагають ні попередньої підготовки, ні когнітивних зусиль;

* реалізація жестів відбувається в повній тиші, тому той, хто застосовує жести, не перериває розмови і не створює перепон для неї;

* використання жестів дозволяє вступити в зворотній зв'язок з тим, хто подав певну репліку, при цьому той, хто використав жест, не перервав того, хто говорить;

* застосування жестів дозволяє роз'яснити потенційну неоднозначність певного висловлення, розшифруванням того, про що йдеться;

* жест має особливу важливість у тій ситуації, коли вербальна взаємодія неможлива;

* вживання жестів дозволяє показати певні елементи власного досвіду або передати переживання, особливо ті, які важко точно передати словами;

* жест гарантує безпосередній зв'язок з предметом комунікації; його значно легше сприйняти і потім відтворити в пам'яті: почервоніння щік, збільшена кількість миготінь у хвилину, посмикування губів і ін. [5, с. 100-101].

Отже, жести відносяться до важливих засобів невербального спілкування. Це пояснюється тим, що мова жестів покликана репрезентувати душевний стан, думки та емоції, оскільки в процесі комунікації людина часто вдається до використання жестів. Уміння використовувати жести під час спілкування належить до важливої передумови налагодження контакту між співрозмовниками. Вивчення жестів як засобу невербального спілкування можна продовжити в інших ракурсах дослідження.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики: [підручник] / Ф. С. Бацевич. – К.: ВЦ «Академія», 2011. – 304 с.
2. Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси у навчанні: [підручник] / Н. Ю. Бутенко. – К.: КНЕУ, 2004. – 383 с.
3. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація [навч. посіб.] / Н. П. Волкова. – К.: ВЦ «Академія», – 2006. – 256 с.
4. Колотілова Н. А. Риторика: [навч. посібник] / Н.А. Колотілова. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 232 с.
5. Коццолино М. Невербальна комунікація. Теорії, функції, язык и знак. – 2-е изд., испр. /Пер. с итал. – Х.: Изд-во «Гуманитарный центр» / Шпилова О. А., 2015. – 224 с.
6. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація: [навч. пос.] / В.М. Манакін. – К.: ВЦ «Академія», 2012. – 288 с.
7. Подольська Є.А. та ін. Культурологія: [навч. посіб.] /Є.А. Подольська, В. Д. Лихвар, К. А. Іванова. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 288 с.
8. Психологія: [підручник] /Ю.Л. Трофімов, В. В. Рибалко, П.А. Гончарук та ін; за ред. Ю. Л. Трофимова. – 3-тє вид., стереопитне. – К.: Либідь, 2001. – 560 с.
9. Тимошенко Н. Л. Корпоративна культура: діловий етикет: [навч. посіб.] / Н. Л. Тимошенко. – К.: Знання, 2006. – 391 с.
10. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням: [підручник] / С. В. Шевчук, І. В. Клименко; випр. і доповнен. – К.: Алерта, 1012. – 696 с.
11. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації: [навч. посіб.] / О.В.Яшенкова. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 312 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександра Гандзюк – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк.

Наукові інтереси – комунікативна лінгвістика, лінгвістична прагматика.

УДК 81'44 (811.111+811.161.2)

**РЕАЛІЗАЦІЯ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ У РІЗНИХ ЖАНРАХ
АНГЛОМОВНИХ ТА УКРАЇНОМОВНИХ МЕДІАТЕКСТІВ**

Ольга ДЕМИДЕНКО, Анастасія РОЩИК (Київ, Україна)

Стаття присвячена дослідженню мовленнєвих актів у медіатекстах різних жанрів. Розглянуто сутність медіатексту як базової категорії медіалінгвістики, наведено характеристики медіатекстів. Встановлена закономірність вживання різних мовленнєвих актів (репрезентативів, директивів, комісивів, експресивів, декларативів) у конкретних жанрах медіатекстів. Увага авторок фокусується на ілокутивній функції англомовних та україномовних медіатекстів, на матеріалі яких проведено дослідження.

Ключові слова: медіатекст, медіалінгвістика, жанри медіатексту, мовленнєвий акт, ілокуція, ілокутивна функція.

The article deals with the study of speech acts in media texts of different genres. The essence of the media-text as a basic category of medialogistics is considered and the features of media-texts are identified. The regularities of different speech acts (assertives, directives, commissives, expressives, declarations) usage in specific genres of media texts are established. The authors focus their attention on illocutionary force of English and Ukrainian media texts.

Key words: media-text, medialogistics, genres of media-texts, speech act, illocution, illocutionary force.

Постановка проблеми. Вплив ЗМІ на свідомість суспільства на його сучасному етапі розвитку неможливо переоцінити. Медіа виступають вагомим засобом стереотипізації інформації, як чинника формування суспільної думки. Дослідження специфіки мовної реалізації такого впливу зберігає свою актуальність, незважаючи на існування низки вітчизняних та зарубіжних наукових робіт у сфері медіалінгвістики, присвячених вивченню як окремих видів текстів медіа, так і медіа-дискурсу в цілому. Тому функціонування мовленнєвих актів у різних жанрах англомовних та україномовних медіа текстів є актуальним питанням сучасної лінгвістики і потребує подальшого детального розгляду.

Метою статті є опис функцій мовленнєвих актів у англомовних та україномовних медіатекстах різних жанрів на матеріалах мережі Інтернет.

Виклад основного матеріалу дослідження. Медіалінгвістика як нова галузь сучасної науки про мову ЗМІ почала активно розвиватись наприкінці 20 сторіччя і, як підкреслює Т. Г. Добросклонська [3, с.3-4], пропонує комплексний, інтегрований підхід до аналізу медіамовлення, який дозволяє не лише зрозуміти її зовнішні особливості, але й розкрити внутрішні механізми її породження, поширення, а також впливу на масову аудиторію. У фокусі медіалінгвістики знаходяться питання суспільних передумов виникнення медіалінгвістики, роль ЗМІ у динаміці мовленнєвих процесів, функціонально-стилістичний

статус медіамовлення, медіатекст як базова категорія медіалінгвістики, методи вивчення текстів масової інформації, лінгвоформатні ознаки основних типів медіатекстів, різні аспекти медіадискурсу у контексті міжкультурної комунікації.

Увага науковців, які вивчають медіакомунікацію, зосереджується на конкретних жанрах медіатекстів. Значний внесок у розвиток медіалінгвістичного напрямку зробили А. Белл (1996), Т. Г. Добросклонська (2000, 2008), О. М. Палієнко (2013), І. В. Рогозіна (2003), Г. Я. Солганик (2005), Н. В. Чичеріна (2007), та ін. При цьому все більше уваги приділяється взаємодії мови з іншими семіотичними моделями, особливо візуальною [21, с. 62].

Переваги медіалінгвістичного підходу, за Т. Г. Добросклонською, базуються на інтеграції різних методів аналізу текстів масової інформації, що дозволяє отримати об'ємне комплексне уявлення про реальні властивості медіа мовлення, його стилістики, особливостях впливу на індивідуальну та масову свідомість, про способи взаємодії вербального та медійного рівнів, про ідеологічну модальність, про роль культурно-значущих компонентів [2, с. 18-19]. Дослідниця виділяє низку методів, найбільш значущих та доречних при дослідженні медіатекстів, а саме: методи лінгвістичного аналізу, контент-аналізу, дискурсивного аналізу, критичної лінгвістики, когнітивного та лінгвокультурологічного аналізу, а також медіалінгвістичний метод, суть якого полягає в аналізі тексту з точки зору стійкої системи параметрів опису медіа тексту, таких як спосіб його створення й відтворення, канал поширення, функціонально-жанровий тип, тематична домінанта [2, с. 18-20], і тому вони є **актуальні** для сучасних лінгвістичних досліджень і потребують подальшого вивчення.

Текст мас-медіа виходить за межі знакової вербальної системи. З позицій медіалінгвістики текст розглядається не лише як лінгвістичне явище, але й як явище культурологічне [13, с. 373]. За А. В. Федоровим медіатекст – це повідомлення, викладене у будь-якому вигляді і жанрі медіа, і призначене для одночасного зорового та слухового сприйняття аудиторією [15, с. 39]. Сучасні дослідники розглядають медіатекст як нерозривну єдність вербальних та медійних ознак. За Т. Г. Добросклонською медіатекст є поєднанням вербального і медійного рівнів, що передбачає оперування знаками різних семіотичних систем – мовних, графічних, звукових, візуальних, специфіка комбінування яких обумовлена конкретним каналом масової інформації, що використовується для створення і передачі повідомлення [2, с. 19]. Такий креолізований характер медіатексту відносять до його основних характеристик поряд з ідеологічністю, медійністю, відкритістю інтерпретацій, мотивованістю, орієнтацію на масову аудиторію, гіпертекстуальністю та інтертекстуальністю. З-поміж інших текстів медіатекст вирізняють також «вторинність» інформації, полікодовість, поліфункціональність, колективний автор, масовий адресат та культурна орієнтованість [16].

На особливу увагу заслуговує лінгвопрагматичний підхід до дослідження медіатекстів, який фокусується на дослідженні впливу текстів медіа на цільову аудиторію, а також способів реалізації такого впливу. У цьому контексті медіатекст розглядається як складна поліфункціональна система, спрямована на реалізацію певних прагматичних цілей. Медіатекст визначають як різновид текста, розрахованого на масову аудиторію, яких характеризується поєднанням вербальних та медійних одиниць та особливим типом автора, а також має виражену прагматичну спрямованість [13, с. 376]. На думку І. В. Рогозіної, медіатекст являє собою складну поліфункціональну гетерогенну систему, яка одночасно є продуктом вербалізації когнітивної діяльності індивіда-продюцента з пізнання реальності та об'єктом і результатом цілеспрямованого конструювання смислів через вербальні-авербальні коди відповідно до прагматичної орієнтації конкретного ЗМІ [11, с. 10]. Прагматичною метою такого тексту є здійснення впливу на реципієнта, на його емоційну та інтелектуальну сферу, тим самим спричиняючи певну реакцію. Суб'єкт-творець медіатексту постає перед читачем як особистість, що самостійно осмислює й оцінює реальну ситуацію, демонструє свою позицію світобачення й індивідуальність мовною свободою, намаганням відійти від кліше газетно-публіцистичного мовлення, відходом від усталених норм. Це призводить до авторизації документального за своєю природою дискурсу текстів ЗМІ, форсуванню виразності висловлювання за рахунок зміщення факультативних для стилю мовленнєвих засобів до центру функціональної системи і зміщенню «інформаційного фокусу» повідомлення [12]. При цьому важливим й актуальним видається врахування мовленнєвих

актів, переважно притаманних кожному жанру англо- та україномовних медіатекстів, оскільки це питання залишається недостатньо дослідженими.

Т. Г. Добросклонська виділяє чотири різновиди жанрів медіа-тексту: новини, інформаційна аналітика і коментар, текст-нарис, реклама [3, с. 59]; Л. Кройчик виокремлює такі жанри: оперативно-новинні, оперативно-дослідницькі, дослідницько-новинні, дослідницькі, дослідницько-образні [5]; О. М. Палієнко визначає жанри медіа-текстів таким чином: інформаційні, аналітичні, художньо-публіцистичні, рекламні [7]. Усі згадані класифікації мають спільні риси. Наприклад, оперативно-новинний жанр у Л. Кройчик за своїм призначенням (інформування) збігається з жанром новин за Т. Г. Добросклонською й інформаційним за О. М. Палієнко. Жанри таких текстів, що покликані на створення художнього образу в уяві реципієнта, у вчених отримують різні найменування: дослідницько-образні за Л. Кройчик, художньо-публіцистичні за О. М. Палієнко, текст-нарис за Т. Г. Добросклонською. Загальним критерієм, за яким дослідники класифікували жанри медіатекстів, було їх загальне призначення. На нашу думку, для реалізації мети дослідження найбільш доцільною є класифікація, запропонована О. М. Палієнко.

Комунікативна подія як один з центральних компонентів комунікативної ситуації, що відображається у мас-медіа, впливає на формування системи цінностей адресанта, його світобачення, упереджень та стереотипів. Журналістський текст є «авторським», навіть якщо цей автор колективний, причому інформація інтерпретується відповідно до тієї системи цінностей, якою володіє автор. Оцінність та емотивність є важливими факторами масово-інформаційного дискурсу, що маніпулює колективною свідомістю [4, с. 222]. Цей вплив адресант медіатексту реалізує шляхом використання певних мовленнєвих актів або їх поєднань у текстах ЗМІ відповідного жанру.

Аналіз медіатекстів, представлений у цій статті базується на фундаментальних дослідженнях у сфері лінгвістичної прагматики, представниками якої є Дж. Л. Остін (1986), Дж. Р. Серль (1986), Е. Ф. Гонгало (2011), І. П. Сусов (2009), Г. Г. Матвєєва (2013), Г. Г. Почепцов (1981), Д. Вундерліх (1976) та ін. Мовленнєвий акт як базове поняття прагматики найчастіше характеризують за ілокутивною функцією, тобто наміром щодо його реалізації. Результат здійснення цього наміру (перлокуція) залежить від успішності реалізації мовленнєвого акту. Для нашого дослідження особливостей реалізації мовленнєвих актів у різних жанрах текстів медіа з-поміж інших існуючих класифікацій мовленнєвих актів було обрано запропонований Дж. Р. Серлем розподіл на репрезентативи (асертиви), директиви, комісиви, експресиви й декларативи [14, с. 119-122].

До медіатекстів **інформаційного** жанру О. В. Пономарьова [10] відносить звіт, репортаж, інтерв'ю (інформаційне), замітку тощо. Їхньою метою є донесення до адресата інформації про реальну дійсність. У новинах чітко констатуються дія, її виконавці та місце, основною метою є інформування адресата про подію, що відбулася. З огляду на призначення таких текстів, як в англійській мові, так і в українській, їх автори використовують здебільшого **репрезентативи**, тобто мовленнєві акти, які констатують стан справ або прогноз розвитку подій, в яких адресант, бере на себе відповідальність за істинність інформації [14]. Наприклад: «Перший енергоблок Запорізької АЕС сьогодні зупинено на капітальний ремонт» [8]. «Some 22 buildings have collapsed in a landslide at an industrial park in the southern Chinese city of Shenzhen» [18].

Репрезентативи також представлені у такому різновиді інформаційного тексту, як репортаж: «The Greek government has signed an agreement with the UN Refugee Agency (UNHCR) and European Commission to create 20,000 places for refugees in private accommodation in Athens» [21]. Репрезентативи застосовуються і в інформаційних інтерв'ю, коли респондент дає відповідь на конкретне питання, яке висвітлює актуальні події: «(У країнах-членах Ради Європи) завжди були сили, які ставили під сумнів авторитет міжнародних установ, але тепер ці сили стали мейнстрімом і далі набирають хід» [17]. Призначення інформаційних інтерв'ю полягає у підтвердженні викладених даних у новині чи репортажі.

Аналітичні медіатексти представлені кореспонденцією, статтями, рецензіями, оглядами (та їх різновидами), коментарями, листами [Пономарьова11] тощо. Серед мовленнєвих актів також зустрічаються **репрезентативи**, але з елементом оцінності. Наприклад, репрезентатив у кореспонденції: «Звіт є фінальним, жодних додаткових звітів

вже не буде. Ми будемо продовжувати працювати виключно в режимі спільних органів, передбачених відповідно до Угоди про асоціацію», – зауважила Зеркаль» [6]. Іншим прикладом використання елементів оцінності є висловлювання П. Мауера : «*Well, what I see as a humanitarian are increasing needs which are emerging and which have emerged in 2015*» [20]. У цьому аналітичному інтерв'ю бачимо висловлювання оцінки, власного погляду мовця, що є основною відмінністю аналітичного тексту від інформаційного. У своїй репліці П. Маурер, Президент Червоного Хреста, висуває власні прогнози на базі певних свідчень, у чому спостерігаємо характерну для аналітичного жанру оцінність.

Медіатексти **художньо-публіцистичного** жанру за О. В. Пономарьовою [10] представлені есе, нарисами, фейлетонами, памфлетами, етюдами тощо. Логічно припустити, що для таких текстів характерним є вживання **експресивів**, що передають емоційний або психологічний стан мовця і визначають рівень його відкритості. Так, у памфлеті Т. Данилюк можна простежити велику кількість виразів і реплік на позначення емоцій: «*I вмiє це серце однаково сильно любити й ненавидiти*», «*багато хто розчарувався*», «*етапи закоханостi*» [1] тощо. У нарисах як англійських, так і українських авторів часто оперують експресивами («*a lot more hectic*») [19]. Варто зауважити, що у текстах даного жанру часто зустрічаються **комісиви**, тобто мовленнєві акти, що метою яких є зобов'язання адресата здійснити певний вчинок. Наприклад, висловлювання «*I always told myself that I wouldn't be one of those people who had a dream and never followed it.*» [19] містить маркер обіцянки «*I wouldn't be one of those people...*», який виражає намір мовця стосовно подальшого життя. Згідно класифікації Дж.Р. Серля зазначений мовленнєвий акт є комісивом.

Найбільше різноманіття мовленнєвих актів зустрічається у **рекламі** як особливому виді медіатексту. У ній можуть зустрічатися репрезентативи («*Indesit. Прослужить долго*» [9]; реклама машини компанії Porsche: «*There is no substitute*» [22]), що особливо стосується науково-технічної реклами як окремого жанру, ілюкативна мета якого поєднує в собі інформування (оголошення) про нове досягнення науки і техніки (репрезентативи та декларативи, істинність яких залежить від їх успішності, тобто зв'язку між пропозиційним змістом висловлювання і фактичною реальністю) та запевнення фахівців щодо переваг такої продукції (комісиви) та поради щодо її придбання (директиви).

У рекламі також широко представлені **експресиви**: «*Between love and madness lies obsession*», «*The customer is always and completely right!*» [22]. Їх використання зумовлюється метою здійснити необхідний адресанту вплив на емоції адресата (кінцевого споживача), створити у його уяві позитивний асоціативний зв'язок між емоцією і певним товаром та/або його виробником. З цією метою у рекламі також використовуються **комісиви**: «*Гарантуємо якість*» [9], «*Disneyland. The happiest place on earth*» [22] оскільки надання гарантії свідчить про впевненість, яка створює ілюзію надійності компанії, її товару або послуги. Крім того, у рекламах використовуються **директиви**, які зустрічаються переважно у слоганах: «*Save Money. Live Better*», «*Just do it*» [22], «*Відпусти свою тривогу!*», «*Пийте Coca-Cola!*» [9]. Директивний слоган впливає не тільки на емоційну, а й на інтелектуальну сферу людини, що робить його потужним засобом впливу на свідомість. Наприклад, якщо для людини є актуальною потреба у швидкісному Інтернеті, то яскрава реклама Інтернет-провайдера підвищить шанси того, що своїм впливом змусить людину скористатися послугами саме цього Інтернет-провайдера, і у цьому випадку використання мовленнєвого акту у рекламі буде успішним.

Висновки.

Медіатекст, як продукт ЗМІ, направлений на здійснення певної прагматичної цілі, яка може варіюватися залежно від жанрової специфіки тексту. У ході дослідження функцій мовленнєвих актів у різних жанрах англійських та українських медіатекстів було виявлено, що в медіатекстах інформаційного жанру, таких як новини, репортаж, інформаційне інтерв'ю та ін., переважає використання репрезентативів. В аналітичних текстах (листи, кореспонденція, рецензія) також часто зустрічаються репрезентативи, проте іншою характерною ознакою, яка відрізняє аналітичні тексти від інформаційних, є наявність оцінного компонента майже у всіх медіатекстах цього жанру. У медіатекстах художньо-публіцистичного стилю доволі часто оперують експресивами з огляду на стильові

особливості таких текстів, прикладом яких можуть слугувати памфлети, нариси, фейлетони. Також зустрічаються випадки вживання директивів (фейлетони) і комісивів. У рекламних текстах переважають експресиви, комісиви та директиви, за допомогою яких здійснюється вплив не тільки на емоційну, а і на інтелектуальну сферу людини.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Данилюк Т. Двічі в одну річку не ввійдеш? Памфлет для розчарованих Помаранчевою революцією [Електронний ресурс] / Т. Данилюк // Українська правда. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2013/11/27/7003207/>.
2. Добросклонская Т. Г. Методология анализа медиатекстов в условиях конвергентных СМИ / Т. Г. Добросклонская // Развитие русскоязычного медиапространства: коммуникационные и этические проблем : материалы научно-практической конференции (26-27 апреля 2013 г.). – М.: АПК и ППРО, 2013. – 507 с. – С.18-27
3. Добросклонская Т. Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ: современная английская медиаречь : учеб. пособ. / Т. Г. Добросклонская. – Москва: Флинта : Наука, 2008. – 264 с.
4. С. В. Коростова. Категория эмотивности в современном медиапространстве / С. В. Коростова // Развитие русскоязычного медиапространства: коммуникационные и этические проблемы : материалы научно-практической конференции (26-27 апреля 2013 г.). – М.: АПК и ППРО, 2013. – 507 с. – С. 221-229
5. Кройчик Л. Система журналистских жанров / Л. Кройчик // Основы творческой деятельности журналиста [Под ред. С. Г. Корконосенко]. – СПб., 2000. – С. 125–168
6. МЗС: "безвізовий" звіт Єврокомісії щодо України – фінальний [Електронний ресурс] // Інформаційне товариство УНІАН. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.unian.ua/society/1217127-mzs-bezvizoviy-zvit-evrokomisiji-schodo-ukrajini-e-finalnim.html>.
7. Палиенко А. М. Типология медиатекстов [Електронний ресурс] / А. М. Палиенко. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pfto_2013_28_43.pdf.
8. Перший енергоблок Запорізької АЕС зупинили на 4 місяці - Міненерго [Електронний ресурс] // Інформаційне товариство УНІАН. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://economics.unian.ua/energetics/1217078-pershiy-energoblok-zaporizkoji-aes-zupinili-na-4-misyatsi-minenergo.html>.
9. Подорожная Л. В. Рекламный слоган: задум і втілення [Електронний ресурс] / Л. В. Подорожная. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: https://mamaponka.wordpress.com/2011/11/26/reklamnij_slogan_zadum_i_vtlennyy.
10. Пономарьова О. В. Інформаційні журналістські жанри як моделі діалогічної поведінки комунікаторів у політичних газетних текстах [Електронний ресурс] / О. В. Пономарьова // Електронна бібліотека Інституту журналістики – Режим доступу до ресурсу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2328>.
11. Рогозина И. В. Медиа-картина мира: когнитивно-семиотический аспект : дис...доктора филол. наук : 10.02.19 / Рогозина Ирина Владимировна. – Барнаул, 2003. – 430 с.
12. Сметанина С. И. Медиа-текст в системе культуры: динамические процессы в языке и журналистике : дис... доктора филол. н. : 10.01.10 / Светлана Ивановна Сметанина. – СПб, 2002. – 378с.
13. Стеценко Н. М. О соотношении понятий текст – медиатекст – медиадискурс / Н. М. Стеценко // Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В.И. Вернадского. Серия "Филология. Социальные коммуникации". – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. – Ч. 2. – С. 372–378.
14. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика / И. П. Сусов. – Винница, Нова Книга, 2009. – 272с.
15. Федоров А. В. Словарь терминов по медиаобразованию, медиапедагогике, медиаграмотности, медиакомпетентности / А. В. Федоров. – Таганрог: Изд-во Таганрог. гос. пед. ин-та, 2010. – 64 с.
16. Я. О. Якуба. Изучение медиатекста в семиотике: методологические аспекты [Електронний ресурс] / Я. О. Якуба // Бизнес. Общество. Власть (онлайн-издание) – 2013. – №14. – С.55-63. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.hse.ru/mag/27364712/>
17. Ягланд: відразу в декількох країнах існує загроза Конвенції з прав людини : [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.unian.ua/world/1247040-yagland-vidrazu-v-dekilkoh-krajinah-isnue-zagroza-konventsiji-z-prav-lyudini.html>.
18. China landslide : Many missing after buildings collapse in Shenzhen [Електронний ресурс] // BBC. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.bbc.com/news/world-asia-china-35144579>.
19. Gilde L. Born to dance: Teenage ballerina living her dream Asbury Park Press [Електроннийресурс] / L. Gilde // Asbury Park Press. – 2007. – Режимдоступудоресурсу: <http://cubreporters.org/gilde>.
20. The Red Cross on negotiation and morphing conflicts [Електронний ресурс] // Euronews – Режим доступу до ресурсу: <http://www.euronews.com/2015/12/15/the-red-cross-on-negotiation-and-morphing-conflicts/>.
21. Thorpe N. Migrant crisis: Athens shelter for some, despair for others [Електронний ресурс] / N.Thorpe // BBC. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.bbc.com/news/world-europe-35071115>.
22. Waiz S. 40+ Best Advertising Slogans of Modern Brands [Електронний ресурс] / S. Waiz. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.advergize.com/advertising/40-best-advertising-slogans-modern-brands/>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Ольга Демиденко – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».

Наукові інтереси: комунікативна лінгвістика, лінгвосеміотика, лінгвокультурологія, прикладна лінгвістика, теорія перекладу.

Анастасія Рошик – студентка 5 курсу факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».

Наукові інтереси: психологія, комунікативна лінгвістика, лінгвопрагматика, паралінгвістика.

УДК [811.161.2+811.111]’367.623(043.3)

ФРЕЙМОВІ МОДЕЛІ “ЗАПРОШЕННЯ-ЗАПЕРЕЧЕННЯ” ТА “ПРОХАННЯ-ЗАПЕРЕЧЕННЯ” В АНГЛІЙСЬКОМУ Й УКРАЇНСЬКОМУ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОМУ ДИСКУРСІ

Валентина ДІБРОВА (Київ, Україна)

Актуальною проблемою в розглянутих фреймових моделях є проблема вираження незгоди, відмови на запрошення в офіційно-діловому англійському та українському дискурсі, яке має бути ввічливим, *тактовним*. Вирішенню цієї проблеми сприяють способи вираження незгоди і відмови. Заперечення має мету заперечувати надію партнера на задоволення вираженого ним запропонованого змісту.

Ключові слова: фрейм, семантика, слот заперечення, комунікативна ситуація відмови, модальні засоби заперечення, пропозиційний зміст.

Actual problem in the considered frame models is the problem of dissent, refusal of an invitation in official business English and Ukrainian discourse, which should be polite, tactful. This problem promotes some ways of expressing dissent and denial. *Negation should deny the partner's hope to satisfy his suggested content.*

Keywords: frame, semantics, objection slot, communicative situation of refusal, modal means of objection, propositional content

Актуальной проблемой в рассматриваемых фреймовых моделях является проблема выражения несогласия, отказа на приглашение в официально-деловом английском и украинском дискурсе, которое должно быть вежливым, тактичным. Решению этой проблемы способствуют способы выражения несогласия и отказа. Отрицание имеет цель отрицать надежду партнера на удовлетворение выраженного ним предложенного содержания.

Ключевые слова: фрейм, семантика, слот возражения, коммуникативная ситуация отказа, модальные средства возражения, пропозициональных содержание.

Когнітивні механізми фрейму “Заперечення” в офіційно-діловій комунікації представників англійської та української лінгвокультур розкриваються на основі мовленнєвих засобів (експресивних, модальних, оцінних), що набувають заперечної семантики у фреймових моделях ділового спілкування носіїв англійської та української мов.

Загалом термін *фрейм* набув різного витлумачення відтоді, коли був уведений у науковий обіг М. Мінським, який розумів його “як структуру даних, що відображає набуті в результаті попереднього досвіду знання про певну стереотипну ситуацію та про текст, який описує цю ситуацію” [1, с. 37].

У межах фреймової моделі ми розглядаємо відмову на запрошення. Відмови належать до категорії “важких” листів — “важких” для обох учасників листування. Звичайно, вони значно не приємніші для того, кому дають негативну відповідь — бо він є стороною, більш зацікавленою в позитивному вирішенні питання, тому важливо, щоб відмова вийшла переконливою й не образливою для адресата. Ввічливість, тактовність, аргументованість при написанні листів-відмов украй необхідні. Формулювати відповідь “ні” потрібно коректно, наводити переконливі аргументи, щоб адресат зрозумів, що у вас не було іншого виходу.

Слот ‘відхилення’ має термінал ‘наявність запрошення’, мовленнєві засоби кого – це усталені кліше зі значенням “пошани”, “подяки за запрошення”: англ. *I am really honoured to receive an invitation to become a member of your prestigious Association, I am greatly thankful to you and the other members of the Association to give me such an honourable offer*; укр. *Щиро дякую вам за запрошення працювати в складі робочої групи, Ваше визнання дуже важливе для мене.*

Термінал ‘відхилення запрошення’ представлений модальними засобами: англ. *I will not be able to do justice as a member of the Association*; укр. *на жаль, обставини складаються так, що я змушений відмовитися*, які в зіставлюваних мовах відрізняються семантикою: англ. *not be able* – “можливість невиконання дії”; укр. *змушений відмовитися* – “необхідність невиконання дії”. Окрім того, в українському офіційному документі необхідність відмови пом’якшується за рахунок вставного слова *на жаль*, аби уникнути ділового конфлікту. Термінал ‘умови неприйняття запрошення’: англ. *However, I am already committed to various projects for more than a year and hence, I will not be able to do justice as a member of the Association.* укр. *Ви, мабуть, знаєте, що зараз я займаюся _____ , і ця робота*

забирає надто багато часу, щоб я міг успішно працювати в комісії й бути Вам корисним характеризується тим, що комунікативна ситуація відмови на запрошення в зіставлених дискурсах зорієнтована на підтримку подальших офіційно-ділових взаємин, про що свідчать вставні слова. В англійському діловому документі – це *however* зі значенням ‘проте, як би ні’, в українському – адресант безпосередньо звертається до знання адресатом ситуації загалом *Ви, мабуть, знаєте*, хоча і невпевнено, послуговуючись вставним словом *мабуть*.

В обох випадках простежуємо висловлення подяки за запрошення, англ. *I am greatly thankful to you*; укр. *Щиро дякую вам*. В англійській мові не простежуємо пом’якшень, на відміну від української: англ. *I will not be able* укр. *на жаль*. Також незважаючи на відмову, висловлення надії на подальше співробітництво в українській мові, в англійській мові не простежено подальшої співпраці: англ. *I respectfully request you to look for another person who is worthy to be a member of your Association*; укр. *Сподіваюсь, моя відмова не образить вас, і в майбутньому ми ще матимемо нагоду співпрацювати*.

Прокоментуємо більш докладно попередню ситуацію: ‘відхилення- запрошення’ з представленням цілих текстів офіційно-ділових документів [3]:

англ. *Ms. Jennifer Ricardo*
President of Writer's Association
121, St. Park's Street
New York

Dear Ms. Jennifer Ricardo,

I am really honoured to receive an invitation to become a member of your prestigious Association. I am greatly thankful to you and the other members of the Association to give me such an honourable offer.

I understand that being part of your Association would require me to put in my quality time and effort which I am quite willing to. However, I am already committed to various projects for more than a year and hence, I will not be able to do justice as a member of the Association. I respectfully request you to look for another person who is worthy to be a member of your Association.

Best Wishes for the Future.

Sincerely,
Isabella Courtier

укр. *Шановні панове!*

Щиро дякую вам за запрошення працювати в складі робочої групи _____ . Ваше визнання дуже важливе для мене, однак, на жаль, обставини складаються так, що я змушений відмовитися. Ви, мабуть, знаєте, що зараз я займаюся _____ , і ця робота забирає надто багато часу, щоб я міг успішно працювати в комісії й бути Вам корисним. Сподіваюсь, моя відмова не образить Вас, і в майбутньому ми ще матимемо нагоду співпрацювати. Ще раз дякую за виявлену мені честь.

З щирою повагою _____

(підпис)

Слот *стратегії відмови* складається з терміналів, що позначають основні механізми відмови на запрошення. Термінал *інформування про відмову* заповнюється конструкціями та одиницями, що розкривають причину відмови: англ. *I am already committed to various projects ifor more than a year*; укр. *Ви, мабуть, знаєте, що зараз я займаюся _____ , і ця робота забирає надто багато часу*.

Суб’єкт заперечення представлений слотом *організація*. Слот *організація* містить термінали *соціальна спільнота*. Термінал *соціальна спільнота* позначає об’єднання людей зі спільними інтересами: англ. *association*; укр. *робоча група*. Інструмент представлений

слотами *технічні засоби передачі інформації*. Слот *технічні засоби передачі інформації* представлений терміналом *лист-відмова*. Термінал *лист-відмова* заповнюється композитами в обох мовах англ. *refusal-letter*; укр. *лист-відмова*.

Термінал *ухилитися* містить одиниці, що позначають неможливість виконати запропоновану дію: англ. *not be able to do justice as a member of the Association*; укр. *змушений відмовитися*.

Одним з найпоширеніших видів ділової кореспонденції є *листи-прохання*. Прохання є пом'якшеною формою спонукання. Заперечення має на меті заперечити надію партнера на задоволення висловленого ним пропозиційного змісту, тобто певної дії, іншими словами, заперечення реалізує небажання мовця взяти на себе зобов'язання виконати в майбутньому попередньо висловлений пропозиційний зміст. Мовець здійснює санкціональну реакцію, займаючи активну позицію визначення майбутнього стану речей, залежного від нього.

Найрізноманітніші за характером, вони мають спільну ознаку — у таких листах викладається певне прохання до керівництва, партнерів, клієнтів, спонсорів тощо. Іntenція прохання не передбачає вищого статусу адресанта та зобов'язання адресата виконати дію. У цьому разі заперечення має на меті заперечити надію партнера на задоволення висловленого ним пропозиційного змісту, тобто певної дії, іншими словами, заперечення реалізує небажання мовця взяти на себе зобов'язання виконати в майбутньому попередньо висловлений пропозиційний зміст. Відповіді на прохання передбачають вибір: погодитися, відмовити чи обійти необхідність однозначної відповіді чи відкласти рішення на певний час. Варіант відповіді, звичайно, залежить від конкретної ситуації [5]:

англ. *Dear (name)*

We have completed our review of your proposal to supply Name of product. Unfortunately, the equipment you propose does not meet our minimum specification. There is still time before our date deadline for considering proposal. We invite you to reexamine our spec sheet a revised proposal.

Sincerely yours.

укр. *Шановні....*

Відповідаючи на Ваш запит про постачання (назва товару), повідомляємо, що не можемо постачати продукцію в потрібному Вам обсязі.

За Вашим замовленням ми можемо здійснити лише часткове постачання протягом

Крім цього, ми тимчасово припинили відвантаження, бо спочатку повинні виконати попередні замовлення.

Будь ласка, терміново повідомте, чи влаштує Вас наша пропозиція.

З повагою....

Слот 'відмова' має термінал 'наявність прохання', мовленнєві засоби якого – це усталені кліше на зразок: англ. *We have completed our review of your proposal to supply Name of product*; укр. **Відповідаючи на Ваш запит** про постачання (назва товару), повідомляємо, що не можемо постачати продукцію в потрібному Вам обсязі. Термінал 'відмова на запит' містить різні модальні засоби – вставне слово зі значенням "жалю" у відмові в англійському документі: англ. *Unfortunately, the equipment you propose does not meet our minimum specification* та модальним дієсловом зі значенням "категоричної відмови" – в українському: *не можемо*. Термінал 'причина відмови' представлений: англ. *You propose does not meet our minimum specification*; укр. *За Вашим замовленням ми можемо здійснити лише часткове постачання Крім цього, ми тимчасово припинили відвантаження, бо спочатку повинні виконати попередні замовлення*. В англійській мові 'причина відмови' реалізується на синтаксичному рівні: *does not meet*, в українській – наявний сполучник *лише* зі значенням "обмеження виконання дії" і прислівник *тимчасово*, що пом'якшують категоричність відмови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ языка : фреймвые сети / С. А. Жаботинская // Мова. Науково-теоретичний часопис з мовознавства. – 2004. – № 9 : Проблеми прикладної лінгвістики. – С. 81-92.
2. Заперечення позивача на касаційну скаргу [Електронний ресурс]; режим доступу до джерела: <http://lawlib.at.ua/>
3. Заперечення проти позову [Електронний ресурс]; режим доступу до джерела: <http://lawlib.at.ua/>
4. Заява про відвід [Електронний ресурс]; режим доступу до джерела: <http://lawlib.at.ua/>
5. Заява про визнання втраченого цінного папера на пред'явника недійсним та відновлення прав на них [Електронний ресурс]; режим доступу до джерела: <http://lawlib.at.ua/>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Валентина Діброва – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземної філології і перекладу Київського національного університету культури і мистецтв.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика.

УДК: 811.112.2'42

РОЗВИТОК ІДЕЙ КОМУНІКАТИВНОЇ ДЕВІАТОЛОГІЇ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКОМОВНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Христина ДЯКІВ (Львів, Україна)

У статті розглядаються актуальні тенденції комунікативної девіатології як молодого дисципліни у сучасній німецькомовній лінгвістиці. Проаналізовано праці з девіатології, визначено теоретичні засади і напрямки розвитку девіатологічних досліджень у німецькомовному просторі, такі як: системно-теоретичний з урахуванням когнітивного підходу, комунікативний, дидактичний, культурологічний, когнітивно-психолінгвістичний, соціолінгвістичний, літературознавчий, контрастивний, прикладний. Така тенденція зумовлена етапами розвитку філософії і вивчення мови і становить комплексний підхід до явища девіації. Увагу зосереджено також на перспективах розвитку девіатології.

Ключові слова: комунікативна девіатологія, комунікативна девіація (невдача), німецька мова, тенденції дослідження, перспективи розвитку.

The article examines current tendencies of communicative deviatology as a young discipline in modern German linguistics. The works on deviatology are analyzed, the following theoretical principles and tendencies of deviatological research in German speaking world are defined: systemic and theoretical approach with cognitive approach being taken into account, communicative, didactic, cultural, cognitive-psycholinguistic, sociolinguistic, literary, contrastive, applied. This tendency is caused by the stages of philosophy development and language learning and comprises a comprehensive approach to the phenomenon of deviations. The attention is also focused on the prospects of deviatology development.

Keywords: communicative deviatology, communicative deviation (failure), German, research tendencies, development prospects.

Alle Meinungen sind achtenswert wenn sie aufrichtig sind
Jean-Paul Sartre

Постановка проблеми. Питання відхилень, помилок і невдач є частим предметом дослідження у філософії, психології та лінгвістиці загалом. Однак сприйняття комунікативних порушень, підходи, принципи класифікації та методологія дослідження помітно відрізняються в українській і німецькомовній лінгвістичних традиціях. Це пов'язано з визначенням причинно-наслідкового зв'язку для „негативного мовного матеріалу“, із сферою виникнення девіацій, а також із формуванням лінгвістичних шкіл і тенденціями наукових досліджень. Помилки – невід'ємний фактор контролю як в мові (у вузькому значенні), так і в комунікації (у широкому значенні). Моніторинг помилок і їх дослідження формувалися впродовж десятиліть, однак вичерпного аналізу у плані виникнення, типології, виправлення і наслідків девіацій у різних комунікативних сферах немає досі.

Аналіз останніх досліджень. Помилки розглядаються у науці про мову з різних позицій. В українській лінгвістиці основну увагу зосереджено на проблемах суржику, мовних помилок, а також на рівні міжкультурної комунікації (О. Руда, Н. Печко, О. Калита, С. Почепинська, Л. Славова). Низка праць Ф. Бацевича, який започаткував девіатологічні дослідження в Україні, присвячена мовним і комунікативним девіаціям у різноманітних мовленнєвих жанрах [1, 2].

У німецькому мовознавстві зустрічаємо інший погляд на даний предмет дослідження. Німецькомовні лінгвісти розрізняють власне помилку, відхилення від норми, непорозуміння і невдачу. У науці про мову знаходимо німецькомовні праці, в яких девіації розглядаються з позицій когнітивістики, психології, теорії породження мовлення, комунікативної лінгвістики,

прагматики, лінгвістики тексту, педагогіки, методики і дидактики вивчення (іноземної, другої іноземної) мови, на чому зупинимося нижче детально.

Мета статті - визначити теоретичні засади і тенденції вивчення девіацій у сучасній німецькомовній лінгвістиці. Важливий момент вбачаємо власне у розрізненні предмету дослідження та у різноманітності аспектів висвітлення девіацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Детальні студії мовних відхилень у німецькомовній лінгвістиці запропонував Д. Херубім у 1980 році у праці “Fehlerlinguistik” [11]. Поняття “лінгвістика помилок” набуло популярності і в пізніших працях 80-х років німецьких мовознавців [12; 22].

Загалом у збірнику праць “Fehlerlinguistik” під редакцією Д.Херубіма розглядаються девіації у сфері як мовної теорії, так і методології, зокрема підкреслено співвідношення між відхиленням і помилкою [11]. Мовні відхилення і їх корекція досліджено в аспекті породження мовлення у рідній мові, другій та іноземній мовах (Г. Рамге, Р. Келлер, Б.-О. Рік, Г. Раабе). Відхилення як внутрішньомовні варіації в межах діалектів розглядають Г. Льофлер і В. Штейніг. Питання мовних змін і афазивних порушень разом з питаннями мовної креативності розкрито у працях Д. Херубіма та К. Геешена. Вплив зумисних і незумисних відхилень, помилки як комунікативні стратегії розглядають А. Беттен, Г. Зітта і Г. Кольде. Аспект сприйняття помилок, нерозуміння в процесі комунікації висвітлюють у своїх працях Г. Преш і Г. Ліст. Цікавою є робота про поетичні відхилення У. Оомен як про позитивне явище в лінгвістиці.

Основним підходом у дослідженні девіацій вважаємо комунікативний. Непрозорі контексти і багатозначність у визначених і невизначених номінальних фразах становили проблематику дослідження Еви Лаврік у французькій і німецькій мовах [24]. За допомогою прагматичного підходу встановлено причини і прагматичну теорію виникнення девіацій, ототожнено непорозуміння і нерозуміння та досліджено комунікативне порушення з невпинним евристичним потенціалом.

У праці “Sprache: Verstehen und Verständlichkeit” [33] непорозуміння постає як комунікативне порушення, яке складається з відмінностей між задумом адресанта і розумінням адресата. Лінгвісти розглядають поняття непорозуміння і нерозуміння, несприйняття, помилки, як і їх види (вербальне і невербальне порозуміння), а також можливості уникнення непорозуміння.

Мовні стратегії і діалогічні блокади [34] представлені в рамках лінгвістичних і політологічних студій політичної комунікації. Проблеми політичної комунікації відображено у доповідях з методології, методики і практики у політичному дискурсі.

К. Бремер у роботі Verständigungsarbeit [5] досліджує перебіг розмови й опрацювання проблем між носіями різних мов, тобто на міжкультурному рівні. Основними положеннями у праці виступає визначення поняття (по)розуміння у конwersаційному лінгвістичному аналізі, нерозуміння слова і висловлення (пропозиційний зміст і контекст), можливість інтерактивного опрацювання проблем з порозуміння і як їм можна запобігти завдяки певному підлаштованому ходу розмови, зображаючи це на прикладах живої комунікації.

Комунікативному опрацюванню відхилень у розмовах присвячена дисертація Ш. Гоес 1997 року, на основі якої видана монографія 2001 року [14]. Автор головно аналізує комунікативну поведінку адресата девіації (критерії виокремлення девіацій адресатом і реакції на девіації), визнаючи девіації як відхилення від норми на матеріалі різних типів розмов, пропонує модель подолання відхилень і типологію відхилень за реакцією адресата разом з можливостями їх подолання.

Розуміння, нерозуміння, непорозуміння у праці Фалькнера [9] виокремлені на матеріалі німецької й англійської мов. Автор пропонує дефініції цих понять, розглядає комунікативні невдачі, керуючись лінгвістичним підходом (соціолінгвістика, комунікативна етнографія, конwersаційний аналіз, семантика, прагматика як базова) і розробляє модель комунікації.

Проблеми з порозумінням описує у своїй праці “Verständigungsprobleme und gestörte Kommunikation” Р. Філер [13]. Автор пише не лише про вдалу або невдалу (порушену) комунікацію, а й про градації даних понять. Процес порозуміння вимагає постійного контролю, напруження і комунікативної роботи для покращення комунікації. Ми зацікавлені

у порозумінні і залежні від нього. Порозуміння можна покращити і воно надається до вивчення. Це – інтерактивний феномен. Своєю чергою, непорозуміння можна тематизувати або опрацювати. У праці зосереджено увагу на теоретичних аспектах порозуміння, також на порушеннях комунікації у різних сферах та інституціях (медицина, підприємницька політика та ЗМІ, вікові питання порозуміння, міжкультурна комунікація).

Одним з найновіших комунікативно спрямованих досліджень є праця “Ich habe Sie leider nicht verstanden“ про лінгвістичні принципи оптимізації в усній інтеракції людина-машина та усунення комунікативних невдач, що відкриває нові горизонти для дослідження девіацій у сучасній науці [35].

Цікаво коментують праці М. Гайдеггера автори “Heideggers Wahrheiten. Wahrheit, Referenz und Personalität in “Sein und Zeit”. У роботі висвітлено сприйняття поняття правди і неправильність його аналізу, визнання як методологічну основу і підкреслено роль феноменів, що невідривно пов’язано із тлумаченням помилковості [16].

Абдукція і комічне представлені як межеві феноми розуміння у праці “Diskursive Dummheit“ Уве Вірта [39]. Глупота розглядається як відхилення від норми, як прагматичне протиставлення. У своєму дослідженні автор керується двома підходами – філософським і логічним.

У 12-тому томі “Психології 20 сторіччя” “Наслідки для педагогіки” [26] роз’яснено причини, перебіг і наслідки таких мовних порушень, як легастенія, порушення голосу, мови і мовлення, як афазії у психічному і функціональному аспектах, запропоновано тренінг і терапію цих захворювань, описано мовний розвиток і порушення у дітей під впливом психічних, соціальних і культурних факторів.

Вагомий внесок у розвиток девіатології зробив Ф. Гінненкамп у своїй габілітаційній дисертації “Missverständnisse in Gesprächen” [18]. Учений провів емпіричне дослідження у рамках інтерпретативної соціолінгвістики, аналізуючи непорозуміння у розмовах як антидискурс. Автор пропонує типологію непорозумінь, унаочнюючи їх наслідки віа побутового нерозуміння співрозмовників один одного аж до падіння літака.

Генеza непорозумінь на прикладах літературного діалогу постає у праці У. Вебер як взаємодія індивідуальних, соціальних і діалектально зумовлених бар’єрів порозуміння [38].

Ще один з напрямів дослідження девіацій ґрунтується на працях з дидактики і методики викладання як рідної, так і другої або іноземної мови. Розуміння і порозуміння як основні поняття і цілі у викладанні і вивченні іноземної мови є темою збірника конгресу з дидактики іноземної мови [36]. Зокрема увагу зосереджено на значенні розуміння у дидактиці іноземної мови, міжкультурного порозуміння як такого (В. Зьольнер, Є. Пасов, К. Крамш, Г. Фольмер, З. Демме, В. Деланой) і на психолінгвістичному погляді на порозуміння (Д. Вольф).

Лінгвістичні методи на занятті з іноземної мови на прикладі італійської і німецької мов запропоновані у роботі з аналізу помилок і мовного зіставлення О. Путцер [27], ґрунтуючись на ретельно випрацьованій методології, методиці дослідження і типології помилок. Автор подає також причини і наслідки виникнення помилок і можливості їхньої верифікації. Граматичні відхилення в аудіюванні описує У. Гінріхс [19].

Збірник тез конференції з фахової дидактики у біології сконцентрований на важливості мови і розуміння на уроці біології і цінності непорозумінь у вивченні і дослідженні біологічних понять і явищ [32].

Хвиля дослідження девіацій відбулася у 1996-1997 роках. “Lexikon der populären Irrtümer” [23], який багаторазово перевидавався і доповнювався, спростовує непорозуміння й упередження та розвінчує міфи, які виникли у суспільстві, що доходять до абсурду в історії та науці. Подібною у викладі є книга “Kulturgeschichte der Missverständnisse“ [17], де автори піддають сумніву і зображають непорозуміння в історії культури з яскравими, наочними прикладами.

Інший – прикладний – погляд на дослідження помилок запропоновано у нелінгвістичній роботі Р. Швенднера “Логіка невдач” [31], яка протиставлена стратегіям успіху і спрямована на покращення, а не обігрування потенціалу на підприємстві, на менеджмент високої якості і вміння подолати конфлікти і невдачі. Також автор праці “Die positive Funktion von Fehlerereignissen (über die Auffindung und Nutzbarmachung von

Fehlerpotentialen)» [21] Р. Кесс підкреслює позитивну функцію помилкових подій у професійному житті загалом і вбачає у них фактори корекції подальшого професійного росту і компетенції.

„Ignoranz“ [20] – це збірка фахівців у різних сферах науки (лінгвістика, психологія, філософія, культурологія, інформаційні технології, журналістика, інформатика), яка ще раз підкреслює міждисциплінарний характер девіацій. Незнання, забування і нерозуміння проаналізовано у процесах культурних трансформацій. Непорозуміння у щоденниках Кафки зображають внутрішні процеси для представлення самоспостереження і подвійної рефлексії. Філософ Г. Ротт розрізняє дві форми незнання – відмінність думок (протириччя поглядів) і непорозуміння (відмінність у вживанні мови). Тому він вбачає необхідність у невідкладному створенні науки невідповідностей у філософії і межевих дисциплінах.

Свідченням того, що актуальність вивчення девіацій не зменшується, як і майже 40 років тому, є наукова публікація Д. Херубіма „Entwicklung durch Abweichungen: Gewinne und Verluste an den Rändern der Sprache“ 2015 року [7]. У ній йдеться про функціональний підхід до девіацій, які збагачують і поживляють мову, підтверджуючи її постійну змінюваність і розвиток.

Дослідження девіацій у німецькомовному просторі останніх років зосереджено головню на дидактичному [4; 6; 28], комунікативному [8], системно-теоретичному [10], культурологічному [15; 37] і когнітивному аспектах [25; 29].

З огляду на аналіз вищезгаданих праць, у німецькомовній лінгвістиці першочергово йдеться про відхилення (у педагогічному і мовно критичному аспектах – про помилки) у плані (мовних) правил або норм, які є за Р. Барч соціальними корелятами правил [3]. Мовні правила утворюються у породженні мовлення і в уживанні мови, вони ґрунтуються на очікуваннях на основі досвіду, а отже є випрацюваними і допускають майже завжди варіативність і створення нових правил.

Однак комунікація стосується порозуміння. Тому має оцінюватися за критерієм успішності і неуспішності, враховуючи градацію цих понять. Комунікативні невдачі ґрунтуються на соціальних конфліктах або ж призводять до них, їх причинами можуть бути і власне мовні відхилення (девіації).

Висновки і перспективи дослідження. Як показав аналіз німецькомовної лінгвістичної літератури, можна виокремити такі напрями дослідження девіацій: системно-теоретичний з урахуванням когнітивного підходу (поняття девіації і суміжних понять, моделі подолання девіацій і типологія останніх), комунікативний (стратегії, сприйняття помилок, міжкультурне спілкування), дидактичний (в аспекті породження мовлення у рідній, першій та другій іноземній мовах), культурологічний (непорозуміння, неточності), когнітивно-психолінгвістичний (порушення), соціолінгвістичний (діалектні розбіжності), літературознавчий (напр., поетичні відхилення), контрастивний (німецька, англійська, італійська, французька мови), прикладний (у професійній сфері, менеджмент помилок).

Безперечно, така тенденція зумовлена етапами розвитку філософії і вивчення мови і становить комплексний підхід до явища девіацій.

Перспективним є аналіз комунікативних девіацій у плані контрастивних досліджень і міжкультурної комунікації, враховуючи особливості української та німецької мов, та дослідження мовних і комунікативних універсалій. Результати дослідження девіацій відіграють вагомий роль у перекладознавстві, методиці викладання іноземної мови і культурі мовлення, що підтверджує їх практичне значення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бацевич Ф. С. Коммуникативные девиации и условия успешности речевого жанра / Ф. С. Бацевич // Общие проблемы теории речевых жанров. – Саратов. – № 1(9), 2014. – с. 16.
2. Бацевич Ф. Основи комунікативної девіатології / Ф. С. Бацевич. – Львів: Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2000. – 236 с. (Монографія).
3. Bartsch R. Sprachnormen: Theorie und Praxis / Renate Bartsch. – Tübingen : Niemeyer, 1987. – 341 S.
4. Bohnensteffen M. Fehler-Korrektur. Lehrer- und lernerbezogene Untersuchungen zur Fehlerdidaktik im Englischunterricht der Sekundarstufe II / Markus Bohnensteffen. – Frankfurt am Main [u.a.] : Lang, 2010. – 306 S.
5. Bremer K. Verständigungsarbeit: Problembearbeitung und Gesprächsverlauf zwischen Sprechern verschiedener Muttersprachen / K. Bremer. – Tübingen : Narr, 1997. – S. 249.
6. Caspary R. Nur wer Fehler macht, kommt weiter. Wege zu einer neuen Lernkultur / R. Caspary. - Freiburg [u.a.] : Herder, 2008. – 157 S.

7. Cherubim D. Entwicklung durch Abweichungen: Gewinne und Verluste an den Rändern der Sprache / Dieter Cherubim // Alte und neue Wörter. Der Deutschunterricht. Beiträge zu seiner Praxis und wissenschaftlichen Grundlegung. – Heft 3/15. – S. 2-13.
8. Engl J., Thurmaier F. Wie redest Du mit mir? Fehler und Möglichkeiten in der Paarkommunikation / Joachim Engl, Franz Thurmaier. – Freiburg, Br. : Kreuz, 2012. – 178 S.
9. Falkner W. Verstehen, Missverstehen und Missverständnisse. Untersuchungen an einem Korpus englischer und deutscher Beispiele / Wolfgang Falkner. – Tübingen : Niemeyer, 1997. – 275 S.
10. Fehler (ihre Funktionen im Kontext individueller und gesellschaftlicher Entwicklung) / Martin Gartmeier (Hrsg.). – Münster [u.a.] : Waxmann, 2015. – 310 S.
11. Fehlerlinguistik. Beiträge zum Problem der sprachlichen Abweichung / Hrg. Dieter Cherubim. – Tübingen : Niemeyer, 1980. – 306 S.
12. Fervers H. Fehlerlinguistik und Zweitspracherwerb (wie Franzosen Deutsch lernen) / Helga Fervers. – Geneve : Droz, 1983. – 254 S.
13. Fiehler R. Verständigungsprobleme und gestörte Kommunikation / Reinhard Fiehler. – Opladen : Westdt. Verl., 1998. – 304 S.
14. Goes S. "Das "nicht" war zu leise!" Untersuchungen zur kommunikativen Verarbeitung von Abweichungen in Gesprächen / Stefan Goes. – Göttingen, Duehrkohp und Radicke, 2001. – (Göttingen, Univ., Diss., 1997) . – Режим доступа : <http://ediss.uni-goettingen.de/bitstream/handle/11858/00-1735-0000-000D-F104-A/goes.pdf?sequence=1> (дата звернення 19.01.2016)
15. Gustav F. Norm – Grenze – Abweichung (kultursemiotische Studien zu Literatur, Medien und Wirtschaft ; Michael Titzmann zum 60. Geburtstag) / Gustav Frank. – Passau : Stutz, 2004. – 463 S.
16. Heideggers Wahrheiten. Wahrheit, Referenz und Personalität in "Sein und Zeit" / Christoph Martel (Hrg.). – Berlin [u.a.] : de Gruyter, 2008. – 330 S.
17. Henscheid E. Kulturgeschichte der Mißverständnisse. Studien zum Geistesleben / Eckhard Henscheid. – Stuttgart : Reclam, 1997. – 589 S.
18. Hinnenkamp V. Mißverständnisse in Gesprächen (eine empirische Untersuchung im Rahmen der interpretativen Soziolinguistik) / Volker Hinnenkamp. – Opladen [u.a.] : Westdt. Verl., 1998. – 333 S.
19. Hinrichs U. Linguistik des Hörens. Hörverstehen und Metakommunikation im Russischen / Uwe Hinrichs. – Wiesbaden : Harrassowitz, 1991. – 385 S.
20. Ignoranz. Nichtwissen, Vergessen und Missverstehen in Prozessen kultureller Transformationen / Achim Geisenhanslüke [Hrsg.] – Bielefeld : transcript, 2008. – 260 S.
21. Kess R. Die positive Funktion von Fehlerereignissen (über die Auffindung und Nutzbarmachung von Fehlerpotentialen) / Reingard Kess. – Frankfurt am Main [u.a.] : Lang, 2006. – 268 S.
22. Kielhöfer B. Fehlerlinguistik des Fremdspracherwerbs (linguistische, lernpsychologische und didaktische Analyse von Französischfehlern) / B. Kielhöfer. – Kronberg / Ts. : Scriptor, 1980. – 223 S.
23. Krämer W., Trenkler G. Lexikon der populären Irrtümer. 500 kapitale Mißverständnisse, Vorurteile und Denkfehler von Abendrot bis Zeppelin / Walter Krämer, Götz Trenkler. – Frankfurt am Main [u.a.] : Büchergilde Gutenberg, 1996. – 355 S.
24. Lavric E. Mißverstehen verstehen (opake Kontexte und Ambiguitäten bei indefiniten und definiten Nominalphrasen) / Eva Lavric. – Graz: Inst. für Sprachwiss., 1990. – 229 S.
25. Peter K. Textbewertungen (eine empirische Untersuchung zu Sprachbewusstheit und Spracheinstellungen) / Klaus Peter. – Tübingen : Stauffenburg-Verl., 2011. – 337 S.
26. Die Psychologie des zwanzigsten Jahrhunderts / Walter Spiel (Hrg.) Register der 15 Bände. – Band 12. Konsequenzen für die Pädagogik (2). Entwicklungsstörungen und therapeutische Modelle. – Zürich : Kindler, 1981. – 349 S.
27. Putzer O. Fehleranalyse und Sprachvergleich (linguistische Methoden im Fremdsprachenunterricht am Beispiel Italienisch-Deutsch) / Oskar Putzer. – Ismaning : Hueber, 1994. – 357 S.
28. Reuter T. Die 101 häufigsten Fehler beim Englischlernen / Tonio Reuter. – Stuttgart: Klett, 2014. – 143 S.
29. Schaefer J. Lob des Irrtums (warum es ohne Fehler keinen Fortschritt gibt) / Jürgen Schaefer. – München : Bertelsmann, 2014. – 253 S.
30. Schläpfer F. Schweizer Lexikon der populären Irrtümer. Missverständnisse und Vorurteile von Alpenklübler bis Zwingli / Franziska Schläpfer. – München [u.a.] : Piper, 2006. – 272 S.
31. Schwendner R. Logik des Scheiterns. Potentiale im Unternehmen verbessern statt verspielen / Raimund Schwendner. – Wiesbaden: Gabler, 1996. – 211 S. : Ill., graph. Darst.
32. Sprache und Verstehen im Biologieunterricht. Bericht über die 8. Internationale Arbeitstagung der Sektion Fachdidaktik Biologie im VDBiol zum Thema "Sprache und Verstehen im Biologieunterricht" in Bad Zwischenahn vom 30.09.91 bis 04.10.91] / Hrsg. Hartmut Entrich. – Alsbach / Bergstrasse: Leuchtturm-Verl., 1992. – 454 S. : Ill., graph. Darst.
33. Sprache: Verstehen und Verständlichkeit / Hrsg. Bernd Spillner. – Frankfurt am Main [u.a.] : Lang, 1995. – 353 S.
34. Sprachstrategien und Dialogblockaden (linguistische und politikwissenschaftliche Studien zur politischen Kommunikation) / Josef Klein. – Berlin [u.a.] : de Gruyter, 1996. – 214 S. : graph. Darst.
35. Thar E. "Ich habe Sie leider nicht verstanden" (linguistische Optimierungsprinzipien für die mündliche Mensch-Maschine-Interaktion) / Evelyn Thar. – Bern ; Berlin ; Bruxelles ; Frankfurt am Main ; New York ; Oxford ; Wien : Peter Lang, 2015. – 319 S.
36. Verstehen und Verständigung durch Sprachenlernen? Dokumentation des 15. Kongresses für Fremdsprachendidaktik, veranstaltet von der Deutschen Gesellschaft für Fremdsprachenforschung (DGFF), Giessen, 4. - 6. Oktober 1993 / Lothar Bredella [Hrsg.]. – Bochum: Brockmeyer, 1995. – 537 S.
37. Was aus Fehlern zu lernen ist in Alltag, Wissenschaft und Kunst / Otto Neumaier (Hrg.). – Wien [u.a.] : Lit, 2010. – 240 S.
38. Weber U. Zur Genese von Mißverständnissen, dargestellt an Beispielen des literarischen Dialogs / Ursula Weber. – Braunschweig : Selbstverl., 1988. – 93 S.
39. Wirth U. Diskursive Dummheit. Abduktion und Komik als Grenzphänomene des Verstehens / Uwe Wirth. – Heidelberg : Winter, 1999. – 364 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Христина Дяків – кандидат філологічних наук, доцент кафедри міжкультурної комунікації та перекладу Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: комунікативна девіатологія, лінгвістична генологія, прагмалінгвістика, комунікативна лінгвістика, міжкультурна комунікація.

УДК 811.11'42

FEATURES OF FOREGROUNDING OF THE COMMUNICATOR'S STATUS IN ENGLISH CONFLICT DISCOURSE**Olena YEMELYANOVA, Yevheniia HONCHAROVA (Sumy, Ukraine)**

Стаття присвячена вивченню особливостей актуалізації статусу комуніканта в англомовному конфліктному дискурсі. Проведене дослідження свідчить, що конфліктний дискурс, як особливий тип дискурсу, характеризується порушенням принципів кооперації, зіткненням ціннісних орієнтирів та інтересів учасників конфлікту. Під час конфліктного дискурсу вищій статус комуніканта актуалізується шляхом уживання директивів, інвективів, промісивів та асертивів. До вербальних засобів актуалізації вищого статусу також належать негация та уживання порівняння; особа з вищим статусом вдається до пейоративів, лексичних та синтактичних повторів, риторичних запитань, щоб нагадати адресату про його нижчий статс. Іронія, сарказм та пряма негация є впливовими засобами пониження самоповаги опонента та демонстрації власного високого статусу, що, в свою чергу, спричиняє конфліктну взаємодію. Нижчий статус комуніканта актуалізується шляхом уживання прямих питань, які імплікують умовляння, прохання, вимоловання, що супроводжуються відповідними невербальними засобами спілкування.

Ключові слова: конфліктний дискурс, статус комуніканта, вищий статус, нижчий статус, директиви, інвективи, промісиви.

The article deals with the study of the peculiarities of the communicator's status foregrounding in English conflict discourse. The conducted research shows that conflict discourse, as a specific type of discourse, is characterised by violation of cooperation principles in communication, collision of participants values and interests. In the course of conflict discourse, communicator's superior status is foregrounded through directives, invectives, promissives, assertives. Verbal means of superior communicator's status foregrounding also comprise negation and the use of comparison; a person with a superior status resorts to pejoratives, lexical and syntactic repetitions, rhetorical questions to remind the addressee of their lower status. Irony, sarcasm and direct negation are potent means in undermining an opponent's self-esteem, demonstrating a person's superior status and causing conflict interaction. A communicator's subordinate status is foregrounded through direct questions with pleading implications, requests and begging, accompanied by corresponding non-verbal means of communication.

Key words: conflict discourse, communicator's status, superior status, subordinate status, directives, invectives, promissives.

Communicative interaction between people belongs to one of the major problems of modern linguistics research. Recently, a vast number of linguists have focused on the study of specific discourse types, and on English conflict discourse, in particular. Researches in this area were carried out by such scholars as I. Ye. Frolova, O. I. Hrydasova, N. A. Bilous, M. Y. Seiranian, S. V. Formanova, S. Leung etc. Although English conflict discourse has been a subject of linguistic research more than once, the problem of identifying peculiarities of communicator's status foregrounding in English conflict discourse needs further development, and that stipulates the relevance of the research.

The objective of the research is English conflict discourse.

The subject area is peculiarities of communicator's status foregrounding in English conflict discourse.

Conflict discourse is a type of discourse, which objectives are in contradiction with the positive direction of communication. The specificity of communication within conflict discourse is that verbal behavior of its members reflects emotionally negative attitude of communicators to each other, to the situation and the factors that give rise to it. Violations of cooperation principles, collision of values and interests of the participants of the conflict is typical for conflict discourse. In speech activities of participants within conflict discourse the features appear, typical for that type of verbal communication, such as: evaluativity, emotionality, threat to a communicator's "face", aggression [3].

On the basis of S. Leung's classification [10], that combines various strategies and forms of speech conflict situations, conflict discourse types are the following:

- disagreement: subject differences are contrasted with personal opinion, herewith participants apply not to the opponent's previous actions, but to the primary applications complementing them with excuses or explanations;
- adversative episode: sequence of verbal moves, that begins with the rejection of the action, requirements or approvals;
- contacting routing: frame of differences is deliberately destroyed by participants – links are broken and references to previous actions are ceased, a change of subject or verbal strategy occurs;
- oppositional argument: an opponent or opponents directly support controversial positions, preferring confrontation strategies;
- quarrel: speech acts of opponents are viewed as adjacent pairs, that trigger sequence of communication moves, leading to escalation of the conflict;
- dispute, disputing: exchange of views in order to evaluate suggested statements and to select verbal strategy;
- conflict talk: interaction of participants is not limited to one subject of differences, speech acts or tactics.

Among socio-psychological factors that determine the construction of discourse, an image of a communicator's status plays a significant role. The social position or status is a formally established or tacitly accepted individual place in the social group hierarchy. Status characterizes a person's place on the vertical axis: high or low position occupied by an individual in the society. Verbal behavior within interpersonal communication obeys the laws of status-role interaction [5, p. 12].

They are social roles that define communicators' status relationship. The knowledge of a set of social roles and corresponding status relationship is an integral part of social competence and is necessary for a successful development of a speech situation.

According to I. Ye. Frolova the following is relevant for communicator's status estimation: social features (age, gender, profession, education and social level etc.); role features (a guest, a customer etc.); interpersonal and personal features (closeness – remoteness etc.); situational features (caused by location, time and other terms of communication) [6, p. 181].

Due to social status, it is possible to study the behavior of people who speak a particular language and, by virtue of status differences, have different ideas about the norms of public behavior. Interpersonal relations are usually regulated indirectly, so we can talk about the implicit nature of social status [4, p. 195].

According to factual material, we can differentiate three types of dyads, in which the correlation of communicators' status is reflected (addressee (A_2) and addresser (A_1)):

- 1) $A_2=A_1$ reflects the speech situation between individuals with equal role status, namely among friends, family and colleagues about the same age and social status;
 - 2) $A_2>A_1$ situation of communicators' status inequality (supremacy of the addressee);
 - 3) $A_2<A_1$ situation of communicators' status inequality (subordination of the addressee)
- [2].

Status and role communicators' relationships can be objectified in conflict discourse in various ways. Among the ways of foregrounding, the following methods are distinguished:

1. descriptive-evaluative – the speaker describes the status carrier's actions and role that converge or do not converge with the stereotypical knowledge and perceptions, expectations, demands and, on this basis, evaluates it.

For example: *"By the way, what's his name?"*

'I haven't a notion. '

'Darling, we must know. I'll ask him to write in our book.'

'Damn it, he's not important enough for that.' [11, p. 3];

- impellent – the speaker prompts the status and role carrier to perform actions provided by stereotypical requirements, expectations, beliefs or knowledge.

For example: *"Oh, but why did you give her more money?"*

'Oh well. I wanted to! You have to be a bit lordly with people like that –'" [9, p. 5935];

• causal – the speaker performs a verbal act by virtue of desire or unwillingness to act according to the status and role requirements, expectations, knowledge or ideas [1].

For example: *"I'll not live with you, ' said Carrie. 'I don't want to live with you. You've done nothing but brag around ever since you've been here. '*

'Aw, I haven't anything of the kind," he answered. "' [8, p. 228].

One utterance can combine a number of ways of communicator's status foregrounding.

For example: *"Stop it. Stop it.'*

'You devil, you swine, you filthy low-down cad.'" [11, p. 37] – the interlocutor resorts to both descriptive-evaluative and impellent methods of status foregrounding.

A communicator's status appears directly in speech acts. Among the verbal means of superior communicator's status foregrounding are:

- directives and invectives.

For example: *"Damn you, don't hold that girl as if she was a sack of potatoes, – Jimmie Langton shouted at him." [11, p. 15];*

- promissives and imperative verbs.

For example:

"Do as you please with your damned money," said Dermot in a low voice. "I shall have the woman I love.'

'A woman who -'

'Say a word against her and, by God, I'll kill you!' cried Dermot." [7, p. 1228].

Verbal means of superior communicator's status foregrounding also comprise:

- negation and the use of comparison by the speaker to underline his superior position.

For example:

"She faced him with blazing eyes. 'You damned fool, I've never acted better in my life.'

'Nonsense. You're acting like hell.'" [11, p. 176].

A person with a superior status always strives to be persuasive. Doing that he or she resorts to pejoratives, lexical and syntactic repetitions to remind the addressee of his/her lower status.

For example: *"You are mad, Dorian.'*

'Ah! I was waiting for you to call me Dorian.'

'You are mad, I tell you - mad to imagine that I would raise a finger to help you, mad to make this monstrous confession. I will have nothing to do with this matter, whatever it is.... [12, p. 117].

Rhetorical questions are also in the arsenal of those who are sure of themselves and are in power to ask questions, answers to which are quite obvious and shouldn't be given at all.

For example:

...Do you think I am going to peril my reputation for you? What is it to me what devil's work you are up to?" [12, p. 117].

Irony, sarcasm and direct negation are potent means in undermining an opponent's self-esteem, demonstrating a person's superior status and causing conflict interaction.

For example:

"He's got looks. I can carry him'.

'You've got a pretty good opinion of yourself, haven't you? But you're wrong.'" [11, p. 39-40].

A communicator's subordinate status can be foregrounded through direct questions with pleading implications.

For example: *"Keep quiet," said the man. "If you stir, I shoot you.'*

'You are mad. What have I done to you?" [12, p. 132].

Requests and begging, accompanied by corresponding non-verbal means of communication, as a rule, demonstrate the communicator's subordinate status.

For example: *"Sit still, Carrie, ' he said. 'Sit still. It won't do you any good to get up here. Listen to me and I'll tell you what I'll do. Wait a moment.'*

She was pushing at his knees, but he only pulled her back. No one saw this little altercation, for very few persons were in the car, and they were attempting to doze.

"I won't," said Carrie, who was, nevertheless, *complying against her will*. "Let me go," she said. 'How dare you?' and *large tears began to gather in her eyes*." [8, p. 276].

Factual material shows that verbal declaration of inability to do something ("I can't.") indicates the childish fear of failure and, as a result, readiness to be reassured and cajoled. And that can only be done by a partner with a superior status.

For example: "'Oh, you are cruel to me! You are wicked! *I can't*. You know *I can't*.' 'Why can't you? You can. I am not wicked. To me it doesn't matter what the world is. You really want me, and nothing but me.'" [9, p. 4491].

Interesting is the fact of status foregrounding in speech situation between individuals who are officially clothed with power, but are not fully aware of the opponent's real power. Such situations are conflict a priori.

For example:

"And when he reached the great portal of the cathedral, the soldiers thrust their halberds out and said, 'What dost thou seek here? None enters by this door but the King.'

And *his face flushed with anger*, and he said to them, '*I am the king*', and waved their halberds aside and passed in." [12, p. 255].

Non-verbal kinetic means of communication (*face flushed with anger*) correlate with the highest status assertion.

The conducted research shows that conflict discourse, as a specific type of discourse, is characterised by violation of cooperation principles in communication, collision of values and interests of the participants. In the course of conflict discourse, communicator's superior status is foregrounded through directives, invectives, promissives, assertives. Verbal means of superior communicator's status foregrounding also comprise negation and the use of comparison; a person with a superior status resorts to pejoratives, lexical and syntactic repetitions, rhetorical questions to remind the addressee of their lower status. Irony, sarcasm and direct negation are potent means in undermining an opponent's self-esteem, demonstrating a person's superior status and causing conflict interaction. A communicator's subordinate status can be foregrounded through direct questions with pleading implications. Requests and begging, accompanied by corresponding non-verbal means of communication, demonstrate the communicator's subordinate status.

The prospects of the research we seen in thorough study of communicator's status foregrounding through non-verbal means of communication.

BIBLIOGRAPHY

1. Гридасова О. І. Спонукальний та казуальний способи актуалізації стереотипних ролей в англомовному сімейному конфліктному дискурсі / О. І. Гридасова // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, 2011. — № 954. — С. 26-30.
2. Ємельянова О. В. Мовленнєвий статус адресата в аспекті теорії ролей / О. В. Ємельянова // Вісник СумДУ. Серія Філологічні науки. — Суми: Вид-во СумДУ. — №3(62). — 2004. — С. 135-141.
3. Кошкарова Н. Н. Провокативное общение как разновидность конфликтного дискурса / Н. Н. Кошкарова // Сибирская ассоциация лингвистов-экспертов, 2015. — Режим доступа : http://siberia-expert.com/publ/satti/stati/provokativnoe_obshhenie_kak_raznovidnost_konfliktного_diskursa_n_n_koshkarova/4-1-0-149
4. Миронова М. В. Статусные отношения коммуникантов при неодобрении и порицании / М. В. Миронова // Ярославский педагогический вестник. — 2012. — № 4. — Том I (Гуманитарные науки). — С. 195-198.
5. Седов К. Ф. Человек в жанровом пространстве повседневной коммуникации / К. Ф. Седов // Антология речевых жанров: повседневная коммуникация. — М.: Лабиринт, 2007. — С. 7-38.
6. Фролова І. Є. Поняття "статусу комуніканта" у мовленнєвій взаємодії : матеріали науково-методичної конференції ["Треті Каразінські читання: методика і лінгвістика — на шляху до інтеграції"] / І. Є. Фролова. — Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2003. — С.180-181.
7. Christie A. Complete Short Stories / Agatha Christie. — 1932. — 4288 p. — Режим доступу : http://ehsmustangs.com/ward/english/readings/agatha_christie_complete_short_stories.pdf
8. Dreiser Th. Sister Carrie / Theodore Dreiser. [The Pennsylvania Edition with a new introduction by Thomas P. Riggio]. — University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1998. — 512 p.
9. Lawrence D.H. Delphi Complete Works of D. H. Lawrence / D. H. Lawrence. — Delphi Classics. Series One, 2011. — 12667 p. — Режим доступу : <http://kr11cwqi.blog.com/2014/11/21/delphi-complete-works-of-d-h-lawrence-illustrated-by-d-h-lawrence-downloads-torrent/>
10. Leung S. Conflict talk: A discourse analytical perspective / Santoi Leung. — Teachers College Columbia University Working Papers in TESOL & Applied Linguistics 2 (2), 2002. — Режим доступу : <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.467.248&rep=rep1&type=pdf>
11. Maugham W. S. Theatre / W. S. Maugham. — Vintage Classics, New Ed edition United Kingdom, 2001. — 256 p.
12. Wilde O. The Collected Works of Oscar Wilde / Oscar Wilde. — Wordsworth Editions Limited, Great Britain, 2007. — 1104 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Олена Ємельянова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Сумського державного університету.

Наукові інтереси: комунікативна лінгвістика, лінгвістика тексту, когнітивна лінгвістика.

Євгенія Гончарова – студентка 4-го курсу факультету іноземної філології та соціальних комунікацій Сумського державного університету.

Наукові інтереси: комунікативна лінгвістика, лінгвістика тексту.

УДК 81'27=111

FUNCTIONAL PECULIARITIES OF GENDER-BIASED UNITS IN MODERN ENGLISH

Iryna KARAMYSHEVA, Olga MERZA (Lviv, Ukraine)

Стаття присвячена вивченню лінгвальних засобів уникнення гендерної упередженості в сучасній англійській мові. Дослідження функціональних особливостей гендерно-упереджених та гендерно-нейтральних мовних одиниць проведено на основі вибірки речень з такими словами/фразами та їх коректними заміниками, яка отримана автоматичним шляхом з корпусу The British National Corpus (BNC). Запропоновано практичні поради щодо запобігання гендерного упередження в сучасній англійській мові.

Ключові слова: гендер, гендерна лінгвістика, гендерне упередження, гендерно-упереджені мовні одиниці, гендерно-нейтральні мовні одиниці.

The article deals with the study of language means for avoiding the gender bias in Modern English. The research of functional peculiarities of gender-biased and gender-neutral language units has been carried out on the basis of the samples, obtained automatically from The British National Corpus (BNC). There are also suggested the practical guidelines for avoiding the gender bias in the Modern English language.

Key words: gender, gender linguistics, gender bias, gender-biased language units, gender-neutral language units.

Статья посвящена изучению языковых средств избегания гендерных предубеждений в современном английском языке. Исследование функциональных особенностей языковых единиц, несущих гендерное предубеждение, и их гендерно-нейтральных заместителей проведено на основе выборки предложений, полученной автоматически из корпуса The British National Corpus (BNC). Предлагаются практические советы для нейтрализации гендерного предубеждения в современном английском языке.

Ключевые слова: гендер, гендерная лингвистика, гендерное предубеждение, языковые единицы с гендерным предубеждением, гендерно-нейтральные языковые единицы.

The development of the anthropocentric paradigm in the contemporary science made the study of human a dominant idea. Works in the field of sociolinguistics, theory of intercultural communication, text linguistics, psycholinguistics, which study communication and interaction of people in society, are especially valuable within this paradigm. Thus, gender studies are one of the topical areas of contemporary human studies, focusing on cultural and social factors which determine an attitude of a society towards men and women, the behavior of individuals in connection with their belonging to one or another gender, stereotypes about male and female qualities – everything that takes the gender from the field of biology into social life and culture.

The interest to gender as a socio-cultural construct is shown by the large number of works by domestic and foreign linguists as R. Maggio [11; 12], C. Miller and K. Swift [13], B. Christian [9], J. R. Redfern [14], B. Sorrels [15], D. Spender [16], A. Kirilina [5; 6], O. Goroshko [3; 4], N. Gapon [1], D. Gerasimenko [2] and others. Despite the growing interest to gender as a sociocultural phenomenon it is still insufficiently studied and while the mentioned above works give a considerable view on gender questions in language, some aspects need to be more thoroughly studied. Especially great is the interest to gender studies in the English language which is not accidental and is caused by two reasons: firstly, English is the language of intercultural communication; and secondly, unlike many other languages, it has no clear differentiation of grammatical gender. Therefore, there is a question: whether to “revive” these differences or, on the contrary, to avoid the use of those linguistic units which indicate any gender differences. Therefore, the **object of the presented research** are gender-biased language units and gender-neutral language units which allow avoiding such bias. The **subject of the research** are functional peculiarities of types of gender-biased and gender-neutral language units in modern English. The **aim of the research** is to reveal and characterize gender-biased and gender-neutral language units,

to analyze ways of replacing the former by the latter ones in order to achieve a correct pragmatic effect in communication. The **methods of research** are determined by the aim and are the following: descriptive method; contextual analysis; statistical method.

The vocabulary of modern English includes several groups of gender-marked nouns. These linguistic units first attracted attention of gender linguists and only later they became an object of interest of grammar and vocabulary researchers. The last decade of the twentieth century was marked by the rise and rapid development of the feminist movement in many Western countries, including English-speaking ones. The idea of equality between men and women in all spheres of life – political, social, scientific, educational, household and personal – gained popularity very quickly. Since language is a reflection of reality perception, the movement for freedom and the rights of women immediately influenced the vocabulary of the language. There appeared such terms in the English language: Gender-Gap, Gender-Language, Women’s Movement, Women’s Liberation Movement, Lib Activists, Male chauvinist.

The feminism ideologists believe that vocabulary composition and grammatical structure of the English language influence the consciousness of speakers, keeping in mind that gender-marked language units serve to indicate whether a person belongs to male (strong) or feminine (weak) sex and so can discriminate women and put them at a disadvantage. Feminists criticize the following groups of language units:

- noun ‘man’ used in its traditional meanings “a person of either sex” or “people in general”;
- composite words including part ‘man’: *man-made, mankind, manhunt, etc;*
- derivatives with a gender-marked affix: *hero-heroine, waiter-waitress;*
- personal and possessive pronouns of third person masculine gender: *he, him, his* used to denote both men and women.

Thus, feminist linguistics denotes all above-mentioned gender-marked units as Sexists Words and the English language itself – as the Sexist Language.

R. Maggio, the author of several dictionaries and reference books [11; 12], denotes the Sexist Language as follows: “Sexist language is the language that promotes and maintains attitudes that stereotype people according to their gender. It assumes that the male is the norm – the significant gender” [12, p.165].

The idea of ‘The Non-Sexist Language’ – a language which is neutral from the gender point of view – is rather popular among public figures, linguists and writers. Many publishers released special dictionaries and reference books giving recommendations about what linguistic means directly or indirectly indicating the sex of a person should be avoided in speech. The feminist authors attempted to eliminate language means, which may be perceived as gender markers – “to de-gender the English language”. For example, instead of qualitative adjectives and adverbs including parts ‘man’ and ‘woman’ it is recommended to use words with similar meaning, which more specifically indicates a particular feature, quality, characteristic in accordance with the intent of a speaker:

1. *manlike* – *strong, courageous, brave, resolute, honorable, rude, straight-forward, active, competitive, self-confident, etc.;*

2. *womanlike* – *gracious, gentle, neat, warm, expressive, supportive, soft-spoken, tender, charming, compassionate, etc.*

3. It is advised to replace the words containing markers ‘man’, ‘woman’ or gender suffixes by synonymic words or word-combinations: *businessman* – *executive, manager, business executive, trader, investor; mailman* – *mailcarrier; fireman* – *firefighter; jazzman* – *jazz player, jazz musician, member of jazz band; policeman* – *law enforcement, police officer; housewife* – *housekeeper; needle woman* – *tailor, needle worker; stewardess* – *fly attendant; man eater* – *human eater, carnivore, people eater, cannibal; mankind* – *humankind, humanity, human creatures, people, human beings, human society, we, us, ourselves, the generation, the public, nation; man-sized* – *husky, hefty, large, big, massive, sizable, enormous, considerable, immense; man-made* – *artificial, of human origin, etc.*

4. It is recommended to replace units in proverbs and sayings, set phrases: *act like a man (take it like a man)* – *act bravely, courageously, honorably, wisely; show patience, fortitude,*

strength, determination; stand up for oneself, be resolute, independent, earnest etc. Proverbs including masculine pronouns *he, his, him* are to be transformed into plural: *He who hesitates is lost – They who hesitate are lost; He who laughs last, laughs best – They who laugh last, laugh best.*

In the last decades of the twentieth century only feminist linguists appealed to avoid gender-marked units in speech. Nowadays such recommendation may be found even in lexicographical sources [7, p. 95]. The Macmillan includes recommendations concerning various substitutions by neutral, ‘inoffensive’ forms for the units of word families ‘man’ and ‘woman’ and also in a separate section of “Language Awareness” entitled “Sensitivity: Avoiding Offence”. The dictionary authors point out that gender-marked units along with the nominative function easily may fulfill an emotional and evaluative function: “Gender is the area in which it is most difficult to avoid giving offence” [10]. The similar notes are found in the American Heritage Dictionary: “The use of man to mean a human being, regardless of sex, ... is now much less generally accepted. ... many words are being replaced, sometimes officially, by terms which are considered neutral”. This dictionary offers the following replacements: ‘Members of Congress’ – instead ‘Congressmen’ ‘the evolution of human’ – instead ‘the evolution of man’, etc. [17]. Thus, almost universal recognition of gender-marked words as sexist terms suggests that “gender correctness” is not just a fact of speech but has become a fact of language.

It has been stated that the aim of the presented research is to reveal and characterize gender-biased and gender-neutral language units, to analyze ways to replace the former by the latter ones in order to obtain a correct pragmatic effect in communication. To achieve the mentioned aim there has been examined a large volume of texts from the British National Corpus for the presence of gender-biased and gender-neutral language units, using some of linguistics analysis methods to describe characteristics of gender-marked and gender-neutral units, to analyze them in the context and systemize the research results.

The BNC Simple Search option has been used to select the research material. This is the mechanism that allows browsing the corpus online, as BNC is a commercial corpus, but the possibility to use it online is provided for free by the British Library [8]. The research sample, collected in automated way, consists of 54,667 language units. The sample analysis has allowed finding out that the usage of gender-biased language units prevail over the usage of gender-neutral language units. For example, from the whole amount of 22904 units matching the category ‘names of professions, that have *-(wo)man* part in them and their neutral substitutes’, only 1998 words/phrases have no gender bias in them, that is approximately 9%, while units with gender bias – 91%. Better results can be seen in the proportion of “man-marked” language units and their non-sexist counterparts – the amount of “man-marked” units is 1843 of all cases, which is 39%, and the amount of their neutral substitutes is 2845 (61%). Talking about gender bias in pronouns it should be repeated that gender bias in pronouns shows itself in the incorrect usage of pronouns *he* and its derived forms *his, him, himself* while referring to both males and females and that can be seen only in the context. So, 300 random sentences with each pronoun (*he, his, him, himself* and *they, their, them, themselves*) were taken and carefully read to find out how many sentences within 300 will be with gender bias and how many can be viewed like their substitutes. It was discovered that the most frequent gender-biased pronoun is *he* (20%) and the most frequent gender-neutral substitute is *they* (18%). Both pronouns’ derived forms are not of large quantity, only *his* and *their* are almost reaching the results of the first two pronouns (with 14% and 16% accordingly).

Also in the course of analyzing gender-bias in nouns and pronouns, the guidelines for avoiding sexist language in English have been introduced. To carry out this a manually created sample was used – some amount of examples from the automatically searched sample was taken and analyzed. Manually created sample consists of 886 language units, each of which is a part of a sentence. The main pieces of advice for avoiding gender bias are presented below.

Avoiding gender bias in nouns

1. When describing a job or career both men and women might perform, avoid using a combined term that specifies gender (*-(wo)man* part). NOT correct:

John Akers, IBM's chairman, said yesterday that Europe must become self-sufficient in key technologies such as semiconductors. ([Independent, electronic edition of 19891005]. London: Newspaper Publishing plc, 1989, Business material, pp. ??, 621 s-units, 11762 words.). Correct:

Dr. Alexandra Macara, chairperson of the British Medical Association's ethics committee stressed the difficulties for the parents in making rational decisions at such a time. (Towards a better understanding. Senior, Robert. London: Euromonitor Publications Ltd, 1985, pp. 9-111. 1295 s-units, 30618 words.)

2. Identify men and women in the same way. Use generic terms that cover both genders instead of diminutive or special forms to name women (-ess suffix names of occupation). NOT correct:

Another participant was an elderly Orcadian poetess prone to say very, very softly things such as 'life is like a glass of pure water'. (Seeing in the dark. ed. Breakwell, Ian and Hammond, Paul. London: Serpent's Tail, 1990, pp. ??, 2024 s-units, 32621 words.). Correct:

His running-mate Blaga Dimitrova, a poet, became Vice-President. (Keesings Contemporary Archives. Harlow: Longman Group UK Ltd, 1992, pp. ??, 2669 s-units, 58772 words.)

3. Avoid the pseudo-generic 'man' – words with 'man-markers'. NOT correct:

A destructive flood was an annual possibility, and the god of Heaven Anu and the storm-god Enlil, who were believed to have been responsible for the decision to destroy mankind, were invoked in the incantation passages of the legend of the Flood. (Time in history. Whitrow, G J. Oxford: Oxford University Press, 1990, pp. 19-120. 1499 s-units, 38578 words.). Correct:

This district, with its decaying tenements, its cobbled streets shattered and stinking, the pervasive odour of massed humanity, and their filth, reminded him with almost terrifying clarity of the wharves where he had grown up. (Another time, another season. Dillon, Anna. London: Sphere Books Ltd, 1989, pp. 1-128. 2783 s-units, 39458 words.)

4. Use courtesy titles that promote the gender equity. Courtesy titles that label a woman in regard to her relationship to a man (her marital status) or forms of address that depict a woman as the mere appendage of her husband trivialize women or render them invisible. (Notice that *Ms.* can be used for both married and unmarried women, not only for *Miss*). NOT correct:

Turning to Julia, she went on, smiling still: 'Haven't you found him stubborn too, Mrs. Gillingham?' (Never such innocence. Wright, D. London: Michael Joseph Ltd, 1991, pp. 225-336. 2001 s-units, 31915 words.). Correct:

Ms. Chee says they waste water and spread chemical pollutants: one golf course uses as much water as 2,000 households. (The Economist. London: The Economist Newspaper Ltd, 1993, pp. ??, 3317 s-units, 58734 words.)

Some of the most common gender-biased words and phrases and their most suitable gender-neutral substitutes are the following: *Spokes(wo)man – Spokesperson, Sales(wo)man – Salesperson, Business(wo)man – Businessperson, Sports(wo)man – Sportsperson, Chair(wo)man – Chairperson, Police(wo)man – Police officer, Fore(wo)man – Supervisor, Congress(wo)man – Congress representative, Fire(wo)man – Fire fighter, Mankind – Humanity, Manpower – Workforce, Man hours – Work hours, Common man – Ordinary person, Man-made – Artificial, The best man for the job – The best person for the job, Man's achievements – Human achievements, Man – Human being.*

Avoiding gender bias in pronouns

1. Use coordinated pronouns and determiners (*he or she, his or her, he/she, etc.*). NOT correct: *If an author says that a third of the present holders of dukedoms in Britain have been divorced we want to know how he found this out. (Methods of social investigation. Mann, Peter H. Oxford: Basil Blackwell Ltd, 1985, pp. ??, 1432 s-units, 38078 words.). Correct:*

Once a candidate is recruited, decisions about when he or she is entered for an examination should be taken very carefully and should draw on advice from tutors. (Accountancy. London: Institute of Chartered Accountants, 1992, pp. ??, 4314 s-units, 88946 words.)

2. Use plural instead of singular pronouns. NOT correct:

The author should provide a clear index and an illustration list; the author should be involved in the recording of taped material, since here he is concerned with spoken, as opposed to

written language. (*A handbook of English Language Teaching terms and practice*. Seaton, Brian. London: Macmillan Press Ltd, 1982, pp. 1-86. 2979 s-units, 36879 words.). Correct:

Everyone wants an original T-shirt, and *they* are walking advertisements for your band. (*The rock file*. York, Norton. Oxford: Oxford University Press, 1991, pp. ?? 2444 s-units, 44226 words.)

3. Replace masculine pronoun with the word *one*. NOT correct:

No student can be enrolled at the university without a certificate from *his* local authority that *he* is 'morally and politically suitable'. (*Yugoslavia in crisis*. Lydall, Harold. Oxford: Oxford University Press, 1989, pp. 144-205. 795 s-units, 20488 words.). Correct:

The *patient* referred to here is *one* who needs to be connected to a ventilator to cope with a crisis or emergency. (*Treat me right: essays on medical law*. Kennedy, Ian. Oxford: Oxford University Press, 1988, pp. 257-363. 1880 s-units, 42260 words.)

So, the main ways of avoiding the sexist language have been described above. Communicators must be aware of the fact that the language they use may be a tool of intolerance and try their best to be correct and not to insult other persons with their careless manner of using language. Thus, the **theoretical value** of the research is in promoting gender studies in linguistics, developing a concept of gender in communication, and systematizing information concerning gender-biased and gender-neutral units in the English language. The achieved results have also the **practical value** since may be used while studying the following courses: theory of communication, speech culture, intercultural communication, theory and practice of translation, etc. The practical recommendations suggested in the form of guidelines may be used to improve the speech culture and introduce more correct norms for avoiding sexism in the English language use. Nowadays, gender-consciousness is experiencing its rise, but still there are the things that should be done to secure and improve its positions in the culture of language.

BIBLIOGRAPHY

1. Гапон Н. Гендер у гуманітарному дискурсі: філософсько-психологічний аналіз / Н. Гапон. – Львів: Літопис, 2002. – 310 с.
2. Герасименко Д. В. Понятие «политическая корректность» в гендерной лингвистике / Д. В. Герасименко // Вестник МГУ, Лингвистика. – 2011. – № 2. – С. 33–35.
3. Горошко Е. Гендерные исследования в лингвистике сегодня / Е. Горошко, А. Кирилина // Гендерные исследования. – 1999. – № 1. – С. 34 – 36.
4. Горошко Е. И. Гендерная проблематика в языкознании / Е. И. Горошко // Введение в гендерные исследования : учеб. пособие / под ред. И. Жеребкиной. – СПб.: Алетейя, 2001. – Ч. 1. – С. 508–542.
5. Кирилина А. В. Гендерные исследования в лингвистике и теории коммуникации: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / А. В. Кирилина. – М.: РОССПЭН, 2004. – 252 с.
6. Кирилина А.В. Гендер: Лингвистические аспекты / А. В. Кирилина. – М.: Изд-во Институт социологии РАН, 1999. – 180 с.
7. Сергеева М.В. Гендерные асимметрии и стереотипы в иллюстративных контекстах словарей / М. В. Сергеева // Гендер: язык, культура, коммуникация. – М.: МГЛУ. – 2001. – С. 95 – 96.
8. British National Corpus [Online]. – Available at: <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>
9. Christian B. Doing without the generic he/man in technical communication / B. Christian // Journal of Technical Writing and Communication 16. – 1986. – P. 87–98.
10. Macmillan English Dictionary for Advanced Learners. – Oxford: Macmillan Publishers Ltd, 2002. – 1692 p.
11. Maggio R. Talking about People: A Guide to Fair and Accurate Language / R. Maggio. – Phoenix: Oryx Press, 1997. – 448 p.
12. Maggio R. The Non-Sexist Word-Finder. A Dictionary of Gender-Free Usage / R. Maggio. – Phoenix: Oryx Press, 1987. – 210 p.
13. Miller C. The Handbook of Nonsexist Writing for Writers, Editors and Speakers / C. Miller, K. Swift. – New York: Lippincott & Crowell, 1980. – 180 p.
14. Redfern J.R. Gender Fair Language / J. R. Redfern [Online]. – Available at: <http://www.rpi.edu>.
15. Sorrels B.D. The Non-sexist Communicator / B. D. Sorrels. – Sydney: Prentice-Hall of Australia Ltd., 1980. – 191 p.
16. Spender D. Man Made Language / D. Spender. – London: Pandora Press, 1985. – 272 p.
17. The American Heritage Dictionary. Second College Edition. – Boston: Houghton Mifflin Company, 1982. – 1568 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Ірина Карамішева – кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка».

Наукові інтереси: контрастивна граматики англійської та української мов, прикладна лінгвістика, когнітивний синтаксис.

Ольга Мерза – магістр кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка».

Наукові інтереси: прикладна і корпусна лінгвістика, гендерна лінгвістика.

УДК 811.161.2'371: 81'42

КОНФЛІКТОРЕГУЛЮВАЛЬНА ФУНКЦІЯ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ У ДРАМАТУРГІЙНОМУ ТЕКСТІ

Ольга КРИНИЦЬКА (Івано-Франківськ, Україна)

У статті розглянуто комунікативну організацію драматургічного тексту крізь призму стратегій спілкування, з'ясовано їх роль у розгортанні конфлікту драми. Дослідження виконано на матеріалі драми Івана Кочерги «Майстри часу». На основі лінгвістичного аналізу художніх діалогів виявлено способи регуляції динаміки конфлікту за допомогою некооперативних комунікативних стратегій, які є домінуючими у драматургічному тексті.

Ключові слова: комунікативна стратегія, інтенція, інтеракція, драматургічний текст, конфлікт.

The article outlines the communicative organization of drama text by means of communicative strategies. The author identifies their role in progression of the drama conflict. The research is made on the basis of the drama text "Masters of Time" by Ivan Kocherha. Based on the analysis of the drama dialogues, specific ways of conflict dynamics regulation are traced through non-cooperative communicative strategies which are dominative in drama text.

Key words: communicative strategy, intention, interaction, drama text, conflict.

Незважаючи на широкий спектр мовознавчих досліджень, пов'язаних із текстом (праці Р. Барта, С. Єрмоленко, В. Кухаренка, В. Лукіна, А. Мойсієнка, А. Науменка, О. Падучевої, Л. Ставицької та ін.), зокрема драматургічним (розвідки В. Лагутіна, Дж. Ландвера, Н. Іванишин, Л. Уколової, В. Халізева), проблема „Комунікація і художній текст” є не розв'язаною, велика кількість питань характеризуються суперечливістю у їх тлумаченні, деякі з них перебувають на периферії наукового аналізу. До останніх належить і проблема внутрішньотекстової комунікації, зокрема дія і вплив комунікативних стратегій (КС) на способи творення й реципіювання художнього тексту. У вітчизняній лінгвістиці поки що немає ґрунтового дослідження, яке б розкривало текстолінгвістичні потенції комунікативних стратегій як органічних компонентів художнього цілого. У цьому контексті **актуальним** є питання функціонального навантаження КС у драмі, вивчення організації драматургічного тексту як комунікативного феномена крізь призму стратегій спілкування, зокрема їх впливу на розвиток конфлікту як наріжного компонента драми. **Метою** статті є дослідити роль КС у розгортанні конфлікту в драматургічному тексті. Поставлена мета передбачає розв'язання таких основних **завдань**: 1) розглянути комунікативну організацію драматургічного тексту крізь призму стратегій спілкування; 2) виявити визначальні, превалюючі КС у тексті драми; 3) вивчити способи регуляції динаміки конфлікту за допомогою КС у драматургічному тексті. **Матеріалом дослідження** обрана драма Івана Кочерги «Майстри часу», оскільки в ній наявно багато вузлів конфліктної комунікативної взаємодії персонажів. Крім того, ця драма, як і вся українська драматургія початку ХХ століття, характеризується переходом до модерного типу вираження художньої свідомості, спрямованістю її тематично-змістового вектора у соціально-філософську, психологічну площину, що зумовлює відображення в ній найважливіших особливостей спілкування.

На нашу думку, у побудованому автором текстуальному утворенні вибір та розгортання комунікативної стратегії – оптимальної реалізації інтенцій мовця щодо досягнення конкретної мети спілкування – у процесах інтеракції персонажів регулюється відповідно до художнього задуму. Комунікативна стратегія в аспекті „намір – смисл, що передається, – дискурс (текст), у якому втілюється” акумулює глобальний обсяг смислового заряду художнього тексту і несе особливе функціональне навантаження.

Функціонування КС у драматургічному тексті має свої особливості. Цей рід літератури вирізняється особливим способом організації літературної інтеракції автора й читача, оскільки драматургічний текст сам по собі співвідносний із комунікацією, в якій беруть участь суб'єкти „тройкого виду” [10, с. 36]: це, по-перше, мовець (персонаж), по-друге, його партнер – слухач, який готовий заговорити сам, по-третє, реципієнт (читач або глядач), який заплановано не втручається у текстову комунікацію. Окрім того, драматургічне мовлення має подвійну адресацію: герої драми спілкуються як один з одним (безпосередньо), так і з

реципієнтом (опосередковано). Персонаж, учасник драматургійної дії, непрямо здійснює адресацію автора до читача.

У драмі двоадресатність і трисуб'єктність мовленнєвої комунікації є обов'язковою умовою, що визначає цілісний і неповторний образ тексту. Драматург покладається на такі форми мовлення, які дозволяють персонажеві звертатися одночасно до партнерів у дії п'єси та читачької аудиторії. У такому ключі надзвичайно важливим постає завдання ефективної організації комунікативних актів з метою оптимального втілення й реалізації комунікативних стратегій як синкретичних смислових надбудов текстової семантики, що охоплюють першопоштовх комунікації (первинні інтенційні імпульси) та кінцеву експліковану реалізацію інтенцій мовними засобами (що є безпосередніми конструктивними елементами художнього тексту). Таким чином, контроль і вибір дієвих ходів спілкування та гнучкої їх видозміни в конкретній ситуації інтерактивної взаємодії героїв є першорядним завданням автора щодо організації текстової комунікації.

Взаємозв'язок і взаємозумовленість конфлікту і стратегії у спілкуванні впливає із визначення цих понять. Так, *конфлікт* (< лат. зіткнення < борюся) – 1) зіткнення, боротьба протилежних поглядів, серйозне непорозуміння, суперечка; 2) літ. суперечність як принцип взаємовідносин між персонажами літературного твору [8, с. 381], а *стратегія* (< грец. військо+веду) – 1) наука про ведення війни, мистецтво ведення війни; 2) *перен.* мистецтво керівництва чим-небудь, що ґрунтується на правильних і довготривалих прогнозах [8, с. 648]. Стратегія детермінується конфліктом і визначає спосіб його розв'язання. Будь-який конфлікт є прагненням здобути перемогу, створити ідею, здійснити вчинок, а отже, передбачає ряд активних планових дій суб'єкта, спрямованих на досягнення мети, – тобто розгортання стратегії. Водночас «конфліктна взаємодія змушує кожного обирати таку стратегію поведінки, яка б дозволяла захищати власні інтереси» [3, с. 84].

Поняття стратегії, запозичене прагматикою з воєнного мистецтва, в центр ставить не кооперацію, а перемогу (яка розуміється як результативний вплив на слухача, як трансформація його моделі світу у бажаному для мовця напрямку). Тому, на думку О.Іссерс, крім принципу Кооперації, можна говорити про принцип Некооперації, що базується на пріоритеті інтересів мовця над інтересами слухача. Це змушує вважати відправним пунктом в аналізі КС комунікативні цілі мовця [4, с. 70]. Власне, порушення мовцем максимум спілкування є запорукою гнучкості стратегічної лінії і гарантом досягнення комунікативного наміру.

Протиріччя між інтересами, установками й мотивами комунікантів потенційно є конфліктом, що виявляється при вступі суб'єктів у комунікативну взаємодію, коли відбувається реалізація всіх їхніх докомунікативних станів: «обидві сторони починають діяти у своїх інтересах на шкоду іншій стороні шляхом застосування конфліктних мовних (лексичних, граматичних) і комунікативних (конфронтаційних мовленнєвих тактик, відповідної невербаліки) засобів» [9]. В основі комунікативної поведінки учасників конфлікту лежать комунікативні стратегії [9], здебільшого – конфронтаційні. Вони включають у свою структуру чимало проміжних цілей, яких необхідно досягнути для забезпечення ефективності спілкування.

Розглядаючи суперечність, зіткнення як принцип взаємовідносин між персонажами літературного (драматургійного) тексту, висловлюємо думку, що комунікативні стратегії дозволяють найповніше й найчіткіше окреслити вузлову категорію драматичної дії – конфлікт, що є „головним джерелом внутрішньої енергії драми і одним з найважливіших „проявників” ідейно-естетичної концепції автора” [11, с. 18], оскільки проектує аналітичну роботу читача до його глибинних першопоштовхів (прорахування інтенцій) від безпосереднього втілення, реалізації їх мовними засобами, вибором дієвих комунікативних ходів у текстовій побудові.

Найлаконічніше експлікація конфлікту відбувається із розгортанням некооперативних комунікативних стратегій з полярно спрямованими інтенційними складниками. Взаємодія опозиційних комунікативних стратегій є необхідною умовою існування драми як

літературного роду. Почергово реалізовані героями комунікативні ходи «сплітаються» у стратегічні пари, марковані взаємодоповнювальною антонімічною детермінантою. З цього погляду ми виокремлюємо найбільш типові опозиційні стратегічні конструкції («звинувачення – звинувачення/ оправдання», «вмовляння – відмова», «дискредитація – дискредитація/ мітигація», «спонукання – ухиляння» та ін.), що експлікують вагомні елементи конфлікту та формують концептуально-нарративні блоки драматургійного тексту. Детермінованість ідейно-тематичної еволюції художнього тексту реплікованої природи способом організації в ньому комунікативних процесів, точніше – модусом взаємодії комунікативних стратегій, є очевидною, оскільки «адекватний спосіб представлення тексту повинен, поряд з логічною структурою, розкривати й іншу сторону – відображені в тексті комунікативні відношення» [2, с. 137].

Конфліктна взаємодія персонажів у драмі організована таким чином, що обрані кожним із героїв комунікативні стратегії відстоюють його позицію, однак стратегічна інтеракція має рефлексивний характер: комуніканти передбачають і враховують поведінку опонента і коригують відносно неї власні стратегічні дії. Драматургічна дія – складний процес, у якому «воля окремої особи і соціальна воля (середовище) постійно створюють нове співвідношення сил чи порушують якусь встановлену рівновагу сил» [7, с. 550]. У такому ракурсі комунікативні ходи і тактики, що обслуговують стратегію персонажа, можуть як поглиблювати конфлікт, так і згладжувати його, реалізуючи конфлікторегульовальну функцію КС у драматургійному тексті.

Агресивні чи мітиговані комунікативні вчинки дійових осіб маніфестовані мовними засобами, які є показниками наростання / спаду конфліктної напруги драми. Так, як зауважує Дж.Г.Скотт, ескалацію конфлікту зводить до мінімуму вживання «Я-звернень» та «Я-стверджень», які виражають власне почуття або реакцію. «Ви-ствердження» або «Ви-звернення» навпаки – провокують конфлікт, оскільки для співрозмовника вони можуть здатися звинувачувальними, осудними, наступальними і змусять зайняти оборонну позицію (*Ви помиляєтесь... Ви маєте зробити так... Ви завжди*). Головна проблема з «Ви-ствердженнями» полягає в тому, що вони створюють враження правоти адресанта і неправоти адресата [166, 111-112]. Крім того, «конфліктогенами, або «саботажниками» спілкування, є слова погроз, наказів, різкої, невиправданої критики, приниження, глузування, агресії. Слова стають конфліктогенами, якщо вимовляються поблажливо, категорично, роздратовано, на підвищених тонах» [3, с. 84].

Вплив прагматичних одиниць комунікації, втілених з допомогою лінгвальних засобів, на регулювання динаміки конфлікту простежимо на матеріалі драми І. Кочерги «Майстри часу». Незбіг концептосистем комунікантів, що ґрунтується на різному відчутті і розумінні часу співрозмовниками, зумовлює некооперативну взаємодію героїв і призводить до комунікативного краху – стану припинення спілкування з нульовим результатом для кожного партнера: Карфункель не отримує бажаних ліків, Юркевич не переконує співрозмовника в об'єктивних причинах неможливості допомогти. Наростання конфлікту відбувається за рахунок вживання Карфункелем «Ви-стверджень», слів різкої критики, ображання, передражнювання, інтонації роздратування, які сукупно маніфестують зміну КС із прохання на дискредитаційну:

Карфункель. ...Безглуздий балакня! Вирішується доля... Розумна людина сам робить своя доля, у-у-у!.. Ві просто не бажаль мені допомагаль. Можна двадцять разів розв'язаль і зав'язаль двадцять таких чемодан... [5, с. 375].

Останнє висловлення героя містить експліцитне нашарування на вербальну інформацію додаткових модальних смислів, зумовлених психічним станом мовця і суб'єктивним ставленням до референтної ситуації. Вони маркують висловлення модалемою негативної кваліфікації [7, с. 9] – обурення, мовними репрезентантами якої є 1) глобалізована гіпербола (*двадцять разів, двадцять чемоданів*); 2) «експресивна» тавтологія числівника *двадцять*; 3) споріднені деривати одного ступеня похідності з антонімічною словотвірною семантикою, маніфестованою дериваційними формантами антонімічних семантичних відношень

(префіксами *роз-* ; *за-*), що підсилює перлокутивний ефект глобалізації. Нагромадження вказаних репрезентантів суб'єктивної модалемі обурення виявляє специфіку наявного у когнітивній множинності мовця еталону кваліфікації референтної ситуації – суб'єктивної рецепції часової протяжності. Карфункель актуалізує проблемно-смысловий епіцентр твору – концепцію «тісного» часу, яка у І.Кочерги «пояснює суб'єктивне сприймання часу як певне відносне переживання під час важливих подій, і тоді цей відносний час стає справжнім...» [1, с. 248].

Взаємодія КС героїв окреслює рамки ідейного конфлікту п'єси: розуміння, відчуття і переживання часу. Значущість комунікативних ходів, що репрезентують наведені КС і тактики героїв, та інтенційність їх мовної організації очевидна, оскільки «...конфлікт виступає не просто складником або моментом драматичної дії. Його дійово-конструктивна функція...виявляється та вияскравлюється, по суті, в усіх елементах драми, існує в органічній сув'язі з ними» [11, с. 17].

Надзвичайно важливим для характеристики драми з погляду психологізму виступає зіставлення КС, які є втіленням інтра- та екстрасуб'єктивної комунікації. Взаємодія цих стратегій виявляє специфіку внутрішнього конфлікту в душі персонажа. Глибинний конфлікт маніфестується конфронтаційним типом взаємодії полярно спрямованих КС, що інтегровані однією реплікою персонажа:

Юркевич. Ну й мерзота ж ти, як я тепер бачу! Пардон, пробачте, граф! (Боже мій, він зараз буде пити!) Може, ви дозволите мені поїхати не той...не сьогодні, а днів через чотири?

Лундишев. Та що ви, глузуєте, батеньку? Та ви з глузду з'їхали!... Тут кожна хвилинка дорога, а він... То тоді скажіть прямо, я свого губернатора пошлю...

Юркевич (злякано). Ні, ні, нічого, нічого – я можу й сьогодні. Я можу. Це я так. Ну, тоді пий, негіднику, виряджайся до диявола! [5, с. 391].

Наявність в одному комунікативному ході як мінімум трьох полярних інтенційних складників (отруїти графа і заволодіти багатством; вберегтися від скоєння гріха; досягти компромісу між першим і другим) розкриває трагізм ситуації героя, виявляє його непримиренну внутрішню боротьбу, ставить перед необхідністю вибору, який визначатиме подальший перебіг драми. Для Юркевича характерний внутрішньо-психологічний конфлікт, який «насамперед є природним для особи, котра робить вибір між хочу, можу, повинен» [3, с. 80].

Антонімія імпліцитної та експліцитної КС героя знаходить чітке вираження у семантико-стилістичному протиставленні лінгвальних засобів: імпліцитна КС інтенційно закорінена у ліквідації бар'єру (графа) злочинним шляхом і містить пейоративні лексеми: *мерзота, негідник, диявол*. Експліцитна КС зорієнтована на створення кооперативного діалогу і включає мовні засоби налагодження й підтримання контакту: *пардон; пробачте, граф; може, ви дозволите...* На морфологічному рівні мови антагонізм КС увиразнюється протиставленням займенникових форм звертання: *зневажливе ти* (імпліцитна КС) – шанобливе *ви* (експліцитна).

Контраст зовнішньої і внутрішньої КС персонажа есплікується й на просодичному рівні, де найяскравіше виявляються імпліцитні суб'єктивно-модальні смисли через графічне оформлення тексту та розділові знаки. Зовнішньо орієнтовані мовленнєві акти мають улесливо-запобіжний інтонаційний контур, виявляють слабку позицію персонажа, що передається з допомогою обірваних конструкцій (*поїхати не той... не сьогодні*), тавтологічного дублювання окремих лексем (*ні, ні, нічого, нічого – я можу й сьогодні. Я можу*). Інtrasуб'єктивна КС позначена згрубілою тональністю мовленнєвих дій, на чому акцентує синтаксичний мовний рівень: імперативні й окличні типи висловлювань створюють різкий дисонанс із констативами та непрямыми спонуканнями у вигляді запитань експлікованої КС.

Латентна боротьба КС завершується домінуванням однієї з них та капітуляцією іншої, накресливши, таким чином, напрям розв'язання внутрішнього конфлікту в душі героя.

Несподівана поява маркерів суб'єктивної модальності внутрішньої КС дає можливість констатувати перехід імпліцитної КС на експліцитний рівень, засвідчивши інтенційний пріоритет персонажа:

Юркевич. К чорту! К чорту вас і вашу курочку, к чорту вашу принцесу Буль-Буль! К чорту вашу гроші! (Шпурляє в Лундишева важким пакетом і, перекинувши пляшку, вибиває в нього з рук склянку....) Подавіться вашими тисячами, через них я трохи не вбив вас, проклята мавпо! Під три чорти ваш Париж... [5, с. 391].

Крім стилістично знижених лексем та згрубілого інтонаційного тону, повторюваність займенника *ваш*, що розділяє грані «свого» і «чужого», поглиблює конфронтаційний тип висловлювань, розмежовує кооперативні площини комунікантів. Деструктивна КС Юркевича створює новий виток конфлікту драматургічного дискурсу.

Отже, конфлікт – передумова і рушій розгортання некооперативних комунікативних стратегій, які, з огляду на специфіку розглянутого літературного роду, є визначальними, превалюючими у тексті драми. Конфліктні комунікативні стратегії у драмі спрямовані на домінування й увиразнюють позицію героїв. Стратегії спілкування з залученням комунікативного шуму регулюють динаміку конфлікту за допомогою тактик і ходів, які здатні посилювати чи послаблювати конфліктну напругу з участю мовних засобів різного ступеня конфліктогенності. Дисонанс стратегічних векторів одного персонажа є показником внутрішньо-психологічного конфлікту героя, що є насамперед властивим для модерної драми.

При аналізі впливу комунікативних стратегій на розгортання художнього діалогу драми також виявлено, що, крім конфліктрегулювальної функції, комунікативні стратегії мають високий текстотвірний потенціал – організують текст на внутрішньому й зовнішньому рівнях, реалізують основні категорії тексту як лінгвістичного явища (цілісність, зв'язність, модальність, інтенційність, динамічність тощо). Крім того, стратегії спілкування дозволяють скласти характеристику мовної особистості персонажа на основі висловлень, що йому належать, і, як наслідок, розкрити художній образ у драмі. Дослідження *текстотвірної та образотвірної функцій* комунікативних стратегій у драматургічному тексті є **перспективою подальших розвідок.**

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Залеська-Онишкевич Л.М. Концепція відчуття часу: Антологія модерної української драми [ред., упоряд. і вст.статті Л.М. Залеська-Онишкевич] / Л.М. Залеська-Онишкевич. – Київ – Едмонтон – Торонто, 1998. – 512с.
2. Зачесова И.А. Отражение в речи особенностей взаимодействия партнеров общения / И.А. Зачесова, Н.Д. Павлова // Вопросы психологии. – 1990. – №1. – С.136-140.
3. Золотухін Г. Слово як конфліктоген / Геннадій Золотухін // Соціальна психологія. – 2004. – №1 (3). – С.72-85.
4. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – М.: УРСС, 2003. – 286с.
5. Кочерга І. Вибрані твори / Іван Кочерга. – К.: Сакцент Плюс, 2005. – 480с.
6. Лессинг Г.Э. Избранные произведения / Г.Э. Лессинг. – М.: Худож. лит., 1953. – 638с.
7. Сафонова Н.М. Суб'єктивна модальність у діалозі та полілозі сучасної української драми (семантика та прагматика): авт. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01. «Українська мова» / Н.М. Сафонова. – Донецьк, 2001. – 20с.
8. Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень [уклад. О.І.Скопенко, Т.В.Цимбалюк]. – К.: Довіра, 2006. – 789с.
9. Третьякова В.С. Конфликт как феномен языка и речи [Электронный ресурс]/ В.С. Третьякова // Известия Уральского государственного университета. – 2003. – № 27. – Режим доступа до журналу: <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/24085/1/iurp-2003-27-16.pdf>
10. Хализев В.Е. Драма как род литературы: Поэтика, генезис, функционирование / В.Е. Хализев. – М.: Изд-во МГУ, 1986. – 259с.
11. Хороб С.І. Українська драматургія: крізь виміри часу. Зб.статей / С.І. Хороб. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. – 200с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Криницька – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовознавства Івано-Франківського національного медичного університету.

Наукові інтереси: комунікативна лінгвістика, лінгвістична прагматика, лінгвістика тексту, психолінгвістика.

УДК 811.111'37'38'4:82

ВІДОБРАЖЕННЯ ЯК ФЕНОМЕН ІГРОПОЕТИКИ АНГЛОМОВНОГО КРЕАТИВНОГО ДИСКУРСУ

Людмила КОРОТКОВА (Херсон, Україна)

У статті відображення в англomовному креативному дискурсі досліджується як явище ігропоетики. Ігропоетика визначається як мистецтво творення ігрового дискурсу людини розумної (Homo sapiens), лінгвальної (Homo lingualis), символічної (Homo symbolicus), творчої (Homo creativus), яка грає (Homo ludens). Аналіз здійснено на матеріалі експериментальної художньої прози Вірджинії Вульф.

Ключові слова: відображення, імпресіонізм, креативність, креативний дискурс, ігропоетика.

Mirroring in English Creative Discourse is investigated in this paper as play poetics phenomenon which is defined as an art of creation playing discourse by a man (Homo sapiens, Homo lingualis, Homo symbolicus, Homo creativus, and Homo ludens). The analysis was performed on the basis of Virginia Woolf's experimental fiction prose.

Key words: reflection, impressionism, creativity, creative discourse, play poetics.

Креативність – це складний феномен, який характеризується наступними характеристиками: відмова від стереотипного мислення, неповторність, новизна, гнучкість і оригінальність, значимість й унікальність. Сучасний інтерес до проблеми креативності зумовлений характерним прагненням наукової думки ХХ–ХІ століть виявити глибинні основи буття людини, тому феномен креативності розглядається у різних сферах наукового знання.

На основі досліджень літератури, присвяченої творчості, можна констатувати існування різних некогерентних, а часто і протилежних між собою концепцій і теорій творчості: *антропоцентричний підхід* (Е.Я. Басін, Н.А. Бердяєв, А.Н. Петров, В.Н. Петрова); *емоціологічний підхід* (Дж. Брунер, А. Пуанкаре, F. Barron, M. Csikszentmihalyi, R. Koestner, M. Runco); *психоаналітичний підхід* (Є.П. Ільїн З. Фрейд, К. Юнг), *холістичний багатofакторний міждисциплінарний підхід* (S. Isaksen, M. Murdock, G. Puccio); *сміслоцентричний підхід* (М.М. Бахтін; Г.І. Богін, Дж. Гілфорд; Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, Д. Леонт'єв, С.Л. Франк, У. Еко, М. Епштейн, G. Fauconnier, M. Johnson, G. Lakoff, M. Tuner, E. Senino).

Незважаючи на значний внесок вищеназваних науковців в розробку і дослідження феномена творчості/креативності питання про лінгвістичну природу залишилося відкритим.

Орієнтація на комплексне і системне вивчення онтологічної природи креативного дискурсу крізь призму дослідницьких стратегій ігрології, лінгвопоетики та лінгвокультурології зумовлює **актуальність** цієї статті.

Мета – довести, що численні відображення в англomовному креативному дискурсі є феноменом ігропоетики. **Завдання** – здійснити лінгвопоетологічний аналіз англomовного креативного дискурсу на матеріалі експериментальної художньої прози Вірджинії Вульф.

Методологія дослідження ґрунтується на засадах лінгвопоетологічного та лінгвокультурологічного підходів до мовних і мовленнєвих явищ і закономірностей їх функціонування в англomовному креативному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Ігропоетика – це майстерність творення дискурсивної інтелектуальної гри людини розумної (*Homo sapiens*), лінгвальної (*Homo lingualis*), символічної (*Homo symbolicus*), творчої (*Homo creativus*), яка грає (*Homo ludens*), за допомогою цілісної системи художніх засобів та прийомів, їх естетичної єдності, що базується на символічності, парадоксальності й екфрастичності як основних принципах архітектоніки англomовного креативного дискурсу.

Креативність це експериментальне пізнання дійсності. Новаторські ідеї і твори, неординарне креативне бачення світу дозволяє авторам по-новому розкрити навіть самі досліджені теми. Так, основною метою імпресіонізму було відобразити не стільки матеріальний об'єктивний світ, скільки суб'єктивне враження і миттєве відчуття від цього світу, а також його плінність, мінливість і непостійність. У живописі імпресіоністів численні відображення використовуються в основному, як прийом що збільшує легкість картин і як певна «ретинальна», або «оптична» вправа [1, с. 11].

У живописі імпресіоністів прийом пейзажних відображень має особливу функцію, навколишній світ дробиться на безліч світлів, стає незрозумілим, який з цих світлів є реальним. В імпресіонізмі багато повітря, обсягу, незвичайної перспективи і віддзеркалень, наприклад, в пейзажному живописі Е. Мане, К. Моне і К. Пісарро. Так, на картині Клода Моне «Човни і міст у Аржантеї» зображений реальний світ, краєвид біля річки, і його відображення. Створюється враження, що на цій картині не одне небо, а два: верхнє і нижнє.

Практично такий же прийом використовує Вірджинія Вульф в оповіданні “*Solid Objects*” («Реальні предмети») в епізоді, в якому Джон повернув скло, подивився крізь нього на світло, підняв його так, що в безформній масі розплився торс і витягнута права рука його друга Чарльза:

John turned it in his hands; he held it to the light; he held it so that its irregular mass blotted out the body and extended right arm of his friend. The green thinned and thickened slightly as it was held against the sky or against the body. It pleased him; it puzzled him; it was so hard, so concentrated, so definite an object compared with the vague sea and the hazy shore. (SO)

Імпресіонізм в літературі пов’язаний з такими напрямками, як символізм, натуралізм і «потік свідомості». Новаторство імпресіоністів у живописі полягає в тому, що вони за допомогою певної техніки, здавалося б, недбалих мазків, навчилися передавати кольори і відтінки води, повітря, снігу, тіней – всього того, що важко передавати в живописі. В креативному дискурсі Вірджинії Вульф створюється пейзаж абсолютно в стилі К. Моне і П.О. Ренуара не за допомогою фарб і ліній, а за допомогою вербальних засобів.

У новелі “*The Mark on the Wall*” («Пляма на стіні») Вірджинія Вульф підкреслює невловимість і розмитість окремої особи, яка губиться в численних відображеннях, оточуючих нас людей. Дивлячись один на одного в метро і в омнібусах, люди заглядають в дзеркало; ось звідки ця невловимість і скляний відблиск в їх очах. З часом романісти будуть все більше осягати важливість цих відображень; відображення не єдине, їх майже незліченна безліч:

Suppose the looking glass smashes, the image disappears, and the romantic figure with the green of forest depths all about it is there no longer, but only that shell of a person which is seen by other people – what an airless, shallow, bald, prominent world it becomes! A world not to be lived in. As we face each other in omnibuses and underground railways we are looking into the mirror that accounts for the vagueness, the gleam of glassiness, in our eyes. And the novelists in future will realize more and more the importance of these reflections, for of course there is not one reflection but an almost infinite number <...>. (MW)

Численні відображення тісно пов’язані з образом дзеркала, яке володіє подвійністю, бінарністю за своєю суттю, оскільки, з одного боку – це побутовий предмет, з іншого, містичний, ірраціональний, який розглядається як певний транзитний простір, або скоріше транзитний пункт, між реальним і потойбічним світом. Дзеркало, поряд з такими предметами, як посуд, будинок, годинник, іграшка, відрізняється підвищеною семіотичністю і множинністю функціональних ролей, воно виступає універсалією (архетипом, міфологемою, ідеологемою і смислообразом) культури [2, с.1].

У новелі “*The Lady in the Looking Glass: A Reflection*” («Жінка в дзеркалі: відображення») Вірджинія Вульф використовує багатозначність дзеркала як спосіб структурування тексту в єдину кільцеву композицію. Початок новели: “*People should not leave looking-glasses hanging in their rooms any more than they should leave open cheque books or letters confessing some hideous crime* і її кінець: *People should not leave looking-glasses hanging in their rooms*”. (LLGR)

З самого початку новели поле зору читача окреслюється, в значній мірі, панорамою дзеркала:

“From the depths of the sofa in the drawing-room one could see reflected in the Italian glass not only the marble-topped table opposite, but a stretch of the garden beyond. One could see a long grass path leading between banks of tall flowers until, slicing off an angle, the gold rim cut it off”. (LLGR)

Зображувані предмети описуються не як такі, що існують самі по собі, а як пропущені через творчу свідомість наратора, який, як і дзеркало, відображає враження. Дзеркало – це метафора для створення образу головної героїні.

Перше питання, яке слід поставити, і що згодом принесе більш глибоке розуміння новели, є питання особистості дами в задзеркаллі. Образ Ізабелли, головної героїні, зображується не як існуючий сам по собі, а пропущений через свідомість оповідача. Завдяки цьому створюється креативна гра – подвійна художня умовність. Творча фантазія оповідача наділяє життя господині будинку любовними пристрастями і історіями:

“In each of these cabinets were many little drawers, and each almost certainly held letters, tied with bows of ribbon, sprinkled with sticks of lavender or rose leaves. For it was another fact – if facts were what one wanted – that Isabella had known many people, had had many friends; and thus if one had the audacity to open a drawer and read her letters, one would find the traces of many agitations, of appointments to meet, of upbraidings for not having met, long letters of intimacy and affection, violent letters of jealousy and reproach, terrible final words of parting – for all those interviews and assignations had led to nothing – that is, she had never married, and yet, judging from the mask-like indifference of her face, she had gone through twenty times more of passion and experience than those whose loves are trumpeted forth for all the world to hear”. (LLGR)

Іменник у множині *letters* у різних словосполученнях: *letters, tied with bows of ribbon, sprinkled with sticks of lavender or rose leaves*; паралельні конструкції з повтором прикметника *many: had known many people, had had many friends*; іменники у множині *agitations, appointments, upbraidings*, речення *she had never married* свідчать про припущення оповідача про сердечні пригоди Ізабелли.

Дзеркало використовується в креативній грі як засіб для контролювання того, що бачить читач. Воно функціонує як завіса або кінематографічний кадр, що ділить новелу на епізоди, представляючи тільки невеликі ділянки більшого цілого. Дзеркало організовує розташування епізодів, вирішуючи, що включати або виключати зі своєї рами.

Гра з дієсловами *to cut* і *to slice* припускає низку значень у цьому оповіданні. Ідея вирізувати створює відчуття редакційної стислості; *slicing* може означати розрізання заклеєного конверту. Однак, в першу чергу, обидва дієслова передбачають проникнення або болісний розріз, як правило, склом, що узгоджується зі скороченням кадрів рамою дзеркала, яка відрізає від зору решту, насильно обмежуючи те, що може реєструвати розповідь.

Дзеркало жорстко ділить новелу на два вельми чітко диференційовані та контрастні простори: статичний, дуже обмежений простором дзеркала, і жвавий, вільний простір саду, який огортає будинок і робить захоплюючий та безпечний фон для оповідання. Поза дзеркалом, існує інший погляд на світ. Це яскравий і динамічний контраст:

“The house was empty, and one felt, since one was the only person in the drawing-room, like one of those naturalists who, covered with grass and leaves, lie watching the shyest animals – badgers, otters, kingfishers – moving about freely, themselves unseen. The room that afternoon was full of such shy creatures, lights and shadows, curtains blowing, petals falling – things that never happen, so it seems, if someone is looking. The quiet old country room with its rugs and stone chimney pieces, its sunken book-cases and red and gold lacquer cabinets, was full of such nocturnal creatures. They came pirouetting across the floor, stepping delicately with high-lifted feet and spread tails and pecking allusive beaks as if they had been cranes or flocks of elegant flamingos whose pink was faded, or peacocks whose trains were veiled with silver. And there were obscure flushes and darkenings too, as if a cuttlefish had suddenly suffused the air with purple; and the room had its passions and rages and envies and sorrows coming over it and clouding it, like a human being. Nothing stayed the same for two seconds together”. (LLGR)

Висміюючи гладке і лискуче аранжування дзеркала, світ за його межами є ґрунтом для хаотичної і бунтівної діяльності: ніхто не дивиться і всі мають місце, щоб розгулятися *themselves unseen*. Це відчуття невагомості передається до неживих предметів: світло, тіні, штори і квіти. Поза квадратною рамою дзеркала, речі раптом перетворюються. Це світ різноманіття та мінливості.

Динамізм цього простору створюється за допомогою розгорнутої метафори та персоніфікації. Ключовою також є гіпербола *Nothing stayed the same for two seconds together*. Нічні істоти розкуті в своїх діях, життєрадісні, спонтанні та енергійні *They came pirouetting across the floor, stepping delicately with high-lifted feet and spread tails and pecking allusive*

beaks. Ця хаотична грайливість різко контрастує з упорядкованим та організованим світом в дзеркалі. Дзеркало справляє абсолютно інший вигляд:

“But, outside, the looking-glass reflected the hall table, the sunflowers, the garden path so accurately and so fixedly that they seemed held there in their reality unescapably. It was a strange contrast – all changing here, all stillness there. One could not help looking from one to the other. Meanwhile, since all the doors and windows were open in the heat, there was a perpetual sighing and ceasing sound, the voice of the transient and the perishing, it seemed, coming and going like human breath, while in the looking-glass things had ceased to breathe and lay still in the trance of immortality”. (LLGR)

Лінгвальними сигналами статичності є прислівники *accurately*, *fixedly*; іменник *stillness*; ключовими є метафори *things had ceased to breathe and lay still in the trance of immortality*.

Основна відмінність між дзеркалом і зовнішнім світом в його межі – антитектичному періоді часу. Дзеркало відрізняється постійністю, солідністю і тишею (*stillness*) на відміну від подій, що змінюються (*changing*) за межами рами. Тиша передає атмосферу вичікувальної таємниці: відчуття нерухомості й часу, що стоїть на місці. Наголос робиться на пластичній і хвилюючій природі життя за межами обмежувальної рами дзеркала:

“Suddenly these reflections were ended violently – and yet without a sound. A large black form loomed into the looking-glass; blotted out everything, strewed the table with a packet of marble tablets veined with pink and grey, and was gone. But the picture was entirely altered. For the moment it was unrecognizable and irrational and entirely out of focus. One could not relate these tablets to any human purpose. And then by degrees some logical process set to work on them and began ordering and arranging them and bringing them into the fold of common experience. One realized at last that they were merely letters. The man had brought the post.

There they lay on the marble-topped table, all dripping with light and colour at first and crude and unabsorbed. And then it was strange to see how they were drawn in and arranged and composed and made part of the picture and granted that stillness and immortality which the looking-glass conferred. They lay there invested with a new reality and significance and with a greater heaviness, too, as if it would have needed a chisel to dislodge them from the table”. (LLGR)

Як свідчить наведений уривок, є певний фаталізм пов’язаний зі вступом в поле зору дзеркала, в межі його рами. Так, раптово, різко, хоч і безшумно, у дзеркало заглянув хтось великий і чорний, затулив собою все навколо, висипав на стіл купку мармурових табличок в рожевих і сірих прожилках і зник.

Людина невиразно вимальовується, потім відступає з поля зору. Її велика чорна форма *large black form* та раптовість (ініціальна позиція прислівника *Suddenly*) може бути образом самої смерті, а мармуровий стіл *the marble-topped table* навіває думку про надгробок, буровий інструмент – долото *a chisel* є інструментом майстра надгробок. Іменник *immortality* підсилює відчуття смерті. Дзеркало умертвляє все, що воно відображає, підроблює реальність як нестаріючий, вічний витвір мистецтва.

Словесна гра *drawn in* дозволяє припустити, що листи були притягнуті до рами дзеркала *how they were drawn in*. Як кольори у палітрі, листи змішуються один з одним і складають частину картини *and arranged and composed and made part of the picture*. Шар за шаром, зі спритністю рук художника, вимальовується картина перед очима читача.

Креативний дискурс Вірджинії Вульф спантеличує парадоксом: відображення виявляється більш фундаментальним ніж реальна річ, яка невпізнанна і ірраціональна *unrecognizable and irrational*, і не пов’язана з будь-яким людським контекстом *One could not relate these tablets to any human purpose*. Відображення з його значимістю і з більшою вагою *significance and with a greater heaviness*, має більше автентичності ніж реальні предмети.

Вірджинія Вульф перевертає опозицію між субстанціальною формою і мінливим відображенням, надаючи нову, більш незаперечну, хоча фатальну, реальність і значущість *a new reality and significance* самому відображенню. Тому В. Вульф робить Ізабеллу частиною світу за межами дзеркала:

“Half an hour ago the mistress of the house, Isabella Tyson, had gone down the grass path in her thin summer dress, carrying a basket, and had vanished, sliced off by the gilt rim of the looking-glass. She had gone presumably into the lower garden to pick flowers; or as it seemed more natural to suppose, to pick something light and fantastic and leafy and trailing, travellers’ joy, or one of those elegant sprays of convolvulus that twine round ugly walls and burst here and there into white and violet blossoms”. (LLGR)

Символіка квітів забезпечує тонкі візуальні аналоги характеру Ізабелли і головним чином натякає на її непізнаваності: помпезна формальність айстри, здається, дуже чоловічою; постава троянд – велична й сувора; в той час як непохитна стриманість накрохмаленого майорця *starched* припускає багатозначність, гідність і самовладання:

“She suggested the fantastic and the tremulous convolvulus rather than the upright aster, the starched zinnia, or her own burning roses alight like lamps on the straight posts of their rose trees. The comparison showed how very little, after all these years, one knew about her”. (LLGR)

Символіка саду підкреслює стан розуму героїні. У ньому Ізабелла незалежна, почуває себе комфортно, вільна від соціальних норм.

Кульмінацією довгого очікування оповідача є неохоче наближення Ізабелли до дзеркала:

“She came lingering and pausing, here straightening a rose, there lifting a pink to smell it, but she never stopped; and all the time she became larger and larger in the looking-glass, more and more completely the person into whose mind one had been trying to penetrate. One verified her by degrees – fitted the qualities one had discovered into this visible body. There were her grey-green dress, and her long shoes, her basket, and something sparkling at her throat. She came so gradually that she did not seem to derange the pattern in the glass, but only to bring in some new element which gently moved and altered the other objects as if asking them, courteously, to make room for her”. (LLGR)

Вірджинія Вульф створює потужний візуальний ефект, неначе зйомка сцени з точним розміщенням камери та руху. Камера повільно рухається вгору повз довге взуття, вище по тонкій сіро-зеленій сукні, навколо кошика, стрімко піднімається до коштовностей, що делікатно виблискують на шиї Ізабелли. Однак, перш ніж камера, нарешті, зупиниться на її обличчі, створюється пауза, зволікання. Використання кінематографічної техніки: прийоми панорами, наближення і віддалення камери, підсилюють динаміку і надають особливу організацію тексту. Оповідальна манера нагадує монтаж рухомих кадрів.

Після всіх її розсіяних рухів, Ізабелла раптом потрапляє у центр перед дзеркалом і завмирає перед ним, як труп *dead, still, to fix her*. Її дії механічні і не емоційні. Це знаходить відображення в структурі речень, які, на відміну від майже ліричної ясності в попередніх пасажах, коли Ізабелла розкішно, з насолодою розважалася у себе в саду, тепер акцентовані, паралельні конструкції та інверсії задають ритм:

“At last there she was, in the hall. She stopped dead. She stood by the table. She stood perfectly still. At once the looking glass began to pour over her a light that seemed to fix her; that seemed like some acid to bite off the unessential and superficial and to leave only the truth. It was an enthralling spectacle. Everything dropped from her – clouds, dress, basket, diamond – all that one had called the creeper and convolvulus. Here was the hard wall beneath. Here was the woman herself. She stood naked in that pitiless light. And there was nothing. Isabella was perfectly empty. She had no thoughts. She had no friends. She cared for nobody. As for her letters, they were all bills. Look, as she stood there, old and angular, veined and lined, with her high nose and her wrinkled neck, she did not even trouble to open them”. (LLGR)

Коли Ізабелла входить в раму дзеркала різке світло його сріблястої поверхні руйнує романтичний образ, зводячи Ізабеллу до одного зображення, до «видимого тіла» *Here was the woman herself*.

Читач спостерігає процес самоідентифікації Ізабелли через потрібну художню умовність: героїня, її відображення в дзеркалі, відбите у свідомості дзеркальне відображення. Особистість героїні виявляється загубленою у цьому світі, тому зрештою дзеркало нічого не відображає. Відображення, в кінці кінців, втрачається, зникає.

Дзеркало в цьому креативному дискурсі – підступний і жорстокий узурпатор ілюзії. Ніщо не може бути менш романтичним, ніж образ особи у віці, у якої високий ніс,

зморшкувата шия *old and angular, veined and lined, with her high nose and her wrinkled neck*. Кінець оповідання працює на двох візуальних рівнях: використання дзеркала дозволяє читачеві ретельно роздивитися Ізабеллу в той же час, як вона вглядається в себе. Перед дзеркалом, як оповідач, читач так і ілюзії Ізабелли одночасно зникають один за одним, залишаючи всіх трох розчарованими. Оповідання дає надію на з'ясування «правди» про Ізабеллу, але залишає нас з «нічим» і закінчується, як і починалося, рефреном: *People should not leave looking-glasses hanging in their rooms*.

Хоча рефрен дає ілюзію переконливості, оповідання не затверджує нічого подібного і закінчується не затверджуючи «взагалі нічого». Оповідання закінчується на протистоянні між оболонкою і кадрувальним пристроєм дзеркала: нерозкриті листи символізують безпеку, а запечатаний конверт – істину, що залишається без змін, непроникною, незрозумілою. Ізабелла не відкриває конверти з листами *she did not even trouble to open them*.

Висновки. Дзеркало в англomовному креативному дискурсі виступає в трьох іпостасях: як предмет, символ, образ, що є складовими ідеї дзеркальності. Ідея дзеркальності в креативному дискурсі є багаторівневою, поліфункціональною, пов'язаною з формою і змістом креативного дискурсу, його ігропоектикою. Прийом численних віддзеркалень пов'язаний з естетикою імпресіонізму. Використання різноманітних мовностилістичних засобів є авторськими прийомами в інтелектуальній грі з читачем, що підсилюють естетичну цінність ігропоектики англomовного креативного дискурсу.

Перспективним вбачається дослідження лінгвосинтезу як основи ігропоектики британського креативного дискурсу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Лесли Р. Сюрреалізм. Мечта о революції / Р. Лесли. – Минск : Белфакс, 1998. – 128 с.
2. Рон М. В. Метаморфози образу зеркала в истории культуры : Дис. ... канд. культурологических наук : 24.00.01 / М.В. Рон. – Санкт-Петербург, 2004 –256 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

3. LLGR = “The Lady in the Looking Glass: A Reflection”. – [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://ebooks.adelaide.edu.au/w/woolf/virginia/w91h/chapter11.html>
4. MW= “The Mark on the Wall”. – [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.bartleby.com/85/8.html>
5. “Solid Objects” in : “A Haunted House, and other short stories”. – [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://ebooks.adelaide.edu.au/w/woolf/virginia/w91h/chapter10.html>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Людмила Короткова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики Херсонського державного університету.

Наукові інтереси: лінгвістична креатологія, креативна дискурсологія.

УДК 811.111'42:159.942

ОБРАЗНО-ОЦІННІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЕМОЦІЇ СТРАХ В АНГЛОМОВНОМУ КІНОДИСКУРСІ

Тетяна КРИСАНОВА (Луцьк, Україна)

У статті розглядаються образно-оцінні характеристики емоції СТРАХ, а саме когнітивна метафора і когнітивна метонімія страху, характерні для англomовного кінодискурсу. Когнітивна метафора і метонімія відображають родові та видові ознаки страху. Серед когнітивних метафор можна відмітити універсальні конвенційні метафори і специфічні, виділені в кінодискурсі. Когнітивні метонімії емоції СТРАХ в кінодискурсі можуть бути реалізовані вербально та / або кінематографічно. Зазначені метафори і метонімії ґрунтуються на фізіологічних, психологічних і поведінкових особливостях людини, яка переживає страх.

Ключові слова: домен, емоція, кінодискурс, когнітивна метафора, когнітивна метонімія, страх
The article deals with the problems of fear cognitive metaphor and metonymy characteristic for English cinema discourse. Cognitive metaphor and metonymy reflect the generic and specific features of fear. Among the cognitive metaphors one can mention universal conventional metaphors and specific, identified in cinema discourse. Cognitive metonymy in cinema discourse is realized verbally and cinematic or only cinematic. The defined metaphors and metonymies are based on physiological, psychological and behavioral characteristics of a person who is experiencing the emotion of fear.

Key words: cinema discourse, cognitive metaphor, cognitive metonymy, domain, emotion, fear.

Постановка наукової проблеми. Образно-оцінний характер кінодискурсу полягає в його здатності оповідати, створюючи символи, які є метафоричними і метонімічними. Символічність фільму формується режисером як перехід від області конкретного видимого простору в галузь асоціативну за допомогою пластичних алегорій, метафоричних зіставлень тощо [1, с. 72]. Образно-оцінні характеристики емоції СТРАХ зумовлюють вивчення когнітивної метафори і когнітивної метонімії, які в сучасній науці про мову розуміють як способи пізнання, категоризації, концептуалізації, оцінки і пояснення світу. Метафора і метонімія як художньо-естетичні засоби мови містять в собі значний прагматичний потенціал, закладений в її природі: вони несподіваним способом відкривають невідомі нам відносини між предметами світу [2, с. 246]. Значна роль у передачі символів належить кінематографічним засобам, які створюють цілу систему метафоричних і метонімічних образів.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Метафорично-метонімічний підхід до вивчення емоцій, запропонований М. Джонсоном і Дж. Лакоффом, і в подальшому розвинутий З. Кьовечешем, акцентує увагу на образно-оцінному відображенні емоцій в мові [3; 6]. Розглядаючи страх, З. Кьовечеш виділив 11 метафор, на яких базується розуміння страху: СТРАХ ЦЕ: РІДИНА В КОНТЕЙНЕРІ; ХВОРОБА; ПРИХОВАНИЙ ВОРОГ; МУЧИТЕЛЬ; БЕЗУМСТВО; ТЯГАР; НАДПРИРОДНА ІСТОТА; ОПОНЕНТ У БОРОТЬБІ; ПРИРОДНА СИЛА; ЛЮДИНА, ВИЩА ЗА СОЦІАЛЬНИМ СТАТУСОМ; РОЗДІЛЕНА САМІСТЬ [6]. Зазначені метафори відображають психічну, фізіологічну та соціальну природу страху. А. Стефанович ставить під сумнів виділення деяких із зазначених метафор і пропонує 12 когнітивних метафор страху, акцентуючи увагу на фізичному сприйнятті страху: СТРАХ ЦЕ: РІДИНА; СУМІШ; ХОЛОД; СПЕКА; СВІТЛО; ТЕМНОТА; БІЛЬ; ГОСТРИЙ ПРЕДМЕТ; ОРГАНІЗМ; БАР'ЄР; РЕЧОВИНА В КОНТЕЙНЕРІ; ВИСОКИЙ / НИЗЬКИЙ [8]. Однак когнітивні метафори і метонімії можуть мати не тільки лінгвістичну, але й нелінгвістичну реалізацію, як наприклад в мультиплікаційних фільмах, оголошеннях, графічних зображеннях тощо [5, с.10]. Тому, не дивлячись на універсальність невербальних проявів емоцій, на основі яких базується більшість метафор емоцій, існує значна кількість неуніверсальних метафор, що свідчить про варіативність метафоричної концептуалізації емоцій в залежності від культури [6, с. 44]

Мета та матеріал дослідження. Мета статті полягає у виявленні образно-оцінних характеристик емоції СТРАХ в англomовному кінодискурсі через виділення когнітивних метафор і метонімії страху і встановлення ролі лінгвальних і нелінгвальних засобів в образно-оцінній актуалізації емоції.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Образно-оцінні характеристики емоції СТРАХ відображають усталені у національний свідомості уявлення про способи передачі страху, його фізіологічні прояви і особливості поведінки людини, яка переживає страх. Особливістю метафоризації емоції СТРАХ в кінодискурсі є необхідність візуалізації проявів емоції, що, безумовно, має відображення у образно-оцінній характеристиці емоції. Тому серед когнітивних метафор, властивих кінодискурсу, виділяємо як загальноприйняті метафори, так і специфічні, характерні для кінодискурсу.

Спектр корелятивних доменів, що мапуються на референт СТРАХ в англomовному кінодискурсі охоплює домени: РЕЧОВИНА В КОНТЕЙНЕРІ, СИЛА, ПРОТИВНИК, РЕЧОВИНА, БЕЗУМСТВО. Необхідно відмітити, що в процесі мапування корелятивних доменів на референт відбувається розщеплення концептуальної метафори [4; 7], коли при проєкції одного і того ж корелятивного домену на один і той самий референтний простір може утворитися не одна, а декілька автономних концептуальних метафор [4, с. 5].

У домені РЕЧОВИНА В КОНТЕЙНЕРІ онтологічна метафора відображає мапування змісту контейнера на емоцію страху. Відповідно до змісту контейнера метафора може розщеплюватись на СТРАХ ЦЕ ХОЛОДНА РЕЧОВИНА В КОНТЕЙНЕРІ і СТРАХ ЦЕ РІДИНА В КОНТЕЙНЕРІ. Наприклад, (1) *Malcolm hesitates. Cold fear creeps up his neck* [30]; (2) *A trickle of fear passes across Hector's face* [16].

Речовина в контейнері може розривати контейнер, змушувати його вибухати. Це сприяє виділенню метафори СТРАХ ЦЕ ГОСТРИЙ ПРЕДМЕТ, яка є результатом мапування

властивості страху бути матеріальним предметом, здатним руйнувати межі контейнера. Наприклад, (3) *His face **torn with fear** - he moves forward - hand out - reaching to a window - to his own REFLECTION* [13].

Кількість речовини, яку містить контейнер відповідає ступені інтенсивності емоції страху. Контейнером виступають різні частини тіла людини, пов'язані із здатністю передавати страх: обличчя, очі, органи мовлення. Зазначена метафора може відображати властивість страху знаходитись всередині контейнера, утворюючи метафору СТРАХ Є ВСЕРЕДИНІ і властивість страху наповнювати контейнер, входити і виходити з контейнера, рости і збільшуватись в ньому, утворюючи метафору СТРАХ ВМІЄ РУХАТИСЬ. Наприклад, (4) *Watching the **fear grow in their eyes**, knowing in their hearts I wasn't human* [17]; (5) *Her eyes fill with tears and **fear*** [23].

У домені РЕЧОВИНА в утворенні метафори беруть участь корелятивні області СМАК, ЗАПАХ, КОЛІР, відповідно до яких виділяємо метафори СТРАХ ЦЕ СМАК, СТРАХ ЦЕ ЗАПАХ, СТРАХ ЦЕ КОЛІР. За допомогою цих метафор, страх, як абстрактне явище, набуває певних дотикових властивостей: його можна відчутти на смак – він має смак жовчі, він неприємно пахне, за кольором страх зазвичай білий, інколи жовтий. Неприємні дотикові відчуття підкреслюють малефективний для суб'єкта характер страху. Наприклад, (6) *Brian looks up at the smoke and whirling firestorm four stories above him, feels the **bile of fear** in his throat, the desperation* [14]; (7) *He **THROWS** himself against the back wall, gun outstretched in front of him, a look of **yellow fear** on his face, ready to blow in half anybody fool enough to stick their head through that door* [32]; (8) ***Smelling fear** on Eric, Corbett enjoys the view*[11].

Дотичний характер страху зазначається і самою метафорою СТРАХ ДОТИЧНИЙ: (9) *Her **fear is so palpable**, she is so nakedly vulnerable it breaks his heart* [21]

У процесі мапування ознак корелятивного домену СИЛА на референтний СТРАХ відбувається розщеплення метафори СТРАХ ЦЕ СИЛА на СТРАХ ЦЕ ФІЗИЧНА СИЛА і СТРАХ ЦЕ ПРИРОДНА СИЛА. У домені СТРАХ ЦЕ ФІЗИЧНА СИЛА підкреслюється здатність страху впливати на фізичний стан людини. Людина втрачає можливість рухатись, завмирає. Це, у свою чергу, утворює певні метафоричні розширення:

СТРАХ ЗДАТЕН ПАРАЛІЗУВАТИ: (10) *His tunic drenched, **paralyzed with fear**, Golic watches the Alien hurl Boggs' helpless body against the wall*[9].

СТРАХ ЗДАТЕН ЗАСЛІПЛЮВАТИ: (11) *WHITNEY won't stop screaming. **Blind panic*** [28].

СТРАХ ЗМУШУЄ ТРЕМТИТИ: (12) *There is a **tremor of fear** in his voice* [33]

У домені СТРАХ ЦЕ ПРИРОДНА СИЛА утворення метафори відбувається шляхом мапування руйнівної сили явищ природи на оточуючий світ. Так само як мороз, страх може заморожувати, як хмара – закривати, як хвиля – захоплювати зненацька, він може штормити, створювати тінь, литися. Очевидно такий широкий діапазон метафор, утворених мапуванням явищ природи, можна пояснити подібністю раптового і непередбачуваного характеру прояву страху з явищами природи, що образно підсилюється розумінням їх невідворотності. Тому людина, яка переживає страх, не може опиратись або зупиняти його, а її відчуття подібні тим, які має людина під впливом дії природних явищ. У результаті процесу метафоризації відбувається розщеплення зазначеної метафори на такі:

СТРАХ ЦЕ ХОЛОД: (13) *JESSICA Ricky! Come on! -- but he's **frozen in fear** at all the noise and dust. He shakes his head* [20].

СТРАХ ЦЕ ХВИЛЯ: (14) *A **wave of fear**, ..., overtakes Catherine* [33].

СТРАХ ЦЕ ХМАРА: (15) *John glances back at Chuck, his face floating in a **cloud of fear*** [19].

СТРАХ ЦЕ ЗЛИВА: (16) ***Sudden fear** washes over Electra* [12].

Метафора СТРАХ ЦЕ БЕЗУМСТВО підкреслює здатність емоції впливати на когнітивну сферу людини, змушуючи її «втрачати розум». Наприклад, (17) ***Fear** has them both **hyper-aware*** [31]

У домені ПРОТИВНИК спостерігається найбільш частотне розщеплення когнітивної метафори емоції СТРАХ, що можна пояснити різними аспектами діяльності людини. У зазначеному домені виділяємо метафори

СТРАХ ЦЕ ВБИВЦЯ: (18) ***Fear** kills her scream* [27].

СТРАХ ЦЕ ВОРОГ: (19) *But now you must advance or fear will keep you on your knees. We will help you conquer your fear* [15].

Людина намагається боротися з страхом, придушуючи і перемагаючи його, але може бути захопленою страхом «у полон». І тому виділяємо метафори

СТРАХ ЦЕ МУЧИТЕЛЬ: (20) *MICHAEL (OS) (racked with fear) Daddy -- stop it!* [18]

СТРАХ ЦЕ СУПЕРНИК: (21) *Fear vies with fascination in Joey's expression* [24].

Таким чином, спектр когнітивних метафор СТРАХУ охоплює корелятивні домени, пов'язані з фізіологічними відчуттями страху і малефективним для суб'єкта характером страху.

Когнітивна метонімія, укорінена в ознаках корелятивного домену СТРАХ, реалізується кінематографічними засобами, адже зміст багатьох кінообразів створюється за допомогою метонімічних комбінацій. Референтні домени когнітивної метонімії з корелятом СТРАХ включають домени, які містять понятійні сфери фізіологічних проявів страху і символів, які уособлюють основні ознаки страху.

У ролі референтної зони для корелятивного домену СТРАХ відмічаємо домен ЛЮДИНА – найбільш розгалужений через широку низку фізіологічних проявів. Відбувається розширення когнітивної метонімії в домені ЛЮДИНА на:

референт ОБЛИЧЧЯ – у людини, яка відчуває страх, тремтять губи, у неї широко відкриті або, навпаки, міцно закриті очі, бліде обличчя. Це дає можливість виділити когнітивні метонімії: ТРЕМТІННЯ ГУБ ЦЕ СТРАХ, ШИРОКО ВІДКРИТІ ОЧІ ЦЕ СТРАХ, МІЦНО ЗАКРИТІ ОЧІ ЦЕ СТРАХ, БЛІДЕ ОБЛИЧЧЯ ЦЕ СТРАХ. Наприклад, (22) *Trillian swims down a violently SHAKING PASSAGEWAY. Eyes wide. Filled with fear* [22].

референт РУКИ – зазвичай, руки людини, яка відчуває страх, тремтять. Відповідно виділяємо метонімію ТРЕМТІННЯ РУК ЦЕ СТРАХ. Наприклад, (23) *Still holding her Music Box, Anastasia's shaking hands are the only thing that gives away her fear* [10].

референт ТІЛО – людина погано володіє своїм тілом, робить мимовільні рухи, не контролює своє тіло. У цьому домені виявлені такі когнітивні метонімії: МИМОВІЛЬНІ РУХИ ТІЛА ЦЕ СТРАХ, ВІДСУТНІСТЬ КОНТРОЛЮ НАД ТІЛОМ ЦЕ СТРАХ. Наступний приклад демонструє нездатність людини, яка відчуває страх, контролювати своє тіло. (24) *WW freezes, terrified... and a puddle of urine forms at his feet* [29].

референт ГОЛОС – людина пронизливо кричить або шепоче. У зазначеному домені виділяємо когнітивні метонімії – КРИК ЦЕ СТРАХ, ШЕПІТ ЦЕ СТРАХ. Наприклад, (25) *Terri flings herself backward, screaming in shock and fear* [24].

Наступною референтною зоною виступає домен ТВАРИНА, який відображає види тварин, що асоціюються в англомовній лінгвоспільноті з страхом. Серед них ілюстративний матеріал дозволяє виділити таких тварин, як кажан і пацюк. Відповідно виділяємо метонімії – КАЖАН ЦЕ СТРАХ, ПАЦЮК ЦЕ СТРАХ. Залучення метонімії КАЖАН ЦЕ СТРАХ є досить частотним в англомовному кінодискурсі, що є результатом сприйняття кажанів символом смерті. Наприклад, (26) *SCREECHING, FLAPPING BLACK BATS SWARM ALL AROUND... Young Bruce, gulping PANIC breaths, looks around for an exit-they're in the middle of a row* [15].

Наступною референтною зоною для корелята СТРАХ виступає домен ПРИРОДНІ ЯВИЩА. Природні явища здавна викликали у людей страх, тому причиною залучення саме цього образу може бути генетична пам'ять людини. Цей референт має розширення БЛИСКАВКА ЦЕ СТРАХ, ШТОРМ ЦЕ СТРАХ, ТУМАН ЦЕ СТРАХ. Наприклад, (27) *Everybody freezes. Panic is a heartbeat away. A FLASH OF LIGHTNING lights up the top of the canopy. The passengers begin to mutter fearfully* [22].

Ще однією референтною зоною, яка слугує джерелом когнітивних метафор з корелятом СТРАХ є домен СВІТЛО. Різні відтінки тьмяного світла уособлюють страх людини перед невідомим, що спричинює загрозу її благополуччю. Тьмяне світло може бути синього, сірого, білого відтінку. Відповідно референтний домен СВІТЛО має розширення СИНЄ СВІТЛО ЦЕ СТРАХ, СІРЕ СВІТЛО ЦЕ СТРАХ, СВІТЛО СВІЧКИ ЦЕ СТРАХ, ТЕМРЯВА ЦЕ СТРАХ. Наприклад, (28) *Instantly, the room is full of the AMPLIFIED SOUND OF DEMONIC WHISPERS and bathed in BLUE LIGHT. Angelique's skin takes a blue tone and her eyes turn completely BLACK! The movements on her chest culminate in a GAPPING WOUND that opens there! Amid*

CRIES OF HORROR AND FEAR from the cardplayers, the Box clicks into its final position, streaming BLUE LIGHT..... [25].

Наведений приклад містить декілька когнітивних метонімій, утворені відповідно до різних доменів. В домені ГОЛОС виділяємо когнітивну метонімію ШЕПІТ ЦЕ СТРАХ (*AMPLIFIED SOUND OF DEMONIC WHISPERS*) та КРИК ЦЕ СТРАХ (*CRIES OF HORROR AND FEAR from the cardplayers*), домені СВІТЛО – СИНЄ СВІТЛО ЦЕ СТРАХ (*bathed in BLUE LIGHT*).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, когнітивні метафора і метонімія як інструмент пізнання здатні перетворювати абстрактні поняття, які існують в свідомості людини на матеріальні моделі, які складають навколишній світ. Кінодискурс, покликаний передавати і викликати емоції, залучає символи і образи, специфічні для певної культури. Виділені метафори і метонімії ґрунтуються на фізіологічних, психологічних і поведінкових особливостях людини, яка переживає емоцію страху. Серед когнітивних метафор і метонімій можна відмітити універсальні конвенційні і специфічні, характерні для кінодискурсу. Перспективним є подальший аналіз образного компоненту емоційних концептів, які актуалізуються в кінодискурсі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Агафонова Н. А. Экранное искусство : художественная и коммуникативная специфика / Н. А. Агафонова. – Мн. : БГУ культуры и искусств, 2009. – 273 с.
2. Красавский Н.А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах / Н. А. Красавский. – Волгоград : Перемена, 2001. – 495 с.
3. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон. – М. : УРСС Эдиториал, 2004. – 256 с.
4. Жаботинская С. А. Концептуальная метафора: процедура анализа для множественных данных / С. А. Жаботинская // Актуальні проблеми менталінгвістики. – Черкаси : Ант, 2011. – С. 3-6.
5. Kovecses Z. Metaphor: A Practical Introduction / Z. Kovecses. – Oxford : Oxford University Press, 2002. – 375 p.
6. Kovecses Z. Metaphor and Emotion / Z. Kovecses. – New York, Cambridge : Cambridge University Press, 2000. – 45 p.
7. Lakoff G. Contemporary theory of metaphor / G. Lakoff // Metaphor and thought : [ed. by A. Ortony]. – Cambridge : Cambridge University Press, 1993.– P. 202-251.
8. Stefanowitsch A. Words and their Metaphors / A. Stefanowitsch // Corpus-based Approaches to Metaphor and Metonymy. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2006. – P. 61-105.
9. Alien 3. – Режим доступу: http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=alien-3
10. Anastasia. – Режим доступу: http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=anastasia
11. Arctic Blue. – Режим доступу: http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=arctic-blue
12. Assassins. – Режим доступу: http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=assassins
13. At First Sight. – Режим доступу: http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=at-first-sight
14. Backdraft. – Режим доступу: http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=backdraft
15. Batman Begins. – Режим доступу: http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=batman-begins
16. Being Human. – Режим доступу: http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=being-human
17. Blade – Режим доступу: http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=blade
18. Body of Evidence . – Режим доступу: http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=body-of-evidence
19. Cast Away. – Режим доступу: http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=cast-away
20. Cellular. – Режим доступу: http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=cellular
21. Copycat. – Режим доступу: http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=copycat
22. Deep Rising. – Режим доступу: http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=deep-rising
23. Final Destination – Режим доступу: http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=final-destination
24. Hellraiser III: Hell on Earth. – Режим доступу: http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=hellraiser-iii-hell-on-earth
25. Hellraiser: Bloodline. – Режим доступу: http://www.dailyscript.com/scripts/hellraiser_II.html
26. Hero. – Режим доступу: http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=hero
27. Jennifer Eight. – Режим доступу: http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=jennifer-eight
28. Last Action . – Режим доступу: http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=last-action
29. Leprechaun. – Режим доступу: http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=leprechaun
30. Margot at the Wedding. – Режим доступу: http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=margot-at-the-wedding
31. Point Break. – Режим доступу: http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=point-break
32. Pulp Fiction. – Режим доступу: http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=pulp-fiction
33. The Cell. – Режим доступу: http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=the-cell

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Крисанова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики англійської мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, комунікативна лінгвістика, теорія дискурсу.

УДК 811.161.2:811.111.091

МЕТАФОРИЧНА АМБІВАЛЕНТНІСТЬ ОБРАЗНИХ КОДИФІКАТОРІВ ОБ'ЄКТІВ ЗАГАДУВАННЯ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)

Тетяна ЛУЧЕЧКО (Дрогобич, Україна)

У статті досліджено амбівалентний аспект метафори як когнітивного процесу, який виражає спосіб моделювання світу у людській свідомості через усталені аналогії між закодованим образом і його кодифікатором, які побудовані на основі логічних, формальних і символічних трансформацій. Проаналізовано також спільні та відмінні характеристики мовних та загальної метафор.

Ключові слова: загадка, метафора, амбівалентність, кодування, образ, аналогія.

The analysis of the ambiguity aspect of metaphor as a cognitive process of the figurative transmission of knowledge in the consciousness of language speakers through logical, formal and symbolic associative parallels between the image and its codifier as well as common and distinguished peculiarities of language and riddle metaphors is achieved in the publication.

Key words: riddle, metaphor, ambiguity, coding, image, analogy.

Загадка – це алегоричний опис прихованого об'єкта, що стимулює слухача до його виявлення. Інакомовна репрезентація може бути літературно або образно опосередкованою: перифрастичне відновлення замаскованого об'єкта за його якостями, властивостями і функціями, зумовлене головним чином вербальною майстерністю та граматичними маніпуляціями; чи репрезентація образу на основі його схожості та зв'язку з іншими феноменами, метафорично – залежить від уяви та візуальної перцепції [22, с. 2].

Проблемою визначення всіх аспектів метафори як мовленнєвого явища займалися Дж. Лакоф, Д. Девідсон, М. Блек, І. Річардс, Д. Бікертон, Ю. Левін, Н. Арутюнова, В. Телія, В. Виноградов та ін. У лінгвістиці спроби аналізу кодування образів у загадках спостерігаємо у працях З. Волоцької, О. Селіванової, А. Мамедової, О. Тимченко, А. Тейлора, У. Пепічелло, Т. Гріна. Однак дослідження метафори як одного з домінуючих чинників кодування дійсності в загадках перебуває у стадії становлення.

Мета розвідки – дослідити метафоричну амбівалентність як спосіб творення образу в загадках.

Якщо «метафора – це процес, при якому форма мовної одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної подібності між цими об'єктами» [19, с. 307], то пряме значення використовує позитивні та негативні елементи, щоб досягнути такого ефекту. Пряме висловлювання повинне модифікуватися лексичною амбівалентністю, оксюмороном, гіперболізацією та літотою, щоб відхилитися від точності та протистояти опосередкованості метафори. Образне висловлювання, зі свого боку, мусить послуговуватись літературними нормами (чітке перифрастичне відтворення кодів свідомості), щоб пов'язати поетичний образ із його референтом (у народній загадці – питання й відгадка), адже метафору зазвичай супроводжують метонімічні детермінанти – справжні ознаки, функції і властивості предмета [22, с. 2]. Відтак, перифрастичність у загадці втілюється, як правило, у поєднанні прямого та переносного значення з акцентом на лінгвальній амбівалентності чи розбіжності образів (метафорична двозначність), а «образна мова відмежовується від звичайної порядком і змістом лексем» [23, с. 20]. У загадці про панаму (*Яку державу носять на голові?* (Панаму) [4, с. 383]) простежується координація омофонії ойконіма *Панама* та іменника зі смисловим наповненням – *«літній капелюх з широкими крисами, плетений або зшитий з тканини»* [15, (6, с. 42)]. В англійській загадці *A little white fence that's always wet, but never has been rained on yet* (Teeth) [26, с. 66] на позначення загаданого образу *teeth* використана перифрастична фігура *fence* всупереч загальним асоціаціям, що супроводжують її у свідомості мовця (огорожа, тин, паркан).

Метафора – одна з домінуючих констант перифрастичної мови, адже, за словниковою дефініцією, – це вид тропа, що побудований на основі вживання слів або виразів у переносному значенні за подібністю, аналогією тощо і служить одним із засобів посилення образності й виразності мови [13, с. 125]. Семасіологічний бік метафори пов'язаний із

утворенням переносних значень, зміною значень мовних одиниць, а отже, і з розвитком мовної семантики. Ономазіологічний аспект дає змогу пізнавати довкілля через певні принципи номінації. При лінгвофілософському та етнолінгвістичному підходах метафора – це спосіб світобачення, а при поетично-стилістичному – це один із тропів [19, с. 307]. О. Фрейденберг має свій погляд на природу метафоричних перенесень: «Для первісної свідомості один предмет і є іншим; тому тут немає місця для переносу значення з одного предмету на інший. Але міфічні метафори, різновиди міфічних образів стають «перенесеннями» в момент, коли предмети перестануть знаходити своє відображення (тлумачення) в міфічному образі, коли між смисловим змістом образу та його формальною стороною виникнуть протиріччя. Саме тоді форми образу, що відповідали його змісту, почнуть втрачати свою відповідність образному смислові; метафора перевтілиться з різновидності образу в суперечну йому (образу) форму та стане «перенесенням» тотожного смислу на відмінні смисли» [20, с. 28]. Загадки – це вербальні ігри, які показують «що» схоже на «що» або ж «чим» є «щось». Загадкові метафори демонструють, наскільки можуть розширюватись лексичні значення словоформ, а також стимулюють подальший когнітивний розвиток у процесі взаємодії адресанта та адресата в інтелектуальному змаганні [23, с. 20]. Тому метафору розглядаємо як когнітивний процес, який виражає спосіб моделювання світу та творення мовної картини світу на основі усталених аналогій між закодованим образом і його кодифікатором, що виникають у людській свідомості.

У смислових загадках замість предмета, який загадується, на розгляд адресату подається його метафоричний еквівалент. Створити загадку означає метафорично виразити звичайні думки та предмети, і навпаки, – розгадати загадку – її метафорам знайти реальне розшифрування, а саме метафоричні образи замінити справжніми. Метафора – це душа загадки й зрозуміти її означає зрозуміти саму загадку [9, с. 94–95], адже метафора є «головним показником асоціативного образного мислення» [6, с. 35], на якому базується кодування образу в загадці. А. Залізник уважає метафору, в якій поєднуються два денотативно різних, але концептуально тотожних плани вираження, одним із головних джерел поетичної неоднозначності, що є конститутивним елементом паремійних текстів (прислів'їв, приказок та загадок [5, с. 23]. В. Топоров пов'язував амбівалентну структуру загадки з подвійною природою будь-якого метафоризму, який як «наслідок конфлікту двох принципів – подібності та відмінності, спокою і руху, старого й нового, застійно-інерційного та творчого закликає учасника питально-відповідної процедури, що лежить в основі загадки, до максимальної уважності, прислуховування до інтонацій і пошуку смислу завжди та всюди» [18, с. 58].

У щоденному мовленні вживаються умовні метафори та ті, які втратили свій образний смисл (приміром, *журавлиний ключ, крила вітряка, вода цвіте*), їх легко зрозуміти. Мовні «звичні» метафори мають прозору мотивацію, добре знайомі та легко запам'ятовуються реципієнтами на основі їх фонових знань [16, с. 193], а внаслідок частого використання мовним колективом поступово стають новим (похідним) й узвичаєним лексико-семантичним варіантом слова [14, с. 45]. Р. Зорівчак у своїй праці «Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія» констатує, що фразеологізація метафор полягає саме «у переході від індивідуального новаторського утворення до узвичаєного колективного повторення» [6, с. 35]. Умовні метафори (художні) виникають у конкретному контексті та завжди з ним пов'язані [16, с. 194], відображають індивідуальне, суб'єктивне, а не колективне, світосприймання [3, с. 12]. Тому, на противагу мовним метафорам, які «відтворюють мовний досвід носіїв етнокультури» [10, с. 12], загадкові – умовні та розкривають новий та свіжий погляд на предмет, а образна частина загадки визначає умови, що регулюють логічність такої метафори [7, с. 256]. Р. Зорівчак уважає, що «головна розбіжність між метафорою як індивідуальним утворенням та фразеологізованою метафорою у тому, що індивідуальне утворення вражає саме своєю семантичною незвичністю, фразеологізоване ж сприймається як звичне» [6, с. 36]. Тому у смислових загадках суть метафори полягає в її «загадковості». Загадкові метафори завуальовують відгадку, використовуючи узагальнюючі семи, які належать до рівня ментальної категоризації, де об'єкти диференціюються за приблизними ознаками, що можуть бути властиві широкому колу об'єктів, а мовні – чітко позначають предмет номінації,

категоризуючи ключову, прототипову ознаку образу [17, с. 7], що зумовлює їхню «загальноживаність і зрозумілість» для мовців [10, с. 12]. Отже, метафора як спосіб вторинної номінації – це основна частина смислової загадки, ключовий образ, що уподібнюється загаданому предмету та дає можливість адресату розкодувати відгадку за допомогою певних логічних трансформацій. Наприклад, щоб розшифрувати відгадку в загадці *A flock of sheep went in a pond wet, an' came out dry* (Rice in a pot) [25, с. 172] необхідно замінити *flock of sheep* на *rice* та *pond* на *pot with water*. Закодованому образу ягоди калини у загадці *І не дівка, а червоні стрічки носить* [4, с. 100] відповідає метафоричний кодифікатор *червоні стрічки*.

Якщо між кодифікатором і об'єктом кодування простежується певна схожість, то таке уподібнення – «просто, логічне, очевидне, воно ніби лежить на поверхні і реципієнтові зрозуміло, чому відгадка зіставляється з цим образом» [8, с. 89]. Соняшник зіставляється із *золотим решетом* на основі аналогії за формою та кольором. Його насіння асоціюється за кольором із *білими жильцями*, а лущиння – з *чорними домиками* у загадці *Золоте решето чорних домиків повне. Скільки чорних домиків, стільки ж білих жильців* (Соняшник і насіння) [4, с. 89]. В англійському мовному просторі образ *парасолі* афористично відтворюється через порівняння з *квіткою у руці* (аналогія за формою та кольором), а розкладання парасолі уподібнюється процесу *цвітіння* (*A flower planted in the hand, that blossoms when it rains* (Umbrella) [26, с. 12]).

Інколи зв'язок між кодованим образом і його кодифікатором регулюється первісною народнопоетичною символікою, яка відображає незрозумілі або невідомі сучасному реципієнтові штрихи праслов'янського та давньоанглійського світоглядів: *Тур ходить по горах, туриця по долах, тур свисне – туриця мигне* (Грім і блискавка) [4, с. 65]; *Летів круж через сук, через безверхе дерево* (Ранок) [4, с. 72]; *Половина дуба сира, половина суха, маківка золота* (День, ніч, сонце) [4, с. 73]; *On yonder hill there is a red deer; the more you shoot, the more you may, you cannot drive that deer away* (Sun) [25, с. 131]; *My fader had so many sheeps and could not count them* (Star) [25, с. 170]; *Baby born an' vanish* (Moon) [25, с. 235]. У фольклорних текстах метафоричний перифраз часто затіняється профанними знаннями, але розкриття символічного змісту дає змогу виявити ізофункціональну схожість суб'єкта осмислення й об'єкта зіставлення у складі древніх алегорій [12, с. 408]. У персоніфікованих загадках характеристика загаданого об'єкта здійснюється на підставі цілого тексту загадки та не містить семантичної мотивації [17, с. 125–126]. Окрім того, з еволюцією міфологічних уявлень народу змінювалися і табуйовані предмети та явища. Приміром, словесні заборони почали накладатися на назви сільськогосподарських культур, посуд, їжу, позаяк остання вважалася не просто фізіологічним процесом, а Причастям, що повертало людей до міфологічного прототипу [21, с. 176]. А відтак, хліборобський процес сіяння зображався загадкою *Чашечка медку закопана в льодку до нового годку* (Озимина) [4, с. 75]. Однак науковий арсенал пересічного відгадувача не завжди дає змогу помітити та простежити зв'язок загадки з давніми табу, тому всі трансформації кодованого образу видаються відгадувачу безпричинними та випадковими.

Окремий пласт загадкового корпусу формують тексти, побудовані на «формальній аналогії» [8, с. 90] між об'єктом кодування і його кодифікатором. Часто афористичний опис у загадках буває «дивним, майже фантастичним, хоча сам образ належить до тієї ж сфери дійсності, що і предмет загадування» [11, с. 80]. О. Афанасьєв зауважував, що «безглуздість багатьох загадок дивує лише тому, що ми не можемо побачити схожості між різними предметами, які, вочевидь, цілком відмінні; але, як тільки зрозуміємо цю подібність, уся дивина та безглуздість одразу зникнуть» [2]. Очевидно, що *kim*, на перший погляд, не має нічого спільного з *лампою*: *Sered хати стоїть kim вилупатий* (Лампа) [4, с. 179], а *bottle* – з *two brothers*: *Two brothers none can help the other* (Bottle) [26, с. 382]. Гумор загадки частково зумовлюється образною паралеллю, між складниками якої не простежується аналогія поза контекстом: *Є такий пахолок, що заглядає всім під подолок* (Поріг) [4, с. 177]; *Одно рядно сім баб тягло* (Двері) [БЗ, с. 173]; *Кучерявий Іван на гору дереться* (Дим) [4, с. 182]; *My father had a trunk, it had only two suits of clo'es* (Groundnut) [26, с. 504]; *Two big biscuits, one cup of coffee, going to Augusta black and dirty* (Locomotive) [26, с. 529]. В. Анікін

стверджує, що образно-психологічну асоціацію, на котрій базується метафора, можна характеризувати лише з огляду на її структуру: ознаки відтворюваного предмета чи явища, що вступають в асоціативний зв'язок; характеристики відтворюючого об'єкта, з якими встановлюється зв'язок і сам зв'язок між відтворюваним предметом і відтворюючим, тобто ступінь схожості між об'єктами та якість самої аналогії. Трьохаспектний підхід до аналізу метафор в загадках доводить, що образно-психологічна асоціація, котра зближує такі різні явища та предмети, ґрунтується лише на їхній загальній схожості. Віддалена схожість, а також помітна лімітованість образно-психологічних асоціацій – спільна ознака метафор у загадках [1, с. 53–55]. Наприклад, в англійській паремії *My father sent me to call the doctor. The doctor came before me* (Cocoonut) [26, с. 350] відтворено процес зривання кокосів із пальми. Відтворюючий образ – лікар. Відтворюване та відтворююче зближуються за аналогією: кокос на пальмі – лікар у приймальні; людина зриває кокос – посильний приходить за лікарем; кокос опиняється на землі швидше, аніж той, хто його діставав – лікар прибуває на виклик швидше за посильного. Подібність прихованого та явного образів у загадці простежується у швидкості дії: кокос впав на землю швидше, ніж людина, а лікар перегнав посильного. В аналізованому прикладі спостерігається неповна лімітована аналогія: хоча лікар у приймальні нагадує кокос на дереві, проте приходить він до пацієнта не так швидко, як останній падає з пальми.

Відтак, якщо лінгвальний код апелює до лінгвальної амбівалентності в загадках через накладання несумісних елементів у такий спосіб, який сприяє перцепції аномалії, коли одна фонемна послідовність репрезентує дві або більше семантичних інтерпретацій, а саме омофонію [24, с. 95], то когнітивний код пов'язаний із транзиторними асоціаціями двох об'єктів, що ґрунтуються на загальній спільній ознаці, тобто з метафоризацією. Перспективним є дослідження специфіки метафоричних чинників у процесі вербалізації дійсності в пареміях.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аникин В. П. Метафора в загадках / В. П. Аникин // Фольклор как искусство слова. Вып. 5. Художественные средства русского народного поэтического творчества. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1981. – С. 53–66.
2. Афанасьев А. Поэтические воззрения славян на природу: опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в святы с мифическими сказаниями других родственных народов : в 3 т. [Электронный ресурс] / Александр Афанасьев. – М. : Современный писатель, 1995. – Т. I. – Режим доступа до кн.: <http://www.slavya.ru/trad/afan/htm>
3. Вардзелашвили Ж. Метафорическая картина мира в русском языке : автореф. дисс. на соиск. уч. степени док. филол. наук : спец. 10.02.03 «Славянские языки» / Ж. Вардзелашвили. – Тбилиси, 2002. – 34 с.
4. БЗ – Загадки [упорядкув., вступ. ст. та прим. І. П. Березовського]. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – 511 с.
5. Зализняк А. А. Многозначность в языке и способы ее представления / Анна Андреевна Зализняк. – М.: Языки славянских культур, 2006. – 672 с.
6. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія (на матеріалі перекладів творів української літератури англійською мовою) / Р. П. Зорівчак. – Львів: Вища шк. Вид-во при Львів. ун-ті, 1983. – 176 с.
7. Кёнгес-Маранда Э. Логика загадок / Э. Кёнгес-Маранда // Паремиилогический сборник: пословица, загадка (структура, смысл, текст) / сост., ред. и предисл. Г. Л. Пермяков. – М.: Наука, 1978. – С. 251–281. – (Исследования по фольклору и мифологии Востока).
8. Лавонен Н. А. Карельская народная загадка / Нина Александровна Лавонен. – Л.: Наука, 1977. – 136 с.
9. Лазутин С. Г. Метафоры в загадках / С. Г. Лазутин // Поэтика русского фольклора : учеб. пособ. [для филол. фак. ун-тов]. – [2 изд., испр. и доп.]. – М.: Высш. шк., 1989. – С. 93–105.
10. Лобур Н. В. Антропометрична метафора у мовній картині світу : типологічна модель (на матеріалах української і чеської мов) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова», 10.02.03 «Слов'янські мови» / Н. В. Лобур. – Львів, 1997. – 21 с.
11. Митрофанова В. В. Специфика русских народных загадок и их связь с другими жанрами фольклора / В. В. Митрофанова // Русский фольклор. Специфика фольклорных жанров. – М.; Л.: Наука, 1966. – Т. X. – С. 79–102.
12. Охрименко Т. В. Мифопоэтические истоки метафорического перифраза // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. / відп. ред. Чередниченко О. І. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка. Факультет іноземної філології, 2009. – Вип. 26. Ч. 2. – С. 407–411.
13. СЛТ – Словник лінгвістичних термінів / [уклад. Д. І. Ганич, І. С. Олійник]. – К.: Вища шк., 1985. – 360 с.
14. Павел В. К. Лексическая номинация: на материале молдавских народных говоров / Павел Василий Константинович. – Кишенев: Штиинца, 1983. – 231 с.
15. СУМ – Словник української мови : в 11 т. / [редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К.: Наук. думка, 1970–1980. – Т. 1–11.
16. Телия В. Н. Вторичная номинация и её виды / В. Н. Телия // Языковая номинация. Виды наименований/ под ред. Б. А. Серебренникова. – М.: Наука, 1977. – С. 129–221.
17. Тимченко О. І. Персоніфікація та метафора як етапи еволюції мовної картини світу українських загадок / О. І. Тимченко // Наукові праці : наук.-метод. журн. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – Т. 105. – Вип. 92. Філологія. Мовознавство. – С. 124–128.

18. Топоров В. Н. III. К реконструкции «загадочного» прототекста (о языке загадки) // Исследования в области балто-славянской культуры: загадка как текст. 2 / ред. Т. М. Николаева. – М. : Индрик, 1999. – С. 54–68.
19. УМ – Українська мова. Енциклопедія / [редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Заблук та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 2000. – 752 с.
20. Фрейденберг О. М. Миф и литература древности. Исследования по фольклору и мифологии Востока / Ольга Михайловна Фрейденберг. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Восточная литература РАН, 1998. – 800 с.
21. Ярмоленко Н. Загадаю загадочку... (до питання про генезу міфологічної системи жанру) / Н. Ярмоленко // Література. Фольклор. Проблеми поетики : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2000. – Вип. 7. – С. 168–178.
22. Gimbutas Z. The Riddle in the Poem / Zivile Gimbutas. – Lanham : Un-ty Press of America, 2004. – 211 p.
23. Isbell B. J. The Ontogenesis of Metaphor: Riddle Games among Quechua Speakers Seen as Cognitive Discovery Procedures / B. J. Isbell, F. A. R. Fernandez // Journal of Latin American Lore. – 1977. – Vol. 3. – № 1. – P. 19–49.
24. Pepicello W.J. The Language of Riddles. New Perspectives / William J. Pepicello, Thomas A. Green. – Columbus : Ohio State University Press, 1984. – 170 p.
25. ER – Taylor A. English Riddles from Oral Tradition / Archer Taylor. – Los Angeles : Berkeley, 1951. – 959 p.
26. ARB – Withers C. The American Riddle Book / Carl Withers, Sula Benet. – X. : An Intext Publisher. Abelard-Schulman Limited, 1954. – 157 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Лучечко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики англійської мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, зіставне мовознавство.

УДК 811.112.2'373

КОММУНІКАЦІЯ И КУЛЬТУРА БИЗНЕСА

Лина МАЕВСКАЯ (Харьков, Украина)

У статті розглядаються питання комунікації, її значення при інтеграційних процесах, роль іноземної мови при спілкуванні, мова в культурі бізнесу.

Ключові слова: комунікація, культура, мова, ділове спілкування, соціальна реклама.

The article deals with the problem of communication, its role in the integration processes, the role foreign languages play in communication and the questions of business culture communication.

Key words: business, communication, culture, language, social advertisement.

Массовая коммуникация в условиях интеграции, новое видение коммуникативно-прагматической ориентации в методике преподавания иностранных языков на неязыковых факультетах, приоритетная роль которых чрезвычайно возросла, учет социальных факторов в обучении языку оказали заметное влияние на организацию лингвистического образования. Работы ученых-лингвистов (Селиванова Е. А., Пасынок В. Г., Залевская А. А., Безуглая Л. Р., Швейцер А. Д., У Амон, У. Вайнрайх и др.) подтверждают актуальность, важность, своевременность этих исследований.

Цель статьи: показать значение коммуникации и знания языка в профессиональном общении специалистов – не германистов.

Объект исследования: обучение иностранному языку специалистов разного профиля, в данном случае – банковское дело.

Предметом исследования являются процессы, происходящие в образовании в условиях интеграции в мировое сообщество.

Общение – одна из центральных проблем, вызванная бурными процессами глобализации, происходящими в современном мире. Потребность людей в общении – это необходимость их сосуществования, объективный вид жизнедеятельности индивида. Каждая социальная система, чтобы существовать, опирается на материальную и духовную основу. В наш век культурных сдвигов обнаруживается, что в одном «пространстве» сознания соединяются различные духовно-культурные спектры. Умение выразить свои мысли дается человеку вместе с его воспитанием в традициях определенной культуры. Наряду с умением делать что-либо, формирование способности коммуницирования очерчивает социальный и культурный статус индивида в обществе. Речевое общение — часть социального взаимодействия, оно определяется той культурой, в условиях которой оно происходит. Присущие данной культуре способы познания, образ мышления, концептуальные представления, система ценностей, идеологические установки, прошлый опыт по-своему вооружают его носителей. Многие отечественные и зарубежные теоретики называют культуру общения важной составной частью в борьбе за успех в бизнесе. Расширяющиеся

процессы международного сотрудничества — профессионального, научно-технического, торгово-экономического, культурного, личного — предполагают речевое общение между носителями разных языков и разных культур. Сейчас акцентируется внимание на двух составляющих: общая профессиональная культура и социальная профессиональная культура. Бизнес давно уже вышел за рамки одной страны, оказывает влияние на международные связи и отношения. Он стал социально-культурным фактором современности. Здесь, видимо, необходим небольшой экскурс в историю о началах бизнес-деятельности, корни которой уходят где-то в III-IV в. д.н.э. Ведь уже тогда происходил активный обмен продуктами между землеробами, ремесленниками на основе конкуренции. С развитием цивилизации возникает класс купцов, появляются металлические деньги, формируется определенное мировоззрение. В конце XIX — начале XX в. в Северной Америке возникает философское направление, названное «прагматизм». И главные положения этого направления стали философской основой американского, а позднее и европейского бизнеса. Предпринимательская активность племен, населявших когда-то территорию нынешней Украины, исходила, наверное, из учета географического положения, богатства природных ресурсов, что заставляло их обратить внимание и развивать умения на создание орудий производства для добычи этих богатств, что доказывают археологические раскопки, проведенные также и историками-археологами нашего национального университета (Трипольская, позднее Черняховская, Салтовская культуры). Самая древняя предпринимательская деятельность на территории славян, Украины — обмен добытыми у природы продуктами, торговля, контакты, налажен регулярный вывоз зерна в Грецию через черноморский порт Ольвию. Торговля способствовала развитию общества и первые древние предприниматели — это торговцы-скупщики. И хотя их деятельность, как мы бы сказали сейчас, была не производительна, но она была и полезна, потому что ускоряла, раскручивала, совершенствовала процессы утверждавшейся цивилизации. В наше время хорошо известно, что само производство без предпринимательства не есть движение, развивающее и обогащающее государство и его население. Сейчас наша страна находится на трудном пути становления, на пути поиска собственной модели управления, развития цивилизованного бизнеса и предпринимательства, роста активности деловых людей. Бизнесмен в условиях современной жизни находится в постоянном поиске, чтобы не только выстоять и выдержать жесткую конкуренцию, психологическое напряжение, но развивать и обогащать себя, воспитывать в себе положительные качества делового человека. На помощь ему в такой ситуации должны прийти и приходят специалисты самых различных отраслей знания — лингвисты, социологи, культурологи, философы, психологи, историки, отраслевые журналисты, медики, имиджмейкеры. По моему глубокому убеждению, только такое содружество может создать настоящий образ делового человека, достойно представляющего нашу Украину на международной арене. Образовательная деятельность, один из видов социальной практики, направлена на поддержание и развитие современных систем знания во взаимопересекающихся, активно корреспондирующих и частично совпадающих друг с другом региональных, национальных, глобальных пространствах взаимодействия. Конечно, и образование подвергается изменениям и оказывает определенное влияние на динамику социокультурных процессов, что влечет за собой уход уже привычных профессий и появление новых, на что сразу же реагируют языки культур, откуда они пришли, изменив или не изменив транслитерацию: mailen, sich kriseln, бук-кросінг, бодігард, клипмейкер, дедлайн. Сфера образования подвергается модернизации, появляются новые методики, модели, связанные с актуальными проблемами и запросами современного общества. Образование, являясь одной из подсистем культуры, трансформируется под влиянием социальной реальности, разрывом прежних социальных и культурных связей, дополняется новым теоретическим видением языка, где делается «более четкий акцент на антропологические подходы к языку, учитывая быстро развивающиеся социальные процессы» [2, с. 547]. Реалии нашего бытия требуют новых курсов, в особенности в сфере гуманитарных наук, таких как социальная антропология, этническая социология, социальная работа. Не случайно сейчас на слуху у всех слово «социальный». К сожалению, мы достаточно долго уходили от него, забывая, что социальная информация, социологическое знание и образование присутствуют в самых разных видах деятельности, управленческой и

бизнес-деятельности в том числе. Кроме того, социологическое образование помогает нам войти в мировое образовательное пространство.

Процессы, происходящие в мире, сделали иностранный язык приоритетным среди других дисциплин. Обладая большим образовательным потенциалом, ИЯ решает не только задачи развития личности, но и помогает коммуницировать с представителями разных культур. Особенно остро проблемы коммуникации проявляются в условиях неязыкового ВУЗа или факультетов университетов, где не готовят специалистов по ИЯ. Преподавателям этой дисциплины известно скромное количество часов, отведенных на ИЯ и ответственная задача, поставленная нам — подготовка специалиста XXI в. со знанием языка. А это сфера профессионального общения. Здесь есть определенные трудности, я уже говорила об этом в своих статьях, посвященных методике преподавания ИЯ. Язык специальности — конгломерат двух наук: лингвистики, с одной стороны, и точной или гуманитарной науки, с другой. Процесс евроинтеграции языкового образования сложный еще и потому, что национальные системы языкового образования имеют характерные различия. Но это не означает сведение национальных систем образования к единой универсальной модели, мы обязаны искать общие подходы. Изучая публикации журналов “Deutsch als Fremdsprache”, “Fremdsprache Deutsch”, обмениваясь опытом преподавания с проф. Г. Коллером (G. Koller, Nürnberg), проф. В. фон Тимрот (W. von Timroth), мы пришли к выводу, что наших немецких коллег волнуют такие же вопросы, что и нас: как преподавателям математики, физики, химии, биологии, истории и т.д. объединить специфику своей специальности с языком. Тезисно это можно выразить так:

- нельзя быть креативным в плане специальности и одновременно следить за корректностью речи, т.к. эти два процесса происходят в разных секторах мозга;
- проблема не в учителе, а в самой природе — специалист должен мыслить креативно, а у него происходит языковая блокировка (sprachlich blockiert).

Моделируя ситуации, предлагая метод «сценариев», используя ролевые игры, преподаватель должен помнить, что специалисту XXI в. требуется не только знание будущей профессии. Он должен уметь увязать их с конкретными особенностями будущей работы. И мы опять возвращаемся к социальному фактору, потому что его будущая работа — это коллектив, его атмосфера, умение работать в команде, если понадобится — обучаться самостоятельно, вообще в широком смысле слова — жить в новой социокультурной среде, в новом социуме, учитывая ментальность новых коллег. И здесь, я думаю, приходит время вводить новый формат микро- или индивидуальных образовательных проектов.

Профессиональное обучение специалиста мы начинаем с предложения текстов так называемой низкой специализации (журналы, газеты, инструкции, рекламные проспекты), которые помогают логично и аргументировано излагать мысль, создать свой начальный тезаурус. После этого специалисту легче перейти к сложным научным текстам, включающим таблицы, графики, диаграммы, рисунки (Darstellungsformen). Обращаем внимание слушателей на островки понимания (“Inseln des Verstehens”), языковую догадку, т.к. предполагается обильное чтение, которое помогает найти смысловой стержень при чтении, т.е. слова, что его создают. Поиск каждого нового слова в словаре мы не считаем удачным. При чтении слушатель выделяет лексические единицы, несущие высокую информативную ценность, сосредотачивает свое внимание либо на основной идее, либо на деталях текста. Таким образом происходит максимальное приближение языка слушателя к языку текста. Если такое приближение не происходит, понимание текста носит частичный характер. Было замечено, что это происходит тогда, когда слушатель направляет свое внимание больше на детали текста, и как следствие — теряется целостное представление содержания текста. В таких случаях рекомендуется повторное, более внимательное прочтение, т.е. психологический процесс направлен в определенное русло. Несколько слов о чтении про себя, прежде всего, оно присутствует в работе специалистов. Здесь следует учитывать общее психологическое состояние слушателя, его эмоциональную готовность, умение запомнить прочитанное, да и просто правильно организовать этот процесс. Срабатывает индивидуальный фактор: умения, привычки, использование фоновых знаний, знание реалий страны. Такая тщательная работа с текстами подготавливает специалиста к профессиональному общению и деловой прессе как его компонента. По нашему мнению, деловая пресса должна рассматриваться в русле публицистического стиля, поскольку она

функционирует в традиционной форме журнала, газеты, книги и можно квалифицировать ее как подстиль публицистического стиля. Основная функция деловой прессы — сообщение, убеждение, воздействие. Мы уже упоминали, что в сфере бизнеса важна коммуникация, взаимопонимание, культура речи, что достигается знанием языка в широком смысле слова — владение лексикой, грамматикой, семантикой, стилистикой. Информация, диалог, конкретность, корректность, знание национальных особенностей культуры представителя на фоне контактов в сфере бизнеса — это уже половина успеха предпринимателя. Возьмем банковское дело и финансы. В качестве примера приведу 2 сокращенных диалога из журнала “Euro”. Шеф концерна ДАХ-30 Каспер Рорштедт (Kasper Rorsted) и корреспондент.

Euro: Themen wechsel: Auch die deutsche Politik kämpft mit der Wirtschaftskrise. Wie bewerten Sie als Firmenchef deren Arbeit?

Rorsted: Kurzfristig gesehen hat die Bundesregierung gut reagiert, um die Krise einzudämmen. Aber wie die Politik im globalen Wettbewerb der Wirtschaftsstandorte Deutschland attraktiver für Investoren machen will, ist unklar. Es muss endlich mehr diskutiert werden.

Euro: Im Bundestagswahlkampf war doch zu hören, wie viele Millionen Jobs die Parteien schaffen wollen.

Rorsted: Diese Formulierung ist nicht ganz korrekt. Arbeitsplätze können nur die Firmen schaffen.

И еще один: шеф по инвестициям Фабиан Кляйн (Fabian Klein), корреспондент:

Euro: Wie ist die Marktsituation in Deutschland aktuell?

Klein: Nachdem es im ersten Halbjahr so gut wie keine Transaktionen gab, sehen wir deutliche Erholungstendenzen.

Следует отметить в этих интервью-диалогах, которые были представлены широкому интернациональному кругу участников, конкретное, уверенное изложение ситуации, которому способствует тщательно подобранная лексика: композиты, латинизмы, англицизмы; четкое, грамматически правильное построение фраз; семантическое переосмысление Erholungstendenzen. Отмечается быстрая и правильная реакция на реплики собеседника, имеет место коммуникативный акт. Подчеркнем ведущую роль лексики. Банковский бизнес пользуется латинизмами, англицизмами, частотность сокращений достаточно высока: pc = per cassa, pp = per procura, p.u. = per ultimo, aa = ana partes aequalis, a.a. = ad acta; m.pp. = many propria, trf = transfer, f.a.c. = fast as can, g.b.o. = goods in bad order, M.O. = money order. Немецкие сокращения: i.G. = im Gold, i.V. = in Vollmacht, i.P. = in Papier, i.W. = in Worten. Затрудняют понимание текста сокращения названий учреждений:

BIZ → Bank für internationalen Zahlenausgleich

SoFFin → Sonderfonds zur Finanzmarktstabilisierung

ZA nw → Zahlungsanweisung

Wust → Warenumsatzsteuer

VA → Vermögensabgabe; StA → Staatsanleihe

Их возникновение идет с такой быстротой, что словари не успевают фиксировать, так что приветствуем тех журналистов, которые не ленятся дать расшифровку в скобках (RC – Renditechance, RBS – The Royal Bank of Scotland). Уместна здесь точка зрения известного голландского лингвиста Т. А. ван Дейка. Он считает, что у представителя каждой культуры знания о мире организованы в так называемые сценарии: рынок, банк и т.д. Подобные сценарии относительно постоянны, часто используются членами социума, находятся в долговременной памяти индивида, содержат максимум стандартной лексики. На основе этого общего знания и происходит общение представителей. Анализ «сценариев» или тематических групп позволил выявить такие разделы деловой прессы: экономика, финансы, банковское дело, налоги, страхование и мн. др., которые безусловно близки и нашим слушателям. Если взять лексику делового общения в банковском деле, включая денежные отношения, купли, продажи, кризисы, банкротство, международные контакты, то открывается достаточно широкая и пестрая палитра использования лексического материала, который нелегко классифицировать по группам из-за тесной «переплетённости»: в устойчивом словосочетании можно найти сдвиг, фразеологизмы, английские вкрапления, семантические переосмысления. Выделим наиболее употребляемые:

- устойчивые словосочетания: die Aktien fallen, die Aktien steigen, in Krise stecken, mit sicherer Hand durch die Krise steuern, Schwarz verdienen, etw. auf dem Kerbholz haben.

- сдвиги: Geld-Kapital-Markt, Dach-Fonds-Portfolio, Mini-Future-Zertifikaten, Knock-Out-Schwelle, Pflegeheim-Immobilien.

- вкрапления из других языков: Gold ist wieder **in vogue**. Finanzinstitute in der Kategorie “to big to fail”. Кавычки не всегда присутствуют, иногда выделяются жирным шрифтом (первый пример).

- семантические переосмысления: Topfwagen, Zwangslohnregulierung, Kopf des Monats. In Deutschland steigen die Löhne schon seit gut zwei Jahrzehnten nur mager.

- слова и устойчивые словосочетания, появившиеся в реалиях нашего века — поток беженцев, контрабанда, дороговизна лекарств: Es kriselte zuletzt in allen Ecken und Enden; Schwarz über die Grenze gehen; in der Apotheke kaufen и близкое к нему: ein Geschäft ist eine Apotheke; Schutzgeld.

После анализа большого массива лексического материала можно констатировать факт традиционных словообразовательных процессов без эмоциональных всплесков. И тут же возникает вопрос: неужели лексика банковского дела нейтральна, лишена всяких эмоций? Ответ — нет, эмоции есть, но это редкое явление: Horrorszenario, Gorillas im Nebel; слоган Starkes Wachstum, große Chancen; текстовые приложения: Außen hui, innen pfui. Создается иллюзия живого общения, автор рассчитывает, что читатель вспомнит текст-источник: oben hui, unten pfui (на брюхе шелк, а в брюхе щёлк), речь идет о незначительном росте зарплат. Или: The 2002M-Class. Much ado about everything (... about nothing, незабываемая классика).

Особое место в деловой прессе занимает реклама. Исторический опыт рекламного дела выработал определенную, оптимальную для достижения нужной цели, форму социального поведения рекламиста: устранение социальных дистанций. Характер социопсихологических отношений, заложенных в рекламных текстах (РТ), прагматичный, всегда имеет коммуникативный эффект. В условиях жесткой конкуренции рекламист вынужден искать новые, attractive способы привлечения внимания — картинка, цвет, шрифт — все это в оригинальной вербальной упаковке. Вербетекстер всегда помнит, что язык — многоплановый, социальный феномен, что степень свободы языкового поведения человека чрезвычайно высока. Современный человек — активный участник событий жизни социума, взаимоотношений бытового и культурного плана, оценивает, принимает или не принимает это психо-социо-культурное пространство, применяет на практике знание языка, решает, достаточно ли это знание, где его слабые стороны. О такой межкультурной коммуникации еще в 80-е годы прошлого века ученый-филолог нашего университета В. В. Акуленко писал, что «индивидуальное культурное двуязычие может явиться каналом языковых контактов. Именно посредством двуязычия ... и через переводы влияют сейчас друг на друга большие языки современной цивилизации» [1, с. 158].

Распространенность социальной рекламы (СР), специфичность ее языка, заставляет лингвистов постоянно обращаться к языку РТ, выявлять новые тенденции словообразовательных процессов. Типичными для текстов СР являются:

- рифмовки, быстро запоминающиеся: Trick mit dem Kick!

- констатация факта: Das Geld, das dort wirkt, wo der Schmerz sitzt. DJE-hält Kurs auch in stürmischen Zeiten. Baufinanzierung: Ich bin 100 Banken.

- английские выражения, они легко переходят из одного языка в другой. Рекламодатель уверен в образованности и культуре нации: 10 Jahre womanday. Diese Netzwerke sind zum Who is who unserer Zeit geworden. Die deutsche Wissenschaft “goes international”, doch eine Strategie fehlt.

- Сокращения и усеченные слова: Dispo — Dispositionskredit, KOF — Konjunkturbarometer, Diba — Direktbank, Euribor — Eurointerbank Offered Rate, Je Ki — Jedem Kind ein Instrument.

Авторские инновации всегда мотивированы, выразительны, выходят за рамки узуса: Warteprofi, Netiket, Karriereknick, NeoDic. Реклама оказывает на общество культурное давление и эти лексические единицы уже вошли в повседневную речь, обращая внимание своей необычностью.

И последнее. Однажды меня спросили, можно ли в деловой беседе ругаться на иностранном языке. Однозначно — нет, т.к. собеседник по мимике, интонации, выражению

лица узнает, услышит негатив. Тогда цель не будет достигнута. Но тем не менее выход есть. Блесните знанием иностранных языков, запомните несколько фраз, иногда шуточных, но бьющих в цель. Будь это немецкий, английский или латынь. Эффект будет впечатляющий плюс эмоциональная разрядка:

Ein gutter Name ist besser als Silber und Gold.

Selbst ist der Mann. Träume-Schäume. Einer ist keiner. Einem geschenkten Gaul sieht man nicht ins Maul.

The sky is Ours. Are you kidding me?

Fide sed qui fidem vide. Vivere militare est! Errare humanum est. Cedant arma togal. Aequam mentem rebus in arduis servare mentem.

Такие эпитоны, афоризмы, крылатые слова удачно сглаживают конфликтные ситуации.

Подводя итог вышеизложенному, мы утверждаем, какое значение в нашу эпоху имеет знание и владение иностранным языком. Это не только образованность, коммуникативность, культура, престижность, но и карьера, хорошее рабочее место, перспектива.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Акуленко В. В. Интернациональные элементы в лексике и терминологии / А. А. Акуленко. – Харьков : Изд-во ХГУ «Вища школа», 1980. – 208 с.
2. Маевская Л. Д. Неологизмы-заимствования как следствие социальной жизни человека / А. Д. Маевская // Кировоград, Наукові записки. Серія Філологічні науки. – Випуск 126. – Вид-во РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – 606 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

3. Euro, Wirtschaft, Politik, Borse. – Frankfurt a. M. – 2009. – # 9-12. – 106 с.
4. Euro Spezial. Режим доступа: <http://www.finanzen.net>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ліна Маєвська – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької та французької мов Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.

Наукові інтереси: лінгвістика, міжкультурна комунікація, методика.

УДК 811.111'221:655.262

ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕВЕРБАЛЬНИХ ГРАФІЧНИХ КОМПОНЕНТІВ НА РІЗНИХ РІВНЯХ

Лариса МАКАРУК (Луцьк, Україна)

Статтю присвячено дослідженню невербальних графічних компонентів, які функціонують у сучасному англійському комунікативному середовищі. На основі виявлених спільних ознак паралінгвальні засоби поділено на п'ять груп: сегментація тексту та інші графічні ефекти; шрифт та колір; непіктографічні та нефотографічні паратекстові елементи; іконічні мовні елементи (зображення); інші невербальні засоби. Групу "сегментація тексту та інші графічні ефекти" проаналізовано на різних рівнях: фонологічному, морфологічному, лексичному, синтаксичному та текстовому.

Ключові слова: невербальні компоненти, рівні, семиотичні ресурси, паралінгвальні засоби.

This article deals with an investigation of non-verbal means which are used in the modern English communicative environment. Considering those features which are shared as well as those which are distinctive, it is possible to classify paralinguistic devices into the following five groups: those involving segmentation and other graphic effects; those connected with font and colour attributes; non-pictorial and non-photographic graphic paratextual elements; iconic language elements (images); and other non-verbal means. The group "segmentation and other graphic effects" has been analyzed in terms of phonological, morphological, lexical, syntactical and textual levels.

Key words: non-verbal components, levels, semiotic resources, paralinguistic means.

Статтю посвящено исследованию невербальных графических компонентов, которые функционируют в современной английской коммуникативной среде. На основе выявленных общих признаков паралингвальные средства разделены на пять групп: сегментация текста и другие графические эффекты; шрифт и цвет; непиктографические и нефотографические паратекстовые элементы, иконические языковые элементы (изображения); другие невербальные средства. Группу "сегментация текста и другие графические эффекты" детально проанализировано на различных уровнях: фонологическом, морфологическом, лексическом, синтаксическом и текстовом.

Ключевые слова: невербальные компоненты, уровни, семиотические ресурсы, паралингвальные средства.

Постановка наукової проблеми та її значення. Зміни. Модифікації. Трансформації. Це саме те, з чим асоціюється повсякденне буття індивіда в соціокультурному середовищі.

Майже нічого не є статичним чи стійким, ледве не усе має свою еволюційну динаміку, яким би сталим не видавалося на перший погляд. Трансформації також мають прямий стосунок до англійської мови, яка у XXI столітті, внаслідок інформаційної революції, зазнала і продовжує зазнавати кардинальних модифікацій.

Йдеться про одночасне злиття кількох модусів, які використовують під час писемної інтеракції, особливо у тих випадках, коли каналом комунікативного обміну виступає комп'ютер, айфон, смартфон чи звичний мобільний телефон, планшет й інші гаджети, які слугують посередниками між відправниками або одержувачами інформації.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Взаємозв'язок та взаємозалежність вербальних та невербальних засобів розглянуто у роботах Л. П. Амیری [5], О. Є. Анісімової [1], Т. О. Анохіної [2], Є. В. Дзяковича [3], О. А. Єліної [4], С. В. Ільєсової [5], D. Crystal [7], G. Kress [8], T. van Leeuwen [9] та ін. Паралінгвістичні засоби досліджують в рамках мультимодальної лінгвістики, візуальної лінгвістики, візуальної комунікації, графічної лінгвістики, паралінгвістики, комп'ютерної паралінгвістики, невербальної комунікації, невербальної семіотики, соціальної семіотики, когнітивної семіотики, лінгвістики тексту, медіалінгвістики й Інтернет лінгвістики. Однак, і нині залишається низка відкритих питань, що й зумовлює **актуальність** обраної проблематики.

Мета розвідки полягає у аналізі невербальних засобів, які функціонують у сучасному англійському комунікативному просторі та зумовлює потребу у розв'язанні таких **завдань**:

- проаналізувати вербальні та невербальні модуси, які використовують під час продукування повідомлень;
- окреслити специфіку використання паралінгвальних засобів на різних рівнях: фонологічному, морфологічному, лексичному, синтаксичному та текстовому.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих результатів дослідження. У попередніх розвідках, ми уніфікували графічні паралінгвальні засоби, здійснивши їх класифікацію. Проведене дослідження дало змогу виокремити кілька окремих груп семіотичних ресурсів, які функціонують у сучасному англомовному писемному комунікативному просторі. Серед них – *сегментація тексту та інші графічні ефекти; шрифт та колір; непіктографічні та нефотографічні паратекстові елементи; іконічні мовні елементи (зображення); інші невербальні засоби* [6]. Проаналізуємо й обґрунтуємо специфіку першої групи докладніше з урахуванням різних рівнів.

Загальновідомо, що у структурі мови виокремлюють п'ять рівнів: фонологічний (графічний), морфологічний, лексичний, синтаксичний та текстовий. Очевидно, що фонологічний (графічний) рівень складають фонемі (графемі), морфологічний – морфемі, лексичний – лексеми, синтаксичний – словосполучки, текстовий – речення. Одиниці нижчого рівня формують одиниці вищого рівня.

Групу, котру ми пропонуємо номінувати *сегментація тексту та інші графічні ефекти* складають: розміщення тексту на сторінці, міжрядковий інтервал та інтервал між літерами, загальна орієнтація сторінки, форматування тексту, позиціонування тексту (вертикальне, горизонтальне, діагональне, ситуативне (довільне)), виправлення, підкреслення, вставки, закреслення, виділення, зумисне злиття текстових компонентів без необхідної проміжної відстані). З-поміж перелічених вище компонентів першої групи рівневого розгляду не підлягає загальна орієнтація сторінки.

Розглянемо кожний складник цієї групи. Мовлячи про міжрядковий інтервал, зазначимо, що із самого терміну впливає те, що йтиметься про строчки. Міжрядковий інтервал має стосунок до усіх рівнів: фонологічного (графічного), морфологічного, лексичного, синтаксичного й текстового, оскільки в одній строчці можна розмістити одну або кілька графем, морфем, лексем, словосполук і навіть речень, які в сукупності утворюють невеликий за обсягом текст. Як бачимо, інтервал між трьома рядками на рисунку 1 різний. Це, передовсім, зумовлено різним розміром кеглю.

Рисунок 1 [21]

Рисунок 2 [17]

Зібраний фактичний матеріал свідчить, що відстань (інтервал) між рядками може бути і чітко фіксована і розміщена довільно, за бажанням продуцента за допомогою пакету прикладних комп'ютерних програм (рис. 1 та рис. 2). Окреслений параметр (міжрядковий інтервал) тісно пов'язаний з позиціонуванням тексту на сторінці. По-різному, залежно від кожної конкретної ситуації та тематичної спрямованості, відбувається розташування однієї графеми або кількох, слова/слів, словосполучки/словосполук чи речення/речень.

Дослідження дало змогу виокремити такі різновиди позиціонування тексту: вертикальне горизонтальне, діагональне й ситуативне. Найцікавішим та найоригінальнішим можна вважати останній тип. Очевидним є те, що локація тексту у цьому випадку довільна. Звернемо увагу на те, що і графеми, і морфеми, і лексеми, і словосполучки, і речення можуть бути розміщені вертикально, горизонтально, діагонально й ситуативно. Проілюструємо цей параметр на прикладах (рис. 3 – рис. 8). На рисунку 3 текст розміщено вертикально й ситуативно. На наступному зображенні (рис. 4) локація текстового фрагменту вертикальна й горизонтальна.

Незвичним є розміщення тексту на рисунку 5. Вербальне речення *What's On Your Plate?* супроводжує частина тарілки, чайна ложка й виделка, які також утворені за посередництвом вербальних засобів. Кожна одинця починається з великої літери. Наприклад, *Fountain Green Park*. Довільна локація тексту уможливує успішно реалізувати авторські інтенції. Вербальне речення *What's On Your Plate?* логічно доповнює «вербальна тарілка, виделка й ложка». Таке розміщення тексту нетрадиційне. Однак, автор використав його з метою привернення уваги й підсилення змісту повідомлення. Лексему «тарілка» дублює «вербальна тарілка», яку доповнюють столові прибори: «вербальна ложка» й «вербальна виделка».

Рисунок 3 [20]

Рисунок 4 [20]

Рисунок 5 [14]

На наступних двох рисунках (рис. 6 та рис. 7) позиціонування тексту також ситуативне і, у порівнянні з попередніми ілюстраціями, не менш оригінальне, створене за допомогою кількох модусів: вербального й невербального. В одному рядку розміщено кілька слів одночасно. Зауважимо, що така локація можлива й тоді, коли продуценти планують розмістити лише одну або кілька графем, морфем або лексем в одному рядку. Не виключений також і випадок, коли в одному широкоформатному рядку можна зобразити два і більше коротких словосполучення чи навіть речення.

Зосередимо увагу ще на одному аспекті, який стосується форми тексту (рис. 5–8). Окрім довільного або ситуативного розміщення сучасним текстам також притаманне обтікання зображенням. Поширеними є й протилежні випадки, коли зображення обтікає текст. Вартою уваги і найбільш новаторською тенденцією є використання тексту у формі предметів, в аналізованому випадку столових приборів (рис. 5), частин тіла (рис. 6), історичних споруд (рис. 8). Відомі місця Лондона відтворено за посередництвом вербального модусу, який, на відміну від невербального (рис. 9), – значно інформативніший та змістовніший. Рисунок 8 відображає об'ємний перелік історичних пам'яток: *St. Paul's Cathedral, Shakespeare's Globe, Tower Bridge, London Eye, the Greenwich Market* та ін.

Рисунок 6 [14]

Рисунок 7 [22]

Рисунок 8 [14]

Рисунок 9 [19]

Наведені вище приклади свідчать, що текст може набувати різних форм. Іноді така форма презентації – незвична. Однак такі кроки продуцентів не випадкові, оскільки цей спосіб представлення інформації сприяє увиразненню думок та ідей, підсилює важливість сказаного, створює потужний комунікативно-прагматичний вплив на реципієнта.

Креативність продуцентів немає меж і кордонів. Про це свідчать наступні зображення, представлені на рисунках 10 та 11. Форми предметів співпадають з реальними предметами. Однак, вони мають нетрадиційне буквено-словесне наповнення, яке часто відтворює номінацію предмету, об'єкту, коротко або детально інформує цільову аудиторію про певні тренди й передає будь-яку інформацію загалом.

Рисунок 10 [23]

Рисунок 11 [15]

Розглянемо рисунок 12, на якому лексична одиниця “obesity” проілюстрована за посередництвом низки лексем. Замість графеми “o” бачимо цілий текст, який містить п’ять речень. Автор детально пояснює причини дитячого ожиріння, наводячи конкретні факти, які ілюструють наслідки переїдання.

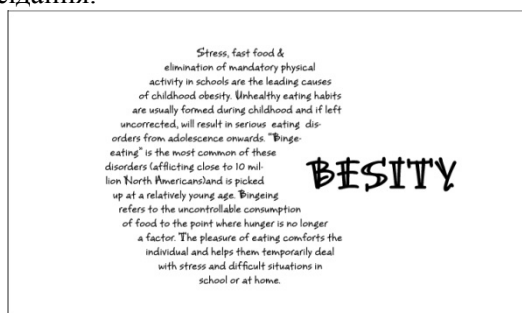

Рисунок 12 [16]

Продемонструємо також й інші підтипи цієї ж групи. Йдеться про виправлення, підкреслення, вставки, закреслення, виділення, зумисне злиття текстових компонентів без необхідної проміжної відстані. Виправлення, виділення, вставки та підкреслення використовують переважно у рекламних текстах, плакатах, постерах. Це привертає увагу й змушує зосередитись на ключових аспектах повідомлення (рис. 13 – 16). Такі процеси спостерігаємо на різних рівнях.

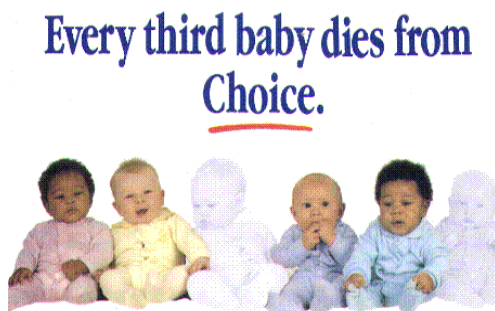

Рисунок 13 [24]

Рисунок 14 [13]

Рисунок 15 [18]

Рисунок 16 [18]

Щодо виділення, зумисного злиття текстових компонентів без необхідної проміжної відстані, то такі тенденції також побутують в англійському комунікативному просторі (рис. 17 – 19).

Рисунок 17 [Newsweek. – 2009. – September, 14. – P. 33]

Рисунок 18 [Newsweek. – 2006. – June, 12. – P. 60]

Рисунок 19 [People. – 2009. – September, 14. – P. 12]

Зазначимо, що проілюстровані та проаналізовані вище графічні процеси непоодинокі і не випадкові. Вони сприяють створенню ефекту графічної гри, яка має місце на усіх рівнях: фонологічному (графічному), морфологічному, лексичному, синтаксичному й текстовому.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Процеси, які ми проаналізували в рамках групи “сегментація та інші графічні ефекти” цікаві та неординарні. До цієї категорії ми відносимо: розміщення тексту на сторінці, міжрядковий інтервал та інтервал між літерами, загальна орієнтація сторінки, форматування тексту, позиціонування тексту (вертикальне, горизонтальне, діагональне, ситуативне (довільне)), виправлення, підкреслення, вставки, закреслення, виділення, зумисне злиття текстових компонентів без необхідної проміжної відстані). Наведені приклади свідчать про значні зміни, яких зазнає англійський писемний дискурс. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що паралінгвальна гра відбувається на усіх парарівнях: графічному, лексичному, синтаксичному, текстовому, зрідка – морфологічному.

Запропонована класифікація паралінгвальних одиниць у подальших розвідках може бути уточнена та розширена за рахунок появи нових елементів. Проте, означена типологія дозволяє сформулювати орієнтовне уявлення про те, які саме засоби, що використовують на сторінках електронних та паперових видань, відіграють провідну роль під час спілкування. Цікавим й плідним видається подальший ґрунтовний аналіз різних елементів, які входять до наступних груп: шрифт та колір; непіктографічні та нефотографічні паратекстові елементи; іконічні мовні елементи (зображення); інші невербальні засоби.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Анисимова Е. Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолизованных текстов) : учеб. пособие [для студ. фак. иностр. яз. вузов] / Е. Е. Анисимова. – М. : Изд. центр “Академия”, 2003. – 128 с.
2. Анохіна Т. О. Семантизація категорії мовчання в англійському художньому дискурсі : монографія / Т. О. Анохіна. – Вінниця : Нова Кн., 2008. – 160 с.
3. Дзякович Е. В. Возможности пунктуации и параграфемки в современной печатной рекламе / Е. В. Дзякович // Словарь и культура русской речи : к 100-летию со дня рождения С. И. Ожегова. – М. : Индрик, 2001. – С. 121–126.
4. Елина Е. А. Семиотика рекламы : учеб. пособие / Е. А. Елина. – М. : “Дашков и К”, 2009. – 136 с.
5. Ильясова С. В. Языковая игра в коммуникативном пространстве СМИ и рекламы / С. В. Ильясова, Л. П. Амири. – М. : Флинта, 2009. – 296 с.
6. Макарук Л. Л. Таксономія паралінгвальних засобів комунікації Л. Л. Макарук // Людина. Комп'ютер. Комунікація: збірник наук. праць. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2015. – С. 126 – 127.

7. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language [Paperback] / D. Crystal. – [2 edition]. – Cambridge University Press, 2003. – 506 p.
8. Kress G. Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication / G. Kress. – 1st ed. – London: Routledge. – 2009. – 236 p.
9. Leeuwen van T. Towards a semiotics of typography / T. van Leeuwen // International Design Journal + Document Design. – John Benjamins Publishing Company. – 2006. – № 14 (2). – P. 139 – 155.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. Newsweek. – 2006. – June, 12. – P. 60
11. Newsweek. – 2009. – September, 14. – P. 33
12. People. – 2009. – September, 14. – P. 12
13. Anaakame Blog. – [Electronic resource]. – Access mode : [http://anakamee.blogspot.com/2015_05_03_archive.html]
14. Coroflot. – [Electronic resource]. – Access mode : [http://www.coroflot.com/nups/Merchandise]
15. Deviant Art. – [Electronic resource]. – Access mode : [http://austen.deviantart.com/art/PSA-Ad-Campaign-1-of-3-181005796]
16. Deviant Art. – [Electronic resource]. – Access mode : [http://meghar.deviantart.com/art/Obesity-111479429]
17. Letter Garden by Masque Publishing. – [Electronic resource]. – Access mode : [http://www.games.com/game/masque-publishing/letter-garden].
18. Live from Planet Paola. – [Electronic resource]. – Access mode : [https://livepaola.wordpress.com/2008/05/18/unicredit-group-campaignim-right-and-the-world-is-wrong/]
19. London Bridge Night. – [Electronic resource]. – Access mode : [http://hdwallpapersfree.com/world-tour-hd-wallpapers/london-bridge-night/]
20. Lynn T. The Guardian Newspaper Advertisements / T. Lynn. – [Electronic resource]. – Access mode : [http://a2mediatonilynn.blogspot.com/2010/11/guardian-newspaper-advertisements.html]
21. Typeinspire. Typography Inspiration & Design Gallery. – [Electronic resource]. – Access mode : [http://typeinspire.com/dream-create-and-inspire/]
22. Typeinspire. Typography Inspiration & Design Gallery. – [Electronic resource]. – Access mode : [http://typeinspire.com/amnesty-international-ad/]
23. Shutterstock. – [Electronic resource]. – Access mode : [http://www.shutterstock.com/pic.mhtml?id=89373946&src=id]
24. Webneel. – [Electronic resource]. – Access mode : [https://www.pinterest.com/adelmowafy/quit-smoking-now/]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лариса Макарук – кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк.

Наукові інтереси – мультимодальна лінгвістика, паралінгвістика, графічна лінгвістика, візуальна лінгвістика, комунікативна лінгвістика, корпусна лінгвістика.

УДК [81'42:791.221.4]:811.111

ЛИНГВО-ЦЕННОСТНОЕ ИЗОБРАЖЕНИЕ ПРЕЗИДЕНТА США В ДИСКУРСЕ АМЕРИКАНСКОГО ИГРОВОГО КИНО

Андрій НІКОЛЕНКО (Київ, Україна)

У статті розглядаються способи реалізації восьми основних американських цінностей в промові кіноперсонажа президента США. Для лінгвістичної реалізації даних цінностей використовуються як простий мовний ряд з різними спектрами мовного регістру, так і мовний ряд з ідіоматикою і метафоричними вставками і зворотами, які підсилюють лінгвістичний і емотивний ефект висловлювання і підкреслюють певне коннотативне значення мовного ряду.

Ключові слова: кінодискурс, американські цінності, президент США, лінгвістичний і емотивний ефект, мовний ряд, мовний регістр.

The article deals with the ways of implementation of the eight basic American values in the speech of US President movie character. For linguistic realization of these values both simple language with a number of different linguistic registers and metaphorical words and phrases are used that enhance linguistic and emotional effect of movie dialogues emphasizing the connotative signification of the speech passage.

Keywords: cinematic discourse, American values, the US president, linguistic and emotional effect, movie dialogue, language register.

Кинематографические ценности являются социально значимым явлением, они порождены соответствующей культурой и присутствуют в национальном менталитете [5;7]. Изучение дискурса американского игрового кино свидетельствует о том, что национальные кинематографические ценности могут рассматриваться как средство идеологической пропаганды, поскольку многократное воспроизведение типичных образов и поведенческих клише не может не оказывать психологическое воздействие на зрителей как своей, так и иноязычной культуры [9].

Анализ культурологических, лингвокультурологических и кинематографических источников и сопоставления их с кино продукцией [1; 2; 3; 4; 6; 8] даёт основания предположить, что в дискурсе американского игрового кино в целом и в речи киноперсонажа президента США в отдельности активируются 8 основных ценностей американской нации: 1) активное отношение к жизни, установка на деятельность; 2) страсть к переменам и устремлённость в будущее; 3) дух состязания; 4) пунктуальность и контроль над временем, средой и событиями; 5) прямота, прямолинейность и честность; 6) равенство, неформальность и демократизм в общении; 7) индивидуализм и личная свобода; 8) практичность и материализм. Для лингвистической реализации данных ценности используются как простой речевой ряд, так и речевой ряд с идиоматикой и метафорическими вставками и оборотами, которые усиливают лингвистический и эмотивный эффект высказывания и подчёркивают определённое коннотативное значение речевого ряда.

Изображению президента США в дискурсе американского игрового кино целиком посвящены несколько фильмов: *Air Force One* [10]; *Nixon* [11]; *Primary colors* [12]; *The American President* [13]; *W.* <http://www.okino.ua/film/mv14727/> [14].

В дискурсе американского игрового кино привносится мысль, что американцы выберут президентом только человека с безупречной репутацией и прошлым. Поэтому, в кинофильме *Primary colors* [12] Эдди Рейес, сообщив истинную причину прекращения президентской гонки в 1978 году тогдашним кандидатом Фредом Пикером – употребление наркотиков, в конце своего рассказа выражает уверенность, что и на этот раз Фред, имея такую репутацию и прошлое не может стать президентом США, так как это противоречит ценностям Америки: *Eddie Reyes: Toot, toot, tootsie good-bye. You two look disappointed. You didn't know he was a fucking maricon cokehead?*

Libby Holden: Wait a minute. Coc...

Eddie Reyes: Cocaine. He loved the shit. We all loved the shit, but he's the only one who's a candidate for sainthood.

Henry Burton: I...I'm afraid that's a little hard to buy. I mean, it just doesn't fit.

Eddie Reyes: I don't talk about Freddy. I'm talking to you 'cause you're from his campaign. It's just... I'm not the only guy in town knows this. Ah, he should have never gotten back into the game. Now he'll go down. This is America. You can bank on it. [12]

Американская ценность «активное отношение к жизни и установка на деятельность» в киноперсонаже президента США реализуется через стремление любого президента США добиться процветания своей страны, чего бы эта не стоило:

George W. Bush: ...I mean, all I wanted to do is make this a better and safer world for everyone. There's good and there's evil. And you and I and the rest of the people in America know the difference. That good ultimately wins out. But you have to fight for it. You have to fight for it. [14]

Фигура президента предстаёт как отец нации, который будет заботиться о своих гражданах и бороться за ценности демократии и против терроризма во всём мире, проявляя при этом решимость и даже конкретно выраженную агрессивность относительно предполагаемого противника/врага:

President James Marshall: And tonight I come to you with a pledge to change America's policy. Never again will I allow our political self-interest to deter us from doing what we know to be morally right. Atrocity and terror are not political weapons. And to those who would use them: Your day is over. We will never negotiate. We will no longer tolerate, and we will no longer be afraid. It's your turn to be afraid. [10]

Весьма неоднозначно воспринимается тот факт, что американского президента не особенно беспокоит что будет происходить в освобождённой от тирании в стране в любом уголке мира – главное, чтобы страна стала на пути демократического развития:

Colin Powell: Sir, I presume we'll win this war. Then what? What is our exit strategy?

Paul Wolfowitz: Well, the DOD has already drawn up initial plans for a post-Hussein era which would include the exercise of democracy and a free-market economy.

Colin Powell: Well, I'm glad State's been consulted. What type of government is DOD talking about putting in Iraq?

George W. Bush: Look, fellas, in the end it's about freedom. A free country is a peaceful country. My dream is to see peace break out all over the Middle East. So any kind of government will do. As long as it's a democracy. [14]

Американская ценность «пунктуальность и контроль над временем, средой и событиями» реализуется в том, что президент США ради достижения своей цели на благо своих граждан может предпринять и некорректные шаги, как например, в кинофильме *W.* [14], когда в беседе с премьер министром Великобритании Тони Блэром и с госсекретарём США Кондолиза Райз он предлагает по сути сфальсифицировать события в Ираке, чтобы иметь повод для ввода войск в эту страну и свержения режима Саддама Хусейна:

George W. Bush: So it just might come down to us having to provoke the son of a bitch.

Tony Blair: Well, what do you have in mind?

George W. Bush: We were thinking of painting one of our U-2 recon planes in U.N. colors and fly it over Iraq. Now, if Saddam takes the bait, which, knowing him, he will Well, when he fires on it, he'll be in breach of 1441. That would sure justify retaliation.

Tony Blair: Well, it's a novel idea. Let's hope it doesn't come to that.

George W. Bush: Tony...come the U.N. second resolution or not we're going to war on this. Are you? [14]

В дискурсе американского игрового кино ценность «страсть к переменам и устремленность в будущее» реализуется через полную поддержку американцами устремления президента своей страны к демократии и в борьбе терроризма:

President Andrew Shepherd: If people want to listen to Bob...

Lewis Rothschild: They don't have a choice! Bob Rumson is the only one doing the talking. People want leadership, and in the absence of genuine leadership they'll listen to anyone who steps up to the microphone. They want leadership. They're so thirsty for it, they'll crawl toward a mirage. And when they discover there's no water, they'll drink the sand. [13].

Ценность «индивидуализм и личная свобода» реализуется в том, что при всей демократии Президент Америки, несмотря на провозглашаемые принципы демократии и народовластия он имеет права на единоличное принятие решения в военное время, и безоговорочного признания президента лидером американской нации:

George W. Bush: Oh, Vice... when we're in meetings with others I just want you to keep a lid on it.

Dick Cheney: I thought I was, sir.

George W. Bush: No, you heard me. Just keep your ego in check. You know, because, remember, I'm the president. I'm the decider. [14]

Президент США всегда выступает против коррупции в любом её проявлении и даже если кто-то считает, что президент обязан своим положением ему, никто не имеет право указывать президенту США, что делать или манипулировать президентом:

Jack Jones: I mean, I got federal price controls on my oil. And the rag heads are beatin' the shit out of me, Dick. And your EPA environmental agency has got its thumb so far up my ass, it's scratchin' my ear! ...I got a federal judge orderin' me to bus my grandkids halfway across this town to go to school with nigger kids. Now, Dick, Mr. President, aren't you forgetting who put you where you are?

Richard M. Nixon: The American people put me where I am, Jack.

Jack Jones: Really? Well, that can be changed. In a heartbeat.

Richard M. Nixon: Jack, I've learned politics is the art of compromise. I learned it the hard way. I don't know if you have. Well, let me tell you this, Jack. If you don't like it, there's an election in November and you can take your money out in the open and give it to Wallace. How about it, Jack? Willing to do that? Hand this country over to some pansy poet socialist like George McGovern? 'Cause if you're not happy with the EPA up your ass, try the IRS. [11]

Американская ценность «дух состязания» передано в кинофильме *The American President* [13] в уверенности президента США Эндрю Шепарда в величии Америки:

President Andrew Shepherd: Did you know when the city planners sat down to design Washington, D.C. their intention was to build a city that would intimidate foreign leaders? It's true.

Sydney Ellen Wade: *I didn't know that.*

President Andrew Shepherd: *The White House is the single greatest home-court advantage in the world.* [13]

Реализации ценности «духа состязания» подчёркивается и в стремлении президента США Джорджа Буша младшего к самосовершенствованию, занятие спортом, как составляющей части здорового образа жизни:

George W. Bush: *My running times are better than ever since the Afghan invasion. I'm back down from 7-minute miles to the 6:45s. I mean, honestly, I'm probably the fastest president in history.* [14]

Американская ценность «практичность и материализм» в дискурсе американского кино реализуется в том, что американский президент постоянно работает – на жизнь не остаётся времени:

Press Secretary Melanie Mitchell: *Mr President, the Russian news crew's with us. I told them you'd give 'em a sound bite about life in the White House.*

President James Marshall: *There is no life in the White House.* [10]

Ценность «равенство, неформальность и демократизм в общении» заключается в том, что президент США всегда проявляет демократию в общении с подчинёнными, прислушивается к их разумным советам и умозаключениям:

Condoleezza Rice: *Mr. President, if I may? Given your strong commitment to democracy do you think that Iran should be lumped together with Iraq and North Korea? After all, Iran has a democratically elected president.*

George W. Bush: *As always, Guru, sharp.*

Condoleezza Rice: *Thank you.* [14]

В кинофильме *The American President* [1995] президент Эндрю Шепфард просит своего подчинённого Эй Джей Макинерни общаться неформально, когда они вдвоём вне рабочее время:

Andrew Shepherd: *When we're out of the office and alone, you can call me Andy.*

A.J. MacInerney: *I beg your pardon?*

Andrew Shepherd: *Call me Andy.*

A.J. MacInerney: *Whatever you say, Mr. President. Good night, sir.*

Andrew Shepherd: *Good night, A.J.* [13]

В дискурсе американского игрового кино наблюдается довольно толерантное отношение к неформальной и даже в некоторых случаях ненормативной лексике в высших эшелонах власти – президент США не против, чтобы в его присутствии подчинённые использовали в общении неформальную и даже ненормативную лексику, так, в кинофильме *Air Force One* [10] в лимузине по дороге в аэропорт глава администрации президента Ллойд Шепард в присутствии президента говорит по телефону, а затем и с самим президентом, используя неформальную и ненормативную лексику:

Chief of Staff Lloyd Shepherd: *Listen, Gary, the president is ready to take Congress on. He's not gonna kiss their ass for each vote. Let 'em vote us down and stand on their record. Yeah, I'm with him now. I'll call you from the plane.*

President James Marshall: *What do they say about the speech?*

Chief of Staff Lloyd Shepherd: *Your speech is leading the news. They're already calling it the "Be Afraid" speech.*

President James Marshall: *Good.*

.....
Chief of Staff Lloyd Shepherd: *It might come back and bite us in the ass in November.* [10]

В кинофильме *W.* [14] генерал Томми Френкс не стесняется в выражениях при беседе с президентом США во время видео конференции:

George W. Bush: *Hey, Tommy. How you doing over there?*

General Tommy Franks: *Hot as a goat's asshole, sir.* [14]

Президент США может позволить себе ненормативную лексику в общении с подчинёнными. В кинофильме *W.* [14] президент Джордж Буш (младший) использует

ненормативную лексику во время заседания в Овальном Кабинете Белого Дома со своими подчинёнными:

George W. Bush: Iran is not Iraq and Iraq is not Iran. I know that. If we can get one democracy going in one of these places, Iran, Iraq? Reagan was right. It's gonna spread to all these countries because people want freedom. With this message, we're sending strong word to reformers in Iran to turn on these deadbeat dead-enders these ayatollah cockatamies. Iran stays in. [14]

Персонаж президента Буша также нелестно выражается о Саддаме Хусейне, президенте Ирака:

Dick Cheney: Sir, I served your father. And he was an able and honorable man. And he won the Iraq war. But he, myself and Powell... we let that momentum slip away. And if we hadn't we wouldn't be looking down the barrel of another 9/11

George W. Bush: I told my father the same thing back then: "Take the sucker out." [14]

Президент выражает вербальную агрессию даже к союзнику США президенте Франции Жаке Рене Шираке, когда тот в телефонном разговоре отказывается участвовать в войне против Ирака:

Jacques René Chirac: Well, if there is a war, we'll work together on the reconstruction. We will all contribute.

George W. Bush: Okay, Jacques. Then...that's it. You have a good night now.

Jacques René Chirac: Good night, George.

George W. Bush: I'd love to stuff some freedom fries right down that frog's throat.

Condoleezza Rice: Yeah.

George W. Bush: Thinks he can have it both ways. Ripping off their oil and then taking the high horse and claiming the low road. [14]

Президент Ричард Никсон в кинофильме *Nixon* [11], не понимая почему журналисты так набросились на него на пресс конференции в Белом Доме приходит в ярость. В беседе со своими подчинёнными он использует нецензурную лексику, обвиняя прессу и даже всё американское общество в аморальности:

Richard M. Nixon: My point exactly! Somebody had to die before he got his shit in the papers! Fucking Kennedys get away with everything! Goddamn them! You see me screwing everything that moves? For Christ's sake, I did what The New York Times editorial page said for me to do! I ended the war! I got S.A.L.T. One with the Russians, I opened China. So why are these assholes turning on me? 'Cause they don't like the way I look, where I went to school! [11]

Ценность «прямота, прямолинейность и честность» в дискурсе американского игрового кино передано возможностью президента прямо и честно выражать свои мысли. Например, в кинофильме *The American President* [13] президент США Эндрю Шепард даёт понять одному из своих подчинённых, что даже президент страны имеет право на приватный разговор по телефону:

President Andrew Shepherd: Good morning.

Robin McCall: Mr. President, we need five minutes...

President Andrew Shepherd: I'll be with you in two minutes. I just need to make a call.

Lewis Rothschild: Who are we calling, sir?

President Andrew Shepherd: I'm calling the organization of the it's none of your damn business. [13]

Более того, президент США в дискурсе американского игрового кино может быть представлен весьма агрессивном, воинственным образом, как например в кинофильме *Nixon* [11]:

Richard M. Nixon: The same old horseshit. Well, that's not good enough. I'm sick of being pushed around by the Vietnamese like we're some, uh, you know, pitiful giant. They're using our POWs to humiliate us. What we need now is a bold move into Cambodia and go right after their VC base camps and, uh... make 'em scream, hit 'em in the ass. What do you think, Henry? [11]

Во всех кинофильмах о президентах или кандидатах в президенты США в дискурсе американского игрового кино обязательным составляющим речевого ряда выступает программная речь президента, которая сфокусируется на тех же американских ценностях, которые реализуются в целом в американском кинодискурсе.

В дискурсе американского игрового кино метафорическая речь киноперсонажа президента США используется для информационной интенсификации сюжета. В кинофильме *Primary Colors* [12] Либби по дороге к человеку, который может выдать им сенсационную информацию про кандидата в президенты очень эмоционально и метафорически подготавливает Генри Бартонна к этому:

Libby Holden: We're in limbo now, Henry. We are outside the mainstream. We are in purgatory. We are lost.

Henry Burton: Libby, if you don't shut up, I'm gonna kill myself.

Libby Holden: We are testing our limits. We are in the pits. 'Member "Limbo Rock"? 'Member the words? "How low can you go?" [12]

В кинофильме *Nixon* [11] Генри Киссинджер, используя в своей речи метафорические обороты для убедительности аргументации, призывает президента Ричарда Никсона успокоиться и разобраться во всём:

Henry Kissinger: Mr. President, I fear we are drifting toward oblivion. We are playing a totally reactive game. We have to get ahead of the ball. Now, we all know that you are clean. Right? Then let's take off the gloves. Let's do a housecleaning. [11]

Президент Ричард Никсон, в свою очередь, в беседе с Генри Киссинджером также использует метафорическую речь, намекая, что именно от Генри Киссинджера могло произойти утечка информации в прессу:

Richard M. Nixon: The president wants you to know you can't just click your heels and head back to Harvard Yard. It's your ass too, Henry, and it's in the wind twisting with everyone else's.

Henry Kissinger: Sir.

Richard M. Nixon: Yeah?

Henry Kissinger: There are times when even the president can go too far.

Bob Haldeman: You played it perfectly, sir. That cocksucker'll think twice before he leaks again.

Richard M. Nixon: Yeah. He'll be looking in his toilet bowl every time he pulls the chain. [11]

Метафора в речи президент Эндрю Шепард в кинофильме *The American President* [13] демонстрирует глубокое знание нюансов языка и предмета разговора:

Andrew Shepherd: Lewis, we have had presidents who were beloved who couldn't find a coherent sentence with two hands and a flashlight. People don't drink the sand because they're thirsty. They drink the sand because they don't know the difference. [13]

Таким образом, в дискурсе американского игрового кино в речи киноперсонажа президента США наряду формальным и нейтральным стилем наблюдается и довольно толерантное отношение к неформальной и даже ненормативной лексике, при этом во всех кинофильмах о президентах или кандидатах в президенты США обязательным составляющим речевого ряда выступает программная речь президента, которая сфокусируется на тех же американских ценностях, которые реализуются в целом в дискурсе американского игрового кино.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка. / Н. Ф. Алефиренко. – М.: Флинта, Наука, 2010. – 224 с.
2. Городецкая Л. А. Лингвокультурная компетентность личности как культурологическая проблема: Автореф. дисс. ... д-ра культурологии. / Городецкая Л. А. – М.: Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова, 2007. – 48 с.
3. Копылова Р. Д. Поэтика кино. Перечитывая «Поэтику кино» / Р. Д. Копылова. – СПб.: Рос. ин-т истории искусств РАН, 2001. – 345 с.
4. Марчук У. Б. Асоціативний потенціал лінгвокультурних концептів у різносистемних мовах: Дис... канд. філол.наук: 10.02.15. / У. Б. Марчук. – Івано-Франківськ: Прикарпат. Нац. Ун-т. ім. В. Стефаника, Ін-т філол., 2009. – 233 арк.
5. Benschhoff H. M., Sean G. *America on Film: Representing Race, Class, Gender, and Sexuality at the Movies.* / H. M. Benschhoff, G. Sean. – Malden, MA: Blackwell, 2011. – 472 p.

6. Deleyto C. The Secret Life of Romantic Comedy. – Manchester: Manchester University Press, 2011. – 194 p.
7. Higson A., Maltby R. Film Europe and Film America: Cinema, Commerce and Cultural Exchange, 1920-1939. / A. Higson, R. Maltby – Exeter: Exeter University Press, 1999. – 348 p.
8. Giannetti L. Understanding Movies. 11th edition. / L. Giannetti. – New Jersey: Prentice Hall, 2007 – 624 p.
9. Welsch J. R., Adams J. Q. Multicultural Films: A Reference Guide. / J. R. Welsch, J. Q. Adams. – London: Greenwood Press, 2005. – 231 p.

ФИЛЬМОГРАФИЯ

10. Airforce One [Wolfgang Petersen, 1997]
11. Nixon [Oliver Stone, 1995]
12. Primary colors [Mike Nichols, 1998]
13. The American President [Rob Reiner, 1995]
14. W. <http://www.okino.ua/film/mv14727/> [Oliver Stone, 2008]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Андрій Ніколенко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземної філології та перекладу Київського національного університету культури і мистецтв.

Наукові інтереси: лінгво-культурологічні характеристики американського кінодискурсу.

УДК 811. 11: 81' 367

ГІПЕРЕКСПЛІЦИТНІСТЬ ВИСЛОВЛЕНЬ ТА ПРИНЦИП КООПЕРАЦІЇ ГРАЙСА

Лариса ПАВЛЕНКО (Київ, Україна)

У статті розглядається реалізація максим спілкування Грайса засобами експлікаційних моделей. Аналізуються такі екстралінгвістичні фактори як індивідуальні характеристики комунікантів, особливості теми мовлення, інтенсивність змін реплік та зворотній зв'язок в умовах комунікативної співпраці. Доведено, що формально надмірні висловлення, незважаючи на перенасиченість плану змісту, уможливають дотримання всіх максим спілкування.

Ключові слова: експлікаційні моделі, максими спілкування, принцип співпраці, комунікативні ролі, тема мовлення

The article studies the realization of Grice's maxims by means of explication models. Such non-verbal factors as individual characteristics of interlocutors, the speech topic, the frequency of turns exchange, and feedback are analyzed in the process of cooperative communication. It is proved that formally redundant structures, even being characterized by content overload, make it possible for interlocutors to follow all the communicative maxims.

Key words: explication models, the maxims of conversation, the cooperative principle, communicative roles, the speech topic

Сучасна лінгвістика приділяє велику увагу подальшій розробці теорії мовленнєвої діяльності, класифікації мовленнєвих актів, визначенню їх категоріальних прагматичних, семантичних, структурних і функціональних властивостей. Для досягнення комунікативних цілей учасники спілкування координують своє мовлення. Така координація передбачає уникнення комунікативно несумісних дій, що зумовлюється дотриманням ввічливості у спілкуванні та прагненням співрозмовників до комунікативного співробітництва (кооперації).

Актуальність роботи полягає в тому, що саме структурно-семантичний аспект формально надмірних побудов залишається малодослідженим при вивченні мовленнєвої поведінки комунікантів, незважаючи на те, що антропоцентрична орієнтація сучасних гуманітарних наук зосереджує увагу науковців на дослідженні інтерактивного характеру діалогічного мовлення.

Ряд робіт присвячено функціонуванню максим спілкування у різних типах дискурсів та/або факторам, що призводять до порушення постулатів описаних П. Грайсом та Дж. Лічем [1, с. 71-79; 2; 3; 6; 7; 13].

Метою цієї статті є дослідити яким чином умови дотримання принципу кооперації впливають на вербальне оформлення реплік комунікантів.

Комплексний підхід до вивчення мовних і позамовних факторів дозволив нам обґрунтувати та визначити формально надмірні структури, які характеризуються перенасиченням плану змісту для реалізації певної комунікативної мети як "експлікаційні

моделі” (ЕМ). За структурним критерієм виділено два основні типи ЕМ рівня висловлення – моделі розчленування і розширення структури висловлення (за допомогою постпозитивних сегментованих компонентів (ПСК) із функціонально-семантичною направленістю на конкретизацію, узагальнення, висновок, тлумачення, корекцію, модальну оцінку та плеонастичних елементів); та третій тип, що належить до рівня діалогу – моделі розширення структури репліки (питально-відповідна побудова репліки та псевдоінформативне перепитування) [11, с. 3-4].

Аналіз різного типу модальностей у різноманітних мовленнєвих ситуаціях показав, що у більшості випадків ЕМ, яким притаманне перенасичення плану змісту, сприяють успішній комунікації [8; 9; 10; 12].

Об’єктом обрано екстралінгвістичні чинники, які уможливають діалог на засадах принципу кооперації.

Предметом аналізу є синтаксичні та функціонально-семантичні характеристики формально надмірних побудов як одного із вербальних засобів успішної реалізації максим спілкування.

Матеріалом дослідження виступають англомовні художні твори ХХ століття.

Принцип кооперації базується на дотриманні чотирьох максим: *максими кількості*, яка вимагає повідомляти рівно таку кількість інформації, яка необхідна для досягнення цілей спілкування; *максими якості*, яка передбачає істинність тверджень; *максими відношення*, або *релевантності*, яка стосується того, що висловлення повинне відповідати темі спілкування, а комунікантам не слід відхилятися від неї та не ускладнювати процес сприйняття повідомлення; *максими способу вираження*, яка вимагає від комунікантів чітко висловлюватися [14, с. 45-46]. Ці максими вказують на належну мовленнєву поведінку як адресанта, так і адресата.

Ступінь збігу загального фонду знань визначає вибір мовцем найбільш прийнятних способів мовного оформлення інформації, для того щоб уникнути комунікативного збою, який може перешкоджати реалізації його комунікативних намірів. Знання, що накопичуються людиною протягом життя або надбані нею в певних ситуаціях спілкування, дозволяють вгадувати наперед і закінчувати думки співрозмовника, передбачати хід подій:

“Our empire.” “We snap our fingers and a staff leaps to obey.” “Creating hordes of new readers...” “Luring advertisers...” “Moving mountains at our command...” “Or at least moving the furniture.” (Michael J. Private Affairs)

Цей діалог слугує прикладом реалізації *максим кількості та релевантності*, а с точки зору вербального оформлення висловлення є ЕМ розчленування потенційно синтаксичного цілого (простого поширеного речення).

Той фактор, що співрозмовники сприймають один одного як рівноправних партнерів по спілкуванню однозначно впливає на успіх комунікативного акту (КА). У подібних випадках вони дотримуються принципу співпраці в діалозі, що дозволяє їм почергово розвивати тему розмови, підхоплюючи думки і репліки один одного. Знання обома комунікантами конситуації, відсутність необхідності суворо дотримуватися мовних норм дозволяє їм використовувати синтаксично неповні висловлювання, називаючи лише істотні смислові компоненти:

Val: You lived in Two River County, the wife of the county sheriff. You saw awful things take place.

Vee: Awful! Things!

Val: Beatings!

Vee: Yes!

Val: Lynchings!

Vee: Yes!

Val: Runaway convicts torn to pieces by hounds!

Vee: Chain-gang dogs!

Val: Yeah?

Vee: Tear fugitives!

Val: Yeah?

Vee: To pieces...

Val: But violence ain't quick always. Sometimes it's slow. Some tornadoes are slow. Corruption – rots men's hearts and – rot is slow...

Vee: How do you - ?

Val: Know? I been a witness, I know.

Vee: I been a witness! I know!

Val: We seen these things from seats down front at the show /.../ (Williams T. Orpheus Descending)

Наведений діалог ілюструє яким чином реалізуються **максима кількості** та **якості** за допомогою різних типів ЕМ, а саме ЕМ розчленування потенційно синтаксичного цілого (*Tear fugitives! To pieces*); ЕМ розширення синтаксичної структури висловлення за допомогою ПСК-глуначення (*Sometimes it's slow. Some tornadoes are slow. Corruption – rots men's hearts and – rot is slow...*) та плеонастичних елементів (*Awful! Things! I been a witness*).

У наступному прикладі скульптор розмірковує про структуру каменю, недосконалість якої стала очевидною для нього тільки в процесі роботи, тому всі його висловлювання – це спонтанне мовлення, що виникло під впливом несподіваних негативних емоцій:

“But Christ, look at it now - it's gone soft - it's rotten. You could put your bloody fingers through it like bad butter.” (Cary J. The Horse's Mouth)

Однак він не може замінити даний матеріал на більш досконалий і змушений шукати позитивні моменти в ситуації, що склалася. Скульптору важливо в першу чергу переконати самого себе та інших у придатності кам'яної брили для подальшої роботи і саме камінь несподівано для мовця стає темою КА. Характерною рисою мовлення, на відмінну від мови, є тісний зв'язок із діями, які супроводжують процес спілкування [5, с. 281]. Всі висловлення в нижченаведеному прикладі відображають його бажання побачити в камені якомога більше переваг для практичної реалізації своїх творчих задумів, а також не втратити потенційних замовників:

“I have to be careful of that block. Of course, some Hopton stone will stand up to an east wind and take no harm. But this is a delicate piece. Beautiful grain, as you saw, but no real stamina. However, it's going into a good home. Municipal entrance hall. Central heating and so on. So it can afford to be a bit soft” (Cary J. The Horse's Mouth).

Спонтанний характер формування висловлювань проявляється в “поточному редагуванні” [4, с. 229] з метою найбільш вдалого мовного вираження думки і спричиняє появу ЕМ розширення синтаксичної структури висловлення з ПСК-конкретизації (*Beautiful grain, as you saw, but no real stamina; Municipal entrance hall. Central heating and so on*). Послідовність таких уточнюючих висловлень забезпечує плавне розгортання єдиної ідеї та дозволяє дотриматися **максими релевантності** у кооперативному спілкуванні.

Обставини реалізації конкретного КА можуть скластися таким чином, що роль адресата значно зростає. Його активна участь у діалозі, спосіб побудови їм респонсивних реплік, характер його емоційних реакцій багато в чому детермінують мовленнєві дії його партнера, незважаючи на те, що саме адресант є ініціатором спілкування.

Наприклад, у діалозі, який пропонується нижче, адресант своєю реплікою визначає тему розмови. У ході діалогу стає очевидним, що він також більшою мірою інформований по темі, яка цікава обом учасникам КА:

“Now, who do the food?” “I was thinking of using Madame Wu's.” “No!” “No?” “I 'ave secret for you. A secret I tell only my good friends. Sergio and Eugenio!” “I don't think I know them.” “Sure you don't know them. Nobody knows them. They mine. My secret.” “Are they good?” “Ha! Sweetie, would I recommend them if they not good?” (Collins J. Hollywood Wives)

Як бачимо, часта зміна комунікативних ролей впливає на структурне оформлення мови ініціатора розмови. Відчуваючи сумнів свого партнера, адресант намагається якомога виразніше побудувати свою репліку (*I 'ave secret for you. A secret I tell only my good friends. Sergio and Eugenio!*). Найбільш істотна для адресата інформація (*Sergio and Eugenio!*) надається йому тільки наприкінці репліки у формі ПСК-конкретизації. Двома попередніми

висловлюваннями з акцентуванням уваги на ідеї “secret” мовець навмисно затягує відповідь. Таким способом подачі інформації він хоче справити враження на співрозмовника.

Але адресанту не вдається відразу досягти бажаного ефекту, оскільки його партнер все ще сумнівається (*I do not think I know them*). Ця відповідна реакція змушує його деяким чином модифікувати своє мовлення, щоб довести свою правомірність як джерела інформації і переконати адресата, тобто актуалізувати максимум якості. Основна ідея мовця – “тільки я про них знаю, адже це мій секрет”. І цей основний з його точки зору довід знаходить своє вербальне вираження в синтаксично однотипних конструкціях (*Sure you do not know them. Nobody knows them*). Повторна номінація “They mine. My secret.” представлена ЕМ розширення синтаксичної структури висловлення з ПСК-глумачення. Незважаючи на формальну надмірність реплік, комунікант прагне уникнути неточності та неоднозначності і ми можемо говорити про дотримання *максими способу вираження*.

Цікавою актуалізацією *максим якості та релевантності* за допомогою формально надмірних побудов вважаємо випадки, коли відбувається радикальна зміна комунікативних ролей, тобто адресант ініціює розмову і задає їй тему, але, в силу певних обставин, саме він виявляється найменш обізнаним у даній галузі. Адресат, маючи в своєму розпорядженні більше інформації по темі розмови, кардинальним чином змінює свою комунікативну функцію слухача і повністю монополізує діалог. Через те, що зміна ролей відбувається спонтанно, це відбувається на структурно-семантичному оформленні репліки. Крім того, адресат у своїй новій функції прагне бути виразним в презентації своєї інформованості і, як результат, в його мові функціонують повтори, синтаксично паралельні конструкції, висловлювання уточнююче-пояснювального характеру, які представляють експлікаційні моделі різного типу:

Flora: I always like to have something in my hands.

Vicarro: Sure you do. You feel what a lot of uncertain things there are. Gins burn down. The volunteer fire department don't have decent equipment. Nothing is any protection. The afternoon sun is hot. It's no protection. The trees are back of the house. They're no protection. The goods that dress is made of - is no protection. So, what do you do, Mrs. Meighan? You pick up the white kid purse. It's solid. It's sure. It's certain. It's something to hold on to. You get what I mean? (Williams T. 27 Wagons Full of Cotton)

“I'd rather do it myself, Mr. Jimson.”

“You couldn't, Nosal. It needs an artist - it needs a lot of imagination. You weren't cut out for any of the arts and crafts. You were born for a government job, and since you missed that scholarship, your only hope is superior drapery. Service. To distribute frocks. The latest creations. The new world of female vision. The prophecies of Paquin and Molyneux against the golden calf - last year's short skirts. And the glory of the lord, that is, the new long skirts, eventually regenerated in Sion” (Cary J. The Horse's Mouth).

Для дотримання правил діалогічної гри співрозмовники повинні прагнути скоординувати свої зусилля для адекватного представлення теми мовлення в ході КА. Заборона на введення нової теми в кожному висловлюванні адресанта сприяє формуванню певних тематичних блоків, які характеризуються семантичною спільністю і закінченістю. Ці тематичні блоки можуть виходити за рамки репліки, що належить одному партнеру. Більше того, вони слугують доказом тематичної згоди в рамках КА. ЕМ розчленування і розширення структури висловлення, незважаючи на перенасичення плану змісту, є яскравим прикладом такої вербальної взаємодії на засадах принципу кооперації.

Різномічне вивчення теми мови як одного з компонентів процесу спілкування підтверджує її здатність впливати на хід КА, обумовлюючи ступінь успішної реалізації комунікативних інтенцій співрозмовників. Обговорюваний предмет мовлення розкриває індивідуальні особливості комунікантів, характер міжособистісних стосунків і детермінує ступінь їх участі в діалозі. Зазначені вище складові КА і є тими невербальними факторами, які зумовлюють появу ЕМ різних типів як засобу актуалізації всіх постулатів успішного спілкування.

Перспективою подальших досліджень може бути негативний вплив формально надмірних побудов на реалізацію максимів Грайса у діалогічному спілкуванні.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Великорода Ю.М. Прецедентні феномени в американському недійному дискурсі (на матеріалі часописів “Time” та “Newsweek”): дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.04 / Юрій Михайлович Великорода. – Львів, 2012. – 219 с.
2. Гнатюк Л. Прагматичні й функціонально-комунікативні особливості іронії як засобу міжособистісного спілкування / Любомира Гнатюк // Лінгвістичні студії. – Режим доступу: <http://litmisto.org.ua/?p=8846>
3. Козлова О.С. Принцип доречності та ідентифікації у процесі спілкування. / О.С. Козлова // Вісник Запорізького національного університету. – 2015. - № 1. – С. 404-408.
4. Кубрякова Е.С. Человеческий фактор в языке: язык и порождение речи / Елена Самуиловна Кубрякова. – М.: Наука, 1991. – 239 с.
5. Левонтина И.Б. Речь vs язык в современном русском языке / И. Б. Левонтина // Язык о языке. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 271-290.
6. Мельник І.В. Особливості використання принципів кооперації та ввічливості в провокаційному мовленні / І.В. Мельник // Studia Linguistica. – 2013. - № 7. – С. 351-357.
7. Моїсєєва Ф.А. Принцип ввічливості у вербальній комунікації як умова успішного спілкування / Ф.А. Моїсєєва // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі. – Режим доступу: <http://www.stationline.org.ua/pravo/62/8602-princip-vvichlivosti-u-verbalnij-komunikaci%D1%97-yak-umova-uspishnogo-splikuvannya.html>
8. Павленко Л.І. Вираження егоцентричної модальності в експлікаційних структурах англійського розмовного мовлення / Л.І. Павленко // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: Зб. наук. пр./ К.: Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – 2008. – Вип. 13. – С. 236-243.
9. Павленко Л.І. Вираження екзистенціональної модальності в експлікаційних структурах англійського колоквіального синтаксису / Л.І. Павленко // Вісник Житомирськ. пед. ун-ту. – 2003. – Вип. 11. – С.184-187.
10. Павленко Л.І. Качественная модальность (аспект «формально») в условиях конвенционального общения / Л.І. Павленко // Мова і культура: Наукове видання. – К.: Вид. Дім Дм. Бураго, 2009. – Вип. 12. – Т. 1 (126). – С. 163-168
11. Павленко Л.І. Синтаксичні та функціонально-семантичні характеристики експлікаційних моделей в англійському розмовному мовленні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.04 “Германські мови” / Л.І. Павленко.– Х., 2005. – 20с.
12. Павленко Л.І., Топачевський С.К. Формально-надмірні висловлення як засіб вираження логічної модальності у діалозі / Л.І. Павленко // Вісник Житомирськ. пед. ун-ту. – 2006. – Вип. 27. – С.131-137.
13. Поперечная О.В. К вопросу о принципах классификации диалогов (на материале английских бытовых диалогов) О.В. Поперечная // Вісник ХНУ. – 2004. - № 632, Сер. філологія Вип. 42 – С. 220-223.
14. Grice H. P. Logic and Conversation / H. P. Grice // Syntax and Semantics / ed. by P. Cole, J. Morgan. – N. Y. : Academic Press, 1975. – Vol. № 3. – P. 41–58.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лариса Павленко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови гуманітарного факультету Національного університету “Киево-Могилянська академія”.

Наукові інтереси: синтаксис англійського розмовного мовлення, англомовне публічне мовлення, навчання англомовному письму.

УДК 811.111:004.738.5

ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТЬ В ЖАНРЕ ТВИТТИНГ В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ИНТЕРНЕТ-КОММУНИКАЦИИ

Татьяна ПОЛЯКОВА (Харьков, Украина)

В статье рассматриваются вопросы использования в сфере англоязычной политической коммуникации различных интернет-жанров, примером которых является твиттинг – интернет-жанр, обеспечивающий общение с помощью интернет-сервиса Твиттер. Акцентируется важность анализа различных языковых и неязыковых средств, используемых с целью достижения правильности восприятия сообщения и достижения необходимого прагматического эффекта в сфере политической коммуникации. Анализируются наиболее частые случаи проявления в жанре твиттинг такой текстовой категории как интертекстуальность.

Ключевые слова: интернет-жанр, интернет-коммуникация, интертекстуальность, Твиттер, твиттинг.

The article deals with the problems of using various digital genres in the sphere of the English-language political communication. The example of these genres is twitting – a digital genre initiated by the Internet-service Twitter. The importance of the analysis of different linguistic and nonlinguistic means used to achieve the correct message perception and the desired pragmatic effect in the sphere of political communication is emphasized. The most frequently used cases of such textual category as intertextuality in the genre twitting are analyzed.

Key words: digital genre, Internet-communication, intertextuality, Twitter, twitting.

Постановка проблеми. Использование глобальной сети Интернет в целях коммуникации давно перешло рамки межличностного бытового общения и прочно заняло свои позиции во всех сферах жизни современного человека – деловой сфере, сфере образования, в том числе и в сфере политики. Среди интернет-сервисов, активно используемых в сфере политической коммуникации, выделяют интернет-сайты, блоги, социальные сети, электронную почту, использование интернет-опросов, он-лайн голосования, статьи в электронных СМИ и др. Использование данных сервисов в политической интернет-коммуникации обусловило появление и новых интернет-жанров, примером которых является *твиттинг*, определяемый нами как интернет-жанр, обеспечивающий общение с помощью интернет-сервиса Твиттер. Его основной коммуникативной единицей является твит – сообщение в форме краткого текста, ограниченного 140 знаками.

Анализ последних исследований и публикаций. Говоря об использовании твиттинга в политической сфере, необходимо отметить, что многие известные политики активно используют твиттинг как еще один способ заявить о себе в сети Интернет и «...рассматривают его как потенциальное решение многих проблем обмена информацией» [12, с. 1612]. Так, с момента использования данного жанра в президентской предвыборной кампании Барак Обама в 2008 году, все больше и больше политических лидеров США используют его для обращения к своим избирателям и распространения информации о своих политических платформах. «Члены Конгресса используют Твиттер в первую очередь для распространения информации о себе и своей повседневной деятельности через ссылки на новостные порталы и посты в блогах» [там же, с. 1612]. Таким образом, твиттинг можно отнести к информационно-интерактивному жанру, целями которого в сфере политики являются как «...непрерывный процесс создания, трансляции и оборота политической информации, структурирующей деятельность акторов посредством естественных и/или электронных коммуникационных каналов» [2, с. 9], так и осуществление рекламных кампаний, пиар, обсуждений с электоратом различных проблем, связанных с политикой и социальной жизнью в обществе.

Любой акт коммуникации представляет собой взаимодействие (в устной или письменной форме) двух участников – автора и адресата. Позиция автора, преследующего в речевом акте определенную цель, является основной [5, с. 8], т.к. целью любого акта коммуникации, в том числе и в сфере политики, является достижение определенной цели – донести до адресата необходимую информацию, а также достичь определенного прагматического эффекта, т.е. «...каким-то образом изменить физическое, духовное, эмоциональное состояние адресата или адресатов» [6, с. 10]. Достижение этих целей, т.е. достижение правильности восприятия текста – основной единицы интернет-коммуникации – обеспечивается путем постановки языковых задач, которые подразумевают «...создание высказывания целенаправленного функционального характера» [там же, с. 8], путем использования различных стилистических и языковых средств на всех языковых уровнях. Одним из способов языкового воздействия на адресата с целью достижения необходимого эффекта является использование в авторском тексте чужого текста [3, с. 141] – категория *интертекстуальности* [3, с. 141-155; 7, с. 104-108; 8, с. 175-210], которая благодаря возможностям интернет-технологий переходит на совершенно другой уровень и представляет несомненный интерес для ученых, занимающихся исследованием интернет-коммуникации.

Таким образом, изучение языка, обслуживающего политическую интернет-коммуникацию и сочетающего в себе использование как традиционных языковых средств, так и языковых средств, обусловленных техническим каналом связи, представляет большой интерес для ученых-лингвистов, работ которых по данной тематике представлено не так много [1; 4]. Несомненный интерес представляет также исследование языкового и неязыкового оформления отдельных интернет-жанров в сфере политической интернет-коммуникации и, в частности, жанра твиттинг, работы по исследованию которого посвящены преимущественно социологическому и психологическому аспектам [10; 13], исследованию

особенностей языкового оформления жанра, которые связаны главным образом с технологическим фактором [11; 14], что и обуславливает актуальность данной работы.

Итак, **целью** данной работы является анализ основных особенностей проявления такой текстовой категории как интертекстуальность в жанре твиттинг в англоязычной политической интернет-коммуникации.

Материалом исследования послужили более 5000 сообщений, собранных с официальных домашних страниц десяти наиболее популярных (по количеству последователей) в Твиттере политических деятелей США (Б. Обама, А. Шварценеггер, А. Гор, Дж. Маккейн, Н. Гингрич, Г. Ньюсом, К. Букер, Дж. Браун, М. Ромни, С. Полин).

Изложение основного материала исследования. Широкие возможности, полученные благодаря использованию интернет-технологий, привели к тому, что текст, представленный в коммуникативном пространстве сети Интернет, имеет многослойный характер, что указывает на все возрастающую роль интертекстуальных связей. *Интертекстуальность* или конструкция «текст в тексте», как было уже отмечено, представляет собой использование в авторском тексте чужого текста [3, с. 141]. Интертекстуальность является важной текстовой категорией, которая отражает соотношенность одного текста с другими, взаимодействие текстов в процессе их функционирования [7, с. 104].

Проведенный анализ показал, что в сообщениях жанра твиттинг политической сферы представлены следующие виды проявления интертекстуальности:

- использование цитат другого пользователя, маркерами которых в большинстве случаев являются буквы *RT*:

Gavin Newsom @GavinNewsom

RT @BarackObama: Use this tax calculator to find out which candidate is fighting for the middle class: <http://t.co/0DjAHRPN>

В сообщении Гейвина Ньюсома представлена цитата Барака Обамы, перед которой ставятся буквы *RT*. Использование цитат делает сообщение более интеллектуальным, способствует формированию новых смыслов [9, с. 115];

- цитата самого автора из его прошлых выступлений, что характерно, например, для твитов Барака Обамы:

Barack Obama @BarackObama

RT @Obama2012: President Obama: "Every entrepreneur should have the chance to start a business – no matter who you are or what you look like."

Данное сообщение представляет собой цитату Барака Обамы, взятую из его другого аккаунта в Твиттере – *@Obama2012*.

Цитаты, отмеченные буквами *RT*, встречаются примерно в 43% всех исследуемых твитов, однако большая их часть отмечена в сообщениях Кори Букера;

- использование тематических слов, обозначенных хэштегом (#):

JohnMcCain @SenJohnMcCain

My stmt today on President Obama`s record of cutting #Medicare to pay for #Obamacare – I had amd` t trying to stop it <http://t.co/Trxyv4QM>

В примере автор использует тематические слова *#Medicare* и *#Obamacare*, которые указывают на основную тематику твита. Целью подобных тематических слов в жанре твиттинг, в том числе и при его использовании в сфере политики, является возможность указать тематику твита, а также перейти на ленту сообщений, где предметом обсуждения является этот конкретный вопрос;

- цитирование изречений известных писателей, политиков, философов:

Cory Booker @CoryBooker

"Don` t allow your wounds to turn you into a person you are not." Paulo Coelho

Cory Booker @CoryBooker

"I don` t like that man. I must get to know him better." Abraham Lincoln

Так, в данных примерах автор использует в своих сообщениях высказывания Паоло Коэльо и Абрахама Линкольна, которые вводят в текст «...новые смыслы, вводят новое событие в общеисторический и культурный контекст» [3, с. 150]. Использование в твитах

цитат известных личностей повышает словесную изобразительность текста [там же, с. 150], экспрессивность сообщений, делает их более яркими, усиливается эмоциональное воздействие на других пользователей;

- использование ссылок, обусловленное техническим каналом связи в интернет-коммуникации:

Al Gore @algore

Record melting in the Arctic: <http://t.co/seOLPGzz>

В данном сообщении приводится ссылка на текст статьи о таянии снежного покрова в Арктике, что способствует расширению знаний из различных областей жизни и имплицитно указывает на позицию автора к освещаемой проблеме;

- прецедентные высказывания [9, с. 114], представляющие собой цитаты, афоризмы, пословицы, а также отдельные слова, имена и выражения, «...по которым опознается коммуникативная практика известного человека» [там же, с. 115]:

Arnold @Schwarzenegger

RT @LeosAMovieGuy: Happy @Expendables2 Day everyone!! @Schwarzenegger and @TheSlyStallone are BAAACK!

Данный твит является цитатой пользователя @LeosAMovieGuy, в части которой (@Schwarzenegger and @TheSlyStallone are BAAACK!) легко узнается известная фраза Арнольда Шварценеггера – *I'll be back!*, повышающая эмоциональность высказывания и привнося в сообщение элементы языковой игры. «Таким образом, интертекстуальные включения, благодаря контакту «своего» и «чужого», создают условия для сущностных (как смысловых, так и структурных) трансформаций текста. Текст в тексте – это не просто элемент эрудиции автора или чисто внешнее украшение. Текст в тексте способен подчеркнуть или проявить доминантные смыслы основного текста, открыть иной смысл, рожденный в результате наложения смыслов, а также создать разные уровни восприятия текста в целом» [3, с. 154].

Таким образом, можно сделать **вывод**, что интертекстуальность бесспорно представляет собой важное и яркое явление современной культуры и коммуникации и является одним из главных параметров как интернет-дискурса в целом, так и жанра твиттинг в англоязычной политической интернет-коммуникации в частности. Вышеперечисленные случаи проявления интертекстуальности в интернет-жанре твиттинг – использование цитат другого пользователя, цитат самого автора, использование тематических слов, обозначенных хэштегом (#), цитирование изречений известных писателей, политиков, философов; использование ссылок, прецедентные высказывания являются дифференциальными признаками жанра. Различные случаи проявления интертекстуальности являются важным стилистическим средством языкового оформления твитов политическими деятелями и на их использование большое влияние оказывают, в первую очередь, технические возможности сети Интернет, а также личность автора, что позволяет говорить об идиостиле каждого политического деятеля.

Перспективы дальнейших исследований определяются необходимостью дальнейшего анализа интернет-коммуникации в целом, интернет-жанров (во всех сферах коммуникации, в том числе и в сфере политики), которые появляются и видоизменяются в сети Интернет гораздо быстрее, чем в реальной коммуникации, а также необходимостью изучения языкового оформления интернет-жанров, что является существенным фактором, способствующим осуществлению успешной коммуникации.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Белякова О.В. Особенности аргументативного дискурса в сфере политической полемики (на материале электронных публикаций о выборах в бундестаг ФРГ 2005 г.): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / О.В. Белякова. – Самара, 2007. – 22 с.

2. Бронников И.А. Особенности сети Интернет как формы политической коммуникации: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. полит. наук: спец. 23.00.02 «Политические институты, процессы и технологии» / И.А. Бронников. – М., 2011. – 25 с.

3. Валгина Н.С. Теория текста: учеб. пособие / Н.С. Валгина. – М.: Логос, 2003. – 280 с.

4. Морозова О.Н. Особенности лингвистического контента современных британских политических персональных сайтов / Политическая лингвистика. – 2011. – № 2 (36). – С. 146-151.

5. Папина А.Ф. Текст: его единицы и глобальные категории: Учебник для студентов-журналистов и филологов / А.Ф. Папина. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 368 с.
6. Стилистика английского языка / [А.Н. Мороховский, О.П. Воробьева, Н.И. Лихошерст, З.В. Тимошенко]. – К.: «Вища школа», 1984. – 247 с.
7. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / [под ред. М.Н. Кожинной; члены редколлегии: Е.А. Бажинова, М.П. Котурова, А.П. Сковородников]. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Флинта, Наука, 2006. – 696 с.
8. Чернявская В.Е. Лингвистика текста: поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность. Учебное пособие / В.Е. Чернявская. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 248 с.
9. Чудинов А.П. Политическая лингвистика: учеб. пособие / А.П. Чудинов. – [4-е изд.]. – М.: Флинта, Наука, 2012. – 256 с.
10. Boyd D. Tweet, Tweet, Retweet : Conversational Aspects of Retweeting on Twitter [Электронный ресурс] / D. Boyd, S. Golder, G. Lotan // HICSS-43. – IEEE: Kauai, HI, January 6, 2010. – Режим доступа к журн.: <http://www.danah.org/papers/TweetTweetRetweet.pdf>.
11. Crystal D. Internet Linguistics: A Student Guide / D. Crystal. – London and New York: Routledge. Taylor & Francis Group, 2011. – 179 p.
12. Golbeck J. Twitter use by the U.S. Congress / J. Golbeck, J. Grimes, A. Rogers // Journal of the American Society for Information Science and Technology. – 2010. – Vol. 61. – № 8. – P. 1612-1621.
13. Larson A.O. Studying political microblogging: Twitter users in the 2010 Swedish election campaign / A.O. Larson, H. Moe // New Media and Society. – 2011. – Vol. 14. – Issue 5. – P. 729-747.
14. Page R. The linguistics of self-branding and micro-celebrity in Twitter: The role of hashtags / R. Page // Discourse and Communication. – 2012. – Vol. 6. – No. 2. – P. 181-201.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Полякова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов № 1 Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.

Наукові інтереси: інтернет-лінгвістика, віртуальне жанрознавство, проблеми дослідження інтернет-жанрів.

УДК 811.112.2:398.9

РЕЧЕВЫЕ ТАКТИКИ ПАРЕМИЙ В РЕКЛАМНОМ ДИСКУРСЕ

Валентина ПРУТЧИКОВА (Днепропетровск, Украина)

У статті досліджено мовленнєві тактики німецьких паремій у рекламному дискурсі. Описано процес включення паремій в дискурс як засобу двопланового мовленнєвого впливу на адресата, як «текст у тексті». Взаємодія паремій з дискурсом аналізується з позицій синкретичного вивчення когнітивного і прагматичного аспектів мовних одиниць.

Ключові слова: паремія, рекламний дискурс, комунікативна інтенція, мовленнєві тактики, стратегія мовленнєвого впливу.

The article deals with the speech tactics of German paremiaes in the advertisement discourse. The process of including paremiaes into discourse as the means of double speech influence on the addressee, as «a text within the text» is described. The interaction between paremiaes and discourse from the point of view of syncretism study of cognitive and pragmatic aspects of language units is analyzed.

Key words: paroemia, advertisement discourse, communicative intention, speech tactics, strategy of speech influence.

В последнее время значительно расширился диапазон исследований паремий в паремиологии, фольклористике, культурологии и других смежных дисциплинах, что свидетельствует об активизации теоретического и практического интереса к фразеологическому фонду языка. Последний, как известно, также связан с общей ориентацией лингвистики на синкретическое изучение когнитивного и прагматического аспектов языковых единиц [1; 2; 18], а также с необходимостью исследования функционирования фразеологизмов в речевой коммуникации как одного из весьма продуктивных средств речевого воздействия, используемых во многих дискурсах.

При подходе к дискурсу как к языковой и социокультурной реальности [13, с. 38-39], он понимается как особое использование языка для выражения особого «ментального мира» (а в некоторых случаях и особой идеологии). Ментальность понимается как «совокупность ценностей и ценностных ориентаций, установок и готовностей, стабильных предрасположенностей социальной группы действовать, мыслить, чувствовать и воспринимать мир определенным образом» [16, с. 151]. В зеркале ментальности формируется особый тип социально-этической ориентации общества, его отношение к передаваемой информации.

Исследование паремий как речевых действий в рамках рекламного дискурса представляет особую актуальность, поскольку они являются уникальными по емкости и универсальности (как для отдельного индивидуума, так и для общества в целом) средствами передачи «ментального мира» определенной этнокультурной общности и средствами речевого воздействия. Как отмечает И. Басевская [19, с. 6], паремии являются специфической сублимацией того опыта, который не только отражает культурный «диалектический континуум» (*dialectic continuum*), но и принимает участие в процессах его становления, будучи при этом ключом к интеграции отдельных культур и к так называемой «коллективной идентификации» (*collective identity*). Эта специфика паремий проявляется в интерактивном процессе в результате их корреляции и взаимодействия с неким дискурсом, а также вследствие некой конвенциональности их речевого воздействия.

Предметом исследования данной статьи являются паремии как речевые действия, а именно их речевые тактики в рекламном дискурсе, а целью - определение роли паремий в осуществлении когнитивно-коммуникативной стратегии рекламного дискурса.

Паремии стабильно ассоциируются с типизированными социальными ситуациями и их можно отнести к конвенционально используемым средствам для речевой деятельности, поскольку они практически представляют собой «социальное решение ситуаций» [17, с. 529], и служат в качестве неких «обобществленных максим» (*socialisation maxims*) [24, с. 39].

Паремии, как фразеологические высказывания, «удерживает вместе то, что они мотивируются, определяются и структурируются особыми унифицированными конструкциями знания или связанными схематизациями опыта» [14, с. 54]. Несмотря на свою когнитивно индивидуальную природу, в дискурсе они выступают как устоявшиеся автосемантические концептуализации (*Konzeptualisierungen*) и служат некими фреймовыми моделями (*Frame-Modell*), репрезентациями коллективных знаний (*Repräsentationsrahmen für kollektives Wissen*) [19, с. 63] и являются своего рода «пакетами информации» о различных областях знаний в деятельности человека, которые обеспечивают адекватную когнитивную обработку стандартных ситуаций [8; 5].

Включая паремию в дискурс, адресант, учитывая условия конкретной речевой ситуации, использует ту или иную стратегию, под которой понимается [4, с. 208] «осознание ситуации в целом, определение направления развития и организация воздействия в интересах достижения цели общения». Стремясь воздействовать определенным образом на вербальную, ментальную, физическую деятельность адресата, адресант использует определенные речевые тактики, под которыми понимаются речевые приемы, позволяющие достичь поставленных целей в конкретной ситуации [4, с. 208]. При этом он прогнозирует *интерактивную компетенцию* адресата, его «коммуникативно-деятельностные потребности» [6, с. 211], и, организуя дискурс, стремится к тому, чтобы его прочтение совпадало с программируемой интерпретацией. Иначе говоря, адресант стремится к достижению определенного «качества интерпретации» [10, с. 203].

Выбор паремии в качестве одного из элементов дискурса осуществляется адресантом с учетом определенных когнитивно-коммуникативных характеристик адресата [23, с. 271], в частности, его *ожиданий* (*Erwartungen*), *интересов или желаний* (*Interessen oder Wünsche*), *представлений о социальных нормах и морали* (*soziale Normen oder Moralvorstellungen*), его *«автопортрета» (самооценки)* (*Selbstbildnis*) в той или иной дискурсивной ситуации.

Рассмотрим, в качестве примера, как выстраиваются речевые тактики адресанта, использующего паремию в рекламном дискурсе. Как известно, подъязык рекламы включает в себя определенную систему правил и ограничений относительно употребления средств воздействия на получателей информации. Так, например, одним из основных требований, предъявляемых к рекламе, является то, что она должна быть рассчитана на среднестатистического получателя рекламы, т.е. простой и доступной по содержанию, максимально удобной для быстрого восприятия и включать в себя нечто, с чем получатель рекламы уже встречался, и что для него уже знакомо, причем в положительном аспекте.

В этом смысле паремии являются идеальным материалом для рекламы, так как они всегда имеют антропоцентрическую направленность и рассчитаны на среднестатистические социальные параметры коммуникантов. Например:

MENS SANA IN CORPORE SANO

Das kann heißen, ein gesunder Geist und ein gesunder Körper bedingen und ergänzen sich gegenseitig. Das kann aber auch bedeuten, Erfolg im Leben ist unmittelbar abhängig von Gesundheit und körperlichem Wohlbefinden. „Der Jägerwinkel“ seit 40 Jahren die Privatklinik für Künstler, Unternehmer u. Manager...“Carpe diem, nütze den Tag!“ Erhalten Sie sich Ihre Gesundheit oder stellen Sie sich wieder her. Die Privatklinik “Der Jägerwinkel” hat dazu eine praktische Lösung vorbereitet, ein “Präventiv-Programm” mit ganzheitlichen Ansätzen...[Forbes, № 7, 90, S. 123].

Будучи включенной в рекламный дискурс, паремия практически не нарушает его общего стиля и органично вписывается в него, поскольку обладает целым рядом подобных характерных черт, таких как краткость, лаконичность изложения и имплицативность содержания. Используя устоявшееся фразеологическое высказывание, отличающееся семантической и коммуникативной двуплановостью, адресант намерен, прежде всего, переключить внимание адресата с текущей речевой ситуации на паремийную ситуацию, которая появляется как несколько неожиданный «чужеродный» элемент дискурса, применяя речевую тактику «неожиданности». В распоряжении адресанта имеется несколько возможных вербальных тактик (и в первую очередь возможность выбора высказываний с прямым значением), но для реализации своей интенции он намеренно использует высказывание вторичного означивания. Тем самым он активизирует в тезаурусе адресата знания о паремии как о речевом действии.

В данном рекламном дискурсе используются две паремии: одна является заглавием (*В здоровом теле - здоровый дух, – латинский вариант*), а вторая (*Используй каждый день! – латинский и немецкий варианты*) включена в сам текст. Используя паремию в качестве заглавия к рекламному тексту, говорящий выбирает, тем самым, речевую тактику «прямого включения», т.к. он отказывается от всяких вступлений и сразу же настраивает получателя рекламы на предмет речи.

Как отмечается в литературе [23, с. 279], рекламный текст (несмотря на то, что в нем, как правило, нет прямого эксплицитно сформулированного требования купить продукт/услуги) имеет *открытую* интенцию, поскольку всем известна заранее цель рекламы. Однако в данном случае прозрачность интенции не так важна для успеха коммуникации, как ее адекватная *оценка* (Bewertung) и *принятие* (Akzeptanz).

Для достижения «аксиологического и мировоззренческого консонанса» в оценке ценностных категорий [ср. 12, с. 115-116], а также стимулирования положительной оценки предлагаемых услуг (в приватной клинике для художников, предпринимателей и менеджеров) и принятия их со стороны адресата, автор применяет речевую тактику «контраста». Благодаря этой тактике паремия выполняет, с одной стороны, риторическую функцию (привлекает внимание к контрастным понятиям – клиника, где обычно лечат больных людей, и «здоровое тело»), а с другой, - семантическую, подчеркивая положительные стороны «здорового тела», и намекая на отрицательные моменты, связанные с болезнью. Адекватная оценка интенции паремии осуществляется со стороны получателя рекламы в опоре на аксиологическую составляющую семантической структуры паремии. Как отмечает А. Крикманн [21], паремии с повествовательной поверхностной структурой имеют имплицитный побудительный характер, что способствует принятию (к сведению) коммуникативной интенции рекламодача.

Следующий момент, который учитывается при использовании паремии, принимая во внимание интересы и пожелания адресата, это подтверждение *достоверности* рекламы. Адресант использует тактику «апелляции к авторитету». Ссылаясь на две паремии, как на репрезентации коллективных знаний о социальных нормах (причем масштабы социума расширены за счет латинских и немецкого вариантов паремии до глобального), он активизирует у адресата чувство принадлежности коммуникантов к одному и тому же социуму, и тем самым косвенно *побуждает его к кооперативному поведению*. Кроме того, в паремии уже сама формулировка нормы или идеала предполагает предписание, побуждение к определенному типу поведения, действию. Достоверность и побудительность являются

имманентными когнитивно-дискурсивными параметрами, которые присущи всему классу паремий.

Выбор паремии продиктован также намерением адресанта создать одновременно *две линии речевого воздействия* на адресата. Используя речь в речи, текст в тексте (a text within the text) [22, с. 12] форму косвенной номинации события, адресант прибегает, с одной стороны к прямому, а с другой, – к дополнительному, непрямому воздействию на адресата, опираясь на «всеобщее мнение», и, тем самым, используя речевой ход «*обобщения*».

Выбор адресантом такого способа воздействия на адресата ориентирован, прежде всего, на стратегии и тактики вежливости, которые в свою очередь связаны с этикетизацией языка в целом, а, следовательно, в основном детерминирован межличностными отношениями коммуникантов и их социальным статусом («внимание к другому», «забота о чувствах адресата»).

Учитывая фактор образованности получателя рекламы (представители искусства, предприниматели, менеджеры), автором применяется речевая тактика «*повышения статуса реципиента*» [23, с. 206], которая подчеркивает его высокую компетентность. В заглавие текста вынесен латинский вариант паремии, а в тексте используется двойной латино-немецкий вариант второй паремии. Процесс подготовки адресата к побудительному речевому воздействию осуществляется постепенно, оставляя время на *оценивание и принятие* коммуникативных намерений адресанта. В паремии, которая является заглавием рекламы, директивная интенция имплицитна, а используя далее вторую паремию (в двойном «ударном» латино-немецком варианте), адресант применяет тем самым ход «*усиления*» и эксплицирует коммуникативную интенцию рекламодателя (*Используй каждый день!*).

Дискурс коммерческой рекламы является разновидностью побудительного дискурса, что способствует также раскрытию побудительного потенциала паремий. И подобно тому, как фразеологические единицы в форме предложения, актуализируясь в сверхфразом единстве, сочетаются с другими языковыми единицами в контексте на основе имеющихся в их семантической структуре сем (в семантическом плане – В.П.) [3, с. 25], так в дискурсивно-когнитивном плане паремия сочетается с рекламным дискурсом благодаря тому, что эти тексты приходят во взаимодействие, поскольку взаимодействуют их «когнитивные модели» в человеческой системе знаний [15, с. 239]. То есть, коммуникативно-когнитивные цели рекламного дискурса раскрываются в комплексном взаимодействии рекламного и паремийного дискурсов.

Речевое воздействие паремий основывается на морально-практическом опыте социума, поскольку они, как правило, не подвергаются сомнению со стороны членов данного социума. Поэтому адресант с целью воздействия на ментальное состояние адресата, применяет, по сути, речевую тактику «*использования опыта самого адресата*», активизируя его пресуппозиции, проводя определенные аналогии между данной речевой ситуацией и ситуацией паремии. По словам М. Минского [8, с. 291], подобные аналогии порой дают нам возможность увидеть какой-либо предмет или идею как бы «в свете» другого предмета или идеи, что позволяет применить знание и опыт, приобретенные в одной области, для решения проблем в другой области.

Следует заметить, что данный рекламный дискурс рассчитан на определенный круг лиц (представителей искусства, предпринимателей, менеджеров), людей достаточно образованных и преуспевающих и поэтому его стиль несколько приближен к деловому по точности, относительной краткости, ясности поставленной цели и некоторой дистанцированности автора от объекта описания. Таким образом, основная часть текста по своей сути *информативна*, объективна и недостаточно сфокусирована на речевое воздействие на получателя рекламы. Для более направленного речевого воздействия на адресата вводятся паремии, т.е. средства другого плана, а именно *импрессивного* характера, отличающиеся субъективностью в широком смысле слова, которая проявляется в имитируемом контакте автора с получателем рекламы, в этической и эстетической оценочности высказывания, в его экспрессивности.

Такая речевая поликодовость паремий позволяет, с одной стороны, учесть релевантные дискурсивные характеристики адресата, а с другой, – значительно повысить эффективность рекламы.

Паремии в рекламном тексте используются для реализации целого ряда речевых тактик в угоду основной стратегии дискурса, предполагающей *воздействие на сознание потребителя* с целью создать у него положительное мнение относительно предмета рекламы и тем самым побудить потребителя к определенным посткоммуникативным действиям (купить товар, услуги и т.п.).

К тому же с помощью паремий можно обойти такой запрет для рекламных текстов, как создание образа автора. В паремии всегда имплицуруется опыт социума, благодаря чему рекламный дискурс с паремией воспринимается как достаточно убедительный и достоверный. Как отмечает Т.М. Николаева, в каждом человеке, как существе социальном, живет «известный человеческий страх оказаться в социальном одиночестве» [9, с. 228]. Поэтому паремия воспринимается как некая аксиома, сквозь призму которой осуществляется оценка всей рекламы, то есть, в очередной раз она выполняет функцию социального воздействия на потребителя, и, как подчеркивается нами [11, с. 67], может рассматриваться как средство создания когнитивно-дискурсивной насыщенности рекламного дискурса.

Относительно коммуникативной интенции паремии в дискурсе можно констатировать, что выбор актуальным говорящим именно такого способа речевого воздействия на адресата/адресатов в основном детерминирован межличностными отношениями коммуникантов и их социальным статусом. В силу принятых норм вежливости речевого общения, в соответствии с которыми неуместны прямые дидактико-морализирующие высказывания, адресант предпочитает действовать обходными путями, используя речевые единицы с двуплановой семантикой. Следовательно, паремии входят в узус, который охватывает закономерности использования языковых форм в речи, в качестве идиоматично используемых конвенциональных средств выражения косвенных дидактико-морализирующих высказываний.

Используя паремию, адресант «задает» свою шкалу качественных модификаций и когнитивной интерпретации ее фактуальной информации. Тем самым, он находит способ выразить свое отношение к предмету речи, используя при этом импликации, присущие этому типу высказываний, стремясь наиболее точно передать средствами языка свое субъективное отношение к сообщаемому и оказывает тем самым на адресата эмоциональное и интеллектуальное воздействие.

В данной статье были изложены лишь некоторые результаты исследования паремий как речевых действий в рекламном дискурсе. Изучение паремий как с точки зрения теории деятельности, так и в русле когнитивно-дискурсивных процессов представляется довольно перспективным направлением в современной лингвистике. В частности, предметом дальнейших исследований может стать описание паремии как фразеологического дискурса и ее функционирование в различных типах дискурсов в различных языках.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Белова А.Д. Языковые картины мира в рамках когнитивно-дискурсивной парадигмы // Культура народов Причерноморья. – 2002. – № 29. – С. 17-23.
2. Бехта І.А. Дискурс у світлі когнітивно-дискурсивної парадигми // Нова філологія, 2003. – № 1 (16). – С. 12-22.
3. Гамзюк М.В. Емотивність фразеологічної системи німецької мови (досвід дослідження в синхронії та діахронії): автореф. дис... д-ра філол. наук: спец. 10.02.04 / М.В. Гамзюк – К., 2001. – 31 с.
4. Гойхман О.Я., Надеина Т.М. Речевая коммуникация: Учебник / Под ред. проф. О.Я. Гойхман. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 272 с.
5. Жаботинская С.А. Когнитивные и номинативные аспекты класса числительных (На материале современного английского языка) / С. А. Жаботинская. - М.: ИЯ РАН, 1992.- 216с.
6. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 264 с.
7. Минский М. Фреймы для представления знаний: Пер. с англ. / М. Минский – М.: Энергия, 1981. – 151 с.
8. Минский М. Остроумие и логика когнитивного бессознательного // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс. – 1988. – Вып. XXIII. С. - 291-299.
9. Николаева Т.М. О принципе «некооперации» и/или о категориях социолнгвистического воздействия // Логический анализ языка. Противоречивость и аномальность текста. – М.: Наука, 1990 – С. 225-235.
10. Павленис Р.И. Понимание речи и философия языка // Новое в зарубежной лингвистике. Теория речевых актов. – М.: Прогресс. – 1986. - Вып. XVII. – С. 380-388.

11. Прутчикова В.В. Пословичное высказывание как средство организации коммуникативно-прагматической насыщенности рекламного текста // Тези Міжнародної наукової конференції. «Навчання діловій англійській та німецькій мовам в процесі підготовки фахівців для ринкової економіки». - Дніпропетровськ: Дніпропетр. акад. управління, бізнесу та права. - 1995. – С. 67-68.
12. Солощук Л.В. Конфликтно-направленный парентальный диалог как тип дискурса // Вісник Харк. нац. ун-ту. – 2000. – № 500. - С. 115-122.
13. Степанов Ю.С. Альтернативный мир, дискурс, факт и принцип причинности // Язык и наука конца 20 в. – М.: ИЯ РАН, 1995. – С. 35-73.
14. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания // Новое в зарубежной лингвистике. Когнитивные аспекты языка. – М.: Прогресс. – 1988. - Вып. 23. – С. 52-93.
15. Чернявская В.Е. Лингвистика текста: Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность. – Учебное пособие. – М.: Либроком, 2009. – 248 с.
16. Шевченко И.С. К определению понятия дискурса в исторической прагмалингвистике // Вісник Харківськ. нац. ун-ту. – 1999. – № 435. – С. 150-154.
17. Albing W. Proverbs and Social Control // Sociologie and Social Research. – 1931. – No. 15. – 527-535.
18. Apel K.- O. The Transcendental-Pragmatic Foundation of Discourse Ethics // Апель К.-О. Вибрані статті. – К.: Укр. філос. фонд, 1999. – С. 52-69.
19. Basevska I. Searching for „Yesterday’s Man“ – Connecting Historical Research and Proverbial Wisdom // DE PROVERBIO: An Electronic Journal of International Proverb Studies.– Tasmania: University of Tasmania, 1999. – Vol. 5. – No. 1. – 9 p. – Режим доступу : <http://info.utas.edu.ua/flonta>
20. Bericht über die AG 9 „Bedeutungskonstitution“ auf der 22. Jahrestagung der Deutschen Gesellschaft für Sprachwissenschaft (DGfS) in Marburg am. 1.-3-März 2000. – Gesprächsforschung // Online-Zeitschrift zur verbalen Interaktion. – 2000. - Ausgabe 1. – S. 62-66. – Режим доступу : www.gespraechsforschung-ozs.de
21. Krikmann A. On the Relationships of the Rhetorical, Modal, Logical, and Syntactic Planes in Estonian Proverbs. Part 2 // Folklore. – Tartu, 1998. - Vol. 8. – P. 51-99.
22. Järv R. Is Providing Proverbs a Tough Job? References to Proverbs in Newspaper Texts // Folklore. – Tartu, 1999. – Vol. 10. – P. 77-107.
23. Sauer N. Werbung – wenn Worte wirken. Ein Konzept der Perlokution, entwickelt an Werbeanzeigen. – Münster; New York; München; Berlin: Waxmann. – 1998. – 298 S.
24. Yusuf Y.K. The Sexist Correlation of Women with the Non-Human in English and Yoruba Proverbs // DE PROVERBIO: An Electronic Journal of International Proverb Studies. – Tasmania: University of Tasmania, 1997. – Vol. 3. – No. 1. – 11 P. – Режим доступу : <http://info.utas.edu.ua/flonta>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Валентина Прутчикова – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри перекладу та іноземних мов Національної металургійної академії України, м. Дніпропетровськ.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, дискурсологія, комунікативна інтеракція, пареміологія, транслятологія.

УДК 81'276.11:001.5

ПОНЯТТЯ «МОВНА ОСОБИСТІТЬ» ТА АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ

Алла РОМАНЧЕНКО (Одеса, Україна)

У статті розглянуто питання, пов'язані з зародженням і становленням поняття «мовна особистість». З'ясовано, що воно формується в розвідках вітчизняних і зарубіжних учених першої половини ХХ століття. Зазначено, що мовну особистість почали досліджувати В. фон Гумбольдт, Й. Л. Вайсгербер, Х. Штейнталь, І. О. Бодуен де Куртене, В. В. Виноградов. Висвітлено лінгвістичний та літературознавчий підходи до аналізу мовної особистості. Особливу увагу зосереджено на теоретичному осмисленні вказаного поняття, яке подане в працях Г. І. Богіна, Ю. М. Караулова, С. Г. Воркачова, В. І. Карасика. Також акцентується на різних лінгвістичних аспектах вивчення мовної особистості.

Ключові слова: лінгвістична персонологія, мовна особистість, аспекти, мовна картина світу, антропоцентричний напрям, феномен.

Issues connected with the origin and development of the concept of “language personality” are considered in this article. It is found out that this concept is formed in works of local and foreign scientists in the first half of the twentieth century. It's noted that language personality was investigated by W. von Humboldt, J. L. Weisgerber, H. Steinthal, J. Baudouin de Courtenay and V. V. Vinogradov. This article also deals with the linguistic and literary approach to the analysis of language personality. Special attention is paid to theoretical understanding of the concept, which can be found in works of I. G. Bogin, Yu. M. Karaulov, S. H. Vorkachev and V. I. Karasyk. Different linguistic aspects of language personality studies are also described.

Keywords: linguistic personology, language personality, aspects, language world picture, anthropocentric direction, phenomenon.

Постановка проблеми. Поняття «мовна особистість» у науковій парадигмі не є новим. Воно висвітлювалось у літературі різних галузей науки: психології, філософії, культурології, соціології тощо. Незважаючи на те, що мовна особистість, як виявляється, є інтердисциплінарним об'єктом досліджень [16], найбільшою мірою вона цікавить лінгвістів,

які прагнуть врахувати багатовимірність вказаного феномену й виявити його універсальне та унікальне. Завдяки значущості об'єкта дослідження в сучасному парадигмальному просторі одним з актуальних векторів більшості сучасних лінгвістичних праць є вчення про мовну особистість, що розвинулося в окрему дисципліну – лінгвістичну персонологію, яка «фокусує дослідження на мовній спроможності особистості, її мовній, комунікативній, емоційній, культурній та інших видах компетенцій» [14, с. 17].

Огляд останніх публікацій. Питаннями нового розділу мовознавства опікуються сучасні вітчизняні та зарубіжні дослідники (Л. Є. Азарова, І. О. Голубовська, Ю. В. Горицька, С. О. Заостровська та О. А. Заостровський, С. В. Єрмоєнко, М. Л. Іваницька, І. В. Малиновська, С. І. Потапенко; А. А. Ашева, Г. І. Богін, С. Г. Воркачов, О. М. Залогіна, К. В. Іванцова, О. Ю. Кабановська, В. І. Карасик, Ю. М. Караулов, Л. П. Клобукова, Т. В. Кочеткова, М. В. Ляпон, О. В. Михалевич, В. П. Нерознак, М. Г. Цуциєва та ін.), які порушують проблеми опису мовної особистості, її структури, класифікації мовних особистостей, характеризують конкретні особистості, вказують на напрями дослідження, специфіку та моделі мовної особистості, пов'язують її з певними дискурсами тощо.

Мета нашої розвідки – огляд історії виникнення та формування поняття «мовна особистість» у лінгвістиці, формулювання основних аспектів сучасних досліджень у галузі лінгвоперсонології.

Виклад основного матеріалу дослідження. Саме поняття *персонологія* має тісний зв'язок з терміном *персонологізм*, який уперше з'явився в зарубіжній філософії як один із теїстичних напрямків. Незважаючи на те, що теорія особистості досить успішно розроблялася певний час, уперше термін *персонологія* використав Генрі Мюррей у книзі «Дослідження особистості» [21], розуміючи під ним дослідження особистості як унікальної цілісності. Розробляючи персонологічну теорію особистості, він спирався на ідеї З. Фрейда та К. Юнга. Із згаданого напрямку пізніше розвинулося багато психологічних теорій особистості, які визнають особистість первинною творчою реальністю й вищою духовною цінністю, а весь світ – появою творчої активності верховної особистості – Бога. Таку особистість у філософії розуміють як не матеріальну й не ідеальну, а психофізично нейтральну; світ у теорії персоналізму – це ієрархія осіб. Персонологію розуміють як систему знань про особистість, що охоплює філософські, соціологічні, біологічні, історичні, медичні, юридичні, педагогічні аспекти, але пріоритетним є психологічне знання [19, с. 22-23].

Основи теорії особистості в психології заклали К. Левін, Г. Олпорт, Г. Мюррей та інші дослідники у фундаментальних працях «Динамічна теорія особистості» (1935), «Особистість» (1937), «Дослідження особистості» (1938) тощо. Автори підручника з теорії особистості, Ларрі Х'елл та Деніел Зіглер, ділять усі існуючі теорії на вісім напрямків: психодинамічний, еґо-психологічний, диспозиційний, біхевіоральний, соціально-когнітивний, когнітивний, гуманістичний, феноменологічний [20], кожен з яких по-своєму цікавиться властивостями особистості.

Розуміння мовної особистості формувалось у науці поступово. Початок вивчення її пов'язують з іменами В. фон Гумбольдта, Й. Л. Вайсгербера, Х. Штейнталя. В. фон Гумбольдт вивчав проблеми мовної особистості з кута зору мовного вираження «духу народу», Й. Л. Вайсгербер досліджував її як мовну спільноту. Засновник філософії мови й теоретичної лінгвістики В. фон Гумбольдт уперше говорить про єдність мови, мислення й культури, про мову як про зв'язок між суспільством і людиною, визначає національну мовну особистість як носія єдності мови та мислення, вважаючи, що в національній мові відображено світогляд народу [7]. Німецький мовознавець Й. Л. Вайсгербер, який був послідовником Гумбольдта, наголошував на залежності людської свідомості від мовної картини світу. Саме в мовній картині світу відображено, на його думку, те, що мова – це сила, яка утворює духовність; носій культури; носій історії [22]. Крім цього, він зауважував, що ніхто не володіє мовою лише завдяки своїй мовній особистості, навпаки, володіння мовою виростає в ньому на основі належності до мовної спільноти [3, с. 81]. Учений стверджував, що кожна людина має певну можливість для маневру в процесі засвоєння й використання нею рідної мови та може зберігати своєрідність власної особистості в цьому відношенні, проте це можливо в межах національної специфіки її мовної картини світу [8].

Х. Штейнталь – німецький філософ і мовознавець – вважав мову однією з основних форм вираження «духу народу», як і В. фон Гумбольдт. Мова трактувалася ним як продукт спільноти, як самосвідомість, світогляд та логіка духу народу [6, с. 204].

Зародження традиції вивчення мовної особистості сягає також праць К. Ажежа, М. Бірвіша, В. Вундта, Е. Косеріу, О. О. Потебні, О. О. Шахматова та ін., у яких назване поняття так само представлено поки що імпліцитно, оскільки в жодній із розвідок не подається тлумачення поняття.

Лінгвістичне розуміння мовної особистості започаткував І. О. Бодуен де Куртене, якого цікавила мовна особистість як вмістилище соціально-мовних форм і норм колективу, як фокус перетину різних соціально-мовних категорій. Науковець зосереджував увагу в основному на соціальних властивостях людини та її мови. Мову літературного твору він вивчав у плані відображення в ній соціально-групових навичок і тенденцій, «норм мовної свідомості», «мовного світогляду колективу» [4, с. 61]. Таке уявлення про мовну особистість, щоправда, із загостреною увагою до індивідуальних мовленнєвих характеристик людини, зараз розвивається антропоцентричним напрямом лінгвістики [15]. Л. В. Щербу, як і Б. де Куртене, цікавила не індивідуальна мовотворчість, а соціально-мовна система.

У науковий обіг у слов'янське мовознавство термін *мовна особистість* було введено В. В. Виноградовим, який запропонував розрізняти особу автора та особу персонажа. Зупинимося детальніше на передумовах появи терміна й розумінні мовної особистості вченим. Образ автора він трактував як форму складних і суперечливих співвідношень між авторською інтенцією, між особистістю письменника й образами персонажів [4, с. 203]. Логіка розвитку цих понять дала змогу вченому говорити про мовну особистість.

В. В. Виноградов говорив про значну кількість мовних кіл, що, перетинаючись між собою, мають специфічні суб'єктні форми. Особистість, яка включена до різних «суб'єктних» сфер і яка сама містить їх у собі, організовує їх в особливу структуру. Сказане можна перенести й на *parole* (у термінології Ф. де Соссюра розуміється як індивідуально-мовна творчість) як на сферу творчого розкриття мовної особистості. Індивідуальна словесна творчість, про яку писав мовознавець, у своїй структурі містить ряди своєрідно поєднаних або диференційованих соціально-мовних та ідеологічно-групових контекстів, ускладнених і деформованих специфічними особистісними формами. Соціальне, як міркував науковець, відшукується в особистісному через розкриття всіх структурних оболонок мовної особистості [4, с. 91].

Варто зауважити, що філологічне розуміння мовної особистості, розвинуте В. В. Виноградовим і М. М. Бахтіним, стало поштовхом для розмежування різновидів образу мовної особистості – образу ритора та образу автора. При такому підході до аналізу мовної особистості не враховуються особистісні властивості мовця, крім текстового втілення та екстралінгвістичних умов комунікації, на відміну від лінгвістичного підходу. У такому разі мовною особистістю є культурно-історичний тип мовця, який виявляє себе в тексті. Найпоширеніші культурно-історичні типи мовної особистості – поет та ритор (у В. В. Виноградова оратор) [15]. У другому розділі монографії «О языке художественной прозы», де подано аналіз мовлення В. Д. Спасовича – судового оратора, адвоката, який захищав банкіра Кронеберга, звинувачуваного в знуванні семирічної доньки, – В. В. Виноградов зауважував, що оратор – це актор, який повинен ховати своє «акторство», оскільки образ «актора» не повинен суперечити його суспільній особистості [4, с. 122]. Таким чином постав мовний / мовленнєвий портрет особистості російського адвоката.

Теоретичне осмислення досліджуваного феномена відбулося значно пізніше, у 80-х роках ХХ століття. Уперше дефініція поняття «мовна особистість» з'явилася в праці Г. І. Богіна під назвою «Современная лингводидактика» [2]. Дещо уточнено її, а також висвітлено загалом концепцію мовної особистості в лінгводидактиці в його докторській дисертації. Він розуміє мовну особистість як людину, яку розглядають із погляду її готовності здійснювати мовні вчинки, створювати й сприймати твори мовлення [1, с. 1].

Згодом Ю. М. Караулов заснував потужну наукову школу «Русская языковая личность», створивши теорію мовної особистості. У відомій праці «Язык и личность» учений подає таку дефініцію поняттю: «Під мовною особистістю я розумію сукупність (і результат реалізацій) здібностей і характеристик людини, які обумовлюють створення й сприймання

нею мовленнєвих творів (текстів), що розрізняються: а) ступенем структурно-мовних труднощів, б) глибиною й точністю відображення дійсності, в) певною цільовою спрямованістю» [13, с. 245]. Проте в цій же роботі вченого наявне й інше тлумачення терміна: «...мовна особистість – це особистість, виражена в мові (текстах) і через мову, це особистість, реконструйована в основних своїх рисах на базі мовних засобів» [13, с. 38]. Трохи в зміненій формі ці визначення ввійшли до енциклопедії «Русский язык» [17, с. 671]. К. В. Иванцова зауважує, що пізніші тлумачення феномена лише доповнюють дефініцію Ю. М. Караулова (І. Е. Ключанов, О. А. Єремєєва, М. Д. Голєв). В інших дефініціях наголошується на власне мовних складниках або беруться до уваги позамовні компоненти особистості (М. В. Бороденко, О. В. Барсукова, С. Ю. Годунова, А. Р. Єрошенко) [10, с. 26].

За Ю. М. Карауловим, мовна особистість як об'єкт вивчення передбачає три рівні абстракції: як індивідуум та автор текстів; як носій мови, типовий представник мовної спільноти; як представник людського роду загалом [17 с. 671]. У подальших сучасних розробках дослідники починають зіставляти реального та узагальненого носія мови (В. П. Нерознак, І. І. Сентенберг, О. А. Ворожбитова, О. М. Шевченко) у відповідних термінах (ідіолектна / індивідуальна і полілектна / колективна / групова / типова / сукупна мовна особистість). Така полісемія та синонімія ускладнюють послуговування терміном *мовна особистість*. Цілком погоджуємося з міркуванням К. В. Иванцової стосовно перспектив використання аналізованої термінологічної одиниці у тлумаченні, запропонованому Ю. М. Карауловим і підтримуваному цією дослідницею. Йдеться про розуміння мовної особистості як носія мови, охарактеризованого на основі створених ним текстів з кута зору використання в них системних засобів певної мови для відображення бачення довкілля й для досягнення конкретної мети; як особистості в сукупності соціальних та індивідуальних рис, відображеної у створених нею текстів [17, с. 671; 11, с. 10].

С. Г. Воркачов та В. І. Карасик [5; 12] трактують мовну особистість із лінгвокультурологічних позицій, звертаючи особливу увагу на те, що це носій національно-культурних, культурно-мовних цінностей, знань, відображених переважно на лексико-семантичному рівні. Зважаючи на таке розуміння вказаного феномена, можна говорити про дослідження етносемантичної особистості, про завдання виявити особливості національної культури, менталітету, комунікації певної мовної спільноти.

Ю. М. Караулов вважає мовну особистість наскрізною ідеєю, яка пронизує всі аспекти вивчення мови та одночасно руйнує межі між дисциплінами, що вивчають людину, оскільки неможливо її вивчати поза мовою [13, с. 3].

Вивчення мовної особистості ґрунтується на кількох підходах: ціннісному, когнітивному, прагматичному, кожен з яких скерований на певні аспекти. Ціннісний підхід має на меті вивчення етичних та утилітарних норм поведінки, стереотипів свідомості, утілених у мові. У межах когнітивного підходу описують картину світу мовної особистості, її залежність від інших моделей світу. Він зорієнтований на дослідження мовної свідомості, знань, уподобань, цінностей людини через відповідні мовні форми. Прагматичний підхід передбачає аналіз виявів мовленнєвої поведінки особистості, використання різних форм спілкування [18, с. 114-115], соціального функціонування мовної особистості, її соціальної ролі. За такого підходу потрібно враховувати психологічні та морально-етичні складники [14, с. 26].

Вирізняють кілька напрямів дослідження мовної особистості, які панують у сучасній слов'янській лінгвістиці [9]. У межах першого з них провадяться дослідження, спрямовані на вивчення типів мовних особистостей (В. Є. Гольдін, О. О. Пушкін, О. Б. Сиротиніна, І. П. Сусов, С. О. Сухих). Другий напрям охоплює дослідження особистості автора або персонажа художнього твору (Я. О. Бондаренко, І. А. Морякін, Т. І. Сурян). Наступний напрям опікується проблемами, пов'язаними з мовною особистістю реальної історичної особи (Н. І. Гайнулліна, С. Й. Гіндін, Т. І. Довжикова, О. В. Попова). Представники іншого актуального напрямку цікавляться дослідженням мовної особистості з кута зору її мовленнєвої біографії на основі різних жанрів (К. Ф. Сєдов, С. Й. Гіндін).

Висновки та перспективи. Отже, поняття «мовна особистість» в антропологічній парадигмі ХХІ ст. – надзвичайно важливе, оскільки завдяки мовній особистості функціонують різновиди мови, соціальні й територіальні варіанти. Це мотивовано тим, що

людина, мовна особистість володіє індивідуальним когнітивним простором, певною системою знань та уявлень, притаманних їй. Зважаючи на сказане, можна стверджувати, що вивчення вказаного феномена продовжується з метою охоплення всіх питань, що стосуються осмислення доквілля мовною особистістю. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у вивченні українськомовної елітарної особистості.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Богин Г. И. Концепция языковой личности : автореф. дис. ... д-ра филол. наук / Г. И. Богин. – Л., 1982. – 31 с.
2. Богин Г. И. Современная лингводидактика / Г. И. Богин. – Калинин : Калинин. гос. ун-т, 1980. – 61 с.
3. Вайсгербер Й. Л. Родной язык и формирование духа / Й. Л. Вайсгербер; пер. с нем., вступ. ст. и коммент. О. А. Радченко. – [Изд. 2-е, испр. и доп.] – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 232 с.
4. Виноградов В. В. О языке художественной прозы. Избранные труды / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1980. – 362 с.
5. Воркачев С. Г. Этносемантика паремии: сопоставительный анализ метафоризированных показателей безразличия в русском и испанском языках / С. Г. Воркачев // Языковая личность: культурные концепты. – Волгоград; Архангельск, 1996. – С. 16-25.
6. Герасимова О. Генезис теорій взаємного впливу мови, культури та суспільства / О. Герасимова // Публічне управління: теорія та практика : зб. наук. праць. – Харків : Асоціація докторів наук з державного управління, 2011. – № 3 (7). – С. 203-209.
7. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию / В. Гумбольдт. – М. : Прогресс, 2000. – 400 с.
8. Даниленко В. П. Языковая картина мира в концепции Л. Вайсгербера / В. П. Даниленко. – Режим доступа : <http://www.old.islu.ru/danilenko/articles/vaiskart.htm>
9. Єрьоменко С. В. Напрями досліджень мовної особистості у сучасній лінгвістиці / Єрьоменко С. В. // Записки з романо-германської філології. – 2014. – Вип. 2 (33). – С. 33-37.
10. Иванцова Е. В. О термине «языковая личность»: истоки, проблемы, перспективы использования / Е. В. Иванцова // Вестник Томского гос. ун-та. – 2010. – № 4 (12). – С. 24-32.
11. Иванцова Е. В. Феномен диалектной языковой личности / Е. В. Иванцова. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 2002. – 312 с.
12. Карасик В. И. Языковая личность: аспекты изучения / В. И. Карасик // II Междунар. науч. конф. «Язык и культура». – М., 2003. – С. 362-363.
13. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 262 с.
14. Космеда Т. А. Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу : монографія / Космеда Т. А. – Дрогобич : Коло, 2012. – 372 с.
15. Романенко А. П. Образ риторика в советской словесной культуре: учебное пособие / А. П. Романенко. – Режим доступа : <https://books.google.com/ua/books?id=jbajAAAQBAJ&pg=PT22&Ipg=PT22&dq=виноградов+опыты+риторического=анализа&source=bl&ots=SUN1fg>
16. Романченко А. П. Мовна особистість як інтердисциплінарний об'єкт досліджень / А. П. Романченко // Наукові записки Острозької академії. Серія «Філологічна». – Острог, 2015. – Вип. 58. – С. 117-119.
17. Русский язык: Энцикл. – [2-е изд., перераб. и доп.] – М. : БРЭ, 1997. – 704 с.
18. Сахарова О. В. Вступ до лінгвістичної генології : навч. посібн. до вивчення спецкурсу / О. В. Сахарова. – К. : Освіта України, 2012. – 232 с.
19. Слотина Т. В. Психология личности / Т. В. Слотина. – СПб. : Питер, 2008. – 304 с.
20. Хьелл Л. Теория личности: основные положения, исследования и применение / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – К. : PSYLIB, 2006. – Доступно: psylib.org.ua/books/hjelz01/index.htm
21. Murray H. A. Explorations in Personality. – New York : Oxford University Press, 1938. – 761 p.
22. Weisgerber Leo. Das Menschheitsgesetz der Sprache. – 2. Auflage. – Heidelberg : Quelle I Meyer, 1964. – 202 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Алла Романченко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова.

Наукові інтереси: лінгвістична персонологія, дискурсологія, функційна граматики, фразеологія.

УДК 811.161.2'373.45

КОМБІНУВАННЯ ГРАФІЧНИХ ЕЛЕМЕНТІВ РІЗНИХ МОВ У КОМЕРЦІЙНИХ НАЗВАХ І РЕКЛАМІ

Наталія СЛОБОДА (Дніпропетровськ, Україна)

У статті проаналізовано українські комерційні найменування, що містять комбінацію елементів різних графічних систем. Розглянуто типові символи латиниці, використовувані в українських назвах. Описано графіксати як штучні комбіновані утворення (аббревіатури, складні слова) та для обігрування назви. Стверджується, що найтипівішим є використання латинської графіки для оформлення власних назв організацій. За допомогою контекстуального аналізу з'ясовано, що такі назви переважно не пов'язані з родом діяльності організацій та не зрозумілі реципієнтам, тому ці лексеми сприймаються як штучно створені або транслітеровані з української мови. Найбільш ефективно графічне комбінування вживається з метою створення ефекту мовної гри.

Ключові слова: графічний елемент, кирилиця, латиниця, графіксат, комерційне найменування, мовна гра.

The article deals with Ukrainian commercial names containing combination of different graphic systems elements. Typical Roman alphabet symbols used in Ukrainian names are considered. Graphicsats are described as artificial combined formations (abbreviations, complex words) and as means of playing up the names. We state that Roman alphabet is mostly used for spelling of organizations proper names. With the help of contextual analysis it is found out that such names are generally not connected with organization line of activity and not clear to recipients, therefore these lexemes are interpreted as artificially created or transliterated from the Ukrainian language. The most effective combination of graphics is used to create the effect of language play.

Keywords: graphic element, Cyrillic alphabet, Roman alphabet, graphicsat, commercial name, language play.

На сучасному етапі розвитку українська мова активно поповнюється новими, нерідко невластивими їй елементами, поява яких спричинена переважно глобалізаційними процесами у суспільстві. Такі елементи інших мов (здебільшого англійської) використовуються в усіх соціально важливих сферах комунікації, залишаючись при цьому не засвоєними українською мовою, не адаптованими до її норм. У зв'язку з цим їх значення не зрозуміле багатьом носіям мови, а вживання неточне, а інколи й неприпустиме як із формальної, так і зі змістової точки зору.

Серед неадаптованих англіцизмів, які на сьогодні часто стають елементами українських текстів, можна назвати графічні та лексичні одиниці, а також навіть граматичні форми англійської мови. Лексеми англійського походження, особливо вже засвоєні українською мовою, досліджуються в різних аспектах: етимологічному (Н. В. Волошина, М. Ярошенко, Л. Гудзь), лексико-семантичному (І. О. Коробова, О. Лапінська, В. П. Сніцар), словотвірному (Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк) та ін. Англіцизми, що перебувають на стадії адаптації, меншою мірою були предметом наукового вивчення (напр., у роботах А. В. Зеніної). Елементи англійської мови, не адаптовані до норм української, але часто вживані у поєднанні з україномовними одиницями, вимагають окремого аналізу. Ця розвідка присвячена особливостям комбінування українських та англійських графічних елементів, зокрема доцільності та коректності використання останніх в українських текстах.

Поєднання графічних елементів різних мов нерідко стає основою для створення комерційних назв – найменувань організацій, що займаються торговельною діяльністю або наданням певного виду послуг, а також широко використовується в їх рекламі. За українським законодавством, «на відміну від найменування юридичної особи, для якого встановлено вимогу щодо написання лише українською мовою, комерційне найменування може бути представлене і літерами латиниці» [6]. Матеріалом для аналізу стали комерційні назви, зафіксовані на вивісках і в рекламних написах міста Дніпропетровська.

У найменуваннях українських організацій нерідко фігурують окремі символи латиниці, що замінюють відповідні кириличні літери назви (напр., *Дісконт*, *Буфет*). Переважно самі по собі ці символи знайомі більшості носіїв східнослов'янських мов, однак у поєднанні з літерами кирилиці можуть викликати ускладнення в розумінні та відхилення у правописі назв.

Найбільшу частотність у комерційних назвах мають міжнародні символи латиниці, що виникли або отримали розповсюдження на базі англійської мови (амперсанд &, комерційне at, або «равлик» @ тощо): *Вікна & двері*, *магазин комп'ютерної техніки Комп@ртия*. Це явище набуває настільки значного поширення і різноманітності, що потребує окремого дослідження. Можна попередньо сказати, що використання цих графем не завжди доречно в українських назвах і спричинене переважно мовною модою, оскільки «сьогодні ергонім набуває рис, що визначають його роль не лише як позначення фірми, але й як елемент іміджу підприємства, як елемент діалогу з клієнтом» [3, с. 3].

У деяких українських назвах англійською графікою відтворюються не лише окремі елементи, але й частини слів. Окремим випадком графічного комбінування вважаємо так звані графіксати – слова, які у своєму складі містять графічні елементи різних мов. Серед таких назв фіксуємо абрєвіатури, де не завжди можна встановити повну назву і не коректно використані лексичні елементи: *BETClub* – ветеранський чи ветеринарний клуб? Крім того,

клуб – «1. Громадська організація, що об'єднує людей певного кола, професії для спільного відпочинку, розваг, занять спортом і т. ін.» [2, с. 547], що зовсім не відображає напрямку діяльності ветеринарної клініки, назву якої представлено аналізованим графіксатом. Також до складу графічно комбінованих найменувань організацій входять складні слова, напр., *МебліCITY*. Фактично у складі такої назви виділяються два окремі лексичні елементи, один з яких (city) є на сьогодні типовим для багатьох комерційних найменувань.

Ще одним різновидом графіксатів є назви, спрямовані на досягнення ефекту мовної гри, тобто за рахунок використання різних графічних елементів актуалізується подвійне значення назви. Так, у назві *StarШина* значущими лексемами є як слово в цілому, так і його частини, виділені різними типами графіки, причому частини назви відображають характер діяльності організації (продаж шин) і її рівень (англ. star – зірка, тобто високий, «зірковий» рівень). Подібним чином ефект мовної гри створюється також у рекламних написах, що дозволяє привернути увагу потенційних споживачів за рахунок обігрування назви рекламованого товару: *Обирай, СЕЕ'Dай, рушай! (KIA СЕЕ'D)*. Мовна гра здійснюється і в межах однієї графічної системи. Наприклад, у назві *AuROOM мебель* спеціально змінено написання латинської назви хімічного елемента Argum (u і oo читаються в цьому випадку за орфоепічними нормами англійської мови однаково – як у). За рахунок цього частина назви сприймається як англійська лексема room – кімната, що дозволяє викликати асоціації з меблями. У той же час у назві в цілому закладено елемент позитивної оцінки (Argum – золото) з метою прагматичного впливу на потенційних покупців. Отже, більшість подібних найменувань можемо віднести до прагматичних асоціативних ергонімів, які «діють на адресата через позитивні асоціації, тобто намагаються схилити клієнта на бік тієї чи іншої фірми, не апелюючи до його логічного мислення, а діючи на нього через асоціативний ряд, який створює ергонім» [3, с. 4].

Саме останній різновид вважаємо найбільш виправданим для комбінування графіки різних мов, оскільки фактично графіксати виникли як одиниці, в яких «обігрується, модифікується графо-орфографічна форма слова» [5, с. 174]. Однак, на наш погляд, не зовсім коректно говорити лише про власне графічне комбінування у цьому випадку. Елементами різних графічних систем представлені окремі морфемні у складі слова (або частини складного слова), тому пропонуємо умовно назвати таке комбінування морфемним.

До складу українських комерційних найменувань вводяться не тільки складові частини, але і цілі слова, написані латиницею: *Декор PLUS, Обувь plus, сервисный центр Электро Master, ТЕХНО CASE*. У деяких із них лексеми, передані латинською графікою, мають повні кириличні відповідники (плюс, мастер), тому їх поєднання у словосполучення з українськими (російськими) словами не виправдане. В інших випадках латиницею відображені англійські лексеми, але їх значення важко зрозуміти, навіть у випадку володіння англійською мовою (case у значенні «випадок» чи «ящик, портфель»?). Отже, таке графічне комбінування не спирається на смислові або прагматичні чинники, тому видається цілком необґрунтованим і, відповідно, недоцільним.

Така ж тенденція використання латинських графем простежується у рекламних написах: *Тепер кіно & читання на ходу! (Samsung GALAXY Tab3), Літній SALE!, Welcome to БАСЕЙН!* Причому інколи самі автори написів розуміють, що елементи, оформлені латиницею, вимагають пояснення, що спричиняє появу додаткових слів: *CALLBACK сервис! (мы вам перезвоним) – такси «Девяточка», – а отже, таке комбінування є зайвим як з точки зору мовної економії, так і в аспекті стислості рекламного тексту.*

Найбільш типовим прикладом комбінування української й англійської графіки вважаємо оформлення самої комерційної назви латиницею, в той час як родова характеристика подається українською (інколи російською) мовою: *Салон краси Caramel, гіпермаркет FOZZY, комфортні магазини техніки COMFY, Coast ресторан & лаундж, DecArt салон меблів*. Такі назви можуть бути штучно створеними (*VARUS супермаркет*), слов'янськими словами, транслітерованими латиницею (*Рыболовный магазин GURZA – англійською гюрза – viper*) або ж лексемами англійської чи інших мов (*Салон краси Allure*),

але, як правило, навіть в останньому випадку вони сприймаються як штучно створені назви, оскільки в більшості значення такої назви не пов'язане з родом діяльності організації або не зрозуміле носіям української мови (напр., англ. *allure* – приваблювати більш відоме носіям слов'янських мов як омонім, давно запозичений з французької у значенні «біг коня»). Окремі комерційні назви підтверджують, що і самі їх автори не орієнтуються на знання реципієнтами англійської мови. Наприклад, назва *Beauty club Creative Салон краси* добиралася, очевидно, виходячи зі значення неологізму креатив в українській мові («соціол. Творча, новаторська діяльність» [4, с. 125]), а не в англійській, де це слово є прикметником із значенням «творчий», а як іменник вживається обмежено і в іншому значенні «неформ. Людина, чия професія передбачає творчу роботу» [1] (пор. в українській неологізм креатор – «соціол. Людина, яка професійно займається новаторською діяльністю» [4, с. 125]). Можна помітити також, що характеристика організації за родом діяльності подана англійською неточно (за рахунок вживання лексеми *club*) і для уникнення незрозумілості дублюється українською. Отже, доцільність використання латинської графіки у таких випадках видається сумнівною, оскільки це не полегшує сприйняття назви (читання) та її розуміння. Крім того, при цьому в самих назвах, оформлених англійською, нерідко з'являються помилки, що створює зайву плутанину в їх розумінні: *Караоке HOLL, Relax Holl Чеширський Ком* (в той час як правильний запис, що відповідає нормам англійської графіки, – *hall*), *STOK мебелі* (англ. *stock*).

Ще менш доречним і не зрозумілим вважаємо комбінування у назвах такого типу української та російської графіки: *БУДІВЕЛЬНИК сервисный центр, Французькі «натяжные потолки»*.

Частина подібних комерційних назв має нетиповий порядок слів, і власні назви у них відтворюються кирилицею, а родові поняття – латиницею: *Алмаз Jewellery, ПАРКЕТ Line, БЛИЗНА.STREET*. При цьому саме власна назва достатньою мірою відображає рід діяльності організації, а англійське «пояснення» тільки заплутує, ускладнює розуміння. І якщо у першому з наведених прикладів *Jewellery* принаймні означає збірне поняття «ювелірні прикраси», то в інших двох випадках не зрозуміло, як англійські назви пов'язані з напрямком діяльності цих організацій. У цих назвах за рахунок зміни порядку слів порушуються також граматичні норми їх сполучення.

Отже, для українських комерційних найменувань показовим є комбінування кирилиці (української та російської) з латиницею (переважно у варіанті англійської мови), що використовується на рівні окремих символів, частин слова та цілих лексем. У більшості випадків таке комбінування ускладнює сприйняття і розуміння назв. Найбільш ефективно воно використовується з метою створення ефекту мовної гри, алюзій та додаткових асоціацій, що сприяє кращому запам'ятовуванню.

У подальшому планується провести експериментальне дослідження, яке допомогло б з'ясувати рівень зрозумілості та зручності у використанні різних видів таких графічних комбінацій.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Creative // Oxford Dictionaries. – Режим доступу: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/creative>
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпін: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Горожанов Ю. Комерційна ергономія в рекламі міста Луцька: прагматичний аспект / Юрій Горожанов // Інституційний репозитарій Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. – Режим доступу: http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/2741/1/horozhanov_komercijna_ergonimia_v_reclami_mista_Lutska_pragmat_aspect.pdf
4. Нові слова та значення: словник / Ін-т укр. мови НАН України; уклали: Л. В. Туровська, Л. М. Василькова. – К.: Довіра, 2009. – 271 с.
5. Попова Т. В. Русские графисаты как объект неографии XXI в. / Т. В. Попова // Вісник Дніпропетровського університету: науковий журнал. Том 21. № 11. Серія: Мовознавство. Випуск 19, том 2. – Дніпропетровськ: Видавництво ДНУ, 2013. – С. 172–180.
6. Фірмові (комерційні) найменування – Інтелектуальна власність: економіко-правові аспекти // Навчальні матеріали онлайн. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1263111363560/pravo/firmovi_komertsijni_naumenuvannya

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Слобода – кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та політичної теорії Державного вищого навчального закладу «Національний гірничий університет», м. Дніпропетровськ.

Наукові інтереси: новітні запозичення в українській мові, деформація мовних норм, комерційні назви.

УДК 802.0-56 (075.8)

МИНИМАЛЬНАЯ КОММУНИКАТИВНАЯ ФИГУРА КАК ЕДИНИЦА ОБЩЕНИЯ

Ирина СУИМА (Днепропетровск, Украина)

Статья посвящена исследованию единиц коммуникации, в частности минимальной коммуникативной фигуры и ее составляющих – интенции, выраженной вопросительными, повествовательными или побудительными предложениями и респонсива – вербальной реакции на соответствующую интенцию. Соответствующая речевая цепь оформляется как минимум двумя предложениями, образующими сверхфразовое единство, второй компонент которого вне данной минимальной коммуникативной фигуры функционировать, как правило, не может. Особое внимание обращено на функциональные, синтаксические, лексические особенности минимальной коммуникативной фигуры.

Ключевые слова: респонсивное предложение, минимальная коммуникативная фигура, интенция, диалогическое единство, коммуникативный шаг, коммуникативный ход, речевой акт.

The article deals with the research of means of communication, particularly minimal communicative figure and its components – intention, expressed by means of interrogative, imperative and declarative sentences and the responsive – verbal reaction to the correspondent intention. The corresponding speech cluster is formulated with at least two sentences, constructing the unity, where, as a rule the second component function only within given communicative figure. Special attention is given to functional, syntactic and lexical peculiarities of the minimal communicative figure.

Key words: responsive sentences, minimal communicative figure, intention, dialogical unity, communicative move, communicative turn, speech act.

Коммуникация это естественная форма существования, развития человеческого общества. Общение людей – очень сложный и многоаспектный процесс, как в плане его темпорального проявления, так и в плане включенных в него лингвистических фигур и параметров. Коммуникация – общение, обмен мыслями, сведениями, идеями и т.д. – специфическая форма взаимодействия людей в процессе их познавательно-трудовой деятельности [7, с. 233]. Формы и способы коммуникации, средства коммуникации могут быть различными. Какой-то речевой акт может предполагать слушающего (адресата), но может быть ориентирован только на самого говорящего (монолог, мысли вслух). Однако уже по определению коммуникация предполагает наличие, как минимум, двух коммуникантов, один из которых реализует некую речевую интенцию, второй, так или иначе, реагирует на принятое сообщение, в том числе и только вербально. Это может быть диалог двух людей, обменивающихся репликами по какому-либо поводу включая вопрос-ответ, это может быть и полилог с участием практически любого количества лиц и фрагмент художественного произведения с описанием в нем ряда событий и сопутствующих им диалогов и полилогов.

Классифицировать все такого рода коммуникации и описать их типологию практически невозможно как в силу их объема, так и разнообразия. Можно, однако, найти, по-видимому, какой-то минимум речевых образований, который следует квалифицировать в качестве минимального и при этом естественного лингвистически функционально-значимого акта коммуникации, представляющего собой как некоторое лингвистическое событие, так и некоторую лингвистическую единицу, лингвистическую фигуру. О такого рода фигурах, по-разному их называя, писали многие лингвисты, которые выделяют ряд коммуникативных единиц разного уровня: «предложение» (В.А.Звегинцев, М.Я.Блох), «реплика» (М.Р.Львов), «фраза» (И.П.Распопов), «предложение-высказывание» (Д.И.Изаренков, О.И.Москальская), «текст» (В.А.Кухаренко), «диктема» (М.Я.Блох), «коммуникативный шаг» (move), «коммуникативный ход» (turn) (Л.М. Михайлов), «диалогическое единство» (Л.М. Михайлов, Н.Ю.Шведова), «ход», «шаг», «речевое взаимодействие», «речевая трансакция» (П. В. Зернецкий), «ядро», «ячейка», «диалогический минимум» (А.Н. Кожин, О.А. Крылова, В.В. Одинцов, с. 199), «высказывание», «дискурс», «речевой акт», «речевой жанр», «речевая тактика», «речевая стратегия» (Н.Ф.Алефиренко), «минимальная

диалогическая единица» (Учебный словарь стилистических терминов), «секвенции» (Teichtmeier), «вопросно-ответное единство» (Г.В. Высоцкая) и др.

Понятие «речевой акт» рассматривается в работах В. Гумбольдта, Ш. Балли, С. Карцера, М. Бахтина, Г. Почепцова, Ю. Апресяна, Н. Арутюновой, Е. Падучевой и других лингвистов. Н.Д. Арутюнова определяет речевой акт как минимальную основную единицу речевого общения, в которой реализуется одна коммуникативная цель говорящего и оказывается воздействие на адресата [1, с. 98]. В качестве примеров такого рода речевых актов, приведены следующие: вопрос, ответ, информирование, уверение, предупреждение, назначение, критика и т.д. В теории речевых актов выделяется три аспекта анализа речевого акта. Во-первых, речевой акт рассматривают как собственно говорение чего-либо. В данном аспекте речевой акт выступает как локутивный акт (от латинского *locutio* – «говорение»). Локутивный акт, в свою очередь, представляет собой сложную структуру, поскольку включает в себя и произнесение звуков (акт фонации), и употребление слов, и связывание их по правилам грамматики, и обозначение с помощью слов тех или иных объектов (акт референции), и приписывание этим объектам тех или иных свойств и отношений (акт предикации). В отличие от логики, теория речевых актов не стремится видеть в высказываниях истинности или ложности; высказывание рассматривается ею в качестве акта общения и исследуется с точки зрения искренности говорящего и успешности его речевых действий [1, с. 3].

В процессе говорения (по-латински – *in locutio*) человек одновременно совершает еще и некоторое действие, имеющее какую-то внеязыковую цель: он спрашивает или отвечает, информирует, уверяет или предупреждает, назначает кого-то кем-то, критикует кого-то за что-то и т.д. Речевой акт, рассматриваемый с точки зрения его внеязыковой цели, выступает как иллюкутивный акт [10, с. 27].

Третий аспект анализа речевого акта заключается в том, что посредством говорения (по-латински – *per locutio*) человек достигает определенных результатов, производя те или иные изменения в окружающей его действительности, в частности и прежде всего – в сознании своего собеседника, причем полученный результат речевого действия может соответствовать или не соответствовать той внеязыковой цели, для достижения которой он был предназначен говорящим. Речевой акт, рассматриваемый в аспекте его реальных последствий, выступает как перлокутивный акт [10, с. 27].

Речевой шаг (коммуникативный шаг), согласно В.П. Зернецкому, минимальная самостоятельная единица речевой деятельности, состоящая из речевого(-ых) акта(-ов) с единой иллюкутивной силой [4], отдельно взятая реплика, принадлежащая одному коммуниканту и восходящая к одной синтаксической модели [8] а речевой ход — речевой(-ые) шаг(-и) коммуниканта от момента вступления в общение до смены говорящего. По Л.М. Михайлову, коммуникативный шаг является минимальной коммуникативной единицей, так как обладает следующими характеристиками: (1) он реализовывает коммуникативную установку говорящего, (2) является минимальной единицей общения, (3) принадлежит одному коммуниканту, (4) имеет свою интенцию, (5) восходит к одной синтаксической модели.

Коммуникативный ход – функционально-структурная единица, единица диалогического общения. В отличие от коммуникативного акта коммуникативный (интерактивный) ход представляет собой вербальное или невербальное действие одного из участников, минимальный значимый элемент, развивающий взаимодействие, продвигающий общение к достижению общей коммуникативной цели [13]. Коммуникативный ход, может быть реализован с помощью последовательности речевых актов, сложного макроакта [13].

Наименьшей относительно самостоятельной единицей речи некоторые лингвисты называют диалогическое единство «диалогическое единство – монотематическая единица диалога, обладающая коммуникативной целостностью, создаваемая двумя (или более) коммуникантами, задаваемая коммуникативной интенцией и выражающаяся в логико-семантической целостности (когерентности), а также грамматической, лексической, просодической (полной или частичной) целостности» [8, с. 152]. Такого рода конструкция характеризуется как тесное семантико-синтаксическое единство, в котором вторая реплика обнаруживает совершенную зависимость от первой реплики. Вопросно-ответные единства рассматриваются как структурная разновидность диалогического единства, а именно:

фрагмент диалога, состоящего из двух или более информационно связанных реплик, в одной из которых содержится вопрос, а в следующей(-их) — ответная реакция на этот вопрос в соответствии с его содержанием [3].

Существует также термин «минимальная диалогическая единица» (минимальный диалог) — последовательность реплик двух участников д. - адресанта и адресата, характеризующаяся следующими особенностями: 1) все реплики в ней связаны единой темой, 2) она начинается с абсолютно независимого и кончается абсолютно зависимым речевым актом, 3) в пределах этой последовательности все отношения иллокутивного вынуждения и самовынуждения выполнены [13].

Если минимум участников акта коммуникации два субъекта (А и В) при естественных условиях общения, а лингвистическое содержание такого акта — диалог, то можно выделить соответственно и две составляющих этого акта, связанных с его участниками: интенция, как намерение одного из этих участников (А) и реакция на соответствующее высказывание второго участника (В). Интенция реализуется в используемых А предложениях с различным коммуникативным заданием (повествовательные, вопросительные, побудительные и др.) Реакция В проявляется в различного рода респонсивах или респонсивных предложениях.

Интенция (от лат. *intentio* — стремление), намерение, цель, направление или направленность сознания, воли, чувства на какой-либо предмет.» [9] В самом общем понимании этого термина, фигурирующего в разных науках (психология, философия, логика и т.д.), а с определениями коммуникативная, речевая — в языковедении, где некоторые лингвисты цель высказывания и интенцию квалифицируют как синонимы: «цель высказывания — то же, что коммуникативная_интенция и коммуникативное намерение. Мысленное предвосхищение участником коммуникации желательного для него результата общения, направленность сознания на такой результат. Наряду с распространенной в рамках теории речевых актов точкой зрения, отождествляющей три названных выше понятия, встречается и другая, отделяющая цели от намерений и интенций в повседневной речевой практике, — последние являются объектом изучения в лингводидактике» [9] и т. д.

Лингвистическая, и в частности, синтаксическая интенция осуществляется, как правило, в предложениях с той или иной целью высказывания

Минимальная коммуникативная фигура (МКФ) формируется из вербально выраженной интенции (речевой интенции) А и респонсива как словесной реакции на соответствующую интенцию, построенным субъектом В. Это могут быть и двухкомпонентные минимальные речевые образования типа *Where have you been? – In London; Where are you from? – From Italy; What do you play? – Football* и довольно развернутые, но по сути своей тоже двухкомпонентные, конструкции, типа *It's been a very useful trip. Thank you for organizing everything and for looking after us so well. We've done everything we wanted to do. Will we continue our cooperation in the next year? – Well, thank you for coming. We've really enjoyed having you as our guests. You must come and see us again next year* [2, с.13]; *Can I help you? – Yes, my name is Amy Brown and I have an appointment with Mr. Mitchell at ten o'clock. I am afraid I'm a bit early* [2, с.13]; *Will you join our party? – I'm sure it will be a great party. Sorry but I can't come. Wait a minute though. I know what I will do. I will go to the cinema with Chris on Friday, then I will be able to come to the party on Saturday* [2, с. 15].

Минимальная коммуникативная фигура при определенном содержательном ее наполнении имеет и свои грамматические, и в частности, синтаксические, не менее важные, чем смысловые, параметры. Соответствующая речевая цепь оформляется как минимум двумя предложениями, образующими сверхфразовое единство, второй компонент которого вне данной минимальной коммуникативной фигуры функционировать, как правило, не может: *Where's Joe Patroni? – Still on the road; And where did he keep the explosives? – In a drawer in the bedroom; Does everyone in your school listen to Joni Mitchell? – Most people.*

Самая распространенная и, по-видимому, естественная речевая интенция А — вопрос, задаваемый в разной форме в соответствии с основными типами вопросительных предложений в английском языке. И в этом плане каких-то особых проблем не возникает. Что же касается второго компонента МКФ, то соответствующий респонсив гораздо более разнообразен структурно и функционально, чем реальная и даже потенциальная речевая интенция А. Таким образом, перспектива дальнейшего исследования заключается в

исследования особенностей респонсивов или респонсивных предложений как второго компонента минимальной коммуникативной фигуры.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н. Д. Фактор адресата / Арутюнова Н. Д. // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1981. – Т. 40, № 4. – С. 356-367.
2. Ермолаева М.Е. Английский язык в диалогах / М.Е. Ермолаева. – М.: ТК Велби, Изд-во «Проспект», 2006. – 136 с.
3. Жеребило Т.В. Термины и понятия лингвистики: Синтаксис: Словарь-справочник. — Назрань: ООО «Пилигрим», 2011. – Электронный ресурс. – http://www.eenglish.ru/courses/calendar/view.php?view=day&cal_d=2&cal_m=4&cal_y=2014
4. Зернецкий П. В. Единицы речевой деятельности в диалогическом дискурсе / П. В. Зернецкий // Языковое общение: единицы и регулятивы. – Калинин: КГУ, 1987. – С. 89-95.
5. Кожин А.Н. Функциональные типы русской речи / А.Н. Кожин, О.А. Крылова, В. В. Одинцов. – М.: Высшая школа, 1982. – 223 с.
6. Колоева Л.М. Единицы диалогической коммуникации: дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Л.М. Колоева. – Москва, 2006. – 179 с.
7. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В.Н. Ярцевой. – М.: Сов. энцикл., 1990. – 686 с.
8. Михайлов Л.М. Грамматика немецкой диалогической речи: Уч. пособие для вузов / Л.М. Михайлов. – М.: Высш. шк., 1986. – С. 108.
9. Новый словарь методических терминов и понятий. – Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://methodological.terms.academic.ru/>
10. Остин Дж. Л. Слово как действие. / Дж. Л. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 17. Теория речевых актов. – М.: Прогресс, 1986. – С. 22-131.
11. Серль Дж.Р. Классификация иллокутивных актов / Дж. Р. Серль // Новое в заруб. лингв. Вып. 17: Теория речевых актов. – М.: Прогресс, 1986. – С. 170-194.
12. Словарь-справочник лингвистических терминов. – Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/lingvistic/>
13. Учебный словарь стилистических терминов. - Новосибирск: Новосибирский государственный университет. О. Н. Лагуа. 1999. – Электронный ресурс. – <http://stilistics.academic.ru/189/%D0%B4%D0%B8%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B3>
14. Edmonson J. A. Great expectation: an intensive self-analysis / J. A. Edmonson, F. Plank // Linguistics and Philosophie 2., 1978. – С. 373-413.
15. Ernst P. Pragmalinguistik / P. Ernst. – Berlin, New York, 2002. – 220 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Суїма – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.
Наукові інтереси: синтаксис англійської мови, особливості перекладу з англійської мови.

УДК 811.161.2’373.422

**ПРАГМАТИКА ЛЕКСИЧНИХ ОПОЗИЦІЙ В МОВОТВОРЧОСТІ
 СВЯТОСЛАВА ВАКАРЧУКА**

Ксенія ТАРАНЕНКО (Дніпропетровськ, Україна)

Стаття присвячена проблемам дослідження мови сучасної української пісні та мовної особистості автора-виконавця, що має вплив на українське суспільство. Проведено аналіз прагматично спрямованих лексичних опозицій у творчості Святослава Вакарчука, автора та виконавця пісень гурту “Океан Ельзи”. Виділено основні механізми прагматичного впливу автора пісень на аудиторію.

Ключові слова: антонім, асиметрія, вплив, мовна особистість, опозиція, прагматика.

The language of modern Ukrainian song and singer and song-writer language personality, that has an influence on Ukrainian society are analyzed. Pragmatically directed lexical oppositions in the works of Svyatoslav Vakarchuk, the singer and song-writer in “Ocean Elzy” band are inventoried. Basic mechanisms of the songs writer pragmatic influence on the audience are distinguished.

Keywords: antonym, asymmetry, influence, language personality, opposition, pragmatics.

У багатьох лінгвістичних працях початку ХХІ століття домінує думка про те, що пізнати сутність і природу мови без звернення до людини, особистісно-суб’єктивного чинника в мові неможливо. Вияви особистості в мові та мовленні найповніше вивчають саме в межах лінгвопрагматики – одного з найдинамічніших напрямів сучасної лінгвістичної науки. Суб’єктивне ставлення людей до певних об’єктів дійсності і одиниць, які їх позначають, є основою формування прагматики одиниць і категорій різних рівнів мови. Людський погляд на світ, когнітивно-психологічні, духовні зв’язки людей, суб’єктивний спосіб організації мовного коду здавна закріплено в українській пісні, що синтезує в собі музику та мову на певному історичному етапі, репрезентує реальний стан мови, її традиції,

норми. Сьогодні мова сучасної української пісні становить науковий інтерес як явище національної масової культури та актуальний феномен українського суспільства.

Сучасна лінгвістична наука підходить до проблеми дослідження української пісні синтетично, беручи до уваги поетичний дискурс як цілісну структуру. Пісня як явище масової культури має свої особливості організації мовних засобів, що зумовлено тими змінами, які відбуваються в естетичних та прагматичних запитах суспільства. Дослідженню мовної норми сучасної української пісні присвятили свої праці М. Банзерук [2], О. Клещова [4], Ю. Яручик [8] та ін. Однак сучасна мовознавча наука потребує комплексних праць, які б досліджували мовну палітру сучасної української пісні та мовну особистість автора-виконавця. Актуальним вважаємо дослідження суб'єктивного способу організації мовних засобів у творчості Святослава Вакарчука, автора та виконавця пісень гурту "Океан Ельзи", що має вплив на багатомільйонну українську аудиторію. Мета пропонованої статті – виділення та прагматичний аналіз лексичних опозицій в пісенній творчості Святослава Вакарчука та дослідження мотиваційно-прагматично рівня його мовної особистості. Матеріалом дослідження є опозиційні пари, зафіксовані у текстах пісень гурту "Океан Ельзи". Для дослідження мовної особистості С. Вакарчука були обрані універсальні лексичні угруповання – антоніми, оскільки свідоме утворення й використання антонімічної пари – це вияв творчої індивідуальності мовця, відображення його стереотипної мовленнєвої поведінки.

Пісні гурту "Океан Ельзи" мають популярність та вплив на українське суспільство уже не один десяток років передусім через соціальну спрямованість текстів. В одному з інтерв'ю С. Вакарчук зазначив, що "писати соціальні тексти на догоду публіці неможливо, бо творчість не витримує іспиту прагматикою [6, с. 3]". Оскільки будь-який мовний матеріал має прагматичне спрямування, прагматика експліцитно передбачає вплив адресанта на адресата. Залежно від свого комунікативного наміру адресант добирає для передачі інформації адресанту мовні одиниці з потрібним денотативним і прагматичним компонентами значення й організує їх у висловленні в такий спосіб, щоб установити між ними певний смисловий зв'язок. Прагматичний вплив – це спільний результат, вираження підсумків дії прагматично спрямованих мовних засобів, що створюються внаслідок низки соціальних, суб'єктивно орієнтованих та емоційно-забарвлених стосунків суб'єкта мовлення до зазначеного [3, с. 5]. Прагматичний вплив автора-виконавця пісень на аудиторію детермінований такими чинниками: 1) зміст висловленої інформації; 2) характер знаків, що утворюють дискурс, адже мовець обирає конкретні мовні засоби для побудови висловлення з метою здійснити певний вплив на адресата; 3) особливості особистості адресата. Оскільки завдання нашого дослідження знаходяться у межах аналітичного підходу до вивчення української пісні, тобто стосуються аналізу прагматично спрямованих лексичних опозицій, звертаємо особливу увагу на другий чинник прагматичного впливу.

Звичайно, найпоказовішою для пісенних текстів є лексична антонімія. У віршованих творах антонімічні лексеми виконують різноманітні семантичні функції: характеризують поведінку й характер індивідуума, психічний стан, емоції, дії та стосунки з іншими людьми, номінують полярні предмети, явища й процеси об'єктивної дійсності.

Найбільший та найпомітніший клас лексичних опозицій, що використовує у своїх піснях С. Вакарчук – це комплементарні антоніми. Вони позначають два взаємодоповнювальні видові поняття, які разом становлять певне родове поняття, без проміжних ланок: *Нехай там будуть тільки їнь і янь* [5]. *Твоя земля чекає на захід або на схід, / З заходу і на схід, з заходу і на схід* [5]. Автор повсякчас звертається до протилежних полюсів явищ дійсності, не визнаючи "золотої середини" між ними, що характеризує його особистість як радикальну.

Жанр поп-рок музики, в якому працює Святослав Вакарчук, вимагає драйву та динамічності мови, тому пісні гурту "Океан Ельзи" рясніють векторними антонімами, що позначають дві протилежно спрямовані або взаємно зворотні дії, явища, ознаки, напрями, відношення тощо. Найбільш широко цей тип антонімії представлений дієсловами: *Все починається, коли зникає все* [5]. *В серці – сум, / Але я не жалкую, / Не тримай, відпусти*

[5]. Векторні антоніми поет вдало використовує, коли художній задум потребує підкреслення мінливості людського буття, швидку зміну подій, явищ, станів, відношень до дійсності: *І не для нас люди ідуть, люди стоять* [5].

Градуальних антонімів у піснях Святослава Вакарчук менше, ніж комплементарних та векторних, проте вони також представлені. Градуальні антоніми позначають два діаметрально протилежні (за мірою або ступенем вияву) видові поняття певного родового поняття. Таке родове поняття характеризується можливістю ступеневого зростання або спаду, відповідні антоніми не повністю покривають його, тому між його крайніми виявами можливі проміжні ланки (мезоніми): *Чути тільки веселі слова, / А очі сумні* [5]. Часто градуальні антоніми вживаються поетом для характеристики персонажа, зокрема жінки: *Холодна, голодна й невчасна! / То світла, то темна – неясна* [5]. Градуальні антоніми ужито на позначення різноманітності виявів життя: *Коли ти високо, то зорі навколо і небо нак низько* [5].

Координатні антоніми, що позначають дві протилежні точки певного просторового або часового відрізка, яскраво доповнюють максималізм та нігілізм молодіжної аудиторії: *І не важливо, як там було до нас, / і не цікаво, як там буде після нас* [5].

Крім симетричних антонімічних пар, компонентам яких властива семантична однорідність, засвідчені також асиметричні антоніми, складники яких містять семантичні відтінки, що підсилюють чи послаблюють значення протиставлюваних лексем, репрезентують різний ступінь вияву ознаки. Серед асиметричних опозицій виділяємо граматичну асиметрію, до якої належать опозити різних частин мови. Ми поділяємо погляди тих дослідників, які допускають можливість антонімічного протиставлення слів, що мають різне морфологічне вираження. Уважаємо міжчастиномовну антонімію можливою через те, що протилежність як основна умова антонімічності виявляється передусім у лексичному значенні, а не в граматичному, тому протилежні значення можуть утілюватися в різних граматичних класах слів, наприклад, антонімічна пара *свій* (займенник) – *чужий* (прикметник). Граматичну асиметричну антонімію ілюструє опозиція із субстантивованим компонентом “близькі”: *Звили давно гнізда лелеки, / І близькі мої стали далекими* [5].

Також помічаємо логічну асиметрію, що була вперше виділена Ю. Апресяном, та названа ним семантичною асиметрією [1, с. 76]. До неї належать пари антонімів, протиставлення в яких відбувається під час логічного порівняння. Передусім, це квазіантоніми, або контекстуальні антоніми, що вживаються в переносному, образному значенні й поза контекстом можуть не мати протилежного значення: *І очі твої – то моя небезпека / І ті ж самі очі – то щастя моє* [5]. Та нерідко трапляються слова, що вступають в антонімічні відношення лише в мовленні, у визначеній ситуації спілкування. Їх протилежність не викликає сумнівів навіть поза контекстом, але ці опозиції не представлені в сучасних антонімічних словниках, тому досі вважаються асиметричними. Серед них у піснях С. Вакарчука є такі опозити: *сонце – сніг* (*Сьогодні ти як сонце, / а завтра як сніг* [5]), *вогонь – вода* (*Забув вогонь і воду я, / Залишив навіть мідні труби* [5]). Такі асиметричні антоніми ґрунтуються на протиставленні не семантики, а прагматики, прагматичних смислів, що позначають ставлення до змісту повідомлення, а також оцінне, суб’єктивне ставлення до самої об’єктивної дійсності. У структурі лексичного значення цих антонімів чітко виявляються прагматичні смисли, оскільки вони виникли в результаті суб’єктивного ставлення мовців до певної особи, поняття, явища, події, факту тощо. Наприклад: в антонімічній парі *зачала – ховала* (*Вулиця зачала нас. / Вулиця ховала нас* [5]) протиставлені прагматичні смисли “початок” – “кінець”. У такий спосіб на протиставленні прагматичних смислів “весело” – “сумно” побудовано такі рядки: *Деся там, де живе світло дискотек, / Може, бібліотек, може, вільних ідей* [5].

У поезії Святослава Вакарчука поширені також предикативні оксюмори, що називають абстрактні поняття, які взаємно виключають одне одного. На відміну від антонімічних пар протилежні поняття в оксюморонах об’єднуються в одне значеннєве ціле, що є своєрідним джерелом експресії: *І падаю в небо, / І я вже не я* [5]. Подібні оксюмори підсилюють емоційність поетичного мовлення, дозволяють у лаконічній і незвичній формі

розкрити складність та суперечність зображуваних фактів, передати діалектику самого життя.

Уживання антонімів у мові виявляє сутність відношень, оцінок, цінностей окремої мовної особистості. Антонімічна система окремого мовця може формувати мотиваційну структуру мовної особистості, оперуючи діяльнісно-комунікативними потребами, зумовленими типом комунікативної ситуації. На основі дослідження прагматики лексичних опозицій у мові Святослава Вакарчука та попередніх досліджень його мовної особистості [7] можемо описати мовленнєву поведінку соліста гурту "Океан Ельзи" як інтровертовану, інтуїтивну та динамічну.

Отже, у поетичному словнику Святослава Вакарчука широко представлені лексичні опозиції, як симетричні (словникові), так і асиметричні (контекстуальні, прагматичні). Уміле використання таких опозицій із чітко вираженим оцінним, суб'єктивним значенням дозволяє здійснювати прагматичний вплив на слухачську аудиторію. Яскрава палітра антонімів дозволяє передати суперечливу сутність думок і почуттів особистості виконавця. Перспективу дослідження прагматики лексичних опозицій мовотворчості С. Вакарчука вбачаємо у проведенні прагмалінгвістичного експерименту серед слухачів гурту "Океан Ельзи".

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Апресян Ю. Д. Избранные труды / Ю. Д. Апресян. – Т. 1. – М., 1995. – 472 с.
2. Банзерук М. Причини і наслідки порушення мовних норм у текстах пісень сучасних українських гуртів / М. Банзерук // Науковий блог НаУ "Острозька академія" [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2014>.
3. Дука Л. І. Прагматичний потенціал онімів та способи його актуалізації в тексті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. І. Дука – Запоріжжя, 2002. – 19 с.
4. Клещова О. Є. Мовностилістичні особливості пісень українського гурту «Океан Ельзи» / О. Є. Клещова // Лінгвістика. – 2013. - № 3 (30). – С. 122–127.
5. Наше (тексти пісень). Океан Ельзи. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://nashe.com.ua/artist/4>.
6. Рахманін С. Святослав Вакарчук: "Індивідуальності не схильні збиватися у зграї, але їм цілком притаманний колективізм" / С. Рахманін // Дзеркало тижня. Україна. – 2013. - № 37. – С. 3.
7. Тараненко К. В. Прагмалінгвістичне дослідження індивідуальної мовленнєвої поведінки (на матеріалі антонімічної системи української мови) / Тараненко К. В. // Одеський лінгвістичний вісник : зб. наук. праць / [гол. ред. Н. В. Петлюченко] ; Національний університет «Одеська юридична академія». – Випуск 6. – Одеса : «Видавничий дім «Гельветика», 2014. – С. 193–198.
8. Яручик Ю. Культура мовлення українських музичних гуртів / Ю. Яручик // Дивослово. – 2012. - № 8. – С. 36–39.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ксенія Тараненко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри культурології та митної ідентифікації культурних цінностей Університету митної справи та фінансів, м. Дніпропетровськ.

Наукові інтереси: антонімія української мови, лінгвістична прагматика, комунікативна лінгвістика.

УДК 81'271.1:159.937.52

КОМУНІКАТИВНИЙ ПРОСТІР ВЗАЄМОДІЇ ЛЮДИНИ ЗІ СВІТОМ

Оксана ЦИМБАЛИСТА (Київ, Україна)

У статті детально описано основні характеристики комунікації, які пов'язані з інформаційними обмінами, що існують між людьми; проаналізовано різні визначення комунікації; розкрито основні функції комунікації.

Ключові слова: комунікація, обмін інформацією, суспільство, знакові системи, мова.

The article deals with thorough description of communication characteristics related to human information exchange; different definitions of communication are analysed; the basic functions of communication are manifested.

Keywords: communication, information exchange, society, sign systems, language.

Антропоцентрична спрямованість сучасного лінгвістичного пізнання зумовлює акцентування уваги на **проблемах** спілкування, зокрема на дослідженні усіх компонентів комунікативної діяльності індивіда в їх взаємозв'язку. **Актуальність** дослідження полягає в тому, що незважаючи на часте вживання слова "комунікація", єдиного загальноновизнаного тлумачення цього терміна не існує, адже воно обслуговує різні сфери наукового знання та людської діяльності.

Мета статті - визначити роль компонентів комунікативної діяльності індивіда в процесі спілкування.

Відповідно до поставленої мети в статті буде зосереджено увагу на розв'язанні таких завдань:

- охарактеризувати компоненти комунікативної діяльності;
- виділити різні критерії комунікації;
- розкрити основні функції комунікації.

Комунікація є найбільш вивченим об'єктом людської поведінки (Бацевич 2004, Гойхман 2003, Горелов 1980, Каменська 1990, Потапова 1997, Почепцов 1998 та ін.), яка зосереджує свою увагу на творчості мовної особистості. У загальноприйнятих визначеннях комунікації відзначають такі її характеристики:

– соціально-суспільна залежність [5, с. 13-14], оскільки спілкування є формою соціальної взаємодії, коли створюються можливості засвоєння соціального досвіду у формі значення мовних знаків [13, с. 143-145];

– цілеспрямованість [15; 16] передачі повідомлення [18] та передачі семантико-символічної взаємодії [19];

– динамічний характер як безперервний обмін повідомленнями між її “відправниками” й “отримувачами” [17].

Розглянемо латинське та англійське значення цього терміна.

Комунікація (лат. *Comunicio – спілкуюсь із кимось*), за визначенням Ф. Бацевича – смисловий та ідеально-змістовий аспект соціальної взаємодії; обмін інформацією в різноманітних процесах спілкування [2, с. 28]

З точки зору Д. Ушаковатермін “комунікація” сягає лат. *Communication* – вживається в значенні:

- 1) повідомлення, зв'язок одного міста з іншим;
- 2) повідомлення, передача думок [14, с. 361].

Термін “комунікація” англ. *Communication* – повідомлення або передача за допомогою мови деякого мислячого змісту [1, с. 200].

Говорячи про комунікацію, слід звернути увагу на зв'язок лінгвістики з соціологією та психологією. За твердженням Р. К. Потапова, “жодна психологічна школа не обійшлась без даних лінгвістики. Серед питань, які перебувають у полі зору психолога, можна виділити речове програмування і мовленнєве сприйняття, оперативну пам'ять, здібність запам'ятовувати та забувати інформацію” [9, с. 12]. Ось чому лінгвісти та психологи тісно співпрацюють, комбінуючи свої прийоми та досвід.

У соціології масових комунікацій також наявні різні визначення комунікації, з-поміж яких оптимальним є розуміння *комунікації* як смислової взаємодії між людьми [там само, с. 12], дена перший план виходить не інформація й не акцентування інформаційних процесів, а змісти й розуміння переданої інформації, можливість обміну змістами.

У гуманітарній сфері виділяють безліч критеріїв (підстав) для визначення типів комунікації, одним із яких є кількість осіб, залучених у комунікацію. Дослідники [3; 6; 7; 8; 13] виділяють різні критерії у виявленні типів (або трьох рівнів) комунікації – **міжособистісної, групової, масової**.

Міжособистісна комунікація здійснюється серед невеликого числа людей. Як правило, розглядають комунікацію між двома-трьома-чотирма людьми. Її принциповою особливістю є можливість реального діалогу. *Рівень групової комунікації* часто розбивають,

щонайменше, на дві категорії – *індивідуально-групову* й *міжгрупову комунікацію*. Лектор в аудиторії студентів, політик на трибуні, піаніст у концертному залі, чиновник, що дає прес-конференцію, – усе це приклади індивідуально-групової комунікації. У цьому випадку одна людина (лектор, політик, піаніст, чиновник) транслює змісти в тих або інших формах деякій групі людей (студентам, учасникам мітингу, публіці в концертному залі, журналістам на прес-конференції й т.п.). Тут уже можливості діалогу не такі великі, як у міжособистісній комунікації, а тому спостерігається так звана асиметричність комунікаційного процесу: переважна можливість передавати інформацію дається одній людині, що вступає в

комунікацію із групою. Члени ж групи мають дуже обмежені можливості передавати власну інформацію цій людині (наприклад, журналіст на прес-конференції зрідка має можливість задати більш двох-трьох питань). Міжгрупова комунікація припускає, що одна група людей транслює змісти іншій групі людей. Театральна трупа або оркестр на сцені, окремі представники політичної партії на мітингу, група топ-менеджерів на загальних зборах акціонерів – приклади міжгрупової комунікації. Тут також є асиметричність комунікації. Група людей, що перебуває в активній комунікаційній позиції (театральна трупа, оркестр, представники політичної партії, топ-менеджери), має пріоритет у передачі інформації перед групами слухачів, що перебувають у пасивній комунікаційній позиції (публіка в театрі або в концертному залі, юрба на мітингу, акціонери на зборах).

На рівні групової комунікації виникає ще одна нова якість – поняття "аудиторія", яке розуміється саме як група, що займає відносно пасивну позицію у процесі комунікації. Ця умовна, відносна пасивність має принциповий характер, відбиваючи рольові відносини між учасниками процесу комунікації.

Рівень масової комунікації припускає, що аудиторія нараховує вже не десятки й сотні, а тисячі або навіть мільйони учасників. Для здійснення такої комунікації вже недостатньо природних даних людини. Яким би голосним не був голос людини, виступити перед мільйонною аудиторією прямо вона не зможе. Тому на рівні масової комунікації виникає ще одна принципова якість або умова – наявність спеціальних технічних засобів, які дозволяють підсилити комунікаційний процес. Масова комунікація неможлива без технічних засобів комунікації, які називають "засобами масової комунікації" і позначають аббревіатурою ЗМК [10; 11].

Культура, як один з елементів суспільства і водночас один з тих механізмів, які зумовлюють його існування і подальший розвиток, і суспільство, як сукупність індивідів, що є його представниками, сьогодні перебувають у тісній залежності і взаємодіють, передусім, за допомогою засобів масової комунікації.

Розглядаючи масову комунікацію та її вплив на соціокультурну картину світу, слід з'ясувати, що ми розуміємо під цим терміном. Масова комунікація – це певний інституціалізований мікропроцес творення, розповсюдження інформації та обмін нею, що здійснюється за допомогою особливих устроїв та технологій [10, с. 237]. Ще масова комунікація визначається як особливий стан суспільства, де кожен потенційно вступає в інтеракцію з усіма шляхом мовного спілкування з уповноваженими суб'єктами – представниками цієї абстрактної спільноти, інституціалізованим чи стихійним чином, яка делегувала їх в якості таких чи як атрибута соціальності [11, с. 116-117].

На соціальному характері масової комунікації наголошували автори "Соціологічного довідника". Вони визначили масову комунікацію як "процес передавання та поширення соціальної інформації, що має цілеспрямований характер". З історичної точки зору масова комунікація — це "об'єктивний процес культуро - спадковості", а з актуальної — "трансляція інформації в середині даного соціуму". Інформація в масовій комунікації має опосередковано-знаковий характер [12, с. 327–328].

Отже, за кількістю включених у комунікацію людей виокремлюють, щонайменше, три типи комунікації – міжособистісну, групову й масову. На рівні групової й масової комунікації спостерігається принципова асиметричність у позиціях її учасників – є учасники, яким надана можливість активно передавати інформацію, а є учасники, які перебувають у пасивній ролі. Таким чином, на цих двох рівнях процес комунікації має, переважно, односпрямований характер. На рівні масової комунікації виникає дві умови – необхідність використовувати спеціальні технічні засоби, названі засобами масової комунікації. Масова комунікація, по суті, становить масово-групову комунікацію, коли до маси людей звертається група.

Ефективність мовленнєвої діяльності визначається ступенем реалізації функцій мовної комунікації, до яких належать: розвиток та підтримка взаємовідносин; обмін інформацією.

Передача будь якої інформації можлива лише за допомогою знаків, або точніше, знакових систем. Існує декілька знакових систем, які використовуються в комунікативному процесі:

– природничим системам відповідає знак у вигляді матеріального реального предмета або явища;

- мовним системам – слово;
- системам запису – буква;
- кодовим системам – символ.

Кожний вид знака відображає дійсність особливим засобом: природний символ – вказує; образ – відображає; слово – описує [11, с. 117].

Відрізняють *пряму та непряму комунікацію*, які становлять різні знакові системи.

Пряма комунікація, як засіб знакової системи, використовує людську мову, тобто систему фонетичних знаків. Мова – це універсальний засіб комунікації, оскільки при передачі інформації менш за все втрачається зміст спілкування (К. Бюлер, М.І. Жинкін, О.А. Земська). Різні аспекти прямої комунікації досліджені ширше в лінгвістиці, ніж непряма комунікація, зображують лише незначну частину загального простору комунікації. Пряма комунікація має місце тоді, коли у змістовній структурі висловлювання зміст = значенню, тобто є план змісту висловлювання, який передається значеннями компонентів висловлювання (слів, грамем і т.д.), зафіксованих у словнику, співпадає з підсумковим комунікативним змістом [4, с. 7].

Категорія *непрямої комунікації* є універсальною і необхідною умовою функціонування та розвитку мови. Без непрямої комунікації не може обійтись інша комунікація. Людина звертається до прямої комунікації тільки в тому випадку, якщо засоби непрямої комунікації виявляються менш ефективними при досягненні комунікативних цілей [4, с. 14].

Недостатньо знати лише структуру комунікації, щоб можна було описати процес взаємовпливу, слід проаналізувати мотиви тих, які спілкуються та їх цілі. Для цього варто звернутися до тих знакових систем, що входять у мовне спілкування, а будь які форми спілкування мають елементи непрямої комунікації. Непряма комунікація – це складна комунікація; висловлювання містять зміст, який прямо не сформульований у ньому і потребує додаткових інтерпретативних зусиль з боку адресата.

Дослідження Г.Г. Почепцова передбачає розкриття особливостей семіотичних моделей комунікації Романа Якобсона, Юрія Лотмана [10, с. 55]. Р. Якобсон позначив мовленнєву комунікацію у вигляді 6 функцій:

Емотивна (експресивна) функція пов'язана з адресатом і має відношення до того, що він говорить. У мові, як правило, навіть, однаковий зміст інтонаційно ми можемо сформулювати так, щоб було зрозуміло наше, погодження, засудження та ін.

Конативна функція відображає орієнтацію на адресата. Вона відображає безпосередній вплив на співрозмовника.

Фатична функція зорієнтована на контакт, для неї важлива не передача інформації, а підтримка контакту.

Метамовна функція пов'язана з кодом: не знаючи слова, ми можемо запитати про його значення та отримати відповідь. Відповідь може бути надана описово, за допомогою інших слів, а може й просто за допомогою показу предмета.

Поетична функція направлена на повідомлення. Це центральна функція для словесного мистецтва, для якого характерна більша увага до форми, ніж до змісту повідомлення. Наше повсякденне спілкування більше зорієнтоване на зміст.

Референтивна (денотативна, когнітивна) функція спрямована на контекст та звертається до об'єкта, про який йдеться у змісті [10, с. 56].

Отже, комунікативна компетентність і комунікативний досвід суб'єктів інформації також створюють певний комплекс установок, умов, що опосередковують відмінності в суб'єктивному сприйнятті інформації. І, як результат, комунікативний простір міжособистісних стосунків може мати різні значення комунікативної комфортності для учасників спілкування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – 3-е изд., стер. – М. : КомКнига, 2005. – 576 с.
2. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики / Флорій Сергійович Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 342 с.

3. Гойхман О.Я. Речевая коммуникация / О.Я. Гойхман, Т.М. Надеина. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 272 с.
4. Дементьев В.В. Непрямая коммуникация / В.В. Демнтьев. – М.: Гнозис, 2006. – 376 с.
5. Каменская О.Л. Текст и коммуникация / Ольга Львовна Каменская. – М.: Высшая школа, 1990. – 151 с.
6. Клюев Е.В. Речевая коммуникация. Успешность речевого взаимодействия / Евгений Васильевич Клюев. – М.: РИПОЛ КЛАССИК, 2002. – 320 с.
7. Крысин Л.П. Речевое общение и социальные роли говорящих / Л.П. Крысин // Социолингвистические исследования. – М., 1976. – С. 42–52.
8. Куницына В.Н. Межличностное общение / В.Н. Куницына, Н.В. Казарина, В.М. Погольша. – СПб.: Питер, 2003. – 544 с.
9. Потапова Р.К. Язык, речь, личность / Р.К. Потапова, В.В. Потапов. — М.: Языкиславянской культуры, 2006. — 491 с. — (Studiaphilologica).
10. Почепцов Г.Г. Теория и практика коммуникации / Григорий Георгиевич Почепцов. – М.: Центр, 1998. – 348 с.
11. Соломоник А. Семиотика и лингвистика / Абрам Соломоник. – М.: Наука, 1995. – 343 с.
12. Социологический справочник / В. И. Тарасенко, В. И. Паниотто, А. И. Вишняк; под общ. ред. В. И. Воловича. – К.: Политиздат, 1990. – 382 с.
13. Тарасов Е.Ф. Статус и структура теории речевой коммуникации / Е.Ф.Тарасов // Проблемы психолингвистики. – М., 1975. – С. 139–150.
14. Ушаков Д.И. Большой толковый словарь современного русского языка / Д. И. Ушаков. – М.: "Альта-Принт", 2007. – Т. VIII. – 1239 с.
15. Allwood J. On the Analysis of the Communicative Action / Jens Allwood. – Gothenburg : Göteborg University, 1978. – 190 p.
16. Barker L.L. Communication / Larry L. Barker. – Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1984. – 358 p.
17. Guerrero L.K. The Nonverbal Communication Reader: Classic and Contemporary Readings / L.K. Guerrero, J.A. DeVito, M.L. Hecht // Prospect Heights, IL. – Waveland: Waveland Press, Inc., 1999. – P. 163–172.
18. Mortensen C.D. Communication: the Study of Human Interaction / C. David Mortensen. – N. Y.: Academic Press, 1972. – 394 p.
19. Myers G.E. The Dynamics of Human Communication: a Laboratory Approach / G. E. Myers, M.T. Myers. – N. Y.: Academic Press, 1980. – 282 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Цимбалиста – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов та перекладу Академії Адвокатури України, м. Київ.

Наукові інтереси: лінгвістика, семантика, лінгвокогнітивістика, соціолінгвістика.

УДК 811.111

ДИСКУРСИВНІ МАРКЕРИ У КОГНІТИВНО – КОМУНІКАТИВНІЙ ПАРАДИГМІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСКУРСУ

Тетяна ЧРДІЛЕЛІ (Кременчук, Україна)

Стаття присвячена дослідженню ролі дискурсивних маркерів в організації дискурсу. Представлено їх класифікацію з точки зору участі в управлінні діловим діалогічним дискурсом. У світлі когнітивно-комунікативної парадигми дискурсивні маркери визначені як функціональний клас лексичних одиниць мови, які виступають в якості когнітивних регуляторів дискурсу.

Ключові слова: дискурсивний маркер, діловий діалогічний дискурс, інтеракція, комунікативний контекст, когнітивний регулятор.

The article focuses on researching the role of discourse markers in discourse management. Their classification is provided in the frame of their functioning in business dialogical discourse. In cognitive communicative paradigm the discourse markers are determined to be a functional class of lexical units that act as cognitive regulators of a discourse.

Key words: discourse marker, business dialogical discourse, interaction, communicative context, cognitive regulator.

У світлі когнітивно-комунікативної парадигми сучасних лінгвістичних студій актуальним є вивчення питань, пов'язаних з найбільш ємним об'єктом таких досліджень, а саме дискурсом. І хоча теорія дискурсу вже досить тривалий час опрацьовується і досліджується вченими-лінгвістами, загально визнаного підходу та універсального визначення поняття “дискурс” наразі не існує. Дискурс розглядається з точки зору різних аспектів: як комунікативний процес, як текст, як система, як комунікативна подія. Різні підходи до дискурсу припускають актуалізацію тих чи інших його сторін, при цьому інші сторони дискурсу також не заперечуються, у зв'язку з чим підходи до дискурсу часто перетинаються, взаємодоповнюючи один одного.

Базуючись на засадах когнітивно-комунікативної парадигми лінгвістики ми, услід за І. С. Шевченко, розуміємо дискурс як інтегральний феномен, як розумово-комунікативну

діяльність, що є сукупністю процесу і результату та включає як екстралінгвальний, так і власне лінгвальний аспекти. Результатом дискурсу як процесу утворення та функціонування висловлювань є текст, тому текст вважається онтологічною сутністю, а дискурс – модусом опису, мовним корелятом суспільної практики [5]. Дискурсу як когнітивно-комунікативному процесу притаманні, окрім когнітивних та комунікативних категорій, також й метадискурсивні категорії, які забезпечують розвиток дискурсу як процесу і є засобом його структурування [6]. Цільність і зв'язність дискурсу є його найважливішою рисою, і саме тому дослідження лінгвістичних одиниць, які надають тексту динамічний характер, перетворюють його на комунікативну подію, роблять його особистісним, є вельми **актуальним** у розробці проблем дискурсивних студій. **Мета** дослідження полягає у вивченні когнітивно-комунікативних функцій дискурсивних маркерів у контексті ділового спілкування, що дозволяє дійти висновків щодо їх ролі і значення як когнітивного регулятора дискурсивної взаємодії.

Як зауважує М. Л. Макаров, усякий дискурс, будь то текст, монолог або діалог, складається з більш дрібних комунікативних одиниць, які організовують структуру дискурсу [2, с. 119]. Вони забезпечують цільність та зв'язність дискурсу, що є його найважливішою ознакою. В лінгвістичній літературі ці комунікативні одиниці мають різні назви: дискурсивні маркери, дискурсивні частки, дискурсивні конективи, прагматичні частки, прагматичні маркери та ін. Одним із перших й найбільш відомих досліджень цієї проблематики є робота Д. Шиффрін [8]. Завдячуючи їй, цей термін набув популярності і широко використовується наразі лінгвістами, однак, як і термін «дискурс», не має єдиного трактування. Якщо для Д. Шиффрін вони є засобами зв'язності дискурсу, які допомагають організувати послідовність висловлень і водночас є одиницями дейксису, то у інших лінгвістів вони тлумачаться як вставне слова або вираз, вигук, модальна частка (А. Вежицька, А. Е. Левицький, О. В. Падучева, А. А. Foolen, К. Meng, R. Montes); як індекс прагматичної сили висловлення (Г. Г. Почепцов); як мовна одиниця, функція якої полягає у відбитті когезійного та когерентного зв'язку між певним висловом у дискурсі та попередніми висловлюваннями (С.В. Засекін, В. Fraser, G. Redeker). Але ніхто не заперечує того, що термін «дискурсивний маркер» співвідноситься з окремим класом слів, принципово важливою якістю яких є їх безпосередній зв'язок з функціонуванням дискурсу.

Об'єм та межі даного класу слів відрізняються в різних дослідженнях. Теоретична парадигма, в рамках якої аналізуються дискурсивні маркери, суттєво впливає не лише на вибір відповідного терміна, але і на те, яким чином будуть встановлені межі даного класу одиниць. Г. Р. Власян, підсумовуючи підходи до вивчення цього лінгвістичного явища, виділяє ряд характерних ознак дискурсивних маркерів:

- дискурсивні маркери не мають денотата у загальноприйнятому значенні цього слова; їх значення не предметні, тому вивчати їх можливо лише аналізуючи їх вживання;
- вони належать різним частинам мови;
- їх об'єднує функціональна спрямованість: дискурсивні маркери встановлюють відношення між двома (або більше) складовими дискурсу, забезпечують зв'язність тексту, відображають процес взаємодії адресанта та адресата, їх відношення, думки тощо [1, с. 117-118].

Отже, дискурсивні маркери утворюють окрему групу мовних одиниць – носіїв особливого процедурного значення, сутність якого виявляється при співвіднесенні висловлювання, яке містить дискурсивний маркер, з іншими висловлюваннями або сегментами тексту, розташованими контактено або дистантно відносно певного вислову. Ці зв'язки, встановлені за допомогою макроконекторів, не лише сигналізують про нові макропозиції, але також забезпечують когезійну та когерентну зв'язність дискурсу [6, с. 66]. На увагу заслуговує також підхід Л. В. Правікової до дискурсивних слів як формальних експлікаторів семантико-синтаксичних, прагматичних, аргументативних, когнітивних та інших зв'язків у структурі дискурсу [3, с. 51]

Можна виділити два підходи до визначення функцій дискурсивних маркерів: вузький та широкий. З точки зору вузького трактування принципово важливою властивістю

дискурсивних маркерів є забезпечення формально-граматичної й смислової зв'язності частин дискурсу. На нашу думку, в рамках дослідження дискурсу як когнітивно-комунікативного процесу більш прийнятним є широке сприйняття дискурсивних маркерів як лінгвістичних метакомунікативних засобів, необхідних для забезпечення ефективної комунікації, які надають дискурсу динамічний характер і роблять його особистісним. Таке бачення дозволяє стверджувати, що дискурсивні маркери не тільки структурують дискурс, але й привертають увагу адресата до істотних фрагментів тексту з метою полегшення декодування інформації та надання учаснику інтеракції найточнішого уявлення про предмет обговорення, а також слугують регуляції міжособистісних та соціальних аспектів взаємодії комунікантів. І тому дискурсивним маркером можна вважати не лише певну лексичну одиницю, але також використання специфічної лексики, повтор лексичних одиниць, повтор родового поняття та ін. Таким чином, дискурсивні маркери виступають в якості функціональних елементів управління дискурсом, що значно підвищує їхню роль в інституціональних типах дискурсу, зокрема у діловому діалогічному дискурсі.

Дискурсивні маркери з точки зору їх участі в управлінні діловим дискурсом можна поділити на три групи, а саме:

- маркери, які забезпечують процес спілкування;
- маркери, які забезпечують управління змістом повідомлення;
- маркери, які забезпечують регуляцію міжособистісних та соціальних аспектів ділової взаємодії.

Дискурсивні маркери першої групи виконують певні функції, керуючи передачею повідомлення. Наприклад, вони допомагають переконатися, що сигнал повідомлення вдало переданий й правильно отриманий. У наступному діалозі з роману Дж. Арчера (Archer J.) «Not a Penny More, Not a Penny Less» ми спостерігаємо повтор лексеми *understood*:

“Jörg, expect \$7 million from Credit Parisien in the No. 2 account by 6 pm tonight, Central European time, and place it with first-class banks and triple "A" commercial names. Otherwise, invest it in the overnight Euro-dollar market. Understood?”

“Yes, Harvey.”

“Place \$1 million in the Banco do Minas Gerais, Rio de Janeiro, in the names of Silverman and Elliott and cancel the call loan at Barclays Bank, Lombard Street. Understood?”

“Yes, Harvey.”

Виходячи із комунікативного контексту, повторення маркера "*Understood?*" може бути інтерпретоване як перевірка чистоти каналу зв'язку, адже розмова ведеться по телефону і мовцю потрібно підтвердження того, що його почули і правильно зрозуміли. Саме у ситуаціях, коли учасники використовують спеціальні засоби зв'язку, наприклад радіопередавачі, дискурсивні маркери контролюють чистоту каналу зв'язку і розуміння повідомлення, як це відбувається у романі «Airport» (Hailey A.):

When there was a break in transmission, Mel thumbed on his radio mike.

“Ground control from mobile one.”

“Mobile one, go ahead.”

Варто відмітити, що дискурсивний маркер *go ahead* використовується достатньо часто у діловому дискурсі, щоб прискорити або відновити процес спілкування:

“Do you want me to read your message?”

“Go ahead.” (Sheldon)

Дискурсивні маркери можуть як ініціювати, так і зупиняти інтеракцію:

‘Sorry, Miss Cameron. My alarm didn’t go off and...’

‘We’ll discuss it later.’ (Sheldon)

У діловому спілкуванні дискурсивні маркери можуть бути представлені у формі прагматичних ідіом або клішованих висловлень. Достатньою частотністю відмічена фраза “*What can I/we do for you?*” та модифікації цього предикативного змісту:

(1) *“Frank Watts please. Gean-Pierre Lamanns.”*

“Good morning, Gean-Pierre. What can we do for you?” (Archer).

(2) *She (Lara) was ushered to see Mr. Clark. He rose as she walked into his office. “What a nice surprise. What can I do for you, Miss Cameron?” (Sheldon)*

У ситуації ієрархічних ділових відносин для залучення уваги начальника та початку розмови підлеглі вдаються до таких дискурсивних маркерів як *“Excuse me”, “I’m sorry to trouble you”* и т.п.

“Excuse me, Mrs. Adler”, Marian said. “I have the secretary of the National Builders Association on line three...” (Sheldon)

Дискурсивні маркери надають металінгвістичні вказівки про те, як розгортається дискурс. З числа таких формальних маркерів не важко виділити маркери, які забезпечують моніторинг сприйняття, розуміння і просування діалогу на крок уперед:

“The midland Insurance Company that was going into the new building?”

“Yes.”

“They haven’t signed the deal yet. They’re a little shaky.”

Lara made a note. “I’ll talk to them about it. Next?”

“Gotham Bank’s seventy-five million loan on the new project?”

“Yes?”

“They’re pulling back. They think you’re getting over-extended...”

“All right.” (Sheldon)

Щодо другої групи, а саме маркерів, які забезпечують управління змістом повідомлення, ми звертаємо особливу увагу на маркери, які сприяють досягненню цілей комунікації. У діловому спілкуванні дуже важливим є виділення фокусу тематики дискурсу. Наприклад, цей фокус може номінуватися безпосередньо дискурсивними маркерами з лексичною одиницею *problem*:

“This block is being wasted”, Lara said. “There should be a high-rise here. These little shops can’t bring much of an income.”

“Yeah, but the problem is, you’d have to persuade every one of these tenants to sell out.” (Sheldon)

Як бачимо, дискурсивні маркери такого типу дозволяють спрямувати увагу на певні факти відповідно до позиції мовця.

Важливими для змісту повідомлення є також синтаксичні структури з дискурсивними маркерами *Tell me, I’d like to know* тощо, які виступають як маркери когнітивного дефіциту у мовця:

(1) *“I just wanted to know how my three accounts stand and brief you on my plans for the next few months.”*

“Your No. 1 official account is a few thousand dollars in credit...” (Archer)

(2) *Lara settled in a chair opposite Howard. “Okay, tell me what’s been happening.”*

“Well, the West Side hotel is going to be a money losing proposition ...” (Sheldon)

У діловому спілкуванні зустрічається багато дискурсивних маркерів, які відображають зміст повідомлення через висловлення цілого спектру відносин мовця до пропозиції, сигналізують про думки мовця або про його ставлення до сказаного. Експліцитно цей модус маркується асертивними висловлюваннями з різною іллокутивною силою асерції, тобто ступінь впевненості може варіюватися від надзвичайно високого до надзвичайно низького. Прагматичний ефект демонстративного посилення іллокутивної мети досягається введенням таких дискурсивних маркерів, як *I’m sure, I mean it, I’m convinced, I’ve not at least doubt*. Послаблення іллокутивної сили демонструють так звані дієслова «слабкої» асерції *I think, I believe, I assume, I consider, I happen to think, All I can tell you:*

“You’re worrying too much, Alex. Besides being a nil-risk situation, SuNaCo will be good for us. I’m convinced of it.”

Alex said impatiently, “There’s no such thing as nil-risk. Even so, I’m less concerned about Supranational than I am about the taps we’ll have to turn off elsewhere.” (Hailey)

Прямими сигналами досягнення згоди (консенсусу) у діловому дискурсі є дискурсивні маркери, що містять сему згоди: *Done. I’ll take it. Right. Okay. All right*. Найбільш експліцитно завершення угоди демонструють репліки, що включають лексичну одиницю *‘deal’*:

Robin looked lively, ‘We’ve got ourselves a deal.’ (Stratton)

Окрім цілей, які учасники спілкування намагаються досягнути у ході інтеракції, вони мають і так звані інтерперсональні цілі – збереження обличчя, позитивна саморепрезентація, демонстрація солідарності або, навпаки, статусності і т. і. У нашому баченні саме маркери третьої групи забезпечують таку регуляцію міжособистісних та соціальних аспектів ділової взаємодії. Ці дискурсивні маркери у діловому діалогічному дискурсі можуть містити інформацію про ступінь соціальної дистанції, тобто маніфестують комунікативний статус учасників спілкування.

Наприклад, роль виконавця розпорядження надає учаснику спілкування лише право на респонсивну мовленнєву реакцію, що виконує функцію реагування на дії ініціатора. У цьому випадку характерним є використання дискурсивних маркерів типу *Yes, sir / boss; All right; You are the boss; Sure*, які підтверджують отримання розпорядження та демонструють готовність його виконати:

"All right Mr. Bakersfeld; if you say it's okay. But it will take a few minutes to get the policies together." (Hailey)

Зустрічна ініціатива, порада, застереження, незгода з боку підлеглих сприймаються як посягання на комунікативний статус начальника і спроби порушити норми і конвенції розподілу ролей, і тому вимагають реактивного мовленнєвого ходу, який відновлює програму інтеракції:

Edwina passed the slip to Tottenhoe. "Please, go with Mr. Nunez and stay with her while she balances out today's cash. Check the result. Compare it with this figure".

"I'm busy, and if I stayed with every teller..."

"Stay with this one," Edwina said. (Hailey)

У цьому прикладі повтор репліки підлеглою у мовленні вищого за статусом комуніканта вбачається дискурсивним маркером, оскільки виконує дейктичну, вказівну, інтерактивну і експресивну функції, які відповідають основним ознакам комунікативних одиниць цього класу. Вживання ж на початку діалогу дискурсивного маркера *'please'*, навпаки, сприяє пом'якшенню категоричності.

Як правило, комунікант з вищим статусом використовує свої статусні переваги для домінування в дискурсі. Його мовна стратегія акціонально орієнтована на спонукання адресата до дії без права свободи на альтернативну поведінку. У домінуючого комуніканта немає необхідності вести боротьбу за підвищення свого і так високого комунікативного статусу, а у підлеглою – немає такої можливості, в силу існуючих норм і конвенцій поведінки в інституційній сфері. Однак авторитарний комунікант може посилити свою категоричність за рахунок дискурсивних маркерів типу *"Do you hear / see / understand / remember?"*, *"I tell you / told you"*. У діалозі з роману Дж. Арчера «Not a Penny More, Not a Penny Less», який вже аналізувався на початку статті, використання дискурсивного маркера *"Understood?"* може отримати і таку інтерпретацію. Цей приклад також підтверджує тезу про те, що дискурсивні маркери є поліфункціональними, тобто можуть виконувати декілька функцій. Наприклад, мовні сигнали міні комунікативних ролей у діловому дискурсі, з одного боку, містять інформацію про ступінь соціальної дистанції, а з іншого боку, вони спрямовані на моніторинг оптимального, ефективного розвитку дискурсу.

Таким чином, у рамках когнітивно-комунікативного підходу до дослідження дискурсивних маркерів можна дійти висновку, що дискурсивні маркери – це функціональний клас лексичних одиниць мови, які виступають в якості когнітивних регуляторів дискурсу. Вони не тільки структурують дискурс та управляють його розгортанням, але й несуть певне когнітивне навантаження, привертаючи увагу до важливих фрагментів повідомлення з метою полегшення декодування інформації та надання учаснику інтеракції найточнішого уявлення про предмет обговорення, а також слугують регуляції міжособистісних та соціальних аспектів взаємодії комунікантів. Когнітивне навантаження є невід'ємною складовою дискурсивних маркерів і пов'язане із впливом на когнітивні уявлення комунікантів про контекст дискурсу.

Проведене дослідження підтверджує, що когнітивно орієнтовані методи дослідження природи дискурсивних маркерів вимагають глибокого змістовного аналізу цього класу мовних одиниць. При цьому у центр уваги треба ставити не тільки механізми породження дискурсу і

позицію мовця, а і розуміння дискурсу з позиції слухача. Саме з цього і впливають перспективи подальших наукових розвідок у цій галузі лінгвістики. Зокрема, важливим є дослідити дискурсивні маркери з точки зору їх орієнтації «на себе» і на співрозмовника у ході управління дискурсом.

БІБЛЮГРАФІЯ

1. Власян Г.Р. Особенности функционирования маркеров англоязычного разговорного дискурса / Г.Р. Власян // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. – 2011. – № 4 (16). – С. 115–120.
2. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М.: ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 280с.
3. Правикова Л.В. Современная теория дискурса: когнитивно-фреймовый и аргументативный подходы / Л.В. Правикова. – Пятигорск: ПГЛУ, 2004. – 300 с.
4. Шевченко И.С. Метадискурсивность как категория дискурса / И.С. Шевченко // Сучасна англїстика: Традиції. Сьогодення. Перспективи. – Харків, 2011. – 128 с.
5. Шевченко І. С. Дискурс, текст та їхні категорії / І. С. Шевченко // Дискурсні стратегії лінгвістики 21 століття. Збірник матеріалів конференції. – Львів, 2011. – С. 10
6. Dijk T.A. van. Pragmatic connectives / T.A. van Dijk // Journal of Pragmatics. – 1979. – № 3. – P. 447–456.
7. Schiffrin, D. Discourse Markers / D. Schiffrin. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 364 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. Archer J. Not a Penny More, Not a Penny Less. – N.Y.: Fawcett Crest, 1985. – 255 p.
9. Hailey A. The Moneychangers. – N.Y.: Bantam Books, 1975. – 500 p.
10. Hailey A. Airport. – М.: Айрис Пресс Рольф, 2001. – 489 p.
11. Sheldon S. Stars Shine Down. – London: Harper Collins Publishers, 1993. – 442 p.
12. Stratton A. The Empire Builders. – London: Orion, 1994. – 690 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Чрділелі – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Наукові інтереси: дискурсивні студії, прагматичні проблеми перекладу, міжкультурна комунікація.

УДК 821.111'42:35.077.6

ІМПЛІКОВАНА VS ЕКСПЛІКОВАНА СКЛАДОВІ ДИРЕКТИВІВ У ВИКОНАВЧИХ НАКАЗАХ БАРАКА ОБАМИ

Олена ПОПОВА, Марина ХОРУЖЕНКО (Суми, Україна)

Стаття присвячена питанню вербалізації директивів у текстах наказів. Матеріалом проведеного дослідження слугували тексти виконавчих наказів діючого президента США Барака Обами за 2014–2015 роки. У статті здійснюється порівняльний аналіз формальних характеристик директивів, що притаманні текстам виконавчих наказів, та їх комунікативно-прагматичної складової, продиктованої вже авторською інтенцією.

Ключові слова: адресант, адресат, вербалізація, директив, експлікованість, імплікованість, мовленнєвий акт.

The article deals with the question of directives verbalization in the texts of orders. Executive orders of the USA acting head Barack Obama within 2014 – 2015 are studied. Comparative analysis of directives formal characteristics and their communicative-pragmatic features, dictated by the author's intention is carried out.

Key words: addressee, addresser, verbalization, directive, explicitness, implicitness, speech act.

Категорія директивності як універсальна комунікативно-прагматична категорія широко представлена в усіх мовах. Феномен такого типу висловлень досліджувався в лінгвістиці, філософії та логіці.

Проблемою вивчення директивних мовленнєвих актів займалися і займаються як зарубіжні (Г. П. Грайс, Дж. Остін, Дж. Серль, З. Гарріс) так і вітчизняні науковці (О. І. Беляєва, О. Л. Дмитренко, В. І. Карабан, Г. І. Тищенко, І. С. Шевченко, М. Г. Шевцова, О. В. Яценкова та ін.).

Відтак, директивні мовленнєві акти на сьогоднішній день набувають неабиякої популярності. Спершу звернемося до визначення: за Дж. Серлем, директивні мовленнєві акти (directives) виражають спонукання адресата до здійснення певної дії [6, с. 186]; Г. Г. Почепцов називає висловлювання, яке виражає пряме спонукання адресата до дії, тобто директив, ін'юктивом; а у роботах Дж. Остіна висловлювання, які виражають бажання мовця змінити існуючий стан речей, отримали назву спонукальних [7].

Загалом, категорія спонування постійно привертає увагу лінгвістів з огляду на складну природу спонукальних висловлювань, їх поширеність і важливу роль у людському спілкуванні. Якщо ж зануритись у тонкощі вербалізації інтенції адресанта у політичному дискурсі, який на сьогоднішній день набуває неабиякої популярності за рахунок потужної демократизації суспільства, та безпосередньо до текстів наказів, то вагомість та доцільність вивчення директивних мовленнєвих актів зростає в рази.

Стаття має на меті дослідити специфіку вербалізації директивних мовленнєвих актів у текстах виконавчих наказів американського президента Барака Обама.

Об'єктом дослідження виступають директивні мовленнєві акти, зафіксовані в текстах виконавчих наказів Барака Обама.

Предмет дослідження – аспект імплікованості та експлікованості при вербалізації директивів у наказах Б.Обама.

Актуальність дослідження зумовлена функціональною парадигмою сучасної науки, а відтак, у контексті розгляду мовленнєвого акту як комунікативної взаємодії між адресантом та адресатом на особливу увагу заслуговують спонукальні висловлювання, тобто директиви та їх іллокутивна сила.

Директивні мовленнєві акти є найпоширенішим типом мовленнєвих дій учасників політичного дискурсу, зокрема текстів президентських наказів, що пояснюється спрямованістю ділової комунікації на розв'язання конкретних завдань, досягнення визначеної мети.

Виконавчі накази (*executive order*) – це найрегулярніші акти президента США, які мають як розпорядче, так і виконавче значення. Вони видаються на основі конституційних повноважень президента або в порядку делегованого законодавства і регулюють найрізноманітніші питання соціально-економічного і політичного життя [5]. Накази оформляються обов'язково з урахуванням обмеженого переліку реквізитів, до яких належать: 1) назва виду документа (*executive order*); 2) дата (*February 10, 2014.*); 3) реєстраційний індекс – порядковий номер у межах року в журналі (книзі) реєстрації наказів (80); 4) номер (13657); 5) місце складання (*The White House*); 6) заголовок до тексту (*Changing the Name of the National Security Staff to the National Security Council Staff*); 7) текст; 8) підпис (*BARACK OBAMA*) [2, с. 96].

Текст наказу складається із двох частин: констатуючої та розпорядчої. Якщо виконавчий наказ стосується питання зовнішньої політики США, то президент зазвичай висловлює свою власну оціночну позицію та аргументацію щодо видання даного наказу:

I, Barack Obama, President of the United States of America, find that the actions and policies of persons — includin gpersons who have asserted governmental authority in the Crimean region without the authorization of the Government of Ukraine — that undermine democratic processes and institutions in Ukraine; threaten its peace, security, stability, sovereignty, and territorial integrity; and contribute to the misappropriation of its assets, constitute an unusual and extraordinary threat to the national security and foreign policy of the United States, and I hereby declare a national emergency to deal with that threat [12].

Як бачимо, виконавчі накази президента США, попри офіційність і стандартність, все ж таки відображають позицію мовця і мають виразний антропозорієнтований характер, що наголошує на взаємозалежності, перетині політичного та офіційно-ділового дискурсів.

А у розпорядчій частині передбачаються необхідні заходи, прізвища відповідальних за їх виконання осіб, терміни виконання. Розпорядча частина тексту наказу, як правило, починається фразою «*it is hereby ordered as follows:*» чи «*I hereby order:*» [2, с. 125].

Звернемось до аналізу вербальних форм, які стають в нагоді при реалізації директивних мовленнєвих актів у виконавчих наказах Барака Обама.

Очевидним є те, що тексти президентських наказів ґрунтуються переважно на відносинах домінування адресанта над адресатом. Мотивом таких директивних мовленнєвих актів може бути необхідність визначення цілей та завдань для «підлеглих»; координування, коригування їх дій; розв'язання проблем, що виникають під час здійснення їх функціональних обов'язків тощо [8]. Президент, як адресант виконавчого наказу здебільшого використовує прескриптивні мовленнєві акти (ПМА) – директиви, що приписують адресату його дії [1, с. 15–18].

...the Administrator of General Services, in consultation with other relevant agencies, **shall develop** a single website for Federal contractors to use for all Federal contract reporting requirements related to this order... [13].

У спонукальних реченнях такого типу дієслово *shall* вживається, як модальне, виражаючи облігаторність виконання дії [9]. Разом з тим, така облігаторність радше носить форму поради, що пом'якшує подачу наказу, надає йому меншої категоричності.

Модальне дієслово *must*, у свою чергу, може застосовуватися, перш за все, у значенні обов'язкового виконання певної вимоги [9]:

...the contractor **must provide** a document informing the individual of this status [13]

та у значенні заклику до певних дій:

The world **must reduce** greenhouse gas emissions to prevent the most dangerous consequences of climate change [14].

Приходимо до висновку, що у президентських виконавчих наказах представлено спонукальні речення, у складі яких модальні дієслова *shall* та *must* відіграють роль ключового елемента, який виражає директивну інтенцію мовця.

Для того, щоб виразити безвідносність певних положень наказу конкретній особі, щоб зосередити увагу адресатів на їх ситуативній необхідності, у наказах для позначення адресанта використовується іменник *order* у значенні наказу, як особливого правила, що має регулятивну спрямованість та авторитетний характер [9]:

This order requires the integration of climate-resilience considerations into all United States international development work to the extent permitted by law [14].

Підмет, виражений словом *order* та присудок *requires* за рахунок своєї безвіднесеності до конкретного адресата та некатегоричності лексичного значення набувають форми директива, що наближається за своїм значенням до репрезентатива, тобто до повідомлення про певний стан речей [6, с. 181].

Також серед способів вербалізації директивної мети в наказах президента США досить часто важливе місце посідає використання пасивного стану дієслова. Наприклад, майже кожна розпорядча частина наказу починається безособовою пасивною конструкцією: «...**it is hereby ordered** as follows:». Рідше в пасивних конструкціях зустрічаються інші перформативи:

Any conspiracy formed to violate any of the prohibitions set forth in this order **is prohibited** [12].

Саме через використання пасивності підкреслюється безособовість того чи іншого наказу. Тобто виконавчий наказ радше висвітлюється як закономірне єдино правильне вирішення того чи іншого питання, ніж як волевиявлення конкретної особи.

Відтак, наказ у категоричній формі виражається переважно експліцитно, наприклад, перформативом *order* (такі дієслова, які під час свого виголошення не лише та не стільки описують будь-яку дію, а самі є дією, здійснюваною мовцем шляхом проголошення цього дієслова, адже сказати що-небудь дорівнює здійсненню будь-якого вчинку [4, с. 27–28]).

Варто звернути увагу на те, що наказовий спосіб, як засіб вираження наказу в певних ситуаціях може прозвучати різко або грубо. У таких випадках для пом'якшення наказу та для того, щоб перетворити вказівку в прохання переважно використовується модальне дієслово *shall*, рідше *should*.

Для вираження вимоги в президентських наказах вживається модальне дієслово *must*. Цікавим є той факт, що в проаналізованому матеріалі приклади вираження директива саме через це модальне дієслово зустрічаються дуже рідко, зокрема лише в наказах підвищеної важливості:

...the Federal Government **must increase** efforts to improve the technologies... [11];

...we **must prepare** for and adapt to the impacts of climate change... [14].

У даних прикладах домінуючою є директивна мета. Однак використання у президентських виконавчих наказах модального дієслова *must* є чимось на зразок заклику до моральної відповідальності. Адже саме таким способом директиви виражаються лише в наказах, що стосуються найзлободенніших проблем людства, вирішення яких можливе лише за умови спільної співпраці всіх громадян та державного апарату. Також модальне дієслово *must* у директивних висловлюваннях вживається для підкреслення категоричності та

обов'язковості наказу. Перлокутивний ефект цього мовного акту – пробудження у адресата почуття обов'язку.

У наказах, що стосуються всіх без винятку громадян США, адресати позначаються займенником *we* або іменником *world*, щоб підкреслити причетність кожного до вирішення даної проблеми, наголосити на важливості спільних зусиль:

...*we must prepare for and adapt to the impacts of climate change...*[14];

The world must reduce greenhouse gas emissions [14].

Проаналізувавши структурну та комунікативно-прагматичну складові президентських наказів, можна стверджувати що через їх очевидну взаємопов'язаність директивна інтенція може бути як явно вираженою (експліцитною), так і завуальованою (імпліцитною). Під експліцитністю розуміємо формальну вираженість елементів мови і зв'язків між ними. Наприклад, за допомогою спеціальних модальних дієслів, таких як *must, shall, may*, які є типовими для такого виду офіційно-ділової документації. Про імпліцитне вираження інтенції можна говорити у випадку, коли вона не має спеціальних вербальних засобів вираження і є помітною кризь зміст висловлювання чи загальну мовленнєву ситуацію [3].

Саме вираження директивного висловлювання у формі розповідних речень – є найяскравішим втіленням взаємопов'язаності та взаємозалежності структурної та комунікативно-прагматичної складової у президентських виконавчих наказах США.

Розповідні речення, тобто репрезентативи за Дж. Серлем, здійснюють таке собі «перемикання» від суворої, чітко окресленої вимоги, що спонукає адресата до дії, у бік тлумачення, пояснення ситуації, доведення певної інформації до відома все того ж адресата. При цьому буде абсолютно неправильним вважати, що від того фактор спонукання адресата до дії зник. У розповідних реченнях він зберігається, проте у завуальованій, «пом'якшеній» формі. Більше того, саме у таких випадках мовець навіть виграє, адже у розповідних реченнях подається не лише наказ, прескрипція, а пояснення, що увиразнює перспективи адресата у разі виконання тієї чи іншої вимоги.

Розповідні речення мають значення спонукальних переважно при дієсловах, що виражають

- вимогу: «*Coping with the magnitude of the consequences of accelerating climate change also requires enhanced efforts across the Federal Government's broader international development work*» [15];

- дозвіл: «*Representatives from other agencies or entities may participate in the Working Group as determined by the Co-Chairs*» [14];

- заборону: «*Any transaction that evades or avoids, has the purpose of evading or avoiding, causes a violation of, or attempts to violate any of the prohibitions set forth in this order is prohibited*» [12];

- наказ: «*To address this threat and to take further steps with respect to this national emergency, I hereby order...*» [10].

В цілому, привабливість імпліцитної інформації для цілей впливу як в політичному, так і в офіційно-діловому дискурсі пов'язана з двома основними обставинами:

- не усвідомлення адресатом імпліцитної інформації, через що, вона й діє в обхід аналітичних процедур обробки даних; як результат - адресат не схильний піддавати її якій-небудь оцінці, ставитись до неї критично чи сумніватись в ній;

- самостійне виведення адресатом інформації при інтерпретації повідомлення, а не отримання її в готовому вигляді; результат – адресат, як правило, сприймає її такою, як отримує, і не шукає їй підтвердження [3].

Отже, експліцитність/імпліцитність директивного наміру і пов'язана з ними ілокутивна сила висловлювання залежать більшою мірою від постановки цілей і мотивів мовця, виражених у виконавчому наказі. Тому, не дивлячись на існування чітких вимог до оформлення виконавчих наказів та наявність кліше, що регулюють правильність добору лексичних одиниць, завжди залишається місце для варіації вербальних форм. Такі варіації продиктовані саме прагненням адресанта не лише втілити в слові свою інтенцію, а й досягти перлокутивного ефекту – введення наказу в дію. Більше того, коли йдеться про виконавчі накази президента країни, то і вагомість поставлених задач, а відтак, і правильність, вчасність їх виконання зростають в рази. Саме тому, тексти виконавчих наказів, імпліковані

та експліковані форми вербалізації директивів залишаються широким полем для подальшого опрацювання.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Беляева Е. И. Грамматика и прагматика побуждения : Английский язык / Е. И. Беляева. – Воронеж : ВГУ, 1992. – 168 с.
2. Діденко А. Н. Сучасне діловодство : навчальний посібник / А. Н. Діденко. – 5-е вид. – К. : Либідь, 2006. – 384 с.
3. Заплітна Т. В. Експліцитна та імпліцитна моделі інтенції політичного дискурсу. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/11_NPE_2012/Philologia/7_107449.doc.htm
4. Остин Дж. Слово как действие / Дж. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : 1986. – Вып. 17. – 131с.
5. Правовые акты президента США. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://isfic.info/zarpra2/konstz24.htm>
6. Серль Дж. Р. Классификация иллокутивных актов / Дж. Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. Теория речевых актов. – М. : Прогресс, 1986. – Вып.17. – С.170–194.
7. Тищенко Г. І. Директивні висловлення як загальний інтенціональний тип дискурсивного простору / Г. І. Тищенко // Лінгвістичні студії. – 2007. – Вип.15. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litmisto.org.ua/?p=7788>
8. Яшенкова О. В. Лінгвопрагматична варіативність директивів в англійському діловому дискурсі / О. В. Яшенкова // Мовні і концептуальні картини світу. – 2012. – Вип. 39. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://philology.kiev.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2011_39/477_482.pdf
9. Merriam-Webster OnLine. – [Electronic resource]. – Access : <http://www.merriam-webster.com/>
10. 2-Executive Order 13687 – Imposing Additional Sanctions With Respect to North Korea. – [Electronic resource]. – Access : <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=108103>
11. 104-Executive Order 13659 – Streamlining the Export/Import Process for America's Businesses. – [Electronic resource]. – Access : <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=104775>
12. 147-Executive Order 13660 – Blocking Property of Certain Persons Contributing to the Situation in Ukraine. – [Electronic resource]. – Access : <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=104791>
13. 584-Executive Order 13673 - Fair Pay and Safe Workplaces. – [Electronic resource]. – Access : <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=105508>
14. 695-Executive Order 13677 – Climate-Resilient International Development. – [Electronic resource]. – Access : <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=107669>
15. 950-Executive Order 13686 – Adjustments of Certain Rates of Pay. – [Electronic resource]. – Access : <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=108093>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Олена Попова – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри германської філології, заступник завідувача кафедри германської філології Сумського державного університету.

Наукові інтереси: інтралінгвістика, екстралінгвістика, прагмалінгвістика, дискурсологія.

Марина Хоруженко – студентка 4-го курсу кафедри германської філології Сумського державного університету.

Наукові інтереси: прагмалінгвістика, дискурсологія.

УДК: 811.111'37

ДІЄСЛІВНІ ІНІЦІАТОРИ ПРЕСУПОЗИЦІЙ В АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Юлія АРТЕМЕНКО (Кременчук, Україна)

Пропонована стаття присвячена дослідженню англійських дієслів та дієслівних словосполучень, чия присутність у реченні здатна ініціювати певні пресупозиції, що зумовлюється їх складною семантичною структурою. Аналізовані одиниці є компресорами імпліцитного смислу та, відповідно, його індикаторами у реченні/висловленні. На рівні речення пресупозиції, ініційовані такими дієсловами та дієслівними словосполученнями, є семантичними і, таким чином, вивідними у нульовому контексті. На рівні висловлення вони є прагматичними, належать автору висловлення та можуть інтендуватися ним, щоб повідомити адресату нову інформацію. У такому випадку ці пресупозиції функціонують як дискурсивні імплікатури.

Ключові слова: дієслівний ініціатор пресупозиції, імплікатура, імпліцитний смисл, індикатор пресупозиції, пресупозиція, англійський дискурс

This paper deals with the study of the English verbs and verb phrases which, being represented in a sentence structure, are able to trigger certain presuppositions based on their complicated semantic structure. The units under analysis are compressors and, respectively, indicators of implicit meaning in a sentence/utterance. On the sentence level presuppositions triggered by such verbs and verb phrases are semantic ones, and therefore can be deducted in a zero context. On the utterance level, they are pragmatic

presuppositions belonging to a speaker, who can use them intentionally to give an addressee a piece of new information. In such a case, these presuppositions function as discourse implicatures.

Key words: *verb presupposition trigger, implicature, implicit meaning, presupposition indicator, presupposition, English language discourse.*

Сучасна дискурсивна парадигма стимулює лінгвістів до дослідження різноманітних одиниць природної мови, відкриваючи нові можливості щодо їх осмислення. Серед інших, до них належать лексеми-ініціатори пресупозицій, і, зокрема, дієслова, які свого часу вивчалися у межах логічної семантики, граматики й прагмасемантики. Дослідження цих одиниць крізь призму антропоцентричної, дискурсивно орієнтованої прагматики дає можливість прослідкувати, яким чином пресупозиції, які вони ініціюють, переходять з мови до мовлення.

Логіко-семантичні, когнітивно-прагматичні й дискурсивні властивості пресупозицій вивчаються різнобічно: пресупозиція залучається до аналізу імпліцитних смислів висловлення (Падучева 2010; Berg 2003; Black 1973; Davis 2003; Karttunen 1971, 2012; Levinson 1983; Simons 2012); з'ясовується співвідношення пресупозицій, імплікатур та інших видів неекспліцитної інформації (Артеменко 2015; Безугла 2008; Падучева 1981; Юшина 2014; Krauser 2003; Lyons 1977; Roberts 2012); досліджується зв'язок пресупозицій з певними лексичними одиницями та синтаксичними структурами (Артеменко 2015; Юшина 2014; Karttunen 1971, 1973; Levinson 1983; Roberts 2012; Zeevat 2003).

Актуальність дослідження визначається загальним інтересом сучасної лінгвістики до вивчення імпліцитних смислів у дискурсі та новизною розгляду дієслівних ініціаторів пресупозицій (далі – ДПП) з позицій когнітивно-комунікативної парадигми, а також розповсюдженістю висловлень із ними в сучасному англомовному діалогічному дискурсі.

Об'єктом дослідження є англомовні висловлення з ДПП. До них відносимо висловлення у формі розповідного, спонукального або питального речень, до складу яких входить дієслово або дієслівне словосполучення, здатне ініціювати пресупозицію: *I forgot to ask >> I was going to ask* (Gilmore Girls, s. 3, ep. 14); *Dare to be different >> You need to have the courage to be different* (Gilmore Girls, s. 2, ep. 3); *When did you start calling him Max? >> You didn't call him Max before* (Gilmore Girls, s. 1, ep. 19). Ці висловлення досліджуються на предмет їх лінгвопрагматичних характеристик у сучасному англомовному діалогічному дискурсі.

Метою дослідження є встановлення лінгвопрагматичних характеристик висловлень з ДПП у сучасному англомовному діалогічному дискурсі. Відповідно до мети, у роботі вирішуються такі завдання: дати визначення пресупозиції й ДПП, розмежувати семантичну й прагматичну пресупозиції, розмежувати пресупозицію й імплікатуру, описати англійські ДПП та встановити лінгвопрагматичні властивості висловлень із ними в сучасному англомовному діалогічному дискурсі.

Дослідження базується на матеріалі діалогічного дискурсу, що кваліфікується нами як розмовний, та охоплює спілкування на американській англійській. Ілюстративний корпус сформовано з дискурсивних фрагментів із висловленнями з ДПП, відібраних методом суцільної вибірки з сучасних кінофільмів та телесеріалів.

Будучи переведеною з логіки у лінгвістичний контекст, пресупозиція стала «одним з найцікавіших мовних і концептуальних феноменів» [4, с. 180]. Незважаючи на велику кількість досліджень, присвячених цій проблемі, вивчення пресупозиції досі належить до низки питань, які широко дискутуються у мовознавчих колах. Підводячи підсумок основних трактувань цього терміна, зазначимо, що, по-перше, «з текстоцентричної точки зору пресупозиція розглядається як окремий випадок інференції – це судження, що виводиться з певного висловлення за правилами істинності й доречності», по-друге, «за їхнім визначенням ці судження належать до попередніх умов реалізації висловлення, що є ближчим до комунікатороцентричного підходу дискурс-аналізу» [5, с. 133].

Перше трактування ґрунтується на первинному логіко-семантичному походженні терміна. В його межах під пресупозицією розуміють смисловий компонент висловлення, істинність якого є необхідною для того, щоб це висловлення не було семантично аномальним [6, с. 567-568; 7, с. 25]. Це так звана семантична пресупозиція, яку пов'язують виключно з мовними характеристиками речення [11, с. 137].

Друге трактування розвинуло поняття пресупозиції в бік когнітивно-прагматичних умов формування висловлення. В його межах маємо справу з прагматичною пресупозицією, під якою розуміють або позамовну інформацію, що вводиться до складу висловлення лише за умов певного контексту, або як інформацію, яка, будучи відомою всім сторонам комунікації, є гарантією її успішності [11, с. 137].

Ці трактування принципово не протирічать одне одному. Обидва представляють пресупозицію як певне ментальне сховище, до якого комуніканти звертаються принагідно за інформацією, що зберігається у вигляді пропозицій. Відмінність між ними полягає лише в тому, чи охоплюється пресупозиція мовним знаком.

Ми визначаємо **пресупозицію** як домислюваний семантичний компонент, інференцію, що розгортається у напрямі, зворотному до розгортання причинно-наслідкових процесів, сукупність імпліцитних суджень, які співвідносяться з експліцитним смислом висловлення, як умови з наслідком [6, с. 567; 7, с. 23; 9, с. 260]. Вона залишається незмінною при запереченні речення, так само, як і при трансформації стверджувального речення у питальне, спонукальне тощо [8, с. 50].

Слід зауважити, що ми виходимо з семантично-прагматичного трактування цього явища. Пресупозиції висловлень із ДПП є ретроспективними інференціями, що зумовлюються складною семантикою ДПП – ці одиниці є компресорами імпліцитного смислу, оскільки на глибинному рівні складаються мінімум з двох сем. На рівні речення пресупозиції, які ініціюються ДПП, є семантичними, і легко виводяться у нульовому контексті. У ролі ДПП можуть виступати:

- Фактивні дієслова та дієслівні словосполучення, які пов'язані з фактичною пресупозицією, що описує ситуацію, в якій мовець розцінює певне твердження як істинне, тобто таке, що адекватно відображає реальність [15], приміром, *admit, be aware, be glad, be lucky, be proud, confess, discover, know, learn, realize*. Така одиниця виконує роль присудка у головному реченні, що супроводжується додатковим підрядним реченням, що вводиться за допомогою сполучників *that, how* або без них. Фактивний елемент пресупонує істинність введеної пропозиції і в стверджувальному, і в заперечному формулюванні: *I never knew how she did that >> She did that. I still don't know how she does it >> She does it* (Crazy stupid love).

- Імплікативні дієслова й дієслівні словосполучення, які, будучи головним граматичним предикатом у реченні, супроводжуються залежною предикацією та пресупонують її істинність або хибність [1; 2; 14]. Імплікативні предикати поділяються на сім груп: 1) предикати позитивної імплікації (*manage, bother*) імплікують істинність пропозиції у стверджувальній формі і її хибність – у заперечній; 2) предикати негативної імплікації (*forget, fail*) імплікують хибність пропозиції у стверджувальній формі та її істинність – у заперечній; 3) предикати каузації або *if-verbs* (*force, make*) імплікують істинність пропозиції лише у стверджувальній формі, залишаючись нейтральними до її істиннісного значення у заперечній формі; 4) предикати заперечної каузації або заперечні *if-verbs* (*prevent, dissuade*) імплікують істинність заперечної форми пропозиції лише у стверджувальній формі та є нейтральними до її істиннісного значення у заперечній формі; 5) *only-if* предикати (*be able, can*) імплікують хибність пропозиції лише у заперечній формі, у стверджувальній формі вони є нейтральними щодо її істиннісного значення; 6) заперечні *only-if* предикати (*hesitate*) імплікують істинність пропозиції лише у заперечній формі та не впливають на її істиннісну інтерпретацію у стверджувальній формі; 7) контекстуальні предикати (*refuse, choose*) розцінюються як імплікативні предикати позитивної або негативної імплікації лише в певному контексті.

На рівні речення імплікативний предикат є ключовим елементом конструкції ускладненого імплікативного присудка – ускладнювачем, за яким слідує номінативне ядро ускладненого присудка у формі інфінітива або герундія [2, с. 84; 9, с. 217]: *We forgot to call the Rappaports and they showed up >> We had to call the Rappaports, but we didn't* (Gilmore Girls, s. 3, ep. 18).

За типом значення, яке ускладнювач додає до номінативного ядра, виокремлюються 26 різновидів ускладнених імплікативних присудків, що означають: 1) аспектуальну характеристику дії (*begin to + inf/-ing, continue to/-ing, quit+-ing*); 2) досягнення позитивного

результату дії (*manage to + inf*); 3) зацікавленість суб'єкта у реалізації дії (*bother to + inf*); 4) дію як таку (*be busy (with/in/about) + -ing*); 5) реалізацію дії всупереч бажанню суб'єкта (*condescend to + inf*); 6) приречення до певного перебігу подій (*be meant to + inf*); 7) відмову від реалізації дії (*neglect to + inf/-ing*); 8) відмову від звички (*break/give up/fall/get out of habit of + -ing*); 9) намір реалізувати дію (*be going to + inf*); 10) спробу реалізувати дію (*try to + inf/-ing*); 11) перешкоду на шляху до реалізації дії (*be kept from + -ing*); 12) пристосування до обставин, звичку (*use to + inf*); 13) провал (*fail to + inf*); 14) затримку у реалізації дії (*hesitate to + inf*); 15) звагу (*dare to + inf*); 16) примус (*be forced to + inf*); 17) ментальні процеси утримання в пам'яті (*forget to + inf*); 18) дозвіл на реалізацію дії (*be allowed to + inf/-ing*); 19) уникнення дії (*avoid + -ing*); 20) симуляцію дії (*pretend to + inf*); 21) швидкість реалізації дії (*hasten + inf*); 22) випадковість реалізації дії (*happen to + inf*); 23) нереалізовану дію (*could + Perf. Inf.*); 24) втрачену нагоду (*mess up the opportunity/chance to + inf/of + -ing*); 25) фізичну або ментальну здатність реалізувати дію (*be in the position to + inf*); 26) ефект (*serve to + inf*) [2, с. 98-110].

▪ Дієслова, які вказують на повторюваність дії [10, с. 75] на зразок *regain, rewrite, repeat, return: I'm hopeful he'll regain consciousness, but that's not assured >> He lost consciousness* (The girl with the dragon tattoo).

▪ Дієслова та дієслівні словосполучення зміни функціонального стану, які поєднуються в антонімічні пари на зразок *open/close, go faster/go slower: Can I open it, or are you saving it for a special occasion or something? >> It's closed* (Gilmore Girls, s. 7, ep. 4).

У дискурсі пресупозиції висловлень з ДПП є прагматичними, належать автору висловлення і виводяться з контексту, при цьому семантика ДПП продовжує відігравати провідну роль у забезпеченні адресата ключами до інференції та інтерпретації пресупозицій мовця. ДПП виконує роль активатора пресупозиції (у термінології С. Левінсона – *presupposition-trigger* [16, с. 179]) і її індикатора у термінології Л.Р. Безуглої [3, с. 151].

Аналізуючи висловлення з ДПП у дискурсі, необхідно звернутися до розмежування понять «пресупозиція» та «імплікатура», які співвідносяться з поняттям «імпліцитність» – неявно вираженою в тексті інформацією.

За Г.П. Грайсом [13], нормальна комунікація засновується на дотриманні Принципу Кооперації, згідно з яким комунікативний внесок кожного з учасників спілкування на певній його стадії має відповідати обопільно прийнятним цілям або напрямкам діалогу. Реалізації цього принципу сприяють максими, об'єднані в категорії кількості, якості, релевантності та способу. Якщо мовець свідомо чи несвідомо порушує їх, це спонукає адресата до пошуків прихованого за словами співрозмовника смислу – *імплікатури*, тобто імпліцитної пропозиції. Дослідник вказує на існування двох типів імплікатур – *конвенційної* та *дискурсивної*. Дискурсивні імплікатури виводяться на основі Принципу Кооперації і контексту. Наявність конвенційної імплікатури у висловленні досягається інтуїтивно й впливає із загальноприйнятого значення слів і граматичних конструкцій поза контекстом.

Саме та обставина, що дискурсивна імплікатура є інтендованою, тобто такою, передавання якої входить до комунікативної інтенції мовця, є її визначною ознакою, на якій Г.П. Грайс окремо не наголошує [12, с. 34]. Під комунікативною інтенцією розуміють якість свідомості мовця, яка є єдністю його пропозиційної установки, іллокутивної та перлокутивної цілей [3, с. 101].

У дискурсі пресупозиції висловлень з ДПП відповідають Грайсовим конвенційним імплікатурам. Вони належать мовцю, але все ще зберігають незалежність від контексту через чітку прив'язку до семантики ДПП. Вони можуть вживатися мовцем як інтендовано, так і неінтендовано. Натомість нерідко мають місце ситуації, в яких пресупозиція, що міститься у висловленнях мовця, інтендується ним з метою донесення до адресата нової інформації. Для описання подібних ситуацій використовують термін «експлуатація» пресупозиції [8, с. 58]. У таких випадках пресупозиція виступає в ролі дискурсивної імплікатури, як у наступному дискурсивному фрагменті:

Nick: *I can't believe that idiot Dale. You realize we're all going to jail because of him +>> We're all going to jail because of him.*

Kurt: *I can't go to jail. Look at these eyes. Look at this ass. They'll be all over me* (Horrible bosses).

За критерієм наявності актуалізації пресупозиційного смислу в дискурсі висловлення з ДПП можуть бути потенційними й актуалізованими [12, с. 11]. У перших інформація, яка входить до пресупозиції, є відомою всім учасникам спілкування і є когнітивною основою для адекватної інтерпретації висловлення з ДПП. Другі зміщують інформацію, що міститься в пресупозиції, до центру уваги однієї зі сторін спілкування – тієї, для якої вона є новою.

У потенційних висловленнях з ДПП пресупозиція відображає інформацію, котра відома всім учасникам спілкування і сприймається як істинна. Про це свідчить відсутність реакції адресата на висловлення з ДПП, яка б виражала подив від новизни сприйнятої та адекватно інтерпретованої ним пресупозиції. Актуалізації пресупозиції не відбувається, як у наступному дискурсивному фрагменті. Дружно бесіду перериває телефонний дзвінок. Анна відбиває виклик:

Anna: *Sorry. What was I saying?*

Ben: *I think you were telling me how you don't want to be like your mom and wake up and realize you didn't pursue your dreams >> you didn't pursue your dreams.*

Anna: *Was I? Little intense for grocery store chatter. Sorry. (He's just not that into you).*

Під актуалізацією розуміють переміщення пресупозиційної інформації в зону фокусу мовленнєвої ситуації [12, с. 106]. Висловлення з ДПП можуть демонструвати як інтендовану, так і неінтендовану актуалізацію пресупозиції в дискурсі [там само, с. 11]. В обох випадках про те, що адресат «ухопив» раніше невідому йому інформацію, свідчить його реактивний дискурсивний хід (вербальний або невербальний), як у наступному дискурсивному фрагменті:

Starling: *... thizz my first checkup.*

Drumgo: *Gonna be fine. You ask your momma.*

Starling: *[mutters]*

Drumgo: *...what...?*

Starling: *...I didn't realize I said it out loud +>> I said it out loud*

Drumgo: *Said what?*

Starling: *I'm an orphan (Hannibal).*

Таким чином, у межах цієї розвідки ми дали визначення пресупозиції та її дієслівним ініціаторам, розмежували семантичну та прагматичну пресупозиції, пресупозицію й імплікатуру, описали англійські дієслівні ініціатори пресупозицій та встановили лінгвопрагматичні властивості висловлень із ними в сучасному англійському діалогічному дискурсі. До **перспектив** дослідження відносимо з'ясування іллокутивного та стратегічного потенціалу висловлень із дієслівними ініціаторами пресупозицій. Об'єктом наукового інтересу можуть бути також дієслівні ініціатори пресупозицій в інших мовах та їх дослідження у контрастивному аспекті.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл / Н.Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1976. – 383 с.
2. Артеменко Ю.О. Дієслівні індикатори імплікатур в англійському дискурсі: структурно-семантичний та лінгвопрагматичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 / Ю.О. Артеменко. – Кременчук, 2015. – 259 с.
3. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : монографія / Л.Р. Безугла. – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с.
4. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении. Книга 1: Разум вне машины / Дж. Лакофф [пер. с англ.]. – М. : Языки славянской культуры, 2011. – 512 с.
5. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М. : Гнозис, 2003. – 280 с.
6. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики: учеб. Пособие / М.В. Никитин. – 2-е изд., доп. и испр. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2007. – 819 с.
7. Падучева Е.В. Презумпции и другие виды неэксплицитной информации в предложении / Е.В. Падучева // Научно-техническая информация. Сер. 2. – 1981. – № 11. – С. 23–30.
8. Падучева Е.В. Высказывание и его соотносительность с действительностью (референциальные аспекты семантики местоимений) / Е.В. Падучева [изд. 6-е, испр.]. – М. : Эдиториал УРСС, 2010. – 296 с.
9. Почепцов Г.Г. Предложение / И.П. Иванова, В.В. Бурлакова, Г.Г. Почепцов // Теоретическая грамматика современного английского языка: учебник. – М. : Высшая школа, 1981. – С. 161–281.
10. Старикова Е.Н. Имплицитная предикативность в современном английском языке / Е.Н. Старикова. – К. : Вища школа, 1974. – 142 с.
11. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика / Иван Павлович Сусов. – Винница : Нова Книга, 2009. – 272 с.

12. Юшина Т.С. Структурно-пресуппозиционные высказывания в англоязычном дискурсе: семантика и прагматика : дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 / Т.С. Юшина – Харьков, 2014. – 246 с.
13. Grice, H.P. Logic and conversation // H.P. Grice // Studies in the way of words. – Cambridge, Mass. : Harvard Univ. Press, 1991. – P. 22–40.
14. Karttunen, L. Implicative verbs / L. Karttunen // Language. – Vol. 47, № 2. – 1971. – P. 340–358.
15. Kiparsky, P. Fact / P. Kiparsky, C. Kiparsky // Progress in linguistics. – The Hague : Mouton, 1970. – P. 143–173.
16. Levinson, S.C. Pragmatics / S.C. Levinson. – Cambridge : Cambridge University Press, 1983. – 420 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

17. Crazy Stupid Love. Режим доступу : <http://www.imsdb.com/Movie%20Scripts/Crazy,%20Stupid,%20Love%20Script.html>
18. Gilmore Girls. Режим доступу : <http://crazy-internet-people.com/site/gilmoregirls/scripts.html>.
19. Girl With The Dragon Tattoo, The. Режим доступу : <http://www.imsdb.com/Movie%20Scripts/Girl%20with%20the%20Dragon%20Tattoo,%20The%20Script.html>
20. Hannibal. Режим доступу : <http://www.imsdb.com/Movie%20Scripts/Hannibal%20Script.html>
21. He's Just Not That Into You. Режим доступу : <http://www.imsdb.com/Movie%20Scripts/He%20s%20Just%20Not%20That%20Into%20You%20Script.html>
22. Horrible Bosses. Режим доступу : <http://www.imsdb.com/Movie%20Scripts/Horrible%20Bosses%20Script.html>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Артеменко – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри перекладу Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Наукові інтереси: когнітивно-комунікативне дослідження дискурсу на базі діяльнісно орієнтованої прагматики, переклад.

УДК 81'373,47:316,286

КОМУНІКАТИВНА СИТУАЦІЯ УТИШАННЯ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ РОДИННОМУ ДИСКУРСІ

Оксана БРОВКІНА (Суми, Україна)

У статті йдеться про реалізацію стратегії утішання в сучасному англомовному родинному дискурсі з адресантно-адресатною конфігурацією мовців «БАТЬКИ – ДІТИ» та симетричними відносинами інтерактантів, розглядаються прагмалінгвістичні особливості комунікативної ситуації утішання.

Ключові слова: комунікативна ситуація, родинний дискурс, стратегія, тактика, утішання.

The article deals with the realization of consolation strategy in modern English family discourse with the addresser-addressee configuration of the speakers' roles «PARENTS–CHILDREN» and symmetric positions of interlocutors. Pragmalinguistic peculiarities of consolation are inventoried.

Key words: communicative situation, consolation, family discourse, strategy, tactics.

Проблеми форм і організації міжособистісної взаємодії в родині перебувають у центрі уваги дослідників у галузях філософії, соціології, психології, мовознавства. У лінгвістиці встановлені окремі характеристики типової сімейної комунікації [2; 3; 8], досліджується специфіка розмовної мови родини [1], рольові, гендерні та вікові аспекти [4; 10], дитячий дискурс та комунікація батьків і дітей [5; 8].

Метою нашої роботи є встановлення тактик мовленнєвого впливу та засобів їх реалізації в комунікативній ситуації утішання у родинному дискурсі відповідно до адресантно-адресатної конфігурації «БАТЬКИ–ДІТИ» та типу симетричних відносин інтерактантів. Об'єктом дослідження виступає англомовний родинний дискурс у ситуації утішання, а предметом статті є структурно-семантичні та прагма-дискурсивні характеристики реалізації мовленнєвого впливу в ситуації утішання відповідно до симетричного типу відносин батьків та дітей.

Ми розуміємо комунікативну ситуацію утішання як модель взаємодії між членами родини з домінуванням стратегії утішання, що має на меті виведення адресата з глибокої психоемоційної кризи (горе, смуток, страждання), послаблення або подолання його негативного емоційного стану [3, с. 104].

У процесі соціалізації у людини формується певна життєва модель: система стійких значущих стосунків, поведінкові стереотипи, патерни, ієрархія звичних видів діяльності. Життєва модель обов'язково включає репертуар ролей. «Роль – це стійкий шаблон поведінки, що включає в себе дії, думки та почуття людини» [7, с. 12].

Важливим детермінантом рольових відносин є статус – «комплекс постійних соціальних та соціально-демографічних ознак, що характеризують індивіда» [12, с. 15-20]. Соціальний статус – це постійна характеристика індивіда, в той час як роль – характеристика змінна. Роль є динамічним аспектом статусу [9]. Іншими словами, соціальний статус характеризує місце індивіда в соціальній структурі суспільства і визначає вибір індивідом певних мовленнєвих засобів, що відповідають його положенню у суспільстві.

Мовленнєва діяльність людини – це рольова мовленнєва діяльність. Іншими словами, в процесі спілкування мовці є носіями сукупності певних соціальних ролей [11]. Соціальна роль – це форма поведінки людини у суспільстві, яка визначається її положенням у певній соціальній групі (батько, син,...) [9]. У комунікативній ситуації утішання англомовного родинного дискурсу досліджуємо соціальні ролі батьків та дітей в адресантно-адресатній конфігурації «БАТЬКИ – ДІТИ».

«Сімейні ролі – це результат накладання та синкретизму різноманітних ролей (ієрархічних, психологічних, ініціативних), які виконують члени родини, та мають своє мовленнєве вираження в сфері родинної комунікації» [1, с. 38].

Для того, щоб зрозуміти рольове спілкування членів англомовної родини, слід застосувати інтерактивну теорію ролей, «згідно з якою зразки поведінки, з чого складаються ролі, з'являються першочергово та періодично з динаміки інтеракції, і що причиною виникнення статусів та позицій є необхідність розподілити ролі в соціально-організаційних межах» [2, с. 48].

Розподіл ролей серед членів родини ми розглядаємо з позиції симетричних / асиметричних відносин мовців задля більш глибокого дослідження лінгвістичних особливостей спілкування між членами англомовної родини. Відносини симетрії чи асиметрії викликані ситуативно-психологічними факторами. Під симетричними відносинами розуміємо стосунки між комунікантами-членами англомовної родини, які передбачають статусно-рольову рівність [3, с. 46].

В ситуаціях симетричних відносин батьків та дітей стратегія утішання втілюється тактиками догоджання та значущості.

Основними структурно-семантичними типами висловлень при здійсненні стратегії утішання (вибірка 515 дискурсивних фрагментів) є:

1) імперативні конструкції із заперечними частками (19%):

(1) *Mother: 'I don't want you to spend your money on me, anyway.'*

Daughter: 'Oh, Mother, don't be so diffident. A present's a present, don't quibble about accepting it' (M. Dickens).

Спілкування мовців (матері та дорослої доньки, що мають позицію ПАРТНЕРИВ), в якому комунікант-мати хотіла б поїхати з адресантом до магазину та купити собі сукню, є прикладом комунікативної ситуації утішання. Використання негативної частки «not» в репліках мовця-матері говорить про категоричне заперечення пропозиції доньки. Загалом «партнер по мовленнєвому спілкуванню виконує пасивну функцію; він – об'єкт, який сприймає вплив з боку адресанта» [6, с. 24]. Адресант-донька у спілкуванні вживає тактику догоджання з метою утішити адресата, що виражається імперативними конструкціями із заперечними частками «don't be so diffident», «don't quibble about accepting it»;

2) питальні конструкції (23%):

(2) *Daughter: 'I don't see when I'll be able to get to town,' Miriam told Louise. 'Why don't you go up by train one day and get a dress on my account somewhere?'*

Mother: 'I couldn't do that. I wouldn't know what to spend.' (M. Dickens).

У дискурсивному фрагменті, який ілюструє спілкування мовців-ПАРТНЕРИВ, матері та доньки, вживається догоджання як тактика утішання. Адресант-донька використовує питальне речення прямої спонукальності зі значенням наказовості «why don't you take her away for a weekend?» з метою заспокоїти та втішити матір;

3) стверджувальні оцінні конструкції (58%):

A) конструкції «what a / an Adjective + Noun»:

Стратегія утішання реалізується за допомогою тактики значущості. Засобами втілення поданої тактики є використання конструкції «what a / an Adjective + Noun» та позитивно забарвлених епітетів, що мають вплинути на комуніканта. Мати втішає доньку та каже їй, що в неї гарний чоловік (саме використання оцінних прикметників «fine», «good» є експліцитним вербальним проявом утішання).

(3) *Mother: 'He has a fine mind,' she told Miriam.*

Miriam, who I not care to discuss Arthur, or any of the things that mattered most in her life, would say: 'I suppose so,' and change the subject before Louise could go on to: 'I hope you appreciate what a good husband you have...' (M. Dickens);

Б) конструкції з емоційно забарвленими прикметниками:

Тактика значущості у дискурсі родинного спілкування використовується з метою підкреслення важливості адресата чи його дій для родини або суспільства загалом.

Дискурсивний фрагмент, який ілюструє спілкування між донькою та матір'ю, в якому адресант заспокоює доньку, говорячи, що її робота на радіо приносить задоволення та втіху людям.

(4) Mother: *'But just think, darling,' Louise said. 'A theatre audience is so small, compared to the thousands of people who hear you on the air. Your voice goes into homes all over the country'*

Daughter: *'As background music to conversation, or the sewing machine.'*

Mother: *'But think of all the sick people,' Louise said sentimentally, 'and the lonely ones, to whom you bring so much pleasure.'*

Daughter: *'Oh, Mother,' Eva said, 'don't drool. I'm not in this game for charity.'*

Mother: *'You always pretend to be so tough, dear,' Louise said. 'I can't think why. You don't know how many fans you have. Only this morning the grocer told me he heard your play last night, and how wonderful you were'* (M. Dickens).

Мовець утішає адресата за допомогою ласкаво-пестливих звертань «*darling*», «*dear*» та вказує на значимість дій останнього у фразах «*thousands of people...hear you on the air*», «*Your voice goes into homes all over the country*». Тактика несприйняття з боку доньки, що експлікується «*As background music to conversation, or the sewing machine*», не змінює тактики адресанта-матері, яка продовжує реалізувати її у репліках з використанням прикметників «*think of all the sick people and the lonely ones, to whom you bring so much pleasure*», «*you don't know how many fans you have*», «*how wonderful you were*»;

В) сполучення дієслова з прислівником:

(5) Mother: *'You look very pretty, dear,' she said, hoping that the lie would form the basis to a truth* (D. Pearson).

У прикладі 5 адресант використовує тактику значущості, що дає змогу коригувати ступінь впливу, створювати такий образ реальності, в якому головне не реальність, а те, як її хочуть показати, як організують те, що в ній треба побачити.

Мовець-ПАРТНЕР лестить адресатові-доньці в день весілля, щоб реалізувати стратегію утішання, робить їй комплімент, що експлікується сполученням дієслова з прислівником – «*you look very pretty*», та звертається за допомогою ласкаво-пестливого слова «*dear*». Маніпуляція полягає в тому, що адресант хоче підбадьорити та утішити свою дитину, добре розуміючи, що вона зовсім некрасива.

Отже, стратегія утішання в ситуаціях симетричних партнерських відносин батьків та дітей реалізується тактиками значущості та догоджання.

Структурно-семантичними типами висловлень є стверджувальні оцінні конструкції (конструкції «*what a / an Adjective + Noun*», конструкції з емоційно забарвленими прикметниками, сполучення дієслова з прислівником), імперативні та питальні конструкції.

Перспективою дослідження можна назвати вивчення інших комунікативних ситуацій в англомовному родинному дискурсі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Байкулова А.Н. Речевое общение в семье : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.01 / А.Н. Байкулова. – Саратов, 2006. – 290 с.

2. Бігарі А.А. Дискурс сучасної англомовної сім'ї : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.04 / Адріана Андріївна Бігарі. – К., 2006. – 225 с.

3. Бровкіна О.В. Стратегії англомовного родинного дискурсу в ситуаціях відвертого спілкування, утішання, непорозуміння : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.04 / Оксана Володимирівна Бровкіна. – Суми, 2014. – 229 с.

4. Галапчук О.М. Вікова диференціація стратегій і тактик дискурсу в сучасній англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / Олена Михайлівна Галапчук. – Луцьк, 2000. – 18 с.

5. Гусева Г.Г. Комічний дискурс мовної особистості дитини в сучасному лінгвокультурному просторі Великої Британії і США: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / Г.Г. Гусева. – Харків, 2013. – 20 с.

6. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс. – М. : Ком книга, 2006. – 228 с.

7. Карасик В.И. Язык социального статуса / В.И. Карасик. – М. : Институт языкознания АН СССР, Волгоградский педагогический институт, 1991. – 495 с.
8. Козлова В.В. Реалізація виховного впливу в англomовному парентальному дискурсі: структурно-семантичний та прагматичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / В.В. Козлова. – Харків, 2012. – 20 с.
9. Крысин Л.П. Речевое общение и социальные роли говорящих / Л.П. Крысин // Социально-лингвистические исследования. – М. : Наука, 1976. – С. 42-52.
10. Семенюк А.А. Гендерні та вікові особливості кооперативної мовленнєвої поведінки в сімейному дискурсі (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / А.А. Семенюк. – Донецьк, 2007. – 22с.
11. Тарасов Е.Ф. Речевое воздействие как проблема речевого общения / Е.Ф. Тарасов // Речевое воздействие в сфере массовой коммуникации / отв. ред. Ф.М. Березин, Е.Ф. Тарасов. – М : Наука, 1990. – С. 3–14.
12. Швейцер А.Д. Введение в социолнгвистику / А.Д. Швейцер, Л.Б. Никольский. – М. : Высшая школа, 1978. – 216 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

13. Dickens Monica The Winds of Heaven / M. Dickens. – London : Penguin Books, 1977.– 240 p.
14. Pearson Diane The Marigold Field / D. Pearson. – London : Corgi Books, 1982. – 320p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Бровкіна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри германської філології Сумського державного університету.

Наукові інтереси: дискурсологія, прагмалінгвістика, перекладознавство.

УДК 811.111'42

РОЛЬ І МІСЦЕ ПОЛІКОДОВИХ ТЕКСТІВ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ КІБЕРПРОСТОРИ

Марія КУЗНЕЦОВА (Запоріжжя, Україна)

У статті йде мова про полікодові тексти у сучасному англomовному кіберпросторі. Аналізу підлягають закономірності їх функціонування в межах Інтернет-комунікації. Полікодовий текст визначено як складне когнітивно-комунікативне і семіотично-гетерогенне утворення, в якому вербальні та невербальні елементи складають єдине ціле.

Ключові слова: полікодовий текст, кіберпростір, Інтернет-комунікація, реципієнт.

The article deals with the polycode texts in modern cyberspace. Patterns of their functioning within the Internet are analyzed. A polycode text is interpreted as a complex cognitive-communicative and semiotically heterogeneous formation where verbal and nonverbal elements constitute a single whole.

Key words: polycode text, cyberspace, Internet communication, recipient.

Інтернет-комунікація у всьому своєму різноманітті (електронна пошта, соціальні мережі, блоги, форуми тощо) відіграє помітну роль у житті сучасного суспільства. Поява нових технологій віртуальної взаємодії каузує підвищення її частки у структурі повсякденної комунікації як окремого індивіда, так і цілого соціуму. Інтернет визнаний найважливішим винаходом людства за останні десятиліття [7], а широкомасштабне впровадження новітніх технологій спрямовує сучасну лінгвістику до глибшого розуміння мовознавчих проблем в контексті вивчення комунікації в Інтернет-просторі [27-29].

Комунікація в кіберпросторі має ряд відмінних ознак, головною з яких постає віртуальність, оскільки сам процес спілкування відбувається у спеціально створеному для цього середовищі. Серед особливостей цього середовища поряд із такими характеристиками, як гіпертекстуальність та інтерактивність, чільне місце займає полікодовість, що реалізується в Інтернеті в різних варіантах, але переважно як включеність слова в образотворчий контекст, що призводить до появи принципово нових феноменів і сприяє створенню інструментарію, який дозволяє користувачеві включати у свої текстові повідомлення елементи інших знакових систем.

Розвиток полікодового спілкування у кіберпросторі є одним із наслідків освоєння користувачами віртуального середовища, що дозволяє будь-якому комуніканту поєднувати у публікованих повідомленнях образотворчі та вербальні елементи за рахунок наданих йому цифрових засобів. За останні роки значно зросла кількість наукових розвідок, присвячених не традиційній лінгвістиці тексту, а лінгвістиці «полікодового» тексту [3; 6; 8; 10; 12-15; 19; 23; 25]. Увагу вчених привертає функціонування полікодових текстів у рекламі [16], газетах

[17], на плакатах [22], афішах [21], в кінофільмах [4], музичних кліпах [26], на вебсайтах [11], в Інтернет-спільнотах [20] тощо. Полікодові тексти, розміщені в англомовному кіберпросторі, дедалі частіше отримують статус прецедентних. В цілому вони співпадають за основними формальними характеристиками з іншими полікодовими творами, проте принципово відрізняються від них своєю інтерактивністю, завдяки якій вони слугують основою для продукування безлічі нових текстів, так званих вторинних.

Отже, з огляду на вищезазначене, **актуальність** обраної теми зумовлена найновішими тенденціями вивчення взаємозв'язку та взаємозалежності різних семіотичних систем. Швидкий темп розповсюдження полікодових текстів, їх перетворення в інструмент масової комунікації та прецедентні феномени масової культури, дозволяє вважати, що їх дослідження є актуальним завданням сучасної лінгвістики.

Метою представленої наукової розвідки є аналіз полікодового тексту як одиниці Інтернет-комунікації та як засобу взаємодії текстових антропоморфів у англомовному кіберпросторі.

Поставлена мета передбачає вирішення наступних **завдань**:

- обґрунтувати доречність терміна «Інтернет-комунікація» та ідентифікувати його специфічні ознаки;
- розглянути закономірності функціонування полікодових текстів в межах Інтернет-комунікації;
- встановити прагматичний потенціал полікодових текстів.

Об'єктом дослідження є полікодові тексти, які задіяно користувачами різних Інтернет-спільнот в Інтернет-комунікації, а **предметом** безпосереднього аналізу – закономірності їх функціонування в англомовному кіберпросторі.

Для найменування феномена, що являє собою спілкування в мережі Інтернет існує чимала понятійна парадигма. Обумовлено це, перш за все, відсутністю кодифікованої термінології та єдності у використанні базових понять. Так, у фаховій літературі зустрічаються не менше десятка варіантів номінації досліджуваного феномена. Такий «термінологічний карнавал», який спостерігається у вітчизняній науці, за словами О. І. Горошко [7], може бути пояснений впливом англійської мови, якою написані роботи, що слугують джерелом натхнення для багатьох авторів.

Так, вельми поширене у вітчизняній науці найменування «електронна комунікація» [5], термін «комп'ютерна комунікація» [1], або «комп'ютерно-опосередкована комунікація» [27], номінація «мережева комунікація» [9], «віртуальна комунікація» [2]. На нашу думку, найбільш точним терміном для позначення феномена, в рамках якого функціонують полікодові тексти, слід визнати термін «Інтернет-комунікація». Крім того, доцільність використання саме цього терміна також може бути обґрунтована частотністю його вживання.

Отже, під терміном «Інтернет-комунікація» ми розуміємо різновид опосередкованих взаємодій між індивідами, які використовують комп'ютерні технології та системи, які об'єднані за допомогою електронного каналу в єдину глобальну мережу, і які слугують точками входу за рахунок роботи єдиного програмного комплексу у віртуальне середовище (кіберпростір) із загальними для кола користувачів параметрами. До характерних ознак Інтернет-комунікації науковці, зокрема *О. М. Галичкіна, О. І. Горошко, Л. Ф. Компанцева, О. В. Дедова, Л. Ю. Щуніцина, D. Crystal, S. C. Herring* та ін., як правило, відносять опосередкованість, дистантність, анонімність, віртуальність, масовість, інтерактивність, креативність, гіпертекстуальність, гетерогенність та полікодовість, яка виступає базовою характеристикою Інтернет-комунікації.

Останнім часом дослідники все частіше звертаються до вивчення текстів, які являють собою організовані комбінації природної мови з елементами інших знакових систем. На думку Л. С. Большакової, поява таких текстів обумовлена нелінійним типом мислення, характерним для постмодерністської парадигми сучасної наукової свідомості, яка розмикає одномірність тексту і дає йому можливість переходити в інші виміри [3, с. 20]. Таке розуміння тексту дозволяє говорити про виокремлення, відповідно, нелінійного тексту як багатовимірної мережі, в якій всі точки взаємопов'язані.

Понятійна парадигма на позначення структурно-неоднорідних текстів, побудованих на поєднанні семіотично гетерогенних складових, є також доволі широкою. Так, виділяють

креолізовані (А. А. Бернацька, Ю. А. Сорокін, Є. Ф. Тарасов), мультикомунікативні (В. Г. Костомаров), контаміновані або гібридні (Ю. А. Бельчик), мульти- / полімодальні (Г. Кресс, Т. ван Ліувен) тексти. В інших дослідженнях також використовують термін «полікодовий текст» (Г. В. Ейгер і В. Л. Юхт). За словами В. Є Чернявської [24, с. 83], ці терміни увійшли у науковий обіг, підкреслюючи, що текст як комунікативна величина не обмежується лише мовною складовою. Проте, слід зазначити, що термінологічна цінність вищеперерахованих способів номінації не є однаковою.

Термін «полікодовий», з одного боку, фокусує увагу на взаємодії різних кодів, якщо розуміти під кодом систему умовних позначень, символів, знаків і правил їх комбінації між собою для передачі, обробки та зберігання інформації в найбільш пристосованому для цього вигляді. У мовознавстві таке розуміння коду застосовується до мовних знаків і правил їхнього з'єднання між собою. І, з іншого боку, термін «полікодовий текст» звертає увагу на текстуальний характер позначеного явища, його змістовно-смыслову цілісність. Таким чином, використання терміну «полікодовий текст» представляється доцільним і органічним при позначенні тексту як когерентного цілого, що складається з декількох семіотичних кодів. Отже, полікодowymi є тексти, побудовані на з'єднанні в єдиному графічному просторі семіотично гетерогенних компонентів. Об'єднання цих вербальних і невербальних компонентів являє собою певну структуру, що характеризується проявом взаємозалежності складових як в змістовному, так і у формальному аспектах.

Отже, слід розрізняти вербальний і невербальний компоненти у полікодових текстах. Як невербальні знаки можуть виступати малюнки, фотографії, схеми, реальні предмети навколишнього світу, що становлять предмет спілкування, сюди ж відносяться специфічні тільки для усного спілкування міміку і деякі види жестів. До полікодового утворення, таким чином, можна віднести тексти, що включають в себе аудіальну, візуальну, анімаційну і власне вербальну складову, які функціонують в комплексі.

Полікодовим текстом можна вважати рекламні повідомлення, які розміщуються у кіберпросторі, профіль користувача в соціальній мережі тощо. Однак, якщо коди сприймаються в різних модальностях (наприклад, за допомогою зору / слуху), то такі тексти також можуть називатися полімодальними. В рамках нашого дослідження під полікодовим текстом маємо на увазі текст, розміщений у англomовному кіберпросторі, який поєднує в собі одиниці мови і образотворчі компоненти, які демонструють певний ступінь взаємозалежності (несамостійності). Наприклад, комікс є полікодовим текстом, оскільки видалення однієї з двох складових істотно позначиться на його розумінні і навіть може зруйнувати текст в цілому.

Панує думка, що «... іконічне повідомлення допускає безліч варіантів «прочитання» і, що за допомогою вербальної складової «зусилля адресата ніби отримують певний напрямок. При цьому акцентується одна частина інформації, що відповідає цілям комунікативного акту, і усувається інша, байдужа до цієї мети або суперечить їй» [18, с. 160]. Таким чином, невербальна складова несе в собі значну кількість варіантів інтерпретації, породжуючи ситуацію невизначеності. Вербальний текст взаємодіє із зображенням і знімає цю невизначеність, конкретизуючи комунікативний намір автора в тій частині, в якій семантично перетинається з ним. Полікодовий текст є таким твором, який характеризується не тільки особливою структурою, в яку вбудовані вербальні та невербальні елементи, але й специфічними механізмами засвоєння змісту, що ним репрезентується. Специфіка механізму визначається формальною і смисловою взаємодією гетерогенних складових.

Отже, у нашому дослідженні полікодовий текст розглядається як цілісне когнітивно-комунікативне і семіотично-гетерогенне утворення, що складається з компонентів, які належать до різних знакових структур – вербальної та невербальної. Комбінація вербальних і невербальних елементів породжує особливий різновид складних текстів, який специфічно детермінує смислопородження реципієнта. Полікодові тексти успішно передають усі базові емоції. Враховуючи ту обставину, що для використання в комунікації полікодового тексту потрібно більше часу, ніж для створення монокодового повідомлення, частотність включення полікодових текстів в Інтернет-комунікацію може свідчити про те, що вони володіють великим потенціалом у трансляції ставлення користувачів до цієї комунікації та їх емоційного стану.

Отже, як **висновок**, слід зазначити, що кіберпростір у всьому своєму різноманітті аранжує всі необхідні умови для породження користувачами власних полікодових текстів. Крім того, можливість використання невербальних елементів, зорема зображень, стає унікальною рисою, яка робить можливим вважати полікодову комунікацію найважливішим феноменом, що впливає на культуру суспільства XXI століття.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бакулев Г. П. Массовая коммуникация: Западные теории и концепции: учеб. пособие для студ. вузов / Г. П. Бакулев. – М.: Аспект-Пресс, 2005. – 176 с.
2. Бергельсон М. Б. Языковые аспекты виртуальной коммуникации / М. Б. Бергельсон // Вестник МГУ. Серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация». – 2002. – № 1. – С. 55-67.
3. Большакова Л. С. О содержании понятия «поликодовый текст» / Л. С. Большакова // Вестник СамГУ. – 2008. – № 4. – С. 20-24.
4. Винникова Т. А. Особенности поликодовой и полимодальной организации кинотекста (на материале художественного фильма "The Queen") / Т. А. Винникова // Вестник Челябинского государственного университета. – 2009. – № 27. – С. 9-11.
5. Галичкина Е. А. Специфика компьютерного дискурса на английском и русском языках: на материале жанра компьютерных конференций : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Галичкина Елена Николаевна. – Астрахань, 2001. – 212 с.
6. Гончаренко А. К. Вопросы теории поликодового текста / А. К. Гончаренко // Вестник Тверского государственного университета. Серия: Филология. – 2011. – № 2. – С. 233-240.
7. Горошко Е. И. Современные интернет-коммуникации: структура и основные характеристики / Е. И. Горошко // Интернет-коммуникация как новая речевая формация. – М.: Изд-во Наука, Изд-во Флинта, 2012. – С. 9-52.
8. Григорьева Н. Ю. Исследование когнитивной деятельности реципиента поликодового текста / Н. Ю. Григорьева // Вестник Челябинского государственного университета. – 2013. – № 24 (315). – С. 81-84.
9. Жичкина А. Е. Стратегии самопрезентации в Интернет и их связь с реальной идентичностью [Электронный ресурс] / А. Е. Жичкина, Е. П. Белинская. – Режим доступа : <http://flogiston.ru/articles/netpsy/strategy>.
10. Зинченко Е. С. Средства реализации персуазивности в баннерном сообщении / Е. С. Зинченко // Вестник Московского университета. Серия: Филология. – 2013. – № 4. – С. 191-201.
11. Лазарева Э. А. Конституирующие особенности интернет-рекламы / Э. А. Лазарева // Политическая лингвистика. – 2008. – № 26. – С. 142-148.
12. Ленкова Т. А. К понятию «креолизованный текст» / Т. А. Ленкова // European Social Science Journal = Европейский журнал социальных наук. – 2013. – № 3 (31). – С. 210-214.
13. Максименко О. И. Поликодовый VS креолизованный текст: проблема терминологии / О. И. Максименко // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Теория языка. Семиотика. Семантика. – 2012. – № 2. – С. 93-102.
14. Месропян Л. М. Реализация речевой манипулятивной агрессии в поликодовом тексте / Л. М. Месропян // Научная мысль Кавказа. – 2013. – № 2 (74). – С. 118-122.
15. Мичурин Д. С. Роль поликодовых текстов в самопрезентации участников интернет-сообщества / Д. С. Мичурин // Вестник Тверского государственного университета. Серия: Филология. – 2013. – № 2. – С. 320-325.
16. Пищерская Е. Н. Стратегический потенциал текста баннерной рекламы : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Пищерская Ольга Николаевна. – Иркутск, 2011. – 198 с.
17. Подшивалова Н. Н. Креолизованный текст на газетной полосе: потенциал единства комплекса / Н. Н. Подшивалова // Вестник ИНЖЭКОНа. Серия: Гуманитарные науки. – 2011. – № 4. – С. 393-396.
18. Пойманова О. В. Семантическое пространство видеовербального текста : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Пойманова Ольга Валентиновна. – М., 1997. – 237 с.
19. Сонин А. Г. Понимание поликодовых текстов: когнитивный аспект. / А. Г. Сонин. – М.: ИЯ РАН, 2005. – 219 с.
20. Усачева О. Ю. Опыт жанрового описания коммуникации, осуществляемой в формат русскоязычного интернет-форума / О. Ю. Усачева // Вестник Центра международного образования МГУ. Филология. Культурология. Педагогика. Методика. – 2010. – Т. 4. – С. 25-31.
21. Фофин А. И. Вербальный компонент в совмещённом пространстве изображения и слова (на примере афиш тулуз-лотрека) / А. И. Фофин // Вестник Московского городского педагогического университета. Серия: Филология. Теория языка. Языковое образование. – 2010. – № 1. – С. 45-58.
22. Ходус Е. Ю. Политический плакат Франции как креолизованный текст / Е. Ю. Ходус // Наука. Инновации. Технологии. – 2011. – № 5-1. – С. 118-124.
23. Часовский П. В. Образ университета в социальных сетях / П. В. Часовский // Челябинский гуманитарий. – 2012. – Т. 3. – № 20. – С. 63-67.
24. Чернявская В. Е. Лингвистика текста: поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность : учеб. пособие / В. Е. Чернявская. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 248 с.
25. Чернявская В. Е. Медиальный поворот в лингвистике: поликодовые и гибридные тексты / В. Е. Чернявская // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. – 2013. – № 2 (23). – С. 122-127.
26. Шарифуллин С. Б. Музыкальный клип как вербально-иконический текст: возможности описания / С. Б. Шарифуллин // Человек и язык в коммуникативном пространстве: сборник научных статей. – 2012. – Т. 3. – № 3. – С. 107-111.
27. Щипицина Л. Ю. Комплексная лингвистическая характеристика компьютерно-опосредованной коммуникации : на материале немецкого языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Щипицина Лариса Юрьевна. – Архангельск, 2010. – 459 с.
28. Herring S. C. A Faceted Classification Scheme for Computer-Mediated Discourse [Electronic resource] / Susan C. Herring // Language @Internet. – 2007. – Vol. 4. – Access mode: <http://www.languageatinternet.org/articles/2007/761/>.

29. Kress G. R. Multimodal Discourse: the modes and media of contemporary communication / G. R. Kress, T. van Leeuwen. – London : Edward Arnold, 2002. –152 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марія Кузнецова – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри теорії та практики перекладу Запорізького національного технічного університету.

Наукові інтереси: лінгвістична інтерпретація тексту, Інтернет-комунікація, полікодові системи, полікодовий характер вторинного дискурсу англійських текстів сучасної масової культури.

УДК 811.111'22

ПРОКСЕМНА ПОВЕДІНКА МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ У ПРАГМАТИЧНОМУ АСПЕКТІ

Олександр ПОЛІЩУК (Черкаси, Україна)

Стаття присвячена прагматичному аспектові вивчення проксемної поведінки мовної особистості. Доведено, що номінації проксеміки регулярно вживаються в дискурсі й позначають характерні риси поведінки мовної особистості. Методологія дослідницької роботи є синергетичним поєднанням як тривіальних, так і сучасних методів лінгвістичного та екстралінгвістичного аналізу таких як метод суцільної вибірки, метод аналізу словникових дефініцій, комунікативно-прагматичний та дискурсний аналізи.

Ключові слова: проксеміка, прагматика, мовна особистість, комунікативний стиль, (дис)гармонізація комунікативної взаємодії, дискурс.

Pragmatic aspect of linguistic personality proxemic behavior is investigated. Proxemic nominations are regularly used in the discourse where they define particular traits of a linguistic personality behaviour. The methodology of the research work is a synergetic combination of both trivial and modern methods of linguistic and extra-linguistic analysis such as: dictionary definitions analysis method, communicative-pragmatic and discourse analyses.

Key words: proxemics, pragmatics, linguistic personality, communicative style, (dis)harmonization of the communicative interaction, discourse.

Постановка проблеми. Розвиток лінгвістики нового тисячоліття визначається спрямованістю наукового інтересу на дослідження не тільки мови як семіотичної системи, а й на подальшу розробку теорії про людське спілкування та мислення, де в центрі перебуває людина з її ментальністю, навичками взаємодії зі світом та іншими людьми (Л.В. Солощук) [11, с. 3].

Антропоцентрична парадигма в дослідженні мови, інтерес до комунікації посприяли появі багаточисельних наукових розвідок, сфокусованих на студіювання вербальних і невербальних компонентів комунікації, а також їх взаємодії. Значний внесок у вивчення невербальних компонентів комунікації зроблено науковцями Київської школи невербальних досліджень (засновник проф. І.І. Серякова). У низці дисертаційних робіт розроблено методики вивчення мовних і мовленнєвих позначень різноманітних невербальних компонентів у англійських типах дискурсу. Серед інших невербальних компонентів комунікації певну роль відіграє проксемна поведінка мовної особистості.

Огляд останніх досліджень і публікацій із цієї проблеми. Сучасна антропоцентрична парадигма дослідження мовленнєвої соціальної взаємодії, спираючись на дані психології та фізіології (Я.О. Пономарів; П.Екман) [8; 13], вбачає у проксеміці один із засобів експлікації емоційного стану комунікантів (И.И. Серякова) [10] та характеру їхніх міжособистісних стосунків (П.М. Донець) [4], виходячи зі способу та інтенсивності виконання узгоджених або неузгоджених дій мовців у процесі комунікації (I. Seryakova) [20]. Такі твердження дозволяють припускати, що мовні засоби позначення проксеміки також здатні виконувати в дискурсі прагматичну функцію, своєрідно характеризувати мовну особистість та її комунікативний стиль.

У прагмалінгвістичних студіях не втрачає актуальності проблема вивчення такого багатопланового поняття, як *мовна особистість* (Ф.С. Бацевич; С.О. Сухих; А.Е. Schefflen) [3; 12; 19], триває пошук мовних та позамовних принципів виокремлення відповідних цьому поняттю типів. Так, науковцями пропонується побудова типології мовної особистості на основі комунікативно орієнтованих ознак (Н.Д. Арутюнова, О.В. Падучева; P. Covarrubias; P. Viney, K. Viney) [1; 14; 21], за принципом співвідношення прагматикону, лексикону та тезаурусу при породженні тексту (Ф.С. Бацевич; Т.К. Gamble, M. Gamble) [3; 15], за

ступенем домінування особистості (Г.І. Барташева; В.І. Карасик; Е.Т. Hall) [2; 5; 16], за індивідуальним стилем спілкування (С.І. Потапенко; J. Newman) [9; 17], а також за психологічними особливостями поведінки людини в комунікації (С.О. Сухих; К.Л. Pike) [12; 18].

Актуальність пропонованої розвідки зумовлена недостатньою вивченістю прагматичного потенціалу проксемної поведінки мовленнєвої особистості.

Мовні засоби позначення проксемних дій регулярно вживаються в дискурсі й позначають характерні риси поведінки як кооперативної, так і авторитарної особистості. Кооперативна особистість сигналізує в дискурсі вербальними та невербальними діями, в тому числі і проксемними, про свій іллокутивний намір здійснити позитивне самовираження, що характеризується відсутністю комунікативного тиску, емоційним комфортом, а також незначним відображенням статусно-соціальної та дискурсної підпорядкованості.

Авторитарна особистість вирізняється некооперативними рисами проксемної поведінки, прагненням до самоствердження, використання свого статусного, соціального чи дискурсного пріоритету [7, сс. 12–13]. Вона здатна передавати високий ступінь емоційності та експресивності, іншими словами, може виражати своє домінування в умовах соціальної взаємодії.

Об'єктом дослідження постають мовні засоби позначення проксемних дій, таких як швидке наближення людей один до одного, різкий рух у напрямку співрозмовника тощо, а **предметом** – їхні прагматичні характеристики, спрямовані на досягнення гармонізації / дисгармонізації комунікативної взаємодії.

Основна мета статті полягає у виявленні прагматичних особливостей проксемної поведінки мовної особистості у сучасному англomовному дискурсі. Відповідно до поставленої мети, необхідно вирішити такі **завдання**: по-перше, встановити основні комунікативні типи мовної особистості; по-друге, дослідити прагматичний потенціал номінацій проксемних дій мовної особистості на здійснення дискурсних стратегій і тактик конвергенції, дивергенції та комунікативної рівноваги.

Матеріалом дослідження слугували дискурсивні фрагменти, виокремлені методом суцільної вибірки з художніх творів американських і британських авторів, які містять випадки позначення невербального компонента комунікації «проксемні дії».

Виклад основного матеріалу дослідження. Людська свідомість є синергізмом двох сфер: свідомого й несвідомого в людині. З урахуванням психологічних ознак комунікативної діяльності особистості пропонується виокремлювати три її типи: 1) *симбіотична активна* (агресивна) та *пасивна* (залежна) *особистість*; 2) *відчужена активна* та *пасивна особистість*, а також 3) *гармонійна особистість*, у якій поєднуються принципи діалогізму та цілісності [12]. Регуляція просторового контакту в горизонтальній площині виявляється у зміні дистанції між партнерами. Комунікативно-домінантний індивід схильний до скорочення відстані та вторгнення до простору свого співрозмовника. Наступний приклад ілюструє вияв домінування через проксемні дії наближення до своїх співрозмовників та територіального тиску на них. Ініціативна зміна мовцем положення тіла, як свідчить контекст, підкреслює його більш високий порівняно зі співрозмовниками соціальний та ситуативний статус.

Duarte bent forward from his seat and leaned across the table. He was eyeing Kevin Lear, and his beautiful companion (Goldsmith, 126).

Дуарто нахилився вперед зі свого місця й перегнувся через стіл. Він вивчав очима Кевіна Ліе і його гарну компаньонку.

Проксемні дії учасників процесу мовленнєвої взаємодії – мовних особистостей обох типів (кооперативного й авторитарного) – виявляються безпосередньо функціонально пов'язаними з основними комунікативними стилями поведінки комунікантів, за Т.К. Гембл та М. Гембл, *асертивним*, *агресивним* та *субмісивним* [15]. Оскільки субмісивний комунікативний тип формується як реакція на агресивну поведінку, то згадані три типи комунікативного стилю, на нашу думку, можна узагальнити і звести до двох, визначивши їх як *асертивний* та *неасертивний*. Асертивний стиль мовленнєвої поведінки характеризується позитивним самовираженням мовця, що маркується налаштованістю проксемних дій на формування позитивних міжособистісних стосунків між учасниками мовленнєвої взаємодії, на комунікативне співробітництво, наприклад:

"Oh my," Casey whispered. She wasn't referring to the bike.

Brianna leaned close to whisper back, "Who is he?" (Delinsky, 64).

"О Боже!" – прошепотіла Кейсі. Вона мала на увазі не велосипед.

Брасна нахилилася близько до неї, щоб шепнути у відповідь: "Хто він?"

Неасертивному комунікативному стилю притаманне прагнення мовної особистості самоствердитися на підставі соціально-статусних пріоритетів [7, сс. 12–13]. Цьому стилю властиві некооперативні риси проксемної поведінки. Так, різка зміна учасником процесу соціальної взаємодії свого положення у фізичному просторі може засвідчувати домінування, наприклад:

She jumped to her feet, her wedding ring cutting into the tender flesh of her ring finger.

"I'm the only one in this room who isn't crazy", she said spitting the words out in tight little gasps (Goldsmith, 94).

Вона скочила на ноги. Її руки були стиснуті в кулаки і притиснуті до боків. Весільна обручка впивалася в ніжну шкіру її безіменного пальця.

"Я єдина не божевільна в цьому приміщенні", – сказала вона, випльовуючи слова та сильно й поспіхом хапаючи повітря.

Розглянуті типи комунікативних стилів, що включають невербальні проксемні дії людини, можна описати як поведінку, спрямовану на *гармонізацію* або *дисгармонізацію* [6; 7] *комунікативної взаємодії* через дотримання або недотримання асертивного стилю ведення дискурсу.

У процесі мовленнєвої взаємодії між її учасниками встановлюються міжособистісні стосунки, пов'язані зі здійсненням ними ілюктивних намірів шляхом *узгоджених* (гармонійних) або *неузгоджених* (дисгармонійних) *функціонально значущих вербальних та невербальних компонентів*. З цієї точки зору комунікативну поведінку кооперативної особистості можна охарактеризувати як сукупність дій, спрямованих на гармонізацію стосунків та на гармонізацію комунікативної взаємодії в цілому, тоді як комунікативна поведінка авторитарної особистості призводить до дисгармонізації стосунків і порушення комунікативної рівноваги. В обох випадках має місце використання учасниками мовленнєвої взаємодії проксемних дій, яке функціонально корелює з іншими невербальними компонентами, такими як *вираз обличчя* людини, *тон її голосу*, *жести та пози*, а також із вербальним модулем комунікації.

ВИСНОВКИ. Як показав аналіз матеріалу дослідження, в дискурсі як кооперативні, так і авторитарні особистості, здійснюючи релевантні стилю спілкування проксемні дії, взаємоприспосовуються, що в синергетичній теорії мовленнєвої акомодатії (ТМА) розцінюється як застосування стратегій налаштування. У термінах ТМА розглянута взаємодія характеризується як поведінка мовленнєвої особистості, що гармонізує або дисгармонізує й базується на співвідношенні принципів комунікативної акомодатії, а саме – стратегіях конвергенції, дивергенції та комунікативної рівноваги.

Таким чином, у антропоцентричній парадигмі мовні засоби позначення проксеміки можуть розглядатися як такі, що характеризують дискурс кооперативної або авторитарної особистості. Дискурсна поведінка кооперативної особистості визначається налаштуванням проксемних дій на асертивний стиль спілкування, на формування позитивних міжособистісних стосунків та на комунікативне співробітництво. У свою чергу, дискурсній поведінці авторитарної особистості притаманне налаштування проксемних дій на неасертивний стиль спілкування, на реалізацію ілюктивного наміру індивіда здійснити домінантне самовираження та наявність комунікативного тиску, акцент на статусно-соціальній та дискурсивній підпорядкованості. Авторитарний тип мовної особистості є комунікативно-домінантним, оскільки він активно регулює та модифікує власне положення у просторі та відстань у ситуації.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у виявленні прагматичних особливостей мовної особистості у політичному, діловому та міжкультурному дискурсах.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н. Д. Истоки, проблемы и категории прагматики / Нина Давидовна Арутюнова, Елена Викторовна Падучева // Новое в зарубежной лингвистике. — Вып. XVI. — М. : Прогресс, 1985. — С. 3—42.
2. Барташева Г. І. Взаємодія невербальних та вербальних компонентів ситуації комунікативного домінування в англомовному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 "Германські мови" / Барташева Ганна Ігорівна. — Х., 2004. — 199 с.

3. Бацевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики. — Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. — 281 с.
4. Донец П. Н. О степени и последствиях межкультурного непонимания / П. Н. Донец // Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна, 2004. — №635. — С. 41—43.
5. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / Владимир Ильич Карасик. — Волгоград : Перемена, 2004. — 390 с.
6. Козяревич Л. В. Вербальні й невербальні засоби емпатизації діалогічного дискурсу (на матеріалі англomовної прози ХХ століття) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 "Германські мови" / Козяревич Ліана Василівна. — К., 2006. — 191 с.
7. Одарчук Н. А. Семантика та прагматика висловлень відмови в англomовному художньому дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 "Германські мови" / Одарчук Наталія Андріївна. — К., 2004. — 192 с.
8. Пономарев Я. А. Методологическое введение в психологию / Яков Александрович Пономарев. — М. : Наука, 1983. — 205 с.
9. Потапенко С. І. Мовна особистість у просторі медійного дискурсу / Сергій Іванович Потапенко. — К. : Вид. центр КНЛУ, 2004. — 359 с.
10. Сержакова И. И. Невербальный знак коммуникации в англоязычных дискурсивных практиках / Ирина Ивановна Сержакова. — К. : КНЛУ, 2012. — 280 с.
11. Солощук Л. В. Взаємодія вербальних і невербальних компонентів комунікації у сучасному англomовному дискурсі: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Л. В. Солощук. — К., 2009. — 40 с.
12. Сухих С. А. Личность в языковом воплощении / С. А. Сухих // Вісник Київ. нац. лінгв. ун-ту. Серія "Філологія". — 2007. — Т. 10. — №2. — С. 97—110.
13. Эрман П. Психология лжи / Пол Эрман ; пер. с англ. Н. Исупова, Н. Малыгина, Н. Миронов, О. Терехова. — СПб. : Питер, 2001. — 272 с. — (Серия "Мастера психологии").
14. Covarrubias P. Culture, communication, and cooperation: Interpersonal Relations and pronominal address in a Mexican organization / Patricia Covarrubias. — Powman & Littlefield Publishers, Inc., Lanham, MD, 2002. — 184 p.
15. Gamble T. K. Communication Works / T. K. Gamble, M. Gamble. — N.Y. : Random House, 1987. — 440 p.
16. Hall E.T. Space speaks / E.T. Hall // Landmarks of American Language and Linguistics; ed. by F. Smolninsky. — Vol. 1. — Materials Development and Review Branch English Language Programs Division United States Information Agency Washington D.C. 20547, 1993. — P. 147—157.
17. The linguistics of sitting, standing and lying; ed. by J. Newman. — (Typological studies in language 51). — Amsterdam: John Benjamins, 2002. — 407 p.
18. Pike K. L. Language in Relation to an Unified Theory of the Structure of Human Behaviour / Kenneth Lee Pike. — The Hague-Paris : Mouton, 1967. — 762 p.
19. Schefflen A. E. Human Communication: Behavioral Programs and Their Integration in Interaction / A. E. Schefflen // Behavioral Science. — 1968. — Vol. 13. — №1. — P. 44—55.
20. Seryakova I. Nonverbal Communication: An Issue to be Taught or Ignored? / I. Seryakova // IATEFL-Ukraine Newsletter. — 1998. — Vol. II. — №13. — P. 12—14.
21. Viney P. Handshake: A Course in Communication / P. Viney, K. Viney. — Oxford, N. Y. : Oxford University Press, 1997. — 176 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

22. Delinsky B. Flirting with Pete / B. Delinsky. — L. — N.Y. — Sydney – Toronto : Pocket Books, 2004. — 487 p.
23. Goldsmith O. The First Wives Club / O. Goldsmith. — L. : Mandarin, 1993. — 470 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександр Поліщук – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: невербальна семіотика, прагмалінгвістика, дискурсологія.

УДК 811.161.2'42

ПРИВІТАННЯ ЯК МОВЛЕННЕВИЙ ЖАНР ПОЛІТИЧНОГО РИТУАЛЬНОГО ДИСКУРСУ

Людмила СТРИЙ (Одеса, Україна)

Статтю присвячено аналізу святкових привітань українських політиків як мовленнєвому жанру ритуального політичного дискурсу. Подано огляд наукових джерел з проблем вербальних аспектів політичного ритуалу та запропоновано новий підхід до привітання як жанру політичного ритуалу. Ґрунтовно розглянуто структурно-семантичні особливості політичних привітань та висвітлено їхні лінгвопрагматичні аспекти. Визначено основні ознаки мовленнєвого жанру ритуального привітання в політичному дискурсі.

Ключові слова: політичний ритуал, політичний дискурс, ритуальний дискурс, мовленнєвий жанр, привітання.

This article analyzes festive greetings of Ukrainian politicians as a speech genre of ritual political discourse. The review of scientific sources on the problem of political ritual verbal aspects is presented and a new approach to greeting as political ritual genre is suggested. Structural and semantic peculiarities of political greetings are thoroughly examined and their lingua-pragmatic aspects are studied. Main features of ritual congratulations speech genre in political discourse are inventoried.

Key words: political ritual, political discourse, ritual discourse, speech genre, congratulations.

Актуальність статті. Ритуал як складний знак культури та комунікації здебільшого ставав предметом вивчення філософів і культурологів (М. Еліаде, К. Леві-Стросс, Б. Малиновський, Е. Б. Тайлор, В. Тернер, В. М. Топоров та ін.). Проте з погляду семіотики, лінгвсеміотики та мовознавства складники ритуалу також є актуальним предметом дослідження, зокрема це стосується семантичного навантаження його знакових елементів. Ритуал як магічна дія поступово трансформувалася, наповнюючись іншою семантикою та цільовим призначенням. У політичній комунікації (далі – ПК) ритуальні дії насамперед пов'язані зі святковими подіями та урочистостями, коли люди консолідується навколо політика або політичної сили, які виконують умовну роль «шамана», магічного суб'єкта. Такий суб'єкт перебуває в центрі ритуальних дій, значною мірою ними керує, проте функціонування ритуалу залежить від злагоджених дій усіх безпосередніх учасників та спостерігачів. Ритуал має визначений зміст і структуру, які не можна порушувати, тому що саме незмінність і традиційність ритуалів визначають їхню цінність.

Ступінь дослідження проблеми та огляд наукових джерел. На думку Н. В. Кондратенко, ритуальна специфіка ПК полягає в наявності певних дій, підпорядкованих відповідним вимогам: «зумовленість хронотопу, визначеність учасників, етикетність вербального складника, регулярність або періодичність, значущість для конкретного соціуму» [5, с. 38]. У лінгвістиці подають таку дефініцію політичного ритуалу (далі – ПР): «політичний ритуал – сукупність традиційних дій, що здійснюються у визначеному порядку, тобто певні норми і форми символічної політичної поведінки» [2, с. 228]. При цьому органічне поєднання вербальних і невербальних елементів не надає підстав стверджувати про пріоритет будь-якого з компонентів. У ПК комунікації ПР передусім пов'язано з переломними моментами в житті суспільства та важливими святами й урочистостями. А. Кравець вважає, що «ритуал потрібно розглядати як «надійний спосіб формування стереотипів поведінки, як символічну дію, в якій певна спільнота «проживає» важливі для неї події» [6, с. 78]. У такому випадку ПР стає надійним засобом закріплення одностайності, «умовних рефлексів лояльності до влади» [3]. А. Кравець подає таку дефініцію ПР з погляду антропології: «...ми схильні розглядати ритуал як певний набір культурно визначених церемоній та дій, що періодично повторюються і стосуються надприродних явищ. Але, водночас, вони обов'язково мають бути пов'язані з певними соціальними процесами. Наприклад, воцаріння вождя або короля має супроводжуватися певними ритуалами, так, як і одруження, народження, дорослішання тощо» [там само, с. 78]. Серед найважливіших ПР А. Кравець називає «коронацію політичного лідера», «яка обов'язково мала супроводжуватися певними усталеними ритуальними діями, як з боку самого лідера, так і з боку всього соціуму» [там само, с. 82]. Цьому ритуалу відповідає наша інавгурація президента. При цьому дослідниця виокремлює такі типи ПР, як фієста, ініціація, інавгурація та поховання.

Мета статті – дослідити ритуальне привітання як мовленнєвий жанр політичного дискурсу. **Предметом дослідження** є мовленнєвий жанр привітання, а **об'єктом** – ритуальний політичний дискурс.

У ПК кількість ритуалів обмежена: парад, демонстрація, інавгурація, привітання та урочисті звернення. При цьому в цих типах різне співвідношення вербальних та невербальних елементів. Так, парад та демонстрація – це ПР, у якому переважає подієвий та візуальний чинник, а вербальний мінімізовано. В інавгурації, привітанні та урочистому зверненні, навпаки, визначальним компонентом є вербальний, текстовий, тому вони часто лише оприлюднюються через друковані або електронні ЗМІ.

Ми пропонуємо розглядати основні типи ПР у світлі теорії мовленнєвих жанрів (далі – МЖ). Поняття МЖ було запроваджено М. М. Бахтініним на початку ХХ ст. на позначення стійких тематичних, композиційних і стилістичних типів висловлень. У статті «Проблема мовленнєвих жанрів» [1] дослідник стверджує, що під час спілкування людина оперує конкретними МЖ, тобто «наші висловлення мають певні стійкі типові форми побудови цілого. Ми використовуємо багатий репертуар усних (і писемних) мовленнєвих жанрів» [1, с. 272]. К. Ф. Седов вважає, що МЖ – це «універсальна лінгвофілософська категорія,

дослідження якої має прояснити природу дискурсивної поведінки та мислення мовної особистості» [8, с. 237].

Для ритуальної ПК, на нашу думку, релевантним, насамперед, є такий МЖ, як привітання. У ПК привітання є різновидом звичайного вітального МЖ, яке ми розуміємо як вітання від імені політичного лідера або політичної сили (партії, організації) з нагоди свята або урочистої події. На думку О. Д. Кривоносова, предметом цього жанру є певна подія, це «форма писемного контакту з представниками цільової аудиторії, що присвячена певній даті або ювілею, тобто урочистій події в житті соціально значущої особи, персони або фірми» [7, с. 193].

Однак у ритуальній ПК урочиста подія переважно стосується не організації, а масового адресата – потенційних виборців або всього населення країни, а урочиста подія є значущою не лише для обмеженої групи людей, а й для всього народу, напр.: *Дорогі, рідні мої! У ці світлі і добрі дні прийміть найщиріші вітання з Пасхою Христовою. Нехай Божя Ласка буде над усіма нашими добрими і справедливими справами. Нехай в усіх наших родинах панує злагода, добробут і щастя. Миру нам усім! Доброго і світлого майбутнього нашій Україні! Христос воскрес! Воістину воскрес!* (Привітання з Великоднем, Ю. Тимошенко, 2015). Привітання зі святковими подіями, що мають надціннісний характер, та є важливими не лише для конкретної цільової аудиторії, а й для всього населення, а іноді й людства, є дуже поширеними та властивими саме ПК. До таких святкових подій уналежнюємо Новий рік, Різдво Христове, Великдень, Трійцю та актуальні для нашої країни День Незалежності, День захисника Вітчизни, День Конституції, День Прапора.

З релігійними християнськими святами політики вітають адресатів регулярно, при цьому це не залежить від рівня політичного лідера – всеукраїнський чи місцевий, напр.: *Я пишаюся, що належу до сильного духом народу. І зараз, у ці радісні дні Святої Трійці, ми будемо разом молитися і вірити в Бога і в Україну* (Привітання зі Святою Трійцею, В. Янукович, 2013); *Дорогі жителі міста! Прийміть найщиріші вітання з нагоди одного з величніших християнських свят – Трійці! Це величне свято є торжеством віри у Бога, духовності та моральності* (Привітання зі Святою Трійцею, міський голова м. Кузнецовськ С. Анощенко, 2012).

Президенти країни вітають з релігійними святами різні конфесії та вірян інших релігій, що проживають на території України, напр.: *Любі друзі! Щиро вітаю вас із великим єврейським святом Ханука – святом героїзму й перемоги над поневолювачами, святом очищення й освячення, світла й вогнів. Свято Ханука свідчить: ніщо не спроможне здолати прагнення народу до свободи. Свято Ханука нагадує нам не лише про реальність дива в земному житті, а й про те, що ми повинні бути гідними Господнього дива. (...) Мир вам! Веселих, радісних свят! Хаг Ханука самеах!* (Привітання єврейському народу зі святом Ханука, В. Ющенко, 2004); *Шановні співвітчизники! Щиро вітаю вас зі святом жертвопринесення – Курбан-Байрамом, що символізує високі моральні якості – милосердя, доброту, взаємопрощення. Наслідування цим етичним нормам свідчить про прихильність до загальнолюдських цінностей та сприяє укріпленню єдності у суспільстві. Зичу вам і вашим родинам благополуччя, радості, достатку та домашнього затишку* (Привітання з мусульманським святом Курбан-Байрам, В. Янукович, 2011). Представлення привітань на релігійні свята належить до завдань ритуальної комунікації, тому політичні лідери, орієнтовані на те, щоб їх підтримували представники різних релігій і конфесій, вітають своїх потенційних виборців обов'язково.

З національними святами обов'язково вітає політичне керівництво, тобто Президент, прем'єр-міністр, голова Верховної Ради та ін., напр.: *Шановні співвітчизники! Вітаю вас з Днем Державного Прапора України. Символічно, що ми відзначаємо його напередодні Дня незалежності. Адже національний прапор – один з найважливіших символів. Наш синьо-жовтий стяг – це втілення мрій предків про свободу і незалежність України* (Вітання з Днем прапора, В. Гройсман, 2014).

Особливе місце серед привітань належить новорічному привітання президентів. Н. В. Кондратенко уналежнює його до ритуальних жанрів ПД «на підставі таких критеріїв: подійність (урочиста подія – святкування Нового року), часова й локальна зумовленість (телевізійний виступ, що транслюється державними телерадіокомпаніями за 15 хвилин до Нового року), закріплена форма і перфомативний характер» [4, с. 49]. Новорічне привітання

є обов'язковим атрибутом новорічних свят. Увага до його виголошення та процес сприйняття по телебаченню для більшості українських родин стали ритуальним дійством, при цьому мало хто з глядачів може наступного дня пригадати, що саме говорив Президент. Головне в новорічному привітанні – не зміст, а фатика, тобто факт виголошення промови та реалізація інтенції мовця. Кожного року новорічне привітання будується за одними структурно-змістовими критеріями: звертання до аудиторії, власне привітання, перелік досягнень минулого року, планування та надії прийдешнього року, побажання, напр.: **Дорогий Український народ, надійшла святкова пора, світла і радісна пора Новорічних і Різдвяних свят.** (...) Яким цей рік залишиться для нас? **Я згадую, насамперед, події,** де основну роль відіграла позиція суспільства, вчинок людини, досягнення особистості. (...) Досягнення держави починаються з нас. (...) Ми зуміли дотриматись демократичного курсу і провести перші чесні вибори. Ми вперше сформулювали політичний план розвитку країни – Універсал національної єдності. (...) Ми зустрічаємо Новий Рік. **Я щиро бажаю** Українському народу злагоди, єдності і добра у 2007 році. Я прошу в Господа захисту для нашої країни. **І з щирими побажаннями звертаюся до кожного громадянина і до кожного покоління. Я бажаю достатку, тепла і затишку старшим поколінням.** (...) **Я вітаю Тебе, мій дорогий Український народ, з 2007 роком** (Привітання з новим роком, В. Ющенко, 2007). Новорічні привітання завжди оприлюднюються особисто мовцем – Президентом України – і транслуються у запису за декілька хвилин до початку Нового року. Семіотичний характер привітань щоразу змінюється, зокрема це стосується невербальних складників – місця запису, учасників, атрибутики.

Н. В. Кондратенко зазначає, що «метою новорічного звернення як жанру ПД є єднання народу: політичний лідер не лише вітає аудиторію зі святом, а й акцентує увагу на спільних досягненнях, вказує шлях вирішення спільних проблем» [4, с. 47]. Ідея консолідації народу та влади особливо актуальна для новорічних привітань українських президентів, напр.: **Дивлячись у майбутнє, я закликаю українську громаду, кожна українську родину, кожного українця до єднання в ім'я України. Я закликаю всіх громадян, людей різних національностей і віросповідань, прихильників різних політичних сил, до єдності. Об'єднавшись, ми принесемо в наші оселі мир і спокій, любов і достаток. Об'єднавшись, ми надійно захистимо свою свободу і незалежність, прискоримо незворотній поступ до демократії. Об'єднавшись, ми обов'язково станемо заможною нацією, яка по праву стане на належне місце серед європейських народів** (Привітання з Новим роком, В. Ющенко, 2006). Ідея об'єднання в межах країни Сходу і Заходу наявна майже в усіх новорічних привітаннях останніх років.

Привітання як МЖ має чітко визначену структуру: рамкові елементи (звернення до адресата і підпис адресанта), конгратуляційна частина (зазначення святкової події та власне привітання), констатувальна частина (перелік досягнень адресата або загалом народу та характеристика значущості діяльності адресата), оптативна частина (власне побажання) [7, с. 193]. Така структура є характерною для усіх привітань.

Президенти через свою прес-службу презентують привітання до всіх урочистих подій як у житті нашої держави, так і інших держав та їх політичних лідерів. Привітання, адресовані групам адресатів, поширюють як через прес-службу, так і через ЗМІ, напр.: **Шановні друзі! Щиро вітаю вас із професійним святом – Днем радіо, телебачення та зв'язку.** Забезпечення права кожного на свободу слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, на доступ до інформації та її поширення є головними пріоритетами побудови демократичної європейської України (Вітання з Днем працівника радіо, телебачення та зв'язку, П. Порошенко, 2014); **Шановні співвітчизники! Сердечно вітаю вас зі святом Різдва Христового.** Прихід у наш світ Сина Божого вселяє близько двох тисячоліть у душі людей надію на спасіння. У глибокому символізмі цієї події віруючі черпають життєву стійкість та терпіння (Вітання з Різдвом християнам західного обряду, П. Порошенко, 2014).

Крім колективного привітання, в ПД представлено особисто адресовані, присвячені урочистих датам у житті соціально значущих та видатних людей сучасності – вітчизняних політиків, діячів культури та мистецтва, церкви, спорту та зарубіжних політиків, напр.: **Шановна Ліно Василено! Сердечно вітаю зі знаменним ювілеєм Вас – княгиню української поезії.** Разом із мільйонами шанувальників захоплююся Вашою творчістю, вдячний Вам за

відкриття сили і багатства української мови, яка говорить кожним Вашим рядком. У найтяжчі часи Ви зберегли свободу свого слова, а Ваше слово веде до свободи усіх нас. Зичу Вам міцного здоров'я, радості, нових шедеврів. З роси й води Вам, дорога Ліно Василівно! З повагою, щиро **Ваш Петро Порошенко** (Вітання з нагоди ювілею Ліни Костенко, П. Порошенко, 2015). Особисто адресовані привітання відрізняються від звичайних ритуальних текстів лише тим, що представлені від імені відомого політика, а адресатом виступає соціально значуща персона в житті країни.

Результати і висновки. Привітання є одним з основних ритуальних МЖ, що функціонують у ПД, та має чітко визначену структуру, зміст і комунікативну настанову. На структурному рівні обов'язковими елементами привітання є рамкові складники, конгратуляторна та констатувальна частини, оптативний компонент. За змістом привітання як жанр ПД завжди пов'язане з урочистими подіями в житті або суспільства, або соціально значущої особи. За інтенцією привітання передбачає виконання етикетної функції – власне привітання – та елементи самопрезентації мовця як уважного, небайдужого політика.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – 424 с.
2. Бойко О. Д. Політичне маніпулювання : [навч. посібник] / О. Д. Бойко. – К. : Академвидав, 2010. – 432 с.
3. Калиновська О. В. Вербальний ритуал в українському політичному дискурсі 70-х років ХХ ст. – Львів, 2009. – [Електронний ресурс]: // http://www.lnu.edu.ua/faculty/www.visnyk/34_1/kalynovska.doc
4. Кондратенко Н. В. Специфіка новорічного звернення як ритуального жанру політичного дискурсу / Н. В. Кондратенко // Реклама та PR у масовоінформаційному просторі : [монографія] ; за заг. ред. О. В. Александрова. – Одеса : Астропринт, 2009. – С. 46–53.
5. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс : текстуалізація реальності : [монографія] / Н. В. Кондратенко. – Одеса : Чорномор'я, 2007. – 156 с.
6. Кравець А. Політична антропологія : [монографія] / А. Кравець. – Дніпропетровськ : Нац. металургійна академія України, 2012. – 178 с.
7. Кривоносов А. Д. PR-текст в системі публичних комунікацій / А. Д. Кривоносов. – СПб. : Петербургское востоковедение, 2002. – 288 с.
8. Седов К. Ф. Дискурс и личность : Эволюция коммуникативной компетенции / К. Ф. Седов. – М. : Лабиринт, 2004. – 320 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Людмила Стрій – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова.

Наукові інтереси: політична лінгвістика, лінгвопрагматика, лінгвістика тексту, дискурсологія.

УДК 81'4

ГЕНДЕРНА СПРЯМОВАНІСТЬ РИТУАЛЬНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВ

Олена ЧОРНА (Кіровоград, Україна)

У статті зроблена спроба виокремити типово маскулінні й типово фемінні засоби вербальної аргументації у ритуальних політичних промовах.

Ключові слова: політичний дискурс, маскулінні комунікативні характеристики, фемінні комунікативні характеристики, аргументація, маніпуляція.

The paper attempts to single out typical masculine and typical feminine means of verbal argumentation in ritual political speeches.

Keywords: political discourse, masculine communicative features, feminine communicative features, argumentation, manipulation.

Політичну комунікацію традиційно досліджують як антропоспрямоване агональне спілкування, що має яскраво виражену маніпулятивну специфіку. Комунікативною макроінтенцією адресанта, основною ціллю котрого є завоювання та утримання соціальної влади, виступає персуазивна – переконати реципієнтів у власній управлінській кометентності та доцільності / необхідності обрання на високу посаду. Утім нас цікавить дещо інший кут зору на цю проблему: чи має маніпулятивне політичне спілкування гендерну основу (умовно кажучи, чи зорієнтоване воно на "потреби жінок" і "потреби чоловіків") та чи має аргументація політика гендерно спрямовані характеристики.

Мета цієї статті полягає у виокремленні типово чоловічих та типово жіночих засобів вербальної аргументації у ритуальних промовах політиків високого рівня. **Матеріалом дослідження** стали 10 текстів ритуальних політичних промов вищих державних осіб України й Сполучених Штатів Америки (загальний обсяг –94650 др. зн.).

Предметом дослідження виступають комунікативні та вербальні характеристики політичного мовлення, які можна віднести до типово фемінних або типово маскулінних способів аргументації. Зважаючи на те, що політичні виступи чиновників високого рангу створюються спічрайтерами, а не самими політиками, при аналізі фемінних та маскулінних характеристик ми не будемо відштовхуватись від особи офіційного мовця (аніматора), а зосередимось на вербальних способах аргументації, які підсвідомо сприймаються адресатом як типово жіночі або типово чоловічі.

Під поняттям "чоловіча аудиторія", "типово чоловічі / маскулінні комунікативні характеристики" розуміємо такі риси мовного спілкування, які, за висновками вчених, притаманні більшості (80%) чоловіків. Відповідно, "типово жіночими / фемінними комунікативними характеристиками" вважаємо ті прикметні ознаки вербальної інтеракції, які властиві мовленню більшості осіб жіночої статі (учені наводять аналогічні дані у 80%).

Не заглиблюючись в історично-еволюційні передумови та біологічно зумовлені причини виникнення [див., напр., 9], відзначимо, що повідомлення, яке зацікавить жіночу аудиторію, має бути відносно довгим, насиченим емоціями та сенсорними образами, які змушують співпереживати. Повідомлення, що буде позитивно сприйняте чоловічою аудиторією, має бути коротким, беземоційним, оперувати даними і фактами, бути зорієнтованим на вирішення певної проблеми. Більш того, за словами Й. Стерніна [6, с. 54], для впливу на жінок слід вдаватись до індуктивної аргументації (узагальнення різноманітних прикладів / історій), а на чоловіків – використовувати дедуктивну (відштовхуватись від умов конкретної, заданої ситуації). Комунікативні характеристики типово жіночого та чоловічого спілкування узагальнено у таблиці 1, яка також відображає результати аналізу ритуальних виступів Президентів України та США. Виокремлені нами характеристики є певною мірою експериментальними, частково умовними, оскільки у вітчизняному мовознавстві наразі відсутня традиція аналізу гендерних особливостей політичної аргументації.

Таблиця 1

Фемінні й маскулінні комунікативні характеристики та їх вербалізація в ритуальних політичних промовах

Аспект порівняння	Типово ФЕМІННІ риси (Ф)	Типово МАСКУЛІННІ риси (М)	Політичне мовлення П. Порошенка та Б. Обами	Превалюючі риси
Стиль спілкування	зорієнтований на систему взаємодії	предметний, змагальний, конфліктний	зорієнтований на систему взаємодії; промовець прагне видаватись близьким другом, союзником, однодумцем	Ж
Мега-інтенція	налагодження соціальних зв'язків, мінімізація відмінностей; як нагорода	вирішення проблем; орієнтовані на пошуки рішень	<ul style="list-style-type: none"> налагодження соціальних зв'язків, мінімізація відмінностей; возвеличення нації, заклик до єднання. 	Ж
Манера спілкування	орієнтовані на процес спілкування	більш агресивна та конфліктна; безапеляційне висловлення власної думки	<ul style="list-style-type: none"> неагресивна, "душевна", підкреслено щира; чітке висловлення власної думки в очікуваних ситуаціях ("країна потребує змін – я рішуче їх проведитиму") 	Ж + ч
Основні засоби аргументації / основні тематичні компоненти	оперують відчуттями та емоціями	оперують даними і фактами	основним компонентом виступу є <i>емотивний</i> – використання сенсорних образів для побудови аргументації, надання емоційних характеристик, емоційний виклад, "сльозливо-героїчні" приклади з життя, мінімальне використання числових даних	Ж

<i>Роль комунікативного статусу</i>	надають перевагу симетричній комунікації	надають перевагу асиметричній комунікації	прагнуть до симетричної комунікації (експліцитно вербалізують цю рівність), утім існують цікаві особливості: <ul style="list-style-type: none"> • промовець єднається з аудиторією щодо проблем і зобов'язань; • виступає одноосібно щодо їх вирішення ("я наказав, я контролюю; я, як Президент") 	Ж + ч
<i>Емоційність мовлення</i>	мають більш емоційне мовлення, схильні до перебільшення емоцій (інтенсифікації насамперед позитивної оцінки)	мовлення менш емоційне; перебільшують цифри і факти	мовлення емоційне, метафоричне; інтенсифікація емоційної оцінки (як позитивної, так і негативної); округлення цифр (щоб звучали вагомніше)	Ж
<i>Особливості ведення розмови</i>	мають схильність до одночасного обговорення кількох тем (мультитрекінг)	мають здатність до уважного обговорення лише однієї теми за одиницю часу (монотрекінг)	• монотрекінг, адже мають не лише озвучити/торкнутись теми, а й сформулювати бажану інтерпретацію цих феноменів	Ч
Вербальна складова				
<i>Середня тривалість виступу</i>	типово створюють довші повідомлення (за день мають потребу у вимовлянні 6000–10 000 слів)	створюють відносно короткі повідомлення (за день мають потребу у вимовлянні 2000–4000 слів)	• середня довжина виступу П. Порошенка –12555 др. зн. (30 хв звучання) • середня довжина виступу Б. Обама –6367 др. зн. (13 хв звучання) * у транскриптах виступів Президента США традиційно зазначається час початку і час завершення промови	Ж (Україна), Ч (США)
<i>Превалююча форма комунікації</i>	схильні до діалогу та полілогу	схильні до монологу	схильні до діалогізації монологу (використання риторичних питань-звернень до аудиторії, фраз на зразок "давайте поміркуємо")	Ж
<i>Моніторинг зворотнього зв'язку</i>	частіше використовують актуалізатори (так? ти що?), сигнали наявності зворотнього зв'язку	менше реплік-реакцій	відсутній в матеріалі дослідження	Ч
<i>Уживання непрямих мовленнєвих актів</i>	частіше вживають непрямі МА (не схильні говорити прямо); легше "читають" прихований зміст	прямолинійні, не схильні до створення непрямих МА; розуміють сказане буквально	практично відсутні непрямі МА; виняток – риторичні питання (1-3 на промову)	Ч
<i>Особливості використання мовного коду</i>	переважають прикметники й прислівники	превалюють іменники та дієслова, частіше вживають абстрактні іменники	схильність до створення т.зв. "порожніх фраз" за рахунок вживання абстрактних іменників з розмитим денотативним компонентом	Ч
<i>Використання засобів увічливості</i>	мовний код містить більшу кількість засобів увічливості, менша кількість грубих і лайливих слів; частіше вживають слова зі значенням невпевненості	мінімально необхідна кількість засобів вираження увічливості; незначна частка модальних слів; експліцитне вираження імперативів	мінімально необхідна кількість засобів вираження увічливості; відсутність зменшено-пестливих суфіксів	Ч
<i>Невербальна складова</i>	уміння миттєво розшифрувати невербальні сигнали; легко розпізнають обман за невербальними компонентами	практично відсутні вміння розкодувати невербальну інформацію	не виступала об'єктом аналізу	

Таким чином, екстралінгвальна складова політичного мовлення має явно виражені фемінні характеристики; водночас у вербальній складовій домінують маскулініні характеристики. Для ідентифікації з жіночою частиною аудиторії, промовець намагається створити довірливу, емоційну атмосферу, використовує яскраві сенсорні образи, наводить патетичні історії з життя, декларує світоглядне єднання з адресатом. Впливу на слухачів-чоловіків сприяє домінування прямих мовленнєвих актів, монотрекінг викладу, використання "складних" абстрактних слів. Розглянемо ці аспекти детальніше.

Стиль, манера спілкування та комунікативна мегайнтенція демонструють типово жіночі характеристики. Мовець об'єктивує прагнення до єднання, взаємодії, демонструє співпереживання, прагне видаватись ширим, "таким, як усі".

Укр. Головне наше досягнення за рік, що минув: всім смертям наперекір ми – а під «ми» я маю на увазі всіх нас як велику Українську націю – всі ми зберегли Україну [6].

Англ. On this uniquely American holiday, we also remember that so much of our greatness comes from our generosity [12].

Поняття *комунікативного статусу* корелює з прагненням бути на рівних з адресатом. Виголошуючи промову, Президент експліцитно декларує цю рівність – тобто симетричність комунікативних статусів. Утім названу рівність слід вважати умовною, оскільки де-факто Президент має значно більше комунікативних прав (розпочинати і завершувати промову, обирати і змінювати тему, звертатись до аудиторії), ніж його адресат, котрий наділений переважно обов'язками.

Прикметним є те, що єднання з адресатом промовець прагне переважно у сфері проблем і обов'язків ("наші спільні проблеми, ми разом повинні"), але виступає одноосібно щодо їх вирішення. У цьому випадку він наголошує на вищості власного статусу. Тут можемо спостерігати феномен колізії двох прагнень: бути на рівних і бути "вищим" (адже Президент міг замінити "Я-центричну фразу" – "я наказав, я особисто підписав, за моїм дорученням" – на безособову форму.

Укр. І щоб вгамувати хвилювання батьків, ще раз наголошую: за моїм наказом молоді призовники не направляються на службу в зону АТО. <...> І моя мрія як Президента – щоб наші воїни набували досвіду й майстерності в місцях постійної дислокації та на полігонах – в навчальних умовах, наближених до бойових, але не на справжній війні. Та не все, на жаль, залежить від нас. <...> Робив, роблю і робитиму все, що можливо і що неможливо, для того, щоб в Україні запанував мир [2].

Англ. As a father to two young daughters who are the most precious part of my life, I know that we see ourselves with friends and coworkers at a holiday party like the one in San Bernardino. I know we see our kids in the faces of the young people killed in Paris. <...> And since the day I took this office, I've authorized U.S. forces to take out terrorists abroad precisely because I know how real the danger is. As Commander-in-Chief, I have no greater responsibility than the security of the American people [8].

Основним компонентом аргументації виступає емотивний; цьому підпорядкований увесь виклад промови. Ритор використовує метафоричні сенсорні образи, надає подіям емоційних характеристик, вдається до "сльозливо-героїчних" прикладів для аргументації своєї позиції. Використання числових даних і фактів – мінімальне, панує тенденція до округлення цифр (як з метою гіперболізації, так і для скорочення часу їх звучання, а відповідно, і перенесення акценту на словесну, нечислову інформацію).

Укр. Та й досі аж здригнешся, як згадаєш, в якому стані опинилася країна після того, як клептократичний режим Януковича чотири роки свідомо котив її до національної катастрофи <...> Що спливає в пам'яті щодо тих днів? Анексовано Крим. Російські бойовики захопили більшу частину Донбасу. <...> Кремль готувався до розчленування України, знав, що його п'ята колона остаточно знищила українську армію, обеззброїла її, залишила голою та босою. <...> У Державному казначействі <...> навіть забули, як пахнуть гроші [5].

Англ. *In 1620, a small band of pilgrims came to this continent, refugees who had fled persecution and violence in their native land. Nearly 400 years later, we remember their part in the American story -- and we honor the men and women who helped them in their time of need. <...>And I've been touched by the generosity of the Americans who've written me letters and emails in recent weeks, offering to open their homes to refugees fleeing the brutality of ISIL* [12].

Особливістю виступів Президента є маскулінний монотрекінг, тобто обговорення однієї теми в один момент часу, плавність переходу до інших тем. Цю схильність можемо також пояснити й тим, що політикові важливо не просто торкнутись певної теми, згадати її "пунктирно" – він має на меті запропонувати сценарій інтерпретації сказаного, здійснити персуазивний вплив.

Превалюючою формою комунікації виступає монолог. Ця форма визначена умовами комунікативної ситуації і не залежить від бажань мовця. Утім використання риторичних запитань, фраз на зразок "давайте поміркуємо" створюють ілюзію діалогу, активізують увагу аудиторії, підвищують довіру до оратора.

Знанням психічних особливостей уваги зумовлений і час звучання промови. Як відомо, тривалість довільної уваги дорослої людини – близько 20 хвилин, за умови, що кожні 7-10 хвилин є стимульовальне підживлення інтересу або хвилине переключення – сміх, анекдот, приклад із життя, репліка із зали. У такому світлі промови Барака Обама можна вважати зразком для наслідування: у середньому тривають 13 хвилин, насичені гумористичними фразами, життєвими прикладами. Очільник США, розповідаючи історію з життя пересічного американця, також полюбить створювати ефект театральності: запрошувати цю людину до зали і звертатись до неї під час виступу; сам жваво реагує на репліки із зали.

Виступи Президента України є вдвічі довшими і менш "жвавими"; у матеріалі дослідження не було виявлено гумористичних компонентів.

Лідери обох країн практично не вдаються до засобів моніторингу зворотнього зв'язку. Цю рису вважаємо маскулінною. Президенти також не схильні до використання непрямих мовленнєвих актів (окрім риторичних питань), що, з одного боку, є маскулінною характеристикою. З іншого боку, це викликано потребою бути зрозумілим у максимально гетерогенній аудиторії (згадаємо й про телеглядачів): 1) політика повинні розуміти слухачі-чоловіки (які мають мінімальні вміння розкодовувати непрямі МА); 2) месиджі політика повинні буди однозначно інтерпретовані усіма слухачами, не викликати двозначності і сумнівів у політкоректності.

Особливостями використання мовного коду політиками є схильність до створення т.зв. "порожніх фраз" за рахунок вживання абстрактних іменників з розмитим денотативним компонентом ("повне виконання", "українська система координат", "forge a strong deal", "go down the dark path of radicalization"). Подібні лексеми надають великий простір для інтерпретації за рахунок "розмитості" денотативного значення у поєднанні з яскраво вираженим оцінним (конотативним компонентом). Зазначені особливості є виявом маскулінності: прагнення домінувати, демонстрація свого чільного місця у суспільній ієрархії, схильність називати все точно. З іншого боку, використання абстрактної лексики породжує багатоваріантність інтерпретації повідомлення політика – у межах "спільно заданої" канви розуміння, кожен слухач створить своє, зважаючи на власні, особисті конотативні значення.

Укр. *Зберігаючи ключові принципи і положення, Конституція в сучасних динамічних історичних умовах повинна адекватно реагувати на глобальні зміни та виклики часу* [4].

Англ. *In the process, we've hardened our defenses – from airports to financial centers, to other critical infrastructure. Intelligence and law enforcement agencies have disrupted countless plots here and overseas, and worked around the clock to keep us safe. Our military and counterterrorism professionals have relentlessly pursued terrorist networks overseas– disrupting safe havens in several different countries, killing Osama bin Laden, and decimating al Qaeda's leadership* [8].

Таким чином, екстралінгвальна складова політичного мовлення має явно виражені фемінні характеристики; водночас у вербальній складовій домінують маскулінні характеристики. Причини такої побудови політичних виступів відносимо до перспектив дослідження.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Виступ Президента на церемонії вшанування пам'яті жертв Голодоморів в Україні 28 Листопада 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-na-ceremoniyi-vshanutvannya-pamyati-zhertv-36377>.
2. Виступ Президента України під час урочистостей з нагоди Дня Перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 09 Травня 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-pid-chas-urochistostej-z-nagodi-d-35278>.
3. Вітання військовослужбовця, працівникам та ветеранам Сухопутних військ Збройних Сил України 12 Грудня 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/vitannya-vijskovosluzhbovcyam-pracivnikam-ta-veteranam-suhor-36476>.
4. Звернення Президента до Українського народу з нагоди 19-ї річниці Конституції України 28 Червня 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-do-ukrayinskogo-narodu-z-nagodi-19-yi-35566>.
5. Иссерс О. С. Речевое воздействие : учеб. пособие для студентов, обучающихся по специальности «Связи с общественностью» / Оксана Сергеевна Иссерс. – 2-е изд. – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – 288 с.
6. Стернин И. А. Введение в речевое воздействие / Иосиф Абрамович Стернин. – Воронеж: Полиграф, 2001. – 252 с.
7. Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році» 04 Червня 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/shorichne-poslannya-prezidenta-ukrayini-do-verhovnoyi-radi-u-35412>.
8. Address to the Nation by the President on 06 December 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2015/12/06/address-nation-president>.
9. Pease A. Why Men Lie and Women Cry / Allan Pease, Barbara Pease. – Rio de Janeiro: Sextante, 2003. – 148 p.
10. Remarks by the President at Commemoration of the 150th Anniversary of the 13th Amendment on 09 December 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2015/12/09/remarks-president-commemoration-150th-anniversary-13th-amendment>.
11. Remarks by the President at Veterans Day Commemoration Ceremony on 11 November [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2015/11/11/remarks-president-veterans-day-commemoration-ceremony>.
12. This Thanksgiving, Recognizing the Greatness of American Generosity: President Barack Obama in his Weekly Address on November 26, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2015/11/26/weekly-address-thanksgiving-recognizing-greatness-american-generosity>.
13. Top 10 Things that Happened in 2015: President Barack Obama in his Weekly Address on December 19, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2015/12/19/weekly-address-top-10-things-happened-2015>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Чорна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.
Наукові інтереси: політична лінгвістика, теорія мовної комунікації, іміджологія.

УДК 811.112.2'42

**ПРИЛАГАТЕЛЬНЫЕ В СРАВНИТЕЛЬНОЙ И ПРЕВОСХОДНОЙ
 СТЕПЕНИ КАК ИНДИКАТОР КОНВЕНЦИОНАЛЬНОЙ
 ИМПЛИКАТУРЫ**

Мария СИДОРОВА (Харьков, Украина)

У статті встановлюються лінгвопрагматичні властивості реактивних висловлень німецькомовного діалогічного дискурсу, які містять у якості індикаторів імплікатури прикметники у вищому та найвищому ступенях порівняння. У реактивному висловленні німецькомовного діалогічного дискурсу якісні прикметники активують імплікатуру у комплексі з минулим часом дієслова та їхнім лексичним значенням. Встановлені прикметники, які найчастотніше є індикаторами імплікатури у німецькомовному діалогічному дискурсі.

Ключові слова: діалогічний дискурс, індикатор, імплікатура, імпліцитний смисл, прикметник, реактивне висловлення.

The article deals with lingvopr pragmatic properties of reactive statements in German dialogic discourse, which include adjectives in comparative and superlative degrees of comparison as implicature indicators. Qualitative adjectives together with past tense verbs and their lexical meaning activate implicature. The most frequently used adjectives as implicature indicators are inventoried.

Key words: dialogic discourse, implicature indicator, implicit meaning, adjective, reactive expression.

На современном этапе развития лингвистики внимание ученых смещается с описания структуры языковых единиц на попытки объяснить эти единицы с точки зрения употребления их в дискурсе. В частности, научному исследованию подвергаются

прилагательные в сравнительной и превосходной степени, которые, будучи употребленными в диалогическом дискурсе вместе с временными формами глагола, способны активировать в сознании коммуникантов имплицитные смыслы – импликатуры.

Целью данной статьи является установление лингвопрагматических свойств реактивных высказываний немецкоязычного диалогического дискурса, имеющих в качестве индикаторов прилагательные в сравнительной и превосходной степенях и реализующих конвенциональные импликатуры, т.е. такие имплицитные смыслы, которые интендируются говорящим и выводятся адресатом на основе различных языковых индикаторов и дискурсивного контекста.

Объектом исследования служат высказывания с импликатурами в реактивных ходах немецкоязычного диалогического дискурса, индикаторами которых являются прилагательные в сравнительной и превосходной степени.

Материал исследования составили соответствующие фрагменты диалогического дискурса, представленные персонажной речью в современной художественной литературе и кинофильмах на немецком языке.

В системе частей речи немецкого языка прилагательное, после глаголов и существительных, является самым обширным классом. Прилагательное является такой частью речи, элементы которой служат для определения разнообразных свойств материальных или ментальных предметов [1, с. 89]. Помимо этого при помощи прилагательных обозначаются свойства и отличительные признаки предметов; говорящий сообщает при помощи них, какими свойствами обладает кто-то или что-то, каким образом происходит то или иное действие [2].

Существует множество классификаций прилагательных по их семантическим или синтаксическим характеристикам. С точки зрения их синтаксических характеристик прилагательные могут употребляться в качестве атрибута при существительном, атрибута при прилагательном или наречии, самостоятельного члена предложения (прилагательное с предикативной или адвербиальной функцией) [2, с. 253].

При этом следует учитывать еще и тот факт, что качественные наречия и качественные прилагательные совпадают по форме.

Качественные прилагательные могут активизировать импликатуру в реактивных ходах диалогического дискурса, употребляясь в формах сравнительной и превосходной степени.

Наиболее частотным прилагательным, выступающим в качестве индикатора импликатуры, в нашем корпусе является прилагательное *gut*:

(1) [Из-за странных происшествий в отеле весь персонал плохо спит]

„*So schlecht schläfst du?*“

„*Letzte Nacht schon. Und du?*“

Sonia lächelte. „Ich habe auch schon besser geschlafen“. (+>> *Ich schlafe auch schlecht*)

(Suter, „*Der Teufel von Mailand*“, S. 163)

ИХ: *Q(p)*

PX: *A(q)* +>> *A(p)*

В данном дискурсивном фрагменте K2 при помощи прилагательного в сравнительной степени *besser* сравнивает одно состояние дел с другим и дает одновременно характеристику своему нынешнему общему состоянию.

В следующем дискурсивном фрагменте основным носителем информации является прилагательное *gut*, в частности его сравнительная степень сравнения *besser*. Основной смысл сводится к тому, что самочувствие человека чаще всего отражается на его внешнем виде и что, если человек обычно выглядит лучше, чем сейчас, то с ним что-то не так.

(2) [Врач (Лотар) намекает другу на то, что тот переутомлен]

Moritz: *Was gibt's? Stimmt etwas nicht mit mir?* <...>

Lothar: *Gott, ich wollte nur sagen, was jeder sagt: du hast schon mal besser ausgesehen, alter Freund...* (+>> *Du siehst schlecht aus*)

Moritz: *Hm...* <...>

Lothar: *Übermüdung, Erschöpfung.* (Strauß, „Trilogie des Wiedersehens“, S. 111)

ИХ: **Q(p)**

PX: **A(q) +>> A(r)**

Индикатором импликатуры выступают и сложные прилагательные в сравнительной степени, первым элементом которых является порядковое числительное. Такие прилагательные указывают на какое-либо определенное место в числовом ряду, состоящем из порядковых числительных. С их помощью указывается порядковое место, к которому принадлежит определенное количество чего-либо [2, с. 271], например:

(3) [Бьёрн завтракает с супружеской парой Адрианом и Евой в коммунальной квартире]

Bjorn: *Bitte, Schokokroissants!*

Eva: *Oh Bjorn, du bist immer der beste.*

Adrian: *Eh, und wie steht's mit mir?*

Eva an Bjorn: *M-m-m – der zweitbeste!* (+>> *Bjorn ist der zweitbeste* +> *Adrian ist der erstbeste*) („Unter uns“, 28.04.05, Folge 2569)

ИХ: **Q(p)**

PX: **A(q) +>> A(r)**

В данном дискурсивном фрагменте K2 при помощи прилагательного в превосходной степени *zweitbeste* старается дать характеристику двум другим участникам данного диалога, не давая при этом поводов для обид никому из участников диалога. Дополнительным индикатором импликатуры является также настоящее время глагола *sein* с учетом того факта, что реактивное высказывание является неполным.

Высокую частотность демонстрирует также форма сравнительной степени прилагательного *gern* – *lieber*. Она употребляется в случае, если в инициальном ходе употребляется высказывание общевпросительной структуры. Вопрос касается предикации – говорящий верифицирует истинность высказываемой пропозиции, реализуя РА комиссив – предложение услуги:

(4) [Хозяйка дома принимает гостя]

„*Trinken Sie einen Milchkaffee mit?*“ (+> *Ich mache Ihnen Milchkaffee*)

„*Nichts lieber als das!*“ (+>> *Ich trinke einen Milchkaffee mit* +> *Machen Sie mir Milchkaffee*) (Ecker, „Madonna“, S. 277)

ИХ: **K(p)**

PX: **A(q) +>> D(p)**

В следующем дискурсивном фрагменте K2, не желая обидеть K1 прямым отказом от его предложения эксплуатирует значение прилагательного в сравнительной степени *lieber*. При этом дополнительным индикатором импликатуры в реактивном высказывании данного диалога является глагол в сослагательном наклонении *möchte*:

(5) Martin: *Kommen Sie nicht mit uns, Susanne?*

Susanne: *Ich möchte lieber nach Hause fahren.* (+>> *Ich komme nicht mit*) (Strauß, „Trilogie des Wiedersehens“, S. 95)

ИХ: **D(p)**

PX: **A(q) +>> K(~p)**

При анализе прилагательных в сравнительной и превосходной степенях сравнения большое значение имеет временная форма глагола. Если глагол употребляется в форме прошедшего времени *Perfekt*, при анализе можно наблюдать ситуацию, примером которой является приведенный ниже дискурсивный фрагмент, когда K2 при помощи прилагательного в сравнительной степени *näher* не только дает характеристику определенного состоявшегося факта и степени своего участия в сложившейся ситуации, но и пытается смягчить передаваемую новость и дать K1 возможность сохранить его лицо:

(6) [Муж Евы после работы приходит домой, и по его выражению лица она понимает, что с ним что-то не так]

„*Leo, wenn du Sorgen hast, dann reden wir darüber.*“ (+> *Welche Sorgen hast du?*)

*Mit plötzlicher Entschlossenheit drehte Leo sich weg und sagte, zur Fensterfront gewandt:
„Ich habe eine andere Frau ... kennen gelernt. Um es genau zu sagen: näher kennen
gelernt“.* (+>> *Ich habe mit einer anderen Frau geschlafen*) (Lind, „Die Champagner-Diät“, S. 7)

ИХ: Q(p)

PX: A(q) +>> A(r)

Прилагательное в сравнительной степени, употребляемые в реактивных высказываниях, может выступать в синтаксической роли предикатива, характеризуя субъект, сравниваемый с субъектом инициального высказывания. Например, субъект «*Der Nebel*» сравнивается с субъектом «*Die Krähe*»:

(7) [Братья обсуждают картину]

– *Die Krähe ist übertrieben, findest du nicht?*

– *Der Nebel ist viel eindrucksvoller.* (+>> *Der Nebel ist viel übertriebener* +> *Ich finde nicht, dass die Krähe übertrieben ist*) („*The Vampire Diaries*“)

ИХ: Q(p)

PX: A(q) +>> A(p)

Прилагательные в форме превосходной степени акцентируют наибольшее наличие признака у предмета, лица или явления, о котором идет речь в инициальном дискурсивном ходе. В следующем дискурсивном фрагменте K2, чтобы усилить свое воздействие на K1, дважды употребляет прилагательное *klein* в превосходной степени, обосновывая этим, что существуют более глобальные проблемы, чем та, о которой идет речь:

(8) [Ангелу парализует, ее забирают в больницу в тяжелом состоянии]

Ein ungläubiges Stöhnen war die Antwort. Der Chefarzt drehte sich um und strich sich fahrig über die grauen Haare.

„*Heißt das, sie könnte das Baby... verlieren?*“

Der Chefarzt trat auf Röhrdanz zu und legte ihm die Hand auf die Schulter: „Das wird unsere kleinste Sorge sein, Herr Röhrdanz. So grausam das auch für Sie klingen mag: unsere aller kleinste“. (+>> *Sie kann das Baby verlieren, aber sie kann auch selbst sterben*) (Lind, „*Der Mann, der wirklich liebte*“, S. 34)

ИХ: Q(p)

PX: A(q) +>> A(p,r)

Таким образом, можно сделать вывод о том, что прилагательные в сравнительной и превосходной степени выступают в качестве индикаторов импликатур в реактивных высказываниях немецкоязычного диалогического дискурса совместно с временными формами глаголов.

Перспективы исследования усматриваются в дальнейшем более углубленном изучении прилагательных в сравнительной и превосходной степени как индикаторов импликатур в немецкоязычном диалогическом дискурсе.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Абрамов Б.А. Теоретическая грамматика немецкого языка / Б.А. Абрамов. – М. : Владос, 2004. – 286 с.
2. Duden. Die Grammatik / Hrsg. von Günter Drosdowski – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Dudenverlag, 1995. – 865 S
3. Duden online [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.duden.de/>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

4. Ecker Ch. Madonna / Christopher Ecker. – Halle : Mitteldeutscher Verlag, 2007. – 461 S.
5. Lind H. Die Champagner-Diät / Hera Lind. – München : Diana, 2007. – 367 S.
6. Lind H. Der Mann, der wirklich liebte / Hera Lind. – München : Diana, 2012. – 367 S.
7. Strauß B. Trilogie des Wiedersehens / Botho Strauß // ders. Trilogie des Wiedersehens. Groß und klein. : [Zwei Theaterstücke]. – München : Taschenbuch Verl, 1982. – S. 5–124.
8. Suter M. Der Teufel von Mailand / Martin Suter. – Zürich : Diogenes, 2007. – 298 S.
9. Vampire Diaries [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://vk.com/videos-27211409?section=album_44191624
10. Unter uns [Электронный ресурс] – Режим доступа : www.unteruns.de ; <http://german.imbd.com/title/tt0108977/episodes>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марія Сидорова – кандидат філологічних наук, викладач кафедри німецької філології Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди.

Наукові інтереси: актуальні проблеми дискурсології, діалогічний дискурс.

УДК 316.32:004

THE INFORMATION OVERLOAD: THE CAUSES, PROBLEMS AND SOLUTIONS

A.D. ACHILOVA, A.K. KALDAROVA (Kazakhstan, Almaty)

Стаття присвячена дослідженню соціальних мереж як взаємопов'язаних елементів, зокрема: цінностей, ідеалів, родинних зв'язків, уподобань, конфліктів тощо. Соціальні мережі діють на різних рівнях, від родини до нації, і відіграють важливу роль у вирішенні конфліктів, керівництві організаціями, досягненні мети.

Ключові слова: соціальна мережа, конфлікт, позитивний/негативний вплив, дослідження, мережа.

Social network is known as a social structure made of nodes (which are generally individuals or organizations) that are tied by one or more specific types of interdependency, such as values, visions, ideas, financial exchange, friendship, kinship, dislike, conflict or trade. The resulting graph-based structures are often very complex. Social network analysis views social relationships in terms of nodes and ties. Nodes are the individual actors within the networks, and ties are the relationships between the actors. There can be many kinds of ties between the nodes. Research in a number of academic fields has shown that social networks operate on many levels, from families up to the level of nations, and play a critical role in determining the way problems are solved, organizations are run, and the degree to which individuals succeed in achieving their goals.

In its simplest form, a social network is a map of all of the relevant ties between the nodes being studied. The network can also be used to determine the social capital of individual actors. These concepts are often displayed in a social network diagram, where nodes are the points and ties are the lines.

Keywords: social network, research, positive and negative impacts, web, survey.

A social network is a social structure made up of a set of social actors and a set of the dyadicties between these actors. The social network perspective provides a set of methods for analyzing the structure of whole social entities as well as a variety of theories explaining the patterns observed in these structures

Kim Stolz (2014) believes that the rise of social media is definitely correlated with the rise of narcissism in our society. Our self-esteem depends on how many likes we get, how many followers we get, if someone texts us back. And when you see your phone light up from across the room, it's that ping of dopamine in your system. You get that euphoric, excited feeling, and that's addictive. Now we text people, we Instagram, we Vine, we Tinder just to feel that again. And the more we do it, the more we get it back, so it becomes a very addictive process. We all know Instagram, Facebook, Twitter, Tumblr and Vine are way more fun when you can post photos and videos of that special someone you enjoying spending time with. However, social media can be dangerous to any relationship if used incorrectly! Be sure to avoid making mistakes that can throw your relationship into risky waters. Relationships are all fun and games, until social media comes into play. Apps like Facebook and Instagram can be entertaining and allow us to zone out and distract ourselves with other people's lives, but at what price? We've all heard of that couple who had an argument over that new "friend" on Facebook. Or maybe you've had multiple tiffs with your boyfriend over his never-ending liking of girls' selfies. Relationships mixed with social media can be tricky, so it's important to be aware of these eight ways it could become destructive (p.1).

Positive and negative impacts of the Social networks. The social network and its history.

Jacob Moreno(2012) determines social networking is the practice of expanding the number of one's business and/or social contacts by making connections through individuals. While social networking has gone on almost as long as societies themselves have existed, the unparalleled potential of the Web to facilitate such connections is only now being fully recognized and exploited, through Web-based groups established for that purpose. Based on the six degrees of separation concept (the idea that any two people on the planet could make contact through a chain of no more than five intermediaries), social networking establishes interconnected online communities (sometimes known as social graphs) that help people make contacts that would be good for them to know, but that they would be unlikely to have met otherwise. Depending on the social media platform, members may be able to contact any other member. In other cases, members can contact anyone they have a connection to, and subsequently anyone that contact has a connection to, and so on. Some services require members to have a preexisting connection to contact other members (p.2).

In the late 1890s, both Émile Durkheim and Ferdinand Tönnies foreshadowed the idea of social networks in their theories and research of social groups. Tönnies argued that social groups can exist as personal and direct social ties that either link individuals who share values and belief (*Gemeinschaft*, German, commonly translated as "community") or impersonal, formal, and instrumental social links (*Gesellschaft*, German, commonly translated as "society"). Durkheim gave a non-individualistic explanation of social facts, arguing that social phenomena arise when interacting individuals constitute a reality that can no longer be accounted for in terms of the properties of individual actors. Georg Simmel, writing at the turn of the twentieth century, pointed to the nature of networks and the effect of network size on interaction and examined the likelihood of interaction in loosely knit networks rather than groups (p.4).

Positive impacts of the social networks.

IMTIAZ ALI (2015) explains that social networks help the businesses in a variety of ways. Traditional marketing mediums such as the radio, TV commercials and print ads are completely obsolete now and demand for thousands of dollars. However, with social media the businesses can connect with their targeted customers for free, the only cost is energy and time. Through Facebook, Twitter, LinkedIn or any other social site you can lower your marketing cost to a significant level.

The increasing popularity of social sites like Twitter, Facebook and LinkedIn, social networks has gained attention as the most viable communication choice for the bloggers, article writers and content creators.

These social networking sites have opened the opportunity for all the writers and bloggers to connect with their tech savvy clients to share your expertise and articles. Your audience will further share your articles, blog or expertise in their social circle which further enhance your networks of the followers.

Social networks have removed all the communication and interaction barriers, and now one can communicate his/her perception and thoughts over a variety of topics. Students and experts are able to share and communicate with like-minded people and can ask for the input and opinion on a particular topic.

Another positive impact of social networking sites is to unite people on a huge platform for the achievement of some specific objective. This is very important to bring the positive change in society (p.3).

Negative impacts of social networks.

Khama (2015) describes that One of the negative effect of social media or network is it leads to addiction. Spending countless hours on the social sites can divert the focus and attention from a particular task. It lowers the motivational level of the people, especially of the teenagers and students. They mainly rely on technology and the internet instead of learning the practical knowledge and expertise of the everyday life.

Kids can be greatly affected by these social networking sites if they are allowed to use them. The reason is that sometimes people share photos on social media that contains violence and sex, which can damage the behavior of kids and teenagers. It put the negative impact on overall society as these kids and teenagers involve themselves in crime related activities.

Another downside of the social media is that the user shares too much information which may pose threats to them. Even with the tight security settings your personal information may leak on the social sites. Downloading your videos or pictures and copying your status is an easy task and can be done within few clicks (p.2).

People prefer chatting in social networks or in real life.

Balmane (2014) agrees that chat and social networking are great ways to stay in touch and find new friends. However, there are some risks meeting people online—especially if you don't know them in real life. When you share things online you may be sharing with other people you do not know or trust. Once a message, photo or video has been shared, you also won't be able to control where it goes. Social media networks are still growing rapidly worldwide, but much of that growth is being fueled by messaging apps instead of the usual suspects. In fact, according to We Are Social's Digital, Social and Mobile in 2015 report, four of the world's six largest global social platforms are messaging apps. Facebook still leads with 1.36 billion monthly active users, but QQ (829 million), Facebook-owned WhatsApp (600 million, recently updated to 700 million), Facebook Messenger (500 million) and WeChat (468 million) all rank ahead of any other social network (p.2).

Research design.

Method of research will be online and orally survey. The survey was consist 11 questions about social networks. The different 13 questions, in generally questions about social network addiction and in which social networks nowadays young people spent their time.

In my survey 20 people participated. Many of them students of our university, basically my groupmates and my friends, classmates. In my survey participated not only students and in my survey participated people who work. The people who participated in my survey all of them have profiles in different social networks. Generally, all of them have social networking addiction.

Results

I have 11 questions about social networks. First question is “Do you have a social media profile” and 20 people answered that they have social media profile(100%). See the graph in Appendix [A]. The second question is “Have you ever use social networks ?” and 18 people(100%) answered that they ever use social networks. See the graph in Appendix [B]. The third question is “In which social networks you spend a lot of time” Many people answered that 1st is vk.com than whatsapp than Instagram than periscope. See the graph in Appendix [C]. The next question is “What do you think about social networks ?”Answers this question is different and they say their opinion. Such as “Very useful incase of proper use, Waste time, Negative influence”. See the graph in Appendix [D]. The next question is “Do you think Internet addiction is real disease”. See the graph in Appendix [E]. The next question is “How much time do you spend each day on social networks ?” 18 people answered. 10 people means 55,56% answered that they 1-5 spend time each day. See the graph in Appendix [F] 5 people 27,78% answered that 5-10 time spend on social networks, 3 people 16,67% answered that they more than 10 time spend each day. See the graph in Appendix [G]. What devices are you using to access it ? 61,11% use mobile phone and laptop. 27,78% use mobile phone, 11,11% use laptop. See the graph in Appendix [H]. How do you think you use social networks after 30 years? See the graph in Appendix [I] How change your life coal networks? See the graph in Appendix [J]. And 66,67% of people who answered my questions addicted to social networks. See the graph in Appendix [K]

Discussion

In my survey 100% people use social networks and they all of them have media profile. More of them addicted to social networks. And the most popular social networks in young people is vk.com. And they a lot of time spend in social networks.

The advantages of social networks.

First, we have the obvious: communication. We are living in a time where the world is open to us. We can contact anyone around the world, at any time, with just a few keystrokes. It is free, unlike calling across the ocean, and live. We can also share elements of our life, from what we enjoy to photos of ourselves and those in our lives. It is like being a part of that person’s world, even though distance keeps you apart. We also have the communication between people and businesses. Since they have paved a new way for interaction between the two, customers can now tell brands exactly what they want. Businesses can then use that information to tailor their products of more appeal. They used to have to spend a ton of cash for this kind of marketing data. Customers used to have to spend hours on phones getting more and more frustrated when they had a problem or complaint.

The disadvantages of social networks.

But not all consequences of this technology are good ones. Like the way it has allowed us to hide behind screens and limited our social interaction face to face. You get the feeling of being social without having to go out and socialize. In the same vein, it gives you the feeling of being a friend (or having friends) without having to put in any actual work to build the relationship. Just think of how many people you have on your Facebook friends list. How many of them do you see on a semi-regular basis? At all? Then we have the issue of how it has taken over our lives. You hate being out in public and seeing people on their phones. Seeing them talking never bothered me as long as they weren’t being obnoxious. Nor does sending off a quick text bug me; maybe they are meeting someone and telling them where they are, or something. It is the obvious Facebooking or tweeting or whatever else that keeps people’s eyes glued to their phones.

Social Networking website is a revolutionary idea with a very bright future with further scope for advancements. The opportunities provided from this medium are immense and many organisations are making use of this medium to better their practices. Organisations are no longer at

the mercy of the media to advertise or convey their message. With the help of social networking they can advertise or communicate in a more efficient way. For example, Starbucks have started a very successful program in which a person from any part of the world can login to a website to write comments and discuss issues. Similarly people don't have to rely on newspapers or TV to get their daily dose of news it can all be obtained from a social networking site. People can follow or get information from any part of the world. For example Twitter allows a user to follow anything from airline timing to the next breaking news from China. It is even used by politicians to get their message across.

Online communities and Blogs are becoming very popular and moreover since the advancement of embedded systems people can use them "on the go" with the help of handheld devices like cell phones or palmtops. They can get information which is more interactive in nature with the help of embedd photo and video. Iphone is an example of a handheld device through which people can share information. People can also take part in the social network by using many tools available to them. Users can tag particular pages of interest in an interactive manner or can just bookmark them for further interaction. The kind of interaction a user wants from these social networks depends on the type of information the user is interested in. Wikis can be used for academic purpose, it can greatly enhance the way people learn. People can watch videos to understand a topic better or look at photos which might help them to visualize a concept, after all "a picture speaks a thousand words".

The world is getting closer everyday and everyone wants to be connected. Static blogs and websites are losing popularity. World is moving more towards "information streams". The information comes to users rather than users have to make effort to get the information. The social networks can be extended to other media, for example Television now integrates Twitter feeds. In terms of personal relationships too the social networking is connecting people. Dating sites have become very popular to find partners and to be connected with each other. Social networking can also be very crucial in medical help. Illness support communities can be created from which people can get information about common diseases and also first aid tips.

After all the advantages, the problem that arises is of information overload and security. Social networks, unlike the common media, do not have a pattern as to how much information has to be conveyed and where to draw the line. Too much of information may confuse users. Security might be another area of concern where people can get illegal access to a user's information. The future of social networking looks very promising but still it has to deal with the problems associated with it.

BIBLIOGRAPHY

1. Owen-Smith, J. & Powell, W. W. 2014. Knowledge Networks as Channels and Conduits: The Effects of Spillovers in the Boston Biotechnology Community. *Organization Science*, 15(1): 5-21
2. Amato, P. 2012. Personality and Social Network Involvement as Predictors of Helping Behavior in Everyday Life. *Social Psychology Quarterly*, 53(1): 31-43.
3. Creswell, J. W. 2003. *Research Design* (2nd ed.). London: Sage Publications.
4. Crowston, K. & Howison, J. 2005. The social structure of Free and Open source software development. *First Monday*, 10(2).
5. Dodds, P., Sheridan, M., Roby, & Watts, D. J. 2003. An Experimental Study of Search in Global Social Networks. *Science*, 301(5634).
6. Festinger, L. 2014. Informal Social Communication. *Psychological Review*, 57(5): 271-282
7. Uzzi, B. 2007. Social structure and competition in interfirm networks: The paradox of embeddedness. *Administrative Science Quarterly*, 42(1): 35-68.
8. <http://pewinternet.org/Reports/2012/Political-engagement.aspx>
9. <http://www.pewinternet.org/topics/social-networking/pages/3/>
10. <http://www.socialmediatoday.com/content/40-most-popular-social-networking-sites-world>
11. <http://socialnetworking.lovetoknow.com/Advantages and Disadvantages of Social Networking>
12. Erik Qualman. 2014. *Socialnomics: How Social Media Transforms the Way We Live and Do Business (Hardcover)*
13. <http://personalweb.about.com/od/socialmediaaddiction/a/Social-Networking-Addiction.htm>
14. <http://computer.howstuffworks.com/internet/social-networking/information/social-networking-sites-addictive.htm>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

A.D. Achilova – студент факультету мов університету міжнародних інформаційних технологій, м. Алмати, Казахстан.

Наукові інтереси: актуальні проблеми дослідження Інтернет-дискурсу, лінгвістична конфліктологія.

A.K. Kaldarova – магістр гуманітарних наук, старший викладач факультету мов університету міжнародних інформаційних технологій, м. Алмати, Казахстан.

Наукові інтереси: актуальні проблеми дослідження Інтернет-дискурсу, лінгвістична конфліктологія, прикладна лінгвістика.

УДК 811.111'42

ОСОБЛИВОСТІ НЕБАЗОВИХ КОМПОНЕНТІВ МОДЕЛІ АРГУМЕНТАЦІЇ У ЖАНРІ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ СТАТТІ

Надія ДОРОНКІНА (Київ, Україна)

Стаття присвячена особливостям зображення та використання таких компонентів моделі аргументації, як підтвердження та модальний визначальник. Викладено класифікацію підтвердження відповідно до дедуктивного, індуктивного та риторичного типів аргументативного умовиводу. Модальний визначальник розглянуто в рамках двох груп значень епістемічної модальності: вірогідності та достовірності. Висвітлено функції названих компонентів.

Ключові слова: підтвердження, модальний визначальник, умовивід, епістемічна модальність, вірогідність, достовірність.

The article deals with peculiarities of such argumentation model as Backing and Qualifier. The features of their description and usage are described. Backing is classified according to deductive, inductive and rhetorical ratiocination. Qualifier is analyzed within the sphere of such groups of epistemic modality meanings, as probability and faithfulness. The functions of the argumentation model components mentioned are shown.

Key words: Backing, Qualifier, ratiocination, intention, epistemic modality, probability, faithfulness.

Відповідно до моделі С. Тулміна [4, с. 274-277] аргументація складається з таких компонентів, як: дані, теза, підстава, підтвердження, обмежувач та модальний визначальник. Перші три компоненти складають базу аргументації. Дані слугують відправною точкою умовиводу. Теза – це твердження, у істинності якої потрібно переконати реципієнта. Підстава з'єднує дані та тезу. Природно, що багатобічному аналізу цих компонентів приділяється багато уваги на відміну від інших. Таким чином, **мета даної статті** полягає в тому, щоб описати функції та особливості застосування таких компонентів моделі аргументації, як підтвердження та модальний визначальник в жанрі науково-технічної статті.

Підтвердження висвітлює механізм дії підстави, тобто відповідає на запитання: «Чому підстава повинна переконати адресата?». Якщо підтвердження не представлено експліцитно, це означає, що аргументатор апелює до фонових знань чи досвіду адресата. Підтвердження діє шляхом посилання на закони природи, авторитетну думку чи традицію, а також за допомогою аналогії. Якщо підтвердженням дії підстави аргументації слугує закон фізики, математики та інших наук і додаткових факторів немає, то аргументативний умовивід належить до дедуктивних. Так у наведеному прикладі інтегральне рівняння було сформульовано та вирішено аналітично спираючись на наближення Борна, один з постулатів квантової механіки. Саме посилання виокремлено у дужках. Тобто у даному випадку має місце відношення між загальним правилом і окремим випадком.

When signals are recorded ... an integral equation arises containing the product of two Green's functions in the weak scattering limit (the Born approximation). This fundamental imaging equation for scatterers or sources is derived and solved analytically. [8]

Апеляція до авторитетної думки належить до риторичних прийомів аргументації [2, с. 113-115]. Науково-технічні статті мають деякі особливості. Тезою в масштабі статті слугують висновки автора. Той факт, що інший вчений (можливо авторитетний) схвалює отримані висновки – це одна з причин чому читач їм довіряє. Після того, як висновки статті вже сформульовані, в кінці статті в розділі *Acknowledgments* висловлюється подяка всім, хто допомагав при проведенні дослідження, у тому числі згадуються авторитетні вчені, як це показано у даному прикладі.

The authors thank Tarani Pihlajamäki for helpful discussions. [7]

Вченому висловлюють подяку за дискусію. За умовчанням зрозуміло, що якщо в результаті дискусії автор статті та вчений не дійшли згоди, це питання повинно бути обговорено. Крім того, вчений, якому висловлюється подяка, може бути згаданий в контексті даного дослідження, наприклад якщо він працює над вирішенням тієї самої або схожої проблеми.

We conclude by noting that the integral equation ... was also derived by Devaney in his analysis Devaney also solved the inverse-scattering problemThe author would like to thank A. J. Devaney for commenting on the manuscript. [8]

Звернення до традиції також вважають риторичним прийомом аргументації [2, с. 111-112]. В науково-технічних статтях має місце скоріше посилання на проведені раніше дослідження. Так у даному прикладі автори статті стверджують, що пропускаючи поляризоване світло скрізь рідину вони отримали ефект подвійного заломлення (*birefringence*). Це твердження викликає довіру, тому що вони вже використовували цю техніку.

With polarized light passing through the fluid, the resulting strain gives rise to a rotation of the polarization angle which manifests as a visible birefringence pattern. We have used this technique to visualize and study the shear waves in earlier work. [6]

У наступному прикладі автори статті, пропонуючи алгоритм покращення роботи кохлеарних імплантатів, повідомляють, що вони взяли за основу алгоритм іншого вченого і зробили деякі покращення. Тобто цей випадок можна вважати як посиланням на авторитетну думку, так і зверненням до традиції.

The spectral subtraction algorithm used in the present study was based on an algorithm proposed by Gustafsson et al. ... with some modifications. [10, c. 1002]

Головним інструментом переконання у випадку індуктивного умовиводу ми вважаємо аналогію. У будь-якому експерименті висхідні дані представлені обмеженим набором значень. Припустимо, що результати експерименту відповідають теоретичним припущенням і тоді створюється аналогія: якщо це припущення вірне для даних значень, то ймовірно воно вірне і для будь-яких інших. У наведеному прикладі результати вимірювань узгоджуються з попередніми дослідженнями, що слугує підтвердженням аргументації.

The average wavelength determined from the vertical separation of in-phase particles was 12.0 mm with a standard deviation of 0.42 mm at room temperature. This corresponds to an average shear wave speed of 733 mm/s ... (Table 1). This result is consistent with a speed of 750 mm/s published in earlier work for 500 mM micellar material of the same composition. [6]

Зазвичай, результати досліджень слугують основою для побудови моделі певного фрагменту реальності. Ми називаємо достовірністю ступінь співпадіння між ними. Уявлення дослідника про достовірність ми називаємо вірогідністю. Оцінка згаданих понять знаходиться у площині епістемічної модальності, у складі якої, таким чином, виділяють дві групи значень – вірогідність та достовірність [1, с. 243-244]. З точки зору прагматики епістемічна модальність відображує відповідальність мовця за викладену інформацію, що відбувається з різним ступенем впевненості чи сумніву, зокрема у моделі аргументації Тулміна цю функцію виконує модальний визначальник. Услід за Панфіловим, ми виокремлюємо просту, проблематичну та категоричну достовірність [3, с. 42], які відображаються за допомогою прагматичних категорій категоричності та некатегоричності.

Проста достовірність відповідає ситуації, коли відбувається виклад відомих фактів. Пропозиція імпліцитно достовірна і інформація вважається об'єктивною. Експлікатором простої достовірності слугує дійсний спосіб дієслова. Категорична достовірність демонструє впевненість мовця в істинності інформації. У даному прикладі мова йде про вібрацію струни після контакту з пальцем. Повздовжня складова вібрації переважно піддається збудженню, оскільки поперечна складова регулюється пальцем. З цього робиться висновок, що збудження повздовжньої складової залежить від позиції пальця. Маркером категоричності слугує слово *naturally*, яке демонструє відсутність сумніву у автора статті.

The sliding contact excites mainly the longitudinal string modes, since transversal vibration is effectively damped by the soft finger-string contact itself. Naturally, different longitudinal modes are excited depending on the finger location. [9]

Проблематична достовірність відображує невпевненість мовця у істинності висловлення. Так, у даному прикладі після аналізу певного виду шуму, автор висуває припущення, що на нього впливає резонаторна система. Слова *can be interpreted* свідчать про те, що можливі також і інші інтерпретації.

The handling noises created by sliding a finger on a wound string were analyzed. The resulting noise can be interpreted to be a result of a resonator system. [9]

У категоричній та проблематичній модальності реалізуються відповідно прагматичні категорії категоричності та некатегоричності. У межах цих видів модальності можлива градація значень. Так, некатегоричність висловлюється з різною мірою впевненості, а категоричність – з різною мірою інтенсивності [1, с. 243], що пов'язано з емоційним станом мовця. Оскільки автори науково-технічних статей, зазвичай, не демонструють емоцій, то прояви інтенсивної категоричності зустрічаються рідко.

Оскільки наукова стаття належить до монологічних форм мовлення, де автор описує результати проведеного дослідження, то його епістемічний стан не змінюється від початку до кінця, на відміну від діалогу, де співрозмовники впливають один на одного.

Серед різноманітних засобів експлікації епістемічної модальності для утворення модального визначальника аргументації у науково-технічних статтях виявлено наведені нижче лексичні засоби [5].

- Модальні дієслова *may, might, can, could, must, will, would*, коли вони входять до складу Complex Predicate, тобто використовуються разом з смисловим дієсловом і не потребують допоміжних дієслів при утворенні заперечної та питальної форми.

- Дієслова *seem, appear, prove, turn out* з модальним значенням. Дієслово *seem* належить до маркерів некатегоричності, в той час як інші демонструють категоричність як результат процесу встановлення істини.

- Прислівники з модальною семантикою, які відображають значення як категоричної достовірності (*obviously, indisputably, clearly, evidently, certainly, undoubtedly, definitely*), так і проблематичної (*seemingly, apparently, probably, perhaps, arguably, likely*). Це стосується також іменників (*doubt, probability, question*) та прикметників (*possible, apparent, certain*), часто спільнокореневих з названими прислівниками

- Дієслова, що передають епістемічний стан впевненості та сумніву *suggest, confirm, predict, convict, persist, understand, know, believe* та інші у будь-якій формі, включаючи безособові.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок.

Отже, згадані компоненти моделі грають важливу роль в процесі аргументації, оскільки доповнюють базові елементи та висвітлюють механізм дії аргументації. Наукові статті характеризуються широким спектром засобів зображення даних компонентів моделі. Подальші дослідження слід присвятити опису особливостей останнього компонента моделі – обмежувача.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации / А. Д. Белова. – К. 1997. – 300 с.
2. Дашкова С.Ю. Логико-прагматический анализ аргументации в научно-учебном тексте: дис. ... кандидата филологич. наук : 10.02.19 / Дашкова Светлана Юрьевна. – Кемерово, 2004. – 154 с.
3. Панфилов В.З. Категория модальности и её роль в конструировании структуры предложения и суждения / В. З. Панфилов // Вопросы языкознания. – 1977. – № 4. – С. 37-48.
4. Филиппов К. А. Лингвистика текста: курс лекций / К. А. Филиппов. – СПб.: Изд-во С.-Петербург.ун-та, 2007. – 331 с.
5. Чепурная А. И. Экспликация эпистемической модальности в английской публицистике / А. И. Чепурная: материалы Междунар. научн.-практ. Интернет конф. [«Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании»], (Одесса 18-27 дек. 2012 г.) режим доступа: <http://www.sworld.com.ua/konfer29/295.pdf>
6. Labuda C. Direct visualization of shear waves in viscoelastic fluid using microspheres / [C. Labuda, C. M. Tierney], E. G. Sunethra K. et al.] // Journal of the Acoustic Society of America, May 2015; режим доступу: <http://scitation.aip.org/content/asa/journal/jasa/137/6/10.1121/1.4921728>
7. Laitinen M.-V. Controlling the perceived distance of an auditory object by manipulation of loudspeaker directivity / M.-V. Laitinen, A. Politis, I. Huhtakallio, V. Pulkki Johan // Journal of the Acoustic Society of America, May 2015; режим доступу: <http://scitation.aip.org/content/asa/journal/jasa/137/6/10.1121/1.4921678>
8. Norton S. J. The three-dimensional inverse-scattering and inverse-source problems with a planar aperture / S. J. Norton // Journal of the Acoustic Society of America, May 2015; режим доступу: <http://scitation.aip.org/content/asa/journal/jasa/137/6/10.1121/1.4921672>
9. Pakarinen J. Analysis of handling noises on wound strings / J. Pakarinen, H. Penttinen, B. Bank. // Journal of the Acoustic Society of America, Dec. 2007; режим доступа: <http://lib.tkk.fi/Diss/2008/isbn9789512292431/article5.pdf>
10. Yang L.P. Spectral subtraction-based enhancement for cochlear implant patients in background noise / L.P. Yang, Q.J. Fu // Journal of the Acoustic Society of America. – 2005. – Vol. 117, №3. – P. 1001–1004.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Надія Доронкіна – старший викладач кафедри англійської мови технічного спрямування №1 факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».

Наукові інтереси: дискурсологія, когнітивна поетика.

УДК 81-115'111'161.2

ТАКТИКА ПРИМУШЕННЯ В ПОЛЕМІЧНОМУ ДИСКУРСІ ДОБИ РЕФОРМАЦІЇ: ЛІНГВОРИТОРИЧНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ І УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Андрій КАУСТОВ (Київ, Україна)

У статті доведено, що тактика примушення в англійському й українському полемічних дискурсах доби Реформації реалізується лінгвориторичними прийомами домінування, що виявляється в утвердженні вищості статусу автора над адресатом, та залякування, який полягає у примушенні адресата до визначеної дії шляхом апелювання до почуття страху. Виявлено, що ізоморфні лінгвориторичні засоби реалізації тактики примушення включають дієслова в наказовому способі та іменники із семантикою обов'язку, а аломорфні риси виявляються у вживанні модальних слів і мовних одиниць на позначення статусу автора.

Ключові слова: полемічний дискурс, лінгвориторика, інвенція, диспозиція, елокуція, етос, пафос, логос, стратегія, тактика.

The article proves that the tactic of compulsion in English and Ukrainian polemical discourses of the Reformation period is implemented by linguistic rhetorical means of domination reflecting the author's superiority to the addressee and means of intimidation compelling the addressee to act in a certain way by appealing to fear. It is found out that the isomorphic linguistic means include verbs in imperative form and nouns with the meaning of obligation while allomorphic means encompass modal verbs and nouns indicating the author's status.

Key words: polemic discourse, linguistic rhetorics, invention, disposition, elocution, ethos, pathos, logos, strategy, tactic.

Лінгвориторичний підхід, який передбачає поєднання двох парадигм – риторичної й лінгвістичної – виділяє, згідно з каноном класичної риторики [17, с. 111], п'ять етапів формування та реалізації кінцевого тексту: інвенцію (вибір теми), диспозицію (структурна композиція твору), елокуцію (підбір мовних одиниць), запам'ятовування й відтворення [17, с. 111]. З інвенцією пов'язані три способи впливу на аудиторію: етос (авторська саморепрезентація через створення в аудиторії ефекту довіри й авторитетності); логос (аргументативна база); пафос (емоційний вплив на аудиторію) [1, с. 9–10].

Взаємодія основних лінгвориторичних рівнів текстобудови – інвенції, диспозиції та елокуції – відбувається через відповідні засоби мовної реалізації, підпорядковані авторській інтенції, що на етапі інвенції визначає комунікативні стратегії мовця, тобто плани досягнення певної позамовної мети [5, с. 54]. Стратегія реалізується за допомогою тактик – комунікативних намірів, підпорядкованих глобальній меті, та їхнього практичного втілення за допомогою прийомів комунікативної взаємодії, що відповідають інструментальному рівню засобів мовної реалізації [5, с. 110].

Полемічний дискурс (від грецьк. *polemikos* – *ворожий, войовничий* [24]) визначають як публічну суперечку, мета якої, на відміну від дискусії, не встановити істину, а перемогти супротивника будь-якими засобами та переорієнтувати аудиторію на свою сторону [13, с. 11]. Згадана мета визначає двох адресатів полеміки – опонента, який займає протилежну по відношенню до автора світоглядну позицію, й аудиторію, за чію світоглядну позицію бореться автор [10, с. 6]. З огляду на наявність двох адресатів і войовничий характер полеміки, виокремлюємо дві полемічні стратегії: конфронтаційну, спрямовану на компрометацію опонента, та коопераційну, призначену для перетягування аудиторії на свій бік [14, с. 32].

Широке використання полеміки в конфліктних ситуаціях обумовлює **актуальність** статті, **мета** якої полягає у виявленні ізоморфних та аломорфних лінгвориторичних засобів побудови полемічного дискурсу в англійській та українській мовах. Добу Реформації, з характерними для неї посиленням впливів ідеологічних дискурсів, пов'язаних з ними полемікою, розглядають в науковій парадигмі [22; 26] як початок формування конфліктних

мовленнєвих стратегій і тактик в модерному світобаченні. Мета дослідження визначає наступні **завдання**: визначити місце тактики примушення в реалізації конфронтаційної та коопераційної стратегій англійського та українського полемічного дискурсів доби Реформації; виокремити лінгвориторичні прийоми реалізації тактиці примушення; охарактеризувати закономірності й відмінності використання лінгвориторичних засобів реалізації тактики примушення в англійському й українському полемічних дискурсах доби Реформації. Матеріалом дослідження слугують полемічні тексти авторів доби Реформації – англійських (Т. Купер [16], М. Марпрелат [23], Дж. Пенрі [25], Г. Харві [20], П. Хейлін [21], Дж. Холл [19]) та українських (І. Вишенський [2; 3], С. Зизаній [4], Л. Карпович [6], С. Кимбар [7], З. Копистенський [8], Г. Смотрицький [11], В. Суразький-Малюшицький [12]).

Тактика примушення, що втілює комунікативний намір автора змусити адресатів виконувати визначені дії, посідає особливе місце в полемічному дискурсі, адже реалізує як конфронтаційну, так і коопераційну стратегії, за допомогою двох прийомів: *домінування*, який відбиває вищий статус автора шляхом зрнення до *етосу*; та *заякування* – апелювання до *пафосу* через почуття страху з метою примушення адресатів до визначених дій.

Приєм домінування утверджує домінуючу роль автора по відношенню до обох адресатів полеміки – опонента й аудиторії. При реалізації цього прийому на етапі *інвенції* автор стверджує свій високий статус, обираючи комунікативну роль наставника, апелюючи до *етосу*.

Реалізація прийому домінування на рівні *мікродиспозиції* в англійському та українському полемічному дискурсах має ізоморфний характер внаслідок експонування домінуючої комунікативної ролі наставника через сильні позиції тексту (заголовки, початок тексту тощо), в поєднанні з мовними одиницями на позначення статусу автора, пор., англ.: *bishop, D.D.*, тобто *Doctor of Divinity, reverend*; укр.: *архимандрит, ієродіакон, священник*, напр.: 1. *Respondet Petrus, or the Answer of Peter Heylyn, D.D.* (“Doctor of Divinity”) [21, с. 1]; 2. *Сочиненіє ієродіакона Печерскаго монастыря Леонтія о ересяхъ в Юго-Западной Руси и въ Православіи, по поводу явленія Уніи, или соединенія Православія съ Римскою Церковію* [5, с. 271].

На домінуючий статус автора – Пітера Хейліна – у прикладі 1 указує сполучення іменника *Doctor* на позначення його звання та високої освіти з означенням *divinity*, яке підкреслює богословський характер освіти, імплікуючи зв'язок з абсолютним авторитетом християнської парадигми – Бога. Високий статус Леонтія Карповича в прикладі 2 позначено іменником *ієродіакон*, який вказує на приналежність до церковної ієрархії, та посилено власною назвою, утвореною вказівкою на *Печерський монастир* як сакральний топос.

На рівні *елокуції* прийом домінування реалізується двома групами мовних засобів – *ізоморфними та аломорфними*.

Ізоморфні мовні засоби реалізації прийому домінування включають *дієслова в наказовому способі* різної семантики, пор., англ.: *cry, leave, obey, repent*; укр.: *покайтесь, послухайте, приклоніться, читайте*, напр.: 1. *Repent, repent, I say, and leaue of thy lying, which without repentance is very haynous* [20, с. 25]; 2. *Послушайте, возлюбленніи, послушайте и приклонітеся отъ зла въ благое, а не восхоцете волю свою составити и душамъ муки исходатаити* [2, с. 248].

Імперативний характер прийому домінування, що апелює до етосу, передано в прикладі 1 дієсловами *repent, leaue* в наказовому способі й апліфіковано займенником *I* та дієсловом *say*, які підвищують статус автора – Гейбрієла Харві; та апелюванням до пафосу через пониження статусу опонента, позначеного займенником *thy* в поєднанні з мовними одиницями з пейоративним значенням – іменником *lying* (“брехня”), прикметником *haynous* (“огидна”). В прикладі 2 домінування Іван Вишенського над аудиторією позначено за допомогою дієслів *послушайте* і *приклонітеся* в наказовому способі. Аудиторію експліковано іменником із позитивною конотацією *возлюбленніи*, завдяки чому автор посилює рівень довіри адресата, апелюючи до етосу (спільної ідентифікації з адресатом) та пафосу (почуття дружності до нього).

Ізоморфні мовні засоби реалізації прийому домінування також включають *іменники на позначення обов'язку* – пор., англ.: *obligation, duty*; укр.: *обычай, повинность*, напр.: 1. *The*

reason that mooveth me thereunto, is the discharge of my duty towards the Lord my God, towards his Church [25, с. 2]; 2. *Вжды то людскій обычай и повинность на пытане чинити отповедь, о чомъ и Петръ святыи радить, мовячи* [11, с. 238].

У прикладі 1 Джон Пенрі, який апелює до етосу, виконує роль домінантного зразка для наслідування, позначено за допомогою займенників *me, my* у сполученні з іменником *duty*, що вказує на імперативність обов'язку. Семантику обов'язку посилено іменниками *Lord, God, Church* на позначення абсолютних авторитетів християнської парадигми по низхідній, від вищого – Бога – до нижчого – церкви. В прикладі 2 Герасим Смотрицький апелює до етосу через комунікативну роль наставника та логосу, переходячи від твердження про традиційність і загальність обов'язку, експлікованого прикметником *людскій* у поєднанні з іменниками *обычай, повинность*, до прецедентного аргументу, експлікованого антропонімом *Петръ* на позначення одного з біблійних апостолів.

Аломофорні мовні засоби реалізації прийому домінування включають **англійські модальні дієслова**, напр.: *must, should, ought*, що в українській мові відповідають двом частинам мови: **дієсловом із семантикою примушення**, напр.: *маєш, мушиш, належить, подобати*, **прикметникам із семантикою примушення**, напр.: *повинен, обязан*, напр.: 1. *But, seeing by our reproche and infamie, the doctrine which we teache is greatly hindered, we ought by all lawfull meanes to defend it* [16, с. 5]; 2. *Лайкове, то естъ весь простый людъ, Кров Христову под особою вина зъ келиха поживати повини* [8, с. 241].

У прикладі 1 імперативний характер твердження автора (Томаса Купера) передає модальне дієслово *ought to*, а рівень довіри до нього збільшено завдяки апелюванню до етосу через спільну ідентифікацію аудиторії й автора за допомогою інклюзивних займенників *our, we*. У прикладі 2 імперативний характер домінування по відношенню до аудиторії, експлікованої іменниками *лайкове, людъ*, передає прикметник *повини*.

Аломофорні мовні засоби прийому домінування також включають англійське **дієслово** *let*, якому в українському дискурсі відповідають **спонукальні частки**: *хай, нехай*, напр.: 1. *In the meane time, let them be content with this learned epistle* [23, с. 10]; 2. *Нехай же ся научат которіє от маніхейское ереси на вернули ся и юж боліє тых світил богами нехай не чинят, анѢ померкающе потехнѣвающаго ся сего слонца, в мѣсто Христа неучитиве нехай не мнѣмают* [4, с. 67].

У прикладі 1 імперативний характер домінування по відношенню до опонента, експлікованого займенником *them*, передано дієсловом *let*. У прикладі 2 семантику дієслова *let* передає спонукальна частка *нехай*, опонента позначає займенник *которіє*, а пониження його статусу експліковано іменником *ереси* на позначення негативного релігійного статусу – віровідступництва.

Крім дієслів, аломофорні мовні засоби реалізації прийому домінування включають **іменники на позначення статусу автора**. В українському дискурсі іменники позначають виключно авторський статус у межах релігійної ієрархії (*клірик, священник, мнихъ, ієродіакон*) за відсутності іменників на позначення світського статусу, напр.: *О единой истинной православной вѣрѣ и о святой соборной апостолской церкви, откуда начало приняла, и како повсюду распрострися. Сочинение острожскаго священника Василя* [12, с. 633].

У наведеному прикладі статус Василя Суразького-Малюшицького експліковано в межах релігійної ієрархії загальним іменником *священник* та посилено прикметником *острожский*, що вказує на Острозьку академію – один з головних теологічних і полемічних осередків України доби Реформації. Натомість, у межах англійського дискурсу номінативні одиниці позначають як **релігійний** статус іменниками *reverend, bishop*, так і високий **світський** соціальний статус іменниками *esquire, gentleman, lord*, напр.: *Conditions of Peace to be inuiolablie kept for euer, betweene the reverend and worthy master Martin Marprelate gentleman* [23, с. 48].

У наведеному прикладі авторський статус в релігійній ієрархії пресвітеріанської церкви позначено загальним іменником *reverend* “преподобний” та посилено прикметником *worthy* “достойний”, у поєднанні з іменником *master*, який експлікує авторську комунікативну роль

наставника. Своєю чергою, високий світський статус – приналежність до аристократії – зазначено іменником *gentleman*.

Відсутність в українському полемічному дискурсі доби Реформації мовних одиниць на позначення світського статусу автора пояснюється специфічною роллю православної церкви [9], згідно з якою за духовний стан суспільства відповідало священство. Як наслідок, експлікована комунікативна роль наставника в прийомі домінування передбачала використання мовних одиниць виключно на позначення статусів церковної ієрархії. Своєю чергою, в Англії протестантизм передбачав активне залучення світських верств населення до управління церквою [17]. Тому маємо мовні одиниці, які позначають як релігійний характер домінуючої комунікативної ролі наставника, так і світський.

Прийом залякування тактики примушення апелює до пафосу через почуття страху обох адресатів – опонента та аудиторії – полеміки, що має примушувати їх до виконання визначених автором дій. На рівні *елокуції* мовні засоби, притаманні прийому залякування, мають ізоморфний характер, позначаючи негативні дії по відношенню до адресата: одиниці на позначення *знищення адресата або його покарань*, а саме: іменники – пор., англ.: *destruction, punishment, death, execution*; укр.: *погибель, мука, геєнна*; дієслова – пор., англ.: *die, punish, hurt, plague*, укр.: *здохнути, погинути, зникнути*; *пониження суспільного статусу адресата*: іменники – пор., англ.: *shame, confusion*, укр.: *анафема, бесчестя*, дієслова – пор., англ.: *reveal*, укр.: *отлучити*, напр.: 1. *If you relent or answer not, your perishing is wilful* [19, с. 3]; 2. *Не маю вамъ естъ мука, если кого вѣдаете въ грѣхах, а до того столу припуцаете причащатися* [8, с. 286–287].

В прикладі 1 погрозу експліковано іменником *perishing*, а дієслова *relent* та *answer* в заперечній формі вказують на пасивність аудиторії, як умову реалізації погрози. У другому прикладі погрозу виражено за допомогою іменника *мука*, а умову її здійснення – допущення грішників до причастя – передають дієслова *вѣдаете, припуцаете, причащатися* та іменник *грѣхах*. Варто зазначити, що загалом інтенсивність семантики погрози в англійському та українському полемічному дискурсах має ізоморфний низхідний характер від найвищих покарань – есхатологічних (вічні страждання після смерті) до тілесних чи духовних покарань в теперішньому світі.

Таким чином, тактика примушення в англійському та українському полемічному дискурсах має як ізоморфні, так й аломорфні засоби текстового втілення. Ізоморфність спостерігаємо на рівні *інвенції* у виборі домінуючої комунікативної ролі наставника через апелювання до *етосу* та на рівні *мікродиспозиції* при втіленні згаданої ролі через сильні позиції тексту мовними одиницями на позначення авторського статусу. На рівні *елокуції* до ізоморфних рис належать дієслова в наказовій формі, іменники на позначення обов'язку, мовні одиниці, що виражають знищення адресата, його покарання або пониження суспільного статусу. Аломорфні засоби текстового втілення тактики примушення включають дієслово *let* в англійській мові, якому відповідають спонукальні частки в українській мові; модальні дієслова в англійській мові, яким в українській відповідають дієслова та прикметники з семантикою примушення. Аломорфні лексичні одиниці позначають соціальний статус автора: в українському полемічному дискурсі відсутнє іменування світської ієрархії, що обумовлене візантійською культурно-історичною парадигмою, властивою для православ'я. Подальші перспективи дослідження вбачаємо у розкритті мовних засобі реалізації тактики дифамації, спрямованої на компрометацію опонента з метою перетягування аудиторії на бік автора.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аристотель. Риторика. Поэтика / Аристотель. – М. : Лабиринт, 2000. – 224 с.
2. Вишенский И. Послание Афонскаго монаха Иоанна Вишенскаго къ митрополиту и епископамъ Югозападной Руси, принявшимъ унию / И. Вишенский // Акты, относящиеся къ истории Южной и Западной России, – Спб., 1865. – Т.2. – С. 227–253.
3. Вишенский И. Послание ко князю Василию Острожскому и ко всеъмъ православнымъ христіанамъ / И. Вишенский // Акты, относящиеся къ истории Южной и Западной России, – Спб., 1865. – Т.2. – С. 205–223.

4. Зизаній С. Казань святого Кирилла Патріарха ієрусалимського об антихристѣ и знаках его з розширенням науки проти ересей розьных / С. Зизаній // Памятки полемічного письменства кінця XVI і поч. XVII в. – Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 1906 – Т. 1. – С. 31–200.
5. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / Оксана Сергеевна Иссерс. – М. : Едиториал УРСС, 2008. – 284 с.
6. Карпович Л. Сочинение ієродіакона Печерскаго монастыря Леонтія о ересяхъ в Юго-Западной Руси и въ Православіи, по поводу явленія Унії, или соединенія Православія съ Римскою Церковію / Л. Карпович // Акты, относящіеся къ исторіи Южной и Западной Россіи, – Спб., 1865. – Т. 2. – С. 271–287.
7. Кимбар С. Письмо супрального архимандрита Сергія Кимбара къ кievскому митрополиту Макарію II / С. Кимбар // Архив Юго-Западной Россіи, – К., 1887. – Т. 7, Ч. 1. – С. 3–15.
8. Копыстенский З. Книга о вѣрѣ Единой, Святой, соборной, Апостолской Церкви, которая под розсудокъ Церкви Восточней поддается / З. Копыстенский // Архив Юго-Западной Россіи, – К., 1914. – Т. 8, Ч. 1, Вып. 1. – С. 180–293.
9. Плохий С. Наливайкова віра: козацтво та релігія в ранньомодерній Україні / Сергій Плохий ; [пер. з англ. С. Грачовой]. – К. : Критика, 2006. – 496 с.
10. Родос В. Б. Теория и практика полемики : [учебное пособие] // Родос Борис Вениаминович. – Томск : ТГУ, 1989. – 55 с.
11. Смотрицкий Г. Ключъ царства небеснаго, западно-русское полемическое сочиненіе 1587 г. / Г. Смотрицкий // Архив Юго-Западной Россіи, – К., 1887. – Т. 7, Ч. 1. – С. 232–265.
12. Суражский-Малюшицкий В. О единой истинной православной вѣрѣ и о святой соборной апостолской церкви, откуда начало приняла, и како повсюду распространя. Сочиненіе острожскаго священника Василя / В. Суражский-Малюшицкий // Русская историческая библиотека издаваемая Археографическою комиссією, – Петербург, 1882. – Т. 7. – С. 633–938.
13. Хоменко І. В. Еристика – мистецтво полеміки : [навчальний посібник] / Ірина Вікторівна Хоменко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 280 с.
14. Чернова П. А. Языковая форма и функции полемического высказывания (на материале современного немецкого языка) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Полина Анатольевна Чернова. – СПб., 2009. – 197 с.
15. Cooper T. An Admonition to the People of England / Thomas Cooper. – Birmingham, 1882. – 190 p.
16. Encyclopedia of Rhetoric / ed. Th. O. Sloane. – Oxford : Oxford University Press, 2006. – 837 p.
17. Greyerz von K. Religion and Culture in Early Modern Europe, 1500–1800 / Kaspar von Greyerz. – Oxford : Oxford University Press, 2008. – 320 p.
18. Hall J. No Peace with Rome / J. Hall // The Works of the Right Reverend Father in God, Joseph Hall. – L. : S. Whittingham, 1808. – Vol. 9. – P. 25–73.
19. Harvey G. The Trimming of Thomas Nashe / G. Harvey // The Works of Gabriel Harvey. – L. : Hazell, Watson and Viney, 1885. – Vol. 3. – P. 1–72.
20. Heylyn P. Respondet Petrus / Peter Heylyn. – L. : S. Dunstons Church Yard, 1658. – 165 p.
21. Lander J. M. Inventing Polemic. Religion, Print, and Literary Culture in Early Modern England / Jesse M. Lander. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 324 p.
22. Marprelate M. An Epistle to the Terrible Priests of the Convocation House / Martin Marprelate. – L. : John Petheram, 1843. – 83 p.
23. Meriam-Webster Dictionary. An Encyclopaedia Britannica Company [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.merriam-webster.com/dictionary>.
24. Penry J. A Viewe of Some Part of Such Publike Wants / John Penry. – L. : Thomas Richards, 1861. – 101 p.
25. Pettegree A. Reformation and the Culture of Persuasion / Andrew Pettegree. – Cambridge : Cambridge University Press, 2005. – 237 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Андрій Каустов – старший викладач кафедри української філології та славістики Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: полемічний дискурс, міфологічний дискурс, дискурс масової літератури.

УДК [378:37.03].009

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ МАНІПУЛЯЦІЇ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Наталія КОЖЕМЯЧЕНКО (Кременчук, Україна)

В статті аналізуються основні підходи до визначення поняття маніпуляції в політичному дискурсі, зважаючи на перзсуазивну функцію текстових форм передвиборчої компанії США та Британії як комунікативної події. Виділяються й аналізуються основні семантико-стилістичні засоби мовної та мовленнєвої маніпуляції, їх експресивні характеристики. Виокремлюються змістово-оціночні елементи при створенні іміджу політика; аналізується роль лексичних, синтаксичних та фонетичних повторів в мовленнєвій політичній маніпуляції.

Ключові слова: політичний дискурс, імідж, мовленнєва взаємодія, маніпуляція, слова-символи, емотивно-семантична оцінка, суперлативи, повтори.

The article provides the analysis of main approaches to the manipulation phenomenon definitions in political discourse, concerning the persuasive function of the text forms in the communicative events of the

USA and Britain pre-election campaigns. Basic semantic and stylistically marked language signs as well as their expressive characteristics are pointed out and analyzed as the means of communicative or rhetoric manipulation. Content analysis proves the function of evaluation elements and essential role of lexical, phonetic and syntactic repetitions within politic rhetoric manipulation and development of the politician image.

Keywords: *political discourse, image, discourse interaction, manipulation, symbolic words, emotive and semantic evaluation, superlatives, repetition.*

Тематика сучасних лінгвістичних доробок свідчить про зацікавленість філологів у дослідженні ролі мови в суспільстві, бо мова матеріалізується у діях і вчинках людей і виступає як головне знаряддя соціалізації й самоідентифікації. Мова не лише описує соціальну дійсність, а є невід'ємним засобом творення та перетворення цієї дійсності, саме тому видається аксіоматичним твердження М. Фуко, що суспільство контролюють ті, хто здатні визначати значення слів. Політичний дискурс став предметом особливої та навіть прискіпливої уваги лінгвістів саме у той період, коли політична комунікація набула рис засобу маніпулювання свідомістю. Таким чином, **актуальність** обраної проблеми полягає в дослідженні використання мовних ресурсів як засобів боротьби за владу й маніпуляції громадською свідомістю в період передвиборчої кампанії на найвищу державну посаду. **Мета статті** – виділити основні характеристики маніпуляції в політичному дискурсі та простежити взаємодію мовних одиниць різних рівнів при створенні маніпулятивного впливу.

Перевага дискурсу як одиниці операційного аналізу полягає в тому, що він дозволяє переходити від тексту як відносно завершеної, формально обмеженої одиниці (сутності) до інших текстів, бо дискурс представляє комунікативну подію як інтегровану сукупність окремих текстів. Зміст дискурсу розкривається не одним окремим текстом, а в комплексній взаємодії багатьох текстів. Це в свою чергу змушує по-новому подивитись на критерій текстуральності та розуміння тексту не як відносно завершеної, а відкритої в метакомунікативний простір одиниці. В якості емпіричної основи вивчення дискурсу того чи іншого типу обираються тексти, об'єднані між собою на основі змістовно-сміслових та інтенціональних критеріїв. [8, с. 92]. Кожна передвиборча кампанія реалізується в чітко відведені стислі терміни: вибори державного лідера побудовані за певним сюжетом, який відбувається за усталеним сценарієм або ритуалом, що відомий соціуму загалом та учасникам політичної кампанії зокрема. Для створення текстової форми даної комунікативної події використовуються семіотичні знаки національно-історичного, морально-ціннісного й особистісного характеру, які здатні здійснювати вплив на масового адресата або електорат. В основному сценарій типовий для передвиборчої кампанії вербально представлений як своєрідний підготовлений монолог (програма партії та кандидата, передвиборчі промови на зустрічах кандидата з виборцями, поліграфічна, аудіо та відео реклама), який за певним ритуалом повинен включати елементи діалогу (дебати з опонентом, інтерв'ю).

Специфіка політики, на відміну від інших сфер людської діяльності, полягає в її переважно дискурсивному характері, бо більшість політичних подій за своєю природою є мовленнєвими діями. Дослідження політичного дискурсу дозволяє виявити особливості мовленнєвої взаємодії великих соціальних груп комунікантів та дослідити специфіку текстових форм, які створюються в процесі комунікації представників інститутів влади (адресантів) та громадян держави (адресатів). Аналіз наукових доробок дає змогу виділити наступні характеристики політичного дискурсу:

- відображає форму соціальної дії, що знаходиться під впливом владних структур та історичних процесів [7, с. 6];
- виступає модулятором інтересів суспільства [1, с. 142].
- реалізується через своєрідну знакову систему, в якій відбувається модифікація семантики і стандартних мовних дій [9, с. 3];
- притаманне спеціальне використання мови для актуалізації певної ментальності або для реалізації особливостей ідеології, що передбачає відповідні прояви граматики, лексики, правила функціонування слів і синтаксису, а також особливу прагматику [7, с. 38-39].

Сучасні лінгвістичні дослідження спрямовані на вивчення дискурсу з комунікативно-прагматичної точки зору, що передбачає аналіз мови не лише як засобу спілкування та передачі інформації, але й як механізму впливу на формування та зміну поглядів на певну ситуацію, що, у свою чергу, визначає поведінку індивідів та суспільних груп. Подібний вплив найчастіше означають терміном «мовленнєве маніпулювання» та розглядають у контексті соціально-орієнтованого спілкування через засоби масової інформації чи безпосередньому контакті з масовою аудиторією. Відсутність однозначного тлумачення феномену «маніпуляція» або «маніпулювання» вимагає аналізу сучасних концепцій та виділення основних характеристик даного поняття для лінгвістичних розвідок. У сучасних наукових доробках під маніпуляцією, як правило, розуміють мистецтво керувати поведінкою людей за допомогою цілеспрямованого впливу на суспільну психологію, на свідомість та інстинкти людини [4, с. 82]. Щодо лінгвістичних студій варто виділити два основних підходи до визначення мовленнєвої маніпуляції:

Мовленнєвий вплив у широкому розумінні ототожнюється з:

– мовленнєвим спілкуванням загалом, що відбувається через те, що в будь-якому мовленнєвому спілкуванні комуніканти прагнуть досягти певних позамовленнєвих цілей, які в результаті призводять до регуляції діяльності співрозмовника [4, с. 88];

– психологічним впливом, спрямованим на неявне спонукання іншого до здійснення визначених маніпулятором дій [3, с. 60].

Мовленнєвий вплив у вузькому сенсі – це мовленнєве спілкування в системі засобів масової інформації або агітаційному сенсі безпосередньо перед аудиторією [2; 5; 6].

Загальновизнаним є той факт, що маніпулятивність є однією із основних ознак сучасного політичного дискурсу. Маніпуляція передбачає спеціальну подачу інформації, яка може здійснюватись кількома загальними способами: перекручування інформації (від відкритої неправди до зсуву поняття в семантичному, значеннєвому полі), що дає змогу коригувати ступінь психологічного впливу, створювати власний образ реальності; приховування інформації; маніпулювання зі способом подачі матеріалу і часом подачі інформації; підпорогова подача інформації (урахування особливостей неусвідомлюваного сприйняття інформації); перевантаження адресата відомостями, відібраними за певним параметром [6, с. 49]. Політичною маніпуляцією називається специфічний тип впливу, який має на меті впровадження у свідомість під виглядом об'єктивної інформації прихованого, але бажаного для тих чи інших політичних груп змісту таким чином, щоб у адресата на основі даного змісту сформувалась думка, максимально наближена до тієї, що вимагається [2, с. 221].

Механізми маніпулювання невіддільні від мови. Мовне маніпулювання – це врахування особливостей, можливостей мови та дотримання принципів її використання з метою реалізації прихованого неусвідомленого адресатом впливу в потрібному для адресанта напрямку [2, с. 220-221]. Жоден із мовних механізмів не призначений спеціально для маніпулювання, проте майже кожен із них може бути використаний для цього.

Мова в політиці реалізує декілька пов'язаних між собою функцій, основною з яких є персуазивна, тобто функція регулювання світогляду і поведінки громадян. Домінування якоїсь функції залежить від вживання мови в окремих видах політичної комунікації, основними складовими якої є мова політичної комунікації, яка виконує інформативну (денотативну) функцію і мова, яка виконує конотативну функцію – функцію впливу, спрямована на широку громадськість і орієнтована на досягнення практичних і тактичних цілей із використанням ЗМІ. До останнього належить публічно орієнтований усний чи письмовий політичний текст, що є специфічним поєднанням спеціальних мов і повсякденної мови, яке має не тільки когнітивно-денотативний, але й евалюативно-персуазивний потенціал, тобто окрім інформативної функції, виконує функцію впливу. Це передбачає досягнення потрібної зміни в уявленнях об'єкта комунікації. Найбільш дієвим способом реалізації цієї направленості є відповідний підбір слів та організація їх у висловлювання.

Політичний дискурс – це тип іміджевого дискурсу, бо лише позитивний прийнятний для суспільства імідж партії загалом, який реалізується через імідж її членів, особливо вищого рангу або першого ешелону, які претендують на найвищі державні посади, дозволяє отримати перевагу в боротьбі за владу. Кандидати в передвборчій компанії ставлять собі за мету дві основні задачі:

1) створити собі рекламу, продемонструвати себе в позитивному схвальному для суспільства світлі, сформувати власний позитивний імідж, оскільки саме в іміджі відображаються особисті якості політика, його досвід, моральні принципи та рішучість до подальших дій;

2) сформувати негативний образ опонента, довести свої переваги або посіяти сумніви щодо дієвості політичних ідей супротивника.

Мова пристосовується до тих цілей, які політик ставить перед собою, в результаті чого існуючі в загальному словниковому запасі слова актуалізуються в політичному та ідеологічному контекстах для формулювання теорій чи доктрин і стають політичною лексикою. Одним із прикладів актуалізації загальнолітературної лексики у політичній промові є використання ключових слів та слів-гасел або слів-символів, що стають такими завдяки своєму семантичному змісту та частоті вживання. Аналіз британських і американських політичних текстів доводить можливість створення власне позитивного іміджу в першу чергу завдяки використанню подібних мовних одиниць. Слова-символи вказують на основні програмні положення допомагають партіям та політикам трансформувати свої політичні цілі та інтереси в систему символів, зрозумілих на мовному рівні, а також дають ключ до розуміння політичних текстів. В передвборчій кампаніях Барака Обама 2008 року та Девіда Камерона слово-символ *change* використовується в усіх текстових формах від рекламних слоганів Барака Обама, логотипу партії Консерваторів в рекламних текстах Девіда Камерона до передвборчих промов:

– *Change can happen; Hoping for change; Be the change; Change we can believe in;*

– *Year for change; Airbrushed for change; Now for change; It's time for change; Vote for change. Vote for Conservatives.*

Загалом лексема *change* набуває у будь-якій політичній кампанії позитивної семантики, яка переконує електорат в можливості змін на краще. Оскільки на процес функціонування людської свідомості завжди впливають емоційно-оцінні компоненти, які надають значного об'єктивного забарвлення тому, яким сприймається та розуміється світ, то у текстових формах передвборчої кампанії обов'язковим буде використання тих лексичних одиниць, які реалізують категорію оцінки, як правило реалізуючи семантичне значення *покращення* виражене вищим ступенем порівняння прикметників або прислівників. Також часто використовують лексичні суперлативи (словосполучення чи фрази, які використовують на позначення найвищого ступеня ознаки) та прикметники найвищого ступеня порівняння:

– *a more balanced economy; better value for money; a safer banking system; a greener economy; lower and simpler taxation;*

– *my best teacher; my best guide; the greatest source of my strength.*

Реалізація поставлених задач відбувається за рахунок вибору актуальних тем (державна безпека, фінансова стабільність та процвітання, соціальний захист населення) та звертання до основних демократичних цінностей (свобода, рівні можливості, гідність). Як правило, основні теми опонентів співпадають, бо обираються відповідно до соціальної ситуації, але представлення даних тем різняться способами подачі власної думки. Задля виділення своїх переваг над опонентом політики часто послуговуються мовним апаратом синонімів та антонімів, формуючи таким чином опозиції власний позитивний імідж – негативний імідж опонента.

Антитеза як стилістичний прийом використовується для створення контрастної характеристики питання чи явища, що обговорюється. Доволі часто замість класичної антитези, що будується на основі протиставлення паралельних конструкцій та антонімів, використовують прийом емоційного протиставлення. В цьому випадку протиставляються не

антоніми у їх власному значенні, а слова та фрази, які у висловлюванні набувають негативної чи позитивної оцінки. Самі оцінки здійснюються оратором на основі довільного трактування явищ та фактів:

– *Gordon Brown's **debt, waste and taxes have wrecked the economy and threaten to kill the recovery. A Conservative government will take action now to cut the deficit, stop Labour's jobs tax, help keep mortgage rates low and get the economy moving*** – антитеза формується на протиставленні дій двох партій *debt, waste – to cut the deficit; have wrecked the economy – get the economy moving*.

– *We will create a new economic **model built on investment and savings, not borrowing and debt.***

– *We have put Britain back on its feet and are **building a new British economic model, very different from the debt-driven economy of recent years*** – кожне з наведених речень базується на антитезі як засобу впливу, за даних умов аудиторії пропонується вже готова емотивно-семантична оцінка. Прийом емоційного протиставлення слугує способом актуалізації змістово-оціночних елементів мовлення, що призводить до підсилення ефекту психологічного тиску.

Використання мовної синонімії підкреслює певну ідею та слугує елементом розкриття та деталізації головної думки:

– *We will **cut Whitehall policy, funding and regulation costs by a third, saving £2 billion a year, and save a further £1 billion a year from quango bureaucracy*** – політик використовує синоніми *Whitehall policy – quango bureaucracy*, даючи власну оцінку діючому уряду через лексему з негативною семантикою *bureaucracy* та епітет *quango*; крім того речення побудовано на антитезі *cut funding and regulation costs – saving ... save a further*.

Найчастіше в політичних промовах важливу роль відіграє семантичний повтор, який виражається словами та словосполученнями одного семантичного поля, складниками якого є слова, що мають спільний елемент значення. Подібний повтор можливо прослідити лише під час вертикального аналізу текстової форми, хоча спільна сема легко зчитується та запам'ятовується, так як реалізується у формі повтору: *youth **unemployment – tidal wave of worklessness – in a workless household*** – лексичний повтор має ускладнену форму, бо другий елемент представляє собою метафору з лексичним новотвором (використання словотвірних суфіксів – *less – ness* з нетиповою для цієї словотвірної моделі основою); епітет *workless* створений по зразку з лексемою *homeless*, тому і сам словотвірний суфікс – *less* і подібність до лексеми *homeless* підкреслюють негативну семантику як самої мовної одиниці, так і всього синонімічного ряду, підкреслюючи таким чином негативну оцінку політика до ситуації.

В дискурсі передвиборчої кампанії домінує агональний тип стосунків, в основі яких лежить боротьба та перемога. Ключові слова повинні викликати в цільовій аудиторії відповідні асоціації. Щоб підкреслити зміни на краще в текстах передвиборчої кампанії політики використовують набір дієслів, які визначають їх політичні програми та програми дій на майбутнє. Використовуючи наказовий спосіб або додаючи *will* створюється ефект гасла або повної впевненості в майбутньому:

– *To keep our nation prosperous, strong and growing we have **to rethink, reform and reinvent;***

– *We will **attack the problem on every front. We will produce more energy at home. We will drill new wells offshore, and we'll drill them now. We will build more nuclear power plants. We will develop clean coal technology. We will increase the use of wind, tide, solar and natural gas. We will encourage the development and use of flex fuel, hybrid and electric automobiles.***

Запекла боротьба за владу та боротьба ідей розігрується як змагання, як великі національні ігри, для яких важливі видовище, аудиторія та перемога, тому політики часто асоціюють свої дії з боротьбою. Використання лексеми *fight* може нести різне смислове навантаження, але завжди зберігає семантику агресивності та рішучості:

– *So, I have come here, to a region of fighters, to talk about the fight ahead. Not Labour's fight in this election but our country's fight for recovery.*

– *Because I fight every minute of every day not for my future but the future of Britain's hard working families.*

– *I've fought corruption, and it didn't matter if the culprits were Democrats or Republicans.*

– *I fight for Americans. I fight for you. I fight to restore the pride and principles of our party.*

Джон Маккейн використовує лексему *fight* або її похідні в 170 із 175 своїх промов, тому можна стверджувати, що вона в текстах передвиборчих промов зокрема та його передвиборчої кампанії загалом перетворюється на слово-символ. П'ять з його промов закінчуються наступним закликком, ключовою лексемою *fight* та її контекстуальним синонімом *stand up*:

Fight for what's right for our country.

Fight for the ideals and character of a free people.

Fight for our children's future.

Fight for justice and opportunity for all.

Stand up to defend our country from its enemies.

Stand up for each other; for beautiful, blessed, bountiful America.

Stand up, stand up, stand up and fight.

Наведений фрагмент промови слугує яскравим прикладом використання повторів на лексичному, фонетичному та синтаксичному рівнях, які створюють своєрідний ритм промови, посилюючи тим самим сугестивний вплив на цільову аудиторію. Для повторів властива ідентичність та стереотипність, завдяки чому вони здатні чинити вплив на людину поза її свідомістю. Синтаксичний повтор, який має три основних функціональних моделі: анафора, епіфора та паралельні конструкції, має особливо важливе значення, бо сприяє ритмізації ораторського мовлення і підвищує його виразність. Анафоричний повтор, який представлений у вищенаведеному прикладі, є найбільш традиційним способом виділення актуальних положень промови шляхом винесення на початок речення чи вислову елементів, що повторюються. Використання паралельних конструкцій підсилює змістові елементи мови в синтаксичних конструкціях і сприяє закріпленню інформації у свідомості цільової аудиторії. Синтаксичне оформлення промови сприяє реалізації прагматичної направленості мови оратора. Різноманітні синтаксичні повтори стають підґрунтям для появи повної чи часткової алітерації – особливого стилістичного прийому, направлено на створення додаткового ритмо-мелодійного ефекту як в письмовій так і в усній формі тексту. Використовуючи цей стилістичний прийом, політику вдається привернути увагу аудиторії до найбільш значущих слів, які в мовному потоці пов'язані алітерацією. Прийом алітерації сприяє створенню особливого ритмічного малюнка висловлювання, роблячи предмет обговорення більш важливим для адресата. Дані мовні одиниці набувають певного інтонаційного значення, і таким чином, які чинять певний емоційний вплив на цільову аудиторію.

Результати проведеного аналізу текстів передвиборчої кампанії дають змогу стверджувати, що політики продуктивно використовують різноманітні мовні та мовленнєві засоби та їх семантико-стилістичні поєднання, які перш за все апелюють до емоційних структур людської психіки, а також діють на підсвідомі компоненти мовного сприйняття. Власне успішність дискурсу політика значним чином залежить від вдалого використання засобів увиразнення лексичного та синтаксичного рівня, які сприяють кращому засвоєнню інформації електоратом та створення у нього конкретних політичних уподобань навіяних політиком.

В процесі будь-якої соціальної комунікації створюються нові образи на основі різноманітних асоціативних моделей. Узагальненість та образність метафори роблять її доволі зручним засобом комунікації, оскільки метафора виконує інформаційну та прагматичну функції, впливаючи на судження та ставлення цільової аудиторії, викликаючи у

неї відповідні психологічні та дієві реакції. В політичному дискурсі метафори лише посилює вплив на свідомі та підсвідомі компоненти психіки колективного адресата, тому вважається за доцільне провести детальним аналіз типів метафори в текстах передвиборчої кампанії, залучивши апарат типологічного аналізу для порівняння метафоричних моделей американського та британського політичного дискурсу.

БІБЛІОГРІФІЯ

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. / Ф. С. Бацевич. – К.: Видавничий центр Академія, 2004. – 344 с.
2. Гронская Н. Э. Языковые механизмы манипулирования массовым политическим сознанием / Н. Э. Гронская // Вестник Нижегородского университета имени Н. И. Лобачевского. – 2003. – № 1. – С. 220-231.
3. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита / Е. Л. Доценко. – СПб.: Речь, 2004. – 304 с.
4. Зирка В. В. Манипулятивные игры в рекламе: Лингвистический аспект / В. В. Зирка. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 256 с.
5. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием / С. Г. Кара-Мурза. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. – 832 с.
6. Різун В. В. Лінгвістика впливу: монографія / В. В. Різун, Н. Ф. Непійвода, В. М. Корнєєв. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 148 с.
7. Серю П. Как читают тексты во Франции / П. Серю // Квадратура смысла. Французская школа анализа дискурса / Составитель П. Серю. – М.: Прогресс, 1999. – С. 12-53
8. Чернявская В. Е. Дискурс как фантомный объект: от текста к дискурсу и обратно? [Электронный ресурс] / В. Е. Чернявская // Когниция, коммуникация, дискурс: междунар. электрон. сборник науч. трудов. – 2011. – Вып. 3. – С. 86-95. – Режим доступа: <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse>
9. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса: монография / Е. И. Шейгал. – Волгоград: Перемена, 2000. – 368 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Кожемяченко – старший викладач кафедри перекладу Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Наукові інтереси: прагматика, маніпулятивний дискурс, перекладацька компетенція.

УДК 821.161.2'42:32

ПОЛІТИЧНИЙ СЛОГАН ЯК МОВЛЕННЕВИЙ ЖАНР: ТИПОЛОГІЯ СЛОГАНІВ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Олександра БИЛІНСЬКА (Одеса, Україна)

У статті досліджено українські політичні слогани як особливий мовленнєвий жанр. Простежено розвиток теорії мовленнєвих жанрів в межах мовознавства та в контексті розвитку сучасної лінгвопрагматики та комунікативної лінгвістики. Подано визначення політичного слогану й доведено, що він належить до одного з мовленнєвих жанрів з відповідними характеристиками. Проаналізовано українські політичні слогани виборчих перегонів 2015 року та створено типологію політичної слоганістики.

Ключові слова: політичний слоган, мовленнєвий жанр, мовленнєвий акт, політичний дискурс, типологічні ознаки.

Ukrainian political slogans as a particular speech genre are studied in this article. The speech genres theory development in terms of linguistics, linguo-pragmatics and communicative linguistics is manifested. The definition of political slogan is specified in the paper. The research has shown that political slogan belongs to one of speech genres with corresponding features. Ukrainian political slogans of 2015 election campaign are analyzed and the typology of political slogans is presented.

Key words: political slogan, speech genre, speech act, political discourse, typology features.

Актуальність статті. Сучасні лінгвістичні розвідки, присвячені проблемам політичної комунікації, зосереджено на конкретних виявах політичного дискурсу, серед яких одне з основних місць належить слоганам. Функціонування слоганів підпорядковано такій специфічній рисі політичного дискурсу, як неусталеності та прозорості його меж, що спричиняє «накладання характеристик різних видів дискурсу в одному тексті» [12, с. 24], оскільки слогани мають ознаки рекламного та політичного дискурсу одночасно. Зважаючи на це, їх здебільшого аналізують як жанр рекламної комунікації, тоді як у політичному дискурсі слогани мають свою специфіку. При цьому політичні слогани як особливий мовленнєвий жанр потребують ґрунтовного аналізу та створення розгалуженої типології, що наразі

відсутня в сучасній україністиці. Це зумовлює потребу дослідження політичних слоганів та розроблення їхньої типології, а також визначає актуальність нашої наукової розвідки.

Стан розроблення проблеми. Слоган як стисле висловлення концептуального характеру, що містить унікальну рекламну пропозицію і «може існувати ізольовано від інших рекламних продуктів та становить згорнутий зміст рекламної кампанії» [8, с. 7] здебільшого вивчено на матеріалі комерційних (І. Л. Вікентьев, В. В. Зірка, О. І. Зелінська, Н. Л. Коваленко та ін.) та соціальних (В. Л. Музикант, С. Сергеев та ін.) рекламних повідомлень. Окремі наукові розвідки було присвячено маніпулятивному потенціалу політичних слоганів (Т. Ю. Ковалевська, А. В. Ковалевська, Н. В. Кутуза та ін.) та структурно-семантичним особливостям політичної слоганістики (Н. В. Кондратенко та ін.). Проте, відзначаючи специфічні особливості політичних слоганів порівняно з іншими типами, лінгвісти не зосереджують увагу на слоганах як одному з мовленнєвих жанрів політичного дискурсу та їх типологічних ознаках.

Мета статті – виявити особливості політичних слоганів як мовленнєвого жанру та розробити типологію слоганів в українському політичному дискурсі. Мета зумовила розв’язання таких **завдань**: визначити слоган як мовленнєвий жанр, окреслити основні напрями розвитку сучасної генології, проаналізувати слогани останніх політичних кампаній та створити їхню типологію.

Об’єктом дослідження слугував український політичний дискурс в його агітаційному вияві, а **предметом** – політичні слогани, що функціонують в українській політичній комунікації. **Матеріалом** для аналізу було обрано політичні слогани останніх виборів 2015 року – загальною кількістю понад 100 одиниць.

Слоган як рекламне гасло політичної кампанії становить висловлення, що в стислій і зрозумілій для реципієнтів формі передає основну ідею політичної комунікації, як-от програмні положення, іміджеву характеристику, унікальну рекламну пропозицію тощо. На думку Н. В. Кондратенко, політичний слоган має «стисло та афористично передавати основну ідею програми політика» [6, с. 55]. Основними проблемами сучасних політичних слоганів дослідниця називає асемантичність та однотипність, саме тому слоган «повинен відбивати основну ідею передвиборчої кампанії політика, бути стрижневим семантичним компонентом його програми» [там само]. Аналізуючи текстотвірний потенціал рекламних слоганів, Н. В. Кутуза стверджує, що слоган є «вагомою константою рекламної комунікації, оскільки багато компаній користуються ним як таким рекламним посиленням, що виконує інтеграційну роль у межах рекламного дискурсу, розрахованого на певну цільову аудиторію» [7, с. 133]. Ці загальні вимоги стосуються і політичних слоганів, що так само «спрямовані передусім на те, щоб позитивно вплинути на адресата і спонукати його до здійснення конкретної практичної дії» [5, с. 6].

Проте проблема подання дефініції слогану пов’язана і з його мовленнєвим вираженням: слоган називають висловленням, фразою, текстом, мікротекстом і дискурсом. Одна з оригінальних концепцій стосується витлумачення слогану як конструкції малого синтаксису, оскільки «слогани позаконтекстні, а значить конструкції, які їх репрезентують, повинні бути інформативно ємними і в той же час компактними, а найголовніше – чітко передавати необхідну інформацію, тому вони повинні бути й оформлені відповідним чином» [9, с. 15]. На нашу думку, для визначення політичного слогану потрібно залучити комунікативно-прагматичну теорію мовленнєвих жанрів, обґрунтовану в працях М. М. Бахтіна. Вчення про жанри мовлення складає один із аспектів бахтінської філософії мови, яка, у свою чергу, відображає тільки один аспект його цілісної концепції культури. Мовленнєвий жанр М. М. Бахтін визначав як категорію, що дозволяє пов’язати соціальну реальність із мовною реальністю. Жанри мовлення вчений називав «приводними ремнями від історії суспільства до історії мови» [1, с. 165]. При цьому мовленнєвий жанр він розумів як універсальну одиницю мовлення. Уже з праць М. М. Бахтіна стає зрозумілим, що мовленнєвий жанр – це складна єдність змісту, стилю і композиції, а також низки

позамовних чинників, насамперед соціальних. Зважаючи на це, прагматична скерованість мовлення детермінує певні типові одиниці й категорії, якими послуговується суб'єкт у процесі мовлення для досягнення бажаних результатів комунікації чи конкретного комунікативного ефекту. Ф. С. Бацевич обґрунтовує доцільність виокремлення мовленнєвого жанру як проміжної лінгвістичної категорії тим, що «від мовленнєвого акту немає прямого переходу до дискурсу з його гнучкими стратегіями, тактиками учасників спілкування, моделюванням подвійного змісту, увагою до зворотного зв'язку тощо» [2, с. 24]. З огляду на це мовленнєвий жанри представляють «у вигляді об'ємної моделі, у межах якої мовець компонує менші комунікативні одиниці: конституціональні і факультативні мовленнєві акти. Склад конкретної моделі формується залежно від конситуації спілкування, особистостей його учасників, крім того, мовець може відразу вносити корективи до побудови жанру, враховуючи моментальну реакцію адресата та власні міркування щодо підсилення ефекту своїх мовленнєвих дій» [3, с. 5]. Теорія мовленнєвих жанрів утворила в сучасному мовознавстві окремий науковий розділ – генологію (Ф. С. Бацевич, Р. Д. Карамішева, О. О. Саламатіна, О. С. Шлапаков та ін.).

Ми вважаємо перспективним витлумачувати політичний слоган як мовленнєвий жанр, тобто як модель, схему побудови рекламного повідомлення в політичній комунікації, що виступає своєрідним комунікативним ходом, прийомом у політичному дискурсі. На думку, Н. Формановської, «відношення між мовленнєвим актом та мовленнєвим жанром визначені характером мотивувальної інтенції» [11, с. 36]. Такий підхід пояснює можливість моделювання політичних слоганів та визначені комунікативно-прагматичні ознаки, на підставі яких об'єднано всі слогани. При цьому головною комунікативною інтенцією політичних слоганів вважаємо вплив на реципієнтів з метою формування або зміни його переконань. Політичні слогани як мовленнєвий жанр функціонують у політичному дискурсі в конкретних виявах, що становлять відповідні комунікативно-прагматичні типи, отже, на підставі комунікативної мети слоганів визначаємо їх тип і пропонуємо типологію політичних слоганів.

1. Слоган-повідомлення ґрунтується на утвердженні певного порядку речей, тому в основі цього мовленнєвого жанру мовленнєві акти репрезентативного типу (за класифікацією Дж. Сьорля [10]). Слогани-повідомлення лише подають певну інформацію переважно констатувального характеру, напр.: *Україна починається з рідного краю* (Політичне об'єднання «Наш край»); *Одесі потрібна правда* (Політична партія «Відродження»). Репрезентативи представлені різними типами висловлень, однак у слоганах-повідомленнях фіксуємо особливий тип мовленнєвого акту – констатацію-твердження. Мовленнєвий жанр повідомлення належить до інформативних мовленнєвих жанрів [4, с. 8], проте в політичному дискурсі інформативність певною мірою трансформується, тобто новизна повідомлення зникає. Загалом потенційні адресати політичних слоганів не розраховують на отримання нової інформації, вони більшою мірою сприймають їх як твердження загального характеру, іноді навіть як трюїзми, напр.: *В єдності – сила!* (Об'єднання «Самопоміч»).

Слоган-повідомлення відповідає основній вимоги до змісту слоганів – вони є концептуальними, тому що в концентрованій формі передають основну ідею політичної кампанії партії або політика, напр.: *Ми в опозиції до нищівних тарифів ЖКГ* (Опозиційний блок); *Розвиток краю – наша робота!* (Політичне об'єднання «Наш край»). За таких умов слоган-повідомлення стає найкращим способом втілення програмних положень, поданих як констатування певного факту. Конкретним мовленнєвим вираженням повідомлення виступають різноманітні типи мовленнєвих актів і висловлень. Так, сюди уналежнюємо твердження-антитезу, що містять внутрішнє протиставлення, напр.: *Жодних гасел. Лише справи* (Р. Яворський); твердження-експресиви, що містять емоційно забарвлене повідомлення, напр.: *Віримо в майбутнє України!* (Партія пенсіонерів України), *Київни вимагають змін!* (Рух «Народний контроль»); твердження-констативи, що передають основні програмні положення, переважно через перелік субстантивів, напр.: *Мир, реформи,*

процвітання! (Політична партія «Відродження»); *Мій вибір – Одеса* (Політичне об'єднання «Батьківщина») тощо. Спільною рисою усіх слоганів цього мовленнєвого жанру є їхня комунікативна настанова на повідомлення інформації, а багаторазове повторення цієї інформації закріплює у свідомості реципієнта ключове програмне положення, подане в констатувальній формі.

2. Слоган-заклик належить до агітаційних мовленнєвих жанрів, оскільки орієнтований на спонукання адресата до дії, тому здебільшого цей мовленнєвий жанр ґрунтується на мовленнєвих актах-директивах (за Дж. Сьорлем). Директиви охоплюють накази, прохання, спонукання і становлять основну групу слоганів-закликів, напр.: *Присяднуйся до Відродження країни!* (Політична партія «Відродження»); *Єднаймося заради України!* (Патріотична партія України); *Обирай свідомо!* (Об'єднання «Самопоміч»). Конкретною мовленнєвою реалізацією заклику, реалізованого за допомогою директивів, є спонукальне речення з дієслівним присудком у формі імперативу, напр.: *Довіряй справам!* (Політична партія одеського мера Г. Труханова). Наявність дієслова в наказовому способі, у формі 2-ої особи однини створює ефект діалогічної взаємодії мовця та реципієнта, тому політична комунікація, як один з різновидів масової комунікації, набуває міжособистісного характеру. Така форма має впливовішу силу, ніж звичайна констатація перебігу подій або подання інформації. У формі безпосереднього звернення до адресата неперсоніфікований мовець вступає в інтеракцію, адресуючи інформацію конкретному реципієнту, тобто створюється, так би мовити, ефект інтимізації масової комунікації.

Проте цей мовленнєвий жанр не обмежений лише директивними мовленнєвими актами, оскільки спонукання до дії може виражатися й непрямыми мовленнєвими засобами. Так, форми дієслова-присудка доконаного виду майбутнього часу здатні передавати заклик у політичних слоганах, напр.: *Збережемо тепло в наших оселях!* (Опозиційний блок); *Разом зробимо Одесу краще!* (Політична партія «Відродження»). Іноді імперативні та неімперативні форми об'єднують в одному слогані, напр.: *Майдан! Єднаймося! Разом зробимо більше!* (Рух «Народний контроль»). У такий спосіб спонукальність слогану посилюється.

Слоган-заклик виражається й у висловленнях бездієслівного характеру, переважно структурно неповними синтаксичними конструкціями, напр.: *Разом до дії!* (Об'єднання «Самопоміч»); *За мир на своїй, Богом даній землі!* (Політичне об'єднання «Легіон свободи»). Через те, що вплив є основною інтенцією політичної комунікації і зокрема політичної слоганістики, слогани-заклики виражають цю комунікативну настанову в чистому вигляді, це прямий спосіб вираження впливу через спонукання.

3. Слоган-обіцянка як мовленнєвий жанр ґрунтується на мовленнєвих актах-комісивах, визначених Дж. Остінім і Дж. Сьорлем. Однак специфічною рисою усіх слоганів-закликів є відсутність перформативних дієслів-комісивів, вони маються на увазі, але не вербалізовані. Зважаючи на це, до кожного із слоганів-обіцянок можна додати комісивну частину «Ми обіцяємо, що...», однак в нашому матеріалі вербалізовані комісиви відсутні, напр.: *Змусимо Київенерго встановити лічильники!* (А. Вагін, «Політична партія «Батьківщина»); *Змусимо владу працювати чесно!* (Рух «Народний контроль»); *Розженемо прокурорів і суддів!* (Радикальна партія України); *Дістанемо!* (Політичне об'єднання «УКРОП»). Наявність дієслівного компонента у формі доконаного виду майбутнього часу зближує ці слогани зі слоганами-закликами. Проте в попередньому випадку йшлося про потенційно сумісні дії, що можуть виконувати разом мовець та адресат, а в цьому разі акціональна семантика стосується виключно мовця, оскільки він має відповідну компетенцію і можливість для виконання обіцяного, тоді як адресат такої можливості не має.

По суті політична програма – це вже згорнута обіцянка, тому що політичні сили обіцяють покращити життя своїх виборців в обмін на електоральну підтримку. Зважаючи на це, політичний слоган – це, з одного боку, вербальний вплив, спонукання до дії, а з іншого – унікальна рекламна пропозиція, подана у формі обіцянки політиків своїм виборцям, напр.:

Готовий боротися за Одесу! (Е. Гурвіц, кандидат на посаду мера). Слогани-обіцянки здебільшого представлені неповними синтаксичними конструкціями бездієслівного типу, напр.: *Добробут – рідинам, розвиток – місту!* (Опозиційний блок); *Бойові командири, а не паркетні генерали* (Політичне об'єднання «УКРОП»); *Справедливі зарплати та пенсії* (Політична партія «Батьківщина»). У такий спосіб політичні сили повідомляють, що саме вони зроблять, коли отримують владу, тому і подають програмні положення у вигляді обіцянок.

За кількісними характеристиками в аналізованому матеріалі переважають слогани-повідомлення, що охоплюють концептуальні вираження ключової ідеї виборних перегонів (42%); менш частотні, але достатньо поширені слогани-обіцянки (34%), що в різній формі передають програмні положення політичних партій та окремих політиків; останнє місце посідають слогани-заклики (24%), які переважно мають агітаційний характер і передають інтенцію впливу в прямій формі. Зазначимо, що всі виокремлені типи мовленнєвих жанрів політичних слоганів репрезентовані в українському політичному дискурсі в значному обсязі.

Висновки та результати дослідження. Політичний слоган – мовленнєвий жанр політичного дискурсу, що підпорядкований комунікативній меті вербального впливу на потенційного виборця-адресата та становить специфічну модель, схему побудови унікальної рекламної пропозиції, а також передає основну концептуальну ідею політичної програми. Різновидами слоганів у політичному дискурсі є слоган-повідомлення, слоган-заклик та слоган-обіцянка, що по-різному виражають основну комунікативну мету, але орієнтовані на досягнення потужного впливу на реципієнта. Кожний із типів слоганів співвіднесено з відповідними мовленнєвими актами (репрезентативами, директивами та комісивами) і мовленнєвими формами вербалізації (конкретними типами синтаксичних конструкцій).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бахтин М. М. Проблема речевих жанров / М. М. Бахтин. Собрание сочинений. – М. : Русские словари, 1996. – Т. 5. : Работы 1940–1960 г.г. – С. 159–206. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://philologos.narod.ru/bakhtin/bakh_genre.htm
2. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія : проблема і перспективи : [монографія] / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2005. – 264 с.
3. Дерпак О. В. Конфронтативні мовленнєві жанри : комунікативно-прагматичний та мовний аспекти (на матеріалі української, англійської та польської мов) : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 – загальне мовознавство / О. В. Дерпак. – Київ, 2005. – 16 с.
4. Карамішева Р. Д. Мовленнєвий жанр «повідомлення» в засобах масової інформації (на матеріалі української та англійської мов) : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство / Р. Д. Карамішева. – Львів, 2011. – 20 с.
5. Коваленко Н. Л. Лінгвістична позначеність слогана в структурі рекламного тексту : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 – російська мова / Н. Л. Коваленко. – Дніпропетровськ, 2006. – 20 с.
6. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс : текстуалізація реальності : [монографія] / Н. В. Кондратенко. – Одеса : Чорномор'я, 2007. – 156 с.
7. Кутуза Н. В. Слоган як сугестивний концентр реклами / Н. В. Кутуза // Н. В. Кутуза. Рекламний та PR-дискурс: аспекти впливу : [зб. статей]. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. – С. 133–137.
8. Морозова И. Г. Слагая слоганы / И. Г. Морозова. – М. : РИП-Холдинг, 1996. – 168 с.
9. Романець Н. І. Конструкції малого синтаксису в сучасній російській мові : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 – російська мова / Н. І. Романець. – Дніпропетровськ, 2002. – 20 с.
10. Серль Дж.Р. Классификация иллокутивных актов / Дж. Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 2002. – Вып. 17 : Теория речевых актов. – С. 170–194.
11. Формановская Н. И. Речевое общение : коммуникативно-прагматический подход / Н. И. Формановская. – М. : Русский язык, 2002. – 216 с.
12. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Е. И. Шейгал. – М. : Гнозис, 2004. – 326 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександра Білінська – викладач кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова

Наукові інтереси: політична лінгвістика, дискурсологія, прагмалінгвістика.

УДК 81-13:808. 53

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ДИСКУРСИВНИХ МАРКЕРІВ

Юлія ЛИСЕЦЬКА (Житомир, Україна)

У статті проаналізовано визначення понять "дискурс" і "дискурсивний маркер". Встановлено місце і роль дискурсивних досліджень в лінгвістичних студіях. Розкрито основні ознаки дискурсивних маркерів як необхідного мовного інструменту структурування дискурсу. Розглянуто класифікації дискурсивних маркерів у лінгвістичній традиції зарубіжних і вітчизняних авторів. З'ясовано, що дискурсивні маркери утворюють окрему групу мовних одиниць, дослідження яких є однією з перспективних проблем.

Ключові слова: дискурс, дискурсивний маркер, прагматичний маркер, класифікація, контекст, фрагмент.

The paper focuses on defining the notions of "discourse" and "discourse marker". The place of discourse researches and their role in linguistics are analyzed. Basic peculiarities of discourse markers as significant structural elements of discourse are determined. Classifications of discourse markers in the works of famous linguists are studied. Discourse markers as a separate group of linguistic units are clarified.

Key words: discourse, discourse marker, pragmatic marker, classification, context, fragment.

Останнім часом у лінгвістичній науці широко вживається термін "дискурс". За своєю природою дискурс є реальним процесом комунікації в сукупності з різними екстралінгвістичними чинниками. Результатом такої комунікації, як правило, є текст (усний чи писемний). Свого розвитку теорія дискурсу та практика його аналізу набула в 60-70-х роках ХХ ст. Цей період характеризується намаганням вивести синтаксис за межі речення, розробкою прагматичного аспекту мовлення, розумінням його соціального значення, загальною тенденцією до інтеграції гуманітарних досліджень.

Науковим поняттям "дискурс" послуговуються різні гуманітарні науки в дослідженні комунікативних процесів, зокрема філософія, логіка, риторика, соціологія, психолінгвістика, соціолінгвістика, семіотика, лінгвістика тексту, семасіологія, прагматистика тощо. Кожна наука, маючи свій предмет дослідження й притаманні їй методи, акцентує увагу на різних особливостях дискурсу, що зумовлює полісемію цього терміна. **Дискурс** (фр. *discours* – промова, виступ) – визначається як зв'язне мовлення в конкретних соціокультурних, психологічних умовах і відбиває ситуацію безпосередньої мовної діяльності з урахуванням форм спілкування, поведінки, міміки, жестів мовця; текст разом з умовами його творення сприймання, динамічний контекст культури, у якому здійснюється прочитання тексту та його вплив на свідомість читача [4, с. 38]. Дискурс, як "мова в мові", існує, насамперед, в текстах, але таких, за якими постає особлива граматики, особливий лексикон, особливі правила слововживання й синтаксису, особлива семантика – насамкінець – особливий світ [4, с. 219]. Слід розмежовувати поняття текст і дискурс. У сучасній лінгвістиці використовують обидва терміни, що спричинило ряд дискусій. Під текстом розуміють переважно абстрактну, формальну конструкцію, під дискурсом – різні види її актуалізації, які розглядають під кутом зору ментальних процесів [2].

Найбільш поширеним в мовознавчій студіях є тлумачення дискурсу, запропоноване Т. ван Дейком: зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, історичними, соціокультурними, психологічними та іншими чинниками [2]. У вітчизняній лінгвістичній традиції дискурс як когнітивно-комунікативний феномен досліджують І. Шевченко і О. Морозова [8, с. 38].

Дискурс – це мовлення, яке розглядається як цілеспрямована дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей та механізмах їх свідомості (когнітивних процесах), це подія, у центрі якої словесний компонент, це комунікативний акт, що розглядається не тільки як цілісна структура, але як розмаїття його оцінок учасниками й спостерігачами, з урахуванням його наслідків [1, с. 136-137].

Отже, дискурс здебільшого зіставляється, отожднюється в науковому вжитку з такими поняттями, як мовлення, текст, мова, висловлення. Так, мова протиставляється дискурсу (мова – система мало диференційованих значущих одиниць, дискурс відбиває

різноманітність використань, притаманних мовним одиницям). На цій підставі розмежовуються дослідження елемента в мові і його дослідження в мовленні як дискурсу [3, с. 131].

Сучасні лінгвістичні студії позначені посиленням інтересом до проблем, пов'язаних із природою дискурсу та його одиниць у синхронії та діахронії. Ці дискурсивні одиниці об'єднані спільною властивістю – слугувати зв'язуючими елементами дискурсу, тобто утворювати його структуру і тому вони мають декілька назв: дискурсивні конективи [9], дискурсивні маркери [12, с. 932], дискурсивні оператори [12, с. 932], дискурсивні слова [9] тощо. Вивчення дискурсивних маркерів належить до актуальних проблем мовознавчої науки, що підтверджується наявністю численних розвідок, які розкривають особливості їх функціонування.

Оскільки загальноприйнятого терміну "дискурсивний маркер" (ДМ) не виокремлено, в лінгвістиці існують різноманітні погляди щодо його тлумачення. Традиційно дискурсивні маркери – це лінгвістичні елементи, що функціонують на рівні дискурсу і є незалежними від його основних складових – частин мови. Найчастіше ДМ репрезентують слова або словосполучення, які кодують значення та співвідносяться з частками, сполучниками, прислівниками і вставними словами, фразами, конструкціями. ДМ називаються також словами-організаторами (рідше опорними словами) основна функція яких полягає в структурно-смысловій організації тексту, оформленні та впорядкуванні суджень, що пов'язують окремі текстові фрагменти [13, с. 24].

Американська дослідниця Д. Шифрін трактує ДМ як послідовно залежні елементи, що ставляться в один ряд з одиницями мовлення і вивчає 11 ДМ: *oh, well, and, but, or, so, because, now, then, I mean, y'know* [13, с. 45].

Б. Фрейзер визначає ДМ як функціональний клас висловлень в будь-якій мові і називає їх "прагматичними маркерами". Ці вирази з'являються в сегменті дискурсу, однак не є частиною пропозиційного змісту висловлення. Вони сигналізують, акцентують і маркують аспекти спілкування, які хоче передати комунікант [11, с. 23].

З позиції Е. Траугот ДМ – це дискурсивно-дейктичні одиниці, найважливіша мета яких – сигналізувати про коментар, визначаючи тип послідовного дискурсивного зв'язку між поточним висловленням і попереднім дискурсом [14].

На думку, О. Котова ДМ – елементи мовлення, що втратили лексичне значення та не вносять додаткову інформацію, а виконують розрізняючу і розподільну функції в мовленнєвих актах. Сформульоване визначення не є точним, оскільки не всі ДМ позбавлені семантичного значення (*you know, whatever, I mean*) і їх функції не зводяться до розподілу та розрізнення [6].

Розглянемо основні характеристики ДМ:

1. Особливістю ДМ як окремої групи слів і словосполучень є відсутність чітких меж їх організації через приналежність до різних частин мови (часток, прислівників, сполучників та ін.).

2. Своєрідність плану змісту ДМ часто інтерпретується відсутністю у них власного лексичного значення, тобто відбувається так звана десемантизація слова і словосполучення в дискурсивному використанні. ДМ не мають денотата, тому вони вивчаються лише через вживання у певному контексті.

3. Багатозначність терміну ДМ відрізняється від полісемії імен і дієслів. Значення ДМ – категорія більш суб'єктивна, ніж значення повнозначних слів.

Аналіз зазначених вище характеристик доводить, що термін ДМ співвідноситься з особливим класом слів, головна ознака яких полягає в безпосередньому зв'язку з функціонуванням дискурсу.

Дискурсивні слова та вирази зустрічаються в текстах різних стилів і відносяться до метатекстового компоненту дискурсу. Слід підкреслити одну з найважливіших ознак ДМ – забезпечення формально граматичної і смислової зв'язності частин дискурсу, що демонструється завдяки когезії та когеренції. Когезія передає формальний зв'язок дискурсу і визначається різноманітними видами відношень між його складовими. Когеренція забезпечує змістову організацію тексту як єдиного цілого [5, с. 62].

Найбільш поширену у сучасному мовознавстві класифікацію ДМ запропонувала Д. Шифрін . Як зазначалось раніше, авторка класифікує 11 ДМ. Вони представлені сполучниками (*and, but, or, because*), прислівниками (*now, then, so*), частками (*oh, well*), вставними реченнями (*you know, I mean*).

Вивчення цих одиниць проводиться з урахуванням п'яти "рівнів мовлення" (*planes of talk*): 1) пропозиційна структура; 2) структура дій (мовленнєві акти); 3) структура чергування реплік; 4) склад учасників; 5) інформаційний стан повідомлення.

ДМ інтегрують взаємопов'язаність одиниць на усіх рівнях. До того ж кожен ДМ відноситься в першу чергу до конкретного плану: *oh* – до інформаційного стану повідомлення і структури дій, *and* – до пропозиційної структури [13, с. 89].

Б. Фрейзер подає таку класифікацію маркерів:

- базові маркери (*basic markers*) – вказують на характер або силу "базового спілкування": тип мовленнєвого акту, перформативи (*I swear, I promise, I suggest* – вказує експліцитно на силу базового повідомлення), "прагматичні ідіоми" (*Could you, would you*);

- маркери-коментарі (*commentary markers*) – коментують "базове повідомлення": маркери оцінки (*fortunately*), "евіденціальні маркери" (*possibly*), маркери джерел інформації (*they say, I heard that*), маркери пом'якшення (*If I am not mistaken, If you don't mind*);

- паралельні маркери (*parallel markers*) – доповнюють базові повідомлення: вокативи (звертання за іменем тощо), маркери незадоволення, маркери солідарності (*my dear, frankly speaking*);

- дискурсивні маркери (*discourse markers*) – вказують на зв'язок базового повідомлення з контекстом: маркери зміни топіка (*by the way*), контрастивні маркери (*but, however, although*), деталізуючі маркери (*in other words, more than that, particularly, also, and, or*), маркери висновку (*that is why, so, accordingly*) [11, с. 386-387].

К. Бауер-Рамазані виокремлює чотири види ДМ:

- 1) з'єднувальні сполучники (*coordinating conjunctions*);
- 2) конектори (*connectors*);
- 3) підрядні сполучники (*subordinating conjunctions*);
- 4) фразові єднальні засоби (*phrase linkers*) [9].

Отже, дискурсивним маркером називається мовний інструмент структурування дискурсу – слова, фрази, конструкції, що не мають реального лексичного значення проте виконують важливу функцію передачі намірів мовця під час розмови. Тема дискурсу і відповідно його одиниць – дискурсивних маркерів залишається недостатньо вивченою і потребує комплексного діахронічного і синхронічного аналізу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева – М. : Сов. Энциклопедия, 1990. – С. 136 – 137.
2. Ван Дейк Т. А. К определению дискурса / Т. А. ван Дейк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nsu.ru/psych/internet/bits/vandijk2.html
3. Гальперін І. Р. Текст як об'єкт лінгвістичного дослідження / І. Р. Гальперін. – М. : КомКнига, 2007. – 144 с.
4. Григорьева В. С. Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагмалингвистический и когнитивный аспекты / В. С. Григорьева ; Тамб. гос. техн. ун-т. – Тамбов : Издательство ТГТУ, 2007. – 287 с.
5. Дискурсивные слова русского языка: опыт контекстно-семантического описания : монография / А. Н. Баранов, К. Бонно, Н. Б. Василевская, Р. Камю ;] Под ред. Киселевой К., Пайара Д.; МГУ им. М. В. Ломоносова. Филол. фак. – Москва : Метатекст, 1998. – 446 с.
6. Котов А. Е. Социокоммуникативные особенности функционирования дискурсивных маркеров / А. Е. Котов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ncstu.ru>
7. Кухаренко В. А. Интерпретация текста: навч. посібник для студентів пед. Інститутів / В. А. Кухаренко. – Л. : посвященная, 1978. – 371с.
8. Шевченко И. С., Морозова Е. И. Дискурс как мыслекоммуникативное образование / Вісник ХНУ. – Сер. Романо-Германська філологія. 2003. – № 586. – с.33-38.
9. Bauer-Ramazani Ch. English Discourse Markers [Електронний ресурс]. – Режим доступу: academics.smcvt.edu/cbauerramazani/AEP/BU113/English/discmarkers.ht
10. Fraser B. An approach to discourse markers [Text] / B. Fraser // Journal of pragmatics. – 1990. – № 14. – P. 95.
11. Fraser B. Pragmatic markers [Text] / B. Fraser // Pragmatics 6 (2). – 1996. – P. 318.
12. Fraser B. What are discourse markers? // Journal of pragmatics. – 1999. – Vol. 31. – P. 931-952.
13. Schiffrin D. Discourse Markers [Text] / D. Schiffrin // Cambridge University Press, 1987. – 318 p.
14. Traugott E. The role of the development of discourse markers in a theory of grammaticalization / E. Traugott [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wata.cc/forums/uploaded/136_1165014660.pdf

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Лисецька – викладач кафедри іноземних мов і новітніх технологій навчання навчально-наукового інституту іноземної філології Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: історія англійської мови, комунікативна лінгвістика, дискурс.

УДК 811.111:81'42

СИТУАЦІЯ СПОКУСИ КРИЗЬ ПРИЗМУ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ ТА ТАКТИК

Наталя МАТУШЕВСЬКА (Житомир, Україна)

Стаття присвячена аналізу стратегій та тактик, що активуються у комунікативній ситуації СПОКУСА. Розкрито основні визначення понять "стратегія" та "тактика". Увагу зосереджено на кооперативних тактиках та мовленнєвих засобах, що використовуються спокусником для досягнення своїх цілей. Розглянуто невербальну поведінку комунікантів, яка виражає їх емоційний настрій та підсилює вербальні дії. Застосовано когнітивно-прагматичний метод для аналізу комунікативної ситуації СПОКУСА. З'ясовано соціальні ролі учасників у розглянутій ситуації. Матеріалом дослідження слугували відеофрагмент та скрипт кінострічки англomовного фільму "Problem Child".

Ключові слова: мовленнєвий вплив, ситуація, комунікативна стратегія, комунікативна тактика, спокуса, кінодискурс.

The article deals with the analysis of the strategies and tactics that are activated in the communicative situation TEMPTATION. The basic definitions of the notions "strategy" and "tactics" are manifested. The attention is focused on the cooperative tactics and speech means that are used by the seducer in order to reach his aims. Nonverbal behaviour of the communicants that shows their emotional disposition and intensifies verbal actions is considered. The cognitive-pragmatic method to the realization of the communicative situation TEMPTATION is applied. The social roles of the participants in the considered situation are denoted. The video segment and the script of the English movie "Problem Child" were used as this research material.

Key words: speech influence, situation, communicative strategy, communicative tactics, temptation, cinema discourse.

У сучасному мовознавстві вивчення стратегій та тактик є **актуальним**, що засвідчується великою кількістю праць фахівців з лінгвістики [5, 3, 4]. **Мета статті** полягає у визначенні тих стратегій та тактик, що використовуються мовцем у комунікативній ситуації СПОКУСА. **Завданнями розвідки** є 1) визначення понять "стратегія" та "тактика"; 2) виявлення стратегій та тактик, що використовуються адресантом у комунікативній ситуації СПОКУСА та характеристика вербальних засобів їх актуалізації. **Об'єктом** статті виступають комунікативні стратегії англomовного кінодискурсу, а **предметом** є засоби їх мовної реалізації. Дослідження проводиться на **матеріалі** відеофрагменту та скрипту кінострічки англomовного фільму "Problem Child".

Ефективність мовленнєвого впливу залежить від вдалого використання стратегій та тактик, що виступають регулятором комунікативного процесу [3, с. 14] та обираються залежно від цілей, потреб та намірів комунікантів. Підходи до визначення понять *стратегія* і *тактика* варіюються і не є загальноновизначеними [3, с. 12]. Так, мовна стратегія визначається як комплекс мовних дій, зорієнтованих на розв'язання загальної комунікативної мети мовця [5, с. 109]; як сукупність завчасно запланованих адресантом теоретичних ходів, що реалізуються під час комунікативного акту та направлені на здійснення комунікативних цілей [6, с. 18] або ментально-вербальний конструкт, який організовує діяльність суб'єктів у соціальній інтеракції відповідно до певних комунікативних намірів [9, с. 285].

Комунікативні стратегії поділяються на кооперативні та конфронтативні, що визначається налаштуванням на консенсус або дисенсус [5, с. 70]. Слід відмітити, що установка на конфліктну мовну поведінку, як і установка на кооперацію, виявляється через категорію ввічливості, яка має визначені мовні маркери [7, с. 85]. Спільні цілі учасників інтеракції виступають головним критерієм кооперативності ситуацій дискурсу [1, с. 160]. Процес комунікації ускладнюється змінністю ситуації, що потребує поєднання різних (кооперативних і конфронтаційних) засобів реалізації поставленої мети [10, с. 4]. Загальна стратегія розмови залежить від арсеналу тактичних прийомів, які використовуються для досягнення конкретної комунікативної мети, що й обумовлює взаємопов'язаність стратегії і тактики [2, с. 254].

Тактика розглядається як одна чи декілька дій, спрямованих на втілення стратегії, та виступає практичним інструментом мовця [5, с. 110-111]. Як система дій тактики забезпечують ефективну реалізацію стратегії, описують сукупність прийомів комунікації; націлені на отримання очікуваного позитивного ефекту чи запобігання небажаного результату [8, с. 96–97].

Наведемо фрагмент із кінофільму "Проблемне дитя", в якому розглянуто аналіз комунікативної ситуації СПОКУСА із залученням понять стратегія та тактика. Учасниками ситуації, яка розгортається у муніципалітеті, виступають три комуніканти: Пібоді, працівник муніципалітету, спеціаліст з питань усиновлення, що хоче якнайшвидше позбутись семирічного хлопчика, та Бен і Флоренс, подружжя усиновителів, що звертаються до Пібоді по допомогу. Якщо Пібоді виступає спокусником по відношенню до подружньої пари, то Бен виступає жертвою спокуси по відношенню до Пібоді і спокусником по відношенню до Флоренс.

Поверхнева прагматична структура (експлікатура)	Глибинна прагматична структура (імплікатура)
P eabody: Let's see what I can do. You want a kid you could love, I'll put you on the waiting list. You should have a kid in seven years.	I CAN'T HELP YOU IN THE NEAR FUTURE.
F : Seven years?	IT'S TOO LONG.
P : Unless... Nah, nah, I didn't say a word. I did not say a word.	THERE IS ANOTHER ALTERNATIVE.
B : No, what? What were you gonna say?	PLEASE TELL US WHAT TO DO?
P : Well, I really put my foot in my mouth this time but, I don't know, I like you two. I like the two of you and when I like two people, I want to help them out. That's just my nature. I want to help out people that I like. Just this morning I came upon a seven-year-old. Smart as a tack, a little rambunctious but weren't we all at that age? I think I even have a photo here for you.	I'LL DO MY BEST TO HELP YOU. ACCIDENTALLY I CAME ACROSS A GOOD CANDIDATURE. LOOK AT THE BOY.
F : He does look presentable in that bow tie.	WE LIKED THE BOY.
P : Adorable!	THE BEST VARIANT.
F : I don't know. Seven is rather old. I wanted people to think I had the baby myself.	HIS AGE IS UNSUITABLE FOR ME.
P : That's understandable. A lot of women feel that way. You want a cute little infant. One that will scream in the middle of the night and you'll have to stumble downstairs in the dark and change his soiled diapers. You'll do your housework, eat chocolates, take care of the kid and you'll put on 50 or 60 pounds.	THE GENERAL OPINION THAT ISN'T ALWAYS RIGHT. IF YOU ADOPT A SEVEN YEAR KID, YOU WILL GET RID OF BIG PROBLEMS. AND IF NOT HARSH DAILY ROUTINE WILL WAIT FOR YOU.
F : No diapers?	SUGGEST ANOTHER OPTION.
B : You like to sleep late. There'd be no baby waking you up. We could skip all that baby junk and move right into the good stuff like... ...parties and more parties!	IT IS A WONDERFUL VARIANT. SO MANY BENEFITS.
F : I could be president of the PTA by September!	WE SHOULD CONSIDER THIS PROPOSAL.

B: Fuzzball will have someone to play with.	IT IS GOOD NOT ONLY FOR US.
F: Yes! Fuzzball's our cat.	I LIKE THIS IDEA.
P: I can't believe it! Junior, he loves cats.	IT'S A PERFECT ARGUMENT. WELL DONE.
B: Do you hear that? Let's do it.	AGREE.
F: Mr Peabody, you've got yourself a deal.	I AGREE.
P: And you've got yourself a kid.	YOUR DREAM CAME TRUE.

Як бачимо з прикладу, Пібоді діє за допомогою **стратегії завоювання уваги**, що реалізується низкою тактик. Спокусник активує тактику дружелюбності, яка направлена на встановлення контакту, та свідчить про його позитивне ставлення до співрозмовників (*Let's see what I can do.*). Спокусник використовує тактику врахування ціннісних орієнтирів адресатів (*You want a kid you could love, I'll put you on the waiting list.*). Працівник муніципалітету підсилює свої вербальні дії невербальними, відкриває велику книгу із записами, плануючи внести в неї подружню пару. Адресант реалізує тактику залякування (*You should have a kid in seven years.*), виражену мовленнєвим актом вердикативом, що свідчить про категоричність Пібоді із імплікатурою **I CAN'T HELP YOU IN THE NEAR FUTURE**. Звернено увагу зацікавленої сторони на час, коли їм буде дозволено усиновити дитину. Спокусник користується своїм службовим становищем, надійністю та авторитетом організації (*Cold River Municipal Building City Offices*), в якій він працює, що не дає підстав адресатам сумніватися в дезінформації.

Флоренс реагує на слова адресанта тактикою агресивного нападу, про що свідчить її емоційна реакція, виражена квеситивом (*Seven years?*) із імплікатурою **IT'S TOO LONG**, що вказує на протестний настрій жінки, яка відчуває незадоволення щодо умов вирішення їх питання. Бен підтримує позицію жінки невербальною поведінкою, що засвідчує фрагмент кінострічки. Флоренс переходить від зони кооперативного спілкування до конфронтативного.

Пібоді задоволений реакцією адресатів та продовжує активувати **стратегію завоювання уваги**, що втілюється комплексом тактик. Спокусник використовує тактику заманювання, говорячи, що є певна таємна інформація, яку він не може повідомити, що підвищує її цінність в очах слухачів та означає, що він має інтенцію її розказати. Тактика вживається з метою збудження зацікавленості та прихованої демонстрації атрактора, що реалізується незавершеним реченням (*Unless...*) та витримкою паузи, що змушує співрозмовників чекати. Пібоді залучає їх увагу, збуджує зацікавленість адресатів, щоб викликати надію на можливість іншого шляху розв'язання їх питання та зняти напругу, яка утворилась між комунікантами. Пібоді підсилює свої слова тактикою повтору (*Nah, nah, I didn't say a word. I did not say a word.*), що виступає емотивним засобом, націленим на емоції реципієнтів та актуалізації непомітного впливу на їх свідомість. Спокусник відмовляється від своїх слів, що підкреслюється вживанням подвійного заперечення. Використана тактика є приманкою для адресатів і має на меті зробити їх залежними від адресанта, що містить імплікатуру **THERE IS ANOTHER ALTERNATIVE**. Пібоді вибудовує стратегію своїх дій із врахуванням потреби реципієнтів.

Спокусник діє у правильному напрямку, адресати чіпляються за надану їм приманку. Бен проявляє зацікавленість, використовуючи тактику повтору, дублюючи вживання питальних слів (*No, what? What were you gonna say?*), що реалізується квеситивами із імплікатурою **PLEASE TELL US WHAT TO DO?** Дружина невербально підтримує реакцію чоловіка. Подружня пара зосереджено дивиться на адресанта.

Спокусник домінує у діалозі та визначає хід розмови завдяки **стратегії емоційного тьюнінгу** з метою здобування довіри у комунікантів, що підкріплюється активною, відкритою жестикуляцією та візуальним контактом. Адресант активує тактику здобування прихильності (*Well, I really put my foot in my mouth this time*), де вставне слово (*Well*) демонструє доброзичливе ставлення до співрозмовників, а ідіома *put one's foot in one's mouth*

підкреслює те, що йому не слід було починати говорити. Адресант підсилює свої дії вживанням прислівника *really*, який слугує створенню правдивості та щирості ситуації, та використанням обставини часу (*this time*), яка наголошує на унікальності ситуації. Спокусник активує тактики відволікання уваги та компліменту (*but, I don't know, I like you two.*), яким передує вагання адресанта (*but, I don't know*), що свідчить про його намір сподобатись комунікантам і справити на них позитивне враження. Реалізована тактика дає змогу створити ефект псевдощирості. Адресант одночасно активує тактики повтору, компліменту та солідаризації (*I like the two of you*) і підкреслює те, що йому пара дуже подобається і містить імплікатуру ACCIDENTALLY I CAME ACROSS A GOOD CANDIDATURE. Спокусник втретє актуалізує тактики повтору, компліменту і солідаризації (*and when I like two people*) задля прояву свого позитивного та щирого ставлення до адресатів. Пібоді реалізує тактику акцентування і зосереджує увагу на тому, що тільки тоді, коли обидві людини в парі йому симпатизують, він хоче їм допомогти (*I want to help them out*). Адресант проявляє солідаризацію із комунікантами, використовуючи займенники *I ma you (you two, the two of you, two people)*. Спокусник знову користується тактикою акцентування та звертає увагу на свою добру натуру (*That's just my nature.*). Адресант активує тактику повтору (*I want to help out people that I like*), яка свідчить про готовність спокусника до співпраці із комунікантами та сприяння їм, що представлено імплікатурою I'LL DO MY BEST TO HELP YOU.

Спокусник використовує тактику врахування ціннісних орієнтирів адресатів, надаючи ту інформацію, яку не очікують почути співрозмовники (*Just this morning I came upon a seven-year-old.*). Вжита обставина часу *just this morning* свідчить про унікальність нагоди та щирість адресанта. Спокусник актуалізує прийом повідомлення хороших новин. Пібоді з метою створення позитивного враження про хлопчика активує тактику компліменту, яка реалізується порівнянням *smart as a tack* та представлена у мові ідіомою *sharp as a tack*. Стилістичний прийом порівняння належить до емотивних засобів і вживається спокусником з метою апеляції до емоцій адресатів та реалізації свого прихованого (маніпулятивного) впливу на їх рішення. Пробудження прихильності до хлопчика підсилюється вживанням риторичного запитання (*Smart as a tack, a little rambunctious but weren't we all at that age?*), яке направлене на привертання уваги співрозмовників та на апеляцію до їх досвіду, емоцій та почуттів. Спокусник активує тактику несподіванки (*I think I even have a photo here for you.*), що має спонукальну функцію із імплікатурою LOOK AT THE BOY.

Спокусник впливає на адресантів у необхідному для нього напрямку. Обидва комуніканти погоджуються подивитися на фото хлопчика і, переглянувшись один з одним, проявляють свою симпатію до нього. Обмін враженнями про хлопчика відбувається між чоловіком і дружиною лише на невербальному рівні. Адресат-Флоренс реагує на пропозицію Пібоді схваленням (*He does look presentable in that bow tie.*), що підтверджено вживанням *does* для реалізації не лише інтелектуально-логічної, а й емотивної функцій з метою підсилення та акцентування логічного наголосу на присудку та вираження згоди із адресантом з імплікатурою WE LIKED THE BOY. Фото робить аргументацію Пібоді більш наочною та переконливою.

Адресант підіграє адресатам, розділяє їх думку і реалізує тактику солідаризації (*Adorable!*), представлену мовленнєвим актом схвалення із імплікатурою THE BEST VARIANT. *Adorable!* є емотивним засобом, на лексичному рівні представленим клішованою емотивною структурою, вжитою спокусником для здійснення ненав'язливого впливу на емоції та свідомість адресатів задля втілення своєї мети.

Реципієнт Флоренс вагається, що реалізується тактикою відмови (*I don't know.*) та актуалізує тактику обґрунтування (*Seven is rather old.*), посилюючи її прийомом висування своїх вимог (*I wanted people to think I had the baby myself.*) із імплікатурою HIS AGE IS UNSUITABLE FOR ME. Адресат підкреслює свою позицію невербальними діями, повертає фото Пібоді. Цей момент комунікативної ситуації спокуси важливий тим, що другий адресат погоджується із пропозицією адресанта. Це підтверджується невербально, його виразом обличчя. Бен переходить на сторону Пібоді і починає виступати другим спокусником по

відношенню до Флоренс. Спокусник Пібоді діє у правильному для себе напрямку, так як йому вдалося переконати одного із комунікантів.

Спокусник реалізує **маніпулятивно-спонукальну стратегію**, демонструючи своє розуміння позиції Флоренс (*That's understandable.*) та підсилює його використанням тактики коментування, звертаючи увагу на загальноприйняте бажання жінок (*A lot of women feel that way.*) із імплікатурою

THE GENERAL OPINION THAT ISN'T ALWAYS RIGHT.

Пібоді реалізує тактику альтернативи хибного вибору (*You want a cute little infant. One that will scream in the middle of the night and you'll have to stumble downstairs in the dark and change his soiled diapers. You'll do your housework, eat chocolates, take care of the kid and you'll put on 50 or 60 pounds.*). Адресант надає Флоренс можливість вибору, але він підводить її до варіанту, який слід обрати. Наведена тактика є маніпулятивною: Флоренс здається, що вона самостійно приймає рішення, хоча це зроблено за неї. Таким чином, пропонується одне рішення, але складається ілюзія вибору. У наведеній ситуації представлена опозиція: маленьке крихітне янголятко – досить самостійна дитина. Спокусник змальовує образ маленької дитини-янголятка, який є дуже близьким світобаченню Флоренс (*You want a cute little infant.*). Пібоді реалізує прийом підміни понять, замінюючи позитивну оцінку на негативну. Адресант залучає контраргументацію, агресивно (наполегливо) та гіперболізовано змальовує складність догляду за немовлям, що звучить як залякування. Спокусник розраховує на відмову реципієнта від другої альтернативи шляхом репрезентації важкого майбутнього, апелюючи до емоцій Флоренс. До одиниць, що націлені на емоції адресата відносимо такі: *scream in the middle of the night, stumble downstairs in the dark, change his soiled diapers*, вжиті з метою перебільшено змалювати негатив, складність та огиду догляду за маленькою дитиною. У будь-якому разі Ви змушені будете виконувати роботу по дому, що виглядає як погроза для сучасної жінки (*You'll do your housework*), *will* має модальне значення неминучості. Ви наберете вагу, а це те, що не входить у плани адресата (*eat chocolates*), Вам необхідно буде доглядати за дитиною, що представлено як тягар (*take care of the kid*), і як результат – Ви наберете зайвих 20-25 кілограм. Спокусник використовує категорію оцінки *you'll put on 50 or 60 pounds* з метою викликати у Флоренс почуття естетичного невдоволення від реалізації свого бажання та схилити її до вигідного для себе варіанту. Пібоді абсолютизує негативну конотацію догляду за маленькою дитиною, акцентуючи увагу на майбутній перспективі жінки, що містить імплікатуру IF YOU ADOPT A SEVEN YEAR KID, YOU WILL GET RID OF BIG PROBLEMS. AND IF NOT HARSH DAILY ROUTINE WILL WAIT FOR YOU. Адресант Флоренс реагує незадоволенням таким розвитком подій, що реалізується квеситивом (*No diapers?*) із імплікатурою SUGGEST ANOTHER OPTION.

Бен, у свою чергу, згоден із пропозицією адресанта. Його влаштовує будь-яка дитина. Відбувається модифікація ролей. Бен змінює роль Жертви на роль Спокусника (точніше союзника Пібоді). Хід бере другий спокусник Бен, актуалізуючи **стратегію навіювання**. Чоловік підтримує тактику альтернативи хибного вибору, надаючи позитивні і негативні риси запропонованого варіанту, орієнтуючись на вподобання жінки, беручи до уваги її інтереси та бажання (*You like to sleep late. There'd be no baby waking you up. We could skip all that baby junk and move right into the good stuff like...*). Адресант наводить вагомні для реципієнта аргументи з метою висвітлення переваг всиновлення семирічного хлопчика. Бен ілюструє опозицію: дитя і муки – дитя і світле майбутнє. Спокусник зацікавлює Флоренс витримкою паузи і використовує тактику повтору, що засвідчує сугестивний вплив (*...parties and more parties!*), акцентуючи увагу на слабких місцях адресата, що містить імплікатуру IT IS A WONDERFUL VARIANT. SO MANY BENEFITS. Спокусник дотримується принципів кооперації та ввічливості, адресат та адресант дивляться один одному в очі. Ситуації довіри та невимушеності сприяє соціальна відстань між чоловіком та дружиною.

Обрані Беном тактики досягають позитивних зрушень з боку реципієнта. Флоренс проявляє свою зацікавленість, демонструє самонавіювання та уявляє реалізацію заповітних мрій, апелюючи до концепту СВІТЛЕ МАЙБУТНЄ. (*I could be president of the PTA by September!*), що має імплікатуру WE SHOULD CONSIDER THIS PROPOSAL.

Бен продовжує діяти в напрямку **стратегії навіювання**, актуалізуючи тактику акцентування на перевагах всиновлення семирічної дитини, апелюючи до захоплень та уподобань адресата (*Fuzzball will have someone to play with.*), що містить імплікатуру IT IS GOOD NOT ONLY FOR US. Флоренс розділяє думку чоловіка (*Yes! Fuzzball's our cat.*) та проявляє схвалення аргументу, про що свідчить емоційне піднесення жінки, яке містить імплікатуру I LIKE THIS IDEA.

Пібоді діє в межах стратегії, обраної Беном, актуалізуючи тактику підмазування аргументу (*I can't believe it! Junior, he loves cats.*), створюючи ефект неочікуваного та приємного співпадіння. Адресант звертається до емоцій реципієнта та використовує клішовану емотивну структуру *I can't believe it!* із наміром реалізації своєї прихованої інтенції. Спокусник акцентує увагу на хлопчикові, який теж любить котів, називаючи його ім'я і одночасно вживаючи займенник *he* із імплікатурою IT'S A PERFECT ARGUMENT. WELL DONE.

Другий спокусник Бен реалізує тактику провокації із наміром схилити реципієнта до точки зору спокусників (*Do you hear that? Let's do it.*), що має імплікатуру AGREE, реалізовану питальною конструкцією *Do you hear that?* та закликком *Let's do it.*

Обрана спокусниками комбінація стратегій і тактик досягла бажаного результату. Флоренс капітулювала (*Mr Peabody, you've got yourself a deal.*), що реалізується імплікатурою I AGREE.

Перший спокусник завершує діалог тактикою врахування ціннісних орієнтирів адресата, акцентуючи увагу на бажанні та потребі адресатів (*And you've got yourself a kid.*), що актуалізується використанням паралельної конструкції по відношенню до адресата *you've got yourself a ...*. Обрана адресантом тактика має імплікатуру YOUR DREAM CAME TRUE. Флоренс та Пібоді тиснуть один одному руки.

Комунікативним лідером у проаналізованій ситуації виступає спокусник Пібоді. Йому властива домінуюча позиція у діалозі, яка засвідчується впевненістю, вмінням переконувати, орієнтована на позитивне налаштування, партнерство та неконфліктну взаємодію. Кооперативне ставлення між співрозмовниками підсилюється свободою вираження їх емоцій та скороченням дистанції спілкування. Приклад демонструє майстерність головного спокусника, який вправно досяг своєї мети, переважно дотримуючись принципів ввічливості та кооперації. Наведеній ситуації спокуси притаманна взаємна підтримка комунікативних ініціатив, гармонічна та узгоджена поведінка співрозмовників, що підтверджується поступовим переходом і взяттям комунікативного ходу. Психологічні ролі співрозмовників реалізуються за таким типом: Пібоді "Дорослий – Спокусник", Бен "Дорослий – Жертва – Дорослий – Спокусник", Флоренс "Дорослий – Жертва – Дитина – Жертва". Адресант відкрито не проявляв своєї зацікавленості позбутися семирічного хлопчика. Формальний характер ситуації спілкування переходить у неформальний завдяки вдалому підбору спокусником тактик, які були ефективними за умови готовності комунікантів до співпраці, що також підтверджується переходом адресанта в зону більшої близькості адресатів, ніж на початку інтеракції. Обмін реакцією між Беном та Флоренс часто проявляється лише на невербальному рівні.

У розглянутому прикладі спокуси простежується активна реалізація адресантом стратегій завоювання уваги, емоційного тьюнінгу, навіювання та тактик дружелюбності, врахування ціннісних орієнтирів адресатів, залякування, агресивного нападу, заманювання, повтору, здобування прихильності, відволікання уваги, компліменту, солідаризації, акцентування, несподіванки, відмови, коментування, альтернативи хибного вибору, підмазування аргументу, провокації, що допомогли спокуснику досягти бажаного результату. Адресант займає ініціювальну позицію у діалозі, а реципієнти реагують. Звернемо увагу на роль Бена, який спочатку був реципієнтом, а потім став помічником Пібоді, другим спокусником і дотримувався ініціювальної поведінки. Важливу роль відіграє невербальна складова, що включає кінетичні (жести, міміку, контакт очима, рухи тіла, пози співрозмовників), тактильно-кінетичні (дотики, посмішки, рукостискання), проксемічні (зональні простори, дистанцію між комунікантами) та просодичні засоби (характеристику

голосу, інтонацію, темп, тембр, гучність, силу наголосу, зміну тону), які були реалізовані спокусником з метою підкреслення свого позитивного налаштування до комунікантів, а також деталізації та переконливості власних вербальних дій.

Перспектива подальших досліджень полягає у створенні типології тактик, що використовуються для реалізації комунікативної ситуації СПОКУСА.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аристов С. А. Прагмалінгвістическое моделирование мены коммуникативных ролей : дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 "Теория языка" / С. А. Аристов. – Тверь, 2001. – 211 с.
2. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации / А. Д. Белова – К. : Логос, 2003. – 304 с.
3. Белова А. Д. Комунікативні стратегії і тактики: проблеми систематики / А. Д. Белова // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – К. : КНУ імені Тараса Шевченка, 2004. – №10. – С. 11-16.
4. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. Дейк ван [пер. с англ.] // под. ред. В. И. Герасимова. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
5. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс // Изд. 5-е, стер. М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 288 с.
6. Ключев Е. В. Речевая коммуникация : учеб. пособие для университетов и вузов / Е. В. Ключев. – М. : ПРИОР, 2002. – 210 с.
7. Комисаров В. Н. Практикум по переводу с английского языка на русский / В. Н. Комисаров, А. Л. Коралова // Учеб. пособие для ин.-тов и фак.-тов ин. яз. – М. : Высш. шк., 1990. – 127 с.
8. Фадеева Е. В. Стратегии и тактики конфликтного дискурса (на материале современного английского языка): дис. канд. филол. наук : 10.02.04 / Е. В. Фадеева // Киевский гос. лингвистический ун-т. – К., 2000. – 194 с.
9. Фролова І. Є. Стратегія конфронтації в англomовному дискурсі : монографія / І. Є. Фролова. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2009. – 344 с.
10. Miller G. R. On Being Persuaded : Some Basic Distinctions. In James Price Dillard and Michael Pfau (Eds.), The Persuasion Handbook / G. R. Miller // Developments in Theory and Practice. Thousand Oaks, CA : Sage, 2002. – P. 3-16.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Матушевська – викладач кафедри міжкультурної комунікації та прикладної лінгвістики ННІ іноземної філології Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: комунікативна лінгвістика, когнітивна лінгвістика, прагмалінгвістика.

УДК 811.111'42'221'27

ЗАЛЕЖНІСТЬ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ МОВЦЯ ВІД ЙОГО СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ У РІЗНИХ ТИПАХ ДИСКУРСУ

Юлія СКРИННІК (Харків, Україна)

У статті вивчаються особливості організації спілкування мовців при зміні їхніх соціальних ролей у побутовому та інституціональному типах діалогічного дискурсу. Ураховано взаємодію компонентів різних кодових систем – вербальної та невербальної. Проаналізовано закономірності їхнього функціонування у різних комунікативних ситуаціях.

Ключові слова: вербальний компонент, невербальний компонент, інституціональний дискурс, побутовий дискурс, соціальна роль, соціальний статус.

The article deals with the organization of the speakers' communication at the change of their social roles performed in everyday and business types of the dialogical discourse. The interaction of communicative components of different code systems – verbal and non-verbal – is taken into account. The peculiarities and patterns of their functioning are established in different communicative situations.

Key words: verbal component, non-verbal component, business discourse, everyday discourse, social role, social status.

Актуальність дослідження впливу соціального статусу на комунікативну поведінку при зміні соціальних ролей мовця обумовлено тим, що воно дозволяє виявити засоби забезпечення ефективності спілкування мовця у різних соціально-комунікативних ситуаціях.

Об'єктом цього дослідження є комунікативна поведінка мовців з різним соціальним статусом при виконанні ними різних соціальних ролей; **предметом** – особливості використання комунікантами вербальних та невербальних засобів спілкування при виконанні різних соціальних ролей. **Мета** дослідження полягає у виявленні впливу соціального статусу комунікантів на їхню вербальну та невербальну поведінку при виконанні різних соціальних ролей в інституціональному та побутовому типах дискурсу.

Соціальний статус розглядаємо як співвідносне положення людини у соціальній системі, що включає її права, обов'язки та взаємні очікування поведінки, при цьому,

індивідуальні характеристики людини відступають на другий план [4, с. 3]. Як зазначає В.І. Карасик, статус узагальнює більшість соціальних ролей, в цьому проявляється рольовий план статусу. Під роллю розуміємо стійкий шаблон поведінки, що включає дії, думки та почуття людини. Рольова поведінка є поведінкою людини, яка займає певну соціальну позицію згідно з очікуваннями людей. Рольова поведінка будується за прикладом та має межі: виконавець ролі має певну ступінь свободи дій, можна говорити про роль батька, офіцера, пасажира і т.д. [4, с. 12]. Л.П. Крисін зазначає, що роль – це форма суспільної поведінки людини, обумовлена її положенням у певній соціальній групі [6] (наприклад, у родині, у виробничій, навчальній, спортивній групі).

Відповідно до типів рольових відносин, усі ситуації спілкування поділяються на симетричні (ролі комунікантів рівні) та асиметричні (роль одного з комунікантів є вищою за роль іншого) [2, с. 135-136]. Найтиповішою формою рольової взаємодії людей є пари соціальних ролей, організовані у такий спосіб [3, с. 238]: роль першого комуніканта є вищою, ніж роль другого; роль першого комуніканта є нижчою за роль другого; ролі обох комунікантів є рівними.

В умовах офіційного (інституціонального) спілкування вагомим є розмежування двох типових учасників спілкування – агентів та клієнтів. Агенти – це представники соціальних інститутів (лікарі, юристи, викладачі та інші), клієнти – це люди, не пов'язані формальними стосунками з соціальними інститутами (пацієнти, клієнти адвокатів та інші) [4, с. 13]. Агенти грають активну роль у таких статусно-рольових ситуаціях спілкування.

Характерними особливостями побутового дискурсу вважають високий рівень спонтанності спілкування, ситуативну залежність, відносну суб'єктивність у розв'язанні загальноціннісних побутових проблем, і в результаті – порушення логіки, вільне оперування структурними, лексико-граматичними та стилістичними засобами оформлення висловлень і висока концентрація невербальних комунікативних компонентів у мовленні [7, с. 106]. Інституціональний діалогічний дискурс є більш жорстко структурованим, менш емоційним, невербальні компоненти використовуються головним чином не спонтанно, а свідомо, з чіткою метою.

Соціальний статус індивіда впливає на вибір стилю спілкування при виконанні різних соціальних ролей. В.І. Карасик пропонує стратифікацію, за якою виділяються три класи: заможні люди, представники середнього класу та незаможні (Property-dominated, Occupation-dominated and Poverty-dominated life styles) [4, с. 9]. Мовці з високим соціальним статусом зазвичай прагнуть певної ізоляції від суспільства у колі «своїх» людей, а представники нижчого соціального статусу не уникають кола навіть малознайомих людей [4, с. 10]. В інституціональному діалогічному дискурсі виконувати мовцем ролі вимагають певної поведінки згідно з загальноприйнятими очікуваннями соціуму. Наприклад, при виконанні соціальних ролей учня та вчителя – це повага учня до вчителя та виконання прохань і вимог вчителя. Соціальні статуси мовців впливають на вибір вербальних та невербальних компонентів у комунікативній поведінці. У комунікативній ситуації, коли роль учня належить мовцю з вищим соціальним статусом, а вчителя – мовцю з нижчим, закони реалізації рольових приписань модифікуються:

(1) "Aren't you going to start treating me, Dr Logue?" Bertie (Prince Albert) asked Lionel (his teacher). "Only if you're interested in being treated. Please, call me Lionel," Lionel answered. "I prefer Doctor." "I prefer Lionel. What'll I call you?" "Your Royal Highness, then Sir after that." "A bit formal for here. What about your name?" "Prince Albert Frederick Arthur George." "How about Bertie?" Bertie flushed. "Only my family uses that." "Perfect. In here, it's better if we're equals" – Lionel answers staying on his point. "If we were equal I wouldn't be here. I'd be at home with my wife and no-one would give a damn" [1].

Учень-мовець з вищим соціальним статусом (герцог Йоркський Альберт, другий син короля Георга V) відмовляється виконувати деякі вимоги вчителя – мовця з нижчим соціальним статусом (актора-невдахи, який заробляє на життя, навчаючи людей правильної вимови), чим порушує рольові приписання, але зберігає переваги соціального статусу: він виступає проти пропозиції вчителя використовувати неповне ім'я при звертанні один до

одного, пропонуючи офіційні звертання у процесі комунікації (*Your Royal Highness, Sir, Dr. Logue*), зауважуючи, що на неповне ім'я до нього можуть звертатися тільки члени королівської родини (*Only my family uses that*). Його незадоволення пропозицією вчителя демонструється за допомогою невербальних компонентів (*Bertie flushed*) та прямого вербального заперечення можливості їхньої рівності навіть у комунікативній ситуації «вчитель – учень» (*If we were equal...*).

Асиметричний тип рольових відносин зазвичай супроводжується емоційно-оціночним фоном спілкування [4, с. 15]. Нестриманість мовця з високим соціальним статусом та його нетерпимість до свого комунікативного партнера підтверджують невербальні компоненти у вигляді підвищеної інтонації, заїкання, міміки, жестів. Як правило, коли люди відчувають тривогу, вони говорять швидко та дещо підвищеним тоном [5, с. 91]. На вербальному рівні спостерігається використання лайливої лексики (*bloody*) та наказових форм (*Don't tell me!*):

(2) *"I'm not here to discuss personal matters," Bertie said with the stammer growing in intensity. Lionel answers with patience, "Why're you here then?" Bertie explodes but stammer free this time, "Because I bloody well stammer!" "Temper." "One of my many faults." "When did the defect start?" "I've always been this way!" Lionel responds quietly, "I doubt that." Bertie flushes again, "Don't tell me! It's my defect!" [1].*

Той самий мовець з високим соціальним статусом, при побутовому спілкуванні з мовцем рівного статусу, маючи інші комунікативні позиції (термін запропонований Ф.С. Бачевичем [1, с. 110]), а саме сина та батька відповідно, демонструє повагу до свого співрозмовника:

(3) *"When I'm dead that boy will ruin himself, this family, and this nation, within twelve months. Who'll pick up the pieces? Herr Hitler, intimidating half of Europe, Marshall Stalin the other half? Who'll stand between us, the jackboots, and the proletarian abyss? You? With your older brother shirking his duties, you're going to have to do a lot more of this," – King George V says to Bertie [his son] nodding towards the microphone. "Have a go yourself." Bertie tries to read the King's speech, "Through one of the m..." "Get it out boy!" "...m-marvels of m" "Modern – just take your time – form your words carefully," – King George V tries to help and encourage his son. "Science, I am enabled, this c..." – Bertie tries to continue. "Relax!" – King is tired of Bertie's continued inability. "Just try it!" "...this Christmas Day, to speak to all my p..." – Bertie struggles to continue his speech. King George V loses all patience and shouts: "Do it!" [1].*

Мовець з високим соціальним статусом, займаючи комунікативну позицію сина у побутовому типі дискурсу, має відповідати цій ролі згідно з загальноприйнятими очікуваннями соціуму, не проявляючи свого невдоволення, злості чи ненависті, а навпаки, проявляючи повагу, покірність та відданість. Мовець не сперечається з партнером, який має вищу соціальну роль – роль батька, а намагається виконати усі його прохання (*Bertie tries to continue, struggles to continue his speech*). Мовець-батько дозволяє собі поводитись з сином як з підлеглим, використовуючи на вербальному рівні наказові форми (*Have a go yourself; Get it out boy; just take your time; Just try it!; Do it!*), а на невербальному – підвищені інтонації, що демонструють гнів (*King is tired of Bertie's continued inability; loses all patience and shouts*). Саме феномен влади в першу чергу спирається на мову та реалізується у мовленнєвих взаємодіях [8]. Для мовців з високим соціальним статусом характерним є розмежування соціальних виконуваних ролей за певною позицією в соціальній ієрархії.

У спілкуванні мовців високого соціального статусу, де вони виконують соціальні ролі вчителів, а мовець з нижчим соціальним статусом – роль учня, закони реалізації рольових приписань залишаються незмінними:

(4) *Sciama [Doctor] asks Stephen [post-graduate student], "A black hole at the beginning of Time?" Kip Thorne [scientist], "A spacetime singularity?" Sciama and Pensore and Kip Thorne look at each other. Stephen can't breathe for the tension. "Brilliant. It's brilliant, Stephen," Sciama says. "So all that remains to be said is...well done. Or should I say, well done, Doctor. An extraordinary theory!" "Thank you," answers Stephen and sighs with relief and smiles [2].*

Учень-мовець проявляє повагу та хвилювання при спілкуванні з вчителями-мовцями (*Stephen can't breathe for the tension; answers Stephen and sighs with relief and smiles*). Вищі соціальні ролі належать відомим вченим та науковцям, але, тим не менш, вони з повагою

ставляться до мовця з нижчим соціальним статусом, підтримують у його дослідженнях, що на вербальному рівні проявляється через використання надихаючих висловів (*Brilliant. It's brilliant; Well done; An extraordinary theory!*), офіційно-пафосного у цій ситуації звертання ("*Doctor*"), що є проявом поваги та високої оцінки діяльності молодого науковця.

У побутовому дискурсі простежується вплив наукового та професійного рівнів мовця на спілкування з мовцями, рівними за соціальним статусом при їх виконанні ролей студентів та друзів (симетричний тип ролевих відносин), що проявляється у використанні наукових термінів для опису простих явищ при спілкуванні за побутових обставин (*I'm trying to work out the mathematical probability of happiness. It's some integer of zero, but I'm not there yet*):

(5) *Trinity Hall, Cambridge. Jane [Stephen's girlfriend] walks in, sees Stephen [student of Cambridge], slumped in an armchair watching TV in the common room. At a distance, Jane stops, shocked. He looks woebegone, depressed, physically reduced already. She summons up a cheerful demeanor, however, and advances. "Something educational?" Jane asks Stephen. "Very. John is having an affair with Martha. But Martha is in love with Alan. And I think Alan is homosexual by the look of his shirts. I'm trying to work out the mathematical probability of happiness." Stephen answers without looking at her. "Are you close?" "It's some integer of zero, but I'm not there yet" [2].*

У побутовому дискурсі для мовців з нижчим соціальним статусом (представників середнього класу) при виконанні ними різних соціальних ролей (вищі – батьки; нижчі – діти) розмежування за соціальною ієрархією на вербальному рівні майже не проявляється:

(6) *Dining room, Hawking family home. Philippa [Stephen's mother] asks, "So Stephen, you've been to church with a good woman. Are you feeling holier than thou?" "Positively saintly, thank you." Jane [Stephen's girlfriend] asks Stephen, "You've never said why you don't believe in God." "A physicist can't allow his calculations to be muddled by a belief in a supernatural creator," Stephen smiles, pleased with himself, and his mother and father seem pleased with it too. Jane notices, "Sounds less of an argument against God than against physicists." Jane is leading in her brightness: Jane I, Stephen O. She eats her food [2].*

У побутовому дискурсі мовець з нижчим соціальним статусом, займаючи комунікативну позицію сина, спілкується з батьками на такому ж рівні, як і зі своєю одноліткою, використовуючи, на його думку, кмітливі відповіді (*Positively saintly, thank you*). На вербальному рівні спостерігається використання наукових термінів (*A physicist can't allow his calculations to be muddled by a belief in a supernatural creator*), на що впливає його соціальна роль студента та майбутнього науковця. Батьки ж підтримують свого сина, погоджуючись з ним та не заперечуючи йому (*smiles, pleased with himself, and his mother and father seem pleased with it too*).

На відміну від спілкування «батько-син» між людьми вищого соціального статусу (король та його син-герцог у прикладі 3, де батько демонструє свій вищий соціальний статус на вербальному та невербальному рівнях), у спілкуванні мовців нижчого соціального статусу (приклад 6) таких проявів не спостерігається. Можна дійти висновку, що чим вищим є соціальний статус людини, тим більше він впливає на виконувани нею соціальні ролі. Якщо соціальний статус людини вимагає від неї авторитарності та дотримання соціальної ієрархії в інституціональному дискурсі, то така ж комунікативна поведінка є притаманною тому ж мовцю і при виконанні ним певних соціальних ролей у побутовому дискурсі.

Протягом свого життя людина виконує безліч соціальних ролей. Дослідження впливу соціального статусу мовця на його комунікативну поведінку у різних ситуаціях спілкування відкриває можливість виявлення мовленнєвих закономірностей ведення успішної та ефективної взаємодії з представниками різних соціальних статусів. Вербальні та невербальні компоненти у процесі комунікації забезпечують ефективність процесу спілкування при «переключенні» мовців з одної соціальної ролі на іншу.

Перспективність цього дослідження ґрунтується на можливості подальшої розробки теорії дискурсивної взаємодії різних кодових систем у випадках зміни соціальних ролей мовців у різних типах дискурсу з метою адекватної інтерпретації мовлення партнера.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики / Флорій Сергійович Бацевич. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
2. Белл Р. Социолінгвістика. Цели, методы и проблемы / Р. Белл. М.: Международные отношения, 1980. – 318 с.
3. Ємельянова О.В. До питання про ідентифікацію соціальної ролі «закоханих/закохана» / О.В.Ємельянова // Культура народів Причорномор'я, 2008 – № 142. – Т. 1. – С. 237-239.
4. Карасик В.И. Язык социального статуса / Владимир Ильич Карасик. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. – 334 с.
5. Коццолино М. Невербальная коммуникация. Теории, функции, язык и знак. 2-е изд., испр. / М. Коццолино. – Х.: Изд-во «Гуманитарный Центр»/Шпилова О.А., 2015. – 224 с.
6. Крысин Л.П. Социальный аспект владения языком [Электронный ресурс] / Л. П. Крысин // Социолінгвістические исследования. – Режим доступу: http://destruction.narod.ru/krysyn_cozialnyje_rolj.htm.
7. Солощук Л.В. Соціальна детермінованість невербальних компонентів комунікації в англomовному діалогічному дискурсі / Л.В. Солощук // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – 2011. – № 4. – С. 101-105.
8. Gals S. Between speech and silence: the problematics of research on language and gender / S. Gals // Gender at the Crossroads of Knowledge: Feminine Anthropology in Postmodern Era. – Berkeley: University of California Press, 1991. – P. 175-203.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

9. The King's Speech. – Screenplay by David Seidler. – Режим доступу: http://www.pages.drexel.edu/~ina22/splaylib/Screenplay-Kings_Speech_The.pdf/. – 92 p.
10. The Theory of Everything. – Screenplay by Anthony McCarten. – Режим доступу: <https://www.austinfilmfestival.com/wp-content/uploads/2015/02/The-Theory-of-Everything-Script.pdf/>. – 95 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Скриннік – викладач кафедри англійської філології Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

Наукові інтереси: дискурс, вербальні і невербальні компоненти комунікації, соціолінгвістика.

УДК: 811.112.2'42

УСПІШНІСТЬ АДРЕСАЦІЇ ТА КОМУНІКАТИВНІ НЕВДАЧІ НА ҐРУНТІ АДРЕСАТНОЇ РЕФЕРЕНЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОГО НІМЕЦЬКОМОВНОГО ДИСКУРСУ)

Ірина ПАНЧЕНКО (Харків, Україна)

Статтю присвячено поняттю успішності адресатної референції, її взаємозв'язку з ефективністю мовленнєвого акту, в якому вона реалізується, а також причинам комунікативних невдач на ґрунті адресатної референції. У роботі проаналізовані критерії успішності адресації та можливі способи її реконструкції. Встановлено, що недоречна форма позначення адресата може призводити до небажаних ефектів у спілкуванні, зокрема до комунікативної невдачі.

Ключові слова: адресатна референція, вдалість, ефективність, комунікативна невдача, розуміння
The article deals with addressee reference felicity, its relation to efficiency of the speech act, it actualizes in, and causes of communicative failures based on addressee reference. Criteria for efficient addressing and eventual ways for its reconstruction are analyzed. The research has shown that the inadequate addressee reference form can cause undesirable communicative effects or even communicative failure.

Keywords: addressee reference, felicity, efficiency, communicative failure, understanding.

В рамках сучасного антропоцентрично спрямованого мовознавства проблематика ефективності комунікації є однією з центральних тем, що привертає увагу як вітчизняних [2; 3; 4; 6; 7], так і зарубіжних лінгвістів [8; 9; 11]. Активно досліджуються випадки порушення умов успішності мовленнєвих актів (далі – МА), зокрема різновиди та причини комунікативних невдач. Однак, через складність та багатогранність поняття комунікативної невдачі залишаються аспекти, що є недостатньо вивченими, що обумовлює актуальність даної роботи.

Метою статті є дослідження залежності успішності комунікації від способу реалізації адресатної референції в рамках окремих МА та встановлення критеріїв успішної адресації, а також аналіз причин та особливостей комунікативних невдач на ґрунті адресатної референції.

Об'єктом дослідження є МА з адресатною референцією (експліцитною та імпліцитною) сучасного німецькомовного дискурсу, які вивчаються на предмет комунікативної

ефективності. Матеріалом слугують дискурсивні фрагменти сучасних літературних творів німецькомовних авторів.

Під адресатною референцією розуміємо співвідношення одного з актантів пропозиції з конкретним адресатом певного висловлення.

Слідом за Д. Вундерліхом, ми розмежуємо поняття успішності (*Gelingen, Glücken*) та вдалості (*Erfolgreichsein*) МА, розуміючи під першим факт здійснення мовленнєвої дії й розуміння отриманого повідомлення адресатом, а під другим – досягнення адресантом перлокутивної цілі [11]. На нашу думку, поняття успішності / вдалості може вживатися також відносно адресатної референції (далі – АР). Успішна адресація передбачає власне її реалізацію мовцем в рамках певного МА, сприйняття та правильну інтерпретацію адресатом. Вдалою є, на нашу думку, адресація в рамках вдалого МА.

Цікаво, що успішність адресації не завжди корелює з успішністю МА, в якому вона реалізується, натомість між ними існує наступна залежність: в успішному МА адресація завжди успішна, тоді як у неуспішному МА вона може бути як неуспішною, так і успішною. Остання ситуація має місце, коли адресатові вдається вірно встановити чи декодувати спрямованість мовлення на себе, але не вдається зрозуміти й правильно інтерпретувати загальний смисл висловлення, наприклад:

(1) „*Bitte nicht*“, *bat sie leise.* +> *Küsse mich nicht!*

Fragend hob er die Brauen. „*Was soll ich nicht?*“

„*Du hast mir versprochen, nichts zu tun, was ich nicht möchte*“. (L. Wilkinson: *Das Schloss auf den Klippen*, S. 108)

Оскільки кожен МА розрахований на певну модель адресата, то задоволення його пресупозиції є однією з важливих передумов його ефективності [1, с. 358]. Отже, успішна адресація – це суттєвий фактор успішності комунікації в цілому [10, с. 27].

Вдалих МА, за Д. Вундерліхом [11], передбачає три фази: розуміння, акцептацію та реакцію. Розуміння ми розглядаємо як ретроспективно-проспективний релевантний для ефективності комунікації ментальний процес. В інтеракції воно полягає у приписуванні (мовленнєвим) діям комунікативного партнера певного смислу в рамках інтеракційного контексту та функцій для подальшого розвитку комунікативної взаємодії [8, с. 6].

Фази акцептації та реакції, на відміну від розуміння, можуть регулюватися адресатом: він вирішує, приймати чи не приймати іллокутивні цілі співрозмовника, та сам обирає спосіб та форму реактивного ходу. Саме реактивна репліка адресата надає підстави для підтвердження чи спростування успішності / вдалості МА в цілому й АР зокрема. У відповідному дискурсивному ході адресат демонструє, чи дотримується він обраної мовцем лінії поведінки в дискурсі, й якщо так, то яким чином [9, с. 236].

Для досягнення успішності форма адресація має бути: 1) зрозумілою / прозорою; 2) адекватною адресатові, комунікативній ситуації та характеру відносин між співрозмовниками; 3) коректною та прийнятною в соціальному колі, до якого належать комуніканти (соціумі, етносі, соціальному прошарку, групі тощо). У випадку невиконання будь-якої з наведених передумов виникає загроза комунікативної невдачі на ґрунті адресатної референції.

Б.Ю. Городецький визначає комунікативну невдачу (далі – КН) як збій у спілкуванні, при якому мовленнєві твори не виконують свого призначення [2, с. 23]. Більш повним є визначення КН як «недосягнення ініціатором спілкування комунікативної цілі й, ширше, прагматичних прагнень, а також відсутність взаємодії, взаєморозуміння й згоди між учасниками спілкування» [3, с. 68]. Для нашого дослідження релевантним є широке трактування КН – як «будь-який випадок, коли за допомогою мовленнєвої дії не досягається практична ціль» [6, с. 40].

Маркерами КН можуть слугувати вербальні / невербальні дії комунікантів, які б експлікували факт невірної інтерпретації вербальних / невербальних дій інших комунікантів [4, с. 60].

Як зазначає Н.І. Формановська, нерозуміння, неповне розуміння, непорозуміння й збій у спілкуванні можуть бути викликані абсолютно різними обставинами, як зовнішніми,

екстралінгвістичними, так і власне лінгвістичними [7, с. 170]. Невдалість МА може пояснюватись розходженням у смислового розумінні сказаного адресантом та адресатом, що може бути викликано порушенням комунікативних постулатів інформативності, релевантності та ясності вираження. Найчастіше випадки нерозуміння зустрічаються при використанні у мовленні непрямих МА і імпліцитних висловлень [5, с. 23]. Крім того, успішності референції може завадити некооперативна поведінка учасників комунікативної ситуації.

Стосовно адресатної референції КН можна розділити на дві групи:

- 1) КН, що виникають на рівні всього висловлення;
- 2) КН, що виникають на ґрунті адресатної референції;

На рівні висловлення причини КН можуть бути найрізноманітнішими: власне лінгвістичними (невірне вживання мовних одиниць, використання оказіоналізмів та багатозначних слів тощо), лінгвокогнітивними (несформованість енциклопедичних знань мовця / адресата), соціокультурними (відмінності в картинах світу комунікантів), прагматичними (неправильне розуміння інтенції мовця), перцептивними (зовнішні чи внутрішні фактори, що заважають вдалому сприйняттю та інтерпретації повідомлення) та ін. Оскільки КН такого роду не пов'язані безпосередньо з АР, їх подальше вивчення в рамках нашого дослідження не є релевантним.

Нас цікавить саме перша група, оскільки вона корелює з об'єктом нашого дослідження. КН на ґрунті АР можуть виникати як на етапі розуміння адресатної, так і на етапі її акцептації та реакції. Під реакцією в даному випадку маємо на увазі не реактивну репліку, а факт та спосіб виконання / невиконання перлюкутивних цілей адресанта.

На етапі розуміння джерелом КН слугують, перед усім, неточна референційна віднесеність, що ускладнює ідентифікацію референта. Причиною таких КН є порушення передумови прозорості адресатної форми. У випадку імпліцитної адресатної вірогідність нерозуміння адресатної референції є значно вищою, адже через непряме позначення адресата та завуальованість адресованості в цілому самоідентифікація отримувача повідомлення як власне адресата висловлення ускладнюється. Цю тезу яскраво ілюструє наступний дискурсивний фрагмент:

(2) „Von dem Regen, den der Wetterbericht angekündigt hat, scheinen wir nichts abzubekommen“, meinte Michael. „Einem ausgedehnten Spaziergang steht also nichts im Wege“.
+> Gehen wir (ich + Sie) spazieren!

Da Jenny nicht wusste, ob sie angesprochen war, schwieg sie einfach. (L. Wilkinson: Das Schloss auf dem Klippen, S. 59)

Проте встановлення адресата висловлення може ускладнюватися також при використанні експліцитних адресатних форм, перш за все прономінальних, які з огляду на свою дейктичну природу характеризуються референційною неоднозначністю:

(3) „Essen!“, rief sie, „Kommt ihr?“, und verschwand wieder. Die Kinder rannten ums Haus. War mit dem „Kommt ihr?“ auch ich gemeint? (L. Thoma: Wunschhaus, S. 25)

Високий ступінь неточності позначення адресата висловлення демонструє займенник першої особи множини (*wir*), який в рамках сучасного німецькомовного діалогічного дискурсу характеризується декількома можливими інтерпретаціями. В наступних комунікативних ситуаціях лише після додаткового уточнення з боку адресата, стало відомо, кого саме позначає *wir* – лише мовця (фрагмент 4), лише адресата (фрагмент 6) або обох учасників комунікації (фрагмент 5).

(4) „<...> Wir müssen ihn zu Hause abliefern, und zwar lebendig“.

„Wer ist wir?“

„Im Grunde bin ich das selbst. <...>“ (H. Steinfest: Die feine Nase der Lilli Steinbeck, S. 82)

(5) „Im Januar haut er ab, dann können wir auf die Kommandobrücke des Stella“.

„Wir?“, fragte Leni aufgeschreckt und sah aus, als würde sie anfangen zu heulen. „Sag bloß, du folgst diesem losen Vogel nach Italien!“

<...>

„Du kommst natürlich mit, Mamma Leni!“ (C. Vogeley: Melonentango, S. 360)

(6) „*Siehst mal. Das Beste wird sein, wir erweitern unser Wissen über Asbest und machen dann einen Plan*“. +> *Sammler Informationen über Asbet!*

„*„Wir“ bin ich, oder?*“

„*Exakt*“. (T. Jaud: *Der Millionär*, S. 253)

Можлива й зворотна ситуація, коли комунікант помилково вважає себе адресатом висловлення, хоча насправді таким не є:

(7) „*Wenn ich nicht rein darf, lege ich mich vor die Tür und heule die ganze Nacht wie ein Wolf!*“ *drohte er.*

„*Ja was wollen Sie denn hier bei uns?*“ *fragte Oliver.*

„*Von Ihnen gar nichts*“, *sagte Georg*, „*nur von ihr! Ich will gedemütigt werden! Ich will ihr Sklave sein!*“ (I. Noll: *Falsche Zungen*, S. 196)

Причиною нерозуміння адресатоспрямованості може бути також недоречність мовленнєвої дії, приміром, порушення норм етикетного спілкування. В такому випадку очікувана та фактична форма адресації різняться за ступенем увічливості:

(9) „*Du da hinten in der grauen Strickjacke!*“

Eva fuhr herum. „Reden Sie mit mir?“

„*Ja. Klar. Mit wem denn sonst?*“ (H. Lind: *Die Champagner-Diät*, S. 59)

У випадку нерозуміння (*Nichtverstehen*) чи неправильного розуміння (*Missverstehen*) спрямованості мовлення адресатом він або мовець можуть вдаватися до так званої реконструкції (*Reparatur*) адресатної референції. Такі реконструкції можуть реалізуватися як продуцентом висловлення (*Selbstreparatur*), так і її отримувачем (*Fremdreparatur*).

При цьому ініціатор реконструкції не завжди є виконавцем, тобто спостерігаємо наступні можливі комбінації [9, с. 266]:

- 1) мовець (ініціатор) / мовець (виконавець);
- 2) адресат (ініціатор) / мовець (виконавець);
- 3) адресат (ініціатор) / адресат (виконавець);
- 4) мовець (ініціатор) / адресат (виконавець).

Оскільки мовець є продуцентом висловлення, здебільшого саме він виступає виконавцем реконструкції, тоді як адресат, будучи інтерпретатором висловлення, як правило, ініціює її:

(10) *Jay spannte einen seiner überdimensionierten Bizepse an. „Wenn du es hier hast, brauchst du's hier oben nicht“.*

„*Das glaubst du im Ernst*“.

„*Das glaubt ihr, dass wir das im Ernst glauben*“.

„*Wer „ihr“?*“

„*Ihr Klugscheißer, die man unter der Vierzig-Kilo-Hantel rausholen muß*“. (M. Suter: *Ein perfekter Freund*, S. 212)

В наведеному діалозі КН спричинена недостатнім ступенем конкретизації АР з боку мовця (Джея), адресат (Фабіо) намагається виправити ситуацію шляхом уточнюючого питання й отримує у відповідь більш розгорнуту форму адресації.

Для ініціації реконструкції АР адресат використовує перепитування (фрагменти 4, 5, 10), уточнення (фрагменти 6), здебільшого у формі спеціального питання з питальним словом *wer* (фрагменти 4, 10). Для власне реконструкції АР вживаються повторювання, коректура (наприклад, заміна імпліцитної форми адресації експліцитною – фрагмент 5), пояснення (приміром, розширена описова форма адресації – фрагмент 10).

В наступному дискурсивному фрагменті реконструкція ініціюється та реалізується адресатом (Міхаелем) шляхом трансформації імпліцитної форми референції, вжитої адресаткою (Дженні), у експліцитну:

(11) „*Ich habe so etwas noch nie getan. One-Night-Stands und unverbindliche Affären sind nicht meine Art*“.

<...>

„*Mit meinem Boss zu schlafen übrigens auch nicht*“, *fügte sie hinzu, als hätte sie erraten, welchen Verdacht er hegte.* +> *Ich will nicht mehr mit dir schlafen.*

„Mit anderen Worten, du willst nicht mehr mit mir schlafen?“

„Genau“. (L. Wilkson: *Das Schloss auf den Klippen*, с. 79)

На етапі акцептації адресації КН пов'язані з небажанням адресата визнавати себе таким або із запереченням вжитої відносно нього форми звернення. Приміром, у наступному дискурсивному фрагменті адресат вірно інтерпретував направленість мовлення на себе, натомість заперечує її правильність:

(12) „Wenn ihr mich auf die Straße werft, bringe ich mich um“, sagte er so finster, daß man ihm sofort glaubte.

„Was heißt hier „ihr““, sagte Levin, „mich will sie doch auch...“ +> Sie will mich auch auf die Straße werfen. +> Ich gehöre nicht zu „ihr“ und werde dich nicht auf die Straße werfen. (I. Noll: *Die Apothekerin*, S. 223)

Неприйняття адресатом не самого факту, а форми АР викликано її неадекватністю або невідповідністю етикетним нормам:

(13) „Du kannst jetzt gehen“, sagt er.

„Noch habe ich Ihnen das Du nicht angeboten“, sagt sie. (A. Geiger: *Natürliche Schwankungserscheinung*, S. 95)

Можливі також випадки, коли фази розуміння та акцептації АР пройшли успішно, проте мовцеві все ж не вдалося досягти бажаного перлокутивного ефекту, що також може бути пов'язано з дефектами адресації. Приміром, у наступному дискурсивному фрагменті адресатка (Стелла) зрозуміла вжиту відносно неї форму адресації, проте навмисно ігнорує її, роблячи вигляд, що висловлення адресовано не їй:

(14) „Tja, und als wir dann mein Zimmer verlassen haben, konnte ich sehen, dass jemand unter meinem Bett lag“.

<...>

„Unter deinem Bett lag jemand?“, fragt Oliver nach. „Wer? Warum?“

„Tja“, David zuckt mit den Schultern. „Das wüsstest du auch sehr gerne. Aber ich habe keine Ahnung“. Er lässt seinen Blick von einem zum anderen wandern, und ich bin mir sicher, dass er bei mir eine Millisekunde länger hängenbleibt als bei den anderen. „Deshalb fände ich es schön, wenn der- oder diejenige es jetzt einfach zugibt“. +> Stella, erzähl es allen!

Die Anwesendensehen sehen ratlos aus, während mir das Herz bis zum Hals schlägt. Soll ich es jetzt einfach sagen? Dass ich diejenige war, dass ich einfach nur mal in das schwarze Buch gucken wollte und die sich dann unterm Bett versteckt hat?

Nein, das ist undenkbar, ganz und gar undenkbar! (A. Hertz: *Wunschkonzert*, S. 309)

Автор висловлення (Девід) представляє адресата як невизначеного, хоча насправді спрямовує його конкретній особі – Стеллі. Вуалюючи адресацію до неї, він знімає з себе відповідальність за висунене обвинувачення та пом'якшує його. Однак, Стелла використовує імпліцитність АР у власних цілях – оскільки адресація не є прямою, вона вдає, що не зрозуміла натяку, й не виконує прелокутивної цілі Девіда.

Іколи адресат ігнорує навіть експліцитну форму адресації. Ухиляючись від відповіді Зіглінде (адресатка) заперечує й сам факт адресованості МА:

(15) „Was ist eigentlich mit eurem Tandem geworden?“ fragte ich, nachdem ich die erste Portion Auflauf gegessen hatte.

„Möchtest du noch mehr?“ fragte Sieglinde. +> Ich will darüber nicht sprechen.

„Ja“. (E. Heller: *Beim nächsten Mann wird alles anders*, S. 216)

Ігнорування адресації може виражатися також у відсутності вербальної реакції як такої:

(16) Er legte seine Hände auf ihre Hüften, zog sie an sich, küßte sie auf den Hals.

„Ich bin auch noch da“, beschwerte sich Schnieders. +> Hörst auf zu küssen!

„Ich auch!“ rief Rollmann.

Die beiden machten weiter. (Lenk: *Brand-Aktuell*, S.131)

Таким чином, недоречна чи недостатньо прозора форма позначення адресата може призвести до небажаних ефектів у спілкуванні чи навіть до комунікативної невдачі. Проте адресатна референція може бути відновлена власне адресантом шляхом додаткового пояснення або ініційована отримувачем повідомлення.

Перспективи дослідження полягають у вивченні особливостей комунікативних невдач на ґрунті адресатної референції у мовленнєвих актах різних іллокутивних типів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н.Д. Фактор адресата / Н.Д. Арутюнова // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. – М. : Наука, 1981. – Т. 40. № 4. – С. 356–367.
2. Городецкий Б.Ю. Компьютерная лингвистика: моделирование языкового общения / Б.Ю. Городецкий // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Наука, 1989. – Вып. 24. – С. 5–31.
3. Граудиной Л.К. Культура русской речи : [учеб. для вузов] / под ред. Л. К. Граудиной, Е.Н. Ширяева. – М. : НОРМА-ИНФРА, 1999. – 560 с.
4. Дубцова О.В. Комунікативна невдача як об'єкт лінгвістичного дослідження / О.В. Дубцова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – 2011. – № 972. – С. 57–62.
5. Милосердова Е.В. Понять – значит все... упростить? Или усложнить? / Е.В. Милосердова // Культура взаимопонимания и взаимопонимание культур. – Ч.1. – Воронеж: Ворон. гос. ун-т, 2004. – С. 21–30.
6. Славова Л.Л. Типологія комунікативних невдач (на матеріалі сучасного англійського мовлення) : моногр. / Л.Л. Славова – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2005. – 107 с.
7. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход / Н.И. Формановская. – М. : Русский язык, 2002. – 216 с.
8. Deppermann A., Blühdorn H. Negation als Verfahren des Adressatenzuschnitts: Verstehenssteuerung durch Interpretationsrestriktion / Arnulf Deppermann, Hardarick Blühdorn // Zeitschrift für Deutsche Sprache. – 41. Jahrgang 2013. – Themenheft. Internationale Linguistik des Verstehens. Hg. von Arnulf Deppermann. – P. 6–30.
9. Graefen G. Germanistische Sprachwissenschaft. Deutsch als Erst-, Zweit- oder Fremdsprache / Gabriele Graefen, Martina Liedke. – 2. überarb. Auflage. – Tübingen : Narr, 2012. – 362 S.
10. Petter-Zimmer Y. Politische Fernsehdiskussionen und ihre Adressaten (Kommunikation und Institution. № 19) / Yvonne Petter-Zimmer. – Tübingen : Narr, 1990. – 325 S.
11. Wunderlich D. Studien zur Sprechakttheorie / D. Wunderlich. – Fr./M. : Suhrkamp, 1976. – S. 812–834.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

12. Geiger A. Natürliche Schwankungserscheinung / Arno Geiger // Beste deutsche Erzähler 2003. – München : Deutsche Verlagsanstalt, 2003. – S. 94–111.
13. Hertz A. Wunschkonzert / Anne Hertz. – München : Knaur, 2011. – 378 S.
14. Jaud T. Millionär. Der Roman / Tommy Jaud. – Fr./M. : S. Fischer, 2008. – 300 S.
15. Heller E. Beim nächsten Mann wird alles anders / Eva Heller. – Reinbek bei Hamburg : Rowohlt, 1999. – 425 S.
16. Noll I. Die Apothekerin / Ingrid Noll. – Zürich : Diogenes, 1996. – 249 S.
17. Noll I. Falsche Zungen / Ingrid Noll. – Zürich : Diogenes, 2004. – 231 S.
18. Lenk F. Brand-Aktuell / F. Lenk – Dortmund : GRAFIT, 1996. – 150 S.
19. Lind H. Die Champagner-Diät / Hera Lind. – München : Diana, 2007. – 352 S.
20. Steinfest H. Die feine Nase der Lilli Steinbeck / Heinrich Steinfest. – München : Piper, 2007. – 346 S.
21. Suter M. Ein perfekter Freund / M. Suter. – Zürich : Diogenes, 2003. – 339 S.
22. Thoma L. Das Wunschhaus / Leonhard Thoma // Das Wunschhaus und andere Geschichten. – Ismaning : Hueber, 2006. – S. 20–33.
23. Vogeley C. Melonentango / Christine Vogeley. – München : Knaur, 2007. – 378 S.
24. Wilkson L. Das Schloss auf den Klippen / Lee Wilkson. – Hamburg : CORA, 2009. – 140 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Панченко – викладач, аспірант кафедри німецької філології та перекладу Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

Наукові інтереси – прагмалінгвістика, соціолінгвістика, лінгвокраїнознавство

УДК 811.111'282.3 (410.5)

ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЗАПЕРЕЧЕННЯ У СУЧАСНІЙ ШОТЛАНДЬКІЙ МОВІ

Вікторія ЛЕМЕЩЕНКО-ЛАГОДА (Мелітополь, Україна)

Стаття присвячена дослідженню основних засобів реалізації категорії заперечення у сучасній шотландській мові Скотс. Здійснюється комплексний аналіз особливостей використання експліцитних та імпліцитних форм вираження заперечення на лексичному, граматичному та синтаксичному рівнях мови.

Ключові слова: заперечення, засоби реалізації заперечення, експліцитне заперечення, імпліцитне заперечення, мова Скотс.

Main ways of expressing the category of negation in modern Scots are manifested. Complex analysis of explicit and implicit negation forms usage peculiarities at lexical, grammatical and syntactic levels is applied.

Keywords: category of negation, negation means realization, explicit negation, implicit negation, the Scots language.

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки якісно нового характеру набуває вивчення категорії заперечення. Будучи явищем складним, багатограним та багаторівневим, категорія заперечення є однією з фундаментальних категорій будь-якої мови світу.

Вивченням категорії заперечення займається філософія, логіка, лінгвістика, психологія та інші наукові дисципліни, що вказує на багатоаспектність цього поняття. Проте, незважаючи на багатолітню історію досліджень, заперечення продовжує привертати увагу як вітчизняних, так і зарубіжних науковців (О. Падучева, А. Бахарев, Л. Бахударов, Д. Штелінг, В. Комісаров, Г. Левітова, Дж. Міллер, Дж. Тотті, Л. Гідальго Даунінг та інші).

Актуальність дослідження обумовлюється універсальністю категорії заперечення, недостатньою вивченістю її проявів на рівні мови, а також недостатньою кількістю праць, системно описуючих процеси формування та функціонування заперечення у сучасній шотландській мові.

Метою статті є комплексний аналіз засобів вираження заперечення на різних рівнях мовної структури та системний опис особливостей функціонування категорії заперечення у мові Скотс. **Завдання** дослідження – визначити основні способи експліцитного та імпліцитного вияву заперечного значення на граматичному, лексичному та синтаксичному рівнях сучасної шотландської мови.

Джерелом фактичного **матеріалу** для дослідження стали твори сучасної художньої шотландської літератури ("Sam" by I. McGregor, "Daith o a poem" by H. Scott, "Seemass", "The Soop o a Kaim" by P. Cameron, "Brass Buttons Will Nae Save Ye", "Keep A Weather-Eye Aipen" by W. S. Milne, "A Tallie Sauvit", "The Tack o King-o-Muir" by G. Donaldson, "Tam Buidhe" by G. T. Watt та інші).

Характеризуючи категорію заперечення з погляду лінгвістики, варто вказати, що лінгвістичне заперечення виражає відсутність об'єктивного зв'язку між предметами і явищами, або відсутність самих предметів та явищ в об'єктивній дійсності та містить у собі більш широкий діапазон значень, ніж у будь-якій іншій науковій дисципліні. [4, с.5] Таким чином, лінгвістичне заперечення виступає перш за все мовною універсалією, яка має свої засоби вираження і підпорядковується певним правилам вживання.

Незважаючи на активне вивчення категорії заперечення, питання її функціонування в шотландській мові Скотс залишається поза пильною увагою як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. У роботах британських та інших зарубіжних авторів (Е. Уейр [12], Дж. Міллер [9], К. Янг [13] та інші) були спроби описати основні засоби вираження заперечення, але не було виконано жодного детального аналізу. Таким чином, подальшого вивчення потребують питання розуміння та виокремлення значення та функцій заперечення у дискурсі.

Лінгвістичне заперечення може бути виражено як експліцитно (за допомогою спеціальних мовних засобів), так і імпліцитно (без використання спеціальних мовних маркерів). Характеризуючи основні засоби вираження категорії заперечення, варто виділити наступні групи: граматичні, лексичні та синтаксичні.

Одним із найпродуктивніших типів граматичної реалізації заперечення в шотландській мові є його вираження за допомогою негативно маркованих морфологічних засобів. Як наголошують дослідники І. І. Комарницька та О. В. Орловська морфологічні засоби вираження заперечних форм відображають реалізацію граматичних категорій роду, числа, відмінка і характеризуються наявністю постійної інваріантної частини (кореня, основи), яка виражає ідею тотожності лексеми у всіх її граматичних видозмінах [1].

Слід зауважити, що заперечна афіксація у шотландській мові не надає негативного значення цілому реченню, а лише одному із його складових елементів. Для шотландської мови Скотс характерним є додавання:

- префікса **<wan>** до прикметників (є близьким за значенням до англ.Лійського префікса 'un'):

That wis ae **wanchancie** mishanter. – That was a singularly unfortunate accident. [5]

Thon bour-tree is awfu **wanshapen**. – Yonder elder tree is awfully deformed. [5]

- префікса **mis** до дієслів:

That wickit man **mislippens** his bairns. – That wicked man neglects his children. [11]

The mediciner **miskent** the seemptoms. – The physician mistook the symptoms. [11]

- суфікса **less** до прикметників:

I'm fair **fushionless**. – I'm fair faint-hearted. [20, с. 4]

Hats, lea **heedless** ahint. – Hats, laid headless behind. [14, с. 3]
 - суфікса **na** до допоміжних дієслів (у деяких з них при цьому може відбуватись чергування букв і/або звуків):

1. be – binna (be not, don't be) – **Binna** feart. – Don't be scared. [7]

2. can – canna (can't) – Ye **canna** beat it, can ye? – You can't neat it, can you? [22, с. 4]

3. dae – daena (don't) (Форма daena поступово виходить з ужитку, замінюючись більш уживаною формою dinna.) – **Dinna** be frichtit, **dinna** be daunted. – Don't be frighten, don't be discouraged. [15, с. 4]

4. hae – haena (haven't) (Замість форми haena часто вживається hinna.) – A **haena** ony ingans. – I haven't any onions. [7]

5. maun – maunna (mustn't) – He **maunna** tak mair aiples. He mustn't take more apples. [7]

6. need – needna (needn't) – It **needna** ding your sang. – It needn't strike your song. [16, с. 3]

- суфікса **na** до односкладових дієслів у теперішньому, минулому та майбутньому часі:

1. see – seena (don't see) – A **seena** why. – I don't see why. [11]

2. cam – camna (didn't come) – She **camna** hame. – She didn't come home. [11]

3. will care – will carena (won't care) – He'll **carena** a tait. – He won't care a bit. [11]

Однак, на сьогоднішній день ці форми поступово починають виходити з ужитку, замінюючись модальними дієсловами або додаванням конструкції **no** + дієслово (у теперішньому, майбутньому або минулому часі).

Thay **dinnae ken** whit takkin responsibeelity is! – They didn't know what is taking responsibility! [19, с. 2]

A'm **no answerin** it! – I'm not answering it! [19, с. 2]

Одним із найбільш розповсюдженим засобом граматичного вираження категорії заперечення виступають негативні частки **no**, **nae**, та **niver**.

Заперечна частка **nae** зазвичай використовується перед іменниками:

Nae in onie war I've iver heard o, freend. – Not in any war I've ever heard about it, friend. [9]

Nae repone. – No response. [19, с. 2]

За своєю суттю негативна частка **nae** є еквівалентом частки **no**, яка також активно вживається для вираження заперечення у мові Скотс. Таким чином, на сьогоднішній день у шотландській мові співіснують два рівнозначні варіанти вираження одного й того самого заперечення [9, с. 49]:

But let me tell ye: it's **nae** picnic. – But let me tell you: it's no a picnic. [24, с. 2].

But let me tell ye: it's **no** picnic. – But let me tell you: it's no a picnic.

Варто зауважити, що **no** або **nae** досить часто можуть поєднуватись з компаративами sae та that.

She's **no** sae gyte as ye think. – She is not as mad as you think. [6]

He's **no** that ill. – He is not that ill. [6]

Негатор **niver** вживається тільки перед дієсловами у минулому та майбутньому часі.

A **niver** gotten stairtit till nine. – I didn't get started until nine. [13, с. 11]

A'l **niver** be the same. – I will never be the same. [25, с. 3]

Також заперечення у реченні може граматично виражатись похідними від **nae** займенниками **naebody** – no one, **naething (nocht)** – nothing, **nane** – none, та прислівниками **naegates**, **naewey** – nowhere (no place), що виражають відсутність або не існування предмету або явища:

Naebody wad hae ocht adae wi her. – No one would have anything to do with her. [19, с. 2]

Nane o thaim was as desperate as this. – No one of them was as desperate as this. [18, с. 4]

And **naething** to say... - And nothing to say. [17, с. 3]

Nocht else cuid be o mair importance. – Nothing else could be of more importance. [27, с. 3]

The Son o a Man hes **naewey** tae lay his heid. – The Son of a Man has no place to lay his head. [22, с. 1]

Слід наголосити, що для шотландської мови Скотс характерним є множинне або подвійне заперечення. Однак, на відміну від англійської та інших споріднених мов, два негатора співіснуючи разом не нейтралізують один одного, надаючи реченню стверджувального характеру, а навпаки підсилюють один одного [13, с. 11]:

No nae ither thing. – Nothing else. [22, с. 1]

A **dinna** care aboot **nane** o't. – I don't care for any of it. [7]

До засобів вираження заперечення можна віднести прийменники **without** (**wioot**, **'ithoot**) – without, **oot** – out, **awa** – away тощо. Якщо прийменник **without** має яскраво виражений негативний характер, то прийменники **oot** та **awa** надають реченню прихованого заперечного відтінку, виражаючи таким чином імпліцитне заперечення.

...fur fowk **wioot** the hert tae daunce or care. – ...for folk without the heart to dance and care. [26, с. 2]

He wun **awa** home – He slipped off home. [10]

Як вказує О. К. Мілютіна, імпліцитні заперечення, на відміну від експліцитних, реалізують відношення між учасниками події схематично, вказуючи на їх уточнення, що пояснюється відсутністю заперечного елемента в синтаксичній структурі та його інкорпорацією в концептуальній структурі лексичної одиниці [3, с. 98]. Тобто, заперечення реалізується у вигляді слів, які не мають формально-граматичних ознак заперечення, але мають заперечне значення.

Імпліцитні заперечення найбільше простежуються на лексичному рівні мови. Вираження негативного значення досягається за допомогою історично маркованих слів, які несуть у собі приховане заперечення.

Мовознавець Г. А. Кришталюк у своїх дослідженнях виділяє певні лексико-граматичні класи імпліцитних заперечних одиниць [2, с. 37]:

а) дієслів: want (to be lacking), unraivel (untangle);

A **wantit** the means. – I lacked the means. [11]

б) іменників: failyie (failure), refuse (refusal);

He pay for euey **failyie** ane hundreth markis. – He paid for every failure one hundred Scottish coins. [9, с. 47]

в) прикметників: camsheuch (ill-natured), wanawnt (unclaimed);

The **tint** gear wis **wanawnt**. – The lost belongings were unclaimed. [5]

г) прислівників: hardly (hardly), seendlins (seldom) тощо.

I cud **hardly** talked to any o the people. – I could hardly talk to any of the people. [23, с. 2]

Заперечення на синтаксичному рівні може виражатися експліцитно та імпліцитно.

Головним засобом експліцитного вираження заперечення на цьому рівні є використання часток по або пае, які належатимуть до групи присудка:

Div they **no (nae)** see? – Don't they see? [9, с. 56]

Dis it **no (nae)** maitter? – Doesn't it matter? [9, с. 56]

Імпліцитно заперечення може виявлятися за допомогою інтонації, риторичних запитань, повторів або непрямих мовленнєвих актів, тобто впливати безпосередньо із змісту висловлювання.

... An o the fledglings hears him, and tells his faither it's time ti muive on. 'A **whilie yet**, ma son, **a whilie yet**', he says. [22, с. 1]

One of the fledglings hears him and tells his father it's time to move on. 'While yet, my son, while yet', he says.

У даному випадку, категорія заперечення не виражається граматичними засобами, але ідентифікується мовцем як заперечення на комунікативному рівні.

До імпліцитного вираження заперечення також можна віднести деякі ідіоматичні словосполучення та фразеологічні звороти, що містять у собі негативне значення:

A cadger's curse. – A worthless thing. [8]

Aff the fang. – Not in the mood, out of humour. [8]

Awa tae fremd. – Gone away from home. [8]

Faw oot (up)on. – Loose ones temper with. [8]

Таким чином, проаналізувавши основні засоби формування заперечення у шотландській мові, дійшли висновку, що для мови Скотс, як і для більшості романо-германських мов, характерним є вираження заперечення двома способами – експліцитним та імпліцитним. Найбільш типовими формами вираження експліцитного заперечення у шотландській мові Скотс є заперечні афікси, частки, займенники, прислівники та прийменники. Також характерним є використання множинного заперечення з метою підсилення негації у реченні. Імпліцитно заперечення може виражатися за допомогою

дієслів, іменників, прикметників, прислівників, а також ідіоматичних словосполучень та фразеологічних зворотів, що є носіями негативної семантики.

Враховуючи той факт, що питання дослідження засобів заперечення у шотландській мові Скотс не було об'єктом спеціального дослідження, ця проблема є актуальною і потребує подальшого вивчення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Комарницька І. І. Основні засоби вираження категорії заперечення у сучасній англійській мові [Електронний ресурс] / І. І. Комарницька, О. В. Орловська. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/13_EISN_2013/Philologia/3_136980.doc.htm.
2. Кришталюк Г. А. Заперечення в англійській мові: лінгвокогнітивний аспект: монографія / Г. А. Кришталюк. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені І. Огієнка, 2011. – 184 с.
3. Мілютіна О. К. Категорія заперечення в англійській мові: лінгводидактичний аспект / О. К. Мілютіна // Актуальні проблеми лінгводидактики. – 2015. – №1. – С. 93 – 105.
4. Прокоф'єва О. А. Функционально-семантические особенности категории отрицания в современном английском языке: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. фил. наук: спец. 10.02.04 "Германские языки" / О. А. Прокоф'єва. – Пятигорск, 2002. – 23 с.
5. Adjectives [Електронний ресурс] // Wir Ain Leed: An Introduction to Modern Scots – Режим доступу: <http://www.scots-online.org/grammar/adjectives.asp>
6. Adverbs [Електронний ресурс] // Wir Ain Leed: An Introduction to Modern Scots – Режим доступу: <http://www.scots-online.org/grammar/adverbs.asp>.
7. Auxiliary and Modal verbs [Електронний ресурс] // Wir Ain Leed: An Introduction to Modern Scots – Режим доступу: http://www.scots-online.org/grammar/modal_verbs.asp
8. Idioms [Електронний ресурс] // Wir Ain Leed: An Introduction to Modern Scots – Режим доступу: <http://www.scots-online.org/grammar/idioms.asp>
9. Miller J. The morphology and syntax of Scottish English / J. Miller // A Handbook of Varieties of English. – Berlin: Mouton de Gruyter. – P. 47 – 72.
10. Prepositions [Електронний ресурс] // Wir Ain Leed: An Introduction to Modern Scots – Режим доступу: <http://www.scots-online.org/grammar/prepositions.asp>
11. Verbs [Електронний ресурс] // Wir Ain Leed: An Introduction to Modern Scots – Режим доступу: <http://www.scots-online.org/grammar/verbs.asp>
12. Weir A. Negation in Scots: two dinnas / A. Weir. – Aberdeen: University of Aberdeen – FRSLU, 2012. – 15 p.
13. Young C. Scots Learners' Grammar (v 1.4) / C. Young. – Edinburgh, 2013. – 33 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

14. Cameron P. Mither's Day / P. Cameron // Eiks an Ens (The newsletter o the Scots Leid Associe). – 2014. – May. – Nummer 6. – P. 3.
15. Cameron P. Seamaas / P. Cameron // Eiks an Ens (The newsletter o the Scots Leid Associe). – 2015. – Januar. – Nummer 7. – P. 4.
16. Cameron P. The Jynt Ill / P. Cameron // Eiks an Ens (The newsletter o the Scots Leid Associe). – 2011. – October. – Nummer 1. – P. 3.
17. Cameron P. The Soop o a Kaim / P. Cameron // Eiks an Ens (The newsletter o the Scots Leid Associe). – 2013. – Septemmer. – Nummer 5. – P. 3.
18. Donaldson G. A Tallie Sauvit / G. Donaldson // Eiks an Ens (The newsletter o the Scots Leid Associe). – 2014. – May. – Nummer 6. – P. 4.
19. McGregor I. Sam / I. McGregor // Eiks an Ens (The newsletter o the Scots Leid Associe). – 2015. – Januar. – Nummer 7. – P. 2.
20. Milne W. S. Aa Roads Lead ti Rome / W. S. Milne // Eiks an Ens (The newsletter o the Scots Leid Associe). – 2012. – October. – Nummer 3. – P. 4.
21. Milne W. S. Brass Buttons Will Nae Save Ye / W. S. Milne // Eiks an Ens (The newsletter o the Scots Leid Associe). – 2014. – May. – Nummer 6. – P. 2.
22. Milne W. S. Hou Are The Michtie Faaen! (Frae Aesop's Tales for Modren Times) / W. S. Milne // Eiks an Ens (The newsletter o the Scots Leid Associe). – 2013. – Septemmer. – Nummer 5. – P. 4.
23. Milne W. S. Keep a Weather-Eye Aipen / W. S. Milne // Eiks an Ens (The newsletter o the Scots Leid Associe). – 2013. – Septemmer. – Nummer 5. – P. 1.
24. Sayers R. Barnet / R. Sayers // Eiks an Ens (The newsletter o the Scots Leid Associe). – 2013. – Septemmer. – Nummer 5. – P. 2.
25. Scott H. Daith o a poem / H. Scott // Eiks an Ens (The newsletter o the Scots Leid Associe). – 2015. – Januar. – Nummer 7. – P. 3.
26. Watt G. T. Gus / G. T. Watt // Eiks an Ens (The newsletter o the Scots Leid Associe). – 2014. – May. – Nummer 6. – P. 2.
27. Watt G. T. Tam Buidhe / G. T. Watt // Eiks an Ens (The newsletter o the Scots Leid Associe). – 2013. – Septemmer. – Nummer 5. – P. 3.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Вікторія Лемещенко-Лагода – асистент кафедри англійської філології та методики викладання англійської мови, аспірант Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: актуальні проблеми загального мовознавства, проблема статусу категорії заперечення, основні шляхи реалізації заперечення на різних рівнях мовної структури.

УДК 81'42.111

ФУНКЦІОНУВАННЯ ДИСКУРСИВНИХ МАРКЕРІВ ЯК КОНТАКТОВСТАНОВЛЮВАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ У ДІАЛОГІЧНОМУ СПІЛКУВАННІ

Тетяна БАЖУРА (Київ, Україна)

У статті досліджуються дискурсивні маркери в одній із своїх часто вживаних функцій встановлення контакту між співрозмовниками в межах діалогічного спілкування. Розглянуто основні підходи до вивчення поняття фатичної метакомунікації. Виокремлено інтерактивні особливості діалогічного спілкування. Встановлено, що роль дискурсивних маркерів you know, you see, I say полягає у зруйнуванні бар'єру неухвиленості та налаштуванні співрозмовника на подальшу мовленнєву співпрацю.

Ключові слова: дискурсивний маркер, фатична метакомунікація, діалогічне спілкування.

The article deals with the discourse markers and their usage in one of their most frequent functions of establishing the contact between interlocutors during the dialogic interaction. The main approaches to the notion of phatic metacommunication are studied. The peculiarities of dialogic interaction are investigated. Discourse markers you know, you see, I say serve to get the hearer's attention and to prepare the interlocutor for further interaction.

Key words: discourse marker, phatic metacommunication, dialogic interaction.

Основи досліджень фатичної метакомунікації як способу організації спілкування було закладено декілька десятиріч потому такими вітчизняними лінгвістами, як Драздаускене М.-Л. А. [4], Почепцов Г. Г. [8], Чхегіані Т. Д. [12], Купряшкіна С. В. [7]. Контактвстановлення розглядається як складова фатичної метакомунікації, що, в свою чергу, передбачає організацію процесу спілкування, залучення до приємної атмосфери ввічливої мовленнєвої інтеракції, створення дружніх зв'язків [12, с. 15].

Завдання дослідження полягає у з'ясуванні ролі дискурсивних маркерів *you know, you see, I say* у встановленні контакту між учасниками діалогічного спілкування. **Матеріалом** дослідження слугують фрагменти дискурсу сучасних англійських художніх фільмів, які є максимально наближеними до реальної живої мови з використанням дискурсивних маркерів *you know, you see, I say*, відібраних методом суцільної вибірки.

Комунікативний процес є двосторонньою цілеспрямованою мовленнєвою діяльністю, що здійснюється відповідно до визначеної мети мовця вплинути на слухача, пов'язаний з інтенцією адресанта та зі сприйняттям мовлення адресатом, його реакцією на отриману інформацію, реалізується з ціллю взаємодії співрозмовників у процесі предметно-практичної та теоретико-пізнавальної діяльності [12, с. 25, 79; 10, с. 8; 1, с. 334]. Двосторонність комунікації передбачає наявність адресанта й адресата. "Я"-фактор містить інтенцію та мотиви спілкування, інтелектуальний потенціал, "не я"-фактор враховує соціально-особистісні характеристики партнера та соціальні параметри комунікативної ситуації [2, с. 78]. Цілеспрямованість процесу інтеракції полягає у тому, що мовець, будуючи текст, вкладає в нього певні комунікативні наміри, оцінює достовірність, доречність обраного типу тексту у спілкуванні з конкретним співрозмовником, характер розподілу статусних та функціональних ролей між собою та слухачем, очікування стосовно ефекту своїх комунікативних дій, тобто можливих відповідей слухача [10, с. 9]. Іntenції інтерактантів можна вважати рушійною силою комунікації [6, с. 72].

Діалогічне мовлення є своєрідною окремою комунікативною системою, яка, зберігаючи основні риси комунікації, володіє унікальною внутрішньою логікою. Воно характеризується миттєвістю створення, швидкістю та безпосередністю процесу відображення явищ висловлення індивідуального ставлення співрозмовників до фактів, великою кількістю емоційних реакцій [11, с. 6]. Учасники бесіди постійно залучені до процесу обробки поточної інформації з метою розуміння ними зв'язків між сегментами дискурсу. Інтерпретуючи внески партнера у діалозі, кожен комунікант активно конструє внутрішню ментальну модель, як його співрозмовник може розтлумачити інформацію [5, с. 40]. Як і в будь-якому комунікативному процесі сторони вдаються до використання дискурсивних стратегій, спрямованих на досягнення спільного результату, міжособистісного розуміння [там само, с. 20]. Діалогічне мовлення є таким, що найбільш очевидно та безпосередньо актуалізує соціальну сутність мови, її комунікативну функцію [9, с. 44].

Базовою комунікативною функцією метакомунікативного акту, на думку Купряшкіної С. В., є фатична функція. До її основних показників належать: участь мовця у комунікативному процесі, наміри мовця продовжувати чи не продовжувати комунікативний процес, сприйняття співрозмовником попереднього мовленнєвого акту та його комунікативна релевантність на даному етапі дискурсу, повне завершення мовцем передачі тексту відповідного мовленнєвого акту. Фатична функція передбачає відкриття каналів спілкування, підтримку мовленнєвого контакту, перевірку та підтвердження сприйняття та розуміння повідомлення, закриття каналів спілкування [7, с. 8].

Фатична функція у спілкуванні реалізується за допомогою додаткових мовленнєвих одиниць, до переліку яких належать дискурсивні маркери (далі – ДМ). У діалогічному спілкуванні спостерігається високий відсоток використання речень, що містять у своєму складі «мовленнєві наповнювачі» (у термінах Драздаускене М.-Л. А.), характерні для «контактовстановлювального» мовлення [4, с. 6]. Прикладами мовленнєвих наповнювачів є *you know, you see, I say*, які функціонують як вставні конструкції. Чахоян Л. П. пропонує для них термін «апелятивний комплекс» [11, с. 24] та класифікує мовленнєві одиниці *you know, you see, I say* як сигнали привернення уваги, що є елементами семантичної структури речення, які можуть самостійно функціонувати у ролі показників направленості повідомлення конкретній особі [там само, с. 35-36].

У мовленні метакомунікація, зокрема фатична, нерідко зображується у вигляді контактних кроків інтерактантів [6, с. 87]. Проаналізувавши ряд прикладів, спостерігаємо закономірність використання у ролі контактних кроків дискурсивні маркери у тих висловленнях, де відразу після ДМ мовець вводить аргументи, що є особливо важливими на його думку. Наприклад:

(1) 00:14:02: Rebecca (picks up the phone again, reaches for a bank statement and dials the number): You see, there really isn't a problem. One little phone call is all it'll take (Confession of a Shopaholic, directed by P.J. Hogan, 2009).

У наведеному прикладі (1) ДМ *you see* є контактним кроком, що виконує роль сигналу привернення уваги співрозмовниці С'юз, яка могла відволіктись, поки Ребекка підходила до телефону. Контактний крок також підказує, що далі слідуватиме важлива інформація про те, що не варто хвилюватися стосовно боргу перед банком.

Драздаускене М.-Л. А. виявила схильність «контактовстановлювального» мовлення до надлишковості [4, с. 7]. А. Вежицька також зазначає про надлишковість висловлення з використанням дискурсивних маркерів, що дублюють на метатекстовому рівні дії, які мовець фактично виконує промовлянням наступних речень тексту. Вона вводить термін «метаплеоназм» для мовленнєвих одиниць, які використовуються для сповіщення про виняткову комунікативну важливість факту (з точки зору мовця) як метатекстове попередження [3, с. 412]. Надлишковість є очевидною, адже слухач і так міг би помітити, що підкреслює мовець [там само, с. 418]. Проте у діалогічному мовленні явище плеоназму має позитивний ефект, оскільки повторно привертає увагу слухача до важливої частини повідомлення. Наприклад:

(2) 00:38:27: Pettigrew: I saw you at the jail. I saw you.

Michael: Oh, it's you! I say, I'm awfully sorry about that (Miss Pettigrew Lives for a Day, directed by V. Nalluri, 2008).

У запропонованому прикладі (2) спостерігаємо, як комунікант свідомо використовує мовленнєвий засіб плеонастичної природи з метою акцентування уваги на власному вибаченні. ДМ *I say* особливо необхідний в даному випадку для встановлення контакту зі співрозмовником, адже мовець робить спробу налаштувати канал спілкування для максимального ефективного введення прохання пробачити його за те, що трапилось напередодні.

За словами Засекіна С. В., діалог є інтерактивним процесом безперервного обміну інформацією, учасники якого інтерпретують взаємні комунікативні внески і в кожний поточний момент «домовляються» щодо структури розмови [5, с. 19]. Вивчення фактору адресата можливо залишити без уваги, оскільки воно пов'язане з проблемою адекватного розуміння мовленнєвої ситуації з моделюванням розуміння спілкування [2, с. 78].

Вважається, що метакомунікативні одиниці інструктують інтерактантів з приводу їх комунікативної поведінки, а наявність метакомунікативних елементів у дискурсі можна

пояснити пріоритетністю інформації, яку хоче донести до адресата автор [6, с. 85]. Так, приклад (2) демонструє випадок підкреслення вагомої для мовця інформації за допомогою ДМ *I say*, який наголошує на тій частині висловлення, що є особливо важливою основою подальшого комунікативного процесу.

Досліджуючи фатичне функціонування, виявлено, що контакт між співрозмовниками, супроводжуючи інформативне спілкування, сприяє успішній комунікації. Мовленнєвий контакт розуміється як не лише активне залучення слухача до процесу мовленнєвої діяльності, але й як руйнування дисконтактності, тобто неуваги до співрозмовника, що починається з сигналів привернення уваги, яке, в свою чергу, є найголовнішим завданням метакомунікації, оскільки перехід до сприйняття повідомлення адресатом потребує зруйнування бар'єру неуваги і затрати певного часу. З метою запобігти цим втратам ініціатор контакту вдається до використання метакомунікативних мовних засобів, призначених привернути увагу слухача й спонукати його прийняти повідомлення [12, с. 16, 99]. ДМ, реалізуючи встановлення контакту, функціонує комплексно, оскільки він привертає увагу до особи мовця, сигналізує про початок нової репліки, збільшує ймовірність вдалої інтеракції та успішного досягнення комунікативних цілей. Наприклад:

(3) 00:20:05: Mr. Thompson: This is exciting, isn't it? Stunning. Just stunning.

Carl: You know, sir, if we're not gonna have any trees, maybe we should consider changing the name (You, Me and Dupree, directed by A. Russo, 2006).

Приклад (3) демонструє використання ДМ *you know* з метою встановлення контакту з містером Томсоном, який, оглядаючи об'єкт, перебуває у власних роздумах, захоплюється результатом їхнього проекту. Його колега Карл пропонує ідею змінити назву побудованого комплексу. Тому спочатку йому необхідно відволікти співрозмовника від думок, привернути увагу, налагодити мовленнєвий контакт і лише тоді він матиме змогу бути почутим та зможе внести пропозицію щодо зміни назви. ДМ *you know* тут є необхідним метакомунікативним засобом, що сприяє успішній комунікації.

Таким чином, контактостворювальна складова фатичної метакомунікації є обов'язковим елементом вдалої цілеспрямованої двосторонньої інтеракції. Застосування контактних кроків допомагає залучити слухача до процесу обробки поточної інформації, відкрити канал спілкування, зруйнувати бар'єр неуваги та налаштувати співрозмовника на подальшу мовленнєву співпрацю заради спільної мети взаємопорозуміння з мінімальними затратами часу та зусиль. Дискурсивні маркери *you know*, *you see*, *I say* є мовленнєвими одиницями, однією з основних функцій яких є встановлення контакту. Привернувши увагу комуніканта, вони створюють необхідні умови для успішного спілкування. Оскільки діалогічне спілкування є динамічним процесом, що характеризується миттєвістю створення і потребує повного залучення співрозмовників, дискурсивні маркери використовуються з метою полегшити складне завдання інтерпретації висловлення. Перспектива подальших досліджень базується на необхідності вивчити функціонування зазначених дискурсивних маркерів у ролі одиниць підтримання та завершення мовленнєвого контакту.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аллен Дж. Ф., Перро Р. Выявление коммуникативного намерения, содержащегося в высказывании / Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 17. / под ред. Городецкого Б.Ю. – М. : Прогресс, 1986. – С. 322-362.
2. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации / А. Д. Белова; отв. ред. А. И. Чередниченко ; Киевский национальный ун-т им. Тараса Шевченко. – 2 изд., перераб. и доп. – К. : [б.и.], 2003. – 304 с.
3. Вежбицка А. Метатекст в тексте / Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 8. / под ред. Николаевой Т. М. – М. : Прогресс, 1978. – С. 402-424.
4. Драздаускене М.-Л. А. Контактостанавливающая функция (на материале английского языка) / Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1970. – 10 с.
5. Засекін С. В. Дискурсивні маркери когерентності англомовного діалогічного тексту: когнітивний та прагматичний аспекти / С. В. Засекін / Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – Луцьк, 2001. – 174 с.
6. Кириллова А. А. Структурно-семантические и коммуникативно-прагматические особенности комплексов прямой и авторской речи в художественном тексте (на материале современного английского языка) / Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 1991. – 195 с.
7. Купряшкина С. В. Метаречевые акты со значениями речеактивных функций в современной английской речи. / Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 1989. – 16 с.
8. Почепцов Г.Г. Фатическая метакоммуникация // Семантика и прагматика синтаксических единств. – Калинин, 1981. – С. 52-59.
9. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред. М. Н. Кожиной ; члены редколлегии: Е. А. Баженова, М. П. Котурова, А. П. Сковородников. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Наука, 2006. – 696 с.
10. Сусов И. П. Семантика и прагматика предложения. – Калинин: Калинин. госуниверситет, 1980. – 52 с.

11. Чахойн Л. П. Синтаксис диалогической речи современного английского языка: Учеб. пособие / Людмила Павловна Чахойн. – М.: Высш. школа, 1979. – 168 с.

12. Чхетиани Т. Д. Лингвистические аспекты фатической метакоммуникации (на материале английского языка) / Тамара Дмитриевна Чхетиани / Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 1987. – 203 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Бажура – аспірант кафедри англійської філології і філософії мови імені професора О. М. Мороховського Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: прагмалінгвістика, лексикологія, теорія мовленнєвої комунікації, міжкультурна комунікація.

УДК 81'42:[811.161.2+811.111]

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ У ПОЛІТИЧНІЙ ПРОМОВІ

Катерина БІДНА (Кіровоград, Україна)

У статті розглядаються проблеми використання власних назв, онімів, у сучасному політичному дискурсі. Дослідження виконано на матеріалі промов президентів України (Петра Порошенка) та Сполучених Штатів Америки (Барака Обами). Наведено характеристики політичного дискурсу, короткий огляд історії дослідження власних назв вітчизняними дослідниками, особливості використання онімів у промовах як одному з жанрів політичного дискурсу. Підкреслюється соціальний контекст власної назви в політиці. Досліджено функцію власної назви як засобу впливу на реципієнта.

Ключові слова: політичний дискурс, політична промова, онім, ономастичне поле, семантика, ідеологема.

The article deals with the topical problems of using proper names in modern political discourse. The research has been made on the basis of the speech of the presidents of Ukraine (Petro Poroshenko) and the United States of America (Barack Obama). Characteristics of political discourse, short summary of history of investigating proper names by researches of our country, peculiarities of using proper names in speeches as one of the genres of political discourse in politics have been stated. Social context of proper names is underlined. The function of proper names as funds of influence on the recipient is investigated.

Key words: political discourse, political speech, proper name, onomastic field, semantics, ideologue.

У зв'язку з розвитком та зростанням ролі комунікативних технологій, глобалізації комунікативного простору дослідження проблем комунікативного впливу на свідомість суспільства в цілому та свідомість окремої особистості вийшли на передній план. Сфера засобів масової інформації, маркетингу і політики – сфери, у яких реалізується спрямований комунікативний вплив.

Аналіз механізму впливу на масову свідомість у політиці здійснюється за допомогою вивчення політичного дискурсу. Вагоме значення питань когнітивної лінгвістики та дискурсознавства, яке забезпечує якісне висвітлення різних аспектів усної та текстової комунікації, а також спрямованість сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення різних типів дискурсу з комунікативно-прагматичної точки зору обумовлюють **актуальність** різностороннього висвітлення питань політичного дискурсу та вивчення мовних засобів, які в ньому використовуються, їх значення та суть.

Механізми політичного впливу та маніпулювання набувають все більшого значення, тому мова почала відігравати додаткові функції у житті суспільства, так як вона та її засоби є одними з безпосередніх інструментів маніпулятивного процесу [6, с. 34].

Існує необхідність детально розглянути особливості та функції політичного дискурсу на прикладі промов президентів України (Петра Порошенка) та Сполучених Штатів Америки (Барака Обами), дослідити мовні засоби, які в них вживаються, власні назви зокрема, їх лінгвістичні та позамовні значення, що й визначає **мету** дослідження.

Об'єктом дослідження постають власні назви у одному з жанрів сучасного політичного дискурсу, а **предметом** – їх семантичні особливості.

Під політичним дискурсом розуміємо зв'язаний текст, зумовлений ситуацією політичного спілкування у сукупності з прагматичними, соціологічними, психологічними та іншими факторами [5, с. 22-28].

На думку дослідників, політичний дискурс розуміється як вузьке та широке політичне спілкування. У вузькому розумінні він є спеціалізованим текстом, що має певну логіку,

композиційну цілісність та власну мову. В широкому розумінні фокус аналізу політичного дискурсу охоплює дійові особи, об'єкти, обставини, контекст, час, вчинки і т.д.

Ілюстрацією широкого розуміння політичного дискурсу може бути визначення Кузьміна П. В.: «Дискурс в політиці можна розглядати як спосіб комунікації, заснований на вербальному та невербальному обміні ідеями, позиціями, поглядами учасників політичного життя у відповідності з їх переконаннями та певними правилами, нормами з метою прийняття політичних рішень» [3, с. 223].

У політичному дискурсі особливого значення для впливу на масову свідомість надається невербальним засобам. Вважається, що їх інформативність перевищує відповідну вагу вербаліки і, навіть, «поглинає» її, актуалізуючи не тільки стан людини, алей й поведінку у зв'язку з обраною соціальною роллю. Відтак, 16% вербальної інформації запам'ятовується половиною аудиторії, в той час, як серед візуальних тем цей відсоток сягає 34%. Якщо ж повідомлення, актуалізовані різними каналами комунікації, не корелюватимуть одним з одним, то сприйняття може бути неадекватним [5, с. 22-28].

Таким чином, політичний дискурс – це опосередкований певною соціокультурною традицією спосіб комунікації, заснований на обміні, навіюванні та пропаганді певних ідей, позицій та поглядів учасників політичного життя, задля досягнення політичних цілей, які переважно пов'язані з питаннями влади. Його метою є не опис, а створення ґрунту для переконання адресатів, спонукання до дії, це й визначає ефективність політичного дискурсу.

Політичний дискурс представлений у декількох жанрах. Промова політичного діяча – основний з них, що є заздалегідь підготовленим гострополітичним виступом з позитивними чи негативними оцінками, обґрунтуванням, конкретними фактами, з накресленими планами, перспективою політичних змін [7]. Політичною промовою може бути парламентський виступ як публічне намагання переконати аудиторію в доцільності певної ідеї, заходів, дій. Для цього використовуються оригінальні пропозиції, аргументи, несподівані думки, емоційний виклад, швидка реакція, «рамка» мовного етикету.

Мовне маніпулювання політичною свідомістю у політичному дискурсі здійснюється за допомогою словесної імплікації за рахунок оцінювання, модальності, рухомості, семантики та прагматики слова, варіативності денотативних та конотативних значень одних і тих же мовних знаків під впливом соціальних, культурних, економічних та інших факторів.

Одними з найважливіших функцій політичного дискурсу та політичної промови є функції переконання та політичної пропаганди. «Головною цільовою установкою політичного дискурсу є формування в соціумі тих думок та оцінок, які є необхідними для автора дискурсу. Такий тип дискурсу, перш за все, зорієнтований на свідомість громадськості, тобто є достатньо небезпечним інструментом впливу, оскільки зорієнтований на всі прошарки суспільства. Специфіка політичного дискурсу саме і полягає у здійсненні політики та досягненні політичних цілей, які в переважній більшості пов'язані з питанням влади» [9, с. 218-221].

Для досягнення цих функцій у політичному дискурсі вживаються власні. Як відомо, власна назва (онім) – слово, словосполучення або речення, яке служить для виділення названого ним об'єкта з ряду подібних, індивідуалізуючи та ідентифікуючи даний об'єкт [4, с. 473; 1, с. 48].

Вони займають особливу лексичну нішу в мові. Власні назви можна повністю зрозуміти лише у зв'язку з тими об'єктами, які вони називають. Власні імена та назви можуть мати якості «соціального» образу, що виступає як «елементарна частка» переосмислення суспільно важливих подій, а також бере участь у творенні механізму впливу на поведінку і діяльність людей, формування громадської думки, смаків, ставлення до фактів та явищ дійсності.

Загалом витоки та традиції ономастичних розвідок пов'язують із розробками питань топоніміки й антропоніміки вченими 19 століття. У низці наукових праць наголошується на тому, що свого часу науковці брали до уваги різні аспекти аналізу власних назв – етимологію, походження, структурно-типологічні домінанти та ін., ними була розроблена низка теорій онімів (формальна теорія власної назви Б. Рассела, теорія індивідуалізації імені

та ін.) і застосовані методи їх вивчення (порівняльно-історичний, логічний, семантичний, стилістичний, функціональний та ін.).

З погляду дослідників, вступаючи в різноманітні синтагматичні та парадигматичні контакти, імена забезпечують актуальність тексту, відтворюють складну ієрархію відношень об'єктів дійсності, орієнтують аудиторію в просторі й часі [8, с. 24]. У політичній промові соціальні компоненти значення імені тісно переплітаються з авторськими семами, які передбачають оцінку об'єкта іменування, емоційно-експресивний заряд. Найчастіше функціонування власних назв у політичному дискурсі набувають особливості вираження соціальних конотацій, тобто таких контекстуальних сем, що актуалізуються через відображення соціально значущих фактів, процесів, явищ тощо. Саме це призводить до розширення семантики відомого імені, символізації його, оскільки ім'я починає бути не лише ідентифікатором об'єкта, а й якимсь явищем чи подією, що була безпосередньо пов'язана з цим об'єктом. Таке метонімічне розширення значення підвищує метафоричний потенціал імені. Серед зовнішніх чинників найбільшого впливу на мову політики мають такі:

- війни, революції, теракти (*Майдан* – ідентифікатор революції – «But on the fundamental principle that is at stake here, the ability of nations and peoples to make their own choices, there can be no going back. It's not America that filled the *Maidan* with protesters. It was Ukrainians» (President Obama's speech addressing Europe, Russia on March 26); *Аль-Каїда* – ідентифікатор терактів – «Both *Al Qaida* and now ISIL pose a direct threat to our people, because in today's world even a handful of terrorists who place no value on human life, including their own, can do a lot of damage» (Final Presidential State of the Union Address – delivered 12 January 2016;

- катастрофи, стихійні лиха, світові трагедії (*Чорнобиль* – ідентифікатор катастрофи – «Я хотів би попросити Вас, пане Голове, провести спеціальне засідання Генеральної Асамблеї, присвячене тридцятій річниці *Чорнобильської катастрофи* у квітні 2016 року» (Промова президента Порошенка на дебатах ГА ООН);

- політичні акції, події в соціально-економічному житті, соціально небезпечні особи (*Пукач, Гонгадзе, Межигір'я* – «Учора я запропонував уряду передати сумнозвісне *Межигір'я* МО та створити там реабілітаційний центр для учасників АТО» (Президент Петро Порошенко звернувся до уряду з пропозицією)).

Таким чином, це дає підстави говорити, що такі оніми ще не є мовними фактами, але вже не виділяються як контекстуальні. Е.С. Азнаурова вказує, що – особливо чітко виділяється той конотативний зміст, який з'являється у власного імені або у зв'язку з усталеними контекстуальними умовами його вживання, або у зв'язку з певними екстралінгвальними факторами [11, с. 47]. На думку О.І. Фонякової, онімні одиниці мають такі мовні й мовленнєві конотативні складники лексичної семантики: стилістичне, соціальне, емоційно-експресивне забарвлення імені, культурно-історичні елементи енциклопедичних знань про реалії, зміст соціально-індивідуальних психічних асоціацій у свідомості мовців... [11, с. 73]. Саме ці складники і впливають на функціонування онімів у політичному дискурсі з точки зору розширення їх значення з подальшим підвищенням метафоричного потенціалу імені.

Дуже часто трапляються в текстах ЗМІ оніми, ономастичні поля яких розмиті. Так, наприклад, у реченні: «Ви думаєте, це сталося автоматично? Чималих зусиль прийшлося докласти мені та нашим дипломатам, щоб подолати тиск та шантаж зі *Сходу*, розвіяти певні сумніви та коливання на *Заході*» (Прес-служба Президента України. Звернення Президента України з нагоди Дня Гідності та Свободи). *Захід* набуває додаткового значення – розвинуте демократичне суспільство, що охоплює країни Західної Європи та Америки, уряд країн Європи та Америки. *Схід* також розуміється не як географічний простір, а як країна-агресор, Російська Федерація.

Іншим прикладом додаткового значення того ж слова є питання інтерв'юера та відповідь Барака Обама щодо ситуації в Україні: «Mr. President, despite all of the actions *the West* has taken to get Russia to pull back from Ukraine, Russia seems intent on taking one step after another – convoys, transports of arms» ... «*We* are not taking military action to solve the Ukrainian problem. What we're doing is to mobilize the international community to apply pressure on Russia» .

Або у реченні: «Один з них – ризик екологічної катастрофи у східній частині України – на Донбасі... Донбас став полігоном для російських та про-російських військ» (Прес-служба Президента України. Виступ Президента України Петра Порошенка на 21-й сесії Конференції сторін Рамкової конвенції ООН з питань зміни клімату COP21) – *Донбас*, залишаючись географічним об'єктом, дістає нове значення в контексті цього речення, а саме території, яка окупована терористами, на якій точиться війна; проблемна територія.

Крім прикладів згадки назв географічних об'єктів з новими значеннями у промовах часто зустрічаються назви будівель та споруд, які традиційно для політичного дискурсу набули додаткового, позамовного значення, наприклад, «Ми запроваджуємо поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі. Запроваджуємо вже менше ніж через місяць, з 1 січня. Попри шалений тиск та протидію *Кремля*, Угода вступає в силу» (Виступ Президента України на форумі депутатів місцевих рад Блоку Петра Порошенка «Солідарність» – 12 Грудня 2015); «*Кремль* знову, як і в часи Голодомору, намагається стерти Україну з карти світу. Смерть знову приходиться зі Сходу» (Звернення Президента з нагоди відкриття у Вашингтоні меморіалу жертвам Голодомору в Україні 1932-1933 років – 07 Листопада 2015); «Всі ці кроки *Білого Дому* доводять, що чергові плітки про «зраду», про обмін України на Сирію – не більше, ніж московські фантазії і їх промосковських прибічників» (Звернення Президента України щодо повернення Донбасу – 11 Жовтня 2015); «So, with our *White House* initiative, we're working to improve care for Holocaust survivors in need here in the United States» (Righteous Among the Nations Award Ceremony Address – delivered 27 January 2016, Israel Embassy, Washington, D.C.). У цих реченнях власні назви *Кремль*, *Білий Дім* дістають нові контекстуальні значення, а саме «голосу» країни (Російської Федерації, Сполучених Штатів Америки), її основних політичних представників.

Політики часто використовують метафори та їх поєднання з власними назвами, що додає промова експресивності та виразності, наприклад, «Eventually, war broke out – brother against brother, *North against South*» (13th Amendment 150-Year Anniversary Address – delivered 9 December 2015, U.S. Capitol, Washington, D.C.); «Та цей «абсурдний» бій невеличкої горстки проти цілої орди... став українською національною *Голгофою*, від якої струснулося сумління всіх прошарків населення України» (Виступ Президента під час Уроку Мужності для лицейців Київського військового лицейу з нагоди вшанування пам'яті Героїв Крут – 29 Січня 2016).

На рівні з художніми засобами у промовах політичних діячів зустрічаються і власні назви на біблейську тематику або пряме цитування Святого Письма. Наприклад, «The Ambassador mentioned the story of *Cain and Abel*. It's deep within us. Too often, especially in times of change, especially in times of anxiety and uncertainty, we are too willing to give into a base desire to find someone else – – someone different – – to blame for our struggles» (Righteous Among the Nations Award Ceremony Address – delivered 27 January 2016, Israel Embassy, Washington, D.C.); ««Від усякого, кому дано багато, багато й вимагається. Тому кому багато довірено, з того багато й спитають». Ця мудра думка походить із *Святого Письма*. Я дуже хотів би, щоби ці слова дійшли до серця й розуму кожного з нашої команди, який тут присутній, кожного, хто не зміг доїхати» (Виступ Президента України на форумі депутатів місцевих рад Блоку Петра Порошенка «Солідарність» – 12 Грудня 2015). Результати проведеного аналізу демонструють кількісну перевагу таких мовних засобів у зверненнях політиків, що носять підготовлений характер. Більше того, саме частотність апеляції до біблейзмів слугує рушійною силою, що спричиняє до розширення семантичного поля.

«Лексеми, що відображають політичне життя суспільства, що є невід'ємним елементом політичного тексту, – це передусім ідеологеми, тобто такі мовні одиниці, які називають систему концептуально оформлених ідей, політичних поглядів, світоглядів, ідеалів, доктрин, течій, сформованих партіями, рухами, громадськими організаціями, визначними політиками» [10, с. 61]. Тому й до цієї групи можна віднести власні назви політичних партій, організацій, об'єднань, рухів, угруповань та їхніх членів: «Батьківщина», блок Петра Порошенка, Партія «Об'єднання «Самопоміч», «Партія регіонів: «Саме «*Солідарність*» отримала найбільш рівномірну і високу підтримку в усіх регіонах і відтак є справжньою загальнонаціональною об'єднуючою соборною силою»; ««*Солідарність*», «*Народний фронт*», «*Самопоміч*»,

«Батьківщина» – це й є сьогоднішня влада. І ми несемо спільну відповідальність за долю країни. І наша єдність – це запорука успіху реформ» (Виступ Президента України на форумі депутатів місцевих рад Блоку Петра Порошенка «Солідарність» – 12 Грудня 2015); Демократична та Республіканська партії Америки: «I still want to work with Congress – both *Democrats and Republicans* – to reform our criminal justice system» (End of Year Press Conference – delivered 18 December 2015, White House, Washington, D.C.).

Як частина материка, крім значення «країни Європейського Союзу», Європа здобула ще одне значення для українців, а саме «краще життя, життя по-новому»; «Ми повинні стати кращою стороною *Європи* не для цієї *Європи*, а самі для себе. Тому що краща *Європа* – це можливість почуватись захищено. Тому що краща *Європа* – це відповідальний політик, який іде у відставку, якщо його зловили на відвертій брехні. *Європа* – це вищі стандарти життя. *Європа* – це відсутність кордонів. *Європа* – це чисте повітря. *Європа* – це якісна і доступна освіта. *Європа* – це шлях до динамічних перетворень» [2]. У промовах політики використовують цю власну назву саме з такою семантикою: «Ми не просто маємо йти в *Європу*, ми маємо побудувати *Європу* тут, всередині України. Впевнений, що нам це вдасться» (Виступ Президента України на форумі депутатів місцевих рад Блоку Петра Порошенка «Солідарність» – 12 Грудня 2015).

Власні назви мають значний потенціал, який часто реалізується в політичному дискурсі. Цей потенціал залежить від низки екстралінгвальних чинників, насамперед – соціального значення носія власної назви, його популярності та зв'язку з суспільно важливими подіями. Назви таких об'єктів нерідко стають ідентифікаторами самих подій. У структурі значення оніма чітко виділяється соціальний компонент, який актуалізується в разі потрапляння імені в політичну промову.

У проаналізованих промовах президентів України та Сполучених Штатів Америки найчастіше вживаються такі власні назви, які у контексті політичної промови під впливом екстралінгвальних чинників набули додаткового позамовного значення. Це назви географічні назви, назви споруд та будівель, ідеологеми, власні імена із Святого Письма та з метафоричним забарвленням.

У тексті функціонування імен відіграє важливу роль у створенні його політичності за допомогою як мовностилістичних засобів, так і змістово-асоціативних зв'язків. Ці зв'язки формують своєрідні онімні гнізда, до яких входять тематично споріднені (як правило, через відношення суміжності) власні назви. Адже потрапити у текст промови імена можуть тоді, якщо вони утворюють певну тематичну єдність. Її диктує осмислена мовцем об'єктивна реальність.

Усвідомлення особливого статусу власних назв – обов'язкова умова адекватності та доцільності використаного матеріалу у промові політика.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Влахов С. Непереваемое в переводе / С. Власов, С. Флорин. – М.: Международные отношения, 1980. – С. 47-54.
2. Институт світової політики. Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25105420.html>
3. Кузьмин П.В. Дискурс как способ политической деятельности // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, Серия: философия. Том 19(58). – Симферополь, 2006. – №2.- С.223.
4. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В. Н.Ярцевой. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 473-474.
5. Лук'янець В. Філософія дискурсу // Вісник НАН УКР, 2002.№12. – С.22-28.
6. М.Л.Гайс, 1987 1. Geis M.L. The Language of politics. – NY. etc.: Springer Verl., 1987. – 189 p.
7. Мацько Л. І. Риторика/ Л. І. Мацько, О. М. Мацько. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/00000000/ritorika/ritorika_-_matsko_1_i
8. Никитин М.В. О вторичнойсигнификации / Никитин М.В. // Коннотативные аспекты значения. – Волгоград: ВГПИ,1990 – 3-78с.
9. Павлуцька В.О. Політичний дискурс: особливості та функції // Вісник Житомирського державного університету. Випуск 39. Філологічні науки. – Житомир, 2008. – С.218-221.
10. Уфимцева А. А. Типы словесных знаков / Уфимцева А. А. – Москва.Наука, 1974 – 157с.
11. Фонякова О.И.Имя собственное в художественном тексте: учеб.пособ. / Фонякова О.И. – Л., 1990 – 236с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Катерина Бідна – аспірантка кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: ономастика, політичний дискурс, семантика, лінгвокультурні особливості мов.

УДК 81'38.070.41

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛЮ В СУЧАСНІЙ ГАЗЕТНІЙ ПРЕСІ

Анастасія ГАВРИЛЮК (Київ, Україна)

У статті розглядаються проблеми визначення функціональних особливостей публіцистичного стилю в сучасній газетній пресі. Надається внутрішньо стильова диференціація публіцистичного стилю та проводиться аналіз його основних рис в газетній пресі в умовах сьогодення.

Ключові слова: лінгвостилістика, функціональний стиль мови, функціональний публіцистичний стиль, газетна преса, внутрішньо стильова диференціація, функціональні особливості публіцистичного стилю.

The article deals with the problem of publicistic style functional characteristics identification in modern newspaper discourse. The classification of publicistic style in terms of stylistics is given. Main features of contemporary publicistic style are inventoried.

Keywords: linguostylistics, functional style, functional publicistic style, newspaper discourse, system classification, functional characteristics of publicistic style.

Вивчення функціональних стилів мови, як підсистем характерних для різних сфер спілкування лежить в основі лінгвостилістики (або функціональної стилістики), започаткованої Ш. Балі. [1: 15] Глобалізація, швидкий доступ до інформації та політична ситуація в світі ведуть за собою постійну модифікацію внутрішньо стильової диференціації публіцистичного функціонального стилю. Зростання ролі масової комунікації, як способу не лише інформації, а головним чином, впливу на адресата залишає свій відбиток на функціональній характеристиці публіцистичного стилю, ступені експресивності текстів газетної преси, особливо в аспекті оцінності.

Актуальність цього дослідження полягає у необхідності дослідження публіцистичного стилю в газетній пресі, його класифікаційних типів, а **метою** цього дослідження є визначення його основних рис та функціональних особливостей в умовах сьогодення.

У мовознавстві існують основоположні чинники диференціації функціональних стилів, до яких належать функціонально зумовлені, комунікативні і частиномовні. Залежно від цих чинників функціональний стиль, що досліджується, називають газетно-публіцистичним, інформаційним, стилем преси, стилем ЗМІ. Для виконання поставленої мети передбачається виконання наступних **завдань**, а саме: з'ясувати чи є розбіжності між поняттями «газетно-публіцистичний», «інформаційний», «стиль преси» тощо, чи вони є взаємозамінними; надати внутрішньо стильову класифікацію публіцистичного стилю на підстилі, визначити функції та риси публіцистичного стилю в газетній пресі в умовах глобалізації.

Узагальнена назва «функціональний стиль» є доволі вдалою, оскільки саме від особливостей функцій мови у певній сфері спілкування залежить специфікація кожного стилю. Функціональні стилі – системи, сукупності мовних засобів, які диференціюються відповідно до основних функцій мови: спілкування, повідомлення, впливу і до сфери вживання. Відповідно до вказаних чинників існує п'ять функціональних стилів, а саме:

1) науковий стиль – функція повідомлення; 2) розмовно-побутовий – функція спілкування; 3) розмовно-діловий – функція повідомлення; 4) публіцистичний – функція впливу; 5) художньо-белетристичний - функція впливу. [2: 456] Проте дане визначення є неповним, оскільки функція впливу характерна і для публіцистичного, і для художньо-белетристичного, а функція повідомлення – для наукового та розмовно-ділового. Тому слід все ж таки брати до уваги не лише функцію, яку виконує стиль, але й сферу вживання. Згідно Кожиної М.Н. «функціональний стиль» — це своєрідний характер мовлення того чи іншого його соціального різновиду, який відповідає певній сфері громадської діяльності та відповідній формі свідомості, створений до можливостей функціонування в цій сфері мовних та мовленнєвих засобів і специфічної мовленнєвої організації. [6: 91] Отже, під **функціональним стилем** (ФС) розуміємо історично змінний, функціонально і експресивно зумовлений спосіб використання мовних одиниць у певній сфері людської діяльності.

Отже, вихідним пунктом для стилістичної класифікації є критерій мовних функцій: суспільної та комунікативної. За *суспільною* функцією розрізняють: стиль офіційного

спілкування (офіційно-діловий); науковий стиль; стиль преси і публіцистики; розмовно-побутовий стиль; художній (белетристичний) стиль. За *комунікативною* функцією виокремлюють: стиль розмовної комунікації; стиль мас-медіа; стиль офіційної комунікації; стиль фахової та професійної комунікації; стиль поезії. **Публіцистичний стиль** (стиль преси і публіцистики) – функціональний стиль мови, який стосується соціально-політичної сфери життя суспільства. Назва «публіцистичний стиль» є найбільш вживаним в сучасній стилістиці, проте також виділяють «інформаційний стиль», «стиль журналістики», «газетний стиль», «стиль ЗМІ», «стиль преси». Ці терміни часто ототожнюють, використовують як синоніми, проте існують деякі розбіжності, які слід проаналізувати.

У своїй праці «Нариси зі стилістики англійської мови» вчений Гальперін І.Р. виділяє два різновиди публіцистичного стилю: письмовий та усний. До першого автор відносить такі форми його реалізації: мову есе, газетних статей, журнальних статей літературно-критичного та громадсько-політичного характеру, памфлети тощо. До усного різновиду публіцистичного стилю належить стиль ораторського мовлення, а також огляди радіокоментаторів. [4: 405] Вчений також розділяє два поняття «газетний стиль» та «публіцистичний». На думку Гальперіна І.Р. в англійській газеті існує два різних стилі: стиль газетних повідомлень, заголовків та оголошень, які складають сутність газетного стилю та стиль газетних статей, який є різновидом публіцистичного стилю. [4: 392]

Беручи до уваги зазначені автором особливості газетного та публіцистичного стилю, головною відмінністю між ними є наявність суб'єктивно-оцінного ставлення автора до змісту висловлювання у публіцистичному стилі. Ця особливість обумовлена головною функцією публіцистичного стилю, а саме – здійснювати вплив на читача, викликати відповідну реакцію, якої бажає автор. [4: 401] Отже, згідно Гальперіна І.Р. газетний стиль та публіцистичний відрізняються. Проте існують і протилежні твердження. Так, наприклад досліджуючи працю Кузнець М.Д. та Скребнева Ю.М. «Стилїстика англійської мови» Арнольд І.В. зазначає, що неможна об'єднувати риси мови газет в поняття газетного стилю, оскільки таким чином відбувається підміна ознак функціонального стилю ознаками жанру. Автор також додає, що останнім часом термін «газетний стиль» замінюють на «інформаційний стиль», який може застосовуватись в газеті, на радіо та телебаченні, та який також називають «стилем масової комунікації». [1: 383] Проте необхідно зазначити, що ототожнювати стиль масової комунікації, або як його ще називають «стиль ЗМІ», та публіцистичний стиль некоректно. По-перше, до публіцистичного стилю належить усна публічна мова (виступи, промови на зборах, дебатах, мітингах). По-друге, межі ЗМІ надто широкі, адже до засобів масової інформації входять не лише преса, радіо та телебачення, а ще й інтернет, звуко- та відеозаписи, реклама та кінематограф. А це означає, що в мові ЗМІ може функціонувати абсолютно будь-який стиль: і публіцистичний, і художній, і науковий, і навіть розмовний. Розглянемо функціонування публіцистичного стилю в ЗМІ на прикладі Інтернету. Як зазначає Кожина М.Н. один із найпопулярніший каналів комунікації Інтернет охоплює різні сфери спілкування, які функціонують автономно та у взаємозв'язку за допомогою гіперпосилань та серверної організації. [6: 383] Відповідно мова Інтернету функціонально-стилістично різноманітна, вона має неоднорідні жанри, які відображають різні сфери спілкування. Автор виокремлює традиційні жанри, які транспонуються переведенням у цифровий формат із традиційної комунікації та не змінюють свої норми, модифіковані версії традиційних жанрів та жанри, властиві суто мережі Інтернет. Таким чином, публіцистичний ФС Інтернету може бути представлений в жанрах суто мережевих видань, а саме: персональних Web сайтах, форумах, конференціях тощо, які мають на меті інформування та вплив, проте в мережі Інтернет функціонують і інші стилі, тому не слід ототожнювати публіцистичний ФС зі стилем ЗМІ.

Автор відомого теоретичного курсу «Стилїстика тексту» М.П.Брандес виділяє «газетно-публіцистичний» функціональний стиль, проте іноді вживає назву «публіцистичний» на позначення того ж самого поняття. На думку вченої газетно-публіцистичний ФС обумовлює способи комунікації та забезпечує їхнє мовленнєве та мовне оформлення в сфері політичного життя. Він охоплює масові популярні політичні тексти, які впливають на актуальні суспільно-політичні процеси оперативним документальним відображенням, в основі якого

лежить їх ідейно-політичне осмислення та емоційно-виражена оцінка. Поєднання інтелектуального та емоційного пояснюється тим, що політична свідомість, яка є формою суспільної свідомості, складається з політичної ідеології та політичної психології. [3: 194] Що ж стосується термінів «стиль преси» та «публіцистичний стиль», то стиль преси обмежується тим, що функціонує лише в письмовій формі, оскільки є стилем друкованих періодичних видань, а стиль преси є лише підстилем публіцистичного функціонального стилю. Згідно визначення «Словника лінгвістичних термінів» газетно-публіцистичний (газетно-журнальний або газетний) – той, який належить до різновидів мовлення, характерних для періодичного друку. [2: 95] В даному випадку термін «стиль преси» збігається із «газетно-публіцистичним стилем». Однак необхідно також врахувати інтернет-видання, до яких належить велика кількість сайтів новин, блоги, а також сайти газет та журналів, які видаються як в друкованому, так і в електронному варіанті (“The Times”, “The New York Times”, “The Wall street Journal” тощо). Що ж стосується газет та журналів, які мають і друковані, і електронні видання, то по суті вони всі відносяться до преси, оскільки вони дублюють один одного. Так, наприклад, статтю на сайті газети “The New York Times” можна віднести до стилю преси, оскільки є її друкований варіант.

Інтернет-новини або оголошення містять в собі риси, властиві газетному стилю, описаними Гальперінім І.Р., проте в такому випадку назва «газетний» на сьогодні є застарілою, тому пропонується більш актуальний термін «інформаційний стиль». На нашу думку слід доповнити, що це все ж таки «інформаційний» підстиль, а не стиль, який є різновидом публіцистичного стилю. Щоб виокремити підстиль, який охоплює мову всієї друкованої та електронної періодики, враховуючи також інтернет-хроніку, статті та блоги, які існують лише в електронному вигляді, слід вжити, на нашу думку, термін «інформаційно-публіцистичний» підстиль.

За Кожиною М.Н. публіцистичний ФС поділяється на такі підстилі: *власне публіцистичний* (памфлети, нариси); *газетний і політико-агітаційний* (заклики, прокламації, виступи на мітингах). Автор також виокремлює *підстиль електронних ЗМІ; теле-, радіо-, кінопубліцистика; рекламне мовлення; ораторське мовлення*. [6: 129]

Проте замість газетного підстилю та стилю електронних ЗМІ, як вже зазначалось, пропонуємо вживати назву інформаційний підстиль та об'єднати його із власне публіцистичним. Таким чином, внутрішньо стильова диференціація публіцистичного функціонального стилю дає такі основні підстилі:

1. Інформаційно-публіцистичний, який поєднує газетно-публіцистичний стиль (або стиль преси), тобто мову друкованих періодичних видань та їхніх офіційних інтернет-сайтів, та мову інтернет-хроніки, журналів та оголошень, які не мають друкованих еквівалентів, проте відповідають всім стандартам суспільно-політичних видань;

2. Теле- та радіо-журналістський, який включає в себе мову ведучих радіо і телепередач, дикторів та репортерів;

3. Ораторський, до якого належать публічні виступи політичних або громадських діячів на зборах, мітингах, дебатах та прес-конференціях.

В даному дослідженні ми розглядаємо особливості публіцистичного ФС в **газетній пресі**, як каналу масової комунікації, через який відбувається інформування громадськості про основні суспільно-політичні події та факти (мова власне газетної преси, яка належить до інформаційно-публіцистичного підстилю). Оскільки газетною пресою є друковані та електронні періодичні видання, то особливістю публіцистичного ФС в цьому випадку є обов'язково письмовий тип мовлення з усіма його синтаксичними, лексичними та стилістичними особливостями, які відрізняють його від усного типу. Так, наприклад, для газетної преси є властивим чітке дотримання логічної структури тексту, послідовність та завершеність (поділ на абзаци, наявність вступу та висновку) велика кількість слів та зворотів з'єднання, синтаксичні структури, які виконують стилістичну функцію для заміщення інтонаційних засобів семантизації усного типу мовлення, серед яких є інверсія, паралельні конструкції тощо. [4: 41] В суто інформативних жанрах, таких як новини, повідомлення, оголошення, спостерігається стислість викладення змісту.

Згідно Мороховського О.М. публіцистичний текст повинен бути зрозумілим, логічним, переконливим та експресивним, оскільки тексти публіцистичного стилю спрямовані на дуже широку аудиторію та широке коло інтересів, вони створені для того, щоб вплинути на розум та почуття читача з метою формування певного оцінного уявлення щодо опублікованих фактів. [7: 257] Особливо гостро це відчувається зараз, в ХХІ столітті. В умовах конкуренції, яка лежить в основі ринкової економіки, однією з основних функцій журналіста є не лише проінформувати громадськість, але й заінтригувати, емоційно вразити читача або навіть вплинути на суспільну думку. Письмовий текст в пресі виникає тоді, коли виникає політична подія, яка може зацікавити аудиторію. Він виконує інформативну функцію та функцію соціального впливу, яка залежить від загального соціально-політичного напрямку видання та читацької аудиторії.

За Брандес М.П. основними функціями публіцистичного стилю є **інформаційна та агітаційно-пропагандистська**. Вони реалізують політичну інформацію для ідеологічного впливу на маси з метою формування громадської свідомості та спонукання до активних дій. Згідно автора агітаційно-пропагандистська функція веде за собою виконання **емоційно-експресивної функції**, яка перш за все характеризується відкритою оцінністю тексту. Ступінь емоційності та експресивності залежить від каналу зв'язку та специфіки мовленнєвого жанру. [3: 195]

Інформаційна функція зумовлює такі характерні риси публіцистичного ФС як: *документалізм* (об'єктивність та логічність викладення фактів); *стриманість*, деяка офіційність, яка підкреслює значення фактів (наприклад, в хроніці, стосовно зустрічей перших осіб держави); *узагальненість* та *поняттєвість* викладення (внаслідок аналітичності та фактографічності); *аргументованість*. [6: 348] До цих рис також можна додати *достовірність*, *повноту*, *оперативність* та *актуальність*, *оптимальність змісту*. [3: 195]

Деякі з цих рис, наприклад узагальненість, аргументованість, повнота, оптимальність та іноді навіть достовірність, є досить суб'єктивними. Аргументи можна навести вибірково ті, які відповідають необхідному прагматичному завданню тексту. Повнота громадсько-політичної інформації, згідно Брандес М.П., виражає не всю інформацію, яку можна знайти стосовно тієї чи іншої події, а лише найбільш суттєву, ту, яка може сприяти правильній реакції та правильному прийняттю рішень. Оптимальною є інформація, яка веде до створення оптимальної стратегії в процесі агітаційно-пропагандистської діяльності та основи урахування повної та точної інформації про адресата, як об'єкту впливу, переконання. [3: 195] Тому повнота та оптимальність змісту також залежить від мети автора, а отже паралельно здійснюється агітаційно-пропагандистська функція. Бажання вплинути на читача призводить до маніпуляцій стосовно викладення інформації, яка може проявлятися у перебільшенні чи применшенні значення того чи іншого факту або події, у намаганні переконати шляхом впливу на базові емоції адресата (страх, гнів, жалість тощо), або навіть нерозголошенні важливої інформації з метою непривертання уваги до певного факту чи події, які є розбіжними відносно колективної думки редакції.

Функція впливу здійснюється паралельно із емоційно-експресивною функцією, яка згідно Брандес М.П., характеризується, перш за все, відкритою **оцінністю** тексту. На відміну від художніх творів в публіцистиці не підтекст, а сам текст виражає оцінне ставлення автора до фактів. [3: 196] Особливу роль оцінності в пресі відзначає також Кожина М.Н. На думку автора оцінність виражається, перш за все, в лексиці: в порівняно високій частотності якісно-оцінних по семантиці прикметників та іменників; в характері метафоризації; у відборі фразеології; в особливостях застосування синтаксичних засобів. [6: 346] Цікавим є те, що оцінність в текстах газет може мати колективний характер, оскільки автор тексту часто виражає думку видавничого органу, редакції, певної партії, громадської організації або політичної платформи.

Мовленнєва виразність за Кожиною М.Н. також реалізується в стильовому «*ефекті новизни*»; в прагненні до незвичайності, свіжості словосполучень, а отже і семантики слів; в бажанні уникнути повторів одних і тих самих слів, зворотів, конструкцій в межах невеликого контексту; в широкому застосуванні засобів словесної образності, експресивного синтаксису. Автор також відзначає власну газетам *рекламність*, яка виражається в особливостях речень

заголовків, у використанні підзаголовків, у прямому звертанні до читача, проблемних питаннях та інших способів та засобів. [6: 347] Саме тому мовлення газетної преси відзначається значною частотою використання мовних засобів вираження, які мають функціональне призначення, зафіксовані у граматиці та словниках, та стилістичних прийомів, які передають особисту думку автора та відображають його світосприйняття.

На думку Мороховського О.М. головною особливістю текстів газет та громадсько-політичних журналів є поєднання «стандарту та експресії». [7: 258] З одного боку, наявність різноманітних мовленнєвих штамтів зумовлена необхідністю оперативно готувати матеріал в формі, яка є доступною для більшості потенційних читачів; з іншого боку, через необхідність здійснювати вплив на читача за допомогою все більш лексичних засобів та стилістичних прийомів. Як зазначає Гальперін І.Р. досить важко провести чітке розмежування між мовними засобами вираження та стилістичними прийомами. [4: 43] Це можна логічно пояснити, оскільки досить складно визначити, коли стилістичний прийом «стирає» свої межі та стає мовним засобом. Існує досить велика кількість словників та граматик, які постійно оновлюються та перевидаються, а якщо ще врахувати інтернет ресурси, де на сьогоднішній день інформація з'являється першою, то можна сказати, що до засобів загального вжитку слід щодня додавати нові лексичні одиниці та синтаксичні конструкції. В текстах газетної преси явище «стирання» спостерігається особливо чітко, оскільки досить швидко стилістичні прийоми перетворюються на мовленнєві штампи. Нерідко серед цих штамтів можна зустріти стерту політичну метафору. Порівнюючи публіцистичний та художній стилі Гальперін І.Р. зазначає, що, незважаючи на характерну образність мовлення, засоби емоційного впливу, які застосовуються в публіцистичному стилі, не містять тієї суб'єктивної забарвленості, яка є характерною для художнього стилю. [4: 405] В публіцистичному стилі метафори, порівняння, перифрази та інші засоби емоційного впливу належать до загального мовного фонду засобів вираження. Таким чином, можна сказати, що експресія в текстах газетної преси є своєрідною. Вона відрізняється від експресії в художньому стилі, оскільки не формує образності, за винятком авторських стилістичних прийомів.

Стилістика медіамовлення на думку Добросклонської Т.Г. досить багата та різноманітна. В текстах, які відносяться до інформаційної аналітики, публіцистики та реклами, часто застосовуються тропи, порівняння, метафори та інші стилістичні прийоми для здійснення впливу на аудиторію. Згідно автора особлива увага приділяється функціонуванню метафор. Завдяки їхній здатності стисло відобразити дійсність за допомогою яскравих образів, метафори активно використовуються в журналістській діяльності всього світу. [5: 52]

Ще однією особливістю публіцистичного стилю є **прояв індивідуального** у викладенні змісту. Згідно Гальперіна І.Р. ступінь прояву індивідуального залежить від жанру. Що ж стосується газетних статей, то індивідуальне виділяється менше, ніж в есе, проте більше, ніж в газетних повідомленнях та хроніках. [4: 406] Хоча, як вже зазначалось, часто журналіст виражає колективну думку редакції, або організації, до якої він належить. Слід також зауважити, що у кожній редакції є свій стиль викладення змісту, який створюється роками спільної праці. Тому на противагу індивідуальності, слід додати рису колективності, яка спостерігається в газетній пресі одночасно із проявом індивідуального.

Отже, вивчивши функціональні особливості публіцистичного стилю в газетній пресі, можна стверджувати, що існує необхідність чіткого розмежування у визначенні понять «публіцистичний стиль», «інформаційний стиль», «стиль преси», «стиль ЗМІ», які часто ототожнюються. Було сформульовано узагальнене визначення публіцистичного стилю. Було також виділено його три основні підстили, серед яких: інформаційно-публіцистичний, теле-, радіо-журналістський та ораторський. Визначені основні функції публіцистичного стилю: інформаційна, агітаційно-пропагандистська та емоційно-експресивна, які можуть виконуватися одночасно або окремо. Інформаційна функція зумовлює такі характерні риси публіцистичного ФС: документалізм, стриманість, узагальненість та понятійність викладення, аргументованість, достовірність, повнота, оперативність, актуальність та оптимальність змісту. Проте бажання вплинути на читача призводить до маніпуляцій із викладенням інформації, яка може порушувати ці стандартні норми. Агітаційно-пропагандистська та емоційно-експресивна функції формують характерні риси газетної

преси, а саме: пряма соціальна оцінність, «ефект новизни», рекламність, прояв індивідуального у викладенні змісту, одночасно із колективністю, з точки зору оцінки та стилю редакції. Спостерігається використання мовностилістичних засобів та стилістичних прийомів вираження експресивності, емоційності та оцінності мовностилістичних одиниць, які часто перетворюються на мовленнєві штампи та втрачають свою образність та емоційність.

Таким чином, функціональними особливостями публіцистичного стилю в сучасній газетній пресі є інформативність, експресивність та переконливість, або поєднання експресії та стандарту. Виникнення великої кількості інформаційних ресурсів впливає на якість подання інформації, з однієї сторони, позитивно, оскільки в умовах конкуренції видання слідкують за своєю репутацією та більш ретельно підбирають матеріал; з іншої сторони, для завоювання більшої аудиторії та впливу на суспільну думку, журналісти можуть вдаватися до маніпуляцій із викладенням змісту, що веде за собою викривлення інформаційної картини.

Перспективами даного дослідження є вивчення мовлення газетної преси у емоційно-експресивному аспекті, з огляду на мовні засоби вираження та стилістичні прийоми, серед яких особливе місце займає метафора.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык: Учебник для вузов. — 4-е изд., испр. и доп. — М.: Флинта: Наука, 2002. — 384 с.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. — 2-е изд., стер. — М : УРСС : Едиториал УРСС, 2004. — 571 с.
3. Брандес М.П. Стилистика текста. Теоретический курс: Учебник. — 3-е изд., перераб. и доп.— М: Прогресс-Традиция; ИНФРА-М, 2004. - 416 с.
4. Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка. — изд. литературы на иностранных языках — М.: 1958, сканирование, распознавание, вычитка: Аркадий Куракин – Николаев: 2004, - 448 с.
5. Добросклонская Т.Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ: [электронный ресурс]. — М.: 2008. — 203 с.
6. Кожина М.Н. Стилистика русского языка : [электронный ресурс] учебник / М.Н. Кожина, Л.Р. Дускаева, В.А. Салимовский. — 4-е изд., стереотип. — М. : Флинта : Наука, 2008. — 464 с.
7. Мохоровский А.Н., Воробьева О.П., Лихошерст Н.И., Тимошенко З.В. Стилистика английского языка: Учебник / А.Н.Мохоровский, О.П.Воробьева, Н.И. Лихошерст, З.В. Тимошенко. К.: Выща шк. 1991. — 272 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анастасія Гаврилюк – аспірант кафедри теорії практики та перекладу англійської мови Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».

Наукові інтереси: лексикологія, стилістика, метафора, зокрема політична, англомовні тексти газетної преси, текстологія.

УДК 821.161.2'42:32

КООПЕРАТИВНІ КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЛІТИЧНИХ ТОК-ШОУ)

Любов ЗАВАЛЬСЬКА (Одеса, Україна)

Статтю присвячено аналізу мовленнєвої поведінки українських політиків в політичних ток-шоу, що є формою репрезентації політичного інтерактиву. Розглянуто поняття політичного дискурсу, визначено комунікативні стратегії відповідно до основних типів комунікативної взаємодії – конфлікту та кооперації. У межах кооперативного спілкування виокремлено стратегії консолідації, самопрезентації та мотивації. Визначено основні мовні засоби, що забезпечують реалізацію комунікативних стратегій.

Ключові слова: політичний дискурс, політичний інтерактив, комунікативна взаємодія, комунікативна стратегія, ток-шоу.

The article is devoted to the analysis of Ukrainian politicians verbal behavior in political talk-shows as a form of political representation interactive. The notion of political discourse and communicative strategies in accordance with the basic types of communicative interaction – conflict and cooperation are manifested. Consolidation, self-introduction, and self-motivation strategies within cooperative communication are defined. Basic linguistic means that ensure implementation of communicative strategies are stated in the paper.

Key words: political discourse, political interaction, communicative interaction, communicative strategy, talk-show.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Лінгвопрагматичний аналіз політичного дискурсу (далі – ПД) набуває особливої актуальності у світлі актуалізації антропозорієнтованого підходу до аналізу мовних явищ. Зважаючи на це, інтерактивна взаємодія комунікантів, що є центральною проблемою лінгвопрагматики, стає предметом розгляду в різних типах дискурсу. Дослідження інтерактивної взаємодії комунікантів в українському ПД скеровано на дослідження мовних особистостей політиків, основних стратегічних програм спілкування та специфічних мовних засобів, використаних у політичному мовленні. Проте особливо важливим є аналіз комунікативних стратегій (далі – КС) і комунікативних тактик (далі – КТ), реалізованих у політичному інтерактиві. Для аналізу потрібно врахувати переважно підготовлений характер політичного мовлення, зокрема це стосується монологічних виступів політиків, відповідей на прес-конференціях тощо. Спонтанна мовленнєва поведінка реалізована лише в комунікативних ситуаціях, де елемент підготовленості мовлення зведено до мінімуму. Однією з таких форм вважаємо політичні ток-шоу, одним із завдань яких є діалогічна взаємодія політиків у прямому ефірі. За таких умов мовці змушені добирати КС та КТ відповідно до конкретної комунікативної ситуації, узгоджувати обрані стратегії з власною комунікативною поведінкою. Скерованість на політичний інтерактив і спонтанність комунікативної взаємодії політиків визначає актуальність нашої статті.

Ступінь розроблення проблеми в лінгвістиці. Проблеми політичної лінгвістики порушено в наукових розвідках зарубіжних (А. М. Баранов, Р. Водак, Т. А. ван Дейк, П. Б. Паршин, А. П. Чудінов, О. Й. Шейгал та ін.) та українських (Т. Ю. Ковалевська, Н. В. Кондратенко, Н. В. Пелюченко, С. І. Потапенко, К. С. Серажим, Л. М. Синельникова, Л. Л. Славова та ін.) лінгвістів. Проте вивчення комунікативної взаємодії в ПД потребує ґрунтовного аналізу в межах української політичної комунікації. КС було описано в працях Т. А. ван Дейка, а детальний аналіз представлено в низці наукових розвідок російських лінгвістів О. С. Іссерс, Т. Є. Янко, Н. І. Формановської та ін. На матеріалі політичного мовлення КС і КТ досліджено в працях О. М. Паршиної, Л. Л. Славої та О. О. Чорної. О. С. Іссерс пов'язує вивчення КС з проблематикою мовленнєвого впливу та визначає її як «планування процесу мовленнєвої комунікації залежно від конкретних умов спілкування та особистостей комунікантів, а також реалізацію цього плану. Інакше кажучи, мовленнєва стратегія становить комплекс мовленнєвих дій, скерованих на досягнення комунікативної мети» [1, с. 54]. Витлумачуючи КС в широкому значенні, ми послуговуємося наведеною термінологічною дефініцією.

Метою статті є комплексний аналіз кооперативних КС в українському спонтанному політичному мовленні, що передбачало розв'язання таких **завдань**: визначення КС, узагальнення наявних типологій КС, розмежування кооперативної та конфліктної взаємодії в ПД, вивчення мовних засобів репрезентації кооперативних КС в політичному інтерактиві.

Об'єктом дослідження обрано український ПД, а **предметом** – КС кооперативного типу в інтерактивному спілкуванні українських політиків.

Матеріалом для дослідження слугували текстові версії популярного політичного ток-шоу «Свобода слова», що виходить на телеканалі ICTV, проаналізовані за період 2014–2015 роки. Ми зосередили увагу на КС, представлених в українському політичному дискурсі й інтерактивному спілкуванні.

Викладення основного дослідження. Проблема визначення КС політичного дискурсу поставала в центрі уваги лінгвістів, зокрема Н. В. Кондратенко виокремлює такі КС в політичному інтерактивному спілкуванні: стратегія дискредитації; стратегія мотивації; стратегія ідеалізації; стратегія інтелектуалізації; стратегія заперечення [2, с. 57]. О. М. Паршина розрізняє в політичному мовленні КС самопрезентації, боротьби за владу, утримання влади та переконання, що представлені конкретними КС та КТ [3, с. 41–116]. О. О. Чорна пропонує виокремлювати КС апелювання до базових потреб і апелювання до сімейних цінностей; КС підвищення статусу адресата та героїзації нації; КС перелічування досягнень, нагромадження проблем, окреслення плану майбутніх змін; КС МІ-інклюзивного, єднання, усупільнення відповідальності, інтертекстуальності; КС підвищення власного статусу [5, с. 108–124].

Ми ґрунтуємося на визначенні двох типів комунікативної взаємодії – кооперації та конфлікту, в межах яких пропонуємо кваліфікувати КС, реалізовані в політичному дискурсі. Кооперативні стратегії орієнтовані на успішність комунікативної взаємодії згідно з принципом спілкування Г. П. Грайса [6], характеризуються узгодженістю комунікативних настанов комунікантів, «стратегічних програм комунікантів, симетричними відношеннями між ними, балансом комунікативних статусів, ефективністю та оптимальністю спілкування»; конфліктна взаємодія характеризується «неузгодженістю намірів, стратегічних програм комунікантів, асиметричними відношеннями між ними, дисбалансом статусів обличчя, результатом чого є припинення спілкування» [4, с. 604].

У межах кооперативної взаємодії розглянемо основні КС, реалізовані в українських політичних ток-шоу.

1. Комунікативна стратегія самопрезентації. КС самопрезентації представлена в ПД різними формами формування та представлення політиками власного іміджу відповідно до очікувань реципієнтів. Потенційні виборці, що становлять масову аудиторію під час політичних ток-шоу, очікують побачити політика впевненим, розумним, відповідальним, чесним тощо, тобто значною мірою ідеалізованим. З огляду на це в політичному інтерактиві використовуються прийоми створення такого очікуваного іміджу. Вербальними маркерами КС самопрезентації є посилення авторської індивідуальності, зокрема частотне вживання форм 1-ої особи однини в теперішньому часі з декларуванням власних повноважень і вчинків, напр.: *Я закликаю виконати взяти в руки військово-цивільних адміністрацій у прифронтовій смузі. Я впевнений, що захист від сепаратизму починається із сепарації п'ятої колони, яка, імовірно, може завдати шкоду українській державі* (Ю. Луценко. Свобода слова. 16.03.2015). Політик-мовець виступає як особистість, яка здатна взяти на себе відповідальність, тому і використовує відповідні граматичні форми дієслів, серед яких трапляються й перформативи, що посилюють впливову силу висловлень. З метою самопрезентації мовці вдаються і до вихвалень, компліментів, адресованих собі, напр.: *Я читав книжки у школі: я перечитав всю шкільну бібліотеку. Мені Господь дав якісь інші таланти, а не... І не тільки шкільну, а й районну, і багато інших. Мені Господь дав талант говорити слово, талант переконувати людей, а не махати кулаками* (О. Ляшко. Свобода слова. 18.08.2014). У таких випадках можна говорити про порушення максим спілкування Дж. Ліча [7], зокрема максими скромності, оскільки політик приписує собі позитивні риси, створюючи відповідне ставлення до себе в адресатів. У межах КС самопрезентації йдеться про позитивізацію політиків як мовних особистостей, які відповідають електоральним очікуванням, напр.: *І я сьогодні займаюся створенням військово-медичної доктрини, якої ніколи у державі не було. І я сьогодні несучу за неї відповідальність, працюю з усіма силовими структурами* (О. Богомолець. Свобода слова. 10.11.2014). КС самопрезентації передбачає здебільшого декларативні заяви, нічим не підтвержені, іноді популістського характеру, однак вони сприяють позитивному сприйняттю політиків-мовців у межах конкретної комунікативної взаємодії.

2. Комунікативна стратегія консолідації. КС консолідації в ПД – це кооперативний тип комунікативної взаємодії мовця та адресата, орієнтований на декларування об'єднання суб'єктів у межах політичного простору – політика з аудиторією, народу з владою, народу навколо певної проблеми тощо. Ознакою цієї КС є реалізація прагматичної настанови інтеграції в межах політичної взаємодії, напр.: *Я залишаюсь на тій позиції – я не знаю жодної країни, яку би могли б об'єднати автоматом. Тобто, я вважаю, що сьогодні треба об'єднувати ідеями, цінностями, компромісами* (М. Томенко, Свобода слова, 13.10.2015). Політик у такому разі не протиставляє себе народу, а виступає разом з аудиторією, розв'язуючи певну проблему, тобто є не владою, а частиною українського народу, напр.: *Зараз усі мають об'єднатися заради головного: досягнення миру...* (Н. Шуфрич, Свобода слова, 18.05.2015). Тут мовець апелює до адресата із закликом до об'єднання, проте не відмежовує себе від аудиторії, виступаючи як єдине, цілісне утворення політичного характеру. Займенник «всі» вказує як на мовця, так і на адресата, тобто політик не відмежовує себе від аудиторії, від народу загалом. У такий спосіб політик наближається до народу і часто приписує собі вчинки героїчного характеру, які об'єднують їх з народом, але

не мають індивідуалізованої визначеності, – це перемоги або досягнення українського народу загалом, що і уможливило використання таких подій з метою консолідації з адресатом, напр.: *...якщо бути відвертими, дорогі, ми з вами Революцію гідності разом відстояли і вибрали ж, обрали уряд революційний* (А. Геращенко, Свобода слова, 1.12.2014). У такий спосіб спільні дії стають предметом політичної консолідації, а політик, який брав або бере участь у таких діях заявляє про консолідацію з народом.

3. Комунікативна стратегія мотивації. Розглядаємо КС мотивації на межі політичного та аргументативного дискурсів, оскільки її скеровано до пояснення дій політиків. Мовними засоби реалізації КС мотивації є насамперед логічність викладу інформації, чітка аргументація, наявність прикладів та аргументів. З цією метою мовлення будують із залученням вставних конструкцій: *по-перше, по-друге, отже* тощо, напр.: *Нам потрібно декілька речей. Перше – це сильна, ну просто непоборна воля лідерів, які хочуть змін і які мають свободу, незалежність від кланів ці зміни робити. (...). Друге, що нам потрібно, – нам потрібно привести сильні, технократичні, незалежні від будь-яких корупційних впливів команди, які здатні в уряді не очолювати старі схеми Януковича, а реально їх ламати* (Ю. Тимошенко. Свобода слова. 6.10.2014). Логічність викладу посилюється яскравими прикладами, ілюстраціями, що впливають на свідомість і підсвідомість адресатів. При цьому наявність фактичних логічних зв'язків не є обов'язковою, головне – створити враження логічного слідування думок та подати власну мотивацію подій і вчинків. КС реалізується і за допомогою експлікованої полемічності викладу інформації: використовуючи питальну відповідну форму, політики-мовці створюють ефект дискусійності, внутрішньої діалогічності мовлення, що сприяє наближенню до адресата, напр.: *А українська мова? Люди хіба не говорили: «В побуті говори будь-якою мовою, але в парламенті ти державний службовець, ти депутат – ти маєш послуговатися українською мовою»? Саме "Свобода" шумовими ефектами застала всіх тих комунак і «регіоналів» говорити українською мовою* (О. Тягнибок. Свобода слова. 20.10.2014). Політик сам ставить питання і сам на них відповідає, тому йдеться не про риторичність викладу, а про квазидіалогічність, тому що наявний повний питально-відповідний комплекс висловлень. У такий спосіб мотивація переконує з більшою силою, оскільки адресат чувається як співучасник розмови, його роль трансформується з адресата-спостерігача до прямого адресата. КС мотивації часто поєднує всі засоби репрезентації – питально-відповідні комплекси, аргументативність, раціональність викладу, але разом з тим залучають й емоційні аргументи, напр.: *...перше: чому Ляшко правий? Тому що я правду кажу. Тому люди мене і підтримують. А якщо ви думаєте, що якщо ви будете виливати на мене відра бруду, то люди перестануть мене підтримувати, – ні. Чому? Тому що кожна людина думає те, що я вам у очі кажу* (О. Ляшко. Свобода слова. 18.08.2014). Така мотивація немає логічних підстав, але переконує адресата, оскільки її метою є вплив і переконання, а не доведення істини, що характерно для ПД. Емоційна аргументація найкраще впливає на масового адресата, тому її і використовують у КС мотивації.

Висновки та перспективи дослідження. Український ПД реалізований у непередбаченому варіанті в політичних ток-шоу, де політики спілкуються інтерактивно, демонструючи власну мовленнєву поведінку. Спонтанна політична комунікація передбачає стратегічне планування та розгортання спілкування у межах двох типів взаємодії – конфлікту та кооперації. Серед кооперативних КС актуальними в українському ПД є самопрезентація, консолідація та мотивація, реалізовані за допомогою відповідних мовних засобів. Перспективами подальших досліджень є виокремлення та аналіз комунікативних тактик у межах кооперативних стратегій політичного інтерактиву.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – М. : УРСС, 2003. – 286 с.
2. Кондратенко Н. В. Комунікативні стратегії в українському політичному дискурсі: інтерактивна взаємодія учасників політичних ток-шоу / Н. В. Кондратенко // Діалог: Медіа-студії. – Вип. 8. – Одеса : Астропринт, 2009. – С. 48–58.
3. Паршина О. Н. Российская политическая речь : теория и практика / О. Н. Паршина. – М. : ЛКИ, 2007. – 232 с.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістична енциклопедія : напрями та проблеми / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.

5. Чорна О. О. Комунікативні засоби творення іміджу політичного лідера (на матеріалі українського, російського та англійського політичного дискурсу) : дисертація на здобуття наук. ступеня к. філол. наук : спец. 10.02.15 – загальне мовознавство / О. О. Чорна. – Кіровоград, 2012. – 278 с.

6. Grice H. P. Logic and Conversation / H. P. Grice // Syntax and Semantics. – Vol. 3 «Speech Acts» / Ed. by Peter Cole and Jerry L. Morgan. – New York : Academic Press, 1975. – P. 41–58.

7. Leech G.N. Principles of Pragmatics. – L.N.Y.: Longman Inc., 1983. – ch.6. – P. 132-156.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Любов Завальська – аспірант кафедри української мови Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. *Наукові інтереси:* політична лінгвістика, лінгвістична прагматика, дискурсологія.

УДК 81'33 (811.161.2 + 811.111)

ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПРАГМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОМУНІКАТИВНОЇ СИТУАЦІЇ КРИЗА / CRISIS В УКРАЇНСЬКОМУ ТА АНГЛІЙСЬКОМУ МЕДІАДИСКУРСАХ

Надія ЗАСАНСЬКА (Кіровоград, Україна)

У статті висвітлено результати зіставного аналізу функціонально-прагматичних особливостей реалізації комунікативної ситуації криза / crisis в сучасній українській та англійській мовах на матеріалі інформаційних повідомлень сучасних масмедіа. Виявлено й охарактеризовано основні комунікативні стратегії та мовленнєві тактики, що втілюють комунікативну ситуацію криза / crisis в обраних мовах.

Ключові слова: медіадискурс, комунікативна ситуація, комунікативна стратегія, мовленнєва тактика, інформаційне повідомлення.

The article presents the pragmatic peculiarities of communicative situation crisis in Ukrainian and English. The most typical communicative strategies and speech tactics of the situation crisis are disclosed and interpreted.

Key-words: media discourse, communicative situation, communicative strategy, speech tactic, media text.

Системно-структурний підхід до вивчення мови послугував базою для розвитку різних напрямків у мовознавстві, котрі, в свою чергу, дозволили розглядати мовну дійсність у мовленні через дослідження функціонування одиниць у різноманітних контекстах. Функціональний опис одиниць сприяє виявленню тих властивостей одиниць, що актуалізуються лише в мовленні. Відтак, у сучасних лінгвістичних дослідженнях простежується особлива увага мовознавців до вивчення мовних явищ у динамічному, комунікативно-прагматичному аспекті [2; 3; 5; 6; 9; 10; 11].

Актуальним до вивчення специфіки комунікативної поведінки людини вважається підхід у рамках теорії дискурсу, що, в свою чергу, робить можливим глибше пізнання когнітивних основ засвоєння та передачі мовної інформації, розкриття специфіки впливу мови на людську свідомість, виявлення етапів становлення мовної особистості тощо. В основі концепції дискурсу знаходиться комплексний підхід до аналізу мовленнєвої діяльності людини, суспільства, тому дослідження дискурсу як складного комунікативного явища дозволяє визначити особливості всіх екстралінгвістичних факторів, що супроводжують процес комунікації (адресанта та адресата висловлення, контекст, специфіку умов передачі та сприйняття інформації тощо) [3, с. 181]. У висловленні реалізуються комунікативні наміри мовця, що визначаються його мотивом і ціллю спілкування.

Висловлення утворюється в межах комунікативної ситуації (КС) [8, с. 28], під якою розуміємо комплекс зовнішніх умов комунікації та внутрішнього стану її учасників, представленого у певному дискурсі. В існуючих підходах до поняття комунікативної ситуації основними її компонентами дослідники вважають адресанта та адресата (в повноті всіх їхніх потенційних соціальних та психологічних ролей), об'єктивні та суб'єктивні мовно-практичні знання, досвід; мотиви та цілі комунікації; наміри адресанта, що відображаються у його відношенні до дійсності, до змісту висловлення, до адресата; засоби повідомлення; обставини комунікації та ін. [2; 3; 8].

До важливих складових комунікативної ситуації відносяться процеси вербалізації і розуміння, завдяки яким досягається успішність комунікації. Так, розуміння між комунікантами виникає за умов реалізації єдиного мовного коду, коли учасники комунікативної ситуації здатні правильно кодувати та декодувати інформацію.

Взаємопорозуміння між комунікантами ситуації залежить від їхніх спільних знань, впевненості у тому, що зміст висловлення є зрозумілим для усіх учасників спілкування [7; 9; 10]. Процеси вербалізації та розуміння тісно пов'язані з поняттям пресупозиції, під якою розуміється припущення того, що смисл висловлення істинний, відтак, повідомлення сприйматиметься семантично доречним у певному контексті вживання. У ширшому значенні, пресупозиція – це спільна система знань та досвіду, що поділяють учасники спілкування; “зона перетину когнітивних просторів комунікантів, що задіюється в процесі спілкування” [1, с. 132].

Отже, в нашому баченні структура стандартної комунікативної ситуації охоплює адресанта та адресата, висловлення (повідомлення, текст), процеси вербалізації і розуміння, обставини комунікативного акту, цілі учасників комунікації. Таке трактування пояснюється тим, що в ході реалізації комунікативної ситуації адресант зі своїми комунікативними намірами вступає в контакт із адресатом (який теж має комунікативні цілі); за певних обставин (використання мовного коду) утворюється висловлення.

У рамках КС адресант досягає конкретної комунікативно-прагматичної цілі (стратегії), використовуючи різні прийоми впливу – мовленнєві тактики. В сучасній дискурсивній лінгвістиці під комунікативною стратегією розуміють певний план розвитку спілкування, зумовлений комунікативними цілями мовців та поетапно реалізований у мовленні [5; 8]. Комунікативну стратегію вважають когнітивно-прагматичною категорією, що дозволяє адресанту максимально ефективно впливати на свідомість адресата, завдяки когнітивному потенціалу стратегій вибудовувати картину світу потенційного адресата [4; 5; 8].

Стратегії реалізуються за допомогою різних тактик – мовленнєвих умінь, що застосовуються в межах розгортання певної комунікативної ситуації. Тактика може охоплювати як одне, так і декілька висловлювань; таким чином, мовець має змогу впливати на успішність конкретного висловлення на окремих етапах спілкування та регулювати свої мовленнєві дії відповідно до бажаного перлокутивного ефекту. Комунікативна стратегія може реалізуватися однією або декількома мовленнєвими тактиками, котрі, в свою чергу, залежать від одного комунікативного наміру.

Виявлення специфіки репрезентації комунікативної ситуації (КС) **криза / crisis** в українській та англійській мовах дає можливість розкрити мовні особливості спільного фрагменту дійсності, з'ясувати відмінності в реалізації КС **криза / crisis** зіставленими мовними спільнотами, визначити типові стратегії та тактики, що вибудовують КС **криза / crisis** в інформаційних повідомленнях (ІП) обраних мов. Відсутність комунікативно-прагматичного підходу до дослідження цього явища у мовознавстві, зокрема, у рамках комунікативної ситуації, зумовлює нас виявити, визначити й категоризувати комунікативні стратегії та мовленнєві тактики, характерні для КС **криза / crisis** на матеріалі сучасних ІП. У цьому й полягає **актуальність** запропонованого дослідження.

Отже, **метою** статті є зіставне вивчення функціонально-прагматичних особливостей КС **криза / crisis** в українській та англійській мовах. Відповідно до поставленої мети, **завдання** статті складають: а) виявлення та категоризація комунікативних стратегій та мовленнєвих тактик, що утворюють досліджувану КС; б) зіставлення комунікативно-прагматичного потенціалу реалізації КС **криза / crisis** в обраних мовах.

Матеріалом дослідження послугувала вибірка висловлень (1547 укр., 1250 англ.) із корпусу інформаційних повідомлень за 2008-2016 рр., де фіксується вживання лексем **криза, crisis**. Відтак, нами виділено чотири комунікативні стратегії (**інформування, інтерпретації, зацікавлення, формування світогляду**), кожна з яких реалізується інтегрованим набором мовленнєвих тактик (укр. 2086, англ. 1969). Варто зазначити, що виділення зазначених стратегій умовне, оскільки в кожній конкретній КС **криза / crisis** можливий їхній перетин та накладання однієї стратегії на іншу.

Виявлені мовленнєві тактики, у вербальному вираженні є інваріантами, що реалізуються значною кількістю висловлювань і в сукупності вибудовують КС **криза / crisis**, наприклад: “*Апеляція до попереднього досвіду*”, “*Стимулювання позитивного / негативного ставлення*”, “*Прогнозування подальших подій*”, “*Апеляція до цінностей суспільства*”, “*Аргументування*”, “*Дистанціювання*”, “*Презентація, опис подій*”, “*Переконування*”,

“Декларація”, “Заповнення інформаційних прогалів”, “Зближення з читачем (ти-ми)” (див. Рис.1).

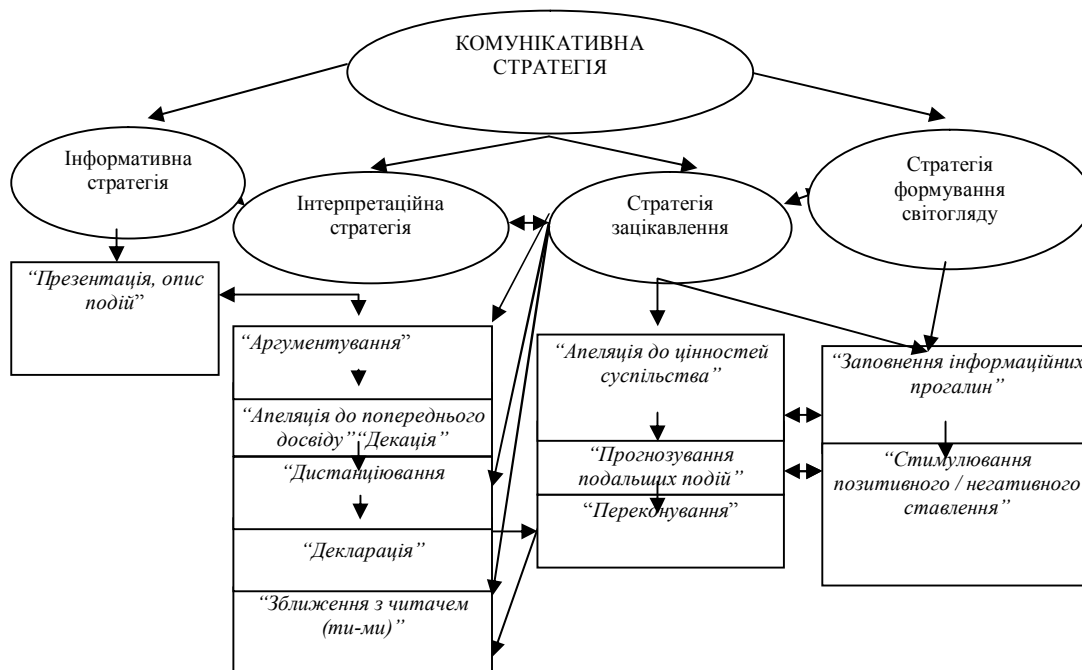

Рис. 1 Комунікативна ситуація криза / crisis: стратегії і тактики

Зазначені мовленнєві тактики виявилися спільними для КС **криза / crisis** в українській та англійській мовах. Пропонуємо розглянути приклади висловлювань, що розкривають особливості використання тих або інших мовленнєвих тактик. Урахування частотності застосування кожної мовленнєвої тактики в межах відповідної комунікативної стратегії дало можливість визначити спільні та відмінні риси у реалізації КС **криза / crisis** в зіставлюваних мовах.

У рамках **інформативної стратегії** найпродуктивнішою виявилася тактика “Презентація, опис подій”, що фіксується у 28% та 36% досліджуваного матеріалу української та англійської мови відповідно. Домінування зазначеної тактики в зіставлюваних корпусах пояснюється тим, що основне завдання адресанта ІІ полягає в забезпеченні об’єктивної інтерпретації подій та їхнього нейтрального висвітлення перед інтернет-аудиторією. За допомогою тактики “Презентація, опис подій” відтворюються та інтерпретуються події в різноманітних сферах життя суспільства, напр.: укр. *Банківські кризи нерозривно пов’язані з поглибленням процесів глобалізації і ростом загальної нестабільності ринків* (Дзеркало тижня, 14.12.2009); англ. *In Ukraine, the most serious European crisis since the depths of the Cold War has erupted, as a Russian president openly taunts his US counterpart* (The Independent, 30.04.2014). Збільшенню прагматичної ваги та семантичної значущості тактики “Презентація, опис подій” у реалізації основних мотивів та цілей інформаційного інтернет-повідомлення сприяє її поєднання з іншими мовленнєвими тактиками.

Інтерпретаційна стратегія демонструє найширше застосування мовленнєвих засобів та реалізується за допомогою поєднання різних комунікативних тактик. Так, однією з найчастотніших в зіставлюваних корпусах виявляється тактика “Аргументування” (укр. 17%, англ. 17,5%), що реалізується в повідомленні завдяки посиланню на авторитетні джерела інформації, результати наукових досліджень, соціальних опитувань, прогнозів фахівців різних сфер, висловлювання авторитетних постатей тощо. Таким чином, застосування зазначеної тактики дозволяє автору ІІ уникнути суб’єктивного оцінювання подій та аргументувати свою позицію. Напр. укр. *Фінансові аналітики також упевнені, що криза довіри цілком може призвести до давно очікуваної другої хвилі глобальної фінансової кризи* (День, 30.08.2011), *При цьому Баррозу заявив, що боргова криза*

– це найбільший виклик за всю історію європейської співдружності, і це ще й криза політичної довіри (День, 28.09.2011); англ. *Survey reveals grim cost of housing crisis on young people; Like John McCain and Barack Obama, I have to focus all my attention on the financial crisis* (The Guardian, 26.09.2014).

Подібно до тактики “Аргументування” в П зіставлених мов застосовується прийом цитування, що реалізує тактику “Дистанціювання”. За допомогою цитування автор П уникає відповідальності за зміст та спосіб представлення інформації. Напр.: укр. *Порошенко: “Криза на сході закінчиться після виведення військ РФ з території України”* (День, 17.12.2014); англ. *“The crisis has created a widespread sense of pessimism,” said Pouloupoulos* (The Guardian, 16.05.2013). Зауважимо, що частотність вибору цієї тактики є різною (порівняйте, напр.: укр. 7,6% та англ. 12%). Так, переважання прийому цитування в англійському матеріалі може свідчити про більшу направленість П на відтворення буквального смислу висловлювання.

У межах інтерпретаційної стратегії продуктивними виявилися також тактики “Прогнозування подальших подій” (укр. 13%, англ. 6,5%) та “Апеляція до попереднього досвіду” (укр. 11,5%, англ. 8%), що характеризують висловлення обох корпусів. Напр.: укр. *Але навіть нова хвиля кризи буде менш глобальною та масштабною, ніж в 2009 році* (День, 30.05.2009); англ. *If history is any guide, the next crisis should be coming along some time soon* (The Guardian, 20.01.2014); укр. *Реакція світу на кримську кризу була набагато сильнішою, ніж на події у Грузії* (День, 28.03.2014); англ. *When soup kitchens started to appear in large numbers in the US during the 1980s, it was supposed to be a form of crisis management* (The Guardian, 23.08.2012). Варто відмітити, що зазначені тактики втілюються у зіставлених корпусах неоднаковою мірою: в українських висловленнях ці тактики мають ширше використання, ніж в англійських, що може свідчити про тенденцію українських авторів надавати інформаційному повідомленню фактуального характеру із застосуванням комунікативних прийомів ретроспекції та перспекції.

Інтерпретаційна стратегія в П реалізується за допомогою й менш поширених мовленнєвих тактик “Зближення з читачем (ми-ти)” (укр. 2,4%, англ. 4%) та “Декларація” (укр. 2%, англ. 1,5%). Так, перша із зазначених тактик, виявляється в стилістично нетиповому для П вживанні займенників (напр.: “ми”, “ти”, “ви” тощо), завдяки яким створюється ефект персонального звернення автора до читача, апеляція до його особистості. Напр.: укр. *Проте чи зможемо ми зробити з цього глобальні висновки й змінити свою систему цінностей не лише в період кризи?* (День, 12.01.2010); англ. *The financial crisis for which we must now pay so heavily prefigures the real collapse, when humanity bumps against its ecological limits* (The Guardian, 14.10.2008).

Стратегія зацікавлення читача здійснюється завдяки вживанню тактик “Апеляція до цінностей суспільства”, “Прогнозування подальших подій”, “Переконування” та ін. Мовленнєва тактика “Апеляція до цінностей суспільства” реалізується через акцентування уваги читачів на уявленнях про матеріальні та духовні потреби, прагнення, бажання більшості людей (напр.: поняття “свобода”, “право”, “чесність” тощо). Наприклад, укр.: *Людина, велика Людина, великі українці обов’язково гідно переживуть це випробування, подолають економічну кризу і кризу духовності, бо Правда все перемагає* (День, 16.04.2009); англ. *Europe’s heritage at risk from economic crisis confidence* (The Guardian, 3.12.2010); *We must begin by recognising that our ecological crisis is part of a crisis of what we understand by our humanity; it is part of a general process of losing our “feel” for what is appropriately human, a loss that has been going on for some centuries* (The Guardian, 13.10.2009). Застосування цієї тактики не є високим у зіставлених корпусах (укр. 5%, англ. 3%), що пояснюється загальною спрямованістю П саме на інформаційне наповнення читачів знаннями про події у світі.

Мовленнєва тактика “Прогнозування подальших подій” використовується в рамках різних стратегій, проте найуживанішою виявляється в реалізації стратегії зацікавлення. За допомогою зазначеної тактики створюється ефект незавершеності П, що, в свою чергу, потребує подальшої уваги з боку читача. Напр.: укр. *Старі ресурси абсолютно вичерпані, і ще одна хвиля кризи або дубль-криза може повністю зруйнувати економіку* (День, 07.06.2011); *The scheme, which was used during the Asian financial crisis in 1997, will help speed up approval of loans* (BBC News, 09.10.2008).

У рамках стратегії формування світогляду фіксуються комунікативні тактики “Стимулювання позитивного / негативного ставлення” (укр. 7%, англ. 5%), “Заповнення інформаційних прогалів” (укр. 5%, англ. 6%) та ін. Так, за допомогою першої тактики репрезентується оцінювання автором П певних подій, обставин, особистостей. Використання цієї тактики, в свою чергу, стимулює читача глибше аналізувати інформацію, формувати власну думку, тогожну чи відмінну від думки автора повідомлення. Вживання тактики “Стимулювання позитивного / негативного ставлення” дозволяє розкрити деякі позитивні аспекти кризових явищ. Напр.: укр. *Світова криза згладдила деякі гострі кути* (День, 30.10.2015); англ. *The financial crisis at least affords us an opportunity to now rethink our catastrophic ecological trajectory* (The Guardian, 14.10.2008). У матеріалі дослідження фіксуються випадки, де автор називає, на його думку, відповідальних за економічну, екологічну кризи. Напр.: укр. *Світова економічна криза, створена штучно і запущена як пропагандивна машина мультимільонерами, котрі вичерпали ресурси збагачення і потреби котрих ростуть з кожним днем у геометричній прогресії, нав'язана суспільствам* (День, 16.04.2009); *Thus many of the foolish and the wise alike, in London as in Washington, were equally confounded by events when the crisis proved to be home-grown* (The Guardian, 11.09.2009); *We are at risk of a climate crisis, caused largely by carbon emissions from richer nations* (The Guardian, 20.11.2013).

Тактика “Заповнення інформаційних прогалів” використовується для стислого розкриття інформації, що має відношення до теми повідомлення. Під зазначеною тактикою розуміємо згадки про культурно-історичні, суспільно-політичні та інші важливі події в світі. Варто наголосити, що тактика “Заповнення інформаційних прогалів” використовується, як правило, в поєднанні з тактикою “Апеляція до попереднього досвіду”, проте відрізняється від останньої більш розлогим тлумаченням подій минулого, наголошуванням на їхньому зв'язку з теперішнім. Напр.: укр. *Політична криза в Бельгії 2007-2011 рр. поставила країну на межу розколу: на політичній мапі світу подумки вже малювали дві нові країни – Фландрію і франкомовну Валлонію, з якою також асоціювався подальший рух у бік Франції* (День, 13.03.2014); англ. *During that period there were a number of developments: the finance crisis deepened, house and share prices fell, and inflationary pressures increased after a sharp jump in the cost of fuel* (The Guardian, 05.08.2012).

Отже, проаналізувавши весь корпус мовленнєвих тактик, ми дійшли висновків про частотність вибору комунікативних стратегій у КС криза / crisis. Таким чином, найуживанішою в зіставлених корпусах виявляється стратегія інтерпретації (укр. 40,5%, англ. 43%), що реалізується за допомогою тактик “Аргументування”, “Дистанціювання”, “Декларація” та ін. Так, наприклад, спільним у межах зазначеної стратегії виявилось значне вживання тактики “Аргументування” (укр. 17%, англ. 17,5%), а відмінним, – переважання тактик “Прогнозування подальших подій”, “Апеляція до попереднього досвіду” в корпусі дослідження української мови та тактики “Дистанціювання” в корпусі англійської. Наступна часто вживана стратегія – інформування, – переважає в англійському матеріалі (укр. 28%, англ. 36%) та представлена мовленнєвою тактикою “Презентація, опис подій”. Стратегія зацікавлення читача, навпаки, продуктивніша в П української мови (укр. 19,5%, англ. 10%) та втілюється завдяки тактикам “Апеляція до цінностей суспільства”, “Прогнозування подальших подій”, “Переконування”. Стратегія формування світогляду менш уживана в обох корпусах дослідження (укр. 12%, англ. 11%) та розкривається переважно за допомогою тактик “Стимулювання позитивного / негативного ставлення”, “Заповнення інформаційних прогалів”.

Відтак, виявлені спільні комунікативні риси у матеріалі зіставлених корпусів свідчать про наявність універсальних ознак, характерних для інформаційних повідомлень української та англійської мов на тлі глобального медіапростору. Щодо знайдених комунікативних відмінностей, то вони зумовлюються розбіжностями в суспільно-політичному житті українців та британців, що, в свою чергу, пояснює вибір автором П визначених мовленнєвих тактик для реалізації певних комунікативних стратегій.

Наступним етапом зіставного дослідження лексико-семантичного поля криза / crisis стане дискурсивний аналіз топосів, що актуалізуються в інформаційних повідомленнях української та англійської мов.

БІБЛЮГРАФІЯ

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф.С.Бацевич. – К.: Академія, 2004. – 342 с.

2. Воробьева О.П. Текстовые категории и фактор адресата / О.П.Воробьева. – К.: Вища школа, 1993. – 200 с.
3. Добросклонская Т.Г. Массмедийный дискурс как объект научного описания [Электронный ресурс] / Т.Г.Добросклонская // Научные ведомости Белгородского государственного университета. – 2014. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/massmediyny-diskurs-kak-obekt-nauchnogo-opisaniya>
4. Иссерс О.С. Речевое воздействие: учеб. пособие / О.С.Иссерс. – [3-е изд., перераб.]. – М.: ФЛИНТА: Наука, 2013. – 240 с. 117.
5. Кравченко Н.К. Практическая дискурсология: школы, методы, методики современного дискурс-анализа: науч.-практ. пособие / Н.К.Кравченко. – Луцк: ЧП Галяк Жанна Владимировна, типография "Вольнополиграф", 2012. – 251 с.
6. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е.А.Селиванова. – К.: Брама; Изд-во Вовчок О.Ю., 2004. – 336 с.
7. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика / И.П.Сусов. – Винница: Нова Книга, 2009. – 272 с.
8. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический поход / Н.И.Формановская. – М.: Русский язык, 2002. – 216 с.
9. Busch B. Media, Politics and Disourse Interactions / B.Busch // Concise Encyclopedia of Pragmatics: 2-nd ed / [editor Jacob L. Mey]. – Elsevier, 2009. – P.577-583.
10. Schroder K.C. Media: Pragmatics / K.C.Schroder // Concise Encyclopedia of Pragmatics: 2-nd ed / [editor Jacob L. Mey]. – Elsevier, 2009. – P.584-592.
11. McKay S. Media and Language: Overview // S.McKay // Concise Encyclopedia of Pragmatics: 2-nd ed / [editor Jacob L. Mey]. – Elsevier, 2009. – P.572-576.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

12. www.bbc.co.uk
13. www.zn.ua
14. www.day.ua
15. www.um.ua
16. www.pravda.com.ua
17. www.guardian.co.uk
18. www.thetimes.co.uk
19. www.theindependent.co.uk

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Надія Засанська – аспірант кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: зіставне мовознавство, лексична семантика.

УДК 811.112.2'37

КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ ОЦІНКИ

Марина КАМІНСЬКА (Київ, Україна)

Стаття присвячена лінгвістичній категорії оцінки у когнітивній площині, що пов'язане із загальною специфікою процесів мислення та механізмів, що забезпечують функціонування оцінних одиниць у мовленні. Проаналізовано особливості оцінної концептуалізації та категоризації знань у загальній когнітивній діяльності індивіда. Визначено характерні особливості концепту "оцінка", що лежать в його основі, та акцентовано його модусний характер.

Ключові слова: концептуалізація, категоризація, концепт "оцінка", ціннісна картина світу.

The article deals with cognitive aspects of linguistic category of evaluation, which, therefore, is connected with general processes of thinking and mechanisms that provide the functioning of evaluation units in speech. The author analyzes evaluation conceptualization and categorization of knowledge in general cognitive activity of the individual. The evaluation concept has its constitutive characteristic features and proves to be of a mode type.

Key words: conceptualization, categorization, "evaluation" concept, values world view.

Незважаючи на різноманітність аспектів вивчення лінгвістичної категорії оцінки, деякі сторони даного феномена залишалися довгий час поза зоною наукового тлумачення. У першу чергу це стосується процесу формування оцінних смислів, в результаті якого об'єкт оцінки піддається оцінній категоризації. Вирішення даної проблеми, пов'язане як з виявленням мовленнєвих механізмів, що забезпечують функціонування оцінних одиниць, так і з розглядом специфіки мислення і механізмів утворення у свідомості людини оцінних категорій як концептуальних структур, забезпечують сьогодні здобутки когнітивної лінгвістики, що і зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Отже, **метою** даної статті є розкриття сутності категорії оцінки у когнітивній площині та виявлення місця останньої у процесах мислення та мовлення.

Спроби науковців осягнути когнітивну сутність оцінки виходять із універсального визначення оцінки як суб'єктивного вираження значущості предметів або явищ

навколишнього світу для життя та діяльності суб'єкта. Н. Д. Арутюнова відмічає визначальну роль суб'єктивного в оцінці, адже "вона задана психічною та фізичною природою людини, її буттям та відчуттями" [1, с. 14]. Незаперечною є теза, що оцінка є мисленнєвим актом. Відтак, суб'єктивність як основа зв'язку із ціннісною та мовною картинами світу у вираженні оцінних значень детермінується позицією оцінки у ментальному просторі думки. Зокрема, у запропонованій В. Г. Гаком моделі "простору думки" вчений відносить оцінку до супутнього фону поля мислення у триаді *субстрат – мислення – наслідок*, зображений на мал. 1 [4, с. 28]:

<i>субстрат</i>	<i>мислення</i>	<i>наслідок</i>
відчуття сприйняття враження	супутній фон почуття, оцінка	говоріння дія (+ воля)

мал. 1 Модель "простору думки" В. Г. Гака

Когнітивна наука поставила питання *категоризації знань* як питання про когнітивну діяльність людини, а також виявлення на підставі чого класифікує речі звичайна людина, і як вона зводить нескінченну різноманітність своїх відчуттів і об'єктивне різноманіття форм матерії і форм її руху в певні рубрики [9, с. 45].

Таким чином, вчені прийшли до висновку, що здатність до категоризації є основоположною для розумової і предметно-пізнавальної діяльності людини. Представники багатьох наук, що займаються проблемами категоризації, відзначають її тісний зв'язок з *концептуалізацією*. Тим не менш, обидва ці процеси мають ряд характеристик, що відрізняють їх один від одного.

Зокрема, О. С. Кубрякова зазначає, що процес концептуалізації, спрямований на виділення деяких граничних для певного рівня розгляду одиниць людського досвіду в їх ідеальному змістовному поданні, в той час як процес категоризації спрямований на об'єднання одиниць, що виявляють подібність у тому чи іншому відношенні, але обов'язково – при зв'язанні цих одиниць з концептом, прийнятим за основу самої категорії [6, с. 319].

Отже, виділення оперативної одиниці нашої свідомості закріплюється створенням *концепту*. Можливість згрупувати однорідні в якому-небудь відношенні концепти, об'єднати їх в особливий розряд закріплюється створенням *категорії*.

Значна увага науковців присвячена питанню *оцінної категоризації знань*, що безпосередньо пов'язана із поняттям картини світу. За загальноприйнятим у лінгвістиці тлумаченням, картину світу людини складає сума його уявлень по світ, включаючи знання по самого себе, та результат його духовної діяльності та контакту зі світом. Цілісна картина світу є глобальною структурою, що включає інтегративні компоненти, одним з яких є ціннісна картина світу.

Ціннісна картина світу може бути представлена у вигляді ментальної структури, що складається із блоків оцінних категорій, наповнених концептуальним змістом. Під оцінною категоризацією ми, вслід за М. М. Боддиревим, розуміємо мисленнєве співвіднесення об'єкта та явища із певною аксіологічною категорією, або групування об'єктів та явищ по характеру їх оцінки у певні аксіологічні класи. У статичному аспекті оцінна категоризація – це система оцінних категорій [2, с. 49].

Як ми вже зазначали, когнітивною основою формування оцінних категорій є оцінні концепти, які, в свою чергу, є результатом активної мисленнєвої та мовленнєвої діяльності людини. Це дає підставу вважати, що оцінні категорії характеризуються відмінною специфікою формування, змісту та способів мовленнєвої реалізації. Оскільки оцінні категорії, які є результатом сприйняття та осмислення дійсності людиною, відображають відношення між фізичним світом та його ідеалізованою у свідомості індивіда моделлю, можна стверджувати, що оцінна категоризація є результатом пересікання та накладання двох концептуальних систем, тобто переосмислення навколишнього світу з позиції оцінних концептів та категорій.

При цьому, важливою особливістю є те, оцінні категорії не є замкненими, ізольованими системами, а інтегральними, відкритими утвореннями, між якими виникають перехідні зони, що вказує на розмитість та нечіткість категоріальних меж.

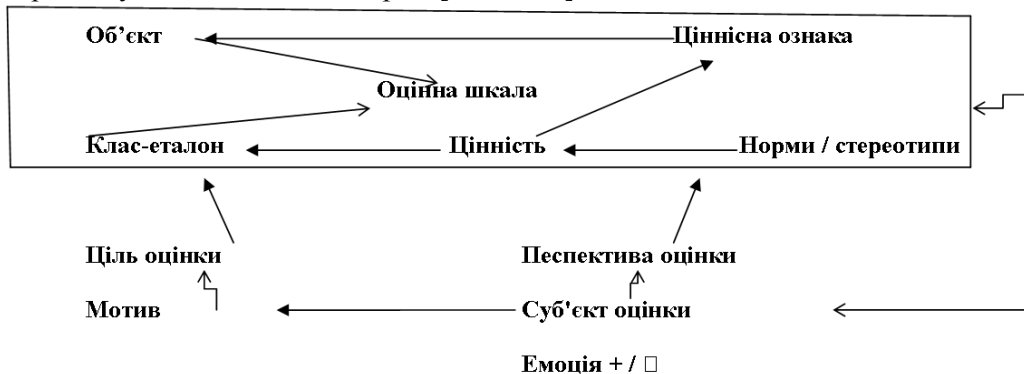
У загальноприйнятому руслі наукових розвідок когнітивістики до концептуалізації та категоризації знань людини оцінка тлумачиться багатьма науковцями як концепт. Термін "концепт" є одним із базових понять когнітивної лінгвістики. Незважаючи на масове поширення даного поняття у сучасній літературі, існує безліч визначень його трактувань. Це пов'язано насамперед із характерною особливістю концепта – він є неосяжною мисленневою категорією. Ми розуміємо концепт як термін, що служить для пояснення одиниць ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості та тієї інформаційної структури, яка відбиває знання і досвід людини: оперативно-змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку, всієї картини світу, відбитої в людській психіці [5, с. 90]. Думка, що концепти відбивають цілісну картину світу, яка існує поза мовним простором, і лише вербалізується в ньому, знаходить підтвердження у багатьох дослідників [2; 4; 6; 7; 8].

Структура оцінки визначає характер її концептуалізації і може розглядатися в якості когнітивної схеми або матриці, що структурує зміст концепту. Серед найбільш значущих з погляду інтерпретації основних результатів пізнання світу і його загального устрою виділяють наступні характеристики концепту оцінка, що лежать в його основі:

- наявність / відсутність (виділяється суб'єктом оцінки) ціннісної ознаки - ознаки зі знаком + / –;
- співвіднесеність з еталоном, нормою, або з нормою і одночасно іншим об'єктом;
- наявність позитивних чи негативних асоціативних (стереотипних) зв'язків;
- наявність / відсутність емоційного ставлення до об'єкта оцінки;
- тісний зв'язок зі стереотипним знанням про об'єкт оцінки, що визначає її знак.

Дослідження доводять, що оцінка являє собою концепт інтегративного характеру, тобто багатоаспектне знання, що важко піддається ієрархізації, властивий концептам реальних предметів або явищ, що формуються як певний "інваріантний" образ, що відображає істотні риси реально існуючих явищ. Оцінне знання, що лежить в основі формування мовних одиниць, пов'язане з різними концептуальними областями, які є джерелами його змісту. При цьому, можливий одночасний зв'язок відразу із декількома концептуальними областями – фактор, який зумовлює складність і багатоаспектність оцінних смислів. Таким чином, дослідження концепту оцінки передбачає необхідність когнітивно-матричного аналізу, якщо під матрицею розуміти певну систему взаємопов'язаних когнітивних контекстів [3, с. 78].

У якості матриці для опису концепту оцінки І. А. Солодилова запропонувала наступну схему, розроблену на основі ідей Н. Фріса [37, с. 173]:

Аналізуючи оцінні смисли на матеріалі художньої прози, авторка даної схеми виділила три види оцінних смислів:

- ✓ *ознакову цінність*, що базується на виділенні в об'єкті оцінки ціннісної ознаки;

✓ образну оцінність, в основі якої лежить образне уявлення про об'єкт мови, пов'язане зі стереотипними асоціаціями;

✓ ситуативну оцінність, обумовлену метою висловлювання, пов'язаною з оцінною діяльністю мовця.

Як зазначає І. А. Солодилова, найбільшу значущість у формуванні оцінних смислів має ціннісна ознака як найбільш частотна когнітивна область, на основі якої виникає оцінка. Оцінка – ознака, представлена широким спектром лексичних засобів вираження [7, с. 175].

Специфіка концепту "оцінка" визначається місцем даної категорії у практичній діяльності людини. Зокрема, не корелюючи із окремим предметом чи явищем навколишнього світу, оцінка являє собою своєрідний концепт-призму, що попускаючи через себе інформацію, природнім шляхом ділить оточуючу дійсність на те, що добре, і те, що погано для індивіда.

Таким чином, вчені відзначають несамостійність оцінного концепту як його головну особливість, позаяк він активізується та набуває смислу у реальному світі не напряму, а лише через іншу структуру знання, співвідносячи її із ідеальною моделлю світу (у термінах Н. Д. Арутюнової). Відповідно, зміст оцінного концепту може змінюватись в залежності від предметів чи явищ, які він характеризує.

У мовленні оцінні концепти співвідносяться із іншими концептами та структурами, що на думку М. М. Болдырева, може бути інтерпретовано як співвідношення фігури і фону. При цьому виділена характеристика чи набір характеристик виступають як фігура, важливу роль у якій відіграє особистісна система поглядів та цінностей людини, а також загальноприйняті норми, установки та стереотипи. По відношенню до фігури фоном виступають усі концептуальні характеристики елемента, що оцінюється [3, с. 12].

М. М. Болдырев називає оцінний концепт модусним та інтерпретативним, маючи на увазі під інтерпретацією мовну пізнавальну активність окремого індивіда, що розкриває у своїх результатах його суб'єктивне розуміння об'єкта інтерпретації [2, с. 11]. Відображаючи способи інтерпретації знань людиною, модусні концепти і категорії закріплюють механізми цієї інтерпретації в системі мови у вигляді певного формату знання. Перебуваючи у безпосередньому зв'язку із пізнанням (когніцією), інтерпретація спирається на типізовані схеми знань: фрейми, скрипти, когнітивні моделі [2, с. 10].

Таким чином, когнітивний підхід дає можливість усвідомити рамки оцінки як категорії мислення та мовлення, та засвідчує той факт, що поняття оцінки не обмежується лише ставленням до об'єктів навколишнього світу, але й відіграє суттєву роль у процесах пізнання та осмислення навколишнього світу, що, в свою чергу, впливає на мовлення та поведінку індивідів. Оцінка – важлива складова категоризації та концептуалізації знань по навколишній світ, яка, водночас, сама є модусним концептом конструювання світу. Когнітивна площина оцінки нечітка та багатогранна водночас, адже вона ситом фільтрує орієнтацію людини у просторі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Надежда Давыдовна Арутюнова – М.: Наука, 1988. – 341 с.
2. Болдырев Н. Н. Языковая оценка в контексте познавательных процес- сов // Non multum, sed multa: Немного о многом. У когнитивных истоков современной терминологии: сб. науч. тр. в честь В. Ф. Новодрановой. – Москва: Авторская академия, 2010. – С. 47–56.
3. Болдырев Н. Н. Два типа оценочных категорий в системе модусной ка- тегоризации в языке // От значения к форме, от формы к значению: сб. ст. в честь 80-летия А. В. Бондарко. – Москва: Языки славянских культур. 2012. – С. 73–86.
4. Гак В. Г. Пространство мысли: опыт систематизации слов ментального поля // Логический анализ языка: ментальные действия. – Москва: Наука, 1993. – С. 22-29.
5. Краткий словарь когнитивных терминов / [под ред. Е.С. Кубряковой и др.] / Кубрякова Е.С. и др. – Москва: Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
6. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова – Москва: Языки славянской культуры. – 2004. – 560 с.
7. Солодилова И. А. Глагольная оценочность: когнитивные основы оценочного смыслообразования Филологические науки. Вопросы теории и практики Тамбов: Грамота, 2014. № 3 (33): в 2-х ч. Ч. I. – С. 173-176.
8. Croft W., Cruse A. D. Cognitive Linguistics /W. Croft, A. Cruse – New York: Cambridge University Press, 2004 – 356 p.

9. Wierzbicka A. Semantics, Culture and Cognition. Universal human Concepts in Culture. Specific congratulations. Vol. 8 / A. Wierzbicka. – New York: Oxford Univ. Press, 1992. – 487 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марина Камінська – аспірант кафедри германської і фіно-угорської філології Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: прагматика дискурсу, когнітивна семантика.

УДК 811.111'42.

ГУМОРИСТИЧНА СКЛАДОВА ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ В РІЗНИХ ЛІНГВОКУЛЬТУРАХ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОМОВ АМЕРИКАНСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ)

Ігор КОРНЄВ (Кіровоград, Україна)

У статті розглядається взаємозв'язок гумору і політики та вплив політичного жарту на аудиторію. Включення гумористичної складової до політичного дискурсу є одним із дієвих методів завоювання довіри електорату й утримання його симпатій, дискредитації опонентів. Гумористична складова у політичному дискурсі виявляє національно-культурну специфіку.

Ключові слова: політичний дискурс, гумор, політик, електорат, аудиторія.

This research aims at the establishment of correlation between humor and politics and the influence of humor on the electorate. The inclusion of the humorous component into political discourse is one of the effective methods of winning the electorate's confidence, means of sympathy retention, opponents' discreditation. The humor component reveals the national specific character in political discourse.

Key words: political discourse, humorous variety of discourse, humor, politician, electorate, audience.

Функція гумору в політичному дискурсі, особливості їхньої взаємодії, використання гумору політиками для реалізації комунікативних інтенцій є актуальним дослідницьким завданням сучасного дискурсознавства.

Під *політичним дискурсом* розуміється передача повідомлень, призначена вплинути на розподіл і використання влади в суспільстві, особливо якщо ці повідомлення виходять з офіційних урядових інститутів або політиків [11, с. 351]. Зміст політичного дискурсу полягає в публічному обговоренні трьох фундаментальних питань (фактично, питань влади): а) розподіл громадських ресурсів; б) контроль за ухваленням рішень/ право приймати рішення (судові, законодавчі і виконавчі); в) застосування санкцій (право карати або нагороджувати) [9, с. 14]. Метою політичного дискурсу є переконання адресатів у необхідності політично правильних дій або оцінок, інакше кажучи, не опис, а переконання, бажання викликати в адресата наміри, забезпечити підґрунтя для переконань [10, с. 104].

Вивченням політичного дискурсу займалося багато дослідників, зокрема А. Д. Белова [2], А. В. Дмитрієв [3], В. І. Карасик [4], В. В. Разуваєв [5], В. А. Самохіна [6] та інші. На часі визначено статус політичного дискурсу як інституційного різновиду (В. І. Карасик; О. Й. Шейгал), з'ясовано й описано ключові концепти політичного дискурсу на матеріалі різних мов, визначено типологію жанрів політичного дискурсу та його мовно-комунікативну специфіку. Попри це дотепер національно-культурна специфіка гумористичної складової в англomовному й україномовному політичному дискурсах ще не отримала вичерпного висвітлення, що й зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Метою статті є обґрунтування зв'язку гумору та політики як прагматичного чинника впливу на електорат, як специфічного елементу тональності дискурсу політиків.

Об'єктом дослідження є політичні промови англomовних та україномовних політиків, а **предмет** аналізу охоплює національно-культурну специфіку гумористичної складової у політичному дискурсі.

Включення гумористичного компоненту до політичного дискурсу є одним з дієвих методів завоювання довіри електорату, втримання його симпатій, усунення опонентів. Гумор, зазвичай, ефективний у межах спонтанної, а не підготовленої комунікації. Гумор, іронія, сарказм надзвичайно небезпечні, оскільки заздалегідь заготовлені жарти в переважній більшості випадків закінчуються невдачею для оратора [9, с. 233]. Образливі жарти, навішування ярликів у виступах політиків майже завжди викликають не підтримку, а

відчуження [2, с. 143]. Тому найчастіше політики користуються гумором, щоб показати свою близькість з народом і тим самим закріпити свою репутацію [3, с. 139].

Деякі дослідники виокремлюють гумористичний дискурс як вид прагмалінгвістичного дискурсу, визначаючи його як "текст, занурений в ситуацію сміхового спілкування" [4, с. 363]. В.І. Карасик розглядає характерні ознаки такої ситуації: 1) комунікативний намір учасників спілкування уникнути серйозної розмови; 2) гумористична тональність спілкування, тобто прагнення скоротити дистанцію та критично переосмислити в м'якій формі актуальні концепти; 3) наявність певних моделей сміхової поведінки, прийнятої у тій чи іншій лінгвокультурі [4, с. 363-364].

Політик, який застосовує гумор проти опонента, найчастіше звертається до публіки, підкреслюючи спільність із нею. Це виступає спробою залучити аудиторію на свою сторону та послабити позицію суперника. Функціонально політик-жартівник може переслідувати декілька цілей. По-перше, можна визначити слабкі й сильні сторони опонента. По-друге, при необхідності неявно підказати йому вирішення конфлікту. По-третє, спровокувати його на агресію або інші дії у відповідь, що ставлять опонентів у невідгідне становище. По-четверте, миролюбний настрій, підкріплений доброзичливим жартом, може привести до розрядки напруження та, зрештою, до взаємного задоволення [3, с. 140].

Гумор є найкращим способом створити сприятливу атмосферу під час спілкування. Гумористичні елементи можуть використовуватися як для підтримки інтересу слухачів, так і для аргументації основних положень.

Усі форми гумору політиків є своєрідною реакцією на конкретні матеріали, ситуації, пропонуючи собою аргументи та контраргументи політиків опонентів [3, с. 140].

У західній політичній культурі використання гумору є більш технологічним та вагомим, адже американський та англійський політичні дискурси позбавлені ідеологічної заданості, що властива українському політичному дискурсу ще з радянської епохи.

Використання гумористичних елементів у політичному дискурсі є одним з найбільш ефективних методів завоювання електорату. Майже кожна промова політичний діячів Великої Британії або США містить гумористичні аспекти. Таким чином, політик постає перед виборцями «своїм хлопцем» [6, с. 203].

В американській родині, у будь-якій американській компанії, в будь-якому колективі в спілкуванні постійно жартують один над одним, і така ситуація вважається нормальною. Відсутність жартівливості у спілкуванні (kidding) розглядається як сигнал внутрішнього неблагополуччя в дискурсивній спільноті [8, с. 203]. Така тенденція поширюється і на політичну комунікацію.

Гумор є важливою позитивною рисою політичного діяча. В американському публічному виступі обов'язково повинен бути гумор, причому комунікативні норми політичного спілкування дозволяють починати виступ з жарту. [8, с. 203]. Гумор англомовного політичного дискурсу є простим та невігядливим, жарти в основному є практичними, супроводжуються жестами, будь-якими діями [там само, с. 203].

Така манера є властивою для дискурсу політиків англомовних країн і нетиповою для вітчизняних політиків. Гумор сучасних українських політиків є скоріше виключенням, ніж правилом. Серйозність у своїх діях вони пояснюють обов'язками перед виборцями чи групою підтримки. Їм здається, що електорату подобається харизматичний лідер з такими якостями, як воля, серйозність і рішучість [3, с. 136]. І лише лідери з сильним психологічним полем, які досягли високих позицій, можуть дозволити собі порушувати правила гри [3, с. 137].

Українські політики зазвичай не враховують, що "побачити комічне в чому б то не було не обов'язково означає поставити це під сумнів. Сміх - це, в першу чергу, здорова поведінка суспільства, його здорова реакція на щось, це, врешті-решт, своєрідний тест на людяність. У цьому контексті висміювання табу дуже часто означає виявлення комічного в самій забороні на обговорення і сумнів, а не в ідеях або поняттях, які стоять поза об'єктом". Однією з функцій сміхової стихії є "забезпечення єдності суб'єкта і об'єкта", тобто людини (чи групи) того, що сміється, з одного боку, і політики з іншого.

Така єдність дозволяє здолати відчуження суспільства й особи від держави і політики. Це двоспрямований процес: з одного боку відбувається сміхове приниження влади, її роботи, з іншого боку - підняття "простого смертного" до рівня вождів, що мінімізує таким чином соціальні і психологічні втрати від відчуження влади та єдність простої людини і вищих ешелонів влади. В умовах відсутності виражених інститутів громадянського суспільства ця ситуація дозволяє відновити відносно гармонію між владою і т.з. "широкими масами" [5, с. 13].

Політичні жарти (political jokes) - це жарти про політиків і голів держав, які включають дві категорії: 1) політичні кліше, різні «ляпи» політиків (наприклад, так звані Bushisms та ін.); 2) жарти про політиків і їх опонентів:

- *A child, an honest politician, and Santa Claus all spot a S 20 bill on the ground. Who picks it up?*

- *The child. The other two don't exist.*

Цей жарт містить у собі прийом сатиричного порівняння, негативний комізм якого проявляється в тому, що «чесний» політик порівнюється з казковим персонажем.

У політичному дискурсі промови політиків спрямовані на завоювання авторитету в електорату. У згаданому вище контексті спостерігається та ж сама ситуація: Рональд Рейган на запитання кореспондента, яке стосувалося його віку та пов'язаних з цим труднощів у управлінні країною, знайшов дотепну, жартівливу відповідь, якою він відразу ж завоював публіку.

Екстралінгвальними факторами були сміх та оплески. Адресанту вдалося розрядити ситуацію і переконати адресата. Основна мета Рейгана як політика була націлена на утримання влади, завоювання довіри електорату, незважаючи на вік, і утримання симпатій виборців. Імідж, який Рейган створив собі жартівливою фразою, виявився засобом впливу на почуття й емоції адресата. Таким чином, гумор може усунути атаку опонента, може мати ефект «паралічу» для опонента. У період своєї президентської кампанії Рейган ефективно застосовував жарти в своїх промовах, у тому числі з приводу реплік своїх опонентів: *Some people reminded Reagan that if he were reelected, he would be 76 years old when he left office. Reagan replied. «Well, Andrew Jackson left the White House at the age of 75 and he was still quite vigorous. I know because he told me».*

В останній фразі Рейгана використано прийом іннуендо – непрямо натяк на те, що у віці 76 років Рейган все ще має гарну пам'ять [7, с. 203].

Використання гумору, в певному сенсі, є способом стати популярним. Проте можуть існувати й інші цілі: привернути увагу аудиторії, розслабити її, знизити напруженість, показати впевненість у собі, залучити в суперечці оточуючих на свій бік. Впливаючи на адресата, гумор у тій або іншій комунікативній ситуації виконує одну або декілька функцій та служить діючим засобом прагматичного впливу [1, с. 61].

Гумор самих політиків може бути спонтанним або підготовленим заздалегідь. Найбільш щирим є гумор як прояв лідером сильних сторін своєї особистості: *In a parliamentary speech, an admirer of Lloyd George, then Prime Minister, referred to him as the «Wizard of Britain». «I beg pardon, you mean the Blizzard of Wales», broke in Jack Jones of the Laborite opposition. The House roared.*

У цьому жарті використаний прийом паронимазії – зіткнення двох слів Wizard (чаклун) і Blizzard (сильний сніговий шторм), близьких за звучанням, але різних за значенням. Тут підкреслюється не тільки «загадковість» політики Л. Джорджа, а також і «буревій» сильної влади, яку він являє [7, с. 206].

Використання комічного в політичному дискурсі з метою впливу на політичну свідомість носіїв мови властиво для усіх лінгвокультур, оскільки сама політика керує людьми не лише силою, але і переконанням, маніпулюванням.

Політик має потребу у комічному не стільки для того, щоб розвеселити, здивувати, роздобрити слухачів, а щоб мати владу над їх розумом і почуттями, принижувати, утрашати, утихомирювати і т. д. Досвідчені політики активно використовують різні види комічного також для прикрашання своєї мови і маскування поставлених цілей.

Комічне може створюватися в політичному дискурсі при зіткненні стратегій створення і зняття конфлікту. При цьому їх зіткнення відбувається переважно у межах таких функцій комічного, як агональна й гармонізуюча.

Отже, теоретичний аналіз наукових джерел засвідчив, що гумор є невід'ємною складовою політичного дискурсу різних лінгвокультур, виявляючи при цьому лінгвокультурну специфіку. Так, використання комічного українськими й англомовними політиками має різні цілі та тональність. Вітчизняні політичні діячі включають гумор до своїх промов для дискредитації опонентів, або використовують комічне по вертикалі з метою критики похибок підлеглих, демонстрації власної переваги. Такого роду комічне служить засобом інтеграції в межах «своєї» дискурсивної спільноти, демонстрацією переваги над опонентами, виявом агональності. На противагу, англомовні політики використовують гумор, переважно, у фасцинативній функції для завоювання симпатій електорату, як комунікативний засіб зменшення соціальної дистанції між політиком і виборцем, коли політик грає роль «свого хлопця».

Перспективи подальших досліджень убачаємо у розробці моделі аналізу гумористичної складової як лінгвокогнітивного та лінгвокультурного явища в політичному дискурсі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аристов С. А. Коммуникативно-когнитивная лингвистика и разговорный дискурс [Электронный ресурс] / И. П. Сусов, С. А. Аристов // Лингвистический вестник. — Ижевск, 1999. — № 1. — Режим доступа : <http://homepages.tversu.ru/~ips/index.html>.
2. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. / А.Д. Белова – К.: Киев. нац. ун-т им. Т.Г. Шевченко, 2003. – 304 с.
3. Дмитриев А.В. Социология политического юмора: очерки. / А.В. Дмитриев – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 1998. – 332 с.
4. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. / В.И. Карасик — Волгоград: Перемена, 2002. — 477 с.
5. Разуваев В.В. Политический смех в современной России — М.: ГУ-ВШЭ, 2002 — с. 21
6. Самохина В.А., Омельченко Л.Ф., Паповянец Э.Г. Юмористический текст как функциональная система // Культура народов Причерноморья: Науч. журнал. — Ялта. — № 82. — Т. 2. — 2006. — С. 59-61.
7. Самохіна В. О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії та США: монографія. — Вид. 2-е, перер. і доп. /Вікторія Опанасівна Самохіна. — Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. — 360 с.
8. Стернин И. А. Введение в речевое воздействие / И. А. Стернин. — Воронеж : АОЗТ «Полиграф», 2001. — 252 с.
9. Denton R. E. Jr., Woodward G. C. Political Communication in America. / Robert E. Denton Jr., and Gary C. Woodward. — New York: Praeger Publishers, 1985. — Pp. 364
10. Bayley P. – Live oratory in the television age: The language of formal speeches //G.Ragazzini, D.R.B.P. Miller eds. Campaign language: Language, image, myth in the U.S. presidential elections 1984. — Bologna: Cooperativa Libreria Universitaria Editrice Bologna, 1985. — P. 77-174.
11. Michael Schudson, Why Democracies Need an Unlovable Press, Polity Press: Malden, MA, 2008, — 184 pp.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ігор Корнев – аспірант кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики факультету іноземних мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: дискурс, картини світу, комунікативна лінгвістика.

УДК 81'36:811.161.2

ТИПИ КАТЕГОРИЧНОГО ВОЛЕВІЯВЛЕННЯ ТА ЗАСОБИ ЇХ ВИРАЖЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Наталія КУРАВСЬКА (Івано-Франківськ, Україна)

Стаття присвячена проблемі функціонування засобів вираження модальності в українській мові. В статті показано можливості форм волевиявлення в різних категоричних виявах – як імператив, директив, вєтатив. В статті з'ясовано, що для категоричного волевиявлення характерна наявність у його компонентному складі наступних диференційних сем: 'обов'язковість', 'невідворотність рішення', 'право', 'авторитетність'. В статті схарактеризовано систему засобів вираження модальних форм категоричного волевиявлення; показано можливості урізноманітнення граматичних ознак вираження ситуацій наказу, вказівки, заборони.

Ключові слова: модальність, модальність волевиявлення, категоричне волевиявлення, імператив, директив, вєтатив.

The article deals with the problem of functioning of means of modality's expression in Ukrainian language. The potentialities of the forms of volitive modality in different categorial manifestations – such as imperative, directive, vetative are shown in the article. It is clarified in the article that categorial will is characterized by existence in its component structure of differential semes, such as: 'obligation', 'inevitability

of decision', 'power', 'authority'. The system of means of expression of modal forms of categorical will is characterized; the potentialities of diversifying of the grammar features of expression of the situations of command, prescript, prohibition are indicated in the article.

Key words: modality, volitive modality, categorical will, imperative, directive, vetative.

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві неодноразово здійснювалися спроби класифікації та номінації висловлень із модальними значеннями волевиявлення на основі тих чи інших параметрів. Однак їх кваліфікацію не можна назвати вичерпною. Незважаючи на численні дослідження, присвячені цій проблемі, питання визначення семантичних типів волевиявлення та засобів їх вираження залишається відкритим.

У пропонованій статті окреслено принципи та чинники виділення семантичних типів волевиявлення та здійснено семантико-прагматичний аналіз висловлень із модальними значеннями категоричної вимоги.

Актуальність дослідження зумовлена доцільністю всебічного аналізу типів категоричного волевиявлення та засобів їх вираження в художніх текстах сучасної української мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна наукова література містить теоретичний матеріал, присвячений категорії модальності волевиявлення та засобів її вираження (Н.Д. Арутюнова, Л.В. Бережан, О.В. Бондарко, В.В. Виноградов, І.Р. Вихованець, О.П. Володін, В.Г. Гак, А.П. Загнітко, Г.О. Золотова, В.С. Храковський, Н.Ю. Шведова, В.Д. Шинкарук), однак єдиної точки зору стосовно переліку смислових показників волевиявлення, а також компонентного складу кожного з його різновидів не опрацьовано.

Для класифікації висловлень з модальними значеннями волевиявлення було запропоновано різне підґрунтя. Так, Л.В. Фоміна [13] обирає принцип спрямованості на зацікавленість учасників комунікації. Г.Л. Рябоконт [10] та В.Н. Куликова [5] враховують спосіб орієнтації (адресанто-, адресато-, міжособистісно-, когнітивно-орієнтовані акти) чи соціальну, міжособистісну та індивідуально-психологічну характеристики комунікантів. Л.В. Бережан [1], О.В. Нарушевич-Васильєва [8], Н.В. Швидка [14] за інтенсивністю вияву волюнтативних відношень поділяють висловлення на категоричні та некатегоричні (або нейтральні, на розсуд адресата) та пом'якшені. А.В. Дорошенко [2], Г.Г. Дрінко [3] на основі спільного значення у групі волевиявлення, а також прагматичних характеристик об'єднують висловлення у такі групи: прескриптиви, реквестиви, сугестиви (або спонукальні), менасиви (або попереджувальні).

Для виявлення конотацій волевиявлення та визначення його типів нерідко враховують комплекс чинників, а саме: наявний у адресата чинник свободи (категоричні, некатегоричні висловлення); чинник зацікавлення (суттєва чи несуттєва дія на користь адресанта, адресата); чинник статусу (статус адресанта нижчий або вищий за статус адресата, статус комунікантів неважливий); чинник виконавця (хто виконує дію: адресат, адресант, обидва комуніканти, адресат та інші особи) [12, с. 101].

Метою статті є виокремлення семантичних моделей висловлень із модальними значеннями категоричного волевиявлення та висвітлення особливостей функціонування засобів їх вираження в сучасній українській мові.

Виклад основного матеріалу. Як засвідчують розвідки, інтенсивність волевиявлення виявляється в категоричності / некатегоричності й залежить від різних характеристик учасників комунікації та комунікативної ситуації [9, с. 55]. А.О. Ліпіна зазначає, що категоричність волевиявлення залежить від ситуації спілкування, емоційного стану мовця й норм комунікативної поведінки. Виражаючи пряме волевиявлення, яке супроводжується позитивними чи негативними емоціями, мовець застосовує категоричні форми волевиявлення [6, с. 7]. Категоричним визнається те, що не припускає заперечень й інших тлумачень, крім тих, що належать мовцеві [7, с. 74].

Висловлення з модальними значеннями категоричного волевиявлення мають окреслену прагматичну спрямованість, оскільки адресант знаходиться в пріоритетному становищі і для адресата є обов'язковим виконання дії, зазначеної в таких висловленнях.

Розглянемо приклад:

– Я наказую відчинити, боягузе! – закричав князь у якомусь шаленстві (В. Шевчук)

У наведеному тексті князь наказує рабові Олізарові відчинити двері. Як бачимо, для категоричного волевиявлення характерні наступні ознаки: залежність адресата (Олізара) від мовця (князя), обов'язковість виконання дії (відчинити двері) адресатом (Олізаром) внаслідок домінуючого статусу мовця (мовець – князь, а Олізар – його раб), правомірність мовця вимагати здійснення конкретної дії (Олізар безпосередньо підпорядковується князеві), зацікавленість мовця у виконанні дії та її спрямованість на користь мовця (князь прийшов до Олізара на вирішальну розмову).

Різновидами висловлень із модальними значеннями категоричного волевиявлення є імператив: – *Візьміть його і ведіть*, – *наказав ігумен і пішов до виходу* (В. Шевчук); директив: – *Ти піди до Варі, помаж руки йодом і перебинтуй, а то зовсім погано буде* (П. Загребельний); ветатив: – *Не смій мені таким тоном балакати!* (В. Винниченко).

Імператив виражає пряме волевиявлення мовця щодо вчинення / невчинення реальної чи потенційної дії. Джерелом волевиявлення є адресант, соціальний статус якого є вищим від статусу адресата й дає йому право на спонукання. Воно адресоване безпосередньо співрозмовникові [11, с. 78].

Розглянемо приклад:

– *Ану, підійди сюди, молодче, і поклонися, – звернувся до парубка* (Р. Іванчук).

У наведеному тексті мовець наказує парубкові поклонитися йому. Як бачимо, імперативне висловлення безпосередньо звернене до адресата (парубка) і виражає волевиявлення мовця щодо вчинення дії (підійти і поклонитися).

Позиції партнерів спілкування визначаються рольовим статусом – рівний / нерівному і за віковим цензом – старший / молодшому [11, с. 78].

Розглянемо приклади:

(1) – *То слухай, що я тобі наказую: скачи в Салачик і знайди мені ту циганку-красуню, в якій очі світяться вогнем, а стан гнучкіший від лози* (Р. Іванчук);

(2) – *Іди ж мені зараз же по портфель!* (М. Вінграновський).

У прикладі (1) брат хана (воєнний міністр) наказує татарському яничару знайти циганку-красуню. Позиції партнерів спілкування визначаються за рольовим статусом: воєнний міністр / татарському яничару. У прикладі (2) мати роздратовано наказує синові негайно повернутися за портфелем, який той упустив у калюжу і не підняв. Позиції партнерів спілкування визначаються як за рольовим статусом, так і за віковим цензом: мати / синові.

Для вираження імператива використовуються наступні засоби:

– синтетичні імперативні форми 2-ої особи однини і множини: – *Йди вже, бабо, йди*, – *наказав суворо отаман*, – *бо ми люди урядові й не маємо часу на дурні розбалаки*. (В. Шевчук); – *Візьміть його!* – *крикнув єпископ до крилошан, показуючи патерицею на Друкаревича* (Р. Іванчук);

– аналітичні імперативні форми 2-ої особи однини: – *Давай, Галю, сповідайся від душі!*. (Є. Гуцало); – *Давайте шуруйте тачки, а я сходжу домовлюся* (О. Бердник);

– аналітичні імперативні форми 3-ої особи однини і множини: – *Кожна, коли потреба є, хай піде, візьме та приведе* (В. Винниченко); – *Свиней хай гонять* пішим порядком, – *розпорядився Гнат* (Гр. Тютюнник);

– інфінітивні конструкції: – *Стежити за ним у десять очей* – *наказав він* (В. Шевчук); – *Йти фарватером, так тримати* (П. Загребельний);

– форми теперішнього та майбутнього часу дійсного способу: – *Закуєш його в пута: ноги й руки, поклади залізо на шию!* – *наказав трохи урочисто Лаврентій* (В. Шевчук); – *Я чекаю зараз, у цій хвилині, канцлера Оссолінського в своєму наметі!* (Р. Іванчук);

– форми минулого часу дійсного способу: – *Пішов у буду!* – *крикнула на нього господиня, і пес начебто того й чекав, заgrimів ланцюгом і сховався* (В. Шевчук); *Карпо Гнилоквас залишає непритомну Галю біля осатанілого, з божевільними очима вчителя, смікає віжки. – Віо! Поїхали...* (Є. Гуцало);

– конструкції з перформативними дієсловами на кшталт *наказувати, вимагати, веліти (повеліти, звеліти), покладати, казати, доручати, постановляти, призначати, заповідати*: – *Наказано відпочивати* (Р. Самбук); – *Я вимагаю зараз же припинити цю комедію* (П. Загребельний); – *Звелено повернути*, – *сказав Гасан* (П. Загребельний); – *Бачу, скоряєшся*

охоче, тому **покладаю** на тебе ще одну повинність: оберігай купно з волхвуючими людьми обиталище бога Перуна (Д. Міщенко); – **А я кажу: лізь!** (О. Гончар); – **Яцьку, я доручаю** тобі охороняти цю дівчину... (В. Малик); – **Я призначаю** тебе агою на місце вбитих (П. Загребельний); – **Постановляється** мобілізувати всі сили на рішучу боротьбу з бандою розбійників і злочинців, що іменує себе Об'єднаним Банком Німеччини (В. Винниченко); – **І я заповідаю** вам боротися з ними до останнього! (В. Малик);

– бездієслівні конструкції: – **На коліна, раби, перед султаном великої Порти Магометом Четвертим!** – наказала вона, і миттю згас запал войовників трону (Р. Іваничук); – **Пива!** – наказав я голосно. – **Найкращого!** (В. Шевчук);

– модальні дієслова на кшталт **мусити, мати** (бути повинним): – **Маєш** називати тепер її імператрицею Адельгейдою. Ніякої княжни, ніякої Праксі (П. Загребельний); – **Ти мусиш** бути обережний з яничарами і поки що повинен слухатись великого візира Аззем-пашу, який знає всі подробиці й тасмниці державного життя... (Р. Іваничук).

Директив – це тип категоричного волевиявлення, метою якого є бажання спорядити адресата вказівками про вчинення / невчинення дії. Ініціатором волевиявлення виступає адресант, виконавцем – адресат [11, с. 80].

Розглянемо приклад:

– **Піди он до того бона, знайди там на березі Жору Колікова і скажи йому, щоб він пройшовся з тобою до острова, а ми подивимось...** (П. Загребельний).

У наведеному тексті Мартюхін, побачивши Гришу, пропонує йому знайти Жору Колікова і пройти з ним до острова. Як бачимо, адресант (Мартюхін) встановлює для адресата (Гриші) правила, порядок, спосіб виконання настанови (піти до бона, знайти Жору Колікова і сказати, щоб той пройшовся з ним до острова).

Для вираження директива використовуються наступні засоби:

– синтетичні імперативні форми 2-ої особи однини і множини: – **Отож не лінуйся, учися, вивчай** мови, арифметику, географію, **розглядай** усе, але **не заглядайся** на принади того життя, **тримай** себе в шорах, і ще раз – **учися** (Ю. Мушкетик); – **Тепер ідіть** до попа на похрестини, нехай він подивиться на своїх нових парафіян, – сказав перевождчик і повів їх до попа (І. Нечуй-Левицький);

– аналітичні імперативні форми 3-ої особи однини і множини: – **Дай драгоманам, хай слово в слово перепишуть** людською мовою, – сказав до Сефера Газі і повернувся знову до Хмельницького (Р. Іваничук); – **Тетяні передайте** таке: **хай заколе** отого кабанчика, що я в районі на покрову купив, горілки **хай дістане** для родичів – і **шле** до мене людей, щоб перепрошували (Є. Гуцало);

– інфінітивні конструкції: – **...і оному Пилипові Дратві, котрий важив на життя славного митрополита, стяти** голову, тіло **четвертувати** й **розвішати** на всіх чотирьох брамах міста! – **закінчив читати вирок інстигатор** (Р. Іваничук);

– форми теперішнього та майбутнього часу дійсного способу: – **Візьмеш** **обсмалиш** на вогні, а потім у воду – і **звариш**, і **наїсися** (Є. Гуцало); – **Рубаємо** по контуру, за міліметр од лінії, – **оголосив майстер, закінчивши розмічати** (Гр. Тютюнник);

– форми минулого часу дійсного способу: – **А тепер узяли** всі у праву руку молоточки. **Хто лівша – у ліву. Не соромтєсь** (Гр. Тютюнник);

– модальний предикат **слід** з інфінітивом: – **А з тією таблицею вам таки слід розібратись** (О. Гончар); – **Коли Алаяр-хан питає, не слід залишати** його питання без відповіді, – **злякано прошепотів перекладач** (П. Загребельний).

Ветатив – це тип категоричного волевиявлення, який позначає мовленнєву дію, що блокує попередню (мовленнєву) дію адресата. Ветатив позначає конфлікт позицій, оскільки дії одного з учасників спілкування суперечать намірам іншого. Мовний намір мовця спрямований безпосередньо на припинення дії адресата [4, с. 51].

Розглянемо приклад:

– **Так от: кожному з вас забороняю сідати на коней до самого Будапешта, до його взяття** (О. Гончар).

У наведеному тексті майор, побачивши, що розвідники п'яні, забороняє їм сідати на коней. Як бачимо, ветативне висловлення має на меті вплинути на адресата (розвідників) щодо невчинення ним певної дії (сідати на коней), забороненої мовцем (майором).

Для вираження ветатива використовуються наступні засоби:

- синтетичні імперативні форми 2-ої особи однини і множини: – *Не кажи нічого про нього осудливого* (В. Шевчук); – *Не бігайте під цим дощем!* (О. Гончар);
- інфінітивні конструкції: – *Не виходити з вагонів , поки й до частини доїдемо!* (А. Дімаров); – *По тому – не бити!* (О. Гончар);
- форми майбутнього часу дійсного способу: – *Рудого не візьмеш!* (П. Загребельний); – *Ви не підете, панички!* (В. Винниченко);
- конструкції з перформативним дієсловом *забороняти*: – *Грабувати забороняється!* *Усе, що є на Родосі, мав піти до султанської скаржниці!* (П. Загребельний); – *Я забороняю богохульствувати в цих освячених стінах!* (В. Дрозд);
- модальні дієслова *могти, треба, сміти*: – *Дітей не смій обижать! Чуєш? Не смій!* (Гр. Тютюнник); – *Не можете скаржитися, ваша ексцеленціє...* (Р. Іванчук); – *Не треба чіпати дитину* (П. Загребельний);
- модальний предикат *можна*: – *Дитину не можна бити, - сказав я* (Л. Костенко); – *Вам не можна входити в ізолятор* (О. Бердник);
- словосполучення *не мати права*: – *Ви не маєте права цього казати!* (У. Самчук); – *Ти не маєш права, мамо, так обзивати дівчину* (О. Гончар);
- фразеологізм *борони Боже*: – *Майте на увазі, що вона захоче лишити його в себе, то Боже борони вас згоджуватися* (В. Винниченко); – *Вам таких речей, Боже борони, казати* (У. Самчук).

Можна зробити висновок, що визначальним для виокремлення типів волевиявлення є такий семантичний компонент, як вказівка на категоричність / некатегоричність волевиявлення. Для категоричного волевиявлення характерна наявність у його компонентному складі наступних диференційних сем: ‘обов’язковість’, ‘невідворотність рішення’, ‘право’, ‘авторитетність’. Різновидами висловлень із модальними значеннями категоричного волевиявлення є імператив, директив та ветатив.

Перспективи подальших розвідок. Висловлення з модальними значеннями категоричного волевиявлення відзначаються значним семантичним навантаженням, умовами вживання, закономірностями утворення та функціонування в мовленні, що відкриває подальшу перспективу дослідження окремих їх різновидів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бережан Л.В. Категорія спонукальності в сучасній українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 „Українська мова“ / Л.В. Бережан. – Івано-Франківськ, 1997. – 16 с.
2. Дорошенко А.В. Побудительные речевые акты и их интерпретация в тексте (на материале англ. языка): автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 „Германские языки“ / А.В. Дорошенко. – Москва, 1986. – 26 с.
3. Дрінко Г.Г. Спонукальні конструкції в англійській та українській мовах: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17 „Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство“ / Г.Г. Дрінко. – Донецьк, 2005. – 19 с.
4. Крайник О. Засоби вираження заборони як заперечної мовленнєвої дії (на матеріалі німецької мови) / О. Крайник // Іноземна філологія. – 2013. – Вип. 125. – С. 50-54.
5. Куликова В.Г. Структура спонукальних мовленнєвих актів сучасної французької мови (комунікативно-прагматичний аспект): дис. ... канд. філол. наук: спец. „Романські мови“ 10.02.05 / В.Г. Куликова. – К., 2001. – 221 с.
6. Липина А.А. Волеизъявление и его место в стилевой дифференциации современного английского языка: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 „Германские языки“ / А.А. Липина. – Москва, 2012. – 16 с.
7. Мясоедова С.В. Роль суб’єктивно-модальних компонентів у формуванні окремих різновидів спонукального значення (на прикладі спонукальних конструкцій із значенням „настійна вимога“) / С.В. Мясоедова // Наукові праці. Філологія. Мовознавство. – Миколаїв, 2013. – Вип. 208. – С. 73-78.
8. Нарушевич-Васильєва О.В. Категорія спонукальності у прагматистичному аспекті: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 „Українська мова“ / О.В. Нарушевич-Васильєва. – Одеса, 2002. – 20 с.
9. Омеляненко В. Маргінальні типи волевиявлення та їх експліцитні перформативні індикатори / В. Омеляненко // *Eslavistica Complutense*. – 2014. – №14. – С. 53-62.
10. Рябоконт Г.Л. Під кутом зору прагмалінгвістики: досліджуючи особливості британського парламентського дискурсу / Г.Л. Рябоконт // Іноземні мови в навчальних закладах. – К.: Пед. преса, 2004. – Вип. 3. – С. 158-165.
11. Телеки М.М. Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру: монографія / М.М. Телеки, В.Д. Шинкарук. – К.: Вид-во МДГУ ім. П.Могили, 2007. – 176 с.
12. Филатова Е.А. Побудительные высказывания как речевые акты в современном русском языке: дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 „Русский язык“ / Е.А. Филатова. – М.: МГУ, 1997. – 253 с.
13. Фоміна Л.В. Комунікативна організація безсполучникового складного речення спонукального типу: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 „Українська мова“ / Л.В. Фоміна. – Харків, 2000. – 19 с.
14. Швидка Н.В. Імперативні речення в сучасній українській мові: семантика, засоби вираження спонукальності, функції: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 „Українська мова“. – Харків, 1998. – 20 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Куравська – аспірантка кафедри загального та германського мовознавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наукові інтереси: модальність волевиявлення в художньому стилі сучасної української мови.

УДК 811.112.2'42

МЕТАКОМУНІКАТИВНІ СИГНАЛИ КОМУНІКАНТІВ ДЛЯ УСУНЕННЯ НЕОДНОЗНАЧНОСТІ У ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Олена НАГОРНА (Київ, Україна)

Стаття присвячена дослідженню метакомунікативних сигналів усунення неоднозначності висловлень, які поділяються на сигнали мовця і слухача. Сигнали мовця функціонально диференціюються на ті, що застосовуються для пояснення смислу висловлення та такі, завдяки яким застерігається його невірне сприйняття. Сигнали слухача класифікуються на верифікативні та спонукальні до пояснення. Доведено, що метакомунікативні сигнали для усунення неоднозначності реалізуються комплексом вербальних та невербальних засобів спілкування.

Ключові слова: діалогічний дискурс, висловлення, метакомунікативний сигнал, неоднозначність, усунення неоднозначності.

The article deals with metacommunicative signals for utterance ambiguity elimination that are differentiated into those produced by the speaker and the hearer. According to the functional purpose the speaker's signals are divided into two categories: signals that are used when explaining the meaning of an utterance and those helping to pre-empt wrong understanding of the utterance. The hearer's signals are classified accordingly into verifying and clarifying signals, stimulating explanation. The article argues that metacommunicative signals are introduced by the complex of the verbal and non-verbal means of the language.

Key words: ambiguity, ambiguity elimination, dialogical discourse, metacommunicative signal, utterance.

Розгляд метакомунікативних сигналів для усунення неоднозначності є **актуальним**, оскільки розвідки відносно якості інформаційного обміну у спілкуванні, яка забезпечується ясністю й прозорістю вираження думки та є гарантією порозуміння між комунікантами, є важливими дискурсивних проблем. **Мета** нашої статті полягає у виокремленні, аналізі та інвентаризації метакомунікативних сигналів усунення неоднозначності з боку мовця та слухача. **Матеріалом** дослідження слугують фрагменти діалогічного дискурсу, відірані з сучасних англомовних кінофільмів.

Наше дослідження виявило, що для встановлення правильності смислу висловлення комуніканти вдаються до продукування таких, що акцентують увагу на поясненні автором повідомлення власного висловлення або стимулюють його автора до подальшого роз'яснення смислу повідомлення в разі неоднозначного його розуміння. Інакше кажучи, усунення неоднозначності може здійснюватись як з боку мовця, так і з боку слухача.

Висловлення, які сигналізують про намір усунення неоднозначності, є мовним засобом правильного спрямування комунікативного процесу. Уточнюючого характеру висловлення є стереотипними, клішованими фразами, які мають як вербальну так і невербальну репрезентацію. В нашому дослідженні такі висловлення називаємо метакомунікативними сигналами, які усувають неоднозначність розуміння і тим самим слугують успішності комунікації. Для зручності користування ми будемо послуговуватись аббревіатурою МСУН (метакомунікативні сигнали усунення неоднозначності). Розглянемо більш детально особливості МСУН з боку мовця та слухача.

Застосування **МСУН з боку мовця** є способом упрозорення мовцем значення власного, раніше спродукованого висловлення за допомогою введення в дискурс семантико-синтаксичних комплексів, типу *What I mean is...*, *I mean...*, *What I want to say is...* тощо, що є плеонастичними, семантично надлишковими, які лише сигналізують про інтенцію додати роз'яснення до неоднозначного висловлення [1, с. 420] і спрямовані на вирішення ряду важливих метакомунікативних завдань: 1) привертанні уваги; 2) акцентуванні уваги на коректному значенні; 3) індикації налаштованості на взаємне порозуміння і подальшу мовленнєву кооперацію. Дослідження показує, що слідом за МСУН у дискурс одразу вводиться аргументація. Розглянемо наступний приклад:

(1) *Leonard: So, what's going on?*

Raj: Okay, here's the deal, six months ago, my research testing the predicted composition of trans-Neptunian objects ran into a dead end.

Leonard: So?

Raj: So, my visa's only good as long as I'm employed at the university, and when they find out I've got squat, they're going to cut me off. By the way, when I say squat, I mean diddly-squat. I wish I had squat. (The Big Bang Theory, episode 4, 12 min.)?

В цьому фрагменті дискурсу Радж сам усуває неоднозначність власного висловлення, пояснюючи, що в контексті свого працевлаштування під словом *squat* він має на увазі 'повний нуль', тобто, що він зовсім безробітний, і тим самим запобігаючи неправильному сприйняттю іншого значення слова *squat* – 'поселення на чужій території'. Для привертання уваги до приписаного слову *squat* значення в цьому контексті Радж вживає конвенційний сигнал *when I say ..., I mean* для усунення неоднозначності.

Наше дослідження дозволяє систематизувати найбільш вживані МСУН з боку мовця. Такі сигнали функціонально поділяються за ті, що застосовуються з метою пояснення смислу неоднозначного висловлення, тобто є доволі універсальними, та такі, що націлені конкретно на застереження невірною розуміння. Зібраний матеріал подано нижче (див. Таб. 1):

Таб.1 МСУН з боку мовця

МСУН з боку слухача	
Сигнали пояснення смислу висловлення	Сигнал застереження невірною розуміння
<i>What I mean is,</i> <i>I mean,</i> <i>What I want to say is,</i> <i>By this I mean,</i> <i>When I say ... I mean,</i> <i>What I'm saying is,</i> <i>To be more specific,</i> <i>To clarify</i>	<i>Don't get me wrong,</i> <i>Don't misunderstand me,</i> <i>I'm not saying this to...,</i> <i>Don't think that I'm trying to say.</i>

Якщо **МСУН надходить з боку слухача** у відповідь на випадкову неоднозначність висловлень, вони стимулюють мовця контролювати свою мисленнєву діяльність, що об'єктивується у мовленні, і виражатись більш чітко. В разі, якщо неоднозначність висловлень є запланованою дією мовця, сигнали відіграють не менш стратегічну роль для ходу розмови, оскільки дозволяють слухачеві встановити істинну інтенцію мовця. Загалом, комуніканти вводять такі сигнали у канву розмови з метою упрозорити спілкування, зробити його більш ясним, як у прикладі:

(2) Leonard: So, Mother, what's new?

Beverley: You'll have to be more specific.

Leonard: All right. Uh, what's new with you (The Big Bang Theory, episode 2, 16 min.)?

Беверлі вживає сигнал усунення неоднозначності *You'll have to be more specific*, щоб з'ясувати, що саме є референтом запитання співрозмовника.

В окремих випадках прояснення значення висловлення потребує від мовця дещо більших комунікативних зусиль, оскільки інколи слухачеві доводиться робити декілька комунікативних кроків, щоб поступово вивудити інформацію, якої бракує для реконструювання повного смислу висловлення мовця. Розглянемо наступний приклад:

(3) Marge: Okay, I want you to tell me what these fellas looked like.

Hooker one: Well, the little guy, he was kinda funny-looking

Marge: In what way?

Hooker One: I dunno. Just funny-looking.

Marge: Can you be more specific?

Hooker One: I couldn't really say. He was circumcised (Fargo, 42 min.).

Мовець продукує сигнали усунення неоднозначності двічі, що справджує кумулятивний ефект і підсилює іллокутивну силу упрозорювання.

Репертуар МСУН з боку слухача в англійській мові необмежений, однак виокремлюються сигнали з найбільш високою частотністю вживання. Такі сигнали складають групу стереотипних, відносно сталих, формулоподібних виразів для усунення неоднозначності.

Використання формул усунення неоднозначності диференціюється за функціональним критерієм на верифікативні та спонукальні до роз'яснення та за типом соціального контакту на формальні та неформальні (див. Таб. 2). Зібраний фактуальний матеріал сигналів усунення неоднозначності можна розподілити наступним чином:

Таб. 2. МСУН з боку слухача

Верифікативні	Спонукальні до роз'яснення
<u>Формальні:</u> <i>Let me see if I've understood you correctly. You ...</i> <i>Excuse me, did you mean ...?</i>	<u>Формальні:</u> <i>I beg your pardon?</i> <i>Would you elaborate on that, please?</i> <i>I'm not quite sure I know what you mean.</i> <i>Could you clarify that, please?</i> <i>Could you be more explicit?</i> <i>Could you explain what you mean by...?</i> <i>Could you put it differently, please?</i> <i>Could you be more specific, please?</i> <i>Could you expound on that, please?</i> <i>I'm sorry, but I'm not sure I got your point.</i>
<u>Неформальні:</u> <i>Are you saying...?</i> <i>Do you mean...?</i> <i>Do you mean ... or ...?</i>	<u>Неформальні:</u> <i>I wonder if you could say that in a different way.</i> <i>I don't quite see what you're getting at.</i> <i>I don't understand.</i> <i>I don't get it.</i> <i>I don't follow.</i> <i>Explain yourself.</i> <i>Be more specific.</i> <i>I didn't get your point.</i> <i>What are you talkin' 'bout?</i> <i>That doesn't make any (no) sense.</i> <i>What the heck d'ya mean?</i> <i>I don't get what you're talking about.</i> <i>I can't make any (no) sense out of that.</i> <i>Tell me what you mean.</i> <i>I can make no sense of what you say.</i>

При розподілі МСУН за типом уживання у ситуаціях різних типів соціального контакту ми враховували лексико-граматичні параметри висловлень, які передають різний ступінь модальності [2, с. 121; 4, с. 154]. Так, спостереження вказують, що для формального контакту характерні сигнали, які вміщують в себе такі одиниці, що дозволяють уникати прямого волевиявлення слухача, а саме модальні дієслова, питальні конструкції, зсув часового плану, виведення адресата з дискурсу, маркери ввічливості (*Could you...?*, *Would you...?*, *I beg your pardon* тощо). Сигнали усунення неоднозначності у ситуації неформального контакту характеризуються директивною оформленістю, лексикою зниженого тону.

МСУН з боку слухача не є тотально синонімічними, тобто вони не можуть замінювати один одного в різних комунікативних ситуаціях. Очевидно, що сигналізуючи про відсутність однозначного розуміння висловлення мовця, слухач буде намагатись обрати такий сигнал, який би задовольняв умовам розподілу соціальних ролей. Так, мовці, які перебувають у ситуації офіційного контакту, вірогідно будуть вживати формули більш високої тональності з метою надання спілкуванню ввічливого тону. Зменшення соціально-психологічної дистанції уможливило вживання висловлень, які призначені суто для пояснення комунікативної інтенції автора висловлення і не мають на меті забезпечити ввічливе 'обрамлення' діалогу. Як видно з таблиці, формальний тип має у своєму розпорядженні найбільшу кількість формул, що пояснюється історично зумовленою прив'язкою англо-саксонської комунікативної традиції до стратегій увічливості [2, с. 140; 4, с. 101].

Ситуації продукування неоднозначних висловлень комунікантами є доволі частотними та стереотипними, тому призводять до створення усталеної взаємодії вербальних та

невербальних засобів усунення неоднозначності. Наше дослідження показує, що з усіх можливих невербальних сигналів найбільш вживаними серед комунікантів є фонаційні та кінетичні сигнали. За нашими спостереженнями, роз'яснюючи смисл сказаного, мовець найчастіше за допомогою модуляції голосу акцентує увагу на коректному значенні: змінює тональність голосу, уповільнює темп мовлення. Слухач же найчастіше вдається до кінетичних сигналів усунення неоднозначності, а саме рухів голови та очей, зокрема до негативного кивку головою, погляду, який демонструє розгубленість слухача через відсутність розуміння висловлення, міміка обличчя, що виражає прохання пояснити зміст висловлення. Розглянемо декілька фрагментів дискурсу, в яких задіяні кінетичні сигнали зняття неоднозначності:

(4) *Carl: (Carl pulls up and hands the attendant his ticket.) Yeah, I decided not to park here.*

Attendant: (The attendant frowns uncomprehendingly at the ticket) What do you mean, you decided not to park here?

Carl: Yeah, I just came in. I decided not to park here (The attendant is still puzzled) (Fargo, 23 min.).

В цьому фрагменті дискурсу продемонстровано, як черговий парковки підсилює вербальні сигнали прояснення неоднозначності невербальними засобами, а саме починає супитись, що є вираженням емоції спантеличення.

Прикладом таких сигналів є повтор цілого висловлення з інтонаційною акцентуацією елементів, які заважають однозначному розумінню висловлення, напр.:

(5) *Irritable man: Sir! Would you please extinguish that foul smelling cigar?*

Max: Do you mean you want me to put out my CIGAR? You want ME to put out my cigar (The Fatal Instinct, 54 min.)?

Нестримне прохання чоловіка загасити сигару викликає у Макса нерозуміння, що саме дратує чоловіка – сам Макс чи той факт, що Макс курить. Для прояснення ситуації, Макс двічі повторює висловлення, при цьому ставить наголос на різні його конститuentи.

Таким чином, МСУН як з боку слухача, так і з боку мовця є доволі ефективним засобом побудови однозначного, прозорого дискурсу. Кожен з типів сигналів включає перелік висловлень, які не є повністю синонімічними і відрізняються за функціональним та соціальним критеріями. Огляд фактологічного матеріалу показав, що МСУН супроводжуються фонаційними та кінетичними сигналами, які підсилюють ефект їх застосування. У перспективі дослідження доцільно буде дослідити МСУН в межах дискурсивних тактик усунення неоднозначності мовцем і слухачем.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вежицкая А. Метатекст в тексте // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1978. – Вып. 8: Лингвистика текста. – С. 402 – 449.
2. Ларина Т.В. Категория вежливости и стиль коммуникации. Сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций / Ларина Татьяна Викторовна. – М: Языки славянских культур, 2009. – 287 с.
3. Чхетиани Т.Д. Лингвистические аспекты фатической метакоммуникации (на материале английского языка): автореферат. дис. ...канд. филолог. наук: спец. 10. 02. 04. / Т. Д. Чхетиани – К., 1987. – 20 с.
4. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage / Penelope Brown, Stephen Levinson. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 289 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Нагорна – аспірант кафедри англійської філології і філософії мови імені професора О. М. Мороховського Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: прагмалінгвістика, соціолінгвістика, когнітивна лінгвістика

81:1(73)(092)О.Генрі7.08

ДИСКУРСИВНІ СТРАТЕГІЇ Й ТАКТИКИ АВТОРИТАРНОЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ НОВЕЛ О. ГЕНРІ)

Марина РУДИК (Київ, Україна)

Стаття присвячена вивченню дискурсивно-прагматичних особливостей мовлення та стратегій / тактик як засобів їх вираження. У статті подається огляд думок щодо визначення поняття авторитарної мовної особистості, обґрунтовуються підходи до класифікації мовних особистостей, характеризується стратегія інформування та тактики її реалізації у англомовному суспільстві, яким воно постає з новел О.Генрі.

Ключові слова: дискурсивна / мовленнєва стратегія, дискурсивна / мовленнєва тактика, стратегія інформування, авторитарна / не авторитарна мовна особистість.

The article studies speech discursive and pragmatic peculiarities and strategies/tactics as means of their implementation. The article provides an overview of ideas regarding authoritarian language personality definition, as well as determines various approaches to language personality classifications. It characterizes informational strategy and its tactics of the English speaking society, as they are portrayed in O. Henry's novelettes.

Key words: discursive/speech strategy, discursive/speech tactic, informational strategy, authoritarian / non-authoritarian language personality.

Науковці сьогодення висловлюють підвищений інтерес до прагматичної сфери комунікації. Її ще називають мотиваційною, оскільки виявляє саме мотиви того чи іншого мовленнєвого повідомлення. Такий мотиваційний рівень мовленнєвої взаємодії науковці іменують прагматикомом [5, с. 37]. До нього відносяться мотиви й цілі особистості, що керують її мовленнєвою поведінкою. Актуальність вивчення прагматичної мовленнєвої поведінки визначається спробами вчених пізнати краще одні з найбільш таємничих і містичних куточків існування людини – її свідомість, пізнання, мислення та причини діяльності. Найбільш цікавими є дослідження з позиції дискурсознавства, оскільки саме наділений значенням фрагмент мовлення є тією базою, завдяки якій розкриваються невідомі параметри комунікативної взаємодії мовців. Проте, науковці аналізують мовленнєвий вплив з різних точок зору, наприклад, з позиції авторського стилю (Герасименко О. В., Гніздечко О.М.), з позицій дискурсивних стратегій і тактик як засобів згаданого раніше впливу (Морозова І.І., Юшковець І.А.), з позицій сучасності (Дмитрук О.В., Фадєєва О.В.). Дослідження у зазначеній галузі здебільшого велися з точки зору висвітлення дискурсивної стратегії чи то як загального наукового поняття, чи то як відображення мотиваційного світогляду певних конкретних мовних особистостей. Метою нашого дослідження є узагальнення розгалужених понять щодо поняття авторитарної / не авторитарної мовної особистості та її типів, виокремлення дискурсивної стратегії інформування та відображення деяких характерних мовленнєвих тактик англomовного суспільства певної історичної доби, а саме кінця XIX – початку XX століття. До завдань дослідження відносяться аналіз думок щодо визначення поняття авторитарної / не авторитарної мовної особистості, обґрунтування підходів до класифікації її типів, визначення мовленнєвих стратегій та характеристика основних типів комунікативних тактик стратегії інформування англomовного суспільства, якими вони постають з персонажного мовлення в новелах О.Генрі. Прагматиком мовної особистості включає стійкі комунікативні потреби та готовність мовця до мовленнєвої взаємодії [4, с. 21]. Виходячи з того, що комунікативні потреби, настанови й наміри автора та дійових осіб найповніше виявляються в діалогічному мовленні, предметом дослідження є мовленнєва взаємодія персонажів, зокрема аналіз дискурсивних стратегій і тактик побудови англomовного художнього дискурсу на матеріалі новел О.Генрі.

Дискурсивні стратегії, хоча й виділяються у мові в дослідницьких цілях, але, тим не менш, вони є лише частинами мовленнєвої взаємодії, нерозривно пов'язані з усіма складовими (контекстом, ситуацією, соціальними і психологічними особливостями комунікантів) і мають свій вплив тільки в складі цих взаємозв'язків. Саме такий підхід до мотиваційних висловів визначає актуальність роботи.

Вибір дискурсивних стратегій і тактик залежить, передусім, від типу мовної особистості, яку переважна більшість дослідників [3; 6; 7; 9] поділяє на авторитарну і неавторитарну. Такий розподіл ґрунтується на підставі врахування ступеня дотримання універсальних норм мовленнєвого спілкування.

Формування авторитарної мовної особистості абсолютно пов'язане з її психологічними рисами. Специфічними особливостями авторитарної особистості є любов до себе, агресивність [6, с. 115]. Авторитарний тип мовної особистості характеризується проявом ілюкотивної сили підкорювання, примусу та домінування [8, с. 46]. При цьому авторитарній особистості не обов'язково властиві всі зазначені психологічні риси, на основі чого ми розмежовуємо авторитарно-оптимістичний і авторитарно-песимістичний типи мовної особистості.

Важливо зазначити, що одні й ті самі дискурсивні стратегії й тактики можуть бути використані різними типами мовних особистостей з метою реалізації певної комунікативної мети. Проте за результатами кількісного аналізу використовуваних персонажами новел О.Генрі дискурсивних стратегій було виявлено, що **авторитарно-оптимістичний тип** мовної особистості використовує переважно помірні та мінливі дискурсивні стратегії, а **авторитарно-песимістичний** – різкі. Перший тип мовної особистості віддає перевагу стратегіям інформування та інвективній стратегії. Другий – категоричної незгоди й інвективній стратегії відповідно.

Виявлені кількісні показники засвідчують, що в національній культурі англомовного соціуму потреба в інформуванні відіграє особливу роль, оскільки близько 77% комунікативних зусиль мовців спрямовано на отримання та надання інформації. Поряд із цим значну роль (біля 23%) відіграють комунікативні наміри дійових осіб звеличити роль власної особи в очах своїх співрозмовників. Решта стратегічних домінант розподіляються приблизно рівномірно.

Для повного розуміння вищезазначеного реалізацію комунікативних стратегій в англомовному дискурсі розглянемо на прикладі стратегії інформування.

Обмін інформацією є першочерговою метою спілкування в цілому та мовної комунікації зокрема. Розрізняють об'єктивну *предметно-логічну*, або денотативну, інформацію та суб'єктивну *конотативну*, або експресивно-образну інформацію [див. 2, с. 27-28]. Термін "інформація" має в нашому дослідженні об'єктивний характер, тобто вона не містить образних, оцінних та інших конотацій. Виходячи з цього, під **стратегією інформування** ми розуміємо сукупність мовленнєвих дій/тактик, спрямованих на запит або повідомлення певних фактів, думок, поглядів у поєднанні з утриманням мовця від власних емоційних висловлень.

В результаті дослідження англомовного персонажного дискурсу було з'ясовано, що з метою отримання інформації комуніканти застосовують тактики: а) *запитування* й б) *уточнення*. **Тактика запитування** реалізується через: а) *пряме запитування*; б) *запитування-задобрення*; в) *порівняльне запитування*. У свою чергу **тактика уточнення** включає: а) *додаткове запитування*; б) *перепитування*. Повідомлення інформації здійснюється за допомогою **тактик однозначного повідомлення**, що реалізується через *попереднє нагадування, констатування подій і фактів, та натяку*. Остання здійснюється за допомогою *висування припущень та перепитування-натяку*.

Розглянемо набір мовних засобів реалізації стратегії інформування на ряді прикладів. Ілюстрацією найбільш поширеного способу реалізації стратегії інформування, з переважанням тактики прямого запитування й констатування подій/фактів, слугує фрагмент розмови Пітчера та містера Максuela:

- *Lady from the Stenographer's Agency to see about the position, – said Pitcher.*
- *What position?*
- *Position of stenographer. You told me yesterday to call them up*
- *Why should I have given you any such instructions?* [15, с. 67].

У цьому діалозі зазначеної стратегії дотримуються обидва комуніканти. Клерк Пітчер повідомляє маклеру про прихід нової стенографістки, на що містер Максвел відповідає запитом інформації. У наведеному фрагменті спостерігаємо регулярне чергування реплік, у яких засобами втілення стратегії інформування є мовленнєві акти – констативи (*lady from the Stenographers Agency; position of stenographer*) та інтерогативи (*why should I have given you any such instructions?*). **Тактика прямого запитування** передбачає отримання інформації за допомогою спеціальних питань (*what position?*), без натяків та відхилень, тоді як **тактика констатування подій та фактів** реалізується через викладення денотативної інформації шляхом уникнення власних припущень, думок, оцінок (*position of stenographer*).

Поряд із зазначеною тактикою констатування подій та фактів для повідомлення предметно-логічної інформації використовується **тактика попереднього нагадування**. Фрагмент монологу Жозефи, яка вихваляється перед батьком своєю здобиччю, слугує яскравим прикладом застосування цієї тактики. Розглянемо цей фрагмент:

Say, pop, you know that old Mexican lion they call the "Gotch-eared Devil" – the one that killed Gonzales, Mr. Martin's sheep herder, and about fifty calves on the Salado range? Well, I settled his hash this afternoon over at the White Horse Crossing. You couldn 't have made a better shot yourself daddy [14, с. 53].

Згідно загальної стратегії інформування, мовець подає інформацію як надійну або сумнівну, тобто як таку, яка не потребує/потребує верифікації [1, с. 5]. В наведеному фрагменті перед пропозиціонально значущим повідомленням інформації, шляхом використання мовленнєвих актів – афірмативів (*I settled his hash this afternoon over at the White Horse Crossing; you can't have made a better shot yourself*), Жозефа використовує констативи-нагадування (*you know that old Mexican lion they call the "Gotch-eared Devil" – the one that killed Gonzales, Mr. Martin's sheep herder, and about fifty calves on the Salado range?*). Це дає змогу відновити в пам'яті батька фонові знання для адекватного сприйняття подальшого повідомлення.

Мовленнєвими реалізаціями **тактики натяку** є висунення припущень та **перепитування-натяк**. Останнє є більш уживаним, оскільки не вміщує підтверженої інформації, яка б могла стати причиною конфлікту чи образи з боку опонента. Розглянемо особливості реалізації такої тактики на прикладі розмови ковбоїв Веба та Белді, коли останній рекомендує першому бути господарем у своїй хаті:

– *Webb, your'e a prince-consort; and if I was you, I'd start a interregnum or a habeus or somethin'.*

– *What was that you called me, Baldy? What kind of a concert was it?*

– *A prince-consort. It's a kind of short-card pseudonym* [12, с. 3].

З фрагменту очевидно, що Веб використовує інтерогатив-перепитування (*what was that you called me?*), натякаючи на недоцільність висловлення свого товариша (*what kind of a concert was it?*).

Прикладом використання **тактики висування припущень** може слугувати розмова господарки отари й вівчара Бартолом'є, який прибув з далеких країв:

– *Missis Yeager, – he babbled, – I see a man the other day on the Rancho Seco down in Hidalgo County by your name – Webb Yeager was his. He's lust been engaged as manager Perhaps he was some kin of yours.*

– *A husband, – said Santa cordially* [12, с. 9].

Вівчар висловлює своє припущення (*perhaps he was some kin of yours*), якому передую мовленнєвий акт – афірматив (*I see a man the other day on the Rancho Seco down in Hidalgo County by your name*), що підсилює ймовірність успішного сприйняття повідомлення.

Крім вищезгаданих тактик запиту інформації з аналогічною метою використовуються **тактика порівняльного запитування** й **тактика запитування-задобрення**. Остання є більш уживаною, ніж попередня, що пояснюється характерним для носіїв англійської мови прагненням максимально налаштувати опонента на успішне сприйняття пропозиціональної інформації. Проілюструємо цю тактику на прикладі розмови дядька Ентоні й Річарда щодо можливого одруження останнього:

– *Why don't you ask her? She'll jump at you. You've got the money and the looks, and you're a decent boy. Your hands are clean*

– *I haven't had a chance, – said Richard* [13, с. 53].

Як бачимо з даного фрагмента, дядько Ентоні використовує інтерогатив (*why don't you ask her!*), мотивуючи його мовленнєвим актом афірмативом-віщуванням (*she'll jump at you*). У такий спосіб дядько намагається досягти перлокутивного ефекту – переконати Річарда у власних перевагах (*you've got the money and the looks, and you've a decent boy; your hands are clean*), а отже, в доцільності здійснення відповідних дій.

Мовленнєвою реалізацією **тактики порівняльного запитування** слугує фрагмент розмови президента банку Біла Лонглі з ревізором Едгаром Тодом:

– *How do you find things? Any brands in the round-up you didn't like the looks of?*

– *The bank checks up all right, Mr. Longley* [10, с. 42].

Як бачимо, Біл Лонглі використовує інтерогатив у непрямому значенні.

Порівнюючи звітність банку з тавром (*any brands in the round-up you didn't like the looks of*), президент банку запитує про недоліки роботи установи. Не акцентуючи увагу на конкретній документації, голова банку має намір запевнити опонента, що все гаразд.

Загальна **тактика уточнення** демонструється шляхом використання тактик **додаткового запитування** та **перепитування**. Зазначені мовленнєві дії подібні за іллокутивною метою, але ототожнювати їх не можна. **Тактика додаткового запитування** передбачає виявлення нової інформації, тоді як **тактика перепитування** націлена на уточнення вже відомої інформації. Розглянемо мовленнєву реалізацію першої тактики на прикладі розмови хлопця й дівчини, яка збирається залишити місце їхньої зустрічі:

– *I must go so quickly now Perhaps you noticed an automobile at the upper corner of the park as you came. One with a white body ...*

– *And red running gear?*, – asked the young man.

– *Yes. I always come in that* [16, с. 72].

У наведеному діалозі **тактика додаткового запитування** реалізується шляхом використання афірмативів-припущень у формі запитання (*and red running gear?*), що вимагає стверджувальної або заперечувальної відповіді. На противагу розглянутому діалогу наступний фрагмент мовленнєвої взаємодії Малока та його нового товариша ілюструє втілення **тактики перепитування**:

– *I speak Spanish*, – said the Kid, – *about nine times better than I do English*.

– *You speak Spanish?*, – said Thacker. – *You look like a Spaniard, too* [11, с. 88].

Як видно з фрагменту, ця тактика реалізується шляхом використання констативів-повторів (*you speak Spanish?*), тобто подачі вже відомої інформації.

Проаналізувавши дискурс з позиції кількісного складу персонажного мовлення О'Генрі було встановлено, що серед широкого розмаїття тактик реалізації стратегії інформування найпоширенішими є **тактики однозначного повідомлення** та **запитування** – 35% і 34 % відповідно. Інші тактики групуються приблизно за таким розподілом: тактика уточнення – 17 % і тактика натяку – 14 %. Функцію мовних засобів вираження запиту інформації виконують інтерогативи, афірмативи та констативи, які набувають форми запитань. Мовленнєві акти повідомлення інформації – афірмативи, констативи та непрямі інтерогативи – подаються переважно у розповідній формі. При вдалому поєднанні названі тактики й мовленнєві акти як засоби їхньої реалізації забезпечують успішний обмін інформацією між комунікантами, що свідчить про втілення їх афективних намірів без втілення інвективної мотивації.

Отже, комунікативно-прагматичні риси мовної особистості англомовного носія знаходять своє відображення у специфічному наборі використовуваних ним дискурсивних стратегій і тактик, що відхиляються на користь комунікативно-функціональних різновидів персонажного дискурсу. Існування багатьох інтерпретацій та класифікацій дискурсивних стратегій свідчить про інтерес до цього явища. Остаточне з'ясування усіх мотиваційних настанов мовної особистості залишається одним із суперечливих питань, пов'язаних із розкриттям нових сторін цього феномену, з урахуванням морально-етичних знань комунікантів, його соціальної приналежності, культурно-історичних традицій епохи, у яку живе мовець, та багатьох інших аспектів. Це підтверджує актуальність ширшого і глибшого вивчення лінгвістичної природи комунікативних стратегій та особливостей їх актуалізації в англомовному дискурсі. Перспективним вважаємо дослідження дискурсивних стратегій і тактик їх реалізації з позиції мовленнєвого вираження статусу адресата, гендерних / вікових особливостей та вивчення соціолінгвістичних особливостей мотиваційного феномену.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Березенко В.М. Вірогідність як параметр констативного висловлювання та засоби її вираження в сучасній англійській мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2003. – 19 с.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 138 с.
3. Гніздечко О.М. Авторизація наукового дискурсу: комунікативно-прагматичний аспект (на матеріалі англомовних статей сучасних європейських та американських лінгвістів): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2005. – 203 с.
4. Карасик В.И. Языковая личность: Культурные концепты. – Волгоград: Просвещение, 1996. – 53 с.
5. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 1987. – 263 с.

6. Крючкова П.Г. Дискурсивні риси авторитарних особистостей // Вісник Київського лінгвістичного університету. – 2003. – Т. 6, №1. – С. 115-119.
7. Морякіна І.А. Мовна особистість у художній прозі Дж.Голсуорсі: лінгвокогнітивний та прагматичний аспекти (на матеріалі романів форсайтівського циклу): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2005. – 205 с.
8. Пушкин А.А. Прагмалінгвістические характеристики дискурса личности // Личностные аспекты языкового общения. – Калинин: Издательство КГУ. – 1989. – С. 45-54.
9. Седов К.Ф. Языковая личность в аспекте психолінгвістической конфликтологии. – Режим доступу: <http://www.SedovKFinfo.sgu.ru> O.Henry. A Call Loan. – Режим доступу: <http://www.mclibrary.nhmccd.edu/lit/ssa.htm/> – P. 32-49.
10. O.Henry. A Double-Dyed Deceiver. – Режим доступу: <http://www.mclibrary.nhmccd.edu/lit/ssa.htm/> – P. 70-95.
11. O.Henry. Hearts and Crosses. – Режим доступу: <http://www.mclibrary.nhmccd.edu/lit/ssa.htm/> – P. 1-29.
12. O.Henry. Mammom and the Archer. – Режим доступу: <http://www.classicreader.com/toc.php/sid.6/aut.123>. – P. 31-58.
13. O.Henry. The Princess and the Puma. – Режим доступу: <http://www.mclibrary.nhmccd.edu/lit/ssa.htm/> – P. 27-53.
14. O.Henry. The Romance of a Busy Broker. – Режим доступу: <http://www.classicreader.com/toc.php/sid.6/aut.123>. – P. 62-90.
15. O.Henry. While the Auto Waits. – Режим доступу: <http://www.mclibrary.nhmccd.edu/lit/ssa.htm/> – P. 34-73.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марина Рудик – аспірант кафедри англійської філології Інституту іноземної філології Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова.

Наукові інтереси: дискурсознавство, лінгвокогнітивістика, прагмалінгвістика.

УДК 811.161.2:373.612:42:004.738.5

МОВНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ ПІДТЕКСТУ В МАС-МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ)

Юлія СНИГОЦЬКА (Одеса, Україна)

Статтю присвячено дослідженню категорії інформативності в текстах мас-медійного дискурсу, зокрема опосередкованого через мережу Інтернет. Розглянуто види інформації, наявні в тексті журналістського повідомлення, та наголошено на ключовій ролі підтексту як підкатегорії інформативності. Простежено основні мовні засоби вираження підтекстової інформації в текстах журналістських статей економічної тематики українських видань «Дзеркало тижня» та «Українська правда».

Ключові слова: текст, категорія тексту, інформативність, мовний засіб, іронія.

The category of informativeness in mass media discourse texts, in the Internet in particular, is depicted. Types of information in journalistic reports texts are analyzed; the key role of subtext as the subcategory of informativeness is emphasized. Main linguistic means of implicit information expressing are investigated.

Key words: text, text category, informativeness, language means, irony

Постановка проблеми та актуальність теми дослідження. Сучасний мас-медійний простір насичений різноманітною інформацією, що скерована на вплив на свідомість і підсвідомість реципієнтів. Особливу впливову силу має вербальна інформація, що найактивніше використовується в маніпулятивних технологіях – як у відкритій формі, так і в прихованій. Одним із засобів створення маніпулятивних повідомлень у текстах ЗМІ стає актуалізація підтексту, що увиразнює впливовий потенціал вербальної інформації. Зважаючи на це, дослідження підтексту як реалізації інформативності належить до актуальних завдань сучасної лінгвістики.

За допомогою різноманітних лінгвістичних прийомів одні й ті самі факти можуть бути по-різному висвітлені засобами масової інформації, іноді навіть отримати діаметрально протилежну оцінку. Саме ці прийоми і стали **предметом** наших наукових інтересів, і ми поставили перед собою **мету** – проаналізувати їх і визначити, як реалізується подання імпліцитної інформації в ЗМІ. Для аналізу ми обрали тексти економічної тематики в українських відомих виданнях «Українська правда» і «Дзеркало тижня» за 2015–2016 роки. Зазначені видання мають інтернет-версію, а «Українська правда» функціонує лише в Інтернет-просторі.

Ступінь розроблення проблеми в лінгвістиці. Розвиток технологій та комп'ютеризація майже усіх галузей людської діяльності й повсякденного життя призвели до того, що телебачення, радіо та друковані ЗМІ втрачають свої позиції, а все більшої популярності набувають інтернет-видання. Науковці звернули увагу на необхідність дослідження нового виду мас-медіа, але більшість робіт присвячена проблемам з теорії тексту в контексті

жуналістикознавства (українські дослідники – В. В. Різун, В. Ф. Іванов, А. І. Мамалига, О. К. Мелешенко, Т. І. Петрів, К. С. Серажим, О. М. Гриценко, М. Д. Феллер та ін.; зарубіжні дослідники – Е. Кінг, Р. Крейг, Р. Реддік, Е. Скотт та ін.; російські дослідники – О. І. Акопов, М. М. Колеснікова, Ю. В. Костигова, Ф. Т. Грозданов, О. А. Калмиков, Я. М. Засурський та ін.). Останнім часом в україністиці посилюється інтерес до проблем текстолінгвістики і дискурсології, що зумовило формування української школи теорії тексту (див. праці А. П. Загнітка, І. М. Колегаєвої, Н. В. Кондратенко, В. А. Кухаренко, О. О. Селіванової та ін.). Проте мова текстів інтернет-видань має свою специфіку, що і зумовлює актуальність проведення власне лінгвістичних досліджень у цій галузі. Використання різноманітних мовних засобів з метою впливу на читача та формування в нього необхідного ставлення до розглянутої теми – поширене явище у більшості мас-медійних текстів. Ситуація сьогодення така, що усі повідомлення в новинах подаються під певним кутом зору, який відповідає ідеологічній позиції того чи іншого видання. В умовах політичної та економічної нестабільності, коли більшість спеціалістів наголошує на наявності інформаційної війни, особливої актуальності набуває дослідження лінгвістичних прийомів впливу на суспільну думку через ЗМІ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для аналізу мовних засобів підтекстового впливу на читача в мас-медійних текстах ми спираємося на теорію видів інформації, тобто ґрунтуємося на методологічній базі текстолінгвістики. У межах теми нашого дослідження необхідно насамперед приділити увагу текстовій категорії інформативності, зокрема поняттю підтексту. К. А. Філіппов визначає інформативність як «ступінь новизни або неочікуваності для реципієнта представлених текстових елементів» [8, с. 134], спираючись на ідеї німецьких текстологів Б.-А. Богранда та В. Дресслера, які визначають текстуальність як засадничу категорію тексту, а інформативність витлумачують як один із критеріїв текстуальності [9]. Категорія інформативності пов'язана з поняттям інформації, релевантним саме для мас-медійного, зокрема новинного тексту. На думку К. С. Серажим, «інформація втілюється в тексті», який є «її матеріальним виявом і відображенням» [7, с. 79]. А. П. Загнітко розрізняє приховані (імпліцитні) і відкриті (вербальні) типи інформації [3, с. 105], розмежовуючи різні типи прихованої та відкритої інформації.

Серед прихованих видів інформації нас найбільше цікавить підтекстова. О. О. Селіванова навіть вважає підтекст підкатегорією інформативності [6, с. 212]. Проте Ю. А. Левицький стверджує, що «цілісної теорії підтексту не існує» [5, с. 128], вона перебуває на етапі формування, а проблеми підтексту висвітлено в мовознавчій літературі фрагментарно. Більшість дослідників аналізують підтекст у межах категорії інформативності, оскільки такий підхід було представлено ще в працях І. Р. Гальперіна, одного із засновників теорії тексту. Дослідник виокремлює три різновиди інформації, поділяючи її на змістово-фактуальну; змістовно-концептуальну; змістово-підтекстову [1, с. 27–28]. В ідеальному варіанті повідомлення у ЗМІ повинні містити лише змістово-фактуальну інформацію, а саме опис фактів, подій, процесів, що відбуваються у світі, гіпотези, які висувають учені, співставлення фактів, їхня характеристика, об'єктивний аналіз тощо. І. Р. Гальперін вважає, що така інформація завжди «експліцитна по своїй суті, тобто завжди виражена вербально» [1, с. 28]. Вона має бути зрозумілою і не може містити декілька смислів, тобто лексичні одиниці повинні вживатися у їх прямих значеннях. У деяких форматах допустима наявність змістовно-концептуальної інформації, допускається суб'єктивність у поданні фактів, їх аналіз, побудова певних зв'язків, висунення припущень тощо, але все одно інформація має бути розтлумачена читачеві і виражена експліцитно.

Наше дослідження присвячено вивченню змістово-підтекстової інформації, оскільки саме вона впливає на формування у людей певного погляду на проблему, викладену в тексті. Це той вид інформації, яка виражена імпліцитно і часто сприймається читачем неусвідомлено. І. Р. Гальперін вважає, що можливість приховати цю інформацію виникає завдяки «здатності одиниць мови породжувати асоціативні та конотативні значення, а також завдяки здатності речень всередині змістово-фактуальної інформації прирощувати смисли» [1, с. 28]. А. П. Загнітко стверджує, що підтекст завжди є імпліцитним і

«ґрунтується на властивості одиниць мати другі і треті значення, породжувати нову додаткову (конотативну) й асоціативну семантику слова, створювати символіку мовного коду», а підтекстова інформація здебільшого ґрунтується на «пресупозиції, на своїй моделі одиниці, на її змістово-фактуальній інформації, охоплює надлінійну змістово-концептуальну, притекстову інформацію, будується на їхній основі і є супровідною щодо них» [3, с. 110].

Спіраючись на працю В. А. Кухаренко, ми будемо розглядати підтекст і імплікацію як тотожні поняття, витлумачуючи їх як такий «спосіб організації тексту, що веде до різкого зростання та поглиблення, а також зміни семантичного та/або емоційно-психологічного змісту повідомлення без збільшення довжини останнього» [4, с. 190]. У повідомленні з наявним підтекстом лексеми набувають контекстуальних значень, які виражаються як експліцитно, так і імпліцитно. В. А. Кухаренко зазначає, що підтекст відіграє провідну роль у повідомленні, оскільки може повністю змінити сприйняття і розуміння змістово-фактуальної та змістовно-концептуальної інформації. На її думку, імплікація неоднорідна і може бути поділена на імплікацію передумання та імплікацію одночасності (симультанну) [там само, с. 194]. Перший тип не змінює емоційно-сислової скерованості тексту, а лише формує відчуття наявності попереднього досвіду, спільного для автора і читача. Власне підтекст – це другий тип, який повністю змінює смисловий зміст повідомлення і створює «емоційно-психологічну глибину тексту» [там само].

У нашій роботі ми присвятили увагу лінгвістичним прийомам створення підтексту у повідомленнях українських інтернет-джерел. Аналіз прикладів показав, що більшість повідомлень містять різноманітні прийоми, за допомогою яких у текстах створюється необхідний емоційно-оцінний фон. Насамперед засобом реалізації підтексту є **іронія**, що безпосередньо пов'язана зі створенням імплікацій, напр.: *Коли ми делегуємо багато функцій державі, можуть виникнути ситуації на киталт ситуації із закупівлею препарату «Таміфлю». Україна, мабуть, єдина країна в світі, де громадяни знають, що таке «Таміфлю», бо у країні закупили цих ліків на 100 років вперед* (Українська правда, 11.11.2015). Створенню підтексту тут сприяють використання гіперболізації, іронії, оцінки, тобто аксіологічно нейтральне висловлення сприймається як негативне через іронічне ставлення автора до факту придбання лікувального препарату «на 100 років уперед». Іронію вважають «способом непрямого інформування», що «будується за вже відомим усталеним принципом: на основі протиріччя між буквальним і переносним значенням висловлення» [2, с. 24]. Формальним показником наявності підтексту є подання окремих лексем та словосполучень у лапках, що вказує на актуалізацію **переносного значення**, напр.: *Бюджет-2016 у цьому плані «ударний» – це найжорстокіший удар з усіх тих, що їх можновладці завдавали хворим, затверджуючи видатки на охорону здоров'я* (Дзеркало тижня, 15.01.2016); *Орієнтиром тут може слугувати місто Татарбунари. За ним уже починається справжнє бездоріжжя, яке запам'ятовується на все життя, після доріг Франківщини. Найбільший «сюрприз» чекатиме біля села Баштанівка. Це справжній епіцентр* (Українська правда, 10.12.2015); *Хвилю невдоволення підходять популісти всіх мастей, обіцяючи «захистити пенсію від посягань». І пік цього «захисту» припаде десь на 2018 р. – під вибори як президента, так і парламенту* (Дзеркало тижня, 16.01.2016). Для мас-медійних текстів такий спосіб подання характерний для друкованих та інтернет-видань, оскільки саме вони орієнтовані на візуальне сприйняття тексту – читання. Підтекст актуалізується в разі одночасного сприйняття всіх типів інформації, але за рахунок такого пунктуаційного оформлення змістово-підтекстова інформація виходить на перший план.

Наступним засобом вираження підтексту є використання **оцінної лексики**, що дає змогу перетворювати позитивно оцінні повідомлення на негативно оцінні і навпаки, напр.: *Бідний хлопець з села відбуває паницину у армії, а на гроші, які сплачували батьки в тому числі цього хлопця, діти з міста вчаться в гарних університетах* (Українська правда, 14.10.2015); *Влада формує не сильне самозайняте громадянське суспільство, а тотально залежну від держави та її подачок масу. Електорат утриманців і бідняків, готовий на все, аби тільки від годівниці не відсунули* (Дзеркало тижня, 15.01.2016); *Ця система призвела до критичного розколу між нинішньою «елітою» і суспільством, до небаченого рівня вилучення на користь елітарних грабіжників плодів праці мільйонів працівників* (Українська правда,

13.11.2015). Оцінна лексика перетворює нейтральні новинні та аналітичні повідомлення на емоційно-експресивні за рахунок експлікації підтексту. Таку ж роль виконують численні **метафори**, що увиразнюють образність публіцистичних текстів, проте вони характерні не для інформативних, а для аналітичних текстів, напр.: *Ми також побачили, що згря Януковича, не чекаючи правових оцінок і рішень нового державного керівництва відносно своєї діяльності, через різні канали повивозила з України багатомільярдні суми валюти* (Українська правда, 10.07.2015); *Рецепт повернення довіри бізнесу до державних закупівель простий* (Дзеркало тижня, 6.02.2015). Метафори актуалізують переносні значення слів, що є підставою для реалізації іронії.

Крім мовних одиниць лексичного рівня, у створенні та експлікації підтексту беруть участь і синтаксичні засоби. Насамперед це риторичні питання, що характеризуються асиметрією форми та змісту, оскільки є непрямими мовленнєвими актами: у питальній формі щось стверджується або заперечується, при цьому стверджувальна синтаксична конструкція виражає заперечення, а заперечна – твердження, напр.: *Як вам подобаються розмови, що влада домовилася з Р. Ахметовим про поставки на його донецькі електростанції чи заводи вугілля і деревини ешелонами з України за спеціальним списком СБУ? Це можна назвати торгівлею? Це рафінована, організована у державних масштабах контрабанда. Кому це не зрозуміло?* (Українська правда, 3.08.2015). У цьому прикладі стверджувальні риторичні питання передбачають протилежне витлумачення, на що вказує й остання фраза, розрахована на тих читачів, які зрозуміли підтекстову інформацію. Якщо питання формально побудовано не як риторичне, то з метою вираження підтексту використовують альтернативні (розділові) питання, що містять дилеми, тобто не передбачають позитивної відповіді взагалі, напр.: *У недавньому нафосному спічі прем'єр щиро зрадів: «кожен третій уже одержує субсидію», тобто фактично перебуває за межею бідності. Хочеться запитати поважного оратора: **це гордість за бідність чи радість через недоумкуватість?*** (Дзеркало тижня, 15.01.2016). У цьому випадку обидва варіанти відповіді є негативними і неприйнятними, що вказує на іронічне ставлення автора до сформульованого питання.

Серед синтаксичних засобів потрібно відзначити й **модальні висловлення**, що містять вказівку на ймовірність, можливість, вірогідність певних подій, напр.: *Уряд, очевидно, не побачив загрози падіння виробництва і пов'язаних з цим проблем: скорочення робочих місць, зменшення доходів громадян, збільшення невиплат зарплати, падіння прибутків та інвестицій в економіці. **Можливо**, він вважав, що з ними можна жити, або був переконаний, що вони другорядні. **Можливо**, уряд сподівається, що вихід економіки з кризи відбувається сам по собі – варто лише збалансувати, скажімо, доходи й видатки бюджету чи врегулювати проблему погашення зовнішнього державного боргу* (Українська правда, 10.07.2015). У такий спосіб виражається чинник мовця. автор вербалізує власну позицію в тексті, однак й актуалізує підтекст, оскільки не заперечує очевидно, а в іронічній формі виражає сумнів щодо власних тверджень.

До власне текстових прийомів вираження змістово-підтекстової інформації уналежнюємо й залучення **прецедентних текстів**, зокрема прислів'їв та приказок, афористичних висловів, цитат тощо. Особливе поширені ці прийоми в заголовках і підзаголовках журналістських матеріалів, напр.: *Не буває в болоті смачної води* (Дзеркало тижня, 6.02.2015); *Бюджет: старі пісні про головне* (Українська правда, 29.12.2015); *Пристебніть ремені. Податкова міліція повертається* (Українська правда, 5.10.2015). Найчастіше приклади іронії зустрічаються в саме заголовках повідомлень, оскільки вони мають привернути увагу читача до статті, бути помітними та цікавими.

Висновки та перспективи дослідження. Проаналізувавши приклади статей українських інтернет-видань, ми можемо зробити висновок про те, що більшість з них містить не тільки змістово-фактологічну та змістово-концептуальну інформацію, а й змістово-підтекстову. Вона виражається за допомогою різноманітних лінгвістичних засобів, а саме іронії, оцінної лексики, метафор, прецедентних текстів, риторичних питань і модальних висловлень. Найвний підтекст у більшості статей містить негативну оцінку ситуації чи дій особи, про яку йдеться в повідомленні. Ми припускаємо, що він створюється з метою вплинути на читача та сформулювати необхідне

ставлення суспільства до тої чи іншої ситуації, але сугестивний потенціал таких текстів потребує більш детального аналізу у межах нашого майбутнього дослідження.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Гальперин. – [4-е изд.]. – М. : Ком Книга, 2006. – 144 с.
2. Гуйванюк Н. В. Способи реалізації іронії у структурі речення : [монографія] / Н. В. Гуйванюк, Ю. М. Пацаранюк. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2009. – 168 с.
3. Загнітко А. П. Лінгвістика тексту : Теорія і практикум : [наук.-навч. посібник] / А. П. Загнітко. – Донецьк : Юго-Восток, 2007. – 313 с.
4. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту / В. А. Кухаренко. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 272 с.
5. Левицкий Ю. А. Лингвистика текста : [учебн. пособие] / Ю. А. Левицкий. – М. : Высшая школа, 2006. – 207 с.
6. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации : [монограф. учебн. пособие] / Е. А. Селиванова. – К. : ЦУЛ ; Фитосоцицентр, 2002. – 336 с.
7. Серажим К. С. Текстознавство : [підручник] / К. С. Серажим. – К. : Київський університет, 2008. – 527 с.
8. Филиппов К. А. Лингвистика текста : [курс лекций] / К. А. Филиппов. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2007. – 331 с.
9. Dressler W. U. Einführung in die Textlinguistik / W. U. Dressler., R. de Beaugrande. – Tübingen, Niemeyer, 1981. – 410 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Снігоцька – аспірант кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова.

Наукові інтереси: медіалінгвістика, текстолінгвістика, лінгвоекспертологія.

УДК 81'271: 303.623

ІНТЕРВ'Ю-ПОРТРЕТ У СУЧАСНІЙ АНГЛОМОВНІЙ ПРЕСІ: ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Олена ФРЕНКЕЛЬ (Київ, Україна)

Стаття присвячена теоретико-практичному огляду прагмалінгвістичного підходу до аналізу діалогічного мовлення на прикладі англомовного портретного інтерв'ю, виділені основні складові для побудови комунікативної ситуації, окреслені структурні особливості діалогічного спілкування в інтерв'ю-портреті.

Ключові слова: мовленнєвий жанр, прагмалінгвістика, портретне інтерв'ю, інтерв'юер, респондент, комунікативний намір.

The article focuses on theoretical and practical review of the pragmalinguistic approach to the analysis of dialogic speech in terms of English portrait interview, the main components of communicative situation modeling are singled out, the structural peculiarities of dialogic communication in a portrait interview are described.

Keywords: speech genre, pragmalinguistics, portrait interview, interviewer, respondent, communicative intention.

Постановка проблеми. Зацікавленість науковців функціональним характером теорії мовленнєвих жанрів (далі скорочено МЖ) призвела до всебічного дослідження факторів, які впливають на їхнє формування. Не зважаючи на видову різноманітність, за сферою вжитку МЖ можна умовно поділити на буденні (побутові), професійні та публіцистичні, або жанри масової комунікації. В залежності від сфери й мети спілкування жанри формуються із властивими лише їм усталеними ознаками, визначення яких необхідне для побудови моделі конкретного жанру [3: 18]. Вивченням даних ознак займається розділ лінгвістики, який отримав назву прагматики.

У свою чергу, підвищена увага дослідників до інтерв'ю, як одного із публіцистичних жанрів, зумовлена неабияким впливом засобів масової інформації (ЗМІ) на свідомість широких верств суспільства. За таких обставин життя знаменитостей стає більш публічним, їм надається чудова нагода засобами інтерв'ю завоювати прихильність широкої аудиторії. І на скільки вдало буде представлена їхня постать у рамках інтерв'ю, яке отримало назву “портретного”, й залежить їхній рейтинг серед споживачів масової культури.

Саме прагмалінгвістика й покликана визначити найбільш характерні екстралінгвістичні та мовні засоби для моделювання досліджуваного жанру мовленнєвого спілкування. Спробуємо окреслити поставлену проблематику в межах зразків англомовної преси, прагматичний аспект вивчення якої й досі залишається невичерпним.

Теоретичною базою дослідження слугували праці таких провідних вчених у галузі вітчизняної науки, як Г. В. Колшанський, А. М. Кузнецов, Р. К. Потапова, В. В. Зеленська, С. О. Сухих, І. В. Труфанова, О. С. Іссерс, Т. Є. Янко, М. Л. Макаров, О. І. Голанова, О. Н. Зарецька, О. А. Філінський, І. М. Борисова, В. Б. Кашкін, Є. В. Вохришева та інших. Крім того, слід згадати неабиякий внесок іноземних науковців, а саме Г. П. Грайса, Ф. Хундснуршера, а під впливом логіко-філософської теорії МЖ Дж. Л. Остіна і Дж. Р. Серля відбувалося формування прагматики як окремої сфери лінгвістичних досліджень.

Мета статті полягає у визначенні прагмалінгвістичних особливостей, характерних для англомовних портретних інтерв'ю, включаючи екстралінгвістичні й мовні ознаки. Для досягнення поставленої мети необхідне вирішення наступних **завдань**:

- 1) проаналізувати теоретичні засади вітчизняної та зарубіжної прагмалінгвістики;
- 2) визначити специфіку комунікативної ситуації, характерної для англомовних портретних інтерв'ю;
- 3) виокремити основні прагмалінгвістичні одиниці аналізу англомовного діалогічного мовлення, представленого у пресі.

Зародженню прагматики як окремої дисципліни сприяв діяльнісний підхід у дослідженні комунікативного процесу. До уваги науковці почали брати мову не лише як знакову систему в статичному плані, а в її активному вживанні людиною [9].

До наукового обігу термін “прагматика”, що походить від грецького слова *pragma* й означає “справа”, “діло” [7], введений Чарльзом Морісом, відомим американським філософом, основоположником семіотики (наука, яка вивчає властивості знаків і знакових систем [8]). Саме він розділив семіотику на три розділи: семантику (досліджує відношення знаків до об'єктів), синтактику (відношення між знаками) та прагматику (розглядає відношення користувача до знаків) [5].

Якщо простежити процес становлення лінгвістичної науки в англомовних і німецькомовних країнах, то важко заперечити той факт, що історичний розвиток лінгвістики зазнав певних метаморфоз у вигляді зміни етапів, які й відповідають запропонованим Ч. Морісом розділам семіотики [6]. Назрівання нового в лінгвістиці зовсім не означало нівелювання попередніх поглядів на дослідження у даній галузі науки, а лише знаменувало нездатність обраних методів до всебічного аналізу мовної дійсності. Й оскільки семантичний та синтактичний компоненти не могли описати мовні явища з урахуванням особливостей їхнього функціонування і без відриву від контексту їхнього вжитку, логічним стало звернення науковців до прагматики.

Як наслідок, з 70-х років ХХ століття з'являється чимала кількість робіт у різних сферах наукових пошуків, у яких фігурував термін “прагматика” та пов'язані з ним поняття. Серед авторів, які розглядали даний феномен, не можна оминати увагою таких мовознавців, як Н. Є. Бернацька, Т. В. Радзівська, Л. Вітгенштейн, В. І. Беліков, а також філософів В. Г. Кузнецова, Ю. Хабермаса, К.-О. Апеля та інших.

Таким чином, кожний із розділів семіотики покликаний займатися вивченням властивої лише йому проблематики, тим самим забезпечуючи всебічне дослідження мовних явищ: “синтактика пояснює побудову висловлювання, тобто як людина говорить, семантика, у свою чергу, розглядає зміст висловлювання, тобто що означає акт мовлення, а прагматика прагне розкрити, за яких умов і з якою метою у даному випадку говорить людина” [6].

Не зважаючи на численні версії стосовно положення прагматики в ієрархії гуманітарних наук, у нашому дослідженні спираємося на погляди професора Івана Павловича Сулова, який “не виключає права прагматики вважатися самостійною міждисциплінарною сферою знання, що тісно пов'язана з лінгвістикою” [9: 39].

Відношення між цими двома дисциплінами можна трактувати трояко [9 : 38]:

- 1) прагматика або межує з лінгвістикою на зразок таких наук, як соціолінгвістика, психолінгвістика, когнітивна лінгвістика, займаючись своїм предметом дослідження – використання мови у процесі спілкування;

2) або входить до складу власне лінгвістики, маючи, на противагу іншим мовознавчим дисциплінам, властивий лише їй матеріал дослідження;

3) або прагматика пов'язується із семантикою, “утворюючи особливий аспект вивчення смислового феномену”.

Складність розмежування позиції прагматики серед інших мовознавчих наук пояснюється “неконвенціональністю” принципів дослідження, якими вона оперує, оскільки прагматичний компонент, у порівнянні з морфологічним, синтаксичним, фонологічним, номінативним і семантичним, позбавлений чіткого структурування [1: 29] та залежить “від конкретного контексту спілкування”, тому йому властивий “принципово психологічний, суб’єктивний характер” [1: 37].

Неоднозначним залишається і питання стосовно окреслення проблемного поля лінгвістичної прагматики. Вагомий внесок у цій справі належить Н. Д. Арутюновій. Зважаючи на відсутність чітких контурів у лінгвістичній прагматиці, професор запропонувала залучити до її поняттєвого апарату комплекс запитань, які пов’язані зі суб’єктом мовлення, адресатом, їхньою взаємодією в процесі комунікації та ситуацією спілкування [4].

У контексті суб’єкта комунікації розглядаються наступні аспекти:

1) очевидні й приховані цілі висловлювання, так звані “ілокутивні сили” (за Дж. Остіним): повідомлення інформації або висловлення думки, привітання, запитання, прохання, наказ, обіцянка, вибачення, порада тощо;

2) мовленнєва тактика і типи мовленнєвої поведінки;

3) правила ведення розмови, які запропонував зарубіжний філософ-лінгвіст Герберт Пол Грайс під назвою “конверсаційних максим” або “максим ведення розмови”. Вони підпорядковані принципу співробітництва, що передбачає побудову спілкування з урахуванням поставлених цілей та напряму розмови. Науковець виділив наступні правила:

➤ максима кількості, що передбачає адекватне нормування інформації, яка повідомляється;

➤ максима якості – повідомлення лише правдивих фактів;

➤ максима відношення – повідомлення має стосуватися теми спілкування;

➤ максима манери розмови – мовлення має бути зрозумілим, послідовним і недвозначним.

4) установка мовця (прагматичне значення висловлення) – непрямі смисли висловлення, натяки, недомовки тощо;

5) референція мовця – співвіднесення мовних виразів до предметів дійсності у контексті намірів мовця;

6) прагматичні пресупозиції – оцінка мовцем певної інформативності розмови, поглядів, інтересів, особливостей характеру і психологічного стану адресата;

7) відношення мовця до представленої ним інформації: оцінка її змісту (іронічне ставлення, віра в істинність викладених фактів, піддання їх сумніву тощо); емпатія з боку мовця (термін, запропонований С. Куно); побудова спілкування у відповідності з найвагомішою за значенням інформацією [11].

З огляду на адресата мовлення досліджуються:

1) інтерпретація мовлення, тобто розкодування прихованого змісту висловлення з урахуванням контексту, прагматичної ситуації та пресупозиції;

2) вплив висловлення на адресата, так званий перлокутивний ефект за Джоном Остіним;

3) типи мовленнєвої реакції на почуте (прямі й непрямі реакції, наприклад способи ухиляння від прямої відповіді на запитання) [там само].

Беручи до уваги стосунки між учасниками комунікації, вивчаються:

1) форми мовленнєвого спілкування (інформативний діалог, суперечка, дружня бесіда тощо);

2) соціально-етикетна сторона мовлення (стиль спілкування, форми звертання);

3) співвідношення між учасниками комунікації у різних мовленнєвих актах (прохання у порівнянні з наказом) [там само].

А у зв’язку із ситуацією спілкування розглядаються наступні моменти:

1) інтерпретація дейктичних знаків (“ти”, “тут”, “зараз”, “цей” тощо), індексальних компонентів у значенні слів (наприклад, на просторову орієнтацію у дієсловах “приходити”, “підходити” тощо);

2) вплив мовленнєвої ситуації на тематику і форми комунікації (наприклад, типові розмови на прийомі у лікаря, на банкетах, під час консультації у адвоката тощо) [6].

Відштовхуючись від антропоцентричного підходу до розуміння інтерв’ю в якості діалогічної взаємодії автора й опитуваного, у процесі прагматичного аналізу зразків англійської преси слід враховувати послідовність складових, типових для класичного інтерв’ю у діалогічному форматі: інтерв’юер – респондент – повідомлення (текст інтерв’ю) – адресат. Що ж стосується поширених у сучасній англійській пресі інтерв’ю у визначенні складових спирались на схему чинників, представлену О. О. Саламатіною для прагматичного аналізу інтерв’ю сучасної німецької преси у вигляді тріо “автор – текст – читач” [6]. Запропоновану схему доповнили наявністю не менш важливої ланки – респондента, роль якого на сучасному етапі розвитку публіцистичного жанру інтерв’ю не можна применшувати.

Багатогранність проблемного поля лінгвістичної прагматики, з одного боку, та складність компонентів комунікативної ситуації, характерної для інтерв’ю сучасної англійської преси, з іншого, зумовили своєрідні труднощі в прагматичному аналізі англійських інтерв’ю.

Оскільки основна функція інтерв’ю полягає у впливові на масового читача, у процесі прагматичного аналізу англійської преси слід відштовхуватися від комунікативних намірів (або інтенцій) суб’єктів комунікації. Перш за все, не слід ототожнювати комунікативні наміри інтерв’юера і респондента [6], так як вони керуються різними мотивами.

Так, серед комунікативних намірів журналіста слід вирізняти інформативний комунікативний намір [12], який реалізується ним в анонсі, заголовку й зачині, та спонукальний, адже саме інтерв’юер здійснює безпосередній вплив на хід розмови, стимулюючи респондента до тих чи інших мовленнєвих ходів, і реалізується спонукальний комунікативний намір в основній діалогічній частині інтерв’ю. Комунікативний намір респондента, у свою чергу, носить переважно інформативний характер, що виражається у його прагненні висвітлити перед журналістом та читацькою аудиторією темні сторони своєї професійної діяльності й приватного життя [6].

Для структурної композиції класичних портретних інтерв’ю англійської преси типовою є наявність наступних складових: анонсу, заголовку, зачину і власне інтерв’ю. Як правило, анонс та заголовок – факультативні компоненти: вони можуть разом “відкривати” лаштунки інтерв’ю або ж на розсуд журналіста обирається анонс, а заголовок “опускається” і навпаки.

Під анонсом інтерв’ю розуміємо стислий авторський коментар до нього, який покликаний розкрити основний його зміст та привернути якомога більшу увагу аудиторії. Як правило, головна дійова особа інтерв’ю анонсується крізь призму найвагоміших досягнень у професійній сфері або ж у контексті визначної події приватного життя. Для підігрівання інтересу читача англійські інтерв’юери застосовують так звані *дейктичні вирази* (мовні вирази, які можна інтерпретувати лише завдяки зверненню до фізичних координат комунікативного акту – учасникам, місцю та часу його здійснення [енциклопедія кругосвет], зокрема персональні дейксиси у формі присвійного займенника “your” (наприклад, “*Every jersey wrap dress in your wardrobe holds a debt to Diane von Furstenberg: pioneer, entrepreneur and champion of women rights.*” – Marie Claire, May 2014, p. 116).

Характерною ознакою сучасних англійських портретних інтерв’ю є наявність об’ємних зачинів, обсяг яких може досягати навіть половини обсягу опублікованого інтерв’ю. Зачин в англійських інтерв’ю виступає своєрідним документальним екскурсом у приватне чи професійне життя респондента. Журналіст часто звертається як до опису, так і до оцінки його зовнішності (“*The lady enters and at 67 years old, she purrs glamour. She wears a pair of gold-rimmed aviator sunglasses ..., a green leopard-print shirt dress over fresh-coloured fishnets and heels. Her make-up is minimal, and her life is reassuringly etched on her face (she doesn’t believe in surgery or Botox.*” – Marie Claire, May 2014, p. 119); обстановки, у якій перебувають

комуніканти (“*We sit in an extraordinary room, packed with beautiful modern art ..., family photos and a Dali pink lips sofa. The furniture and every side and space is a riot of bold print and colour. It’s fabulous.*” – Marie Claire, May 2014, p. 119); емоційного стану (“*As we step into the entrance hall, we hear fits of giggles coming from the top of the twisted staircase The lovebirds then emerge and their matching smiles say it all.*” – OK!, March 4, 2014, p. 65); особливостей характеру (“*But at the same time she entertains us all with her tongue-in-cheek humour*” – HELLO!, 7 April 2014, p. 10); визначної події приватного життя (“*Kerry and George then faced each other to make their marriage promises...*” – OK!, September 30, 2014, p. 4) або професійної діяльності (“*This month’s most hotly-tipped read is a gripping thriller about what it really feels like to be stalked. Its author, Claire Kendal, explains why every woman should pick up The Book of You.*” – Marie Claire, May 2014, p. 166).

Процитовані фрагменти є яскравою ілюстрацією головних особливостей англomовних портретних інтерв’ю, а саме *емоційності, оцінності та новизни*. Мовна виразність підкріплюється прагненням уникати повторів слів і зворотів у межах невеликого контексту, а натомість використовувати засоби словесної образності, яка досягається залученням тропів та стилістичних фігур. Найбільш поширеними серед згаданих мовних засобів є епітети (“*She is just so caring. She wants others to be happy before herself*” – OK!, September 30, 2014, p. 18; “*I am happy that I’m old enough to have danced in Studio 54, yet young enough to have been part of the digital age.*” – Marie Claire, May 2014, p. 120; “*Juggling motherhood and work is a very hard task.*” – HELLO!, 7 April 2014, p.18) і порівняння (“*I’m like a good bottle of wine.*” – OK!, September 30, 2014, p. 18).

Висновки. У представленій статті спробували окреслити найбільш характерні особливості прагмалінгвістичного аналізу портретних інтерв’ю на сторінках англomовної преси. Перш за все, обраний вид дослідження ускладнюється багатоаспектністю проблемного поля лінгвістичної прагматики, оскільки неможливо окреслити чіткі межі даної дисципліни. Крім того, комунікативна ситуація сучасних англomовних інтерв’ю також вирізняється складністю компонентів. Так чи інакше, центральним ядром у прагматичному аналізі англomовної преси виступають комунікативні наміри журналіста та респондента, оскільки саме вони визначають подальший хід інтерв’ю, вибір мовцями комунікативних стратегій і тактик, а також типів мовленнєвої поведінки, що матиме певний перлокутивний ефект на адресата. В цілому англomовним інтерв’ю властива емоційна забарвленість мовлення, прагнення до сенсаційності й наявність аксіологічного компоненту, як з боку мовців, які висвітлюють свою точку зору на певні явища, факти та осіб, так і певна оцінна реакція очікується з боку читацької аудиторії.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики [Текст] : підручник / Ф. С. Бацевич ; [рец. : М. С. Скаб, О. П. Левченко]. – К. : Академія, 2011. – 302 с.
2. Бацевич Ф. С. Дискурсивна прагматика: проблемне поле, дослідницька одиниця / Ф. С. Бацевич. – Львів. – Режим доступу : http://philology.knu.ua/library/zagal/Studia_Linguistica_1/004_010.pdf.
3. Кузнецов В. Г. Функциональные стили современного французского языка (публицистический и научный). – М. : Высшая школа, 1991. – 160 с.
4. Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В. Н. Ярцевой ; Ин-т языкознания АН СССР. – М. : Сов. энцикл., 1990. – Режим доступа : <http://tapemark.narod.ru/les/389e.html>.
5. Моррис Ч. Основание теории знаков // Семиотика. – М. : Радуга, 1983. – С. 37-89.
6. Саламатіна О.О. Прагматика інтерв’ю сучасної німецької преси / Ольга Олександрівна Саламатіна // Новітня філологія. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2007. – # 8 (28). – С. 70-79.
7. Словарь иностранных слов русского языка. – Режим доступа : http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_fwords/28907/ПРАГМА.
8. Словарь литературоведческих терминов. – Режим доступа : <http://slovar.lib.ru/dictionary/semiotika.htm>.
9. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика / И. П. Сусов. МЛ : АСТ : Восток – Запад, 2006. – 200 с. – (Лингвистика и межкультурная коммуникация: золотая серия).
10. Универсальная научно-популярная онлайн-энциклопедия “Кругосвет”. – Режим доступа : http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/DEKSIS.html

11. Штырева С. В. Прагмалингвистическая характеристика интервью (на материале французской прессы) : диссертация ... кандидата филологических наук. : (10.02.05 – Романские языки) / Светлана Викторовна Штырева ; Московский государственный лингвистический университет. – Москва, 2006. – 163 с.

12. Didenko A. S. Semantische und pragmatische Präsuppositionen und Positionen deutscher Satzgefüge // Studia Neophilologica. – 1981. – Vol. 53. – S. 217-224.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Френкель – аспірант кафедри англійської філології Інституту іноземної філології Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова.

Наукові інтереси: комунікативна лінгвістика, прагмалингвістика, лінгвістична генологія.

УДК 811.111–42

**СПІЛЬНІ ЗНАННЯ ТА ЕПІСТЕМІОЛОГІЧНІ ПРИЧИНИ
ВИНИКНЕННЯ КОМУНІКАТИВНОГО НЕПОРОЗУМІННЯ
В АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ**

Катерина ЮРОВСЬКИХ (Київ, Україна)

У статті висвітлюється проблема спільного фонду знань мовців у комунікації. Визначено теоретичні засади поняття, його класи та шляхи формування, що уможливило розглянути актуалізацію спільних знань у комунікативній ситуації непорозуміння. У результаті дослідження, проведеного на матеріалі англомовного діалогічного дискурсу, виокремлено причини виникнення непорозуміння з огляду на спільні знання комунікантів.

Ключові слова: спільні знання, фонові знання, непорозуміння, інтерпретація, інференція, механізм знання.

The article deals with the problem of speakers' common ground in communication. It defines the theoretical background of the notion, its classes and ways of formation, which enables to consider the realization of common ground in the communicative situation of misunderstanding. The causes of misunderstanding, taking into consideration speakers' common background knowledge, are identified.

Key words: common ground, background knowledge, misunderstanding, interpretation, inference, K-device.

Постановка проблеми. У кінці ХХ – на початку ХХІ ст. у лінгвістичних, соціологічних, культурологічних розвідках особлива увага приділяється непорозумінню як природній аномалії у комунікації. Непорозуміння тлумачиться як комунікативно-когнітивне ускладнення, що виникає під час інтерпретації висловлення. Провідні дослідження у межах цього питання ставлять собі за мету визначення причин виникнення непорозуміння та шляхи його подолання. Однак необхідною умовою вивчення цього явища є врахування фактору особистості мовця з його досвідом, світоглядом, картиною світу, фондом знань – тобто фоновими знаннями. У процесі інтеракції фонові знання комунікантів знаходять точки перетину, утворюючи спільні знання для обох, на яких базуються комунікація і взаєморозуміння, та як наслідок досягаються комунікативні цілі. Проте за відсутності або при неправильному припущенні спільних знань адекватна інтерпретація неможлива, що призводить до комунікативних проблем. Наразі віднаходимо поверхове вивчення явища "непорозуміння" у зв'язку із фоновими знаннями мовців лише у рамках дослідження міжкультурної комунікації. А отже, відсутнє висвітлення проблеми непорозуміння з огляду на спільні знання у комунікації монокультурних мовців.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Продовжуючи традицію, закладену Г. Кларком ще у 1980-1990-х роках [4; 5; 6], лінгвісти Т. ван Дейк та І. Кечкеш розглядають спільні знання із соціокогнітивної перспективи, більш детально зупиняючись на поняттях контексту, імпліцитності, типах спільних знань тощо [7; 8; 9]. Поняття як таке отримує досить глибоке прочитання із детальним роз'ясненням механізмів, задіяних у формуванні спільних знань, та основних процесів, що відбуваються у когніції мовців. Також, варто відмітити проникнення цього концепту у простір інших дисциплін, зокрема, в психологію, культурологію, організаційний менеджмент, теорію штучного інтелекту. Отже, поняття "спільні знання" активно використовується як допоміжний засіб дослідження інших феноменів.

Метою дослідження є визначення місця та ролі спільних знань у виникненні комунікативної ситуації непорозуміння, окреслення причин непорозуміння, пов'язаних із спільними знаннями мовців. **Матеріалом дослідження** слугували фрагменти англомовного діалогічного дискурсу, вилучені із американських та британських серіалів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття "спільні знання" ("common ground", "common knowledge", "mutual knowledge") було введено у науковий обіг американським філософом Р. Сталнакером, який розумів під ним пресупозиції, що належать обом мовцям [10, с. 78]. Проте основна заслуга у розробці теорії "спільних знань" належить психолінгвісту Г. Кларку. Суть цієї теорії полягає у тому, що у комунікативному процесі мовці мають ділитися знаннями для досягнення взаєморозуміння та проведення змістовного діалогу [6, с. 181]. В інтерпретації Г. Кларка спільні знання постають як колективні знання, спільні погляди та спільні припущення мовців, необхідні для протікання комунікації [5, с. 130]. Таким чином, конструювання висловлення відбувається на основі припущення знань, що належать обом мовцям.

Г. Кларк разом із К. Маршалл визначили два основні класи спільних знань (на той час вони оперували терміном "evidence"), ними є колективні (communal) та особистісні (personal) [4, с. 23]. **Колективні спільні знання** включають приналежність до одної спільноти (community membership – суспільство визначає наявність у комунікантів певного набору знань). **Особистісні спільні знання** містять спільну фізичну присутність (physical co-presence – референція до об'єкту, суб'єкту, події в просторово-темпоральному оточенні, спільному для обох мовців), спільну лінгвістичну присутність (linguistic co-presence – застосування повторів, засобів когезії, дейксису для посилення на попереднє висловлення або знання), непряму присутність (indirect co-presence – непряма референція до об'єкту, що вимагає залучення механізмів логіки, зокрема умовиводів) [4, с. 24]. Відтак у результаті дослідження науковці прийшли до висновку, що колективний фактор формується протягом тривалого періоду часу життя мовців, тоді як всі інші фактори конструюються в актуальній ситуації мовлення.

Для розуміння функціонування та значення спільних знань у комунікативній ситуації "непорозуміння" необхідно визначити шляхи їхнього формування та актуалізації. Беззаперечним є той факт, що спільні знання базуються на фонових знаннях співрозмовників. Дискурс є певним чином поєднання вербалізованої інформації та фонових знань, що мають бути присутні в оптимальній пропорції для забезпечення успішної комунікації. Ми визначаємо **фонові знання** як інформаційний фонд, сформований у когніції мовця протягом його життя. Вони виступають умовою успішності комунікації. У комунікації продуцент переважно вербалізує знання, що є "різницею", отриманою в результаті вилучення припущених знань інтерпретатора. В свою чергу, інтерпретатор "додає" цю різницю до власного знання [3, с. 36]. Отже, нові для співрозмовника знання (за припущенням мовця) експлікуються, в той час як спільні – залишаються переважно імпліцитними.

За О. М. Пешковським мовлення є по своїй суті еліптичне, тобто мовці випускають те, що обумовлено ситуацією чи їхнім попереднім досвідом [2, с. 58]. Тому попередній досвід (знання) і є невербалізоване в дискурсі знання [1, с. 92]. У продукуванні дискурсу комуніканти послуговуються загальною **епістеміологічною стратегією**, що полягає у тому, що спільні знання не потребують вираження, тому залишаються імпліцитними [8, с. 83]. Імпліцитність зумовлена наявними знаннями, що приписуються продуцентом реципієнтові, а також знаннями, що слухач може інферувати із попередніх висловлень. Т. ван Дейк сформулював загальну стратегію: Recipient knows all I know, except X and Y [8, с. 84]. А отже, мовцю необхідно виразити X та Y, апелюючи до відомого обом. Застосовуючи термінологію актуального членування речення, X та Y є ремою, а спільні знання – темою.

Проте залишається відкритим питанням: як відбувається розмежування спільних та нових знань. У відповідь на це питання Т. ван Дейк запропонував свою модель, що отримала назву "**механізм знання**" (K(nowledge)-device) [7, с. 75]. Зазначений механізм регулює, які знання із ментальних моделей можуть або мають бути більшою чи меншою мірою

експліцитно виражені в дискурсі, або які мають бути залишені повністю чи частково імпліцитними. Згідно із Т. ван Дейком механізм знання постійно активно оцінює, якою інформацією реципієнти володіють у момент комунікації. Відтак цей механізм адаптує структуру розмови до динамічних та мінливих спільних знань, наприклад, обираючи доречний мовленнєвий акт (асертиви або квеститиви), означені/неозначені артиклі, пресупозиційні *that*-clauses, конверсаційні маркери ("You know"), маркери нагадування ("As I told you yesterday"), роз'яснюючі деталі тощо [7, с. 76]. Таким чином, цей механізм покликаний розмежовувати знання, що мають бути експліцитно вербалізовані, та знання, що припущені як спільні або можуть бути логічно виведені реципієнтами самостійно.

Варто ще раз підкреслити, що фонові та спільні знання виконують функцію підґрунтя для успішної комунікації. Проте, як відомо, комунікації властиві певні аномалії, збої, девіації, а отже, окреслені когнітивні схеми та механізми не завжди можуть адекватно функціонувати. Прикладом проблематичної комунікації є **непорозуміння** як когнітивно-когнітивне ускладнення, що виникає при неусвідомленій неправильній або неповній інтерпретації семантичної та/чи прагматичної сторони висловлення реципієнтом у контексті певної ситуації.

Когнітивними передумовами непорозуміння виступають незбіг когнітивної бази та когнітивний дисонанс. Необхідно наголосити, що когнітивні простори мовців включають спільні знання, що виводяться із фонових знань. Таким чином, неправильна інференція спільних знань зі сторони продуцента чи реципієнта може призвести до непорозуміння.

Для окреслення епістеміологічних причин виникнення непорозуміння слід звернутися до вже існуючої класифікації спільних знань, запропонованої І. Кечкешем та Ф. Жангом у межах соціокогнітивного підходу. По-перше, науковці визначають спільні знання як попередній комунікативний досвід, фонові знання та поточний комунікативний досвід, що утворюють соціокультурне підґрунтя для протікання комунікації [9, с. 335]. По-друге, у структурі спільних знань вони розрізняють дві сторони: **основні спільні знання** (core common ground) та **емерджентні спільні знання** (emergent common ground). Під основними спільними знаннями маються на увазі досить статичні, загальні уявлення, притаманні певній мовленнєвій спільноті, до яких входять здоровий глузд (common sense), культурний смисл (culture sense) та формальний смисл (formal sense) [9, с. 347 – 348]. Фактично всі ці компоненти доволі рівномірно репрезентовані у середньостатистичних комунікантів певної групи, адже всі вони оперують базовими категоріями для правильного формального вираження думок. Непорозуміння ж на цих рівнях буде спостерігатись, якщо у комунікації приймають участь представники різних культур. Відповідно, вірогідність виникнення непорозуміння у монолінгвальних мовців мінімальна. Тому розглядаючи діалогічний дискурс за участі носіїв англійської мови та культури, попередньо визначений фактор втрачає свою релевантність.

Другою стороною є емерджентні спільні знання, більш особистісні та залежні від ситуативного контексту. Серед них виділяють спільний смисл (shared sense) та поточний смисл (current sense) [9, с. 348]. Спільний смисл включає персоналізований досвід, спільний для обох мовців. Поточний смисл інкорпорує емерджентне сприйняття даної ситуації. Отже, спільний смисл апелює до вже наявних знань, тоді як поточний – до щойно сконструйованих, що виникають у процесі комунікації.

Послуговуючись класифікацією спільних знань І. Кечкеша, точною відліку беремо типи емерджентних спільних знань. Спільний смисл (у термінології Т. ван Дейка – інтерперсональне знання [7, с. 78]) вже наявний у свідомості двох мовців, адже він формується ще до початку комунікації на основі їхньої попередньої інтеракції та спільного досвіду. Мовці роблять припущення стосовно вже наявних знань у співрозмовників. Проте таке припущення є фактично здогадкою, що формується на певних об'єктивних факторах таких, як попереднє спілкування між одними і тими самими комунікантами, подіях із їхнього життя. У тому випадку, коли припущення значно розходиться із дійсністю, тобто неправильно вилучаються знання із досвіду співбесідника, існує велика вірогідність

виникнення комунікативного непорозуміння. Розглянемо, як **неправильне припущення про спільний зміст** реалізується у конкретній ситуації мовлення:

Rachel: These aren't for you. (to Julie) These are for you. (Loudly, thinking she can't speak English.) Welcome to our country.

Julie: (Loudly, proving she can speak English.) Thank you. I'm from New York.

Rachel: Ok, well, not a problem. (Friends, Season 2, Episode 1).

У представленому уривку непорозуміння відбувається через неправильну інференцію спільних знань. Зважаючи на те, що Рейчл не знайома із Джулі, котра має типову азіатську зовнішність, Рейчл керується стереотипним мисленням та робить припущення, що та приїхала із Азії та погано володіє англійською мовою. Продюцент намагається більш чітко вимовляти слова для кращого розуміння реципієнтом. Проте припущення Рейчл виявляється хибним, тому Джулі вдається до використання коригуючої репліки для виправлення непорозуміння, що склалось. Таким чином, в цій ситуації мовець будує неправильну гіпотезу про спільні знання, що потім коригуються слухачем.

Наведена ситуація яскраво демонструє виникнення непорозуміння між незнайомцями, вірогідність та частотність якого значно вища порівняно із комунікантами, що вже знають один одного. У випадку знайомих мовців спільні знання формуються на певному попередньому досвіді, а не лише на припущеннях. Розглянемо таку ситуацію на прикладі фрагменту дискурсу.

Kevin: I saw you in a gay bar last night.

Frasier: Oh, I see. [chuckling] Yes, in fact, I did pop into Bad Billy's yesterday. You see, I thought I had seen a gentlemen I wished to speak with go in there, and I'd certainly never been in that bar before.

Kevin: Then how come you knew the bartender by name? And why were you wearing those tight little shorts?

Frasier: Well, they-they were not my shorts. You see, I'd been playing squash, and I borrowed them from my... [catches himself] uh, from my friend, who is slim-hipped. (Frasier, Season 11, Episode 3).

У цьому уривку непорозуміння ґрунтується на різних інтерпретаціях однієї ситуації, відомої обоим комунікантам. Побачивши Фрейзера, що заходив до бару для людей із нетрадиційною сексуальною орієнтацією, Кевін відразу ж зробив відповідні припущення та висновки. Тобто у Кевіна сформувались свої знання з приводу побаченої ситуації. Однак Фрейзер заперечує та відкидає гіпотезу друга, намагаючись переконати, що це було лише збіг обставин. Для досягнення своєї комунікативної мети, Фрейзер застосовує низку коригуючих реплік, що містять у собі заперечення та певні лексичні маркери, такі як *well, you see, in fact*.

Поточні змісти, що формуються у пліні спілкування, також можуть позиціонувати певні труднощі. Тоді коли мовці припускають, що вкладають однаковий сенс у висловлення, інколи інференція відбувається дещо іншим чином, ніж планувалось. Як правило, така ситуація спричиняється різними уявленнями, що складаються під час розмови у комунікантів з приводу спільних знань; у такому випадку мовці керуються власним егоцентризмом, ототожнюючи себе із співрозмовником. Проте окреслений сценарій може також мати місце у випадку, коли комунікантам не вдається простежити хід думки продюцента або просто заважає власна неухважність. Наведемо фрагмент дискурсу для демонстрації комунікативного непорозуміння, спровокованого **різними інтерпретаціями поточного змісту**.

Frasier: You look fantastic.

Ronee: Oh, well, it's a lot of work.

Frasier: Of course it is. You know, exercise, dieting and all...

Ronee: No, I've had a lot of work.

Frasier: Oh.

Ronee: Every time something sags, drags or bags, I get Dr. Goldman right on top of it. And then I call a plastic surgeon. (Frasier, Season 11, Episode 4).

Представлений уривок містить у собі непорозуміння, причиною якого виступила фраза *it's a lot of work*. Ця фраза активізує відмінне сприйняття у Фрейзера, що є більш конвенціональним порівняно із вкладеним значенням Роні. У коригуючій репліці Роні уточнює своє висловлення поясненням, що експліцитно репрезентує її вкладений смисл. А отже, у цій ситуації спільні знання формуються у момент мовлення, проте для кожного мовця вони полягають у різному і віднаходять відмінне потрактування.

Інший сценарій розвитку подій у комунікативній ситуації непорозуміння пов'язаний із дейктичною референцією стосовно спільних знань, визначеною Т. ван Дейком [7, с. 76]. Оскільки у процесі спілкування панує тенденція до економії мовних засобів, комуніканти досить часто використовують дейктичні засоби для швидшого вираження думки. Проте через те, що спільні знання інколи відрізняються, дейктичні засоби відсилають до різних референтів. Визначальним у цьому випадку є застосування пояснення та нагадування при потребі у зверненні до потрібних знань. Однак часом продуцент не зважає на той факт, що вкладений смисл не завжди може знайти відображення у когніції співрозмовника. Продемонструємо приклад ситуації із **проблематичною дейктичною референцією**.

Irene (putting on the coat and wrapping it around her): Well, never mind. We've got better things to talk about. Now tell me – I need to know. (She walks over to the sofa and sits down.) How was it done?

Sherlock: What?

Irene (taking off her shoes): The hiker with the bashed-in head. How was he killed?

Sherlock: That's not why I'm here. (Sherlock, Season 2, Episode 1).

У наведеному фрагменті комунікативне ускладнення відбувається у результаті використання дейксису *it*, що не виражає експліцитної референції, та значення не може бути виведене із контексту. Ця ситуація яскраво репрезентує егоцентризм зі сторони Айрін, яка зважає лише на свої власні мотиви та інтенції та не застосовує принцип кооперації. Таким чином, **нехтування спільними знаннями** може призвести до непорозуміння.

Висновки та перспективи дослідження. У комунікації фонові знання та спільні знання виступають підґрунтям для протікання успішної інтеракції. За умови неможливості виведення або потрактування спільних знань існує висока вірогідність виникнення комунікативного непорозуміння. Відтак непорозуміння може бути спровоковане неправильним припущенням про спільний смисл, відмінними інтерпретаціями поточного смислу, нехтуванням спільними знаннями. Висновки дослідження заклали основу для подальшого вивчення питання у рамках соціального контексту, а саме кореляції спільних знань та соціальних класів, до яких належать мовці.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Валгина Н. С. Теория текста / Нина Сергеевна Валгина [учебное пособие]. – Москва : Логос, 2003. – 280 с.
2. Пешковский А. М. Объективная и нормативная точка зрения на язык. Избранные труды [под ред. Г. Н. Лебедевой] / Александр Матвеевич Пешковский. – М. : Наука, 1959. – С. 50 – 62.
3. Шабес В. Я. Событие и текст / Владимир Яковлевич Шабес. – М. : Высшая школа, 1989. – 175 с.
4. Clark, H. H. Definite reference and mutual knowledge / H. H. Clark, C. R. Marshall // *Elements of discourse understanding* / [ed. by A. K. Joshe, B. Webber, I. A. Sag]. – Cambridge : Cambridge University Press, 1981. – P. 10 – 63.
5. Clark, H. H. Grounding in Communication / H. H. Clark, S. E. Brennan // *Perspectives on socially shared cognition* / [ed. by L. B. Resnick, J. M. Levine, S. D. Tesley]. – Washington : APA Books, 1991. – P. 127 – 149.
6. Clark, H. H. Language use and language users / Herbert H. Clark // *Handbook of social psychology* (3rd ed.) / [ed. by G. Lindzey, E. Aronson]. – New York : Harper and Row, 1985. – P. 179 – 231.
7. Dijk T. A. van. Contextual knowledge management in discourse production. A CDA perspective / Teun A. van Dijk // *A New Agenda in (Critical) Discourse Analysis* / [ed. by R. Wodak, P. Chilton]. – Amsterdam : Benjamins. – P. 71 – 100.
8. Dijk T. A. van. Discourse and Context. A Socio-Cognitive Approach [Електронний ресурс] / Teun A. van Dijk. – Cambridge : Cambridge University Press, 2008. – 288 р. – Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/0B2ZnLBik7OQSNWM0YzhkNTUuODkwNS00NTY2LWJjOTctNGU0NTU0YTYwNjgw/view>
9. Kecskes I. Activating, seeking, and creating common ground. A socio-cognitive approach / I. Kecskes, F. Zhang // *Pragmatics and Cognition*. – 2009. – Vol. 17: 2. – P. 331 – 355.
10. Stalnaker R. Assertion / Robert Stalnaker // *Syntax and Semantics*. – 1978. – Vol. 9. – P. 78 – 95.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

11. Frasier [TV series]: The Doctor is Out / directed by David Lee. – Grub Street Productions, 2003. – Season 11, Episode 3. – 23 min; The Babysitter / directed by Kelsey Grammer. – Grub Street Productions, 2003. – Season 11, Episode 4. – 21 min.

12. Friends [TV series]: The One with Ross's New Girlfriend / directed by Michael Lembeck. – Bright/Kaufmann/Crane Productions, Warner Bros. Television, 1995. – Season 2, Episode 1. – 22 min.

13. Sherlock [TV series]: A Scandal in Belgravia / directed by Paul McGuigan. – Harstwood Films, BBC Wales, 2012. – Season 2, Episode 1. – 89 min.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Катерина Юровських – аспірант кафедри германської та фіно-угорської філології Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: комунікативна лінгвістика, лінгвопрагматика, когнітивна лінгвістика, дискурс-аналіз.

УДК 811.112.2'373:659.1:808.53

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОМОВНОГО РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ ЖУРНАЛУ BRIGITTE)

Ольга САВІЦЬКА (Львів, Україна)

У статті досліджуються лексичні особливості німецькомовного рекламного дискурсу на матеріалі рекламних текстів журналу Brigitte. Рекламу визначено як багатоаспектне лінгвістичне явище, подано її визначення та характеристики, класифіковано за способами впливу на споживача. Основна увага зосереджена на класифікації лексичних одиниць за функціональним критерієм, визначено, яке функціональне та стилістичне навантаження мають у рекламних текстах певні частини мови.

Ключові слова: реклама, дискурс, рекламний текст, види реклами, рекламний слоган.

Lexical features of German advertisement discourse as exemplified in Brigitte magazine ads are studied. The notion of advertisement, its characteristics, and typology according to its influence on customers are manifested. The classification of lexical units by functional criterion is emphasized in the paper. Functional and stylistic meaning of different parts of speech in ads is defined.

Key words: advertising, discourse, advertising text, types of advertising, advertising slogan

В данной статье исследуются лексические особенности немецкоязычного рекламного дискурса на материале рекламных текстов журнала Brigitte. Реклама представлена как многоаспектное лингвистическое явление, в работе исследовано ее определение и характеристики, классифицировано с точки зрения способов ее влияния на потребителя. Основное внимание сосредоточено на классификации лексических единиц по функциональным характеристикам определено какую функциональную и стилстическую нагрузку имеют в рекламных текстах части речи.

Ключевые слова: реклама, рекламный дискурс, рекламный текст, виды рекламы, рекламный слоган.

Слово «реклама» має латинські корені - «*geslato*», що означає «*викрикую*». Сьогодні його трактують як «інформацію про споживчі властивості товарів і різні види послуг з метою їх реалізації та створення попиту [2, с. 13].

В наш час реклама представлена як друком (газети, журнали, афіші, бюлетені, проспекти тощо), так і радіо, телебаченням, кінематографом, вітринами, вивісками, світловими оголошеннями, упаковками товарів, товарними і фірмовими знаками тощо.

Реклама – це частина культури, спресований образ сучасності, вона акумулює почуття і досвід усього суспільства [1, с. 15]. Ю. В. Шатін переконаний, що «головною рисою реклами як культурного феномену є її амбівалентність (внутрішнє протиріччя), тобто вона існує поза бажанням суб'єкта, але зрештою підкоряє собі його свідомість» [9, с. 41]. Таким чином, використання певних засобів, реклама змушує нас сприймати рекламні тексти навіть тоді, коли ми цього не хочемо; тобто вона намагається включити створені нею висловлювання в наше розуміння, наш культурний фон. Оскільки досягнення необхідного впливу на споживачів, тобто ефективність рекламної компанії відбувається за допомогою мовного оформлення рекламного тексту, реклама постійно перебуває в колі інтересів лінгвістів, які активно досліджують різні аспекти рекламного тексту та дискурсу: культурологічні [6, с. 211], когнітивні [9, с. 23], прагматичні [7, с. 26] й стилістичні [4, с. 11]. Проте, актуальним залишається питання з'ясування особливостей окремих лінгвальних аспектів реклами, а саме функціональне навантаження різних частин мови в рекламних текстах.

Мета цієї розвідки – дослідження лексичних особливостей німецькомовного рекламного дискурсу у сучасних виданнях журналу «Brigitte». Успішне досягнення мети передбачає виконання наступних завдань: розгляд видів реклами та класифікація рекламних текстів за цими видами, аналіз поняття рекламного дискурсу, здійснення лінгвістичного аналізу німецькомовних рекламних текстів журналу Brigitte, опис лексичних одиниць в мовленні реклами, їх класифікація за функціональним критерієм.

Матеріалом дослідження слугують 210 рекламних текстів і слоганів, вибраних методом суцільної вибірки з німецькомовного журналу Brigitte за друге півріччя 2015 року.

У роботі ми спираємося на розуміння рекламного дискурсу як мисленнєво-мовленнєвого феномену, який обов'язково містить дві компоненти – комунікативну взаємодію у сфері реклами, спрямовану на просування товару або послуги на ринку лінгвальними засобами за відсутності контакту комунікантів, та рекламний текст. В основі такого розуміння рекламного дискурсу лежить лінгвістичне визначення дискурсу [10, с. 17]. Відомо, що основою будь-якого дискурсу є комунікація. У дискурсі автор письмового тексту, або мовець доносить своє повідомлення слухачеві або читачеві. Результатом процесу комунікації є текст, тобто змістовна сукупність висловлень за допомогою природньої мови.

Рекламний текст розглядаємо як тип текстового матеріалу, головною ідеєю якого є залучення уваги цільової аудиторії до певної пропозиції на ринку з метою показу вигідних сторін цієї пропозиції і спонукання читачів скористатися рекламованими послугами, купити товар, тощо. Основним компонентом рекламного тексту є рекламний слоган. Для отримання більшого впливу на адресата рекламний слоган повинен бути стислим, лаконічним для кращого запам'ятовування та засвоєння інформації [11, с. 45].

У науковій літературі представлено різні види реклами. Зважаючи на мету роботи, зупинимося на класифікації реклами, залежно від цільової спрямованості об'єкта рекламування, оскільки саме мовне оформлення рекламного тексту забезпечує успішну реалізацію рекламного проекту, здійснення необхідного впливу на споживача. Тут дослідники розрізняють наступні види реклами [7, с. 101]:

- інформативна (формує образ фірми-виробника, постачальника, повідомляє покупців про товари, їх види, призначення, якість, рівень цін, принципи дії);
- переконуюча (заохочує покупця віддати переваги саме цьому товару, змінює сприйняття споживачем властивостей товару, переконує у здійсненні покупки);
- пригадуюча (нагадує про товар, місце і умови продажу, підтверджує імідж фірми, підтверджує інформованість);
- підкріплююча (підтримує думку про товар і послуги після купівлі та використання);
- «Імідж фірми» (підкреслює солідність статусу фірми, підтверджує надійність, прогресивність і стабільність фірми) [8, с. 136].

Зауважимо, що фактичний матеріал дослідження засвідчив наявність усіх вище наведених видів реклами. Найбільша кількість (31%) прикладів належить до першого типу, дещо менше представлені інші типи: переконуюча (19%), пригадуюча (12%), підкріплююча (9%), «Імідж фірми» (7%). Досить велику частку прикладів (23%) визначаємо як суміш кількох рекламних типів: інформативно-пригадуюча (11%), пригадуючо-підкріплююча (7%), інформативно-іміджева (5%).

В усіх видах реклами присутні загальні риси, необхідні для вдалого формування рекламного повідомлення.

До повідомлення висувають цілий ряд вимог, зокрема воно повинно бути:

коротким та влучним, цікавим покупцю, достовірним, зрозумілим, динамічним, повторюваним, унікальним [8, с. 102].

Вважаємо, що досліджувані рекламні тексти та слогани здебільшого задовольняють ці вимоги, зокрема вони є короткими та влучними, наприклад: *Natürlich besser leben; Sinnlich duftende Hautpflege* [13]. Однак, на нашу думку, не завжди унікальними, оскільки унікальність передбачає те, що повідомлення вирізняється серед інших, впадає у вічі. Однак,

як свідчить фактичний матеріал, часто рекламні слогани є однотипними, наприклад: *Sehr gut gegen trockene Haut; Die doppelte Pflanzenkraft gegen Husten* [12].

Реклама покликана привертати увагу покупця, тому лексичні одиниці рекламного повідомлення мають бути особливо ретельно підібрані, щоб максимально задовольнити цю вимогу. Їх функція - представити чітку, зрозумілу інформацію; вони мають бути лаконічними та однозначними.

Фактичний матеріал засвідчив, що для німецькомовних рекламних текстів та слоганів властиве використання конкретних іменників, а також якісних прикметників, що передають інформацію про якість товару чи послуги, наприклад: *Unfall? Dieser Schutzengel hilft automatisch!; Das Gefühl eines frischen Frühlingstags; Der Erkältung Contra gezielt geben!; Eisen bringt Sie wieder in Schwung; Natürlich besser leben; Die trendige Art, Matcha zu genießen; Sinnlich duftende Hautpflege* [15]. В більшості випадків іменники використовуються для того, щоб назвати предметну дійсність.

Як видно з наведених прикладів, прикметник виражає пасивну ознаку предмета чи явища. Якщо метою рекламного повідомлення є прагнення до посилення оцінюючої функції висловлення, то в текстах використовуються прикметники найвищого ступеня порівняння: *Das Schönste Rund des Jahres* [15].

Вважається, що займенники мають у тексті прагматичне значення. Увагу адресата реклами привертають також презентативи і звороти виділення [3, с. 132]. Підтвердженням цих тверджень є наступні приклади: *Mein Alter? Bestimme Ich selbst, Ihr Immunsystem hat Geschmack, Ihr Kindle – lein kommet, Ich bin nicht da, um perfect zu sein. Ich bin da, um da zu sein, Ich. Facettenreich und erfrischend raffiniert. Ich bin Volluto, Meine Freiheit, alles zu genießen. Meine Laktose-Freiheit, Trauen Sie dem Braten. Weihnachtliche Rezepte, die garantiert gelingen, Wir helfen Kindern, Gemeinsam können wir Wunder bewirken* [13].

Дослідники вказують, що прийменники необхідні для того, щоб зорієнтувати адресата на покупку, і привернути його увагу до повідомлення [5, с. 13]. Це властиво і для німецькомовних рекламних повідомлень, наприклад: *Sehr gut gegen trockene Haut; Die doppelte Pflanzenkraft gegen Husten* [14].

Окрім цього зустрічаємо в рекламних текстах і омонімію, основною функцією якої є створення каламбуру, для більшого привертання уваги споживача: *Nicht Normal ist das neue Normal.* [14]

В німецькомовних рекламних текстах представлена також емоційно-забарвлена лексика, наприклад: *Noch nie war Schaumbaden so schön* [12].

Таким чином, можна констатувати, що в німецькомовному рекламному дискурсі переважають рекламні тексти з використанням конкретних іменників, присвійних та особових займенників, якісних прикметників які не лише містять інформацію про той чи інший продукт чи послугу, а й забезпечують привертання уваги і, як наслідок, пов'язують продукт зі споживачем.

Результат впливу реклами безпосередньо залежить від якості лексичного наповнення рекламного повідомлення. Всі проаналізовані рекламні тексти достатньо чіткі та стислі. Хоча текст реклами повинен значно відрізнятися від тексту реклами конкурентів, спостерігаємо наявність однотипних рекламних слоганів. Для створення необхідного впливу на споживача у рекламних текстах поєднуються різні за функціями лексичні одиниці, які створюють його необхідне емоційне наповнення.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в зіставному аналізі німецькомовних та україномовних рекламних текстів і способів їх перекладу, враховуючи стилістичні особливості використання лексичних одиниць.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Борисов Б.Л. Технология рекламы и PR: Учеб.пособие для вузов / Б. Л. Борисов. – М.: Гранд: Фанр-Пресс, 2001. – 617 с.
2. Воронів Д. Р., Реклама в торгівлі капіталістичних країн, в збірці: Науч. записки Всесоюзною академік зовнішньої торгівлі. / Д.Р. Воронів – М., 1967. – 345с.

3. Егорова А. М. Теория и практика перевода экономических текстов с английского языка на русский. / А.М. Егорова – М.: Международные отношения, 1974. – 192 с.
4. Княжева Е.А., Крупина И.А. Предварительный анализ и перевод специального текста: Учебное пособие. / Е.А. Княжева., И.А. Крупина – М.: Воронеж: Изд-во ВГУ, 2005. – 32 с.
5. Медведева Е.В. Рекламная коммуникация. / Е.В. Медведева – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 174 с.
6. Музыкант В. Л. Теория и практика современной рекламы. Учебное пособие для вузов / В. Л. Музыкант. – М.: Евразийский регион, 1998. – 399 с.
7. Мяснянкина Л.И. Мова друкованої реклами. / Л.И. Мяснянкина – Л., 2004. – 236 с.
8. Феофанов О. А. Реклама і суспільство / О.А. Феофанов – М., 1974. – 267с.
9. Шатин Ю.В. Построение рекламного текста. / Ю. В. Шатин. 2-е изд. М.: Бератор-Пресс, 2003. – 128 с.
- Княжева Е.А., Крупина И.А. Предварительный анализ и перевод специального текста: Учебное пособие. / Е.А. Княжева., И.А. Крупина – М.: Воронеж: Изд-во ВГУ, 2005. – 32 с.
10. Шевченко І.С. Когнітивно-комунікативна парадигма і аналіз дискурсу / І. С. Шевченко // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. – Х.: Константа, 2005. – С. 9–20.
11. Janich N. Werbesprache / N. Janich. – Tübingen : Narr, 1999. – 247 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

12. Brigitte, № 19. – 2015. – 208 с.
13. Brigitte, № 22. – 2015. – 208 с.
14. Brigitte, № 24. – 2015. – 208 с.
15. Brigitte, № 25. – 2015. – 208 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Савіцька – магістр кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка».
Наукові інтереси: дискурсологія, лексикологія сучасної німецької мови.

РІЗНОЧИТАННЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

УДК 182. 161. 1

НЕОРОМАНТИЗМ АРКАДІЯ ЛЮБЧЕНКА

Юрій МАРИНЕНКО (Київ, Україна)

У статті розглянуто особливості художнього мислення українського прозаїка доби розстріляного відродження А.Любченка. Доведено, що, в своїй творчості письменник прагнув модернізувати досвід конструювання сюжетів, колізій, характерів персонажів, напрацьований вітчизняною та зарубіжною літературами. Наприклад, у новелі «Кров» письменник показав культивованій митцями 1920-х рр. ідеал сильної особистості Ф.Ніцше. В новелі «Via dolorosa» спрямовує класичну колізію – кохання жебрака й шляхетної панни – в русло контрасту маски й істинної суті особи. А в повісті «Вертеп» автор прагнув показати образ жінки, який би заперечив традиційний для української літератури XIX століття.

Ключові слова: автор, проза, новела, повість, персонаж, неоромантизм.

The article views the peculiarities of Ukrainian writer from the Executed renaissance epoch A.Lubchenko. In his works the author tried to modernize native and foreign literature experience of plots, conflicts, characters. For example, in his short story "The blood" the writer showed Nietzsche's ideal of strong personality, which was professed by artistic generation of the 1920s. In the short story «Via dolorosa» the author implemented the classical collision – a beggar and a noble lady's love – towards the contrast of the mask and the true face. In the story «Vertep» the writer tried to deny the woman's image which was traditional for Ukrainian literature in the 19th century.

Key words: author, prose, short story, character, neo-romanticism.

Серед течій модернізму, які створили в українській літературі альтернативу реалістичному мистецтву, першість належить неоромантизму. Це можна пояснити передовсім іменами визначних його представників. Біля витоків цього явища були, наприклад, Ольга Кобилянська та Леся Українка. Відтак активно розвивали представники покоління Миколи Хвильового, серед якого чільне місце посідає Аркадій Любченко.

Науково-критичне осмислення творів А.Любченка, що в 20-х рр. друкувалися в популярних на той час журналах «Червоний шлях», «Життя й революція», «Вапліте», відтак склали збірки «Буремна путь» (1926), «Вона» (1929), «Вітрила часу» (1932), розпочалося відразу по їх публікації. Вже перша книжка оповідань «Буремна путь» поставила молодого автора в число найперспективніших прозаїків. Саме її поява на початку 1926 року дала підстави О.Білецькому прогнозувати молодій пореволюційній українській прозі «гарне й велике майбутнє» [2, с. 89]. Відтоді ім'я письменника на кілька наступних років міцно прижилося на сторінках регулярних літературних оглядів цього авторитетного літературознавця. Інший видатний сучасник, «олімпієць», М.Хвильовий вважав А.Любченка чи не «єдиним у нас художником, що його можна назвати новелістом. Це, – наголошував він, – вибагливий, вишуканий мініатюрист, що, очевидно, буде продовжувати Коцюбинського в його європейських імпресіоністичних новелях» [11, с. 364]. Наступний етап наукової рецепції творів митця припав на мурівські часи. Його здійснили літературознавці-емігранти, що відбито передовсім у ґрунтовних дослідженнях Ю.Шереха [12] та Г.Костюка [5]. Найновіший період розпочався 1991 р. У найзагальніших рисах огляд праць В.Агеєвої [1], Л.Кавун [4, с. 193-205], Н.Кудрі [6], Л.Пізнюк [8] та ін. показує, що в особі А.Любченка маємо письменника, який у своїх творах утверджував здобутки української модерної прози перших десятиріч ХХ сторіччя від Коцюбинського до «активних романтиків» літературного Харкова 20-х рр. Наприклад, Л.Кавун, скрупульозно проаналізувавши повість «Образ», робить слушний висновок про співмірність Любченкової візії України з її візією у творах інших «м'ятежних геніїв» (ваплітянських романтиків вітаїзму), таких як М.Хвильовий чи Ю.Яновський. Цей образ «ґрунтується на баченні світу як космічного універсуму» й зумовлений «настановою письменника художньо осягнути роль і місце українця в цивілізаційному поступі» [4, с. 205]

Метою запропонованої статті є спроба системно висвітлити неоромантичні тенденції в творах прозаїка 20-х років.

Передовсім потрібно з'ясувати витoki художнього мислення прозаїка, адже, як відомо, будь-яка особистість є носієм цінностей, вироблених і сповідуваних її поколінням, і, водночас, цінностей роду, іншими словами, «заповітів батьків». Не повторюючи розлогих міркувань на цю тему (вони нині достатньо розкриті) лише в найзагальніших рисах окреслюємо суть питання.

Отже, з одного боку, генерація митців 20-х рр., до якої належав А.Любченко, зазначає Л.Кавун, найбільше переймалася «пошуком обґрунтування ідеї національного відродження». На цьому шляху майстри слова неминуче зіткнулися з потребою «осягти найглибшу сутність життя, першопричину всього конкретно існуючого, ту внутрішню силу, що приводить у рух життя». А центральним для них висновком була думка, що «одним із чинників творчої еволюції є «любковий порив», воля до життя, та «внутрішня сила», що штовхає вперед» [4, с. 104]. Із іншого, – У.Самчук у книжці спогадів «На коні вороному» цілком справедливо схарактеризував А.Любченка як людину, якій уже фактом свого походження судилося житися «твердими традиціями стихійного і свідомого незалежництва в душі та незламним бажанням боротися проти кожного заперечення наших законних прав на землі наших предків» [9, с. 99].

Тут, власне, маємо риси, які вичерпно характеризують стильовий різновид романтики, що його наполегливо впроваджували в літературну практику письменники розстріляного відродження, в т. ч. й А.Любченко, – романтики вітаїзму. На наше ж переконання, маємо справу з відомим уже в літературі неоромантизмом, мистецьким явищем, що його теоретично обґрунтувала (й дала назву – новоромантизм) Леся Українка 1901 р. Якщо «старий», тобто класичний, романтизм прагнув звільнення особистості від юрби, зазначала вона (при цьому підкреслюючи, що мова про особистість «виняткову, героїчну»), а натуралізм вважав її цілком підпорядкованою тій юрбі, то неоромантизм «прагне звільнити особистість у самій юрбі, розширити її права, дати їй можливість знаходити собі подібних або, коли вона виняткова та при цьому активна, дати їй можливість вивищувати до свого рівня інших, а не знижуватися до їхнього рівня, не бути в альтернативі вічній моральній самотності чи моральної казарми» [10]. Тож наступні роки цей напрям наполегливо виборював собі право на існування. Скажімо, М.Євшан указував на нагальну потребу «іншої естетичної культури», здатної дати «здоровле душі». Завдання митця – сприяти самовдосконаленню людства, його орієнтиром повинні стати ідеальні життєві цінності, – наголошував критик. Отже, всяка «правдива творчість» має прямувати до «найвищого свого ідеалу», яким є зображення «високої людини», до створення «такої атмосфери, в якій та висока людина дійсно могла б жити» [3, с. 5]. І далі: «В приготуванні тої возвищеної атмосфери серед загалу, у вихованні одиниць і цілих поколінь в тім напрямі, щоб зробити їх серця здібними до прийняття та плекання в собі всього гарного, радісного і величнього, лежить і найбільша місія усього мистецтва» [3, с. 12].

Цим духом наснажені провідні персонажі митця, люди з загостреним почуттями справедливості, свободи, пасіонарії, готові заради власних переконань іти до кінця. Такими є Зяма з однойменної новели, Михась із оповідання «Чужі» (1924). «Відблиски вогневих заграва запалили очі Михасеві, – зазначає автор «Чужих». – В них, у цих очах, було все: пожежа, кулемети, червоне, страшне, смерть – тільки не каяття» [7, с. 61]. Таки є Вар із новели «Гайдар» (1925), чи «перша жінка Китаю – маленька Ю» [7, с. 263] з «Китайської новели» (1928) та ін.

Та, вочевидь, найвиразніше, сказати б, у ніцшеанському дусі, цей ідеал відбито в новелі «Кров» (1929). Що прозаїк і справді віртуозно володіє засобами високого мистецтва, легко переконатися, щойно вчитаєшся в твір. Зображена в ньому згряя голодних вовків. «Вихрошерсті, сухоребрі», вони багато ночей марно кружляють лісом у пошуках поживи. Звіриний інстинкт – непідвладна розуму жадоба до життя – змушує їх, знесилених мукою голоду, «зігнутих в три погібелі, як саме лихо» [7, с. 332], бути в постійному русі, в

очікуванні. Класичну дилему – бути чи не бути, тобто жити чи померти голодною смертю – автор розв’язує в руслі задекларованого митцями з найближчого оточення М.Хвильового – вітаїзму: в суб’єктивному безальтернативному світі звіра – тільки бути (дослівно – «жертви»). Тим то й зумовлена ворожість, зловісність *тиші*, яка на довгий час запанувала в лісі («німа й дражлива своєю мовчазністю балка», «убивча тиша» [7, с. 332]), адже асоціативний ряд, що характеризує смисл вовчого буття починається словом *шурхіт* (шурхіт, погоня, боротьба, кров жертви):

«Вовки дуже хотіли життєвих, хвилюючих звуків. Того особливого шурхоту, що від нього одразу захоплює віддих. Загадкового шурхоту, що своїм наближенням бере всю істоту в солодкий і моторошний полон. Скрадливого шурхоту, що викриває наявність іншого живого створіння. Трепетного шурхоту, що від нього перекочується в роті слина й хочеться облизатися. Шурхоту, що пахне кров’ю» [7, с. 332].

Ця драматична колізія враз набуває специфічної любченківської гостроти, коли якийсь із вовків раптом у сні відчуває ту саму кров (поживу) у власному тілі: «Тоді під заслоною примружених очей, в напівдрімоті рясніше й виразніше починали перед ними химеритись спогади й сни – гаряче, ще трепетне м’ясо, гаряча, ще терпкава кров» [7, с. 333]. Доведений такою галюцинацією до екстазу, звір деякий час поглядав незрозуміло навкруг себе і лише згодом, «збагнувши дійсність та облизавшись, починав дивитися похмуро і перейматись злістю» [7, с. 333].

Легко прочитується в новелі й улюблений Любченків спосіб художнього зображення – алегорія: протягом усього твору простежується напружене, гостре протистояння зграї (маси) й «переднього» вовка (лідера). Він, тобто «передній», винуватець усіх тих тяжких поневірянь і після кожної невдачі в німому двобойі схрещуються їхні злісні погляди.

У характерному неоромантичному ракурсі змальовує автор фінальний епізод твору. В кульмінаційний момент, коли зграя мала вже от-от дати волю своїй злості, доля дарує «передньому» єдине, що можливо в такій ситуації – шанс красиво померти: востаннє в житті відчути екстаз погоні й боротьби. Це було неймовірно захоплююче відчуття, що змучене серце не витримало: «Витріщивши очі, він ще встиг помітити, що розтоплені зорі течуть по небу і краплями падають у сніг. Встиг іще подумати, що треба знову сіпнутись, але не знав, що вже простягається в болючому екстазі, в мертвому похваті» [7, с. 343]. Він за життя був урятований від найстрашнішого – зневаги. Лише, коли лежав уже мертвий, «котрийсь насмілювався і силоміць вирвав той шматок, що застряг у його назавжди заціплених зубах» [7, с. 343].

До визначних здобутків прозаїка належить «тонка настроєва новела» [1, с. 41] (В.Агеєва) «VIA DOLOROSA» (1926), що вважається однією з найкращих в українській літературі 20-х рр. Назагал невелика подієва основа твору (спогад про юнацьке кохання, викликаний випадковою зустріччю персонажа-оповідача з жінкою-повією) натомість компенсується розкішною палітрою вражень. Вона створюється майстерно зображеною в новоромантичному стилі атмосферою «осіннього надвечір’я, коли бадьорість і бронза», коли «хочеться випити небо» й зневажити всіх незграбних і кволих. У такий вечір приємно, віддавши «енергію дневі» і побродивши алеями парку, з легкою втомою сісти на лавці й насолоджуватись панорамою великого міста («невтомною гонитвою міста»). В такий час неодмінно згадаються слова «приятеля, зухвалого юнака і трошки романтика :

– Життя! В ньому стільки переконуючої сили й повноти, що трудно дозволити собі байдужість чи слабкість» [7, с. 113-114]. Останнім штрихом у цій картині є присутність екзотичної самотньої фігури «менестреля *одспіваного* (курсив мій. – Ю.М.) віку», що, здається, лише одна не поділяла тієї «переконуючої сили й повноти»: він, зауважує оповідач, був надто «засмучений, суворий, наче маска японського Но» [7, с. 114].

Ось у такий момент і з’являється вона, жінка. Сам спогад-історія являє собою кілька яскравих, немов кінокадри, епізодів, у яких центральна роль належить «їй»: то шляхетній панночці («цнотливій, з повільними рухами» [7, с. 115], у білому вбранні, з розкритою книжкою, в шезлонзі на старій, вкритій плюшем веранді), то пристрасній спокусниці,

коханці, то істоті бездушній, цинічній: «другого дня пухкі руки тихенько сунули мені три карбованці» [7, с. 119] (такою була її плата за ніч кохання). Не позбавлена легкого шарму класична літературна колізія – роман шляхетної панни й жебрака – набуває в новелі трохи несподіваного розвитку, коли автор головний акцент робить на дисонансі зовнішньої оболонки й внутрішньої сутності персонажів: у романтичній панні живе зовсім не «бідне дівчатко» – розбещеність, цинізм, (шляхетна дама, зрештою, виявиться дешевою повією), натомість душі водовоза, конюха характерний справжній аристократизм. Запрограмовану романтичним світобаченням героя драму (звичайний флірт нудьгуючої панянки він сприймає за щире кохання) прозаїк нейтралізує за допомогою іронії: вводить ще одного «персонажа в цій благородній комедії» – «гніду, облізлу шкапу» [7, с. 117].

Не позбавлена пікантності й друга зустріч: герой твору повертає Сюзен давній борг – три карбованці (наскрізна деталь). На початку новели сентиментальний образ незнайомки якнайбільше співзвучний ліричному, так би мовити, романсовому, настрою оповідача. Якось по-особливому лірично сталася сама поява жінки. Її, здається, знайшов останній «запізнілий» сонячний промінь, «що блукав серед алей, шукаючи де-б зручніше простягти свої стомлені руки. Врешті він ліг упоперек через доріжку, припавши до самотної, зодягненої в чорне, жіночої постати, що сиділа трохи осторонь, на другому боці» [7, с. 113]. Проте, коли Сюзен заговорила, вже перші вульгарні інтонації її голосу враз розвіюють ілюзію сентиментальності. Герой щиро вражений таким контрастом: «Ще недавно, глянувши на цю самотню, замислену жінчину, приголублену вечірнім промінням, хто сказав би, що вона може так реготати? Невже чорний, скромний одяг був тільки захистом цинізму, а зажура – тільки насмішкою?» [7, с. 120]. Останні слова Сюзен («Си-фо-ну зля-кав-ся!.. Ха-ха!..» [7: 121]) змусили негайно відреагувати навіть знайомого вже читачеві «менестреля одспіваного віку»: його завжди холодне й суворе обличчя «хворобливо сіпнулось і одразу ж стало ще холоднішим, суворішим» [7, с. 121].

Помітне місце в літературному доробку А.Любченка посідає повість «Вертеп» (1929). Твір складається з дев'яти частин, вступу («Слово перед завісою») та заключного розділу («Наказ»). Своєрідним ключем для розгадки творчого задуму є розділ «Соло неприкаяної лірики», ліричний герой-оповідач якого мовби пропонує вирушити з ним у мандрівку сторінками вже забутих, недбало закинутих у глибину шухляди стола наполовину заповнених блокнотів. «Бо саме в них, – підкреслює він, – у блокнотах, найбільше збирається той дорогий, радісний непотріб, що конче мусить бути занотований і не мусить вигулькнути десь безрадісною зайвиною» [7, с. 271]. Таким чином автор ніби вводить читача в святая-святих письменника, всередину творчої лабораторії митця, поволі розкриває таємницю народження мистецького явища:

«І ви вже поспіхом гортаєте сторінки.

Ви вибираєте на свій смак які завгодно уривки, ви пристосовуєте їх, скільки можливо, один до одного, ви комбінуйте з них, скільки можливо, різні ситуації, – одне слово, несподівано й захоплено творите якийсь многобарвний твір. Ви наче складаєте інкрустований малюнок із того листя, що, злітаючи з дерева, падає десь по куточках або невтомно кружляє й пломеніє в буремному вихорі днів» [7, с. 272].

Радісний непотріб – так образно мимоволі схарактеризував автор внутрішній світ повісті. Це власні емоції, спостережені сценки з життя міста, людські долі і т. д. Усе це підпорядковану головному завданню митця – художньо осмислити епоху національного відродження. Має він, цей світ, добре виявлений художній час (один з років українізації), простір (міські вулиці, двори, сквери, кладовище, степ тощо). Центр усього цього – помешкання оповідача (кімната на другому поверсі будинку на околиці міста) – по-особливому ліричний. Це його, так би мовити, точка опори, спостережний пункт: тут, стоячи біля правого вікна, він стане свідком жіночої драми зі щасливим фіналом (оптимістична драма!); з лівого вікна йому відкриється інша сцена, на якій відбувається пантоміма з маленькою дівчинкою в головній ролі; звідси він виходить у степ, місто, сюди ж потім

повертатиметься, переповнений спостереженнями, враженнями, які «радісним непотрібом» осідатимуть на сторінках блокнотів, які в свою чергу стануть розділами майбутньої книги.

«Вертеп» – твір про українське відродження. Ключовим образом, у якому закодована провідна ідея повісті є образ жінки. Використовуючи цей давно випробований засіб (жінка – Україна), автор, проте, у вступі зауважує, що його героїня це не та (очевидне відлуння літературної дискусії 1925-1928 років: прозорий натяк на просвітянську, народницьку традицію вітчизняної літератури ХІХ ст.) «заквітчена героїня екзотичних танків і своєрідних українських розваг, героїня, що їй багато віддавалося вами часу та хвали (...) Натомість, – підкреслює він, – з'явиться інша, можливо, ще мало відома вам, проте визнана вже за великий талант, з'явиться жінка найменням Жінка» [7, с. 269].

Авторові вдається модернізувати класичну літературну колізію, пристосувати її до вимог українського ренесансу як на рівні змісту, так і форми. Ліричний герой стає свідком еволюції почуттів удови протягом цілого року. Тяжко переживши смерть коханого чоловіка, вона, проте, не пішла усталеним шляхом своїх літературних попередниць, а довела світові своє право на щастя, власну спроможність бути щасливою.

Не викликає якогось двозначного трактування символіка цієї історії. Початок її коріниться в подіях щойно пережитої національної революції. «Вона його так любила! Вони щойно подружилися. Він узявся будувати якусь нову велику будівлю і впав з тих риштувань, що сам поставив (...) Ви пам'ятаєте – в юрбі, здається, називали ім'я людини, що впала з власних риштувань. Воно своїм співзвуччям, здається, нагадувало прізвище якогось українського поета-лірика, хоч померлий і не був поетом (...) В юрбі навіть хтось іронічно сказав:

– Цікаво, що б то була за будівля, коли таке лихе риштування» [7, с. 276].

Підсумовуючи сказане, варто відзначити, що проза А.Любченка ввібрала досвід письменників вітчизняної й світової літератури, минулої й сучасної. Це помітно на рівні конструювання сюжетів, колізій, характерів персонажів. Проте легко вгадувані впливи не роблять його епігоном: вимогливий до слова, він прагне творити власний художній світ. Майже кожен його текст становить своєрідний експеримент у галузі форми, яку він із часом ускладнює («Via dolorosa», «Вертеп»). Естетичним орієнтиром для нього є формат модерністської літератури, позбавленої малоросійського комплексу неповноцінності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Агеева В. Шлях буремний і скорбний / В.Агеева // Березіль. – 1991. – № 9. – С. 39-46.
2. Білецький О. Проза взагалі й наша проза 1925 року / О.Білецький // Літературно-критичні статті. – К.: Дніпро, 1990. – с. 51-91.
3. Євшан М. Під прапором мистецтва. Літературно-критичні статті. Книжка I / М.Євшан. – К.: Життя й мистецтво, 1910. – 109 с.
4. Кавун Л. «М'ятежні» романтики вітаїзму: Проза ВАПЛІТЕ: Моногр. /Л.Кавун. – Черкаси: Брама-Україна, 2006. – 328 с.
5. Костюк Г. Поет юності і сили (Аркадій Любченко. 7. III. 1899 – 25. II. 1945) / Г.Костюк // Любченко А. Вибрані твори / Передм. Л.Пізнюк. – К.: Смолоскип, 1999. – С. 443-457.
6. Кудря Н. Новела А.Любченка «Via dolorosa»: семантика назви та музичний контекст / Н.Б.Кудря // Вісн. Харк. нац. ун-ту імені В.Н.Каразіна. Сер. Філологія. – 2006. – № 745. – С. 97-100.
7. Любченко А. Вибрані твори / Передм. Л.Пізнюк / А.Любченко. – К.: Смолоскип, 1999. – 520 с.
8. Пізнюк Л. Той самий Любченко / Л.Пізнюк // Любченко А. Вибрані твори / Передм. Л.Пізнюк. – К.: Смолоскип, 1999. – 520 с.
9. Самчук У. На коні вороному / У.Самчук // Дзвін. – 1994. – № 7. – С. 25-113.
10. Українка Леся. Новейшая общественная драма / Леся Українка. – [Ел. ресурс] <http://www.ukrainka.name/ru/Miscel/NovObDrama.html>.
11. Хвильовий М. Твори в 5 томах. Т. 4 / М.Хвильовий. – Нью-Йорк-Балтімор-Торонто: Українське видавництво «Смолоскип» ім. В.Симоненка, 1983. – 662 с.
12. Шерех Ю. Колір нестримних палахтінь («Вертеп» Аркадія Любченка) / Ю.Шерех // Любченко А. Вибрані твори / Передм. Л.Пізнюк. – К.: Смолоскип, 1999. – С. 459-297.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юрій Мариненко – доктор філологічних наук, професор кафедри теорії та історії світової літератури Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: літературний процес ХХ-ХХІ століття.

УДК 7.038.6+78:821.112.2-31

РОМАН «ОТКРОВЕННЯ» РОБЕРТА ШНАЙДЕРА ЯК КАТАРСИС ТВОРЧОГО АКТУ (ЛІТЕРАТУРА І МУЗИКА)

Іван МЕГЕЛА (Київ, Україна)

Стаття присвячена аналізу діалогічності музики і літератури в романі Роберта Шнайдера «Откровения». Висвітлюється проблема художнього вимислу, емпатії, проєкції та інтроєкції, діалектичного взаємозв'язку свідомого і підсвідомого в процесі креації, творення художнього «Я-образу». Розглядається зміна свідомості головного героя твору Якоба Кемпера під впливом знайденої партитури невідомої ораторії Йоганна Себастьяна Баха «Откровения». Декларується спорідненість Божественного откровення як народження універсального стилю, нової концепції світу, призначення людини та її морального обов'язку з катарсисом творчого акту, коли художня форма, що виникає, стає формою буття. Предметно-логічний рівень роману розкривається через занурення в символіко-образну площину.

Ключові слова: *музика, література, ораторія, партитура, діалогічність, містичність, откровения, художня творчість, уява, емпатія, проєкція, інтроєкція, ідентифікація, аутсайдерство, творчий акт, катарсис, самоусвідомлення.*

Статья посвящена анализу диалогичности музыки и литературы в романе Роберта Шнайдера «Откровение». Освещается проблема художественного вымысла, эмпатии, проекции и интроекции, диалектической взаимосвязи сознательного и подсознательного в процессе креации, создания художественного «Я-образа». Рассматривается изменение сознания главного героя произведения Якоба Кемпера под влиянием найденной партитуры неизвестной оратории Иоанна Себастьяна Баха «Откровение». Декларируется тождественность Божественного откровения как рождения универсального стиля, новой концепции мира, назначения человека и его морального долга с катарсисом творческого акта, когда возникающая художественная форма становится формой бытия. Предметно-логический уровень романа раскрывается через окунание в символическую образную плоскость.

Ключевые слова: *музыка, литература, оратория, партитура, диалогичность, мистичность, откровение, художественное творчество, воображение, эмпатия, проекция, интроекция, идентификация, аутсайдерство, творческий акт, катарсис, самосознание.*

The article is devoted to the analysis of dialogic nature of music and literature in the novel by Robert Schneider "Revelation". The problems elucidated are artistic excogitation, empathy, projection and introjection, dialectical interconnection of the conscious and subconscious in the process of artistic "Self-image" creation. The author of the article considers the way the main character's consciousness of Jacob Kemper is changing under the influence of occasionally found score of Johann Sebastian Bach's unknown oratorio "Revelation". The author declares affinity of God's revelation as a birth of universal style, a new conception of the world, a person's destiny and his moral duty with the creative act catharsis when an arising artistic form becomes a form of being. Subjective-logical level of the novel is revealed by means of plunging into its symbolic-imagery plane.

Key words: *music, literature, oratory, score, dialogic nature, mysticism, revelation, artistic creativity, imagination, empathy, projection, introjections, identification, being an outsider, creative act, catharsis, self-consciousness*

Роберт Шнайдер – відомий австрійський письменник, драматург, народився 16 червня 1961 року в Брегенці. Коли йому виповнилося два роки, його всиновило подружжя з гірського селища Мешау, там він виростав, там мешкає і нині. З 1981 по 1986 студіював у Відні музичну композицію, театрознавство та історію мистецтва. Затим працював гідом й органістом.

Дебютний роман Шнайдера «Сестра сну» (1992 р.) опублікувало лайпцізьке видавництво «Реклам». Після виходу у світ роман швидко став бестселером: він перекладений понад тридцятьма мовами світу, має схвальні відгуки у впливових німецькомовних і зарубіжних журналах. Роман удостоєний численних нагород, відзначений престижними преміями. 1995 р. режисер Йозеф Вільсмаєр створив кіноверсію твору, яка номінувалася на здобуття премії «Оскара» за найкращий іноземний фільм року.

Народитися генієм у сільській глушині, де тебе вважають виродком, досягнути таємниці музики й органної гри, не знаючи нотної грамоти, самовіддано кохати і не мати взаємності, пережити перший успіх у музикознавців, щоб через кілька днів накласти на себе руки – така історія героя твору.

Наступний роман письменника критика зустріла неприязно, пророкуючи йому долю мало не бульварного читива.

У «Тій, що ступає по повітрю» поєднано містичний трилер, легенда, детектив, і сатира. Цей роман про наше сьогодні, про кризу суспільної свідомості (деградація мешканців

маленького містечка, тероризм і ксенофобія). В центрі зображення – містична історія дівчини-ангела, яка змінює життя мешканців рейнтальської долини. Наділена надприродними здібностями, Мауді позбавлена функції материнства через синдром тестикулярної фемінізації. Натомість вона зображена як істота, що здатна «обійняти і зігріти весь світ». Мауді незвичайна, ілюзорна особа, і, як і належить ангелу чи святій, випромінює любов, залишаючи невитравний слід у серці кожної людини.

Третій роман «рейнтальської трилогії» – «Откровення», що його автор назвав «музичним жартом [15], вийшов друком 2007 року в Берліні у видавництві «Ауфбау». У 2008 році твір відзначено премією з фантастики міста Ветцлар. Він перекладений 12 іноземними мовами.

Задум твору виник з ідеї про ймовірне існування невідомої ораторії Йоганна Себастьяна Баха, Затим з'явилось бажання вписати цей вимисел в історію життя композитора. Де і коли могла бути написана ораторія за «Апокаліпсисом» Йоанна Богослова? Існують документальні підтвердження, що Бах приїжджав до Наумбургу 1746 року для інспектування органа у церкві св. Венцеля. Для Шнайдера вихідним моментом була однак не так сама особа Баха, як теоретичні міркування композитора, можливість поглянути на його музику з точки зору сьогодення.

Звернення письменника до творчості Баха можна пояснити так званою «бахівською універсалиєю» – культурним феноменом, який постає як рефлексія самої культури, «схематизоване втілення її розосереджених у часі духовно-мисленневих станів» [8, с. 144].

В одному зі своїх інтерв'ю письменник зазначив: «Бах для мене – феномен не стільки музичний, скільки мисленневий. Я справді вважаю його найбільшим мислителем, якого породила Німеччина. Це просто захоплююче, як він міг з простої мелодії, яка, власне, нічого не видає, вигадати десяток контрапунктних комбінацій, що до того ж у підсумку породжують чудову музику. Іншими словами: він підніс парадокс до вищої форми дійсності і показав, що і з суперечностями можна добре думати, музикувати, жити» [20].

В «Откровенні» письменник повертається до проблематики «роману про митця». Однак цього разу йдеться не про фіктивного музичного генія, як у «Сестрі сну», а про Якоба Кемпера – реальну особу, який мріє стати славетним композитором

Героєві твору сорок п'ять – він органіст, любитель-музикознавець, десять років живе самотньо в старому будинку поблизу церкви св. Венцеля. Його батько – тиран, який ніяк не може звільнитися від старих націонал-соціалістичних ідей, незважаючи на нові реалії, існування НДР. Він зневажає свого музично обдарованого сина і сприймає барокову церковну музику, яку той виконує на органі, як пережиток феодалізму. Великої травми завдає він сину, коли одружується з Євою, першим коханням Якоба. Від цього шлюбу народився хлопчик Лео, з яким у Якоба налагодилися дружні стосунки і якого він навчає грі на органі

У Святвечір 1992 року, в перерві між вправами, Лео знайшов у серцевині органу старий портфель і показав його своєму наставнику. Коли той відкрив знахідку, то мало не зомлів від подивування: там лежала партитура невідомого твору Баха. Вчитуючись у ноти, Якоб немовби чує їх фантастичне звучання і весь тремтить від емоційного збудження. В його руках твір, розрахований на семи годинне виконання. Ораторія містить музичні стильові елементи, поєднання яких вважається неможливим. Це справжня революція у бахознавстві!

Прикинувшись хворим, Якоб скасовує участь у богослужіннях і береться за вивчення таємничої знахідки. І тут з ним починає відбуватися щось незбагненне. Містична партитура здатна породжувати спогади про минуле, озвучувати пригнічене сьогодення і провіщати майбутнє. Таке відкриття вибиває героя з колії. Йому здається, що Бах в кінці життя відкрив якийсь космічний закон і переклав його на музику, що здатна лікувати душу людини. чи, навпаки, породжувати глибокий відчай і розчарування. Герой роману проживає дивовижні фантазмогорії, то впадаючи в ейфорію, то переживаючи слухові галюцинації.

Якоб закоханий в Люцію Любке, яка після об'єднання Німеччини оселилася в Наумбурзі (НДР) і відкрила там своє турбюро. Однак справи бюро йдуть кепсько та й кохання немає розвитку. Луція єдина людина, якій Якоб наважився розповісти про свою знахідку: «Це не музика. У кожному разі це не музика, як я розумів її раніше. Звучання,

ритм. Звичайно, вона також є всім цим, якщо дивитися поверхово. Але в цих нотах приховано щось глибше, щось, що я не можу пояснити. Я думаю, що Бах у цьому творі перейшов межу, яка веде до незвіданого простору, де минуле, сучасне й майбутнє є одним і тим самим. Я не знаю, як йому це вдалося. Але раптом упродовж декількох миттєвостей я міг бачити майбутнє. Це звучить ненормально. Але партитура може передбачати майбутнє. Музичне – це лише поверхня. Під ним приховане послання.

Листки пахнуть солодково. Тобі відомий запах трупа? Музика пробудила до життя мертво дитину» [19, с. 181].

Мертва дитина, про яку згадує Якоб – це його брат Карл. Ставлення до брата – темна сторінка в житті героя. Карл був улюбленим дитям батьків. «Як я заздрив Карлу за ніжність матері! Він у всьому був кращий та успішніший. Навіть у співі. Навіть у музиці. Він був моїм ідолом. Я хотів бути таким, як він. За це я його ненавидів. Я справді ненавидів свого брата. Глибоко – до провалля. Тому, що поряд з ним я не смів існувати» [19, с. 254].

Партитура викликає в серці героя відчуття провини за смерть брата. Мати померла, батько вперто мовчить, мешканці села не згадують про цей випадок або стверджують, що Карл втопився внаслідок нещасного випадку. Кошмарні сні не дають спокою Якобу. Люція радить передати знахідку у відповідні інстанції, але в Якоба інші наміри.

В думках він бачить себе знаменитим музикознавцем, увінчаним нагородами і преміями, і сподівається обійтися без бахознавців, адже досі його завжди хтось випереджав.

Тим часом до Наумбурга прибула група поважних бахознавців, щоб проінспектувати старовинний орган, встановлений відомим майстром Захаріасом Гільденбрандтом. Щоб упевнитися в дивовижних властивостях містичної партитура, Якоб потайки підсовує її у портфель д-ра Цінзера з Лайпцігу. Той читає її разом зі своїм шефом, але оскільки «цього не може бути, бо бути цього не може», вони вирішують, що твір – підробка Кемпера. який захотів возвеличитися і повертають рукопис назад.

Така поведінка глибоко вразила Якоба. Те, що члени товариства Баха не сприйняли його всерйоз як музикознавця, з цим він міг ще якось змиритися. Але те, що вони глузували з нього, це вже було занадто!

Японець Йошіба Коятаке, єдиний бахознавець, який дослуховується до слів Кемпера і вірить, що Бах насправді міг забути партитуру твору, про який музичному світу нічого не відомо. Коятаке заходить ввечері до Кемпера і просить партитуру для ознайомлення. Читаючи ноти, він відчуває подібні емоції, що й Кемпер і вмовляє того спалити злосчасну знахідку. Якоб однак відмовляється це зробити.

Він ще раз уважно читає партитуру і цього разу переживає інші емоції: дивовижна музика відновлює його зв'язок з братом Карлом і заспокоює його сумління, відновлює душевну рівновагу. Герой вперше усвідомлює свою провину, своє аутсайдерство, переосмислює все своє життя. Йому вдається порозумітися з батьком, заспокоїти душу. Затим вкладає містичну партитуру в портфель і відносить її на те місце, де й знайшов. «Хай хтось інший знайде її чи вона його. Може, для цього мають поминути ще 246 довгі роки» [19, с. 265].

Остання глава роману сприймається як своєрідна антична гра сатирів, переносячи читача у 1746 рік. Мовна фактура попередніх глав поступається стилізації під бароко. З цією метою у романний текст вплітаються уривки з листів Баха, його синів і сучасників. На сторінках цієї глави з'являється літній мізантропічний Бах, який зізнається органному майстру Готфріду Зільберману, що він «все своє життя зневажав музикознавців, ба, навіть ненавидів їх» [19, с. 274]. В епілозі твору Бах повідомляє, що йому вдалося досягнути закон світу, але він має сумнів, що люди його зрозуміють.

Роман дає підставу для різнопланового трактування, адже, з одного боку – це детективний твір, тема якого полювання за фантастичним рукописом, з іншого боку – це хронікальні замальовки суспільного життя Німеччини після об'єднання країни 1992 року з бурхливими дебатами «Схід-Захід», з третього боку – історія кохання з відкритим фіналом, зрештою, – це чисто «музичний» роман.

В «Откровенні» Шнайцера, який прочитується як «роман про Баха» [5] і звернений до проблем сучасності, нас цікавить саме останній аспект: таємниця творчого генія Йоганна Себастьяна Баха, філософське осмислення його музики, вербальна презентація його невідомої ораторії, внутрішнє аутсайдерство героя твору.

Музика відіграє у творі суттєву роль: вона впливає на форму, вона присутня у багатьох пасажах як цитата для увиразнення емоційних станів, як супровід оповіді або як засіб синхронізації вербального і звукового [18]. Герхард Гауер додає ще одне міркування: «Послання, які передаються через мелодії, часто прозоріші, ніж слова. У романі музика поставлена понад мовою, вона є, так би мовити, найприроднішим і найдієвішим шляхом до самовираження» [13].

«Діалогічність між музикою і письменством – вважає Т.Гаврилів, – полягає у прагненні досягнути «інше» звукового мистецтва, перетворити мову в невимовне, а також зворотний процес – ословити невимовне. Семантична дифузність музики воліє особливих умов ословалення [2].

Перспективним видається філософсько-семіотичний підхід до музики, оскільки він дозволяє побачити в мові музики комунікативну систему, що володіє специфічним змістом і можливостями передавати відображення світу у свідомості за посередництва музичних образів.

Звернення ж до творчості Й.С.Баха дозволяє вирощувати в людині власне те, що робить її такою, «вириваючи» її з світу природи, сприяючи створенню універсальних цінностей [5].

Мистецтво Баха прилучає нас до загальнозначущого, позачасового і викликає швидкий відгук, пробуджуючи в нас непізнані моральні сили.

У геніальності Баха Шнайцера привабило те, що Божественне откровення переломлюється через людську натуру, виявляючи довершеність і в плані музичної техніки, і в плані емоційному, і духовному.

У своїй музиці Бах роздумує над найважливіми, вічними питаннями. про призначення людини, про її моральний обов'язок, про життя і смерть. Ці роздуми найчастіше пов'язані з релігійною тематикою, адже Бах все життя служив при церкві, писав для церкви, був глибоко віруючою людиною, чудово знав Священне Писання.

Цей момент влучно підкреслив Герман Гессе, характеризуючи музику Баха у своєму романі «Гра в бісер»: «Колись «Страсті» Йоганна Себастьяна Баха не стільки в ті часи, коли вони були створені, скільки після того, як їх заново відкрили, – були для їхніх виконавців і слухачів почасти справжнім релігійним обрядом і посвяченням. почасти молитвою і заміником релігії, а для всіх разом – урочистою маніфестацією мистецтва і creator spiritus (творчого духу – лат.) [3, с.192].

Отож Бах виступає як посередник, якому Бог дав откровення. Откровення Боже завжди відповідає насущній потребі і по-новому освітлює істину. Це не віщі сни, в яких багато хто шукає провіщення майбутнього. Откровення – це внутрішнє розуміння Бога, з'єднання з Ним у дусі. Воно обов'язково співзвучне зі Словом Божим і витікає з нього.

Актуальність музики Баха, її послання сучасній людині полягає в тому, що ми живемо у споживацькому суспільстві, коли люди хочуть насамперед розваг. А Бах нагадує про те, що життя дане людині не для цього. Життя – це полігон, де кожен проходить випробування. Це дуже глибока істина, яку, як здається, Бах збагнув і на особистому досвіді. Страждання можуть бути дуже сильні, але вони допомагають людині набути віру, прийти до Бога і, в кінцевому рахунку, стати щасливим.

Невипадково герой роману Шнайцера аутсайдер. Таким Кемпера робить не лише його поведінка, але й ставлення до суспільства, до самого себе. «Вже сама його довготелеса постава, бліде обличчя, рідке волосся із залисинами на лобі, його манера постійно згинатися, ніби йому незручно за свій зріст – все це мимоволі надає йому якоїсь покірної смиренності» [19, с. 18]. Кемпер мовби ілюструє відому суперечність: «те, чого я хочу, я цього не отримую, а те, що я маю, мені це не потрібне». Хто не схотів би за таких обставин скористатися знахідкою століття? В дитинстві Якоб мріяв стати видатним композитором.

Якщо не виходить, то хоча б диригентом музики Баха, зрештою, віртуозом-органістом, чи бодай музикознавцем, який революціонізує бахознаство.

Знахідка партитури невідомого твору Баха могла б допомогти здійсненню його мрії, змінити його стражденне життя. Але небесна музика Баха не приносить герою бажаної радості. Вона нагадує йому про його невдатне життя, і він ніяк не може зрозуміти, чому воно так.

І все ж герой вже не може залишатися таким, яким був досі. Після низки розчарувань, переживши докори сумління, він змінює своє ставлення до світу. Проте досягнути откровення йому виявилось не під силу. «Він просто не доріс до цього завдання. Вже чисто тілесно ні, зі своїми шістьдесят чотирма кіло. Він був недостатньо міцний для цього» [19, с. 188].

Роберту Шнайдеру вдалося спроектувати музичну проблематику Баха на сьогоднішній день: змалювати період в історії Німеччини після об'єднання її західної і східної частини, висвітлити душевні переживання своїх персонажів і описати стан мистецтвознавства, його ставлення до класичної музики, ба навіть всього суспільства у загальному контексті історичного минулого і зв'язку з ситуацією «світ без кордонів». З цього вийшла гарна історія, яка стала справжнім літературним шедевром.

Реалізації задуму письменника сприяє різнопланова стильова манера від тонкого гумору до довірливого попліскування, яке однак ніколи не скочується до банальності. Мова роману відрізняється від стилістики попередніх творів прозорістю і чіткістю. Це не сконструйована книга, не «вимучений» твір, а історія, що базується на реальності.

Важливу роль у розкритті концепції письменника відіграє поділ твору на 22 розділи. Функцію назви – своєрідних семіотичних ключей до них – виконують він'єтки з автографічних нотних записів Баха, а мотив форзацу взято із партитурного рукопису мессі сі-мінор. Тобто ноти, як музичні знаки є для письменника своєрідною метазнаковою системою, що стимулює кореляції у тексті роману [6]. Читач мовби наживо простежує дію цієї музики на «прозріння» головного героя. До слова, Апокаліпсис Йоанна Богослова теж поділений на 22 розділи.

Оповідь роману ведеться від третьої особи, часто у формі внутрішнього діалогу. Події зображаються з точки зору всезнаючого оповідача. Тон роману іронічний, місцями сатиричний, особливо в описі другорядних персонажів, або, коли висвітлюється тема: відносин між Сходом і Заходом і труднощів зрощення.

Виходячи з положень сучасної психології, можна виділити чотири фази творчого процесу в цьому романі: підготовку – свідому діяльність, яка є передумовою створення нової ідеї; визрівання – підсвідому працю над проблемою, виношування ідеї; натхнення (інсайт) – народження ідеї, її перехід з підсвідомого у свідоме, саме на цій стадії найчастіше «творець» відчуває катарсичне очищення; кінцеве оформлення і перевірку.

Відомо, що в акті творчості митець перетворює існуючу ситуацію і створює нову. Якщо виходити з припущення про нерозривну діалектичну єдність «Я» і «не-Я», то це означає, що акт творчості, акт створення нової ситуації передбачає зміни, перетворення не лише в системі «не-Я» (в системі образів), але і в системі «Я».

Щоб стати «Я –образом», митець повинен зробити об'єкти уваги «Я-образу» своїми об'єктами, внаслідок чого зживається з ним, «зрощується». Це перший шабель на шляху до «творчого перевтілення».

Емпатія починається з проекції й інтродекції. Проекція – це мисленне перенесення себе в ситуацію того об'єкта, в якого вживаються, це створення для свого реального «я» уявної ситуації, передбачуваних обставин. Проекція як процес, що веде до пізнавальної інтерпретації «рухомої» емоції, що виникла в акті творчості, зв'язана не тільки з уявою, але й з мовою, як невід'ємним атрибутом особи, людського «Я».

Другим компонентом емпатії, на базі якого відбувається ідентифікація реального «Я» автора і художньої форми виступає інтродекція. Художнє «Я» вноситься в реальну ситуацію автора, його реального «Я». Але автор дивиться на цю реальну ситуацію очима суб'єкта-майстра.

Проекція й інтроекція необхідні для того, щоб не тільки емоції, але й інші психічні явища – спонукання, увага і т.п. – «визначилися» як компоненти нової психічної системи «художнього «Я».

Емпатія на завершальному етапі виступає як процес ідентифікації реального «Я» автора і художньої форми. Але щоб ідентифікація відбулася, необхідна ще одна ланка – установка на ідентифікацію, проекцію і інтроекцію.

Оскільки в процесі творення психіка митця працює у двох режимах одночасно: на рівні ясного, чіткого й активної свідомості і на рівні заторможеної свідомості, неусвідомлюваного, то саме у сфері неусвідомленого відбувається ідентифікація «Я» й образу, суб'єктивного й об'єктивного. Точніше кажучи, тут формується установка на ідентифікацію.

Катарсис – явище невловиме і нематеріалізоване. Естетичні факти знаходяться в нас самих, і тільки у живому художньому хвилюванні факти твору набувають актуалізації і стають реальними фактами, а поза ними вони лише мертві знаки. Предметно-логічний рівень твору немає сенсу без занурення у виразний, символіко-образний, міфологічний рівень,

Внутрішнє потрясіння, просвітлення і духовна насолода, які відчуває людина, яка переживає катарсис у творчій діяльності, не просто високі емоційні стани. Природні особливості катарсису охоплюють у своїй дії людини в цілому і мораль, й інтелект, і психіку, є цілковито природною підставою для безпосереднього впливу на всю структуру свідомості (і на почуття, і на мислення, і на діяльність), вносячи естетико-етичні зміни. В конкретному випадку у зміну свідомості Якоба під впливом музики Баха.

Музика-наратор у романі засвідчує неординарний життєвий випадок, рідкісне повторення творчого проникнення у сутнісні явища і все ту ж важкодоступність послання. У цьому контексті естетику Шнайдера можна окреслити як «естетику реконструкції», яка «базується не так на скептицизмі щодо форми презентації, як живиться із жесту взаємності та довіри – не в однозначності знаку, а в умінні читача реконструювати експліцитно і по суті фрагментарні та неоднозначні тексти у сенсі власного суб'єктивного досвіду» [6, с. 406].

Музикознавці часто відзначають специфічні можливості поліфонії як іманентно музичної сфери. Зокрема, К.Емерсон зазначає: «У музичній поліфонії одночасність може бути безкомпромісною реальністю, справжнім багатоголоссям. В межах якого окремі голоси, скільки багато їх би не було і якою своєрідністю вони б не володіли. Ніколи не витісняють одне одного і ніколи не втрачають свого місця у гармонійному ладі цілого. Для реалізації цього завдання музика має у своєму розпорядженні власний потенціал і відтворює резонанси, які набагато перевершують семантичні можливості словесного висловлювання» [9, с. 33]. А.Н. Серов деталізує цю думку, стверджуючи, що «в логічній мові немислимо, щоб, наприклад, кілька осіб говорили разом. Кожний своє і щоб з цього не виходила плутанина, незрозуміла нісенітниця, а, навпаки, чудове загальне враження. У музиці таке диво можливе. Воно складає одну з естетичних особливостей нашого мистецтва» [7, с. 237].

Представник «нового роману», теоретик літератури Мішель Бютор вважає, що поліфонія вчить письменників творенню нової літератури. «Музичне слухання» спричиняється до нового читання роману, «відкриваючи низку основоположних аспектів цієї багатой і всепоглинаючої форми, яка все ще перебуває у стадії сутінків» [11, с. 247-248]. На думку М.Бютора музика передусім артикульованій мові «музика вирізьблює річище для тексту, формує простір, в якому він може виступити і все більше презентувати себе» [12, с. 74]. Польський компаративіст А.Геймей використовує для «Діалогу із 33-ма варіаціями» М.Бютора визначення «тексту-мозаїки», який функціонує, відповідно до задуму автора, в аналогічній до композиції спосіб, створюючи літературну контрпропозицію для музичного твору [14].

Н. Брагіна говорить про можливість аналізу літературного тексту методом, прийнятим у музикознавстві, зокрема, у зв'язку із жанровим змістом поліфонії, це не лише багатоголосся, але й виразний духовно-моралізаторський зміст [1].

С. Маценка виділяє важливу роль у романі Шнайдера ефекту відзеркалення, що «безпосередньо пов'язаний і з традиційним розумінням «Откровення» як відблиску божественного в людині, що уможливорює її надчуттєве осягнення істини, і з бароковим

тлумаченням музики як «откровення Божого», з сучасною технікою імітації, копіювання, характерної для постмодерністської свідомості автора-творця [6, с. 421].

В «Откровенні» Шнайдера відбувається процес означування музики, тут відбувається своєрідна «гра в бісер», захопливе і складне просування до загальних глибинних істин, які можна відкрити за допомогою музики.

Цей роман – яскравий приклад плідного діалогу музики й літератури, естетичної гри між оригінальним нотним записом Баха і сюжетним наповненням розділів, розходженням семантичних амбіцій слова та музики як специфічного «контрапункту значень», контрасту між буттєвістю, часовістю, причинністю словесної сфери та вічністю, ілюзійністю, невимушеністю музичної, гри шифрами культури бароко і постмодерну, що породжує новий тип комунікації. Іронічне обігрування трагічного драматизму в Божественному «Откровенні» Баха корелюється з естетичним катарсисом творчого акту «реконструкції уламків», «презентацією музики словом» як задоволення від «читання» та «розшифрування» сенсаційної знахідки, її тематичної різноманітності і художньої вартісності, її містичних властивостей, які через взаємозв'язки суб'єкт-реконструктор, суб'єкт-реконструкт, суб'єкт-прототип, «презентацію музики словом», дозволяють збігатися в ній минулому, теперішньому і майбутньому.

Сам письменник, як і його герой іронічно ставиться до того, що «послання Баха» може неадекватно сприйматися сучасними слухачами. Тому «сенсаційна знахідка» повертається на те місце, де її було знайдено – у серцевину органу. Звідси «откровення» Шнайдера – «ми більше не можемо описати цілісну картину світу, бо вона неймовірно ускладнилася, отже у сучасну епоху інформаційного перенасичення «нове можливе лише як нова комбінація старого» [16, с. 93-101], яке перегукується з твердженням музикознавця Г. де ла Мотте-Габер, що постмодернізм намагається через реставрацію перевернути «це було» на «так буде завжди» [17, с. 57].

Отож, тут йдеться про нову форму ефекту творчого катарсису за С.О. Грузенбергом [4] – естетичну анестезію, як мимовільне прагнення митця об'єктивізувати в образах творчої фантазії закладені в ньому потенційні можливості і приховані енергії духу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Брагина Н.Н. О возможности анализа литературного текста методом, принятым в музыковедении // Вопросы филологии. – 2010, – №1 (34).
2. Гаврилів Т. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zbruc.eu/node/37546 Тимофій Гаврилів
3. Герман Гессе. Гра в бісер. – Х.:Фоліо. – 2001. – С.190.
4. Грузенберг С.О. Гений и творчество: основы теории и психологии творчества. – М.:Красанд. – 2010.
5. Лазутина Т.В. Символотворчество в музыке Й.С.Баха // Вестник Томского государственного университета. – 2007- №300 -1- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: cyberleninka.ru/article/n/simvolotvorchestvo-v-muzyke-i-s-baha.pdf
6. Маценка С. Партитура роману. – Львів, – ЛНУ імені Івана Франка, -2014.
7. Серов А.Н. Музыка, музыкальная наука, музыкальная педагогика // Серов А.Н. Избранные статьи: в 2 т. – Т.1. – М., 1957.
8. Суханцева В.К. Музыка как мир человека. От идеи Вселенной – к философии музыки/ В.К.Суханцева.- К.:Факт, – 2000. – С.144.
9. Эмерсон К. Двадцать лет спустя: Гаспаров о Бахтине // Вопросы литературы. – 2006. – март-апрель.
10. Emans R. Der Bachsche Kontrapunkt als Schwelle zum Transzendenten in Robert Schneiders Schlafes Bruder und Die Offenbarung sowie in Oliver Buslaus Die 5 Passion / Reinmar Emans // Musik – Konzepte Neue Folge. Sonderband. Philosophie des Kontrapunkts[Hrsg. Von Ulrich Tadde] – München: edition text+kritik, 2010 – S.223-237.
11. Butor M. Literatur und Musik. Die Partitu r/ Michel Butor// Butor M. Improvisationen über Michel Butor. Schreibweise im Wandel [Aus Französischen von Helmut Schelfewl] – Graz, Wien: Literaturverlag Druschl, 1996 – S. 247-248.
12. Butor M. Musik, eine realistische Kunst / Michel Butor// Butor M. Essays zur moderner Literatur und Musik. – München: Verlag G.H. Beck, 1963 – С.74
13. Hauser Johannes Gerhard. Musik in der rheintalischen Trilogie. Diplomarbeit akademischer Grad Magister der Philologie,Wien, oktober. – 2007. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: othes.univie.ac.at/186/1/Diplomarbeit_JGHauer_upload.pdf
14. Hejmej A. Myzyka w literaturze. Perspektyvy komparatystyky interdyscyplinarnej / Andrzej Hejmej, – Krakow: Universitas, 2012 – S. 266.
15. Huber-Lang, Robert Schneider im Interview. In: Oberösterreichische Nachrichten, – 12. November. – 2007.
16. Krause B.A. Interview mit Robert Schneider/ Bernard Arnold Krause, Rober Schneider// Der Deutschunterricht.- Seelze:Friedrich – Verlag. 1994. – №2: Literatur und Lebenswelt. – S. 93-101.
17. Motte-Haber H.de la Merkmale postmoderner Musik / Helga de la Motte-Haber// Das Projekt Moderne und die Postmoderne / [Hrsg von Wilfried Grulm]- Regensburg: Bosse, 1989 – S. 57.

18. Outeříčka Tereza. Robert Schneider und sein Schaffen nach dem Roman Schlafes Bruder, die Luftgängerin und die Offenbarung. Diplomarbeit. Brno, 2010 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://is.muni.cz/.../Outericka_diplomka_Schne
19. Schneider Robert. *Die Offenbarung*. – Aufbau-Verlag, – Berlin. – 2007.
20. Schneider Robert im Interview / Robert Schneider. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vol.at/robert-schneider-im-interview/news-20071001-11062330>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Іван Мегела – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри зарубіжної літератури Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: історія світової літератури, сучасний літературний процес, проблема перекладознавства, інтердисциплінарні зв'язки, інтермедіальність.

УДК 81.111:81'42

ЛІНГВОФІЛОСОФСЬКІ ПІДХОДИ В ДОСЛІДЖЕННІ ОПОВІДНОГО ТЕКСТУ

Яків БИСТРОВ (Київ, Україна)

У статті визначено роль загальнофілософських настанов феноменології, герменевтики й постструктуралізму у становленні і розвитку лінгвістики нарративу як окремої філологічної галузі. Окреме місце в лінгвістичній теорії нарративу відведено синергетичній методології, яка застосовує свої постулати для опису процесу внутрішньосистемної організації нарративу.

Ключові слова: нарратив, феноменологія, герменевтика, постструктуралізм, синергетика.

В статье определена роль общефилософских положений феноменологии, герменевтики и постструктурализма в становлении и развитии лингвистики нарратива как отдельной отрасли филологии. Отдельное место в лингвистической теории нарратива уделено синергетической методологии, которая использует свои постулаты для описания процесса внутрисистемной организации нарратива.

Ключевые слова: нарратив, феноменология, герменевтика, постструктурализм, синергетика.

The article defines the value of general philosophical principles of phenomenology, hermeneutics and post-structuralism in the formation and development of narrative linguistics as a separate branch of philology. The focus of attention in linguistic narrative theory is paid to synergetic methodology which uses its postulates to describe the process of intrasystemic organization of the narrative.

Key words: narrative, phenomenology, hermeneutics, post-structuralism, synergetics.

“Наратологічний поворот”, який насамперед став складником літературознавчої парадигми текстового аналізу, почав зосереджувати увагу на діяльності інтерпретатора в “лінгвістичному конструюванні повсякденного життя” [7, с. 57]. З іншого боку, причиною перегляду парадигми мовознавчої науки, зокрема в частині аналізу художнього тексту, стало становлення лінгвістики нарративу (пор.: наратологія вивчає нарратив з теоретико-літературознавчої позиції). Назву нової галузі лінгвістики тексту, яка передбачає вивчення лінгвістичного аспекту організації оповідного тексту, зокрема “особливостей вживання та інтерпретації мовних елементів у нарративі”, було запропоновано О. В. Падучевою [6].

Обрана тема є **актуальною** у світлі значущості лінгвофілософських підходів для становлення теоретико-методологічної платформи лінгвістики нарративу як окремої філологічної галузі.

Мета статті полягає у розкритті специфіки лінгвофілософських підходів у дослідженні оповідного тексту. Основним **завданням** статті є обґрунтування ролі постулатів феноменології, герменевтичного структуралізму і постструктуралізму (постмодернізму) для становлення лінгвістики нарративу.

Німецький філософ Е. Гусерль, який вважається засновником феноменології як нової філософської дисципліни, сформулював основне завдання процесу пізнання: за допомогою методу феноменологічної редукції дослідити структури (форми) свідомості, які первісно властиві їй, а також явища, які в ній відбуваються.

Однак загальнофілософські феноменологічні ідеї, які можна застосувати як методологічне підґрунтя для дослідження нарративу, пов'язані з іменем польського естетика Р. Ингардена. Згідно з його теорією, у сприйнятті дійсності (гармонії барв, звуків голосу, ритму й т.ін.) необхідним постає досвід людини, де концентрацію уваги викликає якась попередня емоція, яка й дає поштовх розвиткові процесу естетичного переживання. Відтак,

між попередньою емоцією і естетичним переживанням вибудовуються певні сходинки у формі фаз естетичного переживання у формі образів вищого і нижчого порядку.

Такими “сходінками” в наративі можуть бути події життя зображуваного біографічного суб’єкта, які його свідомість особливим способом фіксації (крізь призму уявлень і спогадів) відображає у певній послідовності: *I’ve recounted the “incidents” in sequential order. Lunar Park follows these events in a fairly straightforward manner, and though, this is, ostensibly, a true story, no research was involved in the writing of this book.*

<...> *Regardless of how horrible the events described here might seem, there’s one thing you must remember as you hold this book in your hands: all of it really happened, every word is true* [BE, p. 39–40].

Тут наратор-суб’єкт прагне передати свій внутрішній стан (реалізація інтенціональності як якості будь-якого акту свідомості у феноменологічній філософії) і наполягає не на потребі вивчення послідовності подій своєї життєвої історії, а на зображенні емоційного стану свідомості від пережитих подій (реалізація феномена травми).

Ідея інтенціональності як наріжного поняття феноменології надає можливість для аналізу способу сприйняття читачем літературного тексту, що підтверджує тезу про те, що не тільки мова як когнітивна здатність людини відіграє велику роль у цьому процесі. Як зазначає П. Вердонк, “до когнітивної функції осмислення додаються й інші функції: досвід, уява, навчання, пам’ять, сприйняття, увага, емоції, здоровий глузд і вирішення проблем, тобто те, що свідчить про експерієнціальний (виділено нами. – Я. Б.) характер когнітивної лінгвістики” [10, p. 235].

З іншого боку, згідно з доктриною феноменології, яка вивчає структури свідомості та їх вияви [8, с. 505], людський досвід починається із усвідомлення себе як тіла, яке розміщене у просторі. Утілена природа людської свідомості відображена в мові за допомогою сукупності метафор, які конкретизують абстрактні поняття в термінах рухомих тіл, розташованих у просторі. Тому такі лексеми, як “уверх”, “вниз”, “уперед”, “назад”, “високо”, “низько”, організують дейктичний простір, беручи до уваги тіло як точку референції. Зважаючи на вертикальне положення тіла людини, його верхню частину і нижню частину, дейктики *up* і *down* є найбільш продуктивними корелятивними сферами концептуальних метафор, як-от, HAPPY IS UP, SAD IS DOWN; MORE IS UP, LESS IS DOWN та ін.

Теоретичну модель, яка ефективно втілювалась у філологічних контекстах, включаючи сучасну ментально-орієнтовану “універсальну” наратологію, було запропоновано представниками російського формалізму (Р. Якобсон, Б. Ейхенбаум, В. Шкловський). Такі базові поняття, як розрізнення фабули/сюжету, хронотоп, діалог, точка зору, композиція та ін., були сформовані у школі російського формалізму і ширше, – в російській лінгвофілософській традиції. Однак історико-культурний контекст суттєво вплинув на долю наратології, яка сьогодні бурхливо розвивається в Європі та Америці. Водночас з’явилась потреба переосмислення дослідницьких перспектив та значних досягнень західних наратологів, зокрема представників французького структуралізму – Р. Барта, Ж. Женетта, Ж. Курте, Ц. Тодорова.

Наголос на проблемі інтерпретації наблизив структуралізм до герменевтики, а з розробкою процедури тлумачення і поняттям “текст–інтерпретація” у науковий ужиток увійшов термін герменевтичний структуралізм (Ф. Шлейермахер, М. Гайдеггер, Г.-Г. Гадамер), який також вплинув на становлення антропоцентричного підходу до аналізу тексту. В основі його концепції особлива роль відводилася позиції інтерпретатора, яка є цілком свідомою, бо саме свідомість допомагає йому повністю відтворити твір (насамперед культурно-історичний текст) через аналіз його окремих частин.

Герменевтичний структуралізм наполягає на розумінні художнього твору як тексту, який потребує його прочитання інтерпретатором (нарататором). Зважаючи на поліфонічність прочитання твору і з метою уникнення інтерпретаційного хаосу, структуралістами було введено термін “трансактивна парадигма”, яка поєднує нарататора і текст крізь призму його осмислення і сприйняття.

У нашому дослідженні кожній наративній ситуації у свідомості наратора відповідає окремий ментальний простір. Модель наративної ситуації визначається за формулою *X tells R that Y sees that Z does* [9, p. 443], де включення адресата у внутрішню структуру наративу свідчить про когнітивно-нараторологічну спробу відобразити динаміку прочитання наративу як когнітивної практики. Адресат у статті визначається як невід’ємний складник наративу, основа для діалогу автора й гіпотетичного читача крізь призму наративу, “як можливий або реальний учасник такого діалогу” [3, с. 12].

На розвиток сучасної лінгвістики в загальнокультурному контексті чинить вплив постнекласична наука, для якої характерним є відмова від уявлення про світ як про ригідний універсум, де немає місця хаосу, нестійкості, нелінійності, невизначеності і визнання постійно змінної, багатоваріантної і нескінченно складної дійсності. У філософії цей напрям отримав назву постструктуралізму (Р. Барт, Ж. Делез, Ж. Дерріда, М. Фуко), який заклав основи ідеології постмодернізму і вважається першим етапом його розвитку.

Постмодерністська концепція “смерті автора” Р. Барта заперечує суверенну суб’єктивність особистості і стверджує, що авторська свідомість розчиняється в тексті [1, с. 358], чим зумовлюється перевага радше критичного, аніж художньо-образного зображення героя: *I am a player – which is to say, a man speaking words that are never his own, an actor of word-works, talking because he is on stage and it is demanded that he should talk, and because he is afraid of the dark and the silence that will fall with final curtain* [RN, p. 192].

Синергетичне дослідження уводять у середовище наративу принцип фрактальності, який, найімовірніше, має постструктуралістське підґрунтя, що передбачає різновекторне прочитання наративу, а також функціонування сукупності різних його фрагментів як нелінійних структур, що повторюються, опускаються, або розташовуються у зворотному порядку тощо. Такі поліфуркаційні фрагменти у фрактальній структурі оповіді створюють можливість для існування різносторонніх, неієрархічних і тим більше нехронологічних інтерпретацій історії життя біографічного суб’єкта Сюди належить низка наративів, вилучених із романів письменників постмодернізму, як-от, П. Акройд “Chatterton”, “The Casebook of Victor Frankenstein”, “The Last Testament of Oscar Wilde”, М. Еміс “Experience: A Memoir”, “The Information”, А. Байєтт “The Biographer’s Tale”, “Possession”, Р. Най “The Late Mr. Shakespeare” та ін.

Ілюструючи постмодерністські концепції у стосунку до оповідного тексту, не можна не згадати про *ризому* (франц. *rhizome* – кореневище), термін, що запозичений філософами з ботаніки і уведений Ж. Дельозом і Ф. Гваттарі у книзі “Ризома” для характеристики сучасної постмодерністської естетики, і відповідно, для аналізу постмодерністських текстів. Цей принцип є утіленням нового типу естетичних зв’язків – нелінійних, хаотичних, безструктурних, неієрархічних, множинних, заплутаних. Оскільки фрактал є формою, що постійно розгортається і заходить у нескінченну глибину, залишаючись у своїх межах, то про ризому говорять як про альтернативну модель, “яка не припиняє множитися і заглиблюватися, а також як про процес, який не припиняє продовжуватися, розвиватися і відновлюватися” [4, с. 16]. Наприклад, автори “Енциклопедії постмодернізму” узагальнюють шість характерних принципів ризом, на відміну від моделі дерева, підкреслюючи їх ацентричність і відсутність ієрархічної будови: зв’язок, неоднорідність, множинність, “детериторизація” структур, картографія, декалькоманія [5, с. 362].

Вивчення ризоми крізь призму фрактальності слугує не тільки способом організації постмодерністського тексту, де відсутня централізація, симетрія, впорядкованість та логічність викладу [2, с. 4], а й дає підстави для виокремлення категорії нелінійності у фрактальній організації наративу. Як результат, теорія динамічного хаосу (одночасно напруження і рівноваги) постає загальнометодологічною настановою синергетики (Г. Хакен), яка уможливило впорядкованість наративу як самоорганізованої системи і передбачає процес творення фрактальних (самоподібних) структур з метою опису внутрішньосистемної організації наративу.

Отже, лінгвофілософські підходи в дослідженні оповідного тексту базуються на постулатах феноменології, герменевтичного структуралізму і постструктуралізму (постмодернізму). Синергетична платформа в лінгвістичній теорії наративу застосовує свої

постулати для опису процесу його внутрішньосистемної організації, пов'язуючи його із фрактальними структурами, завдяки яким й стає можливою якісно нова впорядкованість наративу.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в поглибленому аналізі методологічних засад вивчення біографічного наративу в когнітивно-дискурсивній парадигмі знання.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Барт Р. Семиотика. Поэтика : Избранные работы / Ролан Барт. – М. : Прогресс–Универсус, 1994. – 616 с.
2. Бартосяк М. Застосування теорії хаосу в літературознавчих дослідженнях / М. Бартосяк // Література. Теорія. Методологія ; [пер. з польськ. С. Яковенка] / [упор. і наук. ред. Д. Уліцької]. – К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2006. – С. 447–469.
3. Воробьева О. П. Текстовые категории и фактор адресата : монография / Ольга Петровна Воробьева. – К. : Вища шк., 1993. – 200 с.
4. Делез Ж. Тысяча плато : Капитализм и шизофрения / Жиль Делез, Феликс Гваттари. – Екатеринбург : У-Фактория ; М. : Астрель, 2010. – 895 с.
5. Енциклопедія постмодернізму / за ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора ; [пер. з англ. В. Шовкун] ; [наук. ред. пер. О. Шевченко]. – К. : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2003. – 503 с.
6. Падучева Е. В. Семантические исследования (Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива) / Елена Викторовна Падучева. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 464 с.
7. Троцук И. В. Нарратив как междисциплинарный методологический конструкт / И. В. Троцук // Вестник РУДН. Серия : Социология. – 2004. – № 6–7. – С. 56–74.
8. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – М. : Политиздат, 1986. – 590 с.
9. Jahn M. Frames, Preferences, and the Reading of Third-Person Narratives : Towards a Cognitive Narratology / M. Jahn // Poetics Today. – 1997. – Vol. 18, No. 4. – P. 441–467.
10. Verdonk P. “Painting, Poetry, Parallelism : Ekphrasis, Stylistics and Cognitive Poetics” / P. Verdonk // Language and Literature. – 2005. – No. 14(3). – P. 231–244.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- [BE] Ellis B. E. Lunar Park / Bret Easton Ellis. – New York : Vintage Contemporaries, 2006. – 400 p.
 [RN] Nye R. The Late Mr. Shakespeare / Robert Nye. – New York : Penguin Books, 1998. – 399 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Яків Бистров – кандидат філологічних наук, професор, докторант кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, лінгвістика наративу, інтерпретація тексту.

УДК 821.112.2 (436)–3.09 „18“

DIE DARSTELLUNG INTERKONFESSIONELLER BEZIEHUNGEN IN LEOPOLD VON SACHER-MASOCHS ERZÄHLUNG „DIE GOTTESMUTTER“

Lyubomyr BORA KOVSKYY (Lwiv, Ukraine)

У статті описано принципи зображення міжконфесійних взаємин між представниками різних груп населення Галичини у повісті «Богородиця» Леопольда фон Захер-Мазоха. Окрему увагу приділено темам міжконфесійних любовних стосунків, релігійного фанатизму, сексуальних перверсій та їхньому зображенні у творі.

Ключові слова: Галичина, Леопольд фон Захер-Мазох, міжконфесійні любовні стосунки, релігійний конфлікт у літературі, релігійний фанатизм, еротична література.

The article describes the ways of depicting of relationships between different population groups in Galicia in the short novel “Mother of God” by Leopold von Sacher-Masoch. Consideration is also given to the religious fanaticism, the interfaith love and marriage, sexual perversions and their depiction in literary work.

Key words: Galicia, Leopold von Sacher-Masoch, interfaith love and marriage, religious conflict in literary work, religious fanaticism, erotic literature.

In diesem Artikel wird die Darstellung interkonfessioneller Beziehungen zwischen verschiedenen Bevölkerungsgruppen Galiziens in Leopold von Sacher-Masochs Erzählung „Die Gottesmutter“ beschrieben. Dabei werden die Motive der interkonfessionellen Liebesbeziehung, des religiösen Fanatismus, der sexuellen Perversität und ihrer literarischen Darstellung in den Mittelpunkt der Untersuchung gestellt.

Schlüsselwörter: Galizien, Leopold von Sacher-Masoch, interkonfessionelle Liebesbeziehungen, religiöser Konflikt in der Literatur, religiöser Fanatismus, erotische Literatur.

1786 schrieb Franz Kratter sein berühmtes Werk „Briefe über den itzigen Zustand von Galizien“, womit die literarische Karriere Galiziens in Westeuropa begann. Die Vielfalt christlicher und jüdischer Bräuche, strenge religiöse Vorschriften und deren großer Einfluss auf das

Alltagsleben sowie die politische Bedingtheit der konfessionellen Situation in diesem Kronland bargen ein reiches schöpferisches Potential in sich. Das ermöglichte den Autoren ein literarisches Bild Galiziens mit exotischen und gefühlsreichen Schattierungen zu erschaffen und dadurch dem westeuropäischen Leser zu gefallen. Einen besonderen Platz unter diesen Schriftstellern nimmt Leopold von Sacher-Masoch ein – einer der berühmtesten galizischen Autoren, der in seinem Schaffen das Bild vom multikulturellen und multikonfessionellen Galizien prägte. Der vorliegende Beitrag setzt sich zum Ziel, die literarische Auffassung der interkonfessionellen Beziehungen im belletristischen Werk von Leopold von Sacher-Masoch zu analysieren. Der inhaltliche Schwerpunkt der vorgenommenen Untersuchung bildet das Motiv einer interkonfessionellen Liebesbeziehung sowie die Diskrepanz zwischen der religiösen Frömmigkeit und physiologischen sowie psychologischen Liebestrieben. Als Analyseobjekt wurde die Erzählung „Die Gottesmutter“ aus dem Jahr 1883 gewählt.

Die Erzählung behandelt die Geschichte der tragischen Liebesbeziehung zwischen dem griechisch-katholischen Ruthenen Sabadil und Mardona Ossipowitsch – der Leiterin der ruthenischen Sekte der Duchoborzen. Die religiösen Grundlagen der Duchoborzen, besonders die Idee der freien Liebe samt der Ablehnung jeglichen kirchlichen Formalismus, seien es Bräuche, Sakramente oder hierarchische Struktur [6: 7], eigneten sich gut zum Erschaffen des exotischen Bilds einer religiösen Gemeinde mit der sich da abspielenden tragischen Liebesbeziehung voller Erotik. Die interkonfessionellen Beziehungen werden in der Erzählung hauptsächlich durch die Liebesverhältnisse zwischen den Protagonisten erschlossen und ergeben sich als Konflikt zwischen Sabadil als Vertreter der griechisch-katholischen Kirche und Mardona, die die Sekte der Duchoborzen repräsentiert. Das besondere Merkmal dieses Konflikts liegt in der Überlappung von Glaubens- und Liebesgefühlen, indem die religiöse Handlung eines Protagonisten durch seine physischen und psychologischen Triebe motiviert wird.

Neben diesen zwei Konfessionen spielt das Judentum nur eine zweitrangige Rolle, die Beziehung zwischen Christen und Juden wird daher kaum besprochen. Letztere werden dann erwähnt, wenn es um den allgemeinen Vergleich der Konfessionen geht. Die in der Erzählung den Juden zugeschriebene Vermittlungsfunktion stellt jedoch ein wichtiges Merkmal ihrer Darstellung dar: Es ist ein Jude, der sich in den Besonderheiten beider christlichen Konfessionen auskennt und diese Sabadil erläutert:

„Wie? Sind es [Duchoborzen, L.B.] keine Christen?“

„Warum sollen sie keine Christen sein?“, gab der Jude zur Antwort, „sie haben freilich keine Geistlichkeit und keine Kirche, sie haben weder Taufe noch Ehe, noch Abendmahl, noch sonst ein Sakrament, wie ihr anderen Christen es habt. Sie verehren auch die Heiligen nicht. [...] In der Liebe und in der Ehe, da herrscht allerdings bei ihnen große Ungebundenheit. [...] Sie [Mardona, L.B.] ist ihr Haupt und wird als das Ebenbild Gottes auf Erden mit heiliger Scheu von ihnen verehrt. Sie glauben, dass Gott sich in ihr und durch sie offenbart, und deshalb gehorchen sie ihr wie wenn ihre Stimme aus dem Himmel käme, und in wahrer Demut, ja sie küssen ihr die Füße, wie Ihr sie dem Gekreuzigten küßt [5: 66–67].“

Die Tatsache, dass Juden sich besser in der christlichen Tradition auskannten als Christen im Judentum, stellte ein verbreitetes Merkmal in der galizischen Literatur dar. Das ist auf die historische Gegebenheit zurückzuführen, denn das Leben in dem durch die christliche Tradition geprägten kulturellen Raum setzte die Kenntnisse dieser voraus. In Ergänzung dazu soll erwähnt werden, dass in der Erzählung auch die Idee der religiösen Toleranz thematisiert wird, so beschreibt Mardona z.B. die Stellung ihrer Sekte zu anderen Glaubensbekenntnissen:

„[...] Nach unserer Lehre können die Bekenner aller Religionen in das Himmelreich gelangen, Juden, Mohammedaner, Christen, Heiden, deshalb sind wir gegen alle duldsam und liebevoll, wie es die Andersgläubigen nicht sind [Ebenda: 97].“

Oder:

„Jeder, ob Christ oder Jude, Mohammedaner oder Heide, kann an unserem Gottesdienst teilnehmen“, antwortete Mardona, „denn der Mensch kann den Tempel Gottes nicht durch seine Gegenwart, sondern nur durch schlechte Taten entweihen [Ebenda: 114].“

Eine feine Besonderheit bei der Auffassung religiöser Thematik liegt in der von Sacher-Masoch konstruierenden Verbindung der sexuellen Dominanz der Frau über den Mann mit ihrer

sozialen Überlegenheit im Rahmen einer konfessionellen Gruppe, wodurch über die patriarchalische Ordnung des Christentums hinausgegangen wird. In der Gestalt Mardonas schuf Sacher-Masoch das Bild einer „seiner grausamsten und zugleich ambivalentesten Frauenfiguren [1: 104].“ Sie ist die tyrannische Leiterin ihrer Gemeinde, deren Schönheit und inneren Kraft niemand widerstehen kann. Hinter diesem despotischen Charakter verbirgt sich aber ein eifersüchtiges Frauenherz, das liebt und geliebt werden will. Sacher-Masoch thematisiert dabei das Problem der Abhängigkeit einer sozialen Gruppe vom Willen einer Person und weist auf mögliche tragische Folgen, wenn es um einen Konflikt zwischen persönlichen Ambitionen und gesellschaftlicher Verantwortung geht, hin. Mardona verfügt über eine grenzenlose Macht über ihre Untertanen, die nicht nur auf die religiöse Lehre dieser Sekte zurückzuführen ist, sondern auch auf ihre menschlichen Eigenschaften. Sie ist eine kluge, gerechte, zielstrebige Frau, unter deren Leitung die Gemeinde gedeiht. Ihr sozialer Status wird jedoch infolge einer tragischen Liebesbeziehung ruiniert, was zugleich zur Degradation der ganzen Gemeinde führt.

Das von Sacher-Masoch vermittelte Bild der Duchoborzen wirkt an vielen Stellen positiv und wird in seinen Vorteilen der christlich-katholischen Welt gegenübergestellt. Keine Geistlichkeit, Verzicht auf formale Vorschriften wie Sakramente oder Bräuche, keine Verweigerung der menschlichen Natur, eventuelle Toleranz zu anderen Konfessionen samt ihrem positiven Einfluss auf die soziale Entwicklung der ganzen Gemeinde werden idealisiert und hervorgehoben:

„Es sind duldsame, friedliche, fleißige Leute“, fuhr er [der Jude, L.B.] fort, „sie sind alle gleich unter sich, es gibt keine Herren und keine Knechte unter ihnen. Sie sind wohlhabend, rein, gut gekleidet, ja in allem so musterhaft wie etwa die Lipowaner oder die Karaiten[...] [5: 66].“

Die Religion der Duchoborzen lässt sich nach Kehrer als „natürliche Religion“ ohne Priester definieren und wird als solche der „positiven Religion“ gegenübergestellt [3: 420]. Sacher-Masoch bringt damit das Bild eines den sozialistischen Vorstellungen ähnlichen idyllischen Sozialraums zum Ausdruck, in dem die geistige Entwicklung eines Menschen und seine sozialen Handlungen außerhalb des bestimmten konventionellen Rahmens liegen und daher rein von der Natur bedingt werden. Diese ideologische Einstellung wird von der Idee des menschlichen Ursprungs aus der Natur abgeleitet und mit der religiösen Lehre verbunden:

„[...] Unser Glaube ist kein trauriger wie der Deine, der nur Opfer und Entsagung verlangt, der alles als Sünde verdammt, was den Menschen erfreut. Wir dienen Gott, ohne die unschuldigen Triebe der Natur zu kreuzigen [...] [Ebenda: 74].“

Und noch:

„[...] Kannst Du es leugnen, daß jene Triebe, welche wir mit den Tieren gemein haben, die Quelle der Sünde sind? Und doch müssen diese Triebe an und für sich nicht böse sein, sonst hätte sie uns Gott in seiner Güte gewiß nicht anerschaffen. [...] Wir erleichtern die Ehe, ihre Schließung und Trennung, und wir machen aus der Liebe keine Sünde. So nehmen wir der Sinnlichkeit den gefährlichen Stachel, wir hindern sie, jene Leidenschaften zu gebären, die wie Wollust, Eifersucht, Haß und Neid den Menschen nur Unheil bringen, und helfen auf diese Art dem Geiste zum Siege, zur Herrschaft [Ebenda: 80–81].“

Der darin liegende Widerspruch lässt sich dann erkennen, wenn man den Grund des zwischen Mardona und Sabadil entstandenen Konflikts ansieht. Gerade die Eifersucht und der Neid Mardonas veranlassen sie zur Überschreitung ihrer Rechte und infolge dieser zum Verstoß gegen staatliche Gesetze: Sabadil wird durch Kreuzigung ermordet, bloß weil er sich in eine andere Frau verliebt und sich somit dem Willen Mardonas widersetzt. Auf diese Weise entpuppt sich die doppelte Natur der dargestellten Sekte der Duchoborzen, der man nicht leicht entfliehen kann und wo das Schicksal eines Individuums von Entscheidungen der fanatischen Leiterin abhängt. Die Abkehr von eigenen religiösen Überzeugungen erweist sich als fatale Entscheidung, die zu einem tiefen innerpsychologischen Konflikt führt.

Die Anhäufung von unterschiedlichen, meist auch widersprüchlichen Bildern der Glaubens- und Liebesgefühle macht die Struktur der Erzählung brüchig, was Rudolf Latzke als „Verkennen der notwendigen Beziehungen zwischen Stoff und Form bezeichnete [4: 245].“ Die Erzählung mangelt an steten Wiederholungen ähnlicher Dialoge, inhaltlichen Lücken sowie oberflächlicher

Reflexion menschlicher Erlebnisse, die der Autor durch erotische Szenen auszugleichen versucht [Ebenda: 246].

Der in der Erzählung dargestellte religiöse Konflikt wird durch die Liebesbeziehung zwischen Sabadil und Mardona ausgelöst, indem seine religiösen Überzeugungen mit seinen Liebesgefühlen sowie mit den religiösen Vorstellungen Mardonas konfrontiert werden. Die Darstellung des inneren Kampfes des Protagonisten bildet dabei einen wesentlichen inhaltlichen Punkt der Erzählung und wird als innerpsychologischer religiöser Konflikt aufgefasst. Denn es sind Sabadils religiöse Gefühle, die seine endgültige Hingebung an Mardonas Willen verhindern:

Er [Sabadil, L.B.] fühlte etwas wie einen schweren Stein auf seiner Brust liegen. Vordem war er jeden Sonntag zur Messe gegangen, wie er sich etwa täglich zu Tische setzte oder schlafen ging, ohne viel dabei zu denken, dann kam sogar eine Zeit, wo er lieber in den Wald ging als in die Kirche, jetzt fühlte er aber mit einem Male, wie sehr er mit seinem Glauben verwachsen war. Er wußte zwar herzlich wenig von demselben, aber dieses Wenige hatte ihn seine Mutter gelehrt, und man vergißt viel eher die Lehren, die man in der Kirche, in der Schule und durch das Leben empfängt, als jene, die uns Mutter erteilt. Wenn er daran dachte, nach Targowizapolna zu gehen, so hatte er ein Gefühl dabei, wie wenn er seine Heimat verlassen, wie wenn er auswandern sollte in ein fremdes Land. Und doch schien ihm wieder die Welt mit grauen Nebelschleiern verhüllt, wenn er sie nicht sah, die er liebte, die ihn in einer unsichtbaren Schlinge gefangenhielt und mehr und mehr an sich zog[5: 69].

Trotz der Verherrlichung der Liebe als eines der höchsten Gefühle ergibt sich der Glaube in seiner sakralen Kraft als wichtige Existenzbedingung für den Menschen, der Konflikt zwischen diesen zwei Emanationen des menschlichen Geistes verursacht somit die große psychologische Spannung und führt schließlich zur geistigen Degradation des Protagonisten. Wie aber dem oben angeführten Beispiel zu entnehmen ist, wird unter dem Glauben die Verbindung mit der nationalen Kultur als Element der eigenen Selbstidentifizierung gemeint. Für Sabadil erweist sich die Abkehr von seiner Religion als Abkehr von seinem Volk und Verrat an seinen Eltern. Entmutigt bittet er Mardona, ihm seinen Glauben nicht wegzunehmen: „*Ich fürchte, Du wirst mir meinen Glauben nehmen*“, sagte er leise, „*wie Du mir mein Herz genommen hast* [Ebenda: 110].“ Darum ist seine spätere Konversion zu Mardonas Glaubensbekenntnis so schmerzhaft und in der Zeit seiner starken Verzweiflung möglich.

Die Darstellung der Liebe kommt in der Erzählung vor allem als problematisch vor. Diese wird durch die schon erwähnte Dominanz der Frau über einen Mann gekennzeichnet. Es ist kein romantisches Gefühl, keine rührende intime Beziehung, sondern eine sich selbst quälende Hingabe, die an Furcht und Scheu zu grenzen scheint: „*Er wagte sich nicht hinein. Er empfand jetzt wirklich etwas wie Furcht vor Mardona* [Ebenda: 70].“ Gerade die Angst vor Mardona und vor ihrer unbegrenzten Macht erweist sich schließlich als wichtiger Bestandteil des Glaubens unter den Mitgliedern der Sekte und wird somit implizit mit der Gottesangst als das von der christlichen Geistlichkeit instrumentalisierte Regierungsmittel rezipiert.

Der Konflikt nimmt seinen Höhepunkt in der Kreuzigung Sabadils: Er, der seine Flucht aus der geistigen und religiösen Abhängigkeit von Mardona zu finden versucht, verliebt sich unwillkürlich in ein anderes Mädchen und fällt dadurch ein tödliches Urteil über sich selbst. Das Schlagen Sabadils an das Kreuz ist somit als seine Erlösung anzusehen und stellt ihn als Opfer seiner Liebe dar [4: 238]. Denn der Tod Sabadils ergibt sich letztlich als Ergebnis der pathologischen Begierde Mardonas nach Macht und nach sexuellem Vergnügen. Der Szene der Kreuzigung gehen in der Erzählung zwei Beschreibungen der religiösen Lehre der Duchoborzen voraus, in denen es um die Kreuzigung der menschlichen Gefühle und Triebe durch Religion geht, wodurch eine Rahmenkonstruktion auf der syntaktischen Ebene gebildet wird.

Zusammenfassend kann man feststellen, dass Leopold von Sacher-Masoch den Begriff der Liebe in der Erzählung „Die Gottesmutter“ vor allem in seiner erotischen und leidenschaftlichen Bedeutung ästhetisierte. Zugleich wird der Glaube in seinem schöpferischen und destruktiven Machtpotential aufgefasst, was anhand der Inszenierung eines vielschichtigen religiösen und innerpsychologischen Konflikts zum Ausdruck gebracht wurde.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Exner L. Leopold von Sacher-Masoch / Lisbeth Exner. – Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2003. – 160 S.
2. Imbusch P. Friedens- und Konfliktforschung. Eine Einführung mit Quellen / Peter Imbusch, Ralf Zoll (Hrsg.). 2., überarbeitete und erweiterte Auflage. Vol. 1. – Opladen: Leske + Budrich, 1999. – 486 S.
3. Kehler G. Religion / Günter Kehler // Handbuch Religionswissenschaftlicher Grundbegriffe / Hubert Cancik, Burkhard Gladigow, Karl-Heinz Kohl (Hrsg.). – Stuttgart, Berlin, Köln: Verlag W. Kohlhammer, 1998. – S. 418–425.
4. Latzke R. Ein Realist: Leopold von Sacher-Masoch / Rudolf Latzke // Leopold von Sacher-Masoch. Materialien zu Leben und Werk / Michael Farin (Hrsg.). – Bonn: Bouvier, 1987. – S.226–251.
5. Sacher-Masoch L. v. Die Gottesmutter / Leopold von Sacher-Masoch // Erotische Literatur 1787–1958. Österreichische Bibliothek. – Berlin: Volk und Welt, 1990. – S. 47–206.
6. Новицкий О. Духоборцы. Их история и ви́роучение / Орест Новицкий. – Кіевь: Въ университетской типографии (І. Завадзкаго), 1882. – 282 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Любомир Бораковський – доктор філософії, асистент кафедри міжкультурної комунікації та перекладу Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: теорія літератури, семіотика культури, німецька, австрійська та східноєвропейська літератури XIX-го та XX-го століть, методика викладання літератури, усного та письмового перекладу.

УДК 82–14

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ЖАНРІВ АНДАЛУЗЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Марія ВЕЛИЧКО (Київ, Україна)

Стаття присвячена дослідженню арабо-іспанської лірики як унікального історико-культурного феномена, окреслюючи його геополітичні, соціальні, релігійні та літературні особливості. Здійснено аналіз арабо-іспанської поезії як втілення симбіозу одвічного тяжіння арабських митців до вивіреності і сталості формального вираження художньої думки і разом з тим прагненням змін формозмістовому аспекті.

Ключові слова: *поетика, лірика, канон, жанр, суфізм.*

The article deals with research of the Arab-Spanish lyric poetry as a unique historical and cultural phenomenon, outlining its geopolitical, social, religious and literary features. Arab-Spanish poetry is viewed as an embodiment of symbiosis of Arabic authors' striving for true and constant formal expression of an artistic idea as well as their aspiration for changes in form and content of poetic pieces.

Key words: *poetics, lyric poetry, canon, genre, sufism.*

Постановка проблеми. Останні десятиліття людського буття мають виразну тенденції – посилення етносоціальної активності в численних країнах світу. Ідея міжнародної співдружності та глобалізації вимагає дослідження генетично споріднених соціумів. Критерієм для оцінки поетичного твору в епоху Середньовіччя була не його оригінальність, а мистецтво виконання «заданих» каноном умов. Особистий талант поета, його індивідуальність могли виявитися лише в майстерному наслідуванні класичних зразків і незначному оновленні поетичних фігур [6, с. 293].

Мета статті полягає у висвітленні основних факторів становлення і розвитку андалузської поезії, її стилістичних особливостей і жанрів.

Жанрова парадигма арабської поезії пройшла тривалий і цікавий шлях свого розвитку і становлення. Стародавня усна лірико-епічна поезія, яка започаткувала класичний канон арабської літератури, пов'язана з обрядово-магічною практикою бедуїнських племен, в яких поет займав центральне місце: йому приписувалась здатність творити магічні заклинання, знаходити в пустелі джерела води; поет був «історіографом племені, захисником його честі в міжплеменних зібраннях, хранителем законів і обрядів». Кожен воїн, який вступав у поєдинок з ворогом, виголошував «богатирське звеличення» – вірш, в якому хвалив свою хоробрість та інші бедуїнські чесноти, ганьбив ворога, а його супротивник відповідав йому, часто зберігаючи поетичний розмір і риму [8, с. 94].

Ці звеличення, а також оплакування – скорботні пісні, в яких родичі, зазвичай, жінки, оплакували загиблого воїна, перелічуючи його перемоги і закликаючи до помсти, були, напевне, найдавнішими поетичними жанрами.

До нас дійшли зразки прадавньої арабської поезії, які створені в період з кінця V ст. до середини VII ст. і записані середньовічними філологами Куфи і Басри в другій половині VIII ст. Тоді ж склалася основна композиційна форма арабської поезії, «касида» – невелика поема, із 80–120 віршованих рядків-бейтів. Створення касиди приписується прославленому

доісламському поету VI ст. Умру ль-Кайсу. Касида складається із декількох поетичних частин різножанрової форми, які не зв'язані ні за сюжетом, ні за стилістикою, але в свідомості бедуїнського слухача створює чітку картину навколишньої дійсності.

Оскільки арабська поезія була обмежена рамками традиційної композиції і обов'язковими жанрами, вона розвивалась за рахунок ускладнення поетичної техніки. Щоб підвищити майстерність твору, поети, починаючи з IX ст., використовують складні поетичні фігури у своїх віршах, багатоступеневі метафори, гру слів, дбаючи про звуковий і зоровий ефект.

Можна визначити два домінуючі напрями, у яких розвивалася андалузська поезія: класична мистецтво і новаторські тенденції у літературі.

Як зазначалося раніше, найбільш ґрунтовна розробка питання жанрів арабо-іспанської середньовічної лірики класичного спрямування належить російському досліднику О. Куделіну. Вчений ретельно дослідив жанрові схеми мадха, інтонаційно-варіаційні можливості автора і стійкі елементи цього жанру поезії, на прикладі творчості Ібн Зейдуна представив загальну характеристику арабо-іспанської газелі, розглянув співвідношення дескриптивної поезії і природного середовища, проаналізував погляди середньовічних критиків на васф та висловив свою власну точку зору на функціонування тем дескриптивної поезії [4, с.83].

Розглядаючи еволюцію жанрових форм в контексті поезики арабо-іспанської середньовічної лірики варто виділити кілька пріоритетних жанрів.

Жанр газелі мав неабияке значення для історії становлення і розвитку класичної андалузської поезії. Газель в арабо-іспанській літературній традиції представлена у двох форм: розважальній і піднесеній. Останній притаманне поклоніння дамі серця, аскетизм, платонічний вияв почуттів.

Вірші одного із найвідоміших поетів Андалузії аль-Му'таміда (1040–1095) написані відповідно до вимог класичної газелі, але в них вже чітко відчувається не лише особисті переживання поета, але і образ коханої жінки, якій присвячується вірш [11, с. 34].

Рання лірика севільського еміра відповідає усім канонам куртуазної поезії. Його життя, а отже, і творчий шлях різко змінилися внаслідок наступу хрестоносців і підступам колишніх союзників. Аль-Му'тамід разом зі своєю родиною опинився в засланні, з якого йому вже не судилося повернутися на батьківщину. Пригнічений своїм становищем, колишній правитель, а нині просто полонений, аль-Му'тамід пише твори, сповнені смутку і ностальгії за колишніми славними днями [там само].

Араби панували в Іспанії приблизно вісім століть. За цей час вони заснували державу, піднесли рівень розвитку цивілізації, створюючи наукову і культурну традицію. Слава про їх успіхи розповсюджувалася серед європейських народів. Однак протиріччя всередині арабо-іспанського суспільства обумовила занепад цивілізації після розколу єдиної арабо-мусульманської держави. Падіння і зруйнування раніше могутніх міст від рук європейських завойовників змінювали одне одного, після чого ісламська держава зазнала повної і нищівної поразки.

Цілком зрозуміло, що андалузський поет, який був свідком тих драматичних подій, виражав свої переживання у елегійних, журливих віршах. Відзначимо той факт, що поет не оплакував людей, які постраждали під час реконквісти, а сумував за квітучими містами і славетною державою [9].

Першим містом, яке підкорилося завойовникам, було Толедо. Це трапилося у 1085 році і стало величезним потрясінням для мусульман, викликавши у них заціпеніння від передчуття приреченості їх яскравій «зірці».

Пізніше поети почнуть оплакувати Валенсію, і в такій манері, ніби це не місто, а народний світоч, смерть якого надзвичайно засмутила співвітчизників.

До нас дійшли твори, присвячені Андалузії загалом. Ця тематика набула загального поширення, оскільки після падіння окремих міст поразки зазнала вся мусульманська держава.

Рідше андалузський поет звертається до жанру поетичної елегії в пам'ять про загиблого правителя. У одному зі своїх віршів Ібн Хазмун оплакує Абу аль-Хамалета – арабського полководця, який загинув, захищаючи Валенсію.

Щодо елегійних плачів, то в них ніколи не оплакували загиблих на війні, оскільки вважалося, що вони точно потраплять у рай. Віршований твір містив втішання і заспокоєння, яке обнадіювало, адже герой здійснив подвиг і рідні та близькі мають ним пишатися.

Як відомо, ще з доісламського періоду араби славилися майстерністю поетичного вихвалання – мадха. Написання традиційної канонічної касиди лише у окремих випадках не містило нагадування про чесноти і заслуги високопоставлених осіб або ж самого поета-героя. Ось чому панегірик займає провідне місце у творчості андалузських поетів.

Варто відзначити неабияку популярність панегірика серед арабо-іспанських майстрів слова: «За весь час існування арабської поезії в Іспанії мадх залишався одним з найпродуктивніших жанрів у творчості більшості поетів. Навіть у авторів, які прославилися творами, “андалузськими за тематикою”, панегірик посідав значне місце. Наприклад, у дивані Ібн Зейдуна вихвалання перевищують за обсягом любовну лірику, хоча саме їй поет завдячує своєю славою» [4, с. 64].

Панегірик створювався лише у традиційній манері. Його основними мотивами були ностальгійні. Цей жанр, на відміну від інших творів, написаних у формі строфічної поезії, рідше виконувався під музичний супровід, але також мав великий успіх у поетів, оскільки подякою еміра за майстерні панегірики була його прихильність і щедрі дари, які забезпечували поетам цілком достойне існування. Ось чому при кожному дворі збиралася велика кількість поетів з метою позмагатися у поетичній майстерності.

Філософські роздуми, що містили життєві аксіоми, створювалися у віршованій формі з метою передачі життєвого досвіду, емпіричних та теоретичних знань, а також для критики тогочасного суспільства. Майстри Андалузії перевершували східних поетів у цьому жанрі, що синтезував у собі поезію і філософію.

Якщо в суфійській поезії арабського Сходу відомим поетом був визнаний Омар ібн аль-Фарід (1118–1234), то в Андалузії такою яскравою фігурою був Ібн аль-Арабі. Андалузія була батьківщиною поета, але він деякий час жив і на Сході. Людина для аль-Арабі – центр світопізнання, в людині світ пізнає себе, а рушійна сила дій – це бажання пізнати істину, це устремління до вищого розуму, який керує світом. Творчість ібн аль-Арабі перегукується з творчістю таких поетів: Гафіз, Румі, Омар Хайям.

Андалузські поети мали надзвичайну прихильність до природи, майстерно використовуючи її образи у всіх жанрах. Такий поетичний прийом не був нововведенням у арабській літературній традиції, його використовували арабські поети ще в доісламську епоху. Здавна митці зверталися до образу сяючого сонця, ночі, зірок, описували пустелю, зображували водойми і зелень садів, розкриваючи свою повагу до природи, захоплення її красою.

Ібн Замрак починає один із своїх віршів описом ранкової зорі, порівнюючи її з квіткою, що тільки-но розпустилася, а також з вогняним знаменом, під яким день іде у протистояння мороку. Тривожно падають останні зірки, блискавка осяяла ще темне небо і у свої права вступає дощовий ранок. Поет описує квітучий сад, використовуючи точні і влучні вислови, відшліфовуючи форму слова для передачі повноти змісту. Краса навколишнього – дерева-велетні, струмочки – все радує око автора, але лише спів дівчат змушує затанцювати, адже співають вони мов райські пташки.

Не дивно, що творчість андалузських поетів тісно пов'язана з арабським поетичним спадком, адже вона має багато спільних рис з класикою арабської літератури. Андалузські митці наслідували східноарабських поетів, і в той же час вносили в свої поетичні твори новаторських елементів, що було зумовлено, в першу чергу, відмінними природними та соціальними умовами Андалузії. «Андалузські літератори намагалися освоїти широкий репертуар традиційних тем васфа. Дякуючи цьому, багато їх описів відрізнялися багатством барв, чудовою силою звучання, високою інтонаційною і варіаційною свободою» [4, с.115].

У тематиці поезії Андалузії знайшли своє відображення особливості життя тогочасного суспільства, яке протікало в розкошах, різноманітних розвагах, поетичних дуелях. Строкатість і бурхливий ритм природи органічно гармоніював з життям суспільства, його звичаями. Митці, особливо тонко відчужуючи всі нюанси, створювали образи, які пульсували життям, рясніли кольорами і відтінками. Варто зазначити, що внаслідок цього андалузські

поети виробили свій власний оригінальний стиль з його художніми особливостями і відмітними рисами, які вирізняли його серед інших.

Багато поетів присвячували свої твори об'єктам оточуючої дійсності, – рукотворного чи створеного Богом. Все довкола захоплювало тогочасного поета, і він неодмінно намагався передати враження від побаченого, завжди емоційно забарвлюючи, пронизуючи суб'єктивними відчуттями творчий доробок.

Можливо, андалузські поети поступалися своїм східним колегам у глибині філософських розмірковувань, проте перевершували їх у чіткості висловлювання, вишуканості поетичної фантазії, віртуозності мовних засобів.

Висновок. Отже, стилістичні особливості та жанри андалузської поезії розвивалися під впливом прадавньої арабської поезії, яка була пов'язана з обрядово-магічною практикою бедуїнських племен. Зі зміною географічних умов проживання та розвитку суспільства стародавня арабська поезія стала канонічною.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Брагинский В. И. Проблемы типологии средневековых литератур Востока / Владимир Иосифович Брагинский. – М. : Наука, 1991. – 251 с.
2. Конрад Н. Проблемы современного сравнительного литературоведения // Конрад Николай Иосифович. Запад и Восток: Статьи. – М. : Наука, 1972. – С. 290-314.
3. Крымский А. Е. История арабов и арабской литературы, светской и духовной // А. Ю. Крымский. Выбранные сочинения. – Т.1: Арабистика. – К. : Стилюс, 2007. – 432 с.
4. Куделин А. Б. Классическая арабо-испанская поэзия (Конец X – сер. XII в.) / Александр Борисович Куделин. – М. : Наука, 1973. – 192 с.
5. Петрова Л. А. Испано-арабская строфическая поэзия. Заджал Ибн Кузмана (XII в.) : автореф. дис...канд. филол.наук: 10.01.06 / Ленингр. гос. Ун-т им.А. А. Жданова. – Л., 1974. – 27 с.
6. Рейснер М. Л. «Биографизм» и «историзм» в касыде. Способы актуализации и авторской маркировки традиционного мотива // Персидская лиро-эпическая поэзия X – начала XIII века / Марина Львовна Рейснер. – М. : Наталис, 2006. – 424 с.
7. Смушинська І. Щодо проблеми функціональних типів стилістичних фігур / І. В. Смушинська // Структурно-семантичні і когнітивно-дискурсивні парадигми сучасного романського мовознавства: матеріали II Всеукр. наук. конф. романістів, Чернівці, 16-18 жовтня 2008 р. / Чернівецьк. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2008. – С.19-21.
8. Фильштинский И. Фильштинский И. М. Арабская классическая литература / Исаак Моисеевич Фильштинский. – М. : Наука, 1965. – 311 с.
9. Фильштинский И. Вопросы периодизации средневековой арабской литературы // Проблемы периодизации истории литератур народов Востока. – М., 1968. – 388 с.
10. Фролова О. Фролова О. Б. Поэтическая лексика арабской лирики: арабские поэты и народная поэзия / Ольга Борисовна Фролова. – Л. : Издательство ЛГУ, 1984. – 174 с.
11. Шидфар Б. Андалусская литература / Бетси Яковлевна Шидфар. – М. : Наука, 1970. – 182 с.
12. Berger D. Introduction aux méthodes critiques pour l'analyse littéraire / D. Berger, P. Barbéris, P.-M. de Biazzi et autres. – P. : Bordas, 1990. – 189 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марія Величко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри східних мов Національної академії Служби безпеки України, м. Київ.

Наукові інтереси: арабо-іспанська поезія.

УДК 821.111 Байрон – 12.09

ДЖ. Г. БАЙРОН І УКРАЇНА

Оксана ВЕЧІРКО (Кіровоград, Україна)

У статті розглянуто образ України у творчості Дж. Байрона, в цьому контексті проаналізовано художній світ поеми Дж. Байрона «Мазепа» – найвідомішої художньої версії образу українського гетьмана в англійській романтичній літературі.

Ключові слова: англійський романтизм, байронічний герой, Україна, свобода, український гетьман.
The article deals with a character of Ukraine in the creativity of George Gordon Byron. The artistic world of Byron's poem "Mazeppa" is analysed. The considered poem is a well-known poetic version of the Hetman character of Ukraine in English romantic literature.

Keywords: English romanticism, Byron's hero, Ukraine, freedom, the Hetman of Ukraine.

Поема «Мазепа» Дж.Байрона – унікальне свідчення українознавчих зацікавлень класика англійської романтичної літератури, який одним із перших репрезентував образ України і українського героя в європейській літературі. Сьогодні особливої актуальності набуває проблема національного. Увага багатьох дослідників прикута до вивчення

особливостей української ментальності, української національної ідеї, що має глибокі корені. У цьому контексті на часі розглянути поему Байрона «Мазепа» – найвідомішу художню версію образу українського гетьмана в англійській романтичній літературі. У курсі шкільної програми із світової літератури у 9 класі, розглядаючи тему «Англійський романтизм», запропоновано аналіз поеми Байрона: «Поема «Мазепа», історична основа та романтичний міф. Риси романтичного героя в образі Мазепи». У сучасного вчителя є прекрасна можливість, використовуючи елементи компаративного аналізу, скористатися найбільш яскравими зразками літературної «Мазепіани».

Гетьман Іван Степанович Мазепа — одна з найзагадковіших постатей в українській історії, вона стала об'єктом уваги письменників на Заході ще в XVIII столітті, про що свідчать нариси в німецькому тижневику «Historische Remarques» (1703) і часописі «Die europäische Fama» (1704). Грунтовне дослідження життя Мазепи зробили Ілько Борщак і Рене Мартель у книзі «Мазепа. Життя й пориви великого гетьмана» (1933). Романтичний герой-індивідуаліст, що бунтує проти суспільства неодноразово розглядався радянськими літературознавцями А.Ромом, І.Дубашинським. Безпосередньо художній світ поеми Байрона «Мазепа» розглядали О.Горбонос [2], О.Кудлей [5], С.Павличко [7].

Постать Івана Мазепи, неординарна й суперечлива, стала не лише найромантичнішою, а й справді культовою в європейській культурі та мистецтві. На сьогодні у світовій літературі маємо величезне число інтерпретацій, оцінок образу Мазепи часом не лише неоднозначних, а й діаметрально протилежних. Одним з перших образ Мазепи увічнив у слові французький просвітник Вольтер у своїй «Історії Карла XII» в 1731 році. Інший відомий француз – письменник В. Гюго – теж звернувся до даного сюжету в своїй поемі «Мазепа». Польський романтик I половини XIX ст. поет і драматург Юліус Словацький написав трагедію «Мазепа», сюжет якої був нав'язаний поемою Байрона. Вдумливе усвідомлення історії України, її стосунків з Росією та іншими країнами дозволило С. Руданському написати історичну поему «Мазепа, гетьман український». Поетичну мазепіану поповнила і поема В. Сосюри «Мазепа», яка була закінчена у 1960 році, Сосюра синтезує всі літературні спроби змалювати гетьмана. Він у нього виступає в кількох амплуа: королівський паж, поет, Дон-Жуан.

Постать українського гетьмана цікавила не тільки письменників, а й художників і музикантів. Мазепа, прив'язаний до спини дикого коня, який несе його степом – цей сюжет став одним з улюблених мотивів французьких художників-романтиків, зокрема, літографії Жеріко «Мазепа» (1823), картин Делакруа «Мазепа на вмираючому коні» (1824), Верне «Мазепа серед коней» (1825), Буланже «Мазепа» (1827).

Музичні інструментальні та оперні твори П. Сокальського, Ш. Пурні, Ф. Педреля, П. Чайковського, М. Гранваль, Ф. Ліста, С. Рахманінова було присвячено українському герою.

Людина трагічної долі й складного характеру – таким увійшов гетьман Мазепа в історію та художню літературу.

Особистість українського гетьмана протягом довгого часу викликала неоднозначне ставлення, адже він був однією з найзагадковіших постатей в українській історії. Починаючи з моменту переходу гетьмана на бік шведського короля, в Україні його вважали зрадником. Мазепу відкрито ненавиділи, читали анафему у церквах. Зараз про нього говорять як про державотворця, який все життя був вірним ідеї свободи. Грунтовно цей аспект дослідив С.Павленко у книзі «Міф про Мазепу».

Іван Степанович Мазепа – гетьман України з 1687 по 1709 рік; видатний державно-політичний і культурний діяч кінця XVII – початку XVIII ст. Належав до родини відомої правобережної української шляхти. Початкову освіту отримав у школі Київського братства, згодом закінчив Києво-Могилянський колегіум та Єзуїтську колегію у Варшаві, протягом трьох років навчався в Німеччині, Італії, Франції та Голландії, де здобув ґрунтовну освіту, досвід європейського політичного та культурного життя. Знав кілька іноземних мов. Формування національно-політичних переконань І.Мазепи відбувалося під час служби при гетьманах П. Дорошенко та І. Самойловичу, які мали програми відродження самостійної та соборної української держави.

Мазепа був першим українським гетьманом, який незмінно володів гетьманською булавою протягом майже 22 років. Період його правління характеризувався економічним розвитком України – Гетьманщини, стабілізацією соціальної ситуації, піднесенням церковно-релігійного життя та культури.

На початку XVIII ст., в умовах Північної війни (1700-1721), гетьман в союзі з польським королем Станіславом Ліщинським та шведським королем Карлом XII здійснив спробу реалізувати свій військово-політичний проект, метою якого був вихід з-під протекторату Московської держави й утворення на українських землях незалежної держави, але його спіткала невдача. Разом з Карлом XII Мазепа після славнозвісної Полтавської битви тікає до Бендер, рятуючи союзника і рештки його війська. По дорозі захворів, і 2 жовтня 1709 року помер, похований у монастирі Св. Георгія (Юрія) у м. Галац (Румунія).

У світовій літературі склалися два традиційні сюжети про гетьмана. Перший – романтичний опис пригод юного Мазепа, підкорювача жіночих сердець. Другий – зображення сутичок Мазепа і Петра I, події напередодні та навколо Полтавської битви.

Сюжет поеми Байрона «Мазепа» взято з вольтерівської «Історії Карла XII», і є підстави вважати, що читання цієї поеми наштовхнуло О.Пушкіна на думку написати «Полтаву» на протигагу байронівському тлумаченню образу Мазепа. Байрон взяв ранній епізод з життя українського гетьмана, той момент, коли паж польського короля Яна Казимира перетворюється на злочинця, який зазіхнув на прихильність польської королеви. Мазепа прив'язаний до скаженого коня, що несе його степом крізь усі жахіття. Переслідуваний вовками і голодний, винесений хвилею бурхливої води, Мазепа зберігає незламний дух, який допомагає йому здолати всі напасті та страждання.

Не дивно, що Байрон, народжений за рік до французької революції, віддавши своє життя за свободу Греції, зацікавився долею українського гетьмана. Лише кілька рядків про нього з «Історії Карла XII» Вольтера підказали геніальній фантазії лорда більше, ніж іншому могли б розповісти цілі томи. До того ж поему Байрон написав під час перебування в Італії (у Венеції та Ровенні) у 1818 році, коли був закоханий у Терезу Гітчолі, за походженням польку. Напевно, ці обставини пояснюють причини вибору героя і сюжету поеми: кохання Мазепа до заміжньої жінки, яку, як і сеньйору Гітчолі, звали Тереза. Не можна не погодитися із дослідницею Кудлей О., що «образ головного героя – переосмислення головних байронічних ідей абсолютної самотності, крайнього індивідуалізму, вродженого песимізму і світової скорботи – індивідуальних рис самого автора» [5, с.106].

Поетична структура поеми Байрона «Мазепа» відрізняється фрагментарністю. На початку твору ми бачимо гетьмана літньою людиною, після поразки під Полтавою. Але ані тіні іронії втеча козаків і шведів не викликає. На привалі гетьман розповідає історію свого прибуття в Україну, і тут постає захоплююче видовище – несамовитий біг дикого коня, до спини якого прив'язаний вигнанець. Кінь мчить юнака на батьківщину – в дикий степ. І природа немов прагне допомогти Мазепі, співчуваючи йому.

Вдало обрана жанрова структура твору, адже ліро-епічна поема – типовий романтичний жанр, дозволила англійському романтику не просто відтворити історичні події (це не було головним завданням для Байрона), а передати внутрішній стан героя, його почуття і переживання, автор хотів лише відобразити сам «дух України», що втілюється і в її широких краєвидах, і в душі її гетьмана. На думку С. Павличко, «поет намагається відтворити передовсім настрої, а не сюжет» [7, с.168], автора цікавлять не стільки самі події з минулого героя, скільки рух його думок, плин почуттів, політ уяви. О. Юрчук стверджує, що «Дж. Г. Байрон не цікавиться історичним тлом взагалі, адже він націлений на створення концепції індивідуальної міфотворчості, у якій особливе місце займає формування нового типу ліричного героя» [8].

Композиційно поема поділяється на 20 невеликих частин, кожна з яких – закінчений епізод, пов'язаний з іншими епізодами. Особливість оповідної структури твору – це монолог-сповідь старого Мазепа, спомин про молоді роки за часів його служби у польського короля, розповідь в розповіді або розповідь з обрамленням. Монолог-сповідь є основним засобом розкриття психології героя у романтичних поемах, автор досягає достовірності у викладі матеріалу, адже це відверта розповідь героя про себе. Окрім того така організація оповіді дозволяє автору подати дві портретні характеристики гетьмана: у молоді роки і в старості. Ці

описи контрастні. У юнацькі роки веселий, стрункий, красень, паж польського короля Яна-Казимира: «мав гарячу кров дідів» [1]; «бувало кожного вельможу з мужів чи хлопців переможу» [1]; «таж я не раз, не двічі Дивився просто смерті в вічі» [1]; «я був веселий і стрункий» [1]. Гетьман у старості зображений у найтрагічніший момент його життя. Байрон показує його стомленим, похмурим, але сильним і могутнім як дуб «... відважний дух, тверда рука» [1]; «балакав менш і більш зробив...» [1]; «гетьман-похмурий і старий. І сам, як дуб той віковий...» [1]. Цей своєрідно організований авторський світ, – на думку Горбонос О., – зумовив наявність, фактично, «трикутника образів» поеми «Мазепа»: молодий Мазепа і його життєві випробування, гетьман Мазепа і події його тогочасного життя, образ України – та її історичної долі» [2, с.116]. Тісно пов'язані між собою образи Мазепа і України у поемі, вони асоціюються і доповнюють один одного. Мазепа до глибокої старості зберігає гордий і незламний дух. І через його образ читач уявляє собі непереможений дух нескореної України.

Образ Мазепа – типовий романтичний характер байронічного типу. Адаже до певної міри він «злочинець» (у тому сенсі, що переступає через встановлені межі), бунтівник, який по-максималістськи заперечує усталені соціальні й моральні приписи, кидаючи виклик суспільству. Можна знайти у байронівському Мазепі і риси «прометеївських образів», адже у ньому поет знаходить відблиски страждань та поривань Есхілового невмирущого титана. Автор називає Мазепу: «дуб-титан, землі козацької гетьман» [1]. Нескореність та риса характеру, яка об'єднує цих двох героїв, попри те, що вони були переможені, але не зламані духом і зазнали неймовірних страждань.

Образ гетьмана в інтерпретації Байрона «наближає» Мазепу до звичайного українського козака, автор називає його «козацьким князем», «козацьким сином». І дійсно, гетьман веде себе як типовий український козак: турбота про коня, догляд за зброєю. Зрештою, ця думка зацентрована в описі зовнішності героя «...похмурий і старий І сам, як дуб той віковий...» [1]. До того ж, Байрон прагне відтворити натуру, риси психологічного портрета відомої історичної особи, тому повсякчас наголошує на життєстійкості, витривалості «козацького князя», його чуйності у ставленні до ближнього. Передаючи трагічну напругу пристрастей, поет-романтик уводить у свій твір мотив невідворотності долі (розлука юнака з коханою Терезою; виживання героя в ситуації, здавалося б, несумісній із життям; вимушена втеча з України і непевність у завтрашньому дні).

Байрон у своїй поемі «Мазепа» створив романтичний образ «вродливого красеня». З монологу гетьмана ми дізнаємося, що він звичайна людина, охоплена земними пристрастями:

«...Це несвідоме поєднання —
І ми ніколи не збагнем,
Як раптом іскорка кохання
Шаленим вибухне вогнем.
За нею стежив я здаля,
Зітхав, дививсь і плакав я,
Аж доки нас удвох звели,—
І відтоді здибались ми...» [1].

Автор зображує сильну пристрасть Мазепа, що відчувається навіть через багато років після описуваних подій. Трагічна любовна історія гетьмана типова для романтичних творів. Герой кохає жінку, яка належить деспотичному чоловіку і стає жертвою брутального насильства, тому, ображений до глибини душі, він стає нещадним месником, «шляхетним злочинцем». Образ чарівної панни Терези також романтизований, він наближений до східного стилю: «в її очах був східний жар – Сусідство турків та татар Змішало польську кров...» [1]; «мов ніжний блиск молодика. – Глибокі й вогкі, як ріка..., В них море туги і вогню – мов очі мучениці-жертви...» [1], «погідне і ясне чоло мов літнє озеро було» [1].

Розкриттю образу Мазепа сприяє яскрава символіка твору: образи долі, природи, дикого коня, сонця.

Символічний образ сонця постійно присутній в поемі, воно супроводжує майбутнього гетьмана – то піднімається, то заходить. Воно символізує життя, яке поступово покидало то поверталось до Мазепа: «о, як те сонце йде поволі!» [1], «вставало сонце...» [1], «й очима сонце проводжав...» [1], «востаннє сонце вже зайшло» [1], «вже сонце сіло» [1]. В поемі особливо вирізняється образ коня. Як відомо, у романтичних творах кінь є символом вдачі,

людської долі. Тому стає зрозуміло, чому Карл XII втрачає коня (доля відвернулася від нього), а Мазепа зберіг свого коня (доля до нього прихильна). Образ дикого коня, що ніс Мазепу через ліси й степи з Польщі в Україну, це і символ нестримної пристрасті майбутнього гетьмана, і фатальної долі, і втілення смерті, і символ непохитної волі, яка приведе Мазепу до гетьманства. Невпинний біг коня створює надзвичайний динамізм поеми.

З образом дикого коня нерозривно пов'язаний і образ України. Автор пише, що це «дика країна» [1], у якій «дикі степи» [1], «дикий праліс» [1], «дика площіна» [1]. У поемі створюється романтичний образ України, що є вільною, але ще не освоєною землею. Картини пейзажів змальовують «дику природу», зображення якої теж має символічне значення. Бурхливі потоки, потужні хвилі, сильні вітри уособлюють пристрасті, що охопили самого героя. Вороння символізує смерть. Степ – вільнолюбивий дух Мазепи. Буйний чагарник, ліс – перепони на життєвому шляху героя. Вечірній холод, морок, тьма, ридання вітру, похмура небо підсилюють страждання Мазепи. Ранок, біла мла, схід сонця є символами надії.

Отже, Байрону вдалося створити емоційний, романтичний образ ніколи не баченої ним української землі. Англійський письменник одним із перших привернув увагу європейців до суперечливої особистості українського гетьмана. Залишаючись в рамках романтичної ідеалізації, Байрон мало цікавився історичним тлом, він створив новий тип ліричного героя, головними рисами якого стали бунтівний характер, прагнення до свободи, гідність, гордість, мужність та сила.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Байрон Дж.Г. Мазепа (пер. Д.Загула) / Дж.Г.Байрон. – Харків-Київ, – 1929.- Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/books-zl/printthebookzl.php?id=28&bookid=4&sort>
2. Горбонос О., Вашенко О. Україна як складова авторського світообразу поеми Дж.Г.Байрона «Мазепа»: Синхронно-художній аспект / О. Горбонос, О. Вашенко // Вісник Дніпропетровського університету ім. Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки». – 2013. – №2(6). – С.113-116.
3. Дуденко Н.Й. Д.Г.Байрон. Поема «Мазепа», її історична основа та романтичний міф. Риси романтичного героя в образі Мазепи. / Н.Й.Дуденко // Зарубіжна література в школах України. – Режим доступу: <http://zl.kiev.ua/konkursi/roboti-uchasnik-v-poperednego-konkursu/d-g-bairon-poema-mazepa-storichna-osnova-ta-romantichnii-m-f-risi-romantichnogo-geroja-v-obraz-mazepi.html>
4. Ковалевська О. Збірник «Мазепа»: реконструкція видавничого проекту 1939–1949 років / О.Ковалевська. – К.: Темпора, 2011. – 176 с.
5. Кудлей О. Українська тема у річці художньо-естетичних пошуків лорда Байрона / О.Кудлей // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. – 2009. – Вип.4. – С.104-107.
6. Наливайко Д.С. Поема «Мазепа» в контексті творчості Байрона і європейського романтизму / Д.С.Наливайко // Зарубіжна література в навчальних закладах. – 2004. – №4. – С.2-9.
7. Павличко С. Байрон: Нарис життя і творчості / С.Павличко. – К.: Дніпро, 1989. – 189 с.
8. Юрчук О. Гетьман Іван Мазепа: імперський дискурс у літературі / О.Юрчук. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/6924/1/%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0%20%D0%AE%D1%80%D1%87%D1%83%D0%BA.PDF>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Вечірко – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри зарубіжної літератури та компаративістики Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми психологічного аналізу в художньому творі.

УДК 811.111: 82-1

АКТУАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ БІОРЕГІОНАЛІЗМУ У СУЧАСНІЙ АФРО-АМЕРИКАНСЬКІЙ ЕКО-ПОЕЗІЇ

Наталія ГАЧ (Київ, Україна)

У статті представлено шляхи застосування концепції біорегіоналізму як філософсько-культурного напрямку міждисциплінарних досліджень у царині еко-критики у процесі лінгво-когнітивного аналізу поетичних творів на екологічну тематику. З огляду на необхідність дослідження діалектичних відносин між людською цивілізацією і світом природи автором визначено поняття біорегіону як культурного конструкта, а також на прикладі біорегіону Дельти Міссісіпі встановлено взаємозв'язок між афро-американцями як соціальної групи, меншовартісної з огляду на расу і клас, і навколишнім середовищем у рамках історично-культурного контексту.

Ключові слова: біорегіон, біорегіоналізм, еко-критика, еко-поезія, лінгво-когнітивний аналіз.

В статті представлені способи застосування концепції біорегіоналізму як філософсько-культурного напрямку міждисциплінарних досліджень в області еко-критики в процесі лінгво-

когнитивного аналізу поетических произведений на екологическую тематику. Учитывая необходимость исследования диалектических отношений между человеческой цивилизацией и миром природы, автором определено понятие биорегиона как культурного конструкта, а также на примере биорегиона Дельты Миссисипи установлено взаимосвязь между афро-американцами как социальной группой менее значимой с позиции расы и класса и окружающей средой в рамках историко-культурного контекста.

Ключевые слова: биорегион, биорегионализм, эко-критика, эко-поэзия, лингво-когнитивный анализ.

The paper presents the ways of implementing the concept of bioregionalism as a philosophical-cultural direction of interdisciplinary research within eco-criticism in the process of the linguistic-cultural analysis of poetic works on environmental issues. Given the need to study dialectical relationships between the human civilization and the natural world, the author defines the notion of bioregion as a cultural construct, and outlines the relationships between African-Americans as a social group oppressed in terms of race and class, and the environment within the historical and cultural contexts on the example of the Mississippi Delta bioregion.

Key words: bioregion, bioregionalism, eco-critics, eco-poetry, linguistic and cognitive analysis.

Постановка наукової проблеми та її значення. Діалектичні відносини між людською цивілізацією і світом природи все частіше стають предметом аналізу міждисциплінарних досліджень у царині гуманітарних і соціальних наук, оскільки процес індустріалізації та широкомасштабного економічного розвитку негативно впливає на стан екологічних систем. Еко-критики стверджують, що стосунки людини з навколишнім середовищем, зокрема з безпосередньою територією проживання мовної спільноти, відображаються не лише на рівні мови, але і у ритуалах культури [13, с. 1]. Саме тому простір постає обов'язковим концептом досліджень у царині еко-критики, адже його аналіз відкриває нові шляхи розуміння внутрішнього взаємозв'язку між соціумом і місцем його проживання у контексті його соціального сприйняття й індивідуального впливу. Поняття біорегіону у рамках еко-критики передбачає розуміння визначеної території як точки перетину національної культури й особливостей поведінки жителів певного регіону, беручи до уваги факт відокремленості людської цивілізації від світу природи [13]. Отже, застосування концепції біорегіоналізму здатне допомогти вирішити наукову проблему у галузі гуманітарних студій, яка полягає у виокремленні таких точок перетину культури мовної спільноти і її відношення до природи, дослідженні соціо-культурних і історичних передумов ставлення людської цивілізації до навколишнього світу, а також у встановленні способів репрезентації таких відносин між людьми і природою на рівні мовної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробкою підходів до визначення біорегіоналізму, а також пошуком нових шляхів встановлення гармонійних стосунків між людською цивілізацією і світом природи займалися вчені у різних галузях знання: філософи Теодор Рошак і Моріс Берман, які критикували глобалістичний статус кво і шукали нові способи досягнення духовної і культурної цілісності людства; письменники Ван Андрус, Елеонора Райт, Джудіт і Крістофер Планта, Уендел Беррі й Ернест Калленбах, які зображали переваги і способи гармонійного проживання людей у навколишньому світі; поети Гері Лоулес і Джеррі Мартіен, які вчили розуміти те місце, у якому ми живемо.

Пітер Берг («Amble Toward Continent Congress» (1976), «Devolving Beyond Global Monoculture» (1981), «More Than Saving What's Left» (1983), «Growing a Life-Place Politics» (1986) та ін.) і Гері Снайдер, які вважаються одними з провідних активістів напрямку, стверджують, що успішний розвиток людської культури залежить від рівня захисту і відновлення екосистем і, відповідно, вимагає глибокого розуміння культурних традицій. Так, відомим є есе Г. Снайдера «Four Changes» (1969), у якому автор пропонує шляхи покращення стану навколишнього середовища і встановлення гармонійних стосунків між ним і людською цивілізацією [1, с. 16]. Також визначальною для розуміння поняття біорегіоналізму є стаття Джима Доджа «Living By Life: Some Bioregional Theory and Practice», у якій автор подає своє бачення зазначеного напрямку і визначає такі його цінності, як відповідальність, покладена на природні системи як відображення людської діяльності і переусвідомлення зв'язків між світом природи і людською думкою [8, с. 10]. Як бачимо, біорегіоналізм розвивається у філософському, інтелектуальному і політичному вимірах, охоплюючи питання екологічної і соціальної справедливості, а також пропонуючи шляхи гармонійного співіснування на планеті [1].

Мета і завдання статті. Мета проведеного дослідження полягає у виокремленні історично і культурно значущих для афро-американців територій з позиції біорегіоналізму як філософсько-культурної течії у рамках еко-критики шляхом лінгво-когнітивного аналізу сучасної афро-американської еко-поезії. Зазначена мета передбачає виконання таких завдань: окреслити біорегіони проживання афро-американців, прослідкувати історично-культурні передумови їхніх взаємовідносин з навколишнім середовищем, що, у свою чергу, і визначають ставлення мовної спільноти до світу природи.

Виклад основного матеріалу. Проведене дослідження, перш за все, вимагає чіткого розрізнення таких понять, як «місце» (place) і «простір» (space), адже у концептуальному плані ці терміни не є тотожними. Зважаючи на те, що «місце» передбачає просторову локацію, а «простір» означає геометричну чи топографічну абстракцію, можна стверджувати, що місце є простором, наділеним певним когнітивним значенням [6, с. xii]. Іншими словами, місце виступає центром існуючих цінностей [18, с. 4], дискретною територією, у якій створено умови для розгортання соціальних стосунків і у якій люди здатні ідентифікувати себе [2, с. 263]. Саме тому ми говоримо про приналежність до місця, а не про приналежність до простору [5, с. 63]. Відображаючи локальний досвід існування особистості чи певної спільноти, приналежність до місця існує також і часовому вимірі. Як зазначає філософ Дж. Малпас, відчуття власного минулого означає усвідомлення свого теперішнього і майбутнього відносно певної діяльності у рамках певної території з огляду на конкретні об'єкти і особи [12, с. 180], адже відчуття приналежності до певного місця є результатом досвіду з ним пов'язаного [5, с. 73]. Тому поняття біорегіону є одним із найсуттєвіших вкладів сучасної науки у дослідження таксономії простору/місця.

Біорегіон визначається кліматологією, фізіографією, тваринною і рослинною географією, але його рамки і значущість стверджуються у часі тими, хто проживає на території упродовж довгого часу і, відповідно, має з цією територією встановлений зв'язок [3, с. 399-400]. Тому біорегіоналізм є спробою інтегрувати екологічну і культурну приналежність людини у рамки відчуття простору [17, с. 121]. Іншими словами, біорегіоналізм є сукупністю думок і відповідних практик, які виникли у відповідь на необхідність встановлення взаємозв'язків між соціально орієнтованими людськими культурами і екосистемами регіональних масштабів [1, с. 13]. Отже, важливим є не лише те, що біорегіоналізм зосереджується на екології та географії, але і те, що він стверджує тісний зв'язок між еко-територією і людською культурою [9, с. 46].

Звичайно, біорегіоналізм передбачає не буквальну зміну національних кордонів, а усвідомлення того, як взаємозв'язок між топографією, кліматом, не людськими формами життя спрямовує не лише те, як люди мали би жити, але і те, як вони живуть з огляду на соціальний устрій [5, с. 84]. Так, остаточні кордони біорегіону визначаються людьми, які проживають на території, а також існуванням певних реалій і звичаїв, притаманних такій території. Отже, виявлення і дослідження взаємозв'язків між соціумом, культурою і власне природою є найкращим способом описати біорегіон [3, с. 399], який визначають як на культурному, так і на екологічному рівні.

Оскільки у рамках американської культури афро-американці виступають соціальною групою, яку впродовж багатьох століть утискали з огляду на расу і клас, визначення місця природи як відносно незалежного культурного й інтелектуального феномена у системі їхніх культурних і естетичних цінностей допоможе встановити рівень взаємозв'язків між афро-американцями і навколишнім середовищем, адже те, як ми сприймаємо, взаємодіємо і у кінцевому результаті змінюємо природу, є невід'ємним від того, ким ми є з огляду на расу, клас, стать, вік, національність і географічну територію проживання [10, с. 13]. Зважаючи на те, що біорегіон є культурним конструктом, проведене дослідження зосереджено на лінгво-когнітивному аналізі способів репрезентації історично-географічного регіону Дельта Міссісіпі у сучасній афро-американській еко-поезії.

Визначальним для усвідомлення взаємозв'язків між навколишнім середовищем і афро-американцями є вірш Стерлінга Брауна «Children of the Mississippi»:

These know fear; for all their singing...
 These folk knew even then the hints of fear...
 These folk know grief.
 They have seen
 Black water gurgling, lapping, roaring,
 Take their lives' earnings, roll off their paltry...
 These have known death
 Surprising, rapacious of cattle, of children,
 Creeping with the black water...
 No buoyant hoping now, only dank memories
 Bitter as the waters, bracken as the waters,
 Black and unceasing as hostile waters [4, с. 188-189]...

Використаний у назві твору топонім *Mississippi* розгортає перед читачем не лише чіткі рамки біорегіону (Дельта Міссісіпі), але і історичний контекст, який здатен пояснити неоднозначне ставлення афро-американців до світу природи. У своєму намаганні перетворити Дельту Міссісіпі з заболоченої території на сільськогосподарські землі плантатори використовували працю темношкірих рабів. З огляду на жахливі умови праці природне середовище видавалося робітникам досить жорстоким і ворожим (*hostile waters*). Так, стилістичний прийом висхідної градації *These folk knew even then the hints of fear... / These folk know grief... / These have known death* репрезентує еволюцію ставлення афро-американців до навколишнього світу від страху до власне смерті. Порівняння природи зі смертю посилюється на рівні словосполучення *rapacious of cattle, of children*, яке демонструє безжальність природи, що не залишає місця надії (*no buoyant hoping now*). Крім того, повтор прикметника *black* у словосполученнях *black water* і *black memories* підкреслює атмосферу болю і страждань, створюючи у той самий час тісний взаємозв'язок між рабами і навколишнім середовищем. Як бачимо, Дельта Міссісіпі є біорегіоном з чітко встановленими межами, у рамках якого стосунки людської цивілізації з навколишнім світом зумовлені певними соціо-історичними подіями, які у свій час мали безпосередній вплив на формування культурних цінностей афро-американців.

Тісний внутрішній взаємозв'язок між афро-американцями і природою, закорінений в історії, а також їхнє протиставлення світові білих людей представлені у вірші Індіго Мура «Tap-Root»:

Concrete and steel drew the M'ssippi
 back like a fist. Scythe blade swung
 through dry harvests. Plow turned
 soil hard enough to raise the Blues...
 The M'ssippi used to cover
 these parts, until they dammed
 it up, held its tongue like words
 you choke back in church
 to keep your insides from escaping.
 Staring across dusty fields
 you can ache the need for river [14, с. 276-277]...

Провідною темою твору є опозиція світу природи, невід'ємною частиною якого є афро-американська спільнота, і людської цивілізації, що на рівні тексту представлена лексемами *concrete* і *steel*, які символізують штучність людського світу. Антитеза словосполучень *dusty fields* і *need for river* також зосереджує увагу на відчуженні цивілізації і природи. Окрім того, віра і божественність природи відсторонює білих людей від навколишнього середовища шляхом викриття їхньої нещирості перед Богом: *held its tongue like words / you choke back in church / to keep your insides from escaping*.

Згадка у тексті про такий музичний напрям, як блюз також є надзвичайно цінною для усвідомлення тісного контакту афро-американців з природою. Елементи звуків і філософії

блюзу безпосередньо пов'язані з досвідом взаємодії між афро-американцями і світом природи. Блюз походить з регіону Дельти Міссісіпі, адже саме специфіка роботи темношкірих рабів вплинула на спосіб співу і власне зміст пісень; наприклад, у музичних творах було відтворено удари інструментів і ритм роботи (*scythe blade swung; plow turned soil hard*). У результаті такої взаємодії виникли основні елементи блюзу: поклик і відповідь, імпровізація, акцент на фоновому ритмі, а також блюзові ноти [16, с. 137-138].

Однак у рамках конкретних біорегіонів письменники виокремлюють певні типи ландшафтів, що мають культурно-історичне значення для афро-американців. Наприклад, у Дельті Міссісіпі розташовувалося найбільше бавовняних плантацій, на яких працювали темношкірі раби. Саме тому навіть сучасна афро-американська поезія звертається до опису полів як символу нелегкого минулого темношкірого населення Америки. Прикладом цього є вірш Тіліас Мосс «Sweet Enough Ocean, Cotton»:

I haven't seen the sea before
but it must be easy to love
because even without ever seeing it before
I call the blown-open cotton a sea...
I think about that, think how thinking
can be sweet enough
for now. Thinking about, thinking about
so much that is buried in the cotton [15, с. 23-24]...

Зазначені рядки поетизують бавовняні плантації, що на текстуальному рівні виражається у лексемах *love* і *sweet*. Автор порівнює поля бавовни з безмежним морем, цілим світом (*I call the blown-open cotton a sea*), що втілює у собі колективні спогади про минуле і є невід'ємною частиною існування афро-американців на території Америки.

Окрім плантацій, ліс є ще одним типом природного середовища, ставлення афро-американців до якого глибоко закорінене в історію. Розглянемо вірш Мелвіна Діксона «Wood and Rain»:

I am black man of woods
weeping
where old trees root
like men
hollering
in the wind
for lost children...
*there is no hiding, there is no home
in wet woods or this soil* [7, с. 96]...

Два останні рядки вірша чітко представляють ідею відсторонення від світу природи, хоча на початку твору автор асоціює ліричного героя з навколишнім середовищем. Таку дуальність стосунків між людиною і природою можна легко пояснити історичними фактами. Дерево часто виступає символом страждань для темношкірих (дієслова *weeping* і *hollering* представляють цю ідею на текстуальному рівні), нагадуючи їм про те, що колір шкіри може бути приводом для смерті через повішання. Це пояснює відсторонення ліричного героя від світу природи, представлене на рівні словосполучень *no hiding* і *no home*.

Однак вірш «Lament for Dark People» Ленгстона Хьюза демонструє тісний зв'язок між афро-американцями і дикою природою, яка вважалася прихистком для рабів:

...They drove me out of the forest.
They took me away from the jungles.
I lost my trees.
I lost my silver moons.
Now they've caged me
In the circus of civilization.
Now I herd with the many –

Caged in the circus of civilization [11, с. 154].

Антагонізм між африканцями і світом білих людей встановлюється на рівні протиставлення особових прикметників *they* і *I*, перший з яких репрезентує світ цивілізації, змальований як клітка для темношкірих людей (*caged in the circus of civilization*). Лексеми *forest, jungles, trees, silver moons* використовуються з метою опису природного для ліричного героя середовища, що несе у собі сентиментальні спогади про домівку. Таке уявлення про природу, як про прихисток від насильства тісно переплетене з уявленням про неї як про втілення свободи.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На прикладі лінгво-когнітивного аналізу афро-американської еко-поезії стає очевидним той факт, що біорегіон є не просто географічно визначеною територією, а культурним конструктом, який з огляду на соціально-історичний контекст впливає на сприйняття навколишнього середовища певною соціальною групою. Проаналізовані твори доносять до читача ідею необхідності поваги до навколишнього середовища і його збереження, оскільки конфлікт між людською цивілізацією і світом природи призвів до їх глибокого протиставлення навіть на культурному рівні. Однак варто зауважити, що афро-американська еко-поезія характеризується не лише висвітленням зазначених вище ідей, але також репрезентує ідею глибокого внутрішнього взаємозв'язку між світом природи і власне афро-американцями, які зазвичай протиставляються світові людської цивілізації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Aberley D. Interpreting bioregionalism / D. Aberley // *Bioregionalism* / M. V. McGinnis. — London: Routledge, 1999. — С. 13 - 42.
2. Agnew J. A. Place and Politics: The Geographical Meditation of State and Society / J.A. Agnew. — Boston, MA: Allen and Unwin, 1987. — 348 с.
3. Berg P. Re-inhabiting California / P. Berg, R. Dasmann // *Ecologist*. — 1977. — № 7 (December). — С. 399 - 401.
4. Brown S. Children of the Mississippi / S. Brown // *Black Nature. Four Centuries of African American Nature Poetry* / C. Dungy. — Athens and London: The University of Georgia Press, 2009. С. 188 - 190.
5. Buell L. The Future of Environmental Criticism. *Environmental Crisis and Literary Imagination* / L. Buell. — London: Blackwell Publishing, 2005. — 195 с.
6. Carter E. Space and Place: Theories of Identity and Location / E. Carter, J. Donald, J. Squires. — London: Lawrence and Wishart, 1993. — 256 с.
7. Dixon M. Wood and Rain / M. Dixon // *Black Nature. Four Centuries of African American Nature Poetry* / C. Dungy. — Athens and London: The University of Georgia Press, 2009. — С. 96.
8. Dodge J. Living By Life: Some Bioregional Theory and Practice / J. Dodge // *CoEvolution Quarterly*. — 1981. — № 32. — С. 6 — 12.
9. Flores D. Place. Thinking about bioregional history / D. Flores // *Bioregionalism* / M.V. McGinnis. — London: Routledge, 1999. — С. 43 — 59.
10. Gersdorf C. Nature in Literary and Cultural Studies: Transatlantic Conversations on Ecocriticism / C. Gersdorf, S. Mayer. — Amsterdam and New York: Rodopi, 2006. — 490 с.
11. Hughes L. Lament for Dark People / L. Hughes // *Black Nature. Four Centuries of African American Nature Poetry* / C. Dungy. — Athens and London: The University of Georgia Press, 2009. — С. 154.
12. Malpas J. E. Place and Experience: A Philosophical Topography / J. E. Malpas. — Cambridge: Cambridge University Press, 1999. — 235 с.
13. McGinnis M. V. A rehearsal to bioregionalism / M. V. McGinnis // *Bioregionalism* / M.V. McGinnis. — London: Routledge, 1999. — С. 1 - 9.
14. Moor I. Tap-Root / I. Moor // *Black Nature. Four Centuries of African American Nature Poetry* / C. Dungy. — Athens and London: The University of Georgia Press, 2009. — С. 276 - 277.
15. Moss Th. Sweet Enough Ocean, Cotton / Th. Moss // *Black Nature. Four Centuries of African American Nature Poetry* / C. Dungy. — Athens and London: The University of Georgia Press, 2009. — С. 23 - 24.
16. Ruffin K. Black on Earth: African Ecoliterary Traditions / K. Ruffin. — Athens, GA: University of Georgia Press, 2010. — 212 с.
17. Thomashow M. Toward a Cosmopolitan Bioregionalism / M. Thomashow // *Bioregionalism* / M. V. McGinnis. — London: Routledge, 1999. — С. 121 - 132.
18. Tuan Yi-Fu. Space and Place: The Perspective of Experience / Yi-Fu Tuan. — Minneapolis: University of Minnesota Press, 1977. — 246 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Гач – кандидат філологічних наук, асистент кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: лінгвокультурологія, когнітивна лінгвістика, еко-критика, теорія перекладу.

УДК 811.111'01

ДРЕВНЕАНГЛИЙСКИЕ ПОЭТИЧЕСКИЕ КОМПОЗИТЫ В ЭКСПРЕССИВНО–СТИЛИСТИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ

Ирина ГРЕЧУХИНА (Днепропетровск, Украина)

У статті поєднано два підходи до вивчення складних слів як важливого компоненту поетичної лексики, одного з основних стилетворчих факторів давньоанглійської поезії. Поетизми, які розглядаються функціональною стилістикою як слова, що вживаються тільки в поезії, розглядаються автором з позицій експресивної стилістики. Виокремлено основні типи та розряди давньоанглійських композитів у залежності від їхнього стилістичного значення. Накреслено напрямки подальшого дослідження, покликано встановити експресивно-значущу градацію давньоанглійських поетичних композитів.

Ключові слова: поетична лексика, складне слово, функціональна стилістика, експресивна стилістика, стилістичне значення.

В статье сочетаются два подхода к исследованию сложных слов как важнейшего компонента поэтической лексики, одного из основных стилеобразующих факторов древнеанглийской поэзии. Поэтизмы, рассматриваемые функциональной стилстикой как слова, употребляемые только в поэзии, анализируются автором с точки зрения экспрессивной стилстики. Выделены основные типы и разряды древнеанглийских композитов в зависимости от их стилстического значения. Намечены направления дальнейшего исследования, призванного установить экспрессивно-значимую градацию древнеанглийских поэтических композитов.

Ключевые слова: поэтическая лексика, сложное слово, функциональная стилстика, экспрессивная стилстика, стилстическое значение.

The article combines two approaches to examining compounds as an essential constituent of poetic diction, which was a major style-forming factor of Old English poetry. Poetic diction viewed by functional stylistics as words used only in poetry is analyzed here in terms of expressive stylistics. The main types and groups of Old English compounds with regard to their stylistic meaning are identified. The main directions of further research aimed at eliciting expressively-relevant scale of Old English poetic compounds are outlined.

Key words: poetic diction, compound, functional stylistics, expressive stylistics, stylistic meaning.

В рамках лингвистически ориентированной поэтики древних германских языков одним из важнейших направлений является изучение способов поэтического словотворчества. Лексика была важнейшим стилеобразующим фактором языка древнеанглийской поэзии и неоднократно становилась объектом исследования. Однако, несмотря на давно возникшее пристальное внимание ученых (F. P. Magoun, W. F. Bryan, J. R. Hulbert, A. G. Brodeur, C. Brady, E. A. Kock, J. R. Rankin, H. Marquardt, М. И. Стеблин-Каменский, О. А. Смирницкая), в наших знаниях о лексике древнеанглийской поэзии остается много лагун, что обуславливает **актуальность** настоящего исследования.

Принципиально важным является тот фактор, что при рассмотрении поэтической лексики (поэтизм) нередко не дифференцируются два подхода: функционально-стилистический и экспрессивно-стилистический. С точки зрения субъязыковой отнесенности (функционально-стилистический подход), поэтизмы – это слова, встречающиеся исключительно в поэзии. С точки зрения эмоционально-эстетической значимости слов (экспрессивно-стилистический подход), поэтизмы – это разряд экспрессивной, стилистически маркированной лексики, в которой стилистическое значение (эмоциональное, оценочное и экспрессивно-образное) доминирует над лексическим. В поэтической лексике, которая встречается в поэзии нового времени, обычно совмещаются ее принадлежность к поэтическому языку и экспрессивность, возвышенность, образность, эмоциональность. В отношении древнеанглийской поэзии делать такое заключение априорно было бы опрометчиво. При анализе экспрессивно-стилистических характеристик лексики древнего языка перед исследователем стоит временной барьер, не дающий возможности оценить все стилистические нюансы. Поэтому выводы здесь следует делать осторожно, основываясь лишь на наиболее очевидных случаях.

Выбор в качестве **объекта** исследования поэтических композитов продиктован их удельным весом в составе корпуса древнеанглийских поэтизм. Среди 4433 поэтизм, отобранных путем сплошной выборки из словаря Дж. Р. Кларка Холла [8], словосложением образованы 3087.

Целью настоящей работы является выявление экспрессивно-стилистических разрядов сложных слов в составе древнеанглийской поэтической лексики, понимаемой как лексика, употребление которой ограничено поэзией.

Достижение этой цели предполагает в качестве **задачи** анализ композитов с точки зрения их эмоционально-эстетических характеристик и некоторых особенностей семантики, являвшихся отражением древнего мышления.

Уточним, какое содержание вкладывается в используемые термины.

Экспрессивность. Применительно к лексике экспрессивность в широком смысле понимается как совокупное обозначение эмоциональности, оценочности и образности, а в узком смысле она равнозначна интенсивности. К усилительно-экспрессивным (интенсивным) относятся слова, ведущей в семантической организации которых является сема “очень”, “в высшей степени”. В данной работе термин “экспрессивность” используется в широком смысле. Для обозначения экспрессивности второго вида употребляются термины “усилительная экспрессивность” и “интенсивность”.

Эмоциональность. К эмоциональной лексике относятся слова, которые выражают эмоциональное отношение говорящего к предмету речи. В основе обозначения тех или иных явлений с помощью данной категории слов лежит непосредственное переживание.

Оценочность. На уровне лексики под оценкой понимается выраженная словом оценка субъектом предмета речи. Широко распространено противопоставление двух категорий оценочных слов: интеллектуальной оценки (нейтральная лексика) и эмоциональной оценки (экспрессивная лексика). Разграничение видов оценки особенно сложно на материале древних языков. Представляется, что при рассмотрении древнеанглийских поэтизмов логичнее к эмоционально-оценочным отнести все слова, содержащие оценочный компонент, поскольку в древнеанглийской поэзии, с ее высоким накалом страстей, оценочные слова, несомненно, были эмоционально насыщенными. Э. Лайзи отмечал, что древнеанглийскую поэзию отмечает тенденция к оценочности, в ней почти нет нейтрального изложения фактов [7, с. 310].

В семантике реальных слов усилительная экспрессивность, эмоциональность и оценочность нередко сочетаются, они взаимосвязаны и взаимообуславливают друг друга.

Образность. Как и экспрессивность, образность в лингвистике трактуется в широком и в узком смысле. В первом случае под образностью понимают способность слова вызывать зрительные, слуховые, осязательные, моторно-двигательные и другие представления об обозначаемом. При такой трактовке к образным относят слова, обозначающие видовые понятия, в отличие от необразных слов, обозначающих родовые понятия, а также слова, представляющие собой вторичные номинации, основанные на образном (обычно, метафорическом) переносе, и живописующие прилагательные, образованные от предметных существительных или обозначающие форму, цвет, размер. При второй трактовке образность сужается до переносного типа образности. Есть и другие толкования образности – более широкие, чем второе, но менее широкие, чем первое. Исследователи проводят границу между образными и необразными словами по разным разрядам слов. Представляется более правильным не просто подразделять лексику на образную и необразную, но и ввести некоторые промежуточные разряды, как это делает, например, О. И. Блинова, предлагающая следующую классификацию слов в их отношении к образности: 1) слова образные – мотивированные слова с метафорической внутренней формой; этим словам присущи картинность, красочность, конкретность; 2) слова полуобразные – мотивированные слова, которым свойственны картинность и конкретность; 3) слова с потенциальной образностью – немотивированные слова, которым свойственна конкретность; 4) необразные слова [2, с. 9.]. Такая градация точнее отражает существующее в языке положение.

Принимая деление слов на образные, полуобразные, потенциально образные и необразные, мы считаем, что разряд образных слов может быть дополнен за счет слов с некоторыми другими типами образности, которые выделяются на материале конкретных языков.

Анализируя экспрессивно-стилистические особенности древнеанглийских поэтических композитов, необходимо остановиться на так называемых кеннингах, метафорических

перифразах для обозначения ключевых понятий поэзии англосаксов. Этот тип поэтизм привлек наибольшее внимание исследователей (J. W. Rankin, H. Marquardt, Th. J. Gardner, A. Brodeur). Отнесение слов к кеннингам неодинаково у разных авторов. Некоторые лингвисты в их состав, помимо метафорических обозначений, включают и метонимические, называющие объект по одной из его функций. Другие авторы считают кеннингами только такие метафорические сложные слова, в которых есть несовместимость между референтом и значением базового компонента. Иногда к кеннингам, помимо сложных слов, причисляют и простые слова, основанные на метафорическом переносе. В силу неоднозначности термина “кеннинг” в настоящем исследовании при анализе метафорических композитов он не используется.

Общепризнано, что на ранних этапах развития языков изобразительные средства осмысления действительности играли гораздо более существенную роль, чем на современной стадии их развития [6, с. 20]. В контексте образного мышления древности метафорические с современной точки зрения слова выполняли функцию понятия. Применительно к древнеанглийскому языку вопрос о метафоре затрагивался неоднократно. В некоторых работах подразумевается, что метафора древняя и современная – качественно тождественные явления [9]. Другие исследователи полагают, что в большинстве случаев древнеанглийские метафоры представляли собой “образное смешение имен” (Ф. Гуммер), а не метафоры в современном понимании, и о них можно говорить лишь как об условных метафорах; собственно же метафоры в старейшем слое древнеанглийской поэзии были единичны (Р. Мейер) [6, с. 103 – 114].

Представляется верным положение о том, что историческое развитие метафоры шло от полного отождествления к целиком переносному контексту, а от него к художественной метафоре [6, с. 114].

Проанализированный Н. В. Феоктистовой материал показывает, что среди древнеанглийских метафор были и метафоры-отождествления, и переходные случаи, и метафоры-сравнения, причем внешне они могли быть идентичны. Между отдельными случаями не всегда возможно установить четкое отличие. Тем не менее, о том, что метафора в древнеанглийском языке все более становится художественным приёмом, свидетельствуют данные Т. Гарднера: в составленном им списке древнеанглийских метафорических сложных слов большая часть относится к поэзии [9, с. 362 –363]. В настоящей работе рассматривается весь массив метафорических композитов.

Переходя к изложению результатов исследования, отметим, что по своим экспрессивным характеристикам поэтические композиты были неоднородны. Не ставя перед собой задачу определить экспрессивно-стилистические особенности каждого поэтизма, охарактеризуем выделенные экспрессивно-стилистические разряды поэтических сложных слов.

Усилительно-экспрессивные композиты

Этот разряд включает в себя несколько типов слов.

1. Сложные слова с усилительным первым компонентом (прилагательным или наречием), употребленном в своем основном значении.

Среди первых компонентов этой группы слов *eal-*, *sin-*, *fela-*, *swīð-*, *full-ungemet-*, образовавшие такие композиты, как *ealbeorht* “всесветлый”, *sindrēam* “вечная радость”, *felameahtig* “многомогущественный”, *fullricene* “очень быстро” и др.

Экспрессивность двух следующих типов сложных слов основывается на повторах, признаваемых в лингвистике важным средством создания усилительного значения. Среди поэтических композитов были слова с семантическим повтором (2а, 2б), заключавшемся в идентичности или близости значений компонентов, и слова со звуковым повтором (3а, 3б), состоящем в повторе конечных звуков компонентов (рифма) либо начальных звуков компонентов (аллитерация).

2а. Синонимические сближения (тавтологические композиты), состоящие из двух синонимических или близких по значению компонентов. Это преимущественно существительные (*bealuinwit* “обман, предательство”, *beornwiga* “воин, герой”, *cearsorg*

“беспокойство”, *mānbealu* “преступление”, *ēadwela* “богатство”), а также прилагательные (*hēahstēap* “очень высокий”).

Удвоению чаще всего подвергаются слова, обозначающие богатство; дружину; вождя; печаль; огонь; пение, речь; преступление, зло; успех, победу.

Роль тавтологии заключается в усилительной нагрузке, увеличении выразительности слов, интенсификации качественной характеристики предмета [3, с. 90]. Такие слова характерны для устной поэзии и фольклора разных языков [4, с. 12].

2б. Сложения, образованные компонентами, принадлежащим одному ономаσιологическому разряду, но разными по частеречной принадлежности: *sorgcearig* “печальный” (*sorg* “печаль” + *cearig* “печальный”), *dolhwund* “раненый” (*dolh* “рана” + *wund* “раненый”), *firesynnig* “грешный” (*firen* “зло, грех” + *synnig* “грешный”). Данный тип слов является разновидностью предыдущего.

3а. Саморифмующие слова (их всего 12): *hēahfrēa*, *fācentācen*, *nearosearu*, *foldbold*, *sundorwundor*, *borgsorg* и некоторые другие; такие слова представляют собой редуцированные образования, осложненные изменением первого звука компонента.

3б. Самоаллиментирующие слова (их около 100) *dēaðdenu*, *freorigferð*, *lūftlācende*, *sārslege*, *tūddortēonde*, *willwong*.

Саморифмующие слова немногочисленны. Показательно, что больше всего их встречается в “Рифмованной поэме”, построенной на использовании рифмованного стиха. Самоаллиментирующих поэтизмов гораздо больше. Это отражает доминирующую роль аллитерации в древнеанглийской поэзии; рифма в ней встречалась спорадически. Поэтизмы со звуковой образностью, увеличивая число созвучий в строке, усиливали выразительность стиха, рассчитанного на устное произнесение или речитативное пение.

Эмоционально-оценочные композиты

1. Сложения с оценочным первым компонентом: *willsell* “приятное жилище”, *ēdwitlīf* “позорная жизнь”, *synfah* “запятнанный грехом”.

2. Сложения с оценочным вторым компонентом: *herecyst* “дружина отменная”, *ealdwērig* “издавна проклятый”.

Среди обоих разрядов оценочных композитов встречались слова как положительной, так и отрицательной оценки.

Усилительные эмоционально-оценочные композиты

Этот весьма многочисленный разряд сложных слов характеризуется наличием частотного первого компонента, который образовался в результате десемантизации соответствующего слова. Композиты этого типа привлекали внимание многих исследователей. Большинство ученых (J. R. Hulbert, E. A. Kock, J. R. Rankin, H. Marquardt, М. И. Стеблин-Каменский) приходят к мнению, что повторяющиеся компоненты (*headu*, *hild*, *gār*, *sige*, *gryre* и др.) – это искусная вариация, целью которой было придать особый оттенок второму, семантически доминирующему компоненту. Первые компоненты этого рода, часто употребляясь, создавали особую эмоциональную тональность повествования [5, с. 35 – 36].

Соглашаясь с тем, что повторяющиеся первые компоненты использовались в поэзии в качестве стилистического приема, исследователи по-разному идентифицируют их стилистическое значение, называя его как эмоционально-усилительным, так и оценочным. Мы считаем, что логичнее всего признать наличие в семантической структуре композитов этого типа как эмоциональности, так и усилительности и оценочности. Основания для такого заключения дают, во-первых, неоспоримая тенденция к оценочности в древнеанглийской поэзии, ее высокая эмоциональность, и, во-вторых, частое сочетание в семантике слов усилительно-экспрессивного и эмоционально-оценочного значений, причём установить, какое из них доминировало, представляется крайне проблематичным. Более того, можно предположить, что наряду с диффузностью лексического значения древнее слово могло обладать и диффузностью стилистического значения, в котором эмоциональность, усилительность и оценочность переплетались и не были иерархически структурированы.

Экспрессивные значения развивались, в основном, у слов, обозначающих зло, ужас, опасность, трудность (*gryre*, *nearu*) мощь, силу (*mægen*, *regn*), короля (*frēa*, *cyning*, *dryhten*), народ (*lēod*, *folc*). Среди слов данного разряда *regnheard* “очень твердый”, *gryrefæst* “ужасно

прочный”, *nearuned* “крайняя нужда”, *lēodhwæt* “очень доблестный”, *ðēodegsa* “всеобщий ужас”, *cynerōf* “отличный, знаменитый”.

Возможность возникновения усилительного значения у этих слов рассматривает на примере слова *ðēod* “племя, народ” Т. А. Аксёнова. Обобщая мнения учёных и опираясь на данные этнической психологии, согласно которым самооценка этноса носила ярко выраженный положительный характер, она приходит к заключению, что *ðēod* означает совокупность свойств и, употребляясь в качестве первого компонента композита, включает в себя представление о силе, власти и главенствующей роли [1, с. 11].

Образные композиты

1. Метафорические сложные слова. К ним мы относим как такие сложные слова, базовый компонент которых метафорически переосмысливается уже в составе композита, так и такие, базовый компонент которых может обладать метафорически-переносным значением и в самостоятельном употреблении.

Так, в слове *ēgorhere* “потоп” (*ēgor* “поток”, *here* “войско”) метафора возникает уже на уровне сложного слова. В слове *wuldorgimm* “солнце”, напротив, второй компонент *gimm*, основное значение которого “драгоценный камень”, в поэзии может употребляться в метафорическом значении “солнце”.

Наиболее многочисленными являются метафоры для обозначения тела и груди (*bāncofa* “костяное укрепление”, *līchord* “сокровище плоти”, *feorhbold* “обитель души”), корабля (*brimhengest* “морской конь”, *merehūs* “морской дом”), битвы (*handplega* “рукопашная игра”, *beadulāc* “боевая игра”), солнца (*heofoncandel* “небесный светоч”, *wuldorgimm* “небесный драгоценный камень”), моря (*lagufæsten* “морская крепость”, *wæterbroga* “водный ужас”), могилы (*landrest* “земляная постель”, *foldærn* “земляное жилище”).

Анализ дает основание говорить: 1) о типовых метафорах с семантически тождественным ядром образа (он мог подвергаться синонимическому варьированию) и различными уточняющими компонентами, и 2) индивидуальных метафорах, не имеющих аналогов.

Примером типовой метафоры может служить метафорическое обозначение корабля “морской дом, жилище”: *merehūs*, *geofonhūs*, *ȳðhof*, *holmærn*, где варьируют первые и вторые компоненты.

Среди индивидуальных метафор встречаем обозначения ворона *lyftsceaða* “воздушный вор”, рыбы *brimhlæst* “бремя моря”, глаза *heafodgimm* “драгоценный камень головы”, оружия *gūðwine* “боевой друг” и др.

подавляющее большинство метафор носит конкретный характер. Источниками метафорической образности служит повседневная жизнь, жилье (*hūs*, *hof*, *fæsten*, *candel*, *bedd*), люди (*webba*, *wine*, *giest*, *sceaða*, *here*), животные (*hengest*, *mearh*, *wulf*), оружие (*gār*), обычные действия (*plega*, *gelāc*).

2. Метонимические сложные слова. Как и в случае с метафорическими сложными словами, в состав метонимических композитов наряду с такими, где метонимический перенос осуществляется на уровне композита, мы включаем поэтизмы, базовый компонент которых мог самостоятельно употребляться в соответствующем переносном значении. Например, слово *wudu* “дерево” (в поэзии также “корабль”) образовывало метонимические композиты *sundwudu*, *brimwudu*, *flōdwudu*, “корабль”.

Среди поэтизмов этого ряда выделялись типовые и индивидуальные метонимические обозначения. Среди первых отметим обозначения дракона как летуна (*lyftfloga*, *wīdfloga*, *ūhtfloga*). К индивидуальным метонимическим обозначениям относятся следующие: *hringloca* “кольчуга” (“укрепление из колец”), *gamenwudu* “арфа” (“дерево веселья”), *wedertācen* “солнце” (знак [хорошей] погоды).

3. Развернуто-описательные поэтизмы – композиты, которые содержат развернутое изображение того или иного объекта, признака, действия.

Среди них выделяются три группы:

а) композиты, описывающие внешние признаки объекта:

– слова, вызывающие зрительные представления: *gepalmtwigian* “украшать пальмовыми ветвями”, *misthlið* “туманный ужас”, *eaforcumbol*, “стяг с изображением вепря”, *goldhröden* “золотоукрашенный”;

– слова, вызывающие осязательные представления: *brynetēar* “горячая слеза”, *īsceald* “холодный, как лед”, *beaduscearp* “острый в бою”;

– слова, вызывающие слуховые представления: *hildhlem* “грохот битвы”, *heofonwōta* “небесный гром”.

Описание может строиться на сочетании разных представлений: *hunigflōwende* “медотекущий” (вкусовое и моторно-двигательное), *fyrdraca* “огнедышащий дракон” (зрительное и осязательное).

Преобладают среди развернуто-описательных композитов первой группы слова, вызывающие зрительные представления, что естественно, поскольку это самые первые впечатления человека и именно на зрительной основе строился образ в первобытной мифологии;

б) композиты, содержащие развернутое описание личных качеств и состояния героев:

– слова, описывающие морально-волевые качества и умения: *beaducāf* “храбрый в бою”, *dēormōd* “храбрый духом”, *wordglēaw* “речиискусный”, *wulfheort* “с волчьим сердцем, жестокий”;

– слова, описывающие эмоциональное состояние: *rēonigmōd*, *ferhðcearig* “печальный душой”;

– слова, описывающие социальное положение: *folcāgende* “народом владеющий, т.е. правящий”;

– слова, характеризующие физическое состояние героев: *rādwērig* “уставший от странствия”, *ādloma* “покалеченный огнем”;

в) композиты содержащие:

– локальную характеристику: *meredēað* “смерть на море”, *landbūende* “живущий на земле”;

– темпоральную характеристику: *ūhtfloga* “сумеречный летун”, *morgencolla* “утренний ужас”, *nihthelm* “ночная тень”.

Многочисленность развернуто-описательных поэтизмов объясняется несколькими причинами. Во-первых, древнеанглийская поэзия, уходящая корнями в архаичное прошлое, несла на себе отпечаток древнего мышления с его обилием конкретных наименований. Во-вторых, многообразие конкретных обозначений прекрасно подходило для поэзии как словесного искусства, поскольку образность создается посредством видовых, а не родовых наименований. Можно заключить, что, подобно метафорическим наименованиям, развернуто-описательные композиты из продукта архаического мышления превращаются в способ создания поэтической образности.

Экспрессивно-стилистический анализ композитов как наиболее репрезентативного словообразовательного типа древнеанглийской поэтической лексики (слов, не встречающихся за пределами поэзии) показал, что среди них очень большое место занимали лексические единицы, в которых стилистическое значение доминировало над лексическим. Эти слова были чрезвычайно неоднородны. В соответствии с типом стилистического значения в их семантической организации древнеанглийские поэтические композиты можно подразделить на усилительно-экспрессивные, эмоционально-оценочные, усилительные эмоционально-оценочные и образные. Каждый из этих типов включал в себя несколько разрядов, различающихся особенностями семантики компонентов, местом стилистически значимого компонента в структуре композита, а также отличительными чертами звучания композитов. Богатство и разнообразие экспрессивно-стилистических разрядов поэтических сложных слов не могли не играть значительной роли в создании выразительной художественной ткани поэтического текста.

Проведенное исследование, позволившее выделить виды экспрессивных поэтизмов в массиве поэтической лексики, представляется чрезвычайно важным дополнить изучением слов с потенциальной экспрессивностью, учитывающей коннотации в широком смысле

(культурний і мировоззренческий компонент значення). Таке дослідження дозволило бачити більш повну експресивно-значимую градацію поетических композитивів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аксенова Т. А. Лексико-семантична група іменних слів з значенням "народ" в древньоанглійській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" / Т. А. Аксенова. – Л., 1984. – 15 с.
2. Блинова О. І. Образність як категорія лексикології / О. І. Блинова // Експресивність лексики і фразеології: Межвуз. сб. науч. тр. – Новосибірськ: НГУ, 1983. – С. 3 – 11.
3. Вальдман К. Н. Опрошення древньоанглійських іменних слів / К. Н. Вальдман // Вестн. Ленингр. ун-та. Сер.: История. Язык. Литература. – 1979. – Вып. 3. – № 14. – С. 89 – 95.
4. Давыдова О. А. Формули-синоніми як образливо-виразливоє засередство російських народних волшебних сказок / О. А. Давыдова // Язык и стиль произведений фольклора и литературы: Межвуз. сб. науч. тр. – Воронеж: ВГУ, 1986. – С. 9 – 18.
5. Стеблин-Каменский М. И. Историческая поэтика / М. И. Стеблин-Каменский. – Л.: ЛГУ, 1978. – 174 с.
6. Феоктистова Н. В. Формирование семантической структуры отвлечённого имени (на материале древньоанглійської мови) / Н. В. Феоктистова. – Л.: ЛГУ, 1984. – 188 с.
7. Leisi E. Aufschlüsse altenglische Wortinhalte / E. Leisi // Schlüssel zur Welt (Festschrift für Leo Weisgerber). – Düsseldorf: Schwann, 1959. – S. 309 – 318.
8. Clark Hall J. R. A Concise Anglo-Saxon Dictionary / J. R. Clark Hall. – Cambridge: The University Press, 1931. – 437 p.
9. Gardner T.J. Semantic Patterns in Old English Substantival Compounds / J. T. Gardner. – Hamburg, 1968. – 367 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Гречухіна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Наукові інтереси: лексикологія, стилістика, історія мови

УДК 811.111'42

ТЕМПОРАЛЬНА СТРУКТУРА ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ КОРОТКИХ ОПОВІДАНЬ АМБРОЗА БІРСА)

Юлія ДАВІДЮК (Хмельницький, Україна)

У статті розглядається темпоральна структура художнього тексту на матеріалі коротких оповідань Амброза Бірса. Дослідження фокусується на виявленні темпоральних зрушень, часових маніпуляцій і паралелізмі певних часових планів в коротких оповіданнях Амброза Бірса. Особливу увагу зосереджено на граматичних та лексичних показниках часу, властивих темпоральній структурі обраних художніх творів. Доведено, що номінативні одиниці, які вказують на час, мають досить високий ступінь частотності, що є беззаперечним доказом значущості та важливості такого комплексного поняття, як ЧАС для створення неповторно-індивідуальної картини світобачення в малих прозових творах Амброза Бірса.

Ключові слова: художній текст, темпоральна структура, граматичні показники часу, лексичні показники часу, коротке оповідання.

The article highlights temporal structure of literary text on the material of Ambrose Bierce's short stories. The research focuses on revealing time-shifts, time manipulations and parallelism of some temporal plans in short stories by Ambrose Bierce. Special attention is drawn to the grammatical and lexical time indicators inherent in temporal structure of selected literary texts. Nominative units, indicating time, have a high degree of frequency, thus they prove the significance and importance of such complex concept as time in creating unique, individualized world view pictures in Ambrose Bierce's short stories.

Key words: literary text, temporal structure, grammatical time indicators, lexical time indicators, short story.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Художній текст (далі – ХТ) як об'єкт лінгвістичних пошуків викликає значний інтерес у сучасних мовознавців, особливо з огляду його багатогранної структури, яка допускає різні підходи і аспекти вивчення. Причиною цього є полівимірність текстового структурування з метою найбільш повної й оптимальної передачі інформації [12, с. 143]. Дослідники, які розглядали ХТ з точки зору його семантичного простору [1; 3; 10], велику увагу приділяли його просторовій та часовій організації, останню часто називають темпоральною структурою художнього тексту [7; 9; 11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Темпоральна структура ХТ реалізується через текстову категорію континуума [4] і розуміється як сітка зв'язків, що пов'язує мовні елементи, задіяні при передачі часових відносин [20]. Наявність мовних елементів дозволяє говорити про польову структуру часу як онтологічної ознаки тексту, ядром якої є

мікросистема видо-часових форм дієслова. У сучасних лінгвістичних розвідках темпоральність розглядається не тільки як функціонально-семантична [5], векторна та дейктична категорія [1; 2], а й як мисленнева категорія, що відображає сприйняття та осмислення людиною часу позначувальних ситуацій та їх елементів по відношенню до моменту мовлення або до іншої точки відліку; це визначає **актуальність** нашого дослідження. Темпоральна структура охоплює комплекс граматичних, лексичних, а також лексико-синтаксичних засобів, що використовуються для репрезентації різних варіантів категорії часу, яка, в свою чергу, спирається на вираження, сприйняття та усвідомлення людиною цієї категорії [5; 14; 15; 19].

Метою та завданням нашої статті є виявити й описати темпоральну структуру художнього тексту крізь призму граматичних (видо-часові форми дієслова) та лексичних (темпоральні номінатори) показників часу на прикладі коротких оповідань Амброза Бірса.

Виклад основного матеріалу дослідження. Темпоральна структура коротких оповідань Амброза Бірса є глибокою та великою за обсягом, оскільки письменник був щиро зацікавлений у питаннях часу. Час постає структурованим елементом і тематичною спрямованістю його творів. У переважній більшості коротких оповідань Амброза Бірса представлені деякі аспекти часової маніпуляції: від нелінійного використання пророцтв в оповіді “Eyes of the Panther” («Очі пантери»), випадково повторюваних дат в “The Haunted Valley” («Долина привидів») до складніших порушень часу, коли мертвий оповідач розповідає свою історію через медіума “The Moonlit Road” («Місячна дорога») або шляхом читання щоденника третьою особою “The Damned Thing” («Проклята тварина») [21]. Окрім цього, у своїх творах автор-оповідач демонструє *паралельність* у вживанні деяких основних часів. До прикладу, проаналізуємо темпоральну структуру таких оповідань, як “One Kind of Officer” («Офіцер з ображених») та “A Resumed Identity” («Заповнений проміжок»).

Перше оповідання складається з шести частин; проаналізувавши темпоральну структуру кожної частини окремо, ми отримали результати, відображені в таблиці нижче, де римські цифри позначають частини оповідання, арабські – відповідно кількість вживаних випадків (див. Табл. 1).

Таблиця 1

Темпоральна структура оповідання Амброза Бірса “One Kind of Officer”

Tense \ Time	PAST	PRESENT	FUTURE
Indefinite	I. 11 II. 56 III. 34 IV. 28 V. 46 VI. 63	I. 10 II. 14 III. 8 IV. 15 V. 3 VI. 16	I. 1 II. 1 III. 1 IV. 0 V. 0 VI. 0
Continuous	I. 0 II. 0 III. 2 IV. 2 V. 3 VI. 7	I. 0 II. 0 III. 1 IV. 0 V. 0 VI. 1	I. 0 II. 0 III. 0 IV. 0 V. 0 VI. 0
Perfect	I. 4 II. 5 III. 4 IV. 6 V. 7 VI. 6	I. 0 II. 0 III. 2 IV. 0 V. 6 VI. 0	I. 0 II. 0 III. 0 IV. 0 V. 0 VI. 0
Perfect Continuous	–	–	–

Отримані результати наочно демонструють паралельність вживання майбутнього часу (Future Indefinite) у всіх шести частинах (1–1–1–0–0–0), а також абсолютне паралельне вживання теперішнього тривалого (Present Continuous) часу (0–0–0–1–1–1) у всіх шести частинах оповідання. У першій та другій частині твору теперішній тривалий та теперішній доконаний (Present Perfect) часи мають показники (0–0), і в четвертій та п'ятій частині відповідно (0–0). Показники минулого доконаного часу (Past Perfect) також мають певний паралельний ритм вживання (4–5–4–6–7–6).

Оповідання “A Resumed Identity” («Заповнений проміжок») демонструє паралельне вживання таких часів, як теперішній тривалий (Present Continuous) і теперішній доконаний (Present Perfect) та минулий тривалий (Past Continuous) й минулий доконаний (Past Perfect). Оповідь складається із трьох частин, в яких теперішній тривалий та теперішній доконаний вживаються в такій послідовності (1–1–0) та (3–3–0) відповідно (див. Табл. 2).

Минулий неозначений час (Past Indefinite), що домінує в оповіданні, виявлений в такій регресії, як (64–44–34) відповідно в першій, другій та третій частинах, а минулий тривалий (Past Continuous) та доконаний (Past Perfect) часи вживані у відносно низхідній паралельній послідовності такій, як (3–2–0) та (5–4–3). Проста форма майбутнього часу (Future Indefinite) демонструє паралельність вживання в першій та другій частині – по три випадки вживання відповідно, натомість складні форми майбутнього часу в оповіданні відсутні.

Таблиця 2

Темпоральна структура оповідання Амброза Бірса “A Resumed Identity”

Time Tense	PAST	PRESENT	FUTURE
Indefinite	I. 64 II. 44 III. 34	I. 12 II. 22 III. 3	I. 3 II. 3 III. 0
Continuous	I. 3 II. 2 III. 0	I. 1 II. 1 III. 0	I. 0 II. 0 III. 0
Perfect	I. 5 II. 4 III. 3	I. 3 II. 3 III. 0	I. 0 II. 0 III. 0
Perfect Continuous	–	–	–

Це оповідання цікаве не лише *паралельністю* темпоральної структури, а й відхиленням, *зрушенням* темпорального плану. Так, за сюжетом цього твору – двадцятитрьохрічний лейтенант бригади Хазера, ім'я якого не вказано, прийшов до тям після отримання незначної рани голови. На світанку він стає свідком того, як колона солдатів і артилерія рухаються на північ. Не маючи можливості побачити колір уніформи та побоюючись їхнього просування на північ, лейтенант ідентифікує їх як конфедератів. Тікаючи, чоловік зустрічає лікаря, в якого допитується про просування колони. Дізнавшись, що лікар не був свідком колони військ, лейтенант йде геть і в полі наштовхується на пам'ятник бригаді Хазера. Перебуваючи в шоковому стані, головний герой дивиться на своє відображення у воді, і бачить там не молодого, двадцятитрьохрічного чоловіка, а людину похилого віку зі зморщеним обличчям, якому вже близько шістдесяти років: “*he laid one hand upon his knee, back upward, and casually looked at it. It was lean and withered. He lifted both hands to his face. It was seamed and furrowed; he could trace the lines with the tips of his fingers*” (22).

Отже, завдяки темпоральному дисонансу виникає так званий “time gap” (часовий проміжок): той час, що здається для головного героя як кілька днів насправді розтягується

на сорок років об'єктивного / реального часу. Таке темпоральне зрушення є результатом зупинення й розтягнення художнього часу у творі. Цей часовий проміжок стосується не лише віку головного героя, а й наявності того факту, що чоловік, який вважає себе лейтенантом у бригаді Хазера, знаходить пам'ятник цій бригаді. Життя головного героя, що наче зупинилось на хвилику, а потім знову відновилося (заголовок твору "A Resumed Identity" свідчить про можливе відновлення), у фіналі оповіді знову трагічно обривається – головний герой помирає. Амброз Бірс, зображуючи пам'ятник бригаді Хазера, висловлює особливу пошану до ЧАСУ, прирівнюючи його до ЛЮДИНИ, причому така персоніфікація має негативний відтінок – ЧАС здатен зруйнувати не лише пам'ятник, а й життя ЛЮДИНИ – це підкреслюється епітетом **destroying (руйнівний)**: "*In the center was a square, solid monument of hewn stone [...] In answer to the challenge of this ambitious structure Time had laid his destroying hand upon it*" (22). Темпоральна структура художнього тексту має не тільки граматичні засоби вираження (система дієслівних часів), а й лексичні засоби, до яких належать іменники, прислівники, що вказують на час, числівники та дати. Ці лексичні засоби вираження темпоральності отримали в лінгвістиці досить різні найменування такі, як: *T*-сигнали або мовленнєві одиниці – це слова (словосполучення), що містять темпоральну інформацію щодо зображуваної в тексті реальності; вони розподіляються на темпоральні артефакти; темпорально параметризовані соціальні ситуації, а також природні явища та темпорально локалізуючі сюжетні події [6], темпоральні конкретизатори [2; 17; 18], темпоральні лексеми [16], темпоральні номінатори [15]. Усіх її об'єднує єдина функція – функція вказівки на час. На думку Н.І. Панасенко, всі лексичні темпоральні номінатори характеризують час таким чином: час в цілому, час доби, календарний (циклічний) час: дні тижня, місяці, пори року [13; 14]. Ми вважаємо, що усі темпоральні номінатори можна розподілити на три великі групи: 1) темпоральні артефакти (*watch, clock, calendar, pendulum*); 2) темпоральні номінатори, що вказують на час у цілому (*time, hour, minute, 8.30, in the evening, September, summer*) та 3) образні темпоральні номінатори, що є складниками різних стилістичних прийомів та засобів, зокрема концептуальних метафор.

У творчому доробку Амброза Бірса найбільш цікавою для дослідження виявилась третя група темпоральних номінаторів – образні темпоральні номінатори, що є складниками різних стилістичних прийомів та засобів, зокрема концептуальних метафор. Насамперед, це ті асоціативні образи, що співвідносяться з номінативною одиницею *watch* (годинник). Так, у наведеному текстовому фрагменті темпоральний артефакт ГОДИННИК постає як предмет, що породжує СТРАХ, і як ЛЮДИНА, якій можна поглянути у вічі: "*I cannot concede your right to go all to pieces when asked the time o' night. I can not admit that it is proper to experience a mysterious reluctance to look your own watch in the face and to cherish in my presence, without explanation, painful emotions which are denied to me, and which are none of my business[...] Every evening when I have it with me I feel an unaccountable desire to open and consult it, even if I can think of no reason for wishing to know the time. But if I yield to it, the moment my eyes rest upon the dial I am filled with a mysterious apprehension – a sense of imminent calamity*" (22).

В інших оповіданнях Амброза Бірса, ГОДИННИК є не лише символом СТРАХУ, але й символом СМЕРТІ, оскільки головні герої, глянувши на циферблат годинника, дізнаються про смерть своїх близьких: в оповіданні "One of Twins" («Один з близнюків») головний герой, подивившись на годинник, що показував одинадцятю тридцять (11:30), почув страшний крик свого брата-близнюка, який застрелився, коли дізнався про смерть своєї дівчини: "*By way of assisting, by performance of some familiar act, I looked at my watch; it marked half-past eleven. Again I heard that awful cry! It seemed in the room – at my side. I was frightened and for some moments had not the power to move. A few minutes later – I have no recollection of the intermediate time – I found myself hurrying along an unfamiliar street as fast as I could walk. I did not know where I was, nor whither I was going, but presently sprang up the steps of a house before which were two or three carriages and in which were moving lights and a subdued confusion of voices. It was the house of Mr. Margovan [...] You know, good friend, what had occurred there. In one*

chamber lay Julia Margovan, hours dead by poison; in another John Stevens, bleeding from a pistol wound in the chest, inflicted by his own hand”.

В оповіданні “A Wireless Message” («Бездротовий зв’язок») головний герой, побачивши неймовірне світіння, природу й джерело якого він не міг визначити, глянув на свій годинник: цифри були добре помітні, а стрілки показували одинадцять двадцять п’ять (11:25). У ту ж мить таємниче світло раптово посилилось до неймовірно сліпучого сяйва, яке охопило усе небо і навіть погасило на ньому зірки. У цьому світлі герой побачив свою колишню дружину з дитиною на руках. Пізніше, протагоніст дізнається, що в ту ніч, коли він побачив сліпуче світло, його дружина з дитиною згоріли під час пожежі в домі, причому сталась ця подія в одинадцять двадцять п’ять (11: 25), саме в той час, коли герой подивився на годинник.

Ще один зв’язок ГОДИННИКА зі СМЕРТЮ віднаходимо в оповіданні “An Occurrence at Owl Creek Bridge” («Випадок на мосту через Совиний струмок»): головний герой перед смертю чує цокання свого годинника, дзвінкий та різкий звук якого був регулярним та повільним наче похоронний дзвін: “*Striking through the thought of his dear ones was sound which he could neither ignore nor understand, a sharp, distinct, metallic percussion like the stroke of a blacksmith’s hammer upon the anvil; it had the same ringing quality. He wondered what it was, and whether immeasurably distant or near by – it seemed both. Its recurrence was regular, but as slow as the tolling of a death knell. He awaited each new stroke with impatience and – he knew not why – apprehension. The intervals of silence grew progressively longer; the delays became maddening. With their greater infrequency the sounds increased in strength and sharpness. They hurt his ear like the trust of a knife; he feared he would shriek. What he heard was the ticking of his watch*” (22). У кінці оповідання головний герой сам перетворюється на годинник – його тіло погойдується зі сторони в сторону, немов маятник: “*without material substance, he swung through unthinkable arcs of oscillation, like a vast pendulum [...] his body, with a broken neck, swung gently from side to side beneath the timbers of the Owl Creek bridge*”.

Таким чином, ЧАС для Амброза Бірса є значущим феноменом, завжди тісно пов’язаним із темою СМЕРТІ, тому номінативна одиниця *watch* (годинник), що його репрезентує, є символом СТРАХУ та СМЕРТІ для головних героїв його оповідань.

Друга група темпоральних номінаторів, до якої відносять дати та числа, також виявлена в новелістиці Амброза Бірса. Так, у його оповіданнях існують дві улюблені дати, які зустрічаються більше двох разів – це шістнадцяте липня, віднайдене в оповіданнях “A Lady from Redhorse” («Леді з копальні «Червоний кінь»), “A Jug of Sirup” («Глечик сиропу»), і “The Suitable Surroundings” («Відповідне оточення») та дев’яте листопада – “Mr. Swiddler’s Flip-Flap” («Сальто містера Свіддлера»), “The Isle of Pines” («На Сосновому острові»), “Charles Ashmore’s Trail” («Сліди Чарльза Ешморі»), “Jupiter Doke, Brigadier General” («Юпітер Док – генерал бригади») [8].

Цікавою для аналізу виявилась гра чисел у малих прозових творах Амброза Бірса. Наприклад, в оповіданні “The Night-Doings at Deadman’s” («Коло мерця») вік головного героя описується так: “*As to his age, if one had attempted to guess it, one might have said forty-seven, then corrected himself and said seventy-four. He was really twenty-eight*”. У наведеному текстовому фрагменті відбувається гра з числами 47 / 74, а якщо проаналізувати останнє число (28), то можна помітити, що воно сформувалось із суми множин двох попередніх чисел (4×7 або $7 \times 4 = 28$). Наступними числами, які використовує Амброс Бірс, є числа три і один, які виявляються в заголовку оповідання “Three and One Are One” («Три плюс один – три») та в назві другої частини оповідання “The Eyes of the Panther” («Очі пантери») – A ROOM MAY BE TOO NARROW FOR THREE, THOUGH ONE IS OUTSIDE (кімната може бути занадто тісною для трьох, хоча один знаходиться ззовні) [8].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, зазначимо, що в темпоральній структурі коротких оповідань Амброза Бірса можна спостерігати не тільки часові зрушення та маніпуляції з часом, а й паралельність темпоральних планів, що, без сумніву, викликає певний інтерес. Граматичні показники часу досліджені крізь призму видо-

часових форм дієслова, представлених у вигляді таблиці; серед лексичних показників часу – темпоральних номінаторів, які поділяються на три базові групи, чільне місце займають номінативні одиниці *time* та *watch*: вони мають досить високий ступінь частотності, що є беззаперечним доказом значущості та важливості такого комплексного поняття, як ЧАС для створення неповторно-індивідуальної картини світобачення в малих прозових творах Амброза Бірса.

Перспективними вважатимуться дослідження, проведені у тому ж руслі, на матеріалі як прозових, так і поетичних художніх текстів інших авторів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика : [учеб. ; практикум] / Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин. — М. : Флинта, 2005. — 496 с.
2. Бондарко А. В. Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность / Александр Владимирович Бондарко. — Л. : Наука, 1990. — 264 с.
3. Бухбиндер В. А. О некоторых теоретических и прикладных аспектах лингвистики текста / В. А. Бухбиндер // Лингвистика текста и обучение иностранным языкам : [сб. науч. статей]. — К. : Вища школа, 1978. — С. 30—38.
4. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / Илья Романович Гальперин. — М. : Ком Книга, 2007. — 144 с.
5. Голосова Т. М. Темпоральна структура художнього тексту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / Т. М. Голосова. — К., 2002. — 35 с.
6. Дученко Л. В. Жанрово-лінгвістичні особливості темпорально-оповідальної структури художнього тексту (на матеріалі англійської детективної прози 20 сторіччя) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Л. В. Дученко. — Одеса, 2004. — 21 с.
7. Золотова Г. А. Категории времени и вида с точки зрения текста / Г. А. Золотова // Вопросы языкознания. — М. : ИРЯ РАН, 2002. — № 3. — С. 112—126.
8. Корман И. Неизвестный классик [Электронный ресурс] / И. Корман // Семь Искусств. — 2012. — № 10 (35). — Режим доступа к журналу : <http://7iskusstv.com/2012/Nomer10/Korman1.php>.
9. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история / Юрий Михайлович Лотман. — М. : Языки русской культуры, 1996. — 464 с.
10. Мороховский А.Н. Избранные труды : [монография] / Александр Николаевич Мороховский ; [сост., общ.ред. и вступ. статья О. П. Воробьевой]. — К. : Изд. центр КНЛУ, 2011. — 590 с.
11. Обелець Ю. А. Темпоральна структура можливих світів художнього тексту (на матеріалі англійської прози) : дис. канд. філол. наук : 10.02.04 / Обелець Юлія Анатоліївна. — О., 2006. — 240 с.
12. Одинцов В. В. Стилистика текста / Виктор Васильевич Одинцов. — М. : Наука, 1980. — 263 с.
13. Панасенко Н. И. Стилистические приемы в создании традиционных и индивидуальных образов времен года в русской поэзии XIX–XX вв. / Н. И. Панасенко // Мир русского слова и русское слово в мире : материалы XI конгресса междунар. асоц. препод. русс. яз. и лит-ры (Варна, 17—23 сентяб.). — 2007. — Т. 7. — С. 399—406.
14. Панасенко Н. И. Темпоральная структура поэтического текста (на материале русской, украинской и словацкой поэзии XIX–XX вв.) / Н. И. Панасенко // Обрії сучасної філології : [зб. наук. праць]. — Луганськ: Вид-во «Шико» ТОВ «Віртуальна реальність», 2009. — Вип. 2. — С. 176—184.
15. Панасенко Н. И. Темпоральные номинаторы в поэтическом тексте / Н. И. Панасенко // Studia Germanica et Romanica: Иноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання : наук. журнал. — Донецьк: ДонНУ, 2010. — Т. 7, № 2 (20). — С. 125—148.
16. Салимова Д. А. Время и пространство как категории текста: теория и опыт исследования (на материале поэзии М. И. Цветаевой и З. Н. Гиппиус): [монография] / Д. А. Салимова, Ю. Ю. Данилова. — М. : Флинта; Наука, 2009. — 200 с.
17. Талаш І. О. Функціонально-семантичне поле темпоральності в публіцистичних та інформаційних текстах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. О. Талаш. — Д. : 2007. — 23 с.
18. Талаш І. О. Темпоральні конкретизатори як засіб вираження експресивності в публіцистичних текстах / І. О. Талаш // Теоретична і дидактична філологія : [зб. наук. праць] / за заг. ред. Г. Л. Токмань. — К. : Інформаційно-аналітичне агентство, 2012. — Вип. 12. — С. 231—234.
19. Тураева З. Я. Категория времени: Время грамматическое и время художественное (на материале английского языка) : [учеб. пособие для ин-в и фак.-в ин-х яз.] / Зинаида Яковлева Тураева. — М. : Высш. школа, 1979. — 219 с.
20. Тураева З. Я. Лингвистика текста : [монография] / Зинаида Яковлева Тураева. — М. : Просвещение, 1986. — 127 с.
21. Juhansz P. “No Matter What the Actual Hour May Be”: Time Manipulation in the Works of Ambrose Bierce [Electronic Resource] / P. Juhansz. — Режим доступу : <http://www.ambrosebierce.org/journal4juhasz1.html>.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

22. Ambrose Bierce Project [Electronic Resource]. — Режим доступу : <http://www.ambrosebierce.org/works.html>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Давидюк – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов Хмельницького національного університету.

Наукові інтереси: лінгвістика тексту, стилістика, лінгвопоетика, когнітивна лінгвістика.

УДК 811.111'373:81'38

ВИКОРИСТАННЯ АД'ЕКТИВНИХ БАХУВРИХІ ДЛЯ СТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО

Людмила ДЕМБОВСЬКА, Ярослава КОЗИНА (Київ, Україна)

Стаття присвячена особливостям використання ад'єктивних композитів-бахуврихі для створення комічного в художньому дискурсі, що, в свою чергу, виступає дієвим засобом привернення уваги читача до певних соціальних проблем. Бахуврихі є невичерпним джерелом для створення різноманітних епітетів, які, завдяки взаємодії власних та контекстуальних конотацій, сприяють досягненню перлокутивного ефекту.

Ключові слова: композит, бахуврихі, епітет, конотація, контекст, перлокутивний ефект.

The article focuses on peculiarities of using adjective bahuvrihi for creating humorous effect in the fiction discourse, which is a considerable means of turning the reader's attention to definite social problems. Bahuvrihi turn out to be an endless source for different epithets that cause a perlocutive effect due to interaction of compounds meaning and the context.

Key words: compound word, bahuvrihi, epithet, connotation, perlocutive effect.

Складні бахуврихі, або посесивні композити, зустрічалися вже в індоєвропейських мовах, з яких вони були успадковані багатьма сучасними. Ці складні слова функціонували як прикметники і характеризували людину на основі того, чим вона володіла: *chinnapaks* – дехто з відрізнаними крилами, *kharamukha* – дехто з осячим обличчям, *bahuvrihi* – той, що має багато рису, тощо [7, с. 208-215]. Субстантивні бахуврихі практично не існували в давньоанглійській мові та майже не зустрічалися в середньоанглійській період, а почали в основному з'являтися в американському ареалі з XVIII століття [1; 2; 5; 8]. Збільшенню кількості складних субстантивних номінативів типу бахуврихі сприяв процес ад'єктивації вказаних конструкцій за допомогою словотворчого суфікса -ed. Це дало можливість ад'єктивним бахуврихі, існування яких спостерігається у всі періоди розвитку англійської мови, вживатися автосемантично вже не в якості модифікатора денотата, а замість нього самого [2, с. 92]. В англійській мові назви людей і предметів можуть утворюватись шляхом складання двох основ, одна з яких позначає якусь частину предмета чи тіла людини, а інша є означенням, вираженим прикметником або іменником. Безафіксальні двоосновні бахуврихі є однією з національно специфічних рис англійського словоскладання [2, с. 93; 4, с. 80; 6, с. 50].

Субстантивним бахуврихі присвячено чимало робіт вітчизняних та зарубіжних вчених (В. Адамс, І. В. Арнольд, Е. Бенвеніст, М. Бергстен, О. Єсперсен, О. Д. Мешков, Л. Ф. Омельченко, Є. Ю. Шамліді О.Г. Васильєва та ін.). Проте ад'єктивні бахуврихі все ще залишаються найменш вивченим розділом лексичної системи англійської мови, що й визначає **актуальність** їх дослідження.

Метою цього дослідження є виявлення прагмастилістичних особливостей функціонування композитів-бахуврихі в художньому дискурсі з погляду створення комічного ефекту. Для досягнення поставленої мети слід виконати такі **завдання**:

- виявити особливості структурної та концептуальної семантики досліджуваних лексем;

- встановити закономірності взаємовпливу бахуврихі та контексту для створення комічного.

Матеріалом дослідження стали 340 ад'єктивних бахуврихі, вилучених методом суцільної вибірки з творів художньої прози Джерома К. Джерома та Хелен Філдінг.

Відмінною рисою композитів-бахуврихі є конкретність як вихідного предметно-логічного, так і нового значень слова. Семантична ідіоматичність і неподільність відповідної атрибутивної синтагми сприяє своєрідному еліпсису – вживання *block-head* з тим самим значенням, котре має і денотат *block-headed fellow*. У досліджуваних текстах автори віддають перевагу ад'єктивним відповідникам: *fat-headed*, *dunder-headed*, *narrow-minded*, etc.

У більшості випадків важливою властивістю субстантивних композитів-бахуврихі є емоційно-негативне ставлення до референта, зневажливо-презирлива чи жартівлива образність. Подібні емоційно-оцінні утворення нерідко виникають у розмовній мові і, проникаючи в лексичний пласт художньої літератури, зберігають стилістичну маркованість

сфери усного спілкування, протиставляючись словам високого і нейтрального стилістичного тону.

Явище номіналізації невід’ємно супроводжується компресією як морфолого-синтаксичною, так і семантичною, які можуть знаходитися в різноманітних співвідношеннях [2, с. 109]. Слова типу *long-legged, three-cornered* були вперше виділені в особливу структурну групу О. І. Смірницьким і отримали назву граматично складних слів, оскільки вони утворюються в сучасній англійській мові з регулярністю граматичних форм. Складнопохідні прикметники моделі (a+n)+ed є результатом редукції речення до рівня складного слова, вони співвідносяться з підрядними означальними реченнями, наприклад *good-natured* (someone who has good nature). Трансформація типу one (something) having something моделює утворення складних ад’єктивних номінативів типу бахуврихі, що є результатом морфологізації словосполучень, оскільки суфікс оформлює словосполучення в складне слово [2, с. 110]: *simple-minded, long-eared, bald-headed, bold-faced, etc.* Першим компонентом здебільшого є основи якісних прикметників (*bright-eyed, high-pitched, long-limbed, cold-blooded, red-hatted, etc.*), інколи – основи відносних прикметників, як іменного, так і віддієслівного характеру (*ill-mannered, round-leaved, open-minded, broken-winded*). Часом першим компонентом є прикметник у вищому чи найвищому ступені порівняння: *kinder-hearted woman, mildest-tempered people*.

Серед інших ад’єктивних номінацій типу складнопохідного (парасинтетичного) бахуврихі можна навести моделі з першим компонентом, представленим: 1) основою іменника: *lace-topped, heart-shaped, dog-eared, heart-broken*; 2) основою числівника: *eight-oared, six-barred, eight-cornered*; 3) основою неозначеного займенника: *many-coloured*. Л. Ф. Омельченко вказує на ще одну групу ад’єктивних бахуврихі – з першою основою – другим дієприкметником (PII) [2, с. 111], проте в досліджуваному корпусі композитів кількість таких утворень дуже обмежена (компонентами *broken-, snubbed-*): *broken-winded, broken-hearted, broken-headed, snubbed-nosed*, всього чотири номінативи.

Найтиповішою функцією утворень досліджуваної групи є препозитивне означення, хоча вони зустрічаються й у функціях відокремленого означення та предикатива:

“Before our supper, Harris and George and I were quarrelsome and snappy and ill-tempered;...” (Jerome K. Jerome)

У наведеному прикладі однорідні предикативи з наростанням експресивності зображають настрої молодих чоловіків на відпочинку у залежності від стану їхніх шлунків – до та після вечері.

Щодо концептуальної семантики ад’єктивних структурно складних утворень типу бахуврихі, в корпусі досліджуваних композитів вона сконцентрована здебільшого навколо розумових здібностей та характеру персонажів літературного твору. Ці категорії знаходять своє вираження у семантиці основ других компонентів: *mind (tidy-minded lover of German nature, conservatively-minded people, shallow-minded observers, weak-minded ideas, etc.); temper (mildest-tempered people, ill-tempered human-rights lawyer, etc.); manner (mild-mannered man, ill-mannered lunatics); nature (good-natured); spirit (proud-spirited beings, high-spirited men, etc.); head (shock-headed youth, dense-headed young man, dunder-headed idiots, fat-headed old fool, etc.); heart (narrow-hearted man, broken-hearted little Jack, falsehearted men, light-hearted spirit, etc.)*. Наведені ад’єктивні бахуврихі можуть бути основами для подальшої деривації: *good-natured+ly* (“...and only laughing good-naturedly when his mistakes were pointed out to him.”); *pigheaded+ness* (“I judged they were regretting the pig-headedness of runaway horses in general, ...”); *lighthearted+ly* (“‘Oh, they’ll be all right’, said he lightheartedly; ...”); *lighthearted+ness* (“We began cheerfully, one might almost say skittishly, but our lightheartedness was gone by the time the first potato was finished”).

Утворення типу бахуврихі початково виникли безпосередньо з синтаксичного словосполучення, проте подальші інновації цього типу створюються за аналогією з уже існуючими лексемами. У текстах аналізованих творів Джерома К. Джерома та Хелен Філдінг велика кількість складно-похідних слів утворені самими авторами для створення стилістичного ефекту, відтворення соціальної, культурної, історичної та емоційної атмосфери, а також для індивідуалізації зовнішніх та внутрішніх рис персонажа. Наприклад:

“His blue-robed priest stands ever at the door, calling to the people to worship” (Jerome K. Jerome).

“Ten days afterward a florid-faced lady called at the office, leading by the hand what, she explained, was her son, aged twelve” (Jerome K. Jerome).

У першому з наведених прикладів бахуврихі описує зовнішній вигляд, а саме одяг священника і є аксіологічно нейтральним; у другому – ад’єктивний бахуврихі зображує колір обличчя дуже розгніваної леді, що прийшла до редакції газети з’ясувати стосунки з автором статті, котру її син сприйняв як керівництво до вельми небезпечних дослідів. У цьому випадку вказаний прикметник зображає не лише зовнішність, а до більшої міри емоційний стан названої леді.

Основні словотворчі ресурси при утворенні складних прикметників бахуврихі зосереджені на описі людини і різноманітних рис її натури. У досліджуваному корпусі композитив-бахуврихі, що позначають зовнішні риси істоти і назви частин людського тіла та обличчя, виділяються гнізда зі спільним елементом (-eyed, -handed, -headed, -faced, -haired): (bright, blue)-eyed, even-handed, (lank, blonde, dark, white)-haired, (bare, broken, bald, shock, double)-headed, (sweet, baby, shame, ashen, bold)-faced, а також одиничні оказіоналізми red-bearded Norseman, broad-shouldered athletic man, long-legged man, snubbed-nosed dog. Наприклад:

“Daniel stared at me, ashen-faced” (H. Fielding).

Композитна лексема засобами одного слова влучно описує емоційний стан персонажа у вельми неприємній для нього життєвій ситуації.

Більшою різноманітністю та внутрішньою валентністю відрізняються ад’єктивні бахуврихі на позначення внутрішніх якостей істоти (людини, тварини). Виділяються гнізда зі спільним елементом -minded, -headed, -hearted, -tempered, -spirited, -natured, -mannered: (noble, tidy, conservatively, shallow, generous, open, high, weak, simple)-minded; (thick, fat, dunder, chuckle, dense, addle, pig, hard)-headed; (light, kind(-ly, -er), broken, false, narrow, gentle)-hearted; (short, good, bad, mild(-est), ill)-tempered; (ill, good)-natured; (ill, mild)-mannered; (poor, high, proud)-spirited. Наведемо приклади:

“Who can blame her for being shy and somewhat dull of thought? Not we, generous-minded, kind-hearted Princes that we are” (Jerome K. Jerome).

“...and Harris gets up, and makes for the piano, with the beaming cheeriness of a generous-minded man who is just about to give somebody something” (Jerome K. Jerome).

У першому з наведених прикладів за допомогою ад’єктивних бахуврихі виражена самоіронія стосовно рис характерів персонажів; у другому – іронія по відношенню до одного з друзів оповідача, вираз обличчя якого аж ніяк не відповідав справжньому темпераменту героя.

Нові слова конструюються на основі зразків – численних результатів попереднього конструювання похідних слів, закріплених у системі мови. Тривалість існування в мові новоутворень, у яких межі поєднання компонентів в одне ціле дуже лабільні, зумовлюється комунікативним ефектом даних комбінацій, що забезпечують цілий спектр експресивно-стилістичних відтінків. Довжина лексико-семантичного ряду зі спільним компонентом залежить не лише від лінгвістичних факторів – особливостей сполучуваності, лексико-фразеологічної валентності слів, а також від факторів екстралінгвальних, тобто від кількості можливих ознак, котрі при описі того чи іншого фрагменту дійсності необхідно виразити словами. Акт номінації підпорядковується вимогам виразити в номінативній одиниці нове необхідне поняття.

Складнопохідні ад’єктивні слова використовуються в англійській мові як один із засобів створення яскравого, виразного означення – епітета.

У контексті художнього твору композит впливає на зміст повідомлення, змінюючи його певним чином, а також сама складна лексема під впливом контексту набуває відповідних додаткових конотацій [3, с.151].

Часто контекстуальні конотації пейоративності та іронічності накладаються на дескриптивну сему епітетів, додаючи до неї значну частку презирливої оцінки.

Подібним чином спрацьовує контекстуальна конотація іронічності в наступному прикладі:

*“In china, you can have a blue dog or a pink dog. For a little extra, you can have a **double-headed dog**” (Jerome K. Jerome).*

Розглядаючи епітетну конфігурацію *double-headed dog* поза контекстом, реципієнт сприймає повідомлення як нісенітницю, оскільки образ двоголового собаки може народитися лише в хворій уяві психічно нездорової людини. Проте в контексті все стає на свої місця: порцелянові собаки набагато «зручніші» від живих – їх не треба годувати, доглядати, вони не псують взуття та меблі, можуть бути будь-якого кольору (щоб не порушувати кольорову гаму килима чи меблів), і навіть, «для маленької різноманітності» – двоголові. У такий спосіб засобами описової епітетної конфігурації у відповідному контексті створюється іронія на тему взаємовідносин людини з тваринами.

Складнопохідні лексеми з другими компонентами *-minded*, *-hearted*, *-mannered*, *-tempered* та прикметник *commonsensed* актуалізуються в текстах у функціях описово-оцінних епітетів з переважною семою оцінки для характеристики осіб – з негативного чи позитивного боку: *commonsensed man*, *generous-minded man*, *shallow-minded observers*, *conservatively-minded people*.

Певні суперечності між семантикою ад’єктивних композитів та контекстом у наступних прикладах створюють комічний ефект:

“The **mildest-tempered** people, when on land, become violent and bloodthirsty when in a boat” (Jerome K. Jerome).

“A **kinder-hearted** people then the Germans there is no need for. Cruelty to animal or child is a thing almost unknown in the land” (Jerome K. Jerome).

“In the course of a couple of years it is the hope of the local council to have ‘finished’ that valley throughout its entire length, and made it fit for a **tidy-minded** lover of German nature to walk in” (Jerome K. Jerome).

Останній приклад є виразним зразком створення іронічного смислу за допомогою описово-оцінної епітетної конфігурації стосовно любителів «упорядковувати» природні ландшафти.

Отже, ад’єктивні композити-бахуврихі є невичерпним джерелом створення комічного та досягнення перлокутивного ефекту в художньому дискурсі.

Перспективними вважаємо подальші дослідження функціонування ад’єктивних бахуврихі в різних видах дискурсу та з позицій поповнення ними словникового складу англійської мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Васильєва О. Г. Концептуальна семантика субстантивних композитів-бахуврихі (на матеріалі антропосемічної лексики сучасної англійської мови): дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Васильєва Олена Григорівна. – К., 2006. – 265 с.
2. Высочинский Ю. И. Лексикология современного английского языка: учебное пособие. Ч. I. / Высочинский Ю. И., Омельченко Л. Ф. – К. : КПИ. – 1999. – 263 с.
3. Дембовська Л.М. Прямая і непряма композитна номінація в англійській мові: соціодискурсивний аспект: дис...канд. філол. наук: 10.02.04 / Дембовська Людмила Михайлівна. – К.,2011. – 233 с.
4. Мешков О. Д. Словообразование в современном английском языке / О. Д. Мешков. – М. : Высш. Шк., 1985. – 187 с.
5. Омельченко Л. Ф. Английская композита: структура и семантика: дисс....д-ра філол. наук: 10.02.04 / Омельченко Лариса Федоровна. – К. – 1989. – 493 с.
6. Омельченко Л. Ф. Субстантивные композиты-бахуврихи антропосемического поля в английском языке / Омельченко Л. Ф., Максимчук Н. Н. // Иноземні мови. – 1998. – № 4. – С. 50–51.
7. Buggow Th. Nominal Composition // The Sanskrit Language. – Oxford : Oxford University Press, 1965. – P. 207–218.
8. Marchand H. The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation / H. Marchand. – 2d Ed. – München : C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1969. – 545 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Людмила Дембовська – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і практики перекладу Українсько-арабського інституту міжнародних відносин та лінгвістики ім. Аверроеса Міжрегіональної академії управління персоналом, м. Київ.

Наукові інтереси: проблеми композитного словотвору, прагматилістика, функціонально-комунікативна стилістика тексту.

Ярослава Козіна – вчитель англійської мови вищої категорії, вчитель-методист, заступник директора з навчально-виховної роботи спеціалізованої школи № 159, м. Київ.

Наукові інтереси: проблеми композитного словотвору, прагматилістика, функціонально-комунікативна стилістика тексту; проблеми методики викладання іноземних мов у ВНЗ та профільних спеціалізованих середніх навчальних закладах.

УДК 811.111:81'42

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ БЛЕНДОВИХ ОБРАЗІВ У НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНОМУ ТЕКСТІ

Анна ЕРЛИХМАН (Одеса, Україна)

У статті розглядаються проблеми формування блендового образу у науково фантастичному тексті. Досліджуються особливості науково-фантастичного тексту та апріорність виникнення блендового образу. Проводиться аналіз науково-фантастичного тексту як семіотичної системи, типів блендових образів та їх природи.

Ключові слова: науково-фантастичний текст, блендовий образ, архетип, фольклорно-казкове, фантастичне.

The article describes the problems of the formation of blended images in science-fiction. It focuses on the peculiarities of science-fiction texts and obligatory emergence of blended images. Science-fiction text as a semiotic system, types of blended images and their nature are analyzed.

Key words: science-fiction text, blended image, archetype, folklore-fantastic, fantastic.

Науково-фантастичний текст уможлиблює взаємодію фантастичності та художньої імітації науковості, що зумовлює своєрідну картину світу, у якій одночасно представлені вимисел та ілюзія достовірності. Двоїста природа науково-фантастичного тексту реалізується й на рівні образів персонажів, які становлять багатокомпонентні утворення.

Науково-фантастичний текст трактують як «щось видумане, нереальне, пов'язане з фантазією, фантастика в науково-фантастичному творі повинна бути здійсненою, корисною, а не безглуздою, непотрібною нам» [10, с. 561]. Науково-фантастичний текст є жанровим різновидом фантастичного, який виникає тоді, коли в знайомому нам світі відбувається щось, що неможливо пояснити з точки зору знайомого нам світу, пояснити раціонально. Ц. Тодоров зазначає, що «фантастичне існує доки існує сумнів: чи фантастична подія дійсно відбулась, чи вона – ілюзія. Як тільки ми приймаємо ту чи іншу відповідь, ми попадаємо в сферу сусідніх жанрів – жанру чудесного (наприклад, наукову-фантастику)» [9, с. 11]. Також, на думку дослідника, якщо фантастичне пояснюється просто як метафора чи алегорія деяких реалій, значить воно вже не фантастичне. К. Фрумкін дотримується іншої точки зору і вважає, що алегорію можна розглядати як фантастичний сюжет. Вчений стверджує, що дуже часто фантастичні твори інтерпретуються як складні метафори дійсності, хоча цей підхід рідко застосовується до наукової фантастики [12, с. 5].

Науково-фантастичний текст являє собою цілісну семіотичну систему, у якій поєднується як фантастичне, так і наукове, співіснує казкове та раціональне, фантастичні події отримують наукове обґрунтування. Аналізуючи ознаки науково-фантастичного тексту, Н. П. Вільховченко виокремлює три: художність (емотивність, образність та антропоцентричність), художня імітація науковості (гіпотетичність, аргументованість та раціональність) та фантастичність (неможливе, дивовижне та мисленнєвий експеримент) [4]. Дослідниця зображує цю закономірність за допомогою такої схеми:

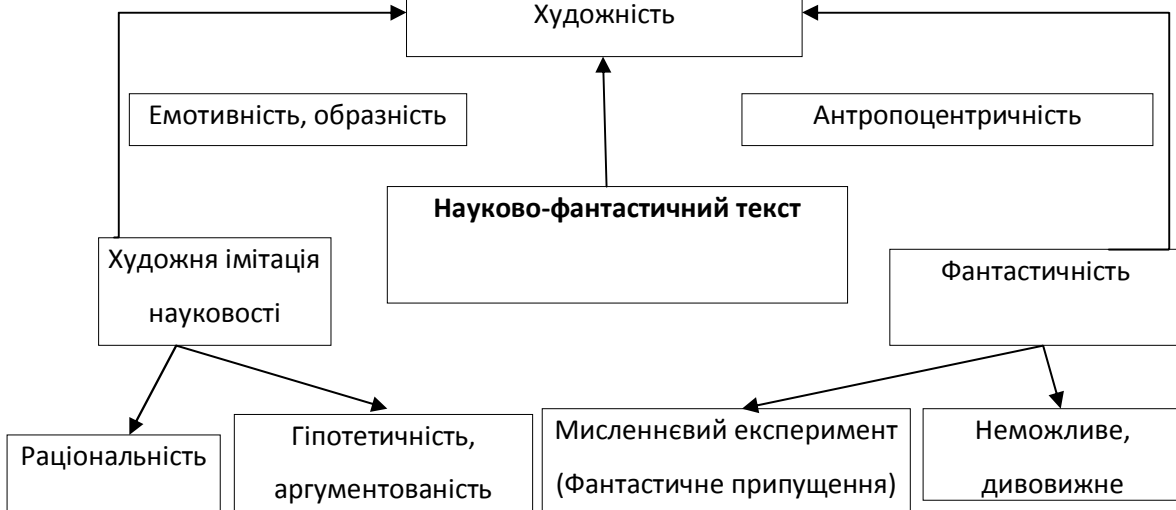

Рис. 1. Характерні ознаки наукової фантастики

Під поняттям *образ* розуміють «будь-яке явище, творче відтворене у художньому творі» [2, с. 257]. У науково-фантастичному тексті образи можуть характеризуватися гетерогенною структурою, тобто містити у собі ще декілька явищ. Такі образи ми називаємо *блендові* – образи, що інтегрують декілька явищ. О. Єрмакова вважає, що *блендовий образ* є поєднанням двох парадигм – досвіду сучасної людини та архаїчних представлень давньої людини. Працюючи над текстами фантастичного реалізму, під архаїчністю дослідниці розуміє міфопоетичність образів [5, с. 147]. Слід за цим, ми вважаємо, що *блендовий образ* – це поєднання двох або декількох явищ в одному образі.

А. Брігіков зауважує, що «науковці та літератори часто відмовляються зрозуміти метафоричність, умовність науково-фантастичної ідеї, хоча чудово усвідомлюють умовність художнього образу в літературі реалістичній» [3, с. 23]. Дослідник пояснює алгоритм створення фантастичних образів. На першому етапі потрібно створити ідеальну, уявну модель дійсності, яка стає матеріалом для маніпулювання. Слідом відбувається комбінування уявних образів, що призводить до появи фантастичного» [12, с. 11].

Ментальні операції становлять стрижень фантастичного образу. Інна Фарман висуває гіпотезу, що виникнення фантастичних образів можливе завдяки здатності людського поєднувати в уяві те, що неможливо поєднати в реальності. Такі зрощення сягають корінням в глибоку старовину, і не випадково вчені припускають, що раніше образу було порівняння, і історія образу починається з готових творів, у яких залишаються сліди цього процесу [11, с. 48].

Існує три основних групи фантастичних образів, на думку Т. А. Чернишевої [13, с. 62]:

- перша група народжені глибокою старовиною, пов'язані з казкою і язичницькими віруваннями. Зазвичай такі образи належать до казкової фантастики;
- образи другої групи виникають в пізніші часи – в епоху середньовіччя – в основному в надрах народних забобонів, ґрунтуючись на колишньому досвіді язичницьких уявлень про світ;
- третя група образів – науково-фантастичні, що виникли в мистецтві в ХІХ-ХХ ст.

Ці образи мають пряме відношення до пізнавального процесу і їх поява стає наслідком розвитку «в потребі дивовижного, яке є притаманним для людини» [13, с. 97]. У цьому сенсі фантастикою ми називаємо і міфологічний образ, хоча для його творців він зовсім не здавався фантастичним, і уявну художню умовність – в основі і того, і іншого лежить навмисне або неусвідомлене гротескне перетворення світу. Образи містять в собі ідею «світу навиворіт», перевернутого, перебудованого. Так і народжується наукова фантастика. Чудо у науковій фантастиці не є вже чимось, що просто суперечить законам природи і що неможливо пояснити, в чудесах, зображуваних у фантастиці, з'являється додатковий відтінок: вони ймовірні і пояснюють їх, виходячи з передбачуваних, а часто і просто вигаданих законів природи. Дуже часто фантастичні образи формуються за законами гротескної логіки, а саме коли абстрактна думка, яка не має реального життєвого прототипу, шукає втілення в конкретному чуттєвому образі, який є повністю протилежним [13, с. 127]. Дана класифікація перегукується з виникнення фантастичного образу у Інни Фарман, яка основним важелем виділяє комбінування уявних образів.

О. Єрмакова теж пише про екзистенціальне знання, «пов'язане з найбільш давніми (архетипними) представленнями людини про певні явища (які наділяються такими рисами, які сучасній людині чужі, але які втілені в казках, міфах, переказах, фольклорі, а тому засвоюються ще в ранньому дитинстві) [5, с. 146]. Як зазначає дослідниці, саме емоційна насиченість і парадоксальність (неможливість однієї інтерпретації образу) є поштовхом до виникнення імпліцитного смислу.

Науково-фантастичний образ є поєднанням «неможливого реального», фантастичного та «неможливого технічного», тому *блендові образи* тексту цього жанру характеризуються трійстою природою та виступають поєднанням *фольклорно-казкового, фантастичного та наукового*.

Фольклорно-поетична природа науково-фантастичного тексту сягає своїм корінням казки, як одного з жанрів народного фольклору. В. Неслов наголошує на первісній сутності фантастичного тексту – зображенні принципово неможливого в реальності, яка «вперше (як особлива поетична система) була розроблена в жанровій парадигмі фольклорно-казкової семантики, втіленої в специфічному корпусі сюжетів, висхідних, в кінцевому рахунку, до первісної міфологічної спадщини (але вже істотно переосмислених з неміфологічних позицій)» [6, с. 10].

Фантастичний світ вперше з'являється в фольклорі, «в епоху краху міфологічної свідомості, коли «починається «профанація» священного сюжету. Це і є момент народження власне казки» [8, с. 112]. Знаменита «формула казки», відкрита і обгрунтована В. Я. Проппом, набуває фундаментального інтертекстуального значення в сюжеті наукової фантастики, літературної казки та фентезі. Фольклорна чарівна казка виражає патріархальне селянське світовідчуття. Жанрово-обумовлені форми фантастики, які виникли в новий і новітній час маніфестують вже інші типи ставлення людини до нової (але, як і раніше, по-фольклорному пропущеної через призму казкової реальності) картини світу [6, с. 22].

Оскільки казка черпає свої корені з міфологічної традиції, варто брати до уваги й міфопоетичність образів науково-фантастичного тексту. Міфологічні ототожнення у чарівній казці зберігаються, але в той же час «... позбавляються свого роз'яснювального, «гносеологічного» змісту, характерного для міфу», так як, якщо в міфі вони були категоріями світосприйняття давньої людини, то в фольклорі вони вперше стають категоріями художніми по суті [6, с. 132]. Тобто, говорячи про зв'язок наукової фантастики з древнім міфом, необхідно виділити саме фольклорну стадію розвитку фантастики, яка є стадією естетичного переосмислення міфу [6]. Як зазначає С. С. Аверінцев, «при приблизному описі того, як ми уявляємо собі міф, неможливо обійтися без таких слів як «першоелементи», «первообрази», «схеми», «типи» і їх синонімів. Стало бути, міфологічні якісь початкові схеми уявлень, які лягають в основу найскладніших художніх структур» [1]. Так, Е.М. Мелетінский відзначає «виняткове значення казки і казковості, включаючи сюди і міфологічний фон для формування роману», проте розглянути його ширше можна там, де фольклорно-казковий інтертекст проявляє себе найбільш у відкритому виді, а саме в жанрах фантастичних, які генетично і топологічно наближені до фольклорно-чарівної казки [7].

Проте фольклорно-казкові образи не є єдиним джерелом блендових образів наукової фантастики. Різниця наукової фантастики від донанукової літературної фантастики полягає у тому, що у науковій фантастиці легітимізація (оправдання) фантастичного відбувається через досягнення науки, в той час як у фантастичній літературі у нашій свідомості уже присутні міфологічні, давно відомі образи: «в науково-фантастичній літературі є претензія, що зображувані в ній дивовижні події відповідають законам природи, особливим чином використані наукою – наукою більш розвиненою, ніж та, що відома людству [12, с. 15]. Саме на науковому припущенні будуються образи науково-фантастичного тексту, наука та технологія виконують функції джерел фантастичних феноменів.

Отже, образ науково-фантастичного тексту являє собою багатокomпонентний феномен, у якому поєднується фольклорно-казкове, фантастичне та наукове. Блендовими образами наукової фантастики являються комбіновані художні образи, які виникають із асиметрії процесів створення та інтерпретації символічних форм. Таким чином, в блендовий образ можуть сплітатись як і казково-фантастичні образи так і науково-технічні.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аверинцев С. С. Аналитическая психология К. Г. Юнга и закономерности творческой фантазии. — В кн.: О современной буржуазной эстетике. Вып. 3 / С.С. Аверинцев. — М., 1972. — 116 с.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Шарль Балли ; [пер. с третьего фран. изд. Е. В. И Т. В. Вентцель ; ред., вступ. ст. и примечание Р.А. Будагова]. — М. : Изд-во иностранной лит., 1955. — 416 с.
3. Бритиков А.Ф. Научная фантастика, фольклор и мифология / Анатолий Федорович Бритиков // Русская литература. — 1984. — № 3. — С. 55-74.
4. Вільховченко Н.П. Лінгвальні особливості науково-фантастичного тексту [Електронний ресурс] / Н. П. Вільховченко // Филологические науки : электронне наукове фахове видання. — Електронні дані. — [Москва, 2014]. — №10. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/34_NNM_2014/Philologia/2_179281.doc.htm — Назва з екрана.

5. Ермакова Е.В. Имплицитность в художественном тексте (на материале англоязычной и русскоязычной прозы психологического и фантастического реализма) / Елена Валентиновна Ермакова. – Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 2010. – 200 с.
6. Неёлов Е.М. Волшебно-сказочные корни научной фантастики / Евгений Михайлович Неёлов. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1986. – 200 с.
7. Проблемы структурного описания волшебной сказки / [Мелетинский Е.М., Неклюдов С.Ю., Новик Е.С., Сегал Д. М.]. – М. : РГГУ, 2001. — С. 11—121.
8. Пропп В. Я. Морфология волшебной сказки / Пропп В. Я. – М. : Лабиринт, 1998. – 512 с.
9. Тодоров Ц. Введение в фантастическую литературу / Цветан Тодоров. – М. – 1997. – 211 с.
10. Словник української мови: в 11 томах. – Том 10 / під ред. А.А. Бурячка, Г.М. Гнатюка. – Київ: «Наукова думка», 1979. – 657 с.
11. Фарман И. П. Воображение в структуре познания / Инна Петровна Фарман. – М.: ИФ РАН, 1994. – 27 с.
12. Фрумкин К. Г. Философия и психология фантастики / К. Г. Фрумкин. – М.: УРСС, 2004. – 79 с.
13. Чернышева Т. А. Природа фантастики: монография / Татьяна Аркадьевна Чернышева. – Иркутск : Изд-во ИГУ, 1985. – 336 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анна Ерліхман – кандидат філологічних наук, викладач кафедри перекладу та мовознавства Міжнародного гуманітарного університету, м. Одеса.

Наукові інтереси: прагматика, лінгвістика тексту.

УДК 811.161.2

ТЕКСТОВА ЕКСПРЕСИВНІСТЬ ТА СИМВОЛІЧНІ ЗНАКИ МОВИ: ПРОБЛЕМА КОРЕЛЯТИВНОГО ЗВ'ЯЗКУ В РОМАНІ «ЕЛЕМЕНТАЛ» В. ШКЛЯРА

Вікторія ЖЕЛЯЗКОВА (Миколаїв, Україна)

У статті обґрунтовано сутність поняття «текстова експресивність», наведено та проаналізовано її типи, встановлено залежність між типом текстової експресивності та мовною специфікою символічного знака, що її продукує (на матеріалі роману «Елементал» В. Шкляра).

Ключові слова: текстова експресивність, знак, знак-символ, інтерпретація, мовна система.

The article deals with the essence of the notion of «text expressivity», its types are singled out and analyzed, dependence between the type of text expressivity and linguistic specific features of a symbolic sign that produces it (on material the novel of «Elemental» by V. Shklyar) is set.

Key words: text expressivity, sign, sign-symbol, interpretation, linguistic system.

«Мова – набір і логіка знаків...» – так писав О. Круглов і досі цей вислів не утратив своєї актуальності, особливо з огляду на той факт, що в сучасному мовознавстві, насамперед у межах його теоретичних напрямів, назріла гостра потреба в комплексному дослідженні мовних знаків. Серед усього розмаїття існуючих знакових одиниць у системах живих мов високою динамічністю та функційною потужністю відзначаються символічні знаки. Це засвідчують численні наукові розвідки О. Комара, Е. Мамонтової, О. Темної, Т. Кулешової, Г. Осадко, О. Таран, у яких сфокусовано увагу на проблемах генези таких знаків і систематизації їхніх як основних, так і специфічних ознак. Саме концепції цих учених послужили потужним теоретичним підґрунтям для визначення й оптимізації власне лінгвосеміотичних функцій знаків-символів. Такий дослідницький поворот у лінгвосеміотичній площині зумовлений, на нашу думку, двома факторами: по-перше, синтезуванням у семіотиці формально-граматичного та комунікативно-функціонального підходів до опису мовних феноменів; по-друге, посиленою увагою семіотиків до природної інтенційності мови, а отже, й мовних знаків. Остання ж передумова дала підстави О. Бідюк, О. Демиденко, Л. Гармаш, О. Лавер, Г. Микитів, О. Муравйовій відводити експресивній функції знаків-символів одну з провідних ролей. Реалізуючи цю функцію, знаки-символи перетворюються в тексті, де вони вміщені, на його своєрідні маркери експресивності, у зв'язку чим виникає необхідність у вивченні їхнього зв'язку та специфіки взаємозумовлюваності.

Наведене переконливо засвідчує актуальність порушеної проблеми як в суто теоретичному аспекті, бо ж на сьогодні питання експресивної потужності знаків-символів у

колі мовознавства вважається не закритою дискусійною платформою, так і в практичному, адже існуючі наукові розвідки, присвячені вивченню мовного представлення символів на різних текстових рівнях, не охоплюють всієї палітри текстів, тобто позбавлені системного характеру та не мають чіткої інструкції щодо здійснення подібних лінгвосеміотичних операцій.

Мету пропонованої розвідки вбачаємо в установленні корелятивного зв'язку між текстовою експресивністю та знаками-символами.

Для досягнення поставленої мети вважаємо за потрібне вирішити такі завдання: 1) з'ясувати сутність поняття «текстова експресивність»; 2) навести типи текстової експресивності; 3) встановити залежність між типом текстової експресивності та мовною специфікою символічного знака, що її продукує (на матеріалі роману «Елементал» В. Шкляра).

Перші дослідження текстової експресивності та власне експресивних текстів знаходимо в роботах О. Пешковського, О. Потебні, В. Виноградова, Д. Шмельова, які проголошували, що слово в тексті завдяки заданим відповідним умовам функціонування завжди має певний додатковий смисл, що створює експресивний фон для тексту. Ці ідеї стали підґрунтям концепції неекспресивних текстів Н. Лук'янової, В. Маслової та В. Шаховського, які одноставно запевняли, що «будь-який текст потенційно здатний чинити певний вплив на свідомість і поведінку читача, оскільки саме експресивність сприяє досягненню мети мовленнєвого повідомлення, забезпечує вплив тексту на реципієнта» [1]. Цю думку підтримує й А. Барабаш, говорячи: «експресивність є результатом інтенсифікації повідомлення, що закладене в текст. Вона виникає завдяки присутності в повідомленні різних суб'єктивно-модальних значень. Ті з них, які виражені в термінах “зацікавленості – байдужості”, “стриманості – співчуття”, “категоричності – некатегоричності” тощо отримують логічне виділення. Останнє полягає в доведенні до слухача власне змістовної (на відміну від емоційної) семантики тексту» [2]. І. Арнольд трактує експресивність як «властивість тексту чи частини тексту, який передає смисл зі збільшеною інтенсивністю, виражаючи внутрішній стан мовця і має своїм результатом емоційне чи логічне підсилення, яке може бути, а може й не бути образним» [цит. за 4, с. 30]. Цілком зорозуміло, що в разі прояву такої властивості, текст набуває вже експресивних ознак. Не менш вагомим у цьому плані є вислів Б. Тошовича, який експресивним називає «текст, елементи якого в певній формі відповідно до зображуваних у ньому емоцій вербально передають їх та вказують на інтенції особи, яка говорить» [6, с. 26]. Тому на основі вищеподаних дефініцій, можемо стверджувати, що текстова експресивність – це вид експресивності, що виявляється в текстовій структурі за допомогою графічних, фонетичних, лексичних, словотвірних, морфологічних і синтаксичних, а також стилістичних засобів увиразнення повідомлень, створюваних автором, із метою інтенсифікації текстового масиву та ефективного впливу на реципієнта.

Відомо, що джерела породження текстової експресивності є різноманітними. Проте, як говорить А. Арутюнян, основними в сучасних лінгвістичних студіях вважаються лише два. По-перше, експресивність тексту забезпечують власне експресивні виражальні можливості мовою, якою він написаний, а по-друге, його зміст є «потенційно емоціогенним, тому що завжди знайдеться реципієнт, для якого він виявиться особистісно значущим» [цит. за 1]. Відтак, емоціогенність тексту можуть «провокувати» й символічні знаки, адже вони є знаками довільного зв'язку з об'єктом свого позначення, а також вважаються умовними чи конвенціональними через те, що їхній денотат пов'язаний із формою вираження за встановленням певної домовленості між позначуваними ним предметами [5, с. 537]. Проте інколи такий зв'язок між знаками встановлюється спонтанно під час формулювання думки автором тексту та вираженням ним власного розуміння буття.

У зв'язку з цим характер експресивності символічних знаків детермінує типологічний різновид експресивності тексту, серед яких:

- 1) експресивність, що створюється внаслідок взаємодії «текст / автор»;
- 2) експресивність, що визначає відношення «текст / реципієнт» [3, с. 5].

Зазначимо, що реалізація першого типу експресивності відбувається через комунікативну будову тексту, його модальність, прагматичні орієнтири. Наприклад, у реченні «Сюди сунуть всілякі гості, журналюги, клошари, роззяви і навіть дівулі з непристойно припухлими губами та надією влипнути в якусь романтичну пригод» [7, с. 9] знаки-символи (їх підкреслено), що відзначаються експресивністю на семантичному та морфемному рівнях, передають суб'єктивне ставлення автора до зображуваних у тесті об'єктів, предметів і подій. У цьому фрагменті тексту це ставлення є негативним і по суті зневажливим. За аналогічним принципом репрезентуються знаки-символи в реченні «Однак порівняно з нашою конопською губою, де колись прищакуватий лейтенантик-суворовець примушував мене переганяти воду з калюжі в калюжу, прізон – це просто розкішний курорт на березі Середземного моря» [там само, с. 13]. Крім того, експресивність, що вибудовується за схемою «текст / автор», як ми виявили, продукують і такі символічні знаки: допотопне дзюдо, діда-лоха, івани-придурки, простішої тачки, мізерну цукерочку, гранітну каменюку, братан Митька, поганці тощо.

Можливість виявлення другого типу зумовлюється тим, що кожний реципієнт сприймає текст крізь призму свого індивідуального досвіду, фонду знань, власних уявлень, уподобань та інтересів [3, с. 5]. Так, речення «А щоб він, цей чудовий хлопець, не плакав, не журився, щоб він де-небудь прихилився, то, звісно ж, оддали в москалі, де я два роки переганяв воду з калюжі в калюжу, чистив у позачергових нарядах картоплю, а під час марш-кидків пер на своїх плечах пудового красавчика і когось із тих дохляків, що, вхоркавшись, пускали піну, падали з ніг і підводили всю отару» [7, с. 37] містить символічний знак «пудовий красавчик», що означає кулет Калашникова в мові чеченців, або речення «Муса на ходу вихопив із пазухи пса і ногою відчинив двері» містить символічний знак «пес», що означає в професійному лексиконі «пістолет Стечкіна». Зрозуміло, що мовець, не обізнаний у військовій справі або не маючи такого словникового запасу, може абсолютно неправильно інтерпретувати зміст речення. До такої категорії символічних знаків уналежнюємо й знаки, формально репрезентовані засобами інших мовних систем (насамперед французької). Це фрази типу «таке життя, така війна», «франзоля» (булочка), «греньуй» (жаба) тощо.

Зважаючи на той факт, що засоби створення експресивності на різних рівнях використовуються з метою вираження емоційного стану мовця, посилення прагматичного потенціалу тексту, залучення й утримання уваги читача, цілком логічно, що це може відбуватися на синтагматичному та контекстуальному щаблях мовної системи.

Зокрема перший рівень показує, як знаки-символи продукують експресивність текстової синтагматики. Це яскраво підтверджує такий приклад: «На початку травня, коли наш Легіон святкує свою найбільшу перемогу «Камерун», тут оголошують день відчинених дверей і недоступна територія псів війни перетворюється на прохідний двір» [там само, с. 9] знак-символ, що складається із двох слів, які окремо є нейтрально маркованими одиницями, а в сукупності набувають неабиякої експресії, продукують текстову експресивність на синтагматичному рівні.

Другий рівень, у свою чергу, моделює контекстуальний зв'язок символічності та експресивності. Наприклад, у реченні «Хоч би де я вибирався з літака чи гелікоптера після тривалого перельоту, я завжди насамперед приношуюся до підсоння, наче все залежить від нього, і тепер також глибоко втягнув повітря, як перед стрибком у воду» [там само, с. 29] знак-символ виражений одиницею розмовної лексики, що не є доволі вживаною, а тому читач звертається до смислів знаків текстового відрізка з метою декодування його загальної ідеї. Прочитавши це речення та уважно декодувавши зміст другої частини, можна констатувати, що прихований сенс символічного знака означає «клімат».

Отже, поняття текстової експресивності в новітній лінгвістиці немає однозначного тлумачення. Воно ввібрало в себе основні ознаки власне експресивності, що екстраполюються на текстовій основі. Доведено, що чинниками експресивності текстів є символічні знаки, ступінь вияву експресивності яких і детермінує тип текстової експресивності. Встановлено, що в романі «Елементал» В. Шкляра символічні знаки

репрезентуються у чотирьох видах експресивності – текстоавторській, текстовочитацькій, синтагматичній і контекстуальній, причому перший тип складають лексеми, що виражають суб'єктивну оцінку або ставлення; другий – іншомовні або сленгові слова; третій – метафоричні конструкції, останній же – розмовні слова й навіть діалектизми. Проте, незважаючи на відносну автономність кожного з типів текстової експресивності, припускаємо, що авторський текст є домінантним, оскільки саме автор підбирає певні засоби, серед яких першорядну роль відведено символам, задля досягнення певних намірів і реалізації текстової експресивності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнян А. Р. Экспрессия в художественном тексте [Электронный ресурс] / А. Р. Арутюнян // Пятигорский государственный университет. Университетские чтения – 2008. – Режим доступа : http://www.pglu.ru/lib/publications/University_Reading/2008/V/uch_2008_V_00028.pdf; Название с экрана.
2. Барабаш А. Экспрессивна функція інтонації як засіб членування за ступенем важливості [Електронний ресурс] / Анжела Барабаш // Режим доступу : http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/812; Назва з екрана.
3. Вуколова В. О. Експресиви як сигнали підтекстової інформації (на матеріалі роману Ф. М. Достоевського «Брати Карамазови») : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / Віолета Олександрівна Вуколова. – К., 2004. – 20 с.
4. Савчук Н. М. Функції мотиваційно зв'язаних слів в українському художньому тексті кінця ХХ – початку ХХІ ст. : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Наталія Михайлівна Савчук. – Умань, 2011. – 172 с.
5. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля. – К., 2010. – 844 с.
6. Тошовић Б. Експресивност / Бранко Тошовић // Стил. – 2004. – № 33. – С. 25–61.
7. Шкляр В. Елементал / Василь Шкляр. – 2-ге вид. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. – 224 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Вікторія Желязкова – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філології (прикладна лінгвістика) Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського.

Наукові інтереси: лінгвосоціотика, лінгвотекстологія, семантика.

УДК 821.112.2-32

ВИЗНАЧАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ОБРАЗОТВОРЕННЯ В МАЛІЙ ПРОЗІ ЕРНСТА ВІХЕРТА

Руслана ЖОВТАНІ (Ужгород, Україна)

У статті зроблено спробу висвітлити специфіку жанрової структури малої прози Ернста Віхерта. Творчість німецького автора увиразнює злободенні аспекти суспільно-політичної ситуації 20-30-х рр. ХХ ст. у Німеччині за умов внутрішньої еміграції. Розкрито особливості трактування образів «свій» та «інший» у малій прозі Е. Віхерта.

Ключові слова: мала проза, творчість Ернста Віхерта, внутрішня еміграція, образ, інтерпретація.

В статье предпринята попытка раскрыть специфику жанровой структуры малой прозы Эрнста Вихерта. Творчество немецкого автора подчеркивает злободневные аспекты общественно-политической ситуации 20-30-х гг. XX в. в Германии в условиях внутренней эмиграции. Рассмотрены особенности трактовки образов «свой» и «другой» в малой прозе Э. Вихерта.

Ключевые слова: малая проза, творчество Эрнста Вихерта, внутренняя эмиграция, образ, интерпретация.

This paper attempts to analyze the peculiarities of genre structure of short prose by Ernst Wiechert. His works masterly emphasize the topical aspects of the socio-political situation in the 20- 30ies of the 20th century in Germany in terms of inner emigration. The attention was drawn to characteristic features of the concept «own» and «other» in the short stories by E. Wiechert.

Key words: short prose, Ernst Wiechert's work, inner emigration, image, interpretation.

Системне вивчення німецькомовного письменства ХХ ст. за сучасних умов вимагає уточнень щодо сформованих наукових схем висвітлення його історії. Це стосується, зокрема, ролі літератури у вигнанні, яка тривалий час залишалася другорядним об'єктом історико-літературних досліджень. Врахування творчих здобутків авторів, які жили й творили в еміграції, у тім числі внутрішньої, дає можливість вибудувати інтегральну картину мистецьких досягнень німецькомовного культурного простору.

Мала проза Е. Віхерта 20-30-х рр. ХХ ст. загалом не відрізняється жанровим розмаїттям. Певною мірою це зумовлено тим, що вона охоплює оповідання та новели, які автор об'єднав у цикли. У цьому контексті заслуговує поглибленого вивчення питання

жанрових дефініцій новели та оповідання, а звідси – розкриття специфіки тлумачення й трактування передусім жанру новели у німецькому літературознавстві. Примітно, що дефініція названих жанрів нерідко сприймається тим чи іншим автором умовно. Так, звернення Е. Віхерта до конкретного жанру визначається не тільки особливостями його художнього методу, пов'язаного з авторським світоглядом, але й неоромантичною проблематикою, до якої він апелює у своїй творчості.

Питанню класифікації та систематизації жанрів малої прози присвячені праці таких дослідників, як М. Бахтін, Ф. Воллман, Л. Гінзбург, М. Гіршман, І. Денисюк, К. Додерер, Б. Ейхенбаум, І. Зимомря, Л. Кауфман, І. Кляйн, Н. Лейтес, Ф. Локеман, Ю. М. Лотман, Т. Мейзерська, Й. Мюллер, Г. Поспелов, К. Ротман, Б. Томашевський, М. Фік, К. Фішер, О. Фрейденберг та ін. У цьому плані слід увиразнити: в українському літературознавстві художні моделі Е. Віхерта системно не досліджені. Твори німецького письменника не перекладені ані російською, ані українською мовами. З-поміж критичних розвідок про життя та творчість Е. Віхерта варто виокремити праці «Тема антифашизму в творчості Е. Віхерта (До еволюції творчого методу)» (1979) Л. Кауфман, «Творчість письменників-антифашистів в Німеччині в роки нацизму. Проблематика. Поетика» (1983) Л. Кауфман, «Дослідження творчого доробку Ернста Віхерта» («Untersuchungen zum Werk Ernst Wiecherts») (1987) А. Мессінг, «Дисидентська новела Ернста Віхерта «Білий буйвол або про велику справедливість» («Ernst Wiechert's dissident novella «Der weisse Büffel oder grossen Gerechtigkeit»)» (1989) Ф. Паркес- Перрета, «Виховання за колючим дротом. Значення та дилема консервативної опозиції Ернста Віхерта» («Erziehung hinter Stacheldraht. Wert und Dilemma von Ernst Wiecherts konservativer Opposition») (1999) Л. Кренцлін, «Ернст Віхерт. Той, хто рухає серця» («Ernst Wiechert. Der die Herzen bewegt») (2003) Х. - М. Плесске, «Концепція людини в малій прозі Ернста Віхерта 1920-30-х років» (2004) О. Лукінової.

Упродовж 20-30-х рр. ХХ ст. Е. Віхерт значну увагу приділив формам малих жанрів: оповіданням та новелам. «Термін «мала проза» («Kurzprosa») об'єднує новели, мініатюри, афоризми, записи в щоденнику, листи, незакінчені фрагменти, штрихи та навіть записи розмов. Кожне з цих жанрових визначень, як відомо, не має завершених меж» [3, с. 5], – таку дефініцію подає російський літературознавець В. Зусман. У цьому зв'язку доцільно наголосити: у німецькому літературознавстві жанровий склад малої прози дещо відрізняється від тієї інтерпретації, що зазначена у запропонованому визначенні. Це пов'язано передусім з особливостями розвитку літературознавства в Німеччині, а також культурно-історичною своєрідністю країни. Відтак жанри малої прози охоплюють «новелу» («Novelle»), «оповідання» («Erzählung», «Geschichte»), «оповідку», «коротке оповідання» («Kurzgeschichte»), «концентроване оповідання» («Kürzestgeschichte»), «календарну історію» («Kalendergeschichte»), «прозову мініатюру» («Prosaminiatur»), «нарис» («Skizze»), «поезію в прозі» («Prosagedicht»), «фейлетон» («Feuilleton»), «анекдот» («Anekdote») [1, с. 20].

Клаус Додерер, авторитетний німецький дослідник теорії «короткого оповідання», розрізняє, власне, коротке оповідання та новелу: «Відмінність між обома формами полягає в тому, що новела, на противагу «короткому оповіданню», з дійсності переробляє та створює велику зображувану подію» [7, с. 63]. К. Додерер акцентує також на наступних моментах: «В новелі зображувана подія мотивована перебігом самих подій, в короткому оповідання – ні. Новела показує розвиток подій, коротке оповідання – ні» [7, с. 64].

Найбільш вичерпно, на наш погляд, основні складові жанру новели визначені у ґрунтовному виданні «Німецька історія літератури в 12 томах» (1994): обсяг, середній між романом та «Kurzgeschichte»; сюжет, взятий з життя або близький до дійсності; наявність випадку, неочікуваного, несподіваного повороту подій, які змінили б життя чи уявлення про світ головного героя; односюжетна, прямолінійна композиція; об'єктивна, без коментарів манера викладу; ущільнений, вільний від пафосу та словесних прикрас стиль; наявність символу [6, с. 157] і, нарешті, особлива функція оповідача. Г. Фішер говорить у цьому контексті про «об'єктивний виклад та нейтральність оповідача» [8, 173].

Якщо шукати відповідь на запитання, чи принципова для Е. Віхерта диференціація жанрів новели та оповідання, то можна стверджувати: межі між цими формами радше умовні. Нерідко новели Е. Віхерта доцільно визначати на рівні оповідання. Прикладом тут може послужити оповідання-новела «Ферма мерців» («La Ferme morte», 1933). Низка його новел (приміром, «Проста смерть» («Der einfache Tod», 1931 – 1936), «Легенда про останній ліс» («Die Legende vom letzten Wald», 1923 – 1924) не має рамкову композицію та несподівану зміну подій. Звідси – їхня близькість до оповідання. Це свідчить про те, що для Е. Віхерта важливими є не структурні формальні властивості жанрів, а їхні сутнісні якості.

Примітна деталь: для Е. Віхерта новела та оповідання не наділені жанровою стабільністю. Так, слідом за романтиками, письменник привносить у новелу символічні елементи, які часто стають лейтмотивними. Е. Віхерт використовує образи лісу як символ життя, мосту як символу переходу між реальним та ірреальним світами («Der Kinderkreuzzug» («Хрестовий похід дітей»), 1926; «Die Flucht ins Ewige» («Втеча у вічність»), 1927; «Der silberne Wagen» («Срібний візок»), 1928; «Hirtennovelle» («Новела пастуха»), 1934). Більшість новел посідає «класичний» структуроутворюючий елемент – «нечувану подію». Крім того, дана жанрова форма сприяє найбільшій концентрації змісту та дає можливість відобразити весь комплекс світоглядних уявлень автора. Саме в оповіданнях та новелах Е. Віхерт розвиває основні теми та мотиви своєї творчості.

Визначальна особливість новел та оповідань Е. Віхерта – антропоцентризм. Торкаючись антропологічних проблем, автор вирішує їх на побутовому рівні. І, не дивлячись на алегоричну складову, він виакцентує актуальну реальність з переходом у Вічність. Розмежовуючи оповідання та новелу, які є основними в малій прозі Е. Віхерта 20-30-х рр., варто виокремити їхню онтологічну основу [10, с. 87].

Прозі Е. Віхерта 20-30-х рр. загалом притаманна циклічність. Вона дала можливість автору активізувати жанровий потенціал, пов'язаний з осмисленням онтологічних проблем. Водночас циклічність маніфестує процес розмивання жанрових меж. На думку Л. Ляпіної, виокремлення циклу з усієї парадигми багатокомпонентних єдностей обумовлено його цілісністю як результату взаємодії низки складових: «Цикл – естетичне ціле, яке являє собою низку самостійних творів. Всі вони відносяться до одного виду мистецтва, створені одним автором та скомпоновані ним у конкретну послідовність» [5, с. 3]. Упродовж досліджуваного періоду Е. Віхерт створив три цикли новел: «Срібний візок. Сім новел» («Der silberne Wagen. Sieben Novellen», 1928), «Флейта Пана» («Die Flöte des Pan», 1930), «Святий рік. П'ять новел» («Das heilige Jahr. Fünf Novellen», 1936).

Е. Віхерт дотримується принципів циклічності прозових творів, не дивлячись на те, що жанр новели в нього нерідко трансформується в оповідання. Вони відображають його світоглядну концепцію. Як зазначає І. Кутлеміна, «цикл – своєрідна форма художньої цілісності, прагнення до детального опрацювання заявленої теми, свідчить про укладену концепцію світу, яку можна уявити у вигляді панно з мозаїки, де однаково важливим та значимим є кожен елемент» [4, с. 6]. Можна стверджувати: в 20-30-х рр. циклічність постає визначальним принципом творчості Е. Віхерта. Тут ідеться про циклічність на рівні формування авторського художнього світу. З іншого боку, циклічність можна розглядати як «тенденцію, яка характеризує не тільки поезику окремого твору, а й художнє мислення автора, групи авторів-сучасників, літературної епохи» [4, с. 6].

Аналізуючи проблему циклу у творчості Е. Віхерта, доцільно звертати увагу не тільки на літературні, але й культурологічні аспекти. У цьому контексті йдеться про онтологічний статус як жанрів, які складають художнє творіння, так і самого циклу. Усе це дає підстави стверджувати: мала проза Е. Віхерта 20-30-х рр. ХХ ст. підпорядкована осмисленню буттєвих питань. У цьому зв'язку доцільно проаналізувати образи «свого» / «іншого» як універсальні концепти. У малій прозі автора новели «Жест» («Die Gebärde», 1932) вони набувають певних специфічних рис, визначених національною культурою. «Уявлення про існування культурних універсалій, – слушно наголошують у праці «Міжкультурна комунікація» В. Зінченко, В. Зусман та З. Кірнозе, – опирається на думку про єдність світу, об'єднаного ноосферою, узагальненням вищого змісту. В розмаїтті етносів, прожитих епох, національних та соціальних відмінностей існують загальні морально-етичні норми (завіти),

які уможливають сьогодні твердження про єдність у багатолікості Європи та всієї світової спільноти. Універсальні концепти наділені ідеальним релігійним змістом, який глибоко заперечує матеріальне життя з його концептами самолюбства, що побутує також у національних та соціальних концептосферах» [2, с. 96]. Вивчення малих прозових творів Е. Віхерта дає можливість дійти висновку: саме узагальнення (єдність) вищого змісту (смислу) та ідеальний релігійний зміст є ключовими для визначення концепту «своє/чуже» у доробку німецького автора.

У своїх творах 20-30-х років ХХ ст. Е. Віхерт не тільки знімає опозицію, але й популяризує «своє» і «чуже» на лексичному рівні. Письменник завжди працює на контрасті, який є художньою основою його творчого методу. Демонструючи багатобразність функціонування в новелах та оповіданнях рівнів художнього концепту, Е. Віхерт ілюструє таким чином свою концепцію сприйняття світу. Вододіл на «своє» та «чуже», «свій» та «чужий світ» потрібен митцеві для того, щоб переконати читача, наскільки він антилюдський та неприйнятний в межах духовного універсалізму.

У контексті історичного розвитку Німеччини кінця ХІХ – початку ХХ ст. протиставлення «свій-чужий» є надзвичайно актуальним. Історики та культурологи відзначають, що в період початку війни «мобілізація 1914 року стала для людей довгоочікуваним моментом єднання та морального відродження німецького народу, в той час як світ втрачав свою самоцінність і його місце займали цінності та стереотипи поведінки військового часу» [9, с. 52]. Для німецького суспільства офіційною нормою стають расова дискримінація, націоналізм, переслідування інакодумців. Розподіл світу на «свій» (національний, німецький) світ та «чужий» (єврейський, слов'янський, тобто інший) світ проявився надзвичайно яскраво в 30-х рр. ХХ ст.

Е. Віхерт у своїх спогадах пише: «На шкільній лаві..., під час служби в церкві..., в пресі... нас повчають, багаті й бідні, аристократи й батраки пов'язані воедино «німецьким духом», покликаним «відродити світ» [11, с. 600]. Згодом в оповіданні «Jahren und Zeiten» письменник болісно, ба навіть з іронією, акцентує: «Тоді мені не спадало на думку спитати у моїх проповідників, де в Біблії написано, що божий світ – це німецький світ» [11, с. 586]. Активна позиція автора, заявлена в промовах, документальній прозі, проявилась також і в художніх творах.

У циклах новел Е. Віхерт, використовуючи неоромантичну стилістику, експресивну лексику, відображає панівну історичну ситуацію. Однак, при цьому він завжди заявляє про своє авторське ставлення до проблеми. «Своє-чуже» пов'язується автором з національно-етнічним трактуванням (різні народи) в таких оповіданнях і новелах, як «Der Hauptmann von Karpenaum» (1928 – 1929), «Die Gebirde» (1932), «Todeskandidat» (1933), «Der Vater» (1933 – 1934), «Der weisse Büffel oder von der grosse Gerechtigkeit» (1937). У цих творах автор подає своє розуміння «своє-чуже» крізь призму суспільної системи Німеччини як на загальнолюдському, так і на побутовому рівнях. У першому випадку, «свої» – це каста військових, зразкові вчителі в системі пруського виховання, молоде підростаюче покоління майбутніх нацистів, які вдерлися в країну. Натомість «чужі» (die Fremden) – це інакодумці, які поза режимом, «інші» (під іншими в цьому контексті розуміють «чужі» народи, «не німці»). Таке домінування стереотипів військового часу відображало національну картину світу Німеччини на початку ХХ ст. [6].

Протиставлення «своє-чуже» реалізується Е. Віхертом також на а) міжособистісному («Die Hässliche», 1930), б) соціальному («Der einfache Tod», 1931 – 1936), в) психологічному («Der Hauptmann von Karpenaum», 1928 – 1929), г) міфологічному («Die Flucht ins Ewige», 1927, «Der weisse Büffel oder von der grosse Gerechtigkeit», 1937) рівнях.

На міжособистісному рівні розуміння «свій» відповідає авторській картині світу. У цьому протиставленні під «своїми», навпаки, маються на увазі «чужі» – ті, які несуть смерть. У свою чергу, «чужі» (ізгої, інакодумці) стають «своїми». Таким чином, «своє» (національна картина світу) Е. Віхерт віддаляє, а «чуже» (загальна картина світу) наближає.

Аналіз особливостей зображення «свого-чужого» в малій прозі Е. Віхерта дає підстави стверджувати: для письменника головною є онтологічна основа цього універсального концепту. Для світосприйняття автора принциповим було гуманне ставлення до світу.

Е. Віхерту важливо показати цілісність буття людини. Саме намагання стерти межі між «своїм» та «чужим» і характеризує його авторську позицію.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Зимомря І. Австрійська мала проза ХХ століття: художня світобудова / Іван Зимомря. – Дрогобич-Тернопіль : Посвіт, 2011. – 396 с.
2. Зинченко В. Г. Межкультурная коммуникация. Системный подход : Учебное пособие / В. Г. Зинченко, В. Г. Зусман, З. И. Кирнозе. – Нижний Новгород : Изд-во НГЛУ им. Н. А. Добролюбова, 2003. – 192 с.
3. Зусман В. Г. Художественный мир Франца Кафки : малая проза / В. Г. Зусман. – Нижний Новгород : Изд-во ННГУ, 1996. – 182 с.
4. Кутлемина И. В. Поэтика малой прозы Л. С. Петрушевской: // Автореф. дисс. канд. филол. наук / И. В. Кутлемина. – Северодвинск, 2002. – 20 с.
5. Ляпина Л. Е. Циклизация в русской литературе: // Автореф. дис. док. филол. наук / Л. Е. Ляпина. – СПб., 1995. – 38 с.
6. Deutsche Literaturgeschichte. Von den Anfängen bis zur Gegenwart. Fünfte, überarbeitete Auflage / [von Wolfgang Beutin, Klaus Ehlert, Wolfgang Emmerich, Helmut Hoffacker, Bernd Lutz, Volker Meid, Ralf Schnell, Peter Stein, Inge Stephan]. – Stuttgart-Weimar : J.B. Metzler Verlag, 1994. – 630 S.
7. Doderer K. Die Kurzgeschichte in Deutschland. Ihre Form und ihre Entwicklung / Klaus Doderer. – Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1969. – 103 S.
8. Fischer H. Studien zur deutschen Märendichtung / Hanns Fischer. – Tübingen : Niemeyer, 1983. – 556 S.
9. Plesske H.-M. Ernst Wiechert. Der die Herzen bewegt / H. - M. Plesske. –Hamburg : Rautenberg Druck GmbH, 2003. – 64 S.
10. Roslan J. Ernst Wiechert : życie i dzieło / Jan Roslan. – Olsztyn : Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, 1992. – 159 s.
11. Wiechert E. Die Novellen und Erzählungen / E. Wiechert. – Wien-München-Basel : Kurt Desch, 1962. – 643 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Руслана Жовтані – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри міжнародних комунікацій факультету туризму та міжнародних комунікацій Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет».

Наукові інтереси: порівняльне літературознавство, література зарубіжних країн, німецькомовна мала проза.

УДК 811.161.1:398

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ДЕТСКОГО ФОЛЬКЛОРА

Наталья ЗОЗУЛЯ (Киев, Украина)

Статтю присвячено дослідженню впливу різних жанрів дитячого фольклору (пестушок, потішок та примовок) на формування мовної особистості дитини. Зокрема визначається своєрідність кожного з жанрів, аналізуються лексико-семантичні особливості, визначається їх роль у формуванні світогляду дитини. Лексика дитячих фольклорних жанрів переважно позначає реалії побуту, фрагменти дійсності, знайомі дитині, що стимулює процеси сприйняття й запам'ятовування. У ній також відображаються основні морально-етичні принципи народу, що впливає на формування дитячого світогляду.

Ключові слова: *пестушка, потішка, примовка, мовна особистість, мовна картина світу.*

The article investigates the influence of different genres of children's folklore (pestushka, nursery rhyme and joke) on the formation of a child's linguistic personality. In particular, specificity of each of the genres is determined, the lexical-semantic features are examined, their role in shaping of the child's world view is defined. The children's folklore vocabulary mainly refers to the realities of life, fragments of reality familiar to the child that stimulate the processes of perception and memory. It also represents the basic ethical principles of the nation that influence the formation of children's world view.

Key words: *pestushka, nursery rhyme, joke, linguistic personality, linguistic world-image.*

Как известно, произведения детского фольклора играют важную роль в познании ребенком окружающей действительности. Отраженная в них языковая модель мира формирует основы морально-этических и культурно-национальных традиций, что обуславливает актуальность исследования детского фольклора, а именно определения его роли в формировании языковой личности ребенка, специфики его использования в процессе обучения родному языку.

Произведения детского фольклора отличаются жанровым и стилистическим своеобразием, специфичной системой образов и художественных средств. В процессе исторического развития в этих произведениях выработались определенное содержание и форма, наиболее соответствующие детской этике, они стали основой в обучении ребенка

родному языку и передаче от поколения к поколению национально-культурных и морально-этических норм и традиций.

Основы современных подходов к изучению фольклорного материала формировались в исследованиях В.Я. Проппа, Е.М. Мелетинского, Г.М. Акимова, В.П. Аникина. В дальнейшем их идеи развивали М.П. Чередникова, М.В. Осорина, М.Ю. Новицкая. Непосредственно язык фольклора изучали К.А. Богданова, С.Ю. Неклюдова, С.Е. Никитина, И.В. Тубалова, Т.В. Цивьян, Ю.А. Эмери др.

Каждый жанр детского фольклора (пестушка, потешка, прибаутка и др.) имеет четко выраженные жанровые особенности, соответствует определенному возрасту ребенка и реализует конкретные задачи народной педагогики. Наша задача – выявить лексико-семантические особенности жанров детского фольклора, посредством чего определить их роль в формировании языковой личности ребенка.

Пестушка (от слова пестовать, то есть «нянчить, холить») – короткий стихотворный напев нянюшек и матерей, которым они сопровождают действия ребёнка, совершаемые в самом начале его жизни (с первых месяцев и до конца первого года). Как правило, пестушки вербально оформляют физические упражнения, необходимые для здоровья ребенка, являясь вспомогательным приемом напоминания матери, когда и как необходимо проделывать ту или иную процедуру и как дозировать время [1, с. 4]. С языковой точки зрения, пестушки представляют собой небольшие (от 2 до 8 строк) тексты, включающие разного рода повторы (слов, строк, звуков).

Лексика пестушек четко ограничена: вербализуется только то, что окружает ребенка, что постоянно подкрепляется зрительными образами. Чаще всего в текстах представлены следующие тематические группы слов:

1) лексемы со значением родства: *маменька, тятенька, бабушка, дедушка, брат (Батюшке – сажень! Матушке – сажень! Братцу – сажень! Сестрице – сажень! А мне – долга, долга, долга; Петушок, петушок На поветку взлетел Трое лаптков сплел И себе, и жене, и своячинке);*

2) соматизмы: *ручки, ножки, роток, голова (Водичка, водичка, Умой мое личико – Чтоб глазки блестели, Чтоб щечки горели, Чтоб смеялся роток, Чтоб кусался зубок; Топ, топ, топ, топ, Ходи-ходи ножкой Твердо по дорожке);*

3) зоонимы: *кот (кошка), собака; лошадка; волк, лиса; (Та-та-та, та-та-та, Вышла кошка за кота; Кот ходит по лавочке, Водит кошку за лапочки, Топы-топы по лавочке, Цапы-цапы за лапочки; Зайчик, ты зайчик, Коротеньки ножки, Сафьянны сапожки!..);*

4) орнитонимы: *гусь, петушок, лебедь, лунь, соловушка (С гуся вода, С лебедя вода, С моего дитя – Вся худоба);*

5) фитонимы: *березка, травка, черничка, земляничка (У волка боли, У лисы боли, У Николаши боль На березку в лес улети; Травка-муравка Со сна поднялася);*

6) названия одежды, обуви: *рубашечка, чеботок, лапоток, сапожки (Тяни холсты – На покройку; Тяни холсты – На рубашечку; Петушок, петушок На поветку взлетел Трое лаптков сплел И себе, и жене, и своячинке; Зайчик, ты зайчик, Коротеньки ножки, Сафьянны сапожки!);*

7) названия различных артефактов – строений, предметов обихода, кулинарных изделий и т.п.: *избушка, поветка; лавочка, столешничек, сковородка, молоток; лепешки, пирожок, каравай (Петушок, петушок На поветку взлетел...; Мешу, мешу тесто, Есть в печи место, Пеку, пеку каравай! Головоньку – валяй, валяй! Трушки-потрушки, Пекла баба ватрушки, Ватрушечки, Колобушечки).*

Из глагольной лексики представлены: глаголы движения (*ходить, лететь, плыть* и т.п.); речевой деятельности (*говорить, петь*); обозначающие процессы труда: *мишть* (избушку), *ловить* (рыбку), *тянуть* (холсты), *подковать* (чеботок), *плести* (лапоток), *месить* (тесто), *печь* (каравай) и т.п.: – *Ножки, ножки, Куда вы бежите? – В лесок по мошок: Избушку мишть, Чтоб не холодно жить; Дыбки, дыбки! Шла баба по грибки, А дед по опенки; Лиса по лесу ходила, Звонки песни выводила, Лиса лычки драла, Лиса лапки сплела.*

Семантическая насыщенность пестушек усиливается символикой образов: гусь – символ внимательности и предвидения; лебедь – символ чистоты, милосердия; вода – символ благословения Божьего и т.п.

Из лексических средств в пестушках чаще всего используются синонимия (*Ах, поет, поет Соловушка! Ах, поет, поет Молоденький; Молоденький, Хорошенький, Пригоженькой; А тпру, тпру, тпру! Не вари кашу круту, Вари жиденькую, Вари мякенькую, Да молошненькую*) и антонимия (*Большие ноги шли по дороге – Маленькие ножки бежали по дорожке; А ту-ту-ту-ту! Не вари кашу круту, Вари жиденьку, Корми Митеньку*). Антонимические отношения слов лежат в основе антитезы: *У кошки боли, у собачки боли, у лошадки боли, А у Ванюшки не боли*.

На смену пестушкам приходят потешки (производное от слова *потеха* – забава, развлечение, веселье). Они представляют собой игры взрослых с детьми с участием всех частей тела и применяются на втором и третьем годах жизни ребенка, когда он уже овладел минимальным лексико-семантическим запасом и освоил соотношенность языковой формы слова с определенными предметами и действиями окружающего мира. Главным назначением жанра является стремление позабавить ребенка, создать радостное настроение и в процессе игры подготовить его к активному познанию окружающего мира.

Как лексика пестушек, лексика потешек максимально конкретна. Она отражает тот круг предметов и явлений, которые ребенок может наблюдать в реальной жизни. Однако в тематическом плане она разнообразнее. Так, наряду с названиями родственников (*мама, папа, бабушка, дедушка, братишка, сестришка* и т.п.) в потешках встречаются обозначения людей по социальному признаку (*пан, барыня, князь*): *Бабушка, бабушка, Рваные тапки, Дай нам кашки, Кашки-малашки. Кому кашки дашь, Тот и князь наш*. Шире представлены соматизмы, например, вводятся названия пальцев руки: *Наш мизинец очень мал, Рядом безымянный стал, А за ними средний – Важный – не последний. Есть у нас внимательный Палец указательный. И немного стороной – Самый толстый и большой – Палец очень главный, Ложку держит славно*.

Также расширяется круг зоонимов и орнитонимов (*котик, корова, свинка, коза, барашек, конь, волчок, ласка, зайчик; петушок, гусь, журавель, сорока-белобока* и т.п.), появляются ихтионимы и энтомонимы (*щука, сом; комар, бабочка, божья коровка* и др.): *Раз, два, три, четыре, пять! Негде зайчишка гулять! Всюду ходит волк-волк! Он зубами щелк-щелк!; Баю-баю, надо спать, Все придут тебя качать! Приди конь – успокой, Приди щука – убаяюкай, Приди сом – дай нам сон, Приди пеструшка – дай подушку, Приди свинка – дай перинку, Приди котик – закрой ротик, Приди ласка – закрой глазки! Дарики-дарики! Злые комарики! Вились, кружились, Да в ушко вцепились!*

Шире представлены и названия продуктов питания, блюд (*каша, молоко, хлеб, капуста, сало, бражка, щи* и др.): *Мучки просеять, Пирожки затеять. А для нашей лапушки Затеём оладушки, Испечём блинчика, Покормим сынка; Тушки, тутушки, Пекла мама витушки; Якова жена Калачи пекла; Варись, кашка, сладка Из густого молока Да из манной крупки. У того, кто кашу ест Вырастут все зубки!*

Появляются названия денежных единиц (*пятак, грош, полушка, деньги*): *А тари, тари, тари! Куплю детке янтари. Останутся деньги, Куплю детке серьги, Останутся пятаки, Куплю детке бабашки, Останутся грошики, Куплю детке ложки, Останутся полушки, Куплю детке подушки*.

В потешках (по сравнению с пестушками) активизируется роль глаголов, (таким образом внимание акцентируется на действии, которое передается как словом, так и движениями ребенка и взрослого), расширяется их семантика. Наиболее часто используются глаголы, связанные с:

- процессом принятия пищи (*есть, съесть, поест, пить, кормить, угощать*): *Скушайка за папу ложку, Подрастешь еще немножко! Ам! Ам! Ам! Ам! Есть не будешь, съем я сам;*
- процессом коммуникации (*спрашивать, говорить*): *Хватит плакать, рева, Вот, смотри, корова! Говорит она: «Му-му! Что ты плачешь, не пойму?»;*
- физическим трудом (*ткать, поливать, варить, рубить, носить, топить*): *Сорока-белобока, Где была? – Далеко! Печку топила, Кашку варила, Хвостиком мешала;*
- развлечениями (*играть, петь, плясать, потешать*): *Ты пляши, пляши, пляши, У тя ножки хороши! Хороши – не хороши, Все равно ты попляши! Ножками потопай, Ручками похлопай! Хохотушки-хохочи! Пискалушки-пискачи!*

Также, по сравнению с пестушками, в потешках появляется больше прилагательных (в том числе кратких форм и компаратива) и наречий. С семантической точки зрения, среди тех

и других преобладают лексемы с качественным значением: *Как у коты, у коты Колыбелька золота, У дитяти моего Да покраще его. Как у коты, у коты Периночка пухова У дитяти моего Есть помягче его. Как у коты, у коты Занавесочка чиста. У дитяти моего Есть почище его; Катя будет крепко спать, крепко спать. Котик Катеньку качать, да качать; А последний – пятый пальчик Шустро прыгает, как зайчик.*

Завершают процесс подготовки ребенка к вступлению во взрослую жизнь *прибаутки*, которые вводятся на 3-4 годах жизни и применяются до 6-7-летнего возраста, когда ребенок уже достаточно хорошо владеет разговорной речью, чтобы понимать и быть понятым. Это смешной рассказ (стишок) или выражение, имеющее юмористический оттенок.

Прибаутка призвана превратить замкнутый маленький мир ребенка в «разомкнутый» и бесконечно разнообразный мир, поднять ребенка до понимания социальных проблем и некоторых философских категорий (жизни и смерти, вечных перевоплощений в природе, перехода одной формы жизни в другую и т.п.). Она способствует развитию воображения и ассоциативного мышления ребенка. Широко распространенные в прибаутках комические сюжеты, ситуации требуют не только уже сложившихся прочных нормативных представлений об окружающем мире, но и восприятия семантической глубины текста, скрытой в характере образной системы и в подтексте. Все, что не соответствует реалиям действительности и принятой в обществе морали, ребенком воспринимается как комическое, подлежащее осмеянию.

Лексика *прибауток*, как и лексика *пестушек* и *потешек*, преимущественно отражает реалии быта, она представляет фрагменты действительности, знакомые ребенку из повседневной жизни, что стимулирует процессы восприятия и запоминания, поскольку подкрепляется в воображении ребенка зрительными образами. Используемые в прибаутках существительные представляют названные выше тематические группы, при этом их круг расширяется. Наименования людей дифференцируются в зависимости от родственных и дружеских отношений, возраста, происхождения, национальности, социального статуса, рода деятельности: *батюшка – матушка – братец – сестрица – доченька – сынок – муж – зять – мачеха; мальчик – хлопец – мужик; девка – девица – молодичка – баба – бабка – старушка; вдовушка; сударушка; соседушка; ребята, подружки; царь – дворяне – бояре – пан – батрак; татарин; музыкант – гребец – гармонист – балалаечник – косец – пастух; поп – дьякон* и т.п. Значительно расширяется круг названий живых существ (животных, птиц, рыб, насекомых и т.п.): *кот, корова, коза, козел, бык, конь, лошадка, барашек; крыса, свинья, медведь, волк, лиса, заяц, еж, белка; курица, гусь, утка, косач, ворон, ворона, журавль, сова, сорока, соловей, воробей, синица, дятел, сокол, галка, кулик; муха, таракан, комар, блоха; осетр, щука; рак* и т.п. Наряду с соматизмами (*глаза, губы, ноги, пальчик, уши* и т.п.), активно используются названия частей тела животных (*рожки, хвостик, лапки, ушки, крыло, клюв, перья* и т.п.)

Шире представлена группа названия растений (*дуб, береза, осина, калина, тростник* и т.п.), появляются лексемы с собирательным значением типа *ельник, осинник, березняк* и т.п. В отдельную группу можно выделить названия грибов: *боровик, белянки, валуй, рыжик, волнушка, опенок, подосиновик, груздь, мухомор.*

Среди названий артефактов преобладают названия хозяйственных строений и их частей (*хата, амбар, поветь, окошко, печка, крыльцо* и т.п.), хозяйственных принадлежностей (*колесо, спицы, веретено, кочерга, топор, цепок, коробка, сундук, лохань* и т.п.), посуды и столовых принадлежностей (*ложка, чашка, кувшин, горшок* и др.); предметов одежды (*сарафан, кафтан, штаны, чулки, рубашечка, шуба, сапоги, лапотки* и др.); музыкальных инструментов (*дудочка, барабан, скрипка, гармонь* и др.) Тематическая группа наименований продуктов питания представлена лексемами *оладушек, мед, яблочко, калач, сахарик, лепешка, молоко, блинчик, тирог, каша, пряничек, орех* и т.п.

В *прибаутках* также используются названия географических объектов, природных ландшафтов и т.п.: *город, село, улица; гора, море, сад, лес, луг* и др.

В текстах *прибауток* нередко прилагательные, среди которых особого внимания заслуживают постоянные эпитеты (*красные девицы, косопалый медведь, серенький козлик, калиновый мост, вороной конь* и др.), а также колоративы (*черный ворон, желтый сарафан, синий полушубок, белый полушубок, зелененькие серьги, красные сапоги* и т.п.).

Среди глаголов преобладают глаголы движения (*пойти, поехать, повести, побежать, прилететь, носиться, догнать, лететь, бежать, уйти, скакать*); положения в пространстве (*стоять, сидеть, лежать*); звучания (*слушать, говорить, петь, трещать, пищать, звонить, лаять*), зрительного восприятия (*показать, видеть/увидеть*); глаголы, обозначающие различные процессы крестьянского труда (*пасты, пилить, молотить, косить, сеять, веять, толочь, варить* и др.), а также связанные с отдыхом и развлечениями (*танцевать, плясать, расплясаться, играть, разыграться* и т.п.).

Основное отличие прибауток от пестушек и потешек состоит в том, что в них появляются существительные с абстрактным значением (*чудо, небывальщина, неслыхальщина, радость, краса, горе* и др.) Кроме того, лексемы с положительной (*дружный, вкусный, золотой*) и отрицательной окраской (*безглазый, безрукий, безъязыкий, безногий; война; вор, разбойник* и др.)

Широкое использование эмоционально окрашенной лексики, с одной стороны, повышает общую экспрессивность текстов, с другой – вырабатывает оценочное отношение к тем или иным реалиям жизни, тем самым способствуя формированию у ребенка морально-этических принципов.

Следует отметить, что одним из наиболее важных факторов эмоционального воздействия является использование в детском фольклоре эвалюативов (например, *доченька, кисонька, воронушка, ножки, пальчик, дудочка, печурка, оладушек, травка, ельничек* и мн. др.). С их помощью формируется оптимистическое, доброжелательное отношение к людям, окружающему миру, создается положительно-эмоциональный базис для формирования мировоззрения ребенка.

Подводя итог, отметим, что ребенок в своем освоении языка проходит тот же путь, что и все человечество: от конкретных предметов к абстрактным понятиям [2]. Важнейшее место в процессах развития, обучения и воспитания принадлежит языковой картине мира, являющейся базовой в структуре языковой личности. Языковая картина мира, отраженная в текстах пестушек, потешек, прибауток знакомит ребенка с окружающей действительностью. Посредством услышанного он фиксирует в своем сознании предметы и действия, аккумулируя информацию об окружающем мире. На начальном этапе (в пестушках) преобладают конкретные имена существительные, роль прилагательных сведена до минимума (поскольку, как отмечал К.И. Чуковский, маленькие дети практически не воспринимают эпитетов [3, с. 52]), широко представлена эмоционально окрашенная лексика, пейоративная лексика отсутствует.

В потешках дается новая информация об окружающем мире. Активнее вводятся глаголы, прилагательные и наречия, таким образом внимание ребенка с предметов переключается на действия.

Специфика прибауток обусловлена психическими возрастными особенностями ребенка, его неспособностью продолжительное время концентрировать внимание на чем-то одном: образе, слове, ситуации. Поэтому прибаутки подают окружающий мир не в красочной неподвижности, а в динамике, в движении предметов, в смене картин. Это жанр, который, кроме образовательной, характеризуется ярко выраженной воспитательной функцией. В лексике прибауток отражаются основные морально-этические принципы народа: труд как основа жизни, ценностная значимость своей семьи, ребенка, сострадательное отношение к человеку и т.п. Все это влияет на формирование мировоззрения, закладывает основы определенной философии и ценностной ориентированности.

В перспективе планируется изучение роли других жанров детского фольклора в формировании языковой личности ребенка.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Капица О.И. Детский фольклор / О.И. Капица. – Л., 1928. – 222 с.;
2. Негневицкая Е.И. Язык и дети / Е.И. Негневицкая, А.М. Шахнорович. – М.: Наука, 1981. – 111 с.
3. Чуковский К.И. От двух до пяти / К.И. Чуковский. – М.: Педагогика, 1990. – 384 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Зозуля – кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської мови Інституту іноземної філології Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова.

Наукові інтереси: лексикологія, лінгвокогнітологія.

УДК 811.111'42

СЕМАНТИКА ІГРОВОЇ ПОЛІФОНІЇ В РОМАНІ ДЖ. М. КУТЗЕЕ DIARY OF A BAD YEAR: ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Наталія ІЗОТОВА (Київ, Україна)

У статті з позицій ігрової стилістики розкрито лінгвостилістичний потенціал поліфонії в романі відомого південноафриканського письменника Дж. М. Кутзее "Diary of a Bad Year". Визначено, що ігрова поліфонія в цьому творі створює багатолінійний сюжет та багатопланову композицію, сприяє багатовимірному моделюванню образу персонажу, пропонує різні ракурси висвітлення проблематики твору, слугує потужним чинником психологізації повісткування. Особливу увагу приділено з'ясуванню специфіки людостилістики та особливостям лінгвостилістичного підходу до аналізу художнього тексту.

Ключові слова: *постколоніальний роман, поліфонія, гра, людостилістика, ідіожанр, композиція, сюжет.*

The paper considers the stylistic potential of polyphony in J. M. Coetzee's "Diary of a Bad Year". The results of the study show that in the novel under analysis a ludic polyphony creates a multi-layered narrative and multiple plot lines. It also contributes to a many-faceted modeling of the characters, suggests various aspects of understanding the novel's themes, and serves as an effective method for psychologization of the narrative. The article puts special emphasis on revealing the nature of ludostylistics and the specificity of a ludic approach to fiction.

Key words: *postcolonial novel, polyphony, game, ludostylistics, idiogenre, composition, plot.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок з науковими завданнями. Відмінною рисою роману рубежу ХХ-ХХІ століття є його жанрова парадоксальність, що полягає, у тому числі, в неможливості стійкої систематизації та структуризації цієї жанрової форми [12, с. 155]. Це ще раз яскраво ілюструє думку М. М. Бахтіна про те, що роман є найпластичнішим жанром [2], в якому реалізується вся гама можливих стилістичних рішень [9]. На зламі тисячоліть роман знаходиться в стадії «естетичного оновлення», модифікацій та трансформацій, які пов'язані з багатьма сучасними процесами [12, с. 155]. Не виключенням у цьому відношенні є й постколоніальний роман, головними чинниками розвитку якого можна вважати процеси глобалізації, мультикультуралізму, посилення національно-культурної та індивідуальної ідентичності тощо. Наразі вже визначено, що постколоніальна література є окремим самостійним пластом сучасної літератури, яка багато в чому базується на постмодерністській традиції. Загалом поетику постколоніальних творів можна охарактеризувати як комбінацію та/або рекомбінацію постмодерністських технік та реалізму, представлених крізь призму постколоніального контексту [див.: 18, с. 14]. Це уможливує вивчення постколоніального роману за такими ознаками постмодернізму, як інтертекстуальність, багатовимірність романного простору, відкритість, нелінійність сюжету, гібридність жанрових рис, стертя меж між реальністю та вимислом, фрагментарність, ігрові модифікації тощо [11, с. 22]. **Актуальності** в цьому контексті набувають питання, пов'язані з аналізом тих художніх форм, їхнього синтезу та взаємодії, які формують поетичний інструментарій постколоніального художнього твору.

Матеріалом цієї розвідки слугує роман "Diary of a Bad Year" («Щоденник поганого року»), написаний відомим південноафриканським письменником, лауреатом Нобелівської премії 2003 року, представником постколоніальної літератури, Дж. М. Кутзее. Провідною авторською стратегією, представленою у цьому творі, на наш погляд, є ігрова поліфонія, що визначає й інші характеристики поетики цього роману.

Таким чином, **мета** статті полягає у розкритті семантики ігрової поліфонії в романі Дж. М. Кутзее "Diary of a Bad Year" шляхом аналізу її лінгвостилістичної природи. Поставлена мета зумовлює вирішення таких завдань: 1) встановити специфіку вивчення художнього твору з позицій ігрової стилістики або людостилістики; 2) уточнити онтологічний статус поняття «поліфонія» в контексті сучасної лінгвопоетики; 3) з'ясувати жанрові особливості роману Дж. М. Кутзее "Diary of a Bad Year" та обґрунтувати доцільність аналізу ігрової поліфонії в цьому творі; 4) визначити фокуси ігрової поліфонії в досліджуваному романі; 5) встановити лінгвостилістичні особливості ігрової поліфонії в романі "Diary of a Bad Year".

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення творчості Дж. М. Кутзее з позицій ігрової стилістики уможлиблюється завдяки інноваційному, експериментальному характеру його творів, які не вміщуються в конвенційні інтерпретаційні рамки.

Відправною точкою людологічного підходу до аналізу роману Дж. М. Кутзее "*Diary of a Bad Year*" є твердження про те, що наразі гра вже не розглядається як суто постмодерністська техніка, маркер постмодерністського твору, а постає як функціональний авторський конструкт, задіяний для розкриття життєвого досвіду людини. Крім того, гра в постмодерністському тексті спрямована на створення ефекту реалізму [5].

У наукових дослідженнях останніх років вивченню феномену гри приділяється пильна увага [1; 3; 8; 13; 16]. Гра вважається всеосяжним способом людської діяльності, універсальною категорією людського існування, структурною основою людських відносин [16, с. 10]. Гру розглядають з психологічних, культурологічних, естетичних, філософських, лінгвістичних тощо позицій [1; 3; 8; 13; 16], кожна з яких висвітлює певні аспекти цього явища. У лінгвістичному ключі гра постає як певний код, за допомогою якого відбувається розуміння та інтерпретація різножанрових та різностильових текстів. Гра в художньому тексті функціонує як один із принципів композиційної, семантичної, концептуальної організації тексту, потужний жанротвірний та стилетвірний фактор, засіб розкриття ідейно-тематичної та художньо-естетичної концепції твору.

У сучасній лінгвістиці існує два, тісно взаємопов'язаних між собою, терміни на позначення функціонування гри в текстах: «ігрова поетика» та «ігрова стилістика». Ігрова поетика тлумачиться як «художня система, елементи якої володіють підвищеним ігровим модусом і націлені на гру з читачем» [8]; як система художніх засобів, що сприяють створенню ігрової специфіки тексту [8; 13, с. 35].

Ігрова стилістика зумовлена авторським ігровим стилем, тобто власним, оригінальним, не схожим на інші стилі, стилем, створеним самим автором, що характеризується імпровізаційністю та відсутністю чітко закріплених норм та правил [14]. Людостилістика або ігрова стилістика художнього тексту визначається комбінацією мовних, образних, сюжетно-композиційних і наративних засобів, які у своїй взаємодії формують ігровий стиль автора.

У центрі уваги пропонованого дослідження знаходиться сюжетно-композиційний рівень, де ігрова стратегія націлена на ускладнення сюжетно-композиційної структури літературного твору, передовсім, за рахунок поліфонії, внаслідок чого створюється сюжетне й смислове напруження.

Виклад основного матеріалу. Музичний термін «поліфонія» (від грец. polyphonia – «багато» і «голос») означає сукупність тонів, що створюють ансамбль із двох і більше відносно самостійних і рівноправних голосів [15, с. 9].

Запозичений з музичного мистецтва, термін "поліфонія" використовується в філології на позначення художнього ефекту, який виникає в літературному творі під час поєднання та взаємодії різних точок зору чи перспектив, з яких подаються зображувані події, де останні розглядаються як "віхи" або "координати інтерпретації" [4, с. 322] художнього тексту. В результаті такої взаємодії виникає поліфонічна композиція – така побудова художнього твору, де різні точки зору оповідних інстанцій, що представляють сюжет у тій або іншій перспективі, не підпорядковані одна одній, але позиціонуються як рівноправні [17, с. 4]. Саме точка зору визначає особливості відбору та способи репрезентації подій, представлених у тексті окремими його фрагментами. Вона здатна експлікувати та "акумулюванням" різні смисли текстових фрагментів [10, с. 9]. Таким чином, поліфонію можна розглядати як один із способів смислотворення в художньому тексті.

Ігрова поліфонія в досліджуваному романі, безперечно інноваційному та експериментальному, базується одночасно на декількох типах інтерференції: жанровій, стильовій, сюжетно-наративній, композиційній та тематичній.

Головний герой роману "*Diary of a Bad Year*" – відомий письменник, академік в минулому, емігрант із Південної Африки, який нещодавно отримав громадянство Австралії і живе в Сіднеї. Він не має власних дітей, страждає на хворобу Паркінсона і займається тим, що пише есе для книжки "Strong Opinions", в якій шість видатних авторів висловлюють свою

думку щодо важливих і спірних проблем суспільства та людини (від демократії, походження держави до музики та туризму).

Гра на рівні композиції починається в романі із заголовка. Як структурно-семантична скріпа композиції усього твору [6, с. 88], заголовок зазвичай визначає його тему та спосіб розташування матеріалу. “*Diary of a Bad Year*” («Щоденник поганого року») виконує низку важливих для розуміння та інтерпретації роману функцій. По-перше, він вказує на жанр (*diary* – щоденник): текст, що епізодично структурований п’ятдесятьма п’ятьма есе, читається як щоденник. Крім того, подібно до щоденникових записів, есе першої частини мають конкретні часові координати – 12 вересня 2005 – 31 травня 2006, друга частина роману не датована. По-друге, заголовок тут окреслює темпоральну структуру розповіді (*year* – рік). По-третє, слугує маркером тональності всього твору: епітет *bad* (поганий) у словосполученні *bad year* (поганий рік) додає назві негативної конотації.

Іншою рисою ігрової стилістики “*Diary of a Bad Year*” є неконвенційна архітектоніка тексту: твір поділено на дві частини “*Strong Opinions*” («Тверді судження») та “*Second Diary*” («Другий щоденник»), тематичний зв’язок між якими ледве вловимий.

Інноваційність Дж. М. Кутзее виявляється й в структурі та форматі сторінок роману. Кожна сторінка починається з есе певної тематики, наприклад, “*On Competition*” («Про змагання»), потім йде наратив головного героя, де він розповідає про свої стосунки з дівчиною-друкаркою. Аня, яка допомагає Сеньор К. друкувати есе, також має свою голосову партію, що доповнюється голосом Алана, хлопцем, з яким вона живе. Отже, роман має чотири наративні площини, які конфліктують одна з одною, розкриваючи ключові теми роману.

Головний герой роману “*Diary of a Bad Year*” є певною проекцією самого Дж. М. Кутзее. На їхню схожість вказує низка істотних деталей, представлених у творі. По-перше, ініціали головного героя “*J. C.*” збігаються з ініціалами Дж. М. Кутзее. По-друге, Сеньор К. – письменник, який також написав “*Waiting for the Barbarians*” («В очікуванні варварів»). Як і Дж. М. Кутзее, він народився в Південній Африці, а наразі мешкає в Австралії. Подібно до автора, герой роману опікується тваринами. Проте Дж. М. Кутзее на шість років молодший за Сеньор К. і не має хвороби Паркінсона. Такі біографічні мотиви ускладнюють відношення між вимислом і реальністю [19, с. 159, 18, с. 90].

Звідси виникають питання: «Як читати текст роману?», «Який взаємозв’язок між художнім та нехудожнім наративами?», «Де межа між правдою та вимислом?» Саме поліфонічна організація цього твору дає відповіді на ці питання. Стилістична функція ігрової поліфонії полягає тут, перш за все, у моделюванні образів персонажів, які, з одного боку, розкриваються через свої голосові партії (власне мовлення), а з іншого – постають крізь призму голосів інших героїв роману. Що є фокусом(ами) ігрової поліфонії в романі “*Diary of a Bad Year*”? По-перше, ставлення Сеньор К. до соціальних, політичних, етичних тощо питань, про які він пише в есе. Наприклад,

“I do my best to understand the Australian way of handling refugees, and fail. What baffles me is not the laws themselves that govern petitions for asylum – harsh enough they may be, a case can be made for them that is at least plausible – but the way in which they are implemented. How can a decent, generous, easygoing people close their eyes while strangers who arrive on their shores pretty much helpless and penniless are treated with such heartlessness, such grim callousness” [DBY, p. 111].

В есе під назвою “*On Asylum in Australia*” («Про політичний притулок в Австралії») піднято одну з найбільш важливих тем для автора – соціальну та політичну міграції. Авторське занепокоєння цією проблемою експліковано дієсловом *baffle* в семантичній структурі якого є семи ‘*perplex*’ (‘заганяти в глухий кут’), ‘*bewilder*’ (‘бентежити’). Образ мігранта зображено за допомогою прикметників *helpless* (безпорадний) та *penniless* (без грошей). Негативне ставлення до переселенців з боку місцевого населення втілено прикметниками *harsh* (суворий), *grim* (безжалісний) та іменниками *heartlessness* (безсердечність), *callousness* (бездушність, байдужість).

По-друге, ігрова поліфонія в аналізованому творі задіяна, щоб передати емоційний та психологічний стан головного героя. Наприклад:

“A troubling dream last night. I had died but had not left the world yet. I was in the company of a woman, one of the living, younger than myself, who had been with me when I died and understood what was happening to me. She was doing her best to soften the impact of death while shielding me from other people, people who didn't care for me as I had become and wanted me to depart at once.” [DBY, p. 157]

Одним із центральних в даному романі є мотив смерті, який актуалізовано в щоденниковому записі “A Dream” («Мрія») дієсловом у минулому часі *had died* (помер) та іменником *death* (смерть). Можливо, через свій вік або хворобу, Señor K. протягом усього повісткування так чи інакше торкається цієї теми. Для нього важливо мати у цей трагічний період поряд із собою людину, яка б зробила все можливе, щоб пом'якшити удар смерті (*was doing her best to soften the impact of death*), захистила б його від інших, байдужих до нього людей (*shielding me from other people, people who didn't care for me*).

По-третє, через багатоголосся розкриваються відношення між Señor K. та Анею. Наприклад:

“As I watched at her an ache, a metaphysical ache, crept over me that I did nothing to stem. And in an intuitive way she knew about it, knew that in the old man in the plastic chair in the corner there was something personal going on, something to do with age and regret and the tears of things. Which she did not particularly like, did not want to evoke, though it was a tribute to her beauty and freshness as well as to the shortness of her dress.” [DBY, p. 7]

Ставлення Señor K. до дівчини, її краси, молодості і одночасне усвідомлення свого віку, часткової безпомічності передано метафорою болі (*an ache, a metaphysical ache, crept over me* – і біль, біль метафізичний підкрався до мене).

Ще одним вектором розвитку поліфонічних партій є неоднозначні стосунки між Анею та її хлопцем Аланом. Наприклад:

“In the elevator I at last had a chance to say my say. For what you have made me undergo this evening I will never forgive you, Alan, I said never. And I mean it. In the bright light from above, Alan's jaw sagged. He looked at that moment like what he was: a surly, dissatisfied, half-drunk middle-aged white Australian.” [DBY, p. 218]

Фрагмент із твору описує обурення Ані (*For what you have made me undergo this evening I will never forgive you*) на нечемну поведінку Алана і образливі слова на адресу Señor K. на вечері на честь закінчення роботи над есе. Саме того дня Аня нарешті зрозуміла справжнє обличчя свого хлопця. Її ставлення до нього зображено низкою негативно маркованих прикметників: *surly* (грубий), *dissatisfied* (незадоволений), *half-drunk* (напівп'яний).

Висновки. Проведений аналіз показав, що в романі Дж. М. Кутзее “*Diary of a Bad Year*” техніка ігрової поліфонії створює багатолінійний сюжет та багатопланову композицію, бере участь у моделюванні образів персонажів, пропонує різні ракурси висвітлення проблематики твору, робить повісткування стереоскопічним, слугує потужним чинником психологізації розповіді. Перспективи подальшого вивчення художніх творів Дж. М. Кутзее з позицій ігрової стилістики вбачаємо в дослідженні інших технік та прийомів, які визначають ідіожанр цього автора.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аванесов С. С., Спешилова Е. И. Антропология игры / С. С. Аванесов, Е. И. Спешилова // Вестник ТГПУ, 2012 – № 4(119). – С. 208–213.
2. Бахтин М. М. Эпос и роман (о методологическом исследовании романа) / М. М. Бахтин. – СПб.: Азбука, 2000. – 304 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Literat/bahtin/epos_roman.php
3. Берн Э. Игры, в которые играют люди: Психология человеческих отношений / Э. Берн ; пер. с англ. А. Грузберг. – М.: Эксмо, 2015. – 352 с.
4. Демьянков В. З. Лингвистическая интерпретация текста: универсальные и национальные (идиоэтнические) стратегии / В. З. Демьянков // Язык и культура: Факты и ценности: К 70-летию Ю. С. Степанова / Отв. ред. Е. С. Кубрякова, Т. Е. Янко. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – С. 309–324.
5. Джумайло О. За границами игры: английский постмодернистский роман. 1980–2000 // Журнальный зал Русского журнала: Вопросы литературы, 2007. – № 5. - <http://magazines.russ.ru/voplit/2007/5/dzh2.html>
6. Кайда Л. Г. Композиционная поэтика текста / Л. Г. Кайда. – М.: Флинта : Наука, 2011. – 408 с.

7. Корниенко О. А. Стратегии и типология форм игровой поэтики в литературе // Літературознавчі студії: 36. наук. пр. – К., 2011. Вип. 31. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/16594/51-Kornienko.pdf?sequence=1>
8. Люксембург А. М. Амбивалентность как свойство набоковской игровой поэтики / А. М. Люксембург // Научно-культурологический журнал, 1999 – №15(21). [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu>
9. Михайлов А. Роман и стиль // Михайлов А. Языки культуры. – М.: Языки русский культуры, 1997. – С. 40 – 471. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://royallib.com/book/mihaylov_aleksandr/yaziki_kulturi.html
10. Мороховський О. М. Из неопубликованого / О. М. Мороховський // Вісник КНЛУ. – Серія Філологія. – К.: Вид. центр КНЛУ. – 2001. – Т.4, №1. – С. 3 – 19.
11. Пестерев В. А. Постмодернизм и поэтика романа: Историко-литературные и теоретические аспекты: учеб. пос. / В. А. Пестерев. – Волгоград: Изд-во Волгоград. гос. ун-та, 2001. – 40 с.
12. Пестерев В. А. Романная проза Запада рубежа XX и XXI веков. Статья первая / В. А. Пестерев // Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология, 2011. – Вып. 3(15). – С. 155–166.
13. Рахимкулова Г. Ф. Языковая игра в прозе Владимира Набокова: К проблеме игрового стиля: дис. ...докт. филол. наук: спец. 10.02.01 "Русский язык", 10.02.19 "Теория языка". – Ростов-на-Дону, 2004. – 332 с.
14. Сворцов А. Э. Языковая и литературная игра как ведущий элемент стиля (на материале творчества А. Левина и В. Строчкова) / А. Э. Сворцов // Ученые записки Казанского гос. ун-та. – 1998. – Т. 135. – С. 266–274.
15. Супрун-Яременко Н. О. Поліфонія: пос. для студ. вищих навч. муз. закл. / Н. О. Супрун-Яременко. – Вінниця: Нова Книга, 2014. – 512 с.
16. Хейзинга Й. Homo ludens. Человек играющий / Й. Хейзинга / Сост., предисл. и пер. с нидерланд. Д. В. Сельвестрова; Коммент., указатель Д. Э. Харитоновича. – СПб.: Изд. Ивана Лимбаха, 2011. – 416 с.
17. Харитонов О. А. «Композиционный полифонизм»: содержание понятия // Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки, 2007. – №11. – С. 132–133.
18. Head D. The Cambridge Introduction to J. M. Coetzee / D. Head. – Cambridge: Cambridge University Press, 2013. – 115 p.
19. Pawlicki M. Between Illusionism and Anti-illusionism: Self-reflexivity in the Novels of J. M. Coetzee / M. Pawlicki. – Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2013. – 200 p.

ДЖЕРЕЛО ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. DBY = Coetzee J. M. Diary of a Bad Year / J. M. Coetzee. – N. Y.: Penguin Books, 2014. – 227 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Ізотова – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри англійської філології і філософії мови імені професора О.М. Мороховського Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: лінгвостилістичні, лінгвопоетологічні та лінгвокогнітивні дослідження художнього тексту.

УДК [81'1+81'23+801]"19"

ЗОБРАЖАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ ГРАФІЧНИХ ЗАСОБІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ВІРШОВАНОГО ТВОРУ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕЗІЇ Е.Е.КАММІНГСА)

Тетяна КІБАЛЬНИКОВА (Кіровоград, Україна)

У статті розглядаються зображальні можливості таких графічних засобів організації віршованих творів Е.Е.Каммінгса, як розташування тексту на сторінці, міжрядкові інтервали, використання пунктуаційних знаків, відсутність великої літери, капіталізація та голофрастичні конструкції.

Ключові слова: графічні засоби, іконічність, пунктуація, капіталізація, голофрастична конструкція.

The article considers iconic potential of such graphical means as vertical alignment of poetic structures, expansion of interlinear space, punctuation, the usage of upper-and lowercase letters, capitalization and holophrasis in the poems by E.E. Cummings.

Key words: graphical means, iconicity, punctuation, capitalization, holophrasis.

Тенденція досліджувати поетичний текст не лише в загальнофілологічному, а й у загальносеміотичному плані є провідною в останні десятиліття розвитку філологічної науки. Одним із основних підходів до аналізу вірша є розуміння змісту твору через його форму. Тож, структурно-графічна форма віршованого твору потрапляє до кола актуальних питань дослідження поетичного тексту в аспекті семіотичної теорії.

Графічні засоби організації тексту як художнього цілого передусім вивчаються як у межах класичної стилістики, так і поза ними. О.О. Вялікова, наприклад, досліджує графічні засоби постмодерністської поетики в аспекті психолінгвістично-асоціативного підходу [1]. А.Л. Палійчук вивчає графіку в прагматичному аспекті – як засіб інтимізації в англomовному художньому дискурсі [5]. Особливої значущості графічна організація твору набуває в поезії

модерністів і постмодерністів. Як зауважує С. Павличко, у постмодерністській поезії смислове навантаження твору переноситься з лексичної складової до графічної, таким чином апелюючи до зорового сприйняття та нестандартного звучання [4]. Особливості застосування графічних засобів у поезії модернізму й постмодернізму, зокрема в творах Е.Е. Каммінгса, неодноразово ставали предметом сучасних наукових розвідок [1; 2; 3]. Проте існує необхідність дослідити іконічний потенціал графічних засобів, що й зумовлює **актуальність** цього дослідження.

Мета статті полягає у визначенні зображальних можливостей деяких графічних засобів організації віршованого твору, що передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) виокремити основні графічні засоби, які набувають додаткової інформативності в сучасній американській поезії модернізму; 2) з'ясувати їх роль у створенні образності вірша.

Матеріалом дослідження є поетичні твори Е.Е. Каммінгса, який відомий своїми сміливими експериментами з графікою. Оригінальний графічний малюнок його поезії передусім зумовлений впливом футуризму й кубізму, або кубофутуризму, котрий набув поширення в живописі та поезії на початку минулого століття. Митці-авангардисти тих років прагнули поєднати принципи кубізму (розкладання предмету на складові структури) і футуризму (розвиток предмету в «четвертому вимірі», тобто в часі) [6]. Для Е.Е. Каммінгса, художника і поета, або “POETandPAINTER”, як він сам себе називає (Див. [7]), поетична графіка стає його особливим інформаційним кодом, його “візитною карткою”.

До графічних засобів організації поетичного тексту традиційно відносимо його розташування на сторінці, міжрядкові інтервали, поділ на станси, нормативне та ненормативне використання пунктуаційних знаків і великої літери, специфічне написання слів (поділ слова на окремі літери, а також голофразис) і гру шрифтами. Добір графічних засобів свідчить про свідомий прояв поетом його творчої своєрідності.

Аналіз графічного малюнку поезії Е.Е. Каммінгса доцільно почати з принципів розташування віршу на сторінці. Поет сам про себе зауважує: “Not all my poems are to be read aloud – some <...> are to be seen and not heard” (Див. [9, с. 202]). М. Вебстер називає поезію Е.Е. Каммінгса “visual poetry” [ibid], адже повне розуміння смислу можливе лише за умови одночасного читання та споглядання. Наслідуючи принципи футуризму в живописі, поет перетворює мовні знаки на картини, які треба сприймати оком. Такі синестетичні образи якнайкраще реалізують іконічну функцію графічних знаків. До того ж, його “poempaintings” / “віршокартини” здебільшого мають малі форми, і, на думку В.В. Гур'євої, мають багато спільного з традиційною японською поетичною формою хайку [2]. Для цього поет “деформує” вірші в бік вертикального розташування. Розглянемо, наприклад, вірш “silence”:

```
silence
.is
a
looking
bird:the
turn
ing;edge,of
life
```

(inquiry before snow (Тут і далі тексти віршів наводяться з електронної збірки поезії [8] – Т.К.).

Вертикальне розташування вірша в стовпчик, задля якого поет розбиває речення на кілька рядків здебільшого по одному слову в кожному, візуально схожий на стовпчик ієрогліфів у хайку. У поділі вірша на частини, котрі мало нагадують традиційну стансу, теж можна помітити схожість із малою формою японської поезії, яка складається з початкового рядка (кіго) та паузи між частинами (кіредзи). На відміну від хайку, де початковий рядок містить лексему на позначення пори року, або семантично з нею пов'язану, у вірші Е.Е. Каммінгса до сильної позиції потрапляє лексема *silence* – змістовий центр твору. Вона одночасно сприймається як назва віршу, так і його початок, що свідчить про додаткове

семантичне навантаження лексеми та компенсує відсутність великої літери в назві твору й на початку рядка. Паузи між частинами унаочнено збільшенням інтерліньяжу, або міжрядкового інтервалу, що вважаємо свідомим актом поета у виборі графічних засобів.

Окрім форми вірша, іконічний потенціал виявляють й інші графічні засоби, про які йтиметься детальніше в цій науковій розвідці. До зорового сприйняття вірша “*silence*” апелює й пунктуація аналізованого твору. Широкий як для такої форми твору набір пунктуаційних знаків, котрі вжито не за призначенням, спростовує постулат про цілісність лексеми або смислову й інтонаційну завершеність речення чи висловлення. Відсутність рими й чіткої метрико-ритмічної схеми свідчить про послаблення ролі фонетичних засобів на користь графічного малюнку вірша Е.Е. Каммінгса.

Переосмислення функцій пунктуаційних знаків у поезії Е.Е. Каммінгса заслуговує окремої уваги. Поет розставляє розділові знаки здебільшого нерегламентовано. Аналіз фактичного матеріалу дослідження дозволяє визначити дві основні тенденції у вживанні пунктуаційних знаків Е.Е. Каммінгсом, котрі ламають традиції. Це – надмірне використання (параграфеміка), та відмова від розділових знаків.

Надмірне вживання розділових знаків, котрі не спрямовані на маркування синтаксичних і логічних зв'язків між словами, якнайкраще реалізує їх іконічний потенціал. Так, у вірші про коника Е.Е. Каммінгс виявляє надмірну свободу у виборі розділових знаків, котрі в наборі з іншими графічними засобами унаочнюють центральний образ, буквально оживлюють його на папері:

r-p-o-p-h-e-s-s-a-g-r
 who
 a)s w(e loo)k
 upnowgath
 PPEGORHRASS
 eringint(o-
 aThe):l
 eA
 !p:
 S a
 (r
 rIvInG .gRrEaPsPhOs)
 to
 rea(be)rran(com)gi(e)ngly
 ,grasshopper;

Цей вірш якнайкраще підтверджує тезу про візуальну природу поезії Е.Е. Каммінгса. Твір не можна прочитати вголос, його треба споглядати як картину. Інтродуктивна лексема *r-p-o-p-h-e-s-s-a-g-r* представлена набором літер, поєднаних за допомогою дефісів. У традиційній стилістиці англійської мови такий графічний прийом (hyphenation) застосовується переважно для позначення лексичних одиниць, які мають кілька основ, або для створення голофрастичних конструкцій. В Е.Е. Каммінгса дефіси покликані поєднати на перший погляд довільний набір літер. Такий прийом уповільнює, або, навіть, унеможливує, читання вірша. Водночас дефіси зчіплюють літери в семантичну єдність, що сприймається як пазл: *r-p-o-p-h-e-s-s-a-g-r* має читатись як *grasshopper*, а розташування літер, поєднаних дефісами, іконічно унаочнює хаотичні рухи коника під час того, як читач намагається обрати правильну послідовність літер, щоб скласти потрібне слово.

Іконічну функцію виконують і дужки. У передостанньому рядку вони є єдиним маркером для виокремлення лексеми *become* з-поміж оказіонального зрощення *rea(be)rran(com)gi(e)ngly*. В інших випадках функція дужок підпорядкована особистим комунікативним завданням автора. Якщо слідувати інтонаційним підказкам поета, дужки маркують вставні конструкції типу *a)s w(e loo)k up*, які нормативно сприймаємо як (*as we*

look up). Крапка з комою наприкінці віршу іконічно свідчить про незавершеність – поет змалював лише коротку мить життя коника, його кілька стрибків. Інші графічні засоби вірша – капіталізація, чергування малої та великої літери, розташування вірша на сторінці, неоднорідна довжина рядків – сприймаються візуально, як мазок фарби, де можна легко побачити оком рухи коника, і майже неможливо про це прочитати.

Відсутність розділових знаків або вживання лише одного знаку у віршах Е.Е. Каммінгса також семантизується. Зазвичай такий прийом спрямовано на досягнення ефекту потоку свідомості. В Е.Е. Каммінгса відмова від пунктуаційних знаків іконічно відображає часову протяжність, викликаючи почуття нескінченності, або, навіть, емоційну порожнечу. Так, наприклад, вірш “*your little voice*” написаний без жодного розділового знаку. Ліричний герой згадує момент, коли він крізь час почув голос коханої. У вірші відображено спогади, а, отже, відсутність пунктуаційних знаків створює ефект потоку свідомості, несяжність часової прірви, безсилля перед швидкоплинністю часу.

Ще одним потужним графічним засобом у поезії Е.Е. Каммінгса є використання великої літери. Відомо, що багато своїх творів поет підписував *e.e. cummings*. Дослідники його творчості пояснюють таке ставлення поета до великої літери тим, що в віршах Е.Е. Каммінгса вона є не тільки структурно, але й семантично обумовленою. Поет або відмовляється від великої літери, або використовує її ненормативно – в середині або в кінці рядка та слова. Аналіз творів Е.Е. Каммінгса засвідчує, що в більшості віршів особовий займенник *I* пишеться з маленької літери: “*i carry your heart with me*”, “*(and i imagine)*”, “*may i feel said he*”, “*Now i lay(with everywhere around)*” та інші. Можна припустити, що за допомогою маленької літери поет робить спробу змістити акцент із займенника першої особи однини та зрівняти його за важливістю із займенником другої особи однини – *you*, як у творі “*i carry your heart with me*”:

i carry your heart with me(i carry it in
my heart)i am never without it(anywhere
i go you go,my dear; and whatever is done
by only me is your doing,my darling) <...>

Деяка епатажність убачається тоді, коли поет ламає канони вживання великої літери. У вірші про коника, повний текст і аналіз якого ми наводили вище, є кілька таких випадків: *aThe):l / eA / !p: / S a / (r / r!vInG .gRrEaPsPhOs)* <...>. Беззаперечно пояснити мотивацію автора в кожному випадку складно. У такому виборі регістру літер простежується іконічність цього графічного засобу, який маркує семантично значущі лексеми, або, навіть, морфеми чи літери. У будь-якому випадку такий авторський прийом уповільнює процес читання й унеможливує його адекватне розуміння пересічним читачем.

Голофрастичні конструкції є важливою складовою графіки поетів-модерністів. Якщо традиційно вони представлені лексемами, поєднаними в семантичне ціле за допомогою дефісів, то в Е.Е. Каммінгса таке поєднання відбувається за принципом okazionalno зрощення з необмеженою кількістю одиниць: *baloonMan (y noezii “in Just-”); dis(appeared cleverly)world, Slapped:with;liGhtninG, which(shal)lpounceupcrackw(ill)jumps, drownInsound (y vipuii “n(o)w”)* та інші. Важко визначити принципи, якими керується поет під час поєднання мовних знаків у складі голофрастичної конструкції, де трапляються як лексеми, так і розділові знаки. Разом із ненормативним поділом лексем на частини та використанням розділових знаків не за призначенням голофрастичні конструкції уповільнюють читання тексту та переорієнтовують читача на сприймання тексту не на слух, а візуально.

У підсумку зазначимо, що вивчення графічних засобів організації поетичного тексту залишається актуальним питанням сучасної лінгвопоетики та лінгвосеміотики. Вибір графічних засобів підпорядкований традиціям епохи. В епоху модернізму та постмодернізму у плані змісту графічного знаку відбувається семантичний зсув, котрий зумовлений прагматичним завданням автора. Ця наукова розвідка не вичерпує проблему зображального потенціалу графічних засобів. У подальшому цікавим було б дослідити шляхи адекватного перекладу віршів, де графічні засоби складають особливий інформаційний код.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вялікова О.О. Психолінгвістично-асоціативна основа плану вираження графічних засобів поезії постмодернізму [Електронний ресурс] / О.О. Вялікова // Сучасні дослідження з іноземної філології. – 2010. – Вип. 8. – С. 78-82. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sdzif_2010_8_15
2. Гур'єва В. Графічний образ у поезії Е.Е. Каммінгса [Електронний ресурс] / Віталіна Валеріївна Гур'єва // Вісник Черкаського університету. – Режим доступу: <http://book.net/index.php?p=article&id=20930>
3. Крекова Е.В. Графическая и грамматическая структура англоязычного стихотворения (на материале произведений Э.Э.Каммингса) [Електронний ресурс] / Е.В. Крекова // Вестник московского государственного лингвистического университета. – 2014. – Вып. 25 (711). – С. 112-119. – Режим доступу: <https://socionet.ru/d/spz:cyberleninka:9047:15951549/http://cyberleninka.ru/article/n/graficheskaya-i-grammaticheskaya-struktura-angloyazychnogo-stihotvoreniya-na-materiale-proizvedeniy-e-e-kammingsa>
4. Павличко С. Зарубіжна література / Соломія Павличко. – К.: Основи, 2001. – 559 с.
5. Палійчук А.Л. Графічні засоби інтимізації в англomовному художньому дискурсі [Електронний ресурс] / Анна Леонардівна Палійчук // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – № 5 (Ч.2). – Луцьк. - С. 102-104. – Режим доступу: <http://esnuir.eeun.edu.ua/handle/123456789/903>
6. Серебряный век. Кубофутуризм [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://literatura5.narod.ru/kubofuturizm.html>
7. Cohen M.A. POETandPAINTER: The aesthetics of E.E. Cummings's early work / Milton A Cohen. – Detroit : Wayne State University Press, 1987. – 264 p.
8. Poems by E.E. Cummings [Electronic Resource]. – Available at: http://poems.writers-network.com/ee_cummings/page2.html
9. Webster M. The Visual Poetry of E.E. Cummings [Electronic Resource] / Michael Webster // Form Miming Meaning: Iconicity in Language and Literature / Max Nännny, Olga Fischer. – 1999. – 443p. – Available at: <https://books.google.com.ua/books?id=fLr1l-uPoQ8C&pg=PA202&lpq=PA202&dq=graphic+iconicity+cummings&source=bl&ots=p03mU7PWpz&sig=yW070las0qnD2cW4QaTQ3JEGZfA&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKewjFu7iVxcKAhVJRhQKHw-YAKoQ6AEIQDAH#v=onepage&q=graphic%20iconicity%20cummings&f=false>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Кібальнікова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: лінгвістика тексту, лінгвопоетика, семіотика.

УДК 811.111'42

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ХУДОЖНІХ ЗАСОБІВ У СУЧАСНИХ ПІСЕННИХ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТАХ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ ГУРТУ «MANOWAR»)

Ольга КОЗІЙ (Кіровоград, Україна)

Дослідження у галузі лінгвістики тексту є завжди актуальними, оскільки пов'язані зі сферою, що постійно оновлюється, поширюється за рахунок появи нових текстів художньої літератури та масової культури. Одним із цікавих та досить плідних напрямів для дослідження є сучасна музика, а саме тексти пісень. У статті проаналізовано особливості вживання художніх засобів у сучасних пісенних англomовних текстах (на матеріалі текстів рок-гурту «Manowar»).

Ключові слова: тексти пісень, художні засоби, оксюморон, антитеза, паралелізм, порівняння, повтори.

Исследования в области лингвистики текста никогда не утратят актуальности, поскольку они связаны с постоянно обновляющейся сферой, которая пополняется все новыми и новыми образцами художественной литературы и массовой культуры. Одним из достаточно плодотворных направлений для исследования является современная музыка, а именно тексты песен. В статье проанализированы особенности использования стилистических выразительных средств в текстах современных англоязычных песен (на материале текстов рок-группы «Manowar»).

Ключевые слова: тексты песен, стилистические выразительные средства, оксюморон, антитеза, параллелизм, сравнение, повтор.

The article is devoted to the stylistic analysis of modern music lyrics. Attention is paid to the role of different stylistic devices such as: hyperbole, epithet, oxymoron, antithesis, parallelism, comparison etc. – in rock music lyrics and to the frequency of their usage. The meaning of stylistic devices is studied. It is determined that the research can have evident practical usage in the process of language study as it deals with up-to-date linguistic material.

Key words: music lyrics, stylistic devices, oxymoron, antithesis, parallelism, comparison, practical usage.

Галузь лінгвістики тексту і досі потребує конкретизації, співвіднесеності з іншими розділами науки про мову. Дослідження у цій галузі є завжди актуальними, бо пов'язані із динамічною сферою, яка постійно оновлюється, поширюється за рахунок нових появи нових текстів художньої літератури. Часто мова творів (чи окремого твору) письменника стає предметом дослідження більш чи менш ґрунтовної наукової розвідки. Розвиток сучасної літератури та масової культури надає величезний обсяг нового матеріалу. Дане дослідження присвячене особливостям вживання стилістичних засобів у пісенних текстах на прикладі творчості американського рок-гурту «Manowar» (скорочення від *Man of war*), який відзначається нетривіальними пісенними текстами, багатими на художні засоби. Музиканти, до речі, володарі відзнаки Гіннеса як гурт із найголоснішим звучанням, створюють музику у жанрі «важкий метал», що відзначається войовничістю та звертанням до скандинавської міфології. Не зважаючи на американське походження гурту, та саме вони здійснили значний вплив на розвиток «вікінг-металу» – стилю, що характеризується епічністю звучання з елементами класичної музики та текстовим обрамленням на основі скандинавської міфології. Їхній доробок включає 13 студійних альбомів, 15 синглів, 4 збірки та 8 відеоальбомів. Основним автором музики та текстів є Джоуї ДіМайо, на якого мали значний вплив такі гурти, як «Led Zeppelin», «Black Sabbath», «Deep Purple».

Актуальність дослідження полягає в тому, що творчість гурту сама по собі є стимулом для шанувальників цікавитися історичною спадщиною, героїчним епосом Скандинавії, а вивчення текстів може мати цілком практичне застосування, оскільки вивчення мови, її стилістичного багатства є досить плідним, коли відштовхується від сучасного матеріалу. Дана розвідка є прикладом одного з безлічі варіантів використання творів сучасної масової культури у лінгвістичних дослідженнях.

Для вивчення було обрано більше 20 пісенних текстів, що належать до різних альбомів гурту, але об'єднаних спільністю войовничої тематики, звертанням до міфологічних джерел на основі критерію мовного багатства. Стилістичні засоби, що аналізуються, обиралися за принципом частотності їх вживання, а саме: парцеляція, різні види повтору, інверсія, порівняння, антитеза, епітети, метафори тощо.

Напружений стан або зацікавлення може проявитися у вигляді парцеляції - спеціального розподілу цілого граматично й по смислу речення на низку простих. Парцельованими частинами зазвичай виступають другорядні члени речення та підрядні речення. Парцельованою може бути група одного з однорідних присудків, але тоді відокремлювана частина може сприйматися як неповне речення [4]. У віршованому тексті такі конструкції увиразнюються ще і за рахунок побудови строфи та своєрідності ритмічної побудови.

У пісні «Sleipnir» парцельованими є безприсудкове речення «*Eight legs and magic runes*», поширене дієприкметниковим зворотом «*Carved upon his teeth*», та повне двоскладне речення, що саме по собі є метафорою – «*Thunder and lightning / Sound beneath his feet*». Ці елементи стоять у препозиції до наступного: «*On his back the war god Odin rides*», тож набувають смислового навантаження відокремленого означення, що описує чарівного коня, владу над стихіями: «*Eight legs and magic runes / Carved upon his teeth / Thunder and lightning / Sound beneath his feet / On his back the war god Odin rides*».

Парцельованими можуть бути називні речення, які не є характерними для англійської мови. В результаті між частинами встановлюються причинно-наслідкові зв'язки. Наприклад: «*Strange losses, men died*» («Battle Hymns»), «*Darkness all around us / We don't close our eyes*» («Carry On»). Парцеляція може посилюватися повтором. У тексті пісні «Heart Of Steel» дієприкметникові звороти, побудовані за принципом паралелізму увиразнюють поетику самотності, утверджену антитезою: «*There are times my heart hangs low / Born to walk against the wind / Born to hear my name / No matter where I stand I'm alone*».

Цілком виправданим з огляду на міфолого-героїчну основу текстів є вживання гіперболи – темпоральної («*Now swear the blood upon your steel will never dry*» («Warriors Of The World (United)»); «*I have seen the fire / Of the thousands suns pass by*» («Holy War»)), кількісно-модальної («*All the world can't change us*» («Carry On»)), атрибутивної зі значенням міри та ступеню («*Here our soldiers stand from all around the world*» («Warriors Of The World (United)»)) і т.ін.

Застосування оксюморонних конструкцій увиразнює поетику єдності життя і смерті («*Still brave beyond the grave*» («Battle Hymns»); «*I'll see you again when I die*» («The Crown And The Ring (Lament Of The Kings)»); «*Sons of Odin fight / To die and live again*» («Swords In The Wind»); «*Many I'll send into the ground / Laughing as they die*» («Swords In The Wind»); «*If I fall / I will live again*» («The dawn of battle»), битви заради життя або ж самої битви («*Fight for a living – Fighting the World*» («Fighting The World»); «*The ecstasy of battle takes me*» («Black Wind, Fire And Steel»); «*Celebrate the pain and havoc we have wrought*» («The Power Of Thy Sword»), взаємопроникнення віри і богохульства, які взаємонівелюються у битві («*While blasphemers spread their Gospel*», «*Baptized in Fire and Steel*» («Holy War»)), порушення причинно-наслідкових зв'язків, що не мають значення перед лицем вищої місії («*Be your own disciple*» («Kingdom Come»)).

У контексті пісні «Hail And Kill» оксюморон «*I was born to die*» набуває рис антитези, а останнє речення сприймається як останній, підсумковий елемент періоду: «*Blood and death are waiting like a raven in the sky / I was born to die / Hear me while I live / As I look into your eyes / None shall hear a lie*».

Суперечливий характер явищ (коли говорити про досліджувані тексти, то насамперед це єдність життя і смерті), подій та персонажів разом із оксюморonom увиразнюється конструкціями з антитезою. Вони використовуються авторами для ритмічної організації висловлень, зображення протилежних явищ, всебічної характеристики персонажів. У досліджених текстах можна простежити конструкції із метафоричною антитезою («*Manowar's made of steel not clay*» («Fighting The World»); «*His bones may be broken / But the spirit can't die*» («Dark Avenger»)), конструкції підсилені використанням антонімів («*The clash of honor calls to stand when others fall*» («The Power Of Thy Sword»), чи метафоричних словосполучень із антонімічним значенням («*Viking ships cross the sea / In cold wind and rain / Sail into the black of night / Magic stars our guiding light*» («Swords In The Wind»)), а також засновані на антонімічних парах на додаток до двох заперечень, в результаті чого заперечення перетворюється на ствердження («*We who die in battle are born / Not for heaven, not for hell*» («Swords In The Wind»), антитези, близькі до афористичних висловлювань («*When the world turns you away / A friend will not say no*» («Blood Brothers»); «*There is strength that we all have / It's not the strength we show*» («Blood Brothers»)). Варто звернути увагу і на конструкції, в яких слова із різних семантичних груп набувають антонімічного значення: «*Then we'll laugh and they will kneel*» («Heart Of Steel»), «*With dreams to be a king, first one should be a man*» («Warriors Of The World (United)») та антитези, посилені повтором («*Kingdom coming / Another kingdom falls; The rightful are waiting / But all are not rightful*» («Kingdom Come»)).

Свого роду порушенням норми художнього тексту є риторичні питання та звертання. Ці фігури виразні, оскільки вони створюють враження діалогу, розмови автора зі слухачем (або героєм, або героя зі слухачем і т.ін.), порушуючи монологічність руху пісенного тексту мови.

Велика кількість звертань, які можна трактувати як риторичні притаманні пісні «Heart Of Steel». Адресат не вказаний, проте він має на увазі з огляду на наказовий спосіб речень. За такого контексту це можна трактувати і як звертання, і як речення у майбутньому часі, де мовець має на увазі самого себе: «*Build a fire a thousand miles away to light my long way home*»; «*Stand and fight / Live by your heart*»; «*Burn the bridge behind you / Leave no retreat*».

Звертання може посилюватися використанням вставних конструкцій, як наприклад у пісні «Blood Brothers» речення в наказовому способі ускладнене вставним елементом, що разом із метафорою «серце» увиразнює емоційність: «*Call on me, know in your heart / On one you can always depend / I am thy friend*».

Одним із найбільш поширених стилістичних засобів художнього мовлення є повтор, точніше різні його типи: простий повтор, анафора, епіфора, обрамлення тощо. У віршованих пісенних текстах повтор є однією із жанрових характеристик. Повторення сегменту без будь-яких змін, що зазвичай підкреслює значення цього відрізка, у пісенному тексті може служити створенню ритмічної будови.

Посилювальний повтор визначається як такий, що вміщує сегмент речення чи попереднього відрізка тексту, але в супроводі інших слів, котрі посилюють виразні якості повтору, а також надають йому додаткові значення: «*Then we'll laugh and they will kneel / And know this heart of steel was / Too hard to break / Too hard to hold*» («Heart Of Steel»); на його основі може навіть будуватися протиставлення: «*From a battle I've come / To a battle I ride*» («The Crown And The Ring (Lament Of The Kings)»).

Серед анафоричних повторів можна виділити наступні: «*Fighting the world every single day / Fighting the world for the right to play*» («Fighting The World»); «*I will rise up from the chaos / I will rise up from the grave / A brother to the darkness / A master to the slaves*» («The Dawn of Battle»). Два останні елементи другого прикладу є перифразами, що описують одне і те ж поняття, тому також можуть бути трактовані, як повтор.

Крім анафори, зустрічається також анаепіфора, перша частина якої оформлена як ізольоване односкладне речення. В уривку «*Take thy shield take thy sword / All thy weapons to the sky / Ye shall need them when Odin bid thee rise*» («Hymn Of The Immortal Warriors») повторюється речення у наказовому способі – повне і неповне. А у пісні «Carry On» анаепіфора посилена обрамленням: «*Carry On my sons forever / Carry On when I am gone / Carry On for when the day is long / Forever Carry On / For as long as we together / Then forever Carry On*»

Комплекс з дистанційним повтором може відігравати більш значну роль, ніж зображення емоційного стану персонажа чи його характеристика. У пісні «Carry On» дистанційний повтор поєднується із протиставленням, поширеною антитезою: «*No one's gonna ground us / We were born to fly / Comin' at us no stopping / Born to amplify*».

На основі дистанційного повтору може будуватися конструкція з паралелізмом. Наприклад: «*Winds of change will winds of fortune bring*» («Master of the wind»), «*There is blood in my hands there is blood in my eyes / With blood in my voice I scream as you die*» («The Power Of Thy Sword»).

Одним з видів повтору є стик – повторення слова або словосполучення в кінці одного речення і на початку наступного. У текстах «Manowar» стик служить увиразненню думки, створює войовничо-маршовий характер пісні. Наприклад: «*My sword will drink blood / And I will fight / Yes I will fight*» («The dawn of battle»), «*So I wait for a sign / I wait for a star / To fall from the sky*» («The dawn of battle»), «*Feel the white light / The light within*» («Kingdom Come»).

Дуже різноманітною і складною за структурою фігурою у віршованих текстах є період, що має чітку ритмічну побудову, логічно та інтонаційно поділяється на дві нерівні частини: перша являє собою перелік граматичних явищ, в результаті якого інтонація поступово підвищується, інша йде після паузи та супроводжується пониженням інтонації і знаходиться в певних відношеннях із першою частиною [4]. Ці відносини можуть бути часові, причинно-наслідкові, протилежні тощо. У тексті пісні «Sleipnir» використано декілька конструкцій-періодів, побудованих на основі нанизування образів, пов'язаних із рухом, переміщенням, що набуває значення воскресіння з мертвих, переродження через випробування, пізнання світу, хрещення у битві: «*Carry we who die in battle / Over land and sea / Across the rainbow bridge to Valhalla / Odin's waiting for me*»; «*Ride down from Asgard / To the battlefield / Bringer of the valiant dead / Who died but never yielded*»; «*From the halls of across the sky / To the world of gods and men*». Побудовані за таким же принципом конструкції зустрічаються і в інших текстах, наприклад, «Swords In The Wind»: «*Send a sign, raise the sail / Wave a last goodbye / Destiny is calling / Immortality be mine*»; «*Place my body on a ship / And burn it on the sea / Let my spirit rise / Valkiries carry me*»; «*Brothers of metal know no masters / Metal's our religion / Take it to the grave / Rulers of the earth / Our dawn of glory / All reborn we live again*» («Holy War»), «*I'm now immortal, I am there / I take my place by Odin's side / Eternal army in the sky*» («Gates Of Valhalla»).

Яскравим прикладом періоду із причинно-наслідковими зв'язками є уривок із пісні «Dark Avenger»: «*He broke the laws of the elders / So they plucked out his eye, / Took his land and fortune, / Left him to die / Bound on the shoreline, / Left for the tide, / Sees his life-blood leaving*».

Зустрічаються приклади періоду, побудованого на принципі синтаксичного паралелізму, де остання фраза є підсумком: «*Rip their flesh / Burn their hearts / Stab them in the eyes / Rape their women as they cry / Kill their servants / Burn their homes / Till there's no blood*

left to spill / Hail and Kill) («Hail and Kill»); «*And in your darkest hour / In your darkest nights / Whatever life will do / I am here for you*» (Blood Brothers); «*They'll watch us rise with fire in our eyes / They'll bow their heads / Their hearts will hang low / Then we'll laugh and they will kneel / And know this heart of steel was / Too hard to break / Too hard to hold*» («Heart Of Steel»).

Емоційність періоду може увиразнюватися використанням риторичних звертань («*Swing your hammer to crack the sky / Lift your cape so that you might fly / Back to Odin and the Gods on High / And leave this mortal world*» («Thor»)) та перифраз («*We are the hammer of the gods, we are thunder, wind and rain*»). («Warriors Of The World (United)»).

Епітети у поетичних текстах переважно не вживаються ізольовано, а є частинами інших стилістичних засобів, таких як метафори, порівняння, паралелізм. Можна визначити наступні епітети у текстах «Manowar»: *battle sky* («Warriors Of The World (United)»), *sacred army* («Holy War»), «*Death's chilling wind blows through my hair*» («Gates Of Valhalla»), «*His icy coat is grey*» («Sleipnir»).

Епітет може бути не тільки граматичним означенням, а й виражатися прислівником, іменником-прикладкою, цілим словосполученням: *the eternal vow*; *a starlit sky* («Battle Hymns»). Або ж входить до складу складеного присудка: «*High and mighty alone we are kings*» («The Crown And The Ring (Lament Of The Kings)»).

У досліджених текстах можна відстежити яскраві порівняння, джерелом яких є міфологічна основа. За формою порівняння є простими й заперечними. Прості будуються у стверджувальній формі; заперечні – у формі заперечного зіставлення. Прості порівняльні конструкції у пісенній ліриці носять переважно метафоричний характер. Наприклад: «*Fists like hammers fill the air*» («Holy War»), «*May your sword stay wet like a young girl in her prime*» (Hail And Kill), «*Ride like the wind*» (Defender). Сміслові навантаження цього художнього засобу може увиразнюватися вживанням прикметників вищого і найвищого ступенів порівняння («*Faster then the fastest horse alive /The living son of fire rides*» («Sleipnir»), однорідних частин складного речення («*Those who laugh and crowd the path / And cut each other's throats / Will fall like melting snow*» («Heart Of Steel»)). У метафоричних порівняннях можуть навіть опускатися порівняльні сполучники: «*Silence is a heavy stone*» («Heart Of Steel»).

Важливим є і порядок розташування частин порівняльного речення. Елемент «*Like thunder from the sky*» у постпозиції можна розглядати як порівняння («*Together we will ride / Like thunder from the sky*» («Hail And Kill»)), а у препозиції до іншої – як конструкцію з паралелізмом («*Like thunder from the sky – sworn to fight and die*» («Warriors Of The World (United)»)). Як приклади паралелізму також можна розглядати конструкції, що є складнопідрядними реченнями («*I live inside a dream calling to your spirit / As a sail calls the wind*» («Master Of The Wind»)).

Пісенні тексти багаті на метафори – образні вислови, у яких ознаки чи властивості одного предмета чи дії переносяться на інший на підставі подібності між ними. Наприклад: «*The sands of time will shake*», «*We'll catch the wind*»; «*We crossed a starlit sky*» («Battle Hymns»), «*The north star always guides me*» («Carry On»), «*See us fly on winds of doom*», «*Smash the stillness everywhere*» (Holy War), «*My life was written on the wind*» («Master Of The Wind»), «*And I now wait to shake the hand of fate*» («Defender»).

Метафора може входити до складу протиставлення, що криється у глибокому значенні і може навіть не бути вираженим з допомогою сполучників («*And I wait for the sun when all ate one*»; «*I'm waiting when all are led astray*» (Carry On), або до складу порівняння («*Blood and death are waiting like a raven in the sky*» («Hail And Kill»)), конструкції, ускладненої дієприкметниковим зворотом («*Providence brought us the crown and the ring / Covered with blood and our pride*» («The Crown And The Ring (Lament Of The Kings)»)) чи ж нести гіперболізацію певного явища чи події («*Of the thousands suns pass by*» («Holy War»)), «*I ride a comet*» («Heart Of Steel»)).

Використання перифраз, тобто опису простих предметів за допомогою складних зворотів, що надають характеристику предметам чи явищам, цілком відповідає епіко-героїчному стилю пісень гурту, особливо тим, котрі присвячені міфологічним персонажам. Наприклад бог Тор отримує ймення бога грому, дощу, того, що потрясає землю: «*God of thunder, god of rain / Earth shaker who feels no pain / The powerhead of the Universe / Now send*

your never ending curse) («Thor»). Чарівний кінь Слейпнір названий живим сином вогню: «*Faster then the fastest horse alive / The living son of fire ride*» («Sleipnir»); хоробрих воїнів названо правителями землі: «*Rulers of the earth*) («Holy War»).

У пісні «Loki God Of Fire» на означення хитрого бога Локі використано чимало перифраз, що є його характеристиками: «*the son of giants*», «*the father of a wolf / And the serpent of the sea / The ruler of hell / A giant is he*»; «*One who changes shape / Who walks across the sky*».

Стилізації текстів у дусі скандинавських саг слугує також інверсія – незвичайна розстановка слів у реченні, зумовлена прагненням наголосити значення якогось слова або потребою пристосуватися до ритміки чи римування.

У пісні «Battle Hymns» у препозицію виносяться обставини способу дії («*By moonlight we ride; With swords drawn held high / Our whips and armour shine*»); *The time to strike is now; Gone are the days when freedom shone; How proud our soldiers stand / With mace and chain in hand*»), а у тексті пісні «Sleipnir» у препозиції знаходиться дієприкметниковий зворот («*Borne by Valkyries we valiant dead*») та обставина місця («*Into the hall of heroes shall be led*»). Також стрічається порушення визначеного порядку вживання підмета й присудка, особливо що стосується предикатива і дієслова-зв'язки у складних присудках. Приклади цього знаходимо у тексті «The Crown And The Ring (Lament Of The Kings)»: «*High and mighty alone we are kings*», «*Odin I await thee / Your true son am I*».

Створенню чіткого ритму та установленню логічних зв'язків між частинами тексту служить синтаксичний паралелізм. Він може бути повним або частковим. У поетичних творах синтаксичний паралелізм у чистому вигляді маже не стрічається, оскільки він завжди посилений метафоричним наповненням. Наприклад: «*Fires burn into the sky / My spirit will never die*» («Swords In The Wind»), «*I point my hatchet to the wind / I guard the gates and all within / Hear my sword sing*» («Gates Of Valhalla»). Смысловий паралелізм може посилюватися повтором («*Black Wind always follows / Where my black horse rides*» («Black Wind, Fire and Steel»); «*Those who laugh and crowd the path / And cut each other's throats / Will fall like melting snow / They'll watch us rise with fire in our eyes / They'll bow their heads / Their hearts will hang low*» («Heart Of Steel») або ж використанням періоду, в якому першою частиною є нагромадження картин природи, а друга несе основну думку («*Black clouds on the horizon / Great thunder and burning rain / His chariot pounding, / I heard the heavens scream his name*» («Thor»); «*When the wind fills the sky the clouds will move aside / And there will be the road to all our dreams*» («Master Of The Wind»).

Крім прямого паралелізму, є паралелізм заперечення. Він побудований на заперечному зіставленні: «*I pledge you my sword and to no man I kneel*» (The Crown And The Ring (Lament Of The Kings)).

Поетизація війни, воєнної доблесті цілком виправдовує широке використання персоніфікації, коли зброя, меч сприймаються не як знаряддя, а як продовження руки воїна, як він сам, його дух: «*Now blood and steel meet bone*» («Battle Hymns»), «*Bow string and steel will prevail*» («The Crown And The Ring (Lament Of The Kings)»), «*Providence brought us the crown and the ring / Covered with blood and our pride*» («The Crown And The Ring (Lament Of The Kings)»), «*My sword will drink blood*» («The Dawn Of Battle»), «*Full moon's light is calling me*» («Black Wind, Fire And Steel»), «*Here the four winds know who will break and who will bend*» («Master Of The Wind»), «*Open wide thy gates embrace me*» («Gates Of Valhalla»), «*Hear my sword sing, as I ride across the sky*» («Gates Of Valhalla»). Персоніфікація може бути посилена метафоричним означенням: «*Chains of fate / Hold a fiery stride*» («The Crown And The Ring (Lament Of The Kings)»).

Серед не надто поширених стилістичних засобів варто виділити випадки вживання наказового способу у значенні майбутнього часу («*Saddle my horse as I drink my last ale*» («The Crown And The Ring (Lament Of The Kings)»); «*Place my body on a ship / And burn it on the sea*» («Swords In The Wind»)), застосування розширених конструкцій звертання («*All those who stand on shore / Raise high your hands to bid a last / farewell to the Viking land*» («Gates Of Valhalla»)), вживання архаїчних форм особових займенників (*thee, thy, Ye*), вжиття афористичних виразів у текст («*Stripes on a tiger don't wash away*» («Fighting The World»); «*A true friend has no price*» («Blood Brothers»); «*Burn the bridge behind you*» («Heart Of Steel»)), а

також невласне-прямої мови. Останній стилістичний прийом займає проміжне положення між прямою та непрямою мовою та являє собою введення елементів мови героя в авторський текст. Це дає можливість глибше зануритись у внутрішній світ персонажа, зрозуміти його почуття. У пісні «Master of the wind» рефрен звучить як невласне-пряма мова: «*In a voice I whisper a candle in the night / We'll carry all our dreams in a single beam of light / Close your eyes, look into the dream / Winds of change will winds of fortune bring*».

Щодо частотності вживання можна підсумувати, що такі стилістичні фігури, як паралелізм, різні види повтору й ті, що увиразнюють неоднозначність, суперечливість понять, ситуацій тощо, а саме оксюморон та антитеза у дослідженому матеріалі стрічаються найчастіше. Це пояснюється як жанровою приналежністю, так і тематикою. Проаналізовано було лише невелику частину усього доробку гурту, та робота на цьому поприщі може бути надзвичайно плідною через динаміку розвитку сучасної музичної сфери зокрема та культури загалом.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Александрова О.В. Проблемы экспрессивного синтаксиса (на материале английского языка): Учебное пособие / О.В.Александрова. – М.: Высшая школа, 1984. – 211 с.
2. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка / И.В.Арнольд. – М.: Просвещение, 1990.
3. Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка / И.Р.Гальперин. – М.: Издательство литературы на английском языке, 1958. – 459 с.
4. Мельник Т. Образність художнього тексту через призму лінгвістичного аналізу / Т.Мельник. – Севастополь, 2005 // www.ukrlife.org/main/minerva/melnyk_lingvo.doc.
5. Manowar — Википедия// www.html/wikipedia/org/wiki/.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Козій – кандидат філологічних наук, доцент кафедри лінгводидактики та іноземних мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: мова літературного твору; особливості літературного процесу ХХ – ХХІ століття.

УДК 811.111: 801.8: 82.09: 81'322.5

СТИЛІСТИЧНІ МЕХАНІЗМИ ТВОРЕННЯ ІГРОВОГО АБСУРДУ В ПОСТМОДЕРНІСТЬСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Олена КОЛЯСА (Дрогобич, Україна)

У статті обґрунтовано поняття ігровий абсурд, визначено основні види механізмів ігрового абсурду. Особливу увагу приділено визначенню стилістичного механізму творення ігрового абсурду та його виявів на всіх мовних рівнях в англомовному постмодерністському художньому тексті. У статті аналізуються вияви стилістичного механізму творення ігрового абсурду на фонографічному, морфологічному, словотвірному та семасіологічному рівнях, які базуються на навмисному порушенні мовної норми та мовній грі в англомовному постмодерністському художньому тексті.

Ключові слова: механізм, ігровий абсурд, мовна гра, мовна норма, постмодерністський художній текст.

The article highlights the notion of ludic absurd; basic types of mechanisms of ludic absurd are defined. Special attention is drawn to the key means of realization of mechanisms of ludic absurd and stylistic mechanism in postmodern literary text in particular. The role of graphic, phonetic, morphemic, wordforming, syntactical, semantic mechanisms, based on intentional deviation of language norm and play on words in postmodern literary text is analyzed.

Key words: mechanism, ludic absurd, language play on words, language norm, postmodern literary text.

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок з науковими завданнями. Загальною тенденцією новітніх наукових пошуків сьогодення стає зближення різних сфер знань (природничих та гуманітарних), унаслідок чого лінгвістичні дослідження набувають міждисциплінарної природи [2, 3,4, 5, 6, 14], інтегруючи в собі знання з логіки, філософії, психології, культурології, літературознавства. Це дає можливість науковцям установити відношення між об'єктивною дійсністю та мовними явищами, глибше проникнути в мовно-мисленнєві процеси людського пізнання, виявити їхній універсальний транскультурний характер.

Спочатку абсурд витлумачували як логіко-філософську категорію (Ж. Сартр, М. Гайдегер), згодом – як літературне явище, властиве лише певній епосі (М. Есслін,

С. Ключев), або як художній метод окремих письменників (С. Беккет, Х. Борхес, Е. Йонеско, А. Камю, Ф. Кафка).

Попри свою суперечливість та складність, абсурд став об'єктом дослідження і мовознавчих студій, у яких його позначали різними термінами, зокрема *художній абсурд* (О. Буреніна, М. Есслін, Є. Ключев, О. Чернорицька, І. Хассан), *мовний абсурд* (Н. Арутюнова, В. Карасик, В. Новикова), *лінгвістичний абсурд* (М. Гревцев, О. Кравець), *комічний абсурд* (С. Івлева, Л. Карасев, О. Шмельов), *нонсенс* (О. Падучева, К. Шкурська), *адискурсивні висловлювання* (В. Борботько).

Актуальність наукового дослідження полягає у визначенні поняття “механізм” та виокремлення ключових механізмів творення ігрового абсурду загалом та стилістичного механізму зокрема в постмодерністському художньому тексті.

Мета статті – виявлення та опис стилістичного механізму творення ігрового абсурду в постмодерністському художньому тексті.

Зазначена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

- уточнити поняття “механізм”;
- визначити типи механізмів творення ігрового абсурду крізь призму мультидисциплінарного підходу;
- виокремити типи стилістичного механізму творення ігрового абсурду в англomовному постмодерністському художньому тексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження наукового доробку не лише в галузі мовознавства, а й у суміжних з ним наукових дисциплін – логіки, філософії, психології, естетики, культурології та ін. – дає підстави для висновку, що явище абсурду було об'єктом різноаспектного вивчення у різних гуманітарних студіях з відповідними підходами.

Ця багатогранність та широке застосування терміна “абсурд” у різних гуманітарних науках привело до того, що він стає одним з основних понять термінологічного апарату логіки, філософії, естетики, культурології, літературознавства і, нарешті, лінгвістики.

Традиційно під мовним абсурдом мають на увазі певні мовні конструкції, сприйняття яких створює у свідомості реципієнта ефект абсурдності. Подібне розуміння є занадто розмитим і не розкриває сутності досліджуваного явища. Звідси під поняття мовного абсурду часто підводять найрізноманітніший семантичний і функційно неоднорідний мовний матеріал: паралогізми, семантичні та прагматичні парадокси, контрверзи, оксиморон, небилиці, нонсени, адискурсивні й безладні висловлювання, мовні конструкції, у яких певною мірою спостережено відступи від мовної норми та сенсу. Це свідчить про відсутність чітко сформульованої і позбавленої протиріч дефініції мовного абсурду.

Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується тенденцією до демократизації всіх її процесів, у зв'язку з чим зростає науковий інтерес до осмислення асистемних, нестандартних, неочікуваних явищ у мові й мовленні (Ю. Апресян, Т. Булигіна, Т. Домброван, І. Колегаєва, О. Селіванова), які так чи інакше стосуються поняття мовної норми і підпорядковані гіперонімному терміну “абсурд”. Порушення мовної норми у прозових художніх текстах зумовлено постмодерністською поетикою (М. Епштейн, І. Ільїн, Н. Маньковська), яка постулює надмірну індивідуальність та суцільну свободу мовної особистості у вияві креативності (І. Бехта, О. Карпенко, В. Кухаренко) загалом й у виборі стилістичних засобів та прийомів впливу на читача зокрема (Л. Белехова, О. Воробйова, Н. Єлісеєва, В. Санников, Ф. Успенський).

Спочатку абсурд витлумачували як логіко-філософську категорію (Ж. Сартр, М. Гайдеггер), згодом – як літературне явище, властиве лише певній епосі (М. Есслін, Є. Ключев), або як художній метод окремих письменників (С. Беккет, Х. Борхес, Е. Йонеско, А. Камю, Ф. Кафка).

Попри свою суперечливість та складність, абсурд став об'єктом дослідження і мовознавчих студій, у яких його позначали різними термінами, зокрема *художній абсурд* (О. Буреніна, М. Есслін, Є. Ключев, О. Чернорицька, І. Хассан), *мовний абсурд* (Н. Арутюнова, В. Карасик, В. Новикова), *лінгвістичний абсурд* (М. Гревцев, О. Кравець), *комічний абсурд* (С. Івлева, Л. Карасев, О. Шмельов), *нонсенс* (О. Падучева, К. Шкурська), *адискурсивні висловлювання* (В. Борботько).

Утвердження постмодерністського світогляду – *ігрового ставлення* до дійсності – дало поштовх для формулювання нового принципу лінгвопоетики, у якому *гра* стає художньо-естетичною домінантою, створюючи особливий *ігровий простір* свободи, креативності, інновацій. Однак *ігровий абсурд* (далі – **ІА**) як текстотвірна домінанта постмодерністського художнього тексту ще не був об'єктом системного, комплексного вивчення з позицій стилістичної природи ІА у фактурі постмодерністського художнього тексту (далі – **ПХТ**).

Виклад основного матеріалу. У кожну епоху художня картина світу відображена у художньому тексті виникає як “складний результат численних нашарувань варіантів нестереотипного бачення дійсності, її розуміння та оцінки” [1, с. 36].

Відомо, що постмодернізм відображає загальний абсурд життя, розрив соціальних і духовних зв'язків, втрату моральних орієнтирів у світі. А отже, абсурд стає головним естетичним принципом постмодернізму. Він суперечить будь-якій логіці та знанням людини про навколишній світ, а тому не підлягає розумінню й смислового поясненню.

“Суть цієї оцінної категорії полягає в протиставленні світу звичайного, нормального і світу перевернутого” [13, с. 44]. Звідси цілком слушним видається визнання того, що, поряд із нормальним світом, існує світ, закони якого для нас незбагненні й існування в якому позбавлене сенсу. Погоджуючись із В. Карасиком, вважаємо абсурд такою ситуацією, потрапляючи в яку людина усвідомлює інтелектуальну перешкоду. Якщо цю перешкоду вона здатна подолати, то з'являється нове розуміння й пояснення певних звичних її уявлень, якщо ж ні, то побутове спілкування в рамках звичних орієнтирів повсякденного буття перетворюється на гру співрозмовників, завершення якої гумористичне. Глибше розуміння абсурду передбачає онтологічну смисложиттєву катастрофу, втрату смислу або ж цілковиту відмову від раціонального сприйняття певної ситуації, від пошуку її об'єктивних причиново-наслідкових зв'язків.

У широкому розумінні поняття механізму визначають як спосіб організації чого-небудь за допомогою властивих цьому конкретному механізму методів. Відмінною особливістю будь-якого механізму є, з одного боку, наявність в ньому певного процесу, а з іншого, – нерозривний зв'язок і підпорядкованість механізму цьому процесові. Таким чином, “з'ясувати механізм чого-небудь – це значить проникнути в його внутрішній устрій (будову), усвідомити взаємозв'язок і взаємозалежність частин або елементів цілого і через це зрозуміти та пояснити сутність предмета (процесу), його необхідний закономірний хід і його неминуче виникнення за тих чи інших умов”. Іншими словами, “питання про механізми – це завжди питання на основі якого процесу досягнуто виходить цього результату” (Є. Бойко).

Цілком погоджуємося з дослідниками в тому, що вивчення механізмів будь-якого явища може проводитися на різних рівнях, з різною глибиною. Водночас учені наголошують на необхідності “розкривати більш глибокі пласти розглянутої проблеми, однак було б помилкою вважати, що на початковому рівні механізми досліджуваного явища висвітлюються достатньо повно”.

Запозичуючи поняття “механізм” в царину лінгвістики, учені стверджують, що мовним механізмом є мовна організація людини у взаємодії її складових, їхньої впорядкованості і процесів, завдяки яким вона відбувається і використовується. З огляду на сказане вище можемо припустити, що в основі творення ІА на мовному рівні лежать конкретні стилістичні процеси, відповідно до яких можна визначити стилістичні механізми творення цього складного мовного явища у ПХТ.

Під *стилістичними механізмами* творення ІА у ПХТ розуміємо навмисне, запрограмоване порушення нормативного використання одиниць різних мовних рівнів на тлі мовних стереотипів (О. Блашків, Я. Мукаржовський, Д. Чижевський), що зумовлює *ефект “одивнення”* (Б. Ейхенбаум, Б. Томашевський, В. Шкловський), яке спричинене руйнуванням автоматизму сприйняття і передбачає свідому настанову письменника на ігрові стосунки з читачем.

Мовну реалізацію ІА в текстах ПХТ забезпечують одиниці основних (фонографічного, морфологічного, синтаксичного) та проміжних (словотвірного, семасіологічного) мовних рівнів.

У контексті цього дослідження стилістичні вияви ІА розглядаємо крізь призму традиційної стилістики і відповідно виокремлюємо фоностилістичні, графостилістичні,

морфолого-стилістичні, словотвірні-стилістичні, синтактико-стилістичні та семантично-стилістичні механізми його творення у постмодерністському фентезійному оповіданні.

Реалізація стилістичних механізмів ІА у ПХТ передбачає взаємодію стилістичних засобів і прийомів різних мовних рівнів між собою за принципом мовної гри, перетворюючи ПХТ у своєрідну *ігрову реальність*, особливий лудичний текстопростір, який дозволяє моделювати свої варіанти смислу під час “інтерактивного читання” (Н. Тішуніна).

Висновки. Стилістичним механізмом творення ІА у ПХТ є незвичне поєднання стилістичних засобів і прийомів, що базуються на навмисному порушенні мовної норми заради розваги читача. Тобто, сутність цього механізму полягає у *свідомій* деструкції мовної норми, що породжує нові значення завдяки поєднанню непоєднуваного і призводять до ефекту “одивнення”.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андрієвська В. В. Аномальний художній світ французької драматургії абсурдизму: семантико-когнітивний та лінгвопрагматичний аспекти / В. В. Андрієвська. – Луцьк, 2013. – 200 с.
2. Апресян Ю. Д. Языковая аномалия и логическое противоречие / Ю. Д. Апресян // Text. Jezyk. Poetyka. – Wrocław: Ossolineum, – 1978. – С. 127 – 151.
3. Арутюнова Н. Д. Аномалии и язык / Н. Д. Арутюнова // Вопросы языкознания. – 1987. – № 3. – С. 3 – 19.
4. Вайнштейн О. Б. Постмодернизм: история или язык? / О. Б. Вайнштейн // Постмодернизм и культура: Материалы «круглого стола» // Вопросы философии. – 1993. – № 3. – С. 3 – 7.
5. Вайс Д. Абсурд как преддверие смеха / Д. Вайс // Абсурд и вокруг: сб. статей / Отв. ред. О. Д. Буренина. – М.: Языки славянской культуры, – 2004. – С. 259 – 272.
6. Карасик В. И. Иная ментальность / В. И. Карасик. – М.: Гнозис, – 2005. – 352 с.
7. Клюев Е. В. Теория литературы абсурда / Е. В. Клюев. – М.: УРАО, – 2000. – 104 с.
8. Кравец А. С. Абсурд как нарушение смысла / А. С. Кравец // Вестник ВГУ. Серия Гуманитарные науки. – 2004. – №2. – С. 133 – 178.
9. Новикова В. Ю. Понятие абсурда и сложности в его сигнификации / В. Ю. Новикова. – Краснодар, 2001. – 17 с.
10. Черноризкая О. Л. Reductio ad absurdum в художественной методологии Достоевского / О. Л. Черноризкая // Филологические науки. – 2001. – № 6. – С. 30 – 40.
11. Шанина Н. Н. Прагматическая интерпретация аномального текста / Н. Н. Шанина // Текст, структура и функционирование. – Барнаул. – 1994. – С. 114 – 120.
12. Davchev V. Technological Civilization – Civilization of Existential Absurdity / V. Davchev // Абсурд и вокруг: сб. статей / Отв. ред. О. Д. Буренина. – М.: Языки славянской культуры, – 2004. – С. 148 – 163.
13. Dolitsky M. Under the tumtum tree: From nonsense to sense, a study in nonautomatic comprehension / M. Dolitsky. – Amsterdam: 1984. – 119 p.
14. Esslin M. The Theatre of the Absurd / M. Esslin. – Garden City, N.Y. : Doubleday, 1961. – 364 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Коляса – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри практики англійської мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: постмодерністська лінгвопоетика, стилістика, когнітивна семасіологія постмодерністського художнього тексту.

УДК 801.82:811.161.2 –Воронина

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИТЯЧИХ ПОВІСТЕЙ ЛЕСІ ВОРОНИНОЇ

Людмила КРИЧУН (Кіровоград, Україна)

У статті розглядаються мовні засоби прочитання художнього дискурсу дитячих повістей Лесі Ворониної, умічених у книгу «Тамне Товариство Боягузів, або Засіб від переляку № 9». Шляхом проведення контекстуально-інтерпретаційного аналізу виявлено найяскравіші мовні засоби, які допоможуть читачеві (а це учень середнього шкільного віку) зрозуміти і сприйняти зміст прозового твору. В науковій розвідці проаналізовано окремі ономастичні конструкції твору, вкраплення неологізмів у текст загальнонародної мови, а також найвиразніші деривативи повістей. У процесі проведеного лінгвостилістичного спостереження окреслено коло проблем, які можуть бути цікавими для подальшого опрацювання.

Ключові слова: лінгвостилістика, контекст, онім, неологізм, словотвірна лексема.

The article deals with the language means for interpretative reading of the children's stories fiction discourse in Lesia Voronina's book "The Secret Cowards' Society, or Treatment for Fright No. 9". Contextual and interpretative analysis has revealed the most outstanding language means facilitating the reader's understanding of the prose text evaluation performed at the secondary school pupil's age. The research paper is aimed at some onomastic features of the text, introduction of neologisms into the standard language as well as the most prominent derivatemes of fiction. The linguistic and stylistic analysis has also highlighted a range of issues which might be interesting for further research.

Keywords: linguistic stylistics, context, onym, neologism, derivative lexeme.

Сприймання та розуміння змісту будь-якого художнього твору прямо залежить від його мови. Тому проблема мовного дискурсу літературного твору завжди залишатиметься в центрі уваги дослідників-лінгвістів. У колі сучасних наукових студій як сам зміст літературного тексту, так і художнє прочитання образів літературних персонажів, лінгвістичне навантаження окремих художніх одиниць, як-от: тропи, різного роду власні назви, граматичні форми, синтаксичні конструкції тощо. Названі вище компоненти чи елементи художнього тексту й цікавлять сучасних лінгвістичних дослідників. Нині в Україні (і не тільки) проводиться значна кількість наукових досліджень, присвячених аналізу мови того чи того художнього тексту.

Теоретичні засади лінгвістики заклали Б.О. Ларін, В.В. Виноградов, Г.О. Винокур, Р.О. Будагов, І.І. Ковалик та ін. Методологія дослідження художнього дискурсу нині активно розробляється такими вченими, як С.Я. Єрмоленко, Л.І. Мацько, В.І. Кононенко, А.К. Мойсієнко, Н.В. Слухай, Н.М. Сологуб, Л.О. Ставицька, В.А. Чабаненко та ін. Відомі наукові доробки Ю.О. Карпенка (та й усієї Одеської ономастичної школи), присвячені вивченню різних видів онімів та їхнього функціонування в художніх текстах.

У сучасній лінгвістиці існує декілька підходів до аналізу художнього тексту. Про це говорить О.О. Селіванова, яка з-поміж способів аналізу художнього тексту визначає такі методи: контекстуально-інтерпретаційний, наративний, метод когнітивного картування [3, с. 15].

Межі всіх відомих нині методів аналізу мовної оболонки літературного твору нам найбільше імпонує контекстуально-інтерпретаційний спосіб, оскільки саме він спирається на контекст (авторський текст) і його інтерпретацію реципієнтом, тобто читачем. Відомий дослідник художнього тексту В.В. Виноградов підкреслював, що в художньому тексті «лінгвіста більше цікавлять способи вираження змісту або відношення засобів вираження до змісту, який вони виражають... дійсність, що розкривається в художньому творі, втілена в його мовній оболонці. Сукупність мовленнєвих засобів у структурі літературного твору органічно пов'язана з його «змістом» і залежить від характеру ставлення до нього з боку автора» [1, с. 115]. А професор М.О. Рудяков стверджував, що ідейно-образний зміст твору ґрунтується на реальній семантиці мовних одиниць, які його складають [2, с. 3].

Тож саме контекстуально-інтерпретаційний вид лінгвістичного аналізу художнього тексту, на наш погляд, зможе всебічно розкрити як авторський задум, так і характер сприйняття його дискурсу читачем.

Для своєї наукової розвідки ми обрали книгу повістей «Таємне Товариство Боягузів, або Засіб від переляку № 9» сучасної дитячої письменниці, лауреата багатьох міжнародних та українських конкурсів, дипломанта Всеукраїнського конкурсу романів, кіносценаріїв і п'єс «Коронація слова» Лесі Ворониної. Дослідження мови двох повістей, що входять до зазначеної книги, видається нам актуальним, оскільки ці твори досі не були об'єктом аналізу лінгвістичних дослідників; за новою програмою вони вивчаються у шостому класі на уроках української літератури.

Метою нашої роботи є визначення основних лінгвістичних засобів прочитання змісту дитячого художнього твору. Представлена мета передбачає реалізацію таких завдань: 1) установити, які лінгвістичні одиниці/конструкції формують художній дискурс твору; 2) виокремити й описати найяскравіші лінгвістичні фактори впливу на читача; 3) окреслити коло подальших наукових досліджень цього художнього тексту.

Отже, книга Лесі Ворониної «Таємне Товариство Боягузів, або Засіб від переляку № 9» призначена для дітей середнього шкільного віку. Вона містить дві цікаві й переплетені між собою повісті, у яких ідеться про пригоди хлопчика Кліма (а в тексті він і Музикант – прізвище, і Клим Миколайович Джура, далекий родич козака-характерника Андрія Джури), який дуже хотів позбавитися відчуття страху, а в результаті здійснив ряд героїчних (читай фантастичних) подвигів.

Яким же постає перед нами цей хлопчик? Його образ окреслимо мовними засобами. Спочатку це Поганський Паганіні: *«По ногах мене бив футляр від скрипки – адже я саме повертався з уроку музики, і це, здається, смішило Сашка (Кактус, ворожий агент – Л.К.) найдужче. Адже він дражнив мене Поганським Паганіні ще відтоді, як уперше побачив зі скрипкою»* [4, с. 9], згодом Музикант, який став одним із «провідних» агентів Таємного Товариства Боягузів у боротьбі з агресорами-синьомордами, а ще пізніше Клим Миколайович, керівник машини часу – жовтенького занедбаного горбатого «Запорожця».

Система номінацій шестирічного хлопчика, представлена в тексті, цілком гармоніє з уявленнями дітей, для яких, власне, і написана повість. Проте в ній закладено й внутрішні характеристики образу цього літературного персонажа: з перших сторінок твору хлопчик постає перед читачем як дитина з тонкою внутрішньою організацією, тому й Паганіні чи Музикант. А Поганський він, бо непереборно боїться свого однолітка, Сашка Смика, більше відомого читачеві, як Кактус, який за літо виріс і через це дозволяє собі відверто знущатися зі свого однолітка. Кліма оточують такі ж, як і він, діти на ймення Заєць і Жук. Справжніх імен цих персонажів читач так і не дізнається, проте знайде в художньому тексті чіткі мотивації таких найменувань: *«На всю операцію нам відведено 15 хвилин! – мовив завжди веселий Заєць, показуючи довгі передні зуби»* [4, с. 40].

Трохи пізніше, коли Клим перестане боятися Кактуса і навчиться давати йому відсіч, той же Кактус назве його Чаком Норісом, людиною, здатною за себе постояти: «*Поганський Паганіні хоче стати Чаком Норісом*» [4, с. 46].

У повістях функціонують й інші оніми, які мають на меті зацікавити читача. Це передусім незвичні аббревіатури, наприклад, ТТБ, що в одному випадку читається як Таємне Товариство Боягузів (причому всі слова пишуться з великої літери), а в іншому – як Таємне Товариство Брехунів, ПУПС – Похідний Універсальний Просторовий Сканер.

Оскільки в основі повістей лежить фантастичний сюжет, то юний читач має змогу поподорожувати світами на часолоті: це й Єгипет з його пірамідами, і берег Червоного моря з жарким сонцем і піщаними пляжами, і невеличке село біля міста, з будиночком, де жила бабуся Соля, вона ж пані Соломія, керівник Таємного Товариства Боягузів.

Отже, ономастикон аналізованих повістей Лесі Ворониної, по-перше, розрахований на певну вікову категорію читача-реципієнта, а по-друге, він сприяє, на наш погляд, розширенню світогляду учня середнього шкільного віку.

Звернімося до іншого аспекту мови повістей письменниці.

Відомо, що будь-який художній твір містить план змісту і план форми. Тож формою літературного тексту є його мовна оболонка. Вчитаймося в палітру мовних виразів і зворотів, якими послуговується авторка у своїх художніх текстах, при цьому не забуваймо, для якої цільової аудиторії він написаний.

Тут і мовні перегуки, наприклад, **муха**, комаха, якої найбільше прагнули інопланетні загарбники, – і Омелян **Муха**, козацький ватажок, здатний побороти не одного поневолювача. Згадаймо текст: синьоморди, прибульці з якоїсь далекої планети, які мали на меті заразити вірусом страху всіх землян, найбільше любили мух і від них же впадали у сплячку (що й стало таємною зброєю проти цих жабоістот). Тож вони найбільше любили і найбільше боялися мух, а Клим Джура (Музикант, шестирічний хлопчик), нащадок Андрія Джури, зброєносця козацького ватажка-характерника Омеляна Мухи, став одним із тих, хто боровся з цими представниками племені квакожерів.

Вражаюче гармонійним, особливо для сучасного читача, видається нам поєднання в одному контексті слів різної сфери вживання: «*Ой, лишенько, варто було на годинку відволіктися, щоб зварити абрикосове варення, як ці бузубіри увійшли в нашу стратосферу!*» [4, с. 140] або: «– *Ця синьопика потвора знає українську мову! – вражено зойкнув Засць. /– І не лише українську, завважила бабуся. – Використовуючи універсальний перекладач, – космічні хижаци можуть спілкуватися будь-якою з відомих на Землі мов, включно з міжнародною мовою есперанто*» [4, с. 177]. Легко помітити, що в дитячому тексті поряд із загальноживаною лексикою авторка вживає й неологізми: у наведеному контексті це *стратосфера*, *есперанто*, в іншому місці – *фрідайвінг* або жаргонізми на кшталт *убойна вечірка*, *повипендрюватися*, *прибамбаси* тощо. Якраз такі лексеми й зближують читача з героями твору, роблять його цікавим, а головне, актуальним і зрозумілим для відповідної аудиторії.

Таким чином, лексична організація тексту аналізованих дитячих повістей цілком і повністю відповідає аудиторії, є для них зрозумілою й доступною.

Цікавим видається нам цей текст ще й з позицій функціонування у ньому незвичних, а особливо для учнів середнього шкільного віку, словотвірних комплексів. Такими, що розширюють уявлення читача, на наш погляд, виступають лексеми *часопростір*, *стінолази*, *рослиносок*, *синьоморди*, *пірамідосерфінг*, *пригодоманія* тощо. Деяких із цих слів не фіксують сучасні тлумачні словники, тож цей текст виявляється одним зі способів ознайомлення юного читача з новими словами, більшість із яких утворено способом основоскладання.

Отже, мовна палітра проаналізованих нами дитячих оповідань Лесі Ворониної цілком відображає художній світ дітей середнього шкільного віку. Найяскравішими, на наш погляд лінгвістичними маркерами, які впливають на художній дискурс прозових творів, виявилися ономастичні конструкції та лексичні й словотвірні новотвори. Вони, безперечно, були одними з тих факторів, котрі, впливаючи на реципієнтів, створювали в читачів розуміння художнього тексту.

Звичайно, такі дитячі твори вимагають глибокого опрацювання, наприклад, з позицій функціонування в них фраз, створених на зразок паремій, чи вивчення словотвірних одиниць або способів морфологічного вираження звертань. Ці та інші питання можуть бути предметом подальших наукових досліджень у розрізі лінгвістики тексту.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Виноградов В. В. Стилистика и теория поэтической речи. Поэтика / В. В. Виноградов. – М.: Наука, 1963. – 530 с.
2. Рудяков Н. А. Стилистический анализ художественного произведения / Н. А. Рудяков. – К.: Вища школа, 1977. – 136 с.
3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. / О. О. Селіванова – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ

4. Воронина Л. Таємне Товариство Боягузів, або Засіб від переляку № 9 : повісті / Леся Воронина. – К. : Грані-Т, 2012. – 268 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Людмила Кричун – кандидат філологічних наук, доцент, декан факультету філології та журналістики Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: лінгвістика, літературна ономастика, художній дискурс.

УДК 82(091)'04

ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКА ЛІТЕРАТУРА РАНЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Болеслав КУЧИНСЬКИЙ (Кіровоград, Україна)

У статті коротко аналізується західноєвропейська література раннього середньовіччя: кельтський епос, скандинавський епос, англо-саксонський епос, світська та клерикальна література латинською мовою.

Ключові слова: *раннє середньовіччя, епічна поезія, клерикальна література.*

The article constitutes a brief analysis of the Western European literature of early medieval period: Celtic epic poetry, Scandinavian epic poetry, Anglo-Saxon epic poetry, secular and clerical literature in the Latin language.

Key words: *early medieval period, epic poetry, clerical literature.*

Раннє середньовіччя (IV – X ст.) – час розпаду родового устрою і зародження феодальних відносин (у літературному відношенні тут панують різні форми фольклору і героїчна епічна народна поезія).

Формування епосу, лірики й драми, школи і науки у період раннього середньовіччя відбулося у Західній Європі, з одного боку, під впливом (який, по суті, ніколи й не переривався) традицій античної літератури й культури та ідеології християнства, а з другого – в умовах постійного контролю з боку римсько-католицької церкви. Незважаючи на всі заборони й намагання церкви, вплив античності навіть помітно посилювався у період зрілого феодалізму і став визначальним за доби Відродження.

Спочатку вплив античності здійснювався за допомогою клерикальної (церковно-монастирської) і світської латинської літератури, а потім і безпосередньо самої античності (насамперед римської класики, твори найвидатніших представників якої набули широкого розповсюдження).

До кінця середніх віків римсько-католицька церква посідала монополію у справах освіти, перетворивши науку “на служанку богослов’я”. Спочатку існували тільки монастирські та єпископські школи, де розпорядок і навчальні дисципліни в V – VI ст. були суворо регламентовані. Навчальні предмети обмежувалися двома циклами: тривієм та квадривієм, що відповідно включали в себе граматику, риторику і діалектику (під якою розумілася формальна логіка) і геометрію, арифметику, астрономію й музику, чий зміст носив вузькоспеціальний характер.

Арифметику й астрономію, наприклад, вивчали насамперед для вміння обчислювати дні церковних свят, геометрію – для набуття знань, необхідних при будівництві каплиць і храмів тощо.

Над усіма дисциплінами панував непорушний авторитет “священного писання” (Біблії та Євангелії) і творів “батьків церкви (Ієроніма, Августина, Іоанна Златоуста, Тертуліана та ін.), що утверджували схоластику й аскетизм. Схоластика поклала “священне писання” в основу всіх знань, а аскетизм “узаконив” ідею грішності земного життя, що нібито є лише страдницькою підготовкою до вічного загробного існування.

Проте ні перше, ні друге не виявилися спроможними подолати людське прагнення до справжніх знань та пошуків нових форм суспільного життя, що призвело до поширення в Західній Європі різних ересей.

Отже, визначаючи роль християнської церкви в розвитку християнських мистецтв (архітектури, живопису, музики), не треба забувати і про її гальмівне, негативне значення для

розвитку науки. Та й перебільшувати її не варто, оскільки кращі представники середньовічної літератури були справжніми гуманістами, яких хвилював не фантастичний та похмурий загробний світ, а доля їх сучасників, боротьба за правду та мир на землі.

З цілого ряду об'єктивних причин давня поезія кельтів збереглася в Ірландії. Найдавніших пам'яток міфологічного фольклору залишилося дуже мало. До них можна віднести сказання про війну, що її вели кельти проти туземного населення ("Смерть дітей Тайре", "Смерть дітей Лера"), витриманих у стилі народної казки. Там фігурують богиня Дану, боги Огме і Дагне та давні легендарні герої. Один з них – Лер (морське божество ірландських кельтів), який пізніше перетворився в британських хроніках на короля Ліра, ставши прототипом шекспірівського короля Ліра у трагедії "Король Лір". Зберігачами старовинних пісень та скел (великих прозових творів з поетичними вставками) у кельтів були мандрівні й осілі філіди. Барди створювали ліричні, хвалебні, викривальні пісні, виконували їх з музичним супроводом, а філіди – епічні скели. Одночасно філіди були й пророками, були наставниками молоді, радниками князів.

Найцінніші пам'ятки творчості кельтів Ірландії діляться на 2 цикли скел (саг): уладський і фенніїв (або північний і південний). У найбільшій за обсягом скелі уладського циклу – "Порвання бика з Куалнге", яку деякі дослідники називають "кельтською Ілліадою", описуються героїчні вчинки улюбленця кельтів – легендарного Кухуліна (кельтського Геракла), який захищав свою вітчизну наражаючись щоразу на смертельну небезпеку та драматичні пригоди. Типові для героя богатирські якості улюбленця кельтів поєднуються із справжньою людяністю та гідністю. Це хоробрий воїн, людина слова, честі, обов'язку перед племенем.

Центральною постаттю південного циклу кельтських скел виступає напівлегендарний Фінн, який стояв на чолі феніїв – особливої організації воїнів-месників, незалежної від королівської влади. Це могутній чарівник і поет. Іншу групу південних скел становлять поетичні розповіді про давніх племінних вождів та королів і про далекі морські подорожі, відважних мореплавців ("Зникнення Кондли", "Плавання Брана, сина Фебала").

Кельтські скели Ірландії, Британії відіграли визначну роль у формуванні європейського лицарського роману доби зрілого феодалізму й справили відчутний вплив на давню епічну творчість германських народностей.

Найбагатші пам'ятки давньої епічної поезії – скандинавські країни, насамперед Ісландія, хоча скандинавські саги та поезія скальдів (придворних поетів скандинавських князів) виникли пізніше від скел ірландських кельтів та під їхнім впливом [1]. Скальди оспівували героїчні вчинки своїх покровителів або товаришів по зброї. Вони розробляли витончені форми віршування. Найславетнішим ісландським скальдом був Егіль Скалагрімссон ("Сага про Егіле"). В Ісландії, як і у кельтів Ірландії, існували й прозаїчні саги, які розповідали про заселення острова першими норвезькими колоністами, про їхні міжусобиці й чвари, про далекі морські подорожі, про походи вікінгів на Русь, яка у давніх сагах фігурує під назвою Гардаріка (Країна міст.)

Найціннішими пам'ятками давньої поетичної творчості Скандинавії є так звана "Старша Едда" (інша назва "Королівський кодекс") – збірка з 19 пісень, записаних, мабуть, у XII столітті, але створених у різний час; поезія скальдів і "Молодша Едда" – збірка міфологічних та історичних переказів, і водночас своєрідний підручник поетичного мистецтва, написаний знаменитим ісландським політичним діячем, істориком-хроністом і поетом Сноррі Стурлусоном (1179-1241). Йому ж належить і книга "Земне коло", де широко відбито увагу Сноррі до ісландської старовини.

Сноррі брав активну участь у політичному житті Ісландії. Довгий час він був близький до норвезького конунга (короля) Хакона Хаконарсона, але згодом між ними виникла сварка, і за наказом конунга Сноррі було вбито одним з його родичів.

"Старша Едда" складається з героїчних та міфологічних пісень, що дають цілісне уявлення про язичницькі вірування скандинавів, спадкоємно пов'язаних з міфологією давніх германців. Центральне місце серед пісень "Старшої Едди" посідає "Валуспа" ("Пророцтво пророчиці"), де розповідається про походження земної кулі й неминучість її загибелі у майбутньому. Разом з відповідними доповненнями, взятими з інших міфологічних пісень та

“Молодшої Едди” Сноррі, “Валуспа” містить і характеристику головних персонажів скандинавського пантеону язичницьких богів.

Пісні “Старшої Едди” при зіставленні з тими пам’ятками німецької епічної поезії, що дійшли до нас, свідчать про глибоку стародавність їхнього походження, вони “переконують також в існуванні безперервної епічної традиції, що врешті-решт пов’язує “Едду” не тільки з переказами, а й з піснями епохи “переселення народів”. “Порівняння еддичної міфології з міфами різних народів світу підтверджує типологічну близькість еддичної поезії до найдавнішої творчості докласового суспільства” [2].

Скандинавська язичницька релігія, подібно до давньогрецької та деяких інших давніх релігій, належить до розряду антропоморфічних. Як і давні греки, скандинави (і взагалі давні германці) уявляли своїх богів у вигляді покращених та облагороджених людей, проте вони не були ні безсмертними, ні абсолютно у всьому могутніми і при цьому не позбавленими людських почуттів та вад. Саму структуру небесного “царства богів” скандинави уявляли у вигляді ідеалізованого патріархального роду. У скандинавській міфології головними богами були Один, Тор і Локі, серед богинь – дружина верховного бога Одіна Фрігга (втілення животворних сил природи) і три Норни – богині долі, які визначали життєвий шлях кожної людини. Тор – бог грому, озброєний величезним кам’яним молотом, покровитель і захисник людей, рятівник від усіляких потвор та велетнів. Він користувався особливою пошаною скандинавських селян.

Окреме місце посідав Локі – втілення всього злого й руйнівного, який не має паралелей у міфології інших германських народностей.

Один – бог чародійства, військового мистецтва та мудрості, розпорядник Вальхалли – небесного чертогу, куди потрапляють лише душі відважних воїнів (котрі пали на полі бою), що їх приносять сюди прекрасні дівчата, Валькірії. Там душі загиблих воїнів проводять час у бенкетах та битвах, їхні рани миттєво загоюються і не викликають жодних страждань.

Героїчні пісні “Старшої Едди” сюжетно близькі до германського епосу часів “великого переселення народів” та нашестя гунів на чолі з Аттілою. Ці сюжети, мабуть, проникли до Норвегії у VI-VII столітті, а потім трансформувалися і потрапили до Ісландії, де були піддані новій обробці. Тому пейзажі прирейнських німецьких та французьких земель співіснують у піснях “Старшої Едди” з суто норвезькими та ісландськими (глетчери, гірські водоспади тощо). Герої теж набирають нових імен і замість німецьких Гунтера й Хагена, Аттіли й Єрманаріка, Зігфріда й Крیمхільди відповідно з’явилися Гуннар і Хогні, Атлі і Йормунрек, Сігурд і Гудруна. З’явилися й нові герої, які зустрічаються лише в скандинавських піснях.

У період римського владарювання Британію населяли кельти (бритти). Після того як її залишили останні римські легіони (V ст.), до Британії вторглися континентальні германські племена англів, саксів, ютів, що жили в Північній Німеччині та на Ютландському півострові.

У період завоювання Британії у англо-саксів ще не було писемності, проте вони мали багатий фольклор (епічні поеми, пісні). У ті часи серед англо-саксів особливою пошаною користувалися глеомани та скопи – творці й виконавці пісень та епічних переказів. До наших днів зберігся великий епічний твір давніх англо-саксів – поема “Пісня про Беовульфа” (700 р.), яка дійшла до нас у єдиному рукописному примірнику, датованому X ст. В образі Беовульфа англо-сакси втілили своє уявлення про благородного, доброго, мудрого правителя – захисника племені.

Однією з найдавніших пам’яток англо-саксонської писемності й твором давнього прикладного мистецтва є шкатулка (VII ст.) з вирізьбленими на ній рунічними написами (буквами чи письмовими знаками, подібний до латинських і грецьких). На ній же зображені епізоди з античної, давньогерманської й християнської міфології, що свідчить про вплив на народну культуру світської та церковно-монастирської літератури, яка створювалася в той час латинською мовою.

Виняткова роль християнської релігії та римсько-католицької церкви у духовному житті середньовічної Європи визначила поширення так званої клерикальної або церковно-монастирської (чернецької) літератури, яка спочатку створювалася латинською, а з XI століття романськими й германськими мовами, і яка зародилася ще в останні століття

існування Римської імперії, одночасно з поширенням там християнства. Ця література була багатогою як у кількісному, так і в жанровому відношенні.

Клерикальна література раннього середньовіччя включає в себе численні твори “батьків церкви”, тексти гімнів та молитв, життя святих, прозові й віршовані “видіння”, поеми й вірші на сюжети християнської міфології.

Найзначнішими й найвпливовішими з “батьків церкви” були Квінт Септилій Тертулліан (160-220), Софроній Ієронім та Аврелій Августин (354-430) – особистості обдаровані, колоритні і яскраві.

Уродженець Карфагену, виходець із заможної язичницької римської родини, за освітою судовий оратор, Тертулліан відіграв основоположну роль у становленні християнської літератури латинською мовою.

Визначальною була проповідницька й письменницька діяльність Ієроніма й Августина, які розвивали ідеї аскетизму й космополітизму церкви. Головна заслуга Ієроніма полягає в тому, що він по-новому, досконаліше переклав з грецької на латинську мову “священну” книгу християн – Біблію. Цей переклад у західній Європі став канонічним [3]. Приватні листи Ієроніма, що за “жвавистію інтонації, витонченістю та правдивістю відображення суперечливості епохи й людини можуть бути поставлені поряд з листами Ціцерона”.

Виняткову роль у розвитку європейської психологічної літератури мали знамениті книги “Сповідь” та “Про град Божий” Аврелія Августина, чий вплив відчувається у творчості європейських класиків – від часів Данте до епохи Жана-Жака Руссо.

До нас дійшли і твори представників церковно-монастирської поезії англо-саксів Кедмона й Кюневульфа, які займалися “переведенням” у віршовану форму християнських легенд та “житій святих”.

Пожвавлення світської латинської літератури характерне для епох так званих Каролінського й Оттонівського Відродження (VIII – X ст.), пов’язаного з виникненням перших великих європейських імперій.

Видатний представник франкської династії Каролінгів Карл Великий продовжив агресивну політику свого батька (Піпіна Короткого) і діда (Карла Мартелла) і створив величезну державу. Це зумовило зміцнення позицій римсько-католицької церкви й феодалізацію Західної Європи, а також сприяло розвитку культури, науки, мистецтва, світської латинської літератури.

Було відкрито монастирські школи, створено Академію, діячами якої були вчені й письменники – Алкуїн, Ангільберт, Ейнхард. На свої засіданнях та в писаннях називали один одного псевдонімами – Алкуїн був “Флакком” (тобто Горациєм), Ангільберт не посоромився стати “Гомером”, сам же імператор іменувався царем Давидом. Майже всі діячі Академії Карла Великого залишили після себе значні історичні й художні твори: Павел Діакон був автором “Історії лангобардів”, яка донині не втратила своєї цінності; Ейнхард залишив “Життєпис Карла Великого”, де відтворено особистість Карла та життя його двору з точки зору військових походів (в книзі є епізод, з якого в майбутньому з’явилася знаменита епічна французька поема “Піснь про Роланда”). Талановитими були поети Ангільберт і Теодульф, що в своїх віршах і поемах оспівували діяння самого Карла та його сподвижників [4].

Подібне явище можна було спостерігати у X столітті і у Німеччині при дворах Оттона I й Оттона II, де також була здійснена спроба поширення творів римських класиків серед духівництва й аристократії.

До часів “Оттонівського Відродження” належить творчість Гросвіти Гандерсгеймської – поетеси-черниці, автора дидактичних комедій, в яких вона намагалася відродити традиції Теренція (“Авраам”, “Дульціцій”), наслідувати його.

БІБЛОГРАФІЯ

1. История всемирной литературы. – М.: Наука. 1984. – т.2 - с. 468.
2. История всемирной литературы. – М.: Наука, 1985. - т.3. – с.443
3. История всемирной литературы. – М.: Наука, 1985. - т.2. – с.454
4. Прокаєв Ф.І, Кучинський Б.В., Булаховська Ю.Л., Долганов І.В. Зарубіжна література ранніх епох. – К.: Вища школа, 1994. – 405 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Болеслав Кучинський – доктор філософії, професор, завідувач кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: всесвітня література, германістика.

УДК 929 Бубер + (1+2+37)(092)

**МАРТІН БУБЕР – ІНТЕРПРЕТАТОР І ЗБИРАЧ
ХАСИДСЬКИХ ОПОВІДАНЬ**

Василь ЛОПУШАНСЬКИЙ (Дрогобич, Україна)

Статтю присвячено відомому єврейському філософу, педагогу, літературознавцю, перекладачу Біблії на німецьку мову Мартіну Буберу, зокрема його ролі у вивченні та розвитку джерел і сенсу хасидизму, зібранні, впорядкуванні, літературній обробці й інтерпретації хасидських оповідань.

Ключові слова: Мартін Бубер, хасидизм, хасидські оповідання, інтерпретація, особливості.

The article is devoted to a famous Jewish philosopher, pedagogue, literary scholar, translator of the Bible into German, Martin Buber. In particular, it defines his role in the studying and development of the sources and sense of Hasidism, in collecting, compiling, literary editing and interpreting of Hasidic short stories.

Key words: Martin Buber, Hasidism, Hasidic short stories, interpretation, peculiarities.

Постановка наукової проблеми та її значення. У минулому році світова громадськість відзначала 50-річчя від дня смерті відомого єврейського філософа, педагога, релігійного та громадського діяча, перекладача Біблії німецькою мовою, літературознавця Мартіна Бубера (1878 – 1965). Велика кількість наукових заходів, опублікованих матеріалів свідчить про актуальність його творчого доробку, зокрема праці «Я і Ти», в якій Бубер обґрунтував оригінальне вчення про діалог і яка принесла йому світову славу, а також «Хасидських оповідань», які стануть предметом нашої наукової розвідки.

Метою нашого дослідження є з'ясування ролі Мартіна Бубера у вивченні та розвитку хасидського вчення, **об'єктом** наукового пошуку – хасидські оповідання, які зібрав, упорядкував, літературно опрацював, інтерпретував і видав німецькою мовою Мартін Бубер, а його **предметом** – характерні особливості хасидських оповідань.

Аналіз останніх досліджень. Серед вітчизняних публікацій слід згадати працю Віктора Малахова «Етика спілкування», в якій він проаналізував становлення діалогічних тенденцій у філософії та діалогічну концепцію Мартіна Бубера. Німецький вчений Гергард Вер дослідив основні віхи життєвого та творчого шляху М. Бубера, а Верена Дорн охарактеризувала тогочасну мовну, релігійну та етнічну картину Галичини, в якій малий Бубер провів своє дитинство. Найвідоміший дослідник його творчості Петер Штегер конкретизував концепцію діалогу Бубера, його педагогічні погляди, дослідив специфіку Буберового перекладу Біблії німецькою мовою, а також шлях Бубера до переосмислення хасидизму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мартін Бубер – відомий єврейський філософ, теолог, педагог, літературознавець та громадський діяч. Життя і творчість М. Бубера розглядається сьогодні в різних аспектах. Його знають і як збирача та інтерпретатора хасидських оповідань, і як перекладача Біблії, і як педагога та філософа. Його педагогічні погляди є особливим синтезом філософії, релігії та психології. Діалого-педагогічні та філософські твори М. Бубера дедалі частіше цитують у психотерапевтичних та педагогічних виданнях.

Життя і творчість Мартіна Бубера неможливо зрозуміти без огляду етапів його життя у географічно-історичному ракурсі. Адже на нього не може претендувати жодна культура: шлях Бубера як європейського гуманіста об'єднує Захід і Схід, західноєвропейську свободу духу і східні вчення. Особливий інтерес становить той факт, що Мартін Бубер духовно споріднений з Україною, оскільки його дитинство пройшло у Галичині. Тут він вперше зустрівся з хасидизмом, що мало вирішальне значення для його подальшої творчості. Мартін Бубер був знайомий з Іваном Франком і навіть просив його написати статтю для свого журналу про євреїв Галичини.

Іван Франко, на прохання Бубера, схвально відгукнувся про українсько-єврейські взаємини і написав статтю, яка однак не була опублікована, оскільки Бубер залишив посаду редактора часопису через непорозуміння з керівництвом сіоністського руху.

Мартін Бубер справив великий вплив на багатьох визначних постатей, зокрема на Пауля Целана – найзагадковішу постать німецькомовної поезії другої половини ХХ ст. Целан захоплювався Бубером ще з юності. Насамперед його цікавили книги Бубера з історії та природи хасидизму («Die chassidischen Bücher», «Die Legende des Baalschem»), які наприкінці 20-х – на початку 30-х років з'явилися у берлінському видавництві «Шокен ферлаг». У паризькій бібліотеці Целана виявлено майже повне зібрання ранніх творів Бубера, які він між 1952 та 1960 роками придбав у букіністів. Бубер мав для молодого Целана незаперечний авторитет. Ще в 1940 р. в Чернівцях, зважуючи перспективи втечі від сталінського режиму в демократичний світ, де панує свобода й шануються загальнолюдські цінності, він якимось напівжартома сказав своїй подрузі Рут Крафт: «Як гарно було б, наприклад, дістатися Єрусалима, прийти до Мартіна Бубера й мовити до нього: «Дядечку Бубер, а ось і я, я тут, біля тебе!» На той час Бубер був для нього однією з недосяжних, легендарних особистостей, сама присутність якої у світі є благом.

Восени 1960 р. він особисто познайомився з Бубером у Парижі, куди той прибув для участі в одній із конференцій. Поет відвідав його в готелі й попросив підписати всі зібрані за багато років книги філософа. В особі Бубера він бачив свого роду святого й пророка, навіть став перед ним на коліна й просив його благословення.

Мартін Мордехай Бубер народився 8 лютого 1878 р. у Відні в сім'ї Елізи (дівоче прізвище Вургаст) та Карла Бубера. Малий хлопчина, якому ще не виповнилося й чотирьох років, через розлучення батьків переїжджає до далекого Львова, до своїх дідуся та бабусі. Мартін Бубер провів своє дитинство та свою молодість у тому краї, де за словами Пауля Целана, «жили люди і книжки». Мовну атмосферу, в якій ріс хлопчина, він згодом описав у своїх оповіданнях: «У домі бабусі та дідуся, як і в батьківському домі, панувала німецька мова. Але вулиця і школа були польськомовними. Лише єврейський квартал говорив сильною та ніжною ідиш, і в синагозі лунав живий голос давньоєврейського минулого. У цій мовній атмосфері я виріс» [8, 18].

До десяти років хлопчик мав приватного вчителя. Після приватних уроків хлопець відвідував середню школу у Львові. Це була гімназія імені Франца-Йозефа, що вже з назви свідчить про тогочасну політичну ситуацію у країні. Тут навчалися діти поляків і єврейської меншини. Русини мали власні школи. Вони співіснували, але взаєморозуміння було не завжди. У гімназії для нього відкрився слов'янський культурний світ. Життя та творчість Бубера були зумовлені австро-угорською монархією східноєвропейського типу. Його життя подібне на сукупність усіх цих географічних, історичних, релігійних напрямів. Про школу він писав так: «Перед 8-ою годиною ранку повинні були зібратися всі учні. О 8 год. лунав дзвінок; один з вчителів заходив і ставав за кафедру, над якою на стіні висіло велике розп'яття. У цю ж таки хвилину всі учні підіймалися з-за парт. Вчитель і польські учні хрестилися, і він промовляв слова Трійці, а вони повторювали за ним, потім вони всі разом молилися вголос. Аж поки не можна було знову сісти, ми, євреї, стояли, не рухаючись, потупивши очі...» [3, 20]. Бубер зауважує, що в його класі не було відчутної ненависті до євреїв, і він не пригадує жодного вчителя, який був би нетолерантним або не хотів здаватися таким. «Але таке обов'язкове щоденне стояння в приміщенні, де вголос читається чужа молитва, було гіршим, ніж міг би бути акт нетерпимості, нетолерантності. Ми повинні були брати участь у сакральній дії, в якій не хотіла і не могла брати участь жодна частина моєї особи. І це протягом 8-ми років. І хоч жодного разу не було спроби повернути кого-небудь з нас, єврейських учнів, але все ж таки з цього досвіду випливає мій протест проти будь-якого місіонерства» [3, 20].

В історію світової літератури Мартін Бубер ввійшов як інтерпретатор та видавець хасидських оповідань. З хасидизмом Бубер зустрівся ще в дитинстві, оскільки провів дитячі роки у Галичині. Він часто бував у містечку Садгора Чернівецької області, одному з осередків хасидизму.

Хасидизм як релігійна течія в юдействі виник близько 1750 року в Україні та Польщі. Його засновником вважають Ізраеля Бен Елізера, якого ще називають Бал Шем Товом (також

Баалшемом). Баалшем жив у першій половині XVIII століття в містечку Меджибіж на території сучасної Хмельницької області, але, позаяк він сам ніколи не записував своїх проповідей, його вчення збереглося лише частково, здебільшого у записах його учнів.

Хасидизм наголошує на побожності, духовних цінностях, прощенні і – особливо – радості та любові. Хасиди вірили, що по всьому світу розсіпані маленькі Божі іскорки, які можна знайти в будь-якій людині чи предметі або навіть у людських вчинках. Проте вони вкриті товстим шаром бруду, що робить пошук нелегким. Сенс життя людини полягає в тому, щоб знайти ці іскри в собі та в тих, хто її оточує, і повернути їх Богові.

Вирішальну роль для хасидизму відіграє те, що іскри є у всьому без винятку, навіть у гріхах, які робить людина. «Чим же є тоді іскри, які живуть у гріхах? Це – навернення. У годину, коли ти навернешся від гріха, ти підіймаєш іскру, яка в ньому була, у вищий світ!» [Цит. за: 9, 66].

Виходячи з того, що божественне є у всіх речах, хасидизм висуває на передній план зустрічі з Богом під час щоденних справ. Він був, а точніше кажучи, є і зараз спіритичним, життєстверджувальним і радісним шляхом людини до Бога. Йозеф Рот зобразив хасидизм такими словами: «Хасиди бралися за руки, танцювали в колі, плескали в долоні, хитали в такт головою, брали згортки Тори і кружляли з ними, як із дівчиною, притискаючи до грудей, цілували їх і плакали від радості» [Цит. за: 8, 47].

Хасидські оповідання належать до єврейського фольклору, вони передавалися з покоління в покоління в усній формі і лише зрідка записувалися. Бубер, без перебільшення, врятував їх для прийдешніх поколінь, бо уже в його часи вони були на межі зникнення.

Із величезної кількості легенд, отриманих частково у письмовій формі, частково – в усній, до того ж у багатьох варіантах, Бубер створив «Хасидські оповідання», і заслуга його полягає не лише у зборі оповідань, але й у літературному опрацюванні часто коротких і неповних нотаток, їхньому перекладі і переказі. Але не тільки в цьому. Він мав вчитатися у переважно дуже фрагментарні, позначені пізніми нашаруваннями історії, впізнати ці нашарування і видалити їх. Ця робота була інтуїтивною та вдумливою водночас. Такий переказ оповідань – це справжнє мистецтво. Воно полягає в тому, що Бубер об'єктивно підійшов до тексту і переказав його настільки влучно, що, здається, ніби читаєш не переказ, а оригінал. Він настільки серйозно підійшов до поставленої перед собою мети, що протягом п'ятих років займався лише хасидизмом: «У 26-річному віці я на п'ять років відійшов у тишу від діяльності у сіоністському русі, від написання статей та промов, я збирав, не без зусиль, розкидану, частково втрачену літературу і заглибився в неї, відкриваючи одну таємничу землю за іншою». [5, 968].

Історії переважно короткі, наївні та зворушливі. Ця наївність або веселить, або лякає. Бо простоту не так легко сприйняти. Той, хто вважає, що розумне має бути складним, буде розчарований цими оповіданнями. Часто історії розповідають про те, що можна назвати «простакуватим».

Герхард Вер, підкреслюючи «наївність» хасидських оповідань, писав: «...такі елементи хасидизму [...] можуть мати нечуване виховне значення» [10].

Простота в хасидських оповіданнях часто пов'язана з гумором, який є надзвичайно привабливим, що відіграє не останню роль в популярності цих історій.

У пекло

Один священнослужитель просив Бога: «Господи, я знаю, що не маю якихось особливих заслуг для того, щоб ти взяв мене після смерті в рай до праведників. Але якщо ти мене кинеш в пекло між грішників, то знай, що я не зможу з ними зжитися. Тому я тебе прошу: забери всіх грішників із пекла і тоді зможеш відправити мене туди».

Хасидські оповідання пройняті оптимізмом і вірою в сили людини. Рабі Нахман говорив, що немає перепон, яких не можна здолати, тому що перепона існує лише через волю, і насправді вона є лише у твоїй душі.

Зібравши всі свої сили, людина має знайти свій шлях у житті. Звичайно хасидські оповідання не можуть дати готової відповіді, як це зробити, але вони максимально наближають читача до розв'язання проблеми. І хоч, здавалося б, вони пропагують вічні людські цінності і показують на прикладі хасидів модель поведінки, вони не позбавлені підводних каменів. У праці «Шлях людини згідно з хасидським вченням» Бубер застерігає:

«Великі і святі вчинки є для нас прикладом, бо вони наочно показують, що таке велике і святе, але вони не є моделлю, яку ми повинні наслідувати». З кожною людиною в світ приходить щось нове, чого досі ще ніколи не було. І обов'язок кожної людини полягає в усвідомленні своєї неповторності, бо «якщо б в світі був ще хтось такий самий, як вона, їй не треба було б жити». Кожен являє собою щось нове, тому він має досконало виконати свою роль. Це неповторне полягає в тому, що людина має знайти свій шлях в житті, а не зробити ще раз те, що робив хтось інший, навіть якщо це справді величний вчинок [4].

Чого не можна повторити?

Перед смертю рабі Зюса сказав: «На тому світі мене не будуть питати: «Чому ти не був Мойсеєм?» Мене питають: «Чому ти не був Зюсею?»

Оповідання живуть у мові. Адже історії – це мовні образи, і їм притаманне те, що вони хочуть бути почутими і пережитими. Але розповідь – це щось більше, ніж просто відображення: свята сутність, яка в ній підтверджується, продовжує жити далі. Чудо, про яке розповідають, оживає знову. Сила, яка подіяла одного разу, вкорінюється у живому слові і діє через багато поколінь» [6, 5].

Одного рабі, дідусь якого був учнем Баал Шем Това, попросили розповісти якусь історію. «Історію, – сказав він, – треба розповідати так, щоб вона сама була допомогою. Мій дід був паралізованим. Якось його попросили розповісти історію про свого вчителя. Тоді він розказав, як під час молитви Баал Шем стрибав і танцював. Дідусь встав і почав розказувати, і ця розповідь його настільки захопила, що, танцюючи і підстрибуючи, він змушений був показати, як це робив учитель. З того моменту він зцілювся. Ось як треба розповідати історію!»

Однією з характерних рис хасидських оповідань є діалогічний момент. Він має тут різноманітні прояви. Насамперед через діалог між хасидом і цадиком. Бубер пояснює це так: «Вчителя, тобто цадика, питають про значення якогось вірша з Письма чи про суть якогось звичаю; він відповідає і, даючи відповідь, вчить більше, ніж сподівався навчитися учень» [6, 11].

Історії розповідають про діалог з Богом, діалог з людьми. Саме життя стає діалогом. У діалозі хасидів і цадика питання та відповіді мають особливий зв'язок. Відповідь лежить на такому рівні, на який не очікував той, хто запитував, тому вона є несподіваною для учня, інколи навіть здається випадковою. Її відсутність також може бути специфічною формою відповіді. Адже будь-яка відповідь на питання є «запрошенням повернутися до себе», тобто спонуванням до роздумів. Цадик виступає «листоношею» інформації, яка вже була в учня. Він її тільки переклав. І навіть якщо учень не відразу сприйняв цей переклад, він принесе плоди пізніше.

Рабі Мендель говорив: «Кажуть: «І ці слова, які я тобі сьогодні говорю, повинні бути на твоєму серці». Не «у твоєму серці», бо воно зараз закрите. Але слова лежать на ньому. І коли в блаженний час воно відкриється, вони впадуть глибоко в нього».

Оповідання розповідають про «тут і зараз», про те, що зараз називається у психотерапії модним словом «just and now».

Історія Айзика Єскеля з Кракова

Якось Айзикові після довгих років бідності, які проте не похитнули його віри в Бога, у сні голос наказав їти шукати скарб, захований під мостом до королівського палацу в Празі. Коли цей сон приснився йому втретє, Айзик вирішив все-таки піти в Прагу. Коли він нарешті туди добрався, то побачив, що на мості стоїть цілодобова охорона і тому ніяк не наважувався там копати. Але щодня він приходив на цей міст і крутився там до вечора. Нарешті начальник охорони, який звернув на нього увагу, спитав його, чи він тут щось шукає, чи чекає когось. Айзик розповів про сон, що привів його здалека в Прагу. На це охоронець розсміявся: «І ти, бідний, прийшов аж сюди в своїх стоптаних черевиках! Та хто ж вірить у сні! Якщо це правда, то тоді я теж мав би знятися з місця, вирушити в Краків і знайти під піччю в якогось єврея Айзика, сина Єскеля, скарб, бо таке мені приснилося!» І тут Айзик зрозумів свій сон. Він повернувся додому і викопав скарб.

Цей скарб, який можна знайти лише в одному місці, можна назвати сенсом життя. Більшості людей лише зрідка вдається усвідомити той факт, що вони його не знайшли,

байдуже пройшли повз нього. Хоч усе-таки вони знову і знову відчувають цей брак і тому деякою мірою стараються знайти те, чого їм бракує, в якомусь куточку світу чи душі, але тільки не там, де вони перебувають тепер, там, куди їх поставили. Саме тут, і ніде більше, лежить скарб.

Хасидські оповідання дають свій варіант розв'язання конфлікту, відмінний від позиції психологів та психотерапевтів, оскільки він не розглядає людину як об'єкт дослідження, а закликає її виправитися. Людина має сама зрозуміти, що конфліктна ситуація між нею й іншими є лише наслідком, точніше кажучи, виявом конфлікту в її душі, і тому спочатку вона має вирішити цей внутрішній конфлікт. Тільки після цього, як змінена, задоволена, вона може йти до інших людей і будувати з ними нові стосунки.

Бубер вважає, що зовнішній конфлікт виникає через три принципи в поведінці людини: принципи думки, слова та дії. Причиною всіх конфліктів є те, що люди не кажуть, що думають і не роблять того, про що кажуть. Єдиним виходом з ситуації є усвідомлення потреби змінитися, яка можлива при заглибленні в себе, у «знаходженні себе», що є дуже нелегкою справою [4].

Задумавшись над тим, хто вона, що зробила в житті і для чого живе, людина має шанс знайти свій шлях. Один рабі говорив: «Зважай на три речі: знай, звідки ти прийшов, куди ідеш та перед ким будеш відповідати».

Усі хасидські оповідання є педагогічними історіями, характерною особливістю яких є те, що у них відсутнє дистанціювання вчителя від учнів. Попри відмінності у віці та досвіді, вчитель і учень у багатьох відношеннях єдині. Через діалог припиняється існування вчителя для учнів та учнів для вчителя, а виникає нове поняття: вчитель-учень та учень-вчитель. Вчитель – це вже не лише той, хто навчає, але й той, хто через діалог з учнями вчиться сам.

А ще цадик – це людина, яка розуміє всіх і кожного. До певної міри, він є психологом, знавцем людських душ, він розгадує людські бажання, потреби і проблеми.

Загалом хасидські оповідання є втіленням братньої любові, віри в Бога і людину. Вони вчать розуміти мову серця, прагнути взаєморозуміння і відкритості, бути відданим своїй справі і відповідальним за кожне промовлене слово, за кожний зроблений вчинок. Цадик-вчитель сіє в душах хасидів-учнів зерна істинного знання – зерна добра.

Найважливіша якість

Рабі Пінхаз любив казати: «Я часто боюсь, що міг би бути більше розумним, ніж побожним». Але потім додав: «Бути побожним мені більше до вподоби, ніж бути розумним, але більше, ніж бути розумним і побожним, мені хочеться бути добрим».

А бути добрим для цадика означає бути щирим та добрим з хасидами, але найголовніше – бути собою і навчити цьому мистецтву учнів. При цьому важливо зберегти власну неповторність, побачити і дати проявитися індивідуальності кожного хасида і не змушувати бути як усі, чи бути схожим на когось. Бо всі учні різні, у кожного свої таланти та потенціал, а тому не слід їх порівнювати. Ось як це тлумачив рабі Мендель

Колись рабі Менделю розповіли про одного чоловіка, що той буцім-то стоїть вище за іншого, якого теж було названо по імені. На що рабі Мендель відповів: «Я є я, тому що я є я, а ти є ти, тому що ти є ти, тоді я є я, а ти є ти. Але якщо я не я, бо ти є ти, а ти не ти, бо я є я, тоді й я не я і ти не ти» [1].

Подальші перспективи дослідження вбачаємо у перекладі хасидських оповідань українською мовою з метою залучення якомога ширшого кола науковців до вивчення джерел та сенсу хасидизму, який тісно пов'язаний з українсько-єврейськими взаєминами.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бубер М. Я и Ты / Пер. с нем. Ю. С. Терентьевой. – М.: Высш. шк., 1993. – 175 с.
2. Малахов В.А. Етика спілкування. – Київ: Либідь, 2006. – 400 с.
3. Buber, Martin. Begegnung. Autobiographische Fragmente. – Heidelberg: Lambert Schneider, 1986. – 114 S.
4. Buber, Martin. Der Weg des Menschen nach der chassidischen Lehre. – Gerlin gen: Lambert Schneider, 1993. – 79 S.
5. Buber, Martin. Werke, dritter Band – Schriften zum Chassidismus. – Heidelberg: Lambert Schneider, 1963. – 1270 S.
6. Buber, Martin. Die Erzählungen des Chassidim. – Zürich: Manesse, 1949. – 848 S.
7. Dohrn, Verena. Mythos Galizien. - Frankfurt am Main: Jüdischer Verlag, 1993.
8. Stöger, Peter. Martin Buber. Eine Einführung in Leben und Werk. – Innsbruck-Wien: Tyrolia-Verlag, 2003. – 140 S.
9. Stöger, Peter. Martin Buber. Der Pädagoge des Dialogs. Einblicke und Ausblicke unter besonderer Berücksichtigung von «Ich und Du» und Erzählungen des Chassidim. – Szombathely: Savaria University Press, 1996. – 314 S.
10. Wehr, Gerhard. Martin Buber. – Hamburg: Rowohlt, 1986. – 160 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Василь Лопушанський – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри практики німецької мови Інституту іноземних мов Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Наукові інтереси: лексикологія, порівняльна лексикологія, взаємодія мов і культур, німецькі лексичні запозичення в українській мові.

УДК 821.161.2.

ТВОРЧИСТЬ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА У ВИМІРАХ ПОРІВНЯЛЬНОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА: ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ РЕЦЕПЦІЇ

Ярослав ЛОПУШАНСЬКИЙ (Дрогобич, Україна)

Стаття присвячена проблемам рецепції творчості В. Винниченка в німецькомовній науково-критичній і публіцистичній літературі та в художніх перекладах його прозових і драматичних творів. У статті використано публікації в наукових, періодичних та енциклопедичних виданнях та німецькомовні переклади першої половини ХХ ст.

Ключові слова: рецепція, інтерпретація, типологія, переклад, періодика, роман, драма, екзистенціалізм.

The article is devoted to the problems of reception of V. Vynnychenko's creativity in the German-speaking scientific and critical, as well as publicistic literature and in the literary translations of his prose and dramatic works. In the article, there have been used publications in scientific periodicals and encyclopedias and German translations of the first half of the twentieth century.

Keywords: reception, interpretation, typology, translation, periodicals, novel, drama, existentialism.

До проголошення незалежності України в 1991 році ім'я Володимира Винниченка було майже невідоме українському читачеві. Колись один з найпопулярніших письменників, твори якого друкувалися ледве не в усіх українських журналах, альманахах, виходили окремими виданнями та багатотомними збірками, перекладалися багатьма західноєвропейськими мовами, був упродовж багатьох десятиліть повністю вилучений із літературного процесу, штучно забутий на його батьківщині.

У 1929 р. журнал "Slavische Rundschau" помістив у культурній хроніці цікаву статистику під назвою "Що читає український масовий читач?" Виявилося, що найбільш читаним з українських письменників – класиків і сучасників – був саме В. Винниченко, книги якого у восьми фабричних бібліотеках на Подолі замовляли протягом певного періоду 214 разів. Далі, для порівняння, статистика має такий вигляд: І. Франко – 213, М. Коцюбинський – 196, Т. Шевченко – 193, І. Нечуй-Левицький – 191, Микола Хвильовий – 142 рази [36, с. 329].

Висока оцінка нового й оригінального таланту в українській літературі в особі В. Винниченка прозвучала з-під пера таких авторитетів, як І. Франко, Леся Українка, М. Коцюбинський, В. Сімович, а також відомих західноєвропейських критиків літератури А. Шмідта, Г. Шпехта, Ф. Кайслера та ін. Захоплений першою збіркою оповідань письменника "Краса і сила" (1907) Іван Франко запитуватиме: "І відкіля ти такий узявся?", а Леся Українка відзначить, що своєю творчістю В. Винниченко підносить українську літературу до рівня західноєвропейських [13, с. 51].

Німецькомовна періодика звернула увагу на письменника з самого початку ХХ століття. Літературний журнал „Das literarische Echo” (1898 – 1943) публікує у рубриці „Літературні листи із-за кордону” матеріал одного з найкращих тогочасних знавців українського письменства Г. Адама [16, с. 1204-1208]. Критик робить огляд української літератури, головним чином її досягнень за 1902 – 1904-ті роки. Серед наймолодших літераторів, на його думку, привертають увагу новий твір О. Кобилянської „Земля” і роман Д. Лукіяновича „За Кадильну”. „Gegenüber diesen Werken aus dem Bauernmilieu, - пише Г. Адам, - die von je in der ukrainischen Literatur an hervorragender Stelle stehen, führt gern auch in die Welt der von der Scholle gelösten Unsteten und Ausgestoßenen, der junge Novellist Wynnitschenko, dessen Erzählungen [...] einen verheißungsvollen Anfang bedeuten” [16, с. 1206].

1906 року постать В. Винниченка згадується у критичному огляді М. Мочульського про українську літературу періоду 1798 – 1905 років [32]. Хоча йому і бракує ще мистецького зосередження, зауважує автор статті, з його творів все-таки віє весняним подувом, а тому на нього можна покладати великі надії. Тим паче, що з початком ХХ століття в українську літературу почали проникати нові течії – неоромантизм і модернізм, підсилені симпатіями і впливами корифеїв західноєвропейського художнього слова: Ш. Бодлера, П. Верлена, Ф. Ніцше, Г. Гауптмана та ін. Останній мав особливий вплив на творчість В. Винниченка завдяки високій майстерності власного художнього доробку і через листування зокрема.

Творча спадщина В. Винниченка посідає одне з найпомітніших місць у контексті європейського літературного процесу. Мабуть, жоден з українських письменників за роки свого життя так багато не перекладався на інші мови, як В. Винниченко. Популярний своїм яскравим і об'єктивним відтворенням соціальних і моральних конфліктів суспільства, проблематикою і художньою формою творів, подоланням побутово-етнографічної тематики, він став об'єктом посиленого зацікавлення з боку не тільки української, а й зарубіжної критики, яка далеко не байдуже ставилася до його прозових і особливо драматичних творів.

Одним з перших відзвівів німецькою мовою на творчість В. Винниченка була стаття театрального критика львівського тижневика "Неділя" Миколи Данька (він же Микола Троцький) "Нові течії в українській літературі", видрукована у віденському журналі "Ukrainische Rundschau" [17, с. 162-165]. Серед представників нових напрямів в українському літературному процесі (Леся Українка, М. Коцюбинський, В. Стефаник та ін.) автор публікації присвячує багато уваги постаті Винниченка. Він називає письменника "глибоким аналітиком людської душі", який у своїй творчості порушує питання загальнолюдського значення.

Виключно огляду художнього доробку В. Винниченка за 1902 – 1910-ті роки була присвячена наступна стаття згаданого вище критика М. Троцького під назвою "Володимир Винниченко" [18, с. 284-286]. Окрему увагу присвячено тут повісті "Голота", яку він ставить нарівні з п'єсою М. Горького "На дні", та оповіданням "Щось більше за нас" і "Зіна". На думку критика, В. Винниченко – послідовний позитивіст. Проблеми його творів проростають безпосередньо із життя, яке його оточує. Головним принципом філософії письменника є лозунг: "Хай живе життя!" Автор статті вказує на вартість Винниченкових драм для української літератури, оскільки в них змальовані психологічні типи, якими вона була не надто багата. Тим паче, що український театр під тиском царської цензури традиційно орієнтувався на побутово-етнографічну драму. Це важке з ідейно-естетичного боку становище національного театру чітко усвідомлював В. Винниченко, а тому намагався "європеїзувати" українську сцену – надати їй філософської глибини, гостроти морально-етичних колізій, динамічності.

Поява другої статті Миколи Данька була пов'язана, без сумніву, з публікацією оповідання "Зіна" німецькою мовою [42]. Відомо, що переклад твору виконала громадська діячка і журналіст, одна з керівниць жіночого руху на Буковині Ольга Гузар-Павлюх (1885 - ?). За свою діяльність вона була засуджена в 1942 році румунською владою на 5 років тюремного ув'язнення. З 1945 року доля перекладачки невідома [5, с. 458].

"Зіна" – один з перших творів В. Винниченка у німецькомовній інтерпретації. Перекладачка зуміла майстерно передати складність психологічних ситуацій, спостережливість і сміливість реалістичного малюнку оповідання. Як в оригіналі, так і в перекладі змальовано привабливий образ мрійливої, романтично настроєної дівчини, представлено образи вольових і рішучих українських інтелігентів, котрі прагнуть пробудити соціальну активність народу, революціонізувати його свідомість. Перекладачці О.Гузар-Павлюх вдалося відтворити легкий і доступний стиль Винниченкового оповідання, забарвленого теплими ліричними тонами.

Одним з наступних творів В. Винниченка, що появився у перекладі німецькою мовою, був роман "Чесність з собою" (Ehrlich zu sich selbst) [23, с. 388]. Це був авторизований переклад з української, виконаний Едуардом Шіманом і виданий у Мюнхені 1914 року ще до початку Першої світової війни [11]. Рідною мовою твір вийшов у світ 1907 року і був

неоднозначно сприйнятий українською літературною критикою. Неодноразово дорікали Винниченку, що він тікає до індивідуалізму, відображає лише брудні сторони життя. Однак змалювання занепаду звичаїв і почуттів не було самоціллю письменника. Те, що В. Винниченко зробив сексуально емансиповану жінку героїнею свого роману, було новим для української літератури, жіночі образи якої уособлювали завжди традиційну вихованість, культуру і гарні манери. Проте автор не зациклений на сексуальності; він вбачає у ній лише один з факторів, які частково визначають поведінку і долю його героїні.

Відсутність у науковому вжитку рецензій, критичних відгуків тощо на німецькомовний переклад роману "Чесність з собою" (а вони, без сумніву, були) не дає підстав говорити про особливості сприйняття його аудиторією читачів, літературознавців, дослідників слов'янських літератур у німецькомовному регіоні. Однак, варто увиразнити примітний факт: газета "Aktion" (1914) надрукувала рецензію Франца Юнга на роман Винниченка [26], про яку згадує також німецький дослідник П. Кірхнер у своєму викладі "Між двома світовими війнами: українська література в контексті європейського розвитку 20-30-х років" [12].

Рецензент зауважує, що, з огляду на сексуальні проблеми жінки, роман Винниченка перевершує усі педагогічні писання О. Купріна і багатьох інших слов'янських письменників. *"Er konzentriert den Sozialismus, – пише Ф. Юнг, – von einer Magenfrage zu einer Sache des Erlebens und stellt sich damit in die Reihe der Wenigen, die weiter westlich eine neue Ethik zu propagieren unternehmen"* [26, с. 88]. На думку критика, події твору сягають свого програмного завершення, коли письменник починає відкрито говорити про необхідність інцесту.

Поява авторизованого перекладу роману "Чесність з собою" черговий раз засвідчила зростання популярності Винниченкового художнього слова у німецькомовному середовищі. Він сприяв формуванню позитивної оцінки української модерної літератури у західноєвропейському світі.

Не зайвим буде відзначити в цьому зв'язку, що розширення тематичних обріїв української літератури взагалі належить до числа істотних заслуг Винниченка. Жодного перебільшення немає у твердженні критика Андрія Річицького: "Обсягом і різноманітністю своєї тематики, діапазоном проблем і масою людських типів Винниченко безперечно стає на рівні першої-ліпшої літератури європейської" [10, с. 33].

Серед перекладів Винниченкової прози початку 1920-х років особливе місце займає німецькомовна інтерпретація оповідання "По той бік" (*Jenseits*), автором якої був М. Лісний. Твір було вміщено у збірці перекладів української поезії і прози (12 авторів), яка вийшла в Берліні в 1922 році з нагоди святкового вечора Спілки українських студентів у Німеччині. А.-Ш. Вуцкі переклала з Винниченкової прози оповідання "Хома Прядка". Однак невідомо, чи було опубліковано воно в якомусь періодичному виданні [8].

З кожним роком творчість В. Винниченка в німецькомовному регіоні все більше акцептувалася обізнаним у культурному і політичному розвитку України німцем як великий поступ її культури. Такому успіху сприяв не тільки художній талант, але й також його яскраво виражена політична діяльність та життєвий і творчий шлях загалом, який був тісно пов'язаний з європейським світом. Ставши суперечливою постаттю політичного життя України, В. Винниченко після декількох арештів та півторарічного ув'язнення у Лук'янівській тюрмі був змушений тікати за кордон. До 1914 року він перебуває в еміграції в Австрії, Швейцарії, Франції та Італії. Та тільки після спроби революційного перевороту в лютому 1917 року Винниченко виходить із підпілля й активно включається у громадсько-політичне життя України. Це, власне, був той період, коли Винниченко-політик у свідомості українців заступив собою Винниченка-письменника, хоча й світова культура знає чимало протилежних випадків. Усі свої стремління письменник спрямовує на цілковите соціальне й національне визволення української нації, творення соборної і незалежної держави. "Це – найвища, найкраща мета людини" [3, с.14], – підкреслив В. Винниченко у брошурі "Поворот на Україну" (Львів - Пршібрам, 1926).

Без сумніву, за політичним життям України стежила Європа, і Винниченко, як ключова постать цього життя, став центром уваги західноєвропейських політиків, істориків, преси зокрема. Віденська газета "Arbeiter-Zeitung", аналізуючи тогочасну політичну ситуацію

в Україні та українсько-російські взаємини, коментувала причини виходу з Генерального Секретаріату уряду України соціал-демократів. При цьому зазначалося, що на чолі останніх стоїть український найвидатніший модерний письменник Винниченко [35, с. 2].

"Ukrainische Korrespondenz" (1917, № 27/28), представляючи членів українського уряду (В. Винниченка, С. Єфремова, С. Петлюру, М. Барановського, В. Садовського та ін.), писала про Винниченка-письменника наступне: *"Unter den gegenwärtigen Dichtern in der Ukraine gilt Wynytschenko als der begabteste und hervorragendste. Die kritische Beobachtungsgabe, die Tiefe des Gefühls und der unruhige, immer protestierende Geist kennzeichnen seine Werke, von denen jedoch einige zu sehr publizistisch gefärbt sind und dadurch ihren dichterischen Wert einbüßen"*. З останнім зауваженням автора статті щодо надмірної публіцистичності окремих творів письменника можна не погодитися, бо у нього вона стояла на межі між наукою й художньою літературою. Наявність у його творах елементів публіцистики була обумовлена тими завданнями, які вирішував автор, розрахунком на велику аудиторію і широке громадське звучання. Завдяки цьому письменник прагнув сприяти формуванню суспільної думки, поширенню певних уявлень і поглядів та вихованню переконань народних мас.

Про В. Винниченка – політика і письменника – писало багато німецькомовних часописів. Серед них такі, як "Berliner Tageblatt", "Leipziger Volkszeitung", "Vossische Zeitung", "Deutsche Allgemeine Zeitung", "Prager Presse" та ін.

Популяризації літературного доробку Винниченка сприяли значною мірою і українські німецькомовні видання в Австрії та Німеччині. Берлінський часопис "Die Ukraine in Wort und Bild" помістив портрет письменника з підписом: "Володимир Винниченко – славний український письменник" [38, с. 5]. Тут же видрукована стаття "Володимир Винниченко", підписана криптонімом W.S. (ймовірно, що це був Василь Сімович), у якій подано короткий огляд літературної й політичної діяльності письменника. На думку критика, Винниченко є одним з найвизначніших українських модерних письменників, автором прекрасних оповідань і численних романів та драм. Є. Левицький у своїй статті, що увійшла до збірника критичних нарисів під назвою "Die Ukraine", згадує про Винниченка і ставить його поруч з І. Франком, М. Коцюбинським, як одного з "особливо визначних українських письменників" [28].

Думку про те, що Винниченко-політик затемнив своєю роллю у політичному житті України Винниченка-письменника, висловив також німецький критик Артур Лютер у статті "Wolodymyr Winnitschenko", видрукованій в органі німецько-українського Товариства "Die Ukraine" [29]. Публікація присвячена оцінці художнього таланту і мистецького пошуку письменника в українській літературі. Окрема увага присвячена тут роману "Чесність з собою" та ряду новел і оповідань. А. Лютер пише: *"In Deutschland vor allem verband man mit dem Namen des "Schriftstellers Winnitschenko" [...] kaum irgendwelche bestimmte Vorstellungen. Denn die ukrainische Literatur scheint uns meist nur ein unbedeutender, der Beachtung kaum werter Ableger der grossen russischen Literatur"* [29, с. 272]. Природньо, що зовсім іншою була ситуація в Україні, де Винниченко вважався найвизначнішим представником модерної української літератури. Для генерації першої чверті ХХ століття він виступив у такій же іпостасі, як й І. Франко для попереднього покоління. Коротку біографічну довідку про В. Винниченка автор статті переплітає з оповіданнями "Der Kampf" і "Der gedrillte Soldat", у яких найбільш наочно відображено період служби письменника у війську. Нарис А. Лютера інформував німецькомовного читача про тематичне багатство перших творів цього, на думку С. Єфремова, *"...ungemein starken Realisten, der es verstand, Hunderte von kleinen alltäglichen Existenzen in ein einheitliches Bild zusammenzufassen [...]". Durch den Zauber seines großen Talentes zwingt Winnitschenko uns, mit diesen unscheinbaren Geschöpfen zu leben und zu fühlen, Dinge zu beachten, die längst alles Interesse für uns verloren hatten, neue Züge und neue Menschen in den alltäglichen Gestalten zu entdecken..."* [29, с. 274].

Особлива увага присвячена у статті ідеям і принципам "соціального обов'язку" й "чесності з собою", які Винниченко майстерно втілює у живих образах через романи "Великий Молох", "Чесність з собою" і в одній з найкращих його новел "Щось більше за

нас". Це було шукання нової моралі – моралі розкріпаченої від будь-яких передсудів, творчої й сміливої людини, яка розвивалася б у цілковитій гармонії внутрішніх духовних сил з високими гуманістичними ідеалами.

Отже, А. Лютер своїм критичним нарисом позитивно спричинився до входження Винниченка-письменника у німецькомовний світ, бо, власне, у цей період превалювала його політична популярність.

Прихильний відгук на творчість В. Винниченка і його роман "Записки Кирпатого Мефістофеля" зокрема помістив віденський часопис "Ukrainische Blätter" від 4 липня 1918 року [25]. На думку автора статті О. Грицай, це – найвизначніший письменник, якого породила сучасна Україна. Все, що він створив до цього часу з романів, оповідань і драм, є поворотним пунктом в українській літературі. Кожне його слово – це якась думка, а творчість загалом – це явно виражена проблемність. А тому В. Винниченко з появою кожного наступного твору був завжди у центрі літературознавчих дискусій. У цьому контексті критик порівнює письменника з німцем Франком Ведекіндом (1864-1918), який також був об'єктом пильної уваги з боку критиків. О. Грицай настільки майстерно, з відчуттям всіх тонкощів Винниченкового мислення підійшов до аналізу роману "Записки Кирпатого Мефістофеля", що навіть читач, не знайомий з оригіналом чи перекладом [9; 50] твору, міг би скласти собі загальне враження про багатство ідейно-філософської проблематики роману, головню через "Кирпатого Мефістофеля" Яківа Михайлюка. О. Грицай акцентує увагу читача на сміливості у виборі теми роману (вияснення причин дисгармонії у людських взаєминах, пошук нової моралі і протиставлення її традиційній, намагання автора виправдати деякі низькі людські інстинкти, стремління до заспокоєння життєвих насолод гедоністичною філософією, а відтак психологічно відтворити моральний крах людини) та її оригінальне висвітлення у сюжеті твору. І ще одна деталь, яка, на думку літературознавця, чи не вперше з'явилася у творчості В. Винниченка, – це поява у романі дитини як соціальної сили; бо саме вона змінює морально-етичні орієнтири головного героя. Завдяки маленькій Міці історія твору має щасливе й оптимістичне завершення: любов перемагає над шаленством розуму, доброта – силу. *"Und dies ist Wynnytschenkos neueste Mär. Eine merkwürdig tiefe, stellenweise wie ein Buch der Lebensweisheit anmutende Mär..."* [25, с. 1], – завершує О. Грицай свої враження від "Записок Кирпатого Мефістофеля".

До слова, перу цього ж критика належить й інша публікація про В. Винниченка під назвою "W. Wynnytschenko", видрукована у чернівецькій німецькомовній газеті "Czernowitzer Allgemeine Zeitung" (1918 р.).

Наприкінці 1919 року В. Винниченко виходить з УСДРП й організовує у Відні "Закордонну групу українських комуністів" (ЗГ УКП), створює її друкований орган "Нова доба", в якому друкує ряд гострих памфлетів. Тут у Відні на початку 1920-х років у друкарні І. Штаймана вийшла українською мовою збірка оповідань Винниченка "Історія Якимового будинку й інші оповідання", до якої увійшли "Промінь сонця", "Федько-халамидник", "Маленька рисочка. (Виривок з споминів)", "Чекання" та ін.

Після невдалої поїздки до Москви і Харкова наприкінці вересня 1920 року Винниченко зупиняється в Карлсбаді (Чехо-Словаччина). Згодом він вирішує виїхати з дружиною до Берліну, на що за особистим проханням отримав згоду від президента Німеччини Ф. Еберта. З початком березня 1921 року письменник оселяється під Берліном у містечку Целендорф, у якому прожив до середини 1923 року. У липні цього ж року Винниченко купує будинок у селі Рауен неподалік від Берліну. До слова, у Берліні-Рауені в 1922-24-х роках писався роман "Сонячна машина", який згодом був перекладений на декілька мов світу. У лютому 1925 року Винниченки виїжджають до Франції, де мешкають до останніх днів свого життя [4].

Після самоліквідації ЗГ УКП у жовтні 1921 року та припинення видання газети "Нова доба" В. Винниченко немов би сходить зі сцени політичного життя в еміграції. З новою силою прокидається у ньому інстинкт митця, його захоплюють нові літературні ідеї й образи. Винниченко пише драми "Гріх", "Закон", "Пісня Ізраїля", декілька класичних оповідань на теми народних пісень, які склали збірку "Намисто", викінчує і публікує одну з найкращих своїх повістей "По той бік". Одночасно письменник наві'язує контакти з німецькими видавництвами і театрами. Його драми "Брехня", "Чорна Пантера і Білий

Медвідь", "Закон" і "Гріх" ідуть у берлінських та інших німецьких театрах, а згодом – на сценах майже всіх столичних театрів європейських країн. Давніше друковані твори Винниченка – "Чесність з собою", "Записки Кирпатого Мефістофеля", "Босяк" та ін. видають еміграційні українські й російські, німецькі, чеські, польські видавництва.

В. Винниченко активно співпрацював з берлінською українською громадою. До кола його друзів і партнерів належали відомі громадські і політичні діячі: М. Василько, В. Сімович, Р. Смаль-Стоцький, М. Глущенко, В. Левицький та ін. Останній, адвокат за фахом, був Винниченковим найближчим уповноваженим для контактів з німецькими видавництвами і всіма європейськими театрами, де ставилися п'єси письменника [24].

Найбільшого визнання творчість В. Винниченка набула в ранні двадцяті роки, коли в усій Західній Європі, у Німеччині зокрема, широковідомою стала його драматургія [2]. Драми В. Винниченка відіграли принципово важливу роль у культурному відродженні українського народу. І формою, і змістом вони творили своєрідну, національно новаторську драматургію у дусі новітніх течій європейської драми, яку на той час представляли М. Метерлінк, Г. Гауптман, Г. Ібсен, А. Стріндберг. Український драматург спрямував тематику своїх п'єс на дослідження людської душі, на морально-психологічне випробовування внутрішніх сил людини за утвердження своїх принципів і прагнень.

Із 23 п'єс В. Винниченка найбільша популярність у німецькомовному світі випала на долю "Брехні", "Чорної Пантери і Білого Медведя", "Закону" і "Гріха". Перекладені німецькою мовою вони ставилися у театрах Німеччини, Австрії та інших столичних міст Західної Європи.

У 1922 році видавнича спілка Г. Кіпенгойєра видала друком п'єси Винниченка "Брехня" та "Чорна Пантера і Білий Медвідь" в авторизованому перекладі німецькою мовою Густава Шпехта, німецького поета і прозаїка (1885 – 1956) [21]. Сам переклад, очевидно, був виконаний значно раніше, бо вже на початку червня 1921 року відбулася прем'єра "Брехні" в ляйпцігському театрі "Schauspielhaus". У рецензії на прем'єру "Брехні" писалося, що вистава цієї української драми була корисна хоч би тому, що вона відкрила погляд на шляхи, якими прямує українська творчість. Українська драма, на думку критика, є цілком продуктом західноєвропейського освіченого класу, однак національні риси не відсутні [34]. Рецензент (підписаний криптонімом Pz.) простежує соціально-етичний конфлікт п'єси, подає коротко її зміст і стверджує, що вона виявляє велике опанування натуралістично-психологічної техніки драми і надзвичайно чітку драматичну будову.

Успіху Винниченка на німецькій сцені значною мірою сприяв режисер і актор Берлінського театру "Die Volksbühne" Фрідріх Кайсслер. Твори українського драматурга були подані ним німецькій публіці у найкращій сценічній інтерпретації. До того ж, він виступав також у ролі Івана Стратоновича. Важливо і те, що Ф. Кайсслер опублікував статтю про "Брехню" у театральному журналі "Die Rampe" ("Рампа") [27], репрезентуючи її якнайкраще. За певних умов брехня може бути правдою – ось ідея цього твору, вважає тетрал. Однак в ньому аж ніяк нема загравання із самим поняттям брехні, ні спроби прикрасити брехню як таку; навпаки, тут ідеться про справді рідкісний випадок вияву людської шляхетності й жертвовності засобами брехні. Драма, на думку Кайсслера, могла б також називатися "Добро". Автор статті розглядає зміст драми і доходить висновку: "Людська мораль навчає законів добра і зла. Але завданням мистецтва є поміж тими написаними рядками вичитати ненаписане про правдиве плодове добро, яке своїми коріннями закорюється у незбагнених глибинах людської душі" [27, с. 28].

У цьому ж номері журналу "Die Rampe" були подані також відзиви німецьких критиків про виставу "Брехні" в інших містах Німеччини, як наприклад: Своєю прапрем'єрою драми В. Винниченка "Брехня" міський театр у Нюрнбергу поставив уперше український твір на німецькій сцені. А про виставу в Ляйпцігу писалося, що це твір, з яким варто познайомитися... Він сповнений внутрішньої і зовнішньої напруги, виявляє велике опанування драматичної техніки і надзвичайно міцну драматичну будову.

Своєрідно й аналітично висловився про прем'єру "Брехні" Фріц Мак. Він простежує психологічні конфлікти драми, центральною ідеєю якої вважає слова головної героїні

Наталії: *"Der Mensch braucht weder die Wahrheit, noch die Lüge, er braucht nur das Glück. Wenn es die Lüge geben kann, so möge die Lüge leben"* [31]. На думку рецензента, драма Винниченка – це рідкісна суміш поезії і театру. Найбільш шляхетне й витончене виступає тут поруч із явною театральщиною.

По-іншому, на противагу "Брехні", була сприйнята німецькими театрами Винниченкова п'єса "Чорна Пантера і Білий Медвідь". Берлінська преса відгукнулася про неї головним чином негативно. Наприклад, "Vossische Zeitung" від 14 липня 1922 року писала про виставу у театрі "Tribüne" наступне: "Від давнішої російської драматургії п'єса має розхитану сценічну будову, втомливу формалістику, розпливчастість переживань і безмежний смуток" [14]. Проте далі з тексту видно, що, можливо, ці критичні зауваження стосуються не так самої п'єси, як її сценічного виконання.

Саркастичні зауваження про п'єсу "Чорна Пантера..." висловила також газета "Tägliche Rundschau". Несправедливо, на нашу думку, звучить уїдлива насмішка рецензента (підписаного криптонімом А.Р.): *"Ein künstlerisches Zigeunertum, russisch dargestellt und auf Berliner Weise aufgeführt"* [15]. Він же іронічно підсумовує: "Будемо надіятися, що Україна знову поставлятиме хліб!" Та попри всі недоліки однак зауважує: а все ж таки чомусь після другої дії автора п'єси викликали із зали і він подякував за овацію.

Не варто тут наводити уривки з інших рецензій і відгуків (а вони були не поодинокі) про п'єсу "Чорна Пантера і Білий Медвідь", аби зайвий раз переконуватися у неприхильному ставленні до неї німецьких критиків. Проте у кожному окремому випадку необхідно застережливо ставитися до тих чи інших псевдо-гумористичних і саркастичних висловів про "Чорну Пантеру...", бо вони більше говорять про їх авторів, аніж про саму п'єсу зокрема.

Причинами більшого успіху "Брехні", ніж "Чорної Пантери...", на думку авторитетного спеціаліста з німецької літератури Л. Рудницького, є те, що переклад "Брехні" був більш вдалий, а її сценічна інтерпретація виконана на вищому рівні; вона має краще розвинену інтригу, привабливішу постать героїні та дещо сильнішу дозу реалізму. До слова, згадана стаття Л. Рудницького подає загальний огляд, а подекуди й ґрунтовне знання про долю драматичних творів В. Винниченка на німецькій сцені, про ті передумови, що зумовили їх великий успіх [11].

Заслугує на увагу і той факт, що на базі драми "Чорна Пантера і Білий Медвідь" був навіть зроблений німецький кінофільм під назвою "Die schwarze Pantherin", який демонструвався на німецькому екрані в 1921-22 роках. Кінорежисери Ганс Яновіц та Йоганнес Гутер поширили значною мірою оригінальний текст Винниченка, додавши до нього нові сцени з життя українських селян. Змінена також кінцівка драми – фільм позбавлений трагізму. З нагоди екранізації берлінський журнал "Illustrierter Film-Kurier" (1921, № 73) подав зміст німецького фільму з численними кінокадрами (19 світлин).

Німецькомовний світ мав можливість побачити на сцені також п'єси "Закон" і "Гріх". Перша з них з успіхом була поставлена в Ризі у німецькому театрі (1922 р.). Один з рецензентів висловився про цей твір дуже похвально: "Винниченко зумів розвинути всю дію з надзвичайною послідовністю, його персонажі правдиві й показані пластично, а їхні дії цілком природні. До того ж автор володіє винятково плавною, з життя взятою мовою і дуже вмілою драматургічною технікою, завдяки якій він зумів блискуче використати можливості двокімнатної сцени в другій дії й досягти найінтенсивнішої напруги" [33].

Підсумовуючи огляд сценічної історії Винниченкових драм на німецькій сцені, варто виразити й той факт, що він, чи не вперше, вивів українську драматургію на європейську сцену і був, мабуть, першим драматургом, який ввів екзистенціалізм саме у німецьке театральне життя, де на той час панував дух інтелектуальної та мистецької свободи. Кожна постановка п'єси ("Брехня", наприклад, ставилася у Берліні понад 60 разів) супроводжувалася численними відгуками й рецензіями у німецькомовних часописах, жвавими обговореннями і дискусіями. Головним чином були це позитивні і схвальні відгуки, хоча й не обійшлося без гострої критики, саркастичних висловлювань як на п'єси, особливо на "Чорну Пантеру...", так і на адресу самого автора і його країни.

Однак навіть найбільш уїдливі виступи німецьких театральних критиків не могли перекреслити успіх Винниченкових драм у німецькомовній інтерпретації. Л. Рудницький у

згадуваній вище статті вказує на причину негативного ставлення до драм Винниченка з боку окремих німецьких театрознавців: "...самі по суті доволі провінціальні, вони вважали себе космополітами, передовими критиками свого часу і з певною погордою дивилися на українського драматурга (...) Винниченко був надто "прогресивним" для німецьких критиків двадцятих років, які не могли позбутися певного провінціалізму й ставлення до слов'ян взагалі, а до українців зокрема, яке мало вже тоді певне забарвлення філософією *Übermensch*-а, що панувала над німецьким духом усі подальші двадцять років" [11, с. 27].

І все ж німецька театральна критика надзвичайно прихильно ставилася до п'єс В. Винниченка, його творчості в цілому. Газета "Leipziger Abendpost" від 2 листопада 1922 року назвала, наприклад, "Брехню" одним з найбільших сценічних успіхів у всіх європейських країнах, а "Prager Presse" стверджувала: "*Moderne ukrainische Literatur besitzt in ihm ihren stärksten und begabtesten Repräsentanten*" [30, с. 6]. Має рацію й один з найавторитетніших дослідників спадщини письменника Г. Костюк, який узагальнює: "Ні одна п'єса ні одного українського драматурга за всю історію української літератури не може похвалитися такою сценічною біографією" [7, с. 489].

У контексті аналізу творчості В. Винниченка у німецькомовному світі особливе місце посідає роман "Сонячна машина", на який письменник покладав великі надії. Другий том Винниченкового "Щоденника" – це багатюще джерело до вивчення літературної історії творів, написаних у першій половині 20-х років; і це стосується насамперед основного його твору цього періоду – "Сонячної машини". Із щоденника довідуємося про майже чотирирічне блукання "Сонячної машини" по світі в пошуках видавця. Це цікава, сповнена драматичними епізодами історія з невдалими спробами заручитися підтримкою то Георга Брандеса (1842 – 1927), то Романа Роллана, то німецького видавця Густава Кіпенгойєра, то видавця української книги в Ляйпцігу Якоба Оренштайна, то Громадського комітету в Празі на чолі з М. Шаповалом та багатьох інших. Всю цю історію несподівано завершило харківське видавництво "Рух", а слідом за ним і ДВУ, які 1928 року, нарешті, видали великим тиражем "Сонячну машину".

"Сонячна машина" була першим в українській літературі утопічним романом англійського типу. М. Шаповал, прочитавши рукопис твору, відгукнувся про нього із щирим захопленням у листі до Винниченка: "Надзвичайна річ, сенсаційний на всю Європу роман, мусить наробити шуму. Коли Європа не зверне особливої уваги, то жаль за Європу, а не за річ" [4, с. 401]. Ця проблема, власне, не давала спокою і самому авторові. Він навіть під час гадання на картах у якоїсь Аріядні Петрівни Діямандіді задумав: чи матиме успіх в Європі "Сонячна машина", на що розклад карт був такий, якого ворожка майже ніколи не бачила: колосальний успіх, величезна справа, хоча й спочатку якийсь пан стоїть на перешкоді [4, с. 415]. Ймовірно, що цією перешкодою був Я. Оренштайн, який довго зволікав з виданням роману, не задовільняючись тими чи іншими умовами з боку автора твору.

Одночасно з пошуками видавця "Сонячної машини" в оригіналі В. Винниченко налагоджує контакти з перекладачами на німецьку, французьку й англійську мови. Із щоденника письменника довідуємося, що переклад твору німецькою мовою виконала Меланія Нижанківська (1898 - ?), дружина визначного композитора, піаніста і педагога Нестора Нижанківського. 29 вересня 1921 року Винниченко занотував у щоденнику, що отримав листа від Нижанківської, в якому вона повідомляє про завершення перекладу "Сонячної машини". Згодом романіст отримав також рукопис перекладу, і після першого перечитування і звіряння з оригіналом інтерпретація видалася йому непоганою. Однак, детальніше ознайомлення з нею приводить Винниченка до протилежної думки: "Переклад настільки поганий, що його не можна нікому показувати. Катастрофа. Не тільки не виявляє оригіналу, але ще й викликає негативне враження. Намічено вихід: Сімович має виправити помилки, звірити з українським текстом, тоді як сирий матеріал дати німецькому літераторові на переробку. До Брандеса Левицькому треба їхати, щоб довідатись, чи зможе й чи схоче Брандес читати" [4, с. 427].

Не дуже схвально з приводу перекладу М. Нижанківської висловився також В. Левицький (1885-1980), вважаючи його не літературним. Він потребував серйозного

доопрацювання з боку редакторів. Ними одночасно були Сімович, Левицький, Брандес і Ферсте. Редагування матеріалу просувалося дуже повільно із-за різних об'єктивних обставин: фінансові проблеми, викликані необхідністю оплати редакторської роботи, хворобливість і загальний занепад сил Брандеса тощо. Перечитуючи уривки відредагованого перекладу, Винниченко занотував собі: "Цікаве явище: німці, редактори перекладу "Сонячної машини" чомусь при редагуванні мови редагують і сам твір. "Редагування" їхнє полягає переважно в тому, що вони випускають слова і фрази. Чому вони дозволяють собі таку сміливість? Чи не вважають вони, що з автором "нижчої нації" вони можуть, і не тільки можуть, а й повинні дозволяти робити собі "поправки"? Дуже можливо, що ґрунтом такої безцеремонності є іменно це" [4, с. 450].

Наміри В. Винниченка завершити редагування "Сонячної машини" до 15 грудня 1921 р. не здійснилися. Ймовірно, що вже наприкінці грудня цього ж року зредагований переклад роману був переданий Брандесу. Власне, відомий датський літературний критик і публіцист, повинен був писати передмову до "Сонячної машини" у німецькомовній інтерпретації.

Подальша історія з виходом його у світ як "візитової картки української літератури" (так Винниченко називав свій роман) нам невідома, оскільки ні сам переклад, ні наступні частини "Щоденника" Винниченка не змогли бути використані у процесі роботи над цим дослідженням.

Ще одна примітна деталь "Сонячної машини" у контексті взаємодії з німецькомовним світом: основною ареною подій роману стала Німеччина. Це було, власне, і причиною цього, що в тодішній Німеччині категорично заборонялося друкувати вже широко відомий твір, хоча й об'єктивний аналіз роману підстав для таких підозрілих оцінок не давав. Вихід "Сонячної машини" українською, а згодом й іншими мовами світу став помітною подією, і його успіх закономірно вважався незвичайним явищем в українській та європейській літературі.

Серед численних перекладів творів В. Винниченка чеською, англійською, італійською, німецькою та іншими мовами варто угадати збірку його "Вибраних оповідань" у перекладі німецькою мовою, яка побачила світ в Україні 1930 року в харківському держвидавці [39]. До неї увійшли оповідання: "Голод", "Зіна", "Кузь та Грицунь", "Федько-халамидник", "Салдатики!", "Талісман", "Маленька рисочка", "Темна сила", "Хто ворог?", "Антрепреньор Гаркун-Задунайський" і "Малорос-європеєць". А ще окремим виданням у німецькомовній інтерпретації вийшли у світ (1931р.) у харківському видавництві два оповідання письменника "На пристані" та "Кузь та Грицунь".

З кожним роком художня спадщина В. Винниченка набирала все більшого відгуку у німецькомовному світі. Його ім'я все частіше згадується на шпальтах часописів й альманахів, у літературознавчих дослідженнях та енциклопедіях тощо. До творчості Винниченка неодноразово звертається популярний чеський німецькомовний часопис "Prager Presse", журнал "Slawische Rundschau", газети "Frankfurter Zeitung", "Berliner Tageblatt", "Berliner Allgemeine Zeitung" та ін. В. Винниченка, поряд з М. Коцюбинським і В. Стефаником, називають "трисузір'ям" української літератури, "*Wunnytschenko wiederum liebt die kühnen Probleme und bricht gern für seine Ideen eine Lanze*", - писав А. Шмідт у своїй праці "Україна, країна майбутнього" [37 с. 124]. Уже в 1930 р. ім'я В. Винниченка занесено до популярного лексикону Мейера, в якому подана коротка біографія і головні літературні твори. Згадано також, що драми письменника з успіхом ставилися на німецьких сценах [42, с. 1629].

У 1935 році двадцятий том енциклопедії Брокгауза (15-е видання) уперше помістив літературознавчу довідку про Винниченка, в якій мовилося наступне: "*...Er behandelte soziale und ethische Fragen in Dramen ("Die Lüge", 1916) und zahlreichen, oft kraft naturalistischen, vom russischen Psychologismus (Dostojewskij) beeinflussten Erzählungen und Romanen in ukrainischer, seltener russischer Sprache ("Ehrlich zu sich selbst", 1910, deutsch 1914)*" [19, с. 370]. Цікаво, що наступне 16-те видання лексикону (12 том, 1957 р.) майже цілком повторює цю інформацію, за винятком впливу на його творчість російського психологізму, в особі Достоевського зокрема [20, с. 537].

Головними популяризаторами творчості В. Винниченка в німецькомовному світі після Другої світової війни були відомі дослідники української літератури й культури взагалі Іван Мірчук, Юрій Бойко-Блохин, Анна-Галя Горбач та ін. Особливе місце посідає збірка вибраних оповідань української літератури у перекладі німецькою мовою А.-Г. Горбач, у якій подана коротка характеристика творчості Винниченка і вміщено його оповідання "Таємність" ("Streng geheim") [22].

Численні переклади творчої спадщини В. Винниченка, їх рівень художньої інтерпретації, типологічні паралелі з творчою манерою Г. Гауптмана, Ф. Шіллера, А. Шопенгауера та інших майстрів німецького художнього слова повинні стати об'єктом окремого дослідження вітчизняного й зарубіжного літературознавств.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Винниченко на європейській сцені // Нова Україна. – 1922. – Ч. 8-9.
2. Винниченко на німецькій сцені в Берліні // Нова Україна. – 1923. – Ч. 1-2.
3. Володимир Винниченко. Оповідання / Вст. стаття М. Мольнара. – Братіслава - Пряшів: словацьке педагогічне видавництво, 1968.
4. Володимир Винниченко. Щоденник. – Т. 2: 1921-1925. – Едмонтон - Нью-Йорк: видання Канадського Інституту Українських Студій, 1983.
5. Енциклопедія Українознавства. – Париж - Нью-Йорк: Молоде життя, 1955-57. – Т. 2.
6. Жодна з бібліотек Баварії (згідно даних Баварського електронного каталогу, лютий 1996 р.) не фіксує у своїх фондах цього видання. Один екземпляр роману зберігається у приватній бібліотеці А.-Г. Горбач, якій автор цього дослідження висловлює слова щирої вдячності за надіслані ксерокопії вибіркових сторінок перекладу.
7. Історія української літератури ХХ ст.: У 2-х книгах. – Книга перша (1910 – 1930-ті роки). – К.: Либідь, 1994.
8. Нові переклади А. Ш. Вуцкої // Нова Україна. – 1923. – Ч. 5. – С. 164-166.
9. Перший переклад роману "Записки Кирпатого Мефістофеля" німецькою мовою з'явився в 1994 році під назвою "Der Schiefnäsige Mephisto". З української переклав німецький славіст Р. Гібнер (Rolf Göbner).
10. Річицький Андрій. Володимир Винниченко в літературі і політиці. – Х., 1928.
11. Рудницький Л. П'єси В. Винниченка на німецькій сцені // Український театр. – 1990. – № 1.
12. Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті: В 5-ти томах. – К.: Наукова думка, 1988. – Т. 3. – С. 277 – 286. (Автор статті помилково посилається при цьому на перший номер журналу, що не відповідає дійсності).
13. Федченко П.М. Оцінюємо з класових позицій: Про політичне обличчя і художню творчість В. Винниченка // Київ. – 1987. – № 12.
14. А.М. Wynnyschenkos "Pantherkatze". – In: Vossische Zeitung. – Berlin, 14.VII.1922.
15. А.Р. Wynnyschenko: Der weisse Bär und die schwarze Pantherkatze. – In: Tägliche Rundschau. – Berlin, 14.VII.1922.
16. Adam, Georg. Ruthenischer Brief (1902 - 1904). – In: Das literarische Echo. Halbmonatsschrift für Literaturfreunde. – 1905. – 7. Jg. – Heft 16. – S. 1204 -1208.
17. Danko M. Die neuen Strömungen in der ukrainischen Literatur. – In: Ukrainische Rundschau. – 1910. – Nr. 5/6. – S. 162 – 165.
18. Danko M. Wolodymyr Wynnyschenko. – In: Ukrainische Rundschau. – Wien, 1910. – Nr. 11/12. – S. 284 – 286.
19. Der Große Brockhaus. – In 20 Bänden. – 15. Auflage. – Bd. 20. – Leipzig, 1935. – S. 370.
20. Der Große Brockhaus. – In 12 Bänden. – 16. Auflage. – Bd. 12. – Wiesbaden, 1957. – S. 537.
21. Die Lüge. Drama in drei Akten / Einzig autorisierte Übersetzung aus dem Ukrainischen von Gustav Specht. – Potsdam: Gustav Kiepenheuer Verlag. 1922. – 78 S.; Der weisse Bär und die schwarze Pantherkatze. Schauspiel in 4 Akten von W. Wynnyschenko / Einzig autorisierte Übersetzung aus dem Ukrainischen von G. Specht. – Potsdam, 1922. – 69 S.
22. Ein Brunnen für Durstige und andere ukrainische Erzählungen / Auswahl u. Übersetzung von Anna-Halia Horbatsch. – Tübingen und Basel: Horst Erdman Verlag, 1970. – S. 23 – 57.
23. Gesamtverzeichnis des deutschsprachigen Schrifttums: 1911-1965. – K. G. Saur München - New - York - London - Paris, 1981. – Bd. 145.
24. Göbner, Rolf. Ukrainer in Deutschland / Habilschrift. – Greifswald, 1944.
25. Hryzaj, Ostap. Literarische Neuigkeiten. Wolodymyr Wynnyschenko: "Sapyssky Kyrpatoho Mefistofela". – In: Ukrainische Blätter. – Wien, 1918. – 1. Jahrgang. – Nr. 5.
26. Jung, Franz. W. Winnitschenko: Ehrlich zu sich selbst. – In: Die Aktion. – 24. Januar 1914. – 4. Jahrgang. – Nr. 4.
27. Kayssler, Friedrich. Die Lüge. Von Wolodymyr Wynnyschenko / Übertragen von G. Specht. – In: Die Rampe. – Potsdam, 1923. – S. 27 – 28.
28. Lewicky, Eugen. Die wiedererwachte Ukraine. – In: Die Ukraine. – Berlin: S.A. Schwetschke u. Sohn, 1916. – S. 76 – 92.
29. Luther, Arthur. Wolodymyr Winnitschenko. – In: Die Ukraine. – Berlin, 1919. – 1. Jahrgang. – H. 10 – 12. – S. 272 – 277.
30. M.H. Slavische Rundschau: Ukraine. Volodymyr Wynnyschenko. – In: Prager Presse. – 6. V. 1925. – Nr. 124.
31. Mack, Fritz. Wolodymyr Wynnyschenko: Die Lüge (Erstaufführung im Leipziger Schauspielhaus). – In: Leipziger Neueste Nachrichten. – 4.VI.1921. – Nr. 152.
32. Motschulskyj M. Die ukrainische Literatur (1798-1905). – In: Ukrainische Rundschau. – Wien, 1906. – 4. Jahrgang. – Nr. 4; 5; 6; 7. – S. 141-146; 177-184; 214-219; 252-261.
33. P.V. Ein Drama Winnitschenkos. – In: Rigaer Rundschau. – 11.XII.1922.
34. Pz. Die Lüge. – In: Leipziger Volkszeitung. – 6. VI. 1921. – Nr. 129.

35. Russland und die Ukraina. – In: Arbeiter-Zeitung. – Wien, 21. Dezember 1917. – Nr. 349.
36. Slavische Rundschau. – 1929. – 1. Jahrgang. – Nr. 4.
37. Schmidt, Axel. Ukraine, Land der Zukunft. – Berlin. Verlag Reimar Hobbing, 1939.
38. Ukraine in Wort und Bild. – Berlin, 1919. - Nr. 1.
39. Wolodymyr Wynytschenko. Ausgewählte Erzählungen. – Charkow: Staatsverlag der Ukraine, 1930. – 230 S.
40. Wolodymyr Wynytschenko. Der schiefnäsige Mephisto. Ein Beziehungsroman / Deutsch von Rolf Göbner. – Berlin: Rütten & Loening, 1994. – 344 S.
41. Wynytschenko Wolodymyr. Sina / Aus dem Ukrainischen übersetzt von Olga Huzar-Pawluch. – In: Ukrainische Rundschau. – Wien, 1910. – Nr. 9/10; 11/12. – S. 246 – 251; 278 – 284.
42. Wynytschenko Wolodimir. – In: Meyers Lexikon. -Bd. 12. – Leipzig: Bibliographisches Institut, 1930.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ярослав Лопушанський – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германських мов і перекладознавства Інституту іноземних мов Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, директор Австрійської бібліотеки.

Наукові інтереси: порівняльне літературознавство, рецепція української літератури в німецькомовному ареалі, австрійсько-українські мовні, літературні та культурні взаємини.

УДК 82.09=821.111

РЕТРОСПЕКТИВНА НАРАЦІЯ-СПОВІДЬ В ОПОВІДАННІ Г. ДЖ. УЕЛЛСА “THE DOOR IN THE WALL”

Марина ЛУЧИЦЬКА (Кіровоград, Україна)

У статті аналізується ретроспективна нарація-сповідь оповідання Г. Дж. Уеллса “The Door in the Wall”. Назва твору містить поняття, що в тексті набуває ролі наратологічного екзистента. Наратив аналізованого твору демонструє домінування першоособового наратування, представленого інтрадієгетичним, гомодієгетичним оповідачем. Ретроспективний характер повісткування підсилює наявність наратора-свідка/слухача, крізь призму бачення якого розкриваються життєві колізії наратора-оповідача власної трагедії.

Ключові слова: *нاراتив, дієгезис, форми нарації, першоособова нарація, інтрадієгетичний гомодієгетичний наратор.*

The retrospective narration-confession of the short-story “The Door in the Wall” by H. G. Wells is being analyzed in the given article. The title of the short-story contains the notion which plays the role of a narratological existent in the text. The narrative of the literary work under consideration demonstrates the vivid domination of the first-person narrating, introduced by the intradiegetic, homodiegetic narrator. The retrospective nature of the narration is intensified by the presence of the narrator-witness/ listener, from whose point of view the life collisions of the narrator of his own tragedy are being revealed here.

Key words: *narrative, diegesis, forms of narration, the first-person narration, intradiegetic, homodiegetic narrator.*

Художня література ХХ століття, поруч із заглибленням у психоаналіз, із високопсихологічними рефлексіями, суперечливою полісемантичністю текстів, не залишалась осторонь суспільних, наукових, науково-технічних процесів, які вирізнялись значними зрушеннями, прогресом в різних сферах життя у формі різнопланових винаходів, розробок, кардинальних змін у підходах, баченні різних проблем, оновлень, модифікацій. Інтерес науковців-філологів до художнього твору розширився вивченням та детальним дослідженням форм викладу, які становлять основу досліджень сучасної наратології як теорії нاراتиву.

Творчість представників англомовної літератури ХХ століття відкриває реципієнтові безліч підстав для осмислення та переосмислення загальнолюдських понять, явищ, уявлень. Вона представлена плеядою яскравих та всевітньовідомих письменників, таких, як У. С. Моем, Дж. Голсуорсі, В. Вульф, К. Менсфілд, Г. Грін, А. Крісті, Г. Дж. Уеллс та багато інших. Проза характеризується тонким психологізмом, імпресією та експресією, що матеріалізуються в тексті крізь повістувальні засоби, модифікуючи фокус нарації, суб'єкти та об'єкти наратування, диференціюючи та урізноманітнюючи нاراتивні форми [3, с. 353].

Саме ХХ століття (60-ті роки) відзначилось виокремленням наратології в самостійну літературознавчу галузь, що визначається як теорія нاراتиву [7, с. 66]. Літературний твір набуває цінності як змістовна одиниця, що криє певні ідеї та переконання, так само, як і одиниця структурована, цілісна, всі компоненти якої демонструють єдність та взаємодію під час осягнення її суті [3, с. 353]. З'явившись як окрема галузь літературознавства у другій

половині ХХ століття, наратологія довела виняткову роль наративних форм та суб'єктів наратування у цілісному осмисленні художнього твору. Вербальна матеріалізація дієгезису, який, за американським наратологом Дж. Прінсем, втілює “the (fictional) world in which the situations and events narrated occur” [7, с. 20], дозволяє реципієнтові подорожувати в часі разом із персонажами, вловлювати тонкі відтінки настроїв, простежувати авторську позицію в тексті, вустами героя схвалювати чи засуджувати певні явища й на цьому ґрунті відкривати власне бачення проблеми.

Метою даного дослідження є проаналізувати форми нарації та її суб'єктів в оповіданні яскравого представника англійської літератури ХХ століття як проявів ретроспективної сповіді персонажа в художньому творі.

Об'єктом дослідження обрано оповідання Г. Дж. Уеллса “The Door in the Wall” [6, с. 34–49].

Предметом осмислення є наративні форми, що домінують.

Теоретичним підґрунтям нашого дослідження є термінологічний апарат та погляди всесвітньовідомих наратологів, таких як Дж. Прінс [7], Ж. Женетт [1].

Наратив зразків малої прози англомовних письменників ХХ століття вирізняється розмаїттям форм нарації та, крізь живі художні засоби, допомагає реципієнтові досягнути життєві кредо митців. Зокрема, в оповіданні У. С. Моема “The Force of Circumstances” живі епітети, психологічні портрети, наскрізні деталі, діалоги, описи розкривають автора як тонкого психолога, котрий виявляє симпатію до особистості цілісної, зі сформованим світоуявленням, світосприйманням, в якому немає місця подвійному життю, нерішучості, зрадливій мінливості душі. Наскрізне використання третьособової нарації зі всевідним екстрадієгетичним, гетеродієгетичним наратором [1], що поєднує, а інколи – і змішує сірі, попелясті кольори звичного плину життя з вербалізованими вибухами емоцій замилювання, подиву, обурення й зрештою – суцільного розчарування, чітко окреслює життєве кредо митця: сила обставин – занадто слабкий аргумент у виправдовуванні людської слабкодухості, недосконалості, моральної незрілості [5, с. 134].

В оповіданні іншого представника плеяди оновленої літератури, Г. Гріна, “I Spy” тонко, на рівні штрихів-спостережень, рефлексій, подається бачення своєї родини очима дванадцятирічного хлопчика. Автор тут демонструє здатність експлікувати світ шляхом перевтілення в дитину. З позиції наратології дієгезис експліковано всевідним наратором, проте в третьособовій нарації криється «Я» головного героя, на очах якого формуються не чисельні події твору. Контраст форм нарації заголовка (перша особа однини) та аналізованого оповідання (третьособове повісткування) є лише формальним, на рівні будови мовлення, а на рівні змісту в тексті навіть крізь третьособову нарацію увесь час відчутна присутність «Я» дитини [3, с. 354–355].

Оповідання авторки настроєво-емоційної прози ХХ століття К. Менсфілд «Taking Off the Veil» увиразнює настроєтворчу функцію наративу художніх творів письменниці, яка у дієгезисі криється та вербально візуалізується в суб'єктах наратування, формах і прийомах. В аналізованому зразку настроєвість наратування матеріалізується крізь мовлення екстрадієгетичного гетеродієгетичного наратора, який у тексті твору цілковито розчиняється в свідомості юної героїні. Вербально це реалізується в окличних реченнях, вставних конструкціях, повторах, ретроспективних картинах, картинах проектування майбутнього, в частих вдаваннях до використання ефекту ока камери, описових фрагментах, художніх деталях. Оповідання вирізняється повнотою гамми почуттів та емоційних станів – від самозреченої ефемерної закоханості, розпачу й цілковитого самозречення через нездійсненність підліткових мрій, до прозріння й усвідомлення важливості ставитися зі щирою вдячністю до того, що призначене людині долею [4, с. 114].

На відміну від наведених вище прикладів англомовної прози ХХ століття, оповідання Г. Дж. Уеллса “The Door in the Wall” демонструє домінування яскраво вираженого інтрадієгетичного, гомодієгетичного наратора [1], однак наративна тканина твору диференціює його прояви в нарації. Зокрема, оповідь інтрадієгетичного наратора-свідка в тексті – своєрідне наративне обрамлення, що інтродукує ретроспективну нарацію-сповідь

центрального об'єкта оповіді. Ретроспективний характер нарації полягає в тому, що перед очима реципієнта відкривається картина цілого життя, яке (як дізнається він наприкінці твору від наратора-свідка) на момент початку оповіді вже давно обірвалось.

У наративі аналізованого оповідання домінує перша особа однини як граматична форма повісткування, притаманна усім типам згаданих вище нараторів твору. Відчутне чітке розмежування між «я-слухачем» або ж точніше – «я-свідком» оповіді та «я-оповідачем власної трагедії життя». «Я-оповідач» реалізується крізь призму спогадів наратора-свідка/слухача.

Екзистент як фундаментальна частина оповідання (а згідно з розумінням даного нараторологічного поняття Дж. Прінсем, “... existents are the fundamental constituents of the story” [7, с. 28]) оприявнює себе ще на передтекстовому етапі. Заголовок аналізованого оповідання, “The Door in the Wall”, містить наскрізне поняття, що в тексті твору одночасно існує в трьох дещо контрастних іпостасях, кожна з яких набуває домінуючої ролі на певному етапі життя наратора-оповідача власної історії:

- 1) матеріальні двері конкретного кольору (“a green door” [6]), які можна відчинити й змінити місце перебування, досягнувши щось нове, незвідане;
- 2) ефемерна гармонія, щастя, щасливе дитинство, ідилія, спокій, дитинна ширість;
- 3) прагнення втечі від нестерпно набридлої буденності, шанс знищити фальшиве одноманіття респектабельного світу дорослих, смерть.

Оповідання інтродукується повідомленням про те, що дехто на ім'я Лайонел Уолейс не так давно розповів нараторові-свідку/слухачу історію «дверей у стіні». Граматично це представлено домінуванням першоособової нарації, з першого абзацу якої реципієнтові відкривається факт, що мова йтиметься про порядну, правдиву людину: “... And at that time I thought that so far as he (Lionel Wallace. – М. Л.) was concerned it was a true story” [6, с. 34]. Піднесення ролі поняття «дверей у стіні» до нараторологічного екзистента в першому ж абзаці оповідання реалізується крізь написання іменників з великої літери – “the Door in the Wall” [6, с. 34] – за аналогією з правилами написання англійського заголовка, де всі повнозначні, самостійні частини мови мають писатися з великої літери. Таке незвичне виділення слів налаштує на те, що зазначене поняття відіграватиме роль фокусної точки оповіді.

Письменник не випадково обирає на роль наратора-слухача/свідка людину, яка знала Лайонела Уолейса майже з перших років його життя: оповідь-сповідь Уолейса знаходить підтвердження у фактах, що позиціонуються в тексті твору як спогади двох добре знайомих людей та підсилює ретроспективний характер нарації. Першоособова нарація слухача почасти чергується з третьоособовим наратуванням, що зводить спогади до рангу загальної характеристики персонажа, однак характеристика подається крізь призму суб'єктивного бачення цієї людини наратором-свідком та, певною мірою, в порівнянні ним його із собою в різні періоди життя, наприклад: “His career, indeed, is set with successes. He left me behind him long ago; he soared up over my head, and cut a figure in the world that I couldn't cut [...] At school he always beat me without effort – as it were by nature [...] He came into the school as my co-equal, but he left far above me, in a blaze of scholarships and brilliant performance” [6, с. 36] і т. п. Перед очима реципієнта постає майже бездоганна людина, яку фактично все життя супроводжує успіх: починаючи зі шкільних років і завершуючи роками зрілими, що знаменувались успішною кар'єрою та поважним становищем у світі.

Як контраст – штрихи-спостереження про нещасливе раннє дитинство хлопчика, який своєю власною наполегливістю та обдарованістю пізніше зумів вибороти для себе гідне життя: “His mother died when he was two, and he was under the less vigilant and authoritative care of a nursery governess. His father was a stern, preoccupied lawyer, who gave him little attention and expected great things of him. For all his brightness he found life grey and dull, I think” [6, с. 36–37]. Позбавлений любові матері, він із перших років життя відчув увесь тягар реальності.

Дитяча натура не згодна терпіти сіру одноманітність буденності, саме тому перша поява загадкових «дверей у стіні» замальовується наратором саме, коли мова йде про раннє дитинство Уолейса. Наратор-свідок зосереджує увагу реципієнта на візуалізації дитини, яка

вперше побачила ті містичні двері та інтерпретує передчуття невдоволення такою знахідкою з боку батька хлопчика: “I seem to see the figure of that little boy, drawn and repelled. And it was very clear in his mind, too, though why it should be so was never explained, that his father would be very angry if he went through that door” [6, с. 37]. Ефект ока камери дозволяє реципієнтові якнайреалістичніше переживати всі сумніви та спроби побороти дитячу цікавість, але природне бажання дитини пізнавати світ перемагає всі найлогічніші аргументи не відчиняти незнайомі двері, й наратор сповіщає про перші враження від зустрічі з неймовірним світом гармонії, спокою, дитячої ідилії, який відкривають хлопчикові відчинені двері. Ідилія матеріалізується як зачудування, найвище захоплення щирістю та спокоєм.

Пізніше згадування про реалістичні видіння, пов’язані з «дверима у стіні», в тексті твору майже постійно супроводжуються дієсловом “to haunt, to be haunted”, оскільки з роками героєві стає дедалі складніше сприймати ті видіння як даність, як дещо бажане й досяжне – на шляху до безпосереднього дитячого сприймання цього дива стають обов’язок, суспільна думка, становище в суспільстві. Непереборне бажання відчинити ці двері затьмарюється побоюваннями осуду за легковажність, невідповідність конкретній суспільній ролі.

Художні деталі, що уособлювали особливу ідилію, щасливе дитинство, недосяжне для Лайонела Уолейса з перших років його життя, міцно вкарбовуються в наративну тканину оповідання й матеріалізуються в моменти візуалізацій ідеалістичного світу гармонії, що існує за містичними «дверима в стіні». Це і зачарований садок, і чудернацькі плямисті пантери, і неймовірні дитячі ігри. До того ж, наратор зосереджує увагу реципієнта не лише на візуалізованому втіленні цієї ідилії. Він густо вплітає штрихи-спостереження, що розкривають сутність гармонії на рівні відчуттів: “It was a world with a different quality, a warmer, more penetrating and mellower light ...” [6, с. 38]; “All I remember was happiness ...” [6, с. 39]; “If it was a dream, I am sure it was a day-time and altogether extraordinary dream” [6, с. 41] і т. п. Таке наративне рішення (нагромадження штрихів та деталей, що акцентують винятковість поняття «дверей у стіні» в житті конкретної людини) увиразнює роль екзистента в наративі твору.

З роками, з певними досягненнями, із дорослішанням, образ «дверей у стіні» як образ світу гармонії та ідилії затьмарюється матеріальними, буденними, осяжними речами. З’являючись декілька разів перед очима Лайонела Уолейса, цей образ трансформується на рівні його сприймання: дитяче безапеляційне прагнення потрапити в зачарований садок поступово відходить на другий план як дещо, що може викликати висміювання, знуцання (досвід із недовірою шкільних товаришів, які випадково дізнались про цю таємницю), а згодом – осуд та нерозуміння з боку поважних колег. Важливим штрихом, що матеріалізує трансформацію розуміння поняття «дверей у стіні» в житті героя, є твердження вже дорослого та успішного Лайонела Уолейса: “I saw another door opening – the door of my career” [6, с. 45]. У період успішного дорослішання відбувається майже цілковита заміна образу дверей, що відкривають шлях до зачарованого садку, а відтак – до гармонії, ідилії, справжності, образом дверей, що гарантують успішне кар’єрне просування, а відтак потребують нехтування переконаннями, уподобаннями, перебудову свого внутрішнього «я», аби воно відповідало прагматичі матеріалістичного світу дорослих.

Відновлення бажання потрапити в щасливу ідилію дитинства відбувається лише у бездоганно успішного та реалізованого в житті дорослого. Письменник вводить експресивний монолог самого Лайонела Уолейса, в якому презентує це бажання як деяку одержимість: “Let me tell you something, Redmond. This loss is destroying me. For two months, for ten weeks nearly now, I have done no work at all, except the most necessary and urgent duties. My soul is full of inappeasable regrets. At nights – when it is less likely I shall be recognized – I go out. I wander. Yes, I wonder what people would think of that if they knew. A Cabinet Minister, the responsible head of that most vital of all departments, wandering alone – grieving – sometimes near audibly lamenting – for a door, for a garden!” [6, с. 48]. Людина щиро шкодує, що втратила свій шанс бачити шлях до ідилії, до того ж – шанс, який з’являвся в житті неодноразово.

Відбувається переоцінка життєвих пріоритетів. Тепер йому чітко зрозумілі істинні поривання та прагнення душі, що акселерує усвідомлення безвиході та зневіри.

Незвичний фінал оповідання – першоособове повісткування наратора-слухача поєднує емоційно контрастні речі: Редмонд, одночасно з емоційно нейтральною реконструкцією реальних подій останньої ночі життя Лайонела, зізнається, що трагедія його співрозмовника – суцільна загадка для нього. Поруч із ретроспективною реконструкцією можливих подій останніх хвилин життя (фатальні двері для робітників вокзалу, які забули зачинити, й крізь які зробив свій останній крок Лайонел Уолейс) рефлексії наратора-слухача щодо мотивів, причин нещасного випадку та невідворотності цієї події в житті зневіреної людини. Фатальні двері – останній міраж образу зелених дверей у стіні, що дарують спокій та гармонію. Наратор-слухач підкреслює, що його співрозмовник мав надзвичайно тонку, чутливу душу, тому ті двері – вихід у кращий, наближений до ідеалів людини з тонкою душею світ. Наратор провокує діалог з реципієнтом: проводить паралель між сприйманням перебігу подій звичайною людиною (“By our daylight standard he walked out of security into darkness, danger, and death” [6, с. 49]) та завершує свою історію різким, синтаксично відокремленим розміщенням з нового рядку питанням: “But did he see like that?”, тим самим підносячи образ свого друга до образу-символу зневіреного в сірій буденності митця.

Отже, оповідання Г. Дж. Уеллса “The Door in the Wall” зразок незвичного наративного рішення: перед очима реципієнта відкривається ретроспективна історія трагедії життя людини, яку переповідає наратор-свідок/ слухач. У тексті твору простежується домінування інтрадієгетичного, гомодієгетичного наратора, який є частиною дієгезису твору, почасти безпосередньо задіяний у перебізі подій, є співрозмовником героя, трагедія життя якого – предмет розмови. За домінування першоособової нарації, ретроспективна реконструкція почутої інформації, пережитих подій набуває суб’єктивного забарвлення. Вустами наратора Г. Дж. Уеллса демонструє реципієнтові власне поцінування справжності, дитинної широти, засуджує нехтування людиною (особливо в період її становлення як особистості) власних пріоритетів задля схвальної суспільної думки, задля здобуття привілеїв та титулів. Лише в гармонії із собою, зі своїми справжніми вподобаннями людина може бути дійсно щасливою. Зовнішні, матеріальні блага та титули – не запорука гармонії та щастя внутрішнього. Особливо важливо усвідомити це людям із тонкою душею, мистецьким світосприйманням. Дисонанс між душевними пориваннями та «комфортною» сірою буденністю, яку обрав для себе власноруч – шлях до гіркої зневіри та відчаю.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Женетт Жерар. Фигуры. В 2-х томах / Жерар Женетт. – Том 2. – М.: изд-во им. Сабашниковых, 1998. – 472 с.
2. Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник. У 2 т. – Т. 1: А–К / За ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. – Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 2005. – 824 с.
3. Лучицька Марина. Заголовок художнього твору та наратив: контраст форм нарації (на матеріалі оповідання Г. Гріна “I Spy”) / Марина Лучицька // Наукові записки. – Випуск 138. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: Видавель Лисенко В. Ф., 2015. – С. 352–355.
4. Лучицька Марина. Настроєтворча нарація оповідання К. Менсфілд «Зняття завіси» / Марина Лучицька // Наукові записки. – Випуск 128. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – С. 111–114.
5. Лучицька М. Є. Наративна палітра оповідання У. С. Моема «Сила обставин» / Марина Євгенівна Лучицька // Літератури світу: поетика, ментальність і духовність: збірник наукових праць. – Вип. 3 / [головний редактор – професор Анатолій Козлов]. – Кривий Ріг: друкарня С. Г. Щербенка, 2014. – С. 127–135.
6. H. G. Wells. The Door in the Wall / Herbert George Wells // Английская новелла первой половины XX века. [Сборник. Сост. В. А. Скороденко. На англ. яз.] – М.: Радуга. – 1988. – С. 34–49.
7. Prince 2003 – Prince G. A Dictionary of Narratology. Revised Edition / G. Prince. – Lincoln and London: University of Nebraska Press, 2003. – 126 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марина Лучицька – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри практики германських мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: англійська філологія, наратологія, наратив художніх прозових творів, художня література ХХ століття.

УДК 891.111-21-31 Воррен Р.П.

РОМАН-ДРАМА І ДРАМА В РОМАНІ: ДО 70-РІЧЧЯ ВИХОДУ В СВІТ РОМАНУ Р.П.ВОРРЕНА «ВСЯ КОРОЛІВСЬКА РАТЬ»

Тетяна НЕКРЯЧ (Київ, Україна)

У статті розглядаються жанрові особливості роману Р.П. Воррена «Вся королівська рать», зокрема, елементи сценічності й драматичності в прозовому нарративі, пов'язані з історією написання цього твору.

Ключові слова: Р.П.Воррен, роман, драма, сценічність, жанр, літературний вид, політика.

The article considers the inimitable genre nature of R.P. Warren's novel "All the King's Men", with the emphasis laid on the theatrical and dramatic elements in this work of prose proceeding from the history of its genesis.

Key words: R.P. Warren, novel, drama, theatrical elements, genre, literary genus, politics.

Прошло 70 років відтоді, як було опубліковано один з найкращих американських романів 20-го століття – «Вся королівська рать» Р.П. Воррена (1946), але книжка зовсім не застаріла: навпаки, час притлумив злободенні його риси, відсунув на задній план зв'язок роману з конкретними прототипами, висвітлив найсуттєвіші смислові аспекти, тобто, перетворив популярний бестселер на класичний твір сучасної американської літератури.

Майже всі дослідники творчості Р.П. Воррена – а творчість його багатогранна, оскільки він не лише видатний прозаїк, а й вишуканий поет, тонкий літературний критик і теоретик літератури, глибокий знавець історії, перший у США двічі лауреат Пуліцерівської премії, за прозу й за поезію, – визнають «Всю королівська рать» найкращим романом письменника. Майже так само одностайно називають вони цей роман політичним, оскільки світ політики становить в ньому «переважну сферу буття» (за М.Бахтіним), але сам автор неодноразово зауважував, що цей його роман – не про політику: у «Всій королівській раті» письменнику вдалося поєднати гострі політичні викриття з тонким психологічним проникненням у сутність людських характерів, піднятися на високий рівень художнього узагальнення, досягти поліфонічності звучання усіх елементів структури твору.

Оптимальну форму для здійснення свого задуму Р.П. Воррен знайшов не одразу. Шлях до роману не був ані прямим, ані коротким. Корні задуму сягають у грозову добу 1930-х, коли схрестилися два потужних ідеологічних потоки: соціально-політичний неспокій, породжений так званою Великою депресією, і зародження фашизму в його американському варіанті. На перетині цих двох потоків виникла ціла низка проблем, які вимагали політизації традиційних жанрів і у поезії, і у прозі, і у драмі. Багато письменників усвідомлювали небезпеку фашизму і застерігали проти нього у своїх творах. Найбільш оперативним, як то нерідко буває, виявився театр. Тут є своя закономірність: театр – мистецтво чутливе, внутрішньо рухливе, дуже тісно пов'язане зі змінами у соціальній атмосфері, з тими зсувами у суспільній свідомості, на які сценічний талант емоційно й швидко реагує. Узявся писати політичну п'єсу про правителя фашистського кшталту і Р.П. Воррен. П'єса мала назву «Горда плоть». Р.П. Воррен прагнув показати в ній небезпечність диктаторства й тоталітарної влади, і в головному герої Віллі Талосі сучасники безпомилково впізнавали губернатора Луїзіани Гьюї П.Лонга, життєва історія якого майже без змін зберігалася у фабулі п'єси. Г.П.Лонг, фігура непересічна і яскрава, піднявся на гребені політичної хвилі 1930-х і мав реальні шанси здобути собі місце у Білому домі завдяки своїй колосальній популярності серед так званого простого люду, зокрема, популістській програмі «розподілу багатства». Непересічна особистість Лонга цікавила багатьох письменників, тож не дивно, що Лонг привернув до себе увагу Р.П. Воррена, викликав бажання розібратися в явних і прихованих мотивах його дій, зрозуміти механізм його впливу на натовп, усвідомити, що саме створює живильне середовище для висування осіб типу Лонга. Р.П. Воррен-історик свідомо чи несвідомо шукав історичні паралелі – і знайшов їх, аналізуючи соціально-історичний фон трагедії Шекспіра «Юлій Цезар». Можна припустити, що це також вплинуло на його вибір саме драматичної форми, ускладненої білим віршем й елементами античної

трагедії. У п'єсі з'являються персонажі, які згодом здобули плоть і кров у романі: Джек Берден, Седі Берк, Адам і Анна Стентони, Манюня Даффі. Але образи ці були намічені пунктирно і мало розроблені психологічно. Щойно дописавши п'єсу, автор відчув, що допустився помилки. Йому не вдалося поєднати з достатньою достовірністю злочинні події політичного життя з темою совісті, яка його постійно хвилювала, з протиріччями, які виникають між особистими інтересами людей і їхніми морально-етичними ідеалами, з питаннями зв'язку між минулим, теперішнім і майбутнім, з проблемою Добра і Зла, – іншими словами, п'єсі бракувало епічної широти. Драма, естетичною сутністю якої є дія, фізична та словесна, не дає можливості проникнути у найпотаємніші глибини внутрішнього світу героїв. Письменник лишився незадоволеним своєю п'єсою, і вона ніколи не побачила вогнів рампи. На той момент Р.П. Воррен вже сформував цілком усвідомлену соціально-етичну концепцію стосовно художньої форми. Вона полягала у тому, що поряд з широким епічним охопленням явищ дійсності в ній існують притаманні драмі різкі зіткнення пристрастей та загострені конфлікти, як і підкреслений інтерес до духовного життя і внутрішнього світу людини, тобто, жанрова форма повинна синтезувати *епічну, ліричну та драматичну* стихії. Такою формою був роман.

Народження роману з драми доволі симптоматичне, хоча й не дуже типове. Частіше п'єса робиться на основі роману, є вторинною по відношенню до нього. Інсценізації рідко бувають успішні. Проза і драма мають власні прийоми поетичної виразності, при цьому драма сама диктує свої закони. Виникнення роману з п'єси, пріоритет драматичної форми зустрічається значно рідше. Утім, синтез різних форм мистецтва здатен суттєво збагатити художню прозу.

Питома вага драматичного елемента в поетиці роману «Вся королівська рать» доволі велика. Говорячи про драматичний елемент художньої прози, видається доцільним виділяти *драматизм* – високу напругу внутрішнього життя і взаємостосунків – і *драматизацію*, або *сценічність* – розподіл протилежних тенденцій, прагнень, пристрастей між різними персонажами, широке використання діалогу, «мізансценування» епізодів у оповідному полотні. Іншими словами, драматизація – це використання певних законів драми, театру, сцени в прозаїчному творі. Наявність сценічності, однак, зовсім не обумовлює драматизму роману, це явища різного порядку: сценічність належить до структури, архітектоніки, а драматизм – поняття смислове, змістовне. У романі «Вся королівська рать» легко простежити як драматизм, так і сценічність дії. Не лише основні конфлікти «Всієї королівської раті» драматично загострені, а величезну роль відіграють також сцени-дії, які в свою чергу розбиваються на мізансцени з чітким пластичним і просторовим рішенням. Така авторська «режисура», здавалося б, може полегшити роботу режисера, який береться за екранізацію або інсценізацію роману. Насправді ж створені на сьогоднішній день інтерсеміотичні версії не видаються вдалимими – і не лише тому, що епічна сторона «Всієї королівської раті» опирається драматизації. Справа ще й у тому, що на відміну від чистої драми, у якій герої виявляють себе тільки через дію (фізичну та словесну), яка і становить естетичну сутність драми, роман користується різноманітним і багатим арсеналом художніх засобів, які не можна перевиразити жодними іншими видами мистецтва без втрат або кардинальних змін. Ось чому романи навіть з розвиненим драматичним елементом багато втрачають при перенесенні на сцену чи екран, і втрачають тим більше, чим більше вони містять описових, ліричних, психологічно-оцінних та ідейно-філософських пластів.

Вихідний конфліктний факт, якщо користуватися термінологією драми й режисури, який обумовлює усі подальші конфлікти роману, – це рішення Віллі Старка піти в політику і висунути свою кандидатуру на політичний пост. Цей конфліктний факт, винесений, як то часто буває у драмі, у передісторію роману, зав'язує у тугий вузол абсолютно усіх персонажів, головних і другорядних. Виявлення вихідного конфліктного факту у п'єсі зазвичай допомагає правильно визначити її жанрову природу, відчутти жанрово-стилістичні риси, вірно оцінити сутність мікро-конфліктів та головного конфлікту і оптимально вирішити їх. Такий метод не можна застосовувати до будь-якого роману, але стосовно «Всієї

королівської раті», враховуючи генетичне коріння книжки, він видається виправданим. Вірне визначення вихідного конфліктного факту виводить на головний конфлікт роману – це руйнація моральної особистості в атмосфері брудної політики. Таким чином, використання часткової методології не драми навіть, а режисури, дозволяє захувати «Всю королівську рать» до романів політичних, проте дана жанрова дефініція не вичерпує, безумовно, усього різноманіття цього великого твору.

Хоча кар'єра Г.П.Лонга і слугувала поштовхом до написання роману, Р.П. Воррен найменше прагнув створити «житіє» свого героя, таку собі белетризовану біографію. Письменник зумів виявити закономірність морального падіння особистості під впливом аморального політичного середовища. Трагічність ситуації обумовлена неминучим конфліктом між ідеалами особистості, яка прагне чесного шляху в політиці, і об'єктивними умовами системи, яка відкидає цей чесний шлях, нівечить ідеали і руйнує особистість. Перед Віллі Старком постає альтернатива: або зрадити своїм ідеалам і досягти успіхів в політиці, або відмовитися від честолюбних задумів і залишитися вірним собі. Віллі Старк робить вибір на користь політичної влади. Трагічний фінал такого вибору легко передбачити: вже перший розділ закінчується щемливим реквіємом по загиблих персонажах, серед яких названо і Віллі. У подальшому, реконструюючи сюжет і образ, автор зображує етапи зіткнення особистості з політичним середовищем, констатує невідворотність морально-етичної деградації особистості під впливом цього середовища.

Віллі Старк, простакуватий «своєк Віллі з виселок», після першої поразки у політичній грі, яку він намагався вести чесно, дуже швидко прозріває і вже в наступному раунді вправно застосовує проти своїх опонентів їхні ж методи. Тобто, він вже *несвідомо* приймає закони того середовища, яке *свідомо* хоче змінити на краще. Він починає з конфронтації, а закінчує конформізмом з системою. Проте у нього немає жодних ілюзій щодо основної маси політиканів, які облаштовують свої справи у його штаті і в усій країні, як немає і ілюзій на свій власний рахунок. «Хазяїн» Старк поділяє усіх політиків на рабів і негідників, які подеколи працюють за сумісництвом. Безжальне чудовисько – політична машина калічить кожного, хто потрапляє у поле її діяльності. Р.П. Воррен переконливо демонструє, що відбувається з кожним, хто бодай ненадовго чи несвідомо зачепив гігантську політичну павутину: Джек Берден (оповідач, історик, журналіст, чиновник для «особливих доручень» у Старка), виконуючи наказ Хазяїна, спричиняє самогубство судді Ірвіна, свого справжнього батька, – але й сам Ірвін свого часу, прагнучи влади, згубив людину. Втрачає ілюзії Анна Стентон, коли дізнається, що її батько-губернатор був у політиці не кращий за Старка, якого вона зневажала з гордовитістю аристократки-південки, – і тоді стає коханкою Віллі. Вмирає морально спустошений син Старка Том, його засмоктав вир безкарності й всездозволеності. «Людина ідеї» Адам Стентон, прямий, чесний і безкомпромісний, потрапляє у тенета політичних інтриг, стає вбивцею і гине сам...

Усі ці колізії вирішуються в художньому полотні роману з величезною майстерністю й виразністю. Кожний з десяти розділів має свою чітку фабулу, де оповідні елементи просочуються лірико-сповідними мотивами і вирішуються по-театральному енергійно й живо. Разом з тим, вони усі гармонійно зливаються у величну романну структуру.

Для розуміння роману в цілому надзвичайно важливим постає морально-етичний його аспект, який збагачує соціально-політичний пафос, надає йому новий, глибший вимір. Внутрішня динамічність й насиченість «глибинного сюжету» не поступається стрімкості розвитку сюжету зовнішнього, фабульним перипетіям. Основу «глибинного сюжету» становлять дві проблеми: моральний розпад особистості (лінія Віллі Старка) та моральне відновлення особистості (лінія Джека Бердена). В лінії Джека автора найбільше цікавить шлях до усвідомлення моральної відповідальності людини за свої вчинки, а через них – і за долю людства. Джек Берден, другий головний герой роману, за походженням, вихованням, освітою й характером – мало не антипод Старка. Сильна натура Віллі, його впевненість, цілеспрямованість, рішучість приваблюють Джека своєю позірністю гармонійністю. Сам Джек у незгоді зі світом. Він не складається у цілісну особистість передусім тому, що

ухиляється від відповідальності за свої дії. Він навіть випрацьовує теорію принципової безвідповідальності: ніхто ні в чому не винен, оскільки світ створено так, а не інакше. Така «філософія» призводить до загибелі чи краху найближчих для Джека людей. Зрозумівши це, він морально дорослішає, дивиться правді в очі, починає діяти осмислено, приймає тягар відповідальності (до речі, прізвище Джека – Burden – і означає тягар) – і стає повноцінною особистістю

Дорогу ціну сплатив Джек Берден за свою духовну зрілість, не дарма він робить висновок, що будь-яке знання, яке чогось варте, сплачується кров'ю. Він зрозумів, і ця позиція висловлює кредо самого автора роману, що відмова прийняти минуле з його тягарем позбавляє надії на майбутнє, оскільки тільки з минулого можна побудувати майбутнє, оцінивши усі історичні помилки. Тепер Джек готовий увійти до «киплячого світу» і діяти осмислено й цілеспрямовано.

Р.П. Воррену іноді докоряли, що він вдався в романі до хеппі-енду. Це навряд чи справедливо, хоча деякі зовнішні атрибути щасливої кінцівки роздивитися можна: Джек одружується з Анною, вони забирають до себе нещасного Вченого Прокурора («формального» батька Джека), чесний генеральний прокурор Гью Міллер вирішує повернутися у політику, і Джек готовий стати з ним поруч... Р.П. Воррен сухо перераховує ці події у фіналі, без жодних коментарів. Але коментарі зайві: минуле героїв надто добре відомо, і їхнє майбутнє неважко передбачити – воно забарвлене кольорами трагедії і не викликає райдужних сподівань. Епілог роману – щемлива кода. Важко повірити у безхмарне щастя Анни та Джека після того горя, яке випекло їхні душі. Вчений Прокурор важко хворіє, і скоро на цвинтарі Пристані Берденів з'явиться іще одна могила. Повернення до політики Гью Міллера могло б пробудити надію, якби сам автор блискуче й переконливо не показав усім своїм романом, на що перетворює чесних людей політичне середовище і політична влада. Там процвітають лише бездушні негідники на кшталт Манюні Даффі та його поплічника, огидного Гуммі Ларсона. Гью Міллера або зламають, або знищать. Але він готовий до цього, оскільки вважає, що повинен робити те, що вимагає від нього його совість. Важливо, що є подвижники, готові на самопожертву, аби хоч трошки поліпшити цей світ. Тут згадується епіграф до роману «Вся королівська рать», узятий з Дантового «Чистилища»: *Mentre che la speranza ha fior del verde* – Поки хоч пуп'янок надії залишився... Попри усю трагедійність роману в ньому немає безвиході. Квітка надії цвіте.

Своєрідна архітектоніка роману значною мірою обумовлена введенням оповідача. Книжка будується як сповідь Джека Бердена. Кинутий у гущину політичних подій, Джек прагне осмислити їх, підсумувати значну частину прожитого життя (це надає роману певної епічної об'єктивності). Така форма забезпечує вільний плин думок, складні асоціативні зв'язки. Ланцюжки асоціацій утворюють непрості часопросторові параметри, що є характерною ознакою композиції й архітектоники багатьох творів новітньої літератури. Хронологічні зсуви, «напливи», ретроспекції посилюють вірогідність оповіді (форма записок), а також поглиблюють психологічні характеристики.

Часовий зсув дозволяє автору успішно застосувати прийом контрасту. Так, вже в першому розділі Р.П. Воррен зіставляє початкову й фінальну іпостасі Віллі Старка – пам'ять Джека ніби зіштовхує наївно-довірливого телепня, «свата Віллі з виселок», і безжального, брутального, цинічного губернатора. Поетична історія юного кохання Джека і Анни Стентон звучить особливо трагічно саме тому, що Джек розкажує про неї, дізнавшись, що Анна стала коханкою Старка.

Важливе значення у композиції роману має історія Касса Мастерна, що зіграла велику роль у моральному становленні Джека Бердена. Ця історія, яка відбулася за часів рабовласництва і Громадянської війни між Північчю та Півднем США, є зовсім не вставним епізодом (попри її стилістичну тональність, яка тут цілковито обґрунтована), а органічним елементом наративу, який не просто демонструє авторську майстерність у стилізації прози 19-го століття, а сприяє розвитку дії. Крім того, в цій історії виявляється тяжіння до усвідомлення проблем теперішнього й майбутнього через минуле, прагнення ув'язати в один

міцний вузол різночасові плани, що є визначальною рисою школи «південного Відродження» у літературі США, до якої належав і Р.П. Воррен.

У першому розділі, як в увертюрі опери, намічено теми, які набувають подальшого розвитку в ході роману. Вже тут протиставлені два світи – світ Мейзон-сіті і світ Пристані Берденів. Вже тут показана неприкаяність Джека: він чужий в обох цих світах – додому вороття немає, а прийняти до кінця закони Мейзон-сіті він не може. Вже тут читач зустрічає двох Віллі Старків. Трагічний акорд, що завершує розділ, надає сумної тональності навіть безхмарним сценам роману.

У книзі дуже важливою є тема падіння, яка прихована в алюзивному заголовку: “All the King’s Men” – це рядок з англійського популярного дитячого віршика про Humpty-Dumpty (яйце), який звалився з муру і розбився в тріски:

*Коко-Боко виліз на мур,
Коко-Боко з муру – та й гу-р-р!
І ні королівська кіннота,
Ані вся королівська рать
Так і не можуть Коко
Докупи знову зібрать*

(Переклад Наталки Тисовської).

Ця тема наскрізно проходить через увесь роман, особливо у зв’язку з розвитком образу Віллі Старка, який звівся майже на недосяжну висоту у політиці, розбивши при цьому свої чисті ідеали, а там «розбився» і сам: фігурально – як моральна особистість, фізично – від кулі Адама Стентона. Метафоричні сходження й падіння підкреслюються реальними: Манюня Даффі гепнувся з помосту під натиском розлюченого Віллі; доведений до відчаю Мортімер Л. Литтло накладає на себе руки, викинувшись з балкону; втрачає розум колишній циркач Джордж, коли у нього на очах розбивається на смерть його дружина – вона зірвалася з трапедії з-під куполу цирку... Ці реальні падіння не впливають на сюжет, – отже, вони становлять елемент форми: підкреслюючи загальну трагедійну тональність, вони набувають сили символу.

Р.П. Воррен – неперевершений майстер психологічного портрету. Його улюблений прийом – виділення якоїсь однієї важливої деталі зовнішності, сказати б, крупний план. Це вже прийом не театральний, а кінематографічний. Буйна грива непокірного рудого волосся судді Ірвіна створює метафору «людина-лев». Міцно стиснутий рот Адама Стентона, схожий на точний, чистий хірургічний розріз, говорить про його непохитність. Усі протиріччя збентеженої душі Касса Мастерна проступають у його портреті: палаючі очі фанатика, губи гедоніста, запалі щоки аскета. Плекане, як на рекламі, обличчя Джекової матері, яку він сприймає як «диявольськи дорогу цяцю», має зворушливі голодні западинки, які натякають на неоднозначність її натури, що і виявилось після самогубства судді Ірвіна, якого вона глибоко кохала все життя. Портрети віце-губернатора Манюні Даффі, Гуммі Ларсона чи Молодого Управлінця – безжальні, гострі карикатури.

Окрім драматургічного плану в романі «Вся королівська рать» присутній і план живописний. Словесна палітра Р.П. Воррена напрочуд багата й різноманітна, значну роль тут відіграють колір, фактура (щоденник Касса Мастерна, наприклад, викликає асоціації з офортом). Якимось незбагненим чином Р.П. Воррен «включає» усі відчуття читача – не лише зір, а й слух, нюх, дотик, і все це завдяки майстерному володінню поетичним словом. Мало не фізично сприймаємо ми доторк сонячного проміння до прохолодної й солонуватої після купання у морі атласної шкіри юної Анни Стентон, страждаємо від нестерпної задухи жаркої південної ночі, яка посилює напругу важкої розмови Віллі Старка й судді Ірвіна, задихаємося у смороді вбогої конури Вченого Прокурора – і за контрастом насолоджуємося свіжим бризом, який колише легкі, прозорі фіранки у розкішному особняку Джекової матері, наповненому блиском срібла й кристалю і тонкими пахощами паризьких парфумів...

Майже кожного героя книги легко упізнати за його мовленням, за неповторністю інтонаційного малюнку. Тут знову варто пригадати генезис роману – його народження з драми, у якій мовлення персонажу є одним з потужних засобів індивідуалізації. У звукопису

Р.П. Воррена дуже живі внутрішні ритми, характерні для дійових осіб: повільно-владний тон Віллі, солодко-шепелявий – у Манюні Даффі, рвані, задишливі репліки Седі Берк, яка вічно поспішає, болісне затинання Цукерка, світське нявкання матері Джека і аденоїдне сопіння її чергового чоловіка, м'які, виражені інтонації Анни, суголосні з заниженою температурою її почуттів (тим сильніше впливає своєю раптовістю її різкий емоційний вибух, що передвіщає кров і біду)... У створенні мовленнєвого портрету Р.П. Воррен іде від цілісності образу – кожен говорить власною мовою. Справа тут не тільки й не стільки у лексиці чи схильності до певних улюблених слів, скільки у ритміко-інтонаційній своєрідності мовленнєвих характеристик. Значення ритму у романі «Вся королівська рать» важко переоцінити: не буде перебільшенням сказати, що він написаний ритмічною прозою. Зрозуміло, що цей вимір форми роману становить додаткові труднощі для перекладача. Почуття ритму Р.П. Воррену властиво як поету. Він широко вживає алітерації й асонанси, анафори й епіфори, сміливо перемежає односкладові й багатоскладові слова для створення ефекту звуконаслідування – і досягає дивовижного ефекту: ми чуємо швидке шурхотіння шин по рівному шосе, шум потужних, повільних морських хвиль під грозовим небом, нервове стаккато приміської електрички, яке резонує з розпачем у душі Джека.

Говорячи про технічну віртуозність роману «Вся королівська рать», неможливо оминати латентні рівні мови: алюзії, асоціації, символи, які утворюють підтекст і невимовно поглиблюють змістовний план. Про алюзивність та символізм заголовку вже тут говорилося. Варто додати, що вираз *to sit on the wall* – *сидіти на мурі* має в англійській мові ще й значення – не втручатися, стояти осторонь, не виявляти власної позиції. Саме таку позицію невтручання намагаються зайняти Джек Берден і Адам Стентон, але ця позиція, врешті решт, призводить до *great fall* – падіння і трагедії. Символічні деякі власні імена: *Burden* – означає тягар, в імені *Willie* прочитується *will* -воля, прагнення, *Stark* – це рішучий, сильний, *Burke* – придушити, примусити мовчати (Седі Берк вміла це робити, як ніхто), прізвище *Duffy* об'єднує *duffer* – шахрай, нікчема, тобто вказівку на його внутрішню сутність, та *duff* – гумус, тісто, що натякає на певні риси його малосимпатичної зовнішності. Разом з тим ці імена доволі звичайні для англомовного середовища і не сприймаються як штучні чи нарочиті. Водночас цей вибір далеко не випадковий: закладений в них смисл допомагає виділити домінанту того або іншого персонажу.

У романі «Вся королівська рать» Р.П. Воррен зумів досягти гармонії різноманітних елементів форми для повного розкриття усіх змістових рівнів. Розвиваючи усе знайдене його численними попередниками у жанрі політичного роману, Р.П. Воррен піднявся на якісно новий щабель. Письменник своєю художньою практикою довів, що дидактичність і тенденційність (поняття далеко не тотожні чіткій авторській позиції) зовсім не становлять невід'ємну частину політичного роману, що цьому жанру не протипоказані ані психологічна глибина, ані стильова вишуканість, що істинна художність твору визначається не жанром, а майстерністю, естетичним та етичним кредо та щирістю письменника. Р.П. Воррен синтезував епічність, ліричність та поетику драми. Він зумів знайти по-справжньому вдалу міру кожного компонента – і створив політичний роман-трагедію. Цей художній синтез відзначається не лише естетичною самоцінністю, він дозволяє з граничною точністю виразити усю повноту і своєрідність змісту – аналіз сучасного суспільства в одній з найсуттєвіших сфер його існування – політиці, а також аналіз внутрішнього світу людини, до цієї сфери дотичної. Можна з усією впевненістю стверджувати, що в романі «Вся королівська рать» відповідність художнього змісту і художньої форми якщо й не ідеальна, то, принаймні, достатньо гармонійна, щоб поставити цю книгу у ряд найкращих творів американської прози.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Поламишев А.М. Мастерство режисера: Действенный анализ пьесы. – М.: Просвещение, 1982. – 224 с.
2. Warren R.P. All the King's Men. – N.Y.: Bantam Books, 1971. – 438 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Некряч – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: художній переклад, стилістичні аспекти перекладу, літературознавство.

УДК 801.82: 821.112.2 – 313юскінд

СЕМАНТИКА КОЛЬОРОПОЗНАЧЕНЬ У РОМАНІ ПАТРИКА ЗЮСКІНДА «ПАРФУМИ: ІСТОРІЯ ОДНОГО ВБИВЦІ»

Інна ПЕРЦОВА (Кіровоград, Україна)

У статті досліджуються індивідуально-авторські особливості кольорових образів, їхнє смислове наповнення та творче використання в процесі створення художньої картини світу Патріком Зюскіндом у романі «Парфуми: Історія одного вбивці».

Ключові слова: ідіостиль, колір, кольоровий образ, кольоропозначення, оказіональні утворення, семантика.

The article deals with the peculiarities of individual author color images, their semantic content and creative usage in the process of the artistic world mapping elaborated by Patrick Suskind in the novel "Perfumes: The Story of a Murderer".

Keywords: idiostyle, color, color image, colour naming, occasional formation, semantics.

Сучасні дослідження Є.В. Рахиліної, Р.М. Фрумкіної, М.О. Рудякова, Ю.С. Лазебника, В.М. Манакіна свідчать про підвищений інтерес сучасної лінгвопоетики та стилістики до специфіки поетичних ідіостилів. Особливо активно вивчаються проблеми кольорової семантики, адже колір – одна з форм художнього пізнання та ідейно-естетичного відбиття дійсності. Кожний художній твір фокусує індивідуальний світ автора, його картину світу в емоціях, оцінках та кольорах. *"Зображення кольору в літературі – не самоціль, і всі найтонші колірні відтінки існують не самі по собі, не поза художнього цілого, а служать втіленню творчих задумів художнього слова. І тут, у використанні кольору, лежить, без сумніву, одна з найбільш індивідуальних рис авторського бачення світу й втілення його в художній практиці"* [2: 18].

Отже, актуальність дослідження зумовлена великою увагою сучасних лінгвістів та літературознавців до своєрідності індивідуально-авторських стилів письменників. Мета статті полягає у вивченні кольорового простору та його домінант у романі Зюскінда. Такий аспект вивчення уможливить повніше охарактеризувати стиль митця, а також точніше визначити ідейно-художній зміст твору. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання наступного завдання: установа індивідуально-авторських особливостей кольоропозначень у романі «Парфуми: Історія одного вбивці».

Зюскінд осмислює навколишню дійсність у художніх образах, співзвучних своєму світобаченню. Одним із головних образів-лейтмотивів у романі є образ запаху, що супроводжує оповідь від початку до кінця, адже *«переконливість ароматів сильніша за слова, бачення, почуття, волю»* [1: 97]. Особлива роль образу запаху в сюжеті твору зумовлена ще й тим, що характер запахів змінюється від різких, неприємних запахів (*«Вулиці смерділи гноєм, задвірки сечею, коридори – гнилим деревом і щурами, кухні – затхлою пилюкою, спальні – масними простирадлами, вологими перинами та різким солодкавим духом нічних горщиків»* [1: 3] до тонких, гармонійних ароматів (*«Аромат був такий божественний, що на очах у Бальдіні виступили сльози»* [1: 100]; *«у цьому місці діти пахнуть карамельками»* [1: 14]).

Окрім провідного лейтмотиву, – запаху – у творі наявні кольорові образи. Письменник створює картину світу, у якій можна простежити тісний зв'язок між запахами та кольорами. Картина світу розмальовується у кольори, близькі індивідуальному сприйняттю митця. Символіка кольоропозначень зацікавлює читача, створює психологічну атмосферу прилучення його до світу автора, дає можливість побачити світ очима письменника. У творі палітра найбільш семантично значущих кольорів зводиться в основному до похмуро-сірих, сяючих золотого, срібного, криваво-червоних відтінків.

Золотий та **срібний** кольори у романі є кольорами аристократів, символами розкоші і створюють атмосферу піднесеності: *«Першого вересня 1753 року, в річницю вступу на престол короля, Місто Париж організувало на Королівському мосту фейєрверк... На щоглах суден було прикріплено золоті сонячні колеса»* [1: 43]; *«Над його вітриною був напнутий розкішний балдахін, поряд висів герб Бальдіні з чистого золота — золотий флакон, з якого виростав букет золотих квітів, — а перед дверима лежав червоний килим, на якому був*

вишитий, теж **позолотою**, господарів герб. Коли двері відчинялися, дзвоники видзвонювали перську мелодію, а дві **срібні** чаплі починали випльовувати із дзьобів фіалкову воду в **позолочену** чашу, що мала знову ж таки форму флакона, як на гербі Бальдіні. А за конторкою із світлого букового дерева стояв сам Бальдіні, старий і нерухомий, неначе стовп, у припудреній **сріблом** перуці та в тисненому **золотом** каптані» [1: 53]; «Ріші їхав попереду, в розкішному темно-червоному камзолі, розшитому **золотими галунами...**» [1: 235].

Вишуканий золотий колір виступає також засобом візуалізації запахів, які тішать серце Гренуя: «Під його пестощами квіти виділяли аромат і змішували міради своїх ароматів в один, що мінився всіма відтінками, та все ж був єдиний у своїй постійній мінливості, універсальний аромат на славу Його, Великого, Єдиного, Прекрасного Гренуя, котрий, сидячи на троні **золотої духмяної хмари**, знову втягував у себе ці пахощі...» [1: 146]; «І в чистому, незайманому міськими запахами західному вітрові справді відшукав свою **золоту нитку**, хоч надто вже тоненьку й слабку. Щоправда, коханий **запах** віяв не з північного заходу, куди він шлях до Гренобля, а швидше з боку Кабрі – якщо не зовсім з південного заходу» [1: 240].

Крім того, золотий та срібний у романі зустрічаються в описах краєвидів: «Під ним виблискувала, мов **золото**, річка, судна позникали» [1: 76]; «На мить здалося, немовби течія повернула в протилежний бік: блискучий потік чистого **золота** ринув просто на Бальдіні» [1: 76]; «Він бачив, як флакон плюснув у воду, розірвавши на мить її **сріблястий килим**» [1: 76]; «**Золотиста** картина міста й річки прибрала попелясто-сірих обрисів» [1: 76]. Золотий вживається автором на позначення кольору сонця: «Величезне й **золотаво-червоне** піднялося воно з моря між обома Лерінськими островами» [1: 76].

Червоний колір у Зюскінда отримує переважно стилістично негативне наповнення. Це колір крові, кривавих ран, хвороби, страждань, передвісник лиха: «Поступово зриваючи з Гренуя лахміття, маркіз пояснював, як жахливо вплинув тлінний газ на тіло піддослідного: ось видно пухирі та рубці, як наслідок дії газу; а отут, на грудях, – величезна **яскраво-червона** газова карцинома; вся шкіра розтріскалася; чітко видно також флюїдальне викривлення скелета, про що свідчать клишиногість та горб» [1: 163]. У творі червоний має багато відтінків. Синонімічний йому – **кривавий** продовжує розвиток смислових та емоційних ознак червоного: «Гренуй не віддавав нічого, крім водянистого секрету та **кривавого гною**» [1: 122]; «**Криваво-золотистий** міраж міста – це попередження» [1: 77]. У семантиці останнього кольоропозначення **криваво-золотистий** вже відчувається трагізм та приреченість. Автор поєднує два кольори, аби створити атмосферу неминучої трагедії, що наближається. Ще один варіант червоного кольору – **пурпурний**. Гренуй – мешканець **пурпурового** замку, який існує тільки в його голові. І серце героя автор порівнює з пурпуровим замком: «Його серце – **пурпуровий** замок у кам'янистій пустелі, схований дюнами, оточений оазою боліт та сімома кам'яними мурами... Він мав тисячу комор, і тисячу підвалів, і тисячу розкішних салонів, і один з-посеред них із простою **пурпуровою** канапою, на якій Гренуй, тепер уже більше не Великий Гренуй, а зовсім приватна особа Гренуй або просто дорогий Жан-Батіст, любив відпочивати після щоденної важкої праці... І коли наш дорогий Жан-Батіст, повернувшись нарешті *chez soi*, лягав у **пурпуровому** салоні на свою затишну софу – вже знявши чоботи, – він плескав у долоні і скликав своїх слуг...» [1: 147]. Пурпуровий – це колір влади, яку відчуває герой над людьми, водночас це колір крові і смерті, колір кривавих мрій. Отже, особистий світ геніального чудовиська Гренуя відбивається не випадково в агресивних кольорах. Символіка червоного пов'язана і з життям, і із смертю через образ крові.

Білий колір, з одного боку, реалізує традиційну семантику цнотливості, чистоти, непорочності, з іншого, набуває смислового наповнення смерті, передсмертного жаху, безвиході: «Дівчинка мала **сліпучо-білу** шкіру» [1: 251]. «Дівчинка мала руде волосся й була одягнена в сіру сукню без рукавів. Її плечі були **надзвичайно білі**, а кисті рук жовті від соку надрізаних мірабелей. Гренуй стояв, схилившись над нею, і вдихав її запах, тепер ні з чим не змішаний, такий, який він ішов від її потилиці, волосся, з вирізу її сукні і давав йому змогу проникати в себе, мовби м'якому, лагідному вітру. Ще ніколи не було Гренуєві так добре.

Але дівчинці стало холодно» [1: 49]; «Коли він їх розплющив, то побачив Лору, яка лежала на ліжку гола, **мертва**, обстрижена і **сліпучо-біла**» [1: 251]; Тоді Гренуєві **побіліло** в очах, а зовнішній світ зробився синяво-чорним [1: 274].

Значущим у мовній картині Зюскінда виступає **сірий** колір. Традиційно він означає сум, меланхолію, одноманітність буття. У художньому просторі роману «Парфуми» семантика сірого кольору висвітлює нові смислові грані. Завдяки вживанню цього кольоропозначення створюється тривожна атмосфера, виникає психологічна напруженість читача. Сірий колір – це колір головного героя: «Потім носик зморщився, і дитя розплющило очі. Колір вони мали незрозумілий – щось середнє між **сірим** та світло-кремовим і були вкриті якоюсь слизватою пеленою і, певно, ще мало що бачили» [1: 19]. Використовуючи його з перших сторінок оповіді для змалювання зовнішності героя, автор наче дає підказку щодо сутності Гренуя: «Він був монстр від самого початку. Тільки через свою впертість і злість він вирішив жити. Певна річ, вирішував він не так, як це робить доросла людина... Він вирішив вегетативно, так, як викинута квасолина вирішує, проростати їй чи ні. Або мов отой кліщ на дереві... Маленький брудний кліщ, чиє **сіре**, наче свинець, тіло набирає форму кулі, щоб запропонувати зовнішньому світові щонайменшу площу, який робить свою шкіру гладенькою й міцною, щоб нічого з нього не витекло, не випарувалось» [1: 24]. Отже, індивідуальне значення лексеми **сірий** – жакхливий, брудний, потворний. За допомогою епітета **сірий** Зюскінд створює пейзаж скорботного заціпеніння, що ніби несе одкровення про ворожнечу навколишнього світу: «Затягнувши землю брудною **сірістю**, воно цілу ніч душило життя. Цей ніби вилитий зі свинцю світ, де все було непорушне, окрім вітру, що, мов тінь, часом спадав на **сірі** ліси, і де не жило нічого, крім ароматів голої землі, був єдиним світом, який мав для нього значення, оскільки був схожий на світ його душі» [1: 135]; «Гора являла собою величезний конус зі **свинцево-сірого** каменю, оточений безмежним, сумовитим плоскогір'ям, що лиш де-не-де поросло **сірим** мохом та **сірими** приземкуватими чагарями» [1: 137].

Прикметник **чорний** допомагає актуалізації негативних сем: “темний”, “жорстокий”, “самотній”, які відображають психічний стан Гренуя: «Він хотів печаттю пам'яті втиснути цей апофеозний аромат у безладдя своєї **чорної** душі, дослідити його якомога глибше і надалі тільки те й робити, що відчувати, думати, жити внутрішніми структурами цієї чарівної формули» [1: 48]; «Гренуї стояв тепер у дверях зовсім розпрямившись, так би мовити, на повний зріст, злегка розставивши ноги і розвівши руки, тож нагадував **чорного** павука, який вчепився за поріг і одвірки» [1: 89]; «І, раптом, мов **чорна** поверхня штилю, на його душу навалювалася самотність» [1: 152].

Зелений колір – переважно засіб пейзажної характеристики в романі: «Перед ним розлягалася широка долина, схожа на величезну чашу, оточену вінцями **зелених** пагорбів та урвищами гір» [1: 188]; «Він ішов попід муром до того місця, де **зеленів** садок» [1: 216]. Традиційно за допомогою семантики зеленого кольору, що асоціативно пов'язаний з життям, та інших яскравих кольорів письменник створює позитивні образи персонажів й підкреслює світло і чистоту їхніх душ. Очевидно, не випадково очі жертв Гренуя зеленого кольору: «Проте найкоштовнішим своїм скарбом Ріші вважав доньку. Вона була його єдиною дитиною, мала шістнадцять років, темно-руде волосся й **зелені** очі» [1: 228]. «Дівчинка мала **сліпучо-білу** шкіру. **Зеленаві** очі. Ластовиння на обличчі, на шиї й на грудях, тобто... – Гренуї на мить затамував подих ...» [1: 194]; «Побачивши його, дівчинка скам'яніла від переляку, і Гренуї мав досить часу, щоб оповити руками її шию. Вона не намагалася кричати, не зробила жодного поруху, щоб вивільнитись. А він на неї не дивився зовсім, її милого, засіяного ластовинням обличчя, червоних губів, великих **іскристо-зелених** очей він не бачив, бо, коли душив її, не розплющував очей, думаючи тільки про одне: не втратити жодної крихти її запаху» [1: 49]. Краса та невинність дівчат, яким судилося загинути в руках парфумера, асоціюється в письменника зі світлими, яскравими та сяючими кольорами. Оказіональне кольоропозначення **іскристо-зелених** утворене на основі двох слів, перше з яких (іскристий) не має стосунку до кольору. Унаслідок поєднання двох слів із різним смисловим наповненням відбувається їхнє взаємне семантичне зарядження. Переосмислення

слова *іскристий* у складі слова *іскристо-зелений* полягає у наданні йому нової семантики, пов'язаної із кольором і не властивої йому поза художнім фрагментом. У контексті символічного підтексту зеленого кольору, який концентрує в собі життя, чистоту, незайманість, юність, свіжість, зрозумілішою стає внутрішня сутність головного героя: «Вставав він надвечір – так би мовити, надвечір, бо ж, звичайно, не було ніякого вечора, чи ранку, чи полудня, як не було ні світла, ні темряви, і не було **ні весняних** лук, **ні зеленого** букового листя... взагалі у внутрішньому всесвіті Гренуя не було ніяких речей, а були тільки аромати речей» [1: 144]. Перед нами герой–маргінал, якому не знайомі кохання, Бог, страх смерті, докори совісті тощо. Отже, зелений колір стає знаком контрасту чистоти і жорстокості, життя і смерті.

Кольоропозначення у романі Зюскінда іноді мають суб'єктивний, інтерпретувальний характер. Так, деякі слова, що не мають стосунку до кольору, у певних контекстуальних умовах (у складі складних слів) починають виконувати функцію кольоропозначення. Як завжди, це оказіональні утворення, що реалізують індивідуальні асоціації автора: «У квітні вони мацерували дрік та апельсиновий цвіт, у травні – троянди, аромат яких на цілий місяць оповив місто в **кремово-солодкий** прозорий туман [1: 202]. Так, слово **кремово-солодкий** у наведеному прикладі під впливом зближення семантики слова «кремовий» (кремовий – блідо-жовтий; жовтавий [3 (4: 334)]) із семантикою слова «солодкий» реалізує якість, пов'язану з кольором. У результаті поєднання різних асоціацій в одному слові образ запаху набуває подвійної інтенсивності.

У романі також функціонують епітети «темний» та «світлий», що мають здебільшого, відповідно, негативне і позитивне значення: «**Темні** двері у його внутрішній світ розчинялися, і він виходив» [1: 152]; «В їхніх похмурих душах раптом заворушилось щось **приємно-світле**» [1: 285]. «Зате сам Гренуй був у захваті від цих безглузвих витівок, і в його житті ні раніше, ні потім не було хвилин такого по-справжньому **світлого** щастя, яке він відчував, створюючи з грайливим азартом ароматичні ландшафти, натюрморти та образи окремих предметів. Бо незабаром він перейшов до живих об'єктів» [1: 211]. Є і такі контексти, в яких відбувається семантичне переосмислення прикметника **темний**: «Кути трохи позгладжувалися, й осередок Лориного запаху заяскрів ще чудовіше, м'яким, **темним**, мерехтливим вогнем» [1: 275]; «Парфуми були страшенно гарні... В них була глибина, прекрасна, розкішна, **темно-бура** глибина, що зачаровує [1: 71]. Епітет **темний** (темний – колір близький до чорного; не ясний [10 (4: 67)]) і в першому художньому фрагменті, і в другому, у складі означення **темно-бурий**, стає в один синонімічний ряд з прикметниками, що не мають відношення до кольору. У результаті лексема **темний** втрачає смисловий зв'язок з традиційною колірною семантикою і актуалізує нове значення – вишуканий, насичений запах.

Отже, свій погляд на світ автор передає за допомогою певних кольорових образів, зрозумівши символічне та семантичне наповнення яких, ми зможемо поглянути очима автора. Колір у романі Зюскінда виконує зображальну та чуттєво-символічну функції. Один й той самий кольоровий образ у різних художніх фрагментах у залежності від завдань автора може мати різне смислове наповнення. У творі навіть яскраві та світлі кольори здебільшого набувають негативного, депресивного забарвлення. Кольоропозначення золотий втілює семантику сили і багатства, влади і всемогутності, це колір запаху, що бентежить Гренуя; червоний колір репрезентує кров, страждання, стає передвісником горя; чорний і сірий характеризують душевний і фізичний стан головного героя: чорний – колір душі головного героя; у романі епітет сірий набуває нової семантики – страшний, жадливий, бридкий; білий – колір незайманості, чистоти і водночас смерті; зелений символізує молодість і життя. Яскраво виявляють індивідуальність світосприйняття Зюскінда оказіональні кольоропозначення, що утворені на основі двох слів, одне з яких не має стосунку до кольору (кремово-солодкий).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Зюскінд П. Парфуми. – Харків: Фоліо, 2005.
2. Качаева Л.А. Может ли голубой быть зеленым и розовым? – М., 1984. – 189 с.
3. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970–1980.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Інна Перцова – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри зарубіжної літератури та компаративістики Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: семасіологія, стилістика, семантичні аспекти перекладу.

УДК 821.133.1.09:141.72

ЛІТЕРАТУРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ У ФРАНЦІЇ: ФЕМІНІСТСЬКА КРИТИКА

Діана ПЕСОЦЬКА (Харків, Україна)

У статті аналізується процес вироблення жіночої літературної критики у Франції та зв'язок літератури і фемінізму. Феміністський літературний критицизм переглядає жіночу літературу під іншим кутом – з точки зору розрізнення. Критикуючи принцип універсалізму, що домінує в західній культурі, феміністки надихаються ідеями постструктуралістів та Деріда (Е. Сіксу, Ю. Крістева, Л. Ірігаре), які дозволили французьким дослідницям літератури зробити традиційний патріархатний дискурс доступним для феміністської реінтерпретації, уможливаючи «обернення» патріархатних текстуальних норм.

Ключові слова: феміністська літературна критика, жінка-автор, патріархатний дискурс, розрізнення.

The article deals with the process of producing feminine literary critics in France and the connection between literature and feminism. Feminist literary critics reviews feminine literature from another angle – that of difference. By criticising the principle of universalism dominating in western culture, the feminists are inspired by poststructuralists' and Derrida's ideas (H. Cixous, J. Kristeva, L. Irigaray), which allowed French researchers to make the patriarchal discourse open to feminist interpretation, thus enabling to make the «returning» of patriarchal textual norms.

Key words: feminist literary critics, female author, patriarchal discourse, difference.

У феміністському літературному критицизмі можна виділити два напрямки: англо-американський, що розглядає творчість жінок як відображення специфічного жіночого досвіду (Е. Моерс, Е. Шоуолтер, Т. Мой, А. Жардін) та французький, що зосереджений більше на філософсько-мовних проблемах, зокрема, зв'язок свідомості та мови, дискурсу та суб'єкта (Л. Ірігаре, Е. Сіксу, Ю. Крістева, М. Каль-Грюбер, Б. Дідьє). Але спільним для двох напрямків є визнання особливого способу жіночого буття та відповідних до нього жіночих творчих репрезентацій. **Актуальність** даної роботи полягає в тому, що у французькій літературі виникає необхідність дослідження жіночої творчості, творів жінок-письменниць, а також аналіз жіночих образів у літературі. **Метою** даної роботи є аналіз процесу вироблення жіночої літературної критики у Франції та зв'язку літератури і фемінізму.

Історія французької літератури характеризується наявністю значної кількості жінок-письменниць майже у всі епохи, які писали у різних літературних жанрах від середньовіччя (Марія Французька, Христина Пізанська) до нинішнього часу, включаючи класичний період XIX та XX століть, багато з яких здобули світову славу. Однак у центрі уваги завжди були твори авторів-чоловіків, а жінки-письменниці були витіснені з історії літератури: якщо проаналізувати підручники з історії літератури, то жінки-письменниці там або зовсім не представлені, або представлені як незначні фігури, для яких відводиться місце у «жіночій літературі». Однією із задач феміністської літературної критики було здійснити критичний аналіз творів письменниць або вже відомих, або маргінальних. Протягом багатьох років представники феміністської літературної критики намагалися проаналізувати, чому письменниці не фігурують серед авторів-чоловіків, що належать до «великої» літератури? Виходить, що вони або не існували, або нічого не писали, або те, що вони писали, неможливо порівняти за цінністю з чоловічими творами. Замовчування літературних практик жінок набуває крайньої форми осуду у XIX ст., з'являється карикатура на жінку, яка пише – «синя панчоха», яка нездатна продукувати якісні тексти. Негативна репрезентація жінки-письменниці супроводжується рекомендаціями з приводу того, якою повинна бути жінка. В той же час її місце маргіналізується, її письмо називають «епістолярним» та пов'язують з приватним характером, сентиментальністю і малопопулярними літературними жанрами – такими, як, наприклад, мемуари, листи, автобіографія.

В історичній перспективі схожість у соціальному положенні жінок-авторів дає можливість виділити декілька фактів, що їх поєднує: по-перше, вони часто не вписуються у традиційну модель сім'ї (вдови, жінки без дітей, незаміжні, черниці); по-друге, вони часто

використовують чоловічий псевдонім; по-третє, іноді вони приховують свою літературну діяльність, боячись осуду з боку суспільства.

Детальний аналіз статусу жінки-автора у ХІХ ст. здійснила французька дослідниця К. Планте в роботі «Маленька сестра Бальзака». Критикуючи точку зору, згідно з якою літературні жанри можуть бути чоловічими та жіночими, Планте виступає проти поширеної логіки ієрархізації, в основі якої лежить натуралізація гендерних відносин як на соціальному рівні, так і на рівні літератури. Традиційний патріархатний дискурс зводить творчість письменниць до рубрики «жіночого», яке розглядається з позицій біологічного детермінізму і не вважає жінку самодостатнім суб'єктом. Не виключаючи жінок-авторів повністю з літературного поля, патріархатна традиція відсуває їх на периферію згідно з традиційними уявленнями про розподіл чоловічого та жіночого. Планте запитує себе: чому те, що жінка хоче сказати, обов'язково стосується фемінінності? Чому жінка, яка пише, може виразити тільки фемінінність? Дослідниця ставить питання про письмо на особистісний рівень: і чоловіки, і жінки в письмі відстоюють право на розрізнення, право кожної/ого стати собою за допомогою мови. Прийняти той факт, що письмо – це місце розрізнення, передбачає відмову від ідеї про абстрактну жінку та жіночу культуру. Ця точка зору не виключає існування певної схожості в літературній ситуації жінок, однак в письмі має підкреслюватися саме різноманітність та диверсифікація.

У ХХ ст. було здійснено спробу інтерпретації жіночого письма та часткового перегляду/адаптації методів і теорій, що використовуються до нинішнього часу, оскільки вони були побудовані на основі чоловічого категоріального апарату, який відводив жінці маргінальну роль. Саме жінки (В. Вульф, С. де Бовуар, Е. Сіксу, С. Шварц-Барт) легітимізували жінку-письменницю як об'єкт дослідження.

Особливістю французького літературного критицизму є те, що він використовує ідеї психоаналізу Ж. Лакана та метод деконструкції Ж. Деріда, що стверджує параметри «іншості» та тілесності, дозволяючи тим самим легалізувати жіночий чи «інший» суб'єкт пізнання. Великий вплив на французьких дослідниць Л. Ірігаре та Е. Сіксу мало дерідеанське поняття письма, яке він протиставляв поняттю мови. Згідно з Деріда, у процесі письма істина не є чимось значущим, оскільки головне у письмі – це сам досвід писання, а не те, наскільки те, що написано відповідає об'єктивній істині. У результаті «письмо» та літературу феміністки стали відносити до області жіночого, що здатне подолати стереотипи патріархатного дискурсу.

Згідно з Деріда, «фемінінний тип письма» представляє собою певний тип творчості – відмова від логоцентристських кліше та однозначності, що здійснюється перш за все у фемінінних текстуальних практиках, які прагнуть розхитати домінування чоловічого способу мислення в культурі – фалогоцентризм. Але для Деріда, як і для представників постмодернізму, фемінінність не має жодного стосунку до реальної жінки, це не більше, ніж метафоричне вираження маргінального способу мислення, яке підриває стереотипи традиційних розумових практик. Що стосується феміністських дослідниць, то для багатьох із них фемінінний стиль письма – це спосіб знайдення жінкою своєї ідентичності та власного місця у культурному просторі.

Використання постмодерністської методології дозволило французьким дослідницям літератури зробити традиційний патріархатний дискурс доступним для феміністської реконтекстуалізації, дозволяючи тим самим здійснити «обернення» патріархатних текстуальних норм. Слідом за деконструктивістською критикою сучасні французькі дослідниці літератури оспорожують претензію домінуючої (патріархатної) культури на легалізацію норм, цінностей та практик, які вона намагається нав'язати кожному, у тому числі і тим, хто згідно з логікою бінарного мислення, підпадає під категорію тих, хто відрізняється, і в першу чергу – жінкам.

Не менш плідною для феміністської літературної критики виявилася теза Р. Барта про «смерть автора», що дозволила теоретично обґрунтувати жіноче авторство на рівноправній основі, а його ідея «утопічної мови», вільної від ідеологічних смислів, зіграла ключову роль у формуванні феміністської концепції «жіночого письма» Л. Ірігаре, Е. Сіксу та Ю. Крістевой. Це дало можливість виробити техніку фрагментарного письма, що конститується через розриви, дужки, суперечні висловлювання, запутаності, відсутність ключових слів, іншими словами, текст не зводиться до певного позначувача, який передбачає

його однозначну інтерпретацію, він не є ні чимось закінченим, ні способом передачі інформації, а представляє собою «гру позначувачів» без начала та кінця. Крім того, під впливом Р. Барта виникає поняття «жіночого читання», тобто стає можливим легітимізувати специфічну жіночу рецепцію тексту.

Поняття «жіночого письма» (*écriture féminine*) уперше було введено Е. Сіксу в роботі «Сміх медузи» (1972), яке передбачало звільнення жінки від маскулінного типу мови (Л. Ірігаре пропонує дещо інший термін *écriture de la femme*) як протест проти намагань традиційного дискурсу трактувати фемінінність як суб'єкт чи об'єкт дослідження). Письмо, згідно з Сіксу, – «це те саме місце, де підкорення жінки увіковічувалося знову і знову, більш або менш свідомо... де усі ознаки статевих протилежностей (не розрізень) надзвичайно перебільшувалися, де вона ніколи не дочікувалася своєї черги говорити – це все тим більше серйозно та непробачно, що саме в письмі міститься можливість змін, це є місце, що може служити трампліном для руйнування думки, предтечею руху з трансформації соціальних і культурних засад [2, с. 65]. Будучи авторкою багатьох романів, Сіксу не розділяла свої твори на художні та наукові, оскільки головне для неї – поява нового жіночого письма.

Але що означає термін «жіночий» у словосполученні «жіноче письмо»? Е. Сіксу підкреслює, що це, в першу чергу, пріоритет голосу (оралізація мови). В роботі «Знову народжена жінка» Сіксу використовує багато метафор: голос – це «невичерпне молоко», жінка пише «білими чорнилами» [1, с. 172]. Сіксу бачить ефект фемінінності у тілі, її мета – ревалоризувати відношення до тіла (тіло передбачає відношення до несвідомого). Термін «письмо» вона використовує у тому смислі, в якому воно покликане встановити плюральність, що перетинають багато голосів. Письмо, що зміщує звичайний смисл слів та вводить полісемію, яка заставляє нас дивитися на світ по-іншому. У своїх «фантастичних» текстах (*textes de fiction*) вона вводить «тілесні» слова, тобто гру слів, яка має показати розрив із символічним, ввести уявне «жіноче» у мову: «*ellusions*» замість «*illusions*», «*jours et nuits*» замість «*jours et nuits*», «*fanthommes*» замість «*fantômes*» «*biografille*» замість «*biographie*», «*femmes sans d'hommicile fixe*» *ma in*. Крім того, ефект фемінінності Сіксу бачить у «деапропріації», тобто здатності побачити іншого в його розрізненні, не зводячи його до того ж самого.

Можна провести паралелі між концепцією голосу Сіксу та мовною модальністю, яку Ю. Крістева називає семіотичним та яку вона протиставляє іншій модальності – символічному. Символічний тип виробництва значення представляє собою систему значень, залежних від свідомості (незмінні структури знаку та синтаксису, граматичних та соціальних змістів, символічних законів). До символічного можна віднести чоловічий вимір письма. Семіотичний тип передбачає виробництво значень, що не контролюється функцією свідомості (із семіотичним асоціюється жіночий рівень письма: це тілесні враження, звуковий, а не смисловий ряд). Семіотичне відсилає до орального та до задоволення, це попередня умова символізації, яка пов'язана з несвідомими прагненнями та яка в поетичній мові з'являється у формі фонічних ритмів та семантичній музикальності. Крістева представляє ці дві інстанції як синхронічні відносини, що проявляються в літературі. По мірі появи семіотики (у формі семантичних розривів та порушення лінгвістичних і літературних кодів) всередині символічного з'являється авангардна поетика, що підриває традиційні форми в літературі та у якій жіноче грає головну роль.

На відміну від Крістевої, Ірігаре визначає фемінінність, виходячи з біологічної, соціальної та культурної специфіки жінок. Дослідниця розглядає можливість жіночого письма, яке характеризувалося б проникністю, надмірністю та безкінечною відкритістю. Вона стверджує поняття жіночої специфічної автономії та суб'єктивності через деконструкцію класичних культурних репрезентацій фемінінності. Жінка має переосмислити патріархатний дискурс, міметуючи (пародіюючи) його, щоб знайти «топологію» жіночого. Міметизм у Ірігаре відноситься до пародичного дискурсу з метою деконструювати дискурс мізогінії, він означає також розрізнення як позитивність, реапропріацію атрибутів іншого (мова йде не про те, щоб зайняти місце домінуючого елемента, що означало би все те ж підкорення патріархатному порядку, а про ствердження жінки як самодостатнього суб'єкта). А це вже пов'язано з мовою, причому мається на увазі не тільки фемінізація мови, а й викриття патріархатної системи, яка підтримує підкорення жіночого. Для Ірігаре говорити, як жінка («*parler-femme*») означає перш за все не говорити «універсальною мовою» («*parler-*

universel»), а заперечувати монологізм традиційної дискурсивної домінації. Основною відмінністю у мовній стратегії Ірігаре є те, що вона не уточнює, чим повинна бути жіноча мова, але називає, чим вона не повинна бути: вона не повинна ґрунтуватися на фаллоцентризмі – сингулярних значеннях та ієрархічній організації.

Що вражає найбільше у феміністському літературному критицизмі, так це еклектичний характер досліджень. За невеликий проміжок часу феміністським дослідницям вдалося модифікувати величезну кількість традиційних схем і запропонувати багато нових варіантів прочитання. В своїй статті про фемінізм та літературну критику Марсель Маріні говорить, з одного боку, про неможливість прийняти «тоталізуючу доктрину» в теорії літератури, а з другого, про гетерогенність різноманітних перспектив. На її думку, «плюральність фемінізмів і є проявом поваги до принципу розрізнення» [6, с. 256]. Здатність феміністського літературного критицизму включати у теорію та практику концепцію «розрізнення» означає можливість **подальших** теоретичних і соціальних змін у фемінізмі, що відповідають політичній і культурній ситуації XXI ст.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Cixous H., Clément C. La jeune née / H. Cixous, C. Clément. – Paris: Edition des femmes, 1972. – 755 p.
2. Cixous H. Le rire de la Méduse / H. Cixous. – Paris: Edition des femmes, 1975. – 921 p.
3. Didier B. L'écriture-femme / B. Didier. – Paris: Seuil, 1995. – 348 p.
4. Irigaray L. Spéculum / L. Irigaray. – Paris: Minuit, 1974. – 546 p.
5. Kristeva J. La révolution du langage poétique / J. Kristeva. – Paris: Seuil, 1974. – 344 p.
6. Marini M. Féminisme et critique littéraire / M. Marini. – Paris: Editions Tierce, 1984. – 195 p.
7. Planté Ch. La petite sœur de Balzac / Ch. Planté. – Paris: Seuil, 1989. – 275 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Діана Песоцька – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри романської філології і перекладу Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

Наукові інтереси: гендерна лінгвістика, філософія фемінізму, гендерні дослідження, філософія постмодернізму.

УДК 811.161.2'36

МОВНЕ ВИРАЖЕННЯ ЕТНОПСИХІЧНОГО АРХЕТИПУ НЕНАВИСТЬ У РОМАНІ О. ІЛЬЧЕНКА „КОЗАЦЬКОМУ РОДУ НЕМА ПЕРЕВОДУ...”

Світлана ПОМИРЧА, Тамара БЕЛЬСЬКА (Слов'янськ, Україна)

*Стаття присвячена розгляду архетипу **ненависть** і засобів його вербалізації в романі О. Ільченка „Козацькому роду нема переводу...”, при якому було застосовано комплексний підхід до його виявлення з урахуванням лексико-семантичного, етнолінгвістичного аспекту. Автори у статті доводять, що етнопсихічний архетип **ненависть**, визначений на основі аналізу мовного матеріалу роману, відбиває такі риси етнічного характеру, як: емоційність, чуттєвість, чутливість.*

***Ключові слова:** архетип, етнолінгвістика, етнокультурна свідомість, емоційний стан, слово-символ, ненависть.*

*The article deals with the archetype of **hatred** and the means of its verbalization in the novel "No waste of Cossack stock..." by O. Ilchenko, in which the integrated approach to identifying its lexical and semantic, ethnic and linguistic aspect was used. The authors of the article prove that ethnic and psychic archetype of **hatred**, based on the analysis of linguistic material of the novel, reflects such ethnic traits of character as: emotion, sensibility, sensitivity.*

***Key words:** archetype, ethnic and linguistics, ethnic and cultural consciousness, emotional state, word and symbol, hatred.*

Останнім часом у лінгвістичній науці простежується інтерес до етнопсихічних українських архетипів у художній літературі.

Темою роботи є дослідження етнопсихічного архетипу **ненависть** в історично-хімерному романі О. Ільченка «Козацькому роду нема переводу...».

Актуальність роботи зумовлюється сучасними напрямками в мовознавстві та літературознавстві, пов'язаних із дослідженням архетипів, символів, сталих образів у працях сучасних науковців Н. Слухай, Ю. Мосенкіса, Б. Рубчак, Г. Грабович, О. Забужко та багатьох інших, на роботи яких ми спираємось у роботі.

Як відомо, сучасна етнолінгвістика ґрунтується передусім на антропоцентричній основі розуміння мовних явищ, що передбачає її дослідження в тісному зв'язку з людиною, її свідомістю, мисленням, емоційно-психічним станом. Мова відбиває етнокультурні, народно-

психологічні й міфологічні уявлення та переживання, тобто менталітет етносу, національну специфіку людського світосприйняття. В. Жайворонок зазначає, що у коло етнолінгвістичних досліджень входить „співвідношення національної мови й культури через взаємодію власне мовних, етнокультурних та етнопсихічних чинників і з огляду на роль останніх у функціонуванні й еволюції даної мови” [2, с. 49].

Отже, завдання нашого дослідження – поглибити вивчення історико-культурного архетипу української ментальності на прикладі творчого доробку О. Ільченка.

Люди найчастіше виражають свої почуття і дізнаються про почуття інших за допомогою мови, тому вивчення способів вираження емоцій у мові є важливим завданням лінгвістики. Здебільшого мовознавці описують не самі почуття, а значення слів-назв у мовному вираженні почуттів.

Українцям, як і представникам інших націй, притаманні і позитивні, і негативні почуття, яке в художньому тексті номінується рядом синонімів із різною емоційною конотацією, що дає змогу авторові передати увесь спектр складних почуттів героїв, не уживаючи нейтрального слова **ненависть**. Замість того, письменник послуговується низкою власне та контекстуальних синонімів, що виражають різну міру вияву почуття, що супроводжує неприхильність і ворожість (**досада, гнів, злість, лють**).

М. Варій вияв сильного гніву визначила як лють, що зумовлена нестримуваною, агресивною поведінкою людини. Вона виокремила чотири типи прояву люті – шляхетна, праведна, конструктивна і деструктивна [1, с. 501]. У романі „Козацькому роду нема переводу...” змальовано різні форми прояву негативних почуттів і станів, виражено диференціацію залежно від психічної характеристики героїв та ставлення до них автора.

Науковці почуття гніву і його вияви (злість, лють) зараховують до негативних афектів, хоч наявні спроби розглядати його і як засіб самозахисту. У цьому стані людину супроводжує прилив сил, енергії: „людина стає схильною до імпульсивних вчинків, готова напасти на джерело гніву або виявити агресію у вербальній формі” [1, с. 502].

У романі прояв почуття гніву передається О. Ільченком через мову, висловлювання героїв та опис зовнішніх змін, міміки, жестів персонажів, які виступають характеристикою героїв взагалі та внутрішнього стану зокрема. Зазначені емоції у романі репрезентуються також засобами непрямой номінації – зміною кольору обличчя, змінами в зовнішності героїв, міміки, подиху.

О. Ільченко силу злості пана Купи репрезентує зміною кольору його обличчя, вираженою в тексті однорідними порівняннями з кольором різних видів риб та рослин – **червоножовта риба, солоний лосось сальма, собача рожа, моримух**: *тика вже нагадувала кольором не рожеві пелюстки собачої рожі, а оту червоножовту рибу, солоного лосося, сальму...*, *...тика пана Пампушки стала вже схожа на перезрілий моримух* [3, с. 218].

Для вираження огидного, неприємного зовнішнього вигляду пана, зумовленого прихованим почуттям люті, письменник використав однорідні зооморфічні порівняння, які також указують на червоний колір обличчя: *тика пана Пампушки <...> потім набрала здорового й сталого кольору сирої свинини* [3, с. 218]. Якщо порівняння з моримухом досить поширене в літературній мові, то **колір сирої свинини** є чи не художньою знахідкою О. Ільченка.

Для передачі найвищої міри панського гніву письменник використав однорідні непоширені порівняння, у яких об'єктом зіставлення виступає колір різних предметів: *темніючи вже, мов буряковий квас* [3, с. 218]; *потемнів, мов буряк, посинів, мов курячий пуп, а то вже став блакитнопопелястий, як у житі волошка* [3, с. 219], де потужність гнівного стану персонажа передано зміною червоного до відтінків синього кольору. Саркастичності надає текстові набір предметів для порівняння, що відрізняються побутовим, часто зниженим характером: **буряковий квас, буряк, курячий пуп**. У такому ряді навіть поетичне „**як у житі волошки**” змінює конотацію на негативну. Контрастність слів, що виражають високу самооцінку пана, і стильова зніженість порівнянь кольору його обличчя створює комічний ефект і надає текстові сатиричного забарвлення.

Складні переживання пана, зумовлені гнівом, письменник передав фразеологічною одиницею **налитися кров'ю**: *а бліде обличчя пана Пампушки ... аж наллялося кров'ю* [3, с. 315]. Іронічність змалювання зовнішності розгніваного пана передає порівняльний зворот, у якому контрастують слова **мов найніжніші пелюстки польової квітки** і назви **собача рожа**: *щоки стали нараз рожеві, мов найніжніші пелюстки польової квітки, котру звать собача рожа* [3, с. 217], уживання назви квітки **собача рожа** надає контекстові негативного, навіть карикатурного, характеру через зіткнення різностильових елементів.

Прояв почуття гніву Мамає, якому притаманна стриманість і статечність, виражається зміною зовнішності: *<...> і вуса стали сторч* [3, с. 38], *з досади Козак Мамає розкошлував свої пишнючі вуса – то вниз, то вгору, то за вуха, аж іскри сіялися з них* [3, с. 94]; *і оселедець розпушився по всій маківці* [3, с. 39]; *і око <...> трохи розплющилось <...> лиховісно тамуючи кипіння гніву* (там же).

ФО **розпирати груди, іскрами сипати** передають внутрішню дисгармонію героя, виразно відчувається його гнів: *(Мамає) лиховісно тамуючи кипіння гніву, бо вже розпирало воно козакові груди* [3, с. 39], *з досади Козак Мамає розкошлував свої пишнючі вуса – <...> аж іскри сіялися з них* [3, с. 94].

Серед дієслів, використаних письменником для передачі гніву героїв, є семантично різновекторні одиниці: слова, вжиті у прямому, узагальненому значенні (**розсердився, розгнівався, розлютився**); фразеологічні одиниці з експресивно-емоційним компонентом (**впиватися кігтями у долоні, упріти від злості**); у переносному значенні (**спалахнути**): *бо розсердився, розгнівався, аж самому стало страшно* [3, с. 68], *Михайлик ще дужче <...> спалахнув, розлютився* [3, с. 145], *і пан аж упрів од злості <...> Та обозний, нігтями впиваючись у свої долоні, обачно мовчав і мовчав* [3, с. 218].

Як відомо, внутрішній напружений стан людини часто передається за допомогою слова-символу **вогонь** та слів, що описують його властивості.

ФО **горіти гнівом, очі палали вогнем, блиснув очима, яріти від люті, пашіти жаром** пройняті недоброзичливістю, у них виразно відчутний мотив ненависті: *(Роксолана) солодко видихнула в вухо Михайликові, яріючи від люті на нього, пані Роксолана* [3, с. 17], *тільки очі шинкарочки Насті Певної – в дальньому кутку майдану палали лиховісним вогнем, і вся молодиця пашіла таким нестерпучим жаром, аж люди, котрі стояли біля неї, намагались трішки відсунутись від того пашіння, бо під ногами їй аж наче горіла трава* [3, с. 235].

Почуття гніву, внутрішнього незадоволення передають також фразеологізми зі стрижневим словом **чорт**: *він чортом дихав проти всякого панства, проти кривди, проти горя людського...* [3, с. 9]; *Чорт його приніс на мою голову в таку хвилину <...> чорт його приніс* [3, с. 55]; *Чорт мене приніс? – перепитав Козак Мамає... / Не чорт, а сто чортів! Стонадцять чортів! Сто кіп чортів!* [3, с. 58].

Почуття ненависті у жінок репрезентується в романі через непряму номінацію:

– погляду молодички, який характеризують епітети із негативною конотацією **страшний, лиховісний**: *Настя Певна дивилась їм услід, і погляд її тепер, коли ніхто на неї не глядів, був страшний, лиховісний* [4, с. 366];

– фізичними змінами та кольором обличчя: *і ліва щока її сіпалась невиказною люттю й шаріла таким вогнем, наче по ній хтось ударив* (там же);

– мовчазність передають фразеологічні одиниці **мову одібрало, ні пари з уст, галушкою вдавитись**, а також слова з нейтральною емотивною конотацією **замовкнути, мовчати**: *Та Куна, кипівши люттю, обачно мовчав* [3, с. 217], *Пане! – знов тихо скрикнула Роксолана, але замовкла, бо їй аж мову спересердя одібрало* [3, с. 262], *панна Ярина, люта-прелюта, аж поперхнулася тим сердитим і зневажливим словом..., так поперхнулася лихим словом, аж мусила проковкнути його і, не пустивши пари з уст, мов галушкою вдавилась тендітна панночка* [3, с. 146].

У романі вербалізація гніву репрезентується через манеру персонажів говорити, що особливо простежується в мові пана Обозного контекстуальними синонімами **визвірнитися, витріщитися, лаятися, лементувати**: *Роби, що велено, – собакувато визвірився обозний, шкірячи свої щербаті зуби* [4, с. 4]; *Та як же ти насмів! – собакувато витріщився обозний*

[3, с. 142]; *розлючений <...> лаючись і лементуючи, наскочив на Михайлика* [3, с. 47]. Назви дій, що супроводжують мову, розширюють лексико-семантичні варіанти і перебирають на себе і семантику слова, що має значення мовлення, але в тексті ставлення автора до цього персонажа зредукувалося підкреслено зневажливим (навіть лайливим) епітетом **собакувато**, у якому виразно проступає порівняння мовлення з гавканням собаки. Цей же епітет письменник ужив і при словах **лаятися** та **лементувати**, що виражають мовлення обозного: *розлючений <...> лаючись і лементуючи, наскочив на Михайлика* (там же).

Дієслова зі значенням „говорити в гнівному стані” характерні для мовлення всіх героїв роману: *замовчи! – гарикнув пан обозний ... раптом загорлав* [3, с. 40], *хто ти є, щоб так зі мною розмовляти? – зойкнув, невтримавши, пан* [3, с. 40], *візьміть його! – крикнув поспіака пан обозний, і, зовсім розкошившись, горлав* [3, с. 41], *<...> і заверещав зненацька: – Ге-е-ть!* [3, с. 47], *визвірився пан Купа-Стародупський* [3, с. 142], *<...> брешеш, сучий виродок! – гримнула мати* [3, с. 487].

Прояв гніву персонажами твору автор виражає через їх мову. М. Варій зауважує: „При люті мобілізація енергії й порушення настільки великі, що людина відчуває, ніби вона вибухне...” [1, с. 502].

Агресія матері-Явдохи в романі спрямована на Роксолану, що зумовлено бажанням захистити моральну гідність власного сина, вона репрезентована у мікротексті градаційним вираженням лайливої лексики: *Ах ти ж кобило ногоайська!... /Щоб тебе несвіцький сором побив! – кричала вона. – Сто ножів тобі в твою мотрю, – чого, бач, захотіла!.. Така, бач, добра пані, що ледве в матню йому не вскочить! Та в тебе ж коло пупа – чортів купа!.. Але зась!... / Салотовка ти чортова! Шелепо невитепурна, стонадцять кіп чортів тобі під хвіст! Та бодай на тебе дяк з кадильницею, на гладку кобилу!... Кралуги ти шмат, а не пані! Пранці б тебе випрала, слабогузко ти макоцвітняя!.. Де ж, чи не цяця?! Бодай же пішла ти попід шум та під хвилю, нечупандо ти плисова! Щоб тобі не було солоду й змолоду... Недодеря! – і сказала вже й зовсім наче мирно: – І не дивись ти на мене відьмою, паплюжище, безсоромнице ти передня і задня, щоб на тебе праведне сонце не дивилось!...Тьху!* [3, с. 47 – 48].

Силу гніву Явдохи письменник підкреслив порівняннями зі стихійними явищами природи: **вихор, блискавиця, шуря-буря, громовержця**: *Роксолана марно спитувалась угамувати знавіснілу наймичку, але то був вихор, ...паніматка не вгавала, і гострі слова злітали з її присохлих материнських вуст, як важкі блискавиці...; Чого це ти на мене кричиш, котолупе?– визвірилась на нього громовержця...; Ах ти ж кобило ногоайська! – несподівано визвірилась <...>, як шуря-буря: мати захищала сина* [3, с. 48].

Із проведеного аналізу видно, що мовні засоби вираження етнопсихічного архетипу ненависть у мові твору розрізняються за гендерними особливостями у протиставленнях чоловік-жінка і різного віку – молодий-літній. Для передачі почуття любові використовується традиційна для української мови лексика переважно розмовного шару.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Варій М.Й. Загальна психологія: підручник [для студентів психологічних і педагогічних спеціальностей] / М.Й. Варій. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 546 с.
2. Жайворонок В.В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук / В.В. Жайворонок // Мовознавство. – 2004. – № 5 – 6. – С. 23 – 35.
3. Ільченко О.С. Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і Чужа Молодиця: (Український химер. роман з нар. уст): [роман] / О.С. Ільченко. – К.: Дніпро, 1979. – 693 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Світлана Помирча – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і практики початкової освіти Державного вищого навчального закладу “Донбаський державний педагогічний університет”.

Наукові інтереси: етнолінгвістика, стилістика.

Тамара Бельська – магістрант факультету підготовки вчителів початкових класів Державного вищого навчального закладу “Донбаський державний педагогічний університет”.

Наукові інтереси: стилістика української мови, етнолінгвістика.

УДК 811.111+81'38

ЕМОТИВНИЙ ПОВОРОТ У ВІРШОВАНОМУ ТЕКСТІ: ЛІНГВОПОЕТИЧНА ПЕРСПЕКТИВА (НА МАТЕРІАЛІ ЛІРИКИ МАЙЇ АНЖЕЛУ)

Інна РЕДЬКА (Київ, Україна)

Статтю присвячено вивченню емотивного повороту як стратегії поетичного тексту, націленої на зміну його афективної складової на протилежну, що фіксується лінгвопоетичними засобами. В результаті дослідження вказаного явища на матеріалі віршів Майї Анжелу виявлено три моделі емотивного повороту – пікову, маятникову й транзитивну – кожна з яких фіксує емоційну переорієнтацію автора вірша в напрямі утвердження ознак своєї афроамериканської ідентичності.

Ключові слова: емотивний поворот, модель емотивного повороту, афективно-когнітивна структура.

The article probes into the emotive turn as a poetic text strategy that aims at replacing its affective component with its opposite which manifests itself in poetic means. The analysis of the poetic texts by Maya Angelou has revealed three types of the emotive turn: eruptive, pendulous, and transitive – each fixing the author's emotional reorientation in building her African-American identity.

Key words: emotive turn, model of emotive turn, cognitive-and-affective structure.

Постановка проблеми. Проблематика емотивності тексту, тобто представленості в ньому емоцій автора засобами різних мовних рівнів, а також текстовими прийомами, впродовж десятиліть утримує незгасаючий інтерес українських і зарубіжних науковців. Наразі дослідження емотивності тексту відзначені залученням міждисциплінарних методів і спрямованістю на з'ясування комплексної природи емоції: від окреслення її психофізіології та особливостей осмислення автором і до оприявлення в тексті (Воробйова О.П., Гладь С.В., Марчишина А.А., Іонова С.В., Петрушанська Е.М., Tsur R.). Втім вказаний об'єкт дослідження не вичерпує своєї актуальності, а особливо в царині поетичного тексту. Так одним із недостатньо висвітлених аспектів емотивності тексту залишається таке явище, як *емотивний поворот*.

Метою статті є розкриття моделей конструювання змін емотивності в поетичному тексті. **Об'єктом** дослідження є емотивний поворот у поетичному тексті, а **предметом** – композиційне моделювання емотивності поетичних текстів. Дослідження проводиться на матеріалі англomовних віршів доробку американської поетеси Майї Анжелу (Маргаріт Енн Джонсон), послідовниці творчості митців руху негритянського літературного відродження – «Гарлемського ренесансу», який спрямовувався на розбудову культурософії афроамериканської самості [9, с. 10]. Дослідження емотивного повороту на зазначеному матеріалі уможлиблюється даними розвідок психічної природи емоцій зокрема в аспекті афективно-когнітивних структур [2, с. 28] та взаємопереходів емоцій [5, с. 37], лінгвістичного втілення простих і складних емоцій [8], емотивності художніх текстів [1; 3], у тому числі й інтермедіальних [6].

У межах цього дослідження ми потрактуємо *емотивний поворот* як текстову стратегію зміни автором афективного компоненту в комплексній афективно-когнітивній структурі, маркованій лінгвопоетичними засобами, шляхом застосування відповідних композиційних прийомів, що відбиває (свідому чи досвідому) емоційну переорієнтацію автора вірша. Відразу зазначимо, що слідом за Керролом Ізардом під «афективно-когнітивною структурою» розуміємо ментальне утворення, що містить інформацію про виникнення емоції як відгуку психіки індивіда на певний ментальний образ (символ, поняття, думки тощо) [2, с. 28].

Зміна емотивності поетичних текстів Майї Анжелу, з огляду на ідіостильові ознаки її творчості, а саме на присутність у її текстах елементів джазової поезики, відбувається за певними моделями. *Модель зміни емотивності поетичного тексту* – це реконструйована схема використання автором специфічної низки композиційних прийомів, скерованих на перехід від фази емотивної напруги до фази емотивної розрядки, що фіксує заміщення афективного компоненту в комплексній афективно-когнітивній структурі поетичного тексту на протилежний.

Корпус аналізованих віршів Майї Анжелу дозволив виділити в межах її поетичних текстів три моделі зміни емотивності (або емотивних поворотів): *пікову* (або вибухову), *маятникову* і *транзитивну*. Розглянемо їх детальніше.

Пікова модель емотивного повороту полягає у конструюванні фази емотивної напруги шляхом розміщення фрагментів поетичного тексту, які у межах афективно-когнітивної структури специфікують її когнітивний та інтенсифікують афективний компоненти, що створює ефект так званого емотивного крещендо, а фаза емотивної розрядки різко змінює стратегію емотивності в протилежний бік шляхом зміни афективного компоненту в афективно-когнітивній структурі на протилежний. Для прикладу розглянемо поетичний текст Майї Анжелу «When I think about myself» [15], присвячений рефлексіям авторки над власним життям, яке було схожим на тисячу інших сповнених страждань життів її темношкірих співвітчизників. Це надає підстави вбачати у вірші елементи блюзової поезії. В межах цього поетичного тексту фаза емотивної напруги конструюється на основі соціокультурної опозиції *євроамериканці* :: *афроамериканці*, що породжує конструкт расової нерівності. Саме він і складає когнітивний компонент комплексної афективно-когнітивної структури вірша.

Тема аналізованого вірша розвивається у чотирьох завершених за змістом фрагментах, де когнітивний компонент афективно-когнітивної структури впродовж вірша набуває специфікації. Разом із тим афективна супроводжуюча вказаного поняття набуває інтенсивності із кожним наступним фрагментом віршованого тексту. Тож твір має декілька кульмінаційних точок, які на рівні мовлення маркуються нагромадженням комбінацій висхідних та низхідних градацій: 1) *I almost laugh myself to death, / My life has been one great big joke, / A dance that's walked / A song that's spoke, / I laugh so hard I almost choke*; 2) *The child I works [work] for calls me girl / I say 'Yes ma'am' for working's sake*; 3) *My folks can make me split my side, / I laughed so hard I nearly died ... they grow the fruit, / But eat the rind*. У наведених рядках авторка іронізує над проявами расової несправедливості на побутовому рівні, коли особистість дорослого темношкірого принижують, а особистість білошкірої дитини підносять; коли тяжка праця приносить темношкірій людині не плоди, а огризки. Це викликає у ліричній героїні гіркий сміх, який у текстовій кульмінації переломлюється на плач: *I laugh until I start to crying, / When I think about my folks*. Тема расової нерівності у цьому вірші розвивається у циклічних прийомах композиції. У межах двох перших строф авторка доводить її до кульмінації – гіркого сміху, після чого розпочинає її спочатку, збагачуючи деталями й підводячи її до емотивного піку – гіркого сміху і т.д. Натомість у третій строфі спостерігається емотивний поворот – свого роду ефект ошуканого очікування, який створюється заміною кульмінаційної стратегії на катарсичну, тобто таку, що веде до звільнення авторки від накопиченого душевного болю плачем. Така модель зумовлена природою емоції, якій властиво в надлишку знаходити вихід, або змінюватись на протилежну. Суть такого емотивного повороту, хоча в дещо іншому контексті, влучно передає відомий вислів У. Блейка: «*Excess of sorrow laughs. Excess of joy weeps*» («The Marriage of Heaven and Hell», W. Blake [10]).

Особливість конструювання **маятникової моделі емотивного повороту** полягає в попереминому заміщенні афективного компонента в афективно-когнітивній структурі поетичного тексту на протилежний. Тож фаза емотивної напруги створюється одним афективним компонентом, який не вичерпує себе в одному фрагменті вірша, а фаза розрядки – іншим, який теж не в повній мірі зреалізовується в наступних фрагментах твору. Це зумовлює «розкачування» образу емоції, а відтак і створює ритміку-пульсацію поетичного тексту.

Розглянемо описану модель зміни емотивності на матеріалі поетичного тексту Майї Анжелу «Phenomenal Woman» [14]. Аналізований вірш містить рефлексування авторки над сприйняттям оточуючими її особистої незбагненої привабливості. Тож текстові властивий своєрідний діалогізм (термін Бахтіна М.М.), що створює два текстові простори (*простір оточуючих співрозмовників* та *простір ліричного героя*), при зіставленні яких виникає текстова напруга. Перший простір конструює захопленість оточуючих привабливістю ліричної героїні, що формує інтригу в тексті, а другий – реакцію-відповідь ліричної героїні,

що створює фрагментарну розрядку в тексті, оскільки її відповідь із відсутністю нюансування (недостатньою інформативністю), слугує поштовхом до зміни емотивного вектора поетичного тексту до полюсу інтриги і так далі. Схематично розкачування теми вірша можна представити наступним чином:

Pretty women wonder where my secret lies. I'm not cute or built to suit a fashion model's size But when I start to tell them, They think I'm telling lies.	I say, It's in the reach of my arms The span of my hips, The stride of my step, The curl of my lips.
I'm a woman Phenomenally. Phenomenal woman, That's me.	
I walk into a room Just as cool as you please, And to a man, The fellows stand or Fall down on their knees. Then they swarm around me, A hive of honey bees.	I say, It's the fire in my eyes, And the flash of my teeth, The swing in my waist, And the joy in my feet.
I'm a woman Phenomenally. Phenomenal woman, That's me.	
Men themselves have wondered What they see in me. They try so much But they can't touch My inner mystery. When I try to show them They say they still can't see.	I say, It's in the arch of my back, The sun of my smile, The ride of my breasts, The grace of my style.
I'm a woman Phenomenally. Phenomenal woman, That's me.	
Now you understand Just why my head's not bowed. I don't shout or jump about Or have to talk real loud. When you see me passing It ought to make you proud.	I say, It's in the click of my heels, The bend of my hair, the palm of my hand, The need of my care,
'Cause I'm a woman Phenomenally. Phenomenal woman, That's me.	

У жанровій площині цей текст можна розглядати як ліричний вірш, у якому відчутними є елементи джазу. Композиційні коливання між *інтригою-захопленням* та *фрагментарними відповідями-поясненнями* створюють характерний ритм із прискоренням у «просторі ліричного героя», що співвідноситься із джазовою технікою свінгу.

Образ, який об'єднує два згадані простори – це образ ДИВА, центрований на особистості ліричної героїні. Для оточуючих вона є жінкою-загадкою, секрет успіху якої вони не можуть розгадати. Авторка робить спробу розкрити секрет своєї неповторності, втім недовомки породжують ще більшу інтригу. Саме образ ДИВА і репрезентує когнітивний компонент у афективно-когнітивній структурі вірша.

На рівні мовленнєвих актів перша й третя строфи непрямою мовою передаються квестивами, які вміщують у собі емоцію захоплення-подиву. При цьому власне дивування передається дієсловами *wonder – have wondered*; а *they think I'm telling lies* та *they try so much but they can't touch my inner mystery / When I try to show them they say that still can't see* імплікують поняття *disbelief* та *inconceivability* по відношенню до наведених вище відповідей ліричної героїні. Власне образ ДИВА репрезентується в тексті лексичними одиницями *secret, inner mystery*, що співвідносяться із образом *phenomenal woman* і вказують на заворожуючі, притягуючі якості суб'єкта. Це імплікується в рядках: *I walk into a room / Just as cool as you please, / And to a man, The fellows stand or fall down on their knees. Then they swarm around me, / A hive of honey bees*. Кожна строфа завершується асертивами ліричної героїні, націленими на розкриття секрету її власної неповторності. Втім перелік опорних іменників у межах низки асертивів передає невловимий рух художніх деталей: *the the stride of my step, the curl of my lips, the fire in my eyes, the flash of my teeth, the swing in my waist, the arch of my back* тощо. Сенсорні вузли вірша співвідносяться із кінестетичними образами, які асоціюються із тепловими відчуттями *stride, swing, ride*, а також зоровими образами *fire, sun*, які у поєднанні з абстрактними іменниками, що позначають грацію та насолоду (*grace, joy, need*), створюють незабгненний образ ліричної героїні, овіяної теплом. Отже, поетичний прийом мозаїки, задіяний у цьому поетичному тексті, створює образ унікальної особистості ліричної героїні.

В кінцевій позиції тексту з'являється четвертий простір – простір уявного читача (маркований займенником *you*), який у повній мірі отримує змогу осягнути неповторність ліричного суб'єкта, оскільки має справу із кумулятивним образом, тобто таким, що «формується протягом усього тексту шляхом накопичення окремих елементів цілісного образу» [4, с. 18). Тож через низку емотивних поворотів у вірші лірична героїня знаходить своє «Я», усвідомлює свою неповторність.

Третя модель емотивного повороту, що простежується у поетичних текстах Майї Анжелу, відзначена плавкими рисами, тож позначимо її словом «*транзитивна*». Їй властивим є перетікання одного образу емоції в інший. Особливість цієї моделі полягає у поступовому витісненні одних афективно-когнітивних структур іншими, що позначають перехід ліричного героя з одного емоційного стану до іншого.

Розглянемо цю модель на прикладі поетичного тексту Майї Анжелу «*Awaking in New York*» [11]. У його межах теж зіставляються два простори – простір *наколишнього світу :: душевний простір* ліричного героя. На відміну від описаних вище моделей тут наявний плавкий медитативний перехід від споглядання авторкою суєтності довкілля до усвідомлення своєї самотності й у той же час гармонійної єдності з природою. Лірична героїня фокусується почергово на трьох об'єктах (*curtains, children, city*) до того як усвідомити своє місце в просторі. Зазначені фрагментарні образи поєднуються синтаксичним прийомом анжамбеманом. Низка анжамбеманів у кінцевому результаті фіксує плавке абстрагування свідомості ліричної героїні від довколишньої людської суєти і фокусування на гармонії з природою: *Curtains forcing their will / against the wind, / children sleep, exchanging dreams with / seraphim. The city drags itself awake on / subway straps; and / I, an alarm, awake as a / rumor of war, lie stretching into dawn, / unmasked and unheeded*.

Повертаючись до композиційних прийомів конструювання моделей емотивності у віршах Майї Анжелу, зазначимо, що центральним серед них є циклічний повтор, який в тексті набуває розмахів шляхом використання авторкою уточнень, що посилюють текстову напругу. При цьому відзначимо, що повтор завжди маркує простір ліричного героя, він звучить як заклинання, настанова або словами психоаналізу – гіпнотична техніка самонавіювання (сугестії). Як правило, повторювані слова також з'являються у сильній позиції тексту – заголовку і співвідносяться із вузловими темами аналізованих віршів Майї

Анжелу. Прикладами є хіазм *I am a woman, phenomenally, phenomenal woman that's me* («Phenomenal Woman») або речення у наказовому способі *I shall not be moved* («Our Grandmothers» [12]), яке підсилює мотив стійкості гордої темношкірої жінки в умовах рабства. Повтор також може набувати варіативних форм, як, наприклад, у наступних ілюстраціях прохань літньої жінки не втручатися в її життя [13]: *Don't think I need your chattering, Hold! Stop! Don't pity me! Hold! Stop! Your sympathy! Don't bring me ... [no rocking chair]*, що підводиться під узагальнююче прохання – *Don't interfere with my life and treat me as I am*. Такі повтори з'являються в текстових розломах, тріщинах між фрагментами поетичного наративу. Вони відіграють інтегративну функцію, поєднуючи фрагменти віршів у єдине ціле, рухають текстосвіт у напрямі відтворення цілісної, гармонійної особистості, яка протистоїть світові, усвідомлюючи свою неповторність.

Потракткування біографами особистості Майї Анжелу як «жінки всезагального ренесансу» [7] підтверджується щойно проведеним дослідженням: «ренесансна» свідомість авторки співвідноситься із наявними у її поетичних текстах емотивними поворотами. Кожен із віршів аналізованого доробку Майї Анжелу демонструє зміну емотивності від негативного до позитивного полюсу, що надає змогу вбачати у цих поетичних текстах спробу звільнення авторки від негативних емоцій для досягнення внутрішньої рівноваги або гармонії, та утвердження власної особистості.

Композиційні прийоми, що конструюють емотивність поетичних текстів Майї Анжелу, лежать у площині жанрової стилістики. Корпус поетичних текстів досліджуваної поетеси представлений здебільшого ліричними віршами із елементами джазової та блюзової поетики. Композиційні прийоми джазової поетики – фрагментування тексту, циклічне обігравання теми вірша (у повторах та специфікаціях), а також імітація техніки свінгу – скеровують ключові зображувально-виражальні засоби та стилістичні прийоми поетичних текстів у напрямі розкачування основних мотивів віршів і разом із тим їх емотивності. Прийоми джазової поетики розгортають «сміслові спіралі» (вислів Петрушанської О.М. [6]) віршів Майї Анжелу в напрямі утвердження ознак афроамериканської ідентичності.

Іншою характерною рисою віршів досліджуваної авторки є те, що тема у її творах розвивається, балансує між двома часопросторовими вимірами. Вони представляють у її віршах такі основні опозиції: а) історичне минуле :: сьогодення; б) соціум :: індивідум-афроамериканець (із варіантами експліцитний / імпліцитний образ соціуму); в) особистісні спогади :: дійсність; г) середовище євроамериканців :: афроамериканців. Такі опозиції сприяють розбудові фази емотивної напруги в поетичному тексті, яка є значно тривалішою, аніж фаза розрядки. Така емотивна диспропорція пояснюється тим, що звільнення від емоційної напруги стає можливим лише тоді, коли емоція досягає своєї кульмінаційної точки.

У перспективі залишається з'ясування співвіднесеності емотивних поворотів джазової поетики Майї Анжелу зі змінами емотивності текстів у інших поетів як Гарлемського ренесансу, так і його послідовників.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Воробьєва О.П. Эмотивность художественного текста и читательская рефлексия / О.П. Воробьєва // Язык и эмоции. – Волгоград: Перемена. – 1995. – С. 240–246.
2. Изард К.Э. Психология эмоций / К.Э. Изард; [пер. с англ. В. Мисник, А. Татлыбаева]. – СПб.: Питер, 2006. – 464 с.
3. Ионова С.В. Эмотивность текста как лингвистическая проблема: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Ионова Светлана Валентиновна. – Волгоград, 1998. – 197 с.
4. Кухаренко В.А. Кумулятивный образ в системе художественного текста / В.А. Кухаренко // Слово й текст у просторі культури: тези доповідей Міжнародної конференції, присвяченої 80-річчю з дня народження проф. О.Н. Мороховського / КНЛУ, Київ, 26-27 листопада 2010 р. – К.: Ленвіт, 2010. – С. 18–19.
5. Лук А.Н. Эмоции и личность / А.Н. Лук. – М.: Знание, 1982. – 176 с.
6. Петрушанская Е.М. Джаз и джазовая поэтика у Бродского / Е.М. Петрушанская. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://www.telenir.net/literaturovedenie/kak_rabotaet_stihotvorenje_brodskogo/p16.php.
7. Правдюк Д. Майя Анжелу. Женщина Ренессанса / Д. Правдюк. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://www.peoples.ru/art/literature/poetry/newtime/maya_angelou/index.html.
8. Шаховский В.И. Что такое лингвистика / В.И. Шаховский. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://tverlingua.ru/archive/012/3_shakhovsky.pdf.

9. Шимчишин М.М. Гарлемський ренесанс (історія, теорія, поетика та афро-американська самість) / М.М.Шимчишин. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. – 320 с.
10. Blake W. The Marriage of Heaven and Hell / W. Blake. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до літературного твору: <http://www.bartleby.com/235/253.html>.
11. Maya Angelou. Awaking in New York / Maya Angelou. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до вірша: <http://www.poemhunter.com/poem/awaking-in-new-york/>.
12. Maya Angelou. On Ageing / Maya Angelou. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до вірша: <http://www.poemhunter.com/poem/on-aging-2/>.
13. Maya Angelou. Our Grandmothers / Maya Angelou. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до вірша: <http://www.poemhunter.com/poem/our-grandmothers>.
14. Maya Angelou. Phenomenal Woman / Maya Angelou. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до вірша: <http://www.poemhunter.com/poem/phenomenal-woman>.
15. Maya Angelou. When I think about myself / Maya Angelou. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до вірша: <http://www.poemhunter.com/poem/when-i-think-about-myself>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Інна Редька – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, емотіологія, жанрологія, проблеми перекладу поетичного тексту.

УДК 811.161.2:165.194

КАРТИНА СВІТУ ГЕРОЯ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ О. КОБИЛЯНСЬКОЇ «ЗЕМЛЯ»

Інна РОГАЛЬСЬКА-ЯКУБОВА (Одеса, Україна)

Статтю присвячено аналізу картини світу героя художнього твору О.Кобиланської «Земля». Розглядається процес формування концептуальної картини світу деструктивної особистості Сави Федорчука. Увага приділяється особливостям мовної картини світу героя, акцентуації його характеру. Для аналізу залучаються методи психології та психолінгвістики. Картина світу героя зіставляється з авторською картиною світу, в якій відсутні фрагменти концепту «вбивство», пов'язані з відчуттями суб'єкта події.

Ключові слова: концептуальна картина світу, мовна картина світу, концепт, герой художнього твору, деструктивна особистість.

This article analyzes the character's world mapping in the novel by O.Kobylanska "Earth". The process of forming the conceptual picture of the world of Sava Fedorchuk's destructive personality is considered. Attention is paid to the peculiarities of the language world mapping of the hero and accentuation of his nature. The methods of psychology and psycholinguistics are involved for analysing. The character's world mapping is compared to the author's in which the fragments of the concept "murder", associated with subject's feelings of the events, are absent.

Key words: conceptual world mapping, language world mapping, concept, hero/character of the novel, destructive personality.

Рівень розвитку наук на початку XXI століття спонукає до утворення міждисциплінарних комплексів і навіть нових інтегральних галузей. Комбінації різних методик та поєднання досягнень сприяють глибшому розумінню новітніх аспектів дослідження, розширюють горизонт можливостей аналізу явищ і процесів. Лінгвістичні розробки поповнюються здобутками таких наук, як філософія, літературознавство, культурологія, психологія. Одним із широковживаних міждисциплінарних понять є «картина світу».

У когнітивній лінгвістиці вже усталилася думка про існування художньої картини світу (КС), представленої у літературних творах. Художня КС ґрунтується на системі образів, створюваних за допомогою метафоричного переносу. У художній КС виділяється метафоричне поле, співвідносне з художнім образом. На мікроструктурному рівні виокремлюється переносно використана ознака-властивість, на мегаструктурному рівні – художній образ. Саме система художніх образів створює художню КС [3, с. 38]. Художня картина світу – інтегративне утворення, що формується уявою митця.

Протягом останніх років з'являються праці про особливості вираження через художні твори індивідуально-авторської картини світу (Белоусова Є.Г., Дегтярьова Є.О., Дорош О.О., Єрошенко Т.М., Карасєва Ю.А., Каратєєва Г.М.). Відкритим залишається питання про існування картин світу героїв художнього твору. Існує лише обмежена кількість досліджень

на матеріалі російської та англомовної прози (Мазірка І.О., Борисов П.М.). Метою статті є спроба аналізу особливостей КС героя прозового твору О.Кобилянської «Земля» – деструктивної особистості Сави Федорчука.

У галузі психології найточнішу класифікацію структури особистості запропонував К.К.Платонов. Його система містить чотири підструктури особистості: а) соціальна (світогляд, мотивація, потяги, бажання, інтереси, схильності, ідеали, переконання); б) соціально-біологічна (досвід, навички, звички, знання, вміння, надбані в особистому досвіді шляхом навчання); в) індивідуальні особливості психічних процесів (пам'ять, емоції, відчуття, мислення, сприйняття, почуття, воля); г) біопсихічна (темперамент, статеві й вікові властивості особистості та її патологічні, так звані «органічні» зміни) [8, с. 131-144]. Така класифікація здатна задовольнити потреби аналізу реальної особистості. Але якщо йдеться про героя художнього твору, не можна нехтувати впливом особи автора на структуру особистості героя.

У художньому тексті автор виступає тим ядром, стрижнем, навколо якого вибудовується ідея художнього твору. Він передає читачам власний досвід, свою інтерпретацію дійсності, вибираючи та певним чином розташовуючи номінативні одиниці, здатні передати його інтенції, тобто ту концептуальну картину світу, яку йому необхідно донести до читача. У художній картині світу відбивається не тільки авторська суб'єктивна картина об'єктивного світу, але й ті акценти й пріоритети, на яких автор свідомо акцентує увагу в тексті [2, с. 195]. Отже, аналізувати КС героя неможливо без урахування КС, життєвих настанов, поглядів, прагнень автора.

Дослідниця КС персонажів художніх творів англійської та російської літератури І.О.Мазірка запропонувала концепцію аналізу семантичної структури концептуального поля особистості героя епічного твору з урахуванням авторської позиції. Науковець зазначає, що «МКС героя художнього твору складається з таких концептів: особистісно-психогенетичного (інформація про особистість і життєвий шлях письменника), особистісно-екзистенційного (інформація про життєвий шлях героя), особистісно-катартичного (інформація про конфлікт твору й методи його розв'язання), особистісно-когнітивного (інформація про життєвий досвід героя, його уявлення про життя, інших людей і про спілкування, погляди, світогляд), особистісно-вербально-семантичного (інформація про мовні засоби характеристики героя), особистісно-естетичного (інформація про композицію твору, літературно-художні прийоми, досліджені письменником)» [7, с. 13]. За допомогою запропонованої методики можна аналізувати загальну КС героя як систему цінностей, життєвих настанов, поведінкових домінант.

Картина світу Сави Федорчука також містить відбиток авторського життєвого шляху, поглядів, уподобань, світогляду. Загальновідомим є факт, що літературні герої твору «Земля» мали прототипів – родину заможного селянина Костянтина Жижияна з с. Димки, в якій молодший син Сава вбив старшого Михайла, щоб заволодіти батьківською землею. Ольга Кобилянська була знайома з цією родиною, але вона не копіювала події, а надавала їм специфічного осмислення. Не можна спрощувати ставлення автора до традиційного примітивного засудження братовбивці, О.Кобилянська намагалася глибше показати психологічний стан особи, проаналізувати соціальні мотиви й психологічні передумови злочину. Свої переживання авторка передала словами: «Я просто фізично терпіла під з'явиськом тих фактів, і коли писала – ох, як я хвилями ридала!» [9, с. 202]. Вона наче пропускала невідворотність усіх трагічних подій через свою душу.

Аналіз характеру, поглядів, поведінки, інтересів, життєвих настанов Сави Федорчука підштовхує до висновку, що на момент початку оповіді він описаний вже майже сформованою деструктивною особистістю, тобто особистістю, що діє за відповідною (проривною, маргінальною, руйнівною) несвідомою або деструктивною програмою, поведінка якої характеризується агресією та делінквентною активністю (Е. Фромм) [1, с. 9]. Це тип збуджуваного (ворожого) психопата (соціопата), нездатного конструктивно реалізувати себе в соціумі та адаптуватися до нього, через що він діє «напролом», намагаючись «підігнути під себе» «мінливий світ», не обмежуючи себе в засобах. При цьому він страждає сам і змушує страждати інших [там само].

Аналізуючи світогляд, потяги, бажання, інтереси, схильності, ідеали, переконання Сава, приходимо до висновку про акцентуацію його характеру, яку А.Є.Лічко визначив як нестійкий тип. Для осіб цієї акцентуації характерними рисами є лінь, боягузтво, небажання вести трудову діяльність, прагнення до розваг, неробства, їх ідеал – залишитися без контролю з боку інших, ці особи часто потрапляють у сумнівні компанії, схильні до азартних ігор, до вживання алкоголю, наркотиків. Легко йдуть на дрібні крадіжки. Істинної любові до батьків вони не відчують. До справ і турбот сім'ї ставляться з байдужістю. Їх рідні – лише джерело коштів для насолод. Працюють вони лише в разі крайньої необхідності. Коли за ними безперервно стежать, не дозволяють ухилитися від роботи, коли неробство загрожує суворим покаранням, а вислизнути нікуди, та й навколо всі працюють – вони на певний час підкорюються. Але як тільки нагляд починає слабшати, вони негайно спрямовуються в найближчу "відповідну компанію". Близько 75% осіб цієї акцентуації стають злочинцями [6, с. 177-182].

Батько й мати характеризують Саву як ледачого: «його лінь гризе мене» [5, с. 25], «Сава був лінивий і впертий» [5, с. 43]. Без нагляду батьків хлопець не виконує необхідну роботу, знаючи, що все зроблять інші: «Вступив у стайню. Глянув за товаром... Не хотів його напоїти. Верне Михайло, то напоїть» [5, с. 33-34]. Коли ж Михайла забрали до війська, а батьки самі не могли справитися з господарством, Сава почав дещо допомагати, але без особливого ентузіазму, це помітили всі рідні: батько, мати, Михайло. «Сава працює... Не можу казати, що вже надто над роботою розпадається; але він допомагає мені всюди, де треба» [5, с. 122], «Сава помагав їй при роботі. Чинив се трохи злінива й мовчки» [5, с. 159]. Батько й брат помічають і таку рису характеру Сава, як прагнення до розваг, задоволення: «йому танець в голові. Зо стрільбою ходив би день і ніч по полі й по лісі» [5, с. 25], «Се його найбільша втіха, як зможе застрілити зайця» [5, с. 206]. Проявилася й ще одна риса акцентуації нестійкого типу особистості: прагнення часто вживати алкоголь і палити. «Пив враз із ними і не бачив у тім нічого соромного бути п'яним» [5, с. 91], «винесла тютюн і пляшку з горілкою» [5, с. 193].

Сава не вбачає також нічого жахливого в тому, щоб взяти вдома щось без дозволу батьків: він виносить борошно, яйця, курей, сир, полотно, а далі йде навіть на крадіжку ланцюга в панському маєтку. «Шниряв за яйцями. Коли повибирав їх з гнізда, вернувся ще в курник, узяв першу курку, що сиділа скраю під рукою на бантах, і висунувся безшелесне на подвір'я» [5, с. 42]. Підтвердилися й прогнози психологів, що люди подібної акцентуації характеру часто потрапляють під вплив сумнівних компаній. Сава повністю підкорив свою волю Рахірі: «вона так ним знала верховодити, що не було ні одної майже точки між ними, в котрій він не згоджувався б з нею і не піддавався б насліпо її видумкам або напівдиким химерам. Була для нього богинею й держала його при собі, мов магічною силою» [5, с. 90]; «Був воском у її енергійних руках, і вона відбирала йому весь розум і всю свідомість його ества» [5, с. 98]. А Рахіра, знаючи про свою владу над хлопцем, намовляла його на лихі вчинки, вчила не слухати батьків, не працювати, давала горілку й тютюн, вимагала помститися Анні за свою образу, наполягала на необхідності вимагати в батьків половину землі. Івоніка зрозумів, який вплив має ця дівчина на його сина, він відчув, що вона зі своїм батьком намовила Саву вбити брата: «Вони знищили його дитину, намовили до сього, він знав се» [5, с. 237].

Але Сава й раніше мав схильність до агресії, навіть невмотивованої. «Від самого початку повісті він подається як деструктивна особистість, схильна до невмотивованих агресивних вчинків» [4, с. 12]. Сава мінявся на обличчі, коли бачив зайця чи пташку, він обов'язково мав їх убити, хоча їсти було неможливо. «Добре стрілив. Як чорна точка, що в шаленій швидкості зростає, так упала одна пташка до землі... Се був горобець. Він розстрілював його цілком» [5, с. 36]. «...камінь полетів... понад землею і влучив з цілою силою зникаюче звіря», а коли батько запитав, навіщо він вбив зайця, адже зараз заборона, вони недобрі, Сава «сопів... майже по-звірячому, і шпурнув убитим зайцем геть далеко» [5, с. 164]. Як і в більшості патологічних психічних станів, мотивувати свою поведінку Сава не міг. «В

дійсності не знав, пощо вбив його. Якесь «щось» у нім приказало йому те вчинити» [5, с. 164].

У Савиній зовнішності не було нічого надзвичайного: «Він був високий ростом, вищий від свого брата, але ніжно збудований, як мати» [5, с. 40]. Хлопця можна було б назвати гарним, «коли б не його безустанно заблуканий погляд, що мав у собі щось зимного й несупокійного... його очі неначе гойдалися по землі... Страхали іменно, коли хотіли щось добачити» [5, с. 40]. Якщо Сава злився, його очі зеленіли й світилися [5, с. 176], займалися чудним блиском, ставали зимні, мов лід [5, с. 193], мали фосфоричний блиск і колихалися [5, с. 208], неприязно виблискували, колихалися над землею з одного місця в друге [5, с. 246]. Відчуваючи свою провину, Сава «шукав очима землі» [5, с. 282], на цю особливість вказав Марійці свідок, який бачив братів у лісі в ніч убивства, і мати зрозуміла, про кого йдеться, навіть не почувши імені. З усієї зовнішності лише погляд видавав характер, схильності до деструктивної поведінки.

У Сави було неоднозначне ставлення до родини, по-справжньому він сім'ю не любив, швидше був байдужим, головне, щоб його не чіпали. Батько добрий, не сварив сина, на крик матері можна було не зважати, Михайло міг лише надокучати своїми повчаннями, але в нього серце, як тісто, він нічого б не зробив. На початку твору в Сави двоїсте ставлення до матері: «Він любив свою матір, здається, любив її більше, як тата і брата, але бували хвили, в яких ненавидів її, так як тепер, з цілої душі своєї, коли нарікала на Рахіру» [5, с. 42]. У кінці ставлення до обох батьків було вже цілковито байдужим: «По своїм повороті з в'язниці оказував Сава свою байдужість проти родичів цілком явно» [5, с. 295]. Як майже всі слабкодухі люди, Сава, заздрячи, що на Михайла витрачають більше, обіцяють усю землю, боявся прямо вимагати свою частку грошей, землі: «не мав настільки відваги, аби виступати проти батька» [5, с. 157]. Міг лише нишком у лісі вночі пустити кулю в спину брата.

Однією з найважливіших характеристик особистості є мовлення. Концептуальну картину світу людини можна пізнати тільки за посередництвом її мовної КС. Це твердження не буде безпеліційним, якщо йдеться про героя художнього твору, адже в такому випадку його МКС створює автор і мовлення героя буде не єдиним, а одним з критеріїв характеристики. Сава взагалі з дитинства був мовчазним, за типом темпераменту він меланхолік, «відзначається замкнутістю, глибиною і стійкістю емоцій, переважно негативних, при слабкому зовнішньому вияві» [9, с. 208]. Але «чим старший, тим йому більше мову відбирає» [5, с. 167], – нарікає матір. У присутності рідних хлопець частіше мовчав, ставав говіркішим лише з Рахірою і коли вип'є. У нечисленних діалогах з рідними Сава постійно говорить неприязно, «ненавистю палаючими словами» [5, с. 162], знущається, глузує, насміхається, «у роті мав на кожну хвилю повно лихих слів, що доводили родичів до роздрознення» [5, с. 43]. Матері глумливо відповідає, чи не хотіла б вона там бути, де він був [5, с. 41], сміється, що мати плаче за Михайлом, радить їй піти за ним у казарму. Вже після смерті Михайла в Сави повертається язик сказати «із відражаючою злобою: «Прикличте собі його посмертними обідами, яких не щадите за його душу, та най вашу сиву кіску сплете, а мені нехай прірве дорогу до Рахіри!» [5, с. 296-296]. Лише з Рахірою Сава спілкується без образ, але з явними ознаками підкорення, він запитує у неї порад, як поводитися з рідними, боїться їй суперечити, якщо не згоден, відповідає стримано; вони разом висміюють Івоніку й Марійку за їхню «біганину» до Михайла, за сум і сльози, передачі клунків їжі [5, с. 157-158].

Обрана модель поведінки, обумовлена особливістю акцентуації характеру та впливом лихих людей, приводять Саву до злочину, а відтак він поступово перетворюється на істоту з повністю зруйнованою психікою [4, с. 13]. Спочатку дикий панічний страх Сава відчував тільки перед Анною, що в присутності всіх селян назвала його вбивцею, а потім хотіла задушити. Після повернення з в'язниці злодій вже «не має супокою», «ходить, як заблуджений» [5, с. 299], «іноді ніби геть з розуму сходить», «його душа мов без внутрішнього, постійного життя, мов без ладу стала» [5, с. 300]. Родичі знаходять пояснення, що це гріх ним править.

О.Кобилянська у своєму творі вдалася до детективного прийому: «самої трагедії, що відбулася в лісі не показано. Вона відтворює реакцію односельців на страшну подію» [9, с. 203]. До моменту скоєння злочину авторка передає думки, наміри Сави через розмови з

Рахірою, а почуття, враження, емоції після вбивства не описано зовсім, є лише розмови односельців, їх засудження, переживання батьків. Такий прийом може свідчити про відсутність у картині світу письменниці елементу концептуального поля «вбивство», що стосується відчуттів суб'єкта подій; авторка не могла уявити, описати, пояснити враження, емоції братовбивці. Хоча будь-який письменник у художньому творі відображає перш за все свою КС, може трапитися і такий виняток за умови відсутності в авторській КС відповідного фрагмента концепту.

Дослідження картин світу героїв художніх творів видається цікавим і перспективним напрямком, що вимагає залучення відомостей з інших наук. Наразі немає цілісної класифікації типів героїв, єдиного підходу до аналізу картин світу різних персонажів, не розроблені й підходи, що дозволили б урахувати всі аспекти КС героїв, а не лише окремі фрагменти.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Борисов П.М. Институциональный личностно-ориентированный концепт *деструктивная личность* и его языковая репрезентация в художественном тексте: автореферат дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19 / П. М. Борисов. – Москва, 2011. – 19 с.
2. Дегтярьова Є.О. Індивідуально-авторська картина світу крізь призму творчості французьких письменників-мінімалістів / Є.О. Дегтярьова // Молодий вчений. Філологічні науки. – 2015. - № 2 (17). – С.195-198.
3. Зеленько А.С. Різновиди моделей світу і місце мови у процесі пізнання (від семи до моделі світу) / А.С.Зеленько // *Studia methodological*. – Тернопіль: ТДПУ, 1998. – № 4. – С. 34-38.
4. Каменська І. В. Концепт подвійного семантичного поля у творчості Ольги Кобилянської (за творами "Ніоба", "Valse Melancolique", "Некультурна", "Земля", "Через Кладку"): автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.01.01 / І.В. Каменська, Київ. – 2003. – 20 с.
5. Кобилянська О.Ю. Земля. Людина: повісті / О.Ю. Кобилянська. – К.: Національний книжковий проект, 2011. – 368 с.
6. Личко А.Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков / А.Е.Личко. – Л.: Медицина, 1983. – 259 с.
7. Мазирка И. О. Психолингвистические основы вербальной характеристики личности и языковой картины мира героев художественной литературы: автореферат дисс. ... доктора филол. наук: спец. 10.02.19 / И.О.Мазирка. – Москва, 2008. – 38 с.
8. Платонов К. К. Структура и развитие личности / К.К. Платонов. – М.: Наука, 1986. – 247 с.
9. Ткачук М. Художній нарратив роману «Земля» Ольги Кобилянської / М.Ткачук. – Режим доступу: <https://docviewer.yandex.ua/>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Інна Рогальська-Якубова – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри лінгвістичної підготовки Одеської національної академії зв'язку ім. О.С. Попова.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія, психолінгвістика.

УДК 811.133.1'42:82-3(045)

ГЕОГРАФІЧНІ ПЕРЕМІЩЕННЯ ПЕРСОНАЖІВ У ПРОСТОРІ ЯК СВІТОПОРОДЖУВАЛЬНІ МАРКЕРИ МОЖЛИВИХ СВІТІВ: СЕМІОТИЧНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Ж.–М. Г. ЛЕ КЛЕЗІО « LA QUARANTAINE »)

Руслана САВЧУК (Київ, Україна)

У статті представлено основні механізми дослідження нарративного простору прозового тексту, що містить елементи географічного дискурсу крізь призму семіотичного виміру семантики можливих світів. Пропонована розвідка присвячена розкриттю нарративно-семіотичних засобів творення можливих світів у художньому тексті. З метою визначення специфіки маркування та текстуалізації мислимих станів персонажного буття у романі французького письменника порубіжжя ХХ–ХХІ ст. Ж.–М. Г. Ле Клезіо « La Quarantaine » основну увагу зосереджено на з'ясуванні ролі оповідачевих і персонажних переміщень реальними географічними локусами у конструюванні можливих світів-ініціацій гомодісгетичного оповідача.

Ключові слова: нарративний простір, географічний дискурс, семантика можливих світів, мислимий стан персонажного буття, локус, топос.

The paper presents the main mechanisms in studies of a literary text narrative space, which possesses elements of a geographical discourse through the point of possible worlds' semantics in its semiotic dimension. Narrative and semiotic instruments in possible worlds' creation in a literary text have been revealed. For the

purpose of determining the specificity of designation and verbalization of a character conceivable state being in the novel by J.-M. G. Le Clézio « La Quarantaine » special attention is paid to finding out narrator and character movements through real geographical locus in the construction of possible worlds-initiations of a homodiegetic narrator.

Key words: narrative space, geographical discourse, semantic of possible worlds, character conceivable state being, text referent, locus, topos.

Постановка наукової проблеми та її значення. Звернення до проблематики *можливих світів* із позицій семіотики, а саме в контексті *знаковості* простору художнього твору, пояснюємо невпинним інтересом у вітчизняних і зарубіжних, зокрема у франкомовних, лінгвопоетологічних студіях до семіотичних механізмів побудови та маркування *можливих світів* у різних за своїми наративними характеристиками текстових макрокосмах.

Із погляду семіотиків, *можливий світ* є універсумом, який складається з предметів, індивідів, сутностей, що відповідають *інтенціоналам* будь-якої мови [9, с. 21], адже такий мікрокосм утворюється мовними засобами. *Можливий світ* вибудовується за законами логіки, завдяки чому є внутрішньо доцільним і логічним [там само, 22], однак його *інтенціонали* не завершені *екстенціоналами*, зважаючи на те, що для них немає необхідності відшукувати існуючі об'єкти в актуальному світі [там само]. Нагадаємо, що у термінах інтенціональної та екстенціональної семантик, *інтенціоналом* позначають сукупність семантичних ознак [там само, 20], а *екстенціонал* осягається як єдність предметів зовнішнього світу, що характеризуються цією сукупністю ознак [там само]. Саме тому стверджують, що інтенціонал постає змістом, а екстенціонал виступає об'ємом деякого поняття.

Мету нашої розвідки вбачаємо у розкритті семіотичних засобів творення *можливих світів* у наративному просторі французького прозового твору порубіжжя ХХ–ХХІ століть із подальшим осягненням специфіки текстуалізації у ньому можливих станів персонажного буття.

Предмет дослідження становлять наративний і семіотичний аспекти побудови можливих світів у художньому тексті з яскраво вираженими переміщеннями персонажів у просторі реальними географічними локусами земної поверхні. **Об'єктом** вивчення є роман сучасного французького письменника Ж.-М. Г. Ле Клезіо « La Quarantaine ».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поштовхом до активного студіювання *просторовості* прозового тексту з позицій наративно-семіотичного підходу вважають визначення російським ученим, філологом М.М. Бахтіним *хронотопу* як провідного генератора змісту [11, с. 391] й принципу, що зорганізовує найважливіші події та/чи дії [там само] у творі та праці російського семіотика Ю.М. Лотмана, що вписуються у наратологічну традицію й викристалізуються з часом у *семіотику культури* [4]. Не зважаючи на те, що у наукових роботах М.М. Бахтін [1] основну увагу зосереджував на *темпоральності*, а Ю.М. Лотман [5] просував ідею *просторових відношень* у тексті, спільною для обох лінгвістів позицією є осягнення *художнього простору* у термінах дзеркальності (розбивка наша. – Р.С.) мікрокосму, до якого він дотичний [15, с. 64].

У мовознавчих дослідженнях *простору* виокремлюють кілька етапів становлення й розвитку, а саме:

– період від хронотопу до семіосфери, який пов'язують із доробками М.М. Бахтіна і Ю.М. Лотмана [24, с. 4];

– фаза осягнення простору як метафори, зважаючи на положення про те, що просторова форма художнього твору реалізується на трьох рівнях (мовному, структурному й рецептивному) [20, с. 17-19];

– з'ясування специфіки вираження просторових відношень у жанрі роману, внаслідок чого у франкомовних літературознавчих практиках закріпилось термінопоняття “романний простір” (« *espace romanesque* ») як площина розгортання інтриги [2, с. 227] або топографічні координати уявних і оповіданих подій та/чи дій [17, с. 192];

– наратологія простору як інтегрований підхід, який асоціюється з такими зарубіжними текстологами, як М.–Л. Раян, А. Нюнінг, К. Денерлейн і постулює ідею того, що події та/чи дії у художньому тексті не лише відбуваються у певний час, але й у точно визначеному місці;

– літературна географія, або географічний дискурс, і геокритика, що змінили егоцентрований погляд на твір на геоцентрований [24, с. 19] й висувають концепцію зближення літератури та географії як міждисциплінарного “опрацювання” прозового тексту (Б. Вестфаль, М. Колло, Ф. Моретті, Б. Піатті, Р.Т. Таллі), розширюючи у такий спосіб межі інтерпретації останнього у термінах його мультифокалізаційності, полісенсорики (розкриття візуального, звукового й ольфактивного кодів) і стратиграфічності (теза про темпоральні страти) [там само], оскільки художній твір утілює індивідуальний або соціальний досвід, “прожитий” не у дійсному світі, а в тому мікрокосмі, яким він міг би бути або був за певних умов” [16, с. 11]. Зауважимо, що геокритика не зосереджується виключно на одному тексті, а обирає об’єктом дослідження низку творів, що й дає їй змогу “входити” до парадигми сучасних компаративних студій;

– геопоетика (К. Уайт, Р. Буве), екокритика (К. Джерсдорф, С. Меєр) й пейзажне мислення (*pensée-paysage*, термін М. Колло [13]) як напрями, що в контексті трансдисциплінарності інтегрують літературознавчі, природничі та суспільні науки й пропонують осягати художній текст із позицій “географічної свідомості” [23, с. 89] і його здатності породжувати новий зв’язок між людиною та її оточенням [24, с. 21], у тому числі й природним (географічним).

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Зважаючи на те, що структурування однієї з основних об’єктивних форм існування матерії, яка характеризується протяжністю та обсягом, передбачає певну “зупинку” рухомого, розпливчастого й хаотичного кадру, взірцем такої оформленості простору може бути *географічна карта* і, зрештою, *географічний дискурс* як такий [2]. Приміром, американська дослідниця М.–Л. Раян використовує термінопоняття *когнітивна мапа* [19, с. 403-422], позначаючи ним деяку ментальну модель простору художнього тексту, що уможливорює й значною мірою полегшує осягнення читачем наративного простору твору. Методика *нاراتивного мапування* [там само], розроблена сучасним науковцем, дає змогу аспектуалізувати й візуалізувати весь наративний світ прозового тексту, особливо з огляду на деяку обмеженість мовних засобів у максимально цілісному відтворенні елементів просторовості [там само]. У цьому разі йдеться не лише про вербальну дискурсивність текстової тканини, а про її графічну й візуальну форми (карти, діаграми, таблиці), що репрезентують рух / переміщення персонажів у географічному просторі, своєрідність їхнього світосприйняття, наративізовані описи й інформацію, пов’язану з подіями та/чи діями у творі.

Митці почали “зациклюватися” на феномені “місця”, сприймаючи його кожного разу як дещо цілком локальне і предметно визначене, називаючи його і прописуючи до найдрібніших деталей або елементарних частинок [2]. Осягнення простору тримається на ідеї “фактичності” [6, с. 323] як вірогідності й відповідності дійсності, оскільки в цьому разі простір існує в будь-якому споглядуванні світу [там само].

У класичних концепціях (М.М. Бахтін, М.Ю. Лотман, Д.С. Лихачов, В.М. Топоров, Б.А. Успенський) простір, який вибудовується у прозовому творі, не є копією дійсності [8, с. 87], оскільки художній текст породжує й представляє *можливий мікрокосм*, устрій якого повторює або дублює лише деякою мірою структуру дійсного світу [там само] і корелює з моделлю універсуму, відтвореного у ньому.

Сучасний французький автор Жан–Марі Гюстав Ле Клезіо, лауреат Нобелівської премії у галузі літератури 2008 року, є “письменником подорожей та блукань” (« *un écrivain de voyage et de vagabondage* ») [21, с. 372], оскільки саме поїздки та пересування певними просторами земної поверхні або деякими реально існуючими ділянками нашої кулі, віддаленими від постійного місця проживання, постають однією з центральних тем у творчості митця. При цьому, концептуально значущим є не просто репрезентація або опис персонажних і оповідачевих переміщень у просторі, наповнених чіткими та виразними

географічними відомостями, а мандри і блукання світом як пошук самого себе, свого родового коріння і визначення власної ідентичності.

У романі « La Quarantaine », який потрактовують як “поетизовану оповідь у прозі” [18, с. 277-278] або “інтертекстуальну спокусу” [12], географічний простір із елементів декорацій перетворюється на ключовий складник у процесі маркування *можливих світів*, у яких перебувають персонажі й які чітко окреслюють інтимізований і міфологізований характер леклезівського твору.

Винятковим аспектом, що дає змогу реконструювати *мислимі стани персонажного буття*, є увага автора до *подорожі як деякого руху / переміщення* у географічному просторі, з якими непорушно пов’язані *локуси певних місць* (країни, острови, міста) і *топос пошуку власного “я”* та їхня текстуалізація у художньому творі.

У студіюванні наративного простору прозового тексту з позицій семіотичного творення *можливих світів*, нам видається цілком обґрунтованим залучення до аналізу таких термінопонять, як *локус* і *топос*, які дослідники активно використовують у філософії та природничих науках [8, с. 87]. У філологічних працях вищезгадані термінопоняття ще не мають чіткої дефініції, а тому лишаються донині досить дискусійними [там само].

Уперше Ю.М. Лотман позначив *локусом* віднесеність персонажа до певного місця [там само]. Зважаючи на функціонування цього термінопоняття у біології й психології, стверджують, що у мовознавчій науці воно ввійшло з уже “усталеним поняттєвим ядром” [там само, с. 88], оскільки з позицій власної етимології означає “місце” або “ділянку” [там само]. Як правило, локус співвідноситься з конкретним просторовим образом, який відсилає читача до дійсності. У сучасних російських розвідках лінгвістичного гатунку *топос* осягають у термінах позначення мови просторових відношень, які пронизують увесь твір, а тому йдеться про місця, в яких розгортається смисл [там само].

Загалом уважають, що один і той самий просторовий образ може називатися і локусом, і топосом, залежно від осмислення останнього як національного символу з подальшою актуалізацією в його репрезентації оцінних смислів або реального опису [там само]. Для *локусу* як просторового образу, зафіксованого у тексті, важливими є ознаки його відносної тотожності об’єкту, що існує у реальній дійсності, та його культурної значущості для соціуму, на основі чого формується когнітивна база й фіксуються стереотипні й індивідуальні уявлення про нього [там само]. У цьому разі локус постає деякою прототиповою номінацією, іменем або однослівним субстантивом, семантична структура яких містить сему просторовості, що й дає змогу зіставляти його з “системним локусним прототипом” [там само].

Зауважимо, що у Ле Клезіо немає демаркаційної лінії між *простором як рухом* у бік певного материка або країни чи навіть міста, що є формою зовнішнього досвіду людини та її *перебуванням і блуканням* у ньому як внутрішніми сутностями, що виявляють себе через процеси відображення мозком предметів і явищ об’єктивного світу, які діють на органи чуття та набуваються у процесі взаємодії з зовнішньою природою й становлять основу всіх знань і уявлень про матеріальний світ.

Текстологи пристають до думки, що у леклезівському тексті топоніми Європа, в якому окреслюємо локуси міст Парижа і Марселя, Маврикій, Плат і Габріель постають *знаками* [21, с. 373], що відтворюють дихотомію основний / маргінальний або центр / вигнання [там само]. Ці денотати (у термінах Ч.С. Морріса) не лише виконують функцію номінації, виразно вказуючи на ті реально існуючі *географічні локуси*, в межах яких можуть розгортатися події та/чи дії, але й імплікують *топос* одвічного пошуку, що у творі вербалізується ідеєю віднайдення самого себе і свого коріння. Назви географічних переміщень персонажів і оповідача як знаки є у ролі означування, зважаючи на суб’єкт оповіді та історію його шукань, а тому вони маркують *мислимі стани буття* героїв, які видаються інколи контрафактичними.

Розглядуваний роман складається з 4 частин, кожна з яких відзначається власним географічним простором [21, с. 373], тобто має притаманні їй *локуси*, однак концептуалізує спільну ідею – *топос* пошуку своєї ідентичності. Крім того, практично всі назви глав твору

(3 із 4) корелюють із поняттям простору, оскільки містять сему просторовості. Так, у найменуванні першого розділу «Le voyageur sans fin» іменник *voyageur* n.m., одне з інваріантних значень якого «personne qui voyage pour voir de nouveaux pays (dans un but de découverte, d'étude)» [14] імплікує власне переміщення у просторі, а інваріантним значенням іменника *quarantaine* n.f. у назві третьої глави «La quarantaine» окреслено деякий часовий простір як «espace de quarante jours» [там само]. Четвертий розділ містить сему *Anna* «Anna», яка, окрім імені однієї з родичок оповідача, позначає власність і маєток родини Аршамбо на острові Маврикій, а отже реферує до локалізованого у часі та просторі деякого земельного володіння.

Наративну структуру твору визначаємо у термінах поліфонії його наративних голосів [18, с. 279], зважаючи на те, що основним принципом побудови цього тексту є оповідь у оповіді. Загалом, наративний простір тут форматується двома історіями, а саме розповіддю про Жака і Леона Аршамбо, які вимушено провели більше ніж сорок днів на карантині на острові Плат, й подіями під час повстання сипаїв – найманих солдат у колоніальній Індії.

Зважаючи на те, що лекзівський текст характеризується деякою “монтажністю” завдяки чергуванню оповідачів, а відтак і почерговій зміні наративної перспективи представлення подій та/чи дій, оповідь у творі вирізняється колоподібною структурою й вибудовується за текстотвірним принципом “наративного кільця”. У перших двох главах роману маємо Я-оповідь, а її наративним суб’єктом є Леон, онук Жака і Сюзанни (для зручності позначимо його Леон 1). У третій – головним актантом постає теж Леон (Леон 2), однак Леон – брат Жака, дідуся Леона-оповідача (Леон 1), що зник багато років тому, залишившись із коханою на далеких островах Індійського океану. У четвертому розділі оповідь організовано знову з позиції Леона-онука (Леон 1), що й спрямовує читача до початкової ситуації ведення розповіді. Загалом, *циклізація* як утілення концепції деякої повторюваності [10, с. 111] притаманна творам письменників-модерністів, зважаючи на те, що ідея циклу / циклічності є провідною саме для міфологічного світогляду.

Зазначимо, що темпоральна сітка всіх частин роману Ле Клезіо є однорідною, що й імплікує міфологізований, тобто сакральний плин часу. Оповіді Леона 1, життєва ситуація якого розгортається у сучасній Франції, й Леона 2, зниклого на островах Індійського океану (1890-ті роки), не є віддаленими у часі. Завдяки *семіотичній конверсії часу* [7, с. 52] як суміщенню давноминулого і минулого у контексті перебігу речей “тут” і “зараз”, тобто хибній часовій одночасності руху подій та/чи дій в оповіді [18, с. 279], Леон 1 має змогу “проживати” події та/дії з *можливого* буття свого дідуся Жака та його брата Леона (Леона 2).

У наративному просторі аналізованого твору циклізована, тобто “заокруглена форма” оповіді [10, с. 447], увиразнює положення про те, що події та/чи дії розпочинаються та закінчуються в одному часовому проміжку й єдиному спільному просторовому локусі. Так, ідея кільцевої повторюваності [21, с. 373] підсилюється тим, що весь географічний простір переміщень оповідача та персонажів у романі “вписується” у геометричну форму кола, оскільки в ініціальних сценах оповідач перебуває в Європі та повертається до неї у фінальному епізоді, мандруючи такими далекими місцями, як культурний і торговельний центр Аден, острови Плат, Габріель і Маврикій. Таким чином, у розглядуваному творі маємо “семантизацію форми” [10, с. 237], зважаючи на те, що остання постає виразником значення й відповідником змісту оповіді [там само].

Висновки. У романі Ле Клезіо *мислимі стани персонажного буття*, що генеруються переміщеннями географічними локусами реально існуючих міст, островів і країн, текстуалізовані не умовним способом або виключно одиницями із модальним значенням, а саме локалізацією інтрадієгетичного оповідача (Леона 1 або Леона 2) у певному місці у певний час і його “проживанням” деякого досвіду свого попередника. Йдеться про такі мислимі стани буття, як *можливий світ-ініціація* Леона 1, що вибудовується спочатку у межах Парижа, а пізніше острова Маврикій, *можливий світ-ініціація* Леона 2, який розгортається в умовах географічних локусів Плат і Габріель. Провідником-медіатором у цитовані *можливі стани персонажного буття* є *мікрокосм* Артюра Рембо, в якому

увиразнюється топос пошуку себе й свого родового коріння й який маркується кордонами та земною протяжністю міст Париж і Аден. Таким чином, географічні переміщення персонажів у просторі як світопороджувальні маркери мислимих станів буття відзначаються “міжсвітовою ідентичністю” [3, с. 176], оскільки, за принципом мінімального відхилення [19, с. 403-422], реалізуються в межах таких природних локусів, які сконструйовані в наративному просторі твору відповідно до реальних міст, островів, країн і материків.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / Михаил Михайлович Бахтин. – М. : Изд-во Искусство, 1979. – 445 с.
2. Гусейнова О. Семіотика простору в теоретичних та художніх текстах Віктора Петрова – Домонтовича / О. Гусейнова // Вісник Львівського університету. – Серія філологічна. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – Вип. 44, Ч. 2. – С. 180–188. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.anthropos.net.ua/jspui/handle/123456789/2458>.
3. Іваненко В. Функції інтертексту в конструюванні фікціональних світів (на матеріалі роману Йена Бенкса “Крокуючи склом”) / В. Іваненко. – Питання літературознавства, 2010. – Вип. 80. – С. 175–183.
4. Лотман Ю. М. Семиосфера / Юрий Михайлович Лотман. – Санкт-Петербург : “Искусство-СПБ”, 2000. – 704 с.
5. Лотман Ю. М. Структура художественного текста. Семиотические исследования по теории искусства / Юрий Михайлович Лотман. – М. : Искусство, 1970. – 384 с.
6. Мерло Понти М. Феноменология восприятия / М. Мерло Понти : [пер. с фр. под ред. И. С. Вдовиной, С. Л. Фокина]. – СПб. : Ювента, Наука, 1999. – 607 с.
7. Папуша О. М. Наратив дитячої літератури : специфіка художнього дискурсу : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06 / Папуша Ольга Миколаївна. – Т., 2003. – 236 с.
8. Прокофьева В. Ю. Категория пространство в художественном тексте : локусы и топосы / В. Ю. Прокофьева // Вестник ОГУ, 2005. – №11. – С. 87–94.
9. Степанов Ю. С. Вводная статья. В мире семиотики / Ю. С. Степанов // Семиотика. Антология : [сост. и общ. ред. Ю. С. Степанов]. – М. : “Академический Проект”, “Деловая книга”, 2001. – С. 5–2.
10. Татаренко А. Поетика форми в прозі постмодернізму (досвід сербської літератури) : [монографія] / Алла Татаренко. – Л. : ПАІС, 2010. – 544 с.
11. Bakhtine M. M. Esthétique et théorie du roman / M. M. Bakhtine. – P. : Gallimard, 1978. – 490 p.
12. Borgomano M. La Quarantaine de Le Clézio et le vertige intertextuel / Madeleine Borgomano // Cahiers de Narratologie [en ligne], 2006. – №13. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://narratologie.revues.org/317>.
13. Collot M. La Pensée-paysage : philosophie, arts, littérature / Michel Collot. – Arles : Actes Sud ; Versailles : ENSP, 2011. – 282 p.
14. Dictionnaire Le Petit Robert électronique / Version électronique du Nouveau Petit Robert, dictionnaire analogique et alphabétique de la langue française. – P. : Bureau van Dijk, 1997. – Електрон. опт. диск (CD-ROM). – Назва з титул. екрану.
15. Frank M. Die Literaturwissenschaften und der spatial turn : Ansätze bei Jurij Lotman und Michail Bachtin / M. Frank // W. Hallet et B. Neumann. Raum and Bewegung in der Literatur. Die Literaturwissenschaften und der Spatial Turn. – Bielefeld : Transcript Verlag. – P. 53–80.
16. Lévy B. Géographie et littérature. Une synthèse historique / Bertrand Lévy // Le Globe. Revue genevoise de littérature, 2006. – T. 146. – P. 25–52.
17. Mitterand H. Le Discours du roman / Henri Mitterand. – P. : PUF, 1986. – 266 p.
18. Paños E. M. La Quarantaine, récit poétique / Elena Meseguer Paños // Anales de Filologia Francesa, 2009. – №17. – P. 277–291.
19. Ryan M.–L. Space / M.–L. Ryan // Handbook of Narratology : [Dirs. P. Hühn, J. Pier, W. Schmid et J. Schönert], 2009. – B. ; N.Y. : Walter de Gruyter. – P. 420–433.
20. Smitten J. Introduction : Spatial Form and Narrative Theory / J. Smitten // Spatial Form in Narrative : [Dirs. J. Smitten et A. Daghistany], 1981. – Ithaca : Cornell University Press. – P. 15–34.
21. Song Ki-Jeong. La Sémiotique de l'espace dans l'oeuvre de Le Clézio. Le cas de la Quarantaine / Ki-Jeong Song // Proceedings of the 10th World Congress of the International Association for Semiotic Studies. – Universidade da Coruña (España / Spain), 2012. – P. 371–381.
22. Weisgerber J. L'espace romanesque / J. Weisgerber. – Lausanne : L'Âge d'homme, 1978. – 265 p.
23. White K., Duclos M. Le Poète cosmographe : vers un nouvel espace culturel : entretiens, 1976 – 1986 / Kenneth White, Michèle Duclos. – Bordeaux : Presse Universitaire de Bordeaux, 1987. – 205 p.
24. Ziethen A. La littérature et l'espace / Antje Ziethen // Arborescences : revue d'études françaises, 2013. – №3. – P. 1–23. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://id.erudit.org/iderudit/1017363ar>.

ДЖЕРЕЛО ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Le Clézio, Q : Le Clézio J.–M. G. La Quarantaine / Jean–Marie Gustave Le Clézio. – P. : Gallimard, 1995. – 570 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Руслана Савчук – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри іспанської і французької філології Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: наратологія, зокрема когнітивна, у контексті досліджень й інтерпретації художнього дискурсу, семіотика художнього тексту, стилістика художнього мовлення.

УДК 82-2.09

ВИЯВЛЕННЯ ПІДТЕКСТОВИХ СМИСЛІВ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ ТА ЇХ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

Марина ТАРНАВСЬКА (Кіровоград, Україна)

Стаття висвітлює такі важливі питання методології свідомо твореного підтексту, як способи генерування прихованих смислів, типи підтекстів, а також «поліфонічність» імпліцитних планів твору та підтекстові інтертекстуальні зв'язки. Цикл творів Дж. Д. Селінджера «Дев'ять оповідань» є ідеальним матеріалом для подібного дослідження, адже письменник використовує цілу низку традиційних художніх засобів, відповідальних за творення прихованих смислів, котрі працюють разом, підсилюючи один одного. Аналізується вплив давньосхідної поетики на підтекстовий стиль письма Селінджера, здійснюється трактування інтертекстуальних зв'язків підтекстів оповідань письменника, досліджуються міжтекстові емоційні, психологічні та філософські приховані мотиви, які дозволяють повніше зрозуміти задум автора.

Ключові слова: підтекст, прихований смисл, імпліцитний смисл, сугерування підтексту, принцип айсберга, прикінцева загадка, асоціативна сітка, смисловий вектор, поліфонічний підтекст, інтертекстуальність.

The given article highlights the problems of literary consideration and interpretation of the cycle of works by D.J. Salinger "Nine Stories". The significant methodological questions of the consciously created subtext, such as ways of hidden sense generation, subtext types as well as implicit text "polyphony" and subtext intertextual connections, are being considered. The interpretation of intertextual links of subtexts of the writer's works is being carried out, intertextual emotional, psychological and philosophical hidden motives which give the better understanding of the author's message are being investigated, the influence of the ancient Indian poetics on the subtextual Salinger's style is being analysed. The article concentrates on the systemic complex investigation of all the aspects of subtext reception and interpretation, on which condition only the reader's receptive approximation to the author's message is possible; by these means exclusively one can look into the "depth of sense", which can be generated only by the highly artistic literary text.

Key words: subtext, hidden sense, implicit sense, subtext suggestion, iceberg principle, final riddle, association network, sense vector, polyphonous subtext, intertextuality.

Дана стаття містить спроби узагальнити та систематизувати методологічні висновки, зроблені в результаті проведення численних досліджень проблеми інтерпретації свідомо творених підтекстів. Завданням статті є також окреслити можливі шляхи поліпшення методики інтерпретації текстів з прихованими смислами, що у свою чергу сприятиме глибшому розумінню змісту художнього твору, наблизатиме читача до нескінченної «глибини» таких текстів, що є надзвичайно актуальним у контексті підвищення мотивації зацікавлених у активному читанні, і насамперед молодого аудиторії. У попередніх розвідках ми намагалися проникнути «вглиб» підтекстового художнього письма, виявити ключові елементи, що відповідальні за творення прихованих смислів, і показати, як вони працюють разом на розкриття замислу письменника. Зараз ми можемо говорити про певну методологію віднаходження та інтерпретації підтексту, яка здатна вивести сприйняття художнього твору на новий рівень. Проблему інтерпретації і перекладу підтекстових смислів та їх елементів досліджували Галєєва Н.Л., Галинська І.Л., Грінцер П.А., Зорівчак Р.П., Кухаренко В.А., Попович А., Міллер Дж. та інші.

Свідомо творені приховані смисли є у певному сенсі «ідеальним» матеріалом для дослідження методології підтексту. Селінджер, відомий майстер такого підтексту, використовує цілу низку улюблених прийомів генерування сугестивних смислів, які ніби проводять читача хашами його образів і думок. Цими прийомами є насамперед композиція твору, художні деталі, діалогічний принцип „айсберга”, повтори або так звана «асоціативна сітка», темпоритм, динамічна кінцівка, алегорія та символи. Важливу роль відіграють також полісемічні лексеми із символічним значенням та «гра слів», які вимагають особливого підходу і до яких ми ще повернемося у статті. Принцип «прикінцевої загадки» – своєрідний автограф митця – однозначно відсилає читача назад у текст, і не просто змушує повертатися до лінійного тексту, а спрямовує думки читача «вглиб», а значить і активізує емоційне сприйняття.

Розглянемо, як кожен з художніх прийомів працює на створення підтексту Селінджера. Цикл «Дев'ять оповідань», що об'єднаний ідеєю давньоіндійської поетики «дхвані» [3, 134-150], згідно якої у художньому творі створюються «додаткові, не висловлені словами образи

поза тією картиною, яка створюється вживаними словами» [2, 81], має спільну композиційну будову. Твори складаються з двох контрастних частин з обмеженим «часопростором», як, наприклад, в оповіданні “Down at the Dinghy” («У човні»). Подібна «драматургічна» форма оповідання є ефективним прийомом навіювання підтексту, оскільки в різних частинах твору письменник створює новий настрій, додає нові нотки до поліфонії тексту, часто-густо протиставляючи їх за емоційними настроями, а це спонукає читача до активної перцепції. У композицію вдало вплітаються інші підтекстові прийоми, що підсилюють ефект. Так, перша частина оповідання – це розмова служниць, глузливий та неприязний тон якої створює певну напруженість і навіть ворожість. Відчуття тривоги, очікування біди, невідомість навіюються та підсилюються за допомогою традиційного для Селінджера прийому «айсберга» (герої говорять переважно натяками), синтаксичних та лексичних повторів, а також художніх деталей: фірмові етикетки, якими хизується місіс Снел (“... label... faded but (it might be said) unbowed”; “... a label inside it as impressive as the one inside Mrs. Snell’s hat...”), безглуздий і громіздкий чорний капелюх (“black felt headpiece”), уперта рішучість випити надто гарячий чай (“I’m gonna drink this if it kills me...”). Далі настрої оповідання дещо змінюється – стає більш динамічним, насиченим більш змістовними діалогами. Образ господині будинку побудований на контрасті до образів служниць – вона відкрита, активна і водночас проста. Всі ці прийоми допомагають читачеві зануритись усередину ситуації, опинитися на «місці подій».

Друга частина – діалог матері і сина, немов самостійний епізод. Він також цілком «Селінджерівський». Лайонелу чотири роки, але його думки і слова зовсім не дитячі. Манера розмови матері теж дивакувата: насичена алюзіями, недомовками, натяками і казками. Обидва герої дуже типові для письменника. Образ дитини-індіго, яка так глибоко мислить і так тонко відчуває, як не дано більшості дорослих, знаходимо і в оповіданні «Тедді» [10, 191-196] і у повісті «Ловець у житі». А манера поведінки Бу-Бу дуже схожа на Сеймора Гласа з «Добре ловиться рибка-бананка». Автор навмисно підкреслює її спорідненість із Гласами, адже ця алюзія дозволяє читачеві глибше зрозуміти сутність головних героїв, а значить і всі смисли тексту.

Важливим засобом «проявлення» прихованих смислів у Селінджера також є художня деталь, адже це не просто літературний прийом, це – своєрідний «магніт», який, з одного боку, є притягальним для уваги реципієнта, тобто слугує смисловим вектором для руху читацької думки. По друге, художня деталь «притягує» інші художні засоби, є ядром для створення «асоціативних сіток» та інтертекстуальних зв’язків. Ось як працює художня деталь попелу в оповіданні “Pretty Mouth and Green My Eyes” (“І ці уста, і очі зелені...”): під час розмови з чоловіком коханки Артуром сивочолий починає курити цигарку, те саме робить і Джоанна – очевидно коханці схвильовані і це допомагає їм опанувати себе. Важливий штрих – Джоанна ставить попільничку прямо на ліжко, між нею та сивочолим, а потім необережно перевертає її і попіл та недопалки розсипаються брудним сірим сміттям по ліжку. Закінчивши розмову, сивочолий знову збирається закурити. Він бере не нову цигарку, а вибирає недопалок із тієї ж купи у попільничці. Сивочолий нервується все більше – попіл падає прямо на нього, на білизну (Джоанна намагається стряхнути попіл з нього). І після останньої розмови з чоловіком Джоанни він вкотре намагається запалити і знову бере з попільниці цигарку, що жевріє. Зрештою він випускає цигарку з рук і навіть не дозволяє коханці підняти її. Як бачимо, сам процес куріння, який майстерно проводиться Селінджером на протязі всього оповідання, глибше розкриває психологічний стан героїв: знервованість, розгубленість. До того ж, автор увесь час зосереджує увагу на недопалках та попелу, і тим самим намагається створити у читача почуття відрази (яке, як ми вже зазначали, і намагався сугерувати Селінджер за канонами давньоіндійської поезики «дхвані»). Це почуття підсилюється контрастом, що створює попіл та недопалені цигарки, розкидані на чистій білизні, і це виглядає особливо брудним і огидним. По-третє, асоціативний ряд, пов’язаний з поняттям попелу, дозволяє розгорнути художню деталь до рівня символу. Адже попіл символізує спустошення, руйнування, порожнечу, що для головних героїв означають втрату справжніх, чистих почуттів, духовне спустошення, відсутність майбутнього в стосунках усіх трьох [14].

Відкритість підтекстового письма безумовно віртуозно реалізується у «фірмовому» прийомі Селінджера – «прикінцевій загадці». Її «катарсисна» емоційна потужність здатна повернути думки читача до таких глибин тексту, про які він міг і не здогадуватись у процесі сприйняття художнього тексту. Згадаємо “A Perfect Day for Bananafish” (“Добре ловиться рибка-бананка”). Дія відбувається в Америці одразу після закінчення другої світової війни. Симор Глас, інтелігентна й освічена молода людина, повертається з війни. Він із дружиною Мюріель їде відпочивати на курорт у Флориду, де знайомиться із Сибілою Карпентер, дівчинкою трьох – чотирьох років, що живе в тому ж готелі зі своєю матір’ю. Симор опікується дівчинкою, розважаючи її дивними історіями про рибку-бананку, яка запливає до печери, повної бананів, і, з’ївши забагато, не може вибратися звідти. Після того як Сибіла повертається в готель, Симор також піднімається на ліфті у свій номер. Він заходить до кімнати, і, побачивши, що дружина спить, підходить до валізи, відкриває її, витягує пістолет, зводить курок і вистрелює собі в скроню.

Сюжет оповідання побудований так, що його кінцівка ставить перед читачем питання, на яке необхідно давати відповідь. Можливо, змушений гадати читач, Симор, який повернувся з війни, отримав там психологічну або фізичну травму, яка завдає йому страждань? Але про це в тексті (принаймні при поверховому читанні) не згадується. Можливо, що він – людина інтелігентна й одночасно високоінтелектуальна, яка тонко відчуває красу й реагує на навколишній світ, – не здатний пристосуватися у світі людей, яких цікавлять тільки матеріальні цінності? І тут Селінджерівський прийом змушує читача змінювати вектори сприйняття, аж допоки він не знаходить для себе відповідь, яка задовольнить його цікавість.

Можна пригадати й інше оповідання циклу - “Teddy” («Тедді»), де центральний персонаж, десятирічний хлопчик, наділений не лише надзвичайним для його віку інтелектом, а й мисленням, пронизаним релігійністю Сходу та філософією дзен-будизму [6], здатний проникати в сутність речей і подій і передбачати майбутнє. Наділений здібностями «просвітленого», Тедді знає, що помре від руки сестри, яку він любить незважаючи ні на що, і все ж спокійно прямує назустріч долі, тому що вона “визначена наперед”. Трагічна і безглузда на перший погляд ситуація дає поштовх для пошуку її пояснень. Можливо, така поведінка героя не жертва з його боку, не мучеництво, це – крок до нірвани, крок очищення. І тому кінцівка оповідання не повинна здаватися жахливо-трагічною, адже жах, біль, страждання, з якими асоціюється остання сцена, лише земні емоції, пристрасті, подібні до тих, які відчувають батьки Тедді – лють, ненависть, злість. Усе це не є головним, головними є та віра, глибока духовність і спокійність, до яких прагне і яких досягає Тедді [11]. Ось як за допомогою філософсько-релігійного підтексту Селінджер навіює читачеві настрої очищення – за канонами східної поезики “раси” – найвищий і найскладніший для зображення емоційний стан [3, 15-16].

Говорячи про приховані смисли Селінджера, не можна не згадати про смислову багатозначність лексем-символів, лексем-алегорій, що створюються завдяки полісемічним якостям вживаних митцем слів. Часто такі лексеми стають ключовими для розгадування таємниці підтекстового письма автора, проте і складають серйозну проблему інтерпретації. Пояснюється це тим, що мова оригінальних творів, англійська, глибоко полісемічна, і Селінджер, створюючи подібні символи, втілював приховані смисли, які природно відбивалися б у сприйнятті читача-носія мови. У перекладі ж смислові втрати є неминучими, і, тому, коли йдеться про адекватність сприйняття авторського задуму, такі елементи художнього тексту потребують найбільшої уваги, як з позицій читача, так і перекладача художнього твору. Оповідання “Down at the Dinghy” («У човні») циклу «Дев’яти оповідань» ілюструє, як прочитання таких полісемічних лексем-символів визначає прихований смисл твору. Одна з підтекстових ліній оповідання – це ідея антисемітизму. Селінджер лише натякає на те, що батько Лайонела – єврей, коли вороже налаштована служниця згадує про ніс батька, який очевидно успадкує син, і коли сам автор називає прізвище матері – «Танненбаум». Деталі створюють загадку – питання, на яке читач прагне знайти відповідь (знову типовий прийом письменника). Кульмінацією цієї лінії стає пояснення причини того,

чому Лайонел не бажає виходити з човна (теж символ – символ відчуженості від світу!). Служниця назвала батька «kike» – «жидом» (автор свідомо вибрав варіант з підкреслено негативно-зневажливою конотацією). І тут два плани перетинаються: свідомо мужність хлопчика, який опирається ворожому до нього світу і несвідомий героїзм, який завдяки Селінджеру набуває хлопчик та його мати в очах читача, адже бути хоча б і частково євреєм – це виклик майже у всі часи. Очевидно, Селінджер добре усвідомлював почуття таких людей, адже сам був наполовину євреєм. Коли з'ясовується, що батька Лайонела обізвали принизливим «kike» («жид»), автор майстерно застосовує гру слів: «kike» – «kite» («повітряний змій»), тим самим не тільки змінюючи негативну конотацію на позитивну, а й викликаючи у читача низку асоціацій. Цікаво, що слово «kite» не згадується у тексті, а подано лише через сприйняття Лайонела: «- Sandra – told Mrs. Snell – that Daddy's a big – sloppy – kike. ... - Do you know what a kike is, baby? ... - It's one of those things that go up in the air» he said. «With string you hold». Такий прийом можна назвати підтекстом у підтексті, і з ним читач часто зустрічається у Селінджера. Майже всі значення слова «kite» можна інтерпретувати як «мужні»: «паперовий змій», «вітрило», «літак», «сокіл, яструб», дієслова «літати», «рости, збільшуватися», «майорити». Подібна багатозначність здатна створити відповідний настрій навіть у не надто досвідченого читача і спрямувати його думки у задумане автором русло.

Д. Кузьменко, який переклав оповідання українською, вирішує проблему адекватності цієї ключової лексеми: «Жидюга це жидюга – той, хто ні з ким не хоче ділитися, – сказав він.». Перекладач також застосовує гру слів «жидюга» - «жадюга», але друга лексема проявляється лише описово, і в цьому є сенс, адже такий прийом наближує переклад до задуму автора – лише натякнути на можливість іншого слова. До того ж, перекладач супроводжує такий варіант коментарем, що теж є вдалим ходом – очевидно, що повністю передати задум автора лише перекладом не є реальним. На жаль, описового перекладу недостатньо для того, щоб створити у читача відповідний настрій, оскільки лексема «kite» проявляє свою асоціативність лише у контексті. І знову ж, негативне значення слова «жидюга» перетворюється на менш образливе, більш дитяче, але все ж негативне «жадюга» - знову втрата. Як бачимо, шлях да прихованого смислу, що захований у цьому символі є тернистим, але яку притягальну силу відкриття має наближення до нього! [10]

Завершуючи опис художніх прийомів, притаманних підтекстовому письму Селінджера, зауважимо, що художній текст – не перелік математичних формул, і тому їх присутність, сама по собі або у комбінації з іншими елементами тексту, не творить безодню смислу, це – справа таланту. З іншого боку, усвідомлення того, як працюють або здатні працювати ці художні засоби, які смислові вектори вони здатні створювати, безумовно допомагає читачеві наблизитись до розгадки прихованих смислів творів митця. І це є тим більше виправдано, оскільки такі смисли є свідомо твореними, а значить з великою ймовірністю можуть відбитися у свідомості реципієнта.

Наступними методологічним аспектом, вартим уваги літературознавця, є тип підтексту, навіюваного під час прочитання художніх творів. І оскільки, як ми уже зазначали, Селінджерівські твори просякнуті давньоіндійською поетикою, і зокрема цикл «Дев'ять оповідань» віддзеркалює дев'ять основних поетичних настроїв, які має навіювати художній твір за її канонами, провідним підтекстом є саме емоційний підтекст. Це легко пояснити і з точки зору фізіології, і з точки зору психології, адже емоції (і ми про це вже згадували) є чи не найпотужнішим чинником впливу на свідомість та підсвідомість людини, а значить здатні максимально активізувати процес художнього сприйняття. Так, кожне з циклу оповідань Селінджера навіює певний настрій, який часто суперечить емоціям, що навіюються експліцитним шаром твору. Наприклад, життя Сеймора Гласа з “A Perfect Day for Bananafish” трагічно обривається, адже він не витримує існування «після війни», у той час як сержант Ікс, герой оповідання “For Esmé – with Love and Squalor” («Для Есмї – з любов'ю та мерзотою») зрештою отримує надію на майбутнє, хоча «просвітлення» переживають обидва, і воно сходить на героїв завдяки дітям, їх чистоті і вірі у людину. З іншого боку, згідно канонам «раса» поетичний настрій твору “A Perfect Day for Bananafish” – любов [3, 36-38], а оповідання “For Esmé – with Love and Squalor” – страх [3, 59-61]. Як же можна

інтерпретувати таку невідповідність? У «Рибці-бананці» Селінджер використовує прийом метафори за контрастом (у давньоіндійській поетичці – «акшена») [3, 44]: Сеймор обриває своє життя, адже саме воно є джерелом страждань і болю, його вчинок – крок до нирвани, до вічного спокою і любові. Те саме «приховане протиріччя висловлювання» спостерігаємо в оповіданні “For Esmé – with Love and Squalor”: незважаючи на надію, яку дає герою вчинок дівчинки, страх і відраза до світу, до майбутнього переповнюють сержанта Ікс – Селінджер залишає його жити, але існування людини, психіка якої скалічена війною, – суцільний жах. Таким є проявлений, імпліцитний смисл цих оповідань.

Одним з характерних прихованих смислів, генерованих текстами Селінджера, є так званий філософський підтекст, що часто переплетений з естетичним імпліцитним мотивом. Ось який “філософсько-споглядальний” підтекст пропонує Селінджер в оповіданні “Sad Motive” («Сумний мотив»): високе мистецтво має силу пробуджувати в людині найсвітліші почуття, наприклад, кохання, і ці почуття роблять людину кращою, а з нею стає кращим і світ. Селінджер змушує головну героїню померти, і ця смерть з погляду підтексту набуває символічного значення: з одного боку, для Радфорда й Пеггі, закоханих у мистецтво музики, зникає джерело натхнення для їхніх почуттів, власне джерело натхнення їхнього життя, бо, “влаштувавшись” у житті, вони далеко не щасливі. З іншого боку, Ліда-Луїза загинула, але її надзвичайний голос живе й воскресає в душах тих, хто його чув, і навіть тих, хто може тільки уявити його силу. І це закономірно, тому що справжнє мистецтво вічне, вічне, як пам’ять, як справжнє кохання. Справжній талант має вплив, який можна порівняти лише з впливом релігійним – воно полонить усіх, хто “перебуває у радіусі його дії і ніби пекельним вогнем очищає людину”, змушує її відчувати найменші емоції, прощати ближньому, любити світ. Іншими словами, вплив справжнього мистецтва є “катарсисним”, про що говорив іще Арістотель у своїй “Поетиці” [1, 136]. Так, підтекстовий смисл оповідання дає змогу читачеві заглиблюватися в нього до нескінченності, адже філософські теми приречені на пошуки істини, яку кожен розуміє по-своєму. Філософсько-естетичний заклик Селінджера, вкладений у підтекст, полягає в тому, що високе мистецтво має силу пробуджувати в людині найсвітліші почуття, наприклад, кохання, і ці почуття роблять людину кращою, а з нею стає кращим і світ [15].

Нарешті, не можна оминати і таке унікальне явище письма Селінджера як «поліфонічний підтекст», коли декілька різних сугерованих мотивів працюють одновекторно, підсилюючи звучання один одного. Прикладом такої багатоголосної імпліцитної гармонії можуть слугувати підтексти оповідання “Down at the Dinghy” («У човні»), де емоційний настрій «мужності» поєднується з психологічним підтекстом, котрий ніби відтіняє боротьбу героїв з навколишнім світом. Хлопчик-єврей Лайонел опирається не лише навколишньому світу, він ні за що не бажає поступитися вмовлянням матері вийти із човна – мужність, підсилена внутрішньою стійкістю. Тут присутній іще один імпліцитний мотив твору, який зрештою звучить в унісон з темою героїзму – це мотив антисемітизму.

На останок, поговоримо про інтертекстуальні зв’язки, які є замикаючою ланкою у творах Селінджера, кульмінацією його підтекстового письма. Міжтекстові мотиви «проявляють» прихований смисл кожного твору, дають іще більший простір для інтерпретації, адже «відкритість» текстів письменника є одночасно і засобом вираження підтексту, і шляхом його реалізації. При цьому інтертекстуальність виявляється на всіх рівнях художнього твору: на рівні мотивів, образів, і навіть на рівні власне підтексту. Перше, про що слід сказати, так це про інтертекстуальність концепції давньоіндійського поетичного канону «дхвані», що об’єднує цикл «Дев’яти оповідань» дев’ятьма сугерованими настроями, які створюють ідеальну поетичну гармонію [5, 135-136]. У творі “For Esmé – with Love and Squalor” інтертекстуальність виходить на перший план, оскільки дає змогу читачеві найповніше відчутти прихований поетичний настрій, що навіюється автором. Один з важливих міжтекстових мотивів оповідання – діти, «як єдине спасіння від жахів людського існування» [3, 58]. Подібно дівчинці Есме, герої інших творів Селінджера відіграють ключову роль у розумінні та інтерпретації їх смислів. Так, Тедді з однойменного оповідання наділений розумом і прозорливістю мудреця, він не лише змирився з недосконалістю і

убогістю світу, а й здатний зрозуміти і пробачити, відчути майже божественну любов до людей. Лайонел з оповідання "Down at the Dinghy" має мужність протистояти світу дорослих, проявляючи віру у батька, готовність захищати його до кінця. Ну і безперечно Сибіла з "A Perfect Day for Bananafish", яка, як і головний герой, дивиться світ «по-іншому»: з любов'ю, без страху і умовностей. Цікаво, що в оповіданні "For Esmé – with Love and Squalor" є майже ідентичний епізод, коли малий Чарльз, так само як і Сибіла, яка стверджує, що блакитний купальник насправді жовтий, не боїться називати речі такими, якими вони йому здаються: «He certainly has green eyes. Haven't you, Charles?» ... «They're orange," he said in a strained voice, addressing the ceiling». У такий спосіб «дитячий» мотив творчості Селінджера проявляє і увиразнює підтексти його оповідань, надає їм додаткового звучання, стимулює уяву читача [12]. Виразний образ оповідання „Just Before the War with the Eskimos” («Перед самою війною з ескімосами»), який теж можна з упевненістю назвати інтертекстуальним – це образ Френкліна. Він дуже нагадує Сеймора Гласа із «A Perfect Day for Bananafish». Згадаємо зовнішність Френкліна: худорлявий, навіть хворобливий, він з'являється перед Джинні босоніж; його поведінку: дивакуватий, у депресії, говорить загадками, робить нелогічні речі. Ми ніби бачимо Сеймора, але в іншому місці та в інших обставинах. Пам'ятаючи, що герой циклу про родину Гласів мав непросте життя, у якому були нещасливе кохання, війна, непорозуміння зі світом, що його оточує, і зрештою самогубство, почуття жалю до Френкліна отримує більш драматичне забарвлення, читач ніби відчуває, як щось трагічне і безвихідне насувається на героя. Френклін сутулюється, часто ховає погляд, пильно розглядає свій травмований палець, явно прагнучи менше спілкуватися з навколишнім світом [13]. В оповіданні "A Perfect Day for Bananafish" Сеймор почуватися настільки незахищеним перед поглядами інших, які, як йому здається, хочуть проникнути в його душу і насміятися над ним, що намагається сховати своє тіло за одягом навіть на пляжі і ретельно прикриває обличчя рушником. Образ "людини без шкіри" не поодинокий у творчості Селінджера – Холден, підліток із чутливою, надзвичайно вразливою душею, що болісно сприймає навколишній світ людей, які його не розуміють – це образ юного Сеймора, який потім виріс, але так і не зміг стати конформістом, прийняти несправедливість, жорстокість і надмірну матеріальність навколишнього світу. Слід зазначити, що і сам Селінджер після виходу повісті "The Catcher in the Rye", як відомо, усамітнівся у власному маєтку в Коннектикуті і з тих пір уже не виходив у світ.

Завершуючи методологічний аналіз підтекстового письма Селінджера, узагальнимо найважливіші положення. Свідомо творений підтекст є надзвичайно сприятливим для дослідження механізмів його творення, адже дозволяє більш чітко окреслити основні напрямки, в яких читачеві слід рухатись в пошуках «безодні смислу». Такий підтекст твориться низкою художніх прийомів на різних рівнях тексту, що обов'язково взаємопов'язані і підсилюють потужний емоційний вплив один одного. Також, можна виділити кілька типів імпліцитних планів творів Селінджера, які різняться тематично, але працюють разом, створюючи гармонійне «поліфонічне» звучання підтексту. Нарешті, об'єднуючим вектором, рушійною силою, яка одночасно є і ключем до «глибини», яку сугерують підтексти, є інтертекстуальні смислові зв'язки, котрі проявляються не тільки на рівні тем, а й на рівні образів, а також часто є глибоко особистими, автобіографічними. Очевидно, що Селінджер не єдиний, хто може вважатися автором свідомо творених підтекстів, тому перспективою наших подальших досліджень можуть стати розвідки імпліцитного письма інших майстрів прихованих планів художнього твору.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аристотель. Этика. Политика. Риторика. Поэтика. Категории. – Минск.: Литература, 1998. – 1072 с.
2. Баранников А.П. Индийская филология. Литературоведение / А.П. Баранников. - М.: Издательство восточной литературы, 1959. – 329 с.
3. Галинская И.Л. Философские и эстетические основы поэтики Дж.Д.Сэлинджера / И.Л. Галинская. – М.: Наука, 1975. – 110 с.
4. Гринцер П.А. Основные категории классической индийской поэтики / П.А. Гринцер. – М.: Наука, 1987. – 312 с.
5. Гринцер П.А. Теория эстетического восприятия («раса») в древнеиндийской поэтике / П.А. Гринцер // Вопросы литературы. – 1966. – №2. – С. 134 - 150.
6. Судзуки Д. Основы Дзэн-буддизма / Д. Судзуки. – Бишкек, 1993. – 265 с.

7. Сэлинджер Дж. Д. Собрание сочинений. Пер. с англ. М. Немцова [Электронный ресурс] / Дж.Д. Сэлинджер. - М.: Эксмо, 2008. – Режим доступа: http://knigolib.com/wp-content/uploads/2014/02/Selindzher_Sobranie_sochineniy.473841.epub – Назва з титул. екрана.
8. Сэлинджер Дж. Избранное / Дж. Сэлинджер. – М.: Прогресс, 1982. – 438 с.
9. Сэлинджер Дж. Над пропастью во ржи; Выше стропила, плотники: Повести. Рассказы / Дж. Сэлинджер. - М.: ТЕРРА, 1997. – 592 с.
10. Тарнавська М.М. «Полифонічний» підтекст: труднощі інтерпретації та перекладу (на матеріалі оповідання Дж.Д.Селінджера «У човні») // Наукові записки. – Вип. 116. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград, 2013. – С. 211 - 214.
11. Тарнавська М.М. Емоційний підтекст та труднощі його перекладу (на матеріалі оповідання Дж.Д.Селінджера «Тедді») / М.М. Тарнавська // Наукові записки. – Вип. 104. – Ч.1. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград, 2012. – С. 191 - 196.
12. Тарнавська М.М. Інтерпретація та переклад інтертекстових мотивів циклу оповідань селінджера «Nine Stories» на матеріалі твору Дж. Д. Селінджера “For Esmé – with Love and Squalor”) // Наукові записки. – Вип. 138. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград, 2015. – С. 378 - 383.
13. Тарнавська М.М. Інтертекстуальність прихованих смислів оповідань Селінджера та їх переклад (на матеріалі оповідання Дж.Д.Селінджера “Just Before the War with the Eskimos”) / М.М. Тарнавська // Наукові записки. – Вип. 126. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград, 2014. – С. 257 - 262.
14. Тарнавська М.М. Особливості функціонування та переклад художньої деталі як засобу створення підтексту (на матеріалі оповідання Дж. Д. Селінджера “І ці уста, і очі зелені...”) // Наукові записки. – Вип. 95. – Ч.1. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград, 2011. – С. 439 - 443.
15. Тарнавська М.М. Філософсько-естетичний підтекст творів Дж.Д. Селінджера // Наукові записки. – Вип. 64. – Ч.2. – Серія: Філологічні науки (літературознавство). – Кіровоград, 2006. – С. 190 - 196.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марина Тарнавська – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теорія літератури, інтерпретація та переклад художнього тексту, механізми творення підтекстових смислів та їх переклад.

УДК 821.112.2 – 2.09(436)

**ЛІНГВАЛЬНА СПЕЦИФІКА КЛАСИЧНИХ ТВОРІВ
ІНТЕРПРЕТОВАНИХ ПЕТЕРОМ ТУРРІНІ (НА ПРИКЛАДІ П'ЄС
«ШИНКАРКА» ТА «ОДРУЖЕННЯ ФІГАРО»)**

Людмила ТКАЧЕНКО (Черкаси, Україна)

У статті розглядається лінгвальна своєрідність трансформованих п'єс Карла Гольдони "Трактирниця", у П. Турріні – "Шинкарка", та П'єра Бомарше «Одруження Фігаро». Зроблено спробу проаналізувати мовний аспект творів австрійського драматурга П. Турріні, оскільки саме комунікативна сторона його п'єс підкреслює оригінальний авторський стиль.

Ключові слова: мовна гра, лірично-песимістичний монолог, драма абсурду, народна п'єса, метафора.

В статье рассматривается лингвальная особенность трансформированных пьес Карла Гольдони «Трактирница», у П. Туррини – «Шинкарка», и Пьера Бомарше «Женитьба Фигаро». Сделано попытку проанализировать языковой аспект произведений австрийского драматурга П. Туррини, поскольку именно коммуникативная сторона его пьес подчеркивает оригинальный авторский стиль.

Ключевые слова: языковая игра, лирическо-пессимистический монолог, драма абсурда, народная пьеса, метафора.

The article depicts the lingual peculiarity of the transformed plays by Carlo Goldoni "The Mistress of the Inn", by Peter Turrini "Die Wirtin" and Beaumarchais's "The Marriage of Figaro". There is presented an attempt to analyze the lingual aspect of the works by Austrian playwright P. Turrini as the communicative side of his plays does underline the original author's style.

Key words: language game, lyric-pessimistic dialogue, absurd drama, national play, metaphor.

Дослідження літературного стилю драматурга Петера Турріні слід в першу чергу розглядати через призму використаних ним лінгвістичних засобів вираження. Канадський дослідник Жан Ваньє розподілив мову драматургічних творів на три групи. Зарахувавши до першої традиційну, яка відтворювала почуття та внутрішні конфлікти персонажів і вживалася у так званому «традиційному театрі»; до другої – мову, яка була органічно пов'язана з жестами актора й мала певну агресивну насиченість стосовно публіки, її можна охарактеризувати як «мову насильства»; до третьої групи – мову, що становила основу драми чи «мовленнєвого театру» і була головним елементом твору, тобто на ній була побудована

вся сценічна дія. Вона не відображала внутрішнього світу дійових осіб, які немов були заручниками різних висловлювань.

Про такий поділ знали письменники другої половини ХХ століття, однак у своїй художній практиці вони прагнули виробити свою, «нову» мову, яка б краще розкривала специфіку драматургічних творів. Деякі драматурги, зокрема представники «антитеатру», писали п'єси, у яких мову вважали чимось особливим, що «є носієм змісту та дії» [5]. Завдяки мовним особливостям кожен персонаж живе сам по собі, ніби на власному острові й ізольовується від зовнішнього світу – такими є герої більшості п'єс Петера Туррینی. Австрійський драматург уживає такі мовні конструкції, які породжують у персонажів відчуття безсилля, унаслідок чого вони втрачають свою ідентичність. Як зазначає німецький письменник Бодо Кірххофф (Bodo Kirchhoff), таке мовлення – не лише важливий засіб володіння собою, а й можливість підкорення інших: «Я замикаюся в мові і, здається, можу не звертати увагу на людське існування. За допомогою мови я можу переконати інших, але при цьому й себе ввести в оману. Завдяки мові я веду розмову. Хоч я і знаю багато чого про мову, усе ж таки не можу опанувати її до кінця» [4].

Особлива увага до мовних аспектів дала Петерові Туррینی змогу виробити самобутній стиль, що суттєво вирізняє його п'єси серед творів інших сучасних драматургів. Мова його героїв – своєрідний регулятор, що допомагає митцю зберігати правдоподібність у фабулі та в зображенні поведінки персонажів, вона не відповідає жодним нормам, проте її вплив на характер сценічної дії беззаперечний. Синтаксична побудова речень П. Туррینی дуже проста, що не створює проблем для розуміння тексту; драматург не використовує іншомовних слів, не вживає вузьких професіоналізмів і складних наукових термінів.

Влучну характеристику стильовим особливостям творів Петера Туррینی, із якою ми повністю погоджуємося, дала відома австрійська письменниця Ельфріде Єлінек. Драматург, за її словами, створює «новий всесвіт із мови, у якому немає нічого невідомого, тому що він уже давно всім знайомий. Однак усе стало незнаним саме в той час, коли він ще раз сплів і знову видав цю мову, якою справді хоча б один раз хтось висловлювався, і тоді вона стала всесвітом, оскільки мова всередині поета пройшла опрацювання, щоб справді воскресити цей світ» [3].

Для П. Туррینی дуже важливим є саме вибір мовної форми вираження, оскільки мова характеризує спосіб життя героїв. Переробки класичних творів набувають рис абсурдистських драм. Під час інтерпретування п'єс Карла Гольдоні драматург обирає власний шлях, нерідко видозмінюючи мову героїв, зокрема уникає фразеологізмів, які є в оригіналі, щоб максимально наблизитися до свого читача. У п'єсі «Шинкарка» він замінює вишукане мовлення героїв «вульгарними непристойностями і... грубим жаргоном» [9], «нетактовними образливими словами» [1], «вербально-еротичними вульгарностями» [2].

Свого часу італійського драматурга вважали реформатором, який підніс венеціанський театр на вищий рівень, надавши йому більш виразної художньої форми. Цього К. Гольдоні досяг за допомогою написання сталих текстів для акторів, відмовившись від традицій імпровізації. Для П. Туррینی така реформа в театрі означала б крок назад, особливо це стосується реалістичності мови персонажів. У «Шинкарці» Петера Туррینی мова головних героїв Мірандоліні й Фабриціо є мовою простих людей, а піднесені слова, якими спочатку маркіз, потім граф і, зрештою, Кавалер висловлювали свої почуття до Мірандоліні, – це лише мовні кліше, штампи, до яких вони вдаються для досягнення своєї мети. Пишномовні метафори Кавалера викривають сутність його намірів.

Кавалер: Мірандоліно! Я припадаю на колінах до твоїх ніг.

Ця невинність. Ця чеснота. Ах, ці ноги... О, душа,
веди мене по східцях до блаженства. (Він гладить
ногу знизу вверх.)

Вирви мене з берегів зволікання в бурхливий
потік... ах, ці стегна... (Він і далі гладить ногу,
усе вище і вище.)

Підштовхни мене до джерела життя... ах... [6, с. 286].

Мова «пролетаря» Фабриціо подана автором в іншій заземленій тональності:

«Дивні ці аристократи. Якщо їм тиснуть штани, то вони говорять про безкінечну тугу. Від насолоди в них тремтять сідниці, але вони не забувають й про душу, яка керує їхнім внутрішнім світом. Слина тече з рота, а вони називають це збудженням, яке виривається назовні. І невже довкола цього має бути краса» [6, с. 282].

Кульмінацією мовних стратегій слугує монолог Кавалера, який у П. Турріні звучить інакше, оскільки драматург наслідує Йоганна Непомука Нестроя, зокрема щодо метафоричності мови: «Фабриціо, дитино шахрайських муз, зірви із себе грубий одяг відвертості та заінтригуй» [6, с. 256]. Автор використовує цей монолог для того, щоб показати перебіг подій, сповнених абсурдними злочинами, він часто перебиває героя, наголошуючи таким чином на умовності монологу:

Фабриціо: Такі монологи приголомшують безпосередньо кожного [6, с. 255].

Кавалер: Як би я поставився до монологу? [6, с. 260].

Мірандоліна: (до публіки) Напевно, зараз не буде жодного монологу [6, с. 275].

Мовна стратегія Петера Турріні допомагає краще розкрити зміст твору, зрозуміти зображувану дійсність. Хоч у п'єсі «Шинкарка» відбувається перехід від поетичної до брутальної мови, а вчинки дійових осіб, особливо в кінці твору, шокують публіку, усе-таки цей твір не є таким дражливим, порівняно з ранніми п'єсами. П. Турріні наголошував на тому, що «Шинкарка» – це його найменш шокуюча п'єса, таким лагідним за своєю натурою він не може бути [8].

Як уже неодноразово зазначено, брутальна лексика споріднює П. Турріні з «драматургією шоку». Власне кажучи, починаючи вже з «Полювання на щурів», згрубіла лексика стала характерною для його творчості, водночас у такий спосіб він виступає проти драматургії, у якій нижчі верстви населення наділені піднесеною мовою.

Характерною ознакою аналізованої п'єси П. Турріні є використання в ній мовної гри. Вдаючись до жіночих хитрощів, Мірандоліна заманює гостей до свого готелю, щоб отримувати прибуток. Отже, шинкарка вміло користується правилами гри, і водночас вона сама є і її творцем. У такий спосіб жінка вибивається з ролі, яку традиційно приписували їй. Мовна гра слугує стрижнем концепту п'єси, у грі часто відчутна виразна іронічність, що свідчить про важливу особливість цього художнього прийому. На наш погляд, П. Турріні вдало використовує іронію, щоб нівелювати песимізм, наявний у драмі, щоб показати рівність закоханих людей, а саме тих, які наближені до влади.

П. Турріні вдається й до інтриги в переробці п'єси П. Бомарше «Одруження Фігаро». У такій драматичній формі модернізації оригіналу твору письменник убачає перспективу «нової» народної драми, що може зробити її привабливішою для театрального загалу, вважаючи, що за класичними зразками приховані «цілком реальні суспільні справи» [7, с. 349]. У комедії П. Бомарше П. Турріні особливо цікавить «співвідношення між жартами і силою. Або: між мовою і фактами» [7, с. 46]. Припущення про те, що мовні можливості сильніші за суспільні відносини, які П. Турріні вважає головним критерієм комедії, повинно бути спростованим у пародії. Фігаро П. Бомарше – це образ, який подобається глядачам своїми жартами, мовною грою, майстерністю плетення інтриги. Він – господар у будь-якій ситуації, а ще він знає те, як за допомогою жартів, хитрощів можна домогтися свого, тому П. Бомарше й робить головним героєм Фігаро, який зумів перемогти графа – представника влади. У П. Турріні ж інтрига дещо спрощена, натомість жарти оригіналу створюють сатирично загострену мовну реальність. Показовим є в цьому плані виправдовування Фігаро стосовно свого «велемовного висловлювання»: «Куди ж іще з усіма наповненнями, як не в мову» [7, с. 33]. Перша частина твору в мовному плані не дуже відрізняється від п'єси П. Бомарше, де представники нижчих класів намагаються перевершити панівну верхівку своїми висловлюваннями: (Хебурім зацілює пристрасно обличчя Фігаро).

Фігаро: Попри біса, що це все означає?

Хебурім: Попри всі хороші комедії, чому б і ні? Ти не знаєш рецепту всіх комедій? У комедії все можливе, особливо протилежність. Бідні стають багатими, багаті стають обманутими, нещасливі стають щасливими і т. ін. А в кого нема нічого іншого в голові, окрім золотого трикутника жінок, той теж задалегідь квапиться...

(Хебурім цілує Фігаро.)

...протилежність!

(Хебурім швидко зникає.)

Фігаро: Комедія! [7, с. 30].

І лише в третьому акті Петер Турріні змінює хід подій, проте Фігаро й далі вдається до жартів: «Диявол і синтаксис допомагають мені» [7, с. 65]. У графа вже більше немає бажання підігравати йому, у його руках тепер вирок стосовно Фігаро й право зараз на його боці. Отже, головному герою не до жартів, характер його розмови змінюється після оголошення вироку, оскільки він розуміє, що програв. Фігаро все ж не відмовляється від жартівливого стилю мовлення: «Правосуддя, від якого мені кепсько на душі, на Вашому боці. Я перетворю свій жарт на отруту, а свій гнів – на пекучу вербову різку...» [7, с. 68]. У П. Турріні комедія перетворюється на трагедію, адже тут головний герой убиває графа, а лірично-песимістичний монолог графині в кінці п'єси тільки підтверджує жанрову належність драми. Отже, П. Турріні надає своїй переробці логічного завершення, що відповідає суспільній реальності.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що власне за допомогою мовних аспектів Петер Турріні виробив свій самобутній стиль, що характеризується в першу чергу шоковим ефектом, якого драматург досягає своєрідним написанням п'єс: нехтування орфографічними нормами, використання вульгаризмів, жаргонізмів та «фекальних» висловів, насичення простих, коротких речень героїв імперативом, що підсилило грубість висловлювань.

Використання діалектної мови допомагає П. Турріні максимально викривати негативні якості людини, насамперед її жорстокість. Шукаючи корені зла в суспільстві, драматург часто вдається до переробки творів класиків, зокрема П. Бомарше та К. Гольдоні, при цьому П. Турріні трансформує комедію в народну драму, піддаючи нищівній критиці споживацьке суспільство. На його думку, саме гостра критика може повернути глядача/читача до іншого, небайдужого сприйняття реалій життя.

Традиційні компоненти структури канонічної п'єси у творчості П. Турріні зазнають трансформації. Серед новаторських композиційних прийомів можна назвати монологічне мовлення персонажа, яке майже повністю замінює собою дію; дворівневий сюжет – зовнішній та внутрішній; відмову від поділу на дії та акти. Ці прийоми формують нову стилістику драматичного твору і разом із особливостями мови дійових осіб окреслюють оригінальний авторський стиль Петера Турріні.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Drews W. Madonna Moneta / W. Drews // Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 3. Dezember 1973.
2. Dultz M. Turrini-Uraufführung im Nürnberger Schauspielhaus. Stimmung bei der Sau/ M. Dultz // Abendzeitung, München. – 26. November 1973.
3. Elinek Elfriede. Unbekannte Bekanntheiten / in : Literaturlandschaft Österreich // hrsg. von Michael Cerha. – Wien : Christian Brandstätter, 1995. – S. 97.
4. Kirchhoff Bodo. Ich denke da, wo ich nicht bin. Unter dem Eindruck von Jacques Locan: Die Kastration ist (K) ein Märchen / Bodo Kirchhoff // Die Zeit, H. 49, 1980. – S. 49.
5. Malkin Jeanette R. Verbal Violence in Conretemporary Drama from Handke to Shepard / Jeanette R. Malkin. – London, 1992. – S. 5–6.
6. Turrini Peter. Bemerkungen zum Stück (die Wirtin) // Turrini Lesebuch. – Wien, 1978. – S. 295.
7. Turrini Peter. Turrini Lesebuch : Stücke, Pamphlete, Filme, Reaktionen etc. / ausgewählt und bearbeitet von U. Birbaumer. – Wien ; Zürich, 1989. – 415 S.
8. Waltrand J. Peter Turrini: "I bin a foischer Hund", Diskussion im Salzburger Landestheater nach der "Wirtin" / J. Waltrand // Aufführung, Salzburger Volksblatt. – 9. November 1976.
9. Ziermann H. Goldoni – Komödie durch den Wolf gedreht / H. Ziermann // Die Welt (Berlin). – 12. Dezember 1973.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Людмила Ткаченко – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Черкаського державного технологічного університету.

Наукові інтереси: драматургія Австрії, практична німецька мова для студентів мовних спеціальностей, специфіка перекладу технічних та економічних текстів.

УДК 811.133.1'367.2

ПРИНЦИПИ СИНТАКСИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО ФРАНЦУЗЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ У КОГНІТИВНОМУ ТА ЛІНГВОСИНЕРГЕТИЧНОМУ АСПЕКТАХ

Наталія ФІЛОНЕНКО (Київ, Україна)

У статті висвітлюються принципи вивчення синтаксису художнього прозового тексту в руслі поєднання двох нині актуальних парадигм: системно-структурної та антропоцентричної із використанням когнітивного та лінгвосинергетичного підходів, доводиться доцільність такої комбінування внаслідок еволюції методології лінгвістичних розвідок та виникнення тенденції використання загальнонаукових термінів, методів інших наук і результатів міждисциплінарних досліджень.

Ключові слова: лінгвосинергетика, самоорганізація, системно-структурна парадигма, антропоцентризм, синтаксис, художній текст.

The article highlights the principles of studying the syntax of an artistic prosaic text in line with the now current combination of two paradigms: systemic-structural and anthropocentric using cognitive and linguosynergistic approaches. We prove the feasibility of such a combination as a result of the evolution of the methodology of linguistic research and the emergence of trends in the use of scientific terminology, methods of other sciences and of the results of interdisciplinary research.

Keywords: linguosynergetics, self-organization, systemic-structural paradigm, anthropocentrism, syntax, literary text.

Постановка проблеми. Найактуальнішими напрямом сьогоденної лінгвістики виявляються когнітивний та синергетичний підходи до вивчення дискурсу, й тексту зокрема, у рамках антропоцентричної та системно-структурної парадигм саме тому, що смислотвірний аспект людського мовлення забезпечується синтаксичної організації мовно-розумової діяльності людини. Дослідження будови тексту як складної динамічної системи вимагає екстраполяції методів синергетичної науки на лінгвістичну методологічну базу через їхнє філософське осмислення, що дає нетривіальні відповіді на актуальні питання. Проте, пряме копіювання апарату синергетичних досліджень наук, які традиційно ним послуговуються, таких як теоретична фізика, математика хімія, біологія, замість того, щоб розширити можливості науки, може привести до некритичного заперечення визнаних лінгвістичною спільнотою фактів, до втрати наукової адекватності отриманих результатів.

Тому, лінгвосинергетичний підхід до вивчення тексту, доцільність якого доведена численними сучасними лінгвістичними розвідками, вимагає детальної розробки прийомів та методів, виведення принципів та роз'яснення методологічного апарату.

Огляд досліджень. Сучасні дослідження мови у когнітивному ракурсі та вивчення динаміки мовно-розумової діяльності її носія доводять певні факти стихійного, спонтанного виникнення мови у результаті саморозвитку психічних функцій людини [3].

Комбінування лінгвосинергетичного та когнітивного аспектів розміщує синтаксичне дослідження тексту у зоні міжгалузевого перетину і взаємовпливу двох сучасних парадигм – системно-структурної та антропоцентричної.

Погляд на мову, як на систему, що має саморегулюючі та самоорганізаційні властивості має давню наукову історію і віднаходиться, наприклад, у працях В. Гумбольдта: “мови нерозривно зрослися з внутрішньою природою людини, вони значно більшою мірою самодіяльно прориваються з неї, ніж навмисно породжуються нею” [6, с. 65]. Розуміння мови як системи, що складається з підсистем, хоча й вперше набуває найповнішого вираження у вченні Ф. де Соссюра і працях Ш. Баллі, проте є послідовним результатом розвитку лінгвістичної теорії і певним чином простежується у теоріях В. фон Гумбольдта, Бодуена де Куртене, Ф. Ф. Фортунатова, О. Есперсена, розвивається у всій подальшій лінгвістиці до сьогодні [9, с. 452]. Однак, розгляд тексту як системи є логічним наслідком визнання мови системою згідно із загальним гносеологічним принципом системності.

Якщо відоме нам вивчення ролі мови у розвитку інтелектуальної діяльності людини проводилось античними філософами [12, с. 21], то експерименти з широкого використання методологічної бази точних наук у філологічних дослідженнях французької мови розпочалися у двадцятому столітті [11; 17].

Критика лінгвосинергетичного підходу засновується на постулаті про недоведеність самоорганізації мови, проте сьогодні пошуки вирішення цієї проблеми свідчать про правомірність такої концепції [11], адже приналежність певної мови до когнітивного апарату значної кількості людей включає механізм впливу “колективного несвідомого” на еволюцію мовної системи.

Основним завданням дослідження ми вбачаємо формулювання ключових принципів вивчення сучасного художнього прозового тексту разом із поєднанням лінгвосинергетичного та когнітивного аспектів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Постійно оновлюючись, осучаснена традиційна системно-структурна парадигма синтаксичного дослідження художнього тексту залишається сьогодні безальтернативно актуальною. Уся гносеологічна діяльність людства від давніх часів до сьогодні базується на ідеї системності, адже “системність як загальна властивість світу виявляється не тільки в системності матеріального світу, але й системності пізнавальної та практичної діяльності” [14, с. 5]. Діалектика та нинішня певна криза теорії систем спричинені поєднанням необхідності точного та відмовою від жорсткого детермінізму.

Один з основоположників загальної теорії систем Л. фон Берталанфі ставить на перше місце у дослідженнях, що виконуються із залученням системного підходу, емпірико-інтуїтивний метод, хоча й на перший погляд він здається “наївним та несистематичним” [1, с. 33]. Однією з тез теорії систем є твердження про те, що система віддзеркалює середу, у якій вона функціонує, і є подобою відображуваної середи. [4, с. 93]. Якщо мова є системою, яка функціонує у людському суспільстві в середі ментальної діяльності людини, то мова певним чином віддзеркалює організацію розумової діяльності людини, отже, ми вбачаємо раціональним урівноважене залучення емпірико-інтуїтивних даних у розвідках художніх текстів.

Екстраполюючи принципи системного підходу, запропоновані К.О. Сорокою [14, с. 14-15] на виконане в руслі системно-структурного підходу синтаксичне дослідження французького художнього прозового тексту ми спираємось на такі:

1) принцип взаємозв'язку згідно з яким синтаксична підсистема художнього прозового тексту вивчається як складник макросистеми тексту із мережевими зв'язками із синтаксичною системою мови, з якою вона співіснує та взаємодіє;

2) принцип багатоплановості згідно з яким синтаксична система художнього тексту може бути досліджена як умовно самостійна система з різних боків;

3) принцип багатомірності, який дозволяє описувати синтаксичну систему художнього тексту як сукупність пов'язаних між собою різнорівневих елементів, якими, наприклад є синтаксичні одиниці речення, словосполучення, частин мови із різноманітними характеристиками;

4) принцип ієрархічності дозволяє встановлювати вертикальні зв'язки між різними рівнями системи і припускати підпорядкованість одних рівнів іншим, наприклад, рівень підсистеми частин мови із його синтаксичними функціями керується рівнем формування речення;

5) принцип різнопорядковості, який використовувався нами у четвертому розділі при вивченні критичних та стабільних станів синтаксичної системи присудкових конструкцій французького речення, у синтаксичних розвідках художнього тексту полягає у тому, що рівень речення проявляє відмінні закономірності від, наприклад рівня словосполучення;

6) принцип динамічності припускає постійний рух та розвиток системи, його дотримання забезпечило адекватне вивчення динаміки критичних станів та гомеостазу системи присудкових конструкцій.

Еволюціонувавши й збагатившись за рахунок міждисциплінарних розвідок, системно-структурна парадигма постулює визнання тексту як системного мовного явища, а принципове визнання мови та тексту, зокрема й художнього прозового тексту, системами легітимізує застосування у лінгвістичному дослідженні понятійно-категоріального апарату системного підходу і таких системних загальних понять: 1) система, підсистема; 2) характеристик: динамічність, цілісність, ціль системи, емерджентність, гомеостаз,

простота / складність, закритість / відкритість, ентропія / негентропія, лінійність / нелінійність; 3) станів: загальний стан, процес, організація, самоорганізація, хаос, перехідний, стабільний, кризовий стани; 4) будови: складник, зв'язок, відношення, структура, організація, системотвірний фактор [16, с. 60–65]. Спільною для тексту і мови системною ознакою є ієрархічність їхніх елементів, а внутрішньосистемні зв'язки віддзеркалюють структуру мови або тексту.

Основними характеристиками синтаксичної системи тексту на нашу думку є цілісність, емерджентність, динамічність, відкритість, лінійність / не лінійність. З-поміж зазначених можливих станів найдоступнішими для дослідницької фіксації є стабільний, кризовий та перехідний стани. Серед означень понять будови синтаксичної системи тексту такі загальнонаукові терміни як “складник”, “зв'язок”, “відношення”, “структура”, “організація” давно використовуються у лінгвістичних розвідках тексту.

Одним із методів системного підходу у дослідженнях тексту є функціональний та структурний аналізи, процедурами яких передбачаються вивчення і опис організації синтаксичної системи тексту у системі мови, виявлення його синтаксичних складників, встановлення їхніх ролей, визначення зв'язків і узгодженості між його різнорівневими та однорівневими компонентами.

Саме системно-структурна парадигма досліджень організації мови та тексту вводить лінгвістичні розвідки до кола синергетичних досліджень які загалом вивчають самоорганізацію та еволюцію систем, отже, система – є основним поняттям лінгвосинергетичного підходу. Таким чином, передумови застосування методологічного апарату синергетики у лінгвістичному дослідженні виникли відтоді, відколи мова та текст визнані системами, що спричинило появу трансдисципліни лінгвосинергетики. Отже, виникнення лінгвосинергетичного підходу є логічним наслідком розвитку системно-структурної парадигми вивчення мови.

Згідно з визначенням Л. Берталанфі про самоорганізацію: “система є такою, що самоорганізується, якщо її зміни відбуваються автоматично”, причому ці зміни ініціюються впливом зовнішнього агента, а сама система має бути відкритою [1, с. 35-38]. Ця теза підтверджує самоорганізаційні властивості мови і тексту, а відкритість їхніх систем забезпечується зв'язками і взаємообміном із середою, тобто з ментальними просторами читача та автора тексту як користувачів мови в рамках їхньої розумової діяльності.

“Зіткнення теорій” та “зміщення акцентів” у осягненні законів живої та неживої природи свідчить про спільність режимів функціонування різноманітних систем [13], отже, екстраполяція синергетичних методів на дослідження тексту, який є відкритою нерівноважною структурою [7, с. 37] є перспективною і дозволяє “розглядати традиційний об'єкт лінгвістики, виходячи за рамки власне лінгвістики” [10, с. 47-48], що передбачає трансцендентний підхід у системно-структурній парадигмі. Це ствердження певним чином обминає сосюрівську тезу про доцільність вивчення мови лише всередині самої мови: незважаючи на значимість результатів мовної розвідки для предметів інших наук, зокрема для висвітлення мовної діяльності, “вони матимуть лише цілком епізодичне та побічне значення для дослідження самої мови” [15, с. 35]. Проте, ми вважаємо, що сам Ф. де Сосюр, не заперечує можливість розширення поле філологічних досліджень, оскільки за його власним визначенням: “мета лінгвістики – зрозуміти сутність мови у найширшому значенні без усіляких обмежень, вивчити людську мову в цілому в усіх її проявах, в усіх різновидах разом з історією їхнього виникнення та причинами мовної різноманітності” [15, с. 171]. Таким чином долається певне протиставлення системно-структурної та антропоцентричної парадигм у лінгвістиці тексту, оскільки текст, без сумніву, є проявом мови.

Логічним наслідком розвитку антропоцентричної парадигми лінгвістичних досліджень стали еволюція і поглиблення когнітивних розвідок художнього прозового тексту, його синтаксису зокрема. О. С. Кубрякова зазначає, що когнітивний напрям у лінгвістиці зростає на ґрунті генеративної граматики, тобто генеративізму, який стимулює появу низки когнітивних досліджень мовних категорій [8, с. 49]. Такий історичний шлейф вказує на те,

що саме граматики, а конкретніше синтаксис, має бути одним з основних об'єктів лінгвістики у когнітивному руслі.

Основними завданнями когнітивної лінгвістики у сфері французького синтаксису, які зумовлюють використання відповідних методів дослідження, є наукова реконструкція відображення мовних структур у ментальності, моделювання виникнення синтаксичних зв'язків та мотивів уживання нормативних, або ненормативних для французької мови синтаксичних конструкцій, у художньому тексті зокрема. Опорою для синтаксичного дослідження у когнітивному руслі стають такі загальні принципи: антропоцентричності, міждисциплінарності, системності, багаторівневості, принцип єдності мови та мовлення [2].

Специфіка когнітивної розвідки саме тексту полягає у дослідницькій необхідності поєднувати атомізацію та глобалізацію наукових фактів [5, с. 8], інакше кажучи феномен тексту, його багатовимірність, дозволяє змінювати глибину об'єкта від мінімальних одиниць, наприклад, від літер у разі алітерації, до обсягу цілого тексту, що забезпечується їхньою знаковістю. Так, наприклад, дослідження такого феномена у сучасних французьких художніх прозових творах як повтор може здійснюватись на різних рівнях тексту: від повтору літер, яких автор припускається із певною метою, як от передача фонетичних особливостей мовлення персонажів, до повтору синтаксичних конструкцій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Синтез лінгвосинергетичного та когнітивного підходів та виведення на цій основі принципів сучасної синтаксичної розвідки є перспективним та ефективним шляхом вивчення синтаксису сучасного французького художнього прозового тексту. Ми вважаємо, що поєднання двох окреслених підходів у вивченні синтаксису є логічним, науково виправданим, воно засноване на давньому, відомому з Античності, проте оновленому нині базисі філологічної методології.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Берталанфи Л. фон. Общая теория систем – критический обзор / Л. фон Берталанфи // Исследования по общей теории систем: Сборник переводов. – М.: Прогресс, 1969. – С. 23–82.
2. Беседина Н.А. Методологические аспекты современных когнитивных исследований в лингвистике / Н.А. Беседина // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Философия. Социология. Право. – Вып. 14 – том 20. – 2010. – С.31–37.
3. Борботько В.Г. Принципы формирования дискурса: от психолінгвістики к лінгвосинергетике / В.Г. Борботько. – М.: Книжный дом “Либроком”, 2011. – 288 с.
4. Виноградов В. А., Гинзбург Е. Л. Система, ее актуализация и описание / В. А. Виноградов // Системные исследования. Ежегодник 1971. – М., 1972. – С. 93–102.
5. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. (Лингвистическое наследие XX века.) / И.Р. Гальперин. – М.: Ком.Книга, 2007. – 144с.
6. Гумбольдт В. фон Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт. – М.: Прогресс, 2000. – 400 с.
7. Князева, Е. Н. Одиссея научного разума / Е. Н. Князева. – М.: Изд-во Рос. акад. наук, 1994. – 223 с.
8. Кубрякова, Е.С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова. — М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
9. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева – М.: Сов. Энциклопедия, 1990. – 683 с.
10. Моисеева И. Ю. Синергетическая модель текстообразования: дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / Ирина Юрьевна Моисеева – Оренбург, 2007. – 370 с.
11. Пиотровский, Р. Г. Лингвистическая синергетика / Р. Г. Пиотровский. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. гос. ун-та, 2006. – 181 с.
12. Попович М.М. Змістові аспекти лінгво-когнітивного поняття “ментальний простір” / М.М. Попович // Філологічні трактати. – Т.2, №2. – Суми: Видавництво СумДУ, 2010. С.21–26.
13. Пригожин, И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стингерс. – М.: Прогресс, 2003. – 312 с.
14. Сорока К.О. Основы теории систем і системного аналізу: Навч. посібник / К.О. Сорока. – ХНАМГ., 2004. – 291 с.
15. Соссюр, Ф. де. Заметки по общей лингвистике / Ф. де Соссюр. – М.: Издательская группа “Прогресс”, 2000. – 280 с.
16. Сурмин Ю.П. Теория систем и системный анализ: Учеб. Пособие / Ю. П. Сурмин. – К.: МАУП, 2003. – 368 с.
17. Thom R., Topologie et linguistique / R. Thom // Essays on topology and related topics, Memoires dediés à George de Rham, Springer Verlag, Berlin, 1970. P. 226–248.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Філоненко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іспанської та французької філології Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: синтаксична організація французького художнього прозового тексту, лінгвосинергетичні та когнітивні дослідження тексту.

УДК 811.111'373

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ-КОЛЬОРОНАЗВ У ТВОРАХ ВАШИНГТОНА ІРВІНГА

Ніна ХРИСТИЧ (Переяслав-Хмельницький, Україна)

Стаття присвячена феномену кольоронайменувань, який досліджується на матеріалі новел американського письменника Вашингтона Ірвінга. Основна увага приділяється дослідженню семантики прикметників-кольороназв, за допомогою яких розкривається ідейний зміст твору, героями яких є представники різних рас. Доведено, що прикметники-кольороназви мають специфічну семантичну структуру, обумовлену, з одного боку, багатством колірної гами об'єктивної дійсності, з іншого – етнічною та соціокультурною сутністю кольору, що втілюється в його експресивній, асоціативній та символічній значущості.

Ключові слова: кольористика, прикметники-кольороназви, кольоронайменування, кольорова палітра, семантика кольору, Вашингтон Ірвінг.

The article deals with the phenomenon of color names which are investigated on the material of the novels by American writer Washington Irving. The focus is on the research of semantics of adjective color terms, through which the ideological content reveals in the work, where the characters are the representatives of different races. It is proved that adjectives of color have a specific semantic structure, due, on the one hand, to rich colors of objective reality, on the other hand, – to ethnic and socio-cultural essence of color, embodied in its expressive, associative and symbolic significance.

Key words: color, adjective color term, color name, color palette, color semantics, Washington Irving.

Постановка проблеми. Осмислення проблем семантики художнього тексту з позицій кольористики дозволяє глибше проникнути у прихований зміст твору, адекватніше зрозуміти установки письменника як представника мовної картини світу, що формується відповідно до часового відрізка та зумовлених ціннісних позицій. Доступ до кольорового сприймання у ментальності носіїв етнокультури відбувається через реалізацію у мовленні – вербалізацію, у нашому дослідженні – художньому тексті.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Колірна лексика є об'єктом дослідження як зарубіжних, так і вітчизняних учених. Вагомий внесок у розвиток теорії кольороназв внесли зарубіжні вчені: А. Вежбицька, В. Берлін, Дж. Ліонз, М. Люшер та ін. В Україні питаннями семантики кольоропозначень в англійській мові займаються Т. В. Венкель, І. І. Гуменюк, М. М. Дудченко, А. Є. Іншаков, І. В. Ковальська, В. Л. Іщенко, Г. Г. Лук'янець, В. І. Мельник, Т. М. Нікульшина, О. П. Паливода, Н. П. Русаченко, Я. М. Тагільцева, Н. Р. Яременко та ін.

Мета статті полягає у дослідженні семантики колірної лексики при розкритті ідеї твору, створенні емоційного настрою та зображенні образів героїв у новелах американського письменника Вашингтона Ірвінга.

Виклад основного матеріалу дослідження. Твори Вашингтона Ірвінга, здебільшого, про індіанців, тому з першої зустрічі людей, він починає з опису кольору шкіри. Особливо яскраво це представлено у новелі «Диявол і Том Уокер», де кожен із персонажів наділений своєю гамою кольорів (колір обличчя, волосся, брів, очей, одягу, предметів, що оточують), яка в результаті відображає не лише специфічний характер людини, а її расову належність. Колір шкіри замінює ім'я персонажа, як це видно з наступного уривку: "*Oh, I go by various names. I am the Wild Huntsman in some countries; the Black Miner in others. In this neighborhood I am known by the name of the Black Woodsman. I am he to whom the red men devoted this spot, and now and then roasted a white man by way of sweet smelling sacrifice. Since the red men have been exterminated by you white savages, I amuse myself by presiding at the persecutions of quakers and anabaptists; I am the great patron and prompter of slave dealers, and the grand master of the Salem witches*" [8, p. 5].

Расова належність замінює імена персонажів: (1) "*The same at your service!*" replied the black man, with a half civil nod [8, p. 5]; (2) "*He's just ready for burning!*" said the black man, with a growl of triumph [8, p. 4]; (3) "*She spoke something of a black man whom she had met about twilight, hewing at the root of a tall tree*" [8, p. 6]; (4) "*In confirmation of this, it was said a great black man with an axe on his shoulder was seen late that very evening coming out of the swamp, carrying a bundle tied in a check apron, with an air of surly triumph*" [8, p 7]; (5) "*You shall open a*

broker's shop in Boston next month," said the black man. "I'll do it to-morrow, if you wish," said Tom Walker [8, p. 9].

Вашингтон Ірвінг не називає імені друга Тома, а лише вказує на його колір шкіри – *black friend*: (1) Tom recollected the tree which his black friend had just hewn down, and which was ready for burning [8, p. 6]; (2) Tom, you're come for!" said the black fellow, gruffly. Tom shrunk back, but too late [8, p. 13].

Колірна ознака шкіри є основною у творах Вашингтона Ірвінга: (1) "This woodland belonged to me long before one of your white faced race put foot upon the soil" [8, p. 5]; (2) He even felt something like gratitude towards the black woodsman, who he considered had done him a kindness [8, p. 8]; (3) Tom lifted up his eyes and beheld a great black man, seated directly opposite him on the stump of a tree [8, p. 2]; (4) The black man told him of great sums of money which had been buried by Kidd the pirate, under the oak trees on the high ridge not far from the morass [8, p. 5]; (5) What are you doing in my grounds?" said the black man, with a hoarse growling voice. "Your grounds?" said Tom, with a sneer; "no more your grounds than mine: they belong to Deacon Peabody" [8, p.4]. (6) She had probably attempted to deal with the black man as she had been accustomed to deal with her husband; but though a female scold is generally considered a match for the devil, yet in this instance she appears to have had the worst of it [8, p. 8].

Не лише колір шкіри, а й інші атрибути зовнішності: очі (*eyes*), губи (*lips*), волосся (*hair*), ніс (*nose*), обличчя (*face*) є об'єктом вживання кольороназв: (1) He scowled for a moment at Tom with a pair of great red eyes [8, p. 4]; (2) He had a shock of coarse black hair, that stood out from his head in all directions; and bore an axe on his shoulder [8, p. 3]; (3) "You are the usurer for my money!" said the black legs, with delight [8, p. 10].

Описуючи портрет героя, Вашингтон Ірвінг обов'язково робить його кольороцентричним, який доповнює характероцентричний: опис психологічних особливостей персонажа (розумові здібності, особистісні характеристики, моральні якості тощо) та соціальні характеристики (соціальний стан, вік, освіта, професія) героя, для того, щоб опис художнього образу став якомога повнішим та змістовнішим. Напр.: *Their visages, too, were peculiar; one had a large head, broad face, and small piggish eyes; the face of another seemed to consist entirely of nose, and was surmounted by a white sugar-loaf hat, set off with a little red cock's tail* [7, p. 9].

Дуже часто колористика опису подій у творах Вашингтона Ірвінга ґрунтується на гармонійній контрастній парі: білий і чорний, білий і червоний, які допомагають розкрити протистояння людей, що належать до різних рас: (1) The red men devoted this spot, and now and then roasted a white man by way of sweet smelling sacrifice [8, p. 5]; (2) Since the red men have been exterminated by you white savages, I amuse myself by presiding at the persecutions of quakers and anabaptists; I am the great patron and prompter of slave dealers, and the grand master of the Salem witches" [8, p. 5].

У творах Вашингтона Ірвінга кольороназви часто зустрічаються в описах пейзажів. Автор часто замінює колір 'black' – «чорний» на 'dark' – «темний»: (1) ... the foliage of which formed a contrast to the dark pines and hemlocks of the swamp [8, p. 13]; (2) On one side of this inlet is a beautiful dark grove [8, p. 1]; (3) The night grew darker and darker; the stars seemed to sink deeper in the sky, and driving clouds occasionally hid them from his sight [9, p. 13].

Колір в створенні подібних символів відіграє найважливішу роль, тому що здатний породжувати масу асоціацій. Епітети «синій», «сірий», як правило, використовуються при зображенні простору. Семантика дальності, нескінченності, потенційно властива цьому кольору, спирається на традиційно-фольклорні епітети (словосполучення на кшталт 'blue sky', 'the blue shadow') і виявляється у словосполученнях, тобто коли визначається компонент не є прямою номінацією водного чи небесного простору. Синій (блакитний) колір є символом неба, тяжінням до чогось високого і духовного, атрибутом глибини і внутрішньої сили, уособленням свободи і приналежності до великого цілого.

Особливо насичена кольорова палітра пейзажу у новелі «Легенда про Сонну Лощину»: (1) A slanting ray lingered on the woody crests of the precipices that overhung some parts of the river, giving greater depth to the dark gray and purple of their rocky sides [9, p. 10]; (2) The wide bosom of the Tappan Zee lay motionless and glassy, excepting that here and there a gentle undulation waved and prolonged the blue shadow of the distant mountain [9, p. 10]; (3) A gentle slope descends from it to a silver sheet of water, bordered by high trees, between which, peeps may

be caught at the blue hills of the Hudson. To look upon its grass-grown yard, where the sunbeams seem to sleep so quietly, one would think that there at least the dead might rest in peace [9, p. 13].

Особливої образності при описі природи набуває кольорова палітра поєднання *purple i blue* – пурпурового та блакитного: *He saw at a distance the lordly Hudson, far, far below him, moving on its silent but majestic course, with the reflection of a purple cloud, or he sail of a lagging bark, here and there sleeping on its glassy bosom, and at last losing itself in the blue highlands* [7, p. 8].

У наступному уривку Вашингтон Ірвінг поєднує три кольори – *blue, purple i gray* – блакитний, пурпуровий і зелений: *When the weather is fair and settled, they are clothed in blue and purple, and print their bold outlines on the clear evening sky; but sometimes, when the rest of the landscape is cloudless, they will gather a hood of gray vapors about their summits, which, in the last rays of the setting sun, will glow and light up like a crown of glory* [7, p. 18].

Вашингтон Ірвінг – великий майстер зображення деталей й подробиць життя та побуту індіанців, які живуть у гармонії з природою. Його описи природи змальовані, в якійсь мірі, яскраво-романтично. Так, наприклад, в описі горизонту автор ніби «грається» з кольором: *The horizon was of a fine golden tint, changing gradually into a pure apple green, and from that into the deep blue of the mid-heaven* [9, p. 13]. Спочатку горизонт мав ‘*fine golden tint*’ – «гарний золотистий відтінок», потім став – ‘*pure apple green*’ – «чистим зеленим яблуком», а лише згодом – ‘*deep blue of the mid-heaven*’ – «насиченим небесно-синім».

Відомо, що зелений колір – колір життя, молодості, відродження. Він символізує процвітання і початок чогось нового: (1) *At the foot of these fairy mountains, the voyager may have descried the light smoke curling up from a village, whose shingle-roofs gleam among the trees, just where the blue tints of the upland melt away into the fresh green of the nearer landscape* [7, p. 4]; (2) *Panting and fatigued, he threw himself, late in the afternoon, on a green knoll, covered with mountain herbage, that crowned the brow of a precipice* [7, p. 4].

Автор надає світанку коричневого кольору: *At length, it is said, just in the brown hour of twilight, when the owls began to hoot and the bats to flit about* [8, p. 8].

В описах навколишнього середовища, фрагменти якого часто є віддзеркаленням емоційного стану літературного твору, письменник використовує переважно загальноновживані кольороназви: *At the foot of these fairy mountains, the voyager may have descried the light smoke curling up from a village, whose shingle-roofs gleam among the trees, just where the blue tints of the upland melt away into the fresh green of the nearer landscape* [7, p. 4].

Вашингтон Ірвінг створює також власні, індивідуально-авторські (*golden-winged woodpecker, red-tipt wings, yellow-tipt tail, gay light blue coat, mock-oranges and conch-shells ... mantelpiece*), які є яскравими засобами передачі особливостей авторського світосприйняття: (1) *There was the honest cock robin, the favorite game of stripling sportsmen, with its loud querulous note; and the twittering blackbirds flying in sable clouds; and the golden-winged woodpecker with his crimson crest, his broad black gorget, and splendid plumage; and the cedar bird, with its red-tipt wings and yellow-tipt tail and its little monteiro cap of feathers; and the blue jay, that noisy coxcomb, in his gay light blue coat and white underclothes, screaming and chattering, nodding and bobbing and bowing, and pretending to be on good terms with every songster of the grove* [9, p. 10]; (2) *... where the claw-footed chairs and dark mahogany tables shone like mirrors; andirons, with their accompanying shovel and tongs, glistened from their covert of asparagus tops; mock-oranges and conch-shells decorated the mantelpiece; strings of various-colored birdseggs were suspended above it; a great ostrich egg was hung from the centre of the room, and a cornercupboard, knowingly left open, displayed immense treasures of old silver and well-mended china* [9, p. 1]; (3) *A slanting ray lingered on the woody crests of the precipices that overhung some parts of the river, giving greater depth to the dark gray and purple of their rocky sides* [9, p. 10].

Індивідуально-авторські прикметники на позначення кольору у творчості Вашингтона Ірвінга характеризуються семантичною різноманітністю. Інновації розподіляються між двома угрупованнями, приблизно рівними за складом: 1) номінації власне кольоративної семантики (*blue*); 2) номінації, в яких ознака кольору поєднується з іншою, некольоративною (*deep blue of the mid-heaven*).

Уживання у художньому тексті колірних знаків сприяє кращому розкритті авторського задуму. Колірний знак допомагає входженню в площину подій, формує правильне мислення.

Такий спосіб «доопрацювання» інформації є особливо ефективним, бо читач створює свою власну уявну картину про події та людей. Цю функцію необхідно брати до уваги, оскільки пояснення прикметників-кольороназв може відбуватися відповідно до задумів автора, так і всупереч йому – у залежності від настрою читача, його уяві та прецедентним знанням.

У художньому творі кольори створюють певні семантичні ланцюги, що відображають у свідомості людини концепти значень лексичних одиниць, об'єднаних певним чином у структуру, що відповідає всьому мовному матеріалу. Такі семантичні ланцюги є лексичним наповненням конструкцій, пов'язаних із набутим людиною досвідом.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження індивідуально-авторського світогляду, що відображається у літературних творах, дає можливість говорити про колірну художню картину світу автора, що реалізована як в одному творі, так і в низці інших творів як визначеній текстовій єдності, як це обґрунтовується у нашому випадку – у новелах Вашингтона Ірвінга. Опрацьований фактичний матеріал досліджуваних новел засвідчив, що номінація кольорового змісту у творах Вашингтона Ірвінга, здійснюється через розгалужену лексико-семантичну систему позначень кольору шляхом витонченого підбору кольоронайменувань, які збагачують авторську художню картину світу, що в цілому відображає закони мовної картини світу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Венкель Т. В. Синтагматичні, парадигматичні та епідигматичні характеристики прикметників на позначення кольору в англійській мові : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.04 / Венкель Тетяна Василівна ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2004. – 20 с.
2. Дудченко М. М. Символи кольору у структурі назв художніх творів англійської та американської літератури / М. М. Дудченко // Філологічні трактати. – Том 5. – № 1. – 2013. – С. 42–49.
3. Washington Irving. Rip Van Winkle. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://manybooks.net/WashingtonIrving>. – 28 p.
4. Berlin B. Basic Color Terms / B. Berlin and P. Kay. – Berkeley : University of California Press, 1969. – 78 p.
5. Lyons J. Linguistic Semantics : An Introduction / J. Lyons. – London : Cambridge University Press, 1995. – 396 p.
6. McNeill N. Colour and Colour Terminology / Nil McNeill // Journal of Linguistics. – Oxford : Oxford University Press, 1991. – P. 79–89.
7. Washington Irving. Rip Van Winkle. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://manybooks.net/WashingtonIrving>. – 28 p.
8. Washington Irving. The Devil and Tom Walker. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://manybooks.net/WashingtonIrving>. – 14 p.
9. Washington Irving. The Legend of Sleepy Hollow. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://manybooks.net/WashingtonIrving>. – 20 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ніна Христинич – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземної філології і методики навчання Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Наукові інтереси: лексикологія, семантико-стилістичний аналіз художніх творів, теорія і практика перекладу.

УДК 801.82

COMPOSITIONAL MEANING STRUCTURE VIA METACHORIC SCHEMAS (CASE STUDY OF ENGLISH FAIRY TALES)

Alla TSAPIV (Kherson, Ukraine)

У статті запропоновано тлумачення мегаметасфори LIFE IS A QUIZ як стрижневого компоненту побудови сюжетно-композиційної структури англійської казки.

Ключові слова: мегаметасфора, казка, композиція, сюжетно-композиційна структура.

The article deals with the megametaphor LIFE IS A QUIZ as a basic conceptual element in the formation of compositional plot blocks of English fairy tales.

Key words: megametaphor, fairy tale, composition, plot-compositional structure.

A fairy tale is a children's story about magical and imaginary beings and lands, a story in which magic things happen [12, p. 249 ; 13, p. 319-320]. A fairy tale often tells the story of an individual. It takes into account the entire life of the hero or heroine, but focuses on a single event. Fairy tales mostly have a happy end. Goodness is rewarded, and evil is punished. As the origin of the word *fairy* demonstrates, it deals with enchantment and miraculous events. The elements of traditional fairy tales are: flatness (fairy tale characters are silhouettes, mentioned simply because

they are there), abstraction (not many particular, illustrative details are given, the things in fairy tales are described with open language: Lovely. Dead. Beautiful), intuitive logic (nonsensical sense) and normalized magic (the natural world in a fairy tale is a magical world. The day to day is collapsed with the wondrous. In a traditional fairy tale there is no need for a portal. Enchantment is not astounding. Magic is normal [1, p. 64-70].

Metaphorical concepts are seen as general mental mappings from a (typically concrete) source domain to a (typically abstract) target domains ('projections' of 'secondary subjects' onto 'primary subjects') [11]. Individual metaphorical expressions are taken to instantiate these general mappings. For example, the metaphorical expressions in (1) instantiate the general metaphorical concept in (2) [9;10;14].

The linguistic approach to metaphor provides sentence-level account of the phenomenon. There is text-world account of metaphor to deal with the "undercurrent" of discourse meaning and the extended use of metaphor (mega-metaphor) within a text, based on data from literary texts. Such metaphor provides a certain "undercurrent" to the micrometaphors that appear on the surface of the text, run through entire literary texts without necessarily "surfacing". [7, p. 51-53; 8].

The research is focused on revealing compositional meaning structure via reconstruction of the conceptual metaphoric schemas embodied in compositional plot blocks. The key meaning is represented by the megametaphor (Paul Werth) LIFE IS A QUIZ, which is reconstructed by means of the complex analysis focused on investigation linguistic and cognitive properties of English fairy tales.

The **object** of the research is the plot-compositional structure of English fairy tales. The **subject** is conceptual metaphoric schema LIFE IS A QUIZ as the key of building compositional meaning structure.

The megametaphor LIFE IS A QUIZ is a conceptual background of the composition of the fairy tales, it unfolds into a number of conceptual metaphors, actualized in the text. A *quiz* is "a test, a game or competition in which you answer questions". In fairy tales there is always a task to be done, a secret to be discovered, a riddle to be solved or a thing/person to be found.

The world of a fairy tale is the world created by adult writers for children under 18. There is a huge gap in the age between the author and his little reader. The author operates with his own memories about the childhood, his own adult experience, his creativity and cultural specifics. The metaphors the author lives by may not interrelate with the metaphors children operate with. The main is to transform, adopt the mental schemas of an adult for childish audience. The conceptual substance of a fairy tale is a blend of the mental construal of an adult and a child. A fairy tale teaches, advertises, educates and motivates. It is not an instruction or a story about real life. It is an imaginary world that has a close connection with the reality. In the fairy tale the magical and the real coexist— this is a technical element.

A fairy tale "Tim Tot Tot" is about a young girl who marries a man she doesn't know. The decision of a girl is motivated by his promise to provide a perfect life for her. For eleven months the girl is free to do what she wants, but when the twelfth month comes the girl must spin five skeins every day, and if she doesn't her husband shall kill her. The girl is upset because she knows she can't spin so many skeins. A strange black creature comes to help a girl with this hard task, but there is a pay, she must **guess** its name: "I'll give you three **guesses** every night to **guess** my name, and if you haven't **guessed** it before the month's up you shall be mine" (EFT, p. 9 "Tim Tot Tot"). The girl tries to guess and succeeds in it – as a result, she got the necessary help and a free life.

The wish **to find** someone sillier than his future wife and her parents is the main wish of the a boy in a fairy tale "The three Sillies" : "I've travelled many miles, and I never met three such big sillies as you three before; and now I shall **start out on my travels** again, and when I can **find** three bigger sillies than you three, then I'll come back and marry your daughter" (EFT, p. 13 "The three Sillies"). At last he finds three sillier persons and returns to his fiancée . The composition of the plot is based on a search for something that is urgent for the future life.

As a rule, the main character involves in a quiz himself, it becomes his own choice to find and discover something: "Once on a time there was a boy named Jack, and one morning **he started to go and seek his fortune**" (EFT, p. 21 "How Jack decided to seek his fortune"). Jack decides to

search for his fortune and this adventure becomes so interesting that others want to take part in this search. Jack starts his way himself, but one by one different animals (a cat, a dog, a goat, a bull, a rooster) accompany him. They succeed in their quiz and get what they wanted.

A desire to investigate and experience something new becomes a target of the whole life: “*And their son never saw any other people in his life, but he knew that there was some more in the world besides his own father and mother, because he had lots of books, and he used to read every day about them. And when he read about some pretty young women, he used to go mad to see some of them; till one day, when his father was out cutting wood, he told his mother that he wished to go away to look for his living in some other country, and to see some other people besides them two*” (EFT, p. 21). Jack feels he can't go on without knowing pretty young women he read about in the books. He starts for his journey.

But such search can sometimes disappoint. Mr. Vinegar in a fairy tale “Mr. Vinegar” also starts for his fortune: “*My dear, let us see what can be done. Here is the door; I will take it on my back, and we will go forth to seek our fortune*” (EFT, p. 23 “Mr. Vinegar”). He finds some money in the forest and goes to the fair to buy a cow. This cow could bring their family profits, because Mrs. Vinegar could make butter and cheese for sale. On his way home Mr. Vinegar buys a cow but exchanges it for bagpipes, bagpipes he changes for a pair of gloves, a pair of gloves for a stick and throws this stick into a bird. He comes back without any purchase.

The thematic words *to seek, to look for, to find, to guess* are the word-markers to find the fragments of the text where the megametaphor LIFE IS A QUIZ actualizes: “*There was an old sow with three little pigs, and as she had not enough to keep them, she sent them out to seek their fortune*” (EFT, p. 46 “The story of the three little pigs”); *THERE WAS ONCE A WIDOW that lived on a small bit of ground, which she rented from a farmer. And she had two sons; and by-and-by it was time for the wife to send them away to seek their fortune*” (EFT, p. 83 “The Red Ettin”).

Sometimes the task to guess a riddle can be determinant: if you guess – you live, if you don't – you die. Red Ettin, a terrible beast with three heads, in a fairy tale “The Red Ettin” asks a young man three questions: “*The monster soon found the poor young man, and pulled him from his hole. And when he had got him out, he told him that if he could answer him three questions his life should be spared*” (EFT, p. 83 “The Red Ettin”). These riddles are very difficult to guess for a human without magic, so the young man fails and dies. His younger brother, being wiser and kinder, gets some help from a fairy and copes with the beast's riddles. Red Ettin loses his power and becomes mortal. The guess of a riddle lets a younger brother save his elder brother and other imprisoned people.

To seek the fortune becomes the only way out in cruelties of life and is a saving boat for Jack: “*A LAD NAMED JACK was once so unhappy at home through his father's ill-treatment, that he made up his mind to run away and seek his fortune in the wide world*” (EFT, p. 129 “*The ass, the table and the stick*”). Jack meets an old woman who asks him to be her servant for a year and one day. The wage Jack is given for his job is really good: the ass that gives silver sixpences from his mouth. But Jack is cheated by a man in the inn and returns home without any money. Jack goes to seek his fortune for the second time. This time he serves the carpenter and gets a table that covers itself for his job. Unfortunately, the same man from the inn deceives Jack again. For the third time Jack seeks his fortune and gets a magic stick which beats anyone he wants. Jack revenges upon the host of the inn, returns home, finds his cruel father dead and marries the girl he loved. The search for a better life brings luck.

The compositional plot blocks of English fairy tales are embodied in the conceptual megametaphor LIFE IS A QUIZ. The adventures, trips and routes are motivated by a wish/necessity to find or guess something. In a fairy tale no one is afraid of obscurity, vice-versa, a quiz becomes the main purpose or task of life.

In further researches semiotic and synergetic aspects of English fairy tales can be investigated.

BIBLIOGRAPHY

1. Bernheimer K. Fairy tale is form, form is fairy tale [Електронний ресурс] / Kate Bernheimer. – Режим доступу: <http://www.katebernheimer.com/images/Fairy%20Tale%20is%20Form.pdf>

2. Campbell J. The Inner Reaches of Outer Space: Metaphor as Myth and as Religion / J. Campbell. – N.Y. , Toronto : Harper and Row Publishers, 1988. – 286 p.
3. Cassirer E. Language and Myth / E. Cassirer ; transl. by Susanne K. Langer. – NY : Dover Publications Inc., 1953. – 103 p.
4. Croft W. Cognitive Linguistics / W. Croft, D. Cruse. – Cambridge : Cambridge University Press, 2004. – 356 p.
5. Daneš F. Cognition and Emotion in Discourse Interaction: A Preliminary Survey of the Field / F. Daneš // Proceedings of the Fourteenth International
6. EFT – English fairy tales (collected by Joseph Jacobs) [Електронний ресурс] / Joseph Jacobs. – Режим доступу: <https://archive.org/details/englishfairytales00jacobs>
7. Kovecses Z. Metaphor. A practical introduction. / Z. Kovecses. – Oxford University press, 2002. – 285 p.
8. Kovecses Z. Metaphor and emotion: language, culture, and body in human feeling (studies in emotion and Social Interaction) / Z. Kovecses. – Cambridge University Press, 2003. – 244 p.
9. Lakoff G. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : Chicago University Press, 1980. – 242 p.
10. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor / G. Lakoff // Metaphor and Thought / [ed. by A. Ortony]. – Cambridge University Press, 1993. – P. 202–251.
11. Lakoff G. Don't Think of an Elephant: Know Your Values and Frame the Debate: The Essential Guide for Progressives / G. Lakoff. – White River Junction, VT : Chelsea Green, 2004. – 144 p.
12. MES – Macmillan essential dictionary. – Oxford : Bloomsbury Publishing Plc, 2003. – 861 p.
13. OPDT – Oxford paperback dictionary Thesaurus / [ed. by C. Soanes, A. Spooner]. – N.Y. : Oxford university Press, 2001. – 1111 p.
14. Turner M. Conceptual Integration and Formal Expression / M. Turner, G. Fauconnier // Metaphor and Symbolic Activity. – 1995. – № 10(3). – P. 183–204.
15. Turner M. The Literary Mind: The Origin of Thought and Language / M. Turner. – N. Y. ; Oxford : Oxford University Press, 1998. – 187 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Алла Цапів – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики, заступник декана факультету перекладознавства з організаційно-виховної роботи та працевлаштування Херсонського державного університету.

Наукові інтереси: когнітивна поетика, гендерна лінгвістика, лінгвістика тексту.

УДК 82 (410.1)

О ПОЭТИКЕ МУЗЫКАЛЬНОГО: СИМВОЛ И ЭМБЛЕМА

Ольга ШУМСКАЯ (Харьков, Украина)

Творчий діалог сучасного художнього мислення і сприйняття – комунікація свідомостей автора і слухача, (глядача, читача), покликаних навчати розважаючи. Вільно-асоціативне тлумачення ігрового потенціалу «поетики без слів» у романі Йенса Йолера «Гармонія світу» стирає грань між музикою природи і музикою мистецтва в прагненні відтворити закінчену картину універсуму. Рецептивно-критичний коментар в просторі неосяжної галузі культури по-новому налаштовує відношення між зображенням і текстом, висвітлюючи музичний сенс і його символічне словесне іменування.

Ключові слова: мотив, музика, гармонія, гра, афект, сенс, рецептивна критика.

Творческий диалог современного художественного мышления и восприятия – коммуникация сознаний автора и слушателя, (зрителя, читателя), призванных обучать развлекаая. Вольно-ассоциативное толкование игрового потенциала «поетики без слов» в романе Йенса Йолера «Гармония мира» стирает грань между музыкой природы и музыкой искусства в стремлении воссоздать законченную картину универсума. Рецептивно-критический комментарий в пространстве необъятной области культуры по-новому настраивает отношение между изображением и текстом, освещая музыкальный смысл и его символическое словесное именование.

Ключевые слова: мотив, музыка, гармония, игра, аффект, смысл, рецептивная критика.

The combination of artistic thinking and perception of works by a listener (viewer, reader) is a creative dialogue designed to educate by entertaining. Easy-associative interpretation of the gaming potential of the "poetics without words" in the novel by Jens Johler "Harmony of the World" blurs the border between music of nature and art in an effort to recreate a complete picture of the universe. Receptive-critical commentary in the space of the vast fields of culture adjusts the ratio between the image and the text in a new way, highlighting the musical meaning and its symbolic verbal naming.

Key words: motive, music, harmony, play, passion, sense, receptive criticism.

Лирико-эпическая практика синтеза в искусстве (от драматической кантилены античности до театральных зонгов Брехта) на протяжении многих веков накопила большой фактический материал по истории создания художественных произведений, а также истории их восприятия: оно, как известно, далеко не всегда совпадает с намерениями автора, субъективно и подвержено значительным изменениям. В 1798 году в журнале «Атенеум» Фридрих Шлегель объявил музыку искусством столетия. Постигая своеобразную сущность «выраженного в звуках праязыка природы» [2, с. 50], лира Орфея отворила врата ада),

универсальные художники XIX века: Людвиг Тик, Э.Т.А. Гофман, Г. фон Клейст увлекали публику в блестящий романтический пурпур царства беспредельного, неизмеримого, возвеличивая своим творчеством музу пения и лирической поэзии Эвтерпу. Исторический поворот в эстетике ознаменовался тем самым поисками новой поэтичности через постижение мотивной символики, что значительно расширила диапазон выражения критической мысли.

Методологические основы музыкальной герменевтики в России заложили П. Флоренский, Вяч. Иванов, А. Лосев, А. Михайлов, идеи постижения музыкального смысла развиваются в художественных концепциях К. Зенкина, К. Жабинского, на Украине теоретическими проблемами в подобном ключе занимались М. Борисенко, Т. Кравцов. Рецептивно-эстетические аспекты поэтических явлений исследуют западные представители социальных и гуманитарных наук при участии легендарных Дж. Х. Миллера (Йел, Ирвин) и Дж. Хартманна (Йел), литературоведов Г. У. Гумбрехт (Стэнфорд) и Д.Е. Вэллбери (Чикаго), А. Ассманн (Констанц), Р. Николози, М. Леппер, Ю. Вагнер, А. Шмитц, К. Меллманн (Немецкий литературный архив, г. Марбах) по инициативе «Экселенц-кластера» в рамках проекта «Культурные основы интеграции».

Цель статьи: рассмотреть характер взаимоотношения воплощенного в мелодии смысла и его словесного именованья, эмблемы в историко-биографическом романе Йенса Йолера о Себастьяне Бахе «Гармония мира» (2013). В задачи данного критического комментария входит сравнительный анализ литературно-поэтического в музыкальном языке Баха, согласно романтической традиции, и символического – характерного для барокко. Для решения намеченной цели проследим некоторые элементы баховских сочинений в литературно-фактографическом исполнении Й. Йолера, чтобы продемонстрировать, как серьезная научность и игра композитора всех времен и народов сливаются воедино.

Рецептивная критика давно свободно «играет» терминами искусств разных жанров. Такие «импровизации» помогают художественным комментаторам глубже осмыслить литературные явления в единой эстетической составляющей культуры. Конструктивные особенности произведений, относящихся к смешанным видам искусства, можно соотносить между собой. В результате возникает эффект их «взаимного освещения». Так считал Оскар Вальцель – немецкий литературовед, один из крупнейших представителей духовно-исторической школы в западном литературоведении. Он одним из первых применяет к анализу текста музыковедческий инструментарий (понятия лейтмотива, мелодии, вариации). Вслед за Вайцелем Р. Ингарден, а позже также представители литературной теории В. Изер и Г.-Р. Яусс (Констанцская школа «Поэтика и герменевтика») используют термины музыкальной эстетики (репертуар, тональность, гармоническая полифония) в критических комментариях к художественной литературе. Текст-«партитура» вызывает новый резонанс после каждого ее «прочтения-исполнения» и высвобождает образ из материи слов, превращая его в актуальное бытие. Используя метафору Г. Гесса из романа «Игра в бисер», «поэтикогерменевтики» представляли имплицитного читателя в роли органиста, которому «открыт целый мир возможностей и комбинаций» в «прочтении» «текста-партитуры». Читательское сознание, по их воззрениям, «играет» клавишами, педалями и регистрами сложного инструмента, воспроизводя все духовное содержание мира» в акте восприятия произведения.

Интерес в нашем случае представляет символично-эмблематическое соотношение, при котором музыкальная интонация не рождается из недр души композитора, а «конструируется под влиянием самых различных внемузыкальных факторов» [3, с. 238] и принимает на себя тот или иной аффект. Переосмысление традиционных художественных мотивов, а также новые по содержанию музыкальные произведения возникают не по произволу, а рождаются в итоге сложной цепи общественных причин и обстоятельств. В нашу задачу не входило детальное рассмотрение взаимодействия таких причин, но возможность хотя бы поставить несколько важных проблем, таких как рассмотрение соотношения музыкального смысла и его словесного именованья, оправдывает выбор темы настоящей работы. Тем более что человек еще мало сумел проникнуть в глубокие тайны звукового символизма такого удивительного и чудесного искусства музыки.

Роман Й. Йолера «Гармония мира» представляет собой новую литературную версию жизни великого композитора, прославлявшего в своем творчестве музыку природы, более совершенную, чем музыка искусства. Мелодия – основная мысль музыкального произведения, и то, что мы называем музыкой в нашем повседневном языке, для гения Баха только миниатюра, которую наш интеллект выхватил из гармонии вселенной. Кто знает тайну звука, тот знает тайну всей вселенной, считал композитор. Музыка – гармония слышимых нот, но для Бахов существовала музыка в цвете, в линиях, в лесе с его многообразием деревьев и растений. Факты и вымысел в захватывающем повествовании Й. Йолера изображают поиск правды, любовь к женщинам, страх перед дальними путешествиями, глубокую религиозность Баха. Яркие картины оживают в описании «из времен тревожного прошлого, когда крутые обстоятельства часто не оставляли никакой другой надежды, кроме мистического упования на непосредственное, таинственное вмешательство Божества в дела человека» [1, с. 10].

Й. Йолер отправляет 15-летнего Себастьяна в Люнебург, примерно за 400 км от дома. После смерти родителей Иоганн Кристоф Бах (в 1700 году ему было 29 лет, и он служил органистом в местечке Ордурф), взял на воспитание брата и научил его играть на органе. Этот факт автор романа подтверждает исследованиями Германа Кохав в брошюре «20.000 км по следам Иоганна Себастьяна Баха». Надо отметить предельную корректность Й. Йолера в цитировании. Юный Бах одержим идеей совершенной музыки, гармонично объединяющей небо и землю. Он стремится постигнуть систему звука идеально настроенного инструмента, без налета искусственности, без температуры и фальши [6, с. 52]. Температура – правильное соотношение, небольшое изменение (сужение или расширение) интервалов музыкального строя, отклоняющее их от акустически чистых интервалов. Производится для расширения возможностей музыкальных инструментов.

В своем открытии, что искусство действует возвышенно, но его «приземляет» форма, Бах не одинок: в годы учения в Ордурфе, Айзенахе, Гамбурге, Любеке, Лейпциге он встречается с мастерами того времени: Г. Бем, А. Райнкен, Д. Букстерхуде, А. Веркмайстер. В их помощь Бах постигает воздействие аффектов, когда изображение мысли создается впечатлениями ума, при которых выбор тональности, ритм, интервалы играют важную роль. Автор романа описывает факторы, послужившие в дальнейшем импульсом для проведения Бахом реформы в музыкальном мире. Наблюдения композитора привели к вводу, что человек и природа «взаимотемперированы»: сады заключаются в геометрическую форму, города в план проекта, ночь в уличном освещении уподобляется дню, карманные часы позволяют управлять временем, камертон настраивает хор певчих. Во всех занятиях жизни, где красота является вдохновением, для Баха существует музыка. Только музыка способна вознести душу над пределами формы. До мажор воспринимается у Баха как лучистая и смелая тональность, в которой душа дает волю радости. До минор – как приятная милая, но одновременно и грустная, оказывает опасно-усыпляющее действие. Ре мажор по своей природе носит эмблему шумной и резкой, она своенравная, воинственная и смешная тональность, в то время как ре минор вызывает аффект преданно-подобострастного спокойствия и благоговения. Бах изучал аффекты ритма: трехмерный – стремительный и страстный в его восприятии, двухмерный – миролюбивый и расслабленный. Особое символично-эмблематическое отношение Бах уделял роли интервалов: большие, как октава, высвобождают, расширяют жизненные духовные силы и позитивно влияют на настроение. Малые интервалы замыкают дух и возбуждают печальные чувства: большая и малая терции в пении кукушки отзывались в душе юного музыканта как прощание и потеря. Самый печальный, считал Бах, – полутон, но так называемый хроматический ряд просто разрывает сердце от боли и погружает в глубокий траур.

Друг Баха Эрдман познакомил его с теорией гравитации и объяснил физическую природу музыки и вибрации звука. Исторически доказано, что Георг Эрдман, с которым юный музыкант по всей вероятности познакомился в местечке Готта, неподалеку от Ордурф, откуда был родом Эрдман. Друг был на два года старше Баха, спутники отправились в Люнебург 15 марта 1700 года. Сохранилось письмо, датированное 1730 годом и написанное

Эрдманом из Лейпцига. Кроме того известно, что в 1713 году он поступил на службу русского царя и стал в 1718 году в Данциге резидентом последнего.

Воодушевляющую слушателя магию звука поведал музыканту Г. Бем, в распоряжении которого имелся «букет приемов», «волшебная шкатулка мелодий». Арсенал Бема представлял собой каталог из примерно 80 музыкальных клише. Баху учитель посоветовал составлять свою коллекцию. Бах старательно рисовал таблицы: с одной стороны записывал термины, а с другой на нотном стане пояснения, эмблемы к ним. Й. Йолер описывает, с каким энтузиазмом музыкант выучил все фигуры, составлял собственные и затем использовал их при сочинении. Музыкальная фраза *Anabasis*, из картотеки Баха, выглядела как восходящая мелодия, символизирующая позитивную динамику, *Aposiopesis* означала паузу, важный момент смерти и вечности, *Circulatio* символизировала венец природы и ее вечный круговорот, прием *Tigata* использовался для сочинений в колючем быстром темпе, носил эмблему молниеносности [6, с. 83].

Дело в том, что критический комментарий не должен ограничиваться фиксацией какого-либо эмоционального состояния или обобщенной идеи, он стремится к выявлению предельно конкретных ассоциаций. Можно предположить, что в романе «Гармония мира» речь идет о пролегоменах теории «полистилистики», воплощенной позже в музыкальной концепции композитора А. Шнитке. В работе «Полистилистические тенденции в современной музыке (1971) под «принципом цитирования» понимается целая «шкала приемов», связанная с использованием «стереотипных микроэлементов чужого стиля» («характерные мелодические интонации, гармонические последовательности, кадансовые формулы»). На уровне художественного мышления, построения текста и интонационной структуры перечисленные моменты значимы и для литературы, прежде всего для лирики, где используется сходная терминология (мелодика, интонация, гармония, формулы завершения отрезков стихотворного текста – рифма, строфические схемы). Представляется, что эти положения имеют общетеоретический смысл. Обратим внимание на то, что А. Шнитке опирается на термин «прием» – ключевое понятие русского «формализма». О принципе музыкальности в поэзии очень доказательно писал Е. Эткинд («Материя стиха»), который под техникой адаптации понимает «пересказ чужого нотного текста собственным музыкальным языком (аналогично современным адаптациям античных сюжетов в литературе) или же свободное развитие чужого материала в своей манере» [4, с. 10].

Автор романа рассказывает, какое влияние на творчество композитора оказали взгляды отца – Амвросия Баха, служившим городским капельмейстером в месте Айзенах. Мать Баха умерла в 1694 году, отец большого семейства женился вскоре на вдове Койль из Арнштадта, которую за глаза называли «черной вдовой», поскольку она уже похоронила ранее двух мужей. Для Амвросия Баха божественное начало присутствовало не только в каменных храмовых изваяниях, сооруженных людьми, а повсеместно в природе: за стенами культовых зданий, в деревьях и цветах, в животных и птицах. Все созданное обладает жизнью. Все живое имеет душу, и каждая душа обладает своей характерной мелодией. Бах-отец отличался уникальной способностью слышать и воспроизводить на нотном стане сигнатуру, своеобразный музыкальный шифр предметов. Он был одержим составлением своеобразного каталога, энциклопедии музыкальных сигнатур [6, с. 339]. Сначала он разгадывал музыкальный смысл и записывал звучание птичьих голосов, которые слышат простые смертные. Затем перешел к растениям, наделяя эмблемой своеобразную мелодию розы, незабудки, дуба или бука. Самое печальное было в том, что кроме него никто не слышал этих мелодий, и люди просто посмеивались над чудачком. Подобно Пифагору, единственно слышавшему музыка небесных сфер, Бах-отец внимал музыке земных существ. Современная область психометрии включает изучение языка, на котором говорят предметы, помимо цвета и формы, которыми обладает предмет, в нем существует что-то, что говорит с нами. Но предмет – это только инструмент, а человек – сама жизнь. Амвросий Бах искал правду, пытаясь расшифровать акустическую книгу природы. Он полагал, что тайны не обязательно открываются под пытками и перед судом, через эксперименты естествоиспытателей. Мировая мудрость постигается, если расслышать мелодию природы, без повеления и насилия – через служение и подражание ей. К сожалению, собрание сигнатур исчезло после

смерти Баха-отца. Символические мелодии мироздания остались тайной, но четыре ностальгических тона в эмблеме незабудки, завещанные предком, знали все поколения Бахов.

Человек не слышит «глагол миров» потому, что его сознание полностью сосредоточено на материальном существовании, пространство со всеми его чудесами света и звука предстает перед ним пустым. Из личного опыта немецкого исследователя нейропсихологического направления в литературоведении Эрнста Пеппеля: «У современного человека потеряно первозданное восприятие, а вместе с ним и чувственность при рассмотрении тонких различий. «Ослепленный» я иду по жизни, оупевший богатством того, что содержится в копилке моего кругозора. Я различаю краски, но не чувствую их больше, не переживаю их цвет, звук, красоту» [7, с. 32]. Визуальное стало доминирующим. Антенны, направленные в мир, органы моих чувств, которые не принимают более все богатство мира, как в детстве, например, как у «неначитанных» первобытных людей. «Тем самым я живу в виртуальном мире, и не задействую потенциал других органов чувств, которые мне заложены природой» [7, с. 32].

Проведенная работа позволяет сделать следующие выводы: хотя материал музыки – звук, мелодия, отличаются от слова – образного языка литературы, тем ни менее художественное мышление, принципы обработки материала композиторов и писателей имеют общие черты. В романе Й. Йолера «Гармония мира» каждая форма в объектном мире представлена феноменом звука, поэтому «звуконепроницаемые» идеи можно услышать, их можно воплотить в таких формах, которые сделают эти идеи целенаправленно доступными органам чувств и эмоциям. Сравнительный анализ литературно-поэтических описаний и умозрительных гипотез соотношения музыкальных мотивов и немзыкальных факторов в творчестве Баха проведен на основе историко-литературных рецептивных свидетельств и прослеживает музыкальный язык композитора в двух традициях (романтизма и барокко).

Перспективы нашего исследования связаны с нерешенными проблемами формы и содержания поэтики музыкального в произведениях авторов экспериментальной прозы Эльфриды Елинек, а также с феноменами музыкальной переработки психических процессов в работах австрийского ученого Матиаса Хубера, по мнению которого музыка, обращенная к чувствам, способна сказать миру больше, чем тысячи слов.

В наше время искусство обычно понимается как разновидность общественной коммуникации. «В начале эры цифровой культуры мы живем в симбиозе с машинами, как декодеры информации, зависим от них полностью, независимо от пользы или вреда, и из-за этого стали мячиком, которым играет техническая эволюция» [8, с. 62]. Выводы общего гуманитарного характера помогают выявить закономерности пространства Культуры, определяющие связь между всеми искусствами и социумом. Доводы убеждают в необходимости новой концепции, способствующей познанию эстетических феноменов в контексте окружающей их жизни, чтобы «вторгаться во вселенную мира и души» и изучать уникальные особенности музыкального мыслетворчества. Знание этих закономерностей необходимо обществу, которое стремится не только наслаждаться искусством, но и направлять его развитие в открытой и внятной современной мышлению классической традиции, сохраняющей свою художественную актуальность. «Сценарий грядущего, к которому мы стремимся, зависит от нашего нравственного выбора, от наших преставлений, что есть Добро и что есть Зло» [5, с. 18].

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Базунов С. А. Бах. Моцарт, Бетховен. /С. А. Базунов, И. А. Давыдов, М.А. Давыдова. – М.: РИПОЛ классик, 2015. – 288 с.
2. Гофман Э. Т. А. Крейслериана. /Собрание сочинений. В 6 т. Т. 1. – М.: Худож. лит., 1991. – с. 50.
3. Жабинский К. А., Зенкин К. В. Музыка в пространстве культуры: Избранные статьи. Выпуск 2. – Ростов-на-Дону, 2003. – 266 с.
4. Зинченко В.Г., Зусман В.Г., Кирнозе З.И. Методы изучения литературы. Системный подход. – М.: Флинта; Наука, 2002. – 200 с.
5. Чешко В. Ф. Размышления об этике и теории познания в эпоху управляемой эволюции./Universitates. Наука и просвещение. – № 2 (26), 2006. – С. 4-18.
6. Jöhler Jens. Die Stimmung der Welt. Roman. Alexander Verlag Berlin/Köln, 2013. – 348 S.
7. Pöppel Ernst. Lesen ist Zeitverschwendung. Hundert. – Das Jubiläumsmagazin der Deutschen Nationalbibliothek. Von Schmökern bis Studieren: Wie Worte Welten öffnen. Hsg. Niggemann E. Frankfurt am Main, 2013. – S. 31-33.

8. Carr Nicholas. Wer bin ich, wenn ich online bin... und was macht mein Gehirn solange? Wie das Internet unser Denken verändert. Aus dem Engl. von Henning Dedekind. – Karl Blessing Verlag, München, 2010. – 383 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Шумська – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької та французької мов факультету іноземних мов Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.

Наукові інтереси: культурно-естетичні аспекти вивчення літературних явищ, семантика та поетика літературного твору, рецептивна критика.

УДК 811.111'25

APPELLATION'S MOTIVATION IN FICTION

Ольга ЯСКЕВИЧ, Мирослава ЗИМОМРЯ (Дрогобич, Україна)

У статті аналізуються різні шари розмовної мови, які виступають у функції звертання, а також сфера їх використання. Досліджуються різні форми звертання у офіційних та неофіційних стосунках та їх використання у художньому тексті.

Ключові слова: звертання, офіційні та неофіційні стосунки, різні шари розмовної мови.

В статье анализируются разные слои разговорной лексики, которые используются в функции обращения. Исследуются разные формы обращения в официальных и неофициальных отношениях, а также их использование в художественном тексте.

Ключевые слова: обращения, официальные и неофициальные отношения, слои разговорной лексики.

The article deals with studying different layers of lexical units in the function of appellation and investigating spheres of their usage. We also analyze different forms of appellation, which are used in the informal and formal spheres of communication. The role of appellation (names, surnames, the names of relationship) are analyzed here.

Key words: appellation, informal and formal spheres, layers of lexical units.

The problem of using standard language, culture of speaking is of interest to the linguists. These problems are urgent and they are paid much attention to by many modern linguists. Ability to select language means, which are adequate to the condition of communication, is called communicative competence.

This problem is investigated in our article and it is urgent. The aim of our article is studying different layers of lexical units in the function of appellation, investigating spheres of their usage.

We also analyze the appellation in the different contexts (formal and informal), different forms of appellation, which are used in the informal spheres of communication.

Appellation is a word or a combination of words, which name a person or an object to whom the speech is appealed [6, p. 242].

The main function of appellation is to attract attention to whom the speech is addressed. That's why in the role of appellation names, surnames, the names of relationship are often used. In folklore and fiction the appellation may be addressed to animals and inanimate objects.

In many cases appellation is grammatically connected with sentences. Appellations don't coordinate; they have special grammatical connections, which are called correlative connections.

In modern linguistic literature one can find different statements about grammatical gist of appellation. Some linguists consider that appellation enter the sentence (O.O. Shakhmatov, O.M. Pieshkovskiy). They point out the existence of grammatical connections between appellations and sentences.

According to O.Bulakhovskiy, the appellations don't form special groups of nominal sentences. A new statement has appeared recently, that appellation is a part of a sentence because it is expressed by a notional part of a speech, have syntactic features and closely connected with other parts of the sentences [3, p. 120].

Appellation is a word or a combination of words, which are grammatically independent from the sentence, nominate the person to whom the speech is addressed and is characterized by vocative intonation [3, p. 55] By appellation we mean the use of nouns, pronouns, substantives adjectives or equivalent combination of words to denote person to whom the speech is addressed.

B.Ilyish uses the term direct address in the function of appellation. He says that there are some elements of the sentence, which are neither its main parts, nor any of the usual secondary ones. These are the direct address.

The direct address is often said to be outside the sentence, in the sense that it is not an integral part of its structure but is, as it was, added to it "from the outside" [4, p. 24]. This new statement, however, seems hardly justified and it is based on a rather too narrow view of the structure of a sentence. If we were to take the term "outside the sentence" as its face value, we should have to omit these elements, for example, when asked to read a sentence aloud. This is never done, and should not be done. By "structure of the sentence" we should mean the whole of a sentence, with all the elements, which it may contain, with their varying degrees of organic unity. In this sense, then, the direct address is no less a part of the sentence than any other word or phrase.

The direct address is a name or designation of the person (or, occasionally, thing or things) to whom the speech or writing is addressed. We should not include in a definition of direct address the purpose of its use, as is done occasionally in grammars [2, p. 26]. The purpose may be different but this does not alter the fact that it is a direct address in all cases.

The direct address may consist of one word or of a phrase. If it is one word, this may be the person's name, or profession, or title, or it may denote a relationship between the person addressed and the speaker. If it is a phrase, this may be any of the types just mentioned, or it may be some emotional address friendly, as "my dear fellow", or hostile, as "you swine", "you old rascal", etc. in the latter case, it is quite clear that the speaker's purpose in using a direct address is to express his attitude towards the person spoken to, whether it be friendly or otherwise. A few examples from modern fiction will do well to illustrate the various possibilities in the structure and function of the direct address:

What have you been doing, Tom? [9, p. 176]. *Dolly, how can you be so unkind?* [9, p. 179]. *Hulloa, Julia, come in* [9, p. 48]. *You know how clever you are, Michael* [9, p. 62].

The names Tom, Dolly, Julia and Michael as such are neutral in tone, but the following sentences:

Julia dear, will you marry me? [9, p. 42]. *There's something in that, Evie dear* [9, p. 84]. *Charles dear, I want to talk to you about Roger* [9, p. 277]. *Oh Roger darling, you know your wretched father's busy.* [9, p. 179]. *Oh, darling, how wonderful for you* [9, p. 188].

Of course these sentences express the speaker's emotional attitude toward the person addressed.

The emotional range of the words and phrases used in direct address can of course be very wide indeed, and these deserves close study from a lexical and stylistical viewpoint, but it does not affect the grammatical aspect of the matter.

The most spread part of speech, which is used in the function of appellation, is a noun. All proper nouns in the function of appellation are characterized by the absence of the article in the English language. [5, p. 78].

Inside this group of words one can distinguish two classes of lexical units: proper nouns and common nouns. Both proper and common nouns in the function of appellation can reflect the inner world of this person. Alongside with the common features, each class of nouns in function of appellation has its own specific features.

The common nouns in the function of appellation are divided into two groups:

1. The appellations, which don't have estimative shades of meaning and they only, name the person.

It'll do you good, mummy. [9, p. 136]. *All right, daddy, cried Roger.* [9, p. 142].

Those, which have estimative meaning. They don't only attract the attention of the person but also give him a definite characteristic.

Well, so long, old man. [9, p. 215]. *Oh, my dear old chap, I'm sorry to hear that.* [9, p. 215].

Not all common nouns but only those, which are connected with the names of persons, perform the role of appellation. In the group of appellations, which don't have estimative meaning one, can distinguish the following categories: words which denote rank, status, scientific degree, the occupied post, terms of relationship and occasional appellations. Appellations, which have estimative meaning, are divided into: zoosemy, names of plants, names of parts of the body, abstract nouns, slang appellations, names of persons reflecting their appearance and emotional appellations proper.

In the Modern English language there are two and three-elements of proper names. Functioning of the proper names is not limited only by the indication of the person, the proper

names comprises the character of national originality and their usage in speech, the choice of this or that form of appellation [name, surname] are conditioned by different extra linguistic factors.

The proper names are divided into surnames, full proper names, diminutive proper names and nicknames. These four categories are distinguished in the system of appellations: all full proper and diminutive proper names, surnames and nicknames compose the nucleus of this system. [6, p. 10]. Each of them can perform the function of appellation.

The most widely spread in this system are the proper names. They can combine with:

1. Traditional forms of politeness.

Good-bye, Miss Lambert. So long, good luck and all that sort of thing. [9, p. 108]. I've got the most tremendous admiration for you, Miss Lambert. [9, p. 197].

Pity I can't have you to massage me, Miss Phillips [9, p. 86]. How you talk, Mr. Gosselyn [9 p.,86]. Your favorite table is waiting for you, Miss Lambert [9, p. 295].

I hear you've had a big success tonight, Miss Lambert. [9, p. 295].

The combination of traditional forms of politeness with proper names is realized through the correlation of such forms as Mrs., Miss with feminine and Mr., monsieur, sir, master with masculine.

2. With words denoting rank, scientific degree, grade and the occupied post, etc.

Now, you mustn't flirt with me, Colonel [9, p. 41].

As the appellation of rank and grade suggests only official situation, they are connected with the surnames.

3. Adjectives, which have estimative character.

But to think Julia could possibly give him a thought - my poor Dolly, you make me laugh [9, p. 79].

4. Terms of relationship.

The proper nouns in the function of appellation occupy the central place in the system of appellation, that's why they are universal and they are used by the representatives of all social groups.

When persons of different groups communicate with each other we can notice that the representatives of the older generation address the younger generation using both full and diminutive names.

Don't think unkindly of me, Tom [9, p. 96]. You are in love with Michael, aren't you? [9, p. 172] I've never told a lie, yet, Dolly, and I'm too old to beginnow [9, p. 181].

Roger, what do you mean? [9, p. 188] I've been such a loyal friend to her, Michael [9, p. 169] Tell me, Evie, do men ever try to pick you up in the street. [9, p. 249].

One and the same form of appellation can be used by the addressee with different purposes, namely to express dissatisfaction with the addressee or disagreement with him or her.

Oh, Charles, how can you! [9, p. 278]. Who the hell do you suppose he is, Evie? [9, p. 121]. Don't be such a fool, Dolly [9, p. 173]. Michael, why don't you let that flat in the mews to Tom? [9, p. 78]. How you talk, Mr. Gosselyn [9,86]. Don't think unkindly of me, Tom [9, p. 96]. For God's sake don't fuss, Evie [9, p. 158]. Don't be silly, Julia [9, p. 110].

The choice of this or that form of appellation can be not only socially but also psychologically conditioned; such an appellation can have a special psychological shade. It depends upon the addressee to whom he appeals, whether his attitude to the person is good or bad.

You're so good to me, Michael, and I hate my'self [9, p. 223]. You are the best company in the world, Charles [9, p. 239]. I do anything in the world for you, Charles [9, p. 242]. But I love you, Tom [9, p. 157]. I love you Michael, go. I can't bear it [9, p. 223].

The language can influence the behaviour of the person. One of the means of influence is the form of appellation. Knowing the habits and the character of the addressee, the speaker uses a special form of appellation, he can arouse emotions, achieve agreement etc.

Oh, Michael, Michael if you love me, if you've got any spark of tenderness in that hard heart of yours, let me have a bottle of beer [9, p. 107].

Forms of appellation are linguistic means, which express the relations between people. The relations can be personal and social, conditioned by the place of the person in social life. Certain

forms of appellation suit each type of relation. With the change of the character of relations between the speaker and the addressee, the usual form of appellation changes too.

The most spread part of speech, which is used in the function of appellation, is a noun. Common nouns in the function of appellation are divided into inestimable and estimative appellations [10, p. 342].

Lexico-semantic forms of appellation differ within different social groups. The choice of the form of appellation depends on social traditions and norms.

In the system of the forms of appellation it is reasonable to speak about subordination, age, generation, profession, education, the theme of conversation, the degree of acquaintance, sex.

The use of the appellation in the language is a part of the problem of the culture of speech. The forms of appellations can express the whole complex of feelings shown to the interlocutor. We can judge the social status and educational level of the speaker by the forms of appellation he uses.

The choice of forms of appellation depends upon psychological state of the speaker, the addressee and the character of relations between them.

The system of the forms of appellation is dynamically stable. Substantive subsystem is characterized by certain stability. Some appellations, which lie in the level of low colloquial and slang style, penetrate into idiolect of higher and middle class [fellow, chap]. These language innovations spread very quickly and become language norms.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Волох О.Т., Чемерисов М.Т., Чернов С.І. Сучасна українська літературна мова. – Київ: Вища школа, 1976.
2. Галкина – Федорук Е.М. Обращение как семантическое-стилистическое средство выразительности в стихах Есенина // Проблемы современной филологии. – М., 1965. – С. 63-67.
3. Гольдин В.В. Обращение: теоретические проблемы. – Саратов, 1987. – С. 128.
4. Капканадзе Л.А. Номинация // Русская разговорная речь. – М., 1977. – С. 37-56.
5. Медвидь О.С. Просторіччя англійської мови і засоби його відтворення в українських перекладах: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Київ, 1975. – С. 27.
6. Оликова М.А. Обращение в современном английском языке. – Львов: изд-во Львов. гос. ун-та, 1979. – С. 84.
7. Charlston B. Studies on the Emotional and Affective means of Expression in Modern English. – Bern, 1960. – С.235
8. Roget's The saurus of English Words and Phrases. 2nd ed. – London, 1962. – P. 349.
9. W. Somerset Maugham "Theatre". – Moscow, 2000. – P.317.
10. Yaskevych Olga, Zymomyra Myroslava. The use of appellations in official and informal relations// Recepcja Tresci: studia literackie i translatoryczne. Spriyniatia змісту: літературознавчі та перекладознавчі студії. – Drohobycz- Uzhorod- Czestochowa-Gdansk: Posvit, 2014. – P.341-350.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Ольга Яскевич – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германських мов та перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: літературознавство, перекладознавство.

Мирослава Зимомря – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри германських мов та перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: літературознавство, перекладознавство.

УДК 821.112.2.09Вол(045)

ЭВОЛЮЦИЯ АВТОРСКОЙ КАРТИНЫ МИРА (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ КРИСТЫ ВОЛЬФ)

Людмила БЕРЕЖНАЯ (Мариуполь, Украина)

У статті аналізується авторська картина світу у її розвитку. Окреслюються різні аспекти еволюції мовної картини світу німецької письменниці Кристи Вольф, серед яких культурно-історичні зміни, розвиток світоглядної концепції та динаміка картини світу.

Ключові слова: мовна картина світу, еволюція, концептуальна картина світу, художній текст, образність, експресивна насиченість, метафора.

В статье анализируется авторская картина мира в ее развитии. Выявляются различные аспекты эволюции языковой картины мира в произведениях немецкой писательницы Кристи Вольф, среди которых культурно-исторические изменения, развитие мировоззренческой концепции, динамика ее языковой картины мира.

Ключевые слова: языковая картина мира, эволюция, концептуальная картина мира, художественный текст, образность, экспрессивная насыщенность, метафора.

The article is devoted to the analysis of author's mapping of the world development. The research is based on the novels written by the German authoress Christa Wolf. Different aspects of the evolution of the writer's

linguistic mapping of the world such as its dynamics, cultural and historical changes, and changes in the writer's world outlook are considered.

Key words: linguistic mapping of the world, evolution, conceptual mapping of the world, literary text, imagery, expressive saturation, metaphor.

Все большую актуальность в лингвистических исследованиях приобретает интегративный подход, предоставляющий возможность адекватно воспринять и осмыслить тот или иной феномен. Так, изучение языковой картины мира (ЯКМ) правомерно предполагает два подхода – лингвокогнитивный и лингвокультурологический, которые сосуществуют внутри коммуникативной парадигмы. При этом категория языковой личности (ЯЛ) занимает центральное место.

Эволюция ЯКМ объясняется воздействием изменяющихся условий повседневной жизни, появлением новых реалий, требующих своей вербализации и включения в ЯКМ, ценность которой заключается в том, что она отражает спонтанное, целостное восприятие мира человеком. Это целостное восприятие мира включает и наивное первичное знание, и логическое осмысление мира, и знания, не поддающиеся логическому осмыслению, и явные заблуждения [3, с. 20].

Исследование поэтической или индивидуально-авторской картины мира (АКМ) отмечается в настоящее время в качестве одного из актуальных направлений в изучении ЯКМ. Так, многие исследователи развивают тему индивидуально-авторских концептов (В. В. Литвинова), описывают смысловые доминанты идиостиля авторов художественных произведений (Л. П. Грунина) и т.д. Обращение к проблеме эволюции индивидуально-авторской картины мира представляется не менее актуальным.

Эволюция, как и динамика, связана в общенаучном понимании с движением и развитием. Привлекательность динамического аспекта состоит в том, что именно в динамике языка и речи проявляется та эстетическая энергетика, которая исходит из субъективных моментов, присущих ЯКМ автора.

В центре ЯКМ, как известно, находится субъект, то есть языковая личность. По образному выражению С. В. Ивановой [1, с. 28], языковая личность – «рычаг», с помощью которого осуществляется взаимодействие языка и культуры. В художественном тексте находит свое отражение ЯЛ в целом и ЯЛ автора в частности. Следует отметить, что ЯЛ писателя находит свое эксплицитное и имплицитное выражение благодаря системе средств, представляющих категорию персональности художественного текста. Именно с этой категорией тесно связаны оба феномена – языковая картина мира и языковая личность.

Для выявления сути языковой картины мира следует обратиться к структуре языковой личности. Как материальный носитель идеологии, творец и продукт языка одновременно, ЯЛ включает, согласно соответствующей теории Ю. Н. Караулова, три уровня: вербально-семантический, когнитивный и мотивационный [2, с. 150]. Опираясь на указанные уровни, можно с помощью методов лингвистического анализа (семантического, контекстуального, дискурсивного) проследить эволюцию авторской картины мира.

В качестве конкретного материала нашего исследования послужили произведения известной немецкой писательницы Кристи Вольф. Об эволюции индивидуально-авторской картины мира могут предположительно свидетельствовать некоторые аспекты, среди которых определенные культурно-исторические изменения, изменения в мировоззренческой системе автора, динамика его концептуальной и языковой картины мира.

Один из ключевых моментов мировоззренческой позиции К. Вольф – осознание того воздействия, которое испытывает на себе художественная проза ходе исторического процесса. По мнению К. Вольф, самое важное для литературы (имеется в виду, прежде всего, немецкая литература) заключается в исследовании условий, в которых человек может реализоваться как существо нравственное. Несмотря на условия тоталитарного общества К. Вольф постоянно пытается сохранить нравственную идентичность. Она отмечает несовместимость стремления писать реалистично и при этом отказываться от конфликтов или избегать их.

Как многие другие авторы, К. Вольф начинала свою творческую деятельность, основываясь на «санкционированных» воззрениях (с точки зрения идеологии).

Так, в «Московской новелле» исходным критерием для К. Вольф является политико-дидактическая задача. Персонажи (Вера Брауер и Павел Кошкин) выполняют функцию образца для подражания. Личный конфликт героев разрешается тем, что они принимают верное решение, продиктованное «партийностью» Веры, главной героини. В «Расколотом небе» проблема поиска нравственной идентичности рассматривается в рамках общепринятой общественной морали. Этот важный аспект точно выражен, на наш взгляд, в критической статье М. Дурзака, который называет данный роман «притчей формирования социалистического сознания» [3, с. 190].

Оценка романа как «притчи» не лишена оснований еще и в связи с тем, что автор, К. Вольф, как справедливо замечает Аннетте Фиршинг [3, с. 38], выступает в роли некоего «всезнающего» рассказчика, который все видит и все знает (доказательство тому – пролог и эпилог). В романе «Размышления о Кристе Т.», подчеркнем, впервые поиск нравственной идентичности осуществляется иначе, в противоречии с принятыми в обществе нормами морали. Писательница осознанно отказывается от определенных моделей повествования, предписанных «свыше».

Таким образом, в творчестве К. Вольф наблюдаются существенные изменения, связанные с развитием ее мировоззренческой концепции. Эти изменения называют по-разному: например: «Wandel» [1], «Sprung» [2], однако важен сам факт имеющих место перемен, которые озвучены самой писательницей: «Das Subjekt, der sozialistische Mensch, lebt immer souveräner in seiner Gesellschaft, die er als sein Werk empfindet: nicht nur denkt und weiss, sondern empfindet» [6, с.557]. Глагол «empfinden» («чувствовать», «ощущать») не случайно повторяется автором: это свидетельство тех кардинальных перемен, которые наметились в творчестве писательницы, прежде всего, имеем в виду сознательное смещение акцентов на внутренний мир героев (в романе «Nachdenken über Christa T.»). Раскрывая их душевное состояние, К. Вольф тем самым подчеркивает, что социалистическая литература не только может, но и призвана, как любая другая, заниматься тонкими нюансами чувств. Вопрос «Wie soll man leben?» проходит красной нитью в произведениях писательницы. Однако, если в романе «Расколотое небо» автор дает ответ однозначно в «социалистическом ключе», то в романе «Размышления...» едва ли возможен подобный ответ. Образ Кристы Т. далек от образцового во всех отношениях образа Риты Зейдель. Криста Т. существует на «периферии» общественной жизни и при этом не боится быть в отношениях конфронтации с обществом, если общество мешают ей как личности.

О ней (Кристе Т.) автор пишет: «Denn sie ist, als Beispiel, nicht beispielhaft, als Gestalt kein Vorbild» [6, с. 208], то есть как «пример» – героиня «не достойна подражания», другими словами, данный персонаж – далеко не «образец».

Думается, что Криста Т. представляет творческое кредо самой писательницы, которое выражается в ее нетерпимости к усредненности и конформизму. Обретение себя (Selbstbestätigung, Selbstbehauptung) и проблема самореализации (Selbstverwirklichung) актуальны и для главных женских персонажей ее произведений. Это точки их соприкосновения. То, что для героини романа «Размышления о Кристе Т.» процесс обретения собственного «Я» не предполагает участия в общественной жизни, является «крамольной» мыслью со стороны К.Вольф. В такой позиции автора заключена, метафорически выражаясь, «взрывная сила» романа –«politischer Sprengstoff» [4, с. 201]. Это дает основание говорить о возрастающей субъективности К. Вольф как автора, так как она все более дистанцируется от существующих канонов эстетики социалистического реализма. Эволюция индивидуально-авторской картины мира писательницы прослеживается, таким образом, на уровне персонажей, которые эксплицируют авторскую концепцию восприятия мира, включающую размышления, чувства и эмоции, настроения и ассоциации. Особый интерес при этом представляют метафоры, связанные с образом персонажа, как, например, в романе «Размышления о Кристе Т.». В качестве такой метафоры можно рассматривать образ

орхидеи, редкого цветка, который расцветает на очень короткое время и в контексте романа К. Вольф имеет, пусть косвенную, но связь с образом героини романа. Аналогично орхидее жизнь Кристи Т. непродолжительна, неизбежен печальный финал. Возможно, этот цветок указывает на особенности героини, присущие только ей: насколько притягателен цветок, настолько привлекательна сила индивидуальности Кристи Т. Когда она смотрит на удивительный цветок вместе с другими, то чувствует себя «умиротворенной» («getröstet») и одновременно с этим «терзается внутренними противоречиями» («zerrissen»): «Vor einem Blumenladen in der Innenstadt standen ein Dutzend Menschen, die schweigend warteten, dass um Mitternacht eine seltene, hell angeleuchtete Orchidee für wenige Stunden ihre Blüte entfalten sollte. ... Dann ging sie getröstet und zerrissen nach Hause» [6, с. 74]. Противоречивость ее чувств объясняется осознанием реальных трудностей жизненной ситуации. Существует ряд способов реализации доминирующей репрезентативной системы восприятия в рамках художественного произведения. Наиболее распространенным способом в произведениях К. Вольф считаем повторяемость и высокую частотность лексемы «der Himmel» [7]: Himmelskuppel, Himmelsgewölbe im Mond, reiner Himmel, Himmel im richtigen Gleichgewicht, kühler, blauer Himmel, fließender schwarzer Himmel, das hohe zartverschleierte Himmelsgewölbe, das Wichtigste an dieser Landschaft, graue Himmelswand. В приведенных примерах небо, точно живое существо, предстает совершенно разным - в зависимости от времени суток, настроения героев, той жизненной ситуации, в которой оказываются герои романа. Опираемся на авторитетное мнение В. Е. Чернявской, которая отмечает преобладание в художественной коммуникации суггестивного влияния, связанного с созданием определенного настроения. Вне сомнений, художественно-эстетическая коммуникация «позволяет внушать человеку определенное эмоциональное состояние, формировать его ассоциативное мировоззрение, стимулировать к размышлениям» [4, с. 29]. Другим, не менее важным способом репрезентации эмоционально-смысловой доминанты можно считать расширение значения лексемы «Himmel» вследствие метафоризации. В названии романа «Der geteilte Himmel», представляющим собой концептуальную метафору, как бы предсказывается смысловое содержание произведения. Кроме того, можно говорить о визуальной модальности, но визуальное восприятие «расколотого неба» – не проявление визуального восприятия К. Вольф, это смыслообразующий фактор, который структурирует эмоционально-смысловую доминанту писательницы. Метафорический образ неба, являя собой квинтэссенцию авторского смысла произведения К. Вольф – один из самых ярких образов, структурирующих эмоционально-смысловую доминанту ее произведений. Исходя при метафорическом переносе из цельности небесного свода, она подчеркивает противоестественность подобного «раскола» как в отношении Германии, разделенной на два различных государства, так и в отношении чувств людей, нарушения гармонии их внутреннего мира. К. Вольф, описывая внутреннее освобождение своей героини, подчеркивает, что восстановление – «самое важное в этом ландшафте»: «Dieses hohe, zartverschleierte Himmelsgewölbe, das Wichtigste an dieser Landschaft, das, unverletzt durch Häuserblocks und Schornsteine, von einer schmerzhaft bekannten Linie – Wald, Felder und ein kleiner Höhenzug – getragen wurde, ordnete wie von selbst alles um einen natürlichen Mittelpunkt und liess kein quälendes Ausser – sich – Sein aufkommen» [7, с. 149]. К. Вольф утверждает значимость природы в жизни личности. Одним из ключевых моментов в романе «Размышления о Кристе Т.» являются также строки о небе, однако героиня, размышляя и глядя в небо, сомневается в том, что природа принимает участие в судьбах людей. Она отдает себе отчет в том, что небо было и будет всегда. Через концептуальную метафору, в основе которой лежит образ неба, автор опровергает значимость природы для судьбы человека: «... nachdem ich mich schon verirrt hatte, fiel es mir ein, nach dem Himmel zu sehen. Er war, wie heute, zart verschleiert, und ich musste dasselbe denken, was ich damals dachte ... weil dieses blasse, vertraute Blau, das nur für uns erdacht, nur uns zu gehören schien, schon auf alten Bildern vorkommt, denen ich nichts nachfühle als nur dieses Blau. Eine Empörung darüber, dass es in hundert Jahren, lang nah uns, unbeteiligt und unverändert, durch eine gewisse Jahreszeit, durch

einen gewissen Lichteinfall wieder erzeugt werden würde» [6, с. 164]. Рассмотренные метафоры позволяют, таким образом, судить об эволюции авторской картины мира на когнитивном уровне. Будучи творческой языковой личностью автор выходит за пределы определенного стандарта, открывая при этом читателю необычный ракурс того или иного образа (например, образ орхидеи).

Итак, рассмотрение комплекса характеристик, объединенных в языковой личности автора, становится возможным сквозь призму языка и дискурса. Эволюция индивидуально-авторской картины мира Кристи Вольф предстает в ряде аспектов, среди которых: культурно-исторические изменения в Германии, тесно связанные с этим изменения мировоззренческой концепции писательницы, динамика ее концептуальной и языковой картины мира. Кроме того, анализируя произведения К. Вольф, убеждаешься неизменно в силе эстетической энергетике, исходящей из тех субъективных моментов, которые присущи ее языковой картине мира. Также можно легко заметить, какое именно историческое событие отразилось на ее мировоззрении, например, построение Берлинской стены, которое отразилось на судьбах жителей ФРГ и ГДР.

В полной мере к писательнице могут быть отнесены слова великого Г. Флобера, приведенные Умберто Эко в контексте проблематичности и спорности так называемого «принципа безличности» того или иного произведения искусства: Криста Вольф незримо присутствует в своих произведениях, не «вписывая себя» в них, но давая почувствовать свое присутствие, пусть «незримо, но всемогуще» [5, с. 71].

Следует заметить, что существует необходимость дальнейшего рассмотрения языковой личности автора в произведениях, в частности, немецких писателей, поскольку это способствует более глубокому изучению культурно-исторических изменений, а также тесно связанные с этим изменения мировоззренческой концепции писателей.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Иванова С. В. Лингвокультурология и лингвокогнитология (сопряжение парадигм) / С.В. Иванова. – Уфа: БашГУ, 2004. – 212 с.
2. Зинченко В. Г. Межкультурная коммуникация. От системного подхода к синергетической парадигме: учебное пособие / В. Г. Зинченко, В. Г. Зусман, З. И. Кирнозе. – М. : Наука, 2007. – 280 с.
3. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. / О.А. Корнилов. – М. : ЧеРо, 2003. – 301 с.
4. Чернявская Е. В. Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия: учебное пособие. / Е.В. Чернявская. – М. : Наука, 2006. – 211 с.
5. Эко У. Поэтики Джойса / пер. с итал. А. Ковалю. – СПб. : Симпозиум, 2006. – 150 с.
6. Wolf Ch. Nachdenken über Christa T. / Ch. Wolf. – Halle : Mitteldeutscher Verlag, 1968. – 207 S.
7. Wolf Ch. Der geteilte Himmel. / Ch. Wolf. – Leipzig : Philipp Reclam jun., 1966. – 205 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Людмила Бережна – асистент кафедри німецької філології Маріупольського державного університету.
Наукові інтереси: теорія літератури, історія німецької літератури, стилістика художнього мовлення.

УДК 811.11:7.038.6:801.8

КАПІТАЛІЗАЦІЯ ЯК НЕВЕРБАЛЬНИЙ МАРКЕР ТОЧКИ ЗОРУ У ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ МУЛЬТИМОДАЛЬНОМУ ПОЛІФОНІЧНОМУ НАРАТИВІ

Олена БІЛЕЦЬКА (Дрогобич, Україна)

У статті йдеться про особливості постмодерністського мультимодального поліфонічного нарративу, що набуває ознак гібридного, через надмірне вживання засобів гетерогенних семіотичних модусів. Автор визначає зміст понять “мультимодальний нарратив” і “поліфонічний нарратив” у руслі посткласичної наратології. У статті пропонується прагматистичний підхід до вивчення капіталізації, як невербального маркеру точки зору у постмодерністському мультимодальному поліфонічному нарративі, що кодує імпліцитний зміст мовленнєвих повідомлень.

Ключові слова: гібридність, нарратив, мультимодальний нарратив, модус, поліфонія, поліфонічний нарратив, точка зору, капіталізація, невербальний маркер.

The article concerns the organization of postmodern narrative text, the latter bearing the distinguishing characteristics of a hybrid text composed of heterogeneous semiotic modes. The author provides the definition of the key terms "multimodal narrative" and "polyphonic narrative" the way they have developed during the evolution of postclassical narratology. The author uses a pragmastylistic approach to the analysis of capitalization that can be variously positioned within a certain textual unit. The research enables to define capitalization as a non-verbal cue of point of view in postmodern multimodal polyphonic narrative. The author substantiates that capitalization manifests the narrator's point of view in different facets (perceptive, psychological and ideological) thus encoding implicit information in the text that can be interpreted in multiple ways by the reader.

Key words: hybridity, narrative, multimodal narrative, mode, polyphony, polyphonic narrative, point of view, capitalization, non-verbal cue.

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок з науковими завданнями. Завдяки здобуткам у царині науки і техніки (тотальна комп'ютеризація та модернізація поліграфічних пристроїв) постмодерністський художній текст набуває ознак гібридного. Під гібридністю розуміють "мутантне копіювання жанрів <...>" [10, с. 506], трансгресію жанрів у вигляді поєднання літературних і нелітературних жанрів [16, с. 227–228]. У цьому зв'язку ми звертаємось до вивчення тексту як знаку, що містить засоби гетерогенних семіотичних систем. Це знаходить свій вияв у плюралістичності його змісту та новій графічній формі, яка відображена засобами зорової виразності, як от засобами сегментації тексту, видами шрифтового набору, цифрами, пунктограмами тощо. У результаті такої візуалізації не лише буквено-словесні, але й будь-які інші графічні знаки стають смислотвірними конститuentами мультимодального наративу, віддзеркалюючи "нову графічну свідомість" [4], за якої у постмодерністському художньому тексті невербальні знаки стають маркерами семіотичного кодування імпліцитного змісту.

Мета статті – дослідити капіталізацію як невербальний маркер точки зору у постмодерністському мультимодальному поліфонічному наративі. Реалізація цієї мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- визначити зміст понять "мультимодальний наратив" і "поліфонічний наратив", "точка зору" та схарактеризувати її плани;
- проаналізувати капіталізацію як невербальний маркер точки зору у постмодерністському мультимодальному поліфонічному наративі крізь призму прагмастилістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на доволі стрімкий "наративний поворот" у галузі наратології від класичної до посткласичної, яка зазнала значних трансісторичних і транскультурних змін [18], поняття *наратив* еволюціонує від оповідного тексту (наратив як об'єкт) до способу презентації про події (наратив як процес чи спосіб формування знань) [13] і, у тлумаченні постмодерністів, як спосіб продукування знання (історичного, культурного, наукового) у будь-якій галузі [14, с. 1]; як "певний вид дискурсу, в якому фіксують два види подій (референтна і комунікативна) і який представлено засобами певних медій" [3, с. 15].

Мультимодальний наратив – це така наративна форма, де взаємодія гетерогенних семіотичних модусів (як вербальних, так і невербальних) утворює єдине структурне, смислове і функційне ціле. Під *модусом* розуміють той чи інший семіотичний ресурс, що застосовується як впізнаваний стабільний виражальний засіб дискурсу, котрий продукує певне культурне значення [9, с. 129]. Причому модус – це відкритий набір ресурсів з різних знакових систем, необмежених лише вербальними, тобто суто мовними, знаками [9, с. 129; 12, с. 6]; таким чином, чи то рукописний лист, чи фотографія, чи знаки типографіки тощо є семіотичними модусами.

Мультимодальний наратив руйнує усталені традиції: конвенційні графічні засоби як от капіталізація, курсив, дефісація тощо використовуються по-новому, причому всупереч правилам естетики читання, до яких закликають дизайнери-типографи.

Поняття *поліфонія* за М. Бахтіним – це текстова категорія, у якій сплетені різноманітні самостійні голоси, що розщеплюються у канві тексту [1]. Причому, як зауважує В. Тюпа, множинні голоси (як наратора, так і персонажів) можуть відображати як кардинально протилежні полюси презентації наративу (*поліфонія*), так і тотожні – тоді йдеться про так

звану *нульову поліфонію* [17, с. 220]. Завдяки явищу поліфонії текст кодується за допомогою двох, а то й більше, кодів.

Екстраполюючи вище схарактеризоване поняття поліфонія у площину аналізу постмодерністського наративу, ми оперуємо поняттям *поліфонічний наратив* як такою формою постмодерністського наративу, котра характеризується взаємодією різних точок зору (від суміжних до контрастних), що інтегровані в єдиному текстовому просторі.

Точка зору – це базова наративна категорія, що репрезентує смислову структуру тексту безпосередньо пов’язану з певним суб’єктом сприйняття, котрий розміщений в дієгезисі чи екзегезисі; отже, точка зору акумулює способи відбору й репрезентації подій у наративі [6, с. 121; 5, с. 30–34]. Ми виділяємо наступні плани точки зору: *план перцепції* (що існує у двох вимірах: просторовому і часовому), *психологічний план* (чуттєве й емоційне ставлення наратора), *ідеологічний план* (оцінка на основі способу мислення, світоглядної позиції тощо) [6, с. 121; 15, с. 77–83], усі з яких безумовно реалізуються за допомогою як вербальних, так і невербальних засобів.

Виклад основного матеріалу. Термін капіталізація походить від англійського прикметника “*capital*” (буквальне значення якого “*large in size and of the form used to begin sentences and names*”). Капіталізація, як прописний алфавіт, є однією з найдревніших шрифтових гарнітур верхнього регістру, котра походить з латинського алфавіту (звідси шрифти *Roman type*), що трансформувалась в період середньовіччя у Європі в алфавітний набір рядкового (непрописного) типу або алфавіт нижнього регістру. Згодом у 700-і роки установився стандарт письма відомий як *Carolingian minuscule*, що поєднав використання прописних і непрописних літер [7]. Традиційно за правилами англійського правопису капіталізацію використовують для позначення власних назв (імен, кличок тварин, географічних назв, назв періодичних видань, газет, журналів, організацій тощо).

Капіталізацію, як графічний прийом, спочатку головно використовували в юридичних текстах з метою виділення *тексту, що “впадає у вічі” (conspicuous text)*. Однак, автори посібників з практичної типографіки застерігають проти транспозиції цього прийому в площину художніх текстів, вважаючи зловживання капіталізацією довжиною у більш ніж лінійку друкованого тексту порушенням принципу естетики читання а, тим більше, проти її поєднання з жирним шрифтовим насиченням, мотивуючи такі застереження дослідженнями у царині когнітивістики, котрі доводять, що непрописні літери на відміну від прописних створюють оптимальний візуальний контур для розпізнавання друкованих слів мозком [там само].

Прагмастилістичний підхід до вивчення того чи іншого феномену полягає у виявленні можливих шляхів маніфестації тих прагматичних факторів (як інтралінгвальних, так й екстралінгвальних), які дозволяють виявити лінгвістичний потенціал аналізованого явища [11, с. 578] (у нашому випадку капіталізації) та його вплив на створення якісного показника тієї чи іншої мовленнєвої ситуації, яка і втілює певний стиль [8]. У постмодерністській лінгвопоетиці стиль – це рушійна сила тексту, яка сьогодні транслюється завдяки чисельним графічним засобам та їхнім комбінаціям, одним з яких є капіталізація.

Застосовуючи прагмастилістичний підхід до досліджуваного феномену у руслі посткласичної (постмодерністської) наратології, ми розглядаємо капіталізацію як *невербальний маркер точки зору* (дієгетичного або недієгетичного наратора за В. Шмідом [6, с. 91]). Залежно від її розташування у текстовій одиниці, ми поділяємо капіталізацію на *ініціальну* (на початку текстової одиниці), *медіальну* (посередині текстової одиниці), *фінальну* (наприкінці текстової одиниці) й *наскрізну* (впродовж усієї текстової одиниці).

Візьмімо до уваги наступний текстовий фрагмент:

“*So what was she like?*” *my sister asks, over the phone.*

I describe the mini-skirt, the hair, the make-up. My tone is neutral, disciplined.

“*Oh my God! I knew it!*” *Vera cries.*

(And how I am enjoying my bitch-fest! What has happened to me? I used to be a feminist. Now I seem to be turning into Mrs Daily Mail.) I tell her about the washing-up gloves, the pink-pearl-tipped fingers.

“Yes, Yes. I see everything.” Her voice wobbles with rage. (MLH, с. 82).

Тут за допомогою *ініціальної капіталізації* марковано глузливо-критичне ставлення дієгетичного наратора, а саме очевидця-протагоніста, (перебуває в дієгезисі, веде оповідь від 1-ої особи, бере безпосередню участь у реконструкції подій) до самого себе, що підсилюється таким невербальним засобом як *дужки* у функції стилістичного прийому *парентези*, котра виділяє наративну ремарку. Отже, застосовуючи прагмастилістичний підхід до аналізу невербальних маркерів поліфонічного наративу, ми вважаємо, що капіталізація й дужки реалізують *графічну алюзію* та *графічну антономазію* (заміна прямого імені описовим найменуванням особи): *“The Daily Mail”* – друге за популярністю табloidне видання, що первинно вийшло як видання для жінок, котре містить сенсаційну інформацію (плітки, злочини, новинки моди тощо). Так наратор Надежда у розмові з персонажем (її сестрою Верою) глузує над своїм упередженим ставленням до їхньої майбутньої потенційної мачухи – 36-річної іммігрантки Валентини з України, яка понад усе прагне до матеріального збагачення за рахунок одруження з 84-річним британцем українського походження (батьком Вери й Надежди) та успадкування його статків. Імплицитний смисл повідомлення закодованого засобами графіки полягає у тому, що контрастує з вербальним компонентом текстового фрагменту, немаркованого графічними засобами (*“And how I am enjoying my bitch-fest! What has happened to me? I used to be a feminist... ”*), а також з іншим текстовим фрагментом *“Maybe we should write to the Daily Mail.”* (MLH, с. 119), де традиційне курсивне виділення згідно з правилами англійського правопису позначає лише назву вище згаданого видання. Отже, капіталізація, як графічний прийом, транслює *макротекстуальний тип іронії* (реалізується впродовж контексту [2]) і є невербальним маркером *само-репрезентації дієгетичного наратора в психологічному плані*, а також в *ідеологічному плані*, оскільки демонструє власну світоглядну позицію наратора крізь призму її уявлень та переконань. Проаналізований приклад характеризує вияв *екстерналізації ідентичності наратора* у позатекстовий простір (з інтрадієгезису в екстрадієгезис) так, що відбувається чергування наративних рівнів, а отже і точок зору.

Множинне використання *ініціальної капіталізації* як графічного прийому впродовж усього тексту репрезентує точку зору з позиції дієгетичного наратора (а саме, наратора-протагоніста), наприклад, *“What’s this? Is Big Sis a closet romantic?”* (MLH, 62), *‘Nadia, I predicted it.’ Her voice rings with Big Sis triumph.* (MLH, с. 118) *“My heart sinks. I have been so looking forward to this confrontation: the Zadchuk matrimonial canon v. Mrs Divorce Expert; the green satin rocket-launcher v. the Gucci handbag. I realise how much I have been depending on Big Sis to take on Valentina. Now I recognise that in some ways they are two of a kind.”* (MLH, с. 182). Пряме значення лексем, виділених капіталізацією – це стилістична фігура під назвою *антономазія* (загальні назви у якості власних). Однак тут капіталізація кодує імплицитне значення, таким чином створюючи *графічні нейоративи*, що, з одного боку, позначають роздратування та зневажливе ставлення наратора до зверхності персонажа, старшої сестри наратора (про це зокрема свідчить курсивне виділення *“I”*), з іншого, – є своєрідним виявом прихованої помсти наратора своїй *“кривдниці”*, адже наратор використовує прізвиська позаочі, іронізуючи над манірністю і зверхністю сестри. Насамкінець, світоглядна позиція наратора щодо презентації сестри виключно у ролі негативного персонажа полярно змінюється до позитивного, ба навіть співчутливого ставлення, коли наратор дізнається про сімейну таємницю. Батьки наратора пережили розлучення під час війни, а її матір і старша сестра були полоненими концентраційного табору. Тут наратор використовує капіталізацію *“War Baby”* на позначення *“дитя війни”*, а *“Big Sis”* – віддзеркалює співчуття наратора до сестри, яка, будучи ще дитиною, враз стала дорослою після жахів війни й полону: *“War Baby grew up into Big Sis”* (MLH, с. 318) – так змінюється точка зору наратора в психологічному й ідеологічному планах: будучи частиною світу, який вона реперезентує, наратор, природньо, володіє обмеженими знаннями про цей світ [15, с. 79]; фактично наратор-протагоніст

“пропускає” певний ланцюг подій, будучи лише спостерігачем, а коли сімейна таємниця розкривається, стає безпосереднім її учасником.

Отже, капіталізація є маркером семіотичного кодування поліфонії, адже у наведених прикладах спостерігаємо полярність голосів наратора в *психологічному* (зміна емоцій) та *ідеологічному планах* (зміна світоглядної позиції).

Розглянемо наступний приклад:

“I screamed. ‘OHMIGOD!’ I yelled into the receiver. ‘I can’t believe it’s finally happened! FINALLY! And I can’t believe it’s taken you six million years to tell me! So?So? Details.” (DKCh, с. 13)

Капіталізація лексем **“OHMIGOD!”** та **“FINALLY”** маркує точку зору дієгетичного наратора в *психологічному плані* на різних наративних рівнях (наратор виходить за межі часо-простору наративу і рефлексує над власними діями у якості наратора-протагоніста). Приклад засвідчує емоційний підйом настрою наратора, котрий пояснюється радісною новиною, що їй сповістила подруга, до якої нарешті переїхав її бойфренд. У слові **“FINALLY”** спостерігаємо тільки застосування капіталізації, що передає вигук захоплення, тобто вживається у функції *графічної метафори*, адже графічні засоби і прийоми уподібнюють капіталізований фрагмент до вербальної реалізації емоційних станів (крик, переживання тощо); водночас точка зору з позиції наратора-протагоніста у текстовій одиниці **“OHMIGOD!”** візуалізована не лише за допомогою капіталізації, але й *голофразису* (злиття слів) у фразі *“Oh my God!”*, а також через порушення правил правопису “Г” замість “У” у лексемі “my”. Як капіталізація, так і голофразис є маркерами водночас і нетерплячості, і радості наратора, а порушення правил орфографії (буквена графема “Г” замість “У”). Такий графічний оказіоналізм може мати різне трактування: він, можливо, демонструє історичні процеси розвитку англійської мови, що зокрема полягали у кількарізних спробах уніфікувати правила англійського правопису, усунувши з нього труднощі пов’язані з передачею одного і того ж звуку різними літерами на письмі (наприклад, “Г” і “my” читаються однаково, але пишуться по-різному); також це можна пояснити і незнанням правил правопису чи навіть опіскою. Точку зору наратора також транслюють такі стилістичні фігури як *адинатон* (вид гіперболи, що позначає неймовірне перебільшення, що неможливе у реальності) *“six million years”*, та *повтор* *“So?So?”*, що усі сукупно реалізують стилістичний прийом *іронії* і застосовуються з метою привернення уваги до емоційного стану наратора. Тут наратор рефлексує над власними діями та емоційними станами, перетинаючи кордони наративних рівнів з екстрадієгезису в інтрадієгезис і навпаки (*транспозиція іншості наратора через трансгресію наративних рівнів*).

Висновки. Вивчення постмодерністського мультимодального наративу з позиції посткласичної наратології уможливило його трактування як такої гібридної наративної форми, де взаємодія гетерогенних семіотичних модусів (як вербальних, так і невербальних) утворює єдине структурне, смислове і функційне ціле. Це знаходить свій вияв у плюральності його змісту через нову графічну форму, яка, завдяки сучасним здобуткам у галузі поліграфії, відображена засобами зорової виразності, як от чисельними засобами сегментації тексту, видами шрифтового набору, цифрами, пунктограмами тощо. Зокрема, капіталізація, як невербальний маркер точки зору, транслює такі ознаки поліфонічного наративу як екстерналізація ідентичності наратора і транспозиція іншості, що передбачають трансгресію наративних рівнів, а також само-рефлексивність поліфонічного наративу. Таким чином, капіталізація є смислевірним конститuentом постмодерністського мультимодального поліфонічного наративу, як такого, що характеризується взаємодією голосів (як ідентичних, так і кардинально протилежних), що представляють різні точки зору.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бахтин М. М. Проблемы творчества Достоевского (1929) / М.М.Бахтин. Проблемы творчества Достоевского. Киев, 1994. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vehi.net/dostoevsky/bahtin/> – Заголовок з екрану.
2. Кухаренко В. А., Ланчуковська Н. В. Прагмалінгвістична типологія іронії // *Іноземна філологія*. – Вип. 113 – Львів, 2004. – С.179–186.
3. Папуша І. *Modus ponens*. Нариси з наратології. – Тернопіль: Крок, 2013. – 259 с.
4. Суховай Д. А. *Графика современной русской поэзии*: дисс. кандидата филологических наук : 10.02.01 / Суховай Дарья Алексеевна; [Место защиты: С.-Петербург. гос. ун-т] Количество страниц: 271 с. ил. Санкт-Петербург, 2008.

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.levin.rinet.ru/FRIENDS/SUHOVEI/disser/00.html>. – Заголовок з екрану.

5. Татару Л. В. Нарратив и культурный контекст. – М. : ЛЕНАНД, 2011. – 288 с.
6. Шмид В. Нарратология. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.
7. Butterick's Practical Typography by Matthew Butterick, Erik Spiekermann (Foreward). Ebook, Online, 2013. – 200 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://practicaltypography.com/> – Заголовок з екрану.
8. Crystal, David. Style: the varieties of English. In: W.F. Bolton (ed.), A history of literature in the English language, 10 (London: Sphere, 1975), 241–63. 2nd edition, 1987.
9. Hallet, Wolfgang. The Multimodal Novel: The Integration of Modes and Media in Novelistic Narration / Wolfgang Hallet // Narratology in the Age of Cross-Disciplinary Narrative Research. [Ed. Sandra Heinen and Roy Sommer.] [Narratologia: Contributions to Narrative Theory/Beiträge zur Erzähltheorie 20]. – Berlin : de Gruyter, 2009, pp. 129–153.
10. Hassan, I. (1986). Pluralism in Postmodern Perspective. Critical Inquiry, Vol.12, No. 3, pp. 503–520.
11. Hickey, Leo. Stylistics, Pragmatics and Pragmastylistics. In: Revue belge de philologie et d'histoire, tome 71, fasc. 3, 1993. Langues et littératures modernes – Moderne taal- en letterkunde, pp. 573–586.
12. Page, Ruth. New Perspectives on Narrative and Multimodality. Routledge, 2009. – 242 p.
13. Prince, Gerard. "On Narratology (Past, Present, Future)" in French Literature Series. Amsterdam, Netherlands, vol. 17, no. 1–2, 1990, pp. 1–2.
14. Punday, Daniel. Narrative after Deconstruction. SUNY Press, 2012. – 204 p.
15. Rimmon-Kenan, Shlomith ([1983] 2002). Narrative Fiction: Contemporary Poetics. London: Routledge.
16. Routledge Encyclopaedia of Narrative Theory. [Ed. David Herman, Manfred Jahn, Marie-Laure Ryan]. – London and New York : Routledge. – 720 p.
17. Tjupa, Valeriy. Heteroglossia // Handbook of Narratology. Volume 1. [Ed. Peter Hühn, Jan Christoph Meister, John Pier and Wolf Schmid.]. – Berlin/Boston: de Gruyter, 2014. – pp. 219–227.
18. Qiao Guoqiang and Gerald Prince. Narratology as a Discipline: An Interview with Gerald Prince. In: DIEGESIS 1, N. 1 (2012). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.diegesis.uni-wuppertal.de/index.php/diegesis/article/view/62/55> – Заголовок з екрану.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- (DKCh) – Koomthou D. The Chocolate Run. – London: Sphere, – 2008. – 419 p.
 (MLH) – Lewycka M. A Short History of Tractors in Ukrainian. – London: Penguin Books, – 2006. – 325 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Білецька – аспірант кафедри германських мов і перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: постмодерністська лінгвопоетика, посткласичний нарратив, структура, семантика і прагматика невербальних засобів у посткласичному нарративі.

УДК 82.09:821.133.1 «12» (092)

ПЕРЕДУМОВИ ДО ТВОРЧОЇ БІОГРАФІЇ РЮТБЕФА

Роксолана ВИСОЦЬКА, Майя БАБКІНА (Львів, Україна)

У статті розглядаються передумови до біографії одного з найцікавіших французьких середньовічних поетів Рютбефа. У статті досить аргументовано прослідковується життєвий і творчий шлях поета, робляться спроби уточнити дати його народження і смерті, особливості його життя, його важливість у розвитку медієвальної літератури.

Ключові слова: медієвістика, літературна спадщина, поетичність, тематика.

The article deals with the preconditions of the biography of one of the most interesting medieval French poets Rutbeuf. The article contains an attempt to trace the life and career of the poet and to clarify the dates of his birth and death, peculiarities of his life, his importance in the development of the medieval literature.

Key words: medieval studies, literary heritage, poetry, themes.

Французька середньовічна література віддавна притягувала до себе увагу лінгвістів та літературознавців Франції та багатьох інших країн. Їй присвячені численні філологічні, історичні, етнографічні фундаментальні праці та розвідки з окремих питань. Діапазон поставлених питань – широкий: від питань гносеології та атрибуції до питань пов'язаних з концептуальними чи лінгвістичними категоріями [2, с. 25]. Це – основоположні праці Г.Гаріса, Л.Готье, П.Меєра, а також філологів пізнішого періоду – Ж.Бедьє, А.Пофіле, Ж.Рішнера, Т.Дженкінса. У руслі цієї проблематики склалася історія вивчення французької медієвальної літератури [2, с. 27].

На жаль, в Україні, школа вивчення середньовічних літератур, закладена в Київському університеті святого Володимира видатним українським вченим М.Дашкевичем, не отримала свого продовження, і донині української медієвістики практично не існує. Єдине, «Пісня про Роланда» була піддана більш менш детальному аналізу та започатковано вивчення творчості Рютбефа. Їй присвячено дисертаційне дослідження і ряд статей, практично недоступних

широкому загалу дослідників. Щодо іншого величезного пласту французької середньовічної літератури, як раннього так і пізнього середньовіччя, то вони оминули увагу українських дослідників. Була спроба звернутися до творчості одного з навидатніших і найцікавіших французьких середньовічних поетів Рютбефа, і саме це спонукало нас до спроби висвітлити деякі аспекти цього питання.

Повний розвиток усіх феодальних суспільних сил у 13 столітті і, зокрема, формування міського прошарку створили сприятливі умови для бурхливого розвитку французької культури. До 13 сторіччя відносяться кращі архітектурні пам'ятники готичного стилю (*ars francigenicum, art ogival*) [1, с. 82]. У 13 столітті спостерігається розквіт парижського університету та формування філософських систем Альберта Великого, Томи Аквінського при одночасному зародженні опозиційних рухів та систем. Активна участь міського прошарку в літературному процесі здійснила революцію в розвитку французької літератури. Рицарська література ще не відмирає повністю, але вона несе вже на собі печать епігонства. Починаючи з половини 13 століття і до Карла Орлеанського і Пляєди аристократія не висуває ні одного видатного письменника. Навіть Фруассар, запізнений апологет вже занепадаючого рицарства, походив з третього стану [1, с. 83]. Характерні риси міської літератури проникають і в епос і в куртуазну лірику, яка найдовше залишається під впливом рицарської ідеології. Рішучий крок для заповнення цієї царини міської літератури зробив Рютбеф. Поет свідомо відкинув усю тематику, стилістику і умовності куртуазної поезії. Професійний жонглер, він не належав до жодних міських об'єднань поетів і часто писав на замовлення різних знатних осіб, ніколи, однак, не втрачаючи своєї творчої індивідуальності. І, все ж, найяскравіше він проявив себе як лірик, надзвичайно збагативши цю область поезії і внісши в неї зовсім новий зміст. Він остаточно зводить поезію з небес на землю, відображаючи в своїх віршах найтривіальніше та інтимні сторони буденного існування, які в нього своєрідно поетизуються. За твердженням Коена він може бути порівняний з Франсуа Війоном. Це Війон 13 століття [1, с. 84].

Про життя Рютбефа відомо дуже мало, як взагалі про життя труверів-жонглерів, труверів з нижчих суспільних класів. Хроніки мовчать про них, бо вони не відіграли політичної ролі, були надто бідні, щоб увіковічнити свої імена фундацією монастиря, каплиці та інших подібних установ. Рютбеф належав, принаймні, в пізнішому періоді своєї творчості, до сірої жонглерської маси, яка мандрувала по всій Франції без власного дому, без постійного місця осідку [3, с.15]. Однак вибився понад жонглерську масу, зайняв вище суспільне становище, ніж звичайна жонглерська братія, і хоча до кінця життя правдоподібно не розставався з навиками жонглерського життя, мав постійне житло в Парижі, за яке не завжди міг розрахуватися з господарем, і навіть власного коня, що було для жонглера великим здобутком.

Рютбеф мав зв'язки з найвидатнішими постатями свого часу, до яких звертався з посланнями, і які замовляли в нього різного жанру твори. Він був признаним талантом, з голосом якого безперечно рахувалися, коли взяти до уваги велику кількість актуально політичних поезій [3, с. 15]. Багата і оригінальна літературна спадщина, яка збереглася по ньому, забезпечує Рютбефу почесне місце в історії французької літератури. Нема сумніву, що між жонглерами свого часу він займав виняткове становище. Відомо, що трувери 12-13 століть мали звичай згадувати у своїх творах своїх друзів, присвячувати їм поезії, найчастіше глузувати з них, викликати їх на змагання і т. п. Також у Рютбефа немає згадок про інших труверів, крім одного, зовсім невідомого Шарло Єврей (*Charlot le Juif*). В період найбільшого розквіту творчості Рютбефа в Паризькому університеті вчився найвідоміший представник Араського гуртка Адам де Ля Аль, який вже тоді був відомим поетом. У жодного з членів гуртка немає згадки про яку небудь зустріч, про яке небудь знайомство з Рютбефом. І цікаво, що справа «Сен Амура», яка так хвилювала паризьку спільноту і Рютбефа, не залишила слідів в творах Адама де Ля Аль. Зрештою, порівнюючи його твори і твори Рютбефа, можна помітити певні аналогії, зовсім схожі вислови, які б могли свідчити про їх знайомство [3, с. 16]. Не будемо забувати, що нарікати на моральний упадок, церкву, монахів, явище загальне і виступає у всій міській літературі в дуже подібних формах. Відмічаючи факт мовчання Рютбефа, і про Рютбефа, Жюбіналь у вступній статті до критичного видання 1939 року задовольняється дуже примітивним зауваженням про ревнивість жонглерів. Чи не ревності і розбрат панували в той час, так і як сьогодні панують

серед тих, хто займається літературою? Ми не знаємо, але ми повинні відмітити мовчанку, що існувала між Рютбефом і його суперниками. На нашу думку причини цього явища слід шукати де інде. Обставини, в яких жив і творив Рютбеф, якщо і не виясняють цього факту, то все ж таки штовхають на роздуми. Рютбеф був до деякої міри «диким трувером». Незважаючи на те, що він писав для багатих сеньйорів, все ж зберіг певну незалежність і не став на службу до жодного з них, як це зробили багато інших визначніших труверів (між ними і вищезгаданий Адам де Ля Аль), і про яких, завдяки тому, збереглися точніші відомості в хроніках, записах і т. п. [4].

Єдиним матеріалом для встановлення біографії Рютбефа є його твори, де він згадує часто себе та деякі події свого життя. Ряд творів Рютбефа мають безпосередній або посередньо автобіографічний характер, і на їх матеріалі можна змалювати в загальних рисах картину життя поета. Не буде це біографія багата на дати, точні відомості про походження, сім'ю, дитячі літа, освіту, та інші біографічні дані, що допомогли б краще зрозуміти та висвітлити творчість поета, формування його світогляду та генезу його творів [1, с. 86]. Це буде, радше, внутрішня біографія поета, його духовний портрет збагачений деякими деталями з його життя, характерними як для самого поета, так і для суспільного середовища та історичного періоду, коли він жив.

Очевидно, що реконструкція біографії натрапляє на великі труднощі. Особливо у такого поета як Рютбеф, який нав'язував з поезією певні практичні цілі. Інтерпретація окремих творів вимагає великої обережності, і не все, що автор говорить про себе, своїх близьких та обставини, в яких він жив, можна брати за чисту істину [2, с. 65].

Багато поезій Рютбефа має автобіографічний характер. Жюбіналь виділив їх у своєму виданні в окрему групу, називаючи її «Поезії Рютбефа про себе самого 7 поезій». Також і в інших частинах знайдуться майже автобіографічні поезії. Здавалося б, що на основі такого матеріалу можна побудувати добрий життєпис. На жаль, такі поезії обіймають, в дійсності, дуже вузький період часу 1260-1265 рр., крім поезії «Каяття» (*Répentance*), яка відноситься до періоду старості Рютбефа, і майже всі в'яжуться з однією подією в житті поета, його другим одруженням, яке автор змальовує як нещастя. Чому Рютбеф присвятив цій події стільки уваги оминаючи всі інші. Мабуть тому, що в цей же час він був у винятково важкому матеріальному становищі, а погіршилося воно внаслідок одруження. Треба було утримувати жінку і дітей, що народилися в коротких періодах. Поезії ці написані з виразною метою викликати співчуття та отримати допомогу. Ця обставина обмежує в дечому її цінність, як біографічного джерела, хоча не настільки щоб і саму історію з одруженням уважати за вдумку, але в достовірності багатьох деталей можна сумніватися.

Рютбеф жив і творив у Парижі і мабуть ніколи не залишав його стін. Уся його творчість як і творчість близького йому Війона носить на собі відбиток Парижа. У Парижі знаходиться його дім, таверна, в якій він пропивав та програвав гроші, друзі, з якими він розважався. Усі побутові деталі, якими так багата його поезія відносяться майже виключно до Парижа. Ніде ні сліду провінціальних звичаїв, особливостей, навіть згадок про провінцію. Безперечно це не доказує, що Рютбеф народився в Парижі, але немає і достатньої причини, щоб шукати місце його народження в східних провінціях, як це робить Кледа.

Багато важче встановити дату народження Рютбефа. Єдина певна дата з його життя, це дата його одруження – 1261р. Описуючи цю подію, автор говорить, що взяв собі жінку погану, стару, якій було не менше 50 років та що всі були здивовані таким подружжям, друзі засмучені, а вороги втішені [6]. Отже можемо допустити, що Рютбеф був молодший. Яка різниця була між ними встановити вже неможливо, як і не можна бути певним, що його дружині дійсно було 50 років.

Зв'язок поезії Рютбефа з політичними подіями дає нам можливість визначити точніше дати його творчості. Перші поезії в'яжуться з подіями 1254 – 1255 рр. найпізніше з подіями 1285р. Це дає приблизно 30 років творчого шляху. Чи Рютбеф писав раніше і пізніше не можна нічого сказати з певністю. В поезії «Розкаяння», яка походить безперечно з найпізніших літ його творчості, Рютбеф, каючись за гріхи молодості, наводить причини не писати більше, і таке зречення виглядає цілком щирим. Отже не смерть змусила замовчати Рютбефа. А отже її дата могла бути і пізнішою за 1286 рік, як це вважав Жюбіналь.

Приймаючи, що людина починає активно творити приблизно в 20 річному віці, Жюбіналь приймає дату народження Рютбефа між 1236-1240 рр. З різних причин ця дата

видиться надто пізньою. В часі другого одруження Рютбефові було б тільки 20-26 років. Фактично було мало часу, щоб оженившись, овдовіти і оженившись вдруге. Важко повірити щоб 20-25 літній юнак одружився з 50 жінкою. Правдоподібно Рютбеф був на той час вже старший. Немає також жодних даних щоб прийняти здогад Жюбіналя про те, що Рютбеф почав писати біля 20 року життя. Уже найстарші із його збережених поезій мають настільки зрілий характер, що рішуче ні своєю тематикою і своєю формою не нагадують творів початку поета [8].

Рютбеф не був першим поетом, який торкнувся в своїх поезіях особистих переживань, конкретних життєвих випадків та заповнив їх побутовими елементами. Уже на 13 століття зробив це Колен Мюзет, мандрівний трувер, життя якого нагадує в дечому життя Рютбефа. Виключно автобіографічний характер мають поезії араських труверів Жана Боделя, Адама Альського, Фастули. Автобіографічні елементи розсіяні у багатьох труверів – міщан: спомини про любовні пригоди та переживання, успіхи та невдачі, і що цікавіше, мотиви з їх сімейного і громадського життя, чого зовсім не було в куртуазній французькій поезії. Трувери міщани, хоча і творять під впливом та зразком куртуазної лірики з чистою конвенціональною, виключно любовною, тематикою куртуазної поезії, звертаються до найбагатшого джерела правдивої поезії, особистого досвіду та життя. Їх творчість приймає деколи характер сповіді і підходить ближче до нашого розуміння поезії ніж вся буйна риторика куртуазної лірики.

Ця нова риса виступає з особливою силою в 13 столітті, тоді коли рицарство втрачає гегемонію в царині культури на користь міщанства, яке завоювавши економічну могутність та політичні свободи, старається також оволодіти культурним життям, що йому і вдається [4, с. 27]. Вона є найхарактернішою для поезій Рютбефа, першого визначного представника літературних устремлень парижського міщанства, того міщанства, яке після політично-економічного і літературного занепаду Арасу та інших північно-східних міст, стає чи не єдиною політично живою, економічно активною прогресивною силою північної Франції. Після 13 століття Париж стає не тільки політичним, економічним але і культурним центром Франції. З кіл парижського міщанства виходять найвизначніші представники французької літератури пізнього середньовіччя, а його мова трансформується в літературну мову для всієї північної Франції. Часи столітньої війни не сприяли розвиткові особистої та автобіографічної поезії. Вони висунули на перший план актуальну політичну тематику, а також внаслідок часткового відродження авторитету рицарства, сприяли ренесансу традиційної куртуазної лірики [9]. Та після закінчення столітньої війни з відродженням та ростом міст вона знову відроджується у Війоні. Він немов би завершує те, що розпочав Рютбеф, півтора століття до нього. Ніде контраст між особистою поезією міщанського покрою і неособистою куртуазною поезією не виступає так яскраво як в зіставленні тематики та творчого методу обох найвизначніших представників поезії 15 століття Війона і Карла Орлеанського [10]. Війон, який вийшов з убогої дрібноміщанської сім'ї, проводив свій час у тавернах та на великих шляхах.

Рютбеф і Війон мають багато спільного, багато схожого і в житті і в творчості. Обидва вони походять з дрібного міщанського середовища (*rauvre je suis de ma jeunesse, de rauvre et de petite extrase*) як говорить про себе Війон [8]. Обидва вони поети Парижа, парижських низів, обидва вони вели життя жонглерської богеми, серед декласованих елементів, обидва вони зробили своє життя, свої нещастя джерелом високої поезії обидва своїм життям і своєю творчістю заявили рішучий протест проти соціального поневолення, проти несправедливої організації суспільства. Хоча життя Рютбефа набагато менше знає як життя Війона, можемо з певністю сказати, що Рютбеф ніколи не скочувався так низько ніж Війон, не змішався з злочинним світом, не допускався крадіжок та грабунків.

Жонглери 13 століття це був декласований елемент, засуджений церквою. Їх радо зустрічали і одночасно зневажали, їм аплодували та мало хто відізвався про них добрим словом. Кочівне, неунормоване життя жонглерів, яке часто пересікалося зі злочинним світом, непризнання міщанської моралі, додали їм поганої слави. Церква проклинала їх з амвонів, відмовляючи їм в християнських таїнах та християнським похороні, аристократія, втішаючись їх жартами, співом та жонглерськими штуками, упокорювала та принижувала їх на кожному кроці, а поважні міщани, завидуючи свободі та різноманітності їх життя, відмежовувались від них, та оберігали від їхнього впливу своїх дітей. Постійна нестача

грошей, часте голодування, переслідування, загублена молодість та здоров'я, випадали часто на долю простого жонглера. Багато з них закінчували життя в бійках, інші шукали на старості літ пристанища в лікарнях та притулках для убогих. І лише деякі зуміли стати на ноги і увійти в русло нормального життя. Це були переважно жонглери літературно обдаровані, жонглери – творці. Вони або діставалися на службу до великих вельмож, приймаючи назву менестрелів, або зберігали свою незалежність, не залишаючи жонглерського ремесла, вросли поволі в міщанське середовище. Таким шляхом пішов Рютбеф. Його поезія «Каяття» (*Répentance*) зафіксує останній етап цього переходу від життя поза межами суспільства до життя в ньому. Але поки Рютбеф дійшов до цього моменту, він провадив звичайне життя жонглера з усіма його нестачами, до яких він признається в каятті, і про які згадує в інших автобіографічних поезіях [5].

Рютбеф терпів злидні як і багато інших жонглерів. Поет не раз простягав руку та просив матеріальної допомоги, що зовсім не принижувало жонглера, бо щедрість багатих вельмож була однією з головних джерел їх доходу. Та все ж Рютбеф стояв на найвищому щаблі жонглерської драбини, подібно як його попередник Колен Мюзе. Він мав своє житло, а це було немалим достоїнством для жонглера, він отримував замовлення від найвизначніших магнатів, він брав активну участь у суперечці університету з монахами, він висловлював свою думку щодо таких актуальних питань як хрестові походи, встановлення монарших чинів, наважувався критикувати самого короля, а це свідчить про те, що Рютбеф, незважаючи на жонглерське ремесло, живо цікавився всіма актуальними проблемами [2, с. 66]. Маючи пристрасну, запальну вдачу, не відносився до них байдуже, а палко боронив одних та нападав на інших. Його єдиною зброєю була поезія. І Рютбеф вклав у неї всю свою душу, свої почуття. Спокій, безсторонність йому не притаманні. Він сміливо критикує своїх противників, ненависні йому погляди, ворожі йому ідеї. Він піднімає їх на глум, викриває їхні слабості, застосовуючи іронію та сатиру, не знаючи для них пощади. Часом прикриває сатиру покривалом прозорої алегорії. Це надає поезії Рютбефа з однієї сторони глибокого ліричного характеру, а з другої сторони робить її особистою, з відчуттям прожитого і пережитого. Усі ці поезії на актуальні теми доказують нам частинку самого Рютбефа, його душі, його життя, кидають світло не тільки на ідеологічну боротьбу, що тривала в його часі, але і змальовують духовний портрет самого поета.

Нами був розглянутий лише один з аспектів творчості Рютбефа: твори, з яких можна почерпнути ті невеликі крупинки, що складають досить провізоричну біографію поета. А на загал усю творчість поета можна поділити на декілька циклів: 1. такі як «Каяття» (*Repentance*), Одруження Рютбефа (*Le mariage Rutbeuf*), Бідність Рютбефа (*La pauvrete Rutbeuf*), в яких він з натхненням і гумором розповідає про свої витівки, незгоди подружнього життя, бідність, схильність до гри послуговуючись в значній мірі мотивами школярської латинської поезії; 2. твори актуальні, присвячені різним подіям періоду королівства Людовіка IX; 3. цикл творів, повних пристрасей і сарказму, що ілюструють різні фази, «війни університетів»; 4. діатриби, такі як «Війна пороків з чеснотами» (*Bataille des vices et des vertus*), Ді про лицемірство (*Dit d'hypocrisie*); 5. сатиричні твори: «Роман про Лиса» (*Renard le Bestourne*), про жебрачі ордени, яким Рютбеф дорікає, що під покровом бідності приховується жадоба влади. Крім того, декілька агіографічних оповідань, віршований міраклъ (*Le Miracle de Theophile*), різні фабліо.

Рютбеф є першим поетом, який повністю визволився з двірцевих традицій. Він відноситься до найсучаснішої в його час частини французької літератури. А дискурсивний характер його творчості не заперечує внутрішнього монологу, повного злостивості та гумору [1, с. 82].

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Білик О.С. Новаторство Рютбефа. / О.С.Білик, Ю.О.Домбровський. – Львів: Вісник національного університету «Львівська політехніка», 2000. – 115с.
2. Білик О.С.Творчість Рютбефа в контексті середньовічної поезії. Романістичні дослідження. Сучасний стан та перспективи. / О.С.Білик, Ю.О.Домбровський. (До сторіччя романістики у Львівському університеті). – Львів: Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка, 1997. – 68с.
3. Домбровський Ю.О. «Песнь о Роланде» в украинском литературоведении и переводах (автореф.)/ Ю.О.Домбровський. – Киев АН УРСР, Ин-т л-ры им. Т.Г.Шевченко, 1989. – 116 с.
4. Bastin J. Onze poèmes de Rutbeuf. / J. Bastin, E. Faral. – Paris, 1946.
5. Cohen G. Rutbeuf prefigure de Villon. / G. Cohen. – Paris: Avant propos, 1933.
6. Jubinal A. Oeuvres complètes de Rutbeuf en 3 vol. / A. Jubinal. – Paris, 1874-1875.

7. Monnurd. La satire francaise et Rutbeuf. /Monnurd. – Geneve: Bibliothique universale de Genève, 1842.
8. Rutbeuf. Oeuvres complètes publiées par E.Faral./Rutbeuf. T I-II. – Paris,1977.
9. Teobalde. Die Poésie des Troubadours./ Teobalde.S.I.1826.
10. Teobalde. Leben und Werhe des Troubadours./Teobalde. S.I.1829.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Роксолана Висоцька – викладач кафедри іноземних мов Інституту гуманітарних і соціальних наук національного університету «Львівська політехніка».

Наукові інтереси: компаративна лексикологія, теоретична граматики, актуальні проблеми перекладознавства.

Майя Бабкіна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Інституту гуманітарних і соціальних наук національного університету «Львівська політехніка».

Наукові інтереси: інноваційні технології в процесі викладання іноземних мов у вищих технічних навчальних закладах.

УДК 821.112.2 – 32.9

ХУДОЖНЯ ДЕТАЛЬ ЯК ЗАСІБ РОЗКРИТТЯ СПЕЦИФІКИ НАЦІОНАЛЬНОГО ОБРАЗУ У НОВЕЛАХ РОБЕРТА МУЗІЛЯ

Леся ГОЛОМІДОВА (Ужгород, Україна)

У статті зроблено спробу розкрити специфіку національних образів у новелістиці Роберта Музіля крізь призму художньої деталі. Дослідження виконано на основі осмислення різних підходів до розуміння художньої деталі як засобу досягнення структурної і семантичної цілісності твору. До аналізу залучено новели «Португалка» («Portugiesin») та «Гриджія» («Grigia») з циклу «Три жінки» («Drei Frauen», 1924) Р. Музіля. Акцентовано увагу на своєрідності репрезентації національного образу за допомогою художньої деталі.

Ключові слова: мала проза Р. Музіля, національний образ, художня деталь, портретна характеристика, інтер'єр, пейзаж.

В статті зроблено спробу розкрити специфіку національних образів у новелістиці Роберта Музіля крізь призму художньої деталі. Исследование выполнено на основе осмысления разных подходов к пониманию художественной детали как средства достижения структурной и семантической целостности произведения. К анализу привлечены новеллы «Португалка» («Portugiesin») и «Гриджія» («Grigia») из цикла «Три женщины» («Drei Frauen», 1924) Р. Музіля. Внимание акцентировано на своеобразии репрезентации национального образа с помощью художественной детали.

Ключевые слова: малая проза Р. Музіля, национальный образ, художественная деталь, портретная характеристика, интерьер, пейзаж.

The author of the article makes an attempt to reveal unique features of national characters through the prism of artistic details in short stories by Robert Musil. The research is based on the understanding of different approaches to the interpretation of artistic detail as a means of achieving structural and semantic integrity of the work. The analysis explores the following novels: «Portuguese» («Portugiesin») and «Gridzhiya» («Grigia») from the cycle of "Three women" («Drei Frauen», 1924) by Robert Musil. The attention is focused on the representation of national identity by means of art details.

Key words: small prose by Robert Musil, national identity, artistic detail, portrait characteristics, interior, landscape.

Потреба людини в пошуку своєї національної ідентичності реалізується, зокрема, на рівні взаємодії ментальності як структури колективної свідомості певного народу, з одного боку, та мовної системи як плану вираження ментальності – з іншого [9, с. 4]. Усе це сприяє збереженню динаміки міжпоколінного зв'язку. Відтак, у сучасному літературознавстві актуальним є вивчення особливостей національного світосприйняття. З огляду на це постає проблема дослідження національних образів крізь призму їхньої неповторності та самотності.

Дослідники звертають увагу не лише на експресивну, але й на креативну функцію етнообразів [1, с. 55]. Для тлумачення цього аспекту доцільно виділяти певні національні риси, що притаманні образу-персонажу. Оскільки письменник перебуває під впливом процесів, які відбуваються в суспільстві, він створює узагальнену модель з елементів буття. У пропонованій статті акцентовано увагу на своєрідності репрезентації національного образу за допомогою художньої деталі у творчості Роберта Музіля. Актуальність розвідки полягає в тому, що в контексті репрезентації «національного образу» багатозначність доробку визначного австрійського письменника залишається нерозкритою, у першу чергу, для українського читача. У цьому аспекті важливим є той факт, що цілий низці зарубіжних літературознавців належать ґрунтовні праці, присвячені художній спадщині Р. Музіля.

З-поміж них варто виокремити такі імена, як А. Белобратов, К. Булманн, У. Веддер, Д. Давліанідзе, А. Карельський, К. Коріно, Т. Пекар, М. Раух, Т. Світельська, В. Фанта, А. Фірзе, М. Якоб. Жанрово-стилістичні особливості прози австрійського митця слова осмислили українські вчені Д. Затонський, І. Зимомря, І. Мегела, А. Науменко, Я. Поліщук, К. Шахова. У зв'язку з аналізованою проблематикою варто підкреслити, що питання вивчення художніх варіантів репрезентації національних образів висвітлене в працях Н. Бездір, В. Будного, О. Галича, Л. Грицик, М. Ільницького, О. Зимомрі, І. Лімборського, Д. Наливайка, В. Орехова, Н. Петриненко.

Сукупність біографічних, історичних і літературних фактів не залишає сумнівів, що творчість Р. Музіля доцільно розглядати саме крізь призму проблеми національного образу, який майстерно репрезентовано у зразках його прози за допомогою художньої деталі. Вказуючи на силу та сенс художньої деталі як засобу творення національних образів, А. Мартинець слушно зазначила: «Кожна національна література досліджується науковцями в різних площинах. Та найповніше своєрідність національної літератури проявляється на рівні образної системи, яка створюється за допомогою художньої деталі» [7, с. 265]. Визначення та трактування художньої деталі ґрунтовно описані в працях О.Галича, Є. Добіна, С. Калачевої, Н. Колодіної, Г. Поспелова, Н. Ференц.

Художня деталь вирізняється значимістю у структурі новел «Гріджія» («Grigia») та «Португалка» («Portugiesin») Р. Музіля. Авторіві вдалося створити переконливі зорові образи описуваного, де зримо проступають портретна та пейзажна деталі, а також подробиці інтер'єру. Усе це визначає національну колоритність та ідентифікує твір з певною культурою.

У новелі «Гріджія» Р. Музіль віддзеркалює певні стереотипні уявлення про італійський народ з позиції представника Австро-Угорської монархії, даючи читачеві змогу «домалювати» цілісність, побачити символічне в характерному. Саме такі зорові, а водночас і психологічні деталі, зустрічаємо в творі: «So waren diese Weiber. Ihre Beine staken in braunen Wollkitteln mit Handbreiten roten, blauen oder orangenen Borten, und die Tücher, die sie am Kopf und gekreuzt über der Brust trugen, waren billiger Kattundruck moderner Fabrikmuster, aber durch irgend etwas in den Farben oder deren Verteilung wissen sie weit in die Jahrhunderte der Altvordern zurück. Das war viel älter als Bauerntrachten sonst, weil es nur ein blick war, verspätet durch all die Zeiten gewandert, trüb und schwach angelangt, aber man fühlte ihn dennoch deutlich auf sich ruhn, wenn man sie ansah.» [8, с. 45] / «Ось такими були ці жінки. Їхні ноги виглядали з-під коричневих вовняних спідниць із широкими, як долоня, червоними, блакитними, оранжевими облямівками, а хустини, які вони носили на голові чи перетягували навхрест на грудях, були з дешевого ситцю з сучасним фабричним малюнком; утім, у барвах та положенні візерунків дещо відсылало назад до століть предків. Та йшлося не просто про старовинне селянське вбрання, справа у їхньому погляді: застарілий, який, пройшовши крізь віки, помутнів та дещо стерся, проте його виразно відчув той, хто глянув на них» (переклад – Л. Г.). Опис зовнішнього вигляду жінок поселення є своєрідним конструктом свідомості, який передає інформацію про італійців у зіставленні з австрійцями. Низка деталей на початку твору вибудовує у свідомості реципієнта певний стереотип національного образу, де зримо проступають ознаки зневаги щодо інших націй: «Wenn sie warten mussten, setzten sie sich nicht auf den Wegrand, sondern auf die flache Erde des Pfads und zogen die Knie hoch wie die Neger» [8, с. 45] / «Якщо їм доводилось на когось чекати, вони сідали не обабіч, а посеред дороги, високо підтягнувши коліна наче негри» (переклад – Л. Г.); «...auf das Zechen begannen diese stillgewordenen Tiere hintereinander langsam in langen Schlangenwegen ein Bein vor das andere bergan zu setzen» [8, с. 42] / «...за сигналом ці мовчазні тварини, одна за одною, повільно перебираючи ноги, підіймаються вгору довгими зміїстими доріжками» (переклад – Л. Г.); «...sie trugen es gerne und dankten noch den Männern, welche die Segen in die Berge gebracht hatten» [8, с. 43] / «...вони охоче носили його (вантаж – примітка Л. Г.), дякуючи при цьому чоловікам, які принесли в гори благословення» (переклад – Л. Г.). Концентруючи увагу читача на художніх деталях, Р. Музіль визначає ті визначальні світоглядні позиції, які розкривають характер його героїв.

Характерною рисою новелістики Р. Музіля є багатство внутрішнього світу людини. Власне кажучи, саме в людській свідомості відбувається дія новел: крізь неї виражені всі реалії і саме вона їх інтерпретує. Прагнення автора цілісно зобразити внутрішній світ героїв призводить до введення в твір деталізованих портретних характеристик, реалістичних побутових і пейзажних замальовок. Репрезентовані Музілем портретні, пейзажні деталі дають можливість підкреслити різницю між життям різних прошарків населення. З позиції австрійця-бюргера (Гомо) селяни – це передусім «дивні люди» («merkwürdige Leute»), що перебувають на сходинку нижче від нього у соціальному співвідношенні.

Істотну роль у характеристиці персонажів Р. Музіля відводить деталям портрета. Цей художній засіб, як аргументовано стверджує Н. Ференц, дає уявлення про риси вдачі, смаки, уподобання, особливості характеру. Іноді портрет постає справжнім «дзеркалом душі» [10, с. 212]. У текстах Р. Музіля нерідко зустрічаються портрети, в яких домінує опис одягу персонажа, що вказує на його національну і соціальну приналежність. За деталями одягу реконструюється цілісне уявлення про особистість, її характер. Р. Музіль описує портретні деталі, які у синтезі допомагають реципієнту уявити собі головних героїнь новел «Гріджія» та «Португалка» – селянку та аристократку: «Sie saß dann, mit ihrem violett braunen Rock und dem gesprenkelten Kopftuch, am Rand ihrer Wiese; die Spitzen der Holländerschuhe in die Luft gekrümmt, die Hände auf der bunten Schürze verschränkt ...» [8, с. 54] / «Вона сиділа на межі луки, в фіолетовій з коричневим спідниці та строкатою хустиною, підкорчивши носики дерев'яних голландських черевичок, схрестивши руки на кольоровому фартушку...» (переклад – Л. Г.); «Ruhig saß, in ihrem reichen Gewand, mit dem Rock, der in unzähligen Faltenbächen herabfloss, die Gestalt, nur aus sich heraussteigend und in sich fallend, wie ein Brunnenstrahl...» [8, с. 70]. / «В своїх багатих шатах, що спливали донизу нескінченним потоком складок, вона сиділа спокійно, постаттю, яка підіймається з самої себе та опускається до себе, наче струмінь фонтану...» (переклад – Л. Г.). Детально розповівши про одягу, поставу, поведінку, манеру говоріння, Р. Музіль розкриває образи Гріджії та Португалки не безпосередньо, змальовуючи їхні людські якості, а опосередковано, зокрема, характеризує їхню вдачу через художню деталь. Деталізовано представивши читачеві портрет Гріджії та Португалки, Р. Музіль розраховує на зорове враження реципієнта, максимально охопивши всі нюанси зовнішності протагоністів. При цьому основна увага автора прикута до чоловічих образів, літературний портрет яких окреслено в загальних рисах, без увиразнення характерних найдрібніших деталей. У цьому плані Р. Музіль використав ледь відчутні, ледь примітні риси, які дають уважному читачеві можливість самим моделювати, приміром, образ барона фон Кеттена: «Als scharf und aufmerksam galten alle Herren von Ketten, und kein Vorteil entging ihnen in weitem Umkreis. Und böse wie Messer waren sie, die gleich tief schneiden. Sie wurden nie rot vor Zorn oder rosig vor Freude, sondern sie wurden dunkel im Zorn, und in der Freude strahlen sie wie Gold, so schön und so selten. Sie sollen einander alle, wer immer sie im Lauf der Jahre und Jahrhunderte waren, auch noch drin geglichen haben, daß sie früh weiße Fäden in ihr braunes Haupt- und Barthaar bekamen und vor dem sechzigsten Jahr starben; auch darin, daß in ihren mittelgroßen, schlanken Körpern die ungeheure Kraft, die sie manchmal zeigten, gar nicht Platz und Ursprung zu haben, sondern aus ihren Augen und Stirnen zu kommen schien...» [8, с. 62]. / «Усі барони фон Кеттени вважались хвацькими та уважними, і жодна вигода не оминала їх, у чому б вона не була. І вони були безжальні наче ножі, які ранять відразу глибоко. Вони ніколи не червоніли від люті і не рожевіли від радості, проте в гніві темніли, а радіючи, сяяли наче золото, так гарно і так рідко. А ще, кажуть, кожен з них, ким би вони не були впродовж багатьох років і століть, були схожими один на одного тим, що рано наживали білі нитки в своїх каштанових бородах та волоссі, помираючи до шістдесяти; а ще тим, що величезна сила, якої час від часу кожен з них досягав, містилась не в тендітному, стрункому тілі, а в їхніх очах та чолах...» (переклад – Л. Г.).

Новели Р. Музіля містять численні деталі інтер'єру, створюючи потрібну атмосферу місця та часу й спрямовуючи увагу реципієнта на специфічні риси, смаки та духовні запити протагоністів. Прикладом ідейної «єдності» персонажа та речей є інтер'єр у новелі

«Португалка»: «Schwindelnde Wände, an denen der Moder wuchs. Morsches Holz oder rohfeuchte Stämme. Bauern- und Kriegsgerät, Stallketten und Wagenbäume» [8, с. 41]. / «Запаморочливі стіни, які поросли пліснявою. Гниле дерево або вологі сирі колоди. Сільський посуд і військові обладунки, сталеві ланцюги та старі дороги» (переклад – Л.Г.). Кожна річ підкреслює войовничість барона фон Кеттена, слугуючи опосередкованим засобом для його характеристики.

Апелюючи до зорових відчуттів, Р. Музіль постає майстром у змалюванні емоційно насиченого пейзажу. Засобом художньої деталі він відтворює кольори та відтінки, фарби та звуки, на які багата альпійська природа. У тканині текстів письменника часто зустрічається метафорична деталь, що охоплює приховане порівняння. Так, у новелах проступають *колірні* («Weiß und violett, grün und braun standen die Wiesen. Ein Märchenwald von alten Lärchenstämmen, zartgrün behaarten, stand auf der smaragdener Schräge» [8, с. 46] / «Білими та фіалковими, зеленими й коричневими виднілись луки. Казковий ліс, покритий ніжною зеленню древніх крон, повис над смарагдовим схилом» (переклад – Л. Г.); *звукові* («...bei einer kleinen, eine buschige Bergrinne überquerender Steinbrücke schlugen wenn nicht hundert; so doch sicher zwei Dutzend Nachtigallen» [8, с. 41] / «...біля маленького кам'яного місточка, який був перекинтий через порослий кущами гірський струмок, гриміли, якщо не сотня, то зо два десятки солов'їв» (переклад – Л.Г.) та *символічні деталі* («Es blieb immer etwas Grauen vor der Natur in diesem Eindruck enthalten, und man darf sich nicht darüber täuschen, daß die Natur nicht weniger als natürlich ist; sie ist erdig, kantig, giftig und unmenschlich in allem, ... weil sie so sehr einer Frau ähnlich» [8, с. 53] / «В середині цього відчуття завжди залишався страх перед природою; і не слід себе обманювати, що природа є нічим іншим, ніж природне; вона – земляна, жорстка, токсична та нелюдська у всьому, ... тому що так схожа на жінку» (переклад – Л. Г.).

За допомогою деталей природи автор виражає душевний стан, внутрішній світ, домінуючі риси характеру героїв. Такі пейзажні деталі несуть додаткове функціональне навантаження, додають символічної зарядженості тексту, спонукаючи реципієнта до мислення, співпереживання та розуміння авторської ідеї. Образ природи у новелістиці Р. Музіля виступає символом, який надає конкретним явищам узагальненого змісту. Малюючи деталізовані картини природи у новелах збірки «Три жінки», автор завжди репрезентує поряд такі ж із людського життя. «Деталь має малопомітне, – справедливо спостеріг Є. Добін, – чи зовсім непомітне, а часом потужне прагнення зімкнутися з ключовим задумом твору: характерами, конфліктами, долями, – і цим надати тексту бажану рельєфність, завершеність та виразність» [7, с. 265].

Аналіз новелістики Р. Музіля вказує на особливе місце в його доробку зображення національного образу. При цьому художній образ, створений за допомогою деталі крізь призму авторської позиції, набуває значення окремого імагологічного виміру з проекцією на відображення специфіки інонаціональної культури.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Будний В. Розгадка чарів Цірцеї: національні образи та стереотипи в освітленні літературної етноімагології / Василь Будний // Слово і час. – 2007. – № 3 – С. 52–63.
2. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: Підручник / О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв. – К. : Либідь, 2005. – 489 с.
3. Зимомя І. Австрійська мала проза ХХ століття: художня світобудова / Іван Зимомя. – Дрогобич-Тернопіль : Повіт, 2011. – 396 с.
4. Ільницький М. Імагологія / Микола Ільницький, Василь Будний // М. Ільницький, В. Будний. Порівняльне літературознавство. – Львів, 2007. – Ч. I. – С. 244–274.
5. Лімборський І. В. Світова література і глобалізація / І. В. Лімборський. – Черкаси : Брама-Україна, 2011. – 192 с.
6. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – Київ : Академія, 2007. – 752 с.
7. Мартинець А. Художня деталь як засіб творення національних образів / Алла Мартинець // Іноземна філологія. Вип. 126. – Ч. 1. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2014. – С. 265–273.
8. Музіль Р. Избранное: Сборник / Роберт Музіль. – М.: Прогресс, 1980. – 398 с.
9. Наливайко Д. Літературознавча імагологія: предмет і стратегії / Дмитро Наливайко // Д. Наливайко. Теорія літератури й компаративістика. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – С. 91–102.
10. Ференц Н. С. Теорія літератури основи естетики: навч. посіб. / Надія Станіславівна Ференц. – К.: Знання, 2014. – 511с.

11. Eibl K. Robert Musil – „Drei Frauen“. Text, Materialien, Kommentar / Karl Eibl. – München, 1978. – S. 129–183.
12. Musil R. Drei Frauen, Im Anhang: Autobiografisches aus dem Nachlass sowie ein Nachwort von Adolf Frise / Ronert Musil. – Reinbek bei Hamburg, 2007. – 160 S.
13. Schmitz M. Frau ohne Eigenschaften. Die Konstruktion von Liebe in Robert Musils Novelle «Grigia» / Michael Schmitz // Musil-Forum. Studien zur Literatur der klassischen Moderne. – Berlin, 2007. – Nr. 29 (2005/06). – S. 57–77.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Леся Голомідова – аспірант кафедри германських мов та перекладознавства інституту іноземних мов Дрогобицького педагогічного університету імені Івана Франка, викладач кафедри міжнародних комунікацій Державного вищого навчального закладу “Ужгородський національний університет”.

Наукові інтереси: література зарубіжних країн, мала проза Роберта Музіля, імагологія.

УДК 811.161.2'373.625.82-1

СУФІКСАЛЬНІ ВІДАД'ЕКТИВНІ СУБСТАНТИВНІ НОМЕМИ З АБСТРАКТНИМ ЗНАЧЕННЯМ У ПОЕТИЧНОМУ ДОРОБКУ МИХАЙЛА СТРЕЛЬБИЦЬКОГО

Надія ДИХТЯР (Хмельницький, Україна)

У статті висвітлюються питання, пов'язані з особливостями творення та функціонування суфіксальних відад'єктивних субстантивних номем у структурі поетичного ідіолекту видатного сучасного митця М. Стрельбицького, їхнього виражального потенціалу та функційного навантаження (емотивна, експресивна, аксіологічна, імпресивно-вольова функції), динаміки використання дериваційних суфіксальних формантів. Вибір методів дослідження зумовлений загальною метою та завданнями роботи. Провідними є методи спостереження (для фіксації загальних тенденцій словотворення та функціонування маркованих дериватів), описовий метод з його прийомами зіставлення, узагальнення, інвентаризації та класифікації мовного матеріалу. Застосовується також контекстуально-інтерпретаційний та дериваційно-компонентний аналіз.

Ключові слова: суфіксальні відад'єктивні субстантивні номеми, абстрактне значення, дериваційний формант, подвійна мотивація, ідіолект, поетичне мовлення.

The article considers the questions connected with the coinage and functioning of suffixal adjectival substantive nomemes in the structure of a famous modern artist M. Strelbitskiy's poetic idiolect, their expressive potential and functional loading (emotional, expressive, axiological, impressive-volitional functions), as well as the dynamics of using suffixal derivative formants. The choice of research methods is determined by the common aim and objectives. The main methods are the one of observation (to fix general trends in word formation and functioning of marked derivatives) and the descriptive method with its technique to compare, generalize, make an inventory and classify the linguistic material. Contextual interpretative and derivative-component analyses are also applied.

Key words: suffixal adjectival substantive nomemes, abstract meaning, derivational formant, double motivation, idiolect, poetic speech.

Стилістичний потенціал індивідуально-авторських новотворів завжди пов'язаний із тим, що вони деавтоматизують мовні стереотипи і стимулюють співтворчість читача, новотвори є результатом індивідуальних пошуків експресивних номінацій, що відзначаються художньо-естетичною виразністю і комунікативною доцільністю, вирізняються високою експресивністю й естетичною дієвістю, передають особливості художнього мовлення письменника [7, с. 208].

Мета даного дослідження полягає в комплексному аналізі авторських новотворів, а саме відад'єктивних субстантивних номем з абстрактним значенням, Михайла Стрельбицького, спрямованому на з'ясування структурної, семантичної та функційної специфіки цих утворень як маркерів ідіолекту поета.

Об'єктом дослідження є ідіостиль М. Стрельбицького. **Предметом** безпосереднього аналізу є потенційні/оказіональні деривати-субстантиви як один із важливих компонентів авторського ідіостилу.

Вибір **методів дослідження** зумовлений загальною метою та завданнями роботи. Провідними є методи спостереження (для фіксації загальних тенденцій словотворення та функціонування маркованих дериватів), описовий метод з його прийомами зіставлення, узагальнення, інвентаризації та класифікації мовного матеріалу. Застосовується також контекстуально-інтерпретаційний та дериваційно-компонентний аналіз.

У сучасній українській okazіональній дериватології (неології), лінгвостилістиці є ціла низка ґрунтовних досліджень авторських інноваційних лексем у складі ідіолектів окремих митців художнього слова, де ретельно проаналізовано структурно-семантичну, функційну, прагматичну своєрідність новотворів українських поетів і письменників. Специфіку інноваційного словотворення українських майстрів слова описано протягом останніх двадцяти років у низці наукових праць, зокрема присвячених творчості таких митців, як Юрій Андрухович (В. П. Олексенко), Василь Барка (Н. Адах), Олесь Гончар (С.І. Головашук; О. А. Копусь; Л. В. Пашко; О. Попова; Н. М. Сологуб), Святослав Гординський (В. П. Півень), Павло Загребельний (Т. Г. Юрченко), Володимир Затулівітер (Л. А. Семененко), Пантелеймон Куліш (Т. Мороз), Яр Славутич (Н. М. Сологуб), Михайль Семенко (Г. М. Вокальчук), Михайло Стрельбицький (Л. А. Семененко), Василь Стус (А. П. Загнітко; Г. Шміло), В. Стус, М. Вінграновський, С. Сапеляк (В. Калашник), Павло Тичина (Г.М. Вокальчук і О. Кирилюк), Володимир Чабаненко (О. Ф. Минкова), Тарас Шевченко (Л. В. Підкамінна) та ін.

Індивідуально-авторські неологізми (номемі у структурі поетичного дискурсу) були опрацьовані О. І. Александровою (поетичні неологізми початку ХХ ст.), М. А. Бакіною (новотвори в сучасній російській поезії), Г.М. Вокальчук (авторські новотвори в українській поезії ХХ ст.), В.В. Герман (на матеріалі поетичного мовлення 60-90 р.р. ХХ ст.), Л. П. Павленко (складні іменники okazіоналізми в поетичному контексті), Г. М. Сютюю (мовні інновації в українській поезії шістдесятників та членів Нью-Йоркської групи) та ін.

Поле відприкметникових субстантивів, зазначає О.К. Безпояско, формують суфікси *-ість*, *-ізм/-изм*, *-от-*, *-изн-*, *-оц-*, *-ин-*, *-інь*, *-щин-*, *-ств-*, *-/j/-*. Утворення синтаксичних дериватів від основ якісних прикметників можливе за умов семантичної спеціалізації вихідних одиниць, оскільки не всі якісні прикметники можуть бути переведені шляхом транспозиції до категорії субстантива. Міжкатегоріальний перехід можливий, коли в структурі змісту предикат вказує на статичну ознаку (колір, смак, дотик тощо) або внутрішні чи зовнішні особливості, риси суб'єкта, просторові ознаки.

Одиниці вираження абстрагованої ознаки становлять сполучення твірних основ як якісних, так і відносних прикметників. Утворення лексем із суфіксом *-ість* від основ відносних прикметників – нове явище в мові ХХ ст. У сучасній українській мові сполучення суфікса *-ість* має ухил у бік більшої сполучуваності з основами відносних прикметників [1, с. 120; 5, с. 146]. Утворення іменників простежується в усіх семантичних конкретизаціях, однак у кількісному плані центральні, доміантні позиції займає суфікс *-ість* [1, с. 118; 4, с. 75].

Інноваційні відад'єктивні субстантиви з абстрактним значенням, утворені за допомогою словотворчого форманта *ість*, широко представлені в поетичному ідіомовленні М. Стрельбицького, пор.: *безпіськовість*, *бузковість*, *вичерпальність*, *волячість*, *марнотність*, *матюкловість*, *некар'єрність*, *неостудність*, *проквітучість*, *фантомність*, *ясновидність* тощо.

«Відад'єктивні назви якості, утворені за допомогою суфікса *-ість-*, характеризуються транспозиційними відношеннями. Приєднання транспозиційного іменникового суфікса *-ість* до основи прикметника спричиняє зміну загальнокатегорійного значення, тобто зміну значення атрибутивності на предметність і зміну синтаксичної функції, але лексичне значення при цьому лишається незмінним» [8, с. 240].

Потенційні новотвори з суфіксом *-ість* утворені за продуктивними словотвірним типом (СТ), їм властивий слабкий ступінь експресивності.

Дериваційну здатність прикметникових основ в утворенні українських іменників на *-ість* і взагалі українській відприкметниковий словотвір глибоко і всебічно вивчає В. В. Ірещук [3; 4]. Структуру дериваційного поля «абстрактне поняття як носій непроцесуальної ознаки» розробила й глибоко дослідила Ж.В. Колоїз [6, с. 138-142].

Частина потенційних/okazіональних похідних твориться від узуальних мотиваторів, пор.: *бузковість* ← бузковий, *волячість* ← волячий, *марнотність* ← марнотний, *репильність* ← репильний, *фантомність* ← фантомний тощо: *Лист опалій / опалу надбав*

у низах, / а відкрив / пагінців цьогорічних / майже **бузковість** [11, с. 117, «Природи прив'ядання», 1954]; Сільце Волярка, бабине й сирітське, / волячі вдачі, очі і судьба; / у днях судьби така ж таки й журба: / воляча, наскрізьряча, око дітське. / <...> Як тут Григуркові зійти, / крізь твЕрді, крізь **волячість** прорости / письменникові радостей щоденних? [12, с. 59, «Іван Григурко»]; Упевнений в невідворотності, / змагається з вітром лист; / лежать внизу у всій **марнотності** / ті, що зневірились, / здались [11, с. 166]; Але – гриб атомний, / позад тебе, о людство, / вичханий? / Він – хіба гриб? / Придивись, приглядімося: / екскремент хворої свідомості, / він радше... **АТОМНИЙ МОЗОК**, / на вершині **рептильності**... [12, с. 22, «Перепитування про грибну пору людства»]; Фабулу, фалди, – фібрами; / фактурність фактична фарб, – / фреска: **фантомностям**, фіглям, / фанаберіям, фікціям, – / фант! [11, с. 242].

Натрапляємо й на субстантивні номени, утворені від некодифікованих, гіпотетичних мотиваторів: **безпіськовість** ← *безпіськовий, **всепіськовість** ← *всепіськовий, **вичерпальність** ← *вичерпальний, **матюкливість** ← *матюкливий, **неостудність** ← *неостудний, **ясновидність** ← *ясновидний тощо, пор.: Процюк процюкав хащу **безпіськовости!** / Як Прометей Прикутий, стражде він, / вистраджує ідею **всепіськовости** / для всіх хохлів, народів і країн; / самоприкутий Пісько-Прометей, / двоштанно намагнічений протей. / <...> Роман романом потиха до вічності, / сюжет у композицію вганя, / в міжбрів'ї вагінальної космічності / прищипорює то прУтня, то прутня... / Утім, на обрії ще інші мріють хащі / про топірець Степанів нелядаций [12, с. 153, «Процюк Степан процюкав без доган...»]; Ріка, уже ж, при тім не недоріка, / про все-усе хлюпоче змійкома. / Й хоч неба каламуть не упійма, / рече ріка / про **вичерпальність** віка [11, с. 151]; Драч, матюка ввібгавши до рядка, / явив, мабуть, таки з Івана пана. / Бравує **матюкливість** осіянна, / крилата – тож для пам'ятей легка [12, с. 152, «Іван Драч і матюк»]; Мистецький дотик, здатний лікувати, / чи він байдужих / воскресить для мислі? / <...> Мистецький дотик, здатний надихати, / він запальним дарує **неостудність?** [12, с. 38-39, «Льенкові молитви за гетьмана Мазепу»].

У творчому доробку видатного сучасного поета спостерігаємо й субстантивний оказіоналізм із словотвірним значенням узагальненої ознаки та дериваційним афіксом **-ість**, твірною базою якого є частка. **Верби вербами, / груші грушами, / гречка гречкою, / вовна вовною, / каменем камінь; / <...> без такої тотожності, / чи, сказати би, **авжежності**, / хай там що – саморівності, – / світ не світ, / а одна тобі тільки гриза** [10, с. 167, «Саморівності»], пор.: **авжйж** – част., розм. 1. Уживається для ствердження якої-небудь думки (найчастіше у відповідях); аякже, так, звичайно. 2. *ірон.* Уживається (з підвищеною інтонацією) із запереченням у значенні близькому до **ч о м н е т а к!, я к р а з!, о т о ж!** 3. *діал.* Уживається в значенні, близькому до **а д ж й** [2, с. 4].

Іноді важко однозначно кваліфікувати спосіб словотворення номени, наприклад, **проквітучість**. Можна припустити, що це суфіксальне утворення від дієслова проквітати через посередництво потенційної лексеми *проквітучий (**проквітбти** – розм. Те саме, що **процвітбти** [2, с. 1155]) або префіксально-суфіксальне утворення від **квітучий** – 1. Укритий квітами. // Пишно розквітлий, розкішний. 2. *перен.* Який має прекрасний зовнішній вигляд; повний сил, здоров'я. // Свіжий, здоровий (про обличчя, вигляд). 3. *перен.* Який успішно розвивається, процвітає [2, с. 534], оскільки лексема *квітучість словниками не кодифікована, пор.: **Оповесні! Відлуннями весни / пружнасті кола бгають виднокола, / де скромна **проквітучість** бузини – / як правда гола** [11, с. 24].

Творення відад'єктивного субстантива **некар'єрність** так само можна протлумачити щонайменше подвійно: мотиваційною базою виступає гіпотетичний номен ***некар'єрний** (від ***некар'єра**, що відсутній у кодифікаційних джерелах, але наявний в ідіолекті поета) або іменник кар'єра – і тоді означена лексема твориться у конфіксальний спосіб, причому додаються одночасно два дериваційні форманти **-н-, -ість**, бо за унормованим ад'єктивом **кар'єрний** закріплено значення – Прикм. до **кар'єр¹** (**кар'єр¹** – Місце відкритого добування копалин, які залягають неглибоко, а також гірниче підприємство для такого добування. // Місце, де добувають камінь, глину, пісок і т. і. [2, с. 525]: **І батько те потвердить – як затвердить, / і**

дідові всерйоз не дорікне / за свій неуспіх, **некар'єру**, не ... / **Бо некар'єрність** духа не ущербить [12, с. 125, «Леонід Філонов (1)»].

Зазвичай семантика новотворів досить прозора й в адресатів не виникає великих проблем при їх декодуванні. Але натрапляємо й на випадки ускладнення однозначного сприйняття номемами, при спробі тлумачення якої можуть виникати підстави для появи мовних/мовленнєвих девіацій. Для прикладу візьмемо лексему *ярота.

Інноваційний іменник *ярота* утворено, можливо, від прикметника-полісеманта *ярий* (пор.: **ярий**¹ – 1. Який дає урожай в рік посіву, однорічний (про сільськогосподарські культури). *Яра пшениця*. // у знач. ім. **ярі**. Те саме, що **яринб 1**. // Який народжується, виводиться весною; молодий. *Ярий віск*. 2. Уживається як складова частина деяких ботанічних і зоологічних назв, термінів. *Яра муха* [2, с. 1648]. Якщо актуалізації зазнає перший ЛСВ, то перед нами похідний іменник із збірним значенням. Твірною базою може виступати й омонім **ярий**² – Те саме, що **яскрбвий 1,2**. // Яскраво-зелений. // Світлий, білий, прозорий [Там само]. Тоді перед нами іменник із абстрактним значенням. Пор.: ...*вкусивши великодньої трави, / міркує коник і вівочка стеже: / які думки бредуть до голови! / Вже ж, не минають. А над світом тане / уроче світло в гойній яроті. / І всі коня невидимі страждання / не видимі, як мухи при хресті* [11, с. 90, «Кінь великодній»].

Можна припустити, що мотиватором виступає й **ярий**³ – 1. Який виражає сильний гнів, злобу; лютий. // Сповнений гніву, обурення. // Палкий, пристрасний. 2. Надмірний у своєму вияві. // Дуже сильний (про явища природи) [Там само]. Таке розуміння новотвору уможливило попередній текст: *Пасеться кінь, а пастися й не хоче, / не-срібного тягавши ланцюга. / Мушва впадає хмарою ув очі, / мужва до церкви плентає-кульга. / <...> А – батого? А – п'яні крики-лайки? / Гай-гай!.. Під мухою стоїть стоїчно кінь / і мислить, і роздумує потайки / (пак, – пОтайки?) про долю всіх створінь...* [11, с. 90, «Кінь великодній»].

До речі, марковане ідіостилістичне утворення **яротб** є омографом до територіально маркованої лексеми **ярута** – діал. Ягня віком до одного року [Там само].

Незначна частина позасистемних мовленнєвих одиниць відад'єктивних субстантивних номем містить дериваційний формант *-j/-*: *безмов'я* ← безмовний, *верстов'я* ← верстовий, *віртуалля* ← віртуальний, *гріхослав'я* ← *гріхославний, *переддощів'я* ← переддощовий, *семибров'я* ← *семибровий, пор.: *Люблю своє палке кохання, / як не з-під палиці воно, / тривке кохання-вичахання / й у спину з місяцем вікно; / <...> і млість безмов'я, маломов'я...* [10, с. 39, «Про кохання та любов знов і знову, знову й знов»]; *Ненарожденних виглядав з верстов'я?* [12, с. 64, «Степан Ковганюк (1)»]; *На привалі, да гей, на привалі / янгол всіхній усіх береже. / У яким же, яким віртуаллі / наші стрілецький П'єрко Беранже? / Наші Стрельбицький П'єрко Беранже?* [12, с. 269, «Пісенька на привалі в віртуаллі»]; *Стоять у небі хмари межові, / переддощів'я від спекот межують, / пір'інчасті ж вони і ковшові, / але й живі...* [11, с. 133]; *Рай-дуга дугаста / радісно броваста, / тим-то й семиброва, / що жива-здорова. / Від її здоров'я, / її семибров'я...* [11, с. 138].

Щодо неолексем *безмов'я*, *маломов'я* як носіїв абстрактної семантики зауважимо, що вони мають кодифіковані відповідники безмовність, маломовність; визначення твірної бази й змістової структури словотвірної одиниці *семибров'я* підказується синтагматикою, а саме ад'єктивом *семибровий, який є потенційним для узусу, але узואльним для ідіолекту митця.

Периферію дериваційних формантів як носіїв абстрактного значення посідає суфікс *-ij/-*, пор.: *грандіозія* ← грандіозний, *капшукосердіє* ← капшукосердий тощо: *Ой, там така грандіозія, вуличний варіант: / сцена займає всеньку Площу Волі, помпи помпують 113 тонн / мильної піни...* [9, с. 27, «Простір – Валуєвський; вектор – нульовий»]; *Не май ілюзій, Якове, не май / про їх капшукосердіє чи мудрість: / їх пробудити, їх зігрити студність, – / однаково, що в пекло впахати рай!* [10, с. 89, «Гальчевський»].

Для адекватної семантизації новотвору *капшукосердіє* адресату потрібно знати структуру лексичного значення першої частини мотивувальної бази полісеманта *капшук* (**капшук** – 1. Гаман у формі торбинки, що затягується шнурочком. 2. *перен., ірон., жарт*. Про маленьку дитину, підлітка. 3. *перев. мн., розм*. Набряки під очима або взагалі на обличчі

[2, с. 522]. Синтагматично, як бачимо, актуалізується денотативне, примарне значення лексеми.

Інноваційний субстантив із абстрактним значенням *непоказуя* утворено у специфічний спосіб (відбувається усичення твірної бази *непоказний* – відкидається суфікс *-н-* і додається суфікс/уніфікс *-уј-*):

Реп'ях троянді не вклонився, / реп'ях паишить собою сам. / <...> З гілля одчахнутий, позує, / увіковічнитись аби / в усій своїй непоказуї – / що хочеш, враже, з ним роби! [11, с. 275, «Апотеоз реп'яха»].

У полісеманта **непоказный** – 1. Який нічим не вирізняється з-поміж інших, не приваблює своїми зовнішніми рисами; непривабливий. 2. *перен.* Який не заслуговує на схвалення; незавидний [2, с. 773] актуалізації при дериваційному акті зазнає денотативне значення.

Для творення інноваційних відад'єктивних субстантивів із словотвірним значенням узагальненої предметної ознаки М. Стрельбицький використовує такі словотворчі суфіксальні форманти: *-ість* (становить ядро поля), *-ј/-* – напівпериферію, *-от-*, *-іј/-* – периферію, натрапляємо й на уніфікс *-уј/-*.

Частина новотворів має кодифіковані мотивувальні бази, спостерігаємо й номемі, мотиваторами яких є гіпотетичні, некодифіковані твірні, що, в свою чергу, походять від унормованих лексем (т. зв. черезкрокове словотворення).

Крім номінативної функції, індивідуально-авторські новотвори в ідіолекті митця виконують різноманітні експресивно-стилістичні функції (емотивна функція – функція передачі почуттів та емоцій; експресивна – підсилення виразності шляхом вживання особливих виражально-зображальних засобів, яким притаманна образність, інтенсивність, новизна, незвичність; аксіологічна функція – функція суб'єктивної оцінки поіменованого явища, прояв ціннісних спрямувань адресанта; імпресивно-вольова – функція впливу на адресата).

Проблема вивчення поетичного мовлення майстрів красивого письменства була і залишається в центрі уваги сучасного мовознавства, тому що поетичне мовлення являє собою самобутнє мовомислення з авторськими новотворами, нестандартними стилістичними рішеннями, виражає індивідуальне метафоричне мислення та власну картину світу. Іманентною ознакою всіх авторських інноваційних лексем-оказіоналізмів є експресивність і конотативність.

У подальшій роботі плануємо дослідити весь корпус інноваційної (потенційної/оказіональної) лексики в творчому доробку видатного майстра українського поетичного слова М. Стрельбицького з точки зору шляхів її творення, змістової структури, прагматилістичної кваліфікації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Безпояско О. К. Морфеміка української мови / О. К. Безпояско, К.Г. Городенська. – К. : Наукова думка, 1987. – 206 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та СД) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ Перун, 2009. – 1736 с.
3. Грещук В. В. Дериваційна здатність прикметникових основ в утворенні українських іменників на *-ість* / В. В. Грещук // Питання словотвору. – К. : Вища школа, 1979. – С. 124-131.
4. Грещук В. В. Український відприкметниковий словотвір / В. В. Грещук. – Івано-Франківськ : Плай, 1995. – 208 с.
5. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія : навч. посібник / В. О. Горпинич. – К. : Вища школа, 1999. – 207 с.
6. Колоїз Ж. В. Українська оказіональна деривація : монографія / Ж. В. Колоїз. – К. : Акцент, 2007. – 311 с.
7. Олексенко В. Іменники-новотвори у прозі Юрія Андруховича / В. Олексенко // Українське мовознавство : міжвідомчий наук. зб. / відп. ред. А. К. Мойсієнко. – К. , 2010. – Вип. 40/1. – С. 203-208.
8. Олексенко В. Словотвірні категорії іменника : монографія / В. П. Олексенко. – Херсон : Айлант, 2005. – 336 с.
9. Стрельбицький М. Йоцемидаєсія. Поезії / М. Стрельбицький. – Вінниця : Універсум-Вінниця, 1999. – 60 с.
10. Стрельбицький М. П. Наука вдячності. Поєми, цикли / М. П. Стрельбицький. – Вінниця : Книга – Вега, 2006. – 348 с.
11. Стрельбицький М. Під небом Коновалюка. Книга 2. Поезії / М. Стрельбицький. – Вінниця : УНІВЕРСУМ – Вінниця, 2004. – 296 с.
12. Стрельбицький М. П. Школа перепитувань. Вірші, цикли / М.П. Стрельбицький. – Вінниця : ДП Державна картографічна фабрика, 2009. – 320 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Надія Дихтяр – здобувач кафедри української мови Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, викладач кафедри української мови Хмельницького національного університету.

Наукові інтереси: лінгвостилістика, дериватологія, прагматика, комунікативна лінгвістика.

УДК 811.111-26

ЖАНРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ГОТИЧНОГО РОМАНУ В СУЧАСНІЙ БРИТАНСЬКІЙ ПРОЗИ

Тетяна ЄФІМЕНКО (Миколаїв, Україна)

У статті простежується еволюція готичної прози в літературі Великої Британії від моменту її виникнення до початку XXI ст. і робиться спроба обґрунтувати класифікацію сучасного неоготичного роману, в яку включені масова неоготика, що прагне до жанрового канону, постмодерністська неоготика і своєрідна «метаяготика», яка віддаляється від традиційної жанрової форми готичного роману, але втілює його художню функцію, вселяє страх через зображення поведінкових патологій.

Ключові слова: сучасна британська проза, жанрова трансформація готичного роману, неоготика, постмодерністська неоготика, метаяготика, поведінкові патології.

The author traces the development of British Gothic prose from its emergence up to the early XXI century and puts forward a classification of contemporary Neo-Gothic novels which includes mass Neo-Gothic and PostModern novels and also the specific variety of metagothic, breaking with the traditional generic form but realizing its main artistic function, causing terror due to depicting behavioral deviations.

Key words: contemporary British prose, genre poetics of gothic novel, neo-gothic, PostModern neo-Gothic prose, metagothic, behavioral pathology.

Література жахливого давно і міцно завоювала свої позиції в рейтингу читачької уваги. Від страшних казок і легенд, від жорстоких античних трагедій і середньовічних описів страшних сцен, від спокус святих мучеників мистецтво прийшло до створення окремого жанру, мета якого - викликати страх у читачів, занурити його в атмосферу безпорадності й самотності. Цей жанр виник у вісімнадцятому столітті, готичний роман переживав періоди розвитку і занепаду, збагачувався новими ідеями і зазнавав трансформації. У даній статті ми розглянемо деякі особливості цього жанру і прослідкуємо їх еволюцію протягом часу, а також запропонуємо класифікацію, яка дозволила б об'єднати різноманітні тенденції сучасної готичної літератури в одну систему [5].

Англійська готична літературна традиція XVIII ст. досліджувалась такими вітчизняними вченими, як О. Ю. Білоус, В. М. Жирмунський, Г. В. Заломкіна [2;7;8]. У зарубіжному літературознавстві це статті Г. В. Анікіна, В. Е. Вацура [1;3]. Література зобов'язана готичному роману введенням таємниці у композицію, як обов'язкового організуючого і інтригуючого моменту. Задача авторів готичних романів, в тому, щоб побудувати таку сюжетну лінію і змусити читача брати участь в розкритті таємниці.

Актуальність статті зумовлена потребою класифікувати сучасний неоготичний роман, постмодерністську неоготику і своєрідну «метаяготіку», з'ясуванню особливостей часових елементів при описі подій у сюжетній лінії готичних творів. Об'єктом дослідження постають готичні романи різних століть.

Готичний роман починає свою історію з 1764 р., з твору Горація Уолпола «Замок Отранто». Дослідники по-різному характеризують готичний роман. А. Николюкин у своєму короткому огляді книги Девендри Варми «Готичне полум'я» зазначає, що цей філолог виділяє три особливості зрілих готичних романів: «суб'єктивізм їх авторів, схильність до яскравої мальовничості, що переростає потім у пристрась до всього надприродного і жахливого, і, по-третє, несвідоме протиставлення своєї творчості естетичним принципам просвітницького реалізму» [5;7].

У Літературній енциклопедії термінів і понять уточнюється, що «готичний роман побудований на фантастичних сюжетах, поєднуючих, як правило, розвиток дії в незвичайній обстановці, такі, як покинуті замки, аббатства, на кладовищах, на тлі зловісних пейзажів, з реалістичністю деталей побуту, описів, що ще більше посилює гостроту, напругу оповіді, відтіняє його лячність» [3].

Таким чином, відзначається ще одна важлива риса - увага до певного місця дії. Р. Заломкіна підкреслює, що визначальними рисами такої старовинної архітектурної будівлі

стає «замкнутість, інтенсивність і заплутаність простору і часу» [8]. А. А. Полякова, аналізуючи готичний то-пос, зазначає, що місце, в якому розгортається дія роману чи повісті, стає центром «зіткнення двох світів - реального і фантастичного» [11]. Це спостереження дозволяє нам провести паралель з однією з характерних рис романтизму - двосвітом. Ще однією ознакою готичного роману є розірваність тимчасової організації. Дія може відбуватися в сьогоденні або бути перенесеним у минуле, але воно неодмінно пов'язане з якоюсь давньою таємницею, легендою, загадкою. Е. В. Григор'єва, розглядаючи особливості просторово-часової організації готичного роману, зазначає, що з замком або інший старою будівлею дуже часто пов'язана таємниця, навколо якої і зав'язується захоплюючий сюжет [6].

Чи не з моменту свого виникнення готичний роман як жанрова форма став зазнавати зміни. В кінці вісімнадцятого століття у своїх романах Ганна Радкліф, використовуючи мотив таємниці та інтриги, стала пропонувати просте і природне пояснення тим таємничим подіям, які відбувалися в міру розвитку сюжету. Ця тенденція дозволила жанру вийти на новий рівень - потойбічне, надприродне починає поступатися своїй позиції об'єктивного, науково-обґрунтованого. Герої творів, а разом з ними і читач, як і раніше відчуває жах, але тепер вони не бояться примар і духів, не стародавнього прокляття і не демонів, а чудовиськ, створених руками людини, навіть самої людини, що стала чудовиськом. Таким самим прикладом є оживше створіння доктора Франкенштейна з роману Мері Шеллі [5].

До кінця XIX ст. готичний роман, спочатку занурений в атмосферу минулого, починає включати в себе сучасні реалії, які надають дії динамічності і актуальності. У творі Оскара Уайльда «Портрет Доріана Грея» для знищення мертвого тіла використовується хімія. Головними дійовими особами відомого роману Брема Стокера «Дракула» (1897) стають лікар і психолог, які в боротьбі зі злом спираються не тільки на знання легенд, але і на наукові досягнення, а в погоню за вампіром відправляються на поїзді і паровому катері [5].

Одночасно з такою трансформацією художніх засобів та образів відбувається і перенесення акценту з жахливого на смішне. Ця тенденція, на думку Н. А. Соловйової, проявилася насамперед у готичній драмі [12], проте ми можемо говорити про неї і стосовно до готичної прози. «Кентервільський привид» (1887) Оскара Уайльда - наочний приклад того, як багато рисів готики набувають гротескний і сатиричний характер.

Така тенденція з особливим розмахом буде реалізована в літературі і кінематографі XX і XXI ст., коли чудовиська, нечисть, вампіри і демони стануть не тільки комічними, але романтичними персонажами: їх ідеалізація дійде до того, що вони перетворяться в позитивних героїв, гідних любові, дружби і довіри, незважаючи на їх антигуманну природу і криваве минуле, сьогодення і майбутнє [5;8].

Найбільш значні зміни готична література зазнає в епоху постмодернізму, під впливом якого готика зливається з гротеском, фантастикою і пародією, а також вбирає яскраві психологічні риси постмодерністської літератури: «...опис деградації, розпаду світу, всіляких оргій, сексуальних і наркотичних збочень, руйнування і саморуйнування особистості». Традиційні готичні образи інтегруються в сучасний соціально-психологічний контекст і, втративши своє початкове втілення, набувають нову виразність [12].

Не випадково вітчизняні та зарубіжні дослідники почали використовувати термін «неоготика», або «нова готика» [15]. Мэрибет Инверсо, досліджуючи своєрідність неоготичної драми, відзначає такі її риси, як пародійність, закритість, розробка мотиву переслідування, зображення жорстокості світу, а також психологічний акцент на взаєминах між тираном і жертвою. Крім того, вона виділяє мотив оманливого почуття безпеки, якому схильні довіряти герої і яке призводить до катастрофи [16].

Однією з важливих особливостей неоготичної прози стає звернення до образу дитини. Про це пише Бойд Тонкин в біографії Патріка МакГрэта, відзначаючи, що неоготична проза цього автора досліджує «приховані історії жаху, одержимості та насильства, яких немає в житті щасливих дітей» [17]. Безумовно, названі вище тенденції не можна назвати однорідними і притаманними всім сучасним творам, написаним в готичній традиції. Саме ця неоднорідність лежить в основі запропонованої нами класифікації [7].

До першої, найчисельнішої групи, слід віднести твори, в яких готика проявляється у класичному розумінні цього терміну, утворюючи цілий пласт масової літератури, розквітлої через активну комерціалізацію неоготики. Так, у творі Джоанн Харріс «Спи, біда сестра»

(1993) є давня загадка походження, і двійництво, і старовинний будинок, який ніби роздвоюється, знаходячи власне життя і вводячи головного героя - художника Генрі Честера в лабіринт, де зливається його злочинне, покрите мороком минуле і не менш злочинне сьогодення [5].

Серед творів цієї групи можна виділити літературну продукцію, розраховану на дітей і підлітків, в якій елементи готики зливаються з традиціями фентезі і казок. У таких текстах часто зустрічаються зовнішні атрибути готичної прози: замки, привиди, містичні істоти, демонічні лиходії, - але вони мають здебільшого декоративний характер, не створюють необхідної для готичного твору атмосфери жаху або страшної таємниці [5].

Друга група об'єднує твори, в яких використовуються характерні для готики сюжети, символи й образи, але в перетвореному вигляді, і в результаті виходить щось якісно нове, засноване на сучасних традиціях постмодернізму з його зневагою канонами і правилами, з його зневірою у вищий розум і вище призначення і з його переконаністю в звіриному, підлому початку людської особистості. У деякому роді початковим твором цієї групи можна вважати роман Вільяма Голдінга «Володар мух» (1954). Така трансформація пояснюється історичним контекстом літератури ХХ ст. До цього залишається додати, що прихильники фрейдизму і сюрреалізму «підняли на щит готичний роман і оголосили його предтечею сучасної літератури підсвідомого» [17].

Нарешті, третя група запропонованої нами класифікації об'єднує ті твори, які майже нічого не зберегли із зовнішніх атрибутів класичного готичного роману, але успадкували його найголовнішу рису - здатність вселяти страх. Але страх цей має не паранормальну природу, жах проростає в читача у міру занурення в аномальну, психічно неповноцінну, знівечену душу героїв, їх внутрішній світ, їх нелюдське уявлення про навколишньої дійсності, про мораль, про відповідальність [5].

У світовій літературі чимало історій про злочини і звірства, але, мабуть, мало хто з письменників минулих століть зможе зрівнятися з сучасними авторами в умінні продемонструвати всю глибину патології морального каліцтва або перекручення. Прикладом такого твору може служити «Осіна фабрика» (1984) Ієна Бенкса. Протягом усього роману читач не може звільнитися від думки, що все описуване, незважаючи на яскраво виражений реалізм оповідання, жахливо ненормально. Розгадка поведінки головного героя, його жорстокість і ненормальна реакція на оточуючих людей, його страхітливі ігри і дивна прихильність до старшого брата знаходять пояснення в самому кінці і не мають нічого спільного з демонами, прокльонами і примарами [5].

Отже, проаналізувавши основні зміни, які зазнав жанр готичного роману з моменту свого зародження до початку ХХІ ст., ми змогли виділити в творах сучасних англійських прозаїків не тільки ті риси, які були безпосередньо чи опосередковано успадковані з класичної традиції літератури жахів, але і ті особливості, які оформилися в епоху постмодернізму, і в залежності від співвідношення традицій і новаторства провести класифікацію сучасної готичної прози.

Перспективним убачається подальше дослідження жанрових трансформацій різних готичних романів та порівняння особливостей функціонування їхніх мовних реалізацій в межах германської групи мов як з позицій теорії функціоналізму, так і лінгвокультурології.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аникин Г. В., Михальская Н.П. История английской литературы: Учебник. – М.: Высшая школа, 1975. – 528 с.
2. Білоус О. Ю. Готика у сучасній літературі США: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн» / О. Ю. Білоус. – К., 2009. – 26-31 с.
3. Вацуро В. Э. Готический роман в России. М: Новое литературное обозрение, 2002.
4. Гладков С. А. Биография и автобиография сквозь призму «готического»: Жанровый синтез в постмодернистских романах «Земля воды» Г. Свифта и «Обладать» А. С. Байетт // Синтез документального и художественного в литературе и искусстве. - Казань, 2007. - 60с.
5. Глушкова М.Н. Трансформация жанра готического романа в современной Британской прозе: автореф. дис. на соискан. научн. степени канд. филол. наук: спец. 10.01.00 «Литература. Литературоведение» / М.Н. Глушкова. – В., 2012. – 5-25 с.
6. Григорьева Е. В. Средневековый архитектурный колорит и его роль в пространственно-временной организации «готического» романа // Литература в диалоге культур. - Ростов н/Д, 2003. - 71с.
7. Жирмунский В. М., Сигал Н. А. У истоков европейского романтизма / В.М. Жирмунский, Н. А. Сигал // Фантастические повести. – Л.: Наука, 1967. – 249с.
8. Заломкина Г. Готический роман и готическая драма: диалектика театральности // XVIII век: театр и кулисы. - М., 2006. – 233с.

9. Николокин А. Готический роман // Вопросы литературы, 1959. - № 2. – 248с.
10. Литературная энциклопедия терминов и понятий / гл. ред. и сост. А.Н. Николокин. - М., 2003. – 184с.
11. Полякова А. А. Готический роман: жанровый канон и типологические разновидности // Судьба жанра в литературном процессе. - Иркутск, 2005. – 151с.
12. Соловьева Н. Готическое на авансцене и за кулисами // XVIII век: театр и кулисы. - М., 2006. – 76с.
13. История красоты / под ред. У. Эко. М.: СЛОВО, 2010. - 148с.
14. Литературная энциклопедия терминов и понятий... М.: СЛОВО, 2010 - 636с.
15. Hoggart P. Gothic thriller that will make your flesh creep // The Times. L.: May 24, 1999. – 51p.
16. Inverso M. A coffin-square of limelight: Gothic narrative and the new gothic drama. Ph. D. dissertation. Pennsylvania, University of Pennsylvania, 1987.
17. Tonkin B. The Books Interview: Patrick McGrath -Crooked timbers of humanity // The Independent. L. (UK): Aug 26, 2000. - 9p.
18. Tonkin B. Op. cit. С. 61.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Єфименко – викладач кафедри іноземних мов Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського, аспірант Херсонського державного університету.

Наукові інтереси: картини світу в аспекті лінгвокультурології, лінгвокогнітивістики, етнолінгвістики, актуальні проблеми граматики, лексики, дискурсознавство.

УДК 801.8: 81'42: 81'221: 81'374.73

МОВНА ОСОБИСТІТЬ ТА ЇЇ ПОСТКОЛОНІАЛЬНІ РЕФЛЕКСІЇ У ХУДОЖНІЙ КРЕАТУРІ ФІГУР МОВЛЕННЕВОГО ЕТИКЕТУ

Маріанна КОПЧАК (Львів, Україна)

У статті розглянуто специфіку мовної особистості постколоніального персонажа як суміші орієнтального й окцидентального мовомислення у плюрицентричному текстпросторі сучасного письма. Розкрито поняття мовної особистості та підходи до її лінгвістичного вивчення, окреслено своєрідність постколоніальної літератури, її персонажа та його ідентичності, висвітлено лексико-семантичне ранжування етикетно-мовленневих засобів звертання, привітання та прощання у традиційному та девіантному пластах, що засвідчують амбівалентність постколоніальної мовної особистості. Застосовано дескриптивний і таксономічний методи, лінгвокультурологічний, конверсаційний та кількісний аналізи.

Ключові слова: мовна особистість, постколоніальний персонаж, ідентичність, мовленнєвий етикет, звертання, привітання, прощання.

The article deals with a specific verbal personality of a postcolonial character as a mixture of oriental and occidental language and thought in the contemporary writing. The concept of verbal personality and linguistic approaches to its study have been revealed; the unique nature of postcolonial literature, its character and his identity has been outlined; lexical and semantic-rangings of speech etiquette means of address, greeting and farewell in traditional and deviant layers has been highlighted to prove ambivalence of postcolonial verbal personality. Descriptive and taxonomic methods as well as linguistic and cultural, conversational and quantitative analyses have been applied.

Key words: verbal personality, postcolonial character, identity, speech etiquette, address, greeting, farewell.

У полі зору наукових постколоніальних розвідок та сучасних мовознавчих студій знаходяться етикетно-мовленнєві засоби (Д. Акінделе, Ч. Бетголіа, Ф. Браун, К. Гіртз, Е. Гофман, А. Дуранті, М. ДюФон, Ш. Ель-Хассан, Дж. Ерінгтон, Г. Каспер, М. Клайн, Дж. Лавер, С. Ойетаде, Д. Паркінсон, Р. Ферт), актуальність вивчення яких визначається активним зверненням учених до аналізу поведінки мовної особистості в соціокультурних, етнонаціональних, гендерно-вікових, статусно-рольових іпостасях, що інтегрує сучасні мовознавчі студії в антропоцентричну систему координат. У цьому контексті дослідження мовної особистості крізь призму сфери мовленнєвого етикету як суттєвого елемента етикетно-мовленнєвої поведінки індивіда та невід’ємного засобу міжкультурної комунікації в сучасному мультикультурному просторі посідає вагоме місце у лінгвістичному аналізі сьогодення. Втім, наявні наукові праці залишають певні лакуни й невирішені питання в дослідженні своєрідності мовлення саме постколоніальної транскультурної й гібридної особистості, з її умінням жити в межах й поміж двох культур і двох світоглядів. Відзеркаленням такої специфічної мовної особистості виступає персонаж англійськомовних постколоніальних романів кінця ХХ – початку ХХІ століття авторства М. Алі, Т. Анам, К. Ішігуру, Т. Мо, В.С. Найпола, С. Рушді, А. Сміт, З. Сміт, тексти яких слугують матеріалом дослідження та приладовою базою.

Мета статті – розглянути специфіку мовної особистості постколоніального персонажа як міксу орієнтального й оксидентального мовомислення у плюрицентричному текстовпросторі сучасного письма, що передбачає виконання наступних завдань: розкрити поняття мовної особистості та підходи до її лінгвістичного вивчення, окреслити своєрідність постколоніальної літератури, її персонажа та його ідентичності, висвітлити лексико-семантичне ранжування етикетно-мовленнєвих засобів, що засвідчують амбівалентність постколоніальної мовної особистості.

Категорія *мовної особистості* є відкритою і динамічною, що уможливує багатовекторність її вивчення відповідно до обраного аспекту та інтегральний, синтезований, міждисциплінарний характер дослідження. Вперше словосполучення ‘мовна особистість’ з’являється майже одночасно у працях Й. Л. Вайсгербера (1927) та В. В. Виноградова (1930). Так, Й. Л. Вайсгербер стверджує, що “мова є загальним культурним надбанням, і ніхто не володіє мовою лише завдяки своїй власній мовній особистості; навпаки, це мовне володіння виростає у ньому на основі приналежності до мовного співтовариства” [4, с. 81]. Водночас у праці В. В. Виноградова зауважено, що соціальне шукається в особистісному через розкриття всіх структурних оболонок мовної особистості [5], однак зміст поняття не розкрито. Згодом, вже у 80-х роках ХХ ст. феномен мовної особистості стає предметом вивчення Г. І. Богіна, який ставить у центр людину – носія мови, стверджуючи, що “мовна особистість – це людина, яка розглядається з точки зору готовності здійснювати мовленнєві вчинки, створювати і приймати мовленнєві твори; той, хто привласнює мову, для кого мова є мовленням” [3, с. 1]. Розглядаючи ознаки ідеальної мовної особистості, дослідник відзначає, що людина володіє вродженою здатністю бути мовною особистістю, однак кожен індивід ще повинен нею стати. Представлена ним модель містить упорядкований перелік рівнів розвиненості мовної особистості, зокрема: рівень правильності, адже послуговування мовою вимагає дотримання елементарних правил саме цієї мови; рівень інтеріоризації, на якому простежується уповільнення передачі інформації, зумовлене недостатньою продуманістю мовного вчинку; рівень насиченості, що передбачає широке використання мовних багатств; рівень адекватного вибору, де предметом оцінок адекватності вибору одиниць мовного ланцюжка виступає одна пропозиція, радше ніж цілий текст; рівень адекватного синтезу, що охоплює досягнення й недоліки у творенні чи в синтетичному сприйнятті цілого тексту з усім складним комплексом властивих йому засобів комунікації предметного змісту і засобів вираження духовного змісту особистості самого комуніканта.

У мовознавчій науці структурну модель мовної особистості найбільш ґрунтовно опрацював Ю. М. Караулов, згідно з концепцією якого мовна особистість – це сукупність здібностей (вмін) та характеристик людини, що зумовлюють створення і сприйняття нею мовленнєвих творів (текстів), які різняться ступенем структурно-мовної складності, глибиною й точністю відображення дійсності та цільовою спрямованістю [7, с. 3]. Знання мови відображено у свідомості мовця, що структурно складається з трьох рівнів – вербально-семантичного, лінгвокогнітивного та мотиваційного. На вербально-семантичному рівні відбувається концептуалізація світу, а багатовимірна структура внутрішнього лексикону особистості відображається в мовній свідомості у вигляді мікросистем – лексико-семантичних полів, груп, синонімічних, антонімічних, омонімічних рядів. Одиницями цього рівня виступають слова, морфеми, деривати, синоніми, словосполучення, синтаксеми, речення, тобто одиниці, що традиційно використовуються для опису лексичної та граматичної будови мови. Як рівень лексичної і граматичної правильності, він відповідає за семантику слів та правила їх комбінування в мовленнєвому ланцюжку. Лінгвокогнітивний рівень репрезентований тезаурусом особистості, що відображає образ світу, систему знань про світ, охоплює інтелектуальну сферу особистості, де мовні структури окрім мовної семантики передають ширшу інформацію про світобудову та уможливають індивідуальний вибір мовця, його особисті преференції. Мотиваційний (прагматичний) рівень, який учений вважає найвищим у розвитку мовної особистості, відображає комунікативні потреби мовця – його прагматикон, а одиницями є цілі, мотиви, установки та інтенції [7, с. 6].

В. І. Карасик трактує мовну особистість як людину, що існує в мовному просторі – спілкуванні, у стереотипах поведінки, зафіксованих у мові, у значеннях мовних одиниць і смислах текстів [6, с. 11]. Кожна мовна особистість володіє мовленнєвим паспортом – своєрідними комунікативними властивостями, власним ідіостилем. Важливим у зв’язку із

вивченням мовленнєвого етикету є ціннісний план особистості, репрезентований мовним образом навколишнього світу, що охоплює етичні й утилітарні норми поведінки, властиві етносу в конкретний часовий проміжок, зокрема комунікативні стратегії, етикетні норми. У цій розвідці погоджуємося, що “мовна особистість – це іманентна ознака особистості як носія мови й комуніканта, що визначає її мовну та комунікативну компетенцію й реалізацію їх при породженні, сприйнятті, розумінні й інтерпретації вербальних повідомлень, текстів. Мовна особистість є перетвореним відображенням у знаковій формі особистості комуніканта” [11, с. 596]. У спектрі вивчення сучасного постколоніального тексту проблема мовної особистості пов’язана з образом персонажа як суб’єкта внутрішньотекстової комунікації, що виступає водночас мовною та художньою особистістю, яка через своє мовлення художньо відображає, осмислює й емоційно реагує на неповторну індивідуальну життєву ситуацію, на подію [1]. Саме особистість, людина, герой, персонаж очолює тріаду системи координат *я – тут – зараз*, що виступають універсальними змістовими категоріями тексту, а все, що і як робиться в тексті, здійснюється для повнішої характеристики людини [9, с. 74], зокрема задля розкриття мовної особистості постколоніального соціуму.

Постколоніальні студії завдячують виникненню бурхливому розквіту художньої творчості, що збігся в часі з переходом низки держав від колоніального до постколоніального статусу в результаті розпаду імперій, утворення незалежних держав та міграцією їх колишніх резидентів на території метрополії. Найяскравішою рисою культури останнього десятиліття, за словами британського літературознавця М. Бредбері, є її інтернаціональність: вона вбирає в себе традиції інших культур, а на перший план висуваються письменники-емігранти з колишніх колоній колишньої Британської імперії [8, с. 58], яких неможливо однозначно віднести до однієї національної літератури, культурної та літературної спадщини. У центрі їх уваги опиняється постколоніальний персонаж з ‘розщепленою свідомістю’ [13], обтяжений досвідом поневолених націй, етносів і народів, що впродовж віків перебували на маргінесі як дискриміновані підпорядковані, й занурений у новий соціум. Постколоніальний суб’єкт сприймається через глибинну взаємодію властивостей пам’яті автора й створюваного ним наративу – діалогу із західним постмодерном з позиції ‘іншого’ [8, с. 56]. Персонаж мультикультурної постколоніальної літератури не розглядається поза дискурсами культурної історії кореневої нації і колишньої метрополії. Історія ж людства, минуле і суб’єктивна пам’ять стають важливими парадигмами, задля яких персонажі вибудовують свою ідентичність. Ідентичність у цьому випадку не є константою, зануреною в якесь ідеалізоване минуле, а радше розвивається синхронно історії [10, с. 5]. Новим типом ідентичності, за І. А. Бехтою, а саме гібридною ідентичністю, характеризується сучасний постколоніальний персонаж – трансмутована і транскультурна особистість, суміш світів, що колоризуються в сучасній літературі. Він водночас є суб’єктом перехідної ідентичності – ‘the hyphenated self’ [14] – ідентичності, спійманої поміж світами оксидентальної та орієнтальної культур, а тому, щоб не загубитися в мультикультурному світі, основним завданням, вустами самого персонажа, постає збереження власної ідентичності: *‘But behind every story of immigrant success there lies a deeper tragedy. ‘Kindly explain this tragedy. ‘I’m talking about the clash between Western values and our own. I’m talking about the struggle to assimilate and the need to preserve one’s identity and heritage. I’m talking about the children who don’t know what their identity is. I’m talking about the feelings of alienation engendered by a society where racism is prevalent. I’m talking about the terrific struggle to preserve one’s sanity while striving to achieve the best for one’s family’* (М. Ali). Пошук ідентичності призводить до формування амбівалентної особистості, відкритої різним духовним традиціям [12, с. 14]. В образі постколоніального персонажа втілюється постмодерністське ество індивіда як фрагментованої, маргіналізованої та амбівалентної сутності, і лише через переосмислення постмодерністських реалій постколоніальне письмо дозволяє авторам “примирити персонажа з власною гібридністю” [8, с. 6]. Однак постколоніальний персонаж усвідомлює неможливість повної інтеграції та асиміляції – він приречений бути ‘спійманим поміж світів’: *‘This is the tragedy. When you expect to be so-called integrated. But you will never get the same treatment. Never’* (М. Ali). Відтак різні покоління сімей, заснованих на змішуванні аборигенних та західних традицій, виступають ‘постколоніальними жертвами’ [15]. Постколоніальна література демонструє різні етапи розвитку гібридної самоідентифікації з елементами ‘тимчасового

запізнювання' у старших поколінь і переосмислення ролі гнобителя і 'жертви', що вже не є константою в молодших [8, с. 60].

Мовленнєва сфера персонажа становить собою системну єдність належних персонажеві дискурсів, що містять способи репродукції мовлення в ендофазному та екзофазному виявах, у яких предметнюються характерологічні елементи його художнього образу [2, с.55]. Вивчення мовлення персонажів дає змогу одержати істотні дані про персонажа, як текстову мовну особистість. Лексичні одиниці в його мовленнєвій сфері виконують подвійне комунікативно-прагматичне навантаження: називають предмет номінації та містять у своїй семантиці суб'єктно-характерологічну оцінку її носія – персонажа [2, с. 55]. Етнічне походження постколоніального персонажа знаходить лінгвальне вираження крізь призму мовленнєвої діяльності в мовленнєвому етикеті, що виступає лінгвокультурним кодом самоідентифікації індивіда. Етикету постколоніальної особистості, як вияву її комунікативної культури, властивий двоплановий характер, бо персонаж втілює в собі риси індивідуалістичної культури колонізатора, сформованої під впливом соціуму, а також ознаки колективістської культури власного етносу, що бере витoki з етнічного типу культури і традиційного родинного виховання. Відтак етикет постколоніального персонажа за своєю природою є репрезентацією гібридного індивідуалістично-колективістського типу культури, що актуалізується в мовленнєвій поведінці комунікантів у світлі етикетних мовленнєвих жанрів звертання, привітання та прощання. Проаналізувавши їхній вербальний вияв у 2200 контекстологічних фрагментах текстів 18-ти британських постколоніальних романів та з урахуванням інокультурних впливів, якими марковано мовну особистість постколоніального персонажа, виявлено дві великі групи одиниць мовленнєвого етикету – традиційні (38%), тобто англійськомовні етикетні кліше, стереотипність яких визначається стиранням лексичного значення складників і прогнозованістю їхнього ритуалізованого вживання, та девіантні (62%) як усі відхилення від стандартних засобів вираження етикетних відносин в англійській мові. Разом ці одиниці презентують вербально-семантичний рівень постколоніальної мовної особистості, виступаючи етикетними вербалізаторами. До них уналежнено: а) культурно-марковані одиниці, позначені інокультурними впливами гетерогенної спільноти британських іммігрантів, їхнім етнічним походженням, національною своєрідністю та перенесені з рідних мов колишніх колонізованих народів у незмінній формі при виконанні функції етнічної ідентифікації (напр., привітання *Salaam Ale-Koum, Walaikum-asalaam, Nomoshkar, Adaabarz*; прощання *Khoda Hafez, Fiamanullah*; звертання *khala-moni, baba, Ammoo*); б) гібридні одиниці, що поєднують британський та інокультурний елемент, виявляючи амбівалентну сутність і гібридну природу постколоніальної мовної особистості (на кшталт звертання *ladies and ladahs*; прощання *give one's salaams*; привітання спільно зі звертанням *salaam, advice wallah*); в) ситуативно-контекстуальні одиниці як індивідуально-колеризовані вербалізатори етикету з урахуванням ситуативного контексту діалогічної взаємодії – параметричного виміру комунікативної ситуації : – *Keeks, wow- you're all leg. What are you going to do, kill me? – Oh, my God – Warren – Hi... you almost killed me – Jesus – creeping like a fox – I thought it was Jerome (Z. Smith)*. Стилістично фіксуємо формальні, нейтральні та неформальні одиниці, а структурно – однокомпонентні, бікомпонентні та мультикомпонентні.

Серед фігур мовленнєвого етикету найчисельніший шар становить звертання, що обслуговує усі етапи мовленнєвої взаємодії, де на основі лексико-семантичного критерію виокремлюємо вісім груп традиційних (43%) та девіантних (57%) одиниць: 1) *звертання-антропоніми*, що уможливають індивідуалізацію адресата й ідентифікацію його особистості; 2) *звертання із семантикою родинності* (*Amma – Ammoo – Ammi, Abba – Abboo – baba, mamu, mutani, khala, bhabi, bhai – bhayia, sisterji, cousinji, beta – beti, brother – bro, sister, auntie*), що зазнають десемантизації при адресації до вихідців з однієї культури на позначення соборності, братерства та спільних витоків; 3) *звертання із семантикою віку* (*child, kid, baby, pickney, snotnose*), що нині допускають нівелювання власне вікової, гендерної і навіть статусної дистанції; 4) *звертання із семантикою гендеру* (*boy, man, girl*) з метою скорочення психологічної дистанції та тенденцією до витіснення номінативних звертань, засвідчуючи знеособленість спілкування і розмиваючи особистісно-орієнтований стиль комунікації; 5) *звертання із семантикою професії* (*Dean, Doctor, Chef, Captain, advice wallah*) для вияву стандартної статусної диференціації й асиметричності відносин між комунікантами; 6) *поштиві звертання* (*sir, mister, madam, sahib, sahiba, begum, memsaab,*

maharaj – *maharajin*, *apa* – *api*), з опертям на вертикальну дистанцію з метою демонстрації пошани чи покори; 7) *ласкаво-нестливі звертання* (*dear*, *darling*, *honey*, *sweetheart*, *love*, *sugar*, *jaan*, *janoo*, *janum*), що значною мірою десемантизувались і не лише засвідчують емоційне ставлення до адресата, а й скеровуються на зближення малознайомих та незнайомих мовців; 8) *просторічні звертання* (*guy*, *lad*, *mate*, *chap*, *buddy*, *fellow*, *folks*), покликані мінімізувати або встановити дистанцію під маскою неформальності.

Фігура мовленнєвого етикету привітання з виявом традиційних (31%) та девіантних (69%) одиниць формує функційне поле ініціальності, що містить три мікрополя етикетно-мовленнєвих засобів – *семантичне*, утворене етикетними кліше в етикетному зачині комунікації; *семантико-прагматичне*, презентоване одиницями, семантика яких створює передумови для початку бесіди та містить ініціальні спонукання-імперативи; самопрезентацію адресанта; репрезентацію адресата, автономно чи у поєднанні із самопрезентацією; *прагматичне*, сформоване ситуативно-контекстуальними привітаннями, що виконують функцію встановлення контакту за певних умов спілкування, це, зокрема, ініціальні повідомлення інформації, ініціальні запитання. Таксономія вербальних засобів вираження привітання в традиційному та девіантному шарах передбачає наявність *поштивих* одиниць із рекурентним складником *How are you?*, *інтерактивних* одиниць укупі із супровідними запитаннями для залучення інтерактанта до бесіди, *соціорелігійних* одиниць, зумовлених етнічним походженням та культурно-релігійними нормами мовців, *вaledикторних* привітань, що рівночасно маркують встановлення й розмикання мовленнєвої взаємодії: *A girl walked in and stood with her hands on her hips in the middle of the room.[...] She looked at Nazneen and the baby. She looked at Chanu. Then the girl tucked the money into her blouse pocket. Salaam ale-Koum, she said and went out to the pub* (M. Ali). З огляду на часовий критерій виокремлюємо *темпорально-марковані* та *темпорально-немарковані* одиниці мовленнєвого етикету привітання.

При аналізі фігури мовленнєвого етикету прощання з виявом традиційних (42%) та девіантних (58%) одиниць з урахуванням композиційної будови виокремлюємо три типи етикетних вербалізаторів прощання: *передзавершальні* – для інформування інтерактанта про бажання припинити комунікативну взаємодію, *завершальні* – власне обмін стереотипними формулами та *постзавершальні* – для пролонгації моменту розставання, зазвичай за рахунок компліментарних висловлень. Лексико-семантичне ранжування висвітлило наявність значень та відтінків ОМЕ прощання в контексті ситуації з класифікацією на три базові групи – із семантикою *вдячності*, *вибачення* та *побажання*, на кшталт девіантної одиниці з теологічною семантикою, утвореної шляхом структурної модифікації вихідного патерна при заміні традиційного імператива *God be with you* на дієслово-присудок дійсного способу: *Go, she said finally. God goes with you* (T. Anam). Подекуди інтенція прощання може синергійно поєднуватись із семантикою *благословення*. Наприклад, культурно-маркована одиниця *fiamanullah* з мови гінді дослівно означає “залишаю тебе під захистом Аллаха”, а традиційна *Godspeed* – “Бог у поміч”: *I am late, she said, everyone is waiting. – Khoda Hafez. – Khoda Hafez. – Fiamanullah. – Godspeed* (T. Anam). Також фіксуємо прощальні маркери з *оцінкою зустрічі*, *перспективноорієнтованості на майбутнє*, *турботою про партнера*, *обіцянкою*, *запрошенням*, *знаками уваги до інших осіб*, що вживаються автономно чи в синергії в межах однієї ФМЕ: – *Ah, Lydia, are you off? – Thank you so much, said Lydia. I do have to go, yes. It was a pleasure meeting you, Mr Grabowski. Good luck with everything* (M. Ali).

Отже, з’ясовано, що постколоніальний персонаж постає унікальною амбівалентною особистістю, що належить до декількох систем цінностей, збагаченою різними традиціями та володіє підвищеною міжкультурною чутливістю. Гібридна природа постколоніальної особистості втілює не лише етнічну, культурну та світоглядну, але й мовну двоплановість, що виражається крізь призму мовленнєвої діяльності у традиційних та девіантних етикетних вербалізаторах. Мовна особистість у лінгвальному вимірі відображає особистість комунікантів, що, опираючись на власну етнічну ідентичність і традиції свого народу, намагаються визначити своє місце в суспільстві і світі, звертаючись то до історичних коренів й традицій своєї етнічної батьківщини, то до культури країни, яка їх прийняла і стала невід’ємною частиною життя.

У перспективі видається необхідним дослідити цілі, мотиви, установки та інтенції постколоніальної мовної особистості, що крізь призму комунікативних потреб,

вербалізованих у стратегіях і тактиках, відображають її прагматикон – найвищий рівень у структурі мовної особистості, де вона як об'єкт дослідження зливається з особистістю в найзагальнішому, глобальному соціально-психологічному сенсі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества : [сб. избр. тр.] / М. М. Бахтин. – 2-е изд. – М. : Искусство, 1986. – 445 с.
2. Бехта І. А. Авторське експериментаторство в англійській прозі ХХ ст. : [моногр.] / І. А. Бехта. – Львів : ПАІС, 2013. – 268 с.
3. Богин Г. И. Модель языковой личности в ее отношении к разновидностям текстов : автореф. дис. ... д-ра филол. наук / Г. И. Богин. – Ленинград, 1984. – 31 с.
4. Вайсгербер Й. Л. Родной язык и формирование духа / Йохан Лео Вайсгербер. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 232 с.
5. Виноградов В. В. О языке художественной прозы : избр. тр. / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1980. – 360 с.
6. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
7. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1989. – 261 с.
8. Кравинскан Ю. Ю. Постмодернистский дискурс как основа постколониализма: диалог двух течений / Ю. Ю. Кравинскан // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2014. – Т. 1, № 2 (74). – С. 54–63.
9. Кухаренко В. А. Интерпретация текста : учеб. пособие для студ. пед. ин-тов по спец.: иностр. яз. / В. А. Кухаренко. – 2-е изд., перераб. – М. : Просвещение, 1988. – 192 с.
10. Павлова О. А. Категории 'история' и 'память' в контексте постколониального дискурса (на примере творчества Дж. М. Кутзее и К. Исигуро) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.03 / О. А. Павлова. – М., 2012. – 20 с.
11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підруч. / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
12. Чемякин Е. Ю. Постколониальные исследования как историко-культурный феномен второй половины ХХ века : автореф. дис. ... канд. истор. наук : спец. 07.00.03 / Е. Ю. Чемякин. – Екатеринбург, 2012. – 19 с.
13. Bhabha N. K. The Location of Culture / N. K. Bhabha. – N. Y. : Routledge, 1994. – 285 p.
14. Kristeva J. From One Identity to an Other / Julia Kristeva // Desire in language. – N. Y. : Columbia Univ. Press, 1980. – P. 124–147.
15. Spivak G. C. Can the Subaltern Speak? / G. C. Spivak // Marxism and the Interpretation of Culture. – Chicago : Illinois Univ. Press, 1988. – P. 271–316.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Маріанна Копчак – асистент кафедри іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка.
Наукові інтереси: текстолінгвістика, дискурсознавство, лінгвосинергетика, лінгвопрагматика, постмодерністські студії.

УДК 821.111(73)

ПОСТМОДЕРНІСТСЬКА ПРОБЛЕМАТИКА РОМАНУ «МОЗОК ЕНДРЮ» Е. Л. ДОКТОРОУ

Анна КРАВЧЕНКО (Харків, Україна)

Вивчена проблематика роману «Мозок Ендрю» Е.Л. Доктороу з позиції таких характеристик літератури постмодернізму як анахронічність, постмодерністська чутливість, фрагментарність та мозаїчність структури тексту. Зроблено спробу визначити риси поетики письменника як представника літератури постмодернізму.

Ключові слова: сучасна американська література, проблематика, постмодернізм, постмодерністська чутливість, нелінійність оповіді.

The article deals with the study of the main problematic issues in the novel 'Andrew's brain' by E.L. Doctorow in the aspect of such principles of postmodernism in literature as anachrony, postmodern sensibility, and fragmentation and mosaic structure in his work. The author attempts to determine the main characteristics of the writer's poetics.

Key words: modern American literature, problematic issues, postmodernism, postmodern sensibility, anachrony of narrative.

Канадська дослідниця постмодернізму Лінда Хатчен стверджує, що в постмодернізмі художня література та історія являють собою системи означення, завдяки яким минуле отримує форму і зміст [8, с. 93]. Оповідь героя постійно повертається до минулого, яке допомагає встановити причинно-наслідкові зв'язки, з'ясувати теперішній стан речей. Згадування минулих подій надає переконливості тому, що відбувається в сюжетному теперішньому [3, с. 114]. Останній, 12-й роман Е. Л. Доктороу (1932–2015) «Мозок Ендрю» («Andrew's Brain», 2014) займає значне місце в пізній творчості письменника. Це – роман-ретроспекція в часи початку правління в США Джорджа Буша.

У критиці творчість Е. Л. Доктороу привертала увагу таких відомих літературознавців як Т. Денисова, Я. Засурский, Джон Клейтон, Річард Треннер та ін. [1; 4; 6; 9]. Але, як у вітчизняному, так і в зарубіжному літературознавстві роман Е. Л. Доктороу «Мозок Ендрю» є малодослідженим, при цьому його повноцінне вивчення важливе для більш повного теоретичного осмислення особливостей розвитку світової літератури. Звідси і впливає актуальність нашої статті. Наукова новизна дослідження полягає в здійсненні вперше в українській критиці художніх текстів аналізу роману «Мозок Ендрю» Е.Л. Доктороу з точки зору проблематики твору. Метою статті є виявлення основних проблем, які порушуються в творі. Реалізація мети можлива за умови розв'язання таких завдань: 1) проаналізувати роман «Мозок Ендрю» з погляду особливостей проблематики; 2) співвіднести проблематику з постмодерністською чутливістю. Об'єктом дослідження є роман «Мозок Ендрю» Е. Л. Доктороу. Предмет дослідження — проблематика цього роману.

Американський критик Річард Треннер зауважував, що найважливіша риса творчості Е. Л. Доктороу – це його «відчуття моральності» [9, с. 5]. Американський дослідник Джон Клейтон назвав письменника «радикальним єврейським гуманістом» [6, с. 54–55]. «Внутрішній діалог вражає нашу особистість. Ми не автори своїх оповідей, але ми не повинні сприймати життя як безглузді обставини» – пише американський дослідник Девід Карр [5, с. 166]. Спосіб, яким контекстуалізуються наші оповіді по відношенню до інших, розвиває думку Д. Карр, – ключ до поняття морального Себе («moral Self») в романах Е. Л. Доктороу. У центрі художніх творів Е. Л. Доктороу часто стоять соціальні та етнічні суперечності, які письменник прагне зображати у всій їх складності, уникаючи однобічного підходу, хоча політична упередженість робить його представником «мистецтва протесту».

В 2013 році Е. Л. Доктороу отримав медаль Фонду національної літератури США за значний вклад в історію американської белетристики. Під час вручення премії письменник наголосив: «Зараз говорять про інтерактивність технологій, але ж читання – це найбільш інтерактивний досвід, що можна уявити. Книга не є довершеною, поки її не прочитали. Розум читача проникає поміж реченнями, як через мікросхему – він висвітлює їх і оживляє» [10, с. 2].

Роман «Мозок Ендрю» веде читача всередину лабіринтів свідомості невролога. «I've always responded to the history of my times» [7, с. 26] («Я завжди відповідав на мої історії часи»), говорить оповідач, майже сумно, як ніби він не хотів цього. На початку роману час сюжету вражаюче насичений подіями першої декади цього століття, однак Ендрю не схожий на свідка: («<...> freakishly depressive cognitive scientist klutz» [7, с. 31] («<...> дивовижно депресивний вчений-недотепа»), він, здається, набагато більше зацікавлений у виробках власної свідомості, ніж зовнішнім світом, і протягом довгого часу розповідає комусь, кого він називає Док, тільки про неприємності його особистого життя і безплідні дослідження таємниць людського мозку. Він цинічно жартує, пускається в глибини самоаналізу: «I am finally, terribly, un feeling» [7, с. 9] «Я, нарешті, страшно бездушний». Та саме наукові дослідження і складне життя приводить його до сумніву у надійності людської неврологічної системи: «Pretending is the brain's work. It's what it does. The brain can even pretend not to be itself» [7, с. 37] («Прикидання – це робота мозку. Мозок є тим, що він робить. Він може навіть прикидатися кимось іншим»), – пояснює він.

«Мозок Ендрю» відносно короткий роман з малою кількістю героїв: головний герой Ендрю і дві його дружини (перша Марта, з якою він розвівся, та друга Бріоні); мовчазний Док; оперний співак; подружня пара карликів – батьки Бріоні; і, врешті, кілька добре відомих діячів з недавньої політичної історії США. Така структура твору нагадує закриту коробку свідомості Ендрю, це натяк на те, що всі події відбуваються лише в його мозку. І, хоча він, як дослідник когнітивістики контролює свої відчуття, але упродовж усього роману його не полишає почуття закритості та відстороненості: «It's a kind of jail, the brain's mind» «Це свого роду в'язниці, розуму мозку», – говорить він. – «We've got these mysterious three-pound brains and they jail us» [7, с. 39] «Ми отримали цей загадковий трьохфунтовий мозок, і він ув'язнив нас». Розповідь Ендрю про свої поневіряння психотерапевту, спроби пояснити, як він дійшов до такого відчаю, та маніакальні і ускладнені роздуми над минулими життєвими подіями викривають залежність головного героя роману від «трьохфунтового» мозку. Хоча, ближче

до кінця твору, він задається питанням: «Perhaps I'm carrying in my brain matter the neuronal record of previous ages» [7, с. 181] «Може бути, я зберігаю в моєму мозку нейронний запис попередніх століть».

Ендрю свідомо ізолював себе від зовнішнього світу, проживає життя в собі. Він завжди дивиться всередину себе і уникає більш широкого погляду на оточуючу дійсність. Він марно намагається зрозуміти глибинний сенс подій, що привели його до кабінету психотерапевта, та в розпачі говорить: «I don't know what I'm doing here» [7, с. 21] «Я не знаю, що я тут роблю». Отже, роман – історія ув'язненого, апологія життя у пастці власної свідомості.

Ендрю є жертвою свого часу, що позв'язує ідеї, уривки життєвої історії нехронологічно, в залежності від того, як вони впливають у свідомості, як продукує їх мозок. Психотерапія не виліковує його та у багатьох відношеннях вказує на небезпеки спроб вигнати біль з свідомості роздумами. Думаючи та згадуючи сумні моменти життя, людина попадає під небезпеку ще більше заглибитись у страждання. Але не дивлячись на те, що роман торкається глибоких філософських проблем, тон твору звучить досить бадьоро. Настрої оповіді різко змінюються від ліричних до сатиричних. Тобто прослідковується мотив марності операцій розуму. Ендрю, за волею обставин прикутий до свого мозку, не отримує ніякого задоволення від його роботи. Головний герой представлений комічним, так як він в один і той же час і живе в самоомані і робить це абсолютно свідомо: «But it is dangerous to stare into yourself. You pass through endless mirrors of self-estrangement. This too is the brain's cunning, that you are not to know yourself» «Але це небезпечно дивитися в себе. Ви проходитье через нескінченні дзеркала самовідчуження. Це теж хитрість мозку, що ви не можете впізнати себе» [7, с. 50].

Роман по структурі побудований як розмова двох, де один персонаж здебільшого розмовляє, а інший здебільшого слухає. Стиль твору це потік свідомості головного героя, який думає, що несе відповідальність за трагічні долі людей навколо нього, не бажаючи при цьому свідомо нікому заподіяти шкоди. Наскрізний мотив роману прослідковується у питанні неврологічної природи мозку. Неврологи, які вважають свідомість матеріальною і не визнають існування душі, задаються тим самим питанням, що й Ендрю: як мозок стає свідомістю, як він відповідає за всі людські думки і почуття, як цей «клубок ниток» (так Ендрю називає мозок) контролює наше життя. У той же час, він несе серйозну небезпеку, тому що, якщо людство докладно зрозуміє, як працює мозок, то можна сконструювати комп'ютер, який створює свідомість.

Ендрю проводить деякий час, працюючи в центрі політичної влади у Вашингтоні під час президентства Джорджа Буша. Окрім нещастя у особистому житті, смерті дружини та дитини, він розчаровується у владних органах країни. Все це приводить його до урядового психотерапевта, де він і починає свою розповідь про минулі події на початку роману. Він іноді говорить про себе в третій особі і не звертає ніякої уваги на хронологію. Роман залишає читачу збирати трагічні події життя головного героя по порядку. Пригнічений Ендрю говорить, що його життя складається з дуже дивних особистих невдач та подій: він розбиває окуляри; ламає щелепу друга; отрує власну дитину; стає причиною загибелі незнайомця водія автомобіля, що врізається в стовп; його собака з'їдений живцем на його очах.

Співрозмовник зауважує: «Well-meaning, gentle, kindly disposed, charming ineptitude is the modus operandi of the deadliest of killers» [7, с. 9] «Благонамірена, ніжна, доброзичлива, чарівна недодоречність – стратегія дій смертоносних вбивць». Насправді, страх того, що лиха, які він може викликати, далі, що надихає Ендрю віддати свою дитину колишній дружині – відчайдушний план, щоб зберегти дитину від уявного майбутнього нещастя. Він говорить: «I had reached the point, where I felt anything I did would bring harm to anyone I loved» [7, с. 9] «Я досяг тієї точки, коли я відчуваю, що все, що я роблю, може принести шкоду тим, кого я люблю». Змішану хронологію уривків з життя оповідача доповнюють його висловлювання про розуміння свідомості. «Consciousness without world is impossible» «Свідомість без навколишнього світу неможлива» – стверджує він та продовжує: «There is nothing you can think of except yourself thinking. You are in the depthless dingedom of your own soul» [7, с. 14] «Ти не можеш думати ні про що окрім себе в процесі міркування. Ти знаходишся в бездонних закутках своєї душі».

Центральною ідеєю постмодернізму є відмова від уявлення про цілісність, впорядкованість, ієрархічну структурність, центрованість, іншими словами – «постмодерністська чутливість» – парадигмальна установка на сприйняття світу як хаосу (В. Вельш, І. Хассан, Ж.-Ф.Ліотар) [2, с. 204]. Так в романі «Мозок Ендрю» виявляється децентрація розповіді, прагнення створити хаос життя штучно організованою фрагментарністю оповіді. Об'ємна картина життя головного героя подана шляхом хаотичного представлення різних моментів і подій його минулого крізь призму свідомості героя, мозаїчність як один з основних засобів постмодернізму. Також цій формі світогляду притаманна іронія до всіх сфер життя, криза віри в усі цінності, які будь-коли існували. Паралельно головний герой роману припускається глибокої переоцінки цінностей на своєму шляху.

Проведене дослідження дозволило визначити, що в «Мозку Ендрю» Е.Л. Доктороу за допомогою постмодерністських методів зображує історію життя головного героя як жертви таємничих підвалів власної свідомості. В романі прослідковуються паралелі між основними проблемами та такими ідейними установками постмодернізму як анахронічність, децентрація, іронія, постмодерністична чутливість, мозаїчність та фрагментарність оповіді, а також поєднання історичних і вигаданих персонажів. У творі відтворюється соціальна драма повсякденного життя, полоненого своїм часом американської епохи початку ХХІ століття.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Денисова Т. Історія американської літератури ХХ ст. / Т. Денисова. — К.: Довіра, 2002. — 318 с.
2. Ильин И. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм / И.Ильин. — М.: Интрада, 1996. — 254 с.
3. Индивидуально-художественный стиль и его исследование / Под общ. ред. В.А. Кухаренко. — К.; Одесса: Вища школа, 1980. — 169 с.
4. Писатели США: Краткие творческие биографии / Под. ред. Я. Н. Засурского. — М.: Радуга, 1990. — 624 с.
5. Carr D. Moral and personal identity / David Carr // International Journal of Education and Religion. — 2001. — II (1). — P. 79—97.
6. Clayton J. Radical Jewish humanism: The vision of E. L. Doctorow / John Clayton // Essays and Conversations. — 1983. — P. 109—119.
7. Doctorow E. L. Andrew's brain / Edgar Lawrence Doctorow. — N. Y.: Random house, 2014. — 220 p.
8. Hutcheon L. A Poetics of Postmodernism. History, Theory, Fiction / Linda Hutcheon. — N. Y.: Routledge, 1988. — 268 p.
9. Trenner R. E. L. Doctorow, essays and conversations / Richard Trenner. — Princeton, N. J. : Ontario Review Press, 1983. — 216 p.
10. Wolf D. E. L. Doctorow: My politics are biblical: you shouldn't murder, you shouldn't steal / David Wolf // The Guardian. — 2014. — 19 January. — P. 2

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анна Кравченко – здобувач кафедри історії зарубіжної літератури та класичної філології Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

Наукові інтереси: дискурс літератури постмодернізму, поетика романів Е.Л. Доктороу.

УДК 811.161.2'373

АНТОНІМІЧНИЙ КОНТРАСТ У МОВОТВОРЧОСТІ ПИСЬМЕННИКІВ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ

Інна ЛОЩИНОВА (Дніпропетровськ, Україна)

Стаття присвячена лінгвостилістичному аналізу новацій, що вступають в антонімічні відношення у поетичних і прозових творах письменників Дніпропетровщини, а також з'ясуванню функційно-стилістичних особливостей оказіональних юкстапозитів, утворених поєднанням антонімів. Методологічну основу стилістичного аналізу становлять положення про зв'язок мови і мислення, про соціальну сутність мови і її функції.

Ключові слова: контекстуальні антоніми, новація, контраст, оксюморон, антитеза, експресія.

The article is devoted to linguostylistic analysis of innovations which participate in antonymic relations in the prose and poetry by the authors of Dnepropetrovsk region, as well as the investigation of functional-stylistic potential of occasional juxtapositions based on antonymic lexemes. The methodological basis for the stylistic analysis comprises the theses about the connection of language and thinking and about the social essence of language and its functions.

Key words: contextual antonyms, innovation, contrast, oxymoron, antithesis, expression.

В українському мовознавстві другої половини ХХ – початку ХХІ ст. спостерігаємо зростання наукового інтересу до лінгвостилістичних досліджень. «Сучасна лінгвостилістика,

розвиваючись у зв'язку з новітніми напрямками мовознавства, прагне до синтетичного, узагальнювального аналізу, до виходу в коло проблем «мова і культура», «мова і людина», «мова і ситуації спілкування» [9, с. 115]. Протягом кількох останніх десятиліть у цій мовознавчій галузі здійснювали дослідження такі лінгвісти, як С. Богдан [1], Н. Голікова [3], Н. Данилюк [7], С. Єрмоленко [9; 10], І. Ковалик [14], Л. Мацько [18], О. Переломова [20], В. Чабаненко [27] та ін. Предметом лінгвостилістичних досліджень є не сама система мовних знаків, а функціонування мови в комунікативному середовищі, оскільки «стиль – це не самі елементи (одиниці) мовної системи, а принципи їхнього комбінування, настанови, конструкти, що організують зміст тексту, тобто пов'язані з певними мисленнєвими процесами, то й завдання дослідження полягає в ідентифікації, пізнанні цих процесів» [10, с. 28]. Досліджуючи питання лінгвостилістики, українські мовознавці здебільшого опрацьовують художні тексти, зокрема мову поезії та прози. Сучасний художній дискурс характеризує функціонування в ньому значної кількості різноманітних інновацій, зокрема авторських лексичних новотворів. Оказіоналізми здебільшого наділені емоційно-оцінним та експресивним значеннями, що зумовлює їхню здатність виконувати роль стилістично значущих контекстуальних одиниць – стилістем. На думку Л. Мацько, О. Сидоренко, О. Мацько, більшість стилістем реалізуються лише в контексті, тобто в частині тексту, що являє собою лінійне синтагматичне оточення, яке потрібне (чи достатнє) для реалізації потенцій значення слова або таке, що здатне породжувати певні зміни в значенні [18, с. 441]. Розгорнуте висловлення несе в собі величезні потенційні смислові можливості і широкий діапазон емоційного забарвлення. Оказіоналізми в умовах конкретної комунікативно-прагматичної ситуації ілюструють мовленнєву експресію, демонструючи прагнення до оригінального способу вираження думки. Саме таке прагнення, на думку Ж. Колоїз, «спонукає до пошуку стилістичних прийомів, що забезпечили б додаткову інтенсифікацію виразності. Цьому сприяють зокрема <...> протиставлення та оксюмори» [15, с. 14].

Беручи до уваги здобутки у галузі лінгвостилістики, у цій статті маємо на меті здійснити лінгвостилістичний аналіз okazіоналізмів, що вступають в антонімічні відношення у поетичних і прозових творах письменників Дніпропетровщини, а також виявити функційно-стилістичний потенціал okazіональних юкстапозитів, утворених поєднанням антонімів. Джерельною базою для виявлення стилістем у нашій статті слугували поетичні та прозові тексти С. Бурлакова, В. Грипаса, І. Данилюка, М. Дяченка, Ю. Кириченка, Ю. Кібця, В. Коржа, Н. Нікуліної, Г. Світличної, І. Сокульського, Лесі Степовички, М. Чхана, А. Шкляра, М. Яланської.

Поряд з лексичними антонімами, протилежність значень яких виявляється як у тексті, так і поза ним, у мовотворчості письменників Дніпропетровщини часто натрапляємо на слова, що вступають в антонімічні відношення лише в певному контексті, визначеній ситуації. Н. Голікова зауважує: «Наявність у двох мовних знаків – антонімів відношення протилежності зазвичай не обмежується лінгвальною парадигмою, об'єктивно закріпленою в свідомості мовців. Опозиції часто виникають у контексті, у якому слова вживаються в переносних та інших значеннях, що в зв'язку із ситуацією або задумами спілкувальників набувають протилежних сем через актуалізацію нової інтегральної семи» [3, с. 169]. Особливої виразності набувають ті антонімічні пари, до складу яких входять okazіональні лексеми. Антонімічні контрасти бувають різної семантичної і структурної складності так само, як різної складності бувають відношення між явищами матеріальної дійсності [27, с. 24]. Помірною експресивністю відзначені контрасти, побудовані на зіставленні індивідуально-стилістичних антонімів, що поєднуються у корелятивну пару сурядним зв'язком: *Припливами любові й ненавиддя / У цьому домі ти давно живеш* [6, с. 118]; *Мої поезії – немов листи із зони, / Бо відчував себе не раз імперським зеком, / Що дихав смогом, а не цвіт-озоном, / Ув'язнений пропускою і ЖЕКом* [22, с. 106]. Використовуючи опозиції *смог – цвіт-озон*, В. Сіренко ділиться з читачем власними гіркими почуттями, що об'єднували його з іншими письменниками-патріотами, чия творчість зазнала жорстокої радянської цензури. Поєднання двох контекстуальних антонімів у наступному контексті породжують гумористичний ефект: *І навіть сили на здогадку тратить: / Хто був твій напевний прадесятий прадід?* [28, с. 54], адже прикметник *напевний* має значення 'точний,

безсумнівний', тоді як новація *прадесятий* вказує на віддаленість у часі й можливі похибки в розрахунках.

Експресія вислову значно зростає, коли зіставлявані елементи антонімічної пари:

а) підсилено повтором: *Слова любові – радісно-злелечені, слова розлуки – стишено-сумні* [8, с. 31];

б) підтримано атрибутами або дієсловами, що, своєю чергою, теж є контекстуальними антонімами: *Це вже не французький трикутник, а слов'янська трилюбов* [5, с. 114]; *Покине назавжди фортунонька-доля, обійме печаль розлук-самоти* [23, с. 268];

в) увиразнено порівнянням: *Ніч довгоплинна, як рік, була, / Навіть весняна ніч* [21, с. 39].

Вживаючи антоніми в контексті, Леся Степовичка намагається пробудити національну свідомість кожного українця: *То ми тертичніки чи тільки пласкі тертиці? / Чи ми «їх» в пекло, чи «вони» нас – в рай? / А може, все ще якимось перетерпиться?* [25, с. 17]. Спосіб її розмови з читачем – це пряма мова, оскільки авторка не відділяє себе від своїх земляків, вона з ними разом у тому «розпачливому, болючому ми» [26, с. 6].

Контрастування семантично протилежних одиниць здійснюється також їх різким протиставленням. «Структурно-стилістично такі контрасти оформлюють як експресивні антитезні побудови. Прийом антитези вимагає своєрідної синтаксичної композиції вислову, головними ознаками якої є паралелізм і симетрія» [27, с. 26]: ...*Оквартурились, взулись-вдяглись / І – в безсмертя доби подались* [11, с. 146]; *Роки чебрецевості змовкли, як цимбали, / Дні навальні гнули нас тоннами турбот* [28, с. 11]; *Так велично-жорстоко і смертно Чорнобиль горів, / А весна так найвно і пишно тонула в цвітінні* [29, с. 35]. У першому випадку матеріальні цінності протиставляються духовним. Ю. Кириченко ніби наголошує на руйнації найголовнішого, справжнього в гонитві за зручним і модним. У поезії М. Чхана вільна дитяча безтурботність контрастує з постійними навантаженнями і випробуваннями, що зустрічаються на життєвому шляху дорослої людини, яка йде за покликом свого серця, не бажаючи підлаштовуватися під певні обставини та державну систему. В останньому прикладі М. Яланська протиставляє гармонію в природі людській необачності, закликаючи нас мудро ставитися до того, що даровано Богом.

Інкони натрапляємо на дистантне розташування антонімів, що семантично тісно пов'язують думки авторів, посилюючи образність і виразність ліричних творів: *Любов – це віщий грім! / Якщо боїшся грому ти, / То прийдуть у твій дім / лише знайомства-гномики* [22, с. 442]; *Слова та й слова. / Золотий словонад. / А хочеться серцем до серця – й мовчати...* [19, с. 147]. За допомогою пари контекстуальних антонімів *любов – знайомства-гномики* Ю. Кібець протиставляє поверхові стосунки глибокому, сильному почуттю, до якого потрібно бути готовим, усвідомлюючи, що, крім радості, кохання може принести із собою біль і страждання. Описовими у поезії Н. Нікуліної є антоніми, що містять сему 'мовленнєва діяльність'. Авторка впевнена, що справжня дружба не потребує багатослівних завірянь: друзі можуть без слів розуміти і відчувати один одного. Дуже цікавим з лінгвостилістичного погляду є випадок контрастування двох okazіоналізмів *ротно* і *батальйонно*, що в контексті є антонімами лексеми *тиш*: *Ми – ротно, батальйонно – з вогневерті / В таку ситучу – раптом – тиш...* [4, с. 10]. За допомогою контрасту автор передає динамічність, різкість картини і водночас її всеосяжну цілісність та досконалість, що глибоко торкає серця читачів, викликаючи в них глибоке співпереживання та біль.

Контрасти семантично супротивних одиниць реалізуються й через зіткнення цих одиниць, в okazіональних юкстапозитах. Під час поєднання двох антонімічних понять виникає нове поняття, а вислів набуває оригінальності, образності й експресивності. На думку В. Чабаненка, в українській мовній практиці найчастіше вживаними є оксиморонні зіткнення, що граматично оформлені як двочленні словосполучення на зразок «іменник + прикметник-означення» [27, с. 29]. Що ж стосується мовотворчості поетів і прозаїків Придніпров'я, то їхній творчий здобуток демонструє здебільшого оксиморонні синтагми, сконструйовані поєднанням двох прикметників-атрибутив: *Худа коза – учасник дійства – жалібно мекала невлад / на ту арену добродійства, / на живо-мертвий маскарад* [25, с. 20];

Всього лише на крихітну мить западає тиша, / Дружньо-отруйна атмосфера густішає [25, с. 51]; Краплі дощу на вікні – Діти космічно-земні... / Тупцяють все, дрібочуть, / Щось розповісти хочуть [12, с. 337]; Шукала крізь я знаків і прикмет / Свого виждано-раптового [21, с. 176]; І ось я знову в тім засніжжі – майнуло тридцять з лишком літ, / а в пам'яті – вчорашньо-свіжі слова, / що мовив добрий дід [17, с. 27]; У невагомо-важучім світі / Космонавту приснився дощ [3, с. 30]. За допомогою новації невагомо-важучий С. Бурлаков майстерно відтворює внутрішній стан космонавта, який, незважаючи на численні нові враження, важко переживає розлуку зі звичним для нього світом. Отже, поєднуючи в одному юкстапозиті слова з цілком протилежним значенням, автор викликає у реципієнта суперечливі емоції, що активізують процес сприйняття тексту.

В експресивні оксиморонні зіткнення активно вступають іменники: Я ніби дрейфую на крихкій крижині родинної рівноваги, цих летючих симпатій-антипатій [24, с. 294]; На гілках білий іній – фатою-хустиною, / Ще й з приполю зима розсипає срібло [19, с. 140]; На луки-левади тумани сліпі упали, / багаттям палити в ніч на Івана Купала, / ой ні, буде темно на луках-левадах – чекати даремно тих свят / в наших буднях-парадах... [16, с. 485]; Де вони, з ким вони, / хто їхній приятель-ворог? [29, с. 45]; Чи свято космічної зустрічі / двох подібних молекул-душ [25, с. 23]. Поєднанням контекстуальних антонімів *фата* і *хустина* Н. Нікуліна відтворює картину приходу зими, що постає в образі нареченої, поява якої завжди є святковою, урочистою миттю. Але разом із тим поетеса підкреслює, що ця пора за вікном наразі буде постійним явищем аж до весняних відлиг. Новацією *будні-паради* В. Корж виражає своє ставлення до святкування різних визначних подій у радянські часи, адже для багатьох свідомих людей, хто прагнув незалежності своєї країни та самобутності історії України, ці паради були буденним дійством, а ніяк не святом. Неолексема *приятель-ворог* набуває в контексті певного всеохоплюючого значення, що включає не лише конкретних людей, а й загалом життєву позицію героїв. Поєднуючи в одній новації такі зовсім різні за значенням лексеми, як *молекула* 'найменша частинка речовини, здатна існувати самостійно' та *душа* 'внутрішній психічний світ людини, з її настроями, переживаннями та почуттями', Леся Степовичка наголошує, що в цьому великому світі дуже складно зустріти споріднену душу.

Сприймаючи оказіональні прислівники, реципієнт зберігає ту особливу художню інформацію про зображуване явище, на якій наголошує письменник: Бо коли б зозуля правду говорила, / То не прокувала б дівкою-вдовою [28, с. 121]; Чергова ласкаво-хижко всміхається до мене [24, с. 241] тощо. У мовотворчості дніпропетровських письменників зустрічаємо лише один оказіоналізм, сконструйований поєднанням двох антонімічних дієслів: «Щастя бавилось та й розбилось...», – Сам до себе кричу-мовчу [12, с. 217]. Цією новацією автор відтворює картину внутрішнього світу ліричного героя, у серці якого вирують гіркі почуття.

Отже, антонімічне контрастування дає широкий простір для індивідуальної експресивної мовотворчості. За допомогою індивідуально-авторських антонімів утворюють контрасти, антитези, оксюмори. Їхня експресивність підсилена не стільки самим стилістичним прийомом, скільки несподіваністю зіткнення, протиставлення чи зіставлення семантики контрастних одиниць, складністю асоціацій і новизною образів, що виникають у зв'язку з ними. Перспективним у руслі даної проблематики вбачаємо дослідження контекстуальних синонімів у творчості письменників Дніпропетровщини.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Богдан С. К. Методи й методика лінгвостилістичних досліджень: методичні рекомендації для слухачів і керівників секції українська мова / С. К. Богдан. – Луцьк. – 2011. – 28 с.
2. Бурлаков С. Р. Вибране / С. Р. Бурлаков. – К.: Дніпро. – 1988. – 280 с.
3. Голікова Н. С. Прагматика мовностилістичних засобів у романі «Зло» П. Загребельного / Н. С. Голікова. // Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького університету: зб. наук праць. – Вип. 11. / [редкол.: Ж. В. Колоїз (відп. Ред.), П. І. Білоусенко та ін.]. – Кривий Ріг, 2014. – С. 164–171.
4. Грипас В. В. Землетал: Поезії / В. В. Грипас. – Д.: Промінь. – 1975. – 63 с.
5. Данилюк І. В. Aeternum vale – прощай навіки: Проза, вірші / І. В. Данилюк. – Д.: Пороги. – 2005. – 290 с.
6. Данилюк І. В. Припливами любові й ненавиддя... [Вірші] / І. В. Данилюк // Антологія поезії Придніпров'я / Під загальн. Ред. В. Коржа / Упоряд. В. Савченко. – Д.: Січ, 1999. – С. 118–125.

7. Данилюк Н. О. Лексика зі стилістичним значенням у збірці Лесі Українки «На крилах пісень» (1893 р.) / Н. О. Данилюк // Лінгвостилістичні студії : науковий журнал / [редкол. С. К. Богдан та ін.]. – Луцьк : Східноєвропейський нац. Ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – Вип. 1. – С. 70–79.
8. Дяченко М. Г. Музика і мати: Поезії / М. Г. Дяченко. – Кобеляки: КП «Видавництво «Кобеляки», 2008. – 348 с.
9. Єрмоленко С. Я. Лінгвостилістика: основні поняття, напрями й методи дослідження / С. Я. Єрмоленко // Мовознавство. – 2005. – № 3–4. – С. 112–125.
10. Єрмоленко С. Я. Сучасна українська лінгвостилістика: співвідношення теорії і методів. – Режим доступу: <http://www.rastko.org.rs/filologija/stil/2012/02Jermolenko.pdf> С. 24–32.
11. Кириченко Ю. І. Звіряння у найпотаємнішому: Поезії / Ю. І. Кириченко. – Дн-к: Журфонд, 2009. – 222 с.
12. Кириченко Ю. І. Чаювання з чужим щастям: Інтимна лірика / Ю. І. Кириченко. – Київ: Видавничий центр Кухарука, 2002. – 382 с.
13. Кібець Ю. І. Провидець: Вибрані поезії / Ю. І. Кібець. – Д. : ПП «Ліра ЛТД», 2005. – 568 с.
14. Ковалик І. І. Методика лінгвістичного аналізу тексту / І. І. Ковалик, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ. – К., 1984. – 120 с.
15. Колоїз Ж. В. Оказіональна деривація: теоретичний та функціонально-прагматичний аспекти / Ж. В. Колоїз: Автореф. дис. ...доктора філол. наук: 10.02.01. – К., 2007. – 41 с.
16. Корж В. Ф. Чиста сила: поезії / В. Ф. Корж. – К.: Укр. письменник, 2010. – 590 с.
17. Корж В. Ф. Твердиня: Поезії / В. Ф. Корж. – Д. : Промінь. – 1981. – 160 с.
18. Мацько Л. І. Методологія і методи стилістики / Л. І. Мацько // Стилістика української мови : підручник / О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; за ред. Л. І. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – С. 11–20.
19. Нікуліна Н. П. Знамення калини / Н. П. Нікуліна. – Д. : Січ. – 2000. – 231 с.
20. Переломова О. С. Авторська стилістика: навчальний посібник / О. С. Переломова. – Суми: Вид-во СумДУ, – 2014. – 108 с.
21. Світлична Г. П. І буде лет / Г. П. Світлична. – К. : Молодь. – 1989. – 320 с.
22. Сіренко В. І. Все було: Поезії / В. І. Сіренко. – Д. : Поліграфіст. – 1999. – 90 с.
23. Сокульський І. Г. Означення волі: Вибрані поезії / І. Г. Сокульський. – Д. : Січ. – 1997. – 351 с.
24. Степовичка Леся Шлюб із кухлем пільзенського пива: Роман / Леся Степовичка. – Д. : ПП «Ліра ЛТД». – 2007. – 336 с.
25. Степовичка Леся Медитації пташиного крила: Поезії / Леся Степовичка. – Д.: Моноліт. – 2003. – 96 с.
26. Степовичка Леся Галагея: Поезії / Леся Степовичка. – Д.: Січ. – 1998. – 101 с.
27. Чабаненко В. А. Стилістика експресивних засобів української мови: Монографія / В. А. Чабаненко. Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – С. 24.
28. Чхан М. А. Вибране / М. А. Чхан. – Д.: Дніпрокнига. – 2007. – 407 с.
29. Яланська М. М. Симфонія душі. Вірші / М. М. Яланська. – Д.: Видавничо-творчий центр «Гамалія», 2004. – 44 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Інна Лоцинова – аспірант кафедри української мови Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Наукові інтереси: лексикологія, інноваційні процеси в сучасній українській мові.

УДК 811.112.2

ФЛАНЕР ЯК ТИПІЗОВАНА МОВНА ОСОБИСТІТЬ У НІМЕЦЬКОМУ МІСЬКОМУ РОМАНІ

Мирослава МЕЛЬНИК (Львів, Україна)

У статті розглядається мовна особистість фланера, її головні особливості та функціонування в тексті міського роману. Для аналізу взято роман сучасного німецького письменника В. Геназіно, у якому даний тип особистості проаналізовано з точки зору його функціонування у різних понятійних сферах. Виділено основні характерні риси мовної особистості фланера.

Ключові слова: міський роман, фланер, мовна особистість, художній простір міста

The article deals with the peculiarities of the linguistic personality of flâneur and its functions in the text of urban novel. The analysis is based on a novel by modern German writer W. Genazino, where this type of personality is analyzed in different conceptual areas. The distinctive features of flâneur's linguistic personality are differentiated.

Key words: urban novel, flâneur, linguistic personality, urban literary space

Місто як художній простір твору набуло більш важливого значення в житті людини і виступає в сучасному міському романі не тільки як складна система суспільних, політичних та культурних цінностей, але й як частина життєвого простору героя, в якому він формує свою особистість.

Новий тип героя, що з'являється в сучасному міському романі, характеризується в першу чергу багатоманітністю своїх типологічних та індивідуальних рис, що зумовлює мінливість та непостійність його особистості. Проте цей герой є завжди міським жителем, представником міської культури та міського простору — це одна із головних типологічних

особливостей, що визначає жанр міського роману. Розгляд мовної особистості фланера та її функціонування в тексті міського роману є **метою** даної статті.

Актуальність вивчення мовної особистості в сучасній лінгвістиці зумовлена, в першу чергу, розвитком антропоцентричного підходу до вивчення мовних явищ. Людина поза мовою не може існувати, адже вона створює свою власну картину світу лише за допомогою мовних засобів, тобто мови.

Як зазначає О. Позднякова у своєму дисертаційному дослідженні, вихід людини в простір предметів відбувається головним чином завдяки мові, яка, виступаючи системою знаків та символів, репрезентує в тексті немовну дійсність. Таким чином, мовна особистість організовує комунікативний простір навколо себе, вибудовуючи власну картину світу, і у відповідності до неї та свого досвіду, організовує свої висловлювання (або особливу структуру тексту): “У процесі репрезентації людиною зовнішнього світу відбувається побудова мовної картини світу ... Продовженням тенденції до проектування суб'єктом свого “я” на зовнішній предметний світ ... є репрезентація цього суб'єкта простором, який він внутрішньо “окультурює”, роблячи своїм досягненням, і в результаті розглядає як зовнішнє вираження власного я” [9].

Уперше в германістиці до поняття мовної особистості звертається Й. Вайсбергер, який зазначає, що “ніхто не володіє мовою лише завдяки своїй власній мовній особистості; навпаки, це мовне володіння виростає в ньому на основі приналежності до мовного співтовариства” [2, с. 81]. Тобто в мовному середовищі людина формує свою мовну особистість, відбувається її соціалізація в суспільстві. Тому інколи дослідники звертаються до поняття лінгвокультурної особистості, розуміючи при цьому базовий національно-культурний прототип носія певної мови та культури, що включає в себе також інваріантну складову структури особистості. В. Виноградов підтримує цю думку, позначаючи мовну особистість як “вмістилище соціально-мовних форм та норм колективу” [3, с. 61]. Подальше переосмислення людського фактору в мові відбувається в контексті розвитку теорії мовленнєвих актів, що включає емоційно-психологічні та інтелектуально-оцінні характеристики мовця при врахуванні людських інтенціональностей та намірів, а також теорії “лаканізму” (послідники Ж.Лакана вбачають у мові повне і безвиняткове відображення свідомого та несвідомого життя мовця, і базуються на його ідеях про ключову роль мови як феномена культури в розшифруванні та розумінні несвідомого) [8].

Узагалі серед сучасних лінгвістичних досліджень мовної особистості можна виділити такі основні напрямки:

- розробка ідей лінгвоперсонології, моделі та структури мовної особистості (Й. Вайсбергер, В. Виноградов, Ю. Караулов, С. Воркачов та ін);
- аналіз мовної особистості як *homo loquens*: людина, що говорить (Г. Ейгер, С. Лебедева, А. Залевська та ін);
- мовна особистість як носій національної мови та етнокультурної специфіки (Н. Уфимцева, В. Богуславський та ін);
- виділення соціолінгвістичного та психологічного підтипу мовної особистості, наприклад, дослідження особистості дитини, міського жителя, офісного працівника тощо (А.Захарова, Л. Крисін, М. Ляпон, Е. Позднякова та ін) [4];
- мовна особистість у контексті лінгвоконцептології як лінгвокультурний типаж (В. Карасик, О. Дмитрієва, Т. Бондаренко) [1].

Ю. Караулов розглядає поняття мовної особистості на основі трирівневої структури, що дозволяє виділити її різноманітні типи, визначаючи мовну особистість як “сукупність здібностей і характеристик людини, що обумовлюють створення і сприйняття ним мовних творів (текстів)” [6; с. 3-8]. При цьому він зазначає, що мовна особистість повинна вміщати в себе психічний, соціальний, етичний, культурологічний та інші аспекти, проте всі вони відображені крізь призму мови особистості, її дискурс.

На основі цього Ю. Караулов виділяє такі рівні мовної особистості:

1. Вербально-семантичний рівень — передбачає традиційний опис формальних засобів вираження певних значень.

2. Когнітивний рівень — одиницями цього рівня виступають поняття, ідеї, концепти, що складаються в кожній мовній особистості в певну впорядковану “картину світу”, яка відображає цінності тої чи іншої особистості.

3. Прагматичний рівень — представляє собою сукупність цілей, мотивів, інтересів, установок та інтенцій мовця, що також знаходять своє вираження в системі мови і зумовлюють перехід від оцінок її мовної діяльності до осмислення реальної навколишньої дійсності [6, с. 3-8].

Окрім того, Ю. Караулов виділяє понятійне поле мовної особистості, виділяючи ядро, модифікації та периферію мовної особистості, а саме до ядра він відносить такі поняття, як суб'єкт, індивід, автор тексту, носій мови, інформант, мовець, мовленнєвий портрет. До модифікацій розуміння мовної особистості — історичну мовну особистість, національну мовну особистість, персонажа художнього твору та ін, а до периферії — наукову парадигму “мова та людина”, зв'язок людина-мова, національну культуру, тезаурус мовної особистості, мовну свідомість, менталітет народу тощо [6, с. 3-8].

У залежності від аспекту розгляду мовної особистості можемо виділити ті чи інші типи. У міському романі розглядаємо тип міського жителя з позицій соціокультурної лінгвістики, згідно його суб'єктивної соціальної приналежності — стилю життя головного героя, що перебуває в художньому просторі міста. Саме стиль життя виступає соціальним індексом цього персонажа. У представленій розвідці визначаємо тип фланера як типізовану мовленнєву одиницю на основі роману В. Генаціно “Пляма, куртка, кімнати, біль” (“Der Fleck, die Jacke, die Zimmer, der Schmerz”) [10].

Поняття фланера запровадив В. Беньямін, для якого міський простір виражений як архітектура, в якій поєднуються минуле, сучасність і можливе майбутнє: “Проходячи провулками, темними вулицями, покинутими дворами можна виявити “справжнє місто”, а разом з ним — зрозуміти себе” [7, с. 12]. Проте фланерування не зобов'язує людину нічим, і не відносить до певного соціального статусу. Мовний простір міста неоднорідний, хоч представляє собою форму існування системи в мовній свідомості міських жителів, що об'єднана єдиною мовною картиною світу, яка реалізується в межах певного міста. Найголовнішою ознакою міського простору є його антропоцентричний характер, у центрі якого знаходиться мовна особистість міського жителя.

Герой міського роману зазвичай перебуває на вулиці, в центрі подій міста, проживає ці події, пропускаючи їх крізь призму власних відчуттів. Фланер позначає особистість, яка вештається містом та його вулицями без певної на то мети серед безликої маси людей. Складається враження, що потік людей є безперервним та нескінченним, швидкоплинним та безупинним, у той час як фланер спокійно та безтурботно спостерігає за містом. Фланер — людина, яка прогулюючись, спостерігає та роздумує: “Der Städter als Flaneur lebt nun weitgehend in seinen eigenen Gedanken und läßt sich von den beobachteten Dingen oder Menschen in seiner Phantasie anregen” [13, с. 7]. Саме така особистість створює тип фланера в сучасному міському романі.

Відомий дослідник мотиву фланерства Г. Ноймаєр, зазначає, що йдеться не лише про прогулянку містом, але в першу чергу про особливо детальне споглядання міського життя та його усвідомлення крізь призму власної особистості: “Doch nicht nur eine bestimmte Gehbewegung, sondern zugleich eine damit verknüpfte Wahrnehmungsdisposition wird in den Raum der Großstadt übertragen ... Mit der Transformation dieser Gehbewegung und der ihr korrespondierenden Wahrnehmungsform in den Zeit-Raum der Großstadt finden jedoch Modifikationen statt, die die Differenz zwischen Spaziergänger und Flaneur ... markieren” [12, с. 12]. У надзвичайній спостережливості, своєрідному сприйнятті та особливій манері пересуватись містом фланер відрізняється від людини, яка просто гуляє по місту. Spaziergänger, гуляючи містом, не має на меті помічати усі дрібниці міського життя, він просто відпочиває від буденного життя, навіть не помічаючи його. Окрім того, на відміну від фланера, ця людина часто прагне перебувати в компанії з іншими.

Проте фігура фланера ще досі лишається відкритою парадигмою, що не знаходить чіткого означення в силу, напевне, такого ж нечіткого характеру його особистості.

Найважливішим є те, що фланер тісно пов'язаний із сприйняттям міста та суспільного життя в місті: “Beim Herumschlendern reflektiert er [der Flaneur] und lässt die Eindrücke der Stadt auf seine Gedankengänge wirken” [11, с. 10], що говорить про їх тісний взаємозв'язок.

Саме завдяки їх тісному взаємозв'язку, можна прослідкувати відображення рис особистості фланера, для аналізу якого було виділено наступні понятійні сфери:

- Понятійна сфера “Місто як життєве середовище”

Зазвичай простору міста протиставляється простір квартири/будинку, в якому людина знаходить відпочинок або прихисток. Таким чином, визначається та розрізняється відкритий та закритий простір у творі, тобто такий, що є обмежений чи необмежений. Часто у творі виникає протиставлення внутрішнього та зовнішнього простору:

Ich muss mein Zimmer verlassen und muss das Haus, in dem ich wohne, von außen sehen. Ich stelle das Fernsehgerät ab und gehe auf die Straße. [10; с. 52]

Фланер не може постійно знаходитись в обмеженому просторі своєї квартири, адже прагне до постійного спілкування з містом. Досить часто, щоб не відчувати себе відірваним від міського життя, герой створює зв'язок з містом, споглядаючи вулиці у вікно, або відкриваючи його, впускає шум вулиць до кімнати. Вікно відіграє важливу роль цього зв'язку між відкритим та замкненим художнім простором твору, що об'єднує замкнутий простір кімнати з відкритим зовнішнім світом: “Важлива архетипна функція вікна — слугувати межею між простором зовнішнього світу та внутрішнім простором дому” [5, с. 28]:

Von unserem Fenster aus können wir auf die Mariahilferstraße schauen, die uns jetzt wieder wie das einzig Lebendige vorkommt. [10; с. 65]

Характерною особливістю фланера є практично повна відсутність інформації про його особисту сферу життя. Автор інколи побіжно згадує, чим займається герой роману, як він заробляє на життя, чи має якесь хоббі тощо. Тому досить часто читач лише може здогадуватись про особисте життя героя. Робота для фланера не є важливим аспектом його життя, адже для нього важливу роль відіграє наявність достатньої кількості вільного часу для постійної взаємодії з містом: “Eine wichtige und unabdingbare Voraussetzung der Flanerie ist, viel Zeit und Muße zur Verfügung zu haben... Für ihn war die betonte Zurschaustellung ihrer uneingeschränkten Verfügung über Zeit eine Demonstration gegen das bürgerliche Arbeitsethos” [13; с. 3]. Проте все ж певні згадки дозволяють припустити, що, наприклад, герой роману В. Генацино має певну роботу, що дозволяє йому виконувати її головним чином вдома, тому можна припустити, що він є представником вільної професії, наприклад, журналістом:

Zusammen mit einer Tomate lege ich das Brot auf einen Teller und stelle ihn auf meinem Arbeitsstisch ab. Das Bild der kleinen Mahlzeit inmitten der Papiere und Arbeitsgeräte gefällt mir. [10; с. 7].

Про дозвілля фланера знаємо значно більше, адже його досвід перебування в місті та його розваг представлений у творі надзвичайно детально. Головний герой роману часто відвідує різноманітні заклади, такі як кафе, музеї, різноманітні крамниці тощо:

Ich sollte wieder einmal in das alte MGM-Kino in der Schöffergasse gehen [10, с. 55].

In der Stunde der Selbstverengung, wenn mich die Empfindsamkeit in die Isolation und die Isolation in den Hochmut treibt, gehe ich in das Cafe Heimatland und schaue der Kellnerin bei der Arbeit zu [10; с. 39].

Ich betrete das Rialto, das zweitgrößte italienische Cafe, das es in der Stadt gibt, und stelle mich an die lange Theke ... [10]

- Понятійна сфера “Життя вулиці як предмет спостереження”:

Фланерство для цього персонажа є просто життєвою необхідністю, що зумовлює особливу детальність у спостереженні за життям міста. При описі людей головний герой не втрачає ні найменшої деталі, більше того, фланер досить часто звертає увагу навіть на міських тварин та птахів, які також описує з особливим педантизмом та прискіпливістю:

Alle Vögel, nicht nur die Spatzen und Tauben, auch die Singvögel werden allmählich klein und grau und schäbig. Die Anpassung an das Leben in der Stadt bringt sie um ihre Schönheit. [10; с. 38].

Фланер зазвичай не має тісних стосунків з іншими героями в романі, що лише час від часу з'являються в його житті, до того ж його взаємозв'язок із суспільством відбувається

головним чином через його споглядання людей на вулиці, яких він потім упізнає, як своїх власних знайомих. Хоча інколи важко сказати, що фланер є активною соціальною людиною, проте не варто його відносити до аутсайдерів суспільства, адже він прагне тої мінімальної, але взаємодії із натовпом, із незнайомцями на вулиці, і час від часу зі своїми знайомими:

Er ist mir ein fremder Bekannter geworden, wenn es das gibt. Immer noch gefällt mir seine enge grüne Hose und seine weiße, halblange Jacke, die vorne mit Messingknöpfen geschlossen ist. [10; с. 21]

Schnell eilt der Junge von Haustür zu Haustür. An seiner linken Seite hängt eine mit Prospekten prall gefüllte Tasche. [10; с. 24]

- Понятійна сфера “Вплив міста на формування внутрішнього світу героя”

Внутрішній світ фланера досить тісно пов'язаний з місцями його перебування в місті — щось робить його щасливим, приносить внутрішній спокій, а деякі речі дратують і змушують до втечі в межах міста:

Kurz nach halb zehn schalten Straßenarbeiter die Maschine an. Prasselnd schlägt der Lärm in mein Zimmer ein. ... Ein Tag des Lärms ist angebrochen. Ich werde ihn nicht in meinem Zimmer verbringen können. ... Der Lärm ist so stark, dass ich nicht einmal die kleinen Geräusche meiner Flucht hören kann. [10; с. 9]

Die Flucht vor dem Lärm endet am Main. Beim Anblick der ruhigen Strömung werde ich selbst ruhig [10; с. 10].

Такий тісний психологічний зв'язок з містом, свідчить про те, що фланер є носієм міської культури, адже без міста він би почувався некомфортно, якби його помістити, скажімо, в сільський простір. Він просто потребує, щоб життя вирувало навколо нього. Відображення цього зв'язку в тексті твору досягається також завдяки сенсорним елементам, а саме зоровим відчуттям, слуховим та ольфакторним:

Die plötzlich vor unseren Augen erscheinende Schönheit des Platzes vor der Gare de l'Est reißt unsere erschöpften, verbrauchten und verdrossenen Körper wieder hoch. [10; с. 109].

Ich stehe halb rechts hinter ihr und beobachte die Kellner in den Cafés. [10; с. 109].

Es ist kein dramatischer Regen, kein Kinoregen, der aufwendig an die Fensterscheiben trommelt und durch die Straßen peitscht [10; с. 19].

Manchmal führt ein Auto vorüber, es entsteht das plitschende Geräusch der durch flache Pfützen fahrenden Reifen, das ist alles. [10; с. 19].

Попри не чітко виражений характер фланера, все ж можна віднайти в тексті типові риси, які представляють його як типового міського жителя, для якого фланерство є життєвою необхідністю:

1. *Надзвичайна спостережливість* — ця його особливість вирізняє фланера в натовпі людей, і є насправді його головною метою перебування в місті, попри перше враження безцільного пересування містом. У фланера виникає необхідність щоденного спостереження за містом, хоча б через вікно. Як психологічно тонкий спостерігач, цей герой намагається аналізувати побачене, що в подальшому формує його внутрішній світ. Розважливості фланера є насправді запереченням міських ритмів та законів людського натовпу.

2. *Емотивність* — фланер легко піддається емоційному впливу оточення міста, яке часто може викликати в нього різноманітні почуття. Ця риса емоційної залежності від міста свідчить про їх тонкий психологічний зв'язок.

3. *Відносна замкненість* — не можна сказати, що фланер є аутсайдером людського суспільства, адже він десь працює, має подругу та друзів, підтримує зв'язки зі своїми знайомими. Проте фланер не прагне людського спілкування, і не є товаришким, підтримує лише слабкі соціальні зв'язки та є в певній мірі незалежним від соціуму. Що стосується його прогулянок містом — він зазвичай не перебуває в компанії, є одинаком у натовпі.

4. *Універсальність* — попри певні характерні риси, фланером може бути будь-який міський житель, незалежно від його віку, статі, певної соціальної приналежності, що робить даний тип універсальним у художньому просторі міста.

Аналіз роману показав, що фланер є досі відкритою парадигмою, що важко піддається визначенню, проте сучасний міський житель досить часто має характерні ознаки фланерства, а

саме найголовнішими особливостями героя постає детальне спостереження за містом та тісний зв'язок героя з міським простором, його елементами та людьми. Ці дві риси формують характер особистості фланера, зумовлюючи саме таку його поведінку та відношення до навколишнього середовища. Фланерство у своєму тісному взаємозв'язку з містом, орієнтоване, в першу чергу, на формування власної особистості героя в художньому просторі міста.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аксиологическая лингвистика: лингвокультурные типажы: Сб. науч. тр. / под ред. В.И.Карасика. - Волгоград: Парадигма, 2005. - 310 с.
2. Вайсгербер Й.Л. Родной язык и формирование духа: Пер. с нем. 2-е изд., испр. и доп. М.: Едиториал УРСС, 204. 232 с
3. Виноградов, В. В. Избранные труды. О языке художественной прозы. Москва: „Наука“, 1980г. [1920–1930г.].
4. Дронсейка, Р. П. Понятие языковая личность [Электронный ресурс] / Дронсейка Р.П. //Филологические науки: Теоретические и методологические проблемы исследования языка. – Восточно-Казахстанский государственный технический университет им. Д. Серикбаева. – 2008г. - Режим доступа: http://www.rusnauka.com/13_NPT_2008/Philologia/31792.doc.htm — Дата звернення: 13.12.2015
5. Калинина Д., Волков С. А нынче поглядим в окно... / Д. Калинина, С. Волков // Литература (ПС). - 2009. – N 20. – С. 28-31.
6. Караулов, Ю. Н. Предисловие. Русская языковая личность и задачи ее изучения // Язык и личность: Сб. статей. – Москва: „Наука“, 1989, С. 3–8.
7. Карповець М. В. Фланер як особлива модель ідентичності в урбаністичній теорії В. Беньяміна / М.В. Карповець // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер. : Культурологія. - 2009. - Вип. 4. - С. 11-15.
8. Коллектив авторов/Под ред. Горностая П. П., Титаренко Т. М. Психологические теории и концепции личности // Психология личности: словарь-справочник. - К.: Рута, 2001. – С. 153 — 226.
9. Позднякова Е.Ю. Языковое пространство города Барнаула (На материале русской народно-разговорной речи горожан) : Дис. канд. филол. наук : 10.02.01/ Позднякова Елена Юрьевна // Барнаул, 2004 - 306 с.
10. Genazino W. Der Fleck, die Jacke, die Zimmer, der Schmerz / Wilhelm Genazino // rogoro (6. Auflage) – 2004. – 224 S.
11. Lueger M. Die Funktion der Stadt: Wien in der österreichischen Literatur / Magdalena Lueger // Diplomarbeit, Universität Wien, — 2010. — 121 S.
12. Neumeyer H. Der Flaneur: Konzeptionen der Moderne/ Harald Neumeyer// Königshausen & Neumann. - 1999. - 420 S.
13. Stöbe S. Der Flaneur und die Architektur der Großstadt Der Flaneur als Mythos und als Phantasmagorie der Moderne [Электронный ресурс] / Sylvia Stöbe// Vortrag zur Erlangung der „Venia Legendi“ an der Universität Kassel – 1998. – Режим доступа: www.uni-kassel.de/fb6/stoebefl/Flaneur.pdf – Дата звернення: 13.12.2015

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Мирослава Мельник — аспірант кафедри німецької філології Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: стилістика, лінгвостилістичний аналіз тексту.

УДК 811.112.2'367

МОРФОЛОГО-СИНТАКСИЧНИЙ КОМПОНЕНТ КОГЕРЕНТНОСТІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ (НА ПРИКЛАДІ МАЛОЇ ПРОЗИ Ф. КАФКИ)

Василина САС (Івано-Франківськ, Україна)

У статті розглядаються основні критерії вибору автором певних синтаксичних конструкцій в залежності від комунікативної інтенції автора для досягнення когерентності художнього тексту. Методом контент-аналізу досліджується роль словотвору, словорозташування та сполучникового зв'язку у побудові когерентної дискурсивної картини твору.

Ключові слова: когерентність, дискурс, лематизація, словотвір, синтаксична конструкція, полісиндетон, асиндетон.

The article deals with the main criteria of the author's specific syntactical construction's selection depending on the communicative intention of the author to achieve coherency of the literary text. The method of content analysis examines the role of word building, word location and conjunction in a coherent picture formation of the composition.

Key words: coherence, discourse, lemmatization, word building, syntactical construction, polysyndeton, asyndeton.

Досягнення зв'язності художнього тексту здійснюється шляхом поєднання словоформ у синтаксичні конструкції. Саме словоформи загальноживані і авторські, архаїчні і неочікувані створюють необхідний для даного дискурсу ефект. Метою даної статті є дослідження ролі словоформ і синтаксичних конструкцій у побудові когерентної

дискурсності художнього тексту. Для цього ми проаналізуємо творчість Ф. Кафки з точки зору словотворення, словорозташування, та сполучникового зв'язку.

Питаннями, пов'язаними з морфологічною інтерпретацією тексту на різних рівнях, займаються В. Дем'янков, Ю. Максимович, І. Чередниченко. В. Дем'янков виводить на передній план явище лематизації, під яким розуміє процес ідентифікації словоформи (текстової форми слова) як представника певної лексеми, що зберігається у словнику. Морфологічна інтерпретація словоформи, на думку вченого, – це розширення поняття лематизації на той випадок, коли лексема (чи основа словоформи) не обов'язково міститься у словнику, а «вичислюється» за аналогією, на основі інших одиниць, що містяться у словнику, а також властивостей форми, що піддається аналізу [2].

Художня література та творчість Ф. Кафки зокрема при такого роду аналізі особливо цікава, оскільки багата авторськими словоформами, здебільшого композитами. Якщо семантика одних абсолютно відповідає сумарному значенню його складових, як, наприклад, «Trapezkünstler», то інші, як, скажімо, «Hungerkünstler», характерні поєднанням, здавалося б, непослудуваних лексем, і виправдовують своє, інколи завуальоване, значення тільки у процесі дискурсного аналізу.

Що ж стосується дискурсного сприйняття таких словоформ, то побудова цілісної картини у свідомості реципієнта тільки сприяє створенню такого контексту, у якому лексична одиниця, яка вважається проблематичною для інтерпретації з точки зору морфології, має шанс бути розпізнаною контекстуально і тільки підтвердженою шляхом покомпонентного аналізу.

Аналіз творчості Ф. Кафки з точки зору морфології має дві характерні ознаки. Якщо він звертається до словотвору, то робить це дуже влучно, яскраво, відразу помітно, що фраза авторська: «Landarzt», «Hungerkünstler», «Trapezkünstler», «In der Strafkolonie» та ін. З іншого боку на бік морфології виступає специфіка німецької мови з характерною для неї частотою вживання композит, коли словотвору надається перевага перед словосполученням іменника з прикметником, а вживання афіксів надає лексемам геть іншого, іноді навіть протилежного значення, служачи тим самим реалізації інтенції автора. У його мові зменшувальний суфікс *-chen* межує з іронією (mein Früchtchen, Mütterchen, Briefchen), а заперечний префікс *un-* свідчить про повну неможливість здійснення (unwahrscheinlich, unverträglich...).

Що ж стосується порядку слів у реченні, що у німецькій мові теж чітко підпорядковується правилам, то письменник витримує їх, яким би складним чи поширеним речення не було, проте інколи автор вдається до порушення структури речення, що трактується швидше як свідомий прийом, який неодмінно несе в собі приховану інформацію:

«Nun, hier wäre also mein Besuch zu Ende, man hat mich wieder einmal unnötig bemüht, mit Hilfe meiner Nachtglocke martert mich der ganze Bezirk, **aber daß ich diesmal auch noch Rosa hingeben mußte**, dieses schöne Mädchen, das jahrelang, von mir kaum beachtet, in meinem Hause lebte – **dieses Opfer ist zu groß**, und ich muß es mir mit Spitzfindigkeiten aushilfsweise in meinem Kopf irgendwie zurechtlegen, um nicht auf diese Familie loszufahren, die mir ja beim besten Willen Rosa nicht zurückgeben kann»[6, с. 77].

Маємо справу з підрядним означальним реченням, що вимагає наступного порядку слів: *aber daß ich diesmal auch noch Rosa hingeben mußte, ... ist dieses Opfer zu groß*. Очевидно, зламавши стереотип, автор таким чином підкреслив ілокутивну силу надфразної єдності *така жертва*, що у граматично правильній диспозиції втратила б свою яскравість

І. Бехта, говорячи про речення як про головну синтаксичну одиницю, саме в ньому, в його структурі, завершеності, довжині вбачає різницю між усним і писемним мовленням. Письмове речення літературної мови будується відповідно до норм літературної мови, і художник, природно, намагається дотримуватися цих норм. Однак на нормативні характеристики в художньому творі, на думку дослідника, накладаються індивідуальні, авторські, а також додаткові: експресивні, композиційні, тематичні й інші особливості, зумовлені специфічним характером художнього мовлення. Об'єднання цих трьох факторів і дає синтаксичну картину конкретного художнього тексту. Розглядаючи її, найскладніше

виявити ту естетичну значущість, яку вносять синтаксичні характеристики тексту в його загальну виразність [1, с. 117].

При аналізі будови текстового полотна виявляється, що його складові одиниці – речення, група речень – не лише поєднані засобами контекстуального зв'язку, а й взаємозумовлені в розташуванні своїх складових частин. Особливо виразно це виявляється в будові початкової частини речення. Член речення або група членів речення, якими воно розпочинається і які зумовлюють словорозташування цього речення, а також інших, що мають з ним контекстуальний зв'язок, І. Чередниченко називає синтаксичним зачином речення. Зачини можуть бути *підметові, присудкові й обставинні* [5].

Підметовий зачин спостерігається в тих випадках, коли письменник, вдавшись до описування тих чи інших явищ, висуває на передній план предмети опису як компоненти єдиного цілого в художній композиції:

«Die Ruhe, die ich im Kreise dieser Leute erwarb, hielt mich vor allem von jedem Fluchtversuch ab»[6, с. 92].

«Der Vater wankte mit tastenden Händen zu seinem Sessel und ließ sich in ihn fallen; es sah aus, als strecke er sich zu seinem gewöhnlichen Abendschläfchen, aber das starke Nicken seines wie haltlosen Kopfes zeigte, daß er ganz und gar nicht schlief»[3, с. 104].

Підметовий зачин ставить додатковий акцент на об'єкті мовлення, автоматично ставлячи завдання перед іншою поданою у реченні інформацією глибше розкрити цей об'єкт.

Присудковий зачин контекстуально поєднаних речень використовується особливо ефективно при зображенні інтенсивної мінливості, динамічності зображуваного, коли на передній план виступає дія. У німецькій мові присудковий зачин виражається безособовою конструкцією, де у ролі формального підмета, без якого неможливе німецьке речення, виступає безособовий займенник *es*, який не несе в собі інформаційного навантаження:

«Es war so leicht, die Leute nachzuzahlen»[6, с. 93].

«Es sind gute Menschen, trotz allem» [6, с. 92].

Обставинний зачин, яким здебільшого зумовлюється і пересування присудка в препозицію, вживається у текстах різного змісту, зокрема в описах, у художньому зображенні природи, та, передусім, зовнішніх умов, за яких відбуваються події. Саме обставинним зачином починається новела Ф. Кафки «Перевтілення»:

«Als Gregor Samsa eines Morgens aus unruhigen Träumen erwachte, fand er sich in seinem Bett zu einem ungeheuren Ungeziefer verwandelt»[3, с. 26].

З точки зору когерентності тексту це є першим сигналом про те, що саме обставини зіграли вирішальну роль у житті головного героя. Це підтверджують і надто поширені обставинні зачини, до яких Ф. Кафка часто вдається саме у новелі «Перевтілення»:

«Im Wohnzimmer war, wie Gregor durch die Türspalte sah, das Gas angezündet, aber während sonst zu dieser Tageszeit der Vater seine nachmittags erscheinende Zeitung der Mutter und manchmal auch der Schwester mit erhobener Stimme vorzulesen pflegte, hörte man jetzt keinen Laut»[3, с. 56].

Порядок слів та розташування частин речення залежить від творчої манери художника слова, є ознакою індивідуального стилю. Ф. Кафка як модерніст для передання потоку свідомості особливо часто звертається до супердовгих конструкцій – ще одного синтаксичного прийому, який з одного боку ускладнює когерентне сприйняття представленої у тексті інформації, а з іншого боку сприяє досягненні глобальної когерентності, завдяки нагромадженню навіть не завжди зрозумілої інформації довкола основної думки:

«Er entkorkte langsam die Flasche und blickte mich dann an, um zu prüfen, ob ich verstanden habe; ich gestehe, ich sah ihm immer mit wilder, mit überstürzter Aufmerksamkeit zu; einen solchen Menschenschüler findet kein Menschenlehrer auf dem; nachdem die Flasche entkorkt war, hob er sie zum Mund; ich mit meinen Blicken ihm nach bis in die Gurgel; er nickt, zufrieden mit mir, und setzt die Flasche an die Lippen; ich, entzückt von allmählicher Erkenntnis, kratze mich quietschend der Länge und Breite nach, wo es sich trifft; er freut sich, setzt die Flasche an und macht einen Schluck; ich, ungeduldig und verzweifelt, ihm nachzueifern, verunreinige mich in

meinem Käfig, was wieder ihm große Genugtuung macht; und nun weit die Flasche von sich streckend und im Schwung sie wieder hinaufführend, trinkt er sie, übertrieben lehrhaft zurückbeugt, mit einem Zuge leer»[6, с. 94].

Такий каскад речень зумовлений потоком свідомості героя, в якого у голові – рій думок, що наповзають одна на одну, створюючи незвичні логічні (а частіше й алогічні) ланцюжки. Вони прекрасно ілюструють внутрішній стан сум'яття мавпячої істоти, яку з одного боку відлякує запах алкоголю, а з іншого прагнення зробити ще один крок до свободи не дає їй спокою.

У творчості Ф. Кафки подібні конструкції не повторюються регулярно, автор використовує їх з цілком визначеною метою. Основна функція – звести до єдності ланцюг різних явищ, об'єктів, вражень. Тому найчастіше довгі та супердовгі речення оформлюють переплетення спогадів, актуальних вражень та уявлень в безперервному розвитку потоку свідомості:

«Trotzdem, trotzdem, war das noch der Vater? Der gleiche Mann, der müde im Bett vergraben lag, wenn früher Gregor zu einer Geschäftsreise ausgerückt war; der ihn an Abenden der Heimkehr im Schlafrock im Lehnstuhl empfangen hatte; gar nicht recht imstande war aufzustehen, sondern zum Zeichen der Freude nur die Arme gehoben hatte, und der bei den seltenen gemeinsamen Spaziergängen an ein paar Sonntagen im Jahr und an den höchsten Feiertagen zwischen Gregor und der Mutter, die schon an und für sich langsam gingen, immer noch ein wenig langsamer, in seinen alten Mantel eingepackt, mit stets vorsichtig aufgesetztem Krückstock sich vorwärts arbeitete und, wenn er etwas sagen wollte, fast immer stillstand und seine Begleitung um sich versammelte?»[3, с. 84].

Вивченням морфології складних синтаксичних конструкцій, займається Ю. Максимович вважаючи, що переважання у тексті громіздких синтаксичних структур ускладнює сприйняття тексту. Текстовий матеріал, перенасичений складносурядними, складнопірядними, безсполучниковими реченнями, особливо, якщо вони містять вставлені конструкції, сприймається читачем як занадто “важкий” для розуміння. Стосовно художнього стилю, то, завдяки його значній описовості, складні речення, що викликають певне зниження рівня уваги в читача, перешкоджають процесові сприйняття тексту, а отже, зниженню адекватності емоційного стану [4].

Ми притримуємося думки, що враження легкої чи важкої прози творить не довжина речення, а його структура. Є довгі прості речення і короткі складні. За підрахунками психологів, оперативна пам'ять людини сприймає зразу від двох до семи слів. Тому навіть дуже розгорнуте складносурядне речення легше і послідовніше вкладається у сприйняття, ніж складнопірядне, в якому можна нанизувати безконечну кількість речень. На допомогу письменнику в такому випадку приходять сполучники, а їх повторення сприяє посиленню емоційного ефекту.

Рівні за синтаксичним статусом, речення із сурядним зв'язком забезпечують рівномірний рух мелодії основного тону, тобто створюють спокійний, часто ритмізований рух прози. Як відомо, прості речення в складносурядному поєднуються за допомогою єднальних, протиставних і розділових сполучників. Актуалізація сполучника сприяє створенню не лише нових смислів, а й загального стилістичного тону вислову. Повтори сполучника – *полісиндетон* – пом'якшує перехід від однієї частини до другої:

«Man soll merken, daß es Ihnen schwer wird, darüber zu sprechen, daß Sie verbittert sind, daß Sie, falls Sie offen reden sollten geradezu in Verwünschungen ausbrechen müßten» [6, с. 116].

Нанизування в одному реченні сполучника *daß* надає йому своєрідного насичення, демонструє підсилений інтерес мовця до сказаного, урізноманітнює конструкцію, робить її поетичною.

«Weil ich hungern muß, ich kann nicht anders», sagte der Hungerkünstler. «Da sieh mal einer», sagte der Aufseher, «warum kannst du denn nicht anders?» «Weil ich», sagte der Hungerkünstler, hob das Köpfchen ein wenig und sprach mit wie zum Kuß gespitzten Lippen

gerade in das Ohr des Aufsehers hinein, damit nichts verlorenginge, «weil ich nicht die Speise finden konnte, die mir schmeckt» [6, с. 136].

До кожного повторення сполучника *weil* прив'язана конкретна причина голодування, а обірвана фраза, покликана демонструвати фізичне безсилля героя, одночасно яскраво показує і основну думку твору – безсилля перед життєвою потребою діяти.

Ще одна синтаксична особливість творчості Ф. Кафки, що прослідковується у кожному з його творів – відсутність сполучникового зв'язку між частинами складної конструкції – *асиндетон*.

«Ich war in großer Verlegenheit: eine dringende Reise stand mir bevor; ein Schwerkranker wartete auf mich in einem zehn Meilen entfernten Dorfe; starkes Schneegestöber füllte den weiten Raum zwischen mir und ihm; einen Wagen hatte ich, leicht, großräderig, ganz wie er für unsere Landstraßen taugt; in den Pelz gepackt, die Instrumententasche in der Hand, stand ich reisefertig schon auf dem Hofe; aber das Pferd fehlte, das Pferd» [6, с. 74].

Відсутність сполучникового зв'язку сприяє швидкому прийняттю великого пласта семантично подібної інформації, підсилюючи тим самим ефект відсутності перешкод на шляху лікаря до хворого. Введення єдиного сполучника *aber* вкінці речення співзвучне з нівелюванням усіх зусиль – відсутності коня.

Безсполучникові складні речення є стилістичним засобом влиття у поетичну тканину однофункційних конструкцій перелічувальної семантики зі значенням одночасності та послідовності дій, фактів, явищ. Художники слова використовують їх як для змалювання природи, так і для розкриття внутрішнього стану ліричного героя:

«Dann gehen alle aus der Stube; die Tür wird zugemacht; der Gesang verstummt; Wolken treten vor den Mond; warm liegt das Bettzeug um mich; schattenhaft schwanken die Pferdeköpfe in den Fensterlöchern» [6, с. 78].

Дана асиндетонічна конструкція, поєднуючи непов'язану за змістом інформацію, демонструє невпорядковані думки і дії героя на фоні нав'язливого бажання врятувати дівчину від насильника.

Якщо узагальнити вищесказане, підкреслити хочеться наступне. З точки зору морфології мова Ф. Кафки особлива тим, що не відходячи від правил словотворення, послуговуючись цілком пересічним мовним матеріалом, Ф. Кафка зумів створити унікальні образи, що запам'ятовуються своєю абсурдністю і, водночас, такі близькі до реальності. Так як у творчості автора домінує потік свідомості, використання супердовгих синтаксичних полісиндетонічних і асиндетонічних конструкцій, це слугує створенню необхідного настрою тексту, дозволяє заглибитись у стан героя. Що стосується словорозташування, то ним автор вміло підкреслює те, що за його задумом має сприйматися як ключове. Хочеться наголосити на частому зверненні автора до обставинного зачину речення, як на непрямій демонстрації безсилля особистості перед зовнішніми чинниками як основній інтенції творів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бехта І. А. Дискурс наратора в англійській прозі / І. А. Бехта. – К.: Грамота, 2004. – 304 с.
2. Демьянков, В. З. Англо-русские термины по прикладной лингвистике и автоматической переработке текста / В. З. Демьянков // Методы анализа текста: тетради новых терминов, 39. – М.: ВЦП, 1982. – Вып. 2. – 90 с.
3. Кафка Ф. Перевтілення = Die Verwandlung / F. Kafka. – Харків: Фоліо, 2006. – 189 с. – Нім. та укр. мовами.
4. Максимович Ю. В. Позазмістові характеристики тексту, що посилюють вплив на емоційний стан читача / Ю. В. Максимович // Лінгвістичні студії: [Темат. зб. наук. Ради Донецьк, держ. ун-ту]. – Вип. 1. – С. 135.
5. Чердиченко І. Г. Стилістико-синтаксичні функції порядку слів і речень у контексті в сучасній українській літературній мові // Укр. мова в шк. – 1961. - № 5. – С. 21.
6. Kafka F. Das Urteil und andere Erzählungen / Franz Kafka. – Frankfurt am Main: Fischer Tagebuch Verlag GmbH, 1982. – 138 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Василина Сас – здобувач кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка, асистент кафедри перекладу та філології Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького.

Наукові інтереси: стилістика, дискурсознавство, прагмалінгвістика.

УДК 811.112.2'42:811.161.2'42

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР ЧАРІВНОЇ КАЗКИ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКИХ І УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗОК)

Леся СИДОР (Львів, Україна)

У статті зроблено спробу розкрити поняття лінгвокультурного простору як особливої форми мовної реалізації культурно зумовлених особливостей певного етносу. У процесі аналізу жанрових, мовних та етнокультурних особливостей німецьких та українських народних чарівних казок виявлено національні відмінності у мовомисленні та світосприйнятті обох народів.

Ключові слова: чарівна казка, лінгвокультурний простір, слова-символи, слова-реалії, культурні універсалиї, власні назви, казкові імена.

The article attempts to reveal the concept of lingual and cultural space as a special form of speech realization of culturally caused features of a specific ethnic group. In the process of the analysis of genre, language and ethno-cultural peculiarities of German and Ukrainian folk fairy tales the national differences in linguistic thinking and of both peoples have been revealed.

Key words: fairy tale, linguistic and cultural space, words-symbols, words-realities, cultural universals, proper names, fabulous names.

Термін «лінгвокультурологія» з'явився в останнє десятиліття завдяки—роботам фразеологічної школи (очолюваної В. Теля): праці Ю.Степанова, Н.Арутюнової, В.Воробйова, В.Шаклеїна, В.Маслової та інших. Лінгвокультурологія, за визначенням В.Маслової, – це галузь лінгвістики, що виникла на стику лінгвістики та культурології і досліджує прояви культури народу, які закріпились у мові [5, с. 9]. Лінгвістичний підхід до тлумачення терміна «лінгвокультурологія» пропонує В.Воробйов: *«лінгвокультурологія – це наукова дисципліна, синтезуючого типу, що вивчає взаємозв'язок та взаємодію культури й мови у процесі її функціонування, досліджуючи вияви культури народу, що відбилися і зафіксувалися у мові»* [1, с. 5]. Ідея В.Гумбольдта про те, що у мові відбивається не тільки навколишній світ людини, а й суспільна свідомість народу, ментальна система цінностей та стереотипів, тобто «дух народу», актуальна до сьогодні. Саме ця ідея вказує на взаємозв'язок мови та культури [2, с. 162]. Мова не тільки відображає навколишній світ, а й інтерпретує його, витворює особливий світ, у якому живе людина та характерні для її народу погляди і стереотипи, які вона успадковує і якими визначається її життя. На думку американського мовознавця Е. Сепіра, мова має національний характер і не існує поза культурою [7, с. 134].

Об'єктом нашого дослідження є українські та німецькі народні чарівні казки, *предметом* – їх лінгвокультурний простір. *Матеріалом* для аналізу стали українські казки «Казка про Івана-богатиря», «Кривенька качечка» та німецькі казки братів Грімів „Die goldene Gans“, „Aschenputtel“.

Дослідження казки в аспекті лінгвокультурології надає змогу виявити лінгвокультурні особливості певної нації та проаналізувати її етносвідомість і мовомислення, простежити еволюцію лінгвокультурного статусу етносу, описати культурні компоненти в семантиці мовних знаків і текстів, а також наявні в мові культурні коди (культурні особливості, успадковані народом від предків, те, що приховане від розуміння, але проявляється у вчинках), з'ясувати, чи мовці усвідомлюють ці компоненти й коди, та як вони впливають на мовленнєві стратегії тощо. Мовленнєвий етикет, стереотипи, символи та образи, метафори, а також в цілому стилістична система мови – це все якнайповніше відображено у народній казковій прозі [6, с. 3-17]. Казка є об'єктом глибокого аналізу та дослідження лінгвістів. Однак, думки науковців не були і не є однозначними у визначенні мовнокультурних аспектів (напр., методичного, історичного, соціально-психологічного, лінгвокультурного, когнітивно-дискурсивного та ін.) та лінгвістичних підходів щодо розуміння феномену казки. Наприклад, історичний аспект, виявляє відмінності на фонетичному, морфологічному, лексичному та граматичному рівнях. Українська народна казка, на відміну від німецької, має багатий лексичний рівень, представлений діалектизмами, архаїзмами, зменшено-пестливими словами. На даному етапі дослідження казок найбільш поширеним є, мабуть, соціально-психологічний аспект, який розглядає казку як ключ до соціалізації та душевної рівноваги. Тут маються на увазі морально-етичні та дидактичні цінності, що формуються завдяки казці, а також розвиток та практика казкотерапії.

Лінгвокультурний простір представлений казковими словами-символами, кольорами, словами-реаліями, культурними універсаліями, власними назвами та казковими іменами. Тому дослідники казки, аналізуючи казковий простір, зокрема, чарівної казки, постійно торкаються питання лінгвокультурного простору, як невід'ємної частини для розуміння казки як народного вияву.

Казкова традиція найбільше розвинулась в період романтизму, зокрема, в період культурно-історичної школи у літературознавстві (І. Тен, Ф. Брюнетер, Г. Лансон, В. Шерер, Г. Гетнер, О. Пипін, М. Тихонравов, І. Франко). Відомо, що романтизм виник наприкінці XVIII – початку XIX століття як своєрідна реакція проти раціоналізму, канонів класицизму, зокрема, в художній літературі, і подекуди проти сентименталізму, хоча романтизм сповідував культ почуттів. У Німеччині представниками гейдельберзького романтизму були брати Грімми, які, як і всі романтики, захоплювалися і високо цінували фольклор, великого значення надавали народності в літературі, також брати Шлегелі та Г. Гайне. У Франції такими представниками були В. Гюго, Ж. Занд, А. Дюма; у Польщі – А. Міцкевич, Ю. Словацький; в Англії – В. Скотт, Дж. Байрон. В Україні в душі цієї течії писали М. Костомаров, Є. Гребінка, молодий Т. Шевченко, П. Куліш. Кожен з них творив не лише в межах своєї держави, а й досяг світового рівня і приніс нові національні риси у загальне поняття «романтизм». Казки данського романтика Г. К. Андерсена виділяються поміж іншими казками періоду романтизму, через те, що вони авторські, а не фольклорні, не народні, на відміну від казок братів Гріммів. Виразальною відмінною рисою між українськими та німецькими народними казками є тінь авторства, якою оповиті казки братів Гріммів. Відомо, що вже перше видання казок викликало незадоволення представників романтизму, зокрема, Brentano. Деякі романтики вважали казки занадто грубими, наголошуючи на потребі літературної обробки. Цей факт свідчить на користь народності казок, зібраних братами.

Отже, казковий простір розуміємо як щось умовне, позбавлене детальних описів, зокрема, описів природи, житла, оточення. Ці описи слугують своєрідним тлом, на якому розгортаються події. Часто у казках зустрічаємо два світи – цей світ і той світ – реальність та ірреальність. Виходить, що простір завжди плинний, тобто постійно змінюється. Про нерозривність простору та часу влучно зауважив російський дослідник казки В. Пропп: *«Концепція єдності простору, в якому відбуваються події, невіддільна від концепції єдності часу... Як є тільки емпіричний простір, є тільки емпіричний час, що вимірюється не числами, днями, роками, а дією героїв. Тільки відносно до цієї дії час існує як реальний фактор оповіді, але сам по собі неважливий»* [6, с. 313]. Нероздільно з казковим простором діє лінгвокультурний простір, який слід розуміти як мовне вираження культурних особливостей певного етносу чи етнічного угруповання. Правильне розуміння лінгвокультурного простору казки наближає до осмислення феномену культури як специфічної форми існування людини та суспільства, зокрема, існування людини в суспільстві. В казках лінгвокультурний простір слід розуміти як засіб, що вказує на взаємозв'язок мови та культури. Також лінгвокультурний простір відображає реальний світ, що оточує людину, соціальні умови життя, національний характер, систему цінностей, ментальність, свідомість, моральність. У народних казках всі ці особливості яскраво висвітлюються, допомагаючи читачеві або ж слухачеві наблизитись до розуміння народу в цілому.

Поза всяким сумнівом, національна ментальність в казках відображена мовними засобами, які слугують засобами для відтворення певної моделі мислення, що характерна для конкретного етносу. Казка, незалежно від того чиїм культурним надбанням вона є, має незмінну структуру та функцію. Румунський вчений Н. Рошиану визначив такі види казкових формул: ініціальні, медіальні та фінальні. Ініціальні (початкові «Колись давно жили собі...»), «Була собі в гаю хатка...»), медіальні (серединні «От він і каже», чи «Ідуть вони далі і зустрічають») та фінальні (кінцеві «І стали вони жити-поживати і добра наживати», чи «От вам і казка, а мені – бубликів в'язка») формули створюють основу, на яку оповідач нанизує оповідь. Ці формули не дозволяють модифікувати казку, надають оповіді ритмічності та форми. Також формули допомагають тримати зміст в пам'яті, полегшують сприйняття, кожна наступна оповідь казки є ніби повторенням набутих знань. І якщо структура стала, то

риса національної ментальності власне чітко проглядаються «всередині» казки. Саме завдяки формулам добре бачимо характерні риси казки, що відрізняють її від інших фольклорних жанрів.

Як зазначає О. Масло, «фольклор є тим джерелом, яке виявляє найглибші ментальні ознаки світосприйняття українців» [4, с. 1]. Про це казав свого часу відомий фольклорист І. Денисюк: «Витоки національної специфіки фольклору слід шукати передусім у менталітеті його творця й носія» [3, с. 16]. Ментальність є компонентом етнічного простору, а мова є дзеркалом ментальності (на це вказували О. Потебня, О. Гумбольдт, Н. Телія, І. Голубовська).

Українська народна чарівна «Казка про Івана-богатиря» та німецька чарівна казка „Die goldene Gans“ мають певну сюжетну спільність та проблематику, але лінгвокультурний простір в цих казках відображається по-різному. В «Казці про Івана-богатиря» зустрічаємо таких персонажів: бідного селянина, двох синів, старця із білою бородою, багатого пана, короля, королівну, шестиголового Змія, фурмана, а в казці „Die goldene Gans“ – дурня, короля, батька, матір, сірого дідуся, трьох дочок, священника, двох селян, королівну, золоту гуска: *Dummling, König, Vater, Mutter, ein altes graues Männlein, drei Töchter, Pfarrer, zwei Bauern, Königstochter, die goldene Gans*. Власні назви практично ідентичні, з відмінністю чарівних героїв: шестиголовий Змій («Казка про Івана-богатиря») – *die goldene Gans* („Die goldene Gans“). В українській казці чарівний герой шестиголовий Змій виконує негативну функцію суперника головного героя, а в німецькій чарівній казці „Die goldene Gans“ гуска виконує функцію чудо-помічника. В «Казці про Івана-богатиря» ім'я є лише у Івана, який ще себе називає: „Я – Іван, селянський син“. Для української казки ім'я Іван є дуже типовим і часто вживаним. Також це ім'я є поширеним поміж українців. В казці „Die goldene Gans“ відсутні будь-які імена. Всі назви героїв узагальнено до рівня соціального статусу чи професії. У «Казці про Івана-богатиря» є чудо-помічники, які допомагають головному герою. Це звірі: зайчєня, лисичєня, вовчєня та ведмежа та старець із білою бородою. У казці „Die goldene Gans“ чудо-помічником виступає, також старець *ein altes graues Männlein* і золота гуска.

Кольористика в казках виконує допоміжну функцію підсилення уваги. Зазвичай кольорова гама зображена епітетами «голубе небо», «жовте поле» та ін. Ці епітети розкривають народні особливості, показують ті кольори навколишньої дійсності, які найбільш близькі для конкретного народу. Якщо говорити про згадані казки, то кольори в них вживаються для характеристики якостей головного персонажа: епітет *ein graues Männlein* радше вказує не на сірий колір, а на життєву мудрість та досвід, що притаманно людям з сивим волоссям. У казці „Die goldene Gans“ золотий колір пронизує всю казку – *die goldene Gans, Federn von reinem Gold* і символізує щось недосяжне, те, що відкривється не кожному, а лиш тому, хто має добре серце (*danach sprach das Männlein „weil du ein gutes Herz hast..., so will ich dir Glück beschenken“*). Казка про Івана-богатиря не містить кольорів – все зображується на рівні уяви: *дрімучий ліс* – уявляються сірі непрохідні хащі, *чудесне джерело* асоціюється з яскравими барвами, що освітлюють чарівне місце. Числа є традиційними в українській культурі: у казці про Івана-богатиря – це *два сини, три шляхи, шість голів у змія*. У казці „Die goldene Gans“ – *три сини, три дочки, три завдання, сім людей* прилипло до гуски (*waren ihrer nun siebene, die dem Dummling mit der Gans nachliefen*).

Народна ментальність по-особливому зображена у казці про Івана-богатиря: «Праворуч підеш – щастя буде, ліворуч підеш – добре буде, а просто підеш – смерть буде». Загальнонародні уявлення проте, що «добре», а що «погано», куди «направо», а куди «наліво» відображають життєві орієнтири: праворуч завжди краще, ніж ліворуч. Тут зображено християнську мораль, притаманну українському народу. У німецькій казці „Die goldene Gans“ також поданий своєрідний прихований дидактизм: *schämt euch, ihr garstigen Mädchen, was lauft ihr dem jungen Bursch durchs Feld nach, schickt sich das?* Німецький народ витворив модель поведінки, якої потрібно дотримуватися. Народна ментальність у казці проглядається навіть у назві „Die goldene Gans“. Для німецького етносу гуска символізує душу та духовну чистоту. Це «золото», яке дається не кожному. Слова-реалії та слова-універсалії відображають лексичний рівень та багатство мови, її неповторність та характерні риси. Це предмети побуту, які витворюють казкову дійсність. У казці про Івана-богатиря є

кварта пива, збіжжя, мотузки, посторонки, довбня семинудова. У казці „Die goldene Gans“ це *pirig*, пляшка вина, скисле пиво, льох, корабель: *Eierkuchen, eine Flasche Wein, Holz, Aschenkuchen, saueres Bier, Keller, Schiff*. Кварта пива в українській чарівній «Казці про Івана-богатиря» слугує цілющим напоєм, що немовби піднімає Івана на ноги, хоч він «зроду на ноги слабий, ходити не може». Пиво слід розуміти як напій богатирів та героїв. У німецькій чарівній казці життєдайним напоєм слугує вино, яке мати дає двом старшим синам, а синудурнику дає пляшку скислого пива. Та кисле пиво сивий дідусь перетворює на добре вино, яке потрібно випити зі смачним пирогом. Іван-богатир має фізичну ваду – «на ноги слабий», а в казці „Die goldene Gans“ в наймолодшого сина є вада душевна: *davon hieß der jüngste der Dummling, und wurde verachtet und verspottet*.

Отож, всі мовні засоби – епітети, порівняння, гіперболи, уособлення, символи та синтаксичні конструкції витворюють особливий лінгвокультурний простір як українського, так і німецького народу. Саме в мовних тонкощах очевидна культурна неоднорідність народів, їхня різка відмінність у моделі мислення.

В українській чарівній казці «Кривенька качечка» та німецькій чарівній казці „Aschenputtel“ відображено народні реалії, які виражаються мовними засобами. У казці «Кривенька качечка» качка, слідуючи українській народній символіці, водночас пов'язана із трьома стихіями — водою, землею, повітрям. Отже, вона може переходити, перепливати, перелітати всіма трьома сферами у вертикалі світобудови: верхньою (небесне царство), середньою (світ людей) і нижньою (потойбічний світ). Крім того, саме качки вночі перевозять сонце підземними ріками, аби вранці воно їхало небом у кінній колісниці. Загальновідома казка «Кривенька качечка» оповідає про дивовижну метаморфозу: качка перекидається дівчиною, живе у діда з бабою. Проте, втративши гніздо, дівчина ображається та знову стає пташкою. Тут слід наголосити на кількох визначальних мотивах: дід і баба знаходять качечку в лісі, вона «кривенька», покидаючи свій новий прихисток, дівчина-качечка береться прости й тільки згодом «увертається в пір'ячко» і відлітає з качиним табунцем. Усі ці мотиви вказують на хтонічні зв'язки образу. По-перше, саме вхід до царства померлих міститься десь у лісі. По-друге, накульгування на одну чи обидві ноги є ознакою істот потойбічних, наприклад, Гефест, бог вогню й ковальства у грецькій міфології, або «кривого» чорта – «Гриця без п'яти» – у слов'янській). По-третє, Кривенька качечка пряде пряжу, і саме ця дія вказує і на зв'язок неба із землею, і землі з потойбіччям. Також образ-дівчини в казці має зв'язок із культом предків, адже саме душі померлих родичів стають птахами. Якщо цих померлих гідно шанувати, то вони допомагають живим, а невдячних покидають: «Я до віку жила б у вас, якби ви не спалили мого гніздечка та не підглядали за мною, а тепер не хочу!» І, зрештою, заборона підглядання ще раз засвідчує хтонічність образу Кривенької качечки, адже живим не можна було бачити нічого потойбічного. Метаморфоза «дівчина-качка» відома з багатьох казкових сюжетів. Також у казці відображений побут, зокрема, страви: «хліба напечено, борщик зварений», або «вареники зварені, і починок стоїть на віконці» (починок – пряжа, намотана на веретено). У казці є *криниця, комора, веретенце, коромисло, піч, кужілочка* – всі ці предмети побуту розкривають типовий український побут. Також доповнює картину фраза: «...на метеному дворці, на тесаному стовпці...». Ця фраза свідчить про акуратне домогосподарство. Всі ці слова слугують для окреслення реальності: предметів побуту, страв. У казці присутні зменшено-пестливі слова – *качечка, грибки, пір'ячко, гніздечко, кужілочка, веретенце, табуночок, лужок*, а також пестливе звертання «*галочко*». Останнє слово характерне для українського фольклору і має на увазі лагідне звертання, зазвичай, до дівчини. У казці відсутні будь-які кольори, і знову ж таки їх можна лише асоціювати, наприклад, борщ з червоним кольором. Персонажів у казці небагато, є лише *кривенька качечка, яка перевертілюється в дівчину, дід, баба та чудо-помічники качечки – каченят табуночок*. Відповідно, власні назви теж відсутні, немає жодних топонімів, чи мікротопонімів. Число три вживається двічі, щоб уповільнити дію та посилити емоційну напругу (коли дід та баба на третій раз застукують дівчину, і коли дівчина покидає діда й бабу лише із третім табунцем). Розмова дівчини з табунцем описана у віршованій формі, яка виявляє зв'язок казки з календарною обрядовістю. Присутні елементи ігор, величання, які дуже схожі на обрядові:

Онде наша діва,
 Онде наша Іва,
 На метеному дворці,
 На тесаному стовпці,
 Кужілочка шумить,
 Веретенце дзвенить.
 Скиньмо по пір'їнці,
 Нехай летить з нами!

А дівчина їм відказує:

Не полечу з вами:
 Як була я в лужку,
 Виломила ніжку,
 А ви полинули,
 Мене покинули!..

От вони й полетіли далі.

Коли летить другий табуночок. І ці теж:

Онде наша діва,
 Онде наша Іва,
 На метеному дворці,
 На тесаному стовпці,
 Кужілочка шумить,
 Веретенце дзвенить.
 Скиньмо по пір'їнці,
 Нехай летить з нами!

У народній чарівній казці „Aschenputtel“ головна героїня, як і у попередній казці, молода дівчина, яка потерпає від лихої мачухи. Аналогічний сюжет та проблематика зустрічається у багатьох німецьких казках („Aschenputtel“, „Schneewittchen“, „Frau Holle“, „Hänsel und Gretel“). У казці досить розлого змальований прихід зими: *Als der Winter kam, deckte der Schnee ein weißes Tüchlein auf das Grab*. Така опоетизація не характерна для казкової прози. Також цікавий опис зовнішності сестер Попелюшки, побудований на яскравому контрасті: *die schön und weiß von Angesicht waren, aber garstig und schwarz von Herzen*. Зовнішній вигляд яскраво протиставляється внутрішньому світу. Культурними універсаліями у казці є предмети побуту – *Herd*; комора – *Stube*; їжа – *Erbsen, Linsen*; одяг – *ошатні сукенки, старе лахміття, дерев'янки, черевики, пояси, сукня з золотих та срібних ниток, черевички, гаптовані шовком і сріблом*. У казці антропологізуються (розмовляють по-людськи та впливають на долю героїв) *дві голубки та ліщина (zwei weiße Täubchen, Reis)*. Як і в попередній казці вживається число три (мачуха тричі відмовляє пасербиці йти на бал, три дні відбувається бал, трьом дівчатам принц дає приміряти черевичок). Саме загублений Попелюшкою черевичок символізує те, що дівчина обов'язково повернеться. Ім'я Попелюшка не дане дівчині при народженні, а набуте: *Abends, wenn es sich müde gearbeitet hatte, kam es in kein Bett, sondern musste sich neben den Herd in die Asche legen. Und weil es darum immer staubig und schmutzig aussah, nannten sie es Aschenputtel*. Залишається невідомо як насправді звали дівчину. Попелюшка – це типово казкове ім'я, яке містить два слова «попіл» та «лягати». У казці немає інших казкових імен, чи власних назв, а казкові персонажі типові – *батько, мати, мачуха, сестри, король, королевич: Vater, Mutter, Stiefmutter, Stieftöchter, König, Königssohn*.

Дослідники рис української ментальності П. Юркевич, Д. Чижевський, М. Костомаров, І. Нечуй-Левицький, В. Липинський уважають, що українська психічна структура визначається «кордоцентричністю», тобто емоційно-почуттєвим характером, який виявляється через працелюбство, любов до свободи, рідної землі, гостинність, музикальність, естетизм українського народного життя, обрядовість, гумор.

Узагальнюючи, можна сказати, що лінгвокультурний простір насамперед виражається засобами мови, виявляє мовленнєвий етикет народу, стереотипи, образи, метафори, відображає реальний світ, що оточує людину, соціальні умови життя, національний характер, систему цінностей, ментальність, свідомість, моральність. На думку

відомого педагога українського походження К.Ушинського «німець, англієць, француз, американець, вимагають від виховання не одного і того ж, і тому в слово «виховання» кожен народ вкладає різні поняття» [8, с. 75]. Кожна нація має свій особливий ідеал людини, властивий саме цій етнічній групі чи народу і вимагає від процесу виховання відтворення цього ідеалу, героя в окремих особистостях. Ідеал у кожного народу відповідає його характеру, визначається його суспільним та громадським життям, розвивається разом з його розвитком, і з'ясування його є головним завданням для кожної народної літератури. В українського народу позитивні казкові герої втілюють ідеал добра, краси, міцних сімейних стосунків, де надзвичайно важливе значення має повага до батьків. В німецького народу ідеальний герой набуває наступних рис: доброти, справедливості, спритності. Бачимо непомітну, та все ж різницю в уявленні про ідеального героя в українського та німецького народу. За сюжетним складом проаналізовані українські народні чарівні казки «Казка про Івана-богатиря», «Кривенька качечка» та німецькі „Die goldene Gans“, „Aschenputtel“ хоча і мають багато спільного, наприклад типових персонажів, триразові повтори, елементи побуту, страви, одяг, схожу тематику і проблематику, однак вони відрізняються кольористикою, символікою, прихованим змістом, а отже і відображеним в них лінгвокультурним простором. Українські народні чарівні казки характеризуються саме їм притаманною «кордоцентричністю», яка проявляється через ліризм, зменшено-пестливі слова, підвищену емоційність.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Воробьев В. В. Лингвокультурология (теория и методы): монография / В.В.Воробьев. – М. : Изд-во Рос. ун-та дружбы народов, 1997. – 331с.
2. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию / В. Гумбольдт. – М: Прогресс, 1984. – С.162 – 183.
3. Денисюк І. Національна специфіка українського фольклору / І. Денисюк // Слово і час. – 2003. – № 9. – С. 16-24.
4. Масло О. Лінгвоментальний аспект української народної казки_/ О. Масло. – Режим доступу: http://wwwphilology.univer.kharkov.ua/nauka/e_books/-visnyk_963/content/maslo.pdf
5. Маслова В. А. Введение в лингвокультурологию : учебное пособие / В.А.Маслова. – М. : Наследие, 1997. –208с.
6. Пропп В. Исторические корни волшебной сказки / В. Пропп. – М. : Лабиринт, 1998. – С. 330
7. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Перевод с англ. ; под ред. А.Е.Кубряка. – М : Прогресс, 1993. – 614с.
8. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні / К. Д. Ушинський // Вибрані педагогічні твори : у 2 т. / К. Д. Ушинський. — К., 1983. — Т. 1. — С. 43—103.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Леся Сидор – аспірант кафедри міжкультурної комунікації та перекладу Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: казкознавство в Україні: історія, сучасність, перспективи розвитку, народна казка в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених, поетика казок братів Грималь, художній текст та особливості його перекладу, лексико-семантичні особливості перекладу художнього тексту з німецької на українську мову.

УДК 811.111'38

ІНТЕРТЕКСТ ЯК ІРОНІЧНО-ПАРодІЙНЕ ІГРОВЕ ПОЛЕ У РОМАНАХ ДЖУЛІАНА БАРНСА

Юлія ШУЛЬЖЕНКО (Кременчук, Україна)

Пропонована стаття розглядає категорію інтертекстуальності як іронічно-ігрове поле у постмодерністських романах Дж. Барнса. Основними засобами іронічності і пародійності у постмодернізмі є цитати та алюзії і ремінісценції як головні елементи інтертексту. Наголошується на тому, що комедійна гра зі смислами застосовується перш за все для діалогізування тексту, коментування сказаного та зміцнення реєстру та стилю мовлення, а також для вираження авторського світогляду.

Ключові слова: постмодернізм, інтертекстуальність, інтертекстуальний елемент, іронія, гра, пародія.

The article is dedicated to the category of intertextuality as ironic and parodistic playing space in postmodern J. Barns' novels. Quotes, allusions and reminiscences are the main sources of irony and parody in postmodernism as main elements of intertext. It is stressed that comic play with senses first of all is used for text dialogisation, commenting on what has been said and shifting the style and register of language and to express the author's outlook as well.

Key words: postmodernism, intertextuality, intertextual element, irony, play, parody.

Концепція тексту, що є знаковою у постмодернізмі, рішуче відкидає звичні уявлення про нього, її можна назвати концепцією суцільної текстуалізації дійсності. Текст – феномен, що постійно саморозвивається, реалізуючи принципову множинність власних смислів, і передає специфічне сучасне світосприйняття, в якому різні ситуації дійсності, факти, історії, предмети, особи постають не як цілісне, закінчене, не як єдина система, а обособлено, фрагментарно. Однак всі процеси, що відбуваються у мові і тексті, мають зовнішню і внутрішню обумовленість, і можуть бути описані за допомогою поняття інтертекстуальності. При чому постмодерністська концепція тексту створює ситуацію, коли стосунки автора з його твором та читачем існують у заданому іронічному контексті, оскільки інтертекстуальна природа тексту припускає обов'язкове урахування іронічного коду, недарма

У. Еко називає постмодернізм іронією, метамовною грою, переказом у квадраті [23].

Постмодернізм, інтертекстуальність, гра та іронічність і пародіювання як її прояви перебувають у центрі уваги вітчизняних та зарубіжних дослідників: феномен постмодернізму та інтертекстуальності окреслюється у працях Д. Затонського, І. Ільїна, Г. Денисової, П. Торопа, Н. Фатєєвої, У. Еко, Ж. Бодрійяра та ін. Гра та іронічність мисляться саме чимось таким, що підважує традицію, відмежовує традицію, розглядається як стилетворча риса текстів або ж інструментальний троп, що служить для досягнення сатиричної мети [8]. Але існує потреба простежити особливості функціонування інтертекстуальної іронії у постмодернізмі, в чому і полягає *актуальність дослідження*, оскільки саме про інтертекстуальну іронію написано порівняно мало [3], хоча маємо монографію А. Б. Кам'янець і Т.Є. Некряч [10], а також праці К. М. Шиліхіної [22], М. В. Романюк [16], де розглядається інтертекстуальність як засіб створення іронії. Іронії та пародійності у постмодернізмі присвячені роботи В. О. Пігулевського [13] та Ж. Є. Фомічової [21]. Дослідження ж творчості Джуліана Барнса, твори якого обрані як *об'єкт дослідження* носять переважно дескриптивний характер [18].

Метою дослідження є описати іронічно-пародійне ігрове поле у творчості письменника, що передбачає вирішення наступних завдань: 1) визначити, за допомогою яких інтертекстуальних елементів досягається іронічний ефект; 2) які твори художньої літератури, явища культури і т. д. виступають у ролі прототекстів для алюзій та ремінісценцій; 3) наскільки ефект, що виникає, залежить від ступеня контрасту між тональностями метатексту і прототексту; 4) і, власне, визначити, діапазон цього контрасту: від легкого відсторонення і заниження тону до цілковитої зміни смислу спільного елемента в новому контексті.

Інтерпретуючи тексти авторів-постмодерністів, науковці відзначають, що для них іронія виступає в ролі стартової передумови творчості, текст не дається як результат, а створюється в процесі постійного означування і є неможливим без активної творчості читача (реципієнта) [14]. Текст віддзеркалює іронічне ставлення автора до самої спроможності потенційного реципієнта підключитися до процесу вироблення тексту та відтворити його в новому контексті. Автор припускає, що читач може і не відчутти культурного коду та сприймати увесь твір серйозно, ігноруючи його інтертекстуальну та ігрову основу. Інтертекстуальні зв'язки відтак створюються перш за все для того, щоб вступити у своєрідну інтелектуальну гру з читачем і створити саме іронічний ефект [9]. Для постмодерних творів характерна своєрідна іронія та пародійність, з її невизначеністю, підривом сенсу структурованого тексту, плюралізмом значень, провокативністю стосовно усталеного способу життя і стилю мислення людей [16]. Але водночас це і стилістичний прийом, і суб'єктивна ціннісна орієнтація, і особливий естетичний спосіб рефлексії стосовно усталеного способу життя і стилю мислення людей.

Роман Джуліана Барнса «Історія світу в 10 1/2 розділах» (1989) є найбільш репрезентативним у цьому сенсі. Головний герой роману, наскрізний персонаж, шашіль (деревний черв'як), починає історію з оповіді про Нойв ковчег, показуючи свою моральну і розумову перевагу над людиною і самим Богом. Тобто, біблійна алюзія носить інверсивний характер: у прототексті Ной – патріарх, покликаний врятувати живих істот, відділивши «чистих від нечистих» («кожної тварі по парі») під час Потопу, задуманого Господом для

покарання і перевиховання людства; у Барнса Ной постає далеким від ідеалу священного праотця і моральної досконалості, «старим шахраєм і п'яницею», волонтаристом, котрий довільно розділив живі істоти на «чистих та нечистих», йому чужа будь-яка етика стосовно інших, він самовдоволено поставив себе в центр сюжету «порятунку», що перетворився на фарс. З іншого боку, Ной у Барнса – всього лиш людина, його аморальність показана в контексті людської відносності, він – достатньо типове явище людського начала, за відсутності Бога наділеного функціями одноосібного правителя [15]. У Дж. Барнса неминучою логікою часу є процес деградації людини, він покладений письменником в основу своєї "історії". Біблійна архаїка, подібно до генів у біологічному організмі, визначає наперед подальше буття людства, зумовлює невдачу експерименту покращення людської природи й людства в цілому під час потопу, а також вводить тему фізичного виживання у будь-який спосіб. Внаслідок непередбаченого випадку біблійна легенда отримує нове трактування. Черв'як критикує поведінку Ноя та його синів під час потопу: "... у Ноеві було мало хорошого, але подивилися б ви на інших" [1], розповідає про загибель разом із п'ятою частиною фауни наймолодшого сина Ноя – Вараді, котрий був найкращим із людей: "... це була серйозна втрата для вашого виду. Його гени дуже вам знадобилися б ..." [1].

Так вже на перших сторінках твору звучить мотив заздалегідь безнадійного заходу, що позначився на долі врятованого людства, а всі подальші історії є лише відгуком цього приреченого на невдачу проекту. Тобто, алюзивні зв'язки у романі Барнса створюють ефект гіркої іронії за рахунок контрасту прототексту і тексту-реципієнта і постає логічне питання: якщо «історія – це не те, що відбувалось насправді, а те, що розповідають нам історики» [1], чи варто довіряти метатекстам?

Концентрація алюзій та ремінісценцій у сучасній прозі, особливо пародійно-іронічній, надзвичайно велика. Практично у кожному романі ХХ століття присутня система відсилки текстів один до одного. Алюзії часто встановлюють тональність твору, відбивають естетичні пріоритети автора і слугують створенню специфічної алюзивної іронії. Традиційними є міфологічні, біблійні, історичні, літературні алюзії. Так, у романі «Історія світу...» у розділі «Релігійні війни» знаходимо іронічну алюзію на середньовічний судовий процес, відповідачем у якому є не людина, а шашелі, котрі підточили трон єпископа, за що їм був пред'явлений позов.

Крім того, митці використовують як матеріал для алюзій відомі факти сучасної культури чи навіть подій сучасного життя, що допомагає відтворити атмосферу часу. Наприклад, події, змальовані оповідачем-черв'яком у другому розділі «Історії світу...», – це безпристрасна історія про захоплення туристичного лайнеру терористами. І знову – алюзія: середземноморський лайнер «Санта-Юфимія» – той же Ковчег і перед нами по суті ще одна репрезентація все того ж сюжету. Всі ідейні мотиви повторені дослівно: пасажери піднімаються на борт «покірними парами», терористи сортують заручників, відділяючи «чистих від нечистих»... І далі ця основоположна тема Подорожі так чи інакше виявиться у кожному розділі. Автор грає з читачем, читач грає з текстом, виявляючи по мірі читання все нові алюзивні зв'язки, вловлюючи іронічну тональність. При чому іронія у нього – не самоціль, а – за У. Еко – єдиний спосіб говорити про те, що вже сказане словами, що перестали щось означати [23].

Прийоми іронічної гри з читачем у 90-х рр. минулого століття виявилися також у коментуванні, автодокументуванні, псевдофактографічності, у висуванні на перший план у художній творчості таких «другорядних» жанрів, як листи, щоденники, спогади, репортажі, апокрифи або текстів, побудованих за законами таких жанрів. Іронічне ставлення до дійсності реалізується різноманітно: за допомогою гротеску, парадоксу, пародії, псевдоцитат, стилізації, містифікацій або через атмосферу всього твору. В сучасному романі вона часто набуває форми самоіронії і навіть самопародіювання.

Наприклад, у романі «Папуга Флобера» автор уміло імітує дослідження біографії, збір письмових джерел і т. д. Англійський лікар Джеффрі Брейтуейт, від імені якого ведеться розповідь, зовні як звичайний літературознавець, цитує його листи, уважно вивчає

найрізноманітнішу літературу, що має хоч якийсь стосунок до великого французького письменника. Цікаво, що кожна згадка про якесь джерело супроводжується вказівкою на його вихідні дані. Найявна точність, властива науковій роботі і літературному дослідженню зокрема, але точність, що трактується все ж іронічно. Літературознавче дослідження перетворюється на гру.

У романі оповідь ведеться від першої особи, що є однією з характерних рис постмодерну. Але ця розповідь переплітається зі вставними розділами, що є, по суті, автономними текстами. Це словники (лексичні і бестіарій), залізничний путівник, хронологічні списки, апокрифи, протокол судового засідання, екзаменаційні білети. Всі ці різноманітні «тексти» про Флобера Барнс створює і вставляє у свій роман як додаткові версії, варіанти трактування біографічних фактів про письменника. Джеффрі Брейтуейт, кілька разів цитує «Лексикон прописних істин» Флобера після чого вирішує створити свій власний: «Мені хочеться написати «Лексикон прописних істин», що стосується самого Флобера» (Барнс). Розділ двадцятий роману складається з двадцяти шести статей, що в короткій та іронічній формі розкривають різноманітні поняття, пов'язані з особистістю Флобера. Таким чином, творчість французького письменника є наскрізною алюзією у романі «Папуга Флобера», водночас створюючи іронічне тло оповіді. Дж. Барнс переймає від Г. Флобера стратегію роботи з текстом, сюжетом, минулим – відтворювати неказане в історії чи в канонічному тексті сучасними художніми засобами і крізь призму світогляду сучасності.

У царстві постмодернізму домінують іронічна двозначність і двозначна іронічність. Іронічне ставлення письменника до дійсності може реалізуватися крізь літературне пародіювання, яке є доволі частим явищем у прозі ХХ століття. Пародіювання як окремий випадок переосмислення передбачає як звернення до минулого (вибір витворів мистецтва для пародій), так і маніпулювання змістом цього витвору з метою створення комічного ефекту. Причому якість пародії визначається ступенем достовірності відтворення формальних ознак оригіналу.

Алюзивні зв'язки з двома текстами здатні прояснити жанрову природу «Історії світу...» – це роман Джованні Бокаччо «Декамерон» і «Божествена комедія» Данте Аліг'єрі. Роман Барнса – це ніби «Декамерон» навпаки, якщо у Бокаччо кожна з ста історій представляє своїх окремих героїв, є цілком завершеною розповіддю, але єдина композиція надає новелам сюжетної стійкості, підпорядковуючи їх єдиному задуму, то у Барнса – хаотичність, фрагментарність оповіді, відсутність фабули як такої, хоча всі розділи об'єднані спільним героєм.

Як і у Данте, Барнс починає свою оповідь з зображення «пекла», адже саме так інтерпретує черв'як-оповідач своє перебування у Ковчезі, де володарює Ной, який вирізняється жорстокістю і повної неувагою до долі окремого індивіда. Завершується роман «сном» про досягнення раю, в якому задовольняються всі людські бажання, але при цьому не досягається головний атрибут Раю – щастя. Тобто, в романі сюжетно-композиційний рух у романі в цілому відповідає руху у Данте (з надр пекла – на Небеса), але релігійно-епічний характер повністю втрачається. У Данте любов є синонімічною богопізнанню, а у Барнса наявний суто людський сюжет, протиставлений «людським сюжетам». Тобто, пародіювання і постмодерністської гри зазнають не лише класичні твори літератури, а й світоглядні позиції сучасної людини, і ідеалізація кохання як такого.

Пародія викриває ідейну та естетичну сутність як окремих творів, так і художніх систем у цілому. Стосовно сучасного роману правомірно говорити про пародію не як про жанрову одиницю, а про пародійність як жанрову властивість. З появою постмодернізму пародія вже не трактується як викривлення, протест, де серйозні драматичні інтонації заглушують комічне начало. Сучасна пародія пов'язана, за словами І.Пльїна, «з образом мирного співіснування стилів та ідей, з комедійною грою смислами на безкінечному полі інтертекстуальності» [8]. Застосування жанрового кліше детективу у романі «Папуга Флобера» викликане потребою зображення «матеріалізованого» пошуку Істини, що зумовлює певний динамізм нарративу і дозволяє затримати увагу пересічного читача. Такий підхід у

цілому відповідає постмодерністській стратегії подвійного кодування, в межах якої жанрове кліше масової літератури не лише наповнюється філософським змістом, але й стає об'єктом пародіювання і парадоксализації. Детективний жанр є чи не найпридатнішим для такого переосмислення. Звичайно, в його сюжеті не бракує загадкових подій чи інтригуючих поворотів, але наприкінці всі загадки неодмінно розв'язуються за допомогою тверезої логіки персоніфікованої об'єктивності – слідчого. У романі “Папуга Флобера” ця твереза логіка, стаючи об'єктом авторської іронії, потерпає крах. Намагаючись встановити, у якій з музейних експозицій виставлений птах, що став прототипом Лулу з оповідання Флобера “Проста душа”, Джеффри Брейтуейт фотографує обох папуг і порівнює їх із описом в оповіданні, віддаючи перевагу тому з птахів, що найповніше відповідає цьому опису. Загадка, здається, розв'язана; але виявляється, що працівники обох музеїв, позичаючи папуг з Музею історії природи, також орієнтувалися на свідоцтво Флобера – і, тим не менш, обрали різних птахів. До того ж, як зауважує наглядач музейного сховища, колір пір'я опудал із плином часу може змінюватися, та й самі вони нетривкі – з півсотні амазонських папуг, що перебували у сховищі за часів Флобера, збереглося лише три. *“Вони витріщились на мене як три насмішуваті, пронириліві, побиті міллю старі негідники, – зазначає Брейтуейт і закінчує без колишньої впевненості: – Можливо, один з них і був той самий”* [2].

Більшість художніх творів постмодернізму вирізняються свідомою настановою на іронічне співставлення різних літературних стилів, жанрових форм і художніх течій. Це один із найпоширеніших способів гри з літературою попередніх періодів, коли завдяки іронічному трактуванню найбільш розповсюджених сюжетів, прийомів і техніки подання матеріалу, постмодерністські твори апелюють до інтелектуально розвинутого реципієнта.

Аналізуючи текст “Папуги Флобера”, доходимо висновку, що він являє собою швидше пародію на історіографічний метароман (і це закономірно, оскільки на момент створення роману це явище якщо не перетворилося на кліше, то вже мало чітко визначену сюжетну схему). Так, якщо у “традиційному” історіографічному метаромані зав'язкою виступає знайдення свідоцтва, листа, артефакта, із чим пов'язаний певний набір топосів – бібліотека, музей, антикварна крамниця, що метафорично втілюють постмодерністське бачення минулого [18], у “Папузі Флобера” все починається з монументу (*“Я почав свою розповідь з монументу, тому що саме з нього усе в мене й почалося”*, – зазначає головний герой роману, Джеффри Брейтуейт [2]), що стоїть у людяному місці, а отже, позбавлений будь-якого ореолу таємничості; цим ореолом Барнс із притаманною йому іронією наділить опудало папуги, наочно ілюструючи дріб'язковість пошукачів “історичної правди”, їм, власне, й адресоване наступне питання героя: *“Чому творчість письменника змушує нас буквально полювати на нього? Чому ми не можемо дати йому спокій? Невже нам замало його книг?.. Чому ми вважаємо, що саме дрібні побутові деталі повідомлять нам про нього дещо нове, досі невідоме?”* [2]. Фабульно (не сюжетно) Брейтуейт задається цим питанням вже по закінченні історії із папугою, а отже, ставлення його до подібних пошуків можна вважати очевидним. Наведена трохи нижче історія із нянькою Стівенсона, що торгувала волоссям письменника після його смерті, – фінальний штрих вбивчої характеристики. Тобто, своєрідні «етюди на тему» нашаровуються, сюжети змішуються, новий сучасний контекст реконструюється через руйнування попереднього.

Отже, іронічно-пародійна домінанта у постмодернізмі, і у творчості Джуліана Барнса зокрема, є формою авторської світоглядної оцінної позиції. Укорінені опозиції спростовуються, при чому умовності літератури, культури, історії і стверджуються, і заперечуються водночас. Інтертекст виступає своєрідною інверсією, коли акценти розставляються на тих речах, котрі в прототексті або згадуються побічно, або взагалі опускаються іронічність чи пародійність полягають у тому, що автор свідомо закладає у висловлювання смисл, який не збігається зі смислом вихідного тексту. Все зазначене вище дає змогу стверджувати, що інтертекстуальне пародіювання чи інтертекстуальна іронія утворюються при зіставленні двох різних за тональністю контекстів, що містять спільний елемент – фразу, уривок, сюжетну лінію тощо – який функціонує як аллюзія метатексту на

прототекст. Інтертекстуальні включення набувають пародійного, травестійного характеру, при чому їх мета – не висміяти оригінальні тексти, а критикувати їх авторитетність, виразити скепсис щодо останньої, тому постмодерністські засоби реалізації ігрового поля втілюються головним чином на ідейно-концептуальному рівні.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Барнс Дж. История мира в 10 1/2 главах: роман: пер. с англ. В. Бабкова / Дж. Барнс. – М.: АСТ: ЛЮКС, 2005. – 348с.
2. Барнс Дж. Попугай Флобера: роман: пер. с англ. Т. Шинкарь / Дж. Барнс. – М.: АСТ: Транзиткнига, 2002. – 264 с.
3. Гончаренко Л. О. Іронія як проблема художнього перекладу / Л.О. Гончаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://linguistics.chdu.edu.ua>article/view/32312>
4. Денисова Г. В. В мире интертекста: язык, память, перевод / Г. В. Денисова. – М.: Азбуковник, 2003. – 298 с.
5. Жуйкова М. В., Литвин О. Л. Засоби іронії у повісті Дж. Джерома «Three men in a boat» у перекладі Юрія Лісняка та Ростислава Доценка / М. В. Жуйкова, О.Л. Литвин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/5268/1/vip_57_31_pdf
6. Ильин И. П. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм / И.П. Ильин. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kulichki.com/moshkow/CULTURE/ILIN/poststrukt.txt>
7. Ильин И. П. Постструктурализм. Словарь терминов / И. П. Ильин. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yanko.lib.ru/books/philosoph/ilyin-book.htm>
8. Ильин И.П. Стилистика интертекстуальности: теоретические аспекты// Проблемы современной стилистики. / И. П. Ильин. – М.: ИНИОН, 1989. – С. 186-207
9. Кам'янець А. Б. Відтворення інтертекстуальної іронії в англо-українському художньому перекладі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.06 «Перекладознавство»/ А. Б. Кам'янець. – К., 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pismoref.ru/4152968042.html>
10. Кам'янець А. Б., Некряч Т. Є. Інтертекстуальна іронія і переклад. Монографія / А. Б. Кам'янець, Т. Є. Некряч. – К, 2010. – 176 с.
11. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог, роман / Ю. Кристева //Французская семиотика: от структурализма к постструктурализму. – М.: Прогресс, 2000. – С. 427-457.
12. Мороховский А. Н., Воробьева О. П. Стилистика английского языка/А.Н. Мороховский, О. П. Воробьева. – К.: Высшая школа, 1991. – 128 с.
13. Пигулевский, В. О. Ирония и вымысел: от романтизма к постмодернизму : науч. издание / В. О. Пигулевский. [Електронний ресурс]– Режим доступа: <http://www.urg.iinfo/urgiiinfofiles/sites/pigulevsky-ironiya>
14. Походня С. И. Языковые виды и средства реализации иронии / С.И. Походня. – К.: Наукова думка. – 128 с.
15. Радченко Д. А. Проза Джулиана Барнса: жанровая природа, проблема героя и нравственная философия автора: автореф. диссертации на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.01.03 «Литературанародов стран зарубежья (литература стран германской и романской языковых семей) [Електронний ресурс]– Режим доступу: <http://cheloveknauka.com>
16. Романюк М. В. Принципы художественного воплощения комического в романах Дж. Барнса: парадигма постмодернистских приёмов / М.В. Романюк [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://elib.bsu.by>bitstream/123456789/123620/1/8/-11.pdf>
17. Семків Р. Іронічна структура: типи іронії в художній літературі / Ростислав Семків. – К. : Вид. дім „Києво-Могилянська академія, 2004. – 135 с.
18. Тупахіна О. В. Поетика постмодерністської притчі у творчості Джуліана Барнса : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн» / Олена Володимирівна Тупахіна. – К., 2007. – 20 с.
19. Уайнсток Д. Постмодернизм с Эзмом Рэйли, или Как я научился не волноваться насчёт теории и полюбил «Зловещих мертвецов» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://logosjournal.ru/arch/77/10/101_3.pdf
20. Фатеева Н. А. Интертекст в мире текстов: контрапункт интертекстуальности. / Н.А. Фатеева – М.: Азбуковник, 2007. – 282 с.
21. Фомичёва Ж. Е. Интертекстуальность как средство воплощения иронии в современном английском романе: автореф. диссертации на соискание степени канд. филол. наук: специальность 10.02.04 «Германские языки» / Ж. Е. Фомичёва. – СПб: Российский педагогический университет им. А. И. Герцена, 1992. – 17 с.
22. Шилихина К. М. Интертекст как средство создания иронии / К.М. Шилихина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vestik.vsu.ru>pdf/lingvo/2008/03/2008_03_28.pdf
23. Эко У. Постмодернизм, ирония, занимательность. Имя розы / У. Эко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bookorbita.com/library/istoria/eko_umberto
24. Эко У. Заметки на полях «Имени розы» / У. Эко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ruslib.org>books/umberto_eko
25. Barnes J. A History of the World in 10 ½ Chapters / Julian Barnes. – London : Picador, 1990. – 311 p.
26. Barnes J. Flaubert's Parrot / Julian Barnes. – London : Picador, 1985. – 190 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Шульженко – старший викладач кафедри перекладу Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Наукові інтереси: феномен інтертекстуальності у лінгвістиці, перекладознавстві та літературознавстві, стилістика постмодерних творів, постмодернізм.

ПОЛІКРИТИКА ТЕКСТІВ НЕХУДОЖНІХ СТИЛІВ

УДК 81'23

ПРОБЛЕМА НЕОДНОЗНАЧНОСТІ ТЕКСТІВ ІНТЕРНЕТ-НОВИН ТА ШЛЯХИ ЇХ ОПТИМІЗАЦІЇ

Наталія АКІМОВА (Кіровоград, Україна)

У статті розглядається проблема неоднозначності новинних анонсів інтернету. За результатами контент-аналізу та кількох експериментальних досліджень (за участю 450 опитаних) визначено, що причинами складності таких текстів є комерційні чи маніпулятивні наміри автора, різні помилки, приховані значення та асоціації, а також небажання читача аналізувати прочитане. Поширенню таких варіативних текстів сприяють особливості інтернет-комунікації, мови інтернету, сайтів новин. При цьому порушуються норми комунікативного кодексу. У висновках надано поради продуцентам щодо оптимізації текстів анонсів інтернет-новин.

Ключові слова: розуміння, варіативність, неоднозначність, інтернет-новина, інтернет-комунікація, текст, девіація, психолінгвістика.

The article deals with the problem of the Internet news announcements variability. The results of content analysis and several experimental studies (involving 450 respondents) testify to the fact that the causes of difficulty in such texts are the author's commercial or manipulative intentions, various mistakes, hidden meanings and associations, as well as the readers' reluctance to analyze. The variable texts get popularized due to the Internet communication features, the Internet language and news sites specifics. It violates the rules of the communicative code. The recommendations to optimize the Internet news announcements are given in conclusion.

Key words: understanding, variability, ambiguity, Internet news, Internet communication, text, deviation, psycholinguistics.

Роберт Льюїс Стівенсон колись влучно зазначив, що складність не в тому, щоб писати, а в тому, щоб писати те, що маєш на увазі. Американський когнітолог Г. Маркус прокоментував цей вираз, підкресливши важливу особливість авторства: оскільки наші речення зрозумілі нам самим, ми виходимо з того, що вони зрозумілі також слухачам. Але часто це буває не так. Як виявили інженери, коли почали намагатися будувати машини, що розуміють мову, істотна частина того, що ми говоримо, звучить неоднозначно [3, с. 157]. Зазначене повною мірою стосується і мовлення сайтів новин.

Мета статті – визначити причини неоднозначності текстів інтернет-новин і надати рекомендації авторам щодо шляхів оптимізації текстів новин східнослов'янськими мовами.

Особливості сприйняття інтернет-тексту досліджували D. Cristal, E. Dresner, S. Herring, A. C. Graesser, Z. Cai, M. Louwerse, F. Daniel, E. Kilfeather, T. Nelson, L. Pauwels, D. Stein, O. B. Акульшин, Н. Г. Асмус, О. І. Горошко, О. В. Дедова, І. А. Ільїна, І. Б. Карпа, Л. Ф. Компанцева, О. В. Лутовинова, Г. М. Трофімова, С. Г. Чемеркін, Л. Ю. Щипіцина та ін. У їх роботах описано особливості інтернет-мовлення та окремі цікаві факти щодо сприйняття інтернет-тексту, проте комплексного дослідження специфіки інтерпретації інтернет-комунікації поки що не представлено.

Інтернет-комунікація на новинних сайтах репрезентована здебільшого складними для розуміння текстами. Серед проаналізованих нами 9259 анонсів 5059 (тобто більше половини – 54,6%) містять девіації різних типів. Безумовно, варіативність тлумачення інтернет-тексту зумовлена особливостями інтернет-комунікації, мови інтернету, сайтів новин та глобальними факторами. Проілюструємо сказане на прикладі інтернет-анонсу: «МН: Битва за Раду» [4]. Скорочення «МН» розміщене на початку тексту, отже займає домінуючу позицію та програмує читачькі очікування. Проте зазначена аббревіатура не є загальноживаною, контекст теж не підказує шляхи декодування, тому можливі безліч варіантів розшифровки на етапі інтерпретації. Граматична конструкція тексту підказує, що «МН» може бути джерелом подальшого тексту або його темою. Між тим незрозумілість конструкції нівелює ці здогади. Для того, щоб відновити авторський задум, читач має тільки скористатися гіперпосиланням,

без якого жоден психолінгвістичний механізм розуміння мало чим може допомогти. В анонсі реалізовано такі особливості новинної інтернет-комунікації, як використання специфічних скорочень, функціонування особливого мовленнєвого етикету та презентативності. Складність розуміння у цьому випадку є наслідком порушення максим повноти інформації та манери.

Іншим прикладом незрозумілості новинної інтернет-комунікації вважаємо такий анонс: «*Фотограф перетворив античні статуї на xinstepiv*» [6]. Одну з текстових домінант, граматичний додаток, подано неологізмом «*xinstep*». У сучасних тлумачних словниках української мови слово «*xinstep*» не зафіксовано, а популярна інтернет-енциклопедія тлумачить це поняття так: від амер. «to be hip», що перекладається приблизно як «бути у темі» (звідси ж і «хіпі»)… у наш час зазвичай вживається у значенні «забезпечена міська молодь, яка цікавиться елітарною зарубіжною культурою і мистецтвом, модою тощо» [7]. Хоча лексема «*xinstep*» за походженням не нова, у східнослов'янських культурах вона не поширена, тому для української мови її можна вважати неологізмом. Вживання у тексті будь-якого маловідомого слова безумовно ускладнює сприйняття тексту в цілому, вимагаючи від реципієнта застосування на етапі інтерпретації механізму ймовірного прогнозування. Оскільки ані зовнішніх, ані внутрішніх (принаймні в межах східнослов'янських мов) змістових опор для тлумачення цього слова немає, читач змушений буде звернутися до посилання або довідникових чи пошукових сервісів. Для реципієнтів, що володіють англійською мовою, підказкою може стати значення відповідного англомовного омофона. У разі встановлення значення девіації тлумачення відбуватиметься за провідної ролі лівої півкулі головного мозку. Складності розуміння цього анонсу сприяли такі риси новинної інтернет-комунікації, як високий ступінь проникності, насиченість неологізмами, презентативний характер. Загалом це призвело до порушення низки максим комунікативного кодексу, зокрема щодо повноти інформації та манери викладу. Текст анонсу втілює прагнення копірайтера підкреслити модність і актуальність сайту і, зокрема, аналізованого повідомлення, відповідність його найсучаснішим культурним тенденціям світу. Анонс персоналізовано для сучасних денді, що володіють популярними іноземними мовами. Проте, на жаль, для інших він не зрозумілий.

У цілому можна виділити дві стратегії поліпшення сприйняття таких текстів: читацьку й авторську. Проблема полягає у тому, що, з одного боку, автор не намагається спростити текст, а іноді, навпаки, ускладнює його, з іншого боку, – читач не схильний докладати інтелектуальних зусиль для глибокого розуміння тексту.

Стосовно позиції автора, то зрозуміло, що деякі тексти продуцент ускладнює інтенційно, з метою розширити коло читачів, успішно конкурувати за увагу аудиторії, здійснювати прихований прагматичний вплив засобами НЛП та сугестивної лінгвістики, створювати сучасні комерційні та політичні міфи тощо. Інша частина текстів деформована ненавмисно через різні помилки, приховані значення й асоціації, які не помітив автор, прагнення якнайшвидше повідомити інформацію, фрагментарність, перебільшення уявного рівня поінформованості читача і т.д.

У зарубіжній лінгвістиці та психолінгвістиці є безліч публікацій, присвячених оптимізації тексту. У цих роботах розроблена низка порад, інструкцій та алгоритмів для створення зручних текстів. Багато з цих публікацій перекладені російською та українською мовами й адаптовані для відповідних текстів. Яскравим прикладом таких розробок є стаття доцента харківського університету О. М. Саєнко, де узагальнено й адаптовано десять праць щодо написання тексту. На основі цих робіт було надано такі рекомендації: «Комунікант повинен вибрати відповідні лексичні та граматичні засоби (часові форми дієслова, порядок слів та ін.), дотримати принцип мовної економії, перевірити текст на наявність термінів і понять, що вимагають визначення, побудувати переходи між частинами тексту за допомогою введення до тексту причинно-наслідкових зв'язків і пропозицій» [5, с. 352]. Проте виконання цих порад займатиме багато часу та потребуватиме значних зусиль з боку мовця. Крім того, це призведе до збільшення тексту, що, у свою чергу, також може спровокувати труднощі розуміння, оскільки, як відомо, довжину тексту вважають одним із найважливіших чинників

його ускладнення. Окрім цього, О. М. Саєнко пропонує звернути увагу на графічний вигляд тексту: «Ефективність сприйняття слова погіршується зі збільшенням числа букв у його складі» [5, с. 352]. Врахування кількості букв здається надто складним завданням, яке навряд себе виправдає. До того ж такий формальний підхід до тексту зміщує акценти, оскільки, на нашу думку, складність тексту здебільшого пов'язана з його змістом, а не з формою.

Аналізуючи поради німецьких фахівців, за результатами дослідження Н. Гребена (Norbert Groeben) для підвищення дохідливості тексту необхідно використовувати короткі слова, якомога менше слів іноземного походження і термінів; використовувати дієслівні форми активного стану; будувати короткі прості речення; використовувати позитивні формулювання. Крім того, до вимог «гарного стилю», на думку Х.-П. Ферстера (Hans-Peter Förster), належить оптимальне структурування інформації, тобто «Одне речення повинне містити одну думку» [5, с. 352]. Експериментально підтверджено, що запозичення та терміни справді ускладнюють розуміння: текст із такими лексемами змогли правильно тлумачити лише менше 20% респондентів. Проте це найкращий показник відносно інших текстів у нашому дослідженні. Усі інші тексти, обрані для анкетування, відповідають вимогам німецьких колег, але більшість із них взагалі не вдалося адекватно тлумачити нікому з 450 опитаних. Короткі слова, якомога менше слів, короткі речення та позитивні формулювання – виявилися чинниками, що несуттєво спрощують текст. Практично значущою виглядає вимога оптимального структурування інформації Х.-П. Ферстера, але не зрозуміло, як її реалізувати.

Дослідження одного з провідних фахівців з веб-сервер-дизайну, структури сайтів та інших аспектів web-usability Я. Нільсена продемонструвало, що середній веб-сайт стає на 53% зручніше для сприйняття користувача, якщо текст написаний стисло і коротко, на 47% зручніше, якщо текст легко проглядається і на 27% зручніше, якщо текст написаний в інформативному стилі, тобто текст в Інтернеті повинен відповідати певним структурним, змістовним і стилістичним вимогам:

1. Інформаційне наповнення: прості та зрозумілі заголовки; використання нейтральної мови; використання стандартної термінології; відведення окремого абзацу для кожної ідеї; використання вихідних гіпертекстових посилань, наявність яких підвищує довіру користувачів до сайту.

2. Структура. Веб-сторінки слід писати так, щоб їх було легко переглядати. Для цього використовують: меншу кількість слів, ніж у звичайній статті; виділення ключових слів; візуальне членування тексту з використанням підзаголовків; списки з маркерами; стандартні кольори посилань – це полегшує впізнавання вже переглянутих сторінок; графічні елементи, однак, тільки в тому випадку, якщо вони доповнюють текст; принцип «перевернутої піраміди» в написанні тексту [1; 5, с. 354-356].

В інших роботах з питань оптимізації інтернет-комунікації серед суттєвих здебільшого пропонуються ті ж поради, іноді вони супроводжуються коментарями та авторськими нотатками. Проте можна сказати, що вироблено певний стандарт для покращення мови інформаційних сайтів. Між тим більшість інтернет-контенту цьому стандарту не відповідає. Тексти Мережі, як і раніше, залишаються складними для сприйняття та розуміння. Незважаючи на поширеність в інтернеті представлених вище рекомендацій, автори сайтів та порталів навмисно та ненавмисно ускладнюють тексти, мабуть, тому, що не розуміють, наскільки такі тексти знижують ефективність комунікації.

Отже, для оптимізації інтернет-тексту авторіві потрібно докласти багато інтелектуальних зусиль, дотримуючись широко розповсюдженого в мережі стандарту, розробленого Я. Нільсеном та колегами. Окрім цього не зайвим буде чітко розмежовувати усний та писемний стиль мовлення, різні мовленнєві стилі, мінімізувати кількість аббревіатур, уважно коректувати текст, уникати уривчастості, зайвої мовної гри та експресії, об'єктивно викладати факти, краще узгоджувати між собою частини тексту, уникати посилань на прямі або трансформовані цитати.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Nielsen Norman Group: UX Training, Consulting, & Research [Електронний ресурс] / J. Nielsen. – Режим доступу: <http://www.useit.com>

2. Акімова Н.В. Интернет-коммуникация: психолингвистический анализ: Монография / Н.В.Акімова. – Саарбрюккен, Германия: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2014. – 142 с.
3. Маркус Г. Несовершенный человек: Случайность эволюции мозга и ее последствия / Гари Маркус; Пер. с англ. – М.: Альпина нон-фикшн, 2011. – 255с.
4. Останні новини України та світу. Корреспондент.net - свіжі новини дня [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://korrespondent.net/>
5. Саенко А. Н. Содержательно-стилистические особенности информационных текстов в Интернете / А. Н. Саенко // Научные записки Луганского национального педагогического университета. Вып. 5. Т. 1. Серия "Филологические науки": Сб. научн. трудов. – Луганск: "Альма-матер", 2004. – С. 350-360.
6. Україна – ТСН.ua [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://tsn.ua/ukrayina>
7. Хіпстер [Електронний ресурс] – Режим доступу : [<http://uk.wikipedia.org/wiki/Хіпстер>].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Акімова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціальної роботи Кіровоградського інституту державного та муніципального управління Класичного приватного університету.

Наукові інтереси: мова інтернету та сайтів новин, проблеми розуміння тексту, мовленнєві девіації, психолінгвістика, соціальні комунікації.

УДК 811.11-112: 81'42

«ICH SUCHE DICH». ШЛЮБНЕ ОГОЛОШЕННЯ: ДЕСКРИПТИВНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ ПОШУК

Ольга ДЗИКОВИЧ (Київ, Україна)

Стаття присвячена загальному опису шлюбного оголошення як типу тексту та жанру практичного мовлення. Автором розглянуто текстові функції шлюбного оголошення, сферу функціонування та форму комунікації, тематичне коло, розгортання теми та притаманні даному типові тексту мовленнєві засоби. Зроблені висновки дають змогу вважати доцільним і перспективним подальше дослідження шлюбного оголошення.

Ключові слова: шлюбне оголошення, комунікативна ситуація, тип тексту, текстова функція, тематичне коло.

The article is devoted to the general description of marriage advertisement as a text type and the practical speech genre. The author describes the function of the marriage advertisement texts, the functioning scope and communication form, their topics and the linguistic means that are typical for text type. The findings suggest feasible and promising further study of the marriage advertisements.

Key words: marriage advertisement, communicative situation, text type, text function, topic.

Вступ. Шлюбне оголошення як об'єкт наукових мовознавчих досліджень довгий час несправедливо залишалось поза увагою, як вдало помічає Біргіт Штольт у вступі до своєї праці відповідної тематики. Вона описує ставлення багатьох науковців до цього жанру практичного мовлення скоріш як негативне, що спричинено широко розповсюдженим та доволі закріпленим у суспільстві уявленням про «клішованість» цих оголошень та їх анекдотичним статусом [9]. Проте така негативна думка зовсім не є односпайною, більш того, – останнім часом тема непогано опрацьована і продовжує бути предметом наукових пошуків відносно багатьох науково зацікавлених, не виключаючи лінгвістів. Не без причини виникає питання, які ж мотиви дослідження цього типу тексту виступають на перший план? При перегляді навіть невеликої кількості такого типу оголошень відповідь лежить на долоні. У відносно невеликому обсязі тексту людина намагається вкласти свій внутрішній світ, свої бажання та мрії. Парою слів викладена інформація про суттєві періоди життя, про надії, сподівання та розчарування, а головне – про уявлення конкретного ідеального супутника життя. Таким чином стає зрозумілим, що описаний текстуальний корпус відкриває широкі перспективи досліджень не лише перед творцем та аналітиком слова, але й є матеріалом наукових розвідок інших наук, таких, як антропология, психология, социология, журналистика тощо. Причина цього не ховається далеко, адже мова йде про всеохоплююче соціальне явище, в якому знаходять своє відображення безліч феноменів: розподіл ролей чоловіка і жінки у суспільстві, пошук ідеалу, моральні та етичні принципи індивідуумів тощо.

Попередні дослідження та постановка проблеми. З лінгвістичної точки зору шлюбні оголошення останнім часом посідають важливе місце в системі дискурсу масової комунікації як важливий засіб гендерної взаємодії між реальним адресантом і уявним адресатом. Вивчення одиниць такого роду висуває ряд актуальних питань у галузі лінгвістики тексту,

теорії мовленнєвих актів і когнітивної лінгвістики, пов'язаних з мовною та соціокультурною специфікою інтерпретації концептів “чоловік” і “жінка” у різних лінгвокультурних просторах. Наукове дослідження шлюбних оголошень (далі – ШО) бере свій початок закордоном ще в XIX ст. Однією з перших, хто включив ґрунтовний опис та аналіз цього явища у коло своїх наукових інтересів, була Б. Зандіг. Автор книги «Textstilistik des Deutschen» розглядає шлюбне оголошення у розрізі комунікативно-стилістичної інтерпретації і виділяє його в окремий тип тексту (Textsorte) за притаманними йому диференційними ознаками [7; 8]. Привабливості цього типу тексту і разом з тим його аналізу безперечно слугує також кореляція форми і змісту шлюбних оголошень, адже „при загалом надзвичайно короткому обсязі, шлюбне оголошення є заздалегідь обсяжним об'єктом текстового аналізу» [3]. Серед авторів, що своїми роботами закріпили статус шлюбного оголошення як цікавого об'єкту текстової лінгвістики, варто також назвати В. Ріман [5], що присвятила значну частину своїх досліджень факту виникнення і становлення ШО в інтернеті, Є. М. Екрамер [1; 2], яка проаналізувала та порівняла шлюбні оголошення у друкованих виданнях та у мережі, Н. Рутковські [6], що додала до компаративного дослідження оголошення на радіо та багато інших.

Одними з найвагомійших зарубіжних досліджень стали праці Б. Марфурта, що взяв за основу «тримодальний компонентний аналіз» [4] на прикладі шлюбного оголошення під час опису та теоретичного обґрунтування різних типів тексту, та Б. Штольт і Я. Троста, які презентують базис проблематики і цитуються у роботах відповідної тематики.

Вітчизняні лінгвісти до шлюбних оголошень звернулися відносно недавно. Досліджувалися їх культурно-мовні характеристики [10], гендерні стереотипи, що функціонують в шлюбному оголошенні [11], концептуальний простір [12], жанрові характеристики тощо. У сучасному українському мовознавстві проблема ШО залишається, фактично, не опрацьованою.

Актуальність питання. Останнім часом доля шлюбних оголошень стає цікавішою та багатограннішою через спалах науково-технічного прогресу і одночасно – ізоляцію та асоціалізацію особистості в цілому. Дослідження, що спирались на корпус газетних шлюбних оголошень, змінилися на наукові пошуки на просторах теле- та інтернет-дискурсу. Це розширило поле діяльності і додало нових аспектів.

Виклад основного матеріалу. Що ж формує простір для науково-практичного розгляду цього типу тексту в першу чергу? Акцентуючи свою увагу на дослідженнях зарубіжних дослідників та включаючи розробку типології мовленнєвих жанрів практичного мовлення у рамки теорії про типологію текстів, вважаємо за доцільне при аналізі ШО зупинитися на таких наріжних каміннях, як: текстові функції шлюбного оголошення, сфера функціонування та форма комунікації, тематичне коло, розгортання теми та притаманні даному типові тексту мовленнєві засоби. Саме вони є підґрунтям для дослідження даного типу тексту.

Текстові функції ШО. Шлюбне оголошення належить до такого типу текстів, в якому проявляється одразу декілька функцій. Основною функцією, що формує вектор всього тексту, є безперечно *контактна функція*, оскільки шлюбне оголошення насамперед слугує пошуку та встановленню контакту з потенційним партнером.

«Шукач кохання» публікує оголошення, очікуючи реакції, до якої він свідомо експліцитно або імпліцитно закликає. Так, ШО спонукає до певних дій, до зворотного зв'язку, що вказує на *апелятивну* та *прагматичну* функції тексту. Рутковські виділяє з поміж інших також *селективну* функцію, адже оголошення повинні діяти вибірково, для того, щоб не дезорієнтувати потенційних реципієнтів і не змушувати їх реагувати на заздалегідь їм не підходящі [6, с.15].

Подальші функції проявляються з окремих частин тексту. Окрім того, що автор задає обмеження виду стосунків та описує потенційного партнера, він також оприлюднює певні факти свого власного життя, що поєднує вищезгадану селективну функцію із *інформативною*. Оскільки пошукач намагається виділити своє повідомлення серед інших, розповідаючи про свою унікальність, застосовуючи для цього ряд мовленнєвих засобів і

викликаючи при цьому певні емоції у адресата, варто говорити також про *рекламну* та *емоційну* функції даного типу тексту.

Сфера функціонування та форма комунікації ШО. Що стосується сфери функціонування, то мова в даному випадку йде про особливу комунікативну ситуацію, оскільки людина повідомляє доволі інтимну інформацію про себе достатньо широкій публіці, в той час як хоче отримати відповідь лише дуже вузької групи людей (можливо, навіть одну єдину відповідь). Інакше кажучи, в даному типі тексту існує два комунікативні рівні: область взаємодії між автором тексту і громадськістю та область взаємодії між ним і бажаним партнером. Тобто на широкий загал для гетерогенної публіки виноситься те, що зазвичай є предметом обговорення двох людей за приватних обставин. Таким чином комунікативна ситуація визначається нами як неоднорідна і поєднує в собі дві протилежні сфери функціонування: приватно-особистісну та масово орієнтовану.

Щодо форми комунікації, то у сучасних ШО, що функціонують здебільшого інтерактивно, вона є опосередкованою (наявність медіа), дистантною (розділена простором і часом), монологічною, писемною, приватною, інформативно-фатичною (поєднує в собі інформування з емоційним, оціночним ставленням до предмету розмови або адресата).

Тематичне коло ШО. Основна тема шлюбного оголошення є очевидною, мова йде про пошук партнера, встановлення контакту, створення стосунків та можливий шлюб. Цікавим видається те, що номінація даного типу тексту останнім часом генералізувалась і не передбачає виконання кінцевої мети, що виходить з назви. Визначення «шлюбне оголошення» або «оголошення про знайомства» (нім. *Heiratsannonce, Kontaktanzeige*) створює так зване родове поняття для подальших видів оголошень такого роду, що мають на меті пошук партнера для різноманітних цілей – від створення родини до суто сексуальних стосунків. В залежності від цих цілей, оголошення часто «рубрикуються» відповідними назвами (підтемами): *Heirat, Bekanntschaften, Freizeit, Er sucht Sie, Sie sucht Ihn* тощо. Це суттєво спрощує орієнтацію потенційного читача проте вказує на різноманітність інтенцій автора при відносній однорідності тематики. Так, тематично підпорядковані оголошення були розділені нами умовно на три підвиди: ті, що орієнтуються на створення серйозних стосунків і шлюб, оголошення для встановлення контакту з можливістю проведення вільного часу та оголошення комерційного характеру (агентурні чи приватні).

Важливим моментом тематичного кола ШО є те, що вони необмежені простором та часом.

Розгортання теми та її реалізація. Для шлюбного оголошення як типу тексту характерне дескриптивне (описове) розгортання теми. Щодо тематичної структури, то в окремих частинах ШО частково розгортаються окремі теми: в частині самопрезентації автора основною темою є він – пошукач, в частині про очікувані якості партнера основним мотивом виступає особистість потенційного супутника життя, далі розгортається тема взаємин, уявлення про суспільне майбутнє, вид та тривалість стосунків тощо. Таким чином реалізація теми відбувається при вирізненні та взаємодії структурних елементів, що слугують виконанню тієї чи іншої функції.

Основними компонентами ШО згідно Марфурт є самопрезентація та опис уявного партнера, що складаються зі звичайних даних про вік, стать, хобі тощо і плавно поєднуються з метою пошуку [4, с. 25]. Факультативні компоненти можуть бути подані у формі звертання до потенційного партнера, риторичного питання, опису цільових взаємин, вибіркового «вимог» або навіть емоційно підсилювальних засобів у вигляді «передісторії» [9, с. 28]. Так, незважаючи на певну варіацію послідовностей окремих частин, можемо виділити найчастотнішу структуру розгортання теми: самопрезентація – опис партнера – мета пошуку – уявні стосунки.

Типові мовленнєві засоби ШО. Синтаксична та лексична структура шлюбних оголошень спричинена вимогою наявності двох опозиційних пар: формальної лаконічності vs смислової повноти та шаблонності vs оригінальності. Таке «зіткнення інтересів» у різноманітне мовленнєві засоби ШО і робить їх цікавим предметом дослідження, адже породжені конфліктністю експресивність, семантична компресія та виразність, що слугують

стильовій своєрідності ШО, яскраво проявляють себе у тексті малого формату на всіх рівнях – від морфологічного до фразеологічного. Розгляд специфіки мовленнєвих засобів, а також їх функціонування у ШО є окремою частиною дослідження і не включені у дану статтю з огляду на її узагальнюючий характер.

Висновки. Зважаючи на актуальність вище викладеної теми, тексти шлюбних оголошень створюють науково вагомими передумови для подальших досліджень. Незважаючи на міждисциплінарність об'єкту, мовний та мовленнєвий аналіз даного типу тексту може стати цікавим та перспективним науковим пошуком в області лінгвістики тексту. Внутрішня конфліктність, гетерогенність та неоднотайність вчених у визначенні, кореляції та описі диференційних ознак ШО, вказує на необхідність більш ґрунтовного теоретичного і практичного аналізу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Eckkrammer, Eva Martha/Eder, Hildegund Maria: (Cyber)Diskurs zwischen Konvention und Revolution. Eine multilinguale textlinguistische Analyse von Gebrauchstextsorten im realen und virtuellen Raum. Frankfurt/M. u.a.: Lang 2000
2. Eckkrammer, Eva Martha: Ich suche Dich: Ergebnisse eines Pilotprojekts zur Kontaktanzeige in Romania und Germania. In: Eckkrammer, Eva Martha/Hödl, Nicola/Pöckl, Wolfgang: Kontrastive Textologie. Edition Praesens, Wien 1999, S. 131-175.
3. Kessler, CH. / Siehr, K.-H.: „Gefallen geht über Verstehen“ – kalkulierte Offenheit als semantische Strategie in Kontaktanzeigen. In: Pohl, I. / Pohl, J.: Texte über Texte. Interdisziplinäre Zugänge. Frankfurt am Main, 1988, S. 507-527.
4. Marfurt, B.: Textsorte und Interaktionsmuster. In: Wirkendes Wort. Band 28. Trier, 1978, S. 19-35.
5. Riemann, Viola: Kontaktanzeigen im Wandel der Zeit. Eine Inhaltsanalyse. Westdeutscher Verlag, Opladen/Wiesbaden 1999. – 292S.
6. Rutkowski, N.: Kontaktanzeigen im intermedialen Vergleich. Essen, 2003.
7. Sandig Barbara (1986): Vom Nutzen der Textlinguistik für die Stilistik, in A. Schöne (Hrsg.): Kontroversen, alte und neue, Akten des VII. Internat. Germanistenkongress Göttingen 1985, Bd. 3, Tübingen: Niemeyer: 24-31.
8. Sandig, B.: Zur Differenzierung gebrauchssprachlicher Textsorten im Deutschen. In: Gülich, E. / Raible, W.: Textsorten. Differenzierungskriterien aus linguistischer Sicht. Wiesbaden, 1975, S. 113-125.
9. Stolt, B. / Trost J.: Hier bin ich! Wo bist du? Heiratsanzeigen und ihr Echo analysiert aus sprachlicher und stilistischer Sicht. Stockholm, 1976.
10. Соколова О.А. «Метафора-текст» как вариант речевого жанра «брачное объявление» / О.А. Соколова // Методы и приемы работы с иноязычными текстами разных стилей и жанров: сб. науч.-метод. статей. – Курск: Изд-во Курского ун-та, 2004. – С. 39-44.
11. Черкасова И.С. Гендер как характеристика языковой личности: Опыт анализа объявлений о знакомстве / И.С. Черкасова // Единицы языка и их функционирование. – Саратов: Научная книга, 2004. – Вып. 10. – С. 215-221.
12. Шибанова Е.А. Концептуальное пространство брачных объявлений: дисс. ... канд. филол. наук / Е.А. Шибанова. – Пенза, 2004. – 154 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Дзикович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”.

Наукові інтереси: медіалінгвістика, міждисциплінарність аспектів мовознавства, генологія.

УДК-001.4(802.0) : 336.71

КОНТЕКСТУАЛЬНІ УМОВИ ТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ФАХОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ З ФІНАНСОВОЇ СПРАВИ)

Олександра ДУДА (Тернопіль, Україна)

Стаття присвячена проблемі контекстуальних умов термінологізації, дослідженій на масиві термінів фінансової галузі сучасної англійської мови. Автором запропонована типологія фахового контексту в межах досліджуваної субмови та класифіковані умови контекстуальної реалізації термінологічного значення загальноживаного слова.

Ключові слова: термін, термінологізація, загальноживане слово, фаховий контекст, субмова.

The article deals with the problem of contextual conditions of terminologization researched within the range of modern English financial terms. The typology of professional context within the investigated sublanguage has been proposed by the author and the contextual realization conditions of terminological meaning of the commonly used word have been classified.

Key words: term, terminologization, commonly used word, professional context, sublanguage.

Дослідження функціонування термінів у фаховому тексті, хоча й охоплює численну літературу, все ж всебічне вивчення цієї проблеми лише розпочинається. Зауважимо, що,

якщо раніше термінознавці у своєму аналізі термінів обмежувались сферою їх фіксації, систематизації та нормалізації, то тепер дедалі частіше об'єктом термінознавчих досліджень стає сфера, умови і особливості процесу їх функціонування у відповідних субмовах. Не є винятком і українська фінансова терміносистема як реципієнт відповідної англійської.

Оскільки на сучасному етапі постала потреба виробити власну національну термінологію на позначення понять фінансової галузі, то **актуальність** нашого дослідження зумовлена потребою цілісного й усебічного аналізу сучасної англійської фінансової терміносистеми, чутливої до швидких змін та появи нових фінансових понять відповідної сфери. Відтак, **мета** цієї статті – встановити на матеріалі англійської фінансової субмови необхідні передумови для реалізації термінологічного значення загальноновживаним словом.

Огляд стану проблеми, виконаний в обсязі нашого дослідження, показав, що для досягнення мети необхідно розв'язати такі **завдання**: розглянути та проаналізувати сучасні підходи до проблеми співвідношення терміна та контексту; встановити умови контекстуальної реалізації термінологічного значення загальноновживаного слова; виокремити типологію фахового контексту в межах досліджуваної субмови.

Об'єктом нашої розвідки є фінансова терміносистема англійської мови, а **предмет** дослідження становлять контекстуальні умови термінологізації загальноновживаних слів, виокремлених з масиву фахової літератури з фінансової справи англійською мовою.

Під функціонуванням термінологічних одиниць розуміємо їхню властивість проявляти особливості своєї структурної організації та особливості реалізації валентних і когнітивних потенцій у процесі використання у фаховій комунікації. Ми не розділяємо думку деяких зарубіжних мовознавців, що слово взагалі не має власного значення поза контекстом [12, с. 13]. Аналіз функціонування термінів окремих субмов здійснюється на різних мовних рівнях: морфологічному, лексичному, семантичному, синтаксичному. Функціонування термінологізованих одиниць, похідних від загальноновживаних лексем, у термінознавстві тлумачиться як явище омонімії [10, с. 16; 5, с. 45; 11, с. 51; 13, с. 261; 14, с. 147].

Умовою реалізації термінологічного значення термінологізованої лексеми є науковий текст, де колишня загальноновживана одиниця вживається в чітко окресленому науковому значенні на відміну від повсякденного, розмитого значення слова в побутовому розмовному мовленні. Нове контекстуальне оточення колишніх загальноновживаних слів стає умовою розвитку семантичної структури новоствореної термінологізованої одиниці. Практика аналізу термінології показує, що реалізація усіх семантичних і когнітивних потенцій термінологізованої одиниці можлива лише в контексті, хоча, на думку Д. Лотте, до терміна висувається вимога незалежності його значення від контексту [8, с. 59]. Відхилення від принципу незалежності терміна від контексту він припускав лише у двох випадках: 1) якщо відомо, яке поняття номінується, то вважається можливим випускати визначальні частини видового терміна, замінюючи його родовим компонентом; 2) з метою уникнення частого повторення одного і того ж видового терміна, слід замінювати його відповідними вказівними словами (цей, той, певний) [8, с. 74].

О. Реформатський розвиває думку Д. Лотте ще категоричніше і вважає, що термін не потребує контексту, як звичайне слово, оскільки він 1) член певної термінології, яка й виступає замість контексту; 2) може вживатися ізольовано, наприклад, у текстах реєстрів чи технічних замовлень [9, с. 110]. Аналогічних концептуальних позицій дотримувались Р. Будагов, М. Бергер, С. Бурдін, Т. Панько, І. Квітко, поділяючи ідею контекстної незалежності терміна. На сучасному етапі розвитку термінознавчої думки домінуючою є інша концепція – контекстозалежного терміна (Б. Головін, Р. Кобрін, В. Лейчик, В. Даниленко, Є. Коновалова, В. Кусаковська). Ми розглядаємо таку категоричну диференціацію як недоцільну, неадекватну фактичному функціонуванню термінів, тому що вимоги щодо контекстності терміна слід розмежовувати залежно від того, чи це термін зафіксований, чи функціонуючий у фаховому тексті. Зафіксований термін може відповідати вимогам «ідеального терміна». А функціонуючий у фаховому дискурсі термін, на наш

погляд, підлягає під вплив синтагматичних процесів фахового мовлення (субституція, контекстуальна синонімія та ін.).

Нам не видається доцільним абсолютизувати думку про незалежність терміна від контексту, бо саме в спеціальних текстах, як уже зазначалося, термінами стають загальноновживані лексеми, виконуючи своє основне функціональне навантаження – вираження наукового поняття. А однозначність і точність – це ті властивості, якими володіє термін, коли він входить до певної термінологічної системи у сфері фіксації. Зміст терміна повністю розкривається тільки через його реальне функціонування, тобто тільки тоді, коли він виступає як елемент субмови, фахової комунікації, дискурсу. Це особливо стосується тих термінів, яким притаманна багатозначність, реальний вихід з якої забезпечує контекст у спеціальній літературі. Термінознавці-практики, досліджуючи галузеві терміносистеми, вважають необхідним залучення контексту для семантизації терміна.

Вивчаючи проблему застосування контекстологічного аналізу у зіставному дослідженні функціонування терміна і загальноновживаного слова на матеріалі термінології доменного виробництва, Є. Коновалова доводить, що функціонування терміна у мовленні мало чим відрізняється від функціонування загальноновживаного слова. При цьому дослідниця виділяє певні риси, властиві функціонуванню терміна: 1) тематично зумовлена обмеженість багатозначного терміна; 2) обмеження вживання терміна зумовлене також тим, що термін виражає поняття з конкретної галузі знань; 3) термін не вживається метафорично у цій спеціальній сфері [6, с. 5-7]. Аналізуючи функціонування терміна в контексті, дослідниця вводить поняття «тематичної ситуації», яка створюється самим характером тексту. Тематична ситуація, на її думку, знімає решту значень семантично-реалізованого слова, крім термінологічного [6, с. 8].

Критерій «тематичної ситуації», запропонований Є. Коноваловою, можна успішно поєднати із застосованою нами методикою виявлення контекстуальних умов реалізації термінологічного значення. Така методика, на нашу думку, є виправданою, оскільки в різних контекстах загальноновживані слова можуть вживатися і в функції термінів, і в функції загальноновживаних слів.

Для контекстуальної реалізації термінологічного значення ми виокремили такі умови: 1) термінологічне оточення фахового дискурсу; 2) заповнюваність семантичної структури термінологічного оточення завдяки дефінітивній функції термінологізованої одиниці (а не звичайному тлумаченню загальноновживаного слова); 3) потреба вжити загальноновживане слово саме у термінологічному значенні для реалізації висловлювання. Так, у реченні «... *The balance of the purchases account would then be transferred by crediting the purchases account (thus closing it) and debiting the trading account*» [17, с. 345] колишня загальноновживана одиниця *balance* має всі вищезазначені умови, необхідні для контекстуальної реалізації нею термінологічного значення: 1) наявність у контексті висловлювання термінів фінансової субмови (*crediting, purchases account, trading account, debiting*), які створюють термінологічне оточення; 2) для заповнення семантичної структури цього висловлювання є всі семи, що утворюють дефініцію терміна *balance (difference between two columns of an account; money received and money paid out, etc.)*; 3) функціонування такої одиниці в термінологічному значенні зумовлено потребою фахового спілкування для розуміння смислу висловлювання, приблизного тлумачення поняття *balance* недостатньо.

На відміну від цього у реченні «*A small child has to learn to keep its balance before it can walk far*» [18, с. 42] лексема *balance* функціонує як загальноновживана одиниця, оскільки в ньому: 1) відсутнє термінологічне оточення фахового дискурсу; 2) для заповнення семантичної структури висловлювання достатньо сем, що утворюють тлумачення загальноновживаного слова, а не дефініцію (*condition of being steady; condition that exists when two opposing forces are equal*); 3) відсутня потреба включати одиницю *balance* у загальнолітературний контекст у термінологічному значенні.

Отже, в ході дослідження контекстуальних умов термінологізації встановлено, що лише за наявності усіх трьох названих чинників стає можливою контекстуальна реалізація

термінологічного значення певної лексеми, яка набуває синсемантичної орієнтації. Лише після реалізації усіх трьох умов вважатимемо контекстуальну реалізацію термінологічного значення здійсненою.

Вимога незалежності терміна від контексту пов'язується термінознавцями з вимогою його однозначності, але практика аналізу показує, що ця вимога є швидше бажаною, ніж реальною. Більше того, повторюваність певного контексту закріплює за терміном строго визначене значення. Цікаві думки з цього приводу висловлює О. Крилов. Він уводить поняття двох стилістичних різновидів контексту: спеціального наукового контексту, який охоплює послідовно викладену інформацію про систему наукових понять і професійний контекст, у якому подано інформацію про виробничий процес [7, с. 92].

Розвиваючи ідею типологізації контексту, дослідник вводить поняття «внутрішнього контексту», під яким розуміє окрему, закінчену в смисловому відношенні мінімальну частину, репрезентовану сполученням терміна з певним колом слів. Аналогічно до терміна «внутрішній контекст» В. Даниленко вживає термін «стандартний контекст», а Б. Головін - «контекст словосполучення» [3, с. 67; 4, с. 60]. Дослідник прядильної термінології А. Крилов доводить, що зміст терміна повністю розкривається тільки через його реальне функціонування, коли «внутрішній контекст» допомагає розмежувати значення терміна, що має властивість категоріальної полісемії [7, с. 90-92].

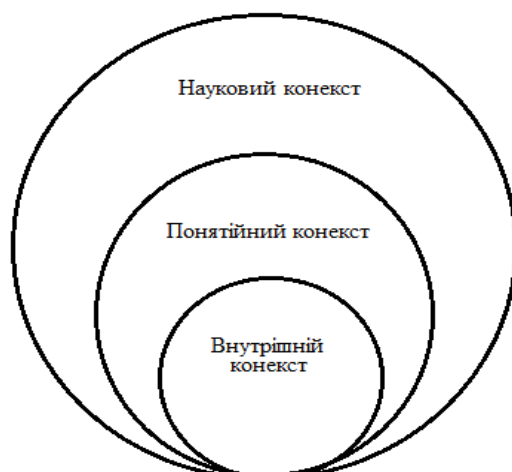
З терміном «внутрішній контекст» можна погодитись, коли мова йде про розмежування загальноновживаного слова і терміна. Але, з іншого боку, дослідник дещо перебільшує цю роль, вважаючи, що саме внаслідок постійного вживання у складі термінологічних словосполучень загальноновживане слово набуває спеціального значення. Розмежування двох стилістичних різновидів контексту дозволяє проаналізувати в них поведінку асимільованої терміносистемою загальноновживаної лексеми внаслідок використання її «у процесах вторинної номінації». Діапазон лексичної сполучуваності при цьому у терміна і загальноновживаного слова залишається різним.

За словником *Webster's New World Dictionary* [19, с. 52] лексема *bear* зафіксована із визначеннями *heavy, partly-carnivorous*, за словником *OSDE* [18, с. 49] – із визначеннями *large, heavy, with thick fur*. У термінологічному словнику лексична сполучуваність цієї лексеми є іншою: *protected bear (продавець, який має акції і грає на пониження)*; *uncovered bear – продавець, що не має покриття*. Отже, спостерігаємо набуття переосмисленими загальноновживаними одиницями нових властивостей – синсемантичної орієнтації.

Оскільки для процесу термінологізації суб'єкт номінації обирає лексеми, що вже якимось чином реалізували свої номінативні потенції у загальнолітературній мові, то подальший хід теоретичної думки веде до визначення конкретизаторів нових ознак, які розширюють діапазон лексичної сполучуваності слів.

Вимога незалежності терміна від контексту, про що мова йшла вище, означає швидше вимогу того, щоб термін завжди однозначно розуміли представники одного фаху, щоб його адекватне тлумачення забезпечувала понятійна система, а не мовна, членом яких він є, адже термін – це завжди член певної термінології, в межах якої він є однозначним. Термінологія для терміна є тим «полем», яке дає йому точність і однозначність, поза ним слово втрачає свою характеристику терміна.

Відтак, реалізація сполучувальних потенцій термінологізованої одиниці можлива лише в контексті. З огляду на різне розуміння самого терміна «контекст» в термінознавстві, вважаємо за потрібне вичленити такі різновиди контексту: 1) контекст науковий, зумовлений екстралінгвальними чинниками: сфера наукового спілкування, науковий тип мислення, сфера функціонування субмови; 2) понятійний контекст, зумовлений сукупністю родо-видових понять фахової субмови; 3) внутрішній контекст – це безпосереднє мовленнєве оточення термінологізованої одиниці, реалізація нею сполучувальних потенцій, втілена в матеріальних знаках, вибір і функціонування яких обумовлене попередніми типами контексту (див. рис.).

У вирішенні питання про залежність терміна від контексту слід мати на увазі, що абсолютний термін не потребує контексту: вся семантична структура його вичерпується термінологічним значенням і завжди є рівноцінною сама собі. Інакше виглядає справа з термінологізованими одиницями, які потребують специфічних умов для функціонування і реалізації термінологічного значення у фаховій сфері. Слово виконує номінативну чи дефінітивну функцію, тобто або є засобом чіткого позначення, і тоді воно – простий знак, чи засобом логічного визначення, тоді воно – науковий термін.

Отже, результати нашої наукової розвідки засвідчують, що для реалізації термінологічного значення загальноживаним словом необхідними є певні вищезгадані умови фахового контексту, типологію якого ми запропонували у цій статті. В ході дослідження також встановлені контекстуальні умови термінологізації, за яких уможливиться реалізація термінологічного значення загальноживаним словом. Плюралізм підходів до проблеми співвідношення терміна та контексту і гостра проблема у номінації нових явищ та процесів фінансової галузі відкривають широкі можливості для впорядкування та систематизації відповідних термінологічних підсистем української та англійської мов, зумовлюючи необхідність укладання двомовних термінологічних словників.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Апресян Ю.Д. Экспериментальное исследование семантики русского глагола. /Ю. Д. Апресян . – М.: Наука, 1967, – 430 с.
2. Гак В.Г. Ассиметрия лингвистического знака и некоторые общие проблемы терминологии / В. Г. Гак // Семиотические проблемы языка науки, терминологии и информатики, – М.: Изд-во Моск. ун-та. – 1971, – С. 68-71.
3. Головин Б.Н. Лингвистические основы учения о терминах / Б. Н. Головин, Р.Ю. Кобрин. – М.: Высшая школа, 1987, –104 с.
4. Даниленко В.П. Русская терминология: опыт лингвистического описания./ В.П. Даниленко. – М.: Наука, 1977. – 248 с.
5. Звегинцев В.А. Семасиология./ В. А. Звегинцев. – М.: Просвещение, 1957. – 240 с.
6. Коновалова Е.Д. Сопоставительный этимологический и контекстуальный анализ термина и обиходного слова в английском языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «романо-германские языки» / Е. Д. Коновалова. ЛГПИ им. Герцена. – Л., 2013. - 18с.
7. Крылов А.И. Термин и контекст / А. И. Крылов //Языковые единицы и контекст. – Ленинград: ЛГПИ, 2003. – С. 89-96.
8. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии./ Д. С. Лотте. – М.: Из-во Академии наук СССР, 1961, – 158 с.
9. Реформатский А.А. Термин как член лексической системы языка / А.А. Реформатский // Проблемы структурной лингвистики. – М.: изд-во Наука, 1968. – С. 103-125.
10. Степанов Ю.С. Основы общего языкознания./ Ю. С. Степанов. – М.: Просвещение, 1975. – 271 с.
11. Яремко Я.П. Формування української військової термінології: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01./ Я. П. Яремко – Дрогобич, 2000. – 164 с.
12. Antal L. Content, Meaning and Understanding. / L. Antal – Hague: Rowtley, 2001. – 65 p.
13. Guilbert L. La Spécificité du term scinetifique ettechnique /L. Guilbert // Langue de Franc. – Paris, 1973. – P. 260-297.
14. Ischreyt H. Shudienzum Verhältnis von Sprache und Technik./ H. Ischreyt— Düsseldorf: Akad. Verlag., 1965. – 308 p.
15. Ullmann S. The Principles of Semantics. / S. Ullmann. – Glasgo: Academic Press, 2007. – 346 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

16. Guidelines. Use Consultants by World Bank as Executing Agency. – Washington: The World Bank, 1995, -38 p.
17. Wood Frank. Business Accounting. Fifth Edition; Pitman. – 1989. V. 1-2. – 613 p.
18. Oxford Student's Dictionary of Current English / a.s. Hornby. – Oxford: Oxford Univ. Press, 1984, -XII, – 769 p.
19. Webster's New World Dictionary. – New York: Star Books, 1995. (WNWD).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександра Дуда – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов та професійної комунікації Тернопільського національного економічного університету.

Наукові інтереси: загальне та прикладне термінознавство, перекладознавство, фахові мови.

УДК 811.111'373

ОСОБЕННОСТИ НОМИНАЦИИ РАЗВЛЕКАТЕЛЬНЫХ ТЕЛЕПЕРЕДАЧ

Сергей ПАНЧЕНКО (Днепропетровск, Украина)

У статті розглядаються особливості сучасного розважального російськомовного телевізійного дискурсу на матеріалі назв розважальних передач. Назви розглядаються як різновид стислого тексту малого формату і поділяються на інформативні та рекламні. Основними лінгвістичними особливостями цих назв є емотивність і прецедентність.

Ключові слова: дискурс, розважальний дискурс, номінація, стислий текст, емотивність, прецедентність.

В статье рассматриваются особенности современного развлекательного русскоязычного телевизионного дискурса на материале названий развлекательных передач. Названия рассматриваются как разновидность сжатого текста малого формата и делятся на информативные и рекламные. Основными лингвистическими особенностями этих названий является эмотивность и прецедентность.

Ключевые слова: дискурс, развлекательный дискурс, номинация, сжатый текст, эмотивность, прецедентность.

The article deals with the features of modern Russian-language entertainment television discourse on the material of entertainment programs titles. Names are considered as a kind of small compressed text format and are divided into informative and advertising ones. The main linguistic features of these names are emotivity and precedence.

Key words: discourse, entertainment discourse, nomination, a brief text, emotivity, precedent.

В данной статье в общем виде ставится проблема номинирования компонентов развлекательного дискурса. Данная проблема находится в русле актуальных исследований в силу, во-первых, роли любой номинативной единицы в процессе организации коммуникации, во-вторых, важности самого развлекательного дискурса в современном обществе, где развлекательные программы и их участники являются для многих зрителей эталоном общения и поведения.

Различные виды медиадискурса, включая дискурс развлекательный, исследуются в работах Э. Г. Багирова, М. А. Бережной, Ю. А. Богомолова, Р. А. Борецкого, П. Бурдые, В. М. Вильчека, Р. Д. Копыловой, Г. В. Кузнецова, Н. Лумана, М. Маклюэна, В. О. Михалковича, С. А. Муратова, О. Ф. Нечай, В. С. Саппака, А. Л. Сокольской, В. С. Хелемендика, В. А. Шкуратова, А. Я. Юровского и ряда других исследователей. Тем не менее, проблема номинативной в русском развлекательном дискурсе еще остается вне поля зрения исследователей.

Целью данной статьи является описание основных структурно-семантических моделей названия составляющих развлекательного теледискурса – развлекательных телепрограмм.

В основе создания лингвокультурной парадигмы XX–XI вв., определяющей новые принципы и законы построения социального взаимодействия индивидов в сфере средств массовой информации, составляют такие средства массовой информации, как телевидение, Интернет, в несколько меньшей степени – пресса и радиовещание. Массовая коммуникация, которая представляет собой неотъемлемую составляющую нового этапа развития современной культуры, отражает не только изменения языкового сознания социума, но и являет собой картину трансформаций традиционной системы аксиологических оснований, поведенческих установок и лингвистических стандартов, этических норм и законов социальной интеракции [1].

Сегодня наряду с всемирной компьютерной сетью Интернет телевидение продолжает оставаться наиболее популярным средством интерактивной массовой коммуникации, которое играет существенную роль в процессе формирования мировоззренческой идеологии современного человека. Научное лингвистическое осмысление сферы телевидения дает возможность определить пути и способы повышения эффективности его прагматического воздействия на реципиентов и разработать стратегические программы усовершенствования качества этого воздействия путем изменения содержания информации, передаваемой по телевидению.

Объектом исследования в настоящей статье являются названия телевизионных развлекательных передач, которые можно считать своеобразными сжатыми малоформатными текстами, отражающими специфику современного развлекательного телевизионного дискурсивного пространства. Объем выборки включает названия 200 развлекательных программ.

Номинативная единица, по мнению ряда лингвистов [2], в телевизионном дискурсе обладает полифункциональной природой, которая выступает источником двух проблем при построении текста названия – проблемы информативности и проблемы прагматической адекватности. Название развлекательной программы входит в систему сжатых текстовых единиц малого формата, реализующих комплекс дополнительных характеристик, которые отражают специфику малоформатного текста развлекательной направленности. Типологические характеристики названия телепередачи в телевизионном развлекательном дискурсе актуализируются на разных уровнях.

К характеристикам названий относят *эмотивность*, которая реализуется в текстовой структуре рассматриваемых языковых единиц посредством слов-сигналов, синтаксических конструкций-сигналов и различных приемов языковой выразительности, является объективным параметром, с помощью которого возможна дифференциация названий телевизионных передач развлекательного характера от других номинативных единиц аналогичного типа, например: «*Голые и смешные*», «*Фигли-мигли*»;

– *прецедентность* – важная черта интертекстуальности и интердискурсивности, которая присуща телевизионным названиям как сжатым текстовым единицам малого формата, поскольку она объективно отличается семиотическим характером, что подтверждается взаимодействием дискурсивных маркеров в границах рассматриваемых лингвистических единиц. Например: «*Остров искушений*», «*Пять вечеров*».

Телевизионная номинация – многогранный процесс, который включает множество составляющих, к числу которых следует отнести номинатора, ситуационный контекст, прагматическую коммуникативную задачу и другие признаки.

Номинатор, или именуемый субъект, является одной из основополагающих категорий процесса номинации, поскольку именно именуемый индивид ответственен за селекцию значимых свойств объекта вещественного мира, которые он включает в основу номинации, а также за выбор средства обозначения этого объекта, который базируется на определенной коммуникативной стратегии [2]. На выбор наименования предмета внеязыковой действительности оказывают большое воздействие интенция номинации и иллюкутивная сила – коммуникативно-прагматическая установка номинации. В рамках телевизионного дискурсивного пространства, ограниченного малоформатным текстом названия, номинатор, находясь в процессе выбора наименования для того или иного объекта или события, старается избегать прямого способа наименования, предпочитая ему косвенный, поскольку таким образом он может не просто репрезентировать предмет, вычленив его из множества, а передать всю гамму чувств и эмоций, который данный предмет у него вызывает. Номинатором, как правило, является создатель той или иной передачи, имя которого может войти в название, например:

«*Лолита. Без комплексов*», «*Один день*» с Кириллом Набутовым».

Средством создания телевизионной номинации могут выступать как слова:

«*Кандидат*», «*Каламбур*»⁴

словосочетания:

«*Шесть кадров*», «*Дорогая передача*», «*Дальние родственники*»

и предложения:

«Кто хочет стать миллионером», «Проверено на себе», «Звёзды меняют профессию».

Телевизионное название как тип номинативной структуры следует считать разновидностью пропозитивных номинаций, поскольку оно выполняет не только функцию номинации, но и функцию предикации, соотносится с ситуационным контекстом телепередачи, например:

«Звёзды на льду», «Цирк со звёздами».

Общность компонента этих и других названий («звезды») связана с появлением серии разнообразных популярных развлекательных программ, в которых в разных ролях выступают известные артисты, певцы (танцуют, катаются на коньках, выступают в цирке и т.п.)

Структура названия в развлекательном ТВ-дискурсе характеризуется тем, что ее количественное наполнение находится в тесной взаимосвязи с качественными характеристиками: чем экономичнее в словесном отношении структура названия и лаконичнее способ репрезентации содержания программы, тем больше возможностей интерпретации смысла рассматриваемой языковой единицы, тем больше заинтересованности может возникнуть у реципиента. Так, короткое название *«Смехопанорама»* может привлечь как любителей посмеяться, так и тех, кого привлечет аллюзия на популярную передачу *«Кинопанорама»*.

Информационная недостаточность, характеризующаяся дефицитом смысла, и семантическая неопределенность, порождающая многообразие ассоциаций и двусмысленные интерпретации, являются проявлением прагматической направленности анализируемых телевизионных названий, при формировании которых во главу угла ставится «экстравагантное», нестандартное, непривычное словесное оформление, создается возможность для зрителя домыслить суть программы, например:

«Про это», «Чего хочет женщина»

Существенным фактором при конструировании телевизионной единицы названия является ее функциональная нагрузка: базовая типологическая классификация номинативных конструкций в сфере телевидения основана на выдвигании критерия функциональности – согласно ключевым функциям теленоминации можно выделить информативные названия (названия прямого воздействия), например: *«Фабрика звёзд», «Угадай мелодию», «Брэйн-ринг»* и рекламно-экспрессивные названия, или названия косвенного воздействия, например: *«Деньги по вызову», «Блондинка в шоколаде».*

Как показали наши наблюдения, именно названия косвенного воздействия наиболее популярны в современном телевизионном коммуникативном пространстве: они составляют около 70 % от общего объема выборки. Специфику номинативной единицы данного коммуникативного типа составляет ее полифункциональная природа, обусловленная богатым функциональным потенциалом теледискурса, который реализуется за счет объединения характерных черт и свойств других видов дискурса, то есть за счет актуализации интердискурсивных параметров данного вида массовой коммуникации. Малоформатные тексты названий телевизионных передач с богатым функциональным потенциалом и типологическим многообразием в своем арсенале составляют номинативную парадигму современного телевизионного дискурсивного пространства.

Как упоминалось выше, в телевизионном развлекательном коммуникативном пространстве прецедентность играет особенно важную роль, она реализуется посредством использования лексических единиц в текстовой структуре рассматриваемых языковых конструкций, которые не называют напрямую оригинальный текст, а служат косвенной отсылкой к исходной коммуникативной единице, элементы которой используются в тексте названия передачи.

Наиболее распространенные средства языкового оформления прецедентное имя в анализируемом типе дискурса могут быть представлены в следующем перечне:

1) аллюзия (ссылка на известные факты и явления окружающей действительности как лингвистического, так и экстралингвистического порядка), которая лежит в основе организации «прецедентных высказываний», используемых в текстах названий:

«Поле чудес» («Приключения Буратино» А. Толстого); «Отцы и Дети» (роман И. С. Тургенева «Отцы и дети»); «Вялые Паруса» («Алые паруса» А. Грина);

2) использование заимствованной лексики, единицы которой служат «прецедентными именами»: «Наша Russia»; «Dar ReChi»;

3) использование в названиях телепередач в качестве «прецедентных имен» имен собственных, репрезентирующих субъектов, которые обладают мировой известностью или популярны у того или иного народа:

«Пель и Мень спешат на помощь» (ср. «Чип и Дейл спешат на помощь»).

Исследованный нами материал позволяет сделать **вывод** о том, что названия развлекательных телепрограмм представляют собой сжатые или информативные тексты, в которых широко используются прецедентные имена. Последние наиболее частотны в структуре номинативных единиц прямого воздействия, поскольку, будучи чисто информативными лексическими единицами, они наиболее эффективным образом решают прагматическую задачу данного типа названий. При построении текста названий косвенного воздействия обычно применяются методики языковой экспрессивности, поэтому для номинативных единиц данной типологии характерны прецедентные высказывания, обладающие ярким образным потенциалом и эмотивностью. К **перспективам** дальнейшего исследования мы относим описание лингвистического наполнения непосредственно текстов программ.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Акинфиев С. Н. Жанровая структура российского развлекательного телевидения : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук / Акинфиев Сергей Николаевич. – М., 2008. – 20 с.

2. Дудникова М. С. Номинативная парадигма англоязычного телевизионного дискурса : на материале названий развлекательных телепередач Британии и США : диссертация ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Дудникова Мария Сергеевна. – Самара, 2010. – 178 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Сергій Панченко – кандидат філологічних наук, докторант кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Наукові інтереси: лінгвістика тексту, дискурсологія.

УДК УДК 811.11+659.1

ТЕМА-РЕМАТИЧНЕ ЧЛЕНУВАННЯ ТЕКСТУ ЯК ПАРАМЕТР ПОРЯДКУ РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ

Вікторія САМАРІНА (Харків, Україна)

У статті досліджується реклама як текст і як дискурс, оскільки реклама є невід'ємною частиною сучасної культури. Здійснено аналіз рекламних текстів шляхом актуального членування тексту. Розглянуто прагматистичні ефекти, які виникають у первинній та вторинній рекламі за рахунок актуального членування тексту.

Ключові слова: рекламний дискурс, тема, рема, первинна реклама, вторинна реклама, актуальне членування.

В статье исследуется реклама как текст и как дискурс, поскольку реклама является неотъемлемой частью современной культуры. Проведен анализ рекламных текстов по методу актуального членения текста. Рассмотрены прагматистические эффекты, возникающие в первичной и вторичной рекламе за счет актуального членения текста.

Ключевые слова: рекламный дискурс, тема, рема, первичная реклама, вторичная реклама, актуальное членение.

The article deals with the study of advertising text and discourse, because advertising is an integral part of modern culture. The analysis of advertising texts, using the method of theme-rheme-progression, has been presented. The pragmatist effects, appearing at the expense of theme-rheme-progression in primary and secondary advertising, have been studied.

Key words: advertising discourse, theme, rheme, primary advertising, secondary advertising, theme-rheme-progression.

У сучасній науці активізуються лінгвістичні дослідження реклами як тексту та як дискурсу, оскільки реклама є невід'ємною частиною сучасної культури. Відносно короткий текст реклами, що пропагує уявні або реальні соціальні цінності та спонукає до споживання товарів і послуг, є надзвичайно насиченим інформацією. Прагнення до інформативності і переконливості короткого рекламного повідомлення реалізується в прагматиці та стилістиці реклами, а досконале вивчення цієї реалізації стає можливим у межах когнітивно-комунікативної парадигми.

Аналіз виконується в межах сучасних когнітивістських та прагматичних концепцій, згідно з якими мовленнєві стратегії рекламного дискурсу базуються на психологічних і ментальних вимогах адресата, з урахуванням його масових стереотипів і масової поведінки споживача, керованої колективним підсвідомим.

Створення й подальша інтерпретація тексту реклами спирається на когнітивні операції, смисл яких складає проектування знань із інформаційного джерела реклами на сферу цілей реклами. За допомогою когнітивних операцій створюється контекст і підтекст реклами, що має значний семантичний об'єм.

Реалізація когнітивного аспекта дискурсу реклами втілюється в когнітивній прагматиці – сукупності підходів до вивчення взаємодії соціокультурних, ситуаційних, статусних і лінгвокогнітивних ознак учасників дискурсу, а також їх відношення до певної знакової системи (Л.Р.Безугла, О.О. Селіванова, І.П.Сусов, І.С.Шевченко). Методи прагматичного аналізу дискурсу концентрують увагу на мовленнєвих стратегіях комунікантів, кодах, що реалізують авторські інтенції, типах висловлень – мовленнєвих актах, характерних для даного типу дискурсу. Прагматичний аналіз досліджує також сукупність прагматичних функцій тексту і дискурсу реклами та спеціальні методи обґрунтування рекламних тверджень.

Стилістичне наповнення тексту реклами здійснюється численними стилістичними прийомами, вибором композиції, лексики, що адекватна цілям і прагматичним функціям реклами. Усвідомлення максимальної прагматичності рекламних текстів веде до необхідності вивчення явища кодування/декодування, стилістичних фігур, типів висування як реального втілення мовленнєвих стратегій. Необхідно також звернути увагу на способи поєднання в тексті нової та попередньої інформації. Це веде до вивчення актуального членування повідомлень, що є частиною синтаксичної стилістики [1].

Актуальне членування речень та цілого тексту реклами представляє інтерес в декількох аспектах, оскільки з типових способів членування виходять більшість стилістичних, прагматичних та когнітивних ефектів рекламного дискурсу. Актуальне членування речення, тобто його поділ на тему (щось вже повідомлене, дане) і рему (нове повідомлення), протиставляється формальному членуванню на граматичний суб'єкт і граматичний предикат [1, с. 198]. Об'єктом статті є сучасна німецькомовна реклама як тип тексту і дискурсу. Предмет – актуальне членування тексту.

У синергетичному аспекті реклама є дискурс, що самоорганізується. Дискурс виникає під впливом певних цілей і обмежень. Їх набір можна в деякому смислі ототожнити з інтенціями автора, нормами викладу, екстралінгвальними умовами та архетипами комунікантів. З точки зору синергетики всі цілі дискурсу є так званими атракторами, що притягують та спрямовують всі процеси організації та вибору мовних та мовленнєвих засобів дискурсу. Обмеження можна уявити собі як анти-атрактори (репелери), що відштовхують при виборі і організації все, що не укладається в норми. Самоорганізацію розуміємо в тому сенсі, що автор рекламного дискурсу є одночасно і творчим конструктором дискурсу, і «знарядям» атракторів та репелерів, що виникли до нього і незалежно від нього [2, с. 29]. Факторами самоорганізації є:

- інтенції комунікантів, екстралінгвальні умови, пресупозиції, мовна картина світу, норми викладу та ін., що мають спільне найменування атракторів і репелерів;
- атрактори і репелери вказують вектор смислу і форму рекламного тексту, звужуючи тим самим простір вибору мовних і мовленнєвих засобів;
- дискурс реклами утворюється автором (а потім відновлюється читачем за рекламним текстом) в діалоговому режимі: «тяжіння» до атракторів за смислом та формою окремих фрагментів рекламного тексту здійснюється шляхом негативного зворотнього зв'язку. Суть

останнього полягає в послідовному виборі мовних, мовленнєвих і композиційних засобів, що забезпечують заданий атракторами смисл і форму тексту й дискурсу;

- послідовність вибору й діалоговий режим створення (і відновлення) рекламного дискурсу стають можливими завдяки рухомості так званих параметрів порядку дискурсу.

У рекламному тексті і дискурсі параметром порядку є, перш за все, тема-рематичне членування тексту (забезпечує необхідну форму і ритм подачі інформації). Актуальне членування забезпечує також поляризацію тексту й підтексту в дискурсі. Встановлення теми висловлення та її продовження (рема) часто перебувають поза логікою і зв'язані лише асоціативно-образно, вірогідно або демагогічно. Забезпечення уявного логічного або каузального зв'язку бере на себе апелятивна функція реклами, і цим створюється підтекст, що відрізняється за смислом від експліцитних повідомлень в тексті.

Рекламний дискурс є комунікативна подія, яка вербалізується у формі мінімального агітаційно-пропагандистського типу тексту та має на меті спонукати колективного адресата до споживання певних товарів та послуг. Ціллю рекламного дискурсу також є створення позитивного іміджу соціальних цінностей, втілених у конкретних персонах та соціальних інститутах. Спонування масового адресата в межах його поведінки під впливом колективного позасвідомого здійснюється шляхом вербальної і невербальної активізації його механізму переймання. До агітації та пропаганди залучаються приклади вдалого споживання, досвід VIP-персон, імітація вибору товарів та послуг [3, с. 8].

Імітація вибору, що закладена у рекламному дискурсі, може бути додатково пояснена таким чином. У рекламному дискурсі об'єкт реклами не нав'язується споживачу. Експліцитними та/або імпліцитними засобами надається видимість (уявність) вибору, яка далі нейтралізується стратегією аргументації та сугестії.

Рекламні тексти мають первинну складову (повідомлення характеристик і призначення об'єкту реклами) і вторинну складову (престиж володіння об'єктом реклами, його здатності задовольняти психологічні, естетичні та інші потреби споживача). Перевага у тексті однієї складової уможливорює віднесення даного рекламного повідомлення до первинного чи вторинного типу. Реалізації концептів у первинній та вторинній рекламі відрізняються.

У первинній рекламі експліцитна інформація заповнює переважно смисловий шар (поняттєву складову), залишаючи для імпліцитної інформації (фонові знання адресата) інші шари. У вторинній рекламі часто смисловий шар заповнюється імпліцитною інформацією, яка є наслідком експліцитної в інших шарах. У гібридній рекламі (поєднання первинної і вторинної в одному тексті) розподіл інформації за шарами може бути різним [3, с. 70].

З точки зору актуального членування речень у тексті реклами (тема – рема) виявляється характер розподілу інформації. Як правило, експліцитний виклад змісту асоціюється з чітким актуальним членуванням речень тексту. Але в разі імпліцитного смислу в рекламних текстах актуальне членування речень буває специфічним та ускладненим.

Діловий стиль вторинної реклами асоціюється з короткими темами і просторими ремами в текстах. У цьому випадку текст може являти собою суцільну рему, що має свою специфіку. Фрагменти реми викладені як дещо відоме й очевидне. Таким чином, частина реми стилізована як тема, і це створює додатковий ефект виразності. Подібні характеристики мовлення конкретизуються в «нерозчленованих висловленнях» і «ілюзіях даності», які одразу вводять у тему об'єкти і персонажі таким чином, ніби то адресат вже з ними знайомий.

У первинній рекламі тема може виражатись імпліцитно, підводячи логічне завершення попередньої аргументації.

У коротких текстах реклами зі значним семантичним об'ємом присутні висловлення, які належать до так званої дифузної зони. Вони відносяться одночасно до теми і реми, тобто продовжують висловлене раніше в тексті і містять нове ствердження. Дифузні зони практично завжди містять аксіологічний компонент (оцінку попереднього висловлення) і прогноз на основі даної оцінки [3, с. 148].

Наприклад: *IHR PERSÖNLICHES SPORTPROGRAMM: MIT MIELE ACTIVECARE.* (PEMA)

In Zukunft bleiben nicht nur Sie (TEMA), sondern auch Ihre Sportwäsche in Top-Form. Die Miele ActiveCare Waschvollautomaten und Wäschetrockner bieten Ihnen Spezialprogramme wie

Sportwäsche, Outdoor oder Imprägnieren. Perfekt darauf abgestimmt sind die Spezialwaschmittel der Miele CareCollection. (PEMA) Damit bietet Ihnen Miele (TEMA) erstmalig ein komplettes Wäschepflege-System (PEMA), mit dem Sie Ihre Sport- und Outdoorwäsche (TEMA) textilgerecht pflegen und imprägnieren können (PEMA). So bleiben die wichtigen funktionellen Eigenschaften lange erhalten (TEMA, виражена імпліцитно). Und Sie (TEMA) können sich unbersorgt Ihrem Lieblingssport widmen (ДИФУЗНА ЗОНА, представлена дієслівним присудком зі змістом модальної оцінки). Überzeugen Sie sich jetzt im Fachhandel (PEMA).

www.miele.de Miele (TEMA)

IMMER BESSER (TEMA) (Gala. – № 12. – S. 67)

Наведений текст, крім вже відомого нам розподілу тем і рем, характерного первинній рекламі, містить також імпліцитно виражену тему. Остання підводить логічний підсумок попередньої аргументації. Висловлювання, що позначене як дифузна зона, відноситься і до вже висловленого (спорт, спортивна програма), і містить формально нове твердження (Und Sie können sich unbersorgt Ihrem Lieblingssport widmen). Таким чином, цей вислів відноситься до теми і реми одночасно. У первинною складовою представленої реклами, де наведено об'єктивні дані про товар, всі теми і реми відносяться до об'єкта рекламування. Дифузна зона: (Und Sie können sich unbersorgt Ihrem Lieblingssport widmen), що представляє собою фрагмент вторинної реклами, відноситься до теми і реми престижу, а не до товару [3, с. 152].

Збільшення кількості дифузних зон і рем, що мають ознаки теми, є тенденцією вторинної реклами, яка використовує імпліцитність і образність.

Одержані результати відкривають перспективи для подальшого дослідження рекламного дискурсу на матеріалі інших мов, вербалізації менталітету споживача в мовленнєвих формах реклами, інтертекстуальності в рекламному дискурсі, синергетики рекламного дискурсу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка (стилистика декодирования) / Арнольд И. В. – [3-е изд.]. – М. : Просвещение, 1990. – 300 с.
2. Піхтовнікова Л. С. Стилистика і синергетика дискурсу / Л. С. Піхтовнікова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: [кол. монографія] / [під загальн. ред. Шевченко І. С.]. – Харків: Константа, 2005. – С. 29-35.
3. Самарина В. В. Немецкоязычный рекламный дискурс: прагматический, когнитивный и лингвостилистический аспекты : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Самарина Виктория Викторовна. – Х., 2010. – 209 с.

ДЖЕРЕЛО ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Gala. – №12. – 13. März 2008. – 144 S. – www.gala.de

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Вікторія Самаріна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов № 1, заступник завідувача кафедри іноземних мов № 1 Харківського національного автомобільно-дорожнього університету

Наукові інтереси: лінгвопрагматика, вербалізація комунікативної стратегії, інтернет-жанри.

УДК 811.161.1Г37

РОЛЬ ЗАГЛАВИЙ НАУЧНЫХ СТАТЕЙ В ВОПРОСАХ НАУЧНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Светлана СУВорова (Днепропетровск, Украина)

У статті проаналізовано роль заголовків наукових статей у питаннях наукової комунікації. Проаналізовано ряд прикладів наукових заголовків, причини комунікативних удач і невдач. А також розглянуто механізм наукової комунікації.

Ключові слова: заголовок, стаття, наукова комунікація, комунікативні удачі і невдачі, механізм.

В статье проанализирована роль заглавий научных статей в вопросах научной коммуникации. Проанализирован ряд примеров научных заглавий, причины коммуникативных удач и неудач. А также рассмотрен механизм научной коммуникации.

Ключевые слова: заглавие, статья, научная коммуникация, коммуникативные удачи и неудачи, механизм.

The article defines the role of titles of scientific articles in the issues of scientific communication. A number of titles of scientific texts have been analysed and the reasons of communicative success and failures have been defined. Besides, the mechanism of scientific communication has been considered.

Key words: title, article, scientific communication, communicative success and failures, mechanism.

Актуальность данной статьи обусловлена важностью заголовка как особого лингвистического феномена и его растущим значением в научной коммуникации. Описание заглавий в коммуникативном аспекте важно для изучения не только структуры научного текста, но и для изучения коммуникативных удач и неудач.

Объектом статьи являются заголовки научных статей, докладов, тезисов и сообщений на конференциях и других научных работ.

Предметом исследования являются заголовки научных произведений и их роль в механизме научной коммуникации.

Цель статьи заключается в комплексном описании структурных и семантических особенностей заголовков научных и научно-популярных работ и анализе их роли в научной коммуникации.

Изучение ключевых вопросов, связанных с процессами взаимодействия языка и науки, составляет одну из фундаментальных проблем теории языка, а также теории и практики культурной и научной коммуникации.

Заглавие для научной статьи в процессе коммуникации выполняет не только функцию кодирования передаваемой информации, но и играет особую роль в процессах получения нового знания о научном мире, переработки этого знания, его хранения и передачи, что делает заглавие важнейшим инструментом не только познания, но и его интерпретации и адаптации. В условиях растущей глобализации и расширения границ диалога в науке и культуре основы научной коммуникации, включающие языковую картину мира, а также механизмы и способы организации, передачи научной информации, становятся определяющим фактором изучения коммуникативной деятельности, так как позволяют учитывать одновременно человеческий фактор и смысловое содержание.

При этом необходимо учитывать, что в условиях коммуникативной ситуации роль информации, представленной в письменной форме, определяется действием когнитивных механизмов, наличием научно-специфических знаний, способами организации информации. Восприятие информации связано с тремя важными критериями.

1. Тема научной статьи, к которой дано заглавие, должна быть понятной для читателя.
2. Автор и читатель научной статьи являются участниками научной коммуникации, а заглавие научной статьи является посредником между ними.
3. Читатель и автор статьи общаются через заглавие научной статьи, задача которого – обеспечение эффективной коммуникации.

Общим для всех вариантов ситуации является действие языковых механизмов, поскольку каждый из участников (читатель и автор) опирается в первую очередь на свою научно специфическую картину мира. Обе картины мира взаимодействуют, но при этом степень сформированности вторичной научной картины мира непосредственно влияет на форму и содержание заглавия научного сообщения, порождаемого на научном языке.

Полнота смыслового содержания текста, передаваемого и воспринимаемого с помощью заглавия, зависит от соответствия избираемых языковых конструкций условиям ситуации общения, коммуникативной интенции автора сообщения, а также компетенции собеседников.

Многогранность реального мира заставляет ученых различных сфер науки обращаться к понятиям: философская картина мира, наивная картина мира, языковая картина мира, когнитивная картина мира, научная картина мира (частнонаучная картина мира, общенаучная картина мира), поэтическая картина мира, национальная картина мира, культурная картина мира, ценностная картина мира и др. Такая множественность связана с разнородными знаниями о различных проявлениях материального мира (биологические, физические факторы) и духовного мира индивидуума (искусство, эстетика). В современной теории картины мира проблема организации личного опыта индивида и коллективного опыта рассматривается как взаимодействие индивидуальных картин мира коммуникантов в процессе общения, что позволяет включить человеческий фактор в сферу внимания исследователей. Как считают многие исследователи, картина мира представляет собой совокупность понятий, представлений, идей, образов, ассоциаций и вообще любых образований, составляющих в индивидуальном или коллективном сознании некую

целостную модель реального мира. «Картина мира» представляется более удачным термином, чем «личный опыт», так как открывает возможности для выявления способов и форм организации наших знаний и представлений, а также для определения параметров, по которым картины мира могут отличаться и, следовательно, классифицироваться.

Некоторые из лингвокогнитивных механизмов обеспечивают отражение особенностей научной и культурно-концептуальной картины мира в языковой картине мира, а другие определяют воздействие важнейших характеристик культуры на стратегии развертывания дискурса. Помехи в работе любого из механизмов предопределяют «зоны риска» в научной коммуникации и приводят к коммуникативным неудачам.

Далее мы попытаемся выявить и описать лингвокогнитивные механизмы, влияющие на коммуникативную успешность или неуспешность научного общения с учетом того, что заглавие научной статьи является посредником в процессе научной коммуникации.

Успешность общения рассматривается с позиций эффективности высказывания в заглавии статьи, предполагающей, прежде всего, адекватность понимания. Под эффективностью высказывания понимается реализация коммуникативной цели, рассматриваемой в терминах теории речевых актов как иллокутивная функция, то есть попытка воздействовать на читателя научной информации таким образом, чтобы добиться планируемого результата. Критерием адекватности понимания является выбор реципиентом именно такой ответной реакции, которая входит в номенклатуру ожидаемых реакций на исходное коммуникативное намерение.

Источники коммуникативных неудач в ситуациях научной коммуникации в ряде случаев обусловлены недостатком фоновых знаний коммуникантов. В процессе научного общения фоновые знания влияют на организацию и понимание научной информации. Это происходит при прочтении заглавия для научной статьи. Читатель выстраивает для себя при прочтении заглавия дальнейший сценарий научной статьи и создает установку на коммуникативное понимание, что и составляет основу системы ожидания.

Как отмечается в лингвистической литературе, основными лингвокогнитивными механизмами, обеспечивающими эффективность научной коммуникации через посредство заглавия для научной статьи, являются взаимодействие первичной и вторичной языковых картин мира индивидов, а также стратегии и тактики, формируемые на основе фоновых знаний, культурно обусловленных сценариев и системы ожиданий.

Научная коммуникация представляет собой сложный феномен, объективное изучение которого предполагает комплексный учет социокультурных характеристик условий и участников коммуникации, когнитивных механизмов и коммуникативно-поведенческих стратегий, используемых в процессе коммуникации, а также невербальных средств достижения целей коммуникации.

Рассмотрим следующий пример: *«Территориально-отраслевой подход к формированию университетских научно-инновационных комплексов»*. Научное название говорит о том, что в данной статье, возможно, предлагаются идеи формирования университетских научных комплексов, разрабатывающих инновационные проекты, рассматривающие студенческие идеи и предложения. Цель научной коммуникации в данном примере будет достигнута в случае соответствия социально-культурных характеристик и совпадения коммуникативно-поведенческих стратегий читателя и автора.

В сознании автора и читателя научная информация из статьи соединится в одно целое на основе функционирования ряда когнитивных и семантических механизмов.

Рассмотрим пример: *«Интеграция инженерных и научных данных в распределенной информационной среде»*. Срабатывает семантический механизм, содержательный блок названия – это телекоммуникация и новые информационные технологии в образовании, название только тогда будет коммуникативно удачным, если в сознании автора и читателя сложится единое целое в рассмотрении подхода к интеграции данных научных систем. Результатом работы этих механизмов является структура изложения научной информации, представляемой в научной статье, и создание во всей структуре заглавия коллективного языкового тезауруса и индивидуального тезауруса коммуниканта. Пример:

«Эффективность когенерационных систем центрального теплоснабжения». В данном случае для коммуникативной удачи необходимо соответствие коллективного и индивидуального тезауруса, в который входит понятие, в частности, *когенерационные системы*. Подобный пример: для понимания заглавия «Использование термодистилляционных установок для водоподготовки паровых котлоагрегатов» необходимо наличие в понятийном аппарате читателя подчеркнутых в примере терминов.

Что касается источников коммуникативных неудач в научной коммуникации, то причина их находится в различиях культурно-концептуальных картин мира коммуникантов, в недостатке фоновых знаний и в специфике ценностных ориентаций, которые формируют неадекватную систему ожиданий, а в языковых картинах мира – прежде всего в семантике заглавия как отражении научного концепта. Пример: «*Коммуникатор от Intel: обновление извне*». «*VoIP: перемены в телекоммуникационной индустрии*». Неудачно использован способ сжатия заглавия, использованы специфические термины. При недостатке фоновых знаний у читателя формируется неадекватная система ожидания.

При прочтении научного заглавия фоновые знания влияют на организацию и понимание дискурса автора и коммуниканта, на сценарий подачи научной информации и составляют основу системы ожиданий.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Бахарев Н.Е. Семантика общих вопросов в русском языке (категория установки) / Н. Е. Бахарев // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1983. – № 3. – С. 263–274.
2. Вомперский В.П. К изучению синтаксической структуры газетного заголовка / В.П. Вомперский // Искусство публицистики (Проблемы теории и мастерства) Алма-Ата, 1966. - С. 82-85
3. Кржижановский С. Заглавие // Литературная энциклопедия. Словарь литературных терминов: В 2 т. / под ред. Н. Бродского. – М.; Л., 1925. – Т. 1. – С. 245–249.
4. Попов А.С. Синтаксическая структура современных газетных заглавий и ее развитие / А. С. Попов // Развитие синтаксиса современного русского языка. – М., 1966. – С. 22

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Суворова – кандидат філологічних наук, викладач кафедри іноземних мов Придніпровської державної академії будівництва та архітектури, м. Дніпропетровськ.

Наукові інтереси: теоретична граматики, лексикологія, семантика.

УДК 811.11.112

ДО ПИТАННЯ ПРО КАТЕГОРІЮ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ У ТЕКСТАХ РІЗНИХ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ СТИЛІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Тетяна ТОКАРЕВА (Кіровоград, Україна)

У статті розглядається питання категорії темпоральності, роль та функції часових форм дієслова у різних функціональних стилях сучасної німецької мови та їх вплив на реалізацію комунікативного наміру.

Ключові слова: *категорія часу, функціональний стиль, політемпоральність, часова сітка, часове поле, часова структура тексту.*

The paper focuses on the category of temporality in modern German, particularly on the role and functions of tense forms of the verb in different functional styles. The special attention is paid to the influence of temporal characteristics of the verb on the communicative intention realization.

Key words: *tense category, functional style, polytemporality, temporal framework, temporal field, temporal structure of the text.*

Категорія часу належить до важливих граматичних категорій, які визначають текст, та відіграє важливу роль у стилістичному аспекті. При допомозі цієї категорії виражається одночасність, передчасність дії чи минула дія (*Nachzeitigkeit*). Часові форми використовуються як стильові елементи і надають тексту унікальності [5:268-269]. У межах тексту вони взаємодіють з іншими мовними засобами (морфологічними, синтаксичними, словотворчими елементами) і цим самим створюють єдину темпоральну характеристику тексту як цілісної системи. Значні транспозиційні можливості має дієслово [1:286].

Кожна часова форма має свою стилістичну цінність. Так, наприклад, узагальнюючий презенс вживається дякуючи своєму узагальнюючому характеру у різноманітних висловах, сентенціях, приказках, у трактуванні закономірностей; футуричний презенс так жваво демонструє майбутню подію, неначе вона відбувається дійсно у теперішньому часі; історичний презенс надає розповіді особливого значення та напруження, подія повертається із минулого у теперішній час. Таке перенесення прийнято називати «граматичною метафорою». Історичний презенс може виступати у якості перехідної форми (*Durchgangsform*) – наскрізної форми літературного твору. Завдяки своїй простій синтетичній формі він підходить для епічного зображення. Крім того, він часто вживається при передачі пережитого мовлення.

Вказівка на теперішній час дозволяє вживати перфект у розмові, у прямій мові, а також у окремих повідомленнях. Вживання перфекта у першому та в останньому реченні певного уривку утворює рамку і має назву «рамковий перфект». Плюсквамперфект у значенні минулої події може позначати швидке, неочікуване завершення дії, а модальні форми футур I та футур II є типовими для прямої мови [5:269].

Із розвитком лінгвістики тексту розпочався новий етап у дослідженні категорії часу. Предметом дослідження обирається вживання часових форм у різних текстах, причому увага приділяється не окремим частинам тексту, а тексту в цілому. Вживанню часових форм у тексті присвячені дослідження Г.Вайнріха, Л.Гамбургера, Г. Мюллера, Й.Тріра, М.М.Левченко, темпоральну структуру художніх та наукових текстів розглядали у своїй праці такі дослідники як О.С.Шубіна, Г.М.Россіхіна, З.Я.Тураєва, О.І. Москальська та ін.

Завдання статті полягає у розгляді особливостей трактування та функцій різних часових форм дієслова в німецькій мові, зокрема їх ролі у створенні поля темпоральності у текстах різних функціональних стилів. Акцентуватиметься аналіз текстів художнього стилю у досліджуваному аспекті.

Під час передачі будь-якого змісту (*Sachverhalt*) відбувається його переробка у свідомості того, хто говорить. Мовець може сприйняти одне і те ж по-різному, під певним кутом зору і відповідно побудувати своє висловлювання (чи текст). При цьому відіграють важливу роль кілька факторів: бачення світу самим автором мовлення, його бажання передати чи не передавати своє бачення адресату в залежності від мети повідомлення, типу тексту, комунікативної ситуації, до якої відноситься і час, місце комунікації і взаємовідносини між партнерами. Перспектива (лат. *perspicio* – «чітко бачу») у лінгвістиці відноситься до мовного представлення змісту залежно від кута зору, вона дає можливість по-різному висвітлити один і той же фрагмент дійсності, для чого слугують безмежно багаті ресурси мови. Перспектива особи обов'язково корелює із перспективою часу, або темпоральною перспективою, вона пронизує будь-яку комунікацію, будь-який текст. Для її вираження мова має у розпорядженні велику кількість різнорівневих засобів, які утворюють ціле функціонально-семантичне поле темпоральності, представлене у кожному конкретному тексті особливою темпоральною сіткою.

З точки зору темпоральної перспективи цікавим є явище перспективоутворюючої можливості часових форм дієслова. Саме роль часових форм дієслова є досить важливою для формування цілісності тексту. Про роль вживання часових форм у тексті писав В.Дресслер у своїй праці „*Einführung in die Textlinguistik*“ наголошуючи на тому, що, не дивлячись на те, що у тексті можуть зустрічатися різні часові форми, текст як ціле має свій «час». Відсутність темпоральної віднесеності характеризує тільки тексти, у яких мова йдеться про «позачасові» проблеми, наприклад, про закономірності природи чи вічні релігійні істини. Основним часом тексту у цих випадках є найбільш нейтральна (немаркована) часова форма у сполученні із нейтральним станом, у європейських мовах це презенс, індикатив [4:4].

Звертання до цілого тексту показало, що категорія часу бере участь не лише у формуванні складного синтаксичного цілого, а й у формуванні цілісного мовленнєвого твору будь-якого обсягу. Роботи У.Вайнріха виявили наявність у системі дієслівних часових форм німецької мови двох підсистем, кожна із яких притаманна певним формам мовленнєвої діяльності, і, відповідно, тим текстам (письмовим та усним), які відносяться до конкретної

сфери мовленнєвої діяльності. До першої підсистеми часових форм відноситься презенс та група часових форм (презенс, перфект, футурум I), яка є типовою для текстів мовленнєвої форми «світу, який обговорюється» (*besprochene Welt*). Другу підсистему утворює група претеритальних часів (претерит, плюсквамперфект, кондіціоналіс I), які здебільшого вживаються у текстах, які відносяться до сфери «світу, який розповідається» (*erzählte Welt*). [4:4]. Таким чином категорія часу бере участь у оформленні цілого тексту, створюючи разом із формами способу дієслова часову і модальну сітку, яка підтримує увесь текст.

У стилістиці розрізняють різні часові поняття, такі як: об'єктивний або реальний час, суб'єктивний чи індивідуальний час, поетичний час, концептуальний та граматичний час.

Стосовно *об'єктивного чи реального часу*, то він існує незалежно від людей і є формою існування матерії: всі матеріальні явища існують у просторі та часі. Обидві форми існування матерії різняться між собою цілим рядом важливих параметрів, а саме тим, що простір є тривимірним, а час – одновимірним. Всі події відбуваються у певному напрямку: від минулого через теперішній час у майбутній час, напрямок руху часу не можна повернути назад.

Суб'єктивний чи індивідуальний час слугує для відображення реальних часових відносин у свідомості людини. Сприйняття часу кожною людиною є дуже суб'єктивним. Суб'єктивний час може мати два напрямки: від теперішнього часу у майбутній або від теперішнього часу в минулий.

Що стосується *поетичного (вигаданого) часу*, то він створюється в уяві поета чи письменника, це форма буття ідеального світу, естетичної дійсності; це темпоральний континуум зображуваних подій і він дуже сильно відрізняється від реального часо-просторового континуума. Поетичний час (так як і суб'єктивний) не можна повернути назад, він також розвивається у двох напрямках: від сучасності у майбутнє і від сучасності у минуле. Він може робити стрибки, може дещо затримуватися чи навіть забігати наперед. Темп поетичного та об'єктивного часу не співпадає. Поетичний час може протікати дуже швидко або розвивається дуже повільно, він тісно пов'язаний із жанром, поетичним методом та з літературним напрямком. В епоху Романтизму, у лицарському романі вперше в літературі виникла суб'єктивна гра з часом: час уповільнюється, ніби стискається. Поетичний час складається із часу автора, часу діючих осіб та часу читача.

Під поняттям *концептуальний час* розуміють часову форму наукових текстів. На відміну від белетристичної літератури науковий текст відображає навколишню дійсність, але робить це на рівні моделей та концептів. Концептуальний час відрізняється від поетичного часу наступними ознаками: 1) він є вільним від суб'єктивного сприйняття часу; 2) науковий текст моделює узагальнену ситуацію і це відображається у структурі часу; 3) під час опису різних статичних моментів (різних правил та законів) віддається перевага презенсу і пасивному стану; 4) при описі динамічних моментів (проведення експериментів) вживається презенс і форми минулого часу.

Граматичний час є специфічним для кожної мови, тобто кожна мова має свою систему часових форм. Що стосується німецької мови, то вона також має свої особливості. Кожна із шести форм має своє основне значення та одне або декілька другорядних значень [5:269]. У тексті з єдиною часовою формою граматичний час виконує цілий ряд завдань: 1) він зміцнює когеренцію текстового цілого, яка відноситься до провідних текстових категорій; 2) створює так званий бар'єр між реальним і «функціональним світом», між реальним і художнім часом при вживанні претерита і долає цей бар'єр при вживанні презенса; 3) активізує читача, вводить його у хід подій, перетворює читача на учасника подій за умови вживання презенса і навпаки, віддаляє читача від події, примушує його спостерігати за тим, що відбувається, з боку, розмірковувати, порівнювати - за умови вживання претерита.

Прикладом монотемпорального тексту може слугувати наступний уривок з ліричної мініатюри Р.Путцгера «Abendspaziergang»: „*In den Ästen der großen Birke hängt die Sonne wie eine Rieselapfelsine. Ich gehe langsam über die Wiese zum See. Vorbei an den Eberschen, zu den Weiden hin. Ihre langen dünnen Zweige bewegen sich leicht im Abendwind. Das Schiff biegt sich landwärts. Ruderboote liegen im Sand. Zwischen den Steinen und angespültem Holz stehen im seichten Uferwasser die Schwäne, sie haben ihre Köpfe in die Federn gesteckt, kleine Wellen*

umspülen die schwarzen Schwimfflossen. Über dem See liegt ein blauer Schleier, der am anderen Ufer in ein schwebendes Weiß übergeht“. Цей короткий уривочок, нарис літнього вечора пронизаний спокоем і тишею, текст ніби схожий на картину – так чітко та наочно зобразив автор останні години літнього дня. Автор мав намір прибрати межу між реальним світом читача і поетичним світом. Задум автора викликати у читача співпереживання та співсприйняття досягається при допомозі різних засобів. В першу чергу слід сказати про вживання дієслів. Всі вони вжиті у теперішньому часі та виражають одночасність із моментом мовлення. Так виникає враження присутності читача у тому місці та у той момент, які описані автором. Крім того, у тексті спостерігається тенденція до смислового та структурного текстового цілого, тобто до когеренції [5:274].

У художньому творі автор створює вигаданий світ, у якому живуть і діють вигадані особи. На увагу заслуговує думка О.І.Москальської про відношення художніх текстів до дійсності, а саме, наголошується на тому, що текст безпосередньо стосується дійсності, що є типовим для белетристичної літератури, він стосується особливого художнього світу, який ґрунтується на силі фантазії письменника і водночас поєднує вигадане і реальне [4]. Про зв'язок вигаданого та реального говорить і Кріста Вольф у своїй праці про художню літературу, акцентуючи увагу на тому, що літературу та реальну дійсність не можна порівнювати із дзеркалом та тим, що в ньому відображається, вони злиті воедино, поєднані разом у свідомості автора. Образи, створені автором, живуть і діють у відповідному місці та у певному часі [13].

Більшість епічних текстів написані у претериті. Це створює так званий «клімат розповіді» і слугує основною часовою формою художньої літератури. К.Гамбургер називає претерит, який вживається у розповіді, «епічним» претеритом. У вигаданій розповіді він втрачає свою граматичну функцію і вже не позначає минулі події. К.Гамбургер показує це на прикладі речення: *Herr X war auf Reisen*. Це речення отримує у різних мовленнєвих ситуаціях різні часові значення. Як вираження про теперішній час тут претерит позначає минуле, він вказує на те, що подія відбулася саме перед моментом мовлення. Коли це речення з'являється у романі, то воно переносить читача безпосередньо у час подій роману і позначає тоді: *Herr X ist auf Reisen* [5:281]. Епічний претерит пов'язаний із прислівниками „heute“ і „morgen“. Так у белетристиці можлива наявність таких речень, як: „*Heute durchstriefte er zum letzten Mal die europäische Hafenstadt, denn morgen ging sein Schiff nach Amerika*“ [10:65].

Минулий час у епічних розповідях виражається, за Гамбургером, завдяки вживанню плюсквамперфекта. У тексті роману може бути речення, сформульоване таким чином: *Morgen war Weihnachten*, та неприпустимим є речення на кшталт *Gestern war Weihnachten*, а вірним буде варіант *Gestern war Weihnachten gewesen* [10:66].

Завдання претериту полягає в тому, щоб не вказувати на минулий час, а створити певну дистанцію між часом читача і часом розповіді, створити бар'єр між реальним та вигаданим часом. У тексті панує спокійна атмосфера, при цьому автор не примушує читача бути співучасником подій, а спонукає його спостерігати за тим, що описується, здалеку та давати об'єктивну оцінку тому, що відбувається.

Оригінальною вважається думка Йоста Тріра про часову форму в сучасній німецькій мові, яку він висловив 40 років тому в одному із своїх творів. З одного боку, чотири десяти років є значним проміжком часу для розвитку мови, для збагачення її словникового складу, що обумовлено певними процесами у житті цілого суспільства. З іншого боку, ця відстань не є достатньо великою, щоб позначити суттєві зміни у граматичній будові мови. Отже, погляди Тріра і сьогодні є актуальними і можуть представляти інтерес для аналізу мови. Й.Трір протиставляє дві форми: імперфект (або претерит) та перфект. Імперфект він називає минулим розповідним часом („*Erzählvergangenheit*“), а перфект – передтеперішнім часом („*Vorgegenwart*“). На його думку, коли не можна визначити наступної дії, тоді є доречним вживання перфекта, а коли можна давати оцінку подіям, дискутувати, помічати наслідки, робити висновки для себе та для слухачів (читачів), тоді необхідно вживати перфект [11:11]. Цей минулий розповідний час („*Erzählvergangenheit*“) характеризується браком участі

автора, поясненням причин, дуже незначним залученням почуття жалю. Минулий розповідний час є для Тріра часом залякування, звільнення від будь-якої відповідальності.

Передминулий час („*Vorgegenwart*“) (перфект) характеризується активною участю мовця, закликом до внутрішньої співучасті слухачів, відповідальністю [11:12]. Безпосередній зв'язок між емоційним станом автора і вживанням граматичної форми може бути спірним, але, безсумнівно, заслуговує на увагу дослідників мови.

Історичний теперішній час (*Präsens historicum*) досліджувався та переглядався у наукових дослідженнях таких авторів, як О.С.Шубіна, Г.М.Россіхіна, М.М. Левченко та ін. Під теперішнім історичним розуміється вживання форм теперішнього часу (у німецькій мові *презенс*) у розповіді про минулі події з метою їх оживлення, актуалізації (*Vergegenwärtigung*). Назва цього явища походить від одного з його випадків, а саме від використання презенса в авторському тексті історичних хронік, наприклад: *1685 stirbt der König, es beginnt ein Interregnum ...* (тепер цей тип зазвичай називають хронологічним теперішнім). Звичайно, багато інших випадків, які підводяться під наведене визначення, даною назвою не покриваються, тобто не мають жодного відношення до історії; тому замість терміна *Präsens historicum* у свій час пропонувались такі терміни, як розповідний, драматичний, живописний теперішній час та ін., покликані відобразити найбільш загальні риси явища, яке аналізується у функціональному чи експресивно-стилістичному плані.

Справа тут, однак, не у назві, яку можна завжди вважати умовною, скільки в тому, що саме між історичною хронікою і художнім твором (перш за все – його авторським текстом) існує, як відзначалося ще у 40-50-х роках 20 століття у роботах Г.Мюллера та особливо К.Гамбургера, принципова різниця у темпоральній орієнтації: якщо в хронікально-документальному жанрі описуються події, які мали місце у дійсності, і, як наслідок, у реальному часі, про який розповідає автор з точки зору свого моменту мовлення (*Erzähltext*), то у белетристиці – події вигадані, чи у будь-якому випадку, художньо переосмислені. Тому вони представлені в першу чергу тільки у відповідному авторському сюжеті і у часі, який ним визначається (*erzählte Text*), який є окремим випадком текстового часу (*Textzeit*) та існує у двох основних варіантах – сюжетній послідовності (власне розповідь) і сюжетній одночасності чи повторюваності (опис), причому другий варіант є тут побічним і зазвичай підключається до першого.

Отже, ключові поняття зазначеного вище визначення історичного теперішнього (розповідь про минуле, актуалізація) потребують відносно до художніх текстів уточнення. Крім того, аналізоване явище зустрічається у сучасній белетристиці у більшості випадків не у вигляді побутової розповіді із зачином на кшталт *Іду я вчора по вулиці і бачу ...*, який зазвичай наводиться у якості навчального прикладу на *Präsens historicum*, а у нашаруванні на інші граматико-стилістичні явища, які визначаються особливостями видів мовлення і їх комбінацій. Так провідною формою розповіді у всьому авторському тексті чи у його крупних композиційних відрізках, які відповідають поняттю цілісного тексту (*Volltext*), є презенс. Основна лінія авторської розповіді ведеться у претериті, а історичний презенс може бути використаний у рамках неповного тексту (*Teiltext*), частіше на стику абзаців. Зміна темпоральної форми викликає за контрастом ефект виокремлення, акцентування (*Hervorhebung*)[2:3-4].

У цілому можна стверджувати, що у художній прозі представлені два види сюжетного теперішнього – презентальне (тобто «історичне») і претеритальне, які відрізняються одне від одного у плані змісту за інваріантним значенням відповідних форм (граматичне теперішнє та минуле), а також за цілим рядом більш часткових ознак (наприклад, напівзакритість – закритість певних ланок розповіді). Обидва види практично ніколи не співпадають тут із реальним теперішнім і лише факультативно – із реальним минулим. Що стосується сюжетного минулого, то воно виражається при сюжетному презенті перфектом або претеритом і при сюжетному претериті – плюсквамперфектом, а при виході на рівень самостійного сюжету набуває якості сюжетного теперішнього і переходить на відповідні йому засоби – презенс чи претерит із тим же розподілом понять граматичного, текстового (тут сюжетного) і реального часу.

У інших функціональних стилях темпоральна структура залежить від парадигматичного завдання тексту.

У газетних текстах, які покликані висвітлювати актуальні події та проблеми, точні вказівки на час та місце події мають, безсумнівно, важливе значення. Газетний стиль характеризується точними даними про час та місце події. Репортажі, повідомлення та інші жанри містять точні вказівки на те, у яких часових та локальних рамках відбувається подія. Вони, в основному, є політемпоральними [5:287; 1:154].

У текстах наукового стилю вживання часових форм залежить від теми. Коли автор описує історичну подію, то різноманітні дані та інші часові ознаки є невід'ємною частиною змістової структури тексту. У інших сферах досліджень вони можуть бути або не так часто представлені, або можуть бути взагалі відсутні: при цьому мова йдеться про узагальнення, дефініцію, пояснення, що, в свою чергу, не потребує уточнення у часі та місці події, н.п.: „*Das Wesen der Polysemie und Homonymie besteht darin, dass mit einer Form verschiedene Bedeutungen verknüpft sind*“ [5:287].

У текстах офіційно-ділового стилю є також значні відмінності, так наприклад, у тексті інструкції, а біографія містить експліцитні темпоральні та локальні дані [5:287; 1:116].

Отже, у тексті діють всі граматичні та лексичні єдності і категорії. Тісна взаємодія лексичних і граматичних єдностей спостерігалася та описувалася раніше. Так виникло широко вживане сьогодні поняття «поле», розробка якого почалася ще у 20-х роках 20-го століття. Поле поєднує всі єдності, які існують у мові, які слугують для вираження семантичних відношень – темпоральність, модальність, множинність та ін. Таким чином відповідно існують поле часу, поле модальності, поле множинності. Деякі поля мають складну структуру і поділяються на кілька мікро полів. Так, наприклад, поле часу складається із трьох мікрополів: мікрополя теперішнього, минулого та майбутнього часу.

Кожне поле має схожу структуру. Воно складається із ядра та периферії. Ядром слугує найбільш універсальний засіб, який особливо чітко виражає певну обставину. До периферійних мовних засобів відносяться ті, які не виражають досить чітко стан речей.

Ядро часового поля утворюють дієслівні часові форми. Вони є універсальними та обов'язковими засобами вираження часових відношень.

Більшість речень німецької мови є двочленними та містять дієслово у певній часовій формі у якості присудка. Всі інші засоби з'являються у тексті не так регулярно. Це можуть бути іменники та прикметники із часовим значенням (*Jahr, Stunde, heutig*), прислівники часу (*jetzt, morgen*), сполучники часу (*nach, bevor, ehe, sobald, sogleich*) інфінітив I та інфінітив II, які виражають одночасність чи передчасність дії по відношенню до дії присудка, дієприкметники I та II, словотворчі засоби (префікси та напівпрефікси, як *Vor-, Nach-, Post-, Ur- ma ін.*). Для чітких часових даних у текст може вводитися і числівник (*im Jahre 1945*).

Граматичні та лексичні засоби виконують різні функції для передачі часу. Граматичний час визначає, чи пишеться або говориться про минулий, теперішній чи майбутній час та чи йдеться мова про одночасність, передчасність та наступність події (часові відношення позначаються також при допомозі дієприкметника I та II й інфінітива I та II).

Лексичні засоби конкретизують часовий план і часове відношення між подіями, конкретизують та модифікують часове значення. Семантично вони можуть бути сильнішими, ніж часова форма дієслова, а можуть і нейтралізувати її значення. У реченні „*Morgen komme ich um fünf Uhr*“ прислівник „*morgen*“ є сильнішим, ніж презенс і вказує на майбутнє. Так виникає транспозиція однієї часової форми на рівні іншої – презенс може виражати майбутню або минулу дію (футуристичний або історичний презенс), перфект може вживатися для вираження майбутнього часу (н.п. у підрядному реченні із сполучником «*nachdem*»).

Граматичні та лексичні засоби, які виражають спільне значення, об'єднані під поняттям «поле». Сьогодні мова йдеться про граматично-лексичне поле (Є. Гулига, Е. Шендельс), або про граматично-семантичне поле (К.-Е. Зоммерфельд, Г. Шпарке). Незалежно від того, який термін вживається, у всіх випадках мова йдеться про сукупність усіх мовних засобів, чи то

граматичних, лексичних або словотворчих, які виражають одне семантичне ціле. Тут мова йдеться про прагматичну категорію.

У конкретному тексті ми можемо зустріти лише окремі складові частини граматично-лексичного поля. Із доволі об'ємного та різноманітного поля згадуються тільки ті елементи, які є необхідними для утворення тексту та які відповідають вимогам жанру та функціонального стилю.

Сукупність мовних засобів, які виступають як реалізація граматично-лексичного поля у конкретному тексті, мають назву текстової сітки (*Textnetz*). На відміну від поля сітка є синтагматичною категорією, категорією тексту [5:289].

Обсяг та склад текстової сітки є різними у різних текстах, вони залежать від багатьох факторів. Сюди належать зміст тексту і його прагматичні цілі, особливості функціонального стилю, жанру, виду тексту, індивідуального стилю автора. У деяких текстах часова сітка є розгалуженою та об'ємною, у інших – більш стислою. Склад часової сітки значною мірою залежить від жанру та функціонального стилю. Прагматичне зображення часу диктує також вибір мовних засобів, які створюють текст. Коли естетична функція має у художньому тексті особливе значення, то автор газетного тексту переслідує інші цілі, що й відображається у виборі мовних засобів

Отже, часова структура тексту відіграє важливу роль у зміні інших характеристик тексту: вона може пришвидшувати або уповільнювати темп події. Автор може стискати чи розтягувати час. Історія, викладена автором, може мати стрімкий перебіг подій, може повертатися до початку чи семимильними кроками просуватися вперед, при цьому чітко прокладається і прослідковується шлях розповіді та її напрямки.

Якщо в один проміжок часу відбуваються багато різних подій, то у читача виникає враження, що час минає дуже швидко. Незначна кількість подій навпаки уповільнюють темп розповіді. Письменники, які намагаються уповільнити час, вдаються до різноманітних видів описів у текстах (н.п. описів природи). Автори ж, які зображують швидкий перебіг часу, намагаються уникати статичних описів.

Таким чином категорія темпоральності є однією з основних ознак тексту, яка обумовлює його комунікативну спрямованість та сприяє реалізації художнього задуму автора.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Брандес М.П. Стилистика немецкого языка (для институтов и факультетов иностранных языков): Учеб. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высш. шк., 1990. – 320 с.
2. Жеребков В.А., Россихина Г.Н. Настоящее историческое в тексте художественной прозы (На материале немецкого языка) /ИЯШ. - № 4/1983, стр. 3-6.
3. Левченко М.Н. Темпорально-локальная архитектура художественных текстов различных жанров. – М.: 2003.
4. Москальская О.И. Актуальные проблемы грамматики текста/ ИЯШ № 2, 1982.
5. Стилистика современного немецкого языка = Stilistik der deutschen Gegenwartssprache: Учеб. пособие для студ. лингв. вузов и фак. /Н.А.Богатырева, Л.А.Ноздрин. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 336 с.
6. Тураева З.Я. Темпоральная структура научных и художественных текстов //Функциональные стили. Лингвометодические аспекты. – М.: 1985. – С.26-28.
7. Bunting Karl-Dieter. Ratgeber. Stilsicheres Deutsch. - Tandem Verlag GmbH, Königswinter, Köln. – 320 S.
8. Glusak T.S. Funktionalstilistik des Deutschen. Minsk: Verlag „Wyschejschaja Schkola“, 1981. -171с.
9. Göttert Karl-Heinz, Jungen Oliver. Einführung in die Stilistik. – Wilhelm Fink Verlag. München GmbH & Co. KG, 2004. – 288 S.
10. Hamburger K. Die Logik der Dichtung. - 2. Aufl. - Stuttgart, 1968.
11. Trier J. Unsicherheiten im heutigen Deutsch //Jahrbuch des Instituts für deutsche Sprache. 1966/67. Sprache der Gegenwart. 2. Sprachnorm, Sprachpflege, Sprachkritik. – Düsseldorf.
12. Weinrich H. Tempus. Besprochene und erzählte Welt. – Stuttgart, 1975.
13. Wolf Chr. Fortgesetzter Versuch. Aufsätze, Gespräche, Essays. – Leipzig, 1985.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Токарєва – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач секції німецької філології кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми стилістики німецької мови.

УДК 811.111:81'37:159.955

ПОРІВНЯННЯ ЯК МЕХАНІЗМ ІМПЛІКУВАННЯ ТА РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ІНФЕРЕНТНИХ СМИСЛІВ ДРУКОВАНИХ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ

Євген ЧЕРВІНКО (Харків, Україна)

Стаття присвячена аналізу особливостей компаративних прийомів імплікування інформації як підґрунтя формування позитивно-оцінного змісту рекламного повідомлення та маніпулювання когнітивними процесами інферентного виводу адресата.

Ключові слова: імплікація, інференція, маніпуляція, мотив, порівняння, позитивно-оцінний зміст, реклама.

The present article is dedicated to analyzing the peculiarities of comparative information implication methods as the basis of creating the positive-evaluative meaning of advertisement texts and manipulating cognitive processes of the addressee's inference.

Key words: advertisement texts, comparison, implication, inference, manipulation, motive, positive-evaluative meaning.

Сучасний креолізований рекламний текст як багатоаспектний вербальний феномен приваблює увагу лінгвістів не лише як царина використання мови, але і як інструмент маніпулятивного впливу з чіткою прагматичною установкою на формування у адресата певних думок, вподобань, оцінок і мотивацію до певних дій. Наявність у будь-якому креолізованому рекламному тексті поряд із експліцитно вираженою інформацією імпліцитного змісту посилює ефект маніпулятивного впливу на свідомість адресата. Широке розповсюдження компаративних конструкцій у рекламному тексті свідчить про посилення ролі порівняння як прийому вербального переконання адресата на основі імплікування позитивного оціночного змісту щодо об'єкта реклами та стимулювання інферентного виводу про переваги даного товару чи послуги.

У зв'язку з цим, актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю цілісного аналізу особливостей імплікування інформації у рекламному тексті на основі реалізації прийому порівняння як одного із засобів стимулювання емоційно-сміслової сфери адресата та формування позитивної думки про об'єкт реклами.

Теоретичні положення щодо особливостей імплікування інформації та реалізації інферентного виводу рекламного тексту базуються на працях вчених-представників різних галузей лінгвістики, зокрема, теорії дискурсу (М. Л. Макаров, Т. А. ван Дейк, І. Р. Гальперін та ін.) та рекламного дискурсу (М. Б. Ворошилова, О. В. Медведєва, Ю. К. Пирогова, А. М. Македонцева, Є. П. Гаран, А. В. Прохоров, В. М. Степанов), когнітивної лінгвістики (М. М. Болдирєв, О. С. Кубрякова, В. І. Карасик, Дж. Лакофф) і теорії лінгвістичної прагматики (Г. П. Грайс, Н. Д. Арутюнова, О. В. Падучева та ін.). Разом з тим, до феномену порівняння у своїх працях звертаються О. В. Бондарко, Л. О. Лебедєва, О. М. Шрамм, І. М. Панкова та ін. Незважаючи на те, що сьогодні проблеми мовної сфери реклами досить широко досліджуються лінгвістами, існує необхідність у більш детальному висвітленні компаративного та, як наслідок, оціночного аспектів механізму формування інферентного виводу адресата як первинного мотиву рекламного повідомлення.

Метою дослідження є виявлення маніпулятивного потенціалу компаративних прийомів імплікування інформації адресантом рекламного повідомлення як основи для реалізації інферентного виводу адресата про переваги об'єкта реклами. Реалізація поставленої мети передбачає виконання наступних завдань: визначити маніпулятивний та аргументативний потенціал креолізованого рекламного тексту; простежити особливості імплікування інформації та охарактеризувати роль основних когнітивних структур як засобів репрезентації імпліцитного змісту; дослідити особливості механізму отримання інферентного знання та когнітивні основи інферентного виводу в рекламному тексті; проаналізувати процес інференції на основі імплікатур рекламного тексту, реалізованих за допомогою активізації порівняння.

Об'єкт дослідження – когнітивні механізми імплікування та інференції інформації рекламного повідомлення у ланцюгу «адресант – адресат» на основі прийому компаративації.

Предмет дослідження – вербальні компаративні способи репрезентації імпліцитного змісту в рекламному тексті як підгрунття процесу інференції.

Матеріал дослідження складають 300 прикладів англomовних креолізованих рекламних текстів журналів та газет за 2008–2013 рр.

Методологічну основу дослідження становлять метод порівняльного аналізу, метод узагальнення та систематизації інформації, а також методи дискурсивного, інтенціонального, фреймового та концептуального аналізу.

Загальний знаковий простір креолізованого рекламного тексту, в якому інтегровані елементи різних знакових систем (вербальні, іконічні, індексальні), дає широку основу для імпліцитного вираження переваг та позитивних характеристик об'єкта реклами [5]. Саме імпліцитна інформація, вільна від відкритої, агресивної аргументації, є ефективним прийомом скеровування когнітивних процесів адресата щодо отримання інферентного виводу у потрібному для рекламодавця напрямку [2; 4]. Одним із механізмів формування у адресата позитивної думки про об'єкт реклами та його виробника є прийом порівняння. В даному випадку мовне маніпулювання реалізується у трансформації категоріальних структур, що існують у свідомості адресата [1; 3], за допомогою експліцитної та імпліцитної інформації та скеровуванні когнітивного процесу реципієнта рекламного повідомлення до мисленнєвого віднесення об'єкта реклами до категорії позитивно оцінених об'єктів [4].

Компаративні структури дають широкі можливості для імлікування змісту та отримання інферентного виводу. Імплікати, представлені лексичними одиницями, словосполученнями та конструкціями, що використовуються для компаративації, виступають підгрунттям для оцінки характеристик об'єкта реклами та формування оціночного смислу шляхом інференції. При цьому компаративація може бути реалізована за допомогою як експліцитного, так і імпліцитного порівняння поряд із присутністю чи відсутністю вербалізованої оцінки [2; 4].

Формування оціночних смислів в текстах реклами на основі порівняння може базуватись на суб'єктивному виділенні об'єкта реклами із класу подібних об'єктів за рахунок:

- порівняння з еталоном на основі присвоєння загальної чи конкретної оцінки вищого чи найвищого ступеня: *Color goes electric. Bright off the runway. Limited edition rhe spring 2013 collection by COLOR SHOW®. Slip into something shocking. Brush on the brightest, most electric shades ever. And feel the electricity* [2.1].

- порівняння об'єктів реклами з найкращими зразками (прототипами) або рядом членів даного класу: *<...> C-MAX get's 54 more net horsepower than the Prius V, a hybrid that C-Max also beats in MP 6* [2.7]; *Olay Body. Ultra Moisture that rises ABOVE basic cleansing. I bottle moistures better than 7 bottles of the leading body wash* [2.1].

- порівняння об'єкта реклами зі стереотипними уявленнями про подібні об'єкти: *It's more than foundation. It's bare Minerals READY. New bare Minerals READY SPF 20 Foudation* [2.6].

- протиставлення об'єкта реклами стандартним об'єктам за допомогою компаративних опозицій «звичайне – нове», «ординарне – оригінальне, неординарне», «типове – краще» та ін. на основі експлікації «полярних» характеристик: *The average toothbrush only cleans. REACH® doesn't do average <...>* [2.4]; *Maille. Turn the ordinary into extraordinary. <...>* [2.3]; *Conceal it all big to small. Intriducing our first crayon concealer. New true match™ Crayon concealer* [2.1].

Таким чином, при створенні рекламного тексту адресант здійснює порівняння на основі виділення об'єкта реклами із всієї категорії подібних об'єктів за рахунок присвоєння йому загальної чи конкретної оцінки вищого чи найвищого ступеня. Це дає змогу підкреслити, що у порівнянні з іншими існуючими об'єктами даного класу об'єкт реклами володіє більш вираженими характеристиками, властивостями чи ознаками. Оціночні характеристики в такому випадку, як правило, отримують вербальну експлікацію за допомогою позитивно маркованої оцінної лексики (прикметників (*good, excelent, great, unique, exclusive, extraordinary*), іменників (*masterpiece, leader*), дієслів (*treat, protect*) та мовної актуалізації порівняння (ступені порівняння прикметників (*better, best, more ..., most ...*), компаративні

конструкції сполучником *than, as ... as*, лексемами *like, unlike*, імпліцитні (семантично «пусті») порівняння (*first, new*) та ін.), що виступають в ролі імплікативів, які вказують на порівняння об'єкта та виступають основою для формування позитивної оцінки.

Загалом характерною рисою механізму порівняння з метою формування загальнооціночного змісту є відсутність характеристик, за якими порівнюються об'єкти. В результаті інтерпретації рекламного тексту адресат приходиться до інференції про перевагу об'єкта реклами просто на основі лише того факту, що він відрізняється від інших в позитивному аспекті. Формування конкретнооціночного змісту базується на конкретних характеристиках та якостях об'єкта реклами, які значимі для адресата та визначають його вибір при купівлі товару чи послуги. Серед таких основних характеристик можуть бути:

- зовнішні характеристики (розмір, колір, будова та ін.): *Scandaleyes Mascara. 50% larger brush. Get the London look* [2.1].

- внутрішні характеристики (склад, внутрішня структура та ін.): *More than a snack. It's a superfood. Ounce for ounce. Blue Diaond Almonds have more vitamin E than blueberries, more iron than spinach and 4x more fiber than broccoli, making them the supersnack of superfoods* [2.4].

- характер та ступінь впливу або дії: *Presenting our deeply White™ collection. Rembrandt can do what no ordinary whitening toothpaste can do. Whiten teeth from the inside out. Sure they claim they whiten. But they only reach the surface. We revolutionized whitening. And we're doing it again* [2.4]; *Olay Regenerist. WOW! See brighter, firmer eyes in just one week* [2.1]; *Take the ouch of the ice cream. Arm&Yammer™ Sensitive toothpaste provides maximum pain relief for less* [2.9]; *So refreshing. It's like your mouth's on vacay. Extra-Long Lasting Flavor Spearmint* [2.8].

- характер функціонування: *What is more relaxing than your music? Almost nothing. Bose Quiet Comfort 15 Acoustic noise Cancelling Headphones. Welcome to a quieter world. <...> These are our best headphones, and significant advanced in the noise reduction make them our quietest ever. No other headphones offer you the same combination of less noise, lifelike audio, lasting quality and comfortable fit* [2.5].

- комбінація характеристик: *Massive scandal! Introducing Scandaleyes Mascara for lashes so big it's almost criminal. Our biggest ever brush captures every lash, with 3x more collagen and keratin. If you're going to capture a scandal, it might as well be massive. Rimmel. Get the London look* [2.2].

Як видно з даних прикладів, для формування конкретнооціночного змісту оцінювані характеристики об'єктів реклами можуть бути експліковані за допомогою прикметників у позитивному (*maximum, big, massive*), вищому (*larger, brighter, firmer, quieter*) та найвищому (*quietest, biggest, best*) ступенях, компаративних конструкцій (часто «пустих», тобто без другого члену, відносно якого проводиться порівняння об'єкта реклами) (*3x more collagen and keratin, more than a snack, so big it's almost criminal*), прислівників *like* та ін.

Таким чином, порівняння об'єктів за вказаними в тексті реклами параметрами лежить в основі категоризації об'єктів реклами на основі системи цінностей адресанта-рекламодавця. Адресат в свою чергу здійснює мисленнєве віднесення об'єкта реклами до категорії об'єктів, що позитивно оцінюються у власній системі оціночних категорій, тобто співвідносить об'єкт реклами із власною відповідною оціночною категорією. Отже, інферентний вивід адресата про перевагу об'єкта реклами над іншими об'єктами базується на його власній оціночній категоризації об'єкта. Оскільки задачею будь-якого рекламного тексту є формування позитивного іміджу об'єкта реклами, тому рекламний текст покликаний сприяти віднесенню адресатом об'єкта реклами до оціночної категорії об'єктів позитивної оцінки.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Болдырев Н. Н. Оценочные категории как формат знания / Н. Н. Болдырев // Когнитивные исследования языка. – Вып. III. Типы знаний и проблема их классификации : сб. науч. тр. – М. : ИЯз РАН ; Тамбов : Изд. дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2008. – С. 25–37.
2. Панкова И. М. Сравнение как смыслообразующая доминанта рекламного текста : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / И. М. Панкова. – Ставрополь, 2014. – 23с.
3. Полев Д. М. Сравнительный анализ понятий эталон, прототип и стереотип в контексте проблемы восприятия человека человеком / Д. М. Полев // Теоретическая, экспериментальная и практическая психология : сборник научных трудов под ред. Н.А. Батурина. – Челябинск : ЮУрГУ, 2012. – Т.4. – С. 48–59.

4. Прохоров А. В. Обусловленность процессов инференции импликациями рекламного текста : Монография / А. В. Прохоров. – Saarbrücken : Lambert Academic Publishing, 2011. – 159 p.

5. Сорокин Ю. А. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция / Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов // Оптимизация речевого воздействия. – М. : Ин-т языкознания РАН, 1990. – С. 180 – 196.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Cosmopolitan, April, 2013.
2. Cosmopolitan, February, 2013.
3. Cuisine. – № 155, November, 2012.
4. Fitness, April, 2011.
5. Forbes, USA, 04 March, 2013.
6. Glamour UK, April, 2013.
7. National Geographic, February, 2013.
8. Rolling Stones, USA, 17 January, 2013.
9. Woman's Day, November, 2012.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Євген Червінко – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської мови Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

Наукові інтереси: методика навчання іноземних мов, лінгвістика.

УДК 811.111'42

МОВНІ І ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Інна ШИЛІНСЬКА (Тернопіль, Україна)

У статті виокремлено й охарактеризовано основні жанрові форми наукового стилю. Окреслено основні ознаки наукового стилю. Виявлено і проаналізовано особливості використання лексичних і граматичних ресурсів мови, характерних для провідного жанру англійського наукового стилю – наукової статті.

Ключові слова: мовленнєвий жанр, науковий стиль, наукова стаття, лексико-граматичні особливості.

The main genres of the scientific style as well as its main features have been distinguished and highlighted in the article. Lexical and grammatical peculiarities of a scientific article as the leading genre of English scientific style have been shown and analyzed.

Key words: genre of speech, scientific style, scientific article, lexical and grammatical peculiarities.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку науки характеризується збільшенням кількості міжнародних контактів. Учені беруть активну участь у міжнародних конференціях, семінарах, симпозиумах. Відповідно виникає необхідність публікації результатів дослідження у провідних наукових журналах іноземною мовою, зокрема англійською, яка стала мовою міжнародної наукової спільноти. Процес написання наукової роботи англійською мовою для фахівців різних галузей є досить складним, оскільки передбачає формулювання наукових думок нерідною мовою і, відповідно, потребує спеціальних знань і умінь. У першу чергу, фахівці повинні володіти терміносистемою мови науки, знати особливості наукового стилю, відмінності щодо функціонування усної і письмової форм наукового мовлення, правила оформлення роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Означена проблема знаходить своє висвітлення у роботах вітчизняних і зарубіжних учених (М.Кожина, М. Макарова, Т. Маслова, Т. Міхельсон, Н. Разінкіна, Т. Яхонтова, Д. Байбер, Б. Грей, Е. Койалан, С. Мемфорд та ін.). У вітчизняних мовознавчих дослідженнях представлено жанрову класифікацію наукової прози, здійснено аналіз лексико-граматичних особливостей наукового стилю. Зарубіжними дослідниками розроблено навчальні курси, спрямовані на оволодіння фахівцями навичками академічного письма, необхідними для самостійного написання наукових робіт. Утім, враховуючи сучасні тенденції розвитку наукової прози, мова науки залишається в центрі уваги дослідників. Особливо це стосується англійської наукової комунікації, жанрові форми якої сьогодні зазнають еволюційних та модифікаційних змін, що зумовлено соціально-економічним та технологічним розвитком суспільства.

Зважаючи на сказане, **метою** статті є висвітлення мовних і жанрових особливостей наукового стилю. Реалізація поставленої мети передбачає виконання наступних **завдань** дослідження – виокремити основні жанри наукового стилю; виявити та проаналізувати

особливості використання лексичних та граматичних ресурсів мови, характерних для англомовних жанрів наукового стилю.

Кожен стиль реалізується у властивій йому системі жанрів. Уперше проблему співвідношення мовлення і мовленнєвих жанрів було порушено видатним філологом і філософом ХХ ст. М. Бахтіним. У своїй статті «Проблема мовленнєвих жанрів» учений зазначає, що мовці говорять відносно стійкими типовими формами висловлювань, які і є мовленнєвими жанрами і засвоюються так само, як і мова [1, с. 248]. Комуніканти будують своє мовлення за певними жанровими формами, досить часто не підозрюючи про їх існування. Утім, ці форми, на думку М. Бахтіна, є значно гнучкіші і вільніші за форми мови.

Щодо співвідношення мовленнєвого жанру і стилю, то мовознавці відносять стиль до родової категорії, а мовленнєвий жанр – до видової [2, с. 109]. Тобто, жанр формується у межах певного функціонального стилю, який і впливає на особливості його створення. Отже, жанр володіє як загальними характеристиками, притаманними певному функціональному стилю, так і специфічними жанровими особливостями.

У межах наукового стилю виокремлюють такі жанри: власне наукові (монографія, наукова стаття, реферат, рецензія, анотація); науково-навчальні (підручник, посібник, довідник); науково-популярні (нарис, стаття). Усі жанри наукового стилю покликані чітко, послідовно й лаконічно передати наукові відомості або довести істинність уже існуючого знання.

До основних ознак наукового стилю відносять: абстрагованість, логічність, точність і однозначність, узагальненість, ясність і об'єктивність викладу матеріалу. Наукові тексти мають типову структуру і характеризуються використанням специфічної лексики, а саме: великої кількості галузевих та загальнонаукових термінів, символів, графіків, схем, а також відсутністю емоційно-експресивної лексики. Зберігаючи основні ознаки наукового стилю, кожен жанр, який функціонує у межах цього стилю, характеризується своїми особливостями використання мовних засобів.

Найбільш поширеним жанром наукової прози є *наукова стаття*, присвячена певній темі і розрахована на фахівців, які є компетентними у цій темі. Наукова стаття може бути повідомлювальна (містить інформацію про нові результати досліджень); оглядова (містить аналіз подій, явищ тощо); аналітична (пропонує всебічний аналіз фактів, що призводить до розв'язання наукової проблеми); дискусійна (про спірні питання).

Монографія – наукова праця, у якій досліджується одне чи обмежене коло питань. Порівняно з іншими жанрами наукової прози, монографія допускає більшу вільність у вираженні суб'єктивних поглядів, особливо це стосується одноосібних монографій. Колективні монографії, які написані групою співавторів, є більш формальними щодо мовного вираження. Великий текстовий обсяг монографії передбачає її чітке структурування, що необхідно для ефективного сприйняття наведеного матеріалу. У монографії представлено опрацьований фактичний матеріал, переконливі висновки, запропоновано наукову гіпотезу чи концепцію вирішення важливої наукової проблеми. Порівняно з іншими жанрами наукової прози, монографія зазнала найменше змін у процесі історичного розвитку.

На відміну від монографії і статті, які є первинними джерелами інформації, *анотація і реферат* представляють собою вторинні джерела наукової інформації. *Анотація* – це стисла характеристика змісту і призначення наукової роботи. Анотації поділяють на довідкові, які розкривають тему і зміст первинного джерела інформації, і рекомендовані, що вказують на значущість документа для певної категорії читачів. В анотації у стислій формі подають лише найголовніші висновки і положення первинного документа. Тому, тут обмежено використання особових і вказівних займенників та складних зворотів.

Реферат – це короткий виклад великого дослідження або кількох праць із певної наукової проблематики. Реферування передбачає творче, аналітичне осмислення вихідної наукової інформації і створення нового вторинного тексту. У рефераті подають основні положення, істотні наукові дані, що містяться у першоджерелі.

До спільних ознак *підручника і посібника* відносять: науковість, об'єктивність викладеного матеріалу, відповідність навчальній програмі, доступність подання матеріалу,

поступове і послідовне введення термінологічної лексики, дотримання норм літературної мови.

Розглянемо детальніше лексико-граматичні особливості провідного жанру наукового дискурсу – англійської наукової статті. Відповідно до вимог, які сьогодні висувають більшість міжнародних науково-галузевих журналів, наукова стаття повинна містити такі розділи:

1. Title (повна назва статті)
2. Authors (імена авторів статті)
3. Data on authors (відомості про авторів)
4. Abstract (10-12 лінійок, сутність статті, отриманні результати дослідження)
5. Key words (ключові слова для створення Індексу)
6. Introduction (вступ)
7. Content (зміст статті)
8. Results (результати)
9. Discussion (обговорення)
10. Conclusions (висновки)
11. Acknowledgements (висловлення подяки тим, хто допомагав в написанні статті)
12. References (посилання на використану літературу).

Метою публікації наукової статті в міжнародному фаховому журналі є досягнення адекватного порозуміння між представниками різних культур, прийняття читачем авторського бачення причин і результатів досліджуваної проблеми.

В англійській мові існує достатньо розгалужена система засобів для вираження сутнісного змісту наукового тексту: модальні дієслова (*can, could, should, ought, may, might*), модальні прикметники (*certain, undoubted*), модальні прислівники, які виражають можливість (*apparently, possibly, probably*), модальні іменники (*assumption, possibility*), кліше для висловлювання думки (*it may be suggested, it seems reasonable to assume, to our knowledge*).

На початку статті автори часто використовують безособові чи неозначено-особові речення для означення поставленої проблеми: *it is generally agreed that; they have found; we must define*. Представлення теми дослідження здійснюється переважно з використанням пасивних конструкцій: *systems are exploited; effect is studied; the model is created*.

Важливе значення для адекватного розкриття результатів дослідження має правильне використання граматичних ресурсів мови. Під час представлення теми чи предмету дослідження речення будують у *Present Simple*, якщо необхідно підкреслити закінчений характер дії – використовують *Present Perfect*, для опису виконаної роботи чи аналізу досліджень інших авторів – *Past Simple*.

Вибір відповідного лексичного еквівалента також може представляти певні труднощі. Причиною неадекватного використання лексичних одиниць є розгалужена синонімія слів як в англійській, так і в українській мовах. Доцільність вживання того чи іншого слова диктується нормами наукового стилю. Так, наприклад, у розмовному мовленні спостерігаємо функціонування дієслів: *begin, follow, keep*, тоді як у наукових текстах більш уживаними є їх відповідники: *start, succeed, maintain*. Досить часто лексичні словосполучення (*collocations*), що використовують автори статті, які не є носіями англійської мови, відрізняються від тих словосполучень, що прийнято використовувати в англійській мові. Поширеною помилкою є неправильне вживання авторами статей псевдоінтернаціональних слів («фальшивих друзів перекладача»): *actual* замість *relevant, topical*; *complex* замість *comprehensive*.

Смислове значення дієслова *досліджувати* в англійській мові передається за допомогою низки слів відповідно до контексту та інтенції автора статті: *study* – виражає найбільш загальне значення дієслів *вивчати* і *досліджувати*; *investigate* – підкреслює ретельність, багатосторонність дослідження; *examine* – окрім *вивчати, досліджувати* означає *розглядати, уважно оглядати, перевіряти*; *analyze* – *досліджувати, вивчати* (з елементами аналізу); *consider* – *вивчати, розглядати* (приймаючи до уваги різноманітні параметри досліджуваного явища чи процесу).

Логіко-смилова зв'язність наукового тексту виражається за допомогою так званих слів-зв'язок (*guide words*): *to begin with, in addition to, meanwhile, in other words*. Під час опису результатів дослідження, коли необхідно описати методи, прийоми, а також пристрої, за допомогою яких проводилось дослідження, використовують слова: *by, with, using, by means of*. Коли мова йде про *метод дослідження*, необхідно пам'ятати, що в англійській мові слово *метод* не завжди має однозначний еквівалент і може бути представлене окрім *method* також словами *technique* – *метод, спосіб, методика*; *approach* – *метод, підхід, розгляд*; *procedure* – *метод, прийом, процедура, операція*. Так, наприклад, у комп'ютерній термінології: *метод доступу* – *access method*; *метод стандартних блоків* – *building-block approach*; *метод ущільнення* – *compression technique*.

Для англомовного наукового стилю характерною рисою є вживання інфінітивних, герундіальних та номінативних конструкцій. Так, під час постановки мети написання роботи доцільним буде використання структур: *be designed+Infinitive (Noun)*; *be intended for + Gerund, for + Noun (the system was designed to protect data; the study was intended for the establishment of...)*. Описати дію, за допомогою якої проводилося дослідження, можна за допомогою наступних структур: *by + Gerund, by + Noun (by comparing, by comparison, by measuring, by measurement)*.

Дієслова *use, employ, apply, utilize* мають загальне смислове значення *застосовувати*. Утім, необхідно пам'ятати, що *use* використовують як в розмовному, так і в науковому мовленні; дієслово *employ* більш характерне для письмового наукового стилю; смислове значення дієслова *apply* передбачає застосування конкретних результатів у визначеній галузі і з конкретною метою, тоді як *utilize* використовують, коли мова йде про практичне застосування результатів.

Здійснити опис основних характеристик досліджуваного процесу чи явища можна за допомогою таких іменників і словосполучень як: *feature* – *рису, characteristics* – *характерна риса, peculiarity* – *особливість*; *characterized by* – *характеризуватись*; *be typical of* – *бути типовим для*. Іменники *feature, characteristics, peculiarity* можуть супроводжуватися прикметниками *main, basic, essential* – *основний, головний*; *remarkable, distinguished, notable, significant* – *визначальний, значний, суттєвий*; *specific, characteristic* – *характерний*; *unique, peculiar* – *унікальний, особливий*.

Під час представлення результатів дослідження використовують дієслова, які їх описують чи пояснюють, а саме: *show, indicate, demonstrate* – *показувати*; *confirm, verify* – *підтверджувати, перевіряти*; *favour* – *сприяти*, *prove* – *підтверджувати*. Охарактеризувати та порівняти отримані й уже існуючі результати дослідження можна за допомогою прикметників: *similar* – *подібний*, *final* – *кінцевий*, *preliminary* – *попередній*, *contradictory, ambiguous* – *суперечливий*, *accurate, exact* – *точний*, а також іменників і словосполучень: *agreement, correlation* – *відповідність, співвідношення*; *show agreement, find agreement with* – *виявляти відповідність*. Якщо необхідно вказати на певні розбіжності між отриманими й існуючими результатами дослідження, наступні лексичні одиниці є найбільш уживаними: *discrepancy, disagreement* – *відмінність, розбіжність*; *disagree with* – *не співпадатим, суперечити*. Для розгляду аргументів за і проти існують такі відомі кліше як: *it is well known fact that* – *загальновідомо, що...*; *it is undeniable that* – *незаперечним є те, що...*; *firstly / secondly, finally* – *по-перше / по-друге, на завершення*.

Про результати проведеного дослідження говорять на основі певних теорій, даних, явищ. Для цього в англійській мові існує достатньо розгалужена низка словосполучень: *based on (upon), on the basis of* – *на основі*, *according to, in terms of* – *згідно з, відповідно до*, *by assuming, under assumption that* – *припускаючи*; *on the hypothesis* – *на основі гіпотези*.

Підвести підсумки наукового дослідження автор може за допомогою таких найбільш уживаних висловлювань як: *it is concluded that, it may be concluded that* (*зроблено висновок, що..., можна зробити висновок, що ...*); *the main feature of* (*основною рисою*); *it lets to analyze* (*це дає змогу аналізувати*); *it has next facilities* (*це дає наступні можливості*), *as a result of* (*у результаті*), *a general conclusion is made* (*зроблено загальний висновок*), *it may be noted that* (*можна відзначити, що...*), *thus, therefore, consequently* (*таким чином, отже*). Досить часто у

висновках після повідомлення про отримані результати наводять рекомендації чи пропозиції щодо їх використання. Для їх вираження слугують наступні слова і словосполучення: *propose, suggest, recommend, make a suggestion – пропонувати, рекомендувати; it is necessary that – необхідно щоб.*

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, сьогодні провідним жанром наукового дискурсу є наукова стаття. Характерними рисами англомовної наукової статті є використання пасивних конструкцій, іменникових словосполучень, значної кількості термінологічної лексики, специфічних синтаксичних зворотів, загальнонаукової матамови. Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо у дослідженні мовностилістичних особливостей різновидів наукової статті.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Бахтин М. М. Проблема речевих жанров / М.М. Бахтин // Литературно-практические статьи. – М.: Художественная литература, 1986. – С. 237 – 280.
2. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної генології : Навчальний посібник / Ф.С. Бацевич. – К. : Видавничий центр «Академія», 2006. – 248 с.
3. Мацько Л. І. Культура української фахової мови : Навчальний посібник / Л.І.Мацько, Л. В. Кравець. – К. : Академія, 2007. – 360 с.
4. Михельсон Т. М. Как писать по-английски научные статьи, рефераты и рецензии / Т. Михельсон, Н. Успенская. – Сб.: Спец. Лит., 1995. – 168 с.
5. Яхонтова Т. В. Жанри первинної наукової комунікації : сучасні тенденції розвитку/ Т. Яхонтова // Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка : Серія «Філологічні науки». Мовознавство. – 2014. – № 2. – С. 135 – 140.
6. Biber D., Gray B. Challenging stereotypes about academic writing: Complexity, elaboration, explicitness//Journal of English for Academic Purposes. –2010. – № 9. – P. 2 – 20. – Иностранные языки: теория и практика 2/2012(15).
7. International Journal of Computing. – Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2008. – Vol.7, № 2. – 126 p.
8. Koyalán A., Mumford S. Changes to English as an Additional Language of writers' research articles: From spoken to written register// English for Specific Purposes. – 2011. – № 30. – P. 113– 123.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Інна Шилінська – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов та професійної комунікації Тернопільського національного економічного університету.

Наукові інтереси: проблеми перекладу науково-технічних текстів, культура фахового мовлення.

УДК 81'42 = 111

МЕДІЙНА АВТОРИЗАЦІЯ В АНГЛОМОВНОМУ ЖУРНАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ: ЛІНГВОРИТОРИЧНІ ПРИНЦИПИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Катерина АНДРІЙШИНА (Київ, Україна)

У статті запропоновано диференціацію двох основних різновидів авторизації в англомовному журнальному тексті – індивідуальної і інституційної – з опорою на риторичні етапи текстобудови, які включають інвенцію, диспозицію, елокуцію, та способи впливу, які охоплюють етос, логос, пафос, що продемонстровано на матеріалі англомовних часописів новин Time та The Economist.

Ключові слова: авторизація, інвенція, диспозиція, елокуція, етос, логос, пафос.

The article distinguishes two main types of authorship in English magazine text – individual and institutional – drawing on rhetorical text-building stages of invention, disposition, elocution as well as the persuasion methods of ethos, logos, pathos which is exemplified by the analysis of articles from Time magazine and The Economist.

Key words: authorship, invention, disposition, elocution, ethos, logos, pathos.

Розвиток медійного дискурсу як сукупності процесів і продуктів мовленнєвої діяльності у сфері масової комунікації в усьому багатстві і складності їх взаємодії [6, с. 20] зумовив зміни у розумінні багатьох традиційних лінгвістичних явищ, серед яких і авторизація тексту, яка залежно від позицій дослідників має різні тлумачення. З погляду семантичного синтаксису авторизація розглядається як обов'язкова характеристика речення, що вказує на автора, його констатації або оцінки дійсності [8, с. 263]. При дослідженні наукового дискурсу авторизацію потрактовують як інтеграційну прагмасемантичну категорію, що відображає опредметнені в семантиці й структурі дискурсу комунікативно-прагматичний, метакомунікативний та оцінний компоненти смислу, ідентифікуючи автора як мовну особистість і суб'єкта пізнання [4, с. 5]. Специфіка авторизації медійного тексту

полягає в тому, що він може створюватися багатьма учасниками комунікативного процесу, кількість яких інколи сягає восьми [15, с. 48]. Відповідно, **актуальність** цієї статті зумовлена необхідністю встановити статус медійної авторизації як нового явища, зумовленого розвитком дискурсу ЗМІ. Досягнення вказаної мети передбачає розв'язання таких **завдань**: дати визначення медійної авторизації; диференціювати її різновиди, поширені в англomовному журнальному дискурсі; встановити зв'язок медійної авторизації з риторичними канонами текстопобудови і способами впливу. **Матеріалом** дослідження слугують статті з індивідуальною та інституційною авторизацією, представлені в англomовних виданнях *Time* та *The Economist* відповідно.

Медійна авторизація постає як континуум, який охоплює три основні різновиди адресанта: індивідуального, представленого подібно до традиційних різновидів дискурсу окремим автором [7, с. 12]; колективного, що включає групу осіб, яка створює текст на основі розподілу праці [13, с. 169]; інституційного, коли кілька авторів "конструюють і підтримують певну суспільну групу" [19, с. 253]. Відповідно, медійну авторизацію розглядаємо як інтеграційну категорію, пов'язану з текстовим конструюванням дійсності в індивідуальній, колективній або інституційній перспективі. Найбільш диференційовано медійна авторизація представлена в англomовних журналах новин трьома основними різновидами: індивідуальним, характерним для американських новинних часописів *Time* і *Newsweek*; колективним, поширеним у журналі *Time*; інституційним, підтримуваним британським виданням *The Economist*, яке подає статті без посилання на авторів.

Для вивчення медійної авторизації залучаємо інструментарій лінгвориторики як мистецтва впливу на аудиторію [20, с. 275]. З одного боку, риторичне дослідження передбачає урахування етапів текстопобудови, які включають інвенцію (відбір аргументів), диспозицію (розташування матеріалу), елокуцію (відбір мовних засобів і тропів), запам'ятовування й представлення [1, с. 22]. З іншого боку, риторичний підхід передбачає урахування способів впливу: етосу, який із авторської саморепрезентації трансформується в медіа-дискурсі в зображення будь-якого референта [12, с. 131]; логос, який розглядається як аргументація [18, с. 13]; і пафос, який крім емоцій, апелює ще й до потреб і оцінок аудиторії [11, с. 51]. Відповідно, у статті запропоновано лінгвориторичну методику аналізу різних видів медійної авторизації, яка поєднує етапи текстопобудови зі способами впливу. На першому етапі встановлюємо вибір теми, на другому – послідовність її лінеаризації, а на третьому – аналізуємо вибір мовних одиниць в аспекті апеляції до етосу, логосу або пафосу.

Застосування вказаної лінгвориторичної методики аналізу продемонструємо на прикладі двох різновидів авторизації: індивідуальної, задіяної у часописі *Time*, і інституційної, характерної для журналу *The Economist*. Індивідуальна авторизація представлена у статті під заголовком *Boris Nemtsov's murder reveals Russian weakness – not strength* (*Time* 16.03.2015), написаній Яном Бремером (*Ian Bremmer*), а інституційна – матеріалом, названим *Central Asia's Putin* (*The Economist* 14.03. 2015), поданому без посилання на автора.

На інвентивному етапі аналізу тематику та проблематику статей встановлюємо через співвіднесення змісту заголовків, які виражають тему або тематичний елемент (*topic*) медійного тексту [5, с. 236], та проблему, тобто ідейне осмислення автором зображеного у тексті соціального явища [14, с. 61], з ключовими словами статті, які передають зміст і головну ідею будь-якого твору [2, с. 35]. Ураховуючи спільні для двох статей ключові слова – *murder, opposition, power* – доходимо висновку про схожі теми обох статей, які стосуються убивств головних опозиціонерів до існуючої влади в Росії й Таджикистані, та спільну проблему – тоталітаризм керуючої влади Росії й Таджикистану. У статті з індивідуальною авторизацією тема, виражена у заголовку *Boris Nemtsov's murder reveals Russian weakness – not strength*, пов'язується з конкретною країною топонімом *Russia*, постаттю антропонімом *Boris Nemtsov* та подією загальним іменником *murder*, а проблема не есплікується. Інституційно-авторська стаття з журналу *The Economist* диференціює як тему про вбивство головного опозиціонера Таджикистану (*a leading critic is murdered*), так і проблему, а саме:

тоталітаризм влади, що виявляється у виключенні опозиції з парламенту (*the opposition booted out of parliament*). Тема статті позначається у заголовку *Central Asia's Putin* від супротивного: вказує на місце події – Центральну Азію (*Central Asia*), але ім'я головного учасника події прямо не називає, а позначає керівника Таджикистану через зіставлення з Путіним.

На етапі диспозиції встановлюємо вплив авторизації на послідовність розташування матеріалу. У статті з індивідуальною авторизацією з журналу *Time* виклад змісту відповідає аргументативно-риторичній структурі, яка загалом включає секції вступу (*exordium*), нарації (*narration*), розмірковування автора (*division*), доказу авторської думки (*proof*), спростування (*refutation*) і заключної частини (*peroration*) [16, с. 82]. В аналізованій статті вступ уводить учасників події; нарація описує попередню подію, розмірковування автора стосуються винних в описаній трагедії; та заключною частиною. Вступ розширює подану у заголовку тему, закладаючи основу подальшого розгортання медіа-тексту: вбивство російського опозиціонера Бориса Немцова як причина руйнування стосунків між Заходом та Росією, напр., *The brazen murder of Russian opposition figure Boris Nemtsov is the latest confirmation that the relationship between the West and Russia is irretrievably broken [...]*.

Сигналом початку наступного блоку – нарації – про попереднє життя головного учасника є речення, яке описує особисті дружні стосунки автора з Борисом Немцовим, напр., *I knew Boris very well*. За блоком нарації йде авторське розмірковування про винного у вбивстві опозиційного лідера (*a system in which the murder of a major opposition figure became thinkable*): чи то Борис Немцов (*Boris Nemtsov stayed*), чи Вашингтон (*some of the mistakes were Washington's*), чи Путін (*Putin is to blame*). Про заключну частину композиції статті сигналізує речення *Boris' death confirms just how misplaced our bet on Putin was*, яке повертає читача до головної події – смерті Бориса Немцова, заявленої в заголовку *Boris Nemtsov's murder reveals Russian weakness – not strength*.

Будова статті з інституційною авторизацією з часопису *The Economist* відповідає наративній структурі новинного дискурсу, яка складається з наступних блоків: заголовок, вступ, блоки головної й попередньої подій, контекст й коментарі [5, с. 264]. Інституційна авторизація виявляється у наявності блоків головної і попередньої подій, а також контексту. Блок головної події встановлюємо через співвіднесення змісту заголовка *Central Asia's Putin* з ім'ям тоталітарного керівника Таджикистану (*Emomali Rahmon*), подібним до Путіна (*[...] a civil war that pitted a jumble of opposition parties against former Communist bosses led by Emomali Rahmon, now president*), та з трагедією, пов'язаною з іншою дійовою особою – опозиціонером Умаралі Куватовим (*Umarali Kuvatov*), якого було застрелено: *Last week, Umarali Kuvatov, leader of a Tajik movement called Group 24 [...] was shot in the back of the head*. Сигналом початку наступного блоку – попередньої події – слугує дата *March 1st*, до якої відбулися парламентські вибори: *The murder came days after a parliamentary election in Tajikistan on March 1st*. Про початок блоку контексту, що описує більш загальний фон для головної і попередньої подій, сигналізують одиниці, які відбивають схожість між двома країнами, у яких було вбито опозиційних лідерів – Росією й Таджикистаном: *Russia is not the only former Soviet republic where opposition leaders are being gunned down in the street. Last week, Umarali Kuvatov, leader of a Tajik movement called Group 24 [...] – was shot in the back of the head*.

Елокутивний етап аналізу спрямований на встановлення вербального втілення авторизації у виокремлених блоках статей з урахуванням способів впливу: етосу (саморепрезентація автора й зображення певного референта), логосу (послідовність аргументації) та пафосу (вплив на емоції, потреби й оцінки аудиторії).

Етосні відмінності між двома різновидами авторизації представлені особовим та безособовим представленням автора; логосні – суб'єктивністю та об'єктивністю аргументування; пафосні – безпосередністю або опосередкованістю іменування емоцій та оцінок.

Авторський етос у статті з індивідуальною авторизацією відображений особовими займенниками *I* та *we* (*I knew Boris very well, I agreed, Boris and I, we thought, Boris and I, we argued, do I think [...]?, we'll miss you*), та інклюзивним *our* (*our hope, our bet*), що представляють автора окремо або разом із головним героєм (*Boris Nemtsov*). Безособова інституційна авторизація, яка вказує на авторську відстороненість від описуваних подій, відображена одиницями, які замість автора вказують на інші джерела інформації: прислівник *reportedly* зі значенням «як повідомляють» вказує на неідентифіковане джерело, вираз *that speculate the Turkish media was* відсилає до турецьких медіа.

Послідовна аргументація як спосіб міркування автора, в ході якого формується певна теза – думка, істинність якої треба довести [10, с. 283] різниться в статтях з індивідуальною та інституційною авторизацією. Одна теза обох статей – антидемократизм – виражається по-різному. У статті з індивідуальною авторизацією речення *Putin was no democrat* характеризує Путіна як не-демократа, а аргументи на підтримку цієї тези спираються на суб'єктивний досвід автора, а тому висловлюються у формі риторичних запитань, напр., *But could you blame him (Putin)? He (Putin) cast supporters of the West as dangerous enemies of the state. Boris Nemtsov stayed. Was it bravery? Do I think Putin had him killed?*

В інституційно-авторській статті аргументація спирається на авторський об'єктивізм, тобто подається без оцінки. Теза *Tajikistan has never had an election that was judged fair by independent observers* формулюється у вигляді категоричного судження про те, що вибори в Таджикистані ніколи не проходили чесно, тобто були адемократичними. Аргумент до цієї тези представлений конкретним фактом про виключення опозиції з національного законодавчого зібрання: *[...] this month, the IRPT was shut out of the national legislature for the first time.*

Апеляція через пафос за індивідуальної авторизації здійснюється опосередковано за допомогою метафор, епітетів у всіх секціях статті. Емоції виражені опосередковано метафоричними одиницями. Так, зіставлення головного героя з поривчастим вітром (*brash*), зображення його невгамовності (*restless*) імплікують емоцію інтересу-збудження [9, с. 98], яка спонукала Бориса Немцова, що вів активне політичне життя, до дії: *He (Nemtsov) was brash [...] restless man [...]*. Розлука, як фізична так і психічна, є одним з основних та найбільш поширених активаторів емоції суму [9, с. 154], і в аналізованій статті позначається найвищим ступенем порівняння прикметника *dramatic* зі значенням хвилювання “*exciting and impressive*” [17], вказуючи на сум автора, напр., *Boris killing is the most dramatic indication [...]*, та мовної одиниці *miss* зі значенням “сумувати за кимось” (*feel sad about somebody*) [17] у висловленні *We'll miss you, Boris Efimovich!* з заключного блоку.

Пафос у статті з інституційною авторизацією номінується прямо емотивними одиницями *fear* «страх», *angry* «сердитий, гнівний», *violently* «жорстко, брутально» у заключному блоці тексту. Їх уживання диференціє два різновиди емоційності в наступному прикладі: універсальну, позначену іменником *fear* «страх» у позиції підмета, та ситуативну, поіменовану одиницями *angry* і *violently*, які характеризують опонентів (*opponents*): *The fear is that some opponents – angry at being denied even the vestiges of influence – may now respond violently.*

Особисто-негативні оцінні мовні одиниці, характерні для статті з індивідуальною авторизацією, відображають зв'язок між автором й описаною в медіа-тексті реальністю з точки зору ціннісного негативного характеру [3, с. 5]. Особисто-негативна оцінка відбиває ставлення автора до описуваних подій за допомогою оцінних мовних одиниць. У словосполученні *brazen murder* прикметник *brazen* зі значенням зухвалості інтерпретує іменник “вбивство” як показник дії, що чиниться без хвилювання через її невірність та аморальність “*the actions of a person who is not embarrassed about behaving in a wrong way*” [17], а поєднання у складі виразу *irretrievably broken relationship* прислівника *irretrievably* “безнадійно” у негативній формі з дієприкметником *broken* зі значенням “зруйнований” оцінює неналежність стосунків “*not working properly*” [17]: *The brazen murder of Russian opposition figure Boris Nemtsov is the latest confirmation that the relationship between the West*

and Russia is *irretrievably broken* – and will remain so as long as Vladimir Putin is in power. Дієслово *misplace* зі значенням “поставити в невірне місце” (*put in the wrong place*) [17] прямо вказує на авторську негативну оцінку здійсненого вибору, про що у його значенні свідчить сема ‘*wrong*’ “невірний”: *Boris’ death confirms just how misplaced our bet on Putin was*. Дієслово *blame* з семантикою звинувачення “say that someone is responsible for something bad” [17] висловлює авторський осуд: [...] *Putin is to blame*. Сполучення заперечних часток *no, not, neither* з ім’ям Володимира Путіна (*Vladimir Putin*) підкреслює авторську негативну оцінку діяльності політика у наступних висловленнях: [...] *Putin was no democrat; Putin wasn’t [...]; Putin can’t back down [...]*.

Таким чином, відмінності між індивідуальною та інституційною авторизацією в журнальному дискурсі виявляємо на трьох етапах аналізу. На першому етапі – інвентивному – з’ясовано, що статті з індивідуальною та інституційною авторизацією мають спільну проблематику та схожу тематику. На другому – диспозитивному – етапі виявлено, що індивідуально-авторська стаття має аргументативно-риторичну структуру, а інституційно-авторська – наративну структуру новинного дискурсу. Третій етап аналізу встановив елокутивні відмінності індивідуальної і інституційної авторизації, що виявляються у таких параметрах: особовість і безособовість саморепрезентації автора; суб’єктивність і об’єктивність авторської аргументації; опосередкованість і безпосередність вираження автором емоцій. Водночас встановлено, що висловлення оцінок характерне лише для статті з індивідуальною авторизацією. Подальше дослідження авторизації в медіа-текстах вбачаємо в аналізі журнальних текстів з колективною авторизацією, за якої медіа-матеріал підписують декілька осіб.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Безменова Н.А. Очерки по теории и истории риторики / Н.А. Безменова. – М.: Наука, 1991. – 215 с.
2. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / А. Вежбицкая. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – 288 с.
3. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки / Е.М. Вольф. – М.: Наука, 1985. – 224 с.
4. Гнезdechko O.H. Авторизация научного дискурса: коммуникативно-прагматический аспект (на материале англоязычных статей современных европейских и американских лингвистов) / O.H. Гнезdechko : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Киевск. нац. лингв. ун-т. – К., 2005. – 20 с.
5. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация: Пер. с англ. / Т. А. ван Дейк. – Благовещенск : БГК им. И.А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. — 308 с.
6. Добросклонская Т.Г. Медиадискурс как объект лингвистики и межкультурной коммуникации / Т.Г. Добросклонская // Вестник Московского университета. Серия 10. Журналистика. — 2006. — № 2. — С. 20—33.
7. Добросклонская Т.Г. Медиалингвистика: вчера, сегодня, завтра / Т.Г. Добросклонская // Актуальные проблемы современной медиалингвистики и медиакритики в России и за рубежом. Международный научный семинар. – Белгород, НИУ «БелГУ», 2-3 апреля 2014 г. – С. 8—17.
8. Золотова Г. А. Очерк функционального синтаксиса русского языка / Г.А. Золотова. – М.: Наука, 1973. – 351 с.
9. Изард К.Э. Психология эмоций : Пер. с англ. / К.Э. Изард. – СПб.: Питер, 2000. – 464 с.
10. Конверський А.Є. Логіка (традиційна та сучасна) : Підручник для студентів вищих навчальних закладів / А.Є. Конверський. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 536 с.
11. Олянич А.В. Презентационная теория дискурса : монография / А.В. Олянич. – Волгоград : Парадигма, 2004. – 507 с.
12. Потапенко С.І. Когнітивна риторика ефекту: в пошуках методу (на матеріалі інавгураційних звернень американських президентів Дж. Кеннеді і Дж. Буша) / С.І. Потапенко // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. – 2012. – Т. 15, №2. – С. 131—140.
13. Рождественский Ю.В. Теория риторики : учеб. пособие / Ю.В. Рождественский; под. ред. В.И. Аннушкина. – 4-е изд., испр. – М.: Флинта : Наука, 2006. – 512 с.
14. Ференц Н.С. Основы литературоведения : Підручник для студентів, аспірантів, викладачів ВНЗ / Н.С.Ференц. – К.: Знання, 2011. – 431 с.
15. Fairclough N. Media Discourse / N. Fairclough. – L., etc. : Arnold, 1995. – 214 p.
16. Leith S. You Talkin’ to me? Rhetoric from Aristotle to Obama / Sam Leith. – L. : Profile Books, 2012. – 296 p.
17. Longman Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.ldoceonline.com
18. Perelman Ch. The New Rhetoric : A Treatise on Argumentation / Ch. Perelman, L. Olbrechts-Tyteca. – Notre Dame : University of Notre Dame Press, 1969. – 566 p.
19. Renkema J. Introduction to Discourse Studies / J. Renkema. – Amsterdam, Phil.: Benjamins, 2004. – 363 p.
20. Tabakowska E. Rhetoric: “the most valuable gift of gods” or “the art of deception”? / E. Tabakowska // Texts and Minds : Papers in Cognitive Poetics and Rhetoric. – Frankfurt a. M. : Peter Lang, 2012. – P. 275—288.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Катерина Андрійшина – аспірант кафедри англійської філології і філософії мови імені професора О.М. Мороховського Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: сучасний англомовний журнальний дискурс, когнітивна риторика.

УДК 004.738.52:811.112.2

СПЕЦИФІКА ТЕКСТУ ІНТЕРНЕТ-РЕКЛАМИ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОМОВНИХ САЙТІВ)

Крістіна БАЮН (Житомир, Україна)

У статті розглядається поняття Інтернет-реклами як складного полікодового твору, сукупності вербального тексту та зображення. Виявлено особливості функціонування рекламного тексту, розміщеного в Інтернеті. З'ясовано, що даний тип реклами має специфічні вербальні та невербальні складові семіотичного тексту. Розглянуто основні форми тексту Інтернет-реклами на матеріалах німецькомовних сайтів.

Ключові слова: Інтернет-реклама, полікодовий твір, гіпертекст, інтертекстуальність, таргетинг.

The article considers the concept of Internet advertising as a complex polycoded work, a unity of a verbal text and image. The features of functioning of advertising texts placed online have been identified. It has been found out that this type of advertising possesses specific verbal and nonverbal components of a semiotic text. The main forms of German Internet advertising texts have been analyzed.

Keywords: Internet advertising, polycoded work, hypertext, intertextuality, targeting.

З розвитком засобів масової комунікації та їх впливом на людську діяльність все дедалі актуальнішими стають дослідження проблеми функціонування мовленнєвих утворень в ЗМІ. Реклама є одним з найбільш яскравих різновидів ЗМІ, оскільки вона не тільки відображає соціально - економічний розвиток суспільства, служить засобом просування на ринок товарів та послуг, а й впливає на свідомість, поведінку людини, створення стереотипів, стає джерелом збагачення наших знань та уявлень про світ. **Предметом** розгляду даної статті є рекламний текст у мережі Інтернет як особлива інформаційно-комунікативна одиниця, яка виступає однією зі складових єдиного комплексу комунікативно-прагматичних засобів, що забезпечують успішну реалізацію рекламного повідомлення.

Постановка проблеми. Реклама націлена привернути увагу, викликати інтерес та стимулювати збут, й для досягнення цієї мети укладачі рекламного тексту звертаються до використання різноманітних лінгвістичних та психологічних прийомів функціонування мовних одиниць у рекламі. В даній розвідці ми спробуємо розкрити специфічні властивості тексту Інтернет-реклами на матеріалі німецькомовних сайтів і показати яким чином реклама у Мережі вирізняється від інших видів реклами для досягнення максимального впливу на споживача.

Огляд останніх досліджень і публікацій. У зв'язку з бурхливим розвитком Інтернет-технологій та появою особливого типу реклами – Інтернет-реклами все більше дослідників звертаються до її вивчення та питання створення рекламних текстів в Інтернеті. Зазначений напрямок є одним з найбільш перспективних і вимагає до себе особливої уваги наукової спільноти. Розгляду явища Інтернет-реклами, а також більш докладного аналізу окремих типів реклами в Мережі присвячені роботи таких дослідників, як П.А. Алашкін, А.Н. Басов, С.В. Сухов, А.А. Яковлев та А.Б. Чупрун та інших. До зарубіжних авторів з Інтернет-реклами слід віднести С. Армстронга, Н. Барретта, К.Д. Фрай, А. Яночка, Н. Медоффа, Б.К. Кей, Дж. Пламмера, С. Раппапорта, Е. Хорсон, К.Б. Шіена, М. Зелковіца та інших.

Виклад основного матеріалу. Однією з суттєвих причин неухильно зростаючого науково-практичного інтересу до Інтернету є його орієнтація на максимально широку та різноманітну аудиторію й вплив практично на усі сфери життя. Розвиток глобальної мережі спричинює виникнення принципово нового світу з так званою віртуальною дійсністю, в якому значно зростає можливість впливу на суспільство й окрему особистість зокрема. Внаслідок цього не дивно й зростаючий вплив Інтернету на мову. Комп'ютеризація суспільства призводить до розширення взаємодії людини та машини й залученню до цього процесу все більшої кількості учасників. Це висуває свої вимоги до мовних засобів, які

використовуються для фіксації, збору, передачі, зберігання, пошуку та переробки усїєї соціально значущої інформації, що, безумовно, позначається на темпах та напрямках розвитку мови, що в свою чергу призводить до революційних перетворень в мові, які ми можемо спостерігати в даний час, саме в цьому і полягає **актуальність** даного дослідження.

Незважаючи на величезний інтерес до феномену Інтернет-реклами, подібних дефініцій налічується не так вже і багато, завдяки зовсім молодому віку явища. Комплекс дефініцій поняття “Інтернет-реклама” сьогодні досить різноплановий. Інтернет-рекламу розглядають з економічної сторони і визначають її як будь-яку оплачувану конкретним замовником форму неособистісного представлення та просування ідей, товарів або послуг за допомогою глобальної інформаційної мережі Інтернет [5, с. 31]. Інші підходять до проблеми з правової точки зору та визначають Інтернет-рекламу як інформацію про фізичну чи юридичну особу, товари, ідеї та починання, що призначені для невизначеного кола осіб, покликана формувати або підтримувати інтерес до даних юридичних, фізичних осіб, товарів, ідей та починань та розповсюджується в електронній формі за допомогою мережі Інтернет [4, с. 17]. Інтернет-рекламу визначають також як цілеспрямовану публічну комунікативну діяльність, засновану на взаємодії суб'єктів в Інтернет-середовищі з метою активізації інтересу та дій до об'єкта реклами, з одного боку, й отримання прибутку або благ з іншого.

Реклама в Мережі здатна забезпечувати сильний вплив за рахунок того, що може (як і преса) надати про продукт вичерпну інформацію у зручному для споживача вигляді; у той же час (як і телебачення) не тільки розповісти і показати товар якісно, у кольорі, але й представити його зі звуком, у русі, з різноманітними візуальними ефектами [8].

Отже, досліджуваний об'єкт має досить суперечливий та багатогранний характер, й кожна сфера науки фокусує свою увагу на тих процесах, які насамперед входять до її сфери інтересів. Окрім того, Інтернет динамічно розвиваюче явище, тому визначення Інтернет-реклами змінюються з розвитком технологій і можливостей реклами у мережі.

Ми досліджуємо дане явище з лінгвістичної точки зору, тому нам цікаво розглянути Інтернет-рекламу як особливий тип тексту. Синтетизм тексту в Інтернеті досяг свого піку, дозволивши створювати рекламні тексти, що поєднують у собі усі способи передачі інформації, що забезпечують двосторонню комунікацію отримувача та відправника інформації, які володіють низкою унікальних характеристик. Таким чином, в даній розвідці під феноменом Інтернет-реклами ми розуміємо полікодовий твір, націлений на просування товарів або послуг в Інтернеті, що по'єднує в єдиному графічному просторі семіотично гетерогенні складові – вербальний текст, в усній чи письмовій формі, та зображення, а також знаки іншої природи.

На наш погляд, існує ціла низка відмінних рис, які зробили Інтернет-рекламу настільки привабливою для рекламодавців, що менше ніж за двадцять років даний вид реклами завоював увесь світовий ринок. Ці особливості, безсумнівно, відкладають відбиток на специфіку функціонування рекламного тексту, розміщеного в Інтернеті.

Гіпертекстуальність це специфічна зміна, якої зазнає текст при переміщенні в електронне середовище, при цьому один текст знаходиться поза іншого тексту, а зв'язки між ними встановлюються у вигляді гіпертекстових посилань, завдяки чому ці тексти стають електронним гіпертекстом. Але у віртуальному просторі гіпертекст є не просто стилістичним прийомом, це функціональна особливість усього комунікативного середовища, яка дозволяє нелінійно занурюватися у текст. У мережі будь-яка картинка, напис, діаграма може бути “клікабельною” і працювати як посилання, що веде на іншу сторінку [3, с. 59; 9, с. 153].

Мультимедійність це багатоканальний вплив на споживача-читача, що поєднує в собі найрізноманітніші технічно можливі засоби (періодична преса, радіомовлення, телебачення та інтернет). Це може бути стратегія розповіді, стилістичні прийоми, різні шрифти, специфічна верстка, звукове оформлення, анімаційні фрагменти, інтерактивна взаємодія, особливі світлові ефекти й колірні поєднання і т.д. Цю сукупність комп'ютерних технологій одночасно використовують кілька видів інформаційного середовища: графіку, текст, відео, фотографію, анімацію, образотворчі ефекти, високоякісний звуковий супровід. Мультимедійна мова є **інтерактивною**, тому що вона дозволяє передавати та отримувати інформацію за допомогою різних смислових схем, використовуючи сенсорні можливості,

дані людині самою природою. Таким чином, Інтернет надає унікальні можливості для установки та підтримки зв'язку з користувачем: він надає унікальну базу для швидкого реагування споживача на рекламне послання. Якщо раніше реклама звично вважалася одностороннім комунікативним процесом, то реклама у мережі володіє інтерактивністю, що виводить її на абсолютно новий рівень спілкування. Інтерактивне спілкування може протікати як у режимі онлайн, наприклад, у чатах, так й у вигляді відстроченого контакту – у форумах та у листуванні по електронній пошті.

Наступною невід'ємною рисою Інтернет-реклами є **таргетинг** (від англ. target – ціль). Це особливий рекламний механізм, що дозволяє виділити з усієї аудиторії тільки ту частину, яка відповідає заданим критеріям (цільову аудиторію), й показати рекламу саме їй. Виділяють наступні різновиди Інтернет-орієнтування: *соціально-демографічний* – показ реклами аудиторії певної статі, віку, соціального статусу, прибутку і т.д.; *географічний* – показ реклами відповідно до географічного місця розташування аудиторії; *тимчасовий* – показ реклами в певний час доби; *контекстний* – показ реклами на сторінках, зміст яких відповідає даній рекламній кампанії; *поведінковий* – показ реклами певній людині, залежно від його попередніх дій в мережі. Також у рекламодавця є можливість обмежити покази одного й того ж рекламного матеріалу (тим самим уникаючи ефекту нав'язливості й роздратування) або ж, навпаки, максимально розширити їх, охопивши особливо велику аудиторію[10].

Метод колаборативної фільтрації часто застосовується у рамках внутрішньої реклами на сайтах. Під внутрішньою рекламою розуміють рекламу певних розділів сайту, розміщену на інших сторінках цього ресурсу. Колаборативна, або ж спільна, фільтрація (від англ. Collaborative filtering) – метод, що дає автоматичні прогнози щодо інтересів користувача у зібраній інформації, про смаки безлічі користувачів, що співпрацюють між собою. Метод побудований на тому припущенні, що ті, хто погоджувався з певною пропозицією у минулому, можуть бути схильні погодитися і у майбутньому. Наприклад, дана система, запроваджена у книжковому Інтернет-магазині, здатна прогнозувати, яка книга сподобається користувачеві, маючи неповний список його переваг (симпатій та антипатій) [11].

Важливим фактором та специфічною особливістю реклами у мережі є можливість відстежувати **ефект рекламного посилання** і, як наслідок, за необхідності швидко та відносно безперешкодно змінювати елементи реклами для поліпшення її ефективності. Можливість відстежувати ефект досягається знову ж таки завдяки технічним особливостям Інтернету, що дозволяє підраховувати точну кількість показів, кількість переходів, кількість здійснених покупок, реєстрацій, рекомендацій та інших цілей. Безсумнівно, дана якість приваблює рекламодавців, оскільки є можливість розрахувати ефективність реклами щодо своїх продажів та спрогнозувати бюджет, чого не дозволяють зробити інші способи просування.

Наступна якість Інтернет-реклами – **відносна необмеженість обсягу інформації**. Завдяки цьому, характер рекламованого об'єкту може бути розкритий повніше, тому що, рекламодавець може запропонувати користувачеві ознайомитися з великою кількістю додаткових фактів, переконливих аргументів та різних думок. Деякі товари можна випробувати відразу в Інтернеті – демоверсії програм, книг і т. д. Завдяки цьому рекламу, в сфері, яка нас цікавить можна використовувати для рекламування як «емоційних», так і «раціональних» товарів, тих, над яким покупцеві, як правило, необхідно подумати, перш ніж прийняти рішення про придбання [8, с. 224].

Зрештою, необхідно відзначити, що користувачі Інтернету це **особлива група людей**. Частка користувачів Інтернету у Німеччині за віковими групами на квітень 2015 рік, відповідно до даних AGOF internet facts складає: 10–19 р. – 97,5%, 20–39 р. – 94,9%, 40–49 р. – 93%, 50–59 р. – 78,8%, 60 та більше років – 41,5%. Як показує статистика, в мережу виходять за допомогою комп'ютера 52%, смартфонів – 33%, планшетів – 9%, з інших пристроїв – 2%.

Отже, реклама в Мережі є потужним засобом, що має сильний вплив на споживача за рахунок того, що користується найрізноманітнішими видами та формами взаємодії з потенційним покупцем, володіє специфічними вербальними та невербальними складовими

семіотичного тексту, що зафіксовані за допомогою гіпертексту та існують у віртуальному просторі.

Незважаючи на те, що онлайн-реклама досить молодий вид реклами, у фахівців склалося безліч різних думок щодо типологізації реклами в мережі. По-перше, досі не зафіксовано єдиного та чіткого поділу на типи реклами в мережі, по-друге, не існує єдиного погляду на параметри поділу текстів реклами в Інтернеті. Ми спробуємо розглянути узагальнено найбільш поширені форми Інтернет-реклами.

Отже, за форматом розрізняють: банери (медійна реклама), оголошення, відеоролики, рекламний сайт, лист. **Банер** це статична або анімована картинка, що розміщується на веб-сторінках в рекламних цілях. Зазвичай ця картинка є посиланням, за яким можна перейти на рекламований сайт або на сторінку, що містить більш розгорнуту інформацію про рекламований товар [13]. Однак для банерної реклами, як і для будь-якого іншого Інтернет-носія, працює формула AIDA (attention, interest, desire, action), відома в офлайн-рекламі. Тобто банер повинен привертати увагу, викликати інтерес, стимулювати бажання скористатися рекламною пропозицією та приводити до дії, в даному випадку – до кліку, переходу та купівлі (участі, прочитанню).

Оскільки формат банера передбачає перехід на сайт рекламодавця, широке уживання отримують спонукальні синтаксичні конструкції, зокрема, стандартні для Інтернет-реклами фрази: *Klicken Sie dazu hier; Hier Klicken – dann geht's los; Hier mehr erfahren; Jetzt lesen; Mehr Informationen; Folgen; Sofort download hier.*

Банерна реклама сприяє формуванню іміджу, і в цьому зв'язку використовувати в ній стилістичні прийоми покликані створити яскравий образ продукту. Так, у рекламі туристичної компанії MAGNUM заохочують користувача знайти собі привабливу країну для відпочинку: *Die Suche nach Genuss – quer durchs Internet (Hier Klicken – dann geht's los).*

У рекламі засобів по догляду за порожниною рота марки BLEND-A-MED також наочно описується результат від їх застосування: *Weiß, sauber und strahlendes Lächeln.* Виразність рекламному тексту надає метафора “*brillanter Glanz für ein strahlend weißes Lächeln*”, а також графічне виділення слогана (його написання великими літерами): *entfernt bis zu 90% DER VERFÄRBUNGEN IN 5 TAGEN.*

Різновидом банерної реклами в Інтернеті є реклама Pop-up, її ще називають рекламою “у вспливаючих вікнах” (від англ. pop-up). Pop-up-реклама з'являється поверх робочих вікон, що дозволяє рекламодавцеві в максимально короткий термін заволодіти увагою аудиторії. Щоб успішно використовувати цю перевагу, підтримати інтерес користувача та не дозволити йому згорнути рекламне вікно, автори вдаються до використання різних експресивних мовних засобів, коротких синтаксичних конструкцій, окличних та питальних речень: *Umsatz ver-5-facht bei 40,00€ Kosten: Können Sie es sich leisten, auf diese Werbe-Ideen zu verzichten? Herzlichen Glückwunsch! Sie haben gewonnen [15]!*

В Інтернет-рекламі емоційна насиченість досягається за допомогою графічних вербальних засобів. Назва компанії та особливі умови пропозиції виділяються, як правило, графічно, в кольорі, різними шрифтами. Ось, наприклад, у тексті реклами компанія **Google** пропонує свої послуги: *Überholen Sie Ihre Konkurrenz im Internet. Besser aufgelistet bei Google für mehr Erfolg. INTERNET. WERBUNG UND GRAFIKDESIGN [15].*

Ще одним різновидом банерної реклами є анімовані зображення (GIF-файли), де одна картинка змінює іншу, привертючи тим самим увагу користувача та спонукаючи його далі здійснювати кліки на рекламований продукт. Реклама пральної машини змінюється на рекламу модерної кухні: 1) *Bosch Silence Edition. Unerhört leise und extrem leistungsstark. Jetzt ist aber Ruhe!* 2) *Innovation und Design für Ihre Küche. Das Geheimnis der Chefköche: frische Zutaten und eine perfekte Zubereitung [17].*

Залежно від способу подання інформації рекламу в Інтернеті підрозділяють на текстову, візуальну та текстово-візуальну.

Типовим прикладом повного домінування текстової інформації є контекстна реклама. Основною метою контекстної реклами є досягнення негайного результату. Контекстна реклама – реклама, яка розміщується в результатах пошуку пошукової системи, відповідних тематиці пошукового запиту, або на веб-сторінках, відповідних тематиці рекламного оголошення. Тобто користувач набирає в рядку пошуку, скажімо, “*Kühlschrank kaufen*” і

разом з результатами йому ненав'язливо показують рекламу компаній, яка цими холодильниками торгує: Kühlschränke, Gefriertruhen und Kombis online kaufen bei ... (www.saturn.de/.../Kühlen-Gefrieren,48352,475...); Kühlschränke für jeden Anspruch - Media Markt ([www.mediamarkt.de › ..Kühlen & Gefrieren](http://www.mediamarkt.de.../Kühlen & Gefrieren)).

Носієм контекстної реклами може бути і банер, і текстове оголошення, і відео-ролик, і навіть лист-розсилка. Практична задача рекламодавця в даному випадку – створення в заданій формі яскравого рекламного оголошення та його подальше відображення на сторінці користувача. Формат контекстної реклами припускає використання обмеженої кількості знаків, тому в текстах відсутні складні синтаксичні та лексичні конструкції: *Alle reden vom Wetter. Wir nicht. Deutsche Bundesbahn.* (реклама німецької залізниці).

Візуальний спосіб передачі інформації домінує у двох відносно нових типах Інтернет-реклами: “плаваючий” рекламі (від англ. floating ad) де зображення продукту переміщується по сторінці та у рекламі “з поглинанням” (від англ. take over ad) де зображення продукту стає фоном головної сторінки сайту). Дані типи реклами використовуються під час анонсування виходу на ринок нового продукту. Так, наприклад, у рекламі автомобіля марки *Subaru Forester* по сторінці переміщується зображення автомобіля. Слоган *Für alle, die Neuland entdecken wollen* спрямований на передачу основної ідеї рекламного повідомлення: поява нового потужного автомобіля. Текстовий блок містить назву компанії та слоган, ключові елементи, необхідні для запам'ятовування та впізнавання бренду. При домінуванні візуального способу подачі інформації в рекламному тексті повинна бути присутня назва торгової марки, інакше зв'язок продукту з приємними емоціями буде неочевидний для споживача [7].

Сучасні тенденції розвитку реклами в Мережі свідчать про зростання популярності реклами через персональні сервіси, зокрема, реклами по електронній пошті (e-mail). Електронна пошта – мережева служба, що дозволяє користувачам обмінюватися повідомленнями або документами без застосування паперових носіїв. Переваги використання e-mail для доставки рекламних повідомлень: електронна пошта є практично в усіх користувачів Мережі. Ключовою особливістю реклами даного типу є дотримання канонів жанру традиційного електронного листа. Текст містить особисте звернення до адресата, підпис автора. Як правило, відбувається відсилання до запиту користувача, що відзначає, що на відправку даного повідомлення було отримано її згоду: наприклад, *Sehr geehrte Frau Schmieder, vielen Dank für Ihre Interesse an den Inxmail Praxistipps und Studien. ... Weitere Informationen finden Sie unter www.inxmail.de Mit freundlichen Grüßen Ihr Inxmail Team* [17].

У даній розсилці чітко позначена тема (*vielen Dank für Ihre Interesse an den Inxmail Praxistipps und Studien*), присутні звернення до адресата по імені (*Sehr geehrte Frau Schmieder*), згадується попередній запит адресата, відповіддю на який і є даний лист. Особистий характер звернення покликаний підкреслити елементи розмовного стилю (*Wir freuen uns natürlich sehr*).

Незважаючи на високу ефективність реклами по електронній пошті, у більшості вона викликає негативну реакцію. Це обумовлено високим відсотком розсилки небажаних рекламних повідомлень – спаму. Спам це масова розсилка рекламних оголошень по електронній пошті без згоди одержувачів. Спам відрізняє цілеспрямоване порушення правил електронного листування. Його характерні риси: анонімність відправника, ігнорування орфографічних і пунктуаційних норм. Найбільш важливою частиною спам-повідомлення є тема листа. Вдало підібрана тема змушує користувача відкрити рекламне повідомлення, що є первинною метою рекламодавця. Для залучення якомога більшої кількості користувачів в темі листа часто присутній елемент недовольності чи обіцянки вигоди: *HERZLICHEN GLÜCKWUNSCH! SIE HABEN GEWONNEN! Fordern Sie jetzt ihren Preis im Wert bis zu \$2087,58 ein. Füllen Sie das nachstehende Einforderungsformular aus.* Для того, щоб користувач відкрив текст листа, штучно створюється видимість спілкування з ним. Цей ефект може досягатися лексичними засобами (наприклад, вживанням в темі листа фрази: *Das ist die neue E-Mail-Adresse!*).

Отже, аналіз типологічних характеристик рекламних текстів дозволяє прийти до висновку про те, що до основних критеріїв класифікації Інтернет-реклами можна віднести

наступні: засіб поширення реклами, спосіб подання інформації, мета рекламодавця, характер звернення до цільової аудиторії. Саме ці критерії визначають структурні, стилістичні та функціональні особливості рекламного тексту того чи іншого типу.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Розвиток глобальної мережі спричинює виникнення принципово нового світу з так званою віртуальною дійсністю, в якому значно зростає можливість впливу на суспільство й окрему особистість зокрема. Це висуває свої вимоги до мовних засобів, які використовуються для фіксації, збору, передачі, зберігання, пошуку та переробки усієї соціально значущої інформації, що, безумовно, позначається на темпах та напрямках розвитку мови, що в свою чергу призводить до революційних перетворень у мові.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Виноградова Т.Ю. Специфика общения в Интернете / Т.Ю. Виноградова // Русская и сопоставительная филология: лингвокультурологический аспект. – Казань: Казан, гос. ун-т, 2004 – С. 63-67.
2. Горошко Е.И. Лингвистика Интернета: формирование дисциплинарной парадигмы / Е. И. Горошко // Жанры и типы текста в научном медийном дискурсе. – Орел : Картуш, 2007. – Вып. 5. – С. 223-237.
3. Давыдова К.В. Гипертекстуальность как свойство художественного текста. На материале английских художественных текстов: дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 "Германские языки". – Армавир, 2006. – С. 59.
4. Дацок О.П. Правовые аспекты Интернет-рекламы / О.П. Дацок, Лебедева Н.Н. // Право и экономика. – М., 2007. – № 1. – С. 17.
5. Дейнекин Т.В. Оценка эффективности предпринимательской деятельности в сфере интернет-рекламы / Т.В. Дейнекин. – М., 2003. – С. 31.
6. Медведева Е.В. Рекламная коммуникация / Е.В. Медведева. – М.: Издательство ЛКИ, 2008.
7. Назайкин А.Н. Рубричная реклама в прессе и Интернете / А.Н Назайкин. – М.: ГИПП, 2011. – 260 с.
8. Назайкин А.Н. Эффективный рекламный текст в СМИ: дис. ... доктора филол. наук: специальность 10.01.10 "Журналистика". – М., 2012. – 224 с.
9. Стройков С.А. О содержании понятий «интертекстуальность», «квазигипертекстуальность» и «гипертекстуальность» / С.А Стройков // Межкультурный диалог и языковые контакты: Материалы международной научной конференции 30.09.2010-01.10.2010. – Кутаиси, 2010. – С. 153.
10. Таргетинг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://leonidpetrov.ru/blog/artides?post=targetmg-kontekstnaja-reklama-v-kontakte>
11. Хеспос Т. 10 грубых ошибок в онлайн-маркетинге [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mediarevolution.ru/advertiser/scripts/379.html>
12. Юдина Т.В. Универсальные и специфические характеристики Интернета как формы коммуникации / Т.В. Юдина // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования: Учебное пособие. – М: Изд-во МГУ, 2003. – С.401-408.
13. Banner [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.portal-o-reklame.ru/e/967751-banner-angl-banner-flag-transparent>

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

14. Pop-up-banner [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.google.com.ua/search?q=internet+werbung+pop+up+banner&biw>
15. Internetwerbung [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.google.com.ua/search?q=internet+werbung&biw=1366&bih=643&source=1>
16. Mediamarkt [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mediamarkt.de/mcs/shop/haushalt-wohnen/neuheiten-technik/bosch-silence-trockner-waschmaschine-kuehlschrank.html?langId=-3>
17. Inxmail [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blog.inxmail.de/wp-content/uploads/2013/08/e-mail-mit-werbung.png>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Крістіна Баюн – аспірант кафедри англійської філології та перекладу імені Д.І. Квеселевича Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: стилістика тексту, прагматика, комунікативна лінгвістика.

УДК [811.111+811.161.2]'373.46:34] -115

«АРХІТЕКТОНІКА» ЮРИДИЧНИХ АКТІВ ЄС

Алла ГІДОРА (Чернівці, Україна)

У статті розглядається термінологічна лексика європейського права в сучасних європейських мовах. Визначено особливості використання мовних засобів в юридичних актах ЄС; ознаки мови європейського права.

Ключові слова: термінологічна лексика європейського права, євролект, фахова мова.

The article deals with terminology of European Law in modern European languages. It is defined peculiarities of using language means in the EU legal acts; the features of European law language.

Key words: terminological lexis of European law, eurolect, professional language.

Юридичний акт є цілісним мовленнєвим твором у сукупності та взаємодії лінгвальних та екстралінгвальних елементів. З позицій теорії тексту такі тексти характеризуються когерентністю (тематичною, іконічною, дефініційною), що сприяє поєднанню загальної юридичної тематики з окремої правовою нормою. Остання маніфестується через формалізованість та ієрархічність компонентів юридичного акту.

Метою статті є дослідити основні концепції і напрями аналізу тексту в сучасній юридичній науці, проаналізувати специфічність оформлення законодавчого акту. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

1. Розглянути основні підходи до оформлення тексту в сучасній юридичній науці;
2. проаналізувати форму подачі правового тексту та особливості назв проєктів нормативно-правових актів;
3. охарактеризувати структурні складові юридичних текстів.

До основних екстралінгвістичних факторів або іншими словами «архітектоніки» юридичних актів ЄС ми відносимо не лише форму, вид, тип мови, а й сферу спілкування та невербальні комунікативні засоби. Зважаючи на фаховий характер письмової комунікації До екстралінгвістичних чинників відносимо комплекс особливостей предметної галузі мови права ЄС.

Необхідність дотримання чітких принципів в юридичних актах вимагає максимальної точності, однозначності та структурованості подачі матеріалу. Екстралінгвістичні чинники відіграють важливу роль у структуризації, подачі інформації, з одного боку, та сприйнятті письмових фахових правових текстів, – з іншого. Специфічність офіційно правових текстів полягає у тому, що він адресований водночас конкретному адресату, який читає документ, так і узагальненому адресату. Юридичні акти ЄС існують здебільшого у письмовій формі. Адресантом таких текстів виступає, як правило, не одна людина, а колектив фахівців переважно у сфері юриспруденції. Спосіб і форма подачі інформації, структура фахового тексту зумовлює вибір певних мовних структур та одиниць.

Форма подачі правового тексту зазвичай моделюється у такий спосіб, щоб він був зрозумілим для сприйняття, чітким та виразним, іншими словами «архітектоніка» тексту має особливе значення у фаховому вимірі.

Існують свої особливості назви проєктів законодавчих актів, якщо вони передбачають внесення змін до інших актів. Зокрема, для спрощення роботи над законодавчим актом, який містить зміни до інших актів, рекомендується після назви в дужках одним реченням дати сутність цих змін. Це робиться для того, щоб при розгляді законодавчого документа можна було б відрізнити один акт від іншого. Законодавчий акт, як правило, може вносити зміни лише до аналогічних за формою актів. Наприклад, Директива 2009/110/ЄС Європейського парламенту та Ради ЄС від 16 вересня 2005 року про започаткування, здійснення та юриспруденційний нагляд за діяльністю установ, що працюють з електронними грошима, що вносить зміни до Директив 2005/60/ЄС та 2006/48/ЄС і припиняє дію Директиви 200/46/ЄС.

У випадку внесення змін до однієї статті законодавчого акту у назві можна вказати номер статті, до якої пропонуються зміни чи доповнення. Досить часто при підготовці цілісного законодавчого акту виникає необхідність пояснити мету і мотиви видання акту. Такі дані викладаються у преамбулі (вступній частині) законодавчого акту. Преамбула відіграє важливу роль у сприйнятті законодавчого акту громадянами.

Норми, що складають зміст проєкту, як правило, розташовуються в основній частині законодавчого акту за такою послідовністю: сфера дії законодавчого акту; цілі та завдання; загальні та конкретні вимоги до поведінки суб'єктів, що вступають у визначені відносини та їх правові наслідки.

Завершують проєкт нормативно-правового акту прикінцеві положення, які повинні містити термін набрання чинності законом. З метою усунення колізії в законодавстві після прийняття нового закону в прикінцевих положеннях слід давати перелік законодавчих актів, що втрачають чинність або до яких вносяться зміни.

Директива 2005/60/ЄС Європейського парламенту та Ради ЄС про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму та Директива 2009/110/ЄС Європейського парламенту та Ради ЄС від 16 вересня 2005 року про започаткування, здійснення та юриспруденційний нагляд за діяльністю установ, що працюють з електронними грошима.

Проаналізувавши тексти оригіналів і офіційних перекладів Директив 2005/60/ЄС та 2009/110/ЄС Європейського парламенту та Ради ЄС можна стверджувати що документи, написані різними мовами, виконанні з дотриманням усіх вищезазначених норм проектування законодавчих актів. Ще однією характеристикою фахових текстів є оптимальність інформації, яка об'єднує в єдину складну систему всі інші властивості інформації.

Таким чином, правовий (законодавчий) акт може містити такі структурні складові:

- назву;
- преамбулу (якщо цього вимагає зміст законодавчого акта);
- розділи, глави, статті, частини, пункти, підпункти, абзаци (залежно від виду законодавчого акта);
- прикінцеві положення (у разі необхідності);
- перехідні положення (у разі необхідності);
- адресати (у разі необхідності);
- додатки (якщо вони є) [3, с. 102].

Кожен законодавчий акт має назву, яка є складовою частиною офіційного тексту. У назві в декількох словах викладається зміст законодавчого акта. Правовий (законодавчий) акт може містити такі реквізити: слово «Проект», «Рішення», «Закон», «Директива», «Акт», «Договір», «Постанова» тощо; повну назву суб'єкта нормотворення (наприклад, Європейський парламент та Рада Європейського Союзу); вказівку на вид документа (наприклад, постанова Кабінету Міністрів України тощо); вказівку на дату, а в разі необхідності - місце прийняття законодавчого акта; власний номер акта; посаду та прізвище повноважної посадової особи, яка підписала (або має підписати) нормативний акт.

Внутрішня структура законодавчого акту залежить від його обсягу і змісту. Великі проекти поділяються на розділи (секції), які в англійській мові іменуються "TITLE" та "SECTION". При цьому нормативні положення загального характеру зазвичай об'єднуються в розділ (секцію), який іменується «Загальні положення» ("General provisions"). В окремі розділи (секції) об'єднуються нормативні положення, які стосуються одного правового питання.

Розділи (секції) нумерують римськими цифрами. Назва розділу (секції) оформлюється великими літерами на цьому самому або наступному рядку, наприклад:

TITLE I

SCOPE AND DEFINITIONS

Розділ I

СФЕРА ЗАСТОСУВАННЯ І ВИЗНАЧЕННЯ [2009/110/ЕС]

SECTION II

Simplified customer due diligence

Секція 2 [2005/60/ЕС]

Спрощення заходів належної обачливості щодо клієнтів

Розділи (секції) законодавчого акта об'єднують його глави. В англійській та українській мовах глави законодавчого акта як структурні елементи позначають римськими цифрами. В обох мовах глави повинні мати назву, яка пишеться великими літерами у центрі рядка, наприклад:

CHAPTER IV [2005/60/ЕС]

RECORD KEEPING AND STATISTICAL DATA

ГЛАВА IV

ВЕДЕННЯ ОБЛІКУ ТА СТАТИСТИЧНІ ДАНІ

Статті законодавчого акта, як правило, повинні мати назву, яка відображає їх зміст. Стаття позначається арабськими цифрами. Назва статті пишеться на цьому ж або наступному рядку, наприклад:

Стаття 1

Предмет і сфера застосування

Однак, в текстах обох досліджуваних Директив Європейського парламенту та Ради ЄС така особливість не спостерігається – статті лише нумеруються й не мають назв. Стаття, як правило, поділяється на частини. Всі частини повинні бути пов'язані єдиним внутрішнім змістом. Включення різних частин в одну статтю допустимо лише при просуванні від загального до часткового, а також у випадках уточнення правил однієї частини в інших частинах статті. Примітки до статей допускаються у виняткових випадках, коли відповідне положення не можна викласти в тексті статті без ушкодження його змісту [3, с. 261].

Щодо їх лексичного складу, то такі документи є термінологічно насиченими. Специфіка використання одиниць різних мовних рівнів, структурна організація компонентів тексту, його композиція, графічне оформлення визначають унікальність документів цього формату.

Структурованість, чіткість та об'єктивність викладу матеріалу досягається передусім на макрорівні, тобто на рівні тексту, фрагменту тексту або абзацу.

До засобів параграфеміки відносимо [2, с.11]:

- 1) графічну сегментацію тексту та його розташування;
- 2) розмір шрифтового набору;
- 3) різного роду графічні виділення основних елементів тексту;
- 4) знаки пунктуації.

Наявність ієрархічних кореляцій між шрифтовими варіантами дає можливість використовувати ці засоби для вираження підпорядкованості статей текстовій ієрархії, а також сприяє насиченості їхньої змістової текстуальності. Правовим текстам ЄС притаманна так звана жорстка структура; вони складаються з частин, розділів, підрозділів, які в свою чергу поділяються на параграфи. Так, ASSOCIATION AGREEMENT BETWEEN THE EUROPEAN UNION AND ITS MEMBER STATES, OF THE ONE PART, AND UKRAINE, OF THE OTHER PART / УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ, З ОДНІЄЇ СТОРОНИ, ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ І ЙОГО ЖЕРЖАВАМИ-ЧЛЕНАМИ, З ІНШОЇ СТОРОНИ складається з Преамбули, розділів, статей, підрозділи і параграфи, що нумеруються, додатків.

Щодо шрифтового оформлення, то в зазначеному документі вживаються:

1. Жирний шрифт:

Англ.

Article 1

Objectives

Укр.

Стаття 1

Цілі

У цьому фрагменті документі графічний варіант написання відрізняється в англійському та українському текстах.

2. Курсив:

DESIROUS of achieving economic integration, inter alia through a Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA) as an integral part of this Agreement [...]. **БАЖАЮЧИ** досягти економічної інтеграції, *inter alia*, за допомогою створення поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ЗВТ) як невід'ємної частини цієї Угоди [...].

3. Різний розмір шрифту для виділення назви, частин, розділів: Англ. ASSOCIATION AGREEMENT BETWEEN THE EUROPEAN UNION AND ITS MEMBER STATES, OF THE ONE PART, AND UKRAINE, OF THE OTHER PART Укр. УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ

УКРАЇНОЮ, З ОДНІЄЇ СТОРОНИ, ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ І ЙОГО ДЕРЖАВАМИ-ЧЛЕНАМИ, З ІНШОЇ СТОРОНИ

Для структурного маркування складових частин документу використовується курсив та жирний шрифт. В аналізованому документі написання всіма великими літерами, крім назв розділу, виділено такі фрагменти як, перелік країн-членів ЄС:

Англ. THE KINGDOM OF BELGIUM, THE REPUBLIC OF BULGARIA, THE CZECH REPUBLIC, THE KINGDOM OF DENMARK, [...].

Укр. КОРОЛІВСТВО БЕЛЬГІЯ, РЕСПУБЛІКА БОЛГАРІЯ, ЧЕСЬКА РЕСПУБЛІКА, КОРОЛІВСТВО ДАНІЯ, [...].

Перелік країн-членів подано за алфавітом мови, на якій написано Угоду.

А також перші слова в преамбулі виділені великим розміром шрифту:

Англ. – TAKING ACCOUNT of the close historical relationship and progressively closer links between the Parties as well as their desire to strengthen and widen relations in an ambitious and innovative way;

Укр. – УРАХОВУЮЧИ тісні історичні зв'язки й дедалі ближчі відносини між Сторонами, а також їхнє бажання посилити й розширити ці відносини в амбіційний та інноваційний спосіб;

У кінці кожного пункту в преамбулі ставить крапка з комою. З пунктуаційних знаків вживають крапку, кому, крапку з комою, двокрапку.

Сегментацію тексту слід розглядати не лише як засіб його організації та спосіб привернути увагу реципієнта, але і як імпліцитну аргументацію [1, с. 96].

У тексті угоди кожний розділ починається з нової сторінки, кожне положення починається з абзацу. Положення, які є об'ємними, поділяються на ряд абзаців, що нумеруються. Наприклад:

- 1.
- 2.
- (a)
- (b)
- (c)
- (d)

Такий спосіб подачі інформації у правовому тексті полегшує його сприйняття, акцентує увагу на важливих частинах. Визначну роль у фаховій екстралінгвістиці належить співвідношенню факторів адресант (колектив фахівців переважно у сфері юриспруденції) – адресат. Всі інші фактори доповнюють або ж корегують дію основних.

Синтаксичні особливості тісно пов'язані з морфологічними. У правових документах використовується переважно непряма мова. До прямої мови вдаються лише тоді, коли законодавчі акти та інші документи цитуються дослівно. Для правових текстів ЄС на синтаксичному рівні характерні розповідні речення, серед яких є прості та складні. Чисельно переважають останні.

Таким чином, правові документи ЄС містять чітку систему актів, директив, регламентів та постанов. До екстралінгвістичних характеристик належить форма та структура того чи іншого документу у відповідній правовій системі. До лінгвістичних факторів відносять мовні засоби, які використано для втілення комунікативного задуму повідомлення. Перспектива дослідження вбачається в аналізі жанрово-стильових характеристик правових актів ЄС.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Власенко С. В. Перевод юридического текста: когнитивные особенности номинации и реалии-профессионализмы в языковой паре английский-русский / С.В. Власенко//Филологические науки в МГИМО. – М.: Сборник научных трудов МГИМО, 2005. – № 21 (37). – С.131.

2. Коваль Н.С. Мовні засоби аргументації в юридичному дискурсі (на матеріалі англomовних законодавчих та судових документів): Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови; Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. – Одеса, 2007. – 22 с.

3. Красницька А. В. Юридичні документи: техніка складання, оформлення та редагування: посібник/ А. В. Красницька. – К.: Парламентське видавництво, 2006. – 499 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Алла Гідора – асистент кафедри теорії, історії та держави і права Чернівецького юридичного інституту Національного університету "Одеська юридична академія".

Наукові інтереси: загальне мовознавство, термінологічна лексика, проблеми перекладацької еквівалентності.

УДК 811.11'37

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕКЛАМНИХ СЛОГАНІВ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Діана ДОБРОВОЛЬСЬКА (Одеса, Україна)

Статтю присвячено огляду теоретичних праць з дослідження рекламних слоганів у лінгвістичному аспекті як у зарубіжному, так і у вітчизняному мовознавстві. Простежено виникнення та розвиток рекламних слоганів, окреслено основні підходи до визначення та розуміння рекламного слогану. Обґрунтовано доцільність вивчення слоганів у комунікативно-прагматичному аспекті як особливого типу мікротексту. Визначено основні текстові категорії, що беруть участь у текстотворенні рекламного слогану.

Ключові слова: рекламний слоган, рекламний текст, мікротекст, текстова категорія, концептуальність.

This article is an overview of theoretical research papers on the problem of the advertising slogan in linguistic aspect both in foreign and in native Linguistics. The author traces the emergence and development of the advertising slogan, outlines the main approaches to its definition and understanding. Expediency of slogans study as a special type of microtext is grounded in communicative-pragmatic aspect. The main textual categories involved in the advertising slogan creation have been defined.

Key words: advertising slogan, advertising text, microtext, textual category, conceptuality.

Формулювання проблеми в загальному вигляді. Рекламний слоган як один зі структурних елементів рекламного тексту постав у центрі уваги дослідників з моменту вивчення реклами як особливого виду комунікативної взаємодії. Проте саме слоган як визначальний компонент рекламного повідомлення досліджували в різних аспектах – соціологічному, маркетинговому, економічному та лінгвістичному. Останній аспект належить до найменш представлених у науці, оскільки мовознавці здебільшого розглядають рекламний текст цілісно, не розмежовуючи його компонентів. Однак слоган потребує ґрунтовного вивчення з огляду на його особливу роль у рекламній комунікації, оскільки він здатний функціонувати ізольовано від інших рекламних повідомлень та передавати унікальність рекламної пропозиції. Це зумовлює актуальність нашої статті, зверненої до мовознавчих досліджень рекламних слоганів.

Ступінь розроблення проблеми в сучасній науці. Лінгвістичні дослідження рекламної комунікації мають давні традиції в зарубіжній науці (Дж. Бернет, К. Бове та У. Аренс, Б. Гарфілд, Ф. Дженкінс, Дж. Девіс, Дж. Кейплз, М. Ньюман, Д. Огілві, Р. Рівс, К. Ротцолл, Ч. Сенджиж, Дж. Стіл, У. Уеллс, В. Фрайбургер, Дж. Шугерман та ін.), проте в україністиці ця галузь мовознавчих розвідок почала розвиватися лише в 90-х роках ХХ ст. Це пов'язано з відсутністю за радянських часів реклами як такої, що, відповідно, й не потребувало розвитку окремих наукових напрямів вивчення мови рекламної комунікації. Лише в поодиноких працях радянські лінгвісти (М. Кохтєв, Д. Розенталь та ін.) порушували питання дослідження мови реклами, переважно у зв'язку з аналізом мовних аспектів засобів масової інформації. Зважаючи на це, виробилася традиція розглядати рекламну комунікацію як різновид мас-медійної та вивчати їх за спільним параметрами. Проте активний розвиток реклами за часів незалежності в Україні, що відповідає більшості світових тенденцій, потребував принципово нових підходів, що спричинило активне вивчення мови реклами та рекламних текстів з позицій новітніх напрямів мовознавчої науки.

Такий підхід забезпечив антропоцентричний вектор лінгвістичних досліджень, що набув актуальності на межі ХХ ст. та ХХІ ст. Він уможливив звернення не лише до мови реклами як особливого різновиду тексту (І. Вікентьєв, О. Кара-Мурза, В. Мокшанцев, І. Імшинецька, Ю. Пирогова, П. Паршин та ін.), а й скерував наукові пошуки в бік комунікативно-дискурсивного підходу, що дав змогу виявити сутнісні особливості рекламної комунікації як особливого типу дискурсивної діяльності людини (Г. Почепцов, А. Ковалевська, Т. Ковалевська, Н. Кондратенко, Н. Кутуза та ін.). В усіх дослідженнях

рекламного тексту і рекламного дискурсу окреме місце приділено слогану, що є структурно-композиційним та змістовим центром рекламного повідомлення (В. Зірка, Н. Коваленко та ін.).

Предметом дослідження обрано лінгвістичні підходи до вивчення структури і семантики рекламного слогану, а **об'єктом** – наукові засади і принципи опису рекламної комунікації в мовознавчій науці.

Використання терміна «слоган» в українському мовознавстві має місце понад двадцять років, тоді як власне поняття існує достатньо давно. На думку багатьох фахівців, термін «слоган» етимологічно пов'язаний з бойовим закликком древніх кельтів, що стає підґрунтям до етимологічного витлумачення цього поняття у зв'язку з дієсловом «закликати, виголошувати». І. Ю. Черепанова вказує на містичне походження цього поняття: у шотландських кельтів військо духів мертвих (*sluagh*), що беруть участь у битвах, як і люди на землі, під час своїх битв використовують заклик (*sluagh-gairm*), що пізніше і трансформувався в англійське *slogan* – «гасло, заклик» [10, с. 305]. Зважаючи на те, що перші вияви протореклами мали усний характер і нагадували усні вигуки рекламних пропозицій, такий підхід до визначення поняття «слоган» є цілком правомірним. Дослідники фіксують конкретну дату XIV ст. до н.е. як появу рекламної діяльності та розглядають цей період у зв'язку з діяльністю глашатаїв у крито-микенській культурі [9], оскільки однією з основних функцій глашатаїв було повідомлення міській громаді актуальної та оперативної інформації, переважно новинного характеру. Жанр таких повідомлень визначають як оголошення, а перетворення усних інформативних повідомлень на рекламні відбувається тоді, коли «базова сигнальна функція повідомлення концентрує в собі елементи експресії (емоційної виразності) та сугестії (навіювання)» [9]. Зважаючи на це, проторекламою вважають давні оголошення рекламного характеру, у яких ще була посиленою інформативна, а не впливова функція. Імовірно, такі оголошення містили певну фразу, що передавала зміст згорнуто, у концентрованій формі; таку фразу було зручно повторювати і вона легко запам'ятовувалася. Проте активне використання терміна «слоган» пов'язують уже з XX ст., коли в англійській мові він набув сучасного значення.

Рекламний слоган привертає увагу лінгвістів як особливий вид повідомлення, тому переважно його визначають як висловлення – одиницю синтаксичного рівня мови: слоган – «коротке самостійне рекламне повідомлення, що може існувати ізольовано від інших рекламних продуктів та становить згорнутий зміст рекламної кампанії» [8, с. 7]. У російському мовознавстві наукова праця І. Морозової, присвячена слоганам, стала вже класичною, тому саме на неї спираються під час подання дефініцій. І. А. Імшинецька, ґрунтуючись на ідеях І. Морозової, подає таку дефініцію слогану: це «коротка рекламна фраза, що в стислому вигляді передає основну рекламну пропозицію та входить до складу всіх рекламних повідомлень однієї рекламної кампанії» [1, с. 36]. Однак у цьому визначенні вже наголошено на мовній формі репрезентації слогану, що має становити окрему фразу, тобто вже не речення, а висловлення, напр.: *Я це люблю!* (McDonalds); *Пиво твоєї Батьківщини* (Пиво «Оболонь»); *Поруч у потрібну мить* (аспірин «УПСА»). Здебільшого дослідники не визначають слоган як особливий тип висловлення, виокремлюючи його змістові характеристики, наприклад, І. Ю. Черепанова визначає слоган у такий спосіб – це «афористичне втілення ідеї рекламної кампанії: її основна думка, виражена в стислій, лаконічній формі та розрахована на неодноразове повторення в різних засобах, використаних у кампанії» [10, с. 307]. На нашу думку, для аналізу рекламного слогану потрібно визначитися з методологією дослідження, що має ґрунтуватися на комунікативно-прагматичному підході до аналізу мовних явищ.

Це зумовлює й виокремлення відповідного підходу до вивчення рекламного тексту загалом, який потрібно визначати як «функціонально організоване екстралінгвальними і лінгвальними знаками звертання, занурене в ситуацію рекламного спілкування з метою формування сприятливих і прагматичних моделей соціальної поведінки; яке сприймається індивідами (адресатами) як самостійний раціонально й емоційно обґрунтований комунікативний акт; що створює і підтримує відповідну репутацію суб'єктів державної і приватної діяльності» [3, с. 6]. Зважаючи на це, рекламний слоган визначаємо як мікротекст, а не окреме висловлення. Слоган як мікротекст набуває особливого значення в мас-медійному просторі з огляду на його полікодовий характер, оскільки більшість слоганів,

зокрема тих, що опосередковані через телебачення, набувають додаткового змісту в контексті відео- та аудіокомпонентів. Так, слоган прального порошку «Тайд» *Ви ще виварюєте, тоді ми йдемо до Вас!* сприймається в повному семантичному обсязі саме разом з усіма змістовими компонентами.

Висуваючи вимоги до слоганів як мікротекстів, дослідники називають такі параметри, як стислість, простота, запам'ятовуваність, афористичність, концептуальність тощо. Крім того, слоган «має легко перекладатися іноземними мовами» [7, с. 11]. Вважаємо, що одна з ключових вимог до змісту слогану – його концептуальність, оскільки слоган має передавати основну ідею рекламної кампанії. Одночасно концептуальність визначають і як одну із засадничих текстових категорій: «весь процес інтерпретації, по суті справи, зводиться до скрупульозних пошуків засобів вираження концепту, що концентрує в собі результати авторського освоєння дійсності та пропаганду їх читачу» [6, с. 80]. Визначення концептуальності одним з параметрів рекламних слоганів уможливило припущення щодо витлумачення слогану не як висловлення, а як цілісного тексту, точніше мікротексту, що має відповідні текстові категорії.

Крім комунікативно-дискурсивного підходу, підтриманого в нашій науковій розвідці, до актуальних методологічних засад вивчення слоганів уналежнюємо й сугестивний аспект аналізу рекламних повідомлень. Так, у дисертації А. В. Ковалевської слоган, зокрема політичний, розглянуто як «сугестивну вісь» рекламного повідомлення [2, с. 4]. З огляду на це побудовано метамодель сугестивності рекламного слогану, що складається з п'яти елементів – системних конекторів: тип політичного слогану; тип брехні; задіяний елемент NAR-структури лінгвістичної сугестивності; нейролінгвістична метамодель мови; модель побудови рекламного слогану [2, с. 17]. Зазначимо, що цю концепцію не обмежено аналізом слоганів лише на сугестивному рівні, залучено й категорійний апарат дискурсології та комунікативної лінгвістики. З огляду на це досліджено сугестивний потенціал політичних слоганів, «кваліфіковано рекламні політичні слогани за суб'єктно-об'єктивними комунікативними завданнями» та виокремлено два параметри: «позиціонування адресата» (ставлення отримувача рекламного повідомлення) та «позиціонування адресанта» (оцінювання відправником рекламного повідомлення самого себе) [там само, с. 13]. Дослідниця пропонує, ґрунтуючись на цьому, й типологію політичних слоганів, поділяючи їх за першим параметром на наївні, у яких не подається аргументів для обґрунтування представленої інформації, а є лише суб'єктивні судження і твердження, та фактичні, у яких, навпаки, наявна апеляція до фактичного матеріалу для доведення представленої інформації. За другим параметром слогани поділено на егоцентричні, орієнтовані на мовця, в них адресант повідомлення створює власний позитивний імідж та описує власні надбання і переваги, та критичні, у яких адресант зосереджений на негативних рисах та помилках інших кандидатів [2, с. 13].

Оригінальний підхід до аналізу рекламних слоганів представлено в працях Н. В. Кузузи, яка пропонує використовувати для цього асоціативний експеримент, оскільки «реципієнт сприймає слоган, текст гештальтовано, як певну цілісність, а не кожне слово окремо, відмежовано, дискретно» [5, с. 342]. Завдання експерименту полягає в дослідженні специфіки сприйняття реципієнтами різних видів слоганів насамперед за оцінними параметрами. Асоціативний експеримент, наслідком якого стало видання «Короткого асоціативного словника рекламних слоганів» [4], проводився в період 2007–2009 років. Стимулами для експерименту слугували слогани комерційної, політичної та соціальної реклами: реципієнтами переважно виступали студенти та викладачі Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Завдання для респондентів полягало в, по-перше, оцінюванні слоганів (потрібно було позначити слоган як негативний або позитивний), по-друге, записати перші 1–2 асоціації. Висновки проведеного вільного асоціативного експерименту та оцінювання слоганів дала підстави стверджувати, що має місце «незбіг переважної кількості кодованої рекламістами й декодованої реципієнтами інформації, що зокрема спричинено застосуванням у слоганах лексем з дифузною семантикою, з негативним значенням (переважно в політичній та соціальній рекламі), надмірним і недоцільним використанням варваризмів, екзотизмів, термінів (здебільшого в комерційній рекламі), які провокують або знегативовану реакцію, продукуючи сенсову редукацію й ускладнюючи (а

часом – і унеможлиблюючи) розуміння такого тексту, або суттєву відмінність між закладеним й отриманим смислом, що, у свою чергу, свідчить про важливість ретельного продуманого добору вербальних елементів слоганів» [4, с. 23].

Традиційними, але все ще актуальними підходами до аналізу рекламних слоганів є лінгвостилістичний та структурно-семантичний, проте вони передбачають витлумачення слогану не як мікротексту, а як синтаксичної одиниці – окремого висловлення.

Результати та висновки дослідження. Вважаємо перспективним комунікативно-прагматичний підхід до аналізу рекламних слоганів, що уможливорює їхнє потрактування як особливого різновиду мікротекстів, для яких характерна актуалізація текстово-дискурсивних категорій. Серед цих категорій особливе місце належить концептуальності, яка виконує засадничу текстотвірну роль у формуванні та функціонуванні рекламних слоганів. Комунікативно-прагматичний підхід може бути використаний і у перекладі слоганів, оскільки дає змогу розглянути слоган як цілісний мікротекст, а не як окреме висловлення. У цьому вбачаємо перспективи подальших досліджень рекламних слоганів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Имшинецкая И. Креатив в рекламе / И. Имшинецкая. – М. : РИП-холдинг, 2006. – 174 с.
2. Ковалевська А. В. Метамоделі лінгвістичної сугестивності політичних рекламних слоганів : автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.02 – українська мова / А. В. Ковалевська. – Одеса, 2011. – 20 с.
3. Коваленко Н. Л. Лінгвістична позначеність слогана в структурі рекламного тексту : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 – російська мова / Н. Л. Коваленко. – Дніпропетровськ, 2006. – 20 с.
4. Кутуза Н. В. Короткий словник рекламних слоганів / Н. В. Кутуза, Т. Ю. Ковалевська. – Одеса : Астропринт, 2011. – 80 с.
5. Кутуза Н. В. Роль асоціативного експерименту в дослідженні політичних слоганів / Н. В. Кутуза // Реклама та PR у масовоінформаційному просторі : [монографія] ; за заг. ред. О. В. Александрова. – Одеса : Астропринт, 2009. – С. 340–346.
6. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту : [підручник] / В. А. Кухаренко. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 272 с.
7. Медведева Е. В. Рекламная коммуникация / Е. В. Медведева. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 280 с.
8. Морозова И. Г. Слагая слоганы / И. Г. Морозова. – М. : РИП-Холдинг, 1996. – 168 с.
9. Ученова В. В. История рекламы / В. В. Ученова, Н. В. Старых. – СПб. : Питер, 2002. – 304 с.
10. Черепанова И. Ю. Заговор народа : Как создать сильный политический текст / И. Ю. Черепанова. – М. : КСП+, 2002. – 464 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Діана Добровольська – викладач, здобувач кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Наукові інтереси: рекламний дискурс, перекладознавство, германське мовознавство.

УДК 81-37:[811.112,2:811.161,2]

ТЕРМІН ТА ЗАГАЛЬНОВЖИВАНА ЛЕКСИКА В НІМЕЦЬКИХ І УКРАЇНСЬКИХ ФАХОВИХ ТЕКСТАХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Наталія КУРАХ (Київ, Україна)

У статті розглядаються проблеми розмежування поняття «термін» і «загальноживана лексика», а також представлені результати аналізу лексико-термінологічного складу сучасних текстів кримінального права ФРН й України.

Ключові слова: термін, лексико-термінологічний склад фахової мови, юридичний термін, загальноживана лексика, кримінальне право.

The article deals with the problems of the distinction between the concepts of “term” and “common vocabulary” and represents the results of analysis of the lexical and terminological structure in modern German and Ukrainian legal texts of Criminal law.

Key words: term, lexical and terminological structure of professional language, legal term, common vocabulary, Criminal law.

Дослідженню фахової термінології присвячено низку лінгвістичних розвідок таких мовознавців як В.І. Карабан, Т.Р. Кияк, Т.І. Панько тощо.

Теоретичним підґрунтям нашої розвідки слугували дослідження юридичної термінології Т. І. Панька праці Т. Н. Великоди та Й. Філіпеца щодо розмежування терміну та загальноживаної лексики.

У нашому дослідженні ми розглядаємо різні підходи щодо визначення видів лексики фахових мов, описуємо проблематику загальнонавчаної лексики та проводимо аналіз лексико-термінологічного складу німецького та українського юридичних текстів кримінального права. **Матеріалом** дослідження слугував лексичний склад текстів Кримінального кодексу ФРН й України. У нашій розвідці було використано **кількісний метод** для підрахунку частоти вживання мовних одиниць, який сприяв об'єктивізації спостережень у контрастивних дослідженнях, **зіставний метод** виявлення відмінностей між зіставлюваними текстами кримінального права ФРН й України, **дескриптивний метод** для визначення особливостей функціонування мовних одиниць у фахових текстах, а також **компонентний і контекстуальний аналіз** для вивчення особливостей лексико-семантичних відношень між термінами та загальнонавчаною лексикою. **Завдання** нашого дослідження полягали в аналізі лексико-термінологічного складу німецької та української фахової мов юриспруденції на матеріалі кримінального права, а саме у визначенні видів лексики в німецьких й українських текстах кримінального права, поділу загальнонавчаної лексики на тематичні групи та зіставленні отриманих даних для визначення ізоморфних й аломорфних рис досліджуваних мов.

Як справедливо зауважує Т. Р. Кияк [5, с. 57], особливість фахових мов полягає в наявності спеціального орієнтованого на потреби певного фаху набору лексичних одиниць, які мають усе ж плавні та гнучкі зв'язки зі загальнонавчаною лексикою, яка теж присутня у фаховій мові.

У даному дослідженні розглянемо декілька підходів до визначення видів лексики фахової мови:

I. Й. Філіпец вважає, що лексичний склад фахових текстів включає **фахову та загальнонавчану** лексику. До фахової лексики відносяться професіоналізми або терміноіди і терміни. Групу власне термінів формують вузькогалузеві та загальнонаукові терміни. Вузькогалузеві терміни представлені у фаховому тексті термінами певної галузі, номенклатурою та фаховими виразами [9, с. 57].

II. Т.Р. Кияк та В.М. Лейчик у своїх працях поділяють усю лексику фахового тексту на 4 види:

- 1) терміни певної галузі, які мають власну дефініцію;
- 2) міжгалузеві загальнонаукові термінологічні одиниці (в т.ч. терміни суміжних наук);
- 3) напівтерміни або професіоналізми, до яких можна віднести й номенклатури;
- 4) професійні жаргонізми, які не претендують на точність та однозначність, мають великий рівень образності та емотивно забарвлене значення [4, с. 143; 5, с. 203-208; 6, с. 105-106; 7, с. 107].

III. В. І. Карабан вважає, що значна кількість слів із нейтральним значенням має більш спеціалізовані й термінологічні значення у терміносистемах різних галузей науки і техніки. Виділяють спеціальні терміни, загальнонаукові та загальнотехнічні слова [3, с. 14].

IV. В.М. Лейчик поділяє фахову лексику включає на:

- 1) спеціальні терміни (власне терміни) – лексичні одиниці терміносистем, що входять до лексики тієї чи іншої фахової мови, а також загальнонаукові, загально технічні та міжгалузеві терміни, спільні для більшості фахових мов;
- 2) терміноіди – широкий клас лексичних одиниць, що не відповідають вимогам до терміну з різних причин;
- 3) псевдотерміни – лексичні одиниці фахової мови, що позначають теорії, які визнаються хибними [7, с. 139].

Для нашого дослідження плідним виявився поділ лексики юридичних текстів на:

- 1) загальнонавчану лексику, під якою розуміють слова, які використовуються всіма групами мовців, незалежно від професійної діяльності;
- 2) терміни – слова, які використовуються лише однією конкретною суспільною групою з певною професійною діяльністю.

Основна відмінність терміну від загальнонавчаного слова полягає у різних галузях їх вживання, що передбачає різні категоріальні та функціональні характеристики цих типів

мовних одиниць. Лексичне значення загальноновживаного слова має предметно-конкретний характер, а терміну – понятійний. Зміст нетермінологічної одиниці імплікує у свідомості уявлення про певну річ, процес відношення і т.д. Словотермін пов'язаний у свідомості з професійним науковим або технічним поняттям [1, с. 9-10].

Термінологічна інформація визначається як понятійна (семантична) інформація, що має мовну природу. Термін володіє двоєдиною сутністю – він акумулює загальномовну та спеціальну інформацію та є одиницею мовного і професійно-наукового знання [2, с. 23].

Оскільки юридична мова застосовує словниковий запас загальноновживаної мови, загальноновживана лексика дуже розповсюджена в німецькій та українській юридичних мовах й відповідно в німецькому й українському юридичних текстах кримінального права. Лексика загального словникового складу німецької юридичної мови досить розповсюджена і не має специфічного фахового значення. В досліджуваних текстах фіксуються такі приклади загальноновживаної лексики: *die Person, das Leben, die Zeit, der Ort, die Gruppe* тощо, які є зрозумілими й використовуються кожним членом мовної спільноти.

В українському юридичному тексті також виявлено лексеми, які зрозумілі всім членам мовної спільноти незалежно від їхньої діяльності. Лексеми загального словникового складу української юридичної мови дуже розповсюджені. Вони не мають специфічного фахового значення, зокрема: *особа, бездіяльність, становище, територія, питання, представник, згода, обов'язковість, шлях, іноземець, небезпека, пристосування, засоби, знаряддя, перешкоди, створення, умови, порядок, охорона, захисник*, тощо.

Проте, поділ на загальноновживану лексику та фахові слова неоднозначний. По-перше, значення загальноновживаних слів у юридичній мові, а також у будь-якій іншій фаховій мові, може змінюватися або уточнюватися. Так лексеми загальноновживаної мови стають фаховими словами. По-друге, в юридичному тексті з'являються такі лексеми, які не виявляють відмінностей у значенні у фаховій та загальноновживаній мовах.

Зміну семантики загальноновживаних слів у терміносистемах відбивають такі аспекти значення: сигніфікативний, денотативний, парадигматичний і синтагматичний, оскільки:

1) і термін, і загальноновживане слово як словесні знаки характеризуються своєю предметно-понятійною зіставленістю, що дає змогу в значенні виділити денотативний і сигніфікативний аспекти;

2) парадигматичне і синтагматичне значення при своїй внутрішньомовній природі є ніби власне мовною «відповіддю» загальноновживаного значення на вплив термінології, вони розкривають у парадигматиці — відношення слова у нелінійному ряду та синтагматиці — у лінійній площині, іншими словами — імпліцитно-парадигматичні відношення і екстліцитно-синтагматичні зв'язки словесних знаків [8].

Фахова мова юриспруденції значно частіше користується лексикою та граматичними засобами загальноновживаної мови, ніж інші фахові мови. Багато лінгвістів та правознавців пояснюють це тим, що мова юриспруденції повинна бути зрозумілою для простих громадян. Громадяни правої держави повинні розуміти юридичну мову та слідувати за її правилами й вимогами.

Проте тісний зв'язок юридичної та загальноновживаної мов має не лише позитивні сторони, але й слугує джерелом багатьох специфічних проблем. Юридичні терміни, що походять із загальноновживаної мови часто мають інше значення від однакових за звучанням слів загальноновживаної мови, наприклад *der Vorgang* (подія, процес) набуває термінологічного значення *die Akte* (справа); *die Erkenntnis* (пізнання, свідомість) використовується в значенні *das Urteil* (судове рішення, вирок); *beschweren* (обтяжувати) має термінологічне значення *in seinen Rechten verletzen* (покласти (наприклад, на спадкоємця) виконання якого-небудь обов'язку на користь третьої особи); *erheben* (підіймати, виносити, подавати) виступає в значенні *einziehen* (Steuern, Beiträge) (стягувати, наприклад, податки тощо); *der Satz* – загальноновживане: речення, тут: положення (*die Voraussetzungen von Satz 3 Nummer 1*); *die Entscheidung* – загальноновживане: рішення, тут: рішення суду (*die Entscheidung des Gerichts*); *der Fall* – випадок, тут: правовий випадок (*in den Fällen des § 68 Abs. 1*). Термінологічне значення, яке вкладається в дані спеціальні лексичні одиниці, визначається у більшості випадків через законодавчі дефініції.

Аналіз німецького й українського фахових текстів кримінального права виявив, що левову частку їх лексичного складу (більше 40 %) становить загальноновживана лексика, яку було поділено на тематичні групи. Так загальноновживану лексику німецького фахового тексту ми умовно розділили на такі тематичні групи:

1) назви родинних стосунків: *die Verwandten, die Geschwister, die (Gebär)mutter, das Kind* тощо.

2) номінації понять, пов'язаних із життям людини – предмети побуту, одягу та ін.: *das Haus, das Gebäude, die Sachen, das Fahrzeug, die elektrische Anlage, der Computer, das Verkehrsmittel* тощо.

3) назви органів людського тіла: *das Auge, das Glied des Körpers* тощо.

4) номінації на позначення місця, часу: *der Frist, der Termin, die Dauer, die Zeit, der Monat, der Tag, das Jahr, die Woche, da, dort* тощо.

5) номінації числових понять: *zwei, drei, drei Viertel, vierundzwanzig Stunden, unter vierzehn Jahren, von vierzehn bis achtzehn Jahren* тощо.

Загальноновживану лексику, виявлену в українському тексті кримінального права, було поділено на такі тематичні групи:

1. Номінації понять, пов'язаних із життям людини: *zasіб, зняття* тощо.

2. Назви хвороб: *психічна хвороба* тощо.

3. Номінації певних органів, структур: *Верховна Рада України, територія України, суди України, дитячий будинок* тощо.

4. Лексика на позначення кількості: *більше одного разу, десять днів, три тисячі неоподаткованих мінімумів, п'ятнадцять років, два дні обмеження волі, три дні службового обмеження, три дні виправних робіт* тощо.

Таким чином, можна зробити **висновок**, що поділ на загальноновживану лексику та терміни є неоднозначним. Встановлено, що тісний зв'язок фахової мови юриспруденції з загальноновживаною мовою часто слугує джерелом багатьох специфічних проблем, оскільки юридичні терміни, що походять із загальноновживаної мови, часто мають інше значення від однакових за звучанням слів загальноновживаної мови. Основну різницю між терміном та загальноновживаною лексикою вбачаємо у взаємовідношенні між поняттєвою та мовною (зовнішньою) стороною мовного знака. Юридичні терміни проявляють залежність від загальноновживаної мови, оскільки розвивались з уже існуючих мовних знаків у загальноновживаній мові і поступово набули нових ознак та функцій фахових термінів. Зміна змісту та обсягу фахового поняття не обов'язково спричиняє зміну мовної форми.

Загальноновживана лексика – це слова стилістично немарковані (нейтральні), тобто для них не властиве забарвлення, оцінне чи експресивно-емоційне. Виявлену загальноновживану лексику німецького юридичного тексту поділено тематичні групи на позначення кількості, місця, часу, світу людини та ін. Загальноновживана лексика в українському юридичному тексті кримінального права також була тематично розділена на номінації на позначення кількості, певних органів та структур, світом людини. Проведений поділ вказує на ізоморфність тематичних груп загальноновживаної лексики, які охоплюють сферу життя людини та діяльності держави.

У результаті проведеного дослідження лексичного складу німецького та українського фахових текстів кримінального права та аналізу даних текстів, проведеного нами раніше в рамках дисертаційного дослідження на тему «Німецька й українська фахові мови юриспруденції у зіставленні (на матеріалі сучасних текстів кримінального та сімейного права)», отримано характеристику лексико-термінологічного складу німецької та української субмов кримінального права, яку наведено в таблиці:

Таблиця 1. Лексико-термінологічний склад німецького й українського фахових текстів кримінального права:

	Німецький фаховий текст	Український фаховий текст
Терміни кримінального права	17,3%	11,5%
Терміни інших субмов права	11,7%	18 %
Терміни інших наук	29%	26%
Загальноновживана лексика	42 %	44,5 %

Перспективу подальших розвідок вбачаємо в дослідженні німецьких й українських фахових текстів інших субмов права, оскільки зіставні дослідження юридичних мов сприяють адаптації чинного законодавства України до сучасних юридичних норм ЄС, що є важливою умовою для зближення і потенційного входження до цієї структури.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Великода Т. Н. Лексическое значение общеупотребительного слова и термина // Вестник Северо-восточного государственного университета. – Вып. 14. – 2010. – С. 6 – 10.
2. Володина М. В. Когнитивно-информационная природа термина (на материале терминологии средств массовой информации) / М. В. Володина. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2000. – 128 с.
3. Карабан В. І. Переклад англійської наукової та технічної літератури: Лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі. / В. І. Карабан // – Ч. 2. – Вінниця: Нова книга, 2002. – 562 с.
4. Кияк Т. Р. Компресія інформації як об'єкт лінгвістики фахових мов / Т. Р. Кияк // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 30. – 2010. – С. 142 – 146.
5. Кияк Т. Р. Фахові мови та проблеми термінознавства / Т. Р. Кияк // Нова філологія. Збірник наукових праць. – Запоріжжя : ЗНУ, 2007а. – № 27. – С. 203 – 208.
6. Кияк Т. Р. Функції та переклад термінів у фахових текстах/ Т. Р. Кияк // Вісник Житомирського державного ун-ту імені Івана Франка. – 2007. – № 32. – С. 104 – 108.
7. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура. / В. М. Лейчик. – Изд. 3-е. – М. : Издательство ЛКИ, 2007. – 256 с.
8. Панько Т.І. Українське термінознавство / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.
9. Filipec J. Zur Spezifik des spezialsprachlichen Wortschatzes gegenüber der allgemeinen Wortschatz / J. Filipec // Fachsprachen. Terminologie, Struktur, Normung. – Berlin, Köln, 1976. – S. 55-61.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Курах – аспірант кафедри теорії та практики перекладу з німецької мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, старший викладач кафедри теорії та практики перекладу факультету міжнародних відносин Ужгородського національного університету.

Наукові інтереси: фахова мова юриспруденції, термін, зіставлення фахових мов юриспруденції на морфологічному, лексичному та синтаксичному рівнях.

УДК 811.161.2'42

СТИСЛІ ТЕКСТИ УКРАЇНСЬКИХ МАС-МЕДІА У ФУНКЦІОНАЛЬНО-ЖАНРОВОМУ АСПЕКТІ

Ірина МІРОШНИЧЕНКО (Дніпропетровськ, Україна)

У статті аналізуються й узагальнюються функціонально-жанрові та стилістичні особливості стислих текстів українського мас-медійного дискурсу. Серед жанрової палітри вітчизняних ЗМІ до стислих текстів відносяться такі видові типи, як замітка, звіт, заголовок, прогноз погоди, хроніка, дайджест, підпис до фото, заголовок, програми (телебачення, кіно, театр і т. д.), рецензія, коментар, кореспонденція, анекдот та ін. Основними жанровими характеристиками стислих текстів у мас-медіа виступають високий рівень стиснення об'єму тексту та конденсації повідомленої інформації.

Ключові слова: мас-медійний дискурс, жанр, жанрова специфіка, стислий текст, види конденсації інформації, лінгвістичні засоби компресії тексту.

In this article we have analysed and summarized genre and functional peculiarities of compressed Ukrainian mass media texts. There are many media genres that can be considered as compressed texts: brief article, newspaper account, review, headline, chronicle of events, commentary, etc. The main genre descriptions of compressed texts are high level of text volume reduction and information condensation. Various semantic, stylistic, lexical, grammar, graphic, syntactic means serve for decreasing of sentence formal structure and help to condense the semantic and communicative aspect of expression.

Key words: mass-media discourse, genre, genre specification, compressed text, types of information condensation, linguistic means of text compression.

Сучасна мас-медійна комунікація стала предметом активних фундаментальних досліджень лінгвістів у всьому світі. Вивчення проблематики стислого тексту стало відгуком мовознавчої наукової думки на суспільну запитаність у нових способах передачі інформації споживачеві, прагнення осучаснити, раціоналізувати та прагматизувати підходи до інформування в епоху глобалізації та стирання інформаційних кордонів. Закон економії мовних зусиль спричинює появу висловлювання з конденсованим інформаційним та згорненим структурно-формальним планами, практичним вираженням якого є стислий текст.

У сучасних лінгвістичних пошуках учених дослідження мовленнєвих жанрів посідає одне з перших місць, знаходячи своє відображення в когнітивному, герменевтичному,

мовленнєвому, лінгвопсихологічному, стилістичному та інших аспектах (І. Арнольд, Д. Баранник, А. Баранов, Ф. Бацевич, А. Вежбицька, В. Гольдін, Т. Добросклонська, A. Durant, В. Здоровега, М. Kim, D. Chandler, A. Silverblatt, J. Swales, Г. Солганік, М. Talbot, О. Тертичний, М. Федосюк та інші).

Метою нашої статті є аналіз жанрів стислих текстів українського мас-медійного дискурсу, їх функціонування, стилістичних та лінгвістичних особливостей. Серед завдань дослідження ми виокремили такі: визначити, до яких жанрів належать стислі тексти українського мас-медійного дискурсу, охарактеризувати стилістичні, лінгвістичні та функційні їх особливості, проаналізувати засоби, за допомогою яких з'являється сучасний інформаційно-лінгвістичний феномен – стислий текст.

Опираючись на твердження М. М. Бахтіна про те, що мовленнєві жанри формуються на основі функціонально-стильової орієнтації засобів спілкування, лінгвісти розробляють типології журналістських жанрів та намагаються знайти новаторські підходи до їх класифікації. Поява нових жанрів наприкінці ХХ-на початку ХХІ століть, бурхливий розвиток засобів передачі інформації, залучення більшої кількості членів суспільства до інформаційного простору, зміна ідеології в українському суспільстві, тенденції демократизації мовлення вимагають системного аналізу жанрів у мас-медійному дискурсі.

У науці про мову жанр сприймається як група журналістських матеріалів зі сталими змістово-формальними ознаками. Вітчизняна типологізація медійних жанрів базується на методі зображення ними дійсності – інформативному, аналітичному, художньо-публіцистичному. У медіалінгвістиці ведуться наукові дискусії щодо критеріїв жанрового розподілу текстів. Так, наприклад, В. Здоровега виділяє такі критерії поділу творів журналістики на жанри: 1) об'єкт відображення; 2) призначення виступу; 3) масштаб охоплення дійсності; 4) особливості літературно-стилістичних засобів вираження задуму; 5) обсяг [3]. О. Тертичний до жанроутворюючих факторів відносить спосіб відображення дійсності [8]. Багато зарубіжних учених акцентують увагу на професійній поведінці журналістів та характері їхньої творчості, якої вимагає певний жанр, тим самим зараховуючи постать автора до одного із визначальних критеріїв. Британські учені Alan Durant та Marina Lambrou, спираючись на дослідження своїх співвітчизників, визначають чотири основні критерії жанротворення: 1) формальна структура твору; 2) тема повідомлення; 3) адресат; 4) відповідь реципієнта [2, с. 23]. На їхню думку, «genre is part of a social system of what gets produced and why; what people like and why; what gets preserved, re-released, etc., and why» («жанр – це частина суспільної системи, яку представляють і чому це роблять; що людям подобається і чому; яка зберігається, перевипускається і чому) [2, с. 22]. Отже, як стверджують зарубіжні лінгвісти, реципієнт інформації є одним із важливих факторів жанротворення у мас-медіа. Тенденція глобалізації інформаційного простору, соціально-політичні, культурні, ментальні зміни у суспільстві зумовлюють подальший розвиток і трансформацію жанрової палітри українських мас-медіа: деякі жанри відходять на другий план, інші набувають нових стилістичних та структурних рис, з'являються нові жанрові форми.

Працюючи над нашим дослідженням, ми користувалися традиційним поділом жанрів журналістики на три групи – аналітичні (стаття, бесіда, огляд, кореспонденція і т. д.), інформаційні (заметка, репортаж, інтерв'ю, звіт) та художньо-публіцистичні (есе, фейлетон, нарис, памфлет).

Стислий текст як різновид текстової організації мовлення став предметом вивчення вітчизняних та зарубіжних учених у другій половині ХХ ст. (Е. Алянська, Ш. Баллі, Н. Валгіна, О. Василевський, Т. Винокур, Н. Гетьман, Б. Дюндик, Ю. Емдіна, М. Зеліков, Н. Калашник, Л. Мурзін, О. Панченко, Л. Сахарний, Ю. Шепель та інші). Лінгвісти розглядають його структурні, семантичні, стилістичні особливості, засоби компресії стислих текстів.

Вживаючи термін «стислий текст» (далі – СТ), ми відштовхуємося від дефініції, яку сформулювала вітчизняний лінгвіст О. Панченко: «Стислий текст – це повідомлення, об'єктивоване подібно до будь-якого іншого тексту в письмовій формі, побудоване шляхом

скорочення повного тексту або створене як первісно коротке, призначене за необхідності для подальшого розгортання у більш об'ємний текст» [6, с. 306]. Тобто, ми розглядаємо СТ як цілеспрямовано зменшений у об'ємі текст, який або був більш розгорнутим, або стане таким за певних умов.

За останні десятиліття СТ завдяки своєму прагматичному потенціалу значно розширили сферу свого функціонування в усіх видах людської діяльності: у офіційно-діловому спілкуванні (телеграми, телефакси, протоколи, резюме, постанови, звіти, смс-повідомлення і т. д.), у науковій діяльності (реферати, анотації, рецензії, конспекти, тези тощо), в освіті (словники, інструкції, довідкові видання і таке інше), у ЗМІ (замітка, коментар, звіт тощо).

Основними специфічними лінгвістичними та функційними ознаками стислих текстів у мас-медійному українському дискурсі є високий рівень стиснення об'єму тексту та конденсації повідомлюваної інформації. Конденсація інформації досягається за допомогою семантичної (скорочення інформаційної структури повідомлення, імпліцитна інформація, пресупозиції, імплікатури дискурсу, початкові передбачення питання) та стилістичної компресії (стилістичні фігури та тропи). Скоротити об'єм тексту також допомагають лексична (універбати, абрєвіатури, усічені слова, телескопізми, іншомовні слова, фразеологізми, кальки, просторіччя), граматична (використання певних частин мови, заміщень), графічна (графічні скорочення, різні види шрифту, використання символів) та синтаксична (використання еліптичних, неповних, односкладних, парцельованих речень) види компресії. У СТ мас-медійного дискурсу використовується все різноманіття засобів компресії, на відміну від певних інших дискурсів – наукового, офіційно-ділового, професійного, де поява таких засобів конденсації інформації, як фразеологізмів, просторіч, телескопізмів, парцельованих речень неприпустима з точки зору стилю. За багатством засобів компресовані медійні тексти можуть прирівнюватися до СТ художньої літератури, маючи однакові з ними не лише засоби створення конденсації інформації, але і низку схожих внутрішньотекстових функцій: оцінну, емоційну, впливу на свідомість, переконання. До провідних рис СТ ми відносимо багаторівневу компресію таких мовленнєвих творів (тобто поєднання різних видів компресії у одному творі) та кількаразове використання одного й того ж засобу конденсації, які забезпечують найвищий рівень компактності тексту в плані інформації та об'єму. Підвищена інформаційна насиченість сприяє мінімізації плану висловлення і зумовлює появу тексту меншого об'єму стосовно можливого первинного твору. Розглянемо для прикладу стислий текст:

Рекорди від мільйонерів

За рівнем доходів мешканців Херсонщини знаходиться на одному з останніх місць в Україні. Та як не дивно, це геть не заважає «плодитися й розмножуватися» тут цілком легальним мільйонерам. У минулі роки свої доходи у шестизначних сумах декларували від одного до чотирьох громадян, торік їх було вже дев'ятнадцять. А за підсумками цьогорічної кампанії декларування маємо вже 41 мільйонера! Причому повідомили вони не про якісь там один-два мільйончики «на брата», а в сумі про 155,2 мільйони, наголошують у прес-службі Головного управління ДФС Херсонщини. Для області це – абсолютний рекорд («Голос України» №97, 4.06.15, с.11). Семантична конденсація виражається в цьому повідомленні у наявності імплікатур, пресупозицій, скороченні ряду елементів структури при вербалізації інформаційного ланцюжка: пропущено інформаційні елементи «чому» і «як»; лексична компресія здійснена за допомогою універбатів *шестизначний, торік, цьогорічний, прес-служба, один-два*, фразеологізмів *«плодитися й розмножуватися», «на брата»*, абрєвіатури *ДФС*, слів іншомовного походження *рекорд, легальний, декларувати*, просторіччя *геть*; синтаксична компресія полягає у використанні вставної конструкції *Та як не дивно*, безсполучникових складних речень, речення з непрямою мовою, неповного речення. Як бачимо, у стислих мас-медійних текстах використовуються різноманітні засоби конденсації одночасно, що дає змогу максимально стиснути семантичний та структурний плани повідомлення, зробити його динамічним, що надає тексту змістової щільності з одночасною глибиною. Інколи продуценти інформаційних повідомлень вдаються до особливого «телеграфного» стилю викладу матеріалу: **30-річний турист поза шляховиком**

«Порш Каєн» врізався в пам'ятник «Якір-серце» в Одесі. 26 грудня їхав вул. Ланджеронівською. Не впорався з керуванням. 200-кілограмова бронзова скульптура переламалася біля основи. Пам'ятник встановили три роки тому. Уособлює новий туристичний логотип міста («Газета по-українськи» №1 від 01.01.2016, с. 2). Автор використав лаконічні синтаксичні структури (в основному, односкладні речення), до складу яких входить мінімум структурних компонентів, необхідних для передачі інформації.

Особливості функціонування стислих текстів у мас-медійному дискурсі зумовлені також і екстралінгвістичними чинниками: прагненням видавців медіа розмістити якомога більшу кількість інформації на одній одиниці площі, створити тексти найбільш компактні і привабливі для споживачів, які живуть у стані постійної нестачі часу, підняти рейтинг видання за рахунок збільшення кількості вміщених різноманітних матеріалів у одному випуску.

Аналізуючи стислі тексти в українському мас-медійному дискурсі, ми зафіксували, що до їхнього корпусу входять такі жанрові різновиди, як :

- інформаційні: замітка, звіт, заголовок, хроніка, дайджест, підпис до фото, заголовок, програми (телебачення, кіно, театр і т. д.), прогноз погоди;
- аналітичні: рецензія, коментар, кореспонденція;
- художньо-публіцистичні: анекдот, усмішка, афоризм, жарт.

Зазначені мас-медійні жанри відносимо до стислих текстів, спираючись на ряд характеристик, притаманних цим творам: у них знаходимо високий рівень компресії тексту на структурному та семантичному рівнях і згорнений формально-структурний план.

До мас-медійного дискурсу шалено увірвалися та розширили сферу свого побутування два відмінні за більшістю видових ознак дискурси, без яких сучасні ЗМІ важко уявити – рекламний та розважальний. На сторінках газет, в інтернет-виданнях активно розміщують тексти вказаних дискурсних різновидів відповідно до різних завдань, що їх ставлять перед собою видавці: заробляння грошей на рекламі, підвищення рейтингу та накладу видання, залучення більшої кількості споживачів. СТ знаходимо в таких жанрових різновидах:

- рекламні: реклама, оголошення, слоган, гасло, заклик, анонс;
- розважальні: гороскоп, рецепт, карикатура, тревел-звіт, тест, вікторина.

Окрім своїх основних жанрово-стильових функцій (комунікативної, інформування, аналізу, художнього відтворення дійсності), стислим текстам у мас-медіа притаманні й специфічні функції, серед яких ми можемо перерахувати такі: екстралінгвістичні причини появи таких творів; особливий підхід до їх творення (врахування не лише жанрової структури, але і приділення високої уваги вибору засобів компресії, від чого буде залежати рівень інформаційної насиченості тексту); привернення уваги реципієнта повідомлення; СТ слугують найпоширенішим засобом оперативного інформування; вони найбільш привабливі для широкого кола реципієнтів (більшість споживачів інформації віддають перевагу СТ у ЗМІ).

Проаналізувавши жанрову специфіку стислих текстів українського мас-медійного дискурсу, ми прийшли до висновків про те, що ці твори належать до широкої палітри жанрів вітчизняних ЗМІ: замітка, звіт, заголовок, хроніка, дайджест, підпис до фото, заголовок, коментар, кореспонденція, анекдот, усмішка, жарт тощо. Основними жанрово-стильовими та лінгвістичними ознаками СТ є високий рівень згорнення об'єму тексту та конденсації повідомлюваної інформації, який досягається за допомогою численних засобів семантичної, стилістичної, лексичної, синтаксичної, граматичної, графічної компресії. До специфічних функцій СТ належать: екстралінгвістичні причини появи таких творів; особливий підхід до їх творення; привернення уваги реципієнта повідомлення. Перспективу подальших досліджень ми вбачаємо в аналізі різновидів стислих текстів українського мас-медійного дискурсу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Добросклонская Т. Г. Вопросы изучения медиатекстов (опыт исследования в современной английской медиаречи) / Т. Г. Добросклонская. – М.: Едиториал УРСС, 2005. – 288 с.
2. Durant A. Language and Media: a resource book for students / A. Durant, M. Lambrou. – Abingdon: Routledge, 2009. – 269 p.
3. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості : підручник. [2-ге вид., перероб. і допов.] / В. Й. Здоровега — Львів : ПАІС, 2004. — 268 с.

4. Ким М. Н. Жанры современной журналистики / М. Н. Ким. – СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2004. – 336 с.
5. Кульбабська О. Стилiстичнi характеристики заголовка як прагматичного знака журналістського тексту / Кульбабська О., Остафійчук І. // Актуальні проблеми синтаксису: Матеріали міжнародної наукової конференції / [Укл.: Ніна Гуйванюк (наук.ред) та ін.]. — Чернівці : Рута, 2006. — С. 298–303.
6. Панченко Е. И. Лингвистика сжатого текста (на материале современного русского языка) : дис...д-ра филол. наук: 10.02.02 / Е. И. Панченко. – Днепропетровск : ДГУ, 1998. – 380 с.
7. Солганик Г. Я. О новых аспектах изучения языка СМИ / Г. Я. Солганик // Вестник МГУ. Сер. 10. Журналистика. – 2000. – № 3. – С. 31–39.
8. Тертычный А. А. Жанры периодической печати: [учебное пособие для вузов] / А. А. Тертычный. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 312 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Мірошниченко – викладач кафедри іноземних мов Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна.

Наукові інтереси: мас-медійний дискурс, медіалінгвістика, проблематика стислого тексту, конденсація інформації.

УДК 811.11:35.0771

АБРЕВІАТУРА ТА КЛІШЕ В ЛЕКСИЧНОМУ СКЛАДІ АНГЛОМОВНОЇ МИТНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ

Алла СВЕТЛІЧНА (Дніпропетровськ, Україна)

Статтю присвячено дослідженню лексичного складу англomовної митної документації. Актуальність наукової розвідки зумовлена перш за все тим, що митна документація до цього часу не була об'єктом комплексного дослідження в лінгвістиці. У результаті аналізу встановлено види аббревіатур і ділових кліше, що діють у даному комплексі. Виявлено специфіку їх використання та функції. Визначені спільні риси лексичного рівня, що доводять спорідненість текстів даного масиву документів, як одної системної організації. Отримані висновки можуть бути використані для створення навчальних посібників з міжнародної ділової документації, у викладанні спецкурсу «Ділова англійська мова».

Ключові слова: англomовний митний документ, лексичний зріз, аббревіатура, діловий стандарт.

The article deals with the research of lexical structure of English customs documentation. English customs documents have not been the object of complex research in Linguistics so far, which determines the topicality of this paper. The types of abbreviations and business clichés operating in this complex are set. The functions and specificity of using such lexical units have been defined. The author outlines the common features of English customs texts on the lexical level, which prove the affinity of such texts as a single system organization. The conclusions obtained in the course of study can be used to create tutorials on international business documents or in teaching the special course "English for Business".

Key words: English customs document, lexical cut, abbreviation, business standard.

У лінгвістичній науці сьогодення центром уваги багатьох розвідок стають англomовні документи (Наумова Н.Г. 2005[4], Волошин П.В. 2001[2], Shurter R.L. 1984[7], McKinnon W.T. 1983[5], Loughheed L. 1993[6]). Пояснюється це активізацією міжнародних контактів та бажанням зрозуміти специфіку таких текстів задля сприяння ефективної співпраці партнерів по діловій комунікації. Однак, попри велику кількість лінгвістичних праць із ділової кореспонденції, англomовні митні документи (далі АМД) до цього часу не були предметом ґрунтовних лінгвістичних розвідок, що зумовлює **актуальність** обраної проблематики.

Об'єкт дослідження – сучасні англomовні митні документи.

Предмет дослідження – аббревіатури та ділові стандарти текстів англomовних митних документів.

Матеріал дослідження: *Customs Declaration, Cargo Declarations, ATA Carnet, Certificate of Origin, Phytosanitary Certificate, Certificate of Quality, Weight List, Invoice, Proforma-Invoice.*

Мова АМД текстів представляє собою змішане, різнорідне поєднання, де загальноживана лексика співіснує зі спеціальною. Взаємодія кількох лексичних пластів виглядає як дифузне явище, де «першу скрипку» грає саме спеціальна лексика, оскільки виформовує своєрідний характер такого роду текстів, сприяє створенню стиля, властивого саме міжнародно-правовим документа[3,с.37].

Особливе місце в лексичному зрізі АМД комплексу для передачі стислої професійно значимої інформації займають аббревіатури та скорочення. Серед таких «різнорідних утворень вторинної номінації» [1,с.12] в АМД найбільш поширеними є:

1) **ініціальна аббревіація:** *CBP – Customs and Border Protection; OMB – Office of Management and Budget; CFR – Cost and Fright; L/C – Letter of Credit, US – United States, USD – US dollar, VAT – value added tax, G.W. – gross weight, N.W. – net weight, T.W. – total weight, MT – metric ton, LTD – limited, Nos – number of packages, USCIB – U.S. Communications Intelligence Board/Intelligence Community (комітет США по розвідці засобами зв'язку), FOB – Free on Board etc.;*

2) **складноскорочені слова:** де для скорочення використовуються приголосні(перша та середня; перша, середня та остання; перша, дві середні та остання) із характерною їх ознакою – здатністю відтворюються повністю в усному мовленні: *kgs – kilograms, pcs – pieces, eqpt – equipment, MKS – marks;*

3) **усічення:** *Corp. – corporation, Mar. – March, Jan. – January, Nov. – November, ident. – identification, exp – export, imp. – import, tel., fax etc.;*

4) **аббревіатури,** які є словесно-усіченими утвореннями: *Incoterms - International commerce terms;*

4) **утворення змішаного типу:** *U.S. Customs and Border Protection, CBP officers, CBP Supervisors, CBP form, U.S. residents, U.S. dollars, OMB control number, FinCEN – Financial Crimes Enforcement Network etc.*

При заповненні змінних компонентів митної документації також використовуються різного роду позначення організацій та компанії: *OST Trading LTD, Biotek LTD, ARDI КАКАО LTD;* загальноновживані скорочення адресних даних: *Texas – TX., California – CL., Kansas – KS., Alabama – AL., Washington – W.A., Ukraine – UA, United States – US, United Kingdom – UK, European Union - EU etc.*

Серед широкого спектру представлених в англomовних митних документах складноскорочених назв та понять виокремлюються три типи скорочень:

1) **текстові** – які представляють добре відомі адміністративно-управлінські скорочення, тобто стандартні офіційно-ділові «утворення вторинної номінації» (*Reg. no/Nos./No. – number/numbers, pcs – pieces, St. – street, Tel., Fax., Apr. – April, September – Sept., October – Oct...*);

2) **термінологічні** – які формулюють скорочену форму багатокомпонентних термінологічних понять (*CBP officers, U.S. Customs and Border Protection, CBP form, U.S. or foreign equivalent*);

3) **технічні** – які в скороченому вигляді представляють різноманітні зашифровані характеристики вантажу, номенклатурні номери товарів (*HRB 64682, BPZ o952/BPN3792, GESU4680180, REF# 03 – 46376...*).

Основна задача кожного з таких утворень – економізація текстового простору. Але термінологічним скороченням властива й ще одна суттєва функція. Подібні лексичні утворення мають своєю метою передавати складні термінологічні поняття в спрощеному варіанті. Виконуючи роль «більш економних» субститутів багатоскладових слів, вони ще й зберігають рівноцінне значення повної полікомпонентної термінологічної одиниці із отриманням полегшеної для сприйняття форми.

Як показує аналіз фактичного матеріалу в комплексі АМД під термінологічне скорочення підпадають лише багатокомпонентні терміни, оскільки однокомпонентні терміни такого спрощення не потребують завдяки своїй зрозумілості та зручності у використанні.

Певний інтерес становить використання аббревіатури СВР в пасажирській декларації США, яка зустрічається в цьому документі не одноразово із різними поєднаннями: *CBP officer - Customs and Border Protection officer; CBP form - Customs and Border Protection form; CBP Supervisors - Customs and Border Protection Supervisors.* Така структурна трансформація із збереженням однакової редукованої частини в кількох лексичних одиницях є не лише більш «економною», спрощеною формою подачі важливої інформації. Дія такого роду модифікованих скорочених форм в форматі документа, безумовно, спрямована і на стандартизацію, уніфікацію текстової площини в результаті своїй багаторазовій відтворюваності в рамках тексту документу. Зрозумілість даної скороченої частини в

процесі дешифровки документа забезпечує наявність повної полікомпонентної лексичної одиниці на початку тексту документа (*U.S. Customs and Border Protection*).

Подібні закономірності у використанні абrevіатур, коли функціонування скорочення одночасно супроводжується своєю повною формою, в текстах офіційно-ділових документів є типовими, оскільки дозволяють реципієнту в ході прочитання документа у разі потреби повернутися до його первинної структури та відтворити усі скорочені елементи лексичної одиниці в пам'яті.

К специфічним лексичним засобам, які сприяють спрощенню подачі інформаційного матеріалу та стандартизації даного комплексу, можливо віднести кліше. В нашому випадку мається на увазі усталені словосполучення, що постійно відтворюються в текстах АМД, закріплюються як шаблони, тим самим забезпечуючи «амбівалентну передачу інформації» [2, с.89].

Ділові кліше є достатньо продуктивним сегментом лексичного складу багатьох офіційно-ділових текстів: декларацій, контрактів, договорів, ділових угод тощо. В масиві АМД спостерігаються два типи стійких лексичних конструкцій:

1) загальноживані ділові кліше (канцелярські), характерні офіційно-діловому спілкуванню взагалі;

2) лексичні одиниці, які отримали даний статус, завдяки постійній відтворюваності паралельно в двох або більше документах АМД комплексу. Сприяючи стереотипізації усього комплексу, використання подібних готових формул забезпечує швидке, практично автоматизоване прочитання цілого пакету англомовної митної документації із акцентуванням уваги реципієнта на більш суттєвих деталях.

Як показує результат нашого дослідження, характерним для даного масиву документів є вживання типових для АМ текстів словосполучень, що мають тенденцію багаторазово повторюватися в готовому вигляді та закріплюються, як стандартні опорні лексичні одиниці наприклад, в комплекті англомовної митної документації на певний вантаж.

Так, вираз *Marks and Nos* відтворюючись в документах *Certificate of Origin, Weight List, Invoice* демонструє приклад свого перетворення в готову формулу даного комплексу, яка становиться свого роду кодом для отримання необхідних позначок та нумерувань вантажу.

Подібне відбувається із виразом *Description of packages*, що паралельно використовується і в *Phytosanitary Certificate, i в Certificate of Origin, i в Weight List*, тим самим набуваючи формату шаблону даного комплексу для отримання даних про опис пакування.

До стійкої конструкції АМД масиву, що утворює окремий підблок та одночасно зустрічається в кількох документах *Proforma-Invoice, Certificate of Origin, Invoice* можливо віднести і вираз *Gross Weight*. Будучи неодноразово повторюваним, він закріплюється як сталі словосполучення і в даному пакеті документів отримує статус готової формули для отримання вагових характеристик вантажу.

По суті такого роду лексичні одиниці є стійкими виразами-маркерами, що сигналізують про оформлення стандартної ситуації та сприяють утворенню стійкого фрагменту в межах одного пакету митних документів на конкретний вантаж.

В АМД текстах також спостерігається багаторазове використання таких шаблонів, як:

Introducing merchandise without the applicable declaration, permits, or duty payment may be subject to administrative or criminal penalties (Mexico Customs Declaration);

Failure to comply in all respects with the applicable Dangerous Goods Regulations may be in breach of the applicable law, subject to legal penalties (Cargo Declaration for dangerous goods);

Failure to declare such items to a Customs and Border Protection Officer/ Customs and Border Protection Agriculture Specialist/Fish and Wildlife Inspector can result in penalties and the items may be subject to seizure (U.S. Customs Declaration);

Наведені кліше в АМД текстах формують стандартне викладання інформації в однотипних ситуаціях спрямованих на окреслення правової сторони відносин адресата та адресанта. Їх використання сприяє точному, зрозумілому формулюванню легітимних рамок митного процесу, унеможливорює амбівалентність змісту, що є досить суттєвим для юридичної сторони оформлення документа.

Серед різноманіття сталих зворотів АМ документів, зустрічаються також стандартні канцелярські вирази, що формують характерні для офіційно-ділового стилю спілкування мовні конструкції: *in accordance with, according to, accurately described above*. Використання яких перевірено неодноразовим вживанням в писемних ділових текстах, тому сприймається адресатом достатньо природно, як будь-які звичайні вирази.

У результаті аналізу стає зрозумілим, що ділові стандарти пронизують увесь масив АМД текстів, виконуючи низку конкретних завдань:

- 1) представляють його уніфіковану частину;
- 2) сприяють отриманню необхідного стилістичного впливу (офіційність, точність, консерватизм);
- 3) забезпечують недвозначне сприйняття даних;
- 4) виступають стандартами - маркерами задля оформлення типових ситуацій;
- 5) можуть сприяти утворенню типових фрагментів – підблоків в межах одного пакету документів на певний вантаж.

Уживання тих самих лексичних виразів, які багаторазово відтворюються в усталеній формі від документа до документа задля оформлення певного вантажу також вирішує проблему доступності мовних засобів, і питання уникнення зайвих, несуттєвих деталей. Крім того, така регулярна відтворюваність окремих готових сталих зворотів в межах даного комплексу, демонструє унікальні спільні характеристики АМ документів на лексичному рівні та доводить спорідненість таких текстів, як одної системної текстової організації.

Як відомо, реалізація вербального коду будь-якого тексту документу відбувається за рахунок не лише лексичних, а й граматичних засобів, що діють синергетично з метою здійснення його прагматичних настанов. Тому цілком логічно, що **подальші кроки нашої розвідки** торкнуться механізмів функціонування граматичного устрою АМД текстів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Дейнека В.М. Формування української термінології митної справи (кінець XX – початок XXI ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук: 10.02.01 «Українська мова»/ В.М. Дейнека. – Донецьк, 2014. – 20с.
2. Волошин 2001: Волошин П.В. Английский язык делового общения как лингвистическое и дидактическое явление: Дис. ...канд. филолог. наук: 10.02.04. – М., 2001. – 161с.
3. Кучик Г.Б. Особливості застосування спеціальної лексики в установчих документах міжнародних організацій// Наукові записки Національного Університету. Серія «Філологія». – 2013. – С.36 – 38.
4. Наумова Н.Г. Англomовний комерційний контракт: лінгвопрагматичний та лінгвокогнітивний аспекти: Автореферат дис. на здобуття наукового ступеня канд. філолог. наук: 10.02.04 – Запоріжжя. – 2005. – 21 с.
5. McKinnon W.T. Aspects of Modern Business Style. – Bergen etc.: Universitetsforl. Cop. 1983. -184p.
6. Loughheed L. Business Correspondence: Letters, Faxes and Memos. – Reading, Ma; Menlo Park, Ca.; N.Y. – Addison – Welsey publishing Co., Inc., 1993. – 144p.
7. Shurter R.L., Leonard D.J. Effective letters in Business. 3d. ON.Y.; St. Louis:San Francisco; McGraw – Hill Co., 1984. – 238p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Алла Свєтлічна – аспірант кафедри англійської філології Запорізького національного університету.
Наукові інтереси: системне дослідження когнітивно-комунікативних аспектів англomовної митної документації.

ЗМІСТ

ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВ У ПОЛІЛІНГВАЛЬНОМУ, ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ Й ПОЛІЕТНІЧНОМУ СВІТІ

<i>ОЛЕГ СЕМЕНЮК</i> . ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ПРОЦЕСИ ФУНКЦІОНУВАННЯ І ЗАСВОЄННЯ НЕОЛОГІЗМІВ	3
<i>RICHARD J. BRUNNER</i> . DAS DEUTSCHE BRAUCHT EIN BESSERES IMAGE (DIE LINGUISTEN POCHEEN AUF EINE VERSTÄRKUNG DER SPRACHLOYALITÄT).....	6
<i>HILMAR TRISTAN BRUNNER</i> . DIE DEUTSCHE SPRACHE UNTER BERÜCKSICHTIGUNG DER NICHTDEUTSCHEN UND MIGRANTEN IM DEUTSCHEN SPRACHGEBIET	10
<i>HUBERT MICHAEL BRUNNER</i> . DEUTSCHLANDS MUNDARTEN VERÄNDERN SICH.....	13
<i>РУФАТ БАВДИНОВ</i> . БИЛИНГВАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В СИНЬЦЗЯН-УЙГУРСКОМ АВТОНОМНОМ РАЙОНЕ КНР: ПЕРСПЕКТИВЫ ВНЕДРЕНИЯ И ВОЗМОЖНЫЕ РИСКИ.....	15
<i>ТЕТЯНА БЛЯВСЬКА</i> . ВІДОМОСТІ ПРО ВИДАТНИХ МОВОЗНАВЦІВ НА СТОРІНКАХ ЧАСОПИСУ «ЗОРЯ» (1880–1897 РР.).....	19
<i>ЛАРИСА ГУЦУЛ, ОЛЕКСАНДРА ГУЦУЛ</i> . МОВНА ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОГО УРЯДУ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХVІІІ СТОЛІТТЯ.....	24
<i>ЮЛІЯ КУЗНЕЦОВА, МАРИНА МОСКАЛЕНКО, ЛАРИСА САСНКО</i> . КЛАСИФІКАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ТВІРНИХ ОСНОВ СУФІКСАЛЬНИХ ДЕРИВАТИВ – ФРАНЦУЗЬКИХ ТЕРМІНІВ БУДІВНИЦТВА Й АРХІТЕКТУРИ	28
<i>ТЕТЯНА ЛЕЛЕКА</i> . ЗАСВОЄННЯ ІНШОМОВНИХ СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	32
<i>ІРИНА МІЩИНСЬКА</i> . МОВНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ВИНИКНЕННЯ СОЦІОЛЕКТІВ.....	38
<i>ІРИНА ПЯНКОВСЬКА</i> . НІМЕЦЬКА МОВА В СХІДНІЙ БЕЛЬГІІ	41
<i>МАРІЯ ТКАЧІВСЬКА</i> . ТАБІРНА МОВА ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ	45
<i>ТАРАС ТКАЧУК</i> . ЧИ ВПЛИВАЄ РІВЕНЬ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІМ'Ї НА ВИБІР МОВИ В БІЛІНГВАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ?	50
<i>НІНА ВОРОНКОВА</i> . ANGLIZISMEN UND DENGLISCH ALS SPRACHFORM IM HEUTIGEN ALLTAG DEUTSCHLANDS	54
<i>ВАЛЕНТИНА ЖУК</i> . К ВОПРОСУ О СОЦИАЛЬНОЙ ВАРИАТИВНОСТИ РЕЧИ.....	57
<i>ДАР'Я ПОЛГОРОДНИК</i> . МОВНІ КОНТАКТИ ТА ЇХ ТИПОЛОГІЯ.....	60
<i>МАРИНА РУДЕНКО</i> . ДО ПИТАННЯ ПРО КЛАСИФІКАЦІЮ СОЦІАЛЬНИХ ДІАЛЕКТІВ	65

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДИСКУРСОЗНАВСТВА, КОМУНІКАТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

<i>НАТАЛІЯ КОНДРАТЕНКО</i> . ВИЗНАЧАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ В КОМУНІКАТИВНО-ДИСКУРСИВНОМУ АСПЕКТІ.....	71
<i>ЛЮДМИЛА СЛОВОВА</i> . КООПЕРАТИВНА ТА КОНФРОНТАТИВНА МЕГАСТРАТЕГІЇ В АСПЕКТІ ЗІСТАВНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЛІНГВОПЕРСОНОЛОГІЇ.....	75
<i>СВІТЛАНА ШВАЧКО, ІРИНА КОБЯКОВА</i> . КОМУНІКАТИВНЕ МОВЧАННЯ VS МОВЛЕННЄВИЙ МОДУС	79
<i>СВІТЛАНА ШАБАТ-САВКА</i> . ІНТЕНЦІЯ МОВЦЯ І ТИПОЛОГІЧНІ ВИЯВИ КОМУНІКАЦІЇ	84
<i>ТЕТЯНА НЕДАШКІВСЬКА, ОЛЬГА ЗАГОРОДНЯ</i> . ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙМАННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ ЯК АСОЦІАТИВНІ СТРАТЕГІЇ РЕСПОНДЕНТІВ.....	89
<i>ОЛЬГА АЛЕКСАНДРОВА</i> . ВАРИАТИВНІСТЬ МОВЛЕННЕВИХ ВПЛИВІВ У МОЛОДІЖНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ).....	95
<i>ГАННА АПАЛАТ</i> . ДИСКУРСИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ-ІНТЕРВ'Ю СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ПРЕСИ.....	100
<i>ОЛЕНА БЕЗЗУБОВА</i> . КЛАСИФІКАЦІЯ НІМЕЦЬКОМОВНИХ СМС-ПОВІДОМДЕНЬ	106
<i>ОЛЕНА БСЛОЗЬОРОВА</i> . КОГНІТИВНА ОПЕРАЦІЯ ПЕРСПЕКТИВІЗАЦІЇ У РЕАЛІЗАЦІЇ МОВЛЕННЄВОГО АКТУ НАТЯКАННЯ	110
<i>ТЕТЯНА БУРЕНКО</i> . АНГЛОМОВНЕ ВИБАЧЕННЯ: РІЗНОМАНІТНІСТЬ ПІДХОДІВ.....	113

<i>ОЛЕКСАНДРА ГАНДЗЮК. СПЕЦИФІКА ЖЕСТІВ ЯК ЗАСОБУ НЕВЕРБАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ</i>	116
<i>ОЛЬГА ДЕМИДЕНКО, АНАСТАСІЯ РОЩИК. РЕАЛІЗАЦІЯ МОВЛЕННСВИХ АКТИВ У РІЗНИХ ЖАНРАХ АНГЛОМОВНИХ ТА УКРАЇНОМОВНИХ МЕДІАТЕКСТІВ</i>	119
<i>ВАЛЕНТИНА ДІБРОВА. ФРЕЙМОВІ МОДЕЛІ “ЗАПРОШЕННЯ-ЗАПЕРЕЧЕННЯ” ТА “ПРОХАННЯ-ЗАПЕРЕЧЕННЯ” В АНГЛІЙСЬКОМУ Й УКРАЇНСЬКОМУ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОМУ ДИСКУРСІ</i>	124
<i>ХРИСТИНА ДЯКІВ. РОЗВИТОК ІДЕЙ КОМУНІКАТИВНОЇ ДЕВІАТОЛОГІЇ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКОМОВНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ</i>	127
<i>OLENA YEMELYANOVA, YEVHENIYA HONCHAROVA. FEATURES OF FOREGROUNDING OF THE COMMUNICATOR’S STATUS IN ENGLISH CONFLICT DISCOURSE</i>	132
<i>IRYNA KARAMYSHEVA, OLGA MERZA. FUNCTIONAL PECULARITIES OF GENDER-BIASED UNITS IN MODERN ENGLISH</i>	136
<i>ОЛЬГА КРИНИЦЬКА. КОНФЛІКТОРЕГУЛЮВАЛЬНА ФУНКЦІЯ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ У ДРАМАТУРГІЙНОМУ ТЕКСТІ</i>	141
<i>ЛЮДМИЛА КОРОТКОВА. ВІДОБРАЖЕННЯ ЯК ФЕНОМЕН ІГРОПОЕТИКИ АНГЛОМОВНОГО КРЕАТИВНОГО ДИСКУРСУ</i>	146
<i>ТЕТЯНА КРИСАНОВА. ОБРАЗНО-ОЦІННІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЕМОЦІЇ СТРАХ В АНГЛОМОВНОМУ КІНОДИСКУРСІ</i>	151
<i>ТЕТЯНА ЛУЧЕЧКО. МЕТАФОРИЧНА АМБІВАЛЕНТНІСТЬ ОБРАЗНИХ КОДИФІКАТОРІВ ОБ’ЄКТІВ ЗАГАДУВАННЯ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)</i>	156
<i>ЛИНА МАЕВСКАЯ. КОМУНІКАЦІЯ И КУЛЬТУРА БИЗНЕСА</i>	160
<i>ЛАРИСА МАКАРУК. ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕВЕРБАЛЬНИХ ГРАФІЧНИХ КОМПОНЕНТІВ НА РІЗНИХ РІВНЯХ</i>	165
<i>АНДРІЙ НІКОЛЕНКО. ЛИНГВО-ЦЕННОСТНОЕ ИЗОБРАЖЕНИЕ ПРЕЗИДЕНТА США В ДИСКУРСЕ АМЕРИКАНСКОГО ИГРОВОГО КИНО</i>	171
<i>ЛАРИСА ПАВЛЕНКО. ГІПЕРЕКСПЛІЦИТНІСТЬ ВИСЛОВЛЕНЬ ТА ПРИНЦИП КООПЕРАЦІЇ ГРАЙСА</i>	177
<i>ТАТЬЯНА ПОЛЯКОВА. ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТЬ В ЖАНРЕ ТВИТТИНГ В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ИНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦИИ</i>	181
<i>ВАЛЕНТИНА ПРУТЧИКОВА. РЕЧЕВЫЕ ТАКТИКИ ПАРЕМИЙ В РЕКЛАМНОМ ДИСКУРСЕ</i>	185
<i>АЛЛА РОМАНЧЕНКО. ПОНЯТТЯ «МОВНА ОСОБИСТІСТЬ» ТА АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ</i>	190
<i>НАТАЛЯ СЛОБОДА. КОМБІНУВАННЯ ГРАФІЧНИХ ЕЛЕМЕНТІВ РІЗНИХ МОВ У КОМЕРЦІЙНИХ НАЗВАХ І РЕКЛАМІ</i>	194
<i>ИРИНА СУИМА. МИНИМАЛЬНАЯ КОМУНІКАТИВНАЯ ФИГУРА КАК ЕДИНИЦА ОБЩЕНИЯ</i>	198
<i>КСЕНИЯ ТАРАНЕНКО. ПРАГМАТИКА ЛЕКСИЧНИХ ОПОЗИЦІЙ В МОВОТВОРЧОСТІ СВЯТОСЛАВА ВАКАРЧУКА</i>	201
<i>ОКСАНА ЦИМБАЛИСТА. КОМУНІКАТИВНИЙ ПРОСТІР ВЗАЄМОДІЇ ЛЮДИНИ ЗІ СВІТОМ</i>	204
<i>ТЕТЯНА ЧРДІЛЕЛІ. ДИСКУРСИВНІ МАРКЕРИ У КОГНІТИВНО – КОМУНІКАТИВНІЙ ПАРАДИГМІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСКУРСУ</i>	208
<i>ОЛЕНА ПОПОВА, МАРИНА ХОРУЖЕНКО. ІМПЛІКОВАНА VS ЕКСПЛІКОВАНА СКЛАДОВІ ДИРЕКТИВИВ У ВИКОНАВЧИХ НАКАЗАХ БАРАКА ОБАМИ</i>	213
<i>ЮЛІЯ АРТЕМЕНКО. ДІЄСЛІВНІ ІНІЦІАТОРИ ПРЕСУПОЗИЦІЙ В АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ</i>	217
<i>ОКСАНА БРОВКІНА. КОМУНІКАТИВНА СИТУАЦІЯ УТІШАННЯ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ РОДИННОМУ ДИСКУРСІ</i>	222
<i>МАРІЯ КУЗНЕЦОВА. РОЛЬ І МІСЦЕ ПОЛІКОДОВИХ ТЕКСТІВ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ КІБЕРПРОСТОРІ</i>	225
<i>ОЛЕКСАНДР ПОЛІЩУК. ПРОКСЕМНА ПОВЕДІНКА МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ У ПРАГМАТИЧНОМУ АСПЕКТІ</i>	229
<i>ЛЮДМИЛА СТРИЙ. ПРИВІТАННЯ ЯК МОВЛЕННСВИЙ ЖАНР ПОЛІТИЧНОГО РИТУАЛЬНОГО ДИСКУРСУ</i>	232
<i>ОЛЕНА ЧОРНА. ГЕНДЕРНА СПРЯМОВАНІСТЬ РИТУАЛЬНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВ</i>	236
<i>МАРИЯ СИДОРОВА. ПРИЛАГАТЕЛЬНЫЕ В СРАВНИТЕЛЬНОЙ И ПРЕВОСХОДНОЙ СТЕПЕНИ КАК ИНДИКАТОР КОНВЕНЦИОНАЛЬНОЙ ИМПЛИКАТУРЫ</i>	241
<i>A.D. ACHILOVA, A.K. KALDAROVA. THE INFORMATION OVERLOAD: THE CAUSES, PROBLEMS AND SOLUTIONS</i>	245

НАДІЯ ДОРОНКІНА. ОСОБЛИВОСТІ НЕБАЗОВИХ КОМПОНЕНТІВ МОДЕЛІ АРГУМЕНТАЦІЇ У ЖАНРІ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ СТАТТІ	249
АНДРІЙ КАУСТОВ. ТАКТИКА ПРИМУШЕННЯ В ПОЛЕМІЧНОМУ ДИСКУРСІ ДОБИ РЕФОРМАЦІЇ: ЛІНГВОРИТОРИЧНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ І УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)	252
НАТАЛІЯ КОЖЕМЯЧЕНКО. СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ МАНІПУЛЯЦІЇ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ	256
ОЛЕКСАНДРА БІЛІНСЬКА. ПОЛІТИЧНИЙ СЛОГАН ЯК МОВЛЕННЄВИЙ ЖАНР: ТИПОЛОГІЯ СЛОГАНІВ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	262
ЮЛІЯ ЛИСЕЦЬКА. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ДИСКУРСИВНИХ МАРКЕРІВ.....	267
НАТАЛІЯ МАТУШЕВСЬКА. СИТУАЦІЯ СПОКУСИ КРИЗЬ ПРИЗМУ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ ТА ТАКТИК.....	270
ЮЛІЯ СКРИННИК. ЗАЛЕЖНІСТЬ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ МОВЦЯ ВІД ЙОГО СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ У РІЗНИХ ТИПАХ ДИСКУРСУ	276
ІРИНА ПАНЧЕНКО. УСПІШНІСТЬ АДРЕСАЦІЇ ТА КОМУНІКАТИВНІ НЕВДАЧІ НА ҐРУНТІ АДРЕСАТНОЇ РЕФЕРЕНЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОГО НІМЕЦЬКОМОВНОГО ДИСКУРСУ).....	280
ВІКТОРІЯ ЛЕМЕЩЕНКО-ЛАГОДА. ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЗАПЕРЕЧЕННЯ У СУЧАСНІЙ ШОТЛАНДЬКІЙ МОВІ	285
ТЕТЯНА БАЖУРА. ФУНКЦІОНУВАННЯ ДИСКУРСИВНИХ МАРКЕРІВ ЯК КОНТАКТОВСТАНОВЛЮВАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ У ДІАЛОГІЧНОМУ СПІЛКУВАННІ	290
КАТЕРИНА БІДНА. ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ У ПОЛІТИЧНІЙ ПРОМОВІ.....	293
АНАСТАСІЯ ГАВРИЛЮК. ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛЮ В СУЧАСНІЙ ГАЗЕТНІЙ ПРЕСІ	298
ЛЮБОВ ЗАВАЛЬСЬКА. КООПЕРАТИВНІ КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЛІТИЧНИХ ТОК-ШОУ).....	303
НАДІЯ ЗАСАНСЬКА. ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПРАГМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОМУНІКАТИВНОЇ СИТУАЦІЇ КРИЗА / CRISIS В УКРАЇНСЬКОМУ ТА АНГЛІЙСЬКОМУ МЕДІАДИСКУРСАХ.....	307
МАРИНА КАМІНСЬКА. КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ ОЦІНКИ	312
ІГОР КОРНЄВ. ГУМОРИСТИЧНА СКЛАДОВА ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ В РІЗНИХ ЛІНГВОКУЛЬТУРАХ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОМОВ АМЕРИКАНСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ).....	316
НАТАЛІЯ КУРАВСЬКА. ТИПИ КАТЕГОРИЧНОГО ВОЛЕВИЯВЛЕННЯ ТА ЗАСОБИ ЇХ ВИРАЖЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	319
ОЛЕНА НАГОРНА. МЕТАКОМУНІКАТИВНІ СИГНАЛИ КОМУНІКАНТІВ ДЛЯ УСУНЕННЯ НЕОДНОЗНАЧНОСТІ У ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ	324
МАРИНА РУДИК. ДИСКУРСИВНІ СТРАТЕГІЇ Й ТАКТИКИ АВТОРИТАРНОЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ НОВЕЛ О. ГЕНРІ)	327
ЮЛІЯ СНІГОЦЬКА. МОВНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ ПІДТЕКСТУ В МАС-МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ)	332
ОЛЕНА ФРЕНКЕЛЬ. ІНТЕРВ'Ю-ПОРТРЕТ У СУЧАСНІЙ АНГЛОМОВНІЙ ПРЕСІ: ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ	336
КАТЕРИНА ЮРОВСЬКИХ. СПІЛЬНІ ЗНАННЯ ТА ЕПІСТЕМОЛОГІЧНІ ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ КОМУНІКАТИВНОГО НЕПОРОЗУМІННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	341
ОЛЬГА САВІЦЬКА. ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОМОВНОГО РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ ЖУРНАЛУ BRIGITTE)	346
РІЗНОЧИТАННЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ	
ЮРІЙ МАРИНЕНКО. НЕОРОМАНТИЗМ АРКАДІЯ ЛЮБЧЕНКА.....	350
ІВАН МЕГЕЛА. РОМАН «ОТКРОВЕННЯ» РОБЕРТА ШНАЙДЕРА ЯК КАТАРСИС ТВОРЧОГО АКТУ (ЛІТЕРАТУРА І МУЗИКА).....	355
ЯКІВ БИСТРОВ. ЛІНГВОФІЛОСОФСЬКІ ПІДХОДИ В ДОСЛІДЖЕННІ ОПОВІДНОГО ТЕКСТУ.....	362

<i>LYUBOMYR BORAKOVSKYY. DIE DARSTELLUNG INTERKONFESSIONELLER BEZIEHUNGEN IN LEOPOLD VON SACHER-MASOCHS ERZÄHLUNG „DIE GOTTESMUTTER“</i>	365
<i>МАРІЯ ВЕЛИЧКО. СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ЖАНРІВ АНДАЛУЗЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ</i>	369
<i>ОКСАНА ВЕЧІРКО. ДЖ. Г. БАЙРОН І УКРАЇНА</i>	372
<i>НАТАЛІЯ ГАЧ. АКТУАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ БІОРЕГІОНАЛІЗМУ У СУЧАСНІЙ АФРО-АМЕРИКАНСЬКІЙ ЕКО-ПОЕЗІЇ</i>	376
<i>ИРИНА ГРЕЧУХИНА. ДРЕВНЕАНГЛИЙСКИЕ ПОЭТИЧЕСКИЕ КОМПОЗИТЫ В ЭКСПРЕССИВНО–СТИЛИСТИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ</i>	382
<i>ЮЛІЯ ДАВИДЮК. ТЕМПОРАЛЬНА СТРУКТУРА ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ КОРОТКИХ ОПОВІДАНЬ АМБРОЗА БІРСА)</i>	388
<i>ЛЮДМИЛА ДЕМБОВСЬКА, ЯРОСЛАВА КОЗИНА. ВИКОРИСТАННЯ АД’ЕКТИВНИХ БАХУВРИХІ ДЛЯ СТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО</i>	394
<i>АННА ЕРЛІХМАН. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ БЛЕНДОВИХ ОБРАЗІВ У НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНОМУ ТЕКСТІ</i>	398
<i>ВІКТОРІЯ ЖЕЛІАЗКОВА. ТЕКСТОВА ЕКСПРЕСИВНІСТЬ ТА СИМВОЛІЧНІ ЗНАКИ МОВИ: ПРОБЛЕМА КОРЕЛЯТИВНОГО ЗВ’ЯЗКУ В РОМАНІ «ЕЛЕМЕНТАЛЬ» В. ШКЛЯРА</i>	401
<i>РУСЛАНА ЖОВТАНІ. ВИЗНАЧАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ОБРАЗОТВОРЕННЯ В МАЛІЙ ПРОЗІ ЕРНСТА ВІХЕРТА</i>	404
<i>НАТАЛЬЯ ЗОЗУЛЯ. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ДЕТСКОГО ФОЛЬКЛОРА</i>	408
<i>НАТАЛЯ ІЗТОВА. СЕМАНТИКА ІГРОВОЇ ПОЛІФОНІЇ В РОМАНІ ДЖ. М. КУТЗЕЕ DIARY OF A BAD YEAR: ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ</i>	413
<i>ТЕТЯНА КІБАЛЬНИКОВА. ЗОБРАЖАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ ГРАФІЧНИХ ЗАСОБІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ВІРШОВАНОГО ТВОРУ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕЗІЇ Е.Е.КАММІНІСА)</i>	417
<i>ОЛЬГА КОЗІЙ. ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ХУДОЖНІХ ЗАСОБІВ У СУЧАСНИХ ПІСЕННИХ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТАХ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ ГУРТУ «MANOWAR»)</i>	421
<i>ОЛЕНА КОЛЯСА. СТИЛІСТИЧНІ МЕХАНІЗМИ ТВОРЕННЯ ІГРОВОГО АБСУРДУ В ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ</i>	427
<i>ЛЮДМИЛА КРИЧУН. ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИТЯЧИХ ПОВІСТЕЙ ЛЕСІ ВОРОНИНОЇ</i>	430
<i>БОЛЕСЛАВ КУЧИНСЬКИЙ. ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКА ЛІТЕРАТУРА РАНЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ</i>	433
<i>ВАСИЛЬ ЛОПУШАНСЬКИЙ. МАРТІН БУБЕР – ІНТЕРПРЕТАТОР І ЗБИРАЧ ХАСИДСЬКИХ ОПОВІДАНЬ</i>	437
<i>ЯРОСЛАВ ЛОПУШАНСЬКИЙ. ТВОРЧІСТЬ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА У ВИМІРАХ ПОРІВНЯЛЬНОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА: ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ РЕЦЕПЦІЇ</i>	442
<i>МАРИНА ЛУЧИЦЬКА. РЕТРОСПЕКТИВНА НАРАЦІЯ-СПОВІДЬ В ОПОВІДАННІ Г. ДЖ. УЕЛЛІСА “THE DOOR IN THE WALL”</i>	452
<i>ТЕТЯНА НЕКРЯЧ. РОМАН-ДРАМА І ДРАМА В РОМАНІ: ДО 70-РІЧЧЯ ВИХОДУ В СВІТ РОМАНУ Р.П.ВОРРЕНА «ВСЯ КОРОЛІВСЬКА РАТЬ»</i>	457
<i>ІННА ПЕРЦОВА. СЕМАНТИКА КОЛЬОРОПОЗНАЧЕНЬ У РОМАНІ ПАТРИКА ЗЮСКІНДА «ПАРФУМИ: ІСТОРІЯ ОДНОГО ВБИВЦІ»</i>	463
<i>ДІАНА ПЕСОЦЬКА. ЛІТЕРАТУРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ У ФРАНЦІЇ: ФЕМІНІСТСЬКА КРИТИКА</i>	467
<i>СВІТЛАНА ПОМИРЧА, ТАМАРА БЕЛЬСЬКА. МОВНЕ ВИРАЖЕННЯ ЕТНОПСИХІЧНОГО АРХЕТИПУ НЕНАВИСТЬ У РОМАНІ О. ІЛЬЧЕНКА „КОЗАЦЬКОМУ РОДУ НЕМА ПЕРЕВОДУ...”</i>	470
<i>ІННА РЕДЬКА. ЕМОТИВНИЙ ПОВОРОТ У ВІРШОВАНОМУ ТЕКСТІ: ЛІНГВОПОЕТИЧНА ПЕРСПЕКТИВА (НА МАТЕРІАЛІ ЛІРИКИ МАЙІ АНЖЕЛУ)</i>	474
<i>ІННА РОГАЛЬСЬКА-ЯКУБОВА. КАРТИНА СВІТУ ГЕРОЯ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ О. КОБИЛЯНСЬКОЇ «ЗЕМЛЯ»</i>	479
<i>РУСЛАНА САВЧУК. ГЕОГРАФІЧНІ ПЕРЕМІЩЕННЯ ПЕРСОНАЖІВ У ПРОСТОРІ ЯК СВІТОПОРОДЖУВАЛЬНІ МАРКЕРИ МОЖЛИВИХ СВІТІВ: СЕМІОТИЧНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Ж.–М. Г. ЛЕ КЛЕЗІО «LA QUARANTAINÉ »)</i>	483

<i>МАРИНА ТАРНАВСЬКА</i> . ВИЯВЛЕННЯ ПІДТЕКСТОВИХ СМИСЛІВ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ ТА ЇХ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ.....	489
<i>ЛЮДМИЛА ТКАЧЕНКО</i> . ЛІНГВАЛЬНА СПЕЦИФІКА КЛАСИЧНИХ ТВОРІВ ІНТЕРПРЕТОВАНИХ ПЕТЕРОМ ТУРРІНІ (НА ПРИКЛАДІ П'ЄС «ШИНКАРКА» ТА «ОДРУЖЕННЯ ФІГАРО»).....	495
<i>НАТАЛІЯ ФІЛОНЕНКО</i> . ПРИНЦИПИ СИНТАКСИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО ФРАНЦУЗЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ У КОГНІТИВНОМУ ТА ЛІНГВОСИНЕРГЕТИЧНОМУ АСПЕКТАХ.....	499
<i>НІНА ХРИСТИЧ</i> . ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ-КОЛЬОРОНАЗВ У ТВОРАХ ВАШИНГТОНА ІРВІНГА.....	503
<i>ALLA TSARIV</i> . COMPOSITIONAL MEANING STRUCTURE VIA METACHORIC SCHEMAS (CASE STUDY OF ENGLISH FAIRY TALES).....	506
<i>ОЛЬГА ШУМСКАЯ</i> . О ПОЭТИКЕ МУЗЫКАЛЬНОГО: СИМВОЛ И ЭМБЛЕМА.....	509
<i>ОЛЬГА ЯСКЕВИЧ, МИРОСЛАВА ЗИМОМРЯ</i> . APPELLATION'S MOTIVATION IN FICTION.....	514
<i>ЛЮДМИЛА БЕРЕЖНАЯ</i> . ЭВОЛЮЦИЯ АВТОРСКОЙ КАРТИНЫ МИРА (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ КРИСТЫ ВОЛЬФ).....	517
<i>ОЛЕНА БІЛЕЦЬКА</i> . КАПІТАЛІЗАЦІЯ ЯК НЕВЕРБАЛЬНИЙ МАРКЕР ТОЧКИ ЗОРУ У ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ МУЛЬТИМОДАЛЬНОМУ ПОЛІФОНІЧНОМУ НАРАТИВІ.....	521
<i>РОКСОЛАНА ВИСОЦЬКА, МАЙЯ БАБКІНА</i> . ПЕРЕДУМОВИ ДО ТВОРЧОЇ БІОГРАФІЇ РЮТБЕФА.....	526
<i>ЛЕСЯ ГОЛОМІДОВА</i> . ХУДОЖНЯ ДЕТАЛЬ ЯК ЗАСІБ РОЗКРИТТЯ СПЕЦИФІКИ НАЦІОНАЛЬНОГО ОБРАЗУ У НОВЕЛАХ РОБЕРТА МУЗІЛЯ.....	531
<i>НАДІЯ ДИХТЯР</i> . СУФІКСАЛЬНІ ВІДАД'ЕКТИВНІ СУБСТАНТИВНІ НОМЕМИ З АБСТРАКТНИМ ЗНАЧЕННЯМ У ПОЕТИЧНОМУ ДОРОБКУ МИХАЙЛА СТРЕЛЬБИЦЬКОГО.....	535
<i>ТЕТЯНА ЄФІМЕНКО</i> . ЖАНРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ГОТИЧНОГО РОМАНУ В СУЧАСНІЙ БРИТАНСЬКІЙ ПРОЗІ.....	540
<i>МАРІАННА КОПЧАК</i> . МОВНА ОСОБИСТІСТЬ ТА ЇЇ ПОСТКОЛОНІАЛЬНІ РЕФЛЕКСІЇ У ХУДОЖНІЙ КРЕАТУРІ ФІГУР МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ.....	543
<i>АННА КРАВЧЕНКО</i> . ПОСТМОДЕРНІСТСЬКА ПРОБЛЕМАТИКА РОМАНУ «МОЗОК ЕНДРЮ» Е. Л. ДОКТОРОУ.....	548
<i>ІННА ЛОЩИНОВА</i> . АНТОНІМІЧНИЙ КОНТРАСТ У МОВОТВОРЧОСТІ ПИСЬМЕННИКІВ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ.....	551
<i>МИРОСЛАВА МЕЛЬНИК</i> . ФЛАНЕР ЯК ТИПІЗОВАНА МОВНА ОСОБИСТІСТЬ У НІМЕЦЬКОМУ МІСЬКОМУ РОМАНІ.....	555
<i>ВАСИЛИНА САС</i> . МОРФОЛОГО-СИНТАКСИЧНИЙ КОМПОНЕНТ КОГЕРЕНТНОСТІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ (НА ПРИКЛАДІ МАЛОЇ ПРОЗИ Ф. КАФКИ).....	560
<i>ЛЕСЯ СИДОР</i> . ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР ЧАРІВНОЇ КАЗКИ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКИХ І УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗОК).....	565
<i>ЮЛІЯ ШУЛЬЖЕНКО</i> . ІНТЕРТЕКСТ ЯК ІРОНІЧНО-ПАРОДІЙНЕ ІГРОВЕ ПОЛЕ У РОМАНАХ ДЖУЛІАНА БАРНСА.....	570

ПОЛІКРИТИКА ТЕКСТІВ НЕХУДОЖНІХ СТИЛІВ

<i>НАТАЛІЯ АКИМОВА</i> . ПРОБЛЕМА НЕОДНОЗНАЧНОСТІ ТЕКСТІВ ІНТЕРНЕТ-НОВИН ТА ШЛЯХИ ЇХ ОПТИМІЗАЦІЇ.....	576
<i>ОЛЬГА ДЗИКОВИЧ</i> . «ICH SUCHE DICH». ШЛЮБНЕ ОГОЛОШЕННЯ: ДЕСКРИПТИВНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ ПОШУК.....	579
<i>ОЛЕКСАНДРА ДУДА</i> . КОНТЕКСТУАЛЬНІ УМОВИ ТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ФАХОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ З ФІНАНСОВОЇ СПРАВИ).....	582
<i>СЕРГЕЙ ПАНЧЕНКО</i> . ОСОБЕННОСТИ НОМИНАЦИИ РАЗВЛЕКАТЕЛЬНЫХ ТЕЛЕПЕРЕДАЧ.....	587
<i>ВІКТОРІЯ САМАРІНА</i> . ТЕМА-РЕМАТИЧНЕ ЧЛЕНУВАННЯ ТЕКСТУ ЯК ПАРАМЕТР ПОРЯДКУ РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ.....	590
<i>СВЕТЛАНА СУВОРОВА</i> . РОЛЬ ЗАГЛАВІЙ НАУЧНИХ СТАТЕЙ В ВОПРОСАХ НАУЧНОЙ КОММУНИКАЦИИ.....	593

<i>ТЕТЯНА ТОКАРЄВА. ДО ПИТАННЯ ПРО КАТЕГОРІЮ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ У ТЕКСТАХ РІЗНИХ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ СТИЛІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ</i>	<i>596</i>
<i>ЄВГЕН ЧЕРВІНКО. ПОРІВНЯННЯ ЯК МЕХАНІЗМ ІМПЛІКУВАННЯ ТА РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ІНФЕРЕНТНИХ СМИСЛІВ ДРУКОВАНИХ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ.....</i>	<i>603</i>
<i>ІННА ШИЛІНСЬКА. МОВНІ І ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ.....</i>	<i>606</i>
<i>КАТЕРИНА АНДРІЙШИНА. МЕДІЙНА АВТОРИЗАЦІЯ В АНГЛОМОВНОМУ ЖУРНАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ: ЛІНГВОРИТОРИЧНІ ПРИНЦИПИ ДОСЛІДЖЕННЯ</i>	<i>610</i>
<i>КРИСТІНА БАЮН. СПЕЦИФІКА ТЕКСТУ ІНТЕРНЕТ-РЕКЛАМИ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОМОВНИХ САЙТІВ).....</i>	<i>615</i>
<i>АЛЛА ГІДОРА. «АРХІТЕКТОНІКА» ЮРИДИЧНИХ АКТІВ ЄС</i>	<i>620</i>
<i>ДІАНА ДОБРОВОЛЬСЬКА. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕКЛАМНИХ СЛОГАНІВ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ.....</i>	<i>625</i>
<i>НАТАЛІЯ КУРАХ. ТЕРМІН ТА ЗАГАЛЬНОВЖИВАНА ЛЕКСИКА В НІМЕЦЬКИХ І КРАЇНСЬКИХ ФАХОВИХ ТЕКСТАХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА.....</i>	<i>628</i>
<i>ІРИНА МІРОШНИЧЕНКО. СТИСЛІ ТЕКСТИ УКРАЇНСЬКИХ МАС-МЕДІА У ФУНКЦІОНАЛЬНО-ЖАНРОВОМУ АСПЕКТІ.....</i>	<i>632</i>
<i>АЛЛА СВЕТЛИЧНА .АБРЕВІАТУРА ТА КЛІШЕ В ЛЕКСИЧНОМУ СКЛАДІ АНГЛОМОВНОЇ МИТНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ</i>	<i>636</i>

Наукове видання

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

**Серія:
Філологічні науки**

Випуск 145

Технічний редактор: Лисенко В.Ф.

«Наукові записки. Серія: Філологічні науки» Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка внесені до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 04.07.2014 № 793).

**Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 15525–4097Р від 22.06.2009 р.
«Наукові записки. Серія: Філологічні науки»**

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 75,82
Облік. видан. арк. 79,44. Тираж 300. Зам. № 542

Видавець і виготовлювач СПД ФО Лисенко В.Ф.,
25029, м. Кіровоград, вул. Пацаєва, 14, к. 1, кв. 101.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи №3904 від 22.10.2010 р.